الْوَجِيز

فِي فِقْهِ السُّنَّةِ وَالْكِتَابِ الْعَزِيزِ

به زمانی كوردی

پوخته ی فیقهی شه ریعه ت

نووسینی
د. عبدالعظیم بن بدوی

وه رگیڕانی
ملا محموودی گه لاله یی

الْوَجِيزُ

فِي فِقْهِ السُّنَّةِ وَالْكِتَابِ الْعَزِيزِ

بـەزمـانـی کـوردی

پوختەی فیقهی شەریعەت

نووسینی
د. عبدالعظیم بن بدوی

وەرگێڕانی
ملا محموودی گەلاڵەیی

١٤٣٤ك

٢٠١٣ز

بسم الله الرحمن الرحيم

****

🕮 ناوی کتێب: الوَجِيزُ فِي فِقهِ السُنَّةِ وَالكِتَابِ العَزِيزِ

🕮 نووسینی: محمود أحمد محمد

🕮 چاپی: یەکەم

🕮 تیراژ: ٢٠٠٠ دانە

🕮 ژمارەی سپاردن: لە بەڕێوبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی (١٢٥٠)ی ساڵی (٢٠١٣ز)ی پێدراوە.

🕮 کۆمپیوتەرو دیزاین: (نیان حسین)

🕮 لەسەر ئەرکی کتێبخانەی ئارام لەسلێمانی چاپکراوە، مافی چاپکردنەوەی بۆ کتێبخانەی ناوبراوە.

الرموز المستخدمة في التخريج

صحيح البخارى (فتح الباري)......خ	مصف ابن أبي شيبة...... ش
صحيح الإمام مسلم...... م	مسند البزار...... بز
سنن الترمذي...... ت	الطبراني في الأوسط...... طس
سنن النسائي...... ن	الطبراني في الصغير...... طص
سنن ابن ماجه...... جه	مختصر صحيح البخاري...... مختصر خ
سنن أبي داود (عون المعبود)...... د	مختصر صحيح مسلم...... مختصر م
موطأ الإمام مالك...... ط	صحيح سنن الترمذي...... ص.ت
الشافعي (الأم)...... فع	صحيح سنن النسائي...... ص.ن
أحمد (الفتح الرباني)...... حم	صحيح سنن ابن ماجه...... ص.جه
البيهقي...... هق	صحيح سنن أبي داود...... ص.د
الدارقطني...... قط	صحيح الجامع الصغير...... ص.ج
صحيح ابن حبان...... حب	إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل........................... الإرواء
صحيح ابن خزيمة...... خز	أحكام الجنائز...... الجنائز
مستدرك الحاكم...... ك	آداب الزفاف...... الزفاف
سنن الدارمي...... مي	صفة صلاة النبي ﷺ...... صفة الصلاة
الطبراني في الكبير...... طب	تمام المنة في التعليق على فقه السنة.... تمام المنة

* * *

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستە: کە شەرحکردنو روونکردنەوەی فەرموودەکانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کارێکی پیرۆزو سودبەخشە بۆ دونیاو بۆ قیامەت، خودا بمانکاتە هاوکارو رێرەوی ئەو کاروانە پیرۆزەو توفیقمان بدا بۆ لەگەڵدا ژیانو خەریکبوونو هاوبەشیکردن لەو مەشروعەداو بۆمان بکاتە توێشوی قیامەتو ئەرکو ماندوبوونمان بەطاعەتو خوداپەرستی بۆ حسێب بکا.

هەڵبەتە وەرگێرانو بەکوردی کردنی فەرموودەکانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ ئێمەی کورد زوبان – ئەگەر بەشێوەیەکی راستو دروست بێ – خزمەتی دینو دونیایە، روونکردنەوەی پایەیەکی گرنگی شەریعەتی ئیسلامە، ئاشنا کردنی نەتەوەی کوردی موسوڵمانە بە فەرمایشتە بەنرخەکانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دووەم سەرچاوەی شەریعەتن لەدوا قورئان روونکەرەوەی ئایەتەکانی ئەو کەلامە پیرۆزو سەرئاسایەن: کە ئەرکی سەرشانی موسوڵمانە پەیرەوی ناوەرۆکیان بکەنو بیانکەنە پەیرەوو پرۆگرامی ژیانیان لەهەموو بوارەکاندا. هەڵبەتە کەسێکیش پەیرەوییان بکا قەت سەری لێ ناشێوێو هەمیشە بەرچاو روونو هیدایەتدراوە، پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) داوای لە موسوڵمانان کردووەو فەرمانی پێ کردوون: کە هەموو کات ئەو دوو سەرچاوە پیرۆزە بکەنە چرای رۆشنکەرەوەی رێبازی ژیانیانو موژدەی ئەوەشی پێداون کە هەتا ئەوان شوێن ئەو دوو چرا پرشنگدارە بکەون هەرگیز گومرا نابنو رێرەوی ژیانیان لێ تێك ناچێو بەختەوەری دونیاو قیامەت دەبن. هەر لەم روانگەیەوە کە دەفەرموێ: «ترکت فِيكُمْ شَيْئَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُمَا كِتَابَ اللَّهِ

وَسُنَّتِي وَلَنْ يَتَفَرَّقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ»: من لەدوای خۆم دوو سەرچاوەم بۆ ئێوە بەجێ هێشتووە هەتا پابەندیان بن سەرتان لێ ناشێوێو گومڕا نابن. ئەو دوو سەرچاوەیەش قورئانو حەدیثەکانمن ئەم دوو سەرچاوە پشتگیری یەکتر دەکەنو لێك جیا نابنەوە هەتا ڕۆژی پەسڵان.

زانیاری فیقهی خۆی لەخۆیدا لەزانستە پیرۆزو بەنرخەکانە، چونکە لەڕێگەی زانینی ئەوەوە دەتوانین عیبادەتو خودای گەورە داپەرستییەکانمان وا ئەنجام بدەین کە جێگای ڕەزامەندی پەروەردگاربنو هیوامان پێیان بێ کەلێمان قبوڵ دەکرێن. هەڵبەتە گەورەییو ڕێزو نرخی ئەم زانستە زۆرو زەبەندەنو وەصفی تەواو نابێ، چونکە بریتیە لەچەند حوکمێك لەگەڵ ژیانی موسوڵماندایە لەهەموو قۆناغەکانی ژیانداو لەگشت بوارەکانی ژیاندا چ لەنێوان خۆیو خودادا یان لەنێوان خۆی بەندەکانی خودادا، بەهۆی زانینی فیقهەوە دەزانین چۆن خوداپەرستی دەکەینو چۆن پەیوەندی خۆمان بەخوداوە قایمو پتەو دەکەین، چۆن روکنەکانی ئیسلام بەجێ دێنین هەر لە دەستنوێژو نوێژەوە تا دەگاتە ڕۆژوو زەکاتو حەجو عەمرەو باقی عیبادەتەکانی تر.

هەر بەهۆی زانینی فیقهەوە شارەزای ئەحکامی جیهادو غەزاو عەهدو پەیمانو شەڕو ئاشتی دەبین، هەر بەهۆی زانینی فیقهەوە دەتوانین ڕێگای بەدەستهێنانی ڕزقو ڕۆژی حەڵاڵ بدۆزینەوەو خۆمان بپارێزین لە تاوانو ڕێبازە چەوتەکانی پەیداکردنی سامانو دارایی. ئەویش لەڕوانگەی فیقهی مامەڵەکردنەوە چ کڕینو فرۆشتن بێ یان گۆڕینەوەی پارە بێ، یان مامەڵەی ڕیبانامێز بێ..... یان وەقفکردنو وەصیەتکردنو بەخشین بێ.....

هەر بەهۆی ئەم زانستە پیرۆزەوە دەزانین چۆن میرات دابەش بکەین بە ئەوپەڕی عەدالەتو جوانترین یاسا. چۆن ژیانی هاوسەریو خێزانداری

منـــداڵ بـــەخێوكردنو بەشــێوەیەكی راســـتو دروســـت پـــەیڕەو دەكـــەینو بەختەوەری بۆ خۆمانو خێزان دابین دەكەین، چۆن تۆڵەی تـاوان لـەتاوانبار وەردەگرین چۆن پارێزگاری لەماڵو عەقڵو ناموسو خوێنو نیشتمان دەكین، چۆن ئاژەڵ سـەردەبڕینو گۆشـتی چ سـەربڕاوێك حەلاڵەو كامـەیان حەرامـە، نەزرو سوێندو پەیمانو بـەڵێنمان چۆن بێو چۆن كێشەو نیزاعمـان یـەكالا بكەینو هەر كەسە بەمافی خۆی بگاو ستەمی لێ نەكرێ.

لەسەر ئەم بنەمایە، بەنـدە بەخزمـەت كتێبـی (الـوجیز فـی فقـه الـسنة والكتاب العزیز) گەیشتم بڕیارمدا وەریگێڕم بۆسـەر زمـانی كـوردی، ماوەیـەك خـەریكی بـووم زیـاد لـەنیوەیم تـەواو كـرد، بیـستم برادەرێـك كردویـەتی بەكوردی، وازم لێ نەهێنا، بەلاّم كە وەرگێڕانەكەی چاپ بوو بینیم ئیشی مـن لـــەهی ئـــەو جـــوداوازەو بەرهەمەكـــەی كاریگـــەری ســـەلبی ناخاتـــە ســـەر وەرگێڕانەكەی من بۆیە هاتمەوە سەر كارەكـەمو تـەواوم كـردو لەچاپمدا، جـا ئێستا خوێنـەر خۆی كارەكـەی مـنو ئـەو بـرادەرەش هەڵدەسـەنگێنێو بڕیـار دەدا!

هیوادارم ئەم بەرهەمە وەكوو ئەصڵەكەی خـودا بەرەكـەتی تـێ بهـاوێو ڕەواجـی پـێ بـداو بیكاتـە مایـەی قورسـی كـردەوەی چـاكەمو سـودی دونیـاو قیامەتمی تێدا بێو بەعەمەلی صالّح بۆم حساب بكا آمین.

ملا محمودی گەلاڵەیی

٢٠١٢/٨/٢٠

بەناوی خودای بەخشندەو میهرەبان
کتاب الطهارة
نامەی پاك‌و خاوێنی

وشـەی (الطّهـارة) لـە زمانەوانیـدا پـاك‌و خـاوێنی‌و خۆپاراسـتنە لـەبێ دەستنوێژی‌و لەشپیسی‌و پیسایی.

لـەزاراوەی شـەرعدا بریتیـە لـەلابردنی بـێ دەسـتنوێژی یـان لابردنـی پیسایی لەسەر جەستەو پۆشاك‌و کاڵای تر.[1]

١- باسی ئاوو حوکمەکانی

هەرئاوێك لەئاسمانەوە ببارێ یـان لـەزەوی بێتـەدەر پاکـەو پاکەوەکـەرە. ئاماژە بە فـەرموودەی پـەروەردگار کـە دەفـەرموێ: {وَأَنزَلْنَـا مِـنَ الـسَّمَاء مَـاء طَهُـــورًا – الفرقـــان/٤٨} ئێمـــە لەئاسمانـــەوە ئـــاوێکی پـــاك‌و پاکـــەرەوەمان باراندووە.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) کە دەربارەی دەریا فەرموویـەتی: (هو الطهور ماؤه، اَلْحِـلّ میتتـه): دەریـا ئاوەکەی پاك‌و پاکەوەکەرە، مردارەوەبووشی حەڵاڵە. مردارەوەبـووی ئـاوی تـا نەگـەنێ خواردنی دروستە.

هـەروا ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) دەربارەی ئاوی بیر کە فـەرمووی: (ان الماءَ طهور لایُنَجِـسّهُ شِـئ). بێگومـان ئـاو پاکەو پاکەوەکەریشە، بەهیچ پیس نابێ.

ئەم پاکی‌و پاکەوەکەریەی بەردەوامە، تەنانەت ئەگەر شتی پـاکی تێکـەڵ ببێ بەمەرجێ ئاوەکە وای لێ نەیە نەتواندرێ ناوی ئـاویـەتـی (ئـاوی رووت)ی

---

[1] المجموع شرح المهذب (ج١/٧٩).

پێ بگوترێ. ئەمەیش بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (درוودی خودای لەسەر بێ) کەئاراستەی ئەو ئافرەتانەی کرد کەخەریکی شۆردنی کچەکەی بوون. ئەوە بوو پێی فەرموون « اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مَنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ ذَلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ ، وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ»:

جەنازەکەی سێ جار بشۆرن، یان پێنج جار، یان ئەگەر ویستتان زیاتر، با شتنەکەتان بەئاوو سیدر بێ، جاری کۆتاییش بەئاوو کافور یان بەکەمێك کافور بێ.

ئەگەر شتێکی پیس تێکەڵ بە ئاو بوو، ئاوەکە بەپیس دانانرێ مەگەر بەهۆی تێکەڵ بوونی ئەو پیسی‌یە ئاوەکە بگۆڕێ. بەڵگەی ئەمەیش ئەو فەرموودەیە: کە ئەبو سەعیدی خودری ریوایەتی کردووە دەڵێ: گوترا: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا ئێمە دروستە بەئاوی بیری (بوضاعە) دەستنوێژ بگرین؟ کەبیرێکە پەرۆی بێنوێژی ژنان‌و گۆشتی بەرماوەی سەگ‌و شتی تری پیس‌و بۆگەنی فڕێ دەدرێتە ناوی. لەوڵامدا فەرمووی: «الْمَاءُ طَهُورٌ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ». ئەو ئاوە پاکەو پاکەوەکەریشە، چونکە گەیشتۆتە قولەتێن‌و بەهیچ شتێ پیس نابێ، مەگەر بەشتێك کە تامی یان رەنگی، یان بۆنی بگۆڕێ.

٢- باسی پیسی‌یەکان (باب النجاسات)

ألنجاسات: کۆی وشەی (نجاسە)، ئەمیش بریتییە لەهەر شتێك خاوەنی زەوقی سەلیم بێزی لێ بکاتەوەو خۆی لێ بپارێزێ، هەرکاتێك مرۆڤ جەستەو پۆشاکی شتێکی لەو جۆرەی پێکەوت بیشواو خۆی لێ پاك بکاتەوە، وەکوو پیسایی‌و میزو ریخ‌و خوێن‌و شتی وا[1].

[1] الروضة الندية (ج١٢/١).

ئەصڵو بنەما لەهەموو شتێكدا پاكیو حەڵاڵیيەتی، كەسێك پێی وابوو شتێك پیسە، دەبێ بەڵگەی هەبێ، جائەگەر بەڵگەی پەسەندی هەبوو ئەوە گوێی لێ دەگیرێ، ئەگەر نەیتوانی بەڵگە بخاتە ڕوو، یان بەڵگەیەكی هێنا كەپەسەند نەبوو حوكمی پێ نەدەچەسپا، ئەوە پێویستە ئێمە كار بەو ئەصڵو بنەمایە بكەین: كەهەموو شتێك لەبنەڕەتدا پاكەو تابەڵگە لەسەر پیسیيەكەی نەچەسپێ، بەپاكی بزانین[١].

چونكە بڕیاردان بەپیسی شتێك حوكمێكی تەكلیفیو ئەركێكە دەكەوێتە ئەستۆی ئادەمیزاد بەگشتی، ئەمەیش بەبێ هەبوونی بەڵگەی پەسەندو بەهێز ڕەوا نییە[٢].

هەندێ لەو شتانەی بەڵگە هەیە دەربارەی پیسییان

١ - ٢: میزو گوی ئادەمیزاد:

دەلیلی ئەوە: كە گوی ئادەمیزاد پیسە، ئەو فەرموودەیە كە ئەبوهورەیرە لە پێغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) گێڕاویەتەوە: كە فەرموویەتی: «إِذَا وَطِئَ أَحَدُكُمْ بِنَعْلَيْهِ الأَذَى فَإِنَّ التُّرَابَ لَهُ طَهُورٌ»[٣].

وشەی (الأَذَى) بریتییە لەهەرشتێك ئەزیەتت پێ بگەیەنێ: لەپیساییو بەردو چقڵو شتی وا. لە فەرموودەكەدا مەبەست لێی پیسییە.

بەڵگە لەسەرئەوە میز پیسە ئەو فەرموودەیە كە ئەنەس دەیگێڕێتەوەو دەڵێ: عەرەبێكی دەشتەكی هاتە ناو مزگەوتی مەدینە بە بەرچاوی پێغەمبەرو هاوەڵانیەوە لەسوچێكی مزگەوتەكەدا میزی كرد،

---

[١] السيل الجرار ج١/٣١.

[٢] صحيح {ص. د - ٨٣٤} والروضة الندية ج١/١٥.

[٣] صحيح {ص. د - ٨٣٤} د ج٢/٤٧ و ٣٨١.

هەندێ کەس بۆی چوونو دەنگیان دا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «دَعُوهُ وَلاَ تُزْرِمُوهُ». لێی گەڕێن میز کردنەکەی لێ تێك مەدەن، دەڵێ: کە لێ بۆوە، داوای دۆلکە ئاوێکی کردو بەشوێنی میزەکەیدا کرد[1].

٣ – ٤: مەذیو وەدیی:

مەذیی: ئاوێکی سپی روونی لینجە، لەکاتی وروژاندنی شەهوەت دێتە دەر، نە لەززەتی لێ پەیدا دەبێ نە بەفیچقە دەردەچێ، دوای هاتنە دەرەوەیشی کپ بوونەوەو ماندوویی بەدوا نایە، وادەبێ هەست بەهاتنە دەرەوەیشی ناکرێ. ئەم حاڵەتە بۆ پیاوو ئافرەت دێتە دی.[2] ئەم مادەیە پیسە، بۆیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کردووە بەشتنی ذەکەر لەئاکامی هاتنە دەرەوەی ئەو مادەیە لێی.

لە ئیمامی عەلییەوە ریوایەت کراوە، دەڵێ: من پیاوێکی وابووم بەزۆری مادەی (مەذی)م دەهاتە دەر، شەرمیشم دەکرد لەم بارەوە پرسیار لە پێغەمبەر بکەم (دروودی خودای لەسەر بێ) چونکە فاطیمەی کچی خێزانم بوو، بۆیە داوام لە (ألمقداد)ی کوڕی (الأسود) کرد ئەو بۆم پرسیار بکا، کەپرسیاری عەرز کردبوو فەرموو بوی «يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَيَتَوَضَّأُ».[3] هەرکاتێ ئەو جۆرە حاڵەتەی بینی با ذەکەری خۆی بشواو دەستنوێژ بگرێ.

وەدیی: ئاوێکی سپی خەستەو دوای میزکردن دێتەدەر[4] ئەم مادەیە پیسە.

---

[1] متفق علیه {م – ١/٢٣٦ و ٢٨٤ واللفظ له {خ – ١/١٣٢/٢٣٢}.

[2] شەرحی مسلم ج٣/٢١٣.

[3] متفق علیه. {م ٣٠٣/١/٢٤٧} واللفظ له. خ/٦٠٢٧/٤٤٩/١٠.

[4] فقة السنة/١/٢٤.

لەئیبنو عەباسەوە ریوایەتکراوە: کە دەربارەی (مەنیو وەدیو مەذی) وتوویەتی: هاتنە دەرەوەی مەنی دەبێتە هۆی پێویستبوونی غوسڵ. وەدیو مەذی هەرکاتێك لێت هاتنەدەر زەکەرت بشۆرەو دەستنوێژ بگرە وەکوو دەستنوێژگرتنت بۆ نوێژ.[1]

٥- زبڵو پیسایی هەر ئاژەڵێک: کە گۆشتی نەخورێ:

لە عەبدوڵڵاوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ویستی سەرئاو بکا، فەرمووی: (سێ بەردم بۆ پەیدا بکە) منیش دوو بەردو تەرسەقولێکم دەست کەوت، کە دامنە دەستی دوو بەردەکەی هەڵگرتو تەرسەقولەکەی فڕێداو فەرمووی: {هی رجس}. ئەوە واتە: تەرسەقول پیسە.

٦- خوێنی بێنوێژی ئافرەت (دم الحیض):

لە ئەسمائی کچی ئەبوبەکرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: ئافرەتێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: یەکێك لەئێمە خوێنی بێنوێژی بە پۆشاکی خۆیەوە دەبینێ چی بکات باشە؟؟

لە وەڵامدا فەرمووی: «تَحُتُّهُ، ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ، وَتَنْضَحُهُ وَتُصَلِّي فِيهِ». ئەو بەشە پۆشاکەی خوێنەکەی تێوە چووە بیوڵەو ئەمجار بیکرپێنەو پاشان ئاوی پێدا بکەو بیگوشە پاشان نوێژ بەو پۆشاکەوە بکە.[2]

٧- لیکی سەگ:

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «طُهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولاَهُنَّ بِالتُّرَابِ». شێوەی پاککردنەوەی قاپو قاچاغی یەکێك لەئێوە

---

[1] صحیح: {ص. د - ١٩٠} هق/١/١١٥.

[2] متفق علیه: {م/٢٩١/١/٢٤٠ واللفظ له. خ/٣٠٧/١/٤١٠}.

ئەگەر سەگ دەمی تێخست، ئەوە بە حەوت جار ئاوی تێڕا دری، جارێکیان بەقوڕاو گڵاوی لێ دەربکری.

٨- مردارەوە بوو:

ئاژەڵو پەلەوەرێکە بەبێ سەربڕینی شەرعی گیانی دەرچووبێ، ئاماژە بەو فەرموودەیەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِذَا دُبِغَ الإِهَابُ فَقَدْ طَهُرَ».[1] پێستی مردارەوە بوو: کە دەباغ کرا پاك دەبێتەوە. واتە: مردارەوە بوو هەمووی پیسە بەڵام پێستەکەی بەهۆی دەباغەوە پاك دەبێتەوە. چەند جۆرێك لەو شتە پیسانە چەرت دەکرێ.

١- ماسیو کوللەی گیاندەرچوو خواردنیان حەڵاڵەو پیس نین. ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەیەی عەبدوڵلای کوڕی عومەر ریوایەتی کردووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ».[2] واتە: بۆ ئێمە دووجۆر مردارەوە بوو دوو خوێن حەڵاڵ کراوە، دوو مردارەوەبووەکان ماسیو کوللەیە، دوو خوێنەکانیش جەرگو سپڵە.

٢- گیاندارێك خوێنی رەوانی نەبێ بەمردوویی پاکە، وەکوو مێشو مێرولەو هەنگو ئەو جۆرە شتانە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي شَرَابِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْمِسْهُ ، فَإِنَّ فِي إِحْدَى جَنَاحَيْهِ دَاءً وَفِي الأُخْرَى شِفَاءً»[3] هەرکاتێك مێش کەوتە ناو قاپو

---

(1) صحيح {ص. ج ٥١١} م (٢٧٩ – ٩١ – ١/٢٣١).

(2) صحيح {ص. ج٢١٠} صم (١/٢٥٥/٩٦) هق (١/٢٥٤).

(3) صحيح {ص. ج ٨٣٧}، خ (٥٧٨٢)، جه (٢/١١٥٩/٣٥٠٥).

قاچاغی ئێوەوەو شلەمەنییان تێدابوو، با بەتەواوی مێشەکە لەشلەمەنی ناو قاپەکەدا نقوم بکاو پاشان دەری بێنێ و فڕێی بدا، چونکە لەباڵێکیدا دەرد هەیەو لەباڵەکەی تریدا شیفا هەیە.

٣- ئێسقانی مردارەوە بوو، شاخەکانی، نینۆکی مووکولکی و پەڕوپۆلی، هەموو ئەمانە پاکن، ئەمەیش بەپێ داگرتن لەسەر ئەوە بنەمایە کە ئەصڵ تێیاندا پاکییەئاماژە بەو فەرموودەیەی بوخاری بەشێوەی تەعلیق ریوایەتی کردووە، دەڵێ: ئیمامی زوهری دەربارەی حوکمی ئێسقانی مردارەوەبوو نمونەی ئێسقانی فیل و شتی وا، فەرموویەتی: کەسانێکم لەعولەمای سەلەف دیوە، ئەو جۆرە ئێسقانانەیان بەکار هێناوە بۆ بەشانەکردنی قژی سەرو ڕیش و رۆن تێدا هەڵگرتنی و هیچ خراپەیەکیان تێدا نەبینیوە. حەمماد فەرموویەتی: پەڕوپولی باڵندە هیچ پیسییەکی تێدا نابینم.

چۆنیەتی پاککردنەوەی شتی پیس بوو

پێویستە بزانین: کەدانەری شەرع (شارع) بەئێمەی زاناندووە ئەم شتە خودی خۆی پیسە، یان بۆخۆی پاکەو پیس بووە، ئەمجار فێری کردووین چۆن شتی پاکی پیس بوو پاك بکەینەوە، ئەرکی سەرشانی ئێمەیە بەپێی ئەو دەستوورو فەرمانانە، خۆمان لەشتە پیسەکان دووربخەینەوەو شتە پیس بووەکان بەو شێوەی بۆمان دیاری کراوە پاکیان بکەینەوە. ئەوەی فەرمانی پێ کردووین بەشتن بیشۆین تا رەنگی یان بۆنی یان تامی پیسییەکەی دەڕوا ئەوە پاکبوونەوەیەتی. ئەوەی پێمان دەڵێ: ئاوی پێدا بکەن یان ئاوی لێ بڕشێنن یان بیوڵێن و بیکرێنن یان مەسحکردنی بەزەوی یان رۆیشتنی بەناو زەوی پاکدا ئەوە پاکبوونەوەیەتی پابەندی بین و بڕوامان پێی هەبێ.

بزانە ئاو هۆکارێك و بنەمایەکی سەرەکییە بۆ پاککردنەوەی شتە پیسبووەکان، چونکە شاریع وەصفی ئاوی بەوە کردووە کە پاکژکەرەوەیە،

دەفەرموێ: « خَلَقَ اللهُ الْمَاءَ طَهُوراً»[1] لەم ئەصڵو بنەمایە لانادەین بۆ شتێکی تر مەگەر لەلایەن شارعەوە شتێکی تر دیاری بکرێ، ئەگینا نا. چونکە ئەگەر وا رەفتار نەکەین ئێمە لاماندداوە لەشتێکەوە کە پاکژکردنەوە پێی ئاشکراو روونە – بۆ شتێك کەنازاندرێ ئاخۆ پاکژکردنەوەیە یان نا، ئەمەش لادانە لەو رەفتارو ئاکارانەی رێبازە شەرعییەکان داخوازنی.[2]

جا کەتۆ ئەمەت زانی، ئەمجار با ئەو رێبازو رەفتارانەت پێ بڵێم: کەشەرع داینـاوە بۆ چۆنیەتی پاککردنەوەی شتی پیس بوو یاخود پیس. (نجس العین).

١- پاککردنەوەی پێستی مردارەوە بوو بە دەباغ کردن بێ:

لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم (درووودی خودای لەسەر بێ) ژنەوت دەیفەرموو: « أَيُّمَا إِهَابٍ دُبِغَ فَقَدْ طَهُرَ».[3] هەر پێستی مردارەوەبوێك دەباغ کرا پاك دەبێتەوە.

٢- پاککردنەوەی قاپو قاچاغ کە سەگ دەمی تێخست:

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەت کراوە: کە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «طُهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولاَهُنَّ بِالتُّرَابِ».[4] شێوەی پاککردنەوەی قاپو قاچاغی یەکێك لەمێوە

---

[1] - [2] السبل الجرار/٤٢، ١/٤٨ بەدەست لێدانەوە، پێویستە ئەوەش بزانـدرێ کە رستەی (خَلَقَ اللهُ المَاءَ طَهُوراً)، الحافظ لە کتێبی (التلخیص ١/١٤)دا دەفەرموێ: بەو شێوازە دەستم نەکەوتووە، لەو فەرمودەیەی ئەبو سەعید ریوایەتی کردووەو لەپێشەوە ئاماژەمان بۆ کرد دەقەکە ئاوایە: (ان الماءَ طهور لايُنَجِسّهُ شيئ).

[3] صحيح {ص. جه ٢٩٠٧} حم ٤٩/٢٣٠/١، ت ١٧٨٣/١٣٥/٣، جه ٣٦٠٩/١١٩٣/٢٢ ن ٧/١٧٣.

[4] صحيح: لەوە پێش تەخریج کرا.

كە سەگ دەمی تێخست ئەوەیە: کە حەوت جار بیشوا، یەکەمجاریان بەقوڕاو بێ.

٣- پاککردنەوەی پۆشاک ئەگەر خوێنی بێنوێژی وێکەوت:

لەئەسمائی کچی ئەبوبەکرەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: ئافرەتێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد قوربان! یەکێك لەئێمە پۆشاکەکەی خوێنی بێنوێژی ڕێدەکەوێ، چۆنی پاك بکاتەوە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەوەڵامدا فەرمووی: «تَحُتُّهُ ، ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ ، وَتَنْضَحُهُ وَتُصَلِّي فِيهِ».[1] بیپروێنە پاشان تەڕی بکەو بیکرێنە ئەمجار بەئاو بیشۆ، پاشان نوێژی پێوە بکە، ئەگەر دوای ئەم پرواندن‌و کڕاندن‌و لەئاو هەڵکێشانە تارمایی‌و ئەثەرێکی پێوە ما قەیناکا.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەت کراوە دەڵێ: خەولەی کچی یەسار عەرزی پێغەمبەری کرد، وتی: قوربان من تەنها یەك کراسم هەیە، بەو کراسەوە دەکەومە بێنوێژییەوە، هەڵبەتە هەندێ لەکراسەکەم خوێناوی دەبێ. چی بکەم باشە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَإِذَا طَهُرْتِ فَاغْسِلِي مَوْضِعَ الدَّمِ ثُمَّ صَلِّي فِيهِ »: ئەگەر لەبێنوێژی پاکبویتەوە، ئەو شوێنەی لە پۆشاکەکە خوێنی بێنوێژییەکەیەتی پێوەیە بیشۆرە، پاشان دەتوانی نوێژ لەو پۆشاکەدا بکەی. خەولە وتی ئەی پێغەمبەری خودا! ئەگەر بەو شێوە پاککردنەوە ئەثەری خوێنەکە لانەچوو؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يَكْفِيكِ الْمَاءُ وَلاَ يَضُرُّكِ أَثَرُهُ ».[2] ئەو شێوە شتنە ئەنجام بدەو لەئاوی هەڵکێشە، مانەوەی ئەسەرەکەی زیانت پێ ناگەیەنێ.

---

[1] صحيح {ص. جه ٢٩٠٧} حم/٤٩/١/٢٣٠، ت/١٧٨٢/١٣٥/٣ جه (٣٦٠٩/١١٩٣/٢، ن١٧٣/٧).

[2] {ص. د ٣٥١} و {٢/٢٦/٣٦١} هق (٢/٤٠٨).

٤- پاککردنەوەی داوێنی پۆشاکی ئافرەت:

لە ئوممو وەلەدی ئیبراهیمی کوڕی عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف ریوایەتکراوە: کەپرسیاری لەئوممو سەلەمە (خێزانی پێغەمبەر) کردووە وتوویەتی: من ئافرەتێکم داوێنی کراسەکەم درێژ دەکەم، بەشوێنی پیس و پۆخەڵدا تێدەپەڕم، داوێنی کراسەکەم لەشتی پیس دەکەوێ و پیس دەبێ چی بکەم؟ ئوممو سەلەمە فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يُطَهِّرُهُ مَا بَعْدَهُ ».[1] کەدوایی بەشوێنی پاکدا دەڕۆی و داوێنت لەزەوی پاك دەخشێ ئەوە پاکی دەکاتەوە.

٥- پاککردنەوەی پۆشاک لەمیزی منداڵی شیرەخۆرە:

لە ئەبو سەمحەوە (خزمەتچی؛ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ریوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ الْجَارِيَةِ وَيُرَشُّ مِنْ بَوْلِ الْغُلاَمِ ».[2] پۆشاکێك بەمیزی کچۆڵەی ساوا پیس ببێ دەبێ بشۆرێ، ئەگەر بەمیزی منداڵی ساوای نێرینە پیس بوو بەئاو لێ پرژاندن پاك دەبێتەوە.

٦- پاککردنەوەی پۆشاک لە (مەذی):

لەسەهلی کوڕی حونەیفەوە ریوایەتکراوە دەڵێ: من زۆر بەدەست (مەذی)یەوە ناڕەحەت بووم (مەذی هاتنەوەم زۆر بوو) لە ئاکامی ئەو مەذی هاتنەوەم زوو زوو غوسڵم لەخۆم دەردەکرد، ئەم حاڵەی خۆم بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باس کرد، فەرمووی: « إِنَّمَا يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ الْوُضُوءُ ». بە مەذی هاتنەوە غوسڵ واجب نابێ، بەڵکوو دەستنوێژ بەتاڵ دەبێتەوە، هەر دەستنوێژ بگرەوە بەستە. سەهل دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری

---

[1] صحيح {ص. جه/٤٣٠} ط (٣٧/٤٤)، ت (١٤٣/ ١/٩٥) جه ١/١٧٧/٥٣١.

[2] صحيح {ص. ن ٢٩٣}، د (٢/٣٦/٣٧٢) ن (١/١٥٨).

خـودا! ئـەی چـۆن‌و بەچـی ئـەو بەشـەی (مـەذی)یەکـەی وێکـەوتووە پـاکی بکەمەوە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «يَكْفِيكَ أَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهِ ثَوْبَكَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ أَصَابَ مِنْهُ».[1] هەر ئەوەندەت بەسە لوێـچێك ئـاو هـەڵبگریێ‌و نـافۆکی خـۆتی پـێ بڕشـێنی، ئـەو شـوێنەی گومانـت لێیەتی (مەذی)یەکەتی وێکەوتووە ئاوی لێ بڕشێنی.

٧- پاککردنەوەی بنکی نەعل‌و پێڵاو:

لە ئەبو سـەعیدەوە (ڕەزای خـودای لێ بـێ) ڕیوایـەتکراوە: کە پێغەمبەر فەرمووی: «إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ فَإِنْ رَأَى فِي نَعْلَيْهِ قَذَرًا أَوْ أَذًى فَلْيَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا».[2] هەرکاتێك یەکێك لەئێوە هات بـۆ مزگـەوت ڕوانـی بە نـەعل‌و پێڵاوەکانی‌یەوە پیسایی‌یەك هەیـە بـا لەشـتێکی بخشێنێ (لـەزەوی بخشێنێ) ئەمجار نوێژەکەی پێیانەوە بکا.

٨- پاککردنەوەی زەوی پیس بوو:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: عـەرەبێکی دەشـتەکی هاتـە نـاو مزگەوتـەوەو چـوو لـە سوچـێکەوە میـزی کـرد، هـاوەڵان بـۆی ڕاپـسکوتن‌و دەنگیاندا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بـێ) فـەرمووی: (دعـوه) وازی لێ بێنن میزکردنەکەی لێ تێك مەدەن «دَعُوهُ وَهَرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلاً مِـنْ مَـاءٍ ، أَوْ ذَنُوبًا مِنْ مَاءٍ ، فَإِنَّمَـا بُعِثْـتُمْ مُيَـسِّرِينَ ، وَلَـمْ تُبْعَثُـوا مُعَـسِّرِينَ».[3] کە کابرای عەرەب لەمیزکردنەکەی بووەوە پێغەمبەر بەهاوەڵانی فەرموو: دۆلکـەیێ ئـاو

---

[1] حسن {ص. جه ٤٠٩}، دەفەرموێ: (١/٣٨٥/٢٠٧)، ت (١/٧٦/١١٥)، جة(١/١٦٩/٥٠٦).

[2] صحيح: {ص. د ٦٠٥}، د (٢/٣٥٣/٦٣٦).

[3] متفق عليـه (الإرواء/١٧١) خ (١/٣٢٣/٢٢٠)، ن(٤٨ – ١/٤٩) ورواه مطولاً: د(٢/٣٩/٣٧٦)، ت (١/٩٩/١٤٧/٠).

مەسینەیەك ئاو بەسەر میزەكەیدا بكەن، ئێوە پێویستە ئاسانكاری رەچاو بكەن، داوای ئەوەتان لێ نەكراوە شت قورس بكەن پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆیە فەرمانی بەهاوەڵانی كرد ئاو بەسەر میزەكەدا بكەن تا بەزوترین كات شوێنەكە پاك ببێتەوە. ئەگینا ئەگەر وازیان لێ بهێنایە تا شوێنەكە وشك دەبووەوە ئەثەری پیسییەكەی نەدەما شوێنەكە پاك دەبووەوە، ئەمەش بەپێی حەدیثەكەی ئیبنو عومەر (رەزای خودای لێ بێ) كە دەفەرمویێ: (كَانَتِ الْكِلاَبُ تَبُولُ فِي الْمَسْجِدِ وَتُقْبِلُ وَتُدْبِرُ زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وسلم) فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُّونَ شَيْئًا)[1] لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) سەگەل لەناو مزگەوتا میزیان دەكردو هاوەڵان ئاویان بەشوێنی میزكردنەكەدا نەدەكردو ئاوڕشێنی شوێنەكەیان نەدەكرد. ئاشكراشە ئەگەر پیسییەكە لەو جێگە بمایەتەوە ئاوپێداكردنی واجب دەبوو.

هەركاتێ زبڵو زیخو مردارەوەبوو سوتێندراو بوو بەخۆڵەمێشو گڵ ئەوە پاكەو پیسی پێوە نامێنێ، بەڵگەی ئەوە دەڵێن: حوكمەكان بەگوێرەی ئەو بڕیارەیە كە خودا دەربارەیان چەسپاندویەتیو ناوی بۆ داناونو بەشێوەی خیطاب بەئێمەی گەیاندوە. هەركاتێ ئەو ناوەی لێ داڕندراو ناوێكی تری بۆ پەیدا بوو، حوكمەكەی پێشووی نامێنێ، جودایە لەو شتەی خودا حوكمی تێدا بڕیارداوە، زبڵو زاڵ جوداوازە لەگڵ، مردارەوەبوو جوداوازە لەگڵ.[2] كەوابوو لەگەڵ گۆڕانی ناوەكەیان حوكمەكەشیان دەگۆڕێ، ئەمە ڕای پەسەندكراوە بەلای ئیبنو تەیمیيەو وتوویەتی: ئەمە ڕێبازو مەزهەبی ئەبو حەنیفەیەو رایەكی ئیمامی مالیكو ریوایەتێكە لەئیمام ئەحمەد.[3]

---

[1] صحيح {ص. د ٣٦٨} خ تعليقا (١/٢٧٨/١٧٤)، د (٢/٤٢/٣٧٨).

[2] المحلى لابن حزم ١/١٢٨/١٢.

[3] مجموع الفتاوى ج ٢١/٧٠ و ٤٧٨ و ٤٨٢.

سوننەتی فیترەت

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ریوایـەتکراوە دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: الاِسْتِحْدَادُ وَالْخِتَـانُ وَقَـصُّ الـشَّارِبِ وَنَتْفُ الإِبْطِ وَتَقْلِـيمُ الأَظْفَـارِ».[١] پێـنج ئاکارو رەفتـار لەسروشـتو فـیترەتنو کـاری باشـن، لابردنـی مـووی خـوار نـاوك، خەتەنـە، سمـێڵ کورتکردنـەوە، هەڵکەندنی مووی بن هەنگڵ، نینۆك کردن.

لەزەکـەرییای کـوڕی ئـەبو زائیـدە ئـەویش لەموصـعەبی کـوڕی شـەیبەوە ئـەویش لـەطـەلقـی کـوڕی حەبیبـەوە، ئـەویش لـەئیبنو زوبەیـدەوە لـەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ وَإِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ وَالسِّوَاكُ وَالاِسْتِنْـشَاقُ بِالْمَاءِ وَقَصُّ الأَظْفَارِ وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ وَنَتْفُ الإِبِطِ وَحَلْـقُ الْعَانَـةِ وَانْتِقَـاصُ الْمَـاءِ». يَعْنِي الاِسْتِنْجَاءَ بِالْمَاءِ.[٢] زەکەرییا دەڵێ: موصعەب وتی دەیەمم لـەبیر نـەماوە، مەگەر ئاو لەدەم وەردان بێ.

خەتەنەکردن

خەتەنـە واجبـە بـۆ کـوڕو بـۆ کـچ، چـونکە شـەعیرەو دابو نـەریتێکی ئیسلامە، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە بـە کابرایەکی تازە موسوڵمانبووی فەرموو: «أَلْـقِ عَنْـكَ شَـعْرَ الْكُفْـرِ وَاخْتَـتِنْ».[٣] کوڵك‌و توکی کوفر لەخۆت بکەرەوەو خۆت خەتەنە بکە.

---

[١] متفــق عليــه خ(١٠/٣٣٤/٥٨٨٩) م(١/٢٢١/٢٥٧) د(١١/٢٥٢/٤١٨٠) ت(٢٩٠٥/٤/١٨٤) ن(١/١٤)، جة(١/١٠٧/٢٩٢).

[٢] حسن{مختصر م ١٨٢}، م(١/٢٢٣/٢٦١)و(١/٧٩/٥٢)ت(٤/١٨٤/٢٩٠٦) ن(١٣٦/٨).

[٣] حسن: {ص. ج ١٢٥١}، د (٢/٢٠/٣٥٢)، هق (١/١٧٢).

خەتەنە دەستورو دابو نەریتی ئایینی حەزرەتی ئیبراهیمە، لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «اخْتَتَنَ إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ الرَّحْمَنِ بَعْدَ مَا أَتَتْ عَلَيْهِ ثَمَانُونَ سَنَةً وَاخْتَتَنَ بِالْقَدُومِ». [1] حەزرەتی ئیبراهیم کە نازناوی (خليل الرحمن)ە دوای تەمەنی هەشتا ساڵ خۆی خەتەنە کرد. بێگومان پەروەردگار بە پێغەمبەری خۆی دەفەرموێ: {ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا – النحل/١٢٣}. ئەمجار نیگامان بۆ تۆ کرد ئەی پێغەمبەر کەشوێن ئایینی ئیبراهیم بکەوە ئاینێکی پاكو بێ خەوشە.

واباشە خەتەنە لەڕۆژی حەوتەمی لەدایکبووندا ئەنجام بدرێ، ئاماژە بەحەدیثی جابیر کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ حەسەنو حوسەین رۆژی حەوتەمی لەدایکبوونیان حەوتووی بۆ کردنو خەتەنەشی کردن[2].

لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە: کە فەرموویەتی: حەوت شت لەسوننەتی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی منداڵ لەڕۆژی حەوتەمی لەدایکبوونیدا، ناوی لێ بنرێ، خەتەنە بکرێ.[3]... هتد.

ئەو دوو حەدیثە، هەرچەندە هەردووکیان لاوازییان تێدایە، بەڵام هەریەکەیان ئەویتر بەهێز دەکا، چونکە مەخرەجو زنجیرەی سەنەدەکەیان جوداوازە، لەهیچ کام لەزنجیرەی سەنەدەکانیاندا راوی تۆمەتباریان تێدا نیە.[4]

---

[1] متفق عليه: خ (٦٢٩٨/٨٨/١١)، م (٢٣٧٠).

[2] طص (٨٩١/١٢٢/٢) {تمام المنة ٦٨}.

[3] طس: (٥٦٢/٣٣٤/١) (تمام المنة/٦٨).

[4] تمام المنة/٦٨.

ريش هێشتنەوە

ريش هێشتنەوە واجبە، تاشينی حەرامە، چونكە گۆڕينی دروستكراوی پەروەردگارە. ئەوە كارێكی شەيتانەو جێبەجێ كردنی ويستی ئەوە، كە دەڵێ: {وَلآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّهِ – النساء/١١٩}. لەلايەكی ترەوە تاشينی ريش خۆ شوبهاندنە بەئافرەت. لەكاتێكدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەفرينی لەو پياوانە كردووە كەخۆيان وا لێ دەكەن لەئافرەت بچن.[١]

لەهەمان كاتدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی كردووە بەريش هێشتنەوە، ئاشكراشە فەرمان بۆ وجوبەو پێويستی دەگەيەنێ.

لە ئەبو هورەيرەوە ريوايەتكراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «جُزُّوا الشَّوَارِبَ، وَأَرْخُوا اللِّحَى، خَالِفُوا الْمَجُوسَ».[٢] سمێڵ كورت بكەنەوە، ريش بهێڵنەوە، پێچەوانەی ئاگرپەرستەكان هەڵسوكەوت بكەن.

لەئيبنو عومەرەوە ريوايەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموويەتی: «خَالِفُوا الْمُشْرِكِينَ ، وَفِّرُوا اللِّحَى ، وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ».[٣] پێچەوانەی بتپەرستەكان هەڵسوكەوت بكەن، ريش بهێڵنەوە سمێڵ كورت بكەنەوە.

سيواك

سيواك هەموو كاتێك سوننەتە، لەهەندێ كاتدا پتر سوننەتە.

١- لەكاتی دەستنوێژ شتندا:

---

[١] صحيح: {ص. ج ٥١٠٠}، خ ١٠/٣٣٢/٥٨٨٥)، ت ٤/١٩٤/٢٩٣٥).

[٢] صحيح: {مختصر م ١٨١}، م (١/٢٢٢/٢٦٠).

[٣] متفق عليه (١٠/٣٤٩/٥٨٩٢)، م (٢٥٩ – ٥٤ – ١/٢٢٢).

لـه ئـەبو هـورەيرەوە ريوايـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ الْوُضُوءِ».[١] ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوايە ئـەرك‌و زەحمـەتی زۆر دەکەوتـە سـەر ئومەتەکەم فەرمانم پێ دەکردن بەوە کە لەگەڵ هەموو دەستنوێژێکدا سیواك بکەن.

٢- لەکاتی هەڵسان بۆ نوێژکردن:

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە کە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فـەرمووی: «لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ».[٢] ئەگــەر لەبــەر ئــەوە نەبوايــە دەبــووە بــارگرانی‌و ئــەرکی زۆر بەســەر ئومەتەکەمـەوە، فـەرمانم پـێ دەکـردن کـە لەگـەڵ هـەموو نوێژێکدا سـیواك بکەن.

٣- لەکاتی دەستکردن بەخوێندنی قورئان:

لەئیمامی عەلییەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردین بەسیواك کردن‌و فەرمووی: «إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا قَامَ يُصَلِّي أَتَاهُ الْمَلَكُ فَقَامَ خَلْفَهُ يَسْتَمِعُ الْقُرْآنَ وَيَدْنُو، فَلاَ يَزَالُ يَسْتَمِعُ وَيَدْنُو حَتَّى يَضَعَ فَاهُ عَلَى فِيهِ، فَلاَ يَقْرَأُ آيَةً إِلاَّ كَانَتْ فِي جَوْفِ الْمَلَكِ».[٣] هەرکاتێ بەنـدەی موسـوڵمان هەڵـسا بـۆ نوێـژکردن‌و نوێـژی دابەسـت، فریـشتەیەك دێتـەلای‌و لەدواوەی ڕادەوەستێ، گوێ لەقورئان خوێندنی دەگرێ‌و لێی نزیـك دەبێتـەوە، بەردەوام گوێی لێ دەگرێ‌و لێی نزیك دەبێتەوە، هەتا وای لێ دێ دەم دەخاتـە

---

[١] صحيح: {ص ج ٥٣١٦}، حم (١/٢٩٤/١٧١).

[٢] متفــق عليــه: م (١/٢٢٠/٢٥٢)، خ (٢/٣٧٤/٨٨٧) ، ت (١/١٨/٢٢). وەڵ دەقــی بوخــاری لەجیاتی {عند كل صلاة}، {مع كل صلاة}.

[٣] صحيح لغيره: {الصحيحة ١٢١٣} هق (١/٣٨).

سەر دەمی قورئانخوێنەكە، ئیتر وای لێ دێ هەر ئایەتێك بخوێنێ لەناو دەمی فریشتەكەدا دەیخوێنێ.

٤- لەكاتی چوونەوە بۆ ماڵو چوونە ژوورەوە:

لەمیقدامی كوڕی شورەیح ئەویش لەباوكیەوە ریوایەت دەكا كە دەڵێ: پرسیارم لەخاتوو عائیشە كرد وتم: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەگەڕایەوە بۆ ماڵو دەهاتە ژوورەوە بەچی دەستی پێ دەكرد؟ لە وەڵامدا فەرمووی: بەسیواك كردن.[1]

٥- لەكاتی هەڵسان لەخەو:

لەحوذەیفەوە ریوایەتكراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە هەڵدەستا بۆ شەونوێژ سیواكی دەكرد (دەمی خۆی بەسیواك پاك دەكردەوە).[2]

هەڵكێشانی مووی سپی مەكرووهە

لەعەمری كوڕی شوعەیبەوە لەباوكیەوە، لەباپیریەوە ریوایەت دەكا دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَنْتِفُوا الشَّيْبَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَشِيبُ شَيْبَةً فِي الإِسْلاَمِ، إلاَّ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».[3] مووی سپی لەسەرو ریشی خۆتان هەڵمەكێشن، چونكە هەر موسوڵمانێك بەئیمانداری مووی سپی ببن ئەو سەرو ریش سپی بوونەی بۆ دەبێتە نوورو ڕوناكی ڕۆژی قیامەت.

---

[1] صحيح (ص. جه ٢٣٥)، م (٢٥٣/٢٢٠/١)، د (١/٨٦)، جه (٢٩٠/١٠٦/١).

[2] متفق عليه م (٢٥٥/٢٢٠/١) وهذا لفظه، خ (٢٤٥/٣٥٦/١)، جه (٢٩٠/١٠٦/١)، ن (١/٨) ولفظ الثلاثة {إذا قام من الليل}.

[3] صحيح: (ص. ج ٧٤٦٣)، (٤١٨٤/٢٥٦/١١)، ن (٨/١٣٦).

گۆڕینی نیشانەی پیریو سپی بوونی مووی سەرو ڕیش بەخەنەو وسمەو شتی وا، نادروستی گۆڕینیشی بەرەنگی ڕەش

لە ئەبو زەڕەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ أَحْسَنَ مَا غَيَّرْتُمْ بِهِ الشَّيْبَ الْحِنَّاءُ وَالْكَتَمُ».[1] بێگومان باشترین شتێك کەئێوە مووی سپی سەرو ڕیشتانی پێ بگۆڕن خەنەو فلفلی قەرودە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى لاَ يَصْبُغُونَ ، فَخَالِفُوهُمْ».[2] جولەکەو گاور سەروڕیشیان بەخەنەو وسمە ڕەنگ ناکەن ئێوە پێچەوانەی ئەوان هەڵسوکەوت بکەن.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: ڕۆژی ڕزگارکردنی مەککە ئەبو قوحافە هێنرایە خزمەت پێغەمبەر سەروڕیشی وەکوو گوڵە ثوغامە سپی بوو، پێغەمبەر فەرمووی: «غَيِّرُوا هَذَا بِشَيْءٍ وَاجْتَنِبُوا السَّوَادَ». بەشتێك ڕەنگی سەرو قژی بگۆڕن، بەڵام با ڕەنگی ڕەش نەبێ.

لەئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَكُونُ قَوْمٌ يَخْضِبُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ بِالسَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لاَ يَرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ»[3]: کەسانێك پەیدادەبن لە ئاخر زەمانا مووی سپی سەرو ریشیان بۆیە دەکەن بە دەرمانی ڕەش وەکوو پەڕی سەر سنگی

---

[1] صحيح (ص. ج١٥٤٦)، (د. ١١/٢٥٩/٤١٨٧)، (ت. ٣/١٤٥/١٨٠٦) جه (٢/١١٩٦/٣٦٢٢)... الكتم: ڕووەکێکە لە کێوەکانی ئەفەریقاو وڵاتە موعتەدیلەکان دەڕوێ، بەرێکی هەیە پێی دەگوترێ: (فلفل القرود) لەگەڵ خەنەو وسمەدا بۆ خەنەبەندان بەکاردەهێندرێن.

[2] صحيح: (ص. ج٤١٧٠)، م (٢١٠٢ – ٩٦ – ٣/١٦٦٣)، و (١١/٢٥٨/٤١٨٦).

[3] صحيح: (ص. ج٨١٥٣)، (١١/٢٦٦/٤١٩٤)، ن (٨/١٣٨).

کۆتر کە بەزۆری پەڕی سەرسنگیان ڕەش دەنوێنێ ئەوانە بۆنی بەهەشت ناکەن.

دابو نەریتی چوونە سەرئاو

١- سوننەتە بۆ کەسێك دەیەوێ دەست بەئاو بگەیەنێ، بڵێ: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ». بەناوی خودا، خودایە من پەنادەگرم بەتۆ لەپیسیو دژوێنی. ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثەکەی ئیمامی عەلی خودای لێ ڕازی بێ. کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «سَتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُهُمُ الْخَلاَءَ أَنْ يَقُولَ بِسْمِ اللَّهِ».[1] پەردەو ساتری نێوان چاوی جندۆکەو شەرمگای ئادەمیزاد کە یەکێکیان چوو دەست بەئاو بگەیەنێ، ئەوەیە {بسم الله} بکاو ویردی چوونە سەرئاو بخوێنێ.

هەروا بەپێی ئەو فەرموودەی کە ئەنەس ریوایەتی دەکا دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچوو دەست بەئاو بگەیەنێ دەیگوت «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ ».[2]

٢- سوننەتە کە لەتەوالێت هاتە دەرەوە بڵێ: {غفرانك} خودایە داوای لێخۆشبوونت لێ دەکەم، ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثەکەی خاتو عائیشە کە دەڵێ: پێغەمبەری خودا کە لەئاودەستخانە دەهاتە دەرەوە دەیفەرموو: {غفرانك}[3] خودایە لێخۆشبوونی تۆم دەوێ.

---

[1] صحيح: (ص. ج٣٦١١)، ت (٢/٥٩/٦٠٣) وهذا لفظه، جه (١/١٠٩/٢٩٧) وعنده (إذا دخل الكنيف) بدلاً من (إذا دخل الخلاء).

[2] متفق عليه: خ (١/٢٤٢/١٤٢)، م (١/٢٨٣/٣٧٥) جه (١/١٠٩/٢٩٨) ت(١/٧/٦)، ن (١/٢٠).

[3] صحيح: (ص. ج/٤٧١٤)، د (١/٥٢/٣٠)، ت (١/٧/٧)، جه (١/١١٠/٣٠٠).

٣- سوننەتە کە دەچێتە سەر تەوالێت قاچی چەپی پێش بخا، کەدێتە دەر قاچی ڕاستی پێش بخا، چونکە هەمیشە لای ڕاست بۆ شتی بەڕێز بەکاردەهێندرێ، لای چەپ بۆ شتی بێ ڕێز. لەم بارەیەوە بەشێوەیەکی گشتی ئاثارو فەرموودە ڕیوایەتکراون.[1]

٤- ئەگەر دەست بەئاو گەیاندنەکەی لەساراو بەتاڵاییدا بوو، ئەوە واباشە ئەوەندە دووربکەوێتەوە نەبیندرێ.

لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: لەخزمەتی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەفەرێکدا چووینە دەر، دەمبینی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەئیشی سەرئاوی ببوایەو شوێنەکە دەشتو چۆڵەوانی بوایە، ئەوەندە دوور دەکەوتەوە نەبیندرێ.[2]

٥- سوننەتە بەپێوە عەورەتی خۆی هەڵنەماڵێ، تا لەزەوی نزیک نەبێتەوە خۆی هەڵنەماڵێ.

لەئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە بیویستایە دەست بەئاو بگەیەنێ، تا لەزەوی نزیک نەبوایەوە کراسەکەی هەڵنەدەماڵی.[3]

٦- دروست نییە لەکاتی دەست بەئاو گەیاندندا ڕووبکرێتە ڕۆگە یان پشتی تێ بکرێ. لەساراو بیابان بێ یان لەناو بینادا بێ.

لە ئەبو ئەییوبی ئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلاَ تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلاَ

---

[1] السبل الجرار ١/٦٤.

[2] صحيح: (ص. ج ٤٦٥٢)، (١/٣١/١٤)، من حديث أنس.

[3] صحيح (ص. ج ٤٦٥٢)، د (١/٣١/١٤)، ت (١/١١/١٤) من حديث أنس.

تَسْتَدْبِرُوهَا، وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا ».[1] کەچوونە شوێنی دەست بەئاو گەیاندن نە رووبکەنە قیبلە نە پشتی تێ بکەن، بەڵکوو رووبکەنە خۆرهەڵات یان خۆرئاوا. ئەبو ئەیوبی ئەنصاری دەڵێ: ئێمە چووینە وڵاتی شام بینیمان ناودەستیان بنیات نابوون روویان لەکەعبە بوو، ئێمە کە چووینە سەریان بۆ دەست بەئاو گەیاندن، خۆمان وەردەچەرخاند بەلای خۆرهەڵات یان خۆرئاوا بۆ ئەوەی لەوکاتەدا روومان لە کەعبە نەبێ‌و ئەستەغفیروڵڵامان دەکرد.

٧- هەروەها خۆ خاڵی کردن‌و پیسایی کردن لەسەر رێگای خەڵك‌و ژێر سێبەریاندا حەرامە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەری خودا فەرموویەتی: (اتَّقُوا اللاعِنين) خۆتان بپارێزن لەدوو شت کە دەبنە هۆی نەفرین لێ کردنتان، هاوەڵان عەرزیان کرد ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو دوو شتە چین کە دەبنە هۆی نەفرین کردنی خەڵك لێمان؟

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (ألذي يتخلّى في طريق النّاس أو في ظِلِّهِم)[2] ئەوکەسەی لەسەرە رێگا دەست بەئاو دەگەیەنێ یان لەژێر سێبەرو شوێنی حەسانەوەیان.

٨- مەکروهەو ناپەسەندە میزکردن لە حەمام‌و شوێنی خۆشتن.

لە حومەیدی ئەلحیمیەرییەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: توشی پیاوێك بووم هاوەڵی پێغەمبەری کردبوو، وەکوو چۆن ئەبو هورەیرە هاوەڵی پێغەمبەری

---

(١) صحيح: (مختصر م (١٠٩)، (ص. د/٧٠).

(٢) صحيح: (ص. ج ١١٠)، د (١/٤٧/٢٥)، م (١/٢٢٦/٢٦٩) ولفظه: (اللعانين) قالوا وماللعانان)؟

کردووه. دەڵێ پێغەمبەری خودا نەی لەوە کردووە کەیەکێك لەئێمە هەمووی ڕۆژێ موی سەرو ریشی بەشانە بکا، یان لەشوێنی خۆشتنیدا میز بکا.[1]

٩- میزکردنە ناو ئاوی ڕاوەستاوەوە حەرامە.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەوەی میز بکرێتە ناو ئاوی ڕاوەستاوەوە.[2]

١٠- میزکردن بەپێوە دروستەو بەدانیشتنەوە باشترە.

لە حوذەیفەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گەیشتە سەرانگوێلکی هۆبەو خێڵێكو بەڕاوەستانەوە میزی کرد، منیش دوورکەوتمەوە، فەرمووی: نزیك بەرەوە، نزیك بوومەوە هەتا وام لێ هات کەوتمە دوا پاژنە پێیەوە راوەستام، پاشان دەستنوێژی گرتو لەسەر خوفەکانی مەسحی کرد.[3]

بۆیە گوتمان دەست بەئاو گەیاندن بەدانیشتنەوە باشترە، چونکە ئەوە دابو نەریتی زۆربەو نیمچە هەمیشەیی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بووە، تەنانەت خاتو عائیشە فەرموویەتی (هەرکەس بۆی گێڕانەوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەپێوە میزی کردووە، بڕوای پێ مەکەن. پێغەمبەر هەر بەشێوەی دانیشتنەوە میزی کردووە.[4]

قسەکەی خاتو عائیشە نەفی ئەو مانایە ناکا، کەحەدیثەکەی حوذەیفە دەیگەیەنێ، چونکە خاتو عائیشە هەواڵی لەشتێك داوە کە بینیویەتی.

---

[1] صحيح: (ص. ن ٢٣٢)، ن (١/١٣٠)، د (١/٥٠/٢٨).

[2] صحيح: (ص. ج ٦٨١٤)، م (١/٢٣٥/٢٨١)، ن (١/٣٤).

[3] متفق عليه: م (١/٢٢٨/٢٧٣)، ت (١/١١/١٣)، خ (١/٣٢٩/٢٢٥)، ن (١/١٩)، د (١/٤٤/٢٣)، جه (١/١١١/٣٠٥).

[4] متفق عليه: خ (١/٣١٧/٢١٦)، م (١/٢٤٠/٢٩٢)، ت (١/٤٧/٧٠).

حوذمیفەیش هەواڵی لەوە داوە کە دیویەتی. ئاشکراشە قسەی چەسپێنەر پێش دەخرێ بەسەر قسەی نەفی کاردا، چونکە چەسپێنەر زێدە زانیاری هەیە. (ان المثبت مقدم على النا في لان معه زيادة علم).

١١- خۆ پاککردنەوە لەمیز پێویستە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەلای دوو گۆڕدا تێپەڕی، فەرمووی: « إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لاَ يَسْتَنْزِهُ مِنْ بَوْلِهِ وَأَمَّا الآخَرُ فَكَانَ يَمْشِي بين الناس بِالنَّمِيمَةِ». [١] ئەم دوو گۆڕە سزا دەدرێن، سزادانەکەشیان بەهۆی تاوانی گەورەوە نییە، یەکێکیان لەسەر ئەوە سزا دەدرێ: کەخۆی لەمیز پاك نەکردۆتەوە، ئەویتریان لەسەر ئەوە سزا دەدرێ: کەفیتنەیی لەنێوانی خەڵکدا کردووە.

١٢- نابێ لەکاتی میزکردندا بەدەستی ڕاستی ذەکەری خۆی بگرێ، هەروا نابێ بەدەستی ڕاستی خۆی پاك بکاتەوە.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَمَسَّ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ وَلاَ يَسْتَنْجِ بِيَمِينِهِ». [٢] ئەگەر یەکێك لەئێوە میزی کرد، با بەدەستی ڕاستی ذەکەری خۆی نەگرێ هەروا بەدەستی راستی خۆی پاك نەکاتەوە.

١٣- دروستە خۆپاککردنەوە بەئاو یان بە بەردو هەرشتێکی لەو جۆرە. بەڵام بەئاو چاکترە.

---

[١] متفق عليه: خ (١/٣١٧/٢١٦)، م (١/٢٤٠/٢٩٢)، ت (١/٤٧/٧٠)، د (١/٤٠/٢٠).

[٢] صحيح: (ص. جـه. ٢٥٠)، جـه (١/١١٣/٣١٠) هـذا لفظه ورواه: خ (١/٢٥٤/١٥٤)، م (٢٦٧/١/٢٢٥)، د (١/٥٣/٣١)، ت (١/١٢/١٥) مطولاً مختصراً.

له ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەچووە سەرئاو، ئەمن و کوڕێکی تر لەتەمەنی مندا دۆڵچە ئاوو گۆچانەکەمان بۆ هەڵدەگرت، دەمدی بەئاو خۆی پاك دەکردەوە.[1]

هەروا لە خاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ فَإِنَّهَا تُجْزِئُ عَنْهُ».[2] ئەگەر یەکێك لەئێوە چوو دەست بەئاو بگەیەنێ، با لەگەڵ خۆی سێ بەرد بەرێ خۆیان پێ پاك بکاتەوە، ئەوە کیفایەتیەتی.

١٤- نابێ بە کەمتر لەسێ بەرد خۆ پاك بکاتەوە.

لە سەلمانی فارسییەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) هاتووە: کە لێی پرسیار کراو پێی گوترا: ئێوە پێغەمبەرەکەتان هەموو شتێکی فێر کردوون تەنانەت چۆنیەتی میزو پیسایی کردن و دەست بەئاو گەیاندن! وتی بەڵێ: بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ کردووین کە لەکاتی میز کردن و پیسایی کردندا ڕوو بکەینە قیبلە یان پشتی تێ بکەین. هەروا نەهی لێ کردووین کە بەدەستی ڕاست خۆمان پاك بکەینەوە، یان بەکەمتر لەسێ بەرد خۆمان پاك بکەینەوە، یان بەتەپاڵەو تەرسەقول و شتی وا خۆمان پاك بکەینەوە. یان بەئێسقان.[3]

١٥- دروست نییە بەئێسقان و تەپاڵەو قشپل و شتی وا خۆپاك بکەینەوە.

---

(1) متفق عليه: خ (١/٢٥٢/١٥٢)، م (١/٢٧١،٢٢٧)، ن (١/٤٢) وليس عند ذكر العنزة.

(2) صحيح: (ص.ن ٤٣) ن(١/٤٢)، د (١/٦١/٤٠).

(3) صحيح: (ص. جه ٢٥٥)، م (١/٢٢٣/٢٦٢)، ت (١/١٣/١٦)، د (١/٢٤/٧)، جه (١/١١٥/٣١٦)، ن (١/٣٨).

لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە لەوەی بۆ خۆپاك کردنەوە لەمیزو پیسایی ئێسقان و قشپڵ و تەپاڵەو شتی وا بەکاربهێندرێ و مەسحی شوێنی لێ هاتنە دەرەوەی پیسایییەکەی پێ بکرێ.[1]

١٦- سوننەتە دوای دەست بەئاو گەیاندن و خۆپاككردنەوە ئاو لە نافۆکی برشێنێ. بەم جۆرە کەمێك ئاو بە لوێچی لەنافۆکی بڕشێنێ بۆ ئەوەی وەسوەسەو خوتەخوت لەخۆی دوور بخاتەوە.[2]

لە سوفیانی کوڕی ئەلحەکەم ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچوو سەرئاو میزی دەکرد، دوایی دەستنوێژی دەگرت و ئاوی لەنافۆکی خۆی دەڕشاند[3]. لەسەعیدی کوڕی جوبەیرەوە ڕیوایەتکراوە کەپیاوێك هاتە لای ئیبنو عەبباس وتی: من کە هەڵدەستم بۆ نوێژ هەست بەتەڕایەك دەکەم، ئیبنو عەبباس پێی گوت: بە پیاڵە ئاوێك نافۆکی خۆت بڕشێنە، دوایی کە هەستت بەتەڕایی کرد دڵی خۆت ببەرە سەر ئەوە کە تەڕاییەکە لەوەوەیە. پیاوەکە ڕۆیی و ماوەیەکی پێ چوو دوایی هاتەوە بۆلای ئیبنو عەبباس پێی وابوو ئەو وەسوەسەو ختوکەیەی نەماوە.[4]

---

[1] صحيح: (ص. ج ٦٨٢٧)، م (١/٢٢٤/٢٦٣)، د (١/١٠/٣٨).

[2] فتح الباری (١١/٣٣٨).

[3] صحيح: (ص. د ١٥٢)، د (١/٢٨٥/١٦٥)، ن (١/٨٦) جه (١/١٥٧/٤٦١)، هق (١/١٦١).

[4] هق (١/١٦٢).

باسی قاپو قاچاغی ناو ماڵ
(باب الآنية)

بەکارهێنانی قاپو قاچاغی ناوماڵ لەهەر مادەیەك بێ دروستە جگە لە قاپو قاچاغی لەزێڕو زیو دروستکراو، ئەوەی لەو دوو مادەیە دروست کرا بێ خواردنو خواردنەوەیان تێدا حەرامە، بەڵام بەکارهێنانیان بۆ مەبەستی تر حەرام نییە.

لە حوذەیفەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ ، وَلاَ تَلْبَسُوا الدِّيبَاجَ وَالْحَرِيرَ ، فَإِنَّهُ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَكُمْ فِي الآخِرَةِ».[1] لەقاپو پیاڵەی زێڕو زیودا شت مەخۆنەوە، ئاوریشمو دێباج مەپۆشن، ئەوە لەدونیادا بۆ ئەوانی ناموسوڵمانەو لەقیامەت بۆ ئێوەیە.

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الَّذِي يَشْرَبُ فِي إِنَاءِ الْفِضَّةِ إِنَّمَا يُجَرْجِرُ فِي بَطْنِهِ نَارَ جَهَنَّمَ». رواه البخاری ومسلم، ولمسلم: « أَنَّ الَّذِي يَأْكُلُ أَوْ يَشْرَبُ فِي آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَالذَّهَبِ ». ئەو کەسەی لەقاپو پیاڵەی زیودا شت بخواتەوە، ئەوە ئاگری دۆزەخ هەڵدەقوڕێنێتە ورگی خۆیەوە، دەقی ئیمامی موسلیم بەم شێوەیە (ئەوکەسەی شت دەخوا یان دەخواتەوە لەقاپو پیاڵەی زیوو زێڕدا........).

ئیمامی موسلیم دەفەرموێ: لەدەقی حەدیثی هیچ کامێ لەوانەی ئەو فەرموودەیان ڕیوایەت کردووە باسی {ألأكل}و {الذهب}ی تێدا نیە جگە لەحەدیثی (ئیبنو مسهر).

---

[1] متفق علیه: خ (١٠/٩٦/٥٦٣٣)، م (٣/١٦٣٧/٢٠٦٧)، ت (٣/١٩٩/١٩٣٩)، د (١٠/١٨٩/٣٧٠٥)، جه (٢/١١٣٠/٣٤١٤) بدون النهی عن الحریة والدیباج، ن (٨/١٩٨).

شێخی ئەلبانی دەڵێ: ئەم زێدەیە شازو دەگمەنە لەڕوی ڕیوایەتەوە هەرچەندە لەڕوی دیرایەتەوە ماناکەی صەحیحە. چونکە ئاشکرایە {ألأكل}و {الذهب} کاریگەریان زیاترە لە (خواردنەوە) و لە (زیو).[1]

خۆپاككردنەوەو دەستنوێژگرتن بۆ نوێژ
(الطهارة للصلاة)

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: بەگوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: (لاَ تُقْبَلُ صَلاَةٌ بِغَيْرِ طُهُورٍ).[2] بەبێ دەستنوێژگرتن‌و خۆپاككردنەوە نوێژ دروست نیەو لای خودا قبوڵ نابێ.

خۆ پاككردنەوەو دەستنوێژگرتن دوو جۆرە: (خۆپاككردنەوە بەئاو، خۆپاككردنەوە بەخاك).

یەكەم: خۆ پاككردنەوە بەئاو: دەستنوێژگرتن، غوسڵ كردن.

دەستنوێژو چۆنیەتی بەئەنجامدانی

لە حومرانەوە – كە مەولای عوسمان بووە – ڕیوایەتکراوە دەڵێ: عوسمانی کوڕی عەففان (ڕەزای خودای لێ بێ) داوای ئاوی کرد بۆ دەستنوێژ گرتن، ئاویان بۆ هێنا هەردوو دەستی تا مەچەکی سێ جار شت. پاشان ئاوی لەدەمی وەرداو ئاوی لە لوتی رادا، ئەمجار سێ جار دەموچاوی خۆی شتن، پاشان سێ جار دەستی ڕاستی خۆی لەگەڵ ئەنیشکیدا شتن، ئەمجار دەستی چەپیشی بەوجۆرە شت، پاشان دەستی تەڕی بەسەر سەری خۆیدا هێنا، ئەمجار قاچی ڕاستی تا قولەپێی سێ جار شتن، پاشان قاچی چەپیشی

---

[1] الإرواء: ١/٩٦.

[2] متفق عليه: م (١/٢٠٤/٢٢٦) وهذا لفظه، خ (١/٢٦٦/١٦٤)، د (١/١٨٠/١٠٦)، ن (١/٦٤).

بەوجۆرە شت، ئەمجار فەرمووی: پێغەمبەرم دیوە بەم دەستنوێژ گرتنەی من دەستنوێژی دەگرت. پاشان فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[1] کەسێك دەستنوێژ بگرێ بەم شێوە دەستنوێژ گرتنەی من، پاشان دوو ڕکات نوێژ بکا تێیاندا خەیاڵی نەڕوا بەملاو ئەولادا ئیللا لەتاوانی لەوەپێشی لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێ.

ئیبنو شیهاب دەڵێ: زانایانی ئیسلام فەرموویانە: ئەم دەستنوێژ گرتنە تەواوترین دەستنوێژ گرتنە کە یەکێك پەیڕەوی بکاو ئاوا دەستنوێژ بگرێ.

مەرجەکانی صیحەتی دەستنوێژ

١- نیەتهێنان، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ».[2] کردەوە بەگوێرەی نیەتە، هەموو کردارێك بەگوێرەی نیاز پاداش‌و سزای لەسەر وەردەگیرێتەوە. نیەت بەدڵەو پێویست ناکا بەزوبان بیڵێ، چونکە لە پێغەمبەرەوە نەچەسپاوە.

٢- بیسمیلا کردن لەسەرەتای دەستنوێژ گرتندا. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللّٰهِ تَعَالَى عَلَيْهِ».[3] نوێژ بەبێ دەستنوێژ دروست نیە، دەستنوێژگرتنیش بەبێ بیسمیلا کردن لەسەرەتای دەستپێکردنیدا، نایەتەدی.

---

[1] متفق عليه: م (١/٢٠٤/٢٢٦) وهذا لفظه. خ (١/٢٦٦/١٦٤)، د (١/١٨٠/١٠٦).

[2] متفق عليه: خ (١/٩/١)، م (٣/١٥١٥/١٩٠٧)، د (٦/٢٨٤/٢١٨٦)، ت (١٦٩٨/٣/١٠٠).

[3] حسن: (ص. جه ٣٢٠)، د (١/١٧٤/١٠١)، جه (١/١٤٠/٣٩٩).

عەللامـەی دەهلـەوی لـەکتێبی (حجـة الله البالغـة ١/١٧٥)دا دەفـەرموێ: ئەمە دەقێکی صەریحە لەسەر ئەوە کە: (بیسمیلا کـردن) روکنـی دەسـتنوێژە، یـان مـەرجی سـەرەکیەتی، دەشـگونجێ مانـای فەرموودەکـە ئـەوەبێ: دەسـتنوێژگرتن بـەبێ (بیـسمیلا کـردن) تـەواو نابـێ، بـەڵام مـن ئـەم مانـاو تەئویلە ناچێ بەدڵداو پێم وایـە مانایـەکی دوورەو ئـەو وشـەو ڕستەیە ئـەو مانایە لەخۆ ناگرێ.

٣- مـوالات لـەنێوان شـتن‌و مەسـحکردنی ئەنـدامی دەسـتنوێژدا. واتـە: بەشوێن یەکتردا ئەندامەکانی جەستەی بەبێ وەغراندن بـشۆرێ یـان مەسحی بکـا. ئەمـەیش بـەپێی ئـەو حـەدیثـەی خالیـدی کـوڕی مەعـدان ریوایـەتی کـردووەو دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) پیـاوێکی بینـی دەستنوێژی شتبوو نوێژی دەکرد، بە ئەندازەی درەمێك لەپشتە پێی ئاوی ڕێ نەکەوتبوو، ئەوەبوو پێغەمبەر فەرمانی پـێ کـرد سـەرلەنوێ دەسـتنوێژەکەی بشواتەوەو نوێژەکەشی دووبارە بکاتەوە.[1]

ئەگـەر مـوالات‌و بەشـوێن یەکـدا شـتن واجـب نەبوایـە، تـەنها شـتنی ئـەو پارچـەیەی ئـاوی نـەرێ کـەوتبوو کیفایـەت بـوو، لەلایـەکی تـرەوە دەسـتنوێژ عیبـادەت‌و خوداپەرسـتیە، نەشـتنی بەشـێك لـەو شـوێنانەی شـتنیان واجبـە دەستنوێژەکە پوچەڵ دەکاتەوە. لەبەرئەوە مـوالات لەشـتنی ئەندامەکانـدا بـە مەرج دانراوە، لەلایەکی تـرەوە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) هـەر بەشـێوەی مـوالات دەسـتنوێژی گرتـووەو فەرمانیـشی بـەو کەسـە کـردوە کـە پەیڕەوی موالاتی نەکردبوو کە دەستنوێژەکەی دووبارە بکاتەوە.[2]

---

[1] صحيح: (ص. د ١٦١)، د (١/١٩٦/١٧٣).

[2] المغنى لابن قدامة (١٣٨ ء ١/١٣٩).

فەرزەكانی دەستنوێژ

١ ، ٢- شتنی دەمو چاو وێڕای ئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت رادان.

٣- شتنی هەردوو دەست تا ئەنیشك دەبێ ئەنیشكیش بشۆرێ.

٤ ، ٥- مەسـحكردنی سـەر هـەمووی: هـەردوو گوێـچكەش دەچـنە چوارچێوەی مەسحەكەوە.

٦- شتنی هەردوو قاچ هەتا قولەپێ.

پەروەردگار دەفەرموێ: (إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ).[1] ئەی ئەو كەسانەی بڕواتان هێناوە بە تاكو تەنهایی خوداو پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد هەركاتێك ویستتان نوێژبكەن دەستنوێژ بگرن بەم جۆرە: روخسارتان بشۆرن، ئەمجار هەردوو دەستتان لەگەڵ هەردوو ئانیشكتاندا بشۆرن، بە ئاوێكی تازە دەستی تەڕ بهێنن بەسەر سەرتانداو سەرتان تەڕبكەن، ئەوجا قاچەكانتان لەگەڵ قولەپێتان بشۆرن.

ئەوە كەگوترا: ئاو لەدەم رادانو ئاو لە لوت وەردان دەچنە چوارچێوەی شتنی دەمو چاو لەم رووەوەیە: كە پەروەردگار لە قورئاندا فەرمانی كردووە بەشتنی دەمو چاو، ئەوەش چەسپاوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەردەوام لەگەڵ شتنی دەمو چاوی ئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت وەردانی ئەنجام داوە، هەموو ئەوانەی شێوەی دەستنوێژ هەڵگرتنی پێغەمبەریان ریوایەتكردووە چۆنیەتی شتنی ئەندامەكانی دەستنوێژی ئەویان رونكردۆتەوە، ئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت وەردانیان باس كردوە. ئەمە ئەوە

---

[1] المائدة/٦.

دەگەیەنێ: کە فەرمان کردن بەشتنی دەم‌و چاو لە قورئاندا ئاو لەدەم وەردان‌و ئاو لەلوت وەردانیش دەگرێتەوە.[1]

لەلایەکی ترەوە لە فەرمودەیەکدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەئاو لەدەم رادان‌و ئاو لەلوت وەردان کردوە لەگەڵ شتنی دەم‌و چاودا. دەفەرموێ: «وَإِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً ثُمَّ لِيَنْتَثِرْ». [2] ئەگەر یەکێك لەئێوە دەستنوێژی گرت با ئاو لەلوتی راداو پاشان فم بکا. هەروا لەفەرمودەیەکی تردا دەفەرموێ: « بَالِغْ فِي الِاسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا». [3] زێدەڕەوی بکە لەئاو لەلوت وەرداندا مەگەر بەڕۆژوبێ. هەروا ئاماژە بە فەرموودەیەکی تر: کە دەفەرموێ: « إِذَا تَوَضَّأْتَ فَمَضْمِضْ»[4]: کە دەستنوێژت گرت ئاو لەدەم رادە (واتە: لەگەڵ شتنی روخسار ئاو لەدەمت رادە).

پێویستی مەسحکردنی هەموو سەر لەبەر ئەوەیە فەرمان بە مەسحکردنی سەر لە قورئاندا موجمەلە پێویستە رون بکرێتەوە بە حەدیث، لە صەحیحەین‌و شوێنی تریش ئەوە چەسپاوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) مەسحی هەموو سەری کردووە، ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە لە دەستنوێژ گرتندا پێویستە هەموو سەر مەسح بکرێ.

لە عەمری کوڕی یەحیای مازەنی‌یەوە ئەویش لە باوکییەوە ڕیوایەت دەکا دەڵێ: پیاوێك بە عەبدوڵلای کوڕی زەیدی گوت – کە باپیری عەمری

---

[1] السيل الجرار/١/٨١

[2] صحيح: (ص.ج٤٤٣)، د(١٤٠/٢٣٤/١)، ن(٦٦/١).

[3] صحيح (ص. د ١٢٩، ١٣١)، د(١٤٢/١٤٤/١).

[4] صحيح (ص. د ١٢٩، ١٣١)، د(١٤٢/١٤٤/١).

كوڕی یەحیایە – ئەرێ دەتوانی پێم بڵێی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چۆن دەستنوێژی هەڵدەگرت؟

عەبدوڵلای کوڕی زەید وتی: بەڵێ. ئەوەبوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) داوای گرد ئاویان بۆهێنا، هەردوو دەستی تا مەچەکی دووجارشتن، پاشان ئاوی لەدەم راداو ئاوی لە لوت وەردا سێ جار. ئەمجار سێ جار روخساری خۆی شت. پاشان دووجار دەستی بە ئانیشکیەوە شتن. ئەمجار دەستی تەڕی بەسەر سەری خۆیدا هێنا بۆ دواوەو بۆ پێشەوە، لەپێشە سەریەوە دەستی تەڕی دەبرد بۆ پاشە سەریو پشتە ملی، ئەمجار دەیهێنایەوە پێشە سەری. پاشان هەردوو قاچی بە قولە پێکانیشیەوە شت.[1]

ئەگەر بگوترێ: لەو حەدیثەدا کە موغەیرە ڕیوایەتی کردوە، ئەوە دەگەیەنێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناوچەوانو پێشە سەری مەسح کردوە، لەسەر میزەرەکەیەوە مەسحی کردوە؛

وەڵامی ئەم پرسیارە ئەوەیە دەڵێین: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە بیندراوە تەنها پێشە سەری مەسح کردوە، ئەوە باقی سەری لەسەر میزەرەوە مەسح کردوە، ئێمەیش ئەوە دەڵێین: حەدیثەکەی موغەیرە ئەوە ناگەیەنێ: کە تەنها پێشە سەری مەسح کردبێ یان بەشێکی مەسح کردبێ، بەبێ ئەوەی باقی سەری لەسەر مێزەرەوە مەسح نەکردبێ.[2]

---

[1] متفق علیه: خ(١/٢٨٩/١٨٥)، م(٢٣٥/٢١٠، ١/٢١١)، د(١/٢٠٨/٢٠٥/١١٨)، ت(١/٢٥/٣٢)، ن(١/٧٢/٧١) جة(١٤٩/٤٣٤ و ١/١٥٠).

[2] تەفسیری ئیبنو کەثیر (٢/٢٤).

بەکورتی مەسح کردنی سەر هەمووی واجبە[1] ئەمجار مەسحکەر بەویستی خۆی دەتوانێ سەری مەسح بکا، دەتوانێ لەسەر مێزەرەوە مەسحی بکا، دەتوانێ هەندێکی سەری مەسح بکاو باقی ماندەی لەسەر مێزەرەوە مەسح بکا، هەموو شێوەکان صەحیحو راستو دروستن.

باسی ئەوە کە دوو گوێچکە داخلی سەرنو دەبێ مەسح بکرێن، فەرموودەی پێغەمبەرە کە دەفەرموێ: «الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ». دوو گوێچکە بەشێکن لەسەرو مەسح کردنیان واجبە.

لەم حەدیثەی دوایی دێ چۆنیەتی مەسح کردنی گوێچکەمان بۆ رون دەکاتەوە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی (ألعاص) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك هاتە لای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! دەستنوێژ گرتنو خۆ پاککردنەوە لەبێ دەستنوێژی چۆنە؟ تەشریفی داوای ئاوی کرد لەمەسینەیەکدا بۆیان هێنا، سەرەتا سێجار دەستو مەچەکی شتن، پاشان سێجار دەمو چاوی شتن، ئەمجار سێجار مەچەكو باسکی خۆی شتن، پاشان مەسحی سەری کرد، هەردوو پەنجەی شایەتومانی خستە ناو گوێچکەیەوەو بەهەردوو قامکە گەورەی مەسحی دیوی دەرەوەی گوێچکەکانی کرد، پاشان هەردوو قاچی بەقولە پێیەوە سێجار سێجار شتن. ئەمجار فەرمووی: « هَكَذَا الْوُضُوءُ فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا أَوْ نَقَصَ فَقَدْ

---

[1] بەلای مەزهەبی شافیعیەوە بەشێکی سەر – با کەمیش بێ – مەسح بکرێ کیفایەتە.

أَسَاءَ وَظَلَمَ أَوْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ». دەستنوێژگرتن ئاوایە کەسێك لێی زیاد بکا، یان لێی کەم بکاتەوە ستەمی کردوە.[1]

٧- بەدەستی تەڕ هاژنینەوەی ریش (واتە پەنجە خستنە ناو ریش). ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەنەسی کوڕی مالیك: کە دەڵێ: پێغەمبەری خودا (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەستنوێژی دەگرت لوێچێکی ئاو هەڵدەگواست و دەستی تەڕی دەخستە ژێر مووی ریشیەوەو هەوڵی دەدا بنکی مووەکان باش تەڕببن و دەیفەرموو: «هَكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ».[2] پەروەردگارم ئاوا فەرمانی پێ کردم.

٨- ئاژنینەوەی نێوان پەنجەکانی دەست و قاچ. ئەمەش بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): کە فەرموویەتی: «أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الأَصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا».[3] بەباشی و بەتەواوی دەستنوێژ بشۆرەوە، نێوانی پەنجەکانی دەست و قاچت بئاژنەوە، زێدەڕەوی بکە لەئاو لەدەم وەرداندا مەگەر بەڕۆژوبێ.

لە عەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: {لتنهكُنّ الأصابع بالطهور، أو لتَنهكَنّها النار}[4] بەئاو باشباش نێوان پەنجەکان دەهاژننەوە، یان رۆژی قیامەت ئاگر دەچێتە ناویانەوەو بەئاگر دەئاژێندرێنەوە.

---

[1] حسن صحيح دون قوله (أو نقص) فأنه شاذ (ص.د/١٢٣، د ١/٢٤٥/١٣٥). (جة ١/١٤٦/٤٢٢).

[2] صحيح: (الإرواء/٩٢)، د(١/٢٤٣/١٤٥)، هق(١/٥٤).

[3] صحيح: لەباسی فەرزی دەستنوێژدا ئامازەی پێ کرا.

[4] حسن صحيح (ص. تغ: ٢١٨)، طس (٣/١٩١/٢٦٩٥).

چۆن پەنجەی قاچەکانی دەهاژێنێتەوە؟

لە (ألمستورد)ی کوڕی شەددادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەرم (دروودی خودای لەسەر بێ) بینی ناو پەنجەکانی قاچی بە پەنجە بچکۆلەی دەئاژنیەوە.[1]

سوننەتەکانی دەستنوێژ

١- سیواك کردن: لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لَوْلاَ أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ مَعَ كُلِّ وضوء».[2] ئەگەر لەبەرئەوە نەبوایە دەبوە ئەرکی زۆر بەسەر ئوممەتمەوە فەرمانم پێ دەکردن لەگەڵ هەموو دەستنوێژ گرتنێکدا سیواك بکەن.

٢- شتنی هەردوو دەستو مەچەك سێجار لەسەرەتای دەستنوێژگرتندا چونکە چەسپاوە لە عوسمانی کوڕی عەففانەوە: کە باسی دەستنوێژگرتنی پێغەمبەری گێڕایەوە، دەڵێ: پێغەمبەر سێجار دەستو مەچەکی شتن.[3]

٣- کۆکردنەوە لەنێوان ئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت وەردان بەیەك لوێچ ئاو سێجار. ئاماژە بە حەدیثی عەبدوڵلای کوڕی زەید دەربارەی فێرکردنی چۆنیەتی دەستنوێژ گرتنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە لوێچێك ئاو ئاو لەدەم رادانو ئاو لە لوت وەردانی ئەنجامدا سێجار.[4]

---

(١) صحيح (ص.جة: ٣٦٠)، جة(١/١٥٢/٤٤٦)، د(١/٢٥٢/١٤٨).

(٢) صحيح: لەباسی سیواکدا تێپەڕی.

(٣) صحيح: لەوەپێش لەباسی چۆنیەتی دەستنوێژدا باس کرا.

(٤) صحيح: (مختصر.م/ ١٢٥)، (١/٢١٠/٢٣٥).

٤- زێدەڕەوی کردن لەئاو لەدەم رادانو ئاو لەلوت وەردان بۆ کەسێك بەرۆژو نەبێ. بەگوێرەی فەرمووودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: (وَبَالِغْ فِي الإِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا).[1]

٥- پێش خستنی لای راست بەسەر لای چەپدا. ئاماژە بە حەدیثی خاتو عائیشە: کە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا، راست پێشخستنی پێ خۆش بوو لەهەموو شتێکدا؛ لە پێلاو لەپێ کردندا لە بەشانەکردندا، لەشتنی ئەندامەکانی جەستەی دا، لەهەموو کاروبارێکی دا.[2]

هەروەها بەگوێرەی حەدیثی عوسمان کە لەمیانەی گێڕانەوەی چۆنیەتی دەستنوێژ هەلگرتنی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) دەڵێ: تەشریفی لای راستی شت، ئەمجار لای چەپی شت.

٦- دەست پێداهێنانی ئەو ئەندامانەی جەستە: کە لە دەستنوێژدا دەشۆردرێن. ئەمەش بەپێی حەدیثی عەبدوڵلای کوڕی زەید: کە بۆمان دەگێڕێتەوە دەڵێ سێیەکەمودێك ئاو هێنرایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستنوێژی پێ شت، لەکاتی دەستنوێژ گرتنەکەیدا دەستی بە ئەندامەکانی جەستەیدا دەهێنا دەستەکانی رێی باسکی دەخستن.[3]

٧- شتنەکانی ئەندامی دەستنوێژ سێ جار، لەبەر حەدیثی عوسمان کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستنوێژی هەلگرت سێ جار سێ جار ئەندامەکانی جەستەی شتن، ئەوەش چەسپاوە: کە تەشریفی

---

[1] صحيح: (لەباسی فەرزەکانی دەستنوێژدا تێپەڕی).

[2] متفق عليه: (١٦٨/١/٢٦٩)، م(٢٦٨/١/٢٢٦)، (٤١٢٢/١٩٩/١١)، ن(١/٧٨).

[3] اسناده صحيح: (ص.خز: ١١٨/٦٢/١).

دەستنوێژی گرتووە یەکجار یەکجار ئەندامەکانی شتووە، وایش بووە دووجار دووجار شتونی.[١]

سوننەت وایە مەسحکردنی سەر دووبارەو سێ بارە بکرێتەوە، چونکە لە عوسمانەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) دەستنوێژی گرت سێ جار مەسحی سەری کرد. وتی پێغەمبەرم بینی ئاوا دەستنوێژی هەڵگرت.[٢]

٨- تەرتیبو یەك بەدوای یەکدی شتنی ئەندامەکانی دەستنوێژ. چونکە زۆربەی دەستنوێژگرتنی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تەرتیبی تێدا بووە، هەموو ئەوانەی شێوەی دەستنوێژهەلگرتنی پێغەمبەریان گێڕاوەتەوە ئەومیان چەسپاندووە. بەلأم لەهەمان کاتدا ئەوەش چەسپاوەو لە (ألمقدام)ی کوڕی مەعدیکەریبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بڕێ ئاوم هێنایە خزمەتی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی دەستنوێژی هەڵگرت. سەرەتا دەستو مەچەکی سێ جار شتن. ڕوخساری سێ جار شت، پاشان هەردوو باسكو قۆڵی سێ جار شتن، پاشان ئاوی لەدەمی ڕاداو ئاوی لە لوتی وەردا سێ جار، پاشان مەسحی سەریو دوو گوێچکەی کرد.... تا کۆتایی حەدیثەکە.[٣]

٩- نزاو پاڕانەوەی پاش دەستنوێژگرتن. بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُسْبِغُ الْوُضُوءَ ثُمَّ يَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ

---

(١) حسن صحيح: (ص. د ١٢٤)، خ (١/٢٥٨/١٥٨) من حديث عبدالله بن زيد، د (١٣٨/١/٢٣٠) ت (١/٣١/٤٣) من حديث ابى هريرة.

(٢) حسن صحيح: (ص. د ١٠١)، د (١/١٨٨/١١٠).

(٣) صحيح: (ص. د ١١٢)، د (١/٢١١/١٢١).

مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِلاَّ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ».[1] تیرمزی ئەمەشی لێ زیاد کردووە «اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ» واتە: هەر یەکێك لەئێوە دەستنوێژ بگرێ بەتەواوی دەستنوێژەکەی تەواو بکا، پاشان بڵێ: شایەتی دەدەم هیچ خودا نین جگە لە (الله) تاكو تەنیاو بێ هاوەڵو بێ شەریکە. هەروا شایەتی دەدەم حەزرەتی موحەممەد بەندەو پێغەمبەری خودایەئەوە بێگومان هەر هەشت دەرگای بەهەشتی بۆ والآ دەکرێن لەکامەیانەوە بچێتە ژوورەوە بچێتە ژوور.

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « مَنْ تَوَضَّأَ فقال: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ ». هەرکەسێ دەستنوێژ بگرێ پاشان بڵێ: خودایە پاكو بێ عەیبی هەر بۆ تۆیەو من سوپاسو ستایشی تۆ دەکەم، شایەتی دەدەم هیچ خودا نین جگە لەزاتی پاکت، داوای لێخۆشبوونت لێ دەکەم، تۆبە دەکەمو بەزاتی پاکت پەنا دەگرم، ئیتر ئەم دۆعاو پاڕانەوەی دەخرێتە صەحیفەیەکی سپییەوە تا ڕۆژی قیامەت ناشکێندرێو هەڵناپچڕێ.[2]

١٠- کردنی دوو ڕکات دوای دەستنوێژ: ئەمەیش بەپێی قسەکەی عوسمان: کە دوای ئەوەی چۆنیەتی دەستنوێژگرتنی پێغەمبەری فێرکردن، وتی: من بینیم پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەم شێوە دەستنوێژگرتنەی من دەستنوێژی گرت، ئەمجار پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ قَامَ فَرَكَعَ رَكْعَتَيْنِ لاَ يُحَدِّثُ فِيهِمَا نَفْسَهُ غُفِرَ لَهُ مَا

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٤٣)، م (١/٢٠٩/٢٣٤).

[2] (صحيح الترغيب ٢٢٠)، ك (١/٥٦٤)، طس (٢/١٣٢/١٤٧٨) هیچ جۆرە دوعایەك لەمیانەی دەستنوێژگرتندا نەچەسپاوە.

تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[1] كەسێك بەم شێوە دەستنوێژەی من دەستنوێژ بگرێ، پاشان دوو ڕكات سوننەتی دەستنوێژ بكا، لەمیانەی ئەنجامدانی دوو ڕكاتە نوێژەكەدا دڵی پەیوەست بی بەخوداوە، لێخۆشبوون لەتاوانی رابوردووی بۆ دەستەبەر دەبێ.

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەكاتی نوێژی بەیانیدا به بیلالی فەرموو: «يَا بِلاَلُ أخبرني بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الإِسْلاَمِ ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ»: ئەی بیلال پێم بڵێ: باشترین كردەوەو جێگای هیوا چیە، كە لەپێناو ئایینی ئیسلامدا ئەنجامت داوە، چونكە من گوێم لەخشەی نەعلەكانت بوو لەبەردەمم لەبەهەشتدا، بیلال لەوەڵامدا وتی: من كردەوەیەكی وام نەكردووە جێگای ئومێدم بێو زۆر دڵم پێی خۆش بێ، ئەوەنەبێ من هەر دەستنوێژێكم گرتبێ له شەودا بووبێ یان لەڕۆژدا بووبێ، ئیللا بەو دەستنوێژە چەندێكم پێ كرابێ نوێژم كردووە.[2]

پێویستە ئیقتصاد بكرێ له بەكارهێنانی ئاو بۆ دەستنوێژ زێدەڕەوی كردن تێیدا حەرامە

له ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دابو نەریتی وابوو به ڕبەئاوێك تا پێنج مود خۆی دەشتو بەیەك مودیش دەستنوێژی دەگرت[3] پەروەردگاریش دەفەرموێ: {وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ

---

[1] صحيح: لەباسی دەستنوێژدا تێپەڕی.

[2] متفق عليه: خ (١١٤٩/٣٤/٣)، م (٢٤٥٨/١٩١٠/٤).

[3] متفق عليه: خ (٢٠١/٣٠٤/١)، م (٣٢٥/٥١ — ٢٥٨/١).

الْمُسْرِفِينَ – الأنعام/١٤١}. زێدەڕەوی مەکەن، بێگومان خودا موسریف‌و دەست بڵاوی خۆش ناوێن.

لە ئەبو نەعامەوە ڕیوایەتکراوە: کە عەبدوڵڵای کوڕی موغەففەل گوێی لێ بوو کوڕەکەی دەیگوت (اللَّهُمَّ إِنِّى أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الأَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ إِذَا دَخَلْتُهَا). خودایە داوات لێ دەکەم کە چوومە ناو بەهەشتەوە باڵەخانەیەکی سپیم پێ ببەخشی لەلای ڕاستی بەهەشت. وتی: کوڕەکەم! داوا لەخودا بکە بەهەشتت بداتێ، پەنا بگرە بەخودا لەدۆزەخ، من بۆخۆم لە پێغەمبەرم بیستووە دەیفەرموو: « إِنَّهُ سَيَكُونُ فِى هَذِهِ الأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِى الطُّهُورِ وَالدُّعَاءِ».[1] لەوەدوا لەم ئوممەتەدا کەسانێك پەیدا دەبن زێدەڕۆی دەکەن لە دەستنوێژگرتن‌و دوعاکردن‌و پاڕانەوەدا. دانەری کتێبی (عون المعبود) ١/١٧٠ دەڵێ: زانایانی شەرعزان کۆڕایان هەیە لەسەر نەیکردن لەدەستبڵاوی‌و ئیسراف کردن لە بەکارهێنانی ئاو بۆ دەستنوێژ‌و غوسڵ کردن‌و شتنەوەو لابردنی پیسی، تەنانەت ئەگەر لەسەر کەناری دەریاش بی.

ئەو شتانەی دەستنوێژ بەتاڵ دەکەنەوە

١- هەر شتێك لەپاش‌و پێش بێتەدەر لەمیزو پیسایی، یان تڕو تس‌و هەرشتێکی تر، دەستنوێژ بەتاڵ دەبێتەوە سەربەڵگەیش بۆ ئەم مەسەلەیە فەرمایشتی قورئانە کە دەفەرموێ: {أَوْ جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّن الْغَآئِطِ – النساء/٤٣}. یاخود یەکێك لەئێوە لەسەر ئاو هاتەوەو بێ دەستنوێژ بوو وشەی {الْغَآئِطِ} لەبنەڕەتدا ئەو جێگەیە: کە دەستی تێدا بەئاو دەگەیەنرێ، دەردراوەکە بەهۆی هاوسێیەتیەوە بەو ناوە ناونراوە، بەپێی ئایەتەکە میزو

[1] صحيح (ص. د ٨٧)، د (١٦٩/٩٦و ١/١٧٠).

پیسایی بەردەکەون، کەوابوو غائیط کینایەیە لەسەرئاو کردنو دەست بەئاو گەیاندن.

هەروەها ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: « لاَ يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلاَةَ أَحَدِكُمْ إِذَا أَحْدَثَ حَتَّى يَتَوَضَّأَ ». پەروەردگار نوێژی یەکێك لەئێوە قبوڵ ناکا ئەگەر بێ دەستنوێژ بوو هەتا دەستنوێژ هەڵنەگرێ. پیاوێکی ئامادە بوو، کە خەڵکی حەضرەموت بوو بە ئەبو هورەیرەی گوت: کەراوی حەدیثەیە ئایا، مەبەست بێ دەستنوێژی بوون چیە ئەی ئەبو هورەیرە؟ لەلامدا وتی: «فُسَاءٌ أَوْ ضُرَاطٌ».[1] تس یان تر.

هەروەها هاتنە دەرەوەی (مەنیو مەذی وەدی)ش دەستنوێژ بەتاڵ دەکەنەوە، ئاماژە بەو فەرموودەیەی لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، کە ئەم سێ شتە دەستنوێژ شکێنەی باس کردو فەرمووی: (المني والودي والمذي) پاشان فەرمووی: (مەنی) دەبێتە هۆی واجب بوونی غوسڵ، (وەدیو مەذی) کە هاتنە دەرەوە شەرمگای خۆتیان لێ بشۆرەوەو دەستنوێژ بگرە وەکوو دەستنوێژ گرتنت بۆ نوێژ.[2]

٢- خەوی تەواو کە بەجۆرێك بێ بەتەواوی بێ ئاگایی بەدی بێنێ جا فەرقی نیە کابرا کۆمی لەزەوی قایم کردبێو دانیشتبێ یان راکشابێ. سەر بەڵگە ئەمە حەدیپی صەفوانی کوڕی عەساله، کە دەڵێ: ئەگەر ئێمە لەسەفەردا بوینایە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ دەکردین: کەسێ شەو سێ ڕۆژ خوفەکانمان دانەکەنین – مەگەر تووشی لەشگرانی بوینایە – واتە: بۆ غوسڵ کردن دامان دەکەندن، بەلام شکانی

---

[1] متفق عليه: خ (١/٢٣٤/١٣٥)، هق (١/١١٧)، حم (٢/٧٥/٣٥٢) واصل الحديث عند غيرهم بدون الزيادة. م (١/٢٠٤/٢٢٥)، د (١/٨٧/٦٠)، ت (١/١٥٠/٧٦).

[2] صحيح: لەباسی شتە پیسەکاندا تێپەڕی.

دەستنوێژ بەهۆی (گوو میزو نوستنەوە) خوفەکانمان دانەدەکەندن هەر مەسحمان لەسەر دەکردن.[١] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئەو شتانەی دەستنوێژ دەشکێنن (نوستنو گوو کردنو میزکردن) وەکوو دانان.

هەروەها لە ئیمام عەلییەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الْعَيْنُ وِكَاءُ السَّهِ فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ ».[٢] چاو دەمبێنی کۆمە، هەرکاتێ چاو چووە خەو دەمبێنەکە خاو دەبێتەوە. ئەگەر کەسێك خەوی لێ کەوت، کاتێ هەڵدەستێ با دەستنوێژ بگرێتەوە، (واتە بەئاگاییو بەخەبەری پارێزگاری کۆمە، هەرچی لێ دەرچێ هەستی پێ دەکا).

٣- نەمانی عەقڵ بەهۆی سەرخۆشیو یان نەخۆشی. چونکە نەمانی عەقڵ بەم هۆیانەوە زۆر لەنوستن کاریگەرترە.

٤- دەستدان لەشەرمگا بەبێ پەردە ئەگەر بەشەهوەتەوە بوو، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ».[٣] کەسێك دەستی لەهێنی خۆی دا دەستنوێژی دەشکێ دەبێ دەستنوێژ بگرێتەوە، ئەو فەرموودەی کە ڕستەی «وَهَلْ هُوَ إِلاَّ بَضْعَةٌ أَوْ مُضْغَةٌ مِنْكَ».[٤]ی تێدا هاتووە تەئویل دەکرێ بەوە کە دەست لێدانەکە بەشەهوەتەوە نەبێ، چونکە ئەگەر بەشەهوەتەوە نەبێ دەست لێدانی حوکمی

---

[١] حسن: (ص. ن ١٢٧)، ت (١/٦٥/٩٦)، ن (١/٨٤).

[٢] نيل الأطار ج١/٢٤٢.

[٣] صحيح: (ص. جه ٣٨٨)، د (١/٣٠٧/١٧٩)، جه (١/١٦١/٤٧٩)، ن (١/١٠٠)، ت (١١٨٢/٥٥) بزيادة فلا يصل.

[٤] صحيح: (ص. جه ٣٩٢)، د (١/٣١٢/١٨٠)، جه (١/١٦٣/٤٨٣)، ن (١/١٠١)، ن (١/٥٦/٨٥).

دەست لێدانی ئەندامەکانی تری جەستەی هەیە. ئەمما ئەگەر بەشەهوەتەوە بوو ئەوکاتە دەست لێدانەکەی ناشوبهێتە دەست لێدانی ئەندامی تر، ئەمەش شتێکە ئاشکراو روونە.[١]

٥- خواردنی گۆشتی حوشتر. خواردنی گۆشتی حوشتر دەستنوێژ دەشکێنێ. ئاماژە بەو حەدیثەی (البراء)ی کوڕی عازیب ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێمانی فەرمووو: «تَوَضَّئُوا مِنْ لُحُومِ الإِبِلِ وَلاَ تَوَضَّئُوا مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ».[٢] لەدوای خواردنی گۆشتی حوشتر دەستنوێژ بشۆنەوە بەلاّم لەدوای خواردنی گۆشتی مەڕو بزن دەستنوێژ هەلگرتنەوە پێویست نیە.

لەجابیری کوڕی سەمورەوە ڕیوایەتکراوە: کە پیاوێك پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد، وتی: ئایا بەهۆی خواردنی گۆشتی مەڕو بزنەوە دەستنوێژ بگرمەوە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِنْ شِئْتَ فَتَوَضَّأْ وَإِنْ شِئْتَ فَلاَ تَوَضَّأْ ». بەئارەزووی خۆت بکە، ویستت دەستنوێژ بگرەوە ویستت دەستنوێژ مەگرەوە. دوای کابرا وتی: (ئایا لەخواردنی گۆشتی حوشتر دەستنوێژ بگرمەوە؟) فەرمووی: « نَعَمْ فَتَوَضَّأْ مِنْ لُحُومِ الإِبِلِ ».[٣]

ئەوشتانەی بێ دەستنوێژ نابێ ئەنجام بدرێن
(ئەو شتانەی حەرامن لەسەر بێ‌دەستنوێژ)

---

[١] تمام المنة/١٠٣.

[٢] صحيح: (ص. جه ٤٠١)، د (١/٣١٥/١٨٢)، ت (١/٥٤/٨١)، جه (١/١٦٦/٤٩٤).

[٣] صحيح (مختصر م ١٤٦)، م (١/٢٧٥/٣٦٠).

١- نوێژ: ئاماژە بە فەرموودەی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّـذِينَ آمَنُـواْ إِذَا قُمْـتُمْ إِلَـى الـصَّلاةِ فاغْـسِلُواْ وُجُـوهَكُمْ........ – المائـدة/٦}. (ئـەی بڕواداران و ئەوانەی ئیمانتان هێناوە هەرکاتێ هەڵسان بـۆ نوێـژ دەموچاوتان بـشۆرن......) هـەروەها ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) « لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ».[1] پەروەردگار هیچ نوێژێك قبـوڵ ناکا بەبێ دەستنوێژ گرتن.

٢- تـەوافی کـەعبـە: ئەمـەش بـەبێ دەسـتنوێژ ئـەنجام نـادرێ، چـونکە پێغەمبەر فەرموویـەتی: « الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ صَلاَةٌ إِلاَّ أَنَّ اللَّهَ أَحَلَّ فِيهِ الكلام».[2] تەوافکردنی کەعبە وەکوو نوێـژ وایـە، وەڵێ ئەوەنـدە هەیـە خودا قسەکردنی تێدا حەڵاڵ کردووە.

ئەو شتانەی دەستنوێژ گرتنیان بۆ سوننەتە

١- ذیکر کردنی پەروەردگار بەگوێرەی ئـەو حـەدیثـەی (ألمهاجر)ی کوڕی (قنفذ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سڵاوم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) کرد، لەوکاتەدا تەشریفی خـەریکی دەسـتنوێژ بـوو، تـا لەدەسـتنوێژ گرتنەکە نەبووەوە وەڵامی سڵاوەکەی نەدایەوە، جا: کە وەڵامی دایەوەو فەرمووی: «إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ إِلاَّ أَنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللَّـهَ إِلاَّ عَلَـى طَهَـارَةٍ ».[3] هـیچ شتێك نەبوو کە نـەهێڵێ وەڵامـی سـڵاوەکەت بدەمـەوە جگـە لـەوەی مـن پـێم ناخۆش بوو یادی خودا بکەم بەبێ دەستنوێژ.

---

[1] صحیح: لەباسی دەستنوێژ گرتندا تێپەڕی.

[2] صحیح: (ص. ج ٣٩٥٤)، ت (٢/٢١٧/٩٦٧).

[3] صحیح: (ص. جه ٢٨٠)، د (١/٣٤/١٧)، جه (١/١٢٦/٣٥٠)، ن (١/٣٧).

٢- پێش نوستن: ئاماژە بەو حەدیثەی (البراء)ی کوڕی عازیب ڕیوایەتی کردووەو دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویی: (هەرکاتێ چویتە شوێنی نوستن، دەستنوێژ بگرە وەکوو دەستنوێژ گرتنت بۆ نوێژ، پاشان لەسەر لای ڕاست ڕابکشێ، پاشان بڵێ: «اللَّهُمَّ أَسْلَمْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ ، وَفَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ ، لاَ مَلْجَأَ وَلاَ مَنْجَا مِنْكَ إِلاَّ إِلَيْكَ ، اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ». خودایە من خۆم بەتۆ ئەسپارد، ڕوم کردە قاپی تۆ، کاروباری خۆم دایە دەست تۆ، بەویستی خۆمو بەناچاری پشت بەتۆ دەبەستم، هیچ پەناو مەکۆیەك نیە جگە لەپەناو مەلجەئی تۆ، هەر دەبێ ڕوو لەقاپی تۆ بکەم، خودایە ئیمانم بەقورئانی تۆ هێناوە، ئیمانم بەو پێغەمبەرە هێناوە کە ڕەوانەت کردووە «فَإِنْ مُتَّ مِنْ لَيْلَتِكَ فَأَنْتَ عَلَى الْفِطْرَةِ ، وَاجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَتَكَلَّمُ بِهِ».[1] ئەگەر تۆ ئەو شەوە بمری ئەوە لەسەر ئایینی پەسەندی ئیسلام دەمری، هەموو شەوێ ئەم وشانەی ناو ئەم پاڕانەوەیە بخەرە کۆتایی قسەکانت.

٣- لەشپیس: ئەگەر ویستی شت بخوا یان بخواتەوە، یان بنوێ یان بیەوێ جوتبوون دووبارە بکاتەوە سوننەتە دەستنوێژ بگرێ.

خاتو عائیشە ڕیوایەت دەکا دەفەرموێ: (پێغەمبەر کە لەشی گران بوایەو بیویستایە شتێك بخوا، یان بنوێ دەستنوێژی دەگرت وەکوو دەستنوێژ گرتنی بۆ نوێژ).[2]

لە عەمماری کوڕی یاسرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕێگەی داوە بە لەشپیس کە ویستبێتی شتێك بخوا، یان بخواتەوە،

---

[1] متفق علیه: خ (٦٣١١/١٠٩/١١)، م (٢٧١٠/٢٠٨١/٤).

[2] صحیح: (مختصر م ١٦٢)، م (٣٠٥ – ٢٢ – ١/٢٤٨)، ن (١/١٣٨).

یان بنوێ ڕێگەی پێداوە، کە دەستنوێژ بگرێ وەکوو دەستنوێژ گرتنی بۆ نوێژ.[٢]

لە ئەبو سەعیدەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتدەکا، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ ».[١] ئەگەر یەکێ لەئێوە لەگەڵ خێزانی جوتبوو، دوایی ویستی دووبارەی بکاتەوە با دەستنوێژ بگرێ.

٤- پێش غوسڵ کردن سوننەتە دەستنوێژ بگری، جا غوسڵ کردنەکە سوننەت بێ یان واجب بێ. لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە غوسڵی لەشپیسی لەخۆی دەردەکرد، سەرەتا دەستی دەشتن دوایی بەدەستی ڕاستی ئاوی دەکردە دەستی چەپی‌و شەرمگای خۆی پێ دەشۆرد، پاشان دەستنوێژی دەگرت وەکوو دەستنوێژگرتن بۆ نوێژ.[٢]

٥- خواردنی هەرشتێك بەئاگر بکوڵێ‌و ببرژێ. ئەمەش بەپێی ئەو حەدیثەی ئەبو هورەیرە ڕیوایەتی کردوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم زنەوت دەیفەرموو: « تَوَضَّئُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ ».[٣] هەرشتێکتان خوارد یان خواردەوە: کە بەئاگر کوڵابوو یان برژابوو دەستنوێژی لێ بگرنەوە.

ئەمە حەمل دەکرێ بۆ حاڵەتی باشە واتە (استحباب). ئەمەش بەپێی حەدیثی عەمری کوڕی ئومەییەی (الضمَری): کە دەڵێ: پێغەمبەرم بینی

---

[٢] صحیح: د (١/٣٧٥/٢٢٢).

[١] صحیح: (ص. ج ٢٦٣)، م (١/٢٤٩/٣٠٨)، د (١/٣٧١/٢١٧)، ت (١/٩٤/١٤١)، ن (١/١٤٢)، جە (١/١٩٣/٥٨٧).

[٢] صحیح: (مختصر م/١٥٥)، م(١/٢٥٣/٣١٦).

[٣] صحیح: (مختصر م/١٤٧)، م(١/٢٧٢/٣٥٢)، ن(١/١٠٥).

(دروودی خودای لەسەر بێ) کوتە گۆشتی لەلاشانی لاکە مەڕێك دەبڕی‌و دەیبرژاندو دەیخوارد، پاشان بانگی نوێژدرا، ئیتر هەڵساو کێردەکەی داناو نوێژی کرد، دەستنوێژی هەڵنەگرتەوە.[1]

٦- دەستنوێژ تازەکردنەوە بۆ هەموو نوێژێك. ئاماژە بە حەدیثی (بورەیدە): کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ هەموو نوێژێك دەستنوێژی تازە دەکردەوە. کە ڕۆژی ڕزگارکردنی مەککە هات دەستنوێژی گرت‌و مەسحی خوففەکانی کرد، چەند نوێژی بەیەك دەستنوێژ کرد، عومەری کوڕی خەتتاب عەرزی کرد وتی ئەی پێغەمبەری خودا! ئەتۆ ئەمڕۆ شتێکت کرد لەوەپێش نەتکردوە، فەرمووی: « عَمْدًا فَعَلْتُهُ يَا عُمَرُ ».[2] بەئەنقەست وام کرد.

٧- لەکاتی هەموو دەستنوێژ شکانێکدا دەستنوێژ بگرێتەوە ئەمەش ئاماژە بەو حەدیثی بورەیدە: کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شەوێك ڕۆژی لێ بۆوەو بانگی بیلالی کرد، پێی فەرموو: ئەی بیلال! ئەتۆ بەچی پێشم کەوتی بۆ بەهەشت؟ ئەمن دوێنێ چوومە ناو بەهەشتەوە خشپە خشپی تۆم گوێ لێ بوو لەپێشمەوە، بیلال وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! هەرکاتێك بانگم دابێ دوورکات نوێژم کردوە، هەرکاتێ دەستنوێژم شکابێ خێرا دەستنوێژم گرتۆتەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بِهٰذا».[3] لەبەر ئەو هۆکارەبوو!

٨- دوای ڕشانەوە. هەرکەسێك توشی ڕشانەوە بوو واباشە دەستنوێژ تازەبکاتەوە، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثەکەی مەعدانی کوڕی ئەبو طەلحە کە

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٤٨)، م(٣٥٥ – ٩٣ – ١/٢٧٤) وهذا لفظه خ(٢٠٨/٣١١/١).

[2] صحيح: (مختصر م/١٤٢)، م(٢٧٧/٢٣٢/١)، د(١٧١/٢٩٢/١)، ت(٦١/٤٢/١)، ن(١/٨٦).

[3] صحيح: (ص.ج/٧٨٩٤)، ت(٣٧٧٣/٢٨٢/٥).

لەئەبو (الدرداء) ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رشایەوە رۆژوەکەی شکاندو دەستنوێژی گرتەوە... لەمزگەوتی دیمەشق توشی (ثەوبان) بوومو ئەوەم بۆ باسکرد، وتی راستە من خۆم ئاوی دەستنوێژم بەدەستی دا کرد.[1]

٩- دوای هەڵگرتنی جەنازە، هەرکەسێ جەنازەی هەڵگرت واباشە دەستنوێژ تازەبکاتەوە. بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: (مَنْ غَسَّلَ مَيِّتًا فَلْيَغْتَسِلْ). کەسێك مردوی شت بادوایی غوسڵ بکا « وَمَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ ». کەسێك جەنازەی هەڵگرت با دەستنوێژ بشواتەوە.[2]

مەسحکردن لەسەر خوفف

ئیمامی نەوەوی لەشەرحی موسلیم (ج٣/١٦٤)دا، دەفەرموێ: ئەو زانا موسوڵمانانەی راوبۆچونیان بەهەند وەردەگیرێ کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە مەسح لەسەر خوفف دروستە، لەسەفەردا بێ یان لەماڵەوە بێ، ئایا بۆ پێویستی بێ یان بەبێ پێویستی. تەنانەت دروستە بۆ ئافرەتێك هەر لەماڵەوە بێ، یان کەسێك شەلەل لێی دابێو نەتوانێ لەماڵ دەرچێ بۆی رەوایە مەسح لەسەر خوففەکانی بکا. تەنها شیعەو خەواریج ئینکاری مەسح لەسەر خوف دەکەن راجیاییو ئینکاریکردنیان چ گرنگیەکی نیە.

---

[1] صحيح الاسناد، (تمام المنة ص/١١١)، ت(١/٥٨/٨٧)، د(٧/٨/٢٣٦٤) وليس فيه (توضأ).

[2] صحيح: (الجنائز/٥٣)، حم(٢/١٤٥/٤٨٦)، حب(١٩١/٧٥١)، هق(١/٣٠٠)، ت(٢/٩٩٨/٢٣١) بەرواڵەت خیطابەکە ئەمرە، ئەمریش وجوب دەگەیەنێ بەڵام ناتوانین بڵێین: ئەمرەکە بۆ وجوبە لەبەرئەو حەدیثەی ئیبنو عباس کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَيْسَ عَلَيْكُمْ فِي غَسْلِ مَيِّتِكُمْ غُسْلٌ إِذَا غَسَّلْتُمُوهُ ، إِنَّهُ مُسْلِمٌ مُؤْمِنٌ طَاهِرٌ ، وَإِنَّ الْمُسْلِمَ لَيْسَ بِنَجِسٍ ، فَحَسْبُكُمْ أَنْ تَغْسِلُوا أَيْدِيَكُمْ ». رواه ك(١/٣٨٦).

حەسەنی بەصری دەفەرموێ: حەفتا کەس لە هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆیان باسکردوم: کە پێغەمبەر مەسحی لەسەر خوففەکانی دەکرد.

باشترین شتێك کە بەڵگەبێ لەسەر ئەوەی: کە مەسحکردن لەسەر خوفف دروستە ئەو حەدیثەیە: کەئیمامی موسلیم لە ئەعمەشەوە لە ئیبراهیمەوە، لە هەممامەوە ڕیوایەتی کردوە، دەڵێ: جەریر میزی کرد، پاشان دەستنوێژی گرتو مەسحی لەسەر خوففەکانی کرد، پێی گوترا: ئەوە وادەکەی؟ وتی: بەڵێ، من بۆ خۆم پێغەمبەرم بینیوە میزی کرد پاشان دەستنوێژی گرتو مەسحی لەسەر خوففەکانی کرد. ئەلئەعمەش دەڵێ: ئیبراهیم وتی: هاوەڵان ئەم حەدیثەیان بەلاوە سەرنج ڕاکێش بوو، چونکە موسوڵمانبونی جەریر دوای نازڵبوونی سورەتی (المائدة) بووە.[1]

ئیمامی نەوەوی دەڵێ مەعنای ئەم قسەیە ئەوەیە: پەروەردگار لەسورەتی (ألمائدة)دا دەفەرموێ: {فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ – المائدة/٦}. ئەگەر موسوڵمانبوونی جەریر پێش نازڵبوونی سورەتی (ألمائدة) بوایە دەگونجا بگوترێ: مەسحکردن لەسەر خوفف بە ئایەتەکە سڕاوەتەوە، بەڵام چونکە ئیسلامبوونی جەریر لەدوا نازڵبوونی سورەتی (ألمائدة)یە، دڵنیاین لەوەی کە حەدیثەکەی جەریر دەربارەی مەسح کاری پێ دەکرێو ئەوە دەگەیەنێ کە مەبەست بە ئایەتی (ألمائدة) کەسێکە: کە خوففی لەپێدا نەبێ، کەوابوو حەدیثەکە دەبێتە (مخصص) بۆ ئایەتەکە. (والله اعلم).[2]

---

(١) صحيح: (مختصر م/١٣٦)، م(١/٢٢٧/٢٧٢)، ت(١/٦٣/٩٣).

(٢) شرح مسلم ج/٣/١٦٤.

مەرجەکانی مەسحکردن لەسەر خوفف

بۆئەوەی مەسحکردن لەسەر خوفف دروست بێ، دەبێ پێش ئەوەی خوفەکان لەپێ دەکا دەستنوێژی هەبێ، واتە: دەبێ پێش لەپێ کردنیان دەستی بە دەستنوێژ بێ.

لە (المغیرە)ی کوڕی شوعبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە سەفەرێکدا لەخزمەت پێغەمبەردا بووم، لە مەسینەیەکدا ئاوم بەدەستیدا کرد بۆ دەستنوێژ شتن، ڕوخساری شت، قۆڵو باسکی خۆی شتن، مەسحی سەری کرد، پاشان من داهاتمەوە خوفەکانی لەپێ دابکەنم، فەرمووی: « دَعْهُمَا ، فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ ».[1] وازیان لێ بێنە، من کاتێ لەپێم کردون دەستنوێژم هەبوو، بەدەستی بە دەستنوێژەوە لەپێم کردون.

ماوەی مەسح لەسەر خوف

لەعەلی کوڕی ئەبو تالیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ماوەی مەسحکردنی بۆ مەسافیر سێ شەو سێ ڕۆژو بۆ نیشتەنی شەو ڕۆژێکی داناوە.[2]

شوێنی مەسحو چۆنیەتیەکەی

ئەوەی مەشروعو ڕەوایە مەسح بکرێ ئەو بەشەی خوففە کە دەکەوێتە پشتەپێو بەشی سەرەوەیەتی. ئاماژە بەوتەی ئیمام عەلی: کە فەرموویەتی: ئەگەر ئایین بەرەئیی بوایە لای ژێرەوەی خوف شیاوتر بوو بەمەسح لەلای

---

[1] متفق علیه: م(٢٧٤-٧٩-١/٢٣٠). خ(٢٠٦/٣٠٩/١) مختصراً.

[2] صحیح (مختصر م ١٣٩)، م (٢٧٦/٢٣٢/١)، ن (١/٨٤).

سەرەوەی. بێگومان من پێغەمبەرم بینیوە مەسحی لای سەروی خوفەکانی دەکرد[١] ئەوەی پێویستو واجبە لە مەسحدا ئەوەیە پێی بگوترێ مەسح.

مەسحکردن لەسەر گۆرەویو نەعل

وەکوو چۆن دروستە مەسحکردن لەسەر خوف، هەرئاوایش دروستە مەسح لەسەر گۆرەویو نەعل بەپێی حەدیثەکەی (ألمغیرة)ی کوڕی شوعبە: کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستنوێژی گرت لەسەر گۆرەویو نەعل مەسحی کرد.[٢]

لە عوبەیدی کوڕی جورەیجەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بە ئیبنو عومەر گوترا: بینیمانی شتێکت دەکرد جگە لەتۆ کەسی ترمان نەبینیوە ئەوکارە بکا!؟ وتی: کام کارە؟ وتیان بینیمانی ئەم نەعلی (سەبتییانە) لەپێ دەکەی، وتی: من بۆ خۆم پێغەمبەرم بینی لەم جۆرە نەعلەی لەپێ دەکردو دەستنوێژی پێوە دەگرتنو مەسحی لەسەر دەکردن.[٣]

ئەوەی مەسح بەتاڵ دەکاتەوە

مەسحکردن لەسەر خوف بەسێ شت بەتاڵ دەبێتەوە:

١- تەواوبوونی ماوەکە. چونکە مەسح بۆ کاتێکی دیاریکراوە کە کاتەکەی تەواو بوو، ئیتر دروست نیە ماوەکە درێژ بکەینەوە بۆ زیاتر.

٢- لەشگرانبوون، ئاماژە بە حەدیثی صەفوان: کە بۆمان دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ دەکردین – ئەگەر

---

[١] صحيح: (الإرواء/١٠٣)، د(١/١٦٢/٢٧٨).

[٢] صحيح: (الإرواء/١٠١)، د(١٥٩/٢٦٩/١)، ت(٩٩/٦٧/١)، جة(٥٥٩/١٨٥/١).

[٣] اسناده صحيح (ص.خز/١٩٩)، هق(١/٢٨٧).

لەسەفەردا بوینایە – کە سێ شەوو سێ ڕۆژ خوفەکانمان دانەکەنین مەگەر توشی حاڵەتی لەشگرانی بوینایە، ئەگینا بۆ مێزو گوو نوستن دامان نەدەکەندن تەنها مەسحمان لەسەر دەکردن.[1]

٣- داکەندنی خوفەکان لەقاچەکانی. چونکە ئەگەر دایکەندن‌و دوایی لەپێی کردنەوە، لەپێ کردنەوەی خوفەکان لەسەر دەست بە دەستنوێژی نابێ ئەوکاتەی لەپێیان دەکاتەوە دەستنوێژی نیە.

فائیدەیەک: بەسەرچوونی ماوەی مەسحکردن یان داکەندنی خوفەکان لەقاچ، حوکمی مەسحەکە بەتاڵ دەکاتەوە، دروست نیە مەسح بکا هەتا سەرلەنوێ دەستنوێژ دەگرێتەوەو قاچەکانی دەشوا، پاشان خوفەکانی لەپێ بکاتەوە. بەلاَم ئەگەر لەکاتی داکەندنی خوفەکانی‌دا دەستنوێژی مابوو، یان ماوەکە بەسەرچوو دەستنوێژی نەشکابوو، ئەوە دەستنوێژەکەی باقییەو دەتوانێ چەندێکی بوێ نوێژبکا تا دەستنوێژی دەشکێ..

فائیدەیەک: کەسێك جوتێکی گۆرەوی لەسەر پاکی‌و دەست بە دەستنوێژەوە لەپێ کرد، دوایی مەسحی لەسەر کردن، دوای مەسح لای ژورووی خوفەکانی لادا بۆی ڕەوایە بە مەسح کردن لەسەر لای خوارووی خوفەکان ماوەی مەسح کردن درێژە پێ بدا تاماوەی شەرعی تەواو دەبێ مەسحی لای خوارووی خوففەکانی بکا، چونکە ئەوە دەتواندرێ پێی بگوترێ: قاچی بە پاکی‌و بە دەستنوێژەوە خستوونە ناو خوففەوە. بەلاَم ئەگەرگۆرەوییەکی لەپێ کردو مەسحی لەسەر کرد، پاشان گۆرەوییەکی تری لەقاچەکەی تری کردو مەسحی لەسەر نەکرد، ئەو حاڵەتە ناگونجێ پێی بگوترێ: کە بە دەستنوێژەوە گۆرەوی لەپێ کردوە.[2]

---

[1] حسن (الإرواء/١٠٤)، ت(١/٦٥/٩٦)، ن(١/٨٤).

[2] ئەمە پوختەی رای ئەلبانییە.

غوسڵ كردن

ئەوشتانەی غوسڵ پێویست دەكەن

١- هاتنەدەرەوەی (مەنی) چ بەئاگابێ یان نوستوو بێ. چونكە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ).[١] واتە خۆشۆردنو غوسڵ كردن بەهۆی هاتنەوەی (تۆماوە)وە دەبێ.

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: ئوممو سولەیم گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! شەرع شەرمی پێ ناوێ (خودا شەرم لەحەق ناكا). ئایا ئافرەت ئەگەر ئیحتیلامی بوو ئاوی هاتەوە، خۆشۆردنی لەسەر پێویست دەبێ؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: بەڵێ: ئەگەر ئاوی بینی (واتە: ئەگەر ئاوی هاتەوە).[٢]

ئەگەر ئاو هاتنەوەكە لەحاڵەتی بەخەبەریدا بوو مەرجە دەبێ بەشەهوەتو لەزەتەوەبێ، بەڵام ئەگەر نوستوبوو ئەوە مەرج نیە. ئەمەش بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: «إِذَا خَذَفْتَ فَاغْتَسِلْ مِنَ الْجَنَابَةِ وَإِذَا لَمْ تَكُنْ خَاذِفاً فَلاَ تَغْتَسِلْ ».[٣] ئەگەر ئاو هاتنەوەكەت بە فیچقە بوو ئەوە غوسڵی لەشپیسی لەخۆت دەربكە بەڵام ئەگەر ئاو هاتنەوەكەت بە فیچقە نەبوو غوسڵ مەكە. (واتە: غوسڵت لەسەر واجب نابێ).

ئیمامی شەوكانی دەفەرموێ: وشەی (ألحذف) لێرەدا بەمانا ئاو فڕێدانە، ئەمەش بە شەهوەتەوە نەبێ نایەتەدی. بۆیە (ألمصنف) دەفەرموێ: ئەمە

---

[١] صحيح: (مختصر م/١٥٢)، م(١/٢٧١/٣٤٨).

[٢] متفق عليه: خ(١/٢٢٨/١٣٠)، م(١/٢٥١/٣١٣)، ت(١/١٨٠/١٢٢).

[٣] اسناده حسن صحيح (الإرواء/١/١٦٢)، حم(١/٢٤٧/٨٢).

ئاگاداركردنەوەی ئەوەی تێدایە كە ئاو هاتنەوەی بێ شەهوەتو بێ فیچقە بەهۆی نەخۆشی یان سەرما نابێتە هۆی غوسڵ واجب بوون.

كەسێك ئیحتیلامی بوو واتە: لەخەودا وایزانی ئاوی هاتۆتەوە، بەڵام كە بەخەبەر هات هیچ تەڕایییەكی بەخۆیەوە هەست پێ نەكرد ئەوە غوسڵی لەسەر پێویست نابێ. كەسێك تەڕایی بەخۆیەوە بینی بەڵام لەیادی نەمابوو كە ئیحتیلامی بووە ئەوە لەسەری واجبە غوسڵ بكا.

لەخاتو عائیشە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیاركرا دەربارەی پیاو كە لەخەو هەڵسێو تەڕایی بەخۆیەوە ببینێو هیچ ئیحتیلام بوونی لەیاد نەمابێ. فەرمووی: دەبێ غوسڵ بكا. هەروا پرسیاری لێ كرا لەپیاوێك ئیحتیلامی ببێ بەڵام هیچ تەڕایی بەخۆیەوە نەبینێ، فەرمووی: غوسڵی لەسەر نیە.[1]

٢- جیماع با ئاویشی نەیەتەوە. لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتكراوە، كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا ، فَقَدْ وَجَبَ الْغَسْلُ وإن لم ينزل».[2] هەركاتێ پیاو لەناو لنگی ئافرەت دانیشتو پاڵی بە سونەتگای خۆیەوە نا بۆناو هێنی ئافرەتەكە ئەوە غوسڵ واجب دەبێ لەسەر هەردوكیان جا ئاویان بێتەوە یان نا.

٣- كافر موسوڵمان بێ دەبێ غوسڵ بكا. لە (قەیسی كوڕی عاصیم)ەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: موسوڵمان بووم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێكردم كە غوسڵ بكەم خۆم بە ئاوو سیدر بشۆم.[3]

---

[1] صحيح: (ص.د/٢١٦)، ت(١/٧٤/١١٣)، د(١/٣٩٩/٢٣٣).

[2] صحيح (مختصر م/١٥٢)، م(١/٢٧١/٣٤٨).

[3] صحيح: (الإرواء/١٢٨)، ن(١/١٠٩)، ت(٢/٥٨/٦٠٢)، د(٢/١٩/٣٥١).

٤- وەستانی خوێنی حەیزو خوێنی پاش منداڵ دەبنە هۆکاری واجببونی غوسڵ. ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی عائیشە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە (فاطیمەی کچی ئەبو حوبەیش)ی فەرموو: «فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلاَةَ ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْتَسِلِي وَصَلِّي ».[١] ئەگەر عادەی مانگانەکەت بۆ هاتەوەو بێ نوێژ بووی واز لەنوێژکردن بێنە، کە لەبێ نوێژی وەستایەوەو عادەی مانگانەت تەواوبوو غوسڵ لەخۆت دەربکەو نوێژ بکە. خوێنی پاش منداڵبوون وەکوو خوێنی عادەی مانگانە وەهایە، بەکۆڕای زانایانی شەرع.

٥- خۆشۆردنی رۆژی هەینی. لەئەبو سەعیدی (ألخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ».[٢] غوسڵ کردن لەرۆژی جومعەدا لەسەر هەموو مرۆڤێکی رەسیدە پێویستە.

ئەرکانو پلەکانی غوسڵ دوو شتن

١- نیەتهێنان، ئاماژە بە حەدیثی (إِنَّمَا الأعمال بالنيات)[٣] کردەوە بەگوێرە نیازە.

٢- دەبێ ئاو بەسەر هەموو جەستەیدا بڕوا.

---

[١] متفق عليه: خ(٣٢٠/٤٢٠/١)، م(٣٣٣/٢٦٢/١)، د(٢٧٩/٤٦٦/١)، ت(١٢٥/٨٢/١)، ن(١٨٦/١) والفاظهم غير البخاری (فاغتسلی عنك الدم).

[٢] متفق عليه: خ(٨٧٩/٢/٣٥٧، م(٨٤٦/٥٨٠/٢، د(٣٣٧/٤، ٥/٢)، ن(٩٣/٣)، جة(١٠٨٩/٣٤٦/١).

[٣] متفق عليه: لەباسی مەرجەکانی صیحەتی نوێژدا رابورد.

شێوەی پەسەند بۆ چۆنیەتی غوسڵ کردن

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا کە غوسڵی لەشگرانی لەخۆی دەردەکرد، سەرەتا هەردوو دەستی دەشۆردن، پاشان بەدەستی راستی ئاوی دەکردە دەستی چەپی‌و شەرمگای خۆی دەشۆرد، پاشان دەستنوێژی دەگرت وەکوو دەستنوێژ گرتنی بۆ نوێژ، پاشان ئاوی هەڵدەگرت‌و بەهۆی پەنجەکانیەوە هەوڵی دەدا بنکی مووی جەستەی تەڕ ببێ، هەتا دەگەیشتە ئەو قەناعەتە: کە بنکی موەکان تەڕبووە، ئەمجار سێ مست ئاوی بەسەری خۆیدا دەکرد، پاشان ئاوی بەسەر هەموو جەستەی خۆیدا دەکرد، پاشان هەردوو قاچی دەشۆردن.[1]

دەستنوێژ گرتن پێش غوسڵ سوننەتێکی گەورەیە. جا کەسێك پێش غوسڵ دەستنوێژ بگرێ ئەوە دەق سوننەتی پێغەمبەری پەیڕەوکردوە. کەسێکیش دەستنوێژی نەگرت ئەوە گوناحی ناگاتێ، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وابووە دەستنوێژ گرتنی پێش غوسڵی تەرك کردوە.

لە موحەممەدی (ألباقر)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: جابیر پێی گوتم: کوڕی مامت هاتە لام – مەبەستی حەسەنی کوڕی موحەممەدی کوڕی (ألحنفیە) بوو – پێی گوتم: ئەرێ غوسڵ کردنی لەشگرانی چۆنە؟! وتم: پێغەمبەری خودا کە غوسڵی دەکرد سێ مست ئاوی هەڵدەگرت بەسەر سەری خۆیدا دەکرد، پاشان ئاوی بەسەر هەموو جەستەی خۆیدا دەکرد.[2]

---

[1] متفق علیه: خ(٢٤٨)، م(٣١٦).

[2] متفق علیه: خ(١/٣٦٨/٢٥٦)، م(١/٢٥٩/٣٢٩).

کەسێك غوسڵی کرد، دەستنوێژی پێش غوسڵ بگری یان نەیگرێ، بۆی هەیە دوای غوسڵ کردنەکە چەندێك بیەوێ نوێژ بکا، هەر بە غوسڵکردنەکە دەبێتە خاوەن دەستنوێژو پێویست ناکا دەستنوێژ بگرێ.

لە خاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوای غوسڵ کردنی لە لەشگرانی دەستنوێژی نەدەگرتەوە.[1]

لەفظی ئەبو داوود بەم شێوەیە (كَانَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– يَغْتَسِلُ وَيُصَلِّي الرَّكْعَتَيْنِ وَصَلاَةَ الْغَدَاةِ وَلاَ أُرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءًا بَعْدَ الْغُسْلِ).[2]

فائیدەیەك: پێویست نیە لەسەر ئافرەتی لەشگران لەکاتی غوسڵ کردندا کەپرچی هۆنراوەی خۆی شل بکاتەوە، بەڵام ئەگەر عوسڵ کردنەکەی بۆ پاکبوونەوە لەبێ نوێژیو خوێنی پاش منداڵ بوون بوو ئەوە دەبی پرچە هۆنراوەکانی بکاتەوە.

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: عەرزی پێغەمبەری خودام کرد، وتم: من ئافرەتێکم پرچی خۆم دەهۆنمەوە، ئایا بۆ غوسڵی لەشگرانی پرچەکانم لێك بکەمەوە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ إِنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِي عَلَى رَأْسِكِ ثَلاَثَ حَثَيَاتٍ ثُمَّ تُفِيضِينَ عَلَيْكِ الْمَاءَ

---

[1] رواه أصحاب السنن، واللفظ لإبن ماجه.

[2] صحيح: (ص. جە: ٤٧٠)، جە (١/١٩١/٥٧٩)، د (١/٤٢٥/٢٤٧)، ن (١/١٣٧)، ت (١/٧٢/١٠٧)، دەڵێ: (وهذا قول غير واحد من أهل العلم أصحاب النبى (ص) والتابعين ان لايتوضأ بعد الغسل).

فَتَطْهُـرِينَ ». [1] نـا، ئەوەنـدەت بەسـە: کەسـێ مـست ئـاو بەسـەر سـەری خۆتـدا بکەی، پاشان ئاو بە باقی جەستەی خۆتدا بکەی‌و پاك دەبێتەوە.

لە خاتو عائیشەوە ریوایەت کراوە دەفەرموێ: خاتو ئەسماء پرسـیاری لـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـرد، دەربـارەی غوسـڵ کـردن لـەبێ نوێژی، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: « تَأْخُـذُ إِحْـدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَتَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ تَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُـهُ دَلْكًـا شَـدِيدًا حَتَّى تَبْلُغَ شُئُونَ رَأْسِهَا ثُمَّ تَصُبُّ عَلَيْهَـا الْمَـاءَ. ثُـمَّ تَأْخُـذُ فِرْصَـةً مُمَـسَّكَةً فَتَطَهَّـرُ بِهَا». [2] یەکێك لەئێوە ئاوو سیدری خۆی ئامادە دەکا، خۆی دەشواو خۆی پاك دەکاتەوە، پاشان ئاو بەسەر سـەری خۆیـدا دەکـا، بەتونـدی دەسـت بـەناو قـژی خۆیدا دێنێ‌و بە پەنجـەکانی هەوڵبـدا بنکـی مووەکـانی تـەڕ بـێ، ئـەمجار ئـاو بەسەری خۆیدا بکا، پاشان پارچە قوماشێك لۆلۆ بکاو بیکاتـە تۆپەوانـەو نـاو لەشـی خـۆی پـێ پـاك بکاتـەوە) ئـەسماء وتـی: چـۆن پاکردنـەوە بـەو پارچـە قومـاش‌و لۆکەیـە بکـا؟ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «سُبْحَانَ اللَّهِ تَطَهَّرِينَ بِهَا ». سوبحانەڵلا، خۆی پی پاك بکاتـەوە، خـاتو عائیـشە دەفەرموێ: ئـەسماء دەیویـست ئـەو باسـە تـۆزی بـەنهێنی لـەژێر پـەردەدا رون بکاتەوە، واتە بەدواداچوون بکا بۆ شوێنەواری خوێنەکە.

هـەروا پرسـیارم لێ کـرد دەربـارەی غوسـڵی لەشـگرانی پێـی فـەرمووم: «تَأْخُذُ مَاءً فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ أَوْ تُبْلِغُ الطُّهُورَ ثُمَّ تَـصُبُّ عَلَـى رَأْسِـهَا فَتَدْلُكُـهُ

---

[1] صحيح: (ص.جـة: ٤٧٠)، جـة(١/١٩١/٥٧٩)، د(١/٤٢٥/٢٤٧)، ن(١/١٣٧)، ت(١/٧٢/١٠٧)، دەڵێ: (وهذا قول غير واحد من أهل العلم اصحاب النبي (ص) والتابعين ان لاَ إِلـهَ إِلاَّ اللـهُ يتوضأ بعد الغسل).

[2] صـحيح: (الإرواء ١٣٦)، م (١/٢٥٩/٣٣٠)، د (١/٤٣٦/٢٤٨)، ن (١/١٣١)، ت (١/٧١/١٠٥)، جـه (١/١٩٨/٦٠٣).

حَتَّى تَبْلُغَ شُئُونَ رَأْسِهَا ثُمَّ تُفِيضُ عَلَيْهَا الْمَاءَ».[١] ئـاو هەڵدەگرێ: خـۆ دەشـۆرێ، یان جوان خۆی دەشۆرێ، پاشان ئاو بەسەری خۆیدا دەکاو دەست دەخاتـە نـاو قژەکانیەوەو دەیانهێنێو دەیانبا بەناویاندا بۆ ئەوەی بنکی قژەکانی تەڕ ببن، ئەمجار باش ئاو دەکا بەسەر قژەکانیدا.

ئەم فەرموودەیە بەئاشکرا ئەوە دەگەیەنێ کە جوداوازی هەیە لـەنێوان غوسـڵی ئـافرەت بـۆ لەشـگرانیو غوسـڵی بـۆ پاکبوونـەوە لـەخوێنی عـادەی مانگانەو خوێنی پاش منداڵ بوون، ئەوەتا حەدیثەکە ئەوە دووپات دەکاتـەوە کەپێویـستە ئـافرەتی پـاکبۆوە لـەخوێنی عـادەی مانگانـە کەزێـدەڕەوی بکـا لەدەست پێداهێنانو پەنجە خستنە ناو قژەکانیەوەو خۆ شۆردنی تەواوو خـۆ پاککردنەوە لەچڵکو پیسی مـادیو مەعنـەوی بـەجۆرێك کـە بـۆ خۆشـۆردنی لەشگرانی ئەو جەختەی نەکردۆتەوە. هـەروەکوو چـۆن حـەدیثـەکـەی ئوممـو سەلەمە بەڵگەیە لەسـەر ئـەوە کەپێویـست نیـە لەغوسـڵی لەشـگرانیدا پرچـی هۆنراوەی خۆی بکاتەوە.[٢]

ئەصڵو بنەما وایە ئـافرەت بـۆ غوسـڵ پرچـەکانی بکاتـەوە، بـۆ ئـەوەی دڵنیا بـێ، کە بنکی مووەکـان تـەڕ بـووەو ئاویـان پێکـەوتووە، وەڵێ لەغوسـڵی لەشـگرانیدا عـەفوی لێـدراوە، لەبـەر زۆر دووبـارە بوونـەوەیو ئـەرکێکی زۆرە هـەموو جـارێ بــۆ خۆشــۆردنی لەشپیــسی پرچــی هــۆنراوەی بکاتــەوە، بەپێچەوانەی غوسڵ کردنی بەهۆی عادەی مانگانەوە، ئەمەیان مانگی جارێك ڕوو دەدا.[٣]

---

[١] صحیح: (مختصر م ١٧٢)، م (٣٣٢ – ١/٢٦١/٦١).

[٢] تهذیب سنن ابی داود لابن القیم (١/١٦٧/١٦٦) بەدەست لێدانەوە.

[٣] تهذیب سنن ابی داود والابن القیم (١/١٦٧/١٦٦) بەدەست لێدانەوە.

فائیدەیەك: دروستە بۆ ژن‌و مێرد كە لەیەك شوێندا غوسڵ بكەن‌و شەرمگای یەكتریش ببینن، ئاماژە بەقسەی خاتو عائیشە كە دەڵێ: من‌و پێغەمبەری خودا لەیەك تەشت ئاوی خۆشۆردنمان هەڵدەهێنجاو هەردوكیشمان لەشگران بووین.[1]

غوسڵە سوننەتەكان

١- غوسڵ كردن لەدوا هەموو جوتبوونێك؛ ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی ئەبو رافیع: كە دەڵێ: شەوێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەسەر خێزانەكانیدا گەڕاو لەگەڵیان جوتبوو دوای هەموو جوتبوونێك غوسلی كردا دەڵێ گوتم: ئەی پێغەمبەری خودا! بۆ یەك غوسڵ بۆ هەموویان ناكەی؟ فەرمووی: «هَذَا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَطْهَرُ».[2] ئەم شێوازە پاكترو پەسەندترە.

٢- خۆشۆردنی ئافرەتی هەمیشە خوێن (موستەحاضە) بۆ هەموو نوێژێك یان بۆ نوێژی نیوەڕۆو عەصر غوسلێك‌و بۆ نوێژی شێوان‌و خەوتنان خۆشۆردنێك‌و بۆ نوێژی بەیانیش خۆشۆردنێك، ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی خاتو عائیشە: كە دەفەرموێ: ئوممو حەبیبە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) توشی حاڵەتی هەمیشە خوێنی بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ كرد كە بۆ هەموو نوێژێك غوسڵ بكا.............[3]

لەریوایەتێكی تردا هەر لەخاتو عائیشەوە دەفەرموێ: لەسەردەمی پێغەمبەردا ئافرەتێك كەوتە حاڵەتی هەمیشە خوێنیەوە، ئیتر فەرمانی پێ

---

[1] متفق علیه م (١/٢٥٦/٣٢١)، خ (١/٣٧٤/٢٦٣)، ن (١/١٢٩).

[2] حسن (ص. جه ٤٨٠)، د (١/٣٧٠/٢١٦)، جه (١/١٩٤/٥٩٠).

[3] صحیح: (ص. د ٢٦٩)، د (١/٤٨٣/٢٨٩).

کرا کە بۆ نوێژی عەصر عەجەلە بکاو بۆ نوێژی نیوەڕۆ خۆی دوابخا، واتە: نوێژی نیوەڕۆ لەدوا کاتیداو نوێژی عەصر لەسەرەتای کاتیدا بکاو بۆ هەردوو نوێژەکە یەکجار غوسڵ بکا، نوێژی شێوان دوابخاو نوێژی خەوتنان لەسەرەتای کاتەکەیدا بکاو بۆ هەردووکیان یەکجار خۆی بشوا، بۆ نوێژی بەیانیش یەك غوسڵ بکا.[1]

٣- غوسڵ کردن دوای بێهۆشبوون، کەبە ئاگا هاتەوە سوننەتە غوسڵ بکا، بەپێی حەدیثەکەی خاتو عائیشە کە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا لە نەخۆشییەکەیدا قورساییەکی بەسەردا هات، کە بەئاگا هاتەوە فەرمووی: {أصلى الناس؟} ئەرێ موسوڵمانان نوێژیان کرد؟ وتمان نەخەیر ئەوان چاوەڕوانی جەنابتن ئەی پێغەمبەری خودا! فەرمووی: ئاوم بۆ بکەنە تەشتەوە، عائیشە دەفەرموێ: ئێمەیش داواکەیمان بەجێ هێنا، تەشریفی خۆی شت، پاشان بەناڕەحەتیو داهێزان هەڵسا بچێ نوێژ بکا، بێهۆشی بەسەردا هات، پاشان بەهۆش خۆی هاتەوە، فەرمووی: ئەرێ خەڵکەکە نوێژیان کرد؟ عەرزمان کرد نەخەیر، ئەوان چاوەڕوانی جەنابتن ئەی پێغەمبەری خودا! فەرمووی: ئاوم بۆ بکەنە تەشتەوە خۆم دەشۆرم، ئێمەیش بۆمان جێبەجێ کرد، خۆی شۆرد، پاشان هەڵسا بەناڕەحەتی بچێ نوێژەکەی بکا، دووبارە بێ هۆش بۆوە، پاشان بەئاگا هاتەوە، فەرمووی: {أصلى الناس؟} ئەرێ خەڵکەکە نوێژیان کرد؟ وتمان نەخەیر، ئەوان چاوەڕوانی جەنابتن ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمجار خاتو عائیشە باسی ئەوە دەکا کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردی بۆلای حەزرەتی ئەبو بەکر کە پێشنوێژی بۆ موسوڵمانان بکا، هەروا خاتو عائیشە تەواوی فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە[2]

---

[1] صحيح: (ص. د ٢٧٣)، د (١/٤٨٧/٢٩١)، ن (١/١٨٤).

[2] متفق عليه: م (١/٣١١/٤١٨)، خ (١/١٧٢/٦٨٧).

٤- خۆشۆردن بەهۆی ناشتنی ناموسوڵمانەوە، بەپێی ئەو فەرموودەی حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبو تالیب ریوایەتی کردووە، کە گوایە هاتۆتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتویەتی: ئەبو طالیب مرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووە: برۆ بیشارەوە (بینێژە) جا عەلی دەڵێ کە ژێر خاکم کرد، هاتمەوە بۆ خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم غوسڵ بکە.[1]

٥- غوسڵی دوو جەژن (جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان) غوسڵی ڕۆژی عەرەفە. لەبەر ئەو فەرموودەیەی کە ئیمامی بەیهەقی ریوایەتی کردووە لەرێگەی شافیعی‌یەوە لە زازانەوە، دەڵێ پیاوێك پرسیاری لە ئیمامی عەلی کرد دەربارەی غوسڵ، ئەویش لەوەڵامدا وتی: ئەگەر حەزت لێیە هەموو ڕۆژێك غوسڵ بکە، وتی: نا من مەبەستم ئەو غوسڵەیە کەپێی دەگوترێ غوسڵ. فەرمووی: غوسڵی ڕۆژی جومعە، ڕۆژی عەرەفە، ڕۆژی جەژنی قوربان و ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان.

٦- غوسڵ کردن لەدوای شتنی مردو لەبەر فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: « مَنْ غَسَّلَ مَيِّتًا فَلْيَغْتَسِلْ ». کەسێك مردووی شۆرد با دوایی بۆ خۆی غوسڵ بکا.[2]

٧- غوسڵ کردن بۆ ئیحرام بەستن بەعومرە یان بەحەج، ئەمەیش بەپێی حەدیثی زەیدی کوڕی ثابیت، کە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەرم بینی پۆشاکی خۆی داماڵی بۆ پۆشینی لیباسی ئیحرام و غوسڵی کرد.[3]

---

[1] صحيح الإسناد: (الجنائز/١٣٤)، ن (١/١١٠)، د (٩/٣١/٣١٩٨).

[2] صحيح: (ص. جه ١١٩٥)، جه (١/٤٧٠/١٤٦٣).

[3] حسن: (الإرواء: ١٤٩)، ن (١/١٦٣/٨٣١).

٨- غوسڵ كردن بۆ چوونە ناو مەككە، لەئیبنو عومەرەوە ریوایەتكراوە كە هەركاتێ ویستبیەتی بچێتە ناو مەككەوە شەو لە (ذی طوی) ماوەتەوە تا بەیانی، غوسڵی كردووە ئەمجار بەڕۆژ چۆتە ناو مەككەوە. واشی لەیادە: كە پێغەمبەریش وای كردووە.[1]

لابردنی بێ دەستنوێژیو لەشگرانی بە گڵو خۆڵی پاك مەشروعیەتی تەیەموم

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مَّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم – المائدة/٦}: ئەگەر وارێكەوت ئێوە نەخۆش بوون یان لەسەفەردا بوون، یان یەكێ لەئێوە لە ئاودەستخانەوە دەگەڕایەوە خۆی خاڵی كردبووەوە، یان دەستان لەئافرەت دابوو ئاوتان دەست نەكەوت دەستنوێژ بگرن یان غوسڵ بكەن، ئەوە پەنا بەرنە بەر گڵو خۆڵێكی پاك ڕوخسارو دەستو بازوی خۆتانی پێ مەسح بكەن پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورُ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ».[2] بێگومان گڵو خۆڵی پاك لابەری بێ دەستنوێژیو لەشگرانی موسوڵمانە، تەنانەت ئەگەر دەساڵیش ئاوی دەست نەكەوێ.

---

[1] متفق علیه: م (١٢٥٩ – ٢٢٧ – ٢/٩١٩) وهذا لفظه. خ (٣/٤٣٥/١٥٧٣)، د (١٨٤٨/٥/٣١٨)، ت (٢/١٧٢/٨٥٤).

[2] صحیح: (ص. د ٣٢٢)، ت (١/٨١/١٢٤)، د (١/٥٢٨/٣٢٩)، ن (١/١٧١) بالفاظه متقارين.

ئەو هۆکارانەی دەبنە مایەی رەوابوونی تەیەموم

تەیەموم کردن‌و بەکارهێنانی گڵ‌و خۆڵی پاك دروستە کاتێك نەتواندرێ ئاو بەکاربهێندرێ، جا یان لەبەر نەبوونی ئاو، یان ترسی هەبوونی زیان لە بەکارهێنانی لەبەر هەبوونی نەخۆشی بەجەستەوە یان سەرمای زۆر.

لەعیمرانی کوڕی حوصەینەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووین (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەفەرێکدا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی بەخەڵکەکە کرد، ڕوانی پیاوێك کەنارگیر بووە، پێی فەرموو: ئەوە بۆ نوێژت لەگەڵ ئێمە نەکرد؟ وتی قوربان لەشم گرانەو ئاویش نیە غوسڵ بکەم، پێی فەرموو: «عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ ، فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ».[1] بچۆ بەگڵی پاك تەیەموم بکە، ئەوە کیفایەتە بۆ تۆ.

لەجابیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ لەسەفەرێکدا بووین، یەکێك لەئێمە بەردێك بەر سەری کەوت‌و بریندار بوو، پاشان ئیحتیلامی بوو، پرسیاری لەهاوەڵان کرد ئاخۆ ڕوخصەتی تەیەموم کردنی هەیە؟ هاوەڵان وتیان ناوەڵڵا هیچ ڕوخصەتێك نابینین بۆت لەحاڵێکدا تۆ دەتوانی ئاو بەکار بهێنی ئەوە بوو غوسڵی کردو مرد، جا گەڕاینەوە چووینە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕوداوەکەی بۆ گێڕدرایەوە، فەرمووی: «قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلاَّ سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ».[2] کوشتویانە، خودا بیانکوژێ، ئەگەر بۆخۆیان شارەزا نەبوون بۆ پرسیاریان لە زانایان نەکرد، خۆ دەرمانی نەزانی پرسیار کردنە، ئەو کابرایە غوسڵ کردنی بەئاو لەسەر نەبوو هەر ئەوەندەی بەس بوو تەیەموم بکا.

---

[1] متفق علیه: خ (٣٤٤/١/٤٧٧)، م (٦٨٢/١/٤٧٤)، ن (١/١٧١).

[2] متفق علیه: خ (٣٤٤/١/٤٧٧)، م (٦٨٢/١/٤٧٤)، ن (١/١٧١).

له عەمری کوڕی (ألعاص)ەوە ریوایەت کراوە: کە کاتێك نێردراوە بۆ غەزای (ذات السلاسل) دەڵێ: لەشەوێکی زۆر ساردو سەرمادا ئیحتیلامم بوو، ترسام ئەگەر بەئاو غوسڵ بکەم بەهیلاك بچم، تەیەمومم کردو پاشان پێشنوێژی نوێژی بەیانیم بۆ هاوەڵان کرد، کە گەڕاینەوە مەدینە ئەو حاڵەی منیان بۆ پێغەمبەر باس کرد. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يَا عَمْرُو صَلَّيْتَ بِأَصْحَابِكَ وَأَنْتَ جُنُبٌ». ئەی عەمر ئەوە بە لەشگرانی نوێژت بەهاوەڵانت کردووە؟ عەمر دەڵێ: عەرزم کرد: من یادی فەرمایشتی پەروەردگارم کردەوە کە دەفەرموێ: (وَلاَ تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا). بۆیە تەیەمومم کردو پاشان نوێژم کرد، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێکەنیو هیچی نەفەرموو.[1]

*** مانای {الصعید} کە لە ئایەتەکەدا هاتووە چیە؟**

لەکتێبی (لسان العرب)دا[2] دەڵێ: (الصعید) بە مانا زەویە. گوتراویشە بە مانا زەوی پاکە. هەروا گوتراوە بەمانا هەموو گڵو خۆڵێکی خاوێنە. لە قورئاندا هاتووە «فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا». ئەبو ئیسحاق وتویەتی: (الصعید) بەمانا روی زەویە، هەر ئەوەندە پێویستە مرۆڤ دەستی بەزەویدا ماڵی، گوێ نەداتە ئەوەی ئاخۆ شوێنەکە گڵو خۆڵی لێیە یان نا، چونکە (صعید) بەمانا گڵو خۆڵ نیە، بەڵکوو مەبەست روی زەویە، جا گڵو خۆڵ بێ یان شتی تر بێ تەنانەت وتویەتی: ئەگەر زەویەك هەمووی بەردو شاخ بێو گڵی لەسەر نەبێ، تەیەمومکەر دوو دەستی بەو بەردو شاخەدا بماڵێو ڕوخسارو دەستو بازوی خۆی پێ مەسح بکا ئەوە بۆی دەبێتە پاکەوەکەر (طەهور).

---

[1] صحيح: (ص. د ٣٢٣)، د (١/٥٣٠/٣٣٠)، حم (٢/١٩١/١٦)، ك (١/١٧٧).

[2] ج ٢٥٤/٣.

چۆنیەتی تەیەموم

لەعەمماری کوڕی یاسرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیحتیلامم بوو، ئاوم دەست نەکەوت، خۆم لەگڵو خۆڵدا گەوزاندو پاشان نوێژم کرد دوایی ئەو ڕەفتارەی خۆم بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باس کرد، فەرمووی: ئەوەندەت بەس بوو ئاوات بکردایە، لەپێش چاوی خۆم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەردوو دەستی بەزەویدا مالّینو فوی لێ کردنو ڕوخسارو دوو دەستی خۆی پی مەسح کردن.[1]

فائیدەیەک: قاعیدەو بنەما لە تەیەمومدا ئەوەیە تەیەمموم لە شوێنی دەستنوێژە، ئەوەی بە دەستنوێژ حەڵاڵ دەبێ، بەتەیەمومیش حەڵاڵ دەبێ، پێش هاتنی کات تەیەموم کردن دروستە وەکوو چۆن دەستنوێژگرتن دروستە، دەتوانێ بەیەك تەیەموم چەندێکی بوێ نوێژ بکا، وەکوو چۆن بەیەك دەستنوێژ دەتوانێ چەندێك بتوانێ نوێژ بکا.

ئەو شتانەی تەیەموم پوچ دەکەنەوە

هەر شتێك دەستنوێژ بەتاڵ بکاتەوە تەیەمومیش پوچ دەکاتەوە، هەروا دەستەبەربوونی ئاو بۆ کەسێك لەبەر بێ ئاوی تەیەمومی کردبێ، یان توانای بەکارهێنانی ئاو بۆ کەسێك لەبەر نەتوانینو زیان پێ گەیشتن، ئاوی بەکارنەهێنابێو تەیەمومی کردبێ، ئەمانەیش تەیەموم بەتاڵ دەکەنەوە، ئەگەر کەسێك لەناو نوێژدا بووئەم عوزرانەی نەمان، ئەوە با درێژە بەنوێژەکەی بداو نوێژەکەی صەحیحەو پێویست بەگێڕانەوە ناکا.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: دوو پیاو بەسەفەرێك لەماڵ دەرچوون، کاتی نوێژیان لێ هاتو ئاویان دەست نەکەوت،

---

[1] متفق علیه: خ (٣٤٧/١/٤٥٥)، م (٣٦٨/١/٢٨٠)، د (٣١٧/١/٥١٤)، ن (١/١٦٦).

بەزەوییەکی پاك تەیەمومیان کردو نوێژیان کرد. پاشان هێشتا کاتی نوێژەکە تێنەپەڕی بوو ئاویان دەست کەوت، یەکێکیان دەستنوێژی گرتو نوێژەکەی ئیعادە کردەوە ئەوەی تریان نە دەستنوێژی گرتەوەو نە نوێژەکەی گێڕایەوە، پاشان کە گەڕانەوە هاتنە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەومیان بۆ باس کرد، بە ئەوەیانی فەرموو کە نوێژەکەی ئیعادە نەکردبوەوە « أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْزَأَتْكَ صَلاَتُكَ ». ئەتۆ کارەکەت موافیقی سوننەتی منەو نوێژەکەت دروست بووە، کارەکەت موافیقی شەریعەتە. بەوەشیانی فەرموو: کە دەستنوێژی گرتبووەوە نوێژەکەی گێڕابووەوە « لَكَ الأَجْرُ مَرَّتَيْنِ ». ئەتۆ دوو پاداشتت هەیە.

فائیدەیەك: کەسێك برینێکی پێوە بوو پێچابووی، یان شوێنێکی شکا بوو هەڵی بەستبوەوە، ئەوە شتنی ئەو شوێنەی لەسەر نیە، پێویست ناکا نە مەسحی لەسەر بکا، نە تەیەمومی بۆ بکا.

سەربەڵگەی ئەم حوکمە فەرمایشتی پەروەردگارە: کە دەفەرموێ: {لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا – البقرة/٢٨٦}. هەروا فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ). «وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ ».[1] هەرکاتێ فەرمانم پێ کردن بەکارێك بەپێی توانای خۆتان بیکەن، چەندێك دەتوانن ئەوەندەی لێ جێبەجێ بکەن، ئەوەتا بەگوێرەی قورئانو سوننەت هەرشتێك لەتوانادا نەبێ لابراوەو حوکمەکەی لاچووە. بەگوێرەی شەرع دەبێ تەعویضی بکاتەوە، شەرعیش بەقورئانو سوننەت نەبێ شت پێویست ناکا، ئاشکراشە نە لەقورئانداو نە لەسوننەتدا ئاماژەیەك نیە بۆ تەعویضو

[1] صحيح: (مختصر م ٦٣٩)، م (٢/٩٧٥/١٣٣٧)، ن (٥/١١٠).

بارتـەقای مەسـح لەسـەر شـكاوی‌و برینێـك كـە نەتوانـداری بـشۆری، كـەوابوو قسەی ئەوە كە مەسح لەسەر برین‌و شكاوی دەبێ بكرێ رەتدەكرێتەوە.[١]

دروستە تەیەمموم بەدیوار بكرێ[٢]

لـەئیبنو عەبباسـەوە ریوایـەتكراوە دەفـەرموێ: مـن‌و عەبـدوڵڵای كـوڕی یەسار؛ (مەولای مەیمونـەی خێزانـی پێغەمبـەر، دروودی خـودای لەسـەر بـێ) چوینە لای ئەبو جوهەیمی كوڕی (الحارث)ی كوڕی (الصمة)ی ئەنصاری، ئـەبو جوهـەیم وتـی: پێغەمبـەر لـەلای (بیئـری جەمەلـەوە)[٣] دەهاتـەوە. پیاوێـك توشـی بـوو سـڵاوی لێ كـرد، پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) وەڵامـی سڵاوەكەی نەدایـەوە، هـەتا روی كـردە دیوارێـك مەسـحی دەم‌و چاوو دەسـت‌و باسكی خۆی پێ كرد، پاشان وەڵامی سڵاوی كابرای دایەوە.[٤]

حوكمەكانی خوێنی عادەی مانگانەو خوێنی پاش منداڵبوون

خـوێنی عـادەی مانگانـە (حـیض): خوێنێكـە لای ئافرەتـان ناسـراوو ئاشـكرایە، لـە شـەرعدا ئەندازەیـەك نیـە بـۆ زۆری‌و كـەمی بـەڵكوو ئـەوە دەگەڕێتەوە بۆ عادەت.

خوێنی پاش منـداڵبوون (النفـاس) ئـەو خوێنەیـە بـەهۆی منداڵبوونـەوە دێتە دەرەوە. زۆریەكەی چل ڕۆژە.

لە ئەممو سەلەمەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایـەتكراوە، دەڵێ: ئافرەتـە زەیـستانەكان لـەڕۆژگاری پێغەمبـەردا (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) چـل ڕۆژ

---

[١] المحلى لإبن حزم ج٢/٧٤.

[٢] دیوارەكە گڵ بێ یان بەرد بێ، بۆیە كرابێ یان نا.

[٣] شوێنێكە نزیك مەدینە.

[٤] متفق علیه: خ (١/٤٤١/٣٣٧)، م (١/٢٨١/٣٦٩) معلقا، د (١/٥٢١/٣٢٥)، ن (١/١٦٥).

دادەنیشتن واتە: نە نوێژو نە ڕۆژو نە سەرجێی ژنو مێردییان ئەنجام نەدەدا.[(١)]

هەرکاتێك ئافرەتە زەیستانەکە بینی پاکبۆتەوە پێش تەواوبوونی چل ڕۆژەکە، ئەوە غوسڵ دەکاو پاك دەبێتەوە، ئەگەر دوای غوسڵ کردنەکەو دوای تێپەڕبوونی چل ڕۆژەکە خوێنی بینی ئەوە بەتەواوبوونی چل ڕۆژەکە غوسڵ دەکاو پاك دەبێتەوە. ئەو خوێنەی دەیبینی بەخوێنی زەیستان (نفاس) ناژمێردرێ.

ئەوەی لەسەر ئافرەتی حائیضو زەیستان حەرامە

هەرکارێك بۆ بێ دەستنوێژ دروست نەبێ بۆ حائیضو زەیستانیش حەرامە، زیاد لەو شتانەیش ئەمانەشی لەسەر حەرامن.

١- ڕۆژوو گرتنی لێ حەرامە، کاتێك پاکبۆوە ڕۆژووەکانی دەگرێتەوە.

موعاذە: دەگێڕێتەوە دەڵێ: پرسیارم لەخاتو عائیشە کرد وتم: ئەوە بۆ ئافرەت کە دەکەوێتە عادەی مانگانەوە نوێژ ناکاو ڕۆژوو ناگرێ: کە پاکبۆوە دەبێ ڕۆژووەکانی بگرێتەوە، کەچی نوێژەکانی ناگێڕێتەوە؟ لەوەڵامدا فەرمووی: یەکێك لەئێمەی ئافرەت لەگەڵ پێغەمبەردا دەبووینو دەکەوتینە عادەی مانگانەوە، فەرمانمان پێ دەکرا ڕۆژو بگرینەوە، بەڵام فەرمانمان پێ نەدەکرا بەگێڕانەوەی نوێژەکانمان.[(٢)]

٢- جوتبوون سەرجێی کردن، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ

[(١)] حسن صحيح: (ص. جه ٥٣٠)، د (١/٥٠١/٣٠٧)، ت (١/٩٢/١٣٩)، جه (١/٢١٣/٦٤٨).

[(٢)] متفق عليه: م (١/٢٦٥/٣٣٥) وهذا لفظه، خ (١/٤٢١/٣٢١)، ت (١/٨٧/١٣٠)، د (٢٥٩/١/٤٤٤)، جه (١/٢٠٧/٦٣١).

وَلاَ تَقْرَبُـوهُنَّ حَتَّـىَ يَطْهُـرْنَ فَـإِذَا تَطَهَّـرْنَ فَـأْتُوهُنَّ مِـنْ حَيْـثُ أَمَـرَكُمُ اللّـهُ – البقرة/٢٢٢}. پرسيارت لێ دەكەن ئەی پێغەمبەرا دەربارەی خوێنی عادەی مانگانەی ئافرەت، بڵێ: ئەوە خوینێكی سورشتیيەو ئەزيەتو نەخۆشييەكە توشی ئافرەت دەبێ، لەماوەی هەبوونی ئەو حاڵەتەدا خۆتان لەئافرەت كەنارگیر بكەنو لێيان نزيك مەبنەوە، كە لەو خوێنە پاك بوونەوە، دەتوانن بچنە لايانو سەرجێيان لەگەڵدا بكەن بەو شێوەی خودا فەرمانی پێ كردوون. هەروەها ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: « اصْنَعُوا كُـلَّ شَـيْءٍ إِلاَّ النِّكَـاحَ ».[1] ئەوكاتەی ئافرەت لەعادەی مانگانەی دايە بۆ مێردەكەی ڕەوايە هەموو شتێكی لەگەڵدا بكا جگە لەجوتبوون. واتە: لەكاتی بێنوێژی ئافرەتدا هەموو شتێكيان لەگەڵ بكەن جگە لەجوتبوون.

حوكمی كەسێك چووەلای ئافرەتی بێنوێژو تێكەوتوو لەعادەی مانگانە

ئيمامی نەوەوی دەفەرموێ: ئەگەر موسوڵمانێك پێی وابوو جوتبوون لەگەڵ ژنی لەعادەی مانگانەكەوتوو (حائض) لەپێشەوەرا حەڵاڵە بەكافرو لەئاين هەڵگەڕاوە حسێب دەكرێ. ئەگەر پياوێك لەكاتی عادەی مانگانەدا چووە لای خێزانەكەی پێی وانەبوو حەڵاڵە، جا يان لەبيری چوبوەوە، يان نەيدەزانی خێزانەكەی لەوحاڵەدايە، يان نەيدەزانی حەرامە، يان زۆريان لێ كرد ئەو كارە بكاو ناچاريان كرد، ئەوە گوناهی ناگاتێو كەفارەتو فەرمبووشی لەسەر نيە، ئەگەر بە ئەنقەست لەگەڵ ژنەكەی جوتبوو، دەيزانی ژنەكە لەعادەی مانگانەدايەو حەراميشە، كەسيش زۆری لێ نەكردبوو

---

[1] صـحيح: (ص. جـه ٥٢٧)، م (١/٢٤٦/٣٠٢)، د (١/٤٣٩/٢٥٥)، ت (٤/٢٨٢/٤٠٦٠)، جـه (٦٤٤/١/٢١١)، ن (١/١٥٢).

بەویستو ئیختیاری خۆی ئەوکارەی کرد، ئەوە بێگومان تاوانی گەورەی ئەنجام داوە.

ئیمامی شافیعی فەرموویەتی ئەو کارە گوناهی کەبیرەیەو واجبە لەسەری تۆبە بکا، ئەمجار ئاخۆ کەفارەتی لەسەر یان نا؟

نەوەوی دەڵێ: من دەڵێم رای پەسەند ئەوەیە کەفارەتی لەسەرە کە کەفارەت بدا[1] ئەمەیش بەپێی ئەو حەدیثەی ئیبنو عەبباس لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ریوایەتی کردووە کە دەربارەی کەسێك بچێتە لای خێزانی لەعادەی مانگانەدا فەرموویەتی: « يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ».[2] لەپای ئەو تاوانە دینارێك یان نیو دینار دەکا بەخێر.

ئەو تەخییرییەی لەحەدیثەکەدا چەسپاوە دەگەڕێتەوە بۆ جیاوازی نێوان چوونە لای لەسەرەتای هاتنی خوێنەکەو کۆتای عادەکە لەبەر ئەو فەرموودەیەی ئیبنو عەبباس بە مەوقوفی ریوایەتی کردووە: کە دەڵێ: (ان أصابها في فور الدم تصدق بدينار وإن كان في آخره فنصف دينار)[3].

حاڵەتی هەمیشە خوێنی (الإستحاضة)

ئیستیحاضە: جۆرە خوێنێکە کە غەیری کاتی هاتنە دەرەوەی خوێنی عادەی مانگانەو خوێنی دوا منداڵبوون دێتە دەر، یان یەکسەر دوای ئەوان دێتە دەر، جا ئەگەر حاڵەتی یەکەم بوو ئەوە ئاشکراو دیارەو لێك جیادەکرێنەوە. ئەگەر حاڵەتی دووەم بوو، ئەوە تێدەفکرین. ئەگەر

---

[1] شرح النووي على مسلم ج٣/٢٠٤.

[2] صحيح (ص. جه ٥٢٧)، م (١/٢٤٦/٣٠٢)، د (١/٤٣٩/٢٥٥)، ت (٤/٢٨٢/٤٠٦٠)، جه (٦٤٤/١/٢١١)، ن (١/١٥٢).

[3] صحيح موقوف (ص. د ٢٣٨)، د (١/٢٤٩/٢٦٢).

ئافرەتەکە (معتادة) بوو واتە: عادەی مانگانەی ڕێك و پێك و زاندراو بوو، ئەوە چی لە عادەی مانگانەی زیادبێ، بەخوێنی ئیستیحاضە (هەمیشە خوێن) دادەندرێ. ئاماژە بە فەرمایشتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە بە ئوممو حەبیبەی فەرموو: « امْكُثِي قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِي وَصَلِّي».[1] بەئەندازەی ماوەی عادەی مانگانەی خۆت خۆت بگرەو، پاشان غوسڵ بکەو نوێژ بەجێ بێنە.

ئەگەر ئافرەتە خوێن بەربووەکە جوداوازی نێوان دوو خوێنەکەی بۆدەکرا، ئەوە خوێنی حەیزەکە، خوێنێکی گەش و ڕەش و ناسراوە، ئافرەت بۆخۆیان باش دەیناسن. ئەگەر وانەبوو ئەو خوێنی ئیستیحاضەو هەمیشە خوێنە. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە ئاراستەی فاطیمەی کچی ئەبو حوبەیشی کرد فەرمووی: (اذا كان دم الحيض فأنه أسود معروف فأمسكي عن الصلاة، فإذا كان الآخر فتوضئ فإنما هو عرق).[2] ئەگەر خوێنەکە خوێنی حەیز بوو ئەوە خوێنێکی گەش و ڕەش و ناسراوە، لەو ماوەدا واز لەنوێژ کردن بێنە، ئەگەر خوێنەکە ڕەنگی بەو جۆرە نەبوو، ئەوە دەستنوێژ بگرەو نوێژ بکە چونکە ئەو خوێنی حەیز نیە.

ئەگەر ئافرەتەکە بە حاڵەتی هەمیشە خوێنی و خوێن بەربوویی ڕەسیدە بوو، نەیدەتوانی جوداوازی بخاتە نێوان خوێنەکان و بۆی لێك نەدەکرانەوە ئەوە بەگوێرەی ئافرەتی خزم و هاو نیشتمانی خۆی حیسابی بۆ دەکرێ.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٠٢)، م(٣٣٤-٦٥-١/٢٦٤).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٠٤)، ن(١/١٨٥)، د(٢٨٣/١/٤٧٠).

ئاماژه به فه‌رمووده‌ی پێغه‌مبه‌ر (درووودی خودای له‌سه‌ر بێ): كه‌ به‌ حه‌منه‌ی كچی جه‌حشی فه‌رمووی: « إِنَّمَا هَـذِهِ رَكْـضَةٌ مِـن رَكَـضَاتِ الـشَّيْطَانِ فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ أَيَّامٍ فِي عِلْمِ اللَّهِ ثُمَّ اغْتَسِلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأْتِ فَصَلِّي ثَلاثًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامَهَا وَصُومِي فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِئُكِ وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهُرْنَ مِيقَاتَ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ».[1] ئه‌وه‌ سه‌ر لێ شێواندنێكی شه‌یتانه‌، وای لێ ده‌كا نه‌زانێ كامه‌ خوێنی حه‌یزه‌و كامه‌ خوێنی (ئیستیحاضه‌)یه‌، به‌ حه‌منه‌ی فه‌رمووی: شه‌ش رۆژ یان حه‌وت رۆژ خۆت به‌بێ نوێژ دابنێ، باش ورد به‌ره‌وه‌ له‌حاڵی ئافره‌تی بێ نوێژ له‌خزم‌و كه‌س‌و كارو هاوته‌مه‌نی خۆت، بۆئه‌وه‌ی په‌ی به‌ری به‌ ماوه‌ی بێنوێژی راسته‌قینه‌ی خۆت به‌قیاس بۆسه‌ر عاده‌ی مانگانه‌ی ئه‌وان، ده‌ق وه‌كوو ئه‌و ماوه‌یه‌ی له‌زانستی خودادا هه‌یه‌. پاشان خۆت پاك بشۆره‌و بیست‌و سێ شه‌و به‌رۆژه‌كانیه‌وه‌ یان بیست‌و چوار شه‌و به‌رۆژه‌كانیه‌وه‌ نوێژی خۆت بكه‌و رۆژوی خۆت بگره‌.

ئیتر ئه‌مه‌ت به‌سه‌، هه‌موو مانگێك به‌م شێوه‌ عاده‌ی مانگانه‌ت بڕیاربده‌، ماوه‌ی بێنوێژی خۆت به‌رامبه‌ر بكه‌ به‌ماوه‌ی بێ نوێژی ژنانی تر له‌ خزم‌و هاوته‌مه‌نانت، ماوه‌ی پاكی‌و بێ نوێژی خۆت به‌ (قیاس) بۆسه‌ر حاڵی ئه‌وان دیاری بكه‌.

ئه‌و حوكمانه‌ی تایبه‌تن به‌ ئافره‌تی هه‌میشه‌ بێنوێژ (مستحاضة)

هیچ شتێ له‌وانه‌ی له‌سه‌ر ئافره‌تی حه‌یزدار حه‌رام ده‌بێ، له‌سه‌ر ئافره‌تی هه‌میشه‌ بێ نوێژ حه‌رام نابێ، وه‌ڵێ ئه‌وه‌نده‌ هه‌یه‌ پێویسته‌ ئافره‌تی موسته‌حاضه‌ بۆ هه‌موو نوێژێك ده‌ستنوێژ بگرێ. به‌ پێی فه‌رمووده‌ی

[1] حسن: (الإرواء/٢٠٥)، د(٢٨٤/١/٤٧٥)، ت(١٢٨).

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)؛ کە ئاراستەی فاطیمەی کچی ئەبو حوبەیشی کرد؛ پێی فەرموو: « ثُمَّ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلاَةٍ».[1] واتە: ئەمجار دەستنوێژ بگرە بۆ هەموو نوێژێك. سوننەتە بۆ ئافرەتی هەمیشە بێنوێژ بۆ هەموو نوێژێك غوسڵ بکا، وەکوو لەوەپێش لەباسی غوسڵە سوننەتەکاندا تێپەڕی.

كتاب الصلاة

باسی نوێژ

وشەی (صلاة) لە زماندا بەمانا نزاو پاڕانەوەیە بەخێر قورئان دەفەرموێ: (وَصَلِّ عَلَيْهِمْ). واتە: دوعای خێریان بۆبکە. لە زاراوەی شەرعدا (صلاة) بریتییە لە کۆمەڵێك گوفتارو رەفتار: کە بەگوتنی (الله أكبر) دەست پێدەکرێن و بەسەلامدانەوە کۆتاییان دێ، وێڕای لەبەرچاو گرتنی چەند مەرجێکی تایبەتی.[2]

نوێژی فەرز پێنج نوێژن. نوێژی نیوەڕۆ، نوێژی عەصر، نوێژی شێوان، نوێژی خەوتنان، نوێژی بەیانی.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەو شەوەدا کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شەوڕەوی پێ کرا پەنجا نوێژ لەسەر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرزکرا، پاشان لێیان کەم کرایەوە تابوونە پێنج نوێژ. ئەمجار بانگ لە پێغەمبەر کرا (درودی خودای لەسەر بێ) ئەی موحەممەد! ئەوە بزانە بڕیاری من گۆڕانکاری بەسەردا نایە، ئەتۆ بەکردنی ئەم پێنج نوێژە پاداشی پەنجا نوێژت هەیە.[3]

---

[1] صحيح: (ص.جة/٥٠٧)، د(١٩٥/١/٤٩٠)، جة(٦٢٤/٢٠٤/١).

[2] مغني المحتاج (ج ١/١٢٠).

[3] متفق عليه: ت(٢١٣/١٣٧/١) هكذا مختصراً واخرجه مطولاً خ(٣٨٨٧/٢٠١/٧).

له طەلحەی کوڕی عوبەیدیلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کابرایەکی عەرەبی دەشتەکی هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)، قژ ژاکاو، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! پێم بڵێ: خودا ڕۆژی چەند نوێژی لەسەر فەرزکردوم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ ، إِلاَّ أَنْ تَطَّوَّعَ شَيْئًا». لە شەوو ڕۆژێکدا پێنج نوێژت لەسەر فەرزکراوە، جگە لەنوێژی سوننەت کە بۆ خۆت بە ویستی خۆت بتەوێ نوێژی سوننەت بکەی.

پلەو پایەی نوێژ لە ئاییندا

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ».[1]

ئایینی ئیسلام لەسەر پێنج پایە بنیات نراوە:

یەکەم: شایەتیدان بەوەی هیچ خودایەك نیە شیاوی پەرستش‌و بەندایەتی بۆ کردن بێ جگە لە (الله)، هەروەها شایەتی دەدەم: کە حەزرەتی موحەممەد ڕەوانەکراوی پەروەردگارە.

دووەم: بەجێهێنانی نوێژ.

سێیەم: دەرکردنی زەکات لە ماڵ‌و سامان.

چوارەم: حەجکردنی ماڵی خودا.

پێنجەم: ڕۆژوو گرتنی مانگی ڕەمەزان.

---

[1] متفق علیه: م(١٦-٢٠-١/٤٥) وهذا لفظه، خ(١/٤٩/٨)، ت(٤/١١٩/٢٧٣٦)، ن(٨/١٠٧).

حوكمی نوێژ نەكەر

موسوڵمانان كۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە كەسێك ئینكاری فەڕزبوونی نوێژ بكا كافر دەبێ‌و لە چوارچێوەی ئایینی ئیسلام دەردەچێ، بەڵام راجیاییان تێكەوتووە دەربارەی كەسێك نوێژ نەكاو بڕواشی وابێ واجبە، هەندێك دەڵێن: كافر دەبێ، هەندێك دەڵێن: تاوانبار دەبێ‌و لە ئایین دەرناچێ. هۆكاری ئەم راجیاییە، چەند حەدیسێكن لە پێغەمبەرەوە ریوایەتكراون: بەزەقی‌و ئاشكرا ئەوە جوداوازییە دەخەنە نێوان نوێژ نەكەری تەمبەڵ‌و لاسار لەگەڵ نوێژ نەكەری بێ بڕواو مونكیر.

لە جابیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلاَةِ»[1]: بێگومان نێوانی مرۆڤو كوفرو هاوبەشپەیداكردن وازهێنانە لەنوێژ.

نوێژ نەكردن

لە بورەیدەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: «الْعَهْدُ الَّذِى بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلاَةُ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ».[2] ئەو عەهدو پەیمانەی لەنێوان ئێمەی موسوڵمان‌و ئەوانی كافردا هەیە بریتییە لەنوێژ، نوێژ نیشانەی جیاكردنەوەی ئێمەیە لە ئەوان. جا كەسێك بە ئەنقەست نوێژ نەكا ئەوە بێگومان كافرە. وەڵێ رای پەسەند لای زانایانی ئیسلام ئەومیە: كە مەبەست بە كوفر لێرەدا كوفری بچوكە: كە نابێتە هۆكاری دەرچوونی مرۆڤ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٢٨٤٨)، م(١/٨٢/٨٨) وهذا لفظه. د(١٢/٤٣٦/٤٦٥٣). ت(٢٧٥/٤/١٢٧)، جه(١/٣٤٢/١٠٧٨).

[2] صحيح: (ص.ج/٨٨٤)، جه(١/٣٤٢/١٠٧٩)، ن(١/٢٣١)، ت(١/١٢٥/٢٧٥٦).

لەئایین، بە لەبەرچاو گرتنی ئەم رایە دەتوانین جەمع بکەین لەنێوان ئەم فەرمودانەو فەرمودەی تر کە هەندێکیان ئەمانەن:

لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: «خَمْسُ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى الْعِبَادِ مَنْ أَتَى بِهِنَّ لَمْ يُضَيِّعْ مِنْهُنَّ شَيْئاً اسْتِخْفَافاً بِحَقِّهِنَّ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَهْدٌ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ وَمَنْ لَمْ يَأْتِ بِهِنَّ فَلَيْسَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ».[1]:

پێنج فەرزی نوێژ لە شەوو ڕۆژێکدا خودا پێویستی کردوون لەسەر بەندەکان، کەسێك بەرێكو پێکی بەجێیان بێنێ هیچ نوێژێك نەفەوتێنێ بەهۆی کەمتەرخەمییەوە یان بەهەند نەگرتنیان، ئەوە خودا وادەی داوە بیخاتە بەهەشتەوە، کەسێك بەجێیان نەهێنێ، ئەوە هیچ عەهدو پەیمانێکی لای خودا نیە، مەیلی لێ بێ سزای دەدا مەیلی لێ بێ لێی خۆش دەبێ.

کە دەبینین پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کاری ئەو کەسەی بەرێكو پێکی نوێژەکانی بەجێ ناهێنێ، دەخاتە مەشیئەتی پەروەردگارەوە، بۆمان دەردەکەوێ کە نوێژ نەکردن ناچێتە پلەی کوفرو شیرکەوە، ئاماژە بەدەقی ئایەتی {إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاء وَمَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا – النساء/٤٨}. پەروەردگار هەرگیز لەوە خۆشنابێ هاوەڵی بۆ دابندرێ، ئەوە تاوانێکە خودا بڕیاری داوە لێی خۆش نەبێ، بەڵام تاوانی تر بە مەشیئەتی خۆی یان سزای دەدا، یان لێی دەبورێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: « إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلاَةُ الْمَكْتُوبَةُ فَإِنْ أَتَمَّهَا وَإِلاَّ قِيلَ انْظُرُوا هَلْ لَهُ مِنْ تَطَوُّعٍ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ أُكْمِلَتِ الْفَرِيضَةُ مِنْ

---

[1] صحيح: (ص.جة/١١٥٠)، ط(٩٠/٣٦٦)، حم(٢/٢٣٤/٨٢)، د(٢/٩٣/٤٢١)، جة(١٤٠١/١/٤٤٩)، ن(١/٢٣٠).

تَطَوُّعِهِ ثُمَّ يُفْعَلُ بِسَائِرِ الأَعْمَالِ الْمَفْرُوضَةِ مِثْلُ ذَلِكَ».[١] یەکەم شتێك کە ڕۆژی قیامەت لێپرسینەوەی لەسەر دەکرێ لەگەڵ مرۆڤی موسوڵمان نوێژە فەرزەکانن، جا ئەگەر لەو لێکۆڵینەوە بەسەرفرازی رزگاری بوو ئەوە باشە، خۆ ئەگەر لەنوێژە فەرزەکاندا کەمو کورتی هەبوو، دەگوترێ بڕوانن: ئاخۆ نوێژی سوننەتی هەن؟ ئەگەر هەیبوو، کەمو کورتی فەرزەکانی پێ تەواو دەکرێ، پاشان بەو جۆرە مامەڵە لەگەڵ کارە فەرزەکانی تری دەکرێ.

لە حوزەیفەی کوڕی (ألیمان)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (ئایینی ئیسلام کاڵ دەبێتەوە تینو کاریگەری نامێنێ وەکوو چۆن قوماش رەنگو گوڵی کاڵ دەبنەوە، هەتا وای لێ دێ نازاندرێ ڕۆژوو چیەو نوێژ چیە، تاعەتو حەجو خێرو صەدەقە چیە، وای لێ دێ قورئان دەسڕدرێتەوە لە شەوێکدا ئایەتێکی لێ نامێنێتەوە، چەند کۆمەڵێك لە خەڵکان دەمێننەوە پیرەمێردو پیرەژن دەڵێن: ئێمە باوكو باپیری خۆمانمان دیوەو لێمان بیستوون دەیانگوت: (لا الە الا الله) ئێمەیش لاسایی ئەوان دەکەینەوە قسەکەی ئەوان دەڵێینەوە) صیلە بە حوزەیفەی گوت: جا کە ئەوان نوێژو ڕۆژو حەجو خێرو خێرات نەزانن، گوتنی (لا اله الا الله) چ سودێکیان پێ دەگەیەنێ؟! حوزەیفە روی لێ وەرگێڕا، صیلە دوبارە هەمان پرسیارو دەستەواژەی ئاڕاستە کردەوە تاسێجارو هەموو جارێ حوزەیفە روی لێ وەردەگێڕا، دوایی حوزەیفە روی کردە صیلەو وتی: گوتنی (لا اله الا الله) رزگاریان دەکا لەئاگر سێجار ئەو قسەی دووبارە کردەوە.[٢]

---

[١] صحيح: (ص.جة/١١٧٢)، جة(١٤٢٥/١/٤٥٨) وهذا لفظه، ت(٤١١/١/٢٥٨)، ن(١/٢٣٢).

[٢] صحيح: (ص.ج/٣٢٧٣)، جة(٤٠٤٩/١٣٤٤/٢).

نوێژ لەسەر کێ واجبە؟

نوێژ واجبە لەسەر هەموو موسوڵمانێکی ڕەسیدەو عاقڵ. ئیمامی عەلی دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ».[١] ئەرك‌و بەرپرسیاریەتی لەسەر سێ جۆر مرۆڤ هەڵگیراوە نوستوو تا بەخەبەر دێ، منداڵ تا ڕەسیدە دەبێ، شێت هەتا عاقڵ دەبێ.

پێویستە سەرپەرشتیاری منداڵ فەرمان بە منداڵەکە بکا: بەنوێژ کردن – هەرچەندە نوێژی لەسەر واجب نیە – بۆئەوەی لەسەر نوێژکردن ڕابێ‌و باری پێوە بگرێ.

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە، لەباوکییەوە لە باپیریەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مُرُوا أَوْلاَدَكُمْ بِالصَّلاَةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِينَ وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ».[٢] ئامۆژگاری منداڵەکانتان بکەن بە نوێژکردن کاتێ دەگەنە تەمەنی حەوت ساڵی. هەڵیان بنێن بۆ ئەنجامدانی نوێژ لە تەمەنی دە ساڵیدا، جێگای نوستنیشیان لێك جیابکەنەوە.

کاتەکانی نوێژ

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: حەزرەتی جوبرائیل هاتە لای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو هەڵسە نوێژ بکە، لەکاتێکدا خۆر لە ناوقەدی ئاسمان لایدابوو نوێژی نیوەڕۆی کرد، پاشان لەکاتی عەصردا هاتەوە لای پێی فەرموو: هەڵسە نوێژی عەصر بکە، نوێژی

---

[١] صحيح: (ص.ج/٣٥١٣)، د(٤٣٨٠/٧٨/١).

[٢] حسن (ص. ج/٥٨٦٨)، د(٤٩١/١٦٢/٢) وهذا لفظه حم(٨٤/٢٣٨/٢)، ك(١٩٧/١).

عەصری بەجێ هێنا کاتێك سێبەری هەموو شتێك بە ئەندازەی شتەکە خۆی بوو، پاشان لەکاتی خۆرئاوابوون هاتەوە لای و فەرمووی: هەڵسە نوێژی مەغریب بکە، نوێژی مەغریبی ئەنجامدا کاتێك خۆر ئاوابوبوو، پاشان کاتی خەوتنان هاتەوە لای فەرمووی: هەڵسە نوێژی خەوتنان بکە، ئەویش هەڵسا نوێژی خەوتنانی ئەنجامدا، کاتێك سورایی کەناری ئاسمان نەمابوو، پاشان بەیانی هاتەوە لای پێی فەرموو: هەڵسە نوێژی بەیانی ئەنجام بدە، نوێژی بەیانی کرد کاتێك روناکایی بەیانی دیاری دا، یان کاتێك کە روناکایی فەجر لە کەناری ئاسمان پرتەو بەخش بوو. بۆ رۆژی دوایی حەزرەتی جوبرائیل هاتەوە لای بۆ دیاریکردنی کاتی نوێژی نیوەڕۆ پێی فەرموو: هەڵسە نوێژی نیوەڕۆ بکە، نوێژی نیوەڕۆی ئەنجامدا کاتێك سێبەری هەموو شتێك بە ئەندازەی خۆی لێ هاتبوو. پاشان بۆ نوێژی عەصر هاتەوە لای فەرمووی: نوێژی عەصر بەجێ بێنە، ئەویش نوێژی کرد لەکاتێکدا سێبەری هەموو شتێك دوو چەندانەی خۆی لێ هاتبوو، پاشان کاتی نوێژی شێوان هاتەوە لەهەمان کاتی دیاریکراوی رۆژی یەکەمدا نوێژی شێوانی کرد، پاشان کاتی نوێژی خەوتنان هاتەوە نیوەی شەو رۆیشتبوو، یان سێیەکی شەو رۆیشتبوو نوێژی عیشای کرد، پاشان بۆ نوێژی بەیانی، کاتێك کە بەتەواوی دونیا روناك بوبوەوە، فەرمووی: هەڵسە نوێژی بەیانی بکە، ئەمجار فەرمووی: نێوان ئەم دوو کاتانە بۆ هەموو نوێژەکان کاتی نوێژە[1].

ئیمامی تیرمیذی: فەرموویەتی: موحەممەدی کوڕی ئیسماعیلی بوخاری فەرموویەتی: راسترین حەدیث دەربارەی کاتەکانی نوێژ حەدیثی جابیرە.

١- نوێژی نیوەڕۆ کاتەکەی لەلادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان دەست پێ دەکا تاوای لێ دێ سێبەری هەموو شتێك بە ئەندازەی خۆوی لێ دێ.

---

[1] صحيح: (الإرواو/٢٥٠)، حم(٢/٢٤١/٩٠)، ن(١/٢٦٣).

٢- نوێژی عەصر: کاتەکەی لەوساتەوەختەوە دەست پێ دەکا کەسێبەری هەموو شتێك بە ئەندازەی خۆی لێ بێ، تا خۆرئاوابوون.

٣- نوێژی شێوان: کاتەکەی لەخۆرئاوابوونەوەیە تا ئاوابوونی سورایی کەناری ئاسمان (الشفق الأحمر)، ئەمەیش بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «وَقْتُ صَلاَةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ». [1] کاتی نوێژی شێوان لە خۆرئاوابوونەوەیە هەتا سورایی فەراخی ئاسمان دیاربێ.

٤- نوێژی خەوتنان: کاتەکەی لە ئاوابوونی سورایی ئاسمانەوەیە تا نیوەی شەو، ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـە دەفەرموێ: «وَقْتُ صَلاَةِ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ الأَوْسَطِ».

٥- نوێژی بەیانی: کاتەکەی لە روناکبوونەوەی ئاسۆی ئاسمانە تا خۆر دەردەکەوێ. بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە دەفەرموێ: (وَوَقْتُ صَلاَةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ)[2] کاتی نوێژی بەیانی لە دەرکەوتنی فەجری صادقەوە دەست پێ دەکا تا خۆر دەردەکەوێ.

مەبەست بە (صلاة الوسطى) چیە؟

قورئان دەفەرموێ: {حَافِظُواْ عَلَى الصَّلَوَاتِ والصَّلاَةِ الْوُسْطَى وَقُومُواْ لِلّهِ قَانِتِينَ – البقرة/٢٣٨} ئاگاداری نوێژەکان بکەنو بە رێكو پێکیو لەکاتی خۆیانـدا، بەتایبـەتی نوێـژی ناوەڕاسـت واتـە نوێـژی عەصـر. بەملکەچیو لێبڕانەوە بەندایەتی خودا بکەن.

---

[1] حسن: (الإرواء٢٦٨/١)، م(٦١٢-١٧٣-١/٤٣٧) وهذا لفظه، د(٢/٦٧/٣٩٢)، ن(١/٢٦٠)، ت(١/١٠١/١٥٠).

[2] حسن (الإرواء ١/٢٦٨) المصادر السابقة.

له ئیمامی عەلییەوه ڕیوایەتکراوه، دەفەرموێ: ڕۆژی ئەحزاب پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «شَغَلُونَا عَنِ الصَّلاَةِ الْوُسْطَى صَلاَةِ الْعَصْرِ مَلأَ اللَّهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا». [1] کەلەکۆمەکیکارە کافرەکان وایان لێ کردین نوێژی عەصرمان لەیادبچێو لەکاتی خۆیدا بۆمان نەکرێ، خودا ماڵەکانیان پڕبکا لەئاگر.

واباشە نوێژی نیوەڕۆ جگە لەکاتی گەرمای زۆر لەسەرەتای کاتدا بکرێ

جابیری کوڕی سەموره دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو هەر لەگەڵ خۆر لەنیوەی ئاسمان کلا دەبوو نوێژی نیوەڕۆی بەجێ دێنا. [2]

واباشە لەکاتی گەرمادا نوێژی نیوەڕۆ دوابخرێ

ئەبو هورەیرە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا فەرمووی: « إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلاَةِ». ئەگەر گەرما بەهێزبوو نوێژی نیوەڕۆ دوابخەن تا کەمێك تینی گەرما دەڕواو سێبەر دادەکەون. چونکە گڕەی گەرمای نیوەڕۆ لە هالاوی دۆزەخە. [3]

له ئەنەسەوه ڕیوایەتکراوه، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو نوێژی عەصری دەکرد هێشتا خۆر بەرزبوو شۆڕ

---

[1] صحيح: مختصر م(٢١٧)، م(٦٢٧ – ٢٠٥ – ١/٤٣٧).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٥٤)، م(٦١٨/١/٤٣٢).

[3] متفق عليه: م(٦١٥/١/٤٣٠) وهذا لفظه خ(٥٣٣/٢/١٥)، د(٣٩٨/٢/٧٥)، ت(١٥٧/١/١٠٥)، ن(١/٢٤٨)، جة(٦٧٧/١/٢٢٢).

نەبووبووەوە، کابرا نوێژی عەصری لەگەڵ پێغەمبەردا دەکرد دوایی دەڕۆیی بۆ (الموالی)[١] و دەهاتەوە ناو مەدینە هێشتا خۆر بەرزبوو.[٢]

تاوانی فەوتاندنی نوێژی عەصر

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا فەرموویەتی: «الَّذِي تَفُوتُهُ صَلاَةُ الْعَصْرِ كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ».[٣] کەسێك نوێژی عەصری فەوتا، دەبێ وابزانێ: کە ماڵو خێزانی کەم بۆتەوە، واتە: چەندی پێ ناخۆشە ماڵو خێزانی بفەوتێو کەم بکا، دەبێ ئەوەندەشی پێ ناخۆش بێ نوێژی عەصری بفەوتێ.

لە بورەیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ تَرَكَ صَلاَةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ».[٤] کەسێك نوێژی عەصر نەکا، کردەوە چاکەکانی پوچ دەبنەوە.

تاوانی کەسێك نوێژی عەصر دوابخا تاکاتی زەردەپەڕ

لەئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بیستم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: « تِلْكَ صَلاَةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ قَامَ فَنَقَرَهَا أَرْبَعًا لاَ يَذْكُرُ اللَّهَ فِيهَا إِلاَّ قَلِيلاً».[٥] دواخستنی نوێژی عەصر بۆ کاتی زەردەپەڕ ئەوە شێوە نوێژکردنی دووڕووە، ڕادەوەستێ چاودێری خۆر دەکا تا دەگاتە (نێوان دوو شاخی شەیتان)ئەوکاتە

---

[١] الموالی: شوێنێکە لە دەوروبەری مەدینە.

[٢] متفق علیه: خ(٥٥٠/٢٨/٢)، م(٦٢١/٤٣٣/١).

[٣] متفق علیه: م(٦٢٦/٤٣٥/١)، خ(٥٥٢/٣٠/٢)، د(٤١٠/٨٤/٢)، ت(١٧٥/١١٣/١)، ن(٢٣٨/١).

[٤] صحیح: (ص.ن/٤٩٧)، خ(٥٥٣/٣١/٢)، ن(٢٣٦/١).

[٥] صحیح(ص.د/٣٩٩)، م(٦٢٢/٤٣٤/٢١) وهذا لفظه (٤٠٩/٨٣/٢)، ت(١٦٠/١٠٧/١)، ن(٢٥٤/١).

هەڵدەستێ وەکوو مریشك چەند جارێك دەندوك بەزەویدا دەدا گوایە نوێژ دەکاو سوژدە دەبا، کەم کەم نەبێ یادی خودا ناکا.

واباشە نوێژی شێوان زوو ئەنجام بدرێو دوانەخرێ

لە عوقبەی کوڕی عامیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تَزَالُ أَمَّتِي بِخَيْرٍ أَوْ عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ حَتَّى تَشْتَبِكَ النُّجُومُ». ئوممەتی من لەناو خێرو چاکەدا دەبن یان لەسەر فیترەتو ئایین بەردەوامن، بەمەرجێ نوێژی شێوان دوانەخەن بۆ کاتێك شەو تاریك دەبێو ئەستێرەکان تێك دەچەرژێن.[١]

لە سەلەمەی کوڕی (الأکوع)ەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا عادەتی وابوو: کەخۆر ئاوادەبوو خۆی لەپەردەدا دەشاردەوە نوێژی شێوانی ئەنجام دەدا.

واباشە نوێژی عیشا دوابخرێ تا نەگاتە ئاستی مەشەقەت

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: شەوێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی خەوتنانی دواخست تاشەو زۆری لێ رۆیی، وە هەتا ئەهلی مزگەوت خەویان لێ کەوت، پاشان تەشریفی هاتە دەرو نوێژی کردو فەرمووی: «إِنه لوقتها لَوْلاَ أَنْ يَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي».[٢] ئەم کاتە کاتی هەڵبژێراوەو کاتی باشترە بۆ ئەنجامدانی نوێژی

---

[١] حسن صحيح: (ص.د/٤٠٣)، د(٤١٤/٨٧/٢).

[٢] صحيح: (مختصر. م/٢٢٣)، م(٦٣٨-٢١٩-٤٤٢/١).

خەوتنان، ئەگەر نەبوایە بە ئەرکی قورس لەسەر ئوممەتەکەم بەجێهێنانی نوێژی عیشامان دەخستە ئەمکاتە.

نووستن پێش نوێژی خەوتنانو قسەکردنی بێ سوود دوا ئەنجامدانی مەکروهن

لەئەبو بەرزەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) نووستنی پێش نوێژی عیشای بەلاوە باش نەبوو، هەروا قسەکردنی بێ سودیشی دوا ئەنجامدانی نوێژی خەوتنانی بەلاوە پەسەند نەبوو.[1]

لە ئەنەسەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: شەوێك چاوەڕوانی پێغەمبەرمان کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) تا خەریکبوو بگەینە نیوە شەو، ئەوجار تەشریفی هات پێش نوێژی بۆ کردین، پاشان وتاری بۆ خوێندینەوە فەرمووی: «أَلاَ إِنَّ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا ثُمَّ رَقَدُوا ، وَإِنَّكُمْ لَمْ تَزَالُوا فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرْتُمُ الصَّلاَةَ».[2] بزانن خەڵك نوێژیان کردو پاشان نووستن، ئێوە ئەو چاوەڕوانییەتان وابۆ حیساب دەکرێ وەکوو لەنوێژدابن وایە.

واباشە نوێژی بەیانی زووبکرێ (لە تاریكو رونی بەیانیدا)

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئافرەتانی موسوڵمان لەگەڵ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئامادەی نوێژی بەیانی دەبوون بە لەچکەو چارۆکەکەیان خۆیان دادەپۆشیو هیچ

---

(١) متفق علیه: خ(٥٦٨/٤٩/٢)، م(٦٤٧-٢٣٧-٤٤٧/١)، د(٣٩٤/٦٩/٢)، ن(٢٤٦/١).

(٢) متفق علیه: خ(٦٠٠/٧٣/٢) هذا لفظه، م(٦٤٠/٤٤٣/١)، ن(٢٦٨/١).

شوێنێکی جەستەیان نەدەبیندرا، پاشان دەگەڕانەوە بۆماڵەکانیان لەدوای بەجێهێنانی نوێژ، لەبەر تاریکی کەس نەیدەناسین.[١]

کەی نوێژکەر واحیساب دەکرێ نوێژی لەکاتدا کردوە؟

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: « مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الصُّبْحِ رَكْعَةً قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الصُّبْحَ ، وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ »[٢]: کەسێك پێ ڕاگەیی پێش خۆرهەڵات ڕکاتێك لەنوێژی بەیانی بکا ئەوە وادادەندرێ نوێژی بەیانی لەکاتی خۆیدا کردوە، کەسێك پێڕاگەیی ڕکاتێك لەنوێژی عەصر پێش خۆرئاوابوون ئەنجام بدا، ئەوە مانای وایە نوێژی عەصری لەکاتی خۆیدا ئەنجام داوە.

ئەم حوکمە تایبەت نیە بەنوێژی بەیانیو عەصر، بەڵکوو ئەوە گشتییە بۆ هەموو نوێژێك.

لە ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الصَّلاَةِ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ ».[٣] کەسێك فریابکەوێ ڕکاتێك لەنوێژ لەکاتی خۆی دا بکا ئەوە فریاکەوتووە هەموو نوێژەکە لەکاتی خۆیدا ئەنجام بدا.

---

[١] متفـــق عليـــه: خ(١/٥٤/٥٧٨)، م(١/٤٤٥/٦٤٥)، د(٥/٩١/٤١٩)، ن(١/٢٧١)، ت(١/١٠٣/١٥٣)، جة(١/٢٢٠/٦٦٩)؟

[٢] خ(١/٥٦/٥٧٩)، م(١/٤٢٤/٦٠٨)، ن(١/٢٧٣) نحوه.

[٣] متفق عليه: خ(١/٥٧/٥٨٠)، م(١/٤٢٣/٦٠٧)، د(٣/٤٧١/١١٠٨)، ت(٢/١٩/٥٢٣)، ن(١/٢٧٤).

گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ نَسِيَ صَلاَةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَكَفَّارَتُهَا أَنْ يُصَلِّيَهَا إِذَا ذَكَرَهَا».[١] کەسێك نوێـژێکی لەیادچوو لـەکاتی خـۆیدا بیکـا، یـان خـەوی لێ کـەوت تـا کاتەکـەی تێپـەڕی ئـەو کەفارەتەکـەی ئەوەیـە کـە هـەرکاتێ بـیری کەوتـەوە نوێژەکە بکا.

ئایا کەسێك بەئەنقەست نوێژی نەکرد تا کاتەکەی تێپەڕی بۆی هەیە بیگێڕێتەوە؟

ئیبنـو حـەزم [٢] دەڵـێ: پـەروەردگار بـۆ هـەموو نوێـژێکی فـەرز کـاتی سـەرەتاو کۆتـایی دانـاوە، کـاتێکی مەحـدود کـاتی نوێژەکـە دێو کـاتێکی مەحدودیش کاتەکە کۆتایی دێ. کەوابێ هیچ جوداوازیی نیە لەنێوان کەسێك نوێژەکە پێش هاتنی کات بکا، یان دوای کات بیکا، هەردوکیان نوێژەکەیان لـە غەیری کاتی خۆیدا ئەنجام داوە.

وێڕای ئەوەش نوێژ گێڕانەوە دەبـێ شـەرع بیـچەسپێنێ، شـەرع دانـانیش بـۆ غـەیری خـودا دروسـت نیـە، دەبـێ پـەروەردگار لەسـەر زوبـانی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) ئـەوە دیـاریی بکـا، جـا ئەگـەر گێڕانـەوەی نوێـژ واجب بوایە لەسەر کەسێك کـە بەئەنقەسـت نـەیکا تـا کاتەکـەی تێدەپـەڕێ، ئـەوە هـەرگیز نـە پـەروەردگارو نـە پێغەمبەرەکـەی ئـەو باسـەیان پاشـگوێ نەدەخستو لەیادیان نەدەچوو، ئێمەیان بـە ئەنقەسـت توشـی ئـەو ناخۆشـیو ناڕەحەتیـە نـەدەکرد کـە لـەئاکامی ڕون نەکردنـەوەی ئـەو باسـە پەیـدا دەبـێ

---

[١] صحيح: (مختصر. م/٢٢٩)، م(٦٨٤ – ١/٤٧٧/٣١٥).

[٢] المحلى لابن حزم ج ٢/٢٣٥.

{وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا – مريم/٦٤}. هەر شەریعەتو یاسایەك قورئانو سوننەت رونی نەكاتەوەو ئامازەی پێ نەكا ئەوە بەتاڵەو پوچە.

ئەوكاتانەی نەی كراوە نوێژیان تێدا بكرێ

لە عوقبەی كوڕی عامیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: سێ كات هەن پێغەمبەری خودا نەی لێ دەكردین نوێژیان تێدا بكەین، یان مردوی تێدا بخەینە گۆڕەوە، كاتێك خۆرهەڵدێ تا بەرز دەبێتەوە، كاتێك خۆر دەچێتە ناوەڕاستی ئاسمانەوە تا لادەدا، كاتێك خۆر بەرەو ئاوابوون دەڕوا تا چاك گوم دەبێ.[1]

پێغەمبەری مەزن (دروودی خودای لەسەر بێ) عیللەتو بایسی بۆ نەیكردن لەنوێژ لەو كاتانەدا هێناوەتەوە لەو فەرمایشتەدا: كە ئاڕاستەی عەمری كوڕی عەبسەی كرد فەرمووی: «صَلِّ صَلاَةَ الصُّبْحِ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلاَةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ حَتَّى تَرْتَفِعَ فَإِنَّهَا تَطْلُعُ حِينَ تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ ثُمَّ صَلِّ فَإِنَّ الصَّلاَةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ حَتَّى يَسْتَقِلَّ الظِّلُّ بِالرُّمْحِ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلاَةِ فَإِنَّه حِينَئِذٍ تُسْجَرُ جَهَنَّمُ فَإِذَا أَقْبَلَ الْفَىْءُ فَصَلِّ فَإِنَّ الصَّلاَةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ حَتَّى تُصَلِّيَ الْعَصْرَ ثُمَّ أَقْصِرْ عَنِ الصَّلاَةِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَإِنَّهَا تَغْرُبُ بَيْنَ قَرْنَىْ شَيْطَانٍ وَحِينَئِذٍ يَسْجُدُ لَهَا الْكُفَّارُ».[2] عەمری كوڕی عەبسە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خودا! چ كاتێكی شەو دوعاو پەرستشی باشتر تێدا گیرادەبێ؟ فەرمووی: نیوەی دووەمی شەو بكە بەسێ بەشەوە بەشی ناوەڕاستی...... ئەمجار فەرمووی: (نوێژی بەیانی بكە،

---

[1] صـحيح: (ص.جـة/١٢٣٣)، م(١/٥٦٨/٨٣١)، د(٨/٤٨١/٣١٧٦)، ت(٢/٢٤٧/١٠٣٥)، ن(١/٢٧٥)، جة(١/٤٨٦/١٥١٩).

[2] صحيح المشكاة (١٠٢٤)، م(١/٥٧٠/٨٣٢).

پاشـــان واز لەنوێــژکردن بێنــە تــا خۆردەکــەوێو بــە ئەنــدازەی رمبێــك بەرزدەبێتــەوە. چـونکە خـۆر کـە هەڵـدێ لـەنێوان دوو شـاخەی شـەیتانەوە هەڵـدێو لەوکاتــەدا بــێ بڕواکــان کورنوشــی بــۆ دەبــەن، پاشــان چــەندێك حەزدەکەی نوێژبکە، چونکە نوێژ لەوکاتەدا فریشتە دێنە دیاریو پاداشەکەی دەنووسن، ئیتر هـەر نوێژبکـە تـا سێبەری رمـب بەقـەد خـۆی لێ دێو لـەهیچ لایەکەوە سێبەری نامێنێ، لەوکاتەدا واز لەنوێژکردن بێنە، چونکە لەودەمەدا دۆزەخ وەك تەنــدور دادەخــرێو جــۆش دەســتێنێ، بــەڵام لەگــەڵ خــۆر لەناوەڕاستی ئاسمان لایدا ئیتر چەندێ دەتوانی نوێژ بکە، چونکە نوێـژکردنی ئەوکاتــە فریــشتە دێنــە دیــاریو ســەیری دەکــەن، لەوکاتــە بــەدواوە چــەنێ حەزدەکەی نوێژ بکە تا نوێژی عەصر دەکـەی، ئـەوجا واز لەنوێـژکردن بێنـە تاخۆر ئاوادەبێ، چونکە خۆر کـەئاوا دەبـێ لـەنێوانی دوو شـاخەی شـەیتانەوە ئاوادەبێو کافرەکان لەوکاتەدا کڕنووشی بۆ دەبەن).

چەند کاتو شوێنێك لەم نەیکردنە چەرت دەکرێ

١- نوێژکردن لەرۆژی جومعەدا لەکاتێکدا خۆر لەناوەڕاسـتی ئاسمانـە لـەو نەیکردنـەی لـە حـەدیثی عـەمری کـوڕی عەبەسـەدا هـاتووە چـەرت دەکـرێ. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ ، وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ ، أَوْ يَمَسُّ مِـنْ طِيـبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ ، فَلاَ يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ، ثُـمَّ يُنْـصِتُ إِذَا تَكَلَّـمَ الإِمَامُ ، إِلاَّ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَـيْنَ الْجُمُعَـةِ الأُخْـرَى».[١] هەرکەسـێ رۆژی جومعـە غوسڵ بکاو خۆ پاك بکاتەوە، چەندێك بتوانـێ خـۆی خـاوێن رابگـرێو سـەرو قژی خۆی چەوربکا، یان بۆنی خـۆش لـەخۆی بـداو ئـەمجار لـەماڵ دەربـچێو

[١] صحيح: (الترغيب: ٦٨٩)، خ(٨٨٣/٣٧٠/١).

هەنگاو بەسەر کەسدا هەڵنەهێنێتەوە، ئەمجار چەندی حەز لێ بێ نوێژبکا، پاشان کە پێشنوێژ کەوتە وتارخوێندنەوە واز لەنوێژکردن بێنێ، کەسێك ئاوا رەفتار بکا لێخۆشبون لەتاوانی نێوان ئەم رۆژی هەینیو رۆژی هەینی تری بۆ دەستەبەر دەبێ.

وەکوو دەبینین پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بابای موسوڵمانی هەڵناوە بۆئەوەی چەندێکی پێ بکرێ نوێژبکا، نەی نوێژکردنی لێ نەکردوە تا ئەوکاتەی ئیمام دێتە سەر دوانگە، جا لەم روانگەوە زیاد لەیەکێك لە سەلەفی صالح لەوانە حەزرەتی عومەری کوڕی خەتتاب (رەزای خودای لێ بێ) هەروا ئیمام ئەحمەدی کوڕی حەنبەل، فەرموویانە چونی ئیمام بۆسەر رۆگە دەبێتە مانیعی نوێژکردن. دەستکردنیشی بە وتار خوێندنەوە دەبێتە مانیعی قسەکردن، بەم پێیە سەلەفی صالح دەرچوونی ئیمام بۆسەر رۆگەیان کردوە بە مانیعی نوێژکردن، نەك بوونی خۆر لەناوەڕاستی ئاسماندا. ئەمە لەڕوی کاتەوە.

٢- لەڕوی شوێنیشەوە (مەککەی پیرۆز) خودا رێزو قەدری پتری بداتێ، ئەوە هیچ کاتێ نوێژکردنی تێدا یاساغ نیە. لەهەر کاتێکی شەوو رۆژدا بۆت رێکەوت مەکروه نیە نوێژی تێدابکەی. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ، لَا تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ وَصَلَّى أَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ)[1]: ئەی بەرەی عەبدی مەناف کەس مەنع مەکەن لە تەوافکردنی کەعبەو نوێژکردن لە مەککەدا، هەرکەسێك ویستی لە مەککەدا لەهەرکاتێکی شەوو رۆژدا نوێژبکا با بیکا.

ئەو نوێژانەی لەم کاتانەدا نەهییان لێ کراوە نوێژی سوننەتی رەهایە، ئەو نوێژە سوننەتانەن کە سەبەبێك بۆ کردنیان نیە. ئەگینا دروستە

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٠٣٦)، جة(١/٣٩٨/١٢٥٤)، ت(٢/١٧٨/٨٦٩)، ن(٢/٢٢٣).

لەوکاتانەدا نوێژی فەوتاو بگێڕیەوە، جا نوێژەکە نوێژی فەرزبێ یان نوێژی (نەفل) بێ چونکە پێغەمبەر فەرموویﻯ: « مَنْ نَسِيَ صَلاَةً فَلْيُصَلِّ إِذَا ذَكَرَهَا ، لاَ كَفَّارَةَ لَهَا إلاَّ ذَلِكَ»: کەسێك نوێژێکی لەبیرچوو لەکاتی خۆیدا ئەنجامی نەدا، با هەرکاتێ بیری کەوتەوە بەجێی بێنێ جگە لەگێڕانەوەکەی هیچ فەرمبووی تری لەسەر نیە.[1]

هەروا لەدوا دەستنوێژ شتن لەهەر ساتە وەختێکدابێ دروستە نوێژبکا، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەبو هورەیرە، کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی نوێژی بەیانیدا بە بیلالی فەرموو: «يَا بِلاَلُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الإِسْلاَمِ ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ».[2] لە وەڵامدا بیلال وتی: من کردەوەیەکی وام نەکردوە بەلامەوە پتر جێگای هومێدبێ ئەوەنەبێ: کەمن هەرکاتێ دەستنوێژم گرتبێ شەو بووبێ یان ڕۆژبووبێ ئیللا بەو دەستنوێژە چەندێکم بۆ کرابێ نوێژم کردوە.

هەروا دروستە هەرکاتێ چویە ناو مزگەوتەوە دوورکات نوێژی سوننەت بکەی. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویﻯ: « إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ»[3]: هەرکامێکتان چووە ناو مزگەوتەوە با دانەنیشێ تا دوو ڕکات سوننەتی (تحية المسجد) دەکا.

---

[1] متفق عليه: خ(٥٩٧/٧٠/٢)، م(٦٨٤/٤٧٧/١)، د(٤٣٨/١١٣/٢) ورواه بدون جملة: (لا كفارة لها الا ذلك).

[2] صەحیحەو لەوەپێش لەباسی سوننەتی دەستنوێژدا ڕابورد.

[3] متفـــــــق عليـــــــه: خ(١١٦٣/٤٨/٣)، م(٧١٤/٤٩٥/١)، د(٤٦٣/١٣٣/٢)، ت(٣١٥/١٩٨/١)، جة(١٠١٣/٣٢٤/١)، ن(٥٣/٢).

نەهی لەکردنی نوێژی سوننەت دوای هەڵاتنی فەجرو پێش ئەنجامدانی نوێژی بەیانی

له یەسار (کە مەولای ئیبنو عومەرە) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیبنو عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) منی بینی دوای دەرکەوتنی فەجر نوێژی سوننەتم دەکرد، فەرمووی: ئەی یەسار! دڵنیابە پێغەمبەری خودا لەماڵ هاتەدەر بۆ ناومان ئێمە ئەم جۆرە نوێژەمان دەکرد، فەرمووی: «لِيُبَلِّغْ شَاهِدُكُمْ غَائِبَكُمْ لاَ تُصَلُّوا بَعْدَ الْفَجْرِ إِلاَّ سَجْدَتَيْنِ».[1] با ئەوانەی ئامادەو لێرەن بە ئەوانە ڕابگەیەنن کە لێرەنین، پێیان بڵێن: دوای هەڵهاتنی فەجر جگە لەدوو ڕکات سوننەتی فەجر نوێژی سوننەت نەکەن.

نەهی کردن لەئەنجامدانی نوێژی سوننەت: کە نوێژی فەرز دابەسترا

له ئەبو هورەیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ).[2] کە قامەت کرا بۆ نوێژی فەرز جگە لەنوێژە فەرزەکە هیچ نوێژێکی تر نابێ.

ئەو شوێنانەی نەهی لێ کراوە نوێژیان تێدا بکرێ

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « فُضِّلْتُ عَلَى الأَنْبِيَاءِ بِسِتٍّ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ وَنُصِرْتُ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٥٣٥٣)، د(٤/١٥٨/١٢٦٤) ورواه الترمذي مختصراً بلفظ (لا صلاة بعد الفجر الا سجدتين).

[2] صحيح: (ص.ج/٩٤٥)، م(١/٤٩٣/٧١٠)، ت(١/٢٦٤/٤١٩)، د(٤/١٤٢/١٢٥٢)، ن(١١٦/٢)، جة(١/٣٦٤/١١٥١) ئەگەر کابرا نوێژی سوننەتی دابەستبوو پاشان قامەت بۆ نوێژی فەرزکرا دەبێ نوێژە سوننەتەکەی ببڕێو بچێتە ناو نوێژە فەرزەکە.

بِالرُّعْبِ وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَجُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ». (١) من زیاد له پێغەمبەران بەشەش شت زێدەڕێزم دراوەتێ: بەھرەی ئەوەم پێ بەخشراوە قسەی کورتو پڕمانا بکەم، مانگە رێیەك دوژمن لێم دەترسێ، دەستکەوتی جەنگم بۆ حەلاڵ کراوە، هەموو روی زەویم بۆ کراوە بە پاکەوەکەرو مزگەوت، بۆسەر هەموو خەڵك رەوانەکراومو پەیامەکەم گشتییە، زنجیرەی پێغەمبەران بەمن تەواو کراوەو لەدوا من پێغەمبەر رەوانە ناکرێن.

زەوی هەمووی مزگەوتەو دروستە نوێژی تێدابکرێ جگە لەو چەند شوێنانەی لەم چەند حەدیثەی دوایی‌دا چەرت کراون

لە جوندوبی کوڕی عەبدوڵلای (ألبجلی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێش ئەوەی وەفات بکا بەپێنج (ساڵ) لێم ژنەوت دەیفەرموو: «أَلاَ وَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ أَلاَ فَلاَ تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ». (٢) ئاگاداربن ئەو گەلو نەتەوانەی پێش ئێوە دابو نەرێتیان وابوو ئارامگای پێغەمبەرانو پیاو چاکانی خۆیان دەکردە مزگەوتو شوێنی نوێژکردن، ئاگاداربن ئێوە ئەوکارە مەکەن، گۆڕەکان مەکەنە مزگەوت. ئەمن نەهیتان لێ دەکەم لەوکارە.

لە ئەبو سەعیدی (ألخدرييەوە) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلاَّ الْمَقْبُرَةَ

---

(١) صحيح: (مختصر م/٢٥٧)، م(١/٣٧١/٥٢٣).

(٢) صحيح: (الإرواء/٢٨٦)، م(١/٣٧٧/٥٣٢).

وَالْحَمَّـامَ». [١] زەوی هەمووی شوێنی نوێـژ لەسـەرکردنە جگـە لەگۆڕسـتانو گەرماو.

لە (البرّاء)ی کوڕی عازیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیار لـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـرا دەربـارەی نوێـژکردن لەشـوێنی ییخـدانی حوشتردا لە وەڵامدا فەرمووی: «لاَ تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الإِبِلِ فَإِنَّهَا مِنَ الـشَّيَاطِينِ ». لەشـوێنی ییخـدانی حوشـتردا نوێـژ مەکـەن، ئـەوە لـەکردەوەی شـەیتانەکانە، هـەروەها پرسـیاری لێ کـرا دەربـارەی نوێـژکردن لـەناو پەچـەو گـەوەی بـزنو مەڕدا، لە وەڵامدا فەرمووی: «صَلُّوا فِيهَا فَإِنَّهَا بَرَكَةٌ». [٢]

بانگ

بانـگ: ڕاگەیاندنـە بـە خـەڵكو ئاگادارکردنیانـە بـەوەی کـاتی نوێـژ هـات، ئـەم ڕاگەیاندنــە بەچـەند وشـەو ڕسـتەی تایبـەتی ئـەنجام دەدرێ، بانگـدان پێویستو واجبە.

لە مالیکی کـوڕی (ألحـویرث)ەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەری خـودا فـەرمووی: «إِذَا حَضَرَتِ الـصَّلاَةُ فَلْيُـؤَذِّنْ لَكُـمْ أَحَـدُكُمْ وَلْيَـؤُمَّكُمْ أَكْبَـرُكُمْ». [٣] ئەگەر کاتی نوێژهات با یەکێکتان بانگتان بۆبدا، باکێتان بە تەمەن گەورەترە پێش نوێژیتان بکا. لە فەرموودەکەدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) فەرمانی کردوە بەبانگدان، فەرمانیش وەکوو ئاشکرایە وجوب دەگەیەنێ.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەیبردین بۆ غەزای قەومێك، شەو دەورمـان دەگـرتن، تـا بـەیانی فـەرمانی

---

(١) صحيح: (ص.جة/٦٠٦)، د(٢/١٥٨/٤٨٨)، جة(١/٢٤٦/٧٤٥)، ت(١/١٩٩/٣١٦).

(٢) صحيح: (ص.ج/٧٣٥١)، د(٢/١٥٩/٤٨٩).

(٣) متفق عليه: خ(٢/١١١/٦٣١)، م(١/٤٦٥/٦٧٤).

پـێ نـەدەکردین بـە غـەزاکردنیان، بـەڵکوو چاوەڕوانی دەکـرد تـا بـەیانی جـا ئەگەر گوێی لێ بوایە لەناویان بانگ بدرێ وازی لێ دێنان، ئەگەر گوێی لەبانگ نەبوایە تاریك‌و رونی بەیانی هێرشی دەبردنە سەر.[1]

گەورەیی بانگ

لـە موعاوییـەوە (رەزای خـودای لێ بـێ) ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ الْمُؤَذِّنونَ أَطْوَلُ النَّاسِ أَعْنَاقًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».[2] بێگومان بانگبێژان لەهەموو کەس زیاتر گەردن بڵنـدترن لـەڕۆژی قیامەتدا له عەبـدوڕەحمانی کوڕی عەبـدوڵلای کوڕی (عبـدالرحمن)ی کـوڕی ئەبو صەعصەعەی ئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە، پاشان (المازنی) له باوکییـەوە، ڕیوایەتی کردوە: کە باوکی هەواڵی ئەوەی داوەتێ: کە ئەبو سـەعیدی خـودری پێی گوتووە: (من تۆ دەبینـم مـەڕو بـزن‌و لادێـت پـێ خۆشـە، جـا کـەتۆ لـەناو مەڕو ماڵاتی خۆتدا بووی یان لەناو زەوی‌و زارو دەشت مـەزرای لادێـی خۆتـدا بووی، بانگت دا دەنگت بەرزبکـەرەوە. «فَإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُـؤَذِّنِ جِـنٌّ وَلاَ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَهُ يَـوْمَ الْقِيَامَـةِ».[3]: چونکه هەرشـتێك لەجنۆکـەو مرۆڤو هەرشتێکی تـر دەنگـی بانگدەرەکـەی گوێ لێ بـێ ئـیللا ڕۆژی قیامـەت شایەتی بۆ دەدا.

شێوەی بانگ‌و چۆنیەتی

له عەبدوڵلای کوڕی زەیدی کوڕی (عبد ربه) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کاتێـك پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) بڕیـاری دا زەنـگ بـەکاربێنێ بـۆ

---

[1] متفق علیه: خ(٦١٠/٨٩/٢) وهذا لفظه، م(٣٨٢/٢٨٨/١) بمعناه.

[2] صحیح: (ص. ج/٦٦٤٥)، م(٣٨٧/٢٩٠/١).

[3] صحیح: (ص.ن/٦٢٥) ، ح(٦٠٩/٨٧/٢)، ن(١٢/٢).

دیاریکردنی کاتی نوێـژو پێـشی نـاخۆش بـوو، چـونکه لاسـایی کردنــەوەی گاورەکـان بـوو، لەخـەوما پیـاوێکم بینـی دوو کراسـی سـەوزی لەبـەردابوو، زەنگۆڵەیـەکی بەدەسـتەوە بـوو، پـێم گـوت: ئـەی بەنـدەی خـودا!! ئایـا ئـەم زەنگۆڵـە دەفرۆشـی؟ وتـی: بۆچـیته؟ چـی پـێ دەکـەی؟ وتم: بانگـەوازی پـێ دەکەین بۆ کۆبوونەوە بۆ نوێژ، گوتی: ئەدی بـۆ شـتێکت پـێ نـەڵێم زۆر لـەوە باشتربێ. گوتم: ئادەی بفەرموو، وتی: بڵێ:

«اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰـهُ أَشْـهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّـدًا رَسُـولُ اللّٰـهِ، حَـيَّ عَلَـى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰـهُ أَكْبَـرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ».

دوایی کابرا هەندێ وەستا، کەمێ دوورکەوتەوە، ئەوجا وتی: بـۆ قامـەتی نوێژیش بڵـێ: « اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللّٰـهُ، أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـدًا رَسُولُ اللّٰهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، اللّٰـهُ أَكْبَـرُ اللّٰـهُ أَكْبَـرُ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللّٰهُ».

جا عەبدوڵڵا دەڵـێ: کـە رۆژم لێ بـوەوە چـوومە خزمـەت حـەزرەتو ئـەم خەونەم بۆ گێڕایەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووده خودا حەزبکا ئەم خەونە خەونێکی راستو دروسـتە، ئـەمجار فـەرمانی کـرد بـانگ بدرێ، بەمجۆرە عەبدوڵڵا ئەوەی لەخەونەکەیدا پێی گوتـراوە بە بـیلالی رەوان بکاو بەو شێوە بیلال بەدەنگە زوڵاڵەکەی بانـگ بدا[1].

[1] حسن صحيح: (ص.د/٤٦٩)، حـم(٣/١٤/٢٤٤)، د(٢/١٦٩/٤٩٥)، ت(١/١٢٢/١٨٩) مختـصراً. جة (١/٢٣٢/٧٠٦).

واباشه بانگدەر هەردوو «الله أكبر» بخاته ناو يەك هەناسەوە

لـه عومـەری کـوڕی خەتتابـەوە ڕيوايـەتكراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ) مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ». كاتێ بانگدەر وتی: (اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ) يەكێكيش لەئێوە بڵێ: (اللّٰهُ أَكْبَـرُ اللّٰـهُ أَكْبَرُ) كاتێ گـوتی: (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰـهُ) ئـەويش بڵـێ: (أَشْـهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللّٰهُ)، وەكاتێ ئەو گوتی: (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ) ئـەويش بڵـێ: (أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ). كاتێ ئەو گوتی: (حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ) ئـەويش بڵـێ: (لاَ حَـوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ). كاتێ ئەو گوتی: (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ) ئەويش بڵـێ: (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللّٰهِ). كاتێ ئەو گوتی (اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ) ئەويش بڵێ (اللّٰهُ أَكْبَـرُ اللّٰـهُ أَكْبَرُ). كاتێ گوتی: (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللّٰـهُ) ئـەويش بڵـێ (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللّٰـهُ) ئـەم گـوتنی وەڵامانەی لەبـەر ڕەزامەنـدی خودابـێ ئـەو كەسـە دەچێتە بەهەشـتەوە. ئـەم فەرموودەيە ئاماژەيەكی ئاشكرای تێدايە بۆئەوەی بانگدەر هەموو وشـەيێ لـە وشەكانی بانـگ بەسەر يەكەوە بەيەك هەناسە دەڵێ.[1]

*** تەرجيع واتە: بە تەسپايی گوتنی شايەتومانەكان و دوايی گەڕانەوە بۆيان بەدەنگی بەرز كارێكی باشە**

لــە (أبـي محــذورة)وە (ڕەزای خــودای لێ بــێ) ڕيوايــەتكراوە، دەڵــێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) فێری ئەم بانگدانەی كردووە: «اللّٰهُ أَكْبَرُ اللّٰهُ أَكْبَرُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـدًا رَسُــولُ اللّٰــهِ أَشْـهَدُ أَنَّ مُحَمَّـدًا رَسُــولُ اللّٰــهِ». پاشـان بـەدەنگی بـەرز بگەڕێتەوە سەريان و بڵێ: «أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ أَشْـهَدُ

[1] شرح النووی علی مسلم (٣/٧٩).

أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ (مَرَّتَيْنِ) حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ (مَرَّتَيْنِ) اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ».(١)

تەثویب کردن لەبانگی بەیانیدا

هەر لە (أبی محذورة)وە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فێری بانگی کردم ئەم ڕستەو دەستەواژەیەی تێدابوو «حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ، الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ». ئەمەش لەبانگدانی یەکەمی بەیانیدا «اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ».(٢)

ئەمیری صەنعانی لە (سبل السلام)دا(٣) دەڵێ: ئیبنو ڕسلان وتویەتی: گوتنی «الصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ» لە بانگدانی یەکەمی بەیانیدا مەشروعە چونکە بە مەبەستی ڕاستکردنەوەی نوستوانە بۆئەوەی بەئاگا بێنەوەو خۆیان ئامادەبکەن وەڵێ لەبانگدانی دووەمجاری بەیانیدا نامەشروعە چونکە ئەمیان بۆ پێڕاگەیاندنی موسوڵمانانە بەچوونە ناو کاتی نوێژەوەو بانگ کردنیانە بۆ نوێژ.

واباشە بانگ لەسەرەتای کاتی نوێژەوە بدرێ، بۆ نوێژی بەیانیش پێش هاتنی کاتەکەی

لە جابیری کوڕی سەموورەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بیلال لەگەڵ خۆر لەناوەڕاستی ئاسمان لایدەدا بانگی هەڵدەداو هیچی لەوشەکانی بانگ تەرك نەدەکرد، پاشان تا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهاتایەتە دەرەوە

---

(١) صحيح: (مختصر.م/١٩١)، م(١/٢٨٧/٣٧٩).

(٢) صحيح: (ص.ن/٦٢٨) ، ن(٢/٧).

(٣) ج١/١٢٠.

بۆ مزگەوت قامەتی نەدەکرد، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی دەهاتە ناو مزگەوتەوەو بیلال دەیدی، قامەتی دەکرد.[١]

لەئیبنو عومەرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ بِلاَلاً يُؤَذِّنُ بِلَيْلٍ ، فَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يُنَادِيَ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ».[٢] بێگومان بیلال کەبانگ دەدا هێشتا شەوە، ئێوە بخۆن‌و بخۆنەوە تا عەبدوڵڵای کوڕی ئوممی مەکتوم بانگ دەدا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە فەرموودەیەکی تردا ئەوەی روون کردۆتەوە کە حیکمەت لەپێشخستنی بانگی بەیانی لەسەر کاتەکەی بۆ ئەوەیە موسوڵمانان لەخۆ کەون‌و ئامادەسازی بۆ بکەن، ئەوەتا دەفەرموێ: « لاَ يَمْنَعَنَّ أَحَدَكُمْ أَذَانُ بِلاَلٍ مِنْ سَحُورِهِ فَإِنَّهُ يُؤَذِّنُ – أَوْ قَالَ يُنَادِي – لِيَرْجِعَ قَائِمُكُمْ وَيَنْتَبِهَ نَائِمُكُمْ».[٣] کەستان بە بانگدانی بیلال واز لەخواردنی پارشێو نەهێنێ، چونکە ئەو کە بانگ دەدا هێشتا شەوە، ڕۆژ نەبۆتەوە بانگدانی ئەو بۆ ئەوەیە ئەوەی بەخەبەرە بگەڕێتەوە بۆ مزگەوت‌و ئەوەی نوستووە بەخەبەر بێ‌و خۆ ئامادە بکا بۆ نوێژ.

ئەو ذیکرو دوعایانەی لەکاتی بیستنی بانگ‌و قامەتدا دەگوترێن

سوننەتە بۆ کەسێك گوێی لەبانگ یان قامەتە هەمان ئەو وشەو ڕستانە بڵێتەوە کەبانگدەرو قامەتکەرەکە دەیڵێن.

---

[١] صحيح: (ص. د ٥٠٣)، حم (٣/٣٥/٢٨٣) وهذا لفظه. م (١/٤٢٣/٦٠٦)، د (٢/٢٤١/٥٣٣) بنحوه.

[٢] متفق عليه: خ (٢/١٠٤/٦٢٢)، م (١٠٩٢ – ٣٨ – ٢/٧٦٨).

[٣] متفق عليه خ (٢/١٠٣/٦٢١)، م (٢/٧٦٨/١٠٩٣)، د (١/٤٧٢/٢٣٣٠).

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی « إِذَا سَمِعْتُمُ النِّدَاءَ فَقُولُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ».[1] هەرکاتێ گوێتان لەبانگ بوو، ئێوەمیش وەکوو بانگدەرەکە وشەو ڕستەکانی بڵێنەوە.

لە عومەری کوڕی خەطابەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی:

« إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ أَحَدُكُمُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ. قَالَ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ. قَالَ: لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. قَالَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ. مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ».

{ئەگەر بانگدەر وتی: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) یەکێك لەئێوە گوێی لێ بوو وتی (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) پاشان بانگدەر وتی: (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) بیسەریش وتی: (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) پاشان بانگدەر وتی: (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) ئەویش وتی: (أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) پاشان بانگدەر وتی: (حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ) ئەویش وتی: (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ) ئەمجار بانگدەر وتی: (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ) ئەویش وتی (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ) پاشان بانگدەر وتی: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) ئەویش وتی: (اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ) پاشان بانگدەر

---

[1] متفق علیه: خ (٢/٩٠/٦١١)، م (١/٢٨٨/٣٨٣)، د (٢/٢٢٤/٥١٨)، ت (١/١٣٤/٢٠٨)، جه (١/٢٣٨/٧٢٠)، ن (٢/٢٣).

وتـی: (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ) ئـەویش بـەدڵ وتـی: (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ) ئـەوە دەچـێتە بەهەشتەوە.

بەڵێ کەسێك گوێی لەبانگ بوو وەکوو بانگدەر وشەو ڕستەکانی دووبـارە کردنەوە، یان لەکاتی دوو (حَيَّ عَلَى)ەکاندا وتـی (لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ) یـان (حَـيَّ عَلَـى)ەکانیـشی گوتنـەوەو (لاحـول ولا قـوة إلا بـالله)یـشی گـوت، ئـەوە پەیڕەوی سوننەتی پێغەمبەری کردووە.

کەبانگـدەر لەبانگـدان بـۆوە، یـان قامـەتی تـەواو کـردو بیـسەر وەڵامـی دایـەوە، ئـەمجار واباشـە ئـەو دوعـاو نزایـە بخوێنـێ: کـە لـەم دوو حـەدیثـەی دواییدا هاتووە: کە یەکەمیان لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمرەوە ریوایەتکراوە کە لەدەمی پێغەمبەری بیستووە. فەرموویەتی: «إِذَا سَمِعْتُمُ الْمُؤَذِّنَ فَقُولُوا مِثْلَ مَـا يَقُولُ ثُمَّ صَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلاَةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَـا عَـشْرًا ثُـمَّ سَـلُوا اللَّهَ لِيَ الْوَسِيلَةَ فَإِنَّهَا مَنْزِلَةٌ فِي الْجَنَّةِ لاَ تَنْبَغِـي إِلاَّ لِعَبْـدٍ مِـنْ عِبَـادِ اللَّـهِ وَأَرْجُـو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ فَمَنْ سَـأَلَ لِـيَ الْوَسِـيلَةَ حَلَّـتْ لَـهُ الـشَّفَاعَةُ».[1] هـەرکاتێ گوێتـان لەبانگـدەر بـوو بـانگی دەدا، وەکـوو ئـەو بانگەکـە بڵێنـەوە، پاشـان صـەلەوات لەسەر من بدەن، چونکە هەرکەسێ صەلەوات لەسەر من لێ بدا پەروەردگار دە جـار ڕەحمـەتو لێخۆشـبوونی خـۆی دەڕژێنـێ بەسـەریدا، پاشـان داوا لـەخودا بکـەن پلـەو پایـەی وەسـیلەم پـێ ببەخـشێ، بێگومـان وەسـیلە پلەوپایەکـە لەبەهەشـتدا تـەنها بەخـەڵات دەدرێ بـە بەندەیـەك لـە بەنـدەکانی خـودا، هیـوادارم ئـەو بەندەیـە مـن بم، کەسێك داوای پێـدانی وەسـیلە بکـا، بـۆ مـن شەفاعەتی منی بۆ دەستەبەر دەبێ.

---

[1] صحيح: (مختصر م ١٩٨)، م (١/٢٨٨/٣٨٤)، د (٢/٢٢٥/٥١٩)، ت (٥/٢٤٧/٣٦٩٤).

لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ».[1] هەرکەسێك ئەودەمەی گوێی لەبانگ دەبێو دوایی دەڵێ: «مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ» ڕۆژی قیامەت شەفاعەتی منی بۆ دەستەبەر دەبێ.

فائیدەیەك: سوننەتە بۆ موسوڵمان لەکاتی نێوان بانگو قامەتدا زۆر نزاو پاڕانەوە بکا، چونکە دوعای ئەوکاتە وەرگیراوو قبوڵە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (ألدُّعاء لايُرَدُّ بين الأذان والاقامة)[2] نزاو پاڕانەوە لەنێوان بانگو قامەتدا ڕەت ناکرێتەوە.

ئەوەی بۆ بانگبێژ سوننەتە

سوننەتە بۆ بانگبێژ ئەو ڕەوشتانە لەخۆیدا بەرجەستە بکا:

١- دەبێ نیازی لەبانگدان ڕەزامەندی خودا بێو کرێ لەسەر ئەو کارە وەرنەگرێ، لە عوثمانی کوڕی ئەبولعاصەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! بمکەرە پێشنوێژی قەومەکەم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَنْتَ إِمَامُهُمْ وَاقْتَدِ بِأَضْعَفِهِمْ وَاتَّخِذْ مُؤَذِّنًا لاَ يَأْخُذُ عَلَى أَذَانِهِ أَجْرًا».[3] باشە تۆ پێشنوێژی ئەتەوەکەتیو موراعاتی لاوازو پیرو

---

[1] صحيح: (الإرواء ٢٤٣)، خ (٦١٤/٩٤/٢)، د (٢/٢٣١/٥٢٥)، ت (١/١٣٦/٢١١)، ن (٢/٢٧)، جه (١/٢٣٩/٧٢٢).

[2] صحيح: (ص. د ٤٨٩)، ت (١/١٣٧/٢١٢)، د (٢/٢٢٤/١٥٧).

[3] صحيح: (ص. د ٤٩٧)، د (٢/٢٣٤/٥٢٧)، ن (٢/٢٣)، جه (٢٣٦/٧١٤) الجملة الآخيرة منه.

پەککەوتــەکانیان بکــەو نوێــژو تەســبیحاتەکانت زۆر درێــژ مەکــەرەوە، بانگبێژێك دیاری بکە با لەپای بانگدانەکەیدا کرێ وەرنەگرێ.

٢- با لەشپیس و بێ دەستنوێژ نەبێ، وەکوو لەمـەوپێش تێپـەڕی لەباسی ئەو شتانەدا، کە سوننەتە بە دەستنوێژەوە ئەنجام بدرێن.

٣- سوننەتە بانگبێژ بەڕاوەستانەوەو ڕوو لەقیبلە بانگ بدا.

ئیبنـو لـونزیر دەڵـێ: کـۆڕای زانایـانی ئیـسلام لەسـەر ئـەوە چەسـپاوە کەڕاوەسـتان لـەکاتی بانگدانـدا سـوننەتە، چـونکە باشـتر دەتوانـێ دەنگەکـە بەگوێـچکەی خـەڵك بگەیـەنێ، هـەروا سـوننەتە ڕو بکاتــە قیبلــە، چـونکە بانگبێـژەکانی سـەردەمی پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بـێ) لـەکاتی بانگداندا ڕویان لە قیبلە کردووە.

٤- واباشــەو وا ســوننەتە لــەکاتی بانگدانــدا بــەملاولای خــۆیدا ڕوو وەرگێڕێ، بـەم جۆرە لـەکاتی گوتنی (حَـيَّ عَلَـى الـصَّلاَةِ)دا ڕو بـەلای ڕاسـتدا وەرگێڕێو لەکاتی گوتنی (حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ)دا ڕو بەلای چەپدا وەرگێڕێ.

لە ئەبو جوحەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: مـن بـیلالم بینـی بـانگی دەدا، ئەمنیش لاسـایی ئـەوم دەکـردەوە، شـوێن دەمـی ئـەو دەکـەوتم بـۆ ئـەوێو بـۆ ئەوێ.[1]

٥- واباشە سەری پەنجەی بخاتە هەردوو گوێچکەیەوە، ئاماژە بە قـسەکەی ئەبو جوحەیفە کە دەڵێ: بیلالم بینـی بـانگی دەداو ڕوخـساری خـۆی بـەملاو بەولادا دەسوڕاندو هەردوو سەرەپەنجەی خستبوونە نا گوێچکەکانی.[2]

---

[1] متفـق علیـه: خ (٢/١١٤/٦٣٤)، م (١/٣٦/٥٠٣)، د (٢/٢١٩/٥١٦)، ت (١٣٦/١٩٧)، ن (١٢/٢) وەڵێ وەرگێڕانی سنگ لە سوننەتدا نەهاتووە.

[2] صحیح: (ص. ت ١٦٤)، ت (١/١٣٦/١٩٧) فەرموویەتی ئەم حەدیثـە حەسـەن و صـەحیحە، لای ئەهلی عیلم پەسەندە.

٦- سـوننەتە بانگبێـژ دەنگـی خـۆی بـەرز بکاتـەوە، چـونکە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: «فَإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُ مَدَى صَوْتِ الْمُـؤَذِّنِ جِنٌّ وَلاَ إِنْسٌ وَلاَ شَيْءٌ إِلاَّ شَهِدَ لَـهُ يَـوْمَ الْقِيَامَـةِ».[1] هـەر جندۆکـەو مرۆڤێـكو هەرشتێکی تر گوێی لەدەنگی بانگەکەی بێ ڕۆژی قیامەت شایەتی بۆ دەدا.

ماوەی نێوان بانگو قامەت

پێویستە ئەوەندە ماوە بکەوێتە نێوان بـانگو قامەتـەوە بەشـی ئـەوەبکا نوێژکەر تێیدا خۆی ئامادە بکا بۆ نوێژو ئامادەبوونی لەگەڵ موسـوڵمانان بـۆ جەماعەت، چونکە بانگ بۆیە دانراوە تا موسوڵمان بزانێ کاتی نوێژ هاتووەو خـۆی ئامـادە بکـا، ئەگـەر مـاوەی نێوانیـان بـەو جـۆرە نـەبێ فائیـدە لـەبانگ دەفەوتێ.

ئیبنـو بـەطـاڵ[2] دەڵـێ: سـنوری دیـاری کـراو بـۆ ئەوماوەیـە بـەس دەبـێ بەشـی ئـەوە بکـا موسـوڵمانان بـزانن کـاتی بـانگ هـاتووەو کۆببنـەوە بـۆ جەماعەتکردن.

نەهی کردن لەوەی دوای بانگدان لەمزگەوت دەربچی

لەئـەبو شـەعثـائـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: ئێمـە لەگـەڵ ئـەبو هـورەیرە لەمزگەوت دانیشتبووین، بانگبێژ بانگیدا، پیاوێك لەناو مزگەوت بـوو، هەڵسا بـڕوا، ئـەبو هـورەیرە سـەرەنجی دایـە تـا لەمزگـەوت چـووە دەر، ئـەمجار

---

[1] صحيح: (ص. ن ٦٢٥)، خ (٢/٨٧/٦٠٩)، ن (٢/١٢).

[2] ئیبنو حەجەر لەفەتحولباریدا ج٢/١٠٦ لێوەی نەقڵ کردووە.

فەرمووی: ئەو کابرایە سەرپێچی فەرمانی پێغەمبەری کرد (دروودی خودای لەسەر بێ).[١]

بانگو قامەت بۆ نوێژی فەوتاو

کەسێك خەوی لێکەوتو کاتی نوێژ بە ئاگا نەهاتەوە، یان لەیادی چوو نوێژ بکا، کەنوێژەکە دەگێڕێتەوە بۆی دروستە بانگی بۆ بداو قامەتی بۆ بکا، ئامـاژە بـەوەی ئـەبو داوود ریوایـەتی کـردووە لەچـیرۆکی خەولێکـەوتنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)و هـاوەڵانی کـە لەسـەفەرێکدا بـۆ کـاتی نوێژی بەیانی بە ئاگا نـەهاتنو هـەتاو کـەوت کـە بەخـەبـەر هـاتن پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فـەرمانی کـرد بـیلال بـانگی داو قامـەتی کـرد[٢]. ئەگەر نوێژە فەوتاوەکان زۆر بوون بۆ هەموو نوێژەکان یەك بانگ بـدا، بـەڵام بۆ هەریەکەیان دەبێ قامەت بکا، ئاماژە بـە حـەدیثـی ئیبنـو مەسـعود (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: (موشـریکەکان لـەرۆژی غـەزای خەندەکدا پێغەمبـەریان سەرقاڵ کرد لەچوار نوێژ، تا بەشێکی زۆر لەشەو رۆیی، کە تەشریفی سەرخۆ کەوتـەوە، فـەرمانی بـە بـیلال کـرد بـانگی دا، پاشـان قامـەتی کـرد نوێـژی نیـوەڕۆی بـەجێ هێنـا، ئـەمجار قامـەتی کـردو نوێـژی عەصـری کـرد، پاشـان قامەتی کرد نوێژی شێوانی ئەنجامدا، پاشان قامەتی کـردو نوێـژی خـەوتنانی کرد.

---

[١] صــحیح: (مختــصر م ٢٤٩)، م (١/٤٥٣/٦٥٥)، ن (٢/٢٩)، د (٢/٢٤٠/٥٣٢)، ت (٢٠٤/١/١٣١) لەهەندێ ریوایەتەکاندا هاتووە کە بانگەکە بانگی عەصر بووە.

[٢] صحیح: (ص. د ٢٤٠)، (٢/١٠٦/٤٣٢).

مەرجەكانی صیحەتی نوێژ

بۆئەوەی نوێژەكە صەحیح بێ دەبێ ئەم مەرجانە بێنە دی:

١- بزاندرێ كەكاتی نوێژ هاتووە. ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {إِنَّ الصَّلاَةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا النساء/١٠٣}. بێگومان نوێژ لەسەر موسوڵمانان پێویست كراوەو نووسراوە، كاتی هەموو نوێژێك دیاری كراوە. نوێژ لەپێش هاتنی كاتەكەیدا دروست نیە، هەروەها دوای تێپەڕبوونی كاتەكەشی بەبێ عوزر دروست نیە.

٢- پاكی لە لەشگرانیو بێ دەستنوێژی، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار كە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ – المائدة/٦}. هەروەها ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر، كە دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ».[1]

٣- پاكو خاوێنی پۆشاكو ئەو جێگەی نوێژی تێدا دەكرێ. پاكی پۆشاك ئەوە بەپێی فەرمایشتی پەروەردگار: كە دەفەرموێ: {وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ – المدثر/٤}. هەروا بە پێی مانای حەدیثی پێغەمبەر: كە دەفەرموێ: «إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ فَإِنْ رَأَى فِي نَعْلَيْهِ قَذَرًا أَوْ أَذًى فَلْيَمْسَحْهُ بِالأَرْضِ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا».[2] ئەگەر یەكێك لەئێوە هات بۆ مزگەوت با باش سەیری پێڵاوو گۆرەوییەكانی بكا ئەگەر پیسییەكی پێوە دیتن با لەزەوی خشێنێو پاكی بكاتەوەو نوێژیان پێوەبكا.

---

[1] لەباسی دەستنوێژ گرتندا تێپەڕی.

[2] لەوەپێش لەباسی چۆنیەتی پاككردنەوەی شتی پیس بوودا رابورد.

پاكو خاوێنی جەستەش بەپێی ئەو فەرموودەی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ) كە ئاراستەی عەلی كوڕی ئەبو طالیبی كرد لە وەڵامی پرسیارەكەی عەلیدا دەربارەی (مەذی). پێی فەرموو: « تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ». دەستنوێژ بگرەو هێنەكەشت بشوو.[1]

هەروەها بە ئافرەتە هەمیشە خوێن بەربووەكەی فەرموو «فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ وَصَلِّي». خوێنەكەت بشورەوەو نوێژبكە. پاكو خاوێنی شوێنی نوێژكردن پێویستە، ئاماژە بە فەرمانی پێغەمبەر بە هاوەڵانی، كە كابرای عەرەبی دەشتەكی لەناو مزگەوتدا میزی كرد، پێی فەرموون: «أرِيقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَجْلاً مِنْ مَاءٍ».[2] سەتڵێك ئاو بەسەر شوێنی میزەكەدا بكەن.

فائیدەیەك: كەسێك نوێژی كرد پیسییەك بە جلەكانیەوە بوو پێی نەزانی بوو، ئەوە نوێژەكەی دروستەو پێویست ناكا نوێژەكە ئیعادە بكاتەوە. ئەگەر لەناو نوێژەكەدا بە پیسییەكەی زانی، ئەگەر بۆی كرا لایبەرێ بەمجۆرە پیسییەكە بەنەعلەكانیەوە بوو، یان بە پۆشاكێكی زیادەیەوە بوو ئەگەر لایبەرێ شەرمگای دەرناكەوێ ئەوە با نەعلەكانی دابكەنێ، یان پۆشاكە زیادەكە لابەرێو نوێژەكەی تەواوبكا. ئەگەر نەیتوانی لایبەرێ با نوێژەكە درێژە پێ بداو تەواوی بكاو گەڕانەوەی لەسەر نیە، ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەی ئەبو سەعید ریوایەتی كردوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی كرد لەناوەڕاستی نوێژكردنەكەیدا نەعلەكانی داكەندن، خەڵكەكەش هەموو نەعلەكانیان داكەندن، كە لەنوێژ بوونەوە فەرمووی: ئەوە بۆ نەعلەكانتان داكەندن؟ وتیان: دیتمان تەشریفت داتكەندن

---

[1] لەباسی پاككردنەوەی پیسییەكاندا تێپەڕی.

[2] صحيح: لەوەپێش لەباسی چۆنیەتی پاككردنەوەی پیساییدا تێپەڕی.

ئێمەیش دامانکەندن. فەرمووی: «إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ بِهِمَا خَبَثاً فَإِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَقْلِبْ نَعْلَيْهِ فَلْيَنْظُرْ فِيهِمَا فَإِنْ رَأَى فِيهَا خَبَثاً فَلْيَمْسَحْهُ بِالأَرْضِ ثُمَّ لِيُصَلِّ فِيهِمَا».(١)

ئەوە جوبرائیل بوو هاتەلامو هەواڵی پێدام: کە نەعلەکانم پیسییان پێوەیە، جا کەیەکێك لەئێوە هاتە مزگەوت، با بڕوانێ، ئەگەر بەنەعلەکانیەوە پیسیو پۆخەڵی هەبوو با لەزەوی خشێنێو مەسحی بکاو نوێژیان پێوەبکا.

٤- داپۆشینی شەرمگا، ئەمەش بە پێی فەرموودەی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ – الأعراف/٣١}. ئەی ئادەمیزادینە شەرمگای خۆتان داپۆشن لەکاتی ئەنجامدانی هەموو خودا پەرەستییەك دا؛ نوێژ بێ یان تەواف بێ لەوکاتانەدا پۆشاکی باشو پاکی خۆتان بپۆشن، کەمترین پۆشاك پوشین ئەوەیە شەرمگا داپۆشێ.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةَ حَائِضٍ إِلاَّ بِخِمَارٍ».(٢) پەروەردگار نوێژی ئافرەت قبوڵ ناکا ئەگەر خۆی دانەپۆشێ...

شەرمگای پیاو نێوان ناوكو ئەژنۆیەتی، وەکوو لەو حەدیثەدا هاتووە: کە عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکییەوە لە باپیرییەوە بە (مەرفوعی) ریوایەتکراوە دەفەرموێ: «مَا بَيْنَ السُّرَّةِ وَالرُّكْبَةِ عَوْرَةٍ».(٣)

هەروەها لە جەرهەدی (الأسلمی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رابورد، من بوردیەکم لە بەردابوو ڕانم

---

(١) د (٦٣٦/٣٥٣/٢).

(٢) صحيح: (ص.جة/٥٣٤) ، د(٦٢٧/٣٤٥/١)، ت(٣٧٥/٢٣٤/١)، جة(٦٥٥/٢١٥/١).

(٣) حسن: (الإرواء/٢٧١) رواه الدار قطني واحمد وأبو داود.

بەدەرەوە بوو، فەرمووی: «غَطِّ فَخِذَكَ فَإِنَّ الفَخِذَ عَوْرَتِهِ».[1] رانت داپۆشە بێگومان ران داخلّی شەرمگایە.

ئەگەر پیاوێك بە ئیزارێك (دەرپێیەك) نوێژی كرد نێوانی ناوكو ئەژنۆی داپوشرابوو نوێژەكەی راستە، وەلّ ئەوەندە هەیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی « لاَ يُصَلِّيَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ لَيْسَ عَلَى عَاتِقِهِ مِنْهُ شَيْءٌ».[2] بایەكێ لە ئێوە بە پۆشاكێكەوە نوێژ نەكا: كە لكێكی ئەو پۆشاكە بەسەر شانیدا شۆڕ نەبووبێتەوە، مەبەست ئەوەیە نابێ پۆشاكەكە لەقەدی خۆی شەتەك بداو شانەكانی بەروتی بن‌و نوێژ بكا، بەلّكوو دەبێ لكێكی قوماشەكە بەسەر شانیدا بێنێتەوە خوارێ، وای لێ بێ قوماشەكە هەم ئیزاربێ هەم (ریداء) بێ. ئەمە ئەگەر قوماشەكە زۆربوو، بەلاّم ئەگەر قوماشەكە كەم بوو ئەوە لەسێبەندەی بهاڵێنێ‌و بیكاتە ئیزار. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): كە دەربارەی نوێژكردن لە یەكپارچە قوماشدا بەجابیری فەرموو: «فَإِنْ كَانَ وَاسِعًا فَالْتَحِفْ بِهِ، وَإِنْ كَانَ ضَيِّقًا فَاتَّزِرْ بِهِ».[3] ئەگەر قوماشەكە فراوان بوو وەكوو لیفە لەخۆتیەوە بهاڵێنە. ئەگەر كەم بوو بیكە بە ئیزار.

ئافرەت هەموو جەستەی شەرمگایە دەبێ لەنوێژدا داپۆشێ جگە لە روخسارو دوو دەستی تامەچەكی. ئەمەش بە بەلگەی فەرموودەی پێغەمبەر

---

[1] صحيح لغيره: (الإرواء/٢٦٩)، ت(٤/١٩٧/٢٩٤٨)، د(١١/٥٢/٣٩٩٥).

[2] متفق عليه: خ(١/٤٧١/٣٥٩)، م(١/٣٦٨/٥١٦)، د(٣٣٢/٦١٢ و ٢/٣٣٣)، ن(٢/٧١).

[3] د(١/٤٧٢/٣٦١). هەروا بڕوانە (شرح السنة ج٢/٤٢٣).

(دروودی خودای لەسەر بێ) « الْمَرْأَةُ عَوْرَةٌ». [١] هەروا فەرموودەی «لاَ يَقْبَلُ اللّٰهُ صَلاَةَ حَائِضٍ إِلاَّ بِخِمَارٍ». [٢]

٥- روکردنە قیبلە، ئەمەش بەپێی فەرموودەی پەروەردگار {فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ – البقرة/١٥٠}. لەکاتی نوێژکردندا روبکەرە لای مەسجیدولحەرام لەهەرشوێنێك نوێژتان کرد روبکەنە لای ئەو ماڵە پیرۆزە.

هەروەها ئاماژە بە فەرموودەکەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئاراستەی ئەو کابرایەی کرد: کە بە کەم و کورتی و ناڕێك و پێکی نوێژەکەی ئەنجامدا، ئەوەبوو پێی فەرموو: «إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ ، ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ ، ثُمَّ اقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا ، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا ، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا ، ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلاَتِكَ كُلِّهَا». ئەگەر ویستت نوێژبکەی بەباشی دەستنوێژ بگرە، ئەمجار روبکەرە قیبلە........هتد. [٣]

لەکاتی هەبوونی ترسی زۆردا یان لەسەفەردا لەنوێژی سوننەتدا لەسەر راحیلەو شتیوا دروستە رونەکەیە قیبلە. قورئان دەفەرموێ: {فَإنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا – البقرة/٢٣٩} ئیبنو عومەر دەفەرموێ: مانای ئایەتەکە ئەوەیە (روتان لە قیبلەبێ یان روتان لێی نەبێ). ئیمامی نافیع دەڵێ: ئیبنو

---

[١] صحيح: (ص.ج/٦٦٩٠) ، ت(١١٨٣/٣١٩/٢).

[٢] صحيح: (ص.جة/٥٣٤) ، د(٦٢٧/٣٤٥/٢)، ت(٣٧٥/٢٣٤/١)، جة(٦٥٥/٢١٥/١).

[٣] متفق عليه: خ(٦٢٥١/٣٦/١١)، م(٣٩٧/٢٩٨/١).

عومەر کە ئەم مانایەی بۆ ئایەتەکە کردوە، دەبێ حەتمەن لە پێغەمبەری بیستبێ[(١)]

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەسەر راحیلەوە تەسبیحاتی دەکرد، جا راحیلەکەی روی لەهەر شوێنێك بوایە، سوننەتی ویتریشی لەسەر راحیلەدەکرد بەڵام نوێژی فەرزی لەسەر نەدەکرد[(٢)].

فائیدەیەک: کەسێك لەشوێنێك بوو نەیدەزانی کامە قیبلەیە، لەلایەن خۆیەوە هەوڵی دا قیبلە بدۆزێتەوە، بەمەزندەی خۆی قیبلەی دیاریی کردو بەرەو ئەوێ نوێژی کرد، دوایی بۆی دەرکەوت هەڵەی کردوە، ئەوە نوێژەکەی صەحیحەو گێڕانەوەی نوێژەکەی لەسەر نیە.

لەعامیری کوڕی رەبیعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەشەوێکی تاریکدا لە سەفەرێکدا لەخزمەت پێغەمبەردا بووین، نەمانزانی قیبلە لەچ لایەك دایە، هەریەك لەئێمە بە مەزندەی خۆی قیبلەی دیاریی کرد، کە رۆژمان لێ بۆوە، ئەو حاڵەمان بۆ پێغەمبەر گێڕایەوە، ئیتر ئایەتی {فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ – البقرة/١١٥}[(٣)]. خوێندەوە، واتە: روبکەنە هەر لایەك وەجهی خودا لەوێیە.

٦- نیەت: واتە: نیەتی ئەو نوێژە بێنێ کە ئەنجامی دەداو بەدڵ دیاریی بکا واتە لەدڵی خۆیدا نیازی ئەوەی هەبێ کە فەرزی نیوەڕۆ یان عەصر یان سوننەتی فلان دەکا، گوتنی نیەتە بەدەم مەشروع نیە. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەلەفوظی بەنیەت نەکردوە. بەڵکوو کە هەڵساوە

---

(١) صحيح: ط(١١/١٢٦/٤٤٢)، م(١/٢٩٨/٣٩٦).

(٢) متفق عليه: م(٧٠٠-٣٩-٤٨٧)، خ تعليقا (٢/٥٧٥/١٠٩٨).

(٣) حسن: (ص.جه/٨٣٥)، ت(١/٢١٦/٣٤٣)، جه(١/٣٢٦/١٠٢٠) بنحوه هق (٢/١١).

بۆ نوێـژ فەرموویـەتی (الله أكـبر) پـێش ئـەوە هیـچی نـەگوتووە، نیەتەکـەی بەزمان نەگوتووە. هـەرگیز نەبیـستراوە فەرموبیـەتی: (أصـلي لله صـلاة كـذا، مستقبل القبلة، أربع ركعات اماماً أو مأموماً أو لا قـال أداءً، ولا قـال قـضاءً، ولا فرض الوقت...) ئەمە دەشتی بیدعەو داهێندراون، هیچ کەسێك ئەمانـەی لـە پێغەمبەرەوە نەقڵ نەکردوە بە رشتەو سەنەدی صـەحیح یـان ضـەعیـف، نـە بەشێوەی (مسند) نـە بەشێوەی (مرسل) تەنانـەت تاقـە وشـەو رسـتەیەکیش لەوانـە نـەقڵ نـەکراوە نـە لـەخودی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) خۆی نـە لەیـەکێ لـە هـاوەڵانی، نـە کەسـیش لەچینی دوا هـاوەڵان بـەجوانی زانیوە، نە یەکێك لەچوار ئیمامەکان، شتی وایان ریوایەت کردوە[1].

شێوەی چۆنیەتی کردنی نوێژ

پێغەمبەری خودا (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کـە دەیەویـست نوێـژبکا بەڕاوەستانەوە روی دەکردە کەعبە، لەنزیك دارێکی چەقاو، یان دیوارێـك یـان شـتێکی دانـراو لـەپێش دەمـیـەوە، ئەوەشـی دەفـەرموو جـەختی لەسـەر دەکردەوە کە دەیفـەرموو: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْـرِئٍ مَـا نَـوَى». کردار بەگوێرەی نیازە، مرۆڤ لـەکردەوەیدا چ نیـازێکی هـەبێ بـەگوێرەی ئـەو نیازە سزاو پاداش وەردەگرێتەوە.

پاشان تەشریفی نوێژی دادەبەست بەوتـەی (الله أكبر)، لەگـەڵ وتنـی (الله أكـبر) دەسـتی بـەرزدەکردەوە، ئـەمجار دەسـتی راسـتی دەخـستە سەردەسـتی چـەپیو لەسـەر سـنگی دایـدەنان، ئـەمجار چـاوەکانی ئاڕاسـتەی زەوی دەکـرد، پاشـان دەسـتی دەکـرد بەخوێنـدنی نـزاو پاڕانـەوەی جـۆراو جـۆر، سـوپاسو ستایشی خودای دەکرد، ئەمجار (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم)ی دەگوت، پاشان

---

[1] زاد المعاد ج١/٥١.

بـه ئەسـپایی (بـسم الله الـرحمن الـرحیم)ی دەخوێنـدو دەنگـی تێـدا بەرزنەدەکردەوە ئەمجار سورەتی فاتیحەی ئایەت ئایەت دەخوێند، کە تەواوی دەکرد بەدەنگی بەرزو شێوە درێژکردنەوە دەیگوت: (آمین) ئەمجار دوای ئـەوە سـورەتێکی تـری دەخوێنـد، جـاری واهـەبوو سـورەتی درێـژی دەخوێنـدو خوێندنەکەی زۆر درێـژ دەکـردەوە وایـش دەبـوو سـورەتی کـورتی دەخوێنـد، کەمی دەخوێند.

لەنوێژی بـەیانـیداو لـەدوو رکـاتی نوێـژی شـێوانو خـەوتنانـدا بـەدەنگی بەرز فاتیحەو سورەتەکەی تری دەخوێند، لەنوێژی نیـوەڕۆو نوێـژی عەصـرو رکاتی سێیەمی شێوانو دوو رکاتی دووەمی خەوتنان بـە ئەسـپایی دەیخوێنـد. هەروەها لەنوێژی هەینیو نوێژی هەردوو جەژنەکانو نوێژە بارانـەو نوێـژی مانگگیرانی بەدەنگی بەرز دەخوێند. هەمیشە دوو رکـاتی دووەمـی نوێـژەکانی لەدوو رکاتی یەکەمی کورتر دەکردەوە بە ئەندازەی نیوەی رکاتەکانی یەکـەم، ئەوەندەی کورت دەکردەوە بە ئەندازەی پانزە ئایەت، جاری وایش هەبوو هەر سوورەتی فاتیحەی دەخوێندو بەس.

ئەمجار کە لەخوێندنـی سورەتی فاتیحەو سورەتی تـری قورئـان دەبـوەوە، ماوەیەك بێ دەنگ دەبوو، پاشان هەردوو دەستی بـەرزدەکردەوەو (الله أکبر)ی دەکـردو دەچـوە روکـوع، لـەپـی هـەردوو دەسـتی دەخـستە سـەر دوو ئـەژنۆیو پەنجـەکانی بەسـەر کـلاوە ئـەژنۆیدا بـلاو دەکردنـەوەو تونـد پەنجـەکانی لـە ئـەژنۆی قـایم دەکـردن وەکـوو ئـەوە بەچـنگی کـلاوە ئـەژنۆی تونـد بگـرێ. هــەردوو ئەنیـشکی لەلاکەلەکـەی دوور دەخـستنەوە، پـشتی راسـت دەکـرد بـەجۆرێك ئەگـەر ئـاو بکرێتـە سەرپـشتی رابوەسـتێ بـەهیچ لایەکـدا نـەڕوا. لەچوونە روکوعدا ئارامی دەگرتو سێجار دەیفەرموو: «سُبْحَانَ رَبِّیَ الْعَظِیمِ».

لەناو ئەم روكنەی نوێژدا جارجارە دوعاو نزای جۆراو جۆری دەخوێندن، بەڵام نەهی دەکرد لەخوێندنی قورئان لە روکوعو سوژدەدا.

ئەمجار لە روکوع هەڵدەسایەوەو پشتی راست دەکردەوەو دەیفەرموو: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ». لەکاتی راستبوونەوە لە روکوع هەردوو دەستی بەرزدەکردنەوەو دەیفەرموو: (رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ)، وایش دەبوو لەم نزاو پاڕانەوانەی زیاد دەکرد. ئەمجار (الله اكبر)ی دەکردو دەچووە سوژدەو هەردوو دەستی دەخستە سەر زەوی لەپێش ئەژنۆوەی دایدەنان و قورسایی جەستەی دەخستە سەر دەستەکانی و پەنجەکانی دەستی بە بڵاوی و بەتەنیشت یەکەوە بەرەو قیبلە دادەنان، وادەبوو دەستەکانی لەئاستی شانەکانی دادەنان و وایش دەبوو لەئاستی گوێچکەکانی دا بەزەوییەوە مەلاسی دەکردن، سەری لوتی و ناوچەوانی لەزەوی توند دەکرد.

دەیفەرموو: فەرمانم پێکراوە کە لەسەر حەوت ئێسقان سوژدە بەرم. ناوچەوان – بەدەستی ئاماژەی بۆ لوتیشی دەکرد – هەردوو لەپی دەستی، هەردوو ئەژنۆی، هەردوو چاوە قامکی قاچی. دەشی فەرموو: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُصِيبُ أَنْفَهُ مِنَ الأَرْضِ مَا يُصِيبُ الْجَبِينَ». نوێژ قبوڵ نیە بۆ کەسێك لوتی وەکوو ناوچەوانی لەزەوی توند نەکا. لەکاتی سوژدەبردندا ئارامی دەگرت و سێجار دەیفەرموو: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى»، وایش دەبوو بڕی ئەزکارو نزای دەخوێندن، جاری وایش دەبوو فەرمانی دەکرد بەکۆشش و زۆر دوعاکردن لەم روکنەدا. ئەمجار تەشریفی سەری لەسوژدە بەرزدەکردەوەو (الله أكبر)ی دەکردو ئەمجار قاچی چەپی رادەخست لەسەری دادەنیشت و ئارامی دەگرت و لەهەمان کاتدا قاچی راستی لەزەوی توند دەکرد پەنجەی ئەو قاچەی بەرەو قیبلە ئاراستە دەکردو دەیفەرموو: (أللهم اغفرلي وارحمني واجبرني وارفعني واهدني، وعافني، وارزقني)، ئەمجار {الله أكبر}ی دەکردو دەچووە سوژدەی

دووەم دەق وەکوو سوژدەی یەکەم. پاشان سەری بەرز دەکردەوەو {الله أكبر}ی دەکردو لەجێی خۆی لەسەر قاچی چەپی دادەنیشت بەموعتەدیلی بەجۆرێك هەموو ئێسقانەکانی جەستەی دەچوونەوە شوێنی خۆیان، پاشن هەردوو دەستی لەزەوی گیر دەکردن، واتە: بۆ هەڵسانەوەکە هێزو قورسایی خۆی دەخستە سەردەستیو راست دەبۆوە بۆ ڕکاتی دووەم، لەم ڕکاتەشدا وەکوو ڕکاتی یەکەمی دەکرد، تەنها ئەوەندە هەبوو کورتری دەکردەوە لەهی یەکەم. پاشان کەلەڕکاتی دووەم تەواو دەبوو دادەنیشت بۆ خوێندنی تەحیات. جا ئەگەر نوێژەکە دوو ڕکاتی بوایە ئەوە دانیشتنەکەی بەشێوەی ئیفتیراش دەبوو وەکوو دانیشتی نێوان سوژدەکان هەروا بۆ تەحیاتی یەکەمی نوێژی سێ ڕکاتیو چوار ڕکاتیش.

تەشریفی کە بۆ تەحیات خوێندن دادەنیشت، دەستی ڕاستی دەخستە سەر ڕانی ڕاستیو دەستی چەپی لەسەر ڕانی چەپی دادەنا، دەستی چەپی بڵاو دەکردەوەو دەستی ڕاستی دەنوقاند، قامکە شادەی بەتەنها رادەداشتو ئاماژەی پێ دەکردو بەچاو سەیری دەکرد، جاکە قامکی بەرز دەکردەوە دەیجولاند. دەشی فەرموو: « لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ». کاریگەری ئەم قامکە لەسەر شەیتان لەئاسن کوشندەترە. مەبەستی قامکە شادە بوو.

پاشان تەشریفی لەدوا هەردوو ڕکات نوێژێك، تەحیاتی دەخوێند لەتەحیات خوێندنەکەیدا صەلاواتی لەسەر خۆی دەدا، جا تەحیاتی یەکەم بووبێ یان دووەم، فەرمانیشی بەئومەتەکەی کردووە کە صەلاواتی لەسەر بدەن، عادەتی وابوو لەنوێژدا دوعاو نزای جۆراوجۆری دەخوێند.

ئەمجار بەلای ڕاستدا سلاوی دەدایەوەو دەیفەرموو: {السلام عليكم ورحمةالله} بەلای چەپیشدا بەهەمان شێوە، وایش دەبوو لە سلاودانەوەی یەکەمیدا وشەی {وبركاته}ی زیاد دەکرد.

پایەو کۆڵەکەکانی نوێژ (أركان الصلاة)

نوێژ لەچەند پایەو ڕوکنێك پێك دێ و بەهەموویان حەقیقەتی نوێژ پێك دەهێنن و پێیان دەگوترێ فەرز یان واجب. ئەگەر فەرزێك لەوانە ئەنجام نەدرا نوێژەکە قبوڵ نیەو لەشەرعا بەنوێژی تەواو دانانـدرێ. ئەم ئەرکان و پایانەیش ئەمانەن:-

١- (الله أکبر) کردنـی نوێـژ دابەسـتن، لـە عـەلی کـوڕی ئـەبو تالیبـەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویـەتی: «مِفْتَاحُ الـصَّلاَةِ الطُّهُـورُ وَتَحْرِيمُهَـا التَّكْـبِيرُ وَتَحْلِيلُهَـا التَّـسْلِيمُ».[١] کلیلی نوێـژ دەسـتنوێژە، چـونە نـاوی و ئیحـرام بەسـتنی (الله أکـبر)ە چـونە دەرەوە لێـی سەلامدانەوەیە.

لە ئەبو هـورەیرەوە (ڕەزای خـودای لێ بـێ) ڕیوایـەتکراوە: کە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەو کابرایەی گوت: کە بـەخراپی و بەهەڵەشـەیی نوێژی کرد، «إِذَا قُمْتَ فِي صَلاَتِكَ فَكَبِّر».[٢] ئەگەر هەڵسای بۆ نوێژ (الله أکبر) بکە.

٢- ڕاوەسـتان لەنوێـژی فـەرزدا بـۆ کەسـێك بتوانـێ ڕابوەسـتێ. قورئـان دەفەرموێ: (وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ).

پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) بەڕاوەسـتانەوە نوێـژی دەکـرد، فەرمانیشی بە عیمرانی کوڕی حوصـەین کـرد کـە بـەپێوە نوێـژبکا، ئـەوەبوو پێی فەرموو: « صَلِّ قَائِمًـا ، فَـإِنْ لَـمْ تَـسْتَطِعْ فَقَاعِـدًا ، فَـإِنْ لَـمْ تَـسْتَطِعْ فَعَلَـى

---

[١] حسن صحيح: (ص.جة/٢٢٢) ، ت(١/٥/٣)، د(١/١٨/٦١)، جة(١/١٠١/٢٧٥).

[٢] متفق عليه: لەوەپێش ڕابورد.

جَنْبٍ»[١] بەڕاوەستانەوە نوێژ بکە، ئەگەر نەتتوانی بەدانیشتنەوە بیکە، ئەگەر ئەوەشت بۆ نەگونجا بەراکشانەوە لەسەر تەنیشت نوێژەکە بکە.

٣- خوێندنی سورەتی (ألفاتحة) لەهەموو ڕکاتێکدا. لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (لا صلاة لمن لم يقرأ بسورة الفاتحة)[٢] کەسێك نوێژبکاو سورەتی فاتیحەی تێدا نەخوێنێ نوێژەکەی بەتاڵە، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەو کابرایە کرد: کە بەنارێك‌و پێکی نوێژی کرد – فاتیحە بخوێنێ، پاشان پێی فەرموو: « ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلاَتِكَ كُلِّهَا».

ئەمجار ئەم فاتیحە خوێندنە لەهەموو ڕکاتێکی نوێژەکەتدا بخوێنە.

٤ ، ٥- ڕوکوع بردن‌و ئارامگرتن تێیدا. قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا – الحج/٧٧}. هەروا چونکە بەکابرای نوێژ بەهەڵشە کردوی فەرموو: «ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا».[٣] پاشان بچۆرە ڕوکوع‌و ئارام بگرە تێیدا.

٦ ، ٧- هەستانەوە لە ڕوکوع‌و ئارامگرتن تێیدا. لەئەبو مەسعوودی ئەلئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تُجْزِئُ صَلاَةٌ لاَ يُقِيمُ الرَّجُلُ فِيهَا صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».[٤] نوێژی وا دروست نیە مرۆڤ لە ڕوکوع‌و سجوددا پشتی تەواو ڕێك نەکاتەوە.

---

[١] صحيح: (ص.ج/٣٧٧٨) ، خ(٢/٥٨٧/١١١٧)، د(٣/٣٣٣/٩٣٩)، ت(١/٢٣١/٣٦٩).

[٢] متفق عليه: خ(٢/٢٣٦/٧٥٦)، م(١/٢٩٥/٣٩٤)، ت(١/١٥٦/٢٤٧)، ن(٢/١٣٧)، جة(٨٣٧/١/٢٧٣)، د(٣/٨٠٧) بزيادة (فصاعداً).

[٣] متفق عليه: لەوەپێش تەخریج کراوە.

[٤] صحيح: (ص.)جة/٧١٠ ، ن(٢/١٨٣)، ت(١/١٦٥/٢٦٤)، د(٣/٩٣/٨٤٠)، جة(١/٢٨٢/٨٧٠).

هەروا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەوکابرایەی فەرموو: کە نوێژی بەهەڵەشەو ناڕێكوپێك ئەنجام دا. «ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا»[1] پاشان لە روكوع راست بەرەوە تا بەباشی بەڕاوەستانەوە پشتت راست دەبێتەوە.

٨ ، ٩- سوژدەبردنو ئارامگرتن تێیدا. ئامـاژە بـە ئایـەتی {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا – الحج/٧٧}.

هەروا ئاماژە بە فەرمایشتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئاڕاستەی ئەو کابرایەی کرد: کە نوێژی بەهەڵەشەو ناڕێك کرد «ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا ، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا ، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا»[2]: پاشان بچۆرە سوژدە تا ئارام دەگریو جەستەت لە جمو جۆڵ دەکەوێ، پاشان سەرت بەرزبکەرەوەو دابنیشەو ئارام بگرە، پاشان بچۆرەوە سوژدەو ئارام بگرە تێیدا. مانەوەو ئارام گرتن (طمأنينة) ئەومیە ئەندامەکانی جەستەی نوێژکەر دەچنەوە جێگای خۆیان.

ئەو ئەندامانەی جەستە کە پێویستە لەکاتی سوژدە بردندا لەزەوی بدرێن حەوتن. لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ عَلَى الْجَبْهَةِ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ، وَالْيَدَيْنِ ، وَالرُّكْبَتَيْنِ وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ»[3]: فەرمانم پێ کراوە لەسەر حەوت ئەندام سوژدە بەرم لەکاتی سوژدە بردنمدا حەوت ئەندامی جەستەم لەزەوی بکەون: ناوچاوان – ئاماژەی بۆ لوتی کرد – واتە

---

[1] متفق عليه: لەوەپێش تەخریج کرا.

[2] متفق عليه: لەوەپێش تەخریج کرا.

[3] متفق عليه: خ(٢/٢٩٧/٨١٢)، م(٤٩٠-٢٣٠-١/٣٥٤)، ن(٢/٢٠٩).

ئەگەڵ ناوچەوانی لوتیشی لەزەوی بدا، هەردوو لەپی دەست، هەردوو ئەژنۆ، هەردو سنگەپێ.

دووباره لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ يُصِيبُ أَنْفَهُ مِنَ الأَرْضِ مَا يُصِيبُ الْجَبِينَ»[1]: کەسێك لەکاتی سوژدە بردندا لوتی وەکوو ناوچەوانی لەزەوی نەدا نوێژی دروست نیه.

١٠ ، ١١- دانیشتنی نێوان سوژدەکانو ئارامگرتن تێیدا. ئەمەش بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لاَ تُجْزِئُ صَلاَةٌ لاَ يُقِيمُ الرَّجُلُ فِيهَا صُلْبَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ».[2] نوێژێك دروست نییە پیاو تێیدا لە ڕوکوعو سوژدەیدا پشتی ڕێك نەکاتەوە.

هەروا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەو کابرایەی فەرموو کە بە هەڵەشە نوێژی کرد: کە لەسوژدە سەرت بەرزکردەوە دابنیشەو ئارام بگرە.

١٢- تەحیاتی کۆتایی نوێژ. لە ئیبنو مەسعودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە پێش ئەوەی (تەحیات)مان لەسەر فەرزبێ، دەمانگوت: (السلام على الله، السلام على جبريل ومكائيل، سلاو لەخودا، سلاو لە جوبرائیلو لە میکائیل). پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَقُولُوا هكذا، وَلَكِنْ قُولُوا التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».[3] (تا کۆتایی تەحیات).

---

[1] صحيح: قط (٣/٣٤٨/١) صفة صلاة النبي ص/١٢٣.

[2] صحيح: (٨٥٥)، ت(٢٦٥)، ن(٢/١٨٣).

[3] صحيح: (الإرواء/٣١٩)، ن(٣/٤٠)، قط(٤/٣٥٠/١)، هق(٢/١٣٨).

فائیدەیەك: راسترین شێوەی تەحیات ئەوەیە: كە لەئیبنو مەسعوودەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تەحیاتی فێركردم، دەستم لەناو دەستی موبارەكیدا بوو، وەكوو چۆن فێری سورەتێكی قورئانی دەكردم ئاوا تەحیاتی فێركردم «التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ».[1] هەرچی وشەو ڕستەی ڕێزو شكۆمەندیو تەعظیم دەگەیەنن شایستەی پەروەردگارە، هەروەها كام وشەو ڕستەی جوانو شیرین هەیە بوترێ شایستەی خودایە؛ سڵاو ڕەحمەتو بەرەكاتی خودات لەسەربێ ئەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سڵاو لەسەر خۆمانو لەسەر هەموو بەندە صاڵحەكانی پەروەردگار، شایەتی دەدەم: كە هیچ خودایەك نیە شیاوی پەرستش بۆ كردن بێ جگە لەزاتی (الله) ، هەروا شایەتی دەدەم: كە موحەممەد بەندەو ڕەوانەكراوی خودایە.

فائیدەیەكی تر: دەربارەی ڕستەی (السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ) ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە فەتحول باریدا[2] دەفەرموێ: لەهەندێ ڕێگای هاتنی ئەم حەدیثەی ئیبنو مەسعوددا جوداوازییەك هەست پێ دەكرێ لەنێوان صەڵاوەتدان لەسەر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەناوی تەحیاتدا لەسەردەمی خۆیدا لەگەڵ سەردەمی دوا خۆی.. لەسەردەمی خۆیدا ڕستەكە بەشێوەی (خیطاب) گوتراوە، واتە گوتوویانە (السَّلاَمُ عَلَيْكَ)، بەڵام لەدوا وەفاتی بەشێوەی (غائب) بە (السَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ) گوتراوە. ئەوەتا

---

[1] متفق عليه: خ(٦٢٦٥/٥٦/١١)، م(٤٠٢/٣٠١/١).

[2] ج ٢/٥٧٠.

له صەحیحی بوخاریدا لەبابی (الإستئذان)دا لەڕێگەی ئەبو موعەممەرەوە لەئیبنو مەسعودەوە دوای ئەوەی حەدیثەکەی لەمەڕ (تشهد) ەوە هێناوە دەڵێ: (ئەوکاتە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناوماندا بوو). کە تەشریفی وەفاتی کرد ئەمجار گوتمان: (السَّلاَمُ يعني عَلَى النَّبِيِّ) بەوشێوە لەبوخاریدا هاتووە، ئەو عەوانە لە صەحیحەکەیداو (ألسِّراجُ) و (ألجوزقي)و ئەبو نەعیمی ئەصبەهانیو بەیهەقی لەچەند رێگایەکی جیاجیاوە گەیاندویانەتەوە بەئەبو نوعەیم کە شێخی بوخارییە، لەوێدا بە لەفظی (فَلَمَّا قُبِضَ قُلْنَا السَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ) واتە بەلابردنی لەفظی (يعني). هەروا ئەبوبەکری کوڕی ئەبو شەیبە لە نوعەیمەوە ریوایەتی کردوە.

شێخی سوبوکی لە شەرحی (ألمنهاج)دا – دوای ئەوەی ئەم ریوایەتەی تەنها لەئەبو عەوانەوە هێناوە – دەڵێ: ئەگەر راست بێ ئەوە لە هاوەڵانەوە ریوایەتکراوە، بێگومان دەلالەت دەکا لەسەر ئەوە کە سەلام کردن لە پێغەمبەر بەشێوازی خیطاب واجب نیە، واتە: دەگوترێ (السَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ). ئەمجار ئیبنو حەجەر دەڵێ: بێگومان ئەوە لە هاوەڵانەوە چەسپاوەو پشتگیرییەکی بەهێزم بۆ ئەوە دەست کەوتووە.

عەبدو رەزاق دەڵێ: ئیبنو جورەیج هەواڵی پێداوم، دەڵێ عەطاء خەبەری دامێ: کە هاوەڵان لەسەردەمی پێغەمبەردا دەیانگوت (ألسلام عليك أيها النبيّ). کە وەفاتی کرد، دەیانگوت (السَّلاَمُ عَلَى النَّبِيِّ) ئەمە ئیسنادو ریوایەتێکی صەحیحە.

شێخی ئەلبانی لەکتێبی (صفة الصلاة)دا لاپەڕە (١٢٦)دا دەڵێ: دەبێ ئەوە بە تەوقیفی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆی بوبێ، ئەوەی پشتگیریی ئەم رایە دەکا ئەوەیە: کە خاتو عائیشە (خودای لێ رازی بێ)

هاوەڵانی فێری تەحیات خوێندن دەکردو پێی دەگوتن بڵێن: (السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ)[١].

١٣- صەڵەواتدان لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوای تەحیات خوێندنی کۆتایی. ئەمەش بەپێی حەدیثی فەضالەی کوڕی عوبەیدی ئەلئەنصاری: کە دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) پیاوێکی بینی نوێژی دەکرد، بەڵام لەنوێژەکەیدا نە تەحمیدو تەجمیدی کرد نە صەڵەواتی لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دا، نوێژەکەی بەکاڵو کرچی بەجێهێناو ڕۆیی. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (عجِلَ هذا) ئەم پیاوە پەلەی کرد، بانگی کردو بەوو بەوانەی لەوێ ئامادەبوون فەرمووی: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ اللّٰهِ وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ ثُمَّ لِيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ (صلى الله عليه وسلم) ثُمَّ لِيَدْعُ بَعْدُ بِمَا شَاءَ».[٢]

ئەگەر یەکێك لەئێوە نوێژی کرد با سەرەتا تەمجیدی خودا بکاو حەمدو سەنای بکا، پاشان صەڵەوات لەسەرمن لێ بدا، ئەمجار چەندێکی حەز لێ بوو با دوعاو پاڕانەوە بکا.

لەئیبنو مەسعودەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك هاتو لەپێش دەمی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆنیشتو ئێمەیش لەخزمەتیدا بووین. وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! سەلامکردنمان لەسەر جەنابت زانیو فێری بووین، ئەدی چۆن صەڵاواتت لەسەر لێ بدەین ئەگەر ئێمە لەنوێژەکانماندا صەڵەواتت لەسەر لێ بدەین صەڵەواتی خوات لێ بێ. ئیبنو مەسعود دەڵێ: ئیتر پێغەمبەر بێدەنگ بوو تا کار بەوە گەیشت ئاواتە خوازبووین کابرا ئەو پرسیارەی نەکردایە. پاشان پێغەمبەر (دروودی

---

(١) رواه السراج في مسنده ج/٩/١-٢ والملخص في الفوائد ج/١١/٥٤/١ بسندين صحيحين عنها.

(٢) صحيح الاسناد (صفة الصلاة) ١٨٢ ط المعارف، ت(٣٥٤٦/١٨٠/٥)، د(١٤٦٨/٣٥٤/٤).

خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا أَنْتُمْ صَلَّيْتُمْ عَلَيَّ فَقُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». [١] كە ویستتان صەڵەوات لەسەرمن لێ بدەن بەمجۆرە صەڵەواتم لەسەر لێ بدەن بڵێن: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». تا کۆتایی حەدیثەکە.

فائیدەیەک: گەورەترین‌و پەسەندترین شێوازی صەڵەوات لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو شێوازەیە: کە کەعبی کوڕی عوجرە ڕیوایەتی کردوە دەڵێ: عەرزی پێغەمبەرمان کرد وتمان ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) ئێمە زانیمان یان فێربووین چۆن سلاوت لێ بکەین، ئەدی چۆن صەڵەواتت لێ بدەین؟! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: بڵێن: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الأُمِّيِّ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ». [٢].

١٤- سلاودانەوە لەنوێژ ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر: کە فەرمووی: «مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ». [٣]

---

[١] اسناده حسن خز(٧١١/٣٥١ و ١/٣٥٢).

[٢] متفق عليه: خ(٦٣٥٧/١٥٢/١١)، م(٤٠٦/٣٠٥/١)، د(٩٦٣/٢٦٤/٣)، ت(٤٨٢/٣٠١/١).

[٣] حسن صحيح: لەوەپێش ماناو تەخریجی تێپەڕی.

واجبەکانی نوێژ

١- (ألله أكبر) كردنی گواستنەوە لەنێوان روكنەكانی نوێژدا لە راوەستانەوە بۆ روكوعو لە روكوعەوە بۆ هەڵسانەوە... هتد. گوتنی رستەی «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ».

لە ئەبو هورەیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): کەدەستی دەکرد بەنوێژ (ألله أكبر)ی دەکرد بۆ چونە ناو نوێژو راوەستان، پاشان: کە دەیەویست بچێتە روکوع (ألله أكبر)ی دەکرد. ئەمجار کە راست دەبوەوە لە روکوع دەیفەرموو «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» ئەمجار هەر بەراوەستانەوە دەیگوت «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ». ئەمجار (ألله أكبر)ی دەکردو دەچوە سوژدە، پاشان کەسەری لەسوژدە هەڵدەبڕی (ألله أكبر)ی دەکرد پاشان کە دەچوە سوژدەی دووەم (ألله أكبر)ی دەکرد ئەمجار کە هەڵدەستایەوە لەسوژدە هەمدیسان (ألله أكبر)دەکرد، بەم جۆرە رکاتەکانی نوێژی بەجێ دەهێناو ئاوای دەکرد تا کۆتایی نوێژ، کە لەتەحیات خوێندنی یەکەمیش هەڵدەستایەوە (ألله أكبر)ی دەکرد[1]. دەشی فەرموو: «صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي»[2] من چۆن نوێژ دەکەم چۆن دەمبینن نوێژدەکەم ئێوەش ئاوا نوێژ بکەن.

بەو کەسەشی فەرموو: کە بەهەڵەشەو بە ناڕێك و پێکی نوێژی کرد: «إِنَّهُ لاَ تَتِمُّ صَلاَةٌ لأَحَدٍ مِنَ النَّاسِ حَتَّى يَتَوَضَّأَ فَيَضَعَ الْوُضُوءَ ». يَعْنِي مَوَاضِعَهُ « ثُمَّ يُكَبِّرُ وَيَحْمَدُ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ وَيُثْنِي عَلَيْهِ وَيَقْرَأُ بِمَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَرْكَعُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ ثُمَّ يَقُولُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حَتَّى يَسْتَوِيَ

---

[1] متفق علیه: خ(٢/٢٧٢/٧/٨٩)، م(٣٩٢ – ٢٨/٢٩٣/١)، ن(٢/٢٣٣).

[2] صحیح: (الإرواء/٢٦٢)، خ(٢/١١١/٦٣١).

قَائِمًا ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَسْجُدُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَيَرْفَعُ رَأْسَهُ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدًا ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُ أَكْبَرُ ثُمَّ يَسْجُدُ حَتَّى تَطْمَئِنَّ مَفَاصِلُهُ ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيُكَبِّرُ فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ تَمَّتْ صَلاَتُهُ»[1]؛ بێگومان نوێژی هیچ کامێك لەئێوە تەواو نابێ هەتا دەستنوێژ نەگریو بە رێكو پێکی ئەندامەکانی دەستنوێژی نەشوا. پاشان (الله أكبر) بکاو سوپاسی پەروەردگار بکا سەنا خوانی بێ. چەندێکی حەز لێ بێ قورئان بخوێنێ، پاشان (الله أكبر) بکاو بچێتە روکوعو بمێنێتەوە تا جموژگەکانی ئارام دەگرن، پاشان بڵێ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» راست بێتەوەو ئارام بگرێ بەراوەستانەوە، ئەمجار (الله أكبر) بکاو بچێتە سوژدەو ئارام بگرێ هەتا جموژگەکانی لە جمو جوڵ دەکەون، پاشان (الله أكبر) بکا سەر بەرزبکاتەوەو بەدانیشتنەوە قیت بوەستێ، ئەمجار (الله أكبر) بکاو بچێتەوە سوژدەو ئارام بگرێ، پاشان سەر بەرزبکاتەوەو (الله أكبر) بکا، ئەگەر ئاوای کردو هەموو رکاتی نوێژەکەی بەو شێوە ئەنجامدا ئەوە نوێژەکەی بەتەواوی کردوە.

٢- تەحیات خوێندنی یەکەم: لەئیبنو مەسعودەوە ریوایەتکراوە، (رەزای خودای لێ بێ) گوتی: بێگومان حەزرەتی موحەممەد فەرمووی: « إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا». هەرکاتێ دانیشتن بۆ تەحیات خوێندن دوای ئەنجامدانی دوورکات بڵێن: «التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَلْيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ

---

[1] صحيح: (ص.د/٧٦٣) ، د(٨٤٢/٩٩، ١٠٠/٣).

فَلْيَدْعُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ».[١] پاشان به ئیختیاری خۆی چەندێ ئارمزۆ بکا دوعاو نزاو پاڕانەوە ئەنجام بدا، یا بەوجۆرە دوعایانە لەخودای خۆی بپاڕێتەوە.

بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەو کابرایە کرد کە بە هەڵەشەیی نوێژی کردو پێی فەرموو: « فَإِذَا جَلَسْتَ فِي وَسَطِ الصَّلاَةِ فَاطْمَئِنَّ وَافْتَرِشْ فَخِذَكَ الْيُسْرَى ثُمَّ تَشَهَّدْ».[٢] ئەگەر لەناوەڕاستی نوێژدا دانیشتی بۆ تەحیات خوێندن، ئەوە جوان ئارام بگرەو ڕانی ڕاستت لەسەر زەوی دابنێ‌و ئەمجار دەست بکە بەتەحیات خوێندن.

٣- پێویستە کەسێك: کە دەیەوێ نوێژ بکا شتێك لەپێش خۆیەوە دابنێ، بچەقێنێ ببێتە نیشانەی ئەوەی: کە ڕۆیشتن بە بەردەمیدا یاساغە، وابێ ببێتە پەردەو نەهێڵێ ئەو دیوی ببیندرێ.

لە سەهلی کوڕی ئەبو حەثمە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى سُتْرَةٍ فَلْيَدْنُ مِنْهَا لاَ يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلاَتَهُ»[٣]: هەرکاتێك یەکێك لەئێوە ویستی نوێژ بکا، با پەردەیەك، لەمپەڕێك لەپێش دەمی خۆی دابنێ‌و لەنوێژەکەدا ڕوی تێ بکا، با لەوپەردەو لەمپەڕە خۆ نزیك بکاتەوە بۆئەوەی شەیتان نوێژەکەی لێ نەبڕێ.

لەئیبنو عومەرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تُصَلُّوا إِلاَّ إِلَى سُتْرَةٍ ، وَلاَ تَدَعْ أَحَدًا

---

[١] صحيح: (الإرواء/٣٣٦)، ن(٢/٢٣٨).

[٢] صحيح: (ص.د/٧٤٦) ، د(٨٤٥/١٠٢/٣).

[٣] صحيح: (ص.ن/٧٢٢) ، ك(١/٢٥١) وهذا الفظه ورواه: د(٦٨١/٢٣٨٨/٢)، ن(٢/٦٢) بلفظ (اذا صلى احدكم الى سترة...الخ).

يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْكَ ، فَإِنْ أَبَى فَقَاتِلْهُ ، فَإِنَّ مَعَـهُ الْقَـرِينَ»[1]: نویـژ دامەبەسـتن مەگـەر (سُترة) شتێکتان لەبەردەم خۆتان کردبێ بە پـەردەو لەمپـەر، مەهێڵـە کـەس بە بەردەمتدا تێپەڕێو بکەوێـتە نێوان تۆی نوێژکەرو ئەو شتەی کردوتە بـە پەردە، ئەگەر هەر دەیویست بەزۆرە ملێ بەبەردەمتدا تێپـەڕێ مەیهێڵـە پـاڵی پێوە بنێ، شەڕی لەگەڵ بکە، چونکە ئـەوە شـەیتانی لەگـەڵ دایـەو هـانی دەدا بۆئەوەی نوێژەکەت پێ ببڕێ.

دانانی لەمپەڕ بەوە دێتەجێ روبکەیە دیوار یان کۆڵەکە، یـان عەصـایەك لەبەردەمتـــدا بـــچەقێنی، یـــان راحیلەیـــەك لەبـــەردەمت دابنێـــیو لەنوێژکردنەکەتدا روی تێ بکـەی کـەمترین شـتێك بیکەیـە لەمپـەڕو (سُترة) ئـەو پارچـە دارەیـە کـە لـەکاتی سـواربوونی راحیلـەدا پـشتی پێـوە دەدرێ. ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەی موسای کوڕی طەلحە لـە باوکیـەوە ڕیوایـەتی کردوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «إِذَا وَضَـعَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤْخِرَةِ الرَّحْلِ فَلْيُصَلِّ وَلاَ يُبَالِ مَنْ مَرَّ وَرَاءَ ذَلِكَ».[2] ئەگـەر یەکێك لەنێوە لەپێش دەمـی خـۆی شـتێکی وەکوو (مـؤخره)ی راحیلـەی دانـا باروی تێ بکاو نوێژەکەی بکا، ئەمجار هەرشتێك بەئەودیو لەمپەڕەکـەدا بـڕوا قەیناکا.

نزیکی نوێژکەر لە لەمپەڕو (سُترة)

لـە بیلالـەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) نوێژی کرد لەنێوان ئەوو ئەو دیوارەی روی تێ کردبوو سێ زیراعێك بەتاڵایی

---

[1] صحيح: (صفة الصلاة/٦٢)، خز(٢/٩/٨٠٠).

[2] صحيح: (مختصر م/٣٣٩)، م(١/٣٥٨/٤٩٩)، ت(١/٢١٠/٣٣٤)، د(٢/٣٨٠/٦٧١) بنحوه.

هەبوو[١] ئەمە لەحاڵی راوەستانیدا، ئەگینا لە حاڵەتی روکوعو سوژدەدا چی وانەماوەتەوە.

لە سەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، گوتویەتی: لەنێوان شوێنی نوێژکردنی پێغەمبەرو ئەو دیوارەی بەردەمی بۆشایی راڕەوە مەڕێك هەبوو [٢] ئەوە لەحاڵەتی سوژدە بردندا بووە.

★ ئەگەر نوێژکەر لەپێش خۆیەوە (سوترە)ی دانا، نابێ ڕێگە بدا هیچ شتێك لەنێوان ئەوو لەمپەڕەکەدا بڕوا

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی دەکرد (سُترَة)ی دانابوو مەڕێك بە بەردەمیدا تێپەڕی، ئەوەندە لە قیبلە نزیك بووە ورگی خۆی بە قیبلەوە نوساند.[٣]

لە ئەبو سەعیدی (ألخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ يُصَلِّي فَلاَ يَدَعْ أَحَدًا يَمُرُّ بَيْنَ يَدَيْهِ وَلْيَدْرَأْهُ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ».[٤] ئەگەر یەکێك لەئێوە لەنوێژدابوو، با نەهێڵێ کەس بەبەردەمیا تێپەڕێ، با تا لەتوانایدایە کابرا مەنع بکا لەوکارە، ئەگەر هەر سوور بوو لەسەرئەوە بە بەردەمیدا بڕوا با شەڕی لەگەڵ بکا، چونکە ئەوکارە لەکاری شەیتان دەچێ یان ئەو کابرایە بەو کردەوە دەچێتە پێڕی شەیتانەکانەوە.

ئەگەر نوێژکەر سوترەو لەمپەڕی دانەنا ئەوە ئەگەر بە بەردەمیا گوێدرێژ یان ئافرەت یان سەگی رەش تێپەڕی نوێژەکەی دەبڕێ.

---

[١] صحيح: (صفة الصلاة/٦٢)، خ(١/٥٧٩/٥٠٦).

[٢] متفق عليه: (١/٥٧٤/٤٩٦)، م(١/٣٦٤/٥٠٨)، د(٢/٣٨٩/٦٨٢) بنحوه.

[٣] صحيح: (صفة الصلاة/٦٤) ، خز(٢/٢٠/٨٢٧).

[٤] صحيح: (مختصر م/٣٣٨)، م(١/٣٦٢/٥٠٥).

لـه عەبـدوڵڵای کـوڕی (الـصامت) لـه ئـەبو زەڕەوه ڕیوایـەتکراوه، دەڵـێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ يُصَلِّي فَإِنَّهُ يَسْتُرُهُ إِذَا كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلاَتَهُ الْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ وَالْكَلْبُ الأَسْوَدُ». هەرکاتێ یەکێ لەئێوه هەڵسا بۆ نوێژ، ئەوه سوترەو لەمپەڕێك لەبەردەم خۆی دابنێ ئەگەر تەنانەت پارچە دارێکی وەکوو پاش ڕەحلەی لەبەردەستدا بوو، ئەگەر سوترەو لەمپەڕێکی وای دانەنا، ئەوه ئەگەر بەبەردەمیا گوێ درێژ یان ئافرەت، یان سەگی ڕەش تێپەڕی نوێژەکەی دەبڕێ.

عەبدوڵڵا دەڵێ: وتم: ئەی ئەبو زەڕ فەرقی سەگی ڕەش لەگەڵ سەگی سورو وەرد چیه؟ لە وەڵامدا وتی: ئەی برازاکەم منیش هەمان پرسیارم ئاڕاستەی پێغەمبەر کردو وەکوو پرسیار لەمن دەکەی منیش ئاوا پرسیارم له پێغەمبەر کرد له وەڵامدا فەرمووی: «الْكَلْبُ الأَسْوَدُ شَيْطَانٌ».[1] سەگی ڕەش شەیتانه.

حەرامە بەبەردەم نوێژکەردا تێپەڕی

لەئەبو جوهەیمەوه ڕیوایەتکراوه، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ».[2]: ئەگەر ئەوکەسەی بەبەردەم نوێژکەردا تێدەپەڕێ بیزانیایه چەندی تاوان دەگاتێ بۆی باشتر بوو چل ساڵ ڕاوەستێ نەك بە بەردەمی دا تێپەڕێ.

---

[1] متفق عليه: خ(١/٥٨٤/٥١٠)، م(١/٣٦٣/٥٠٧)، د(١/٣٩٣/٦٨٧)، ت(١/٢١٠/٢٣٥)، ن(١٦/٢)، جة(١/٣٠٤/٩٤٥).

[2] متفق عليه: خ(١/٥٨٤/٥١٠)، م(١/٣٦٣/٥٠٧)، د(٢/٣٩٣/٦٨٧)، ت(١/٢١٠/٢٣٥)، ن(٦١/٢)، جة(١/٣٠٤/٩٤٥).

سوترەو کۆڵەکەی پێش نوێژ (ئیمام) بۆ مەئمومیش حلێبە

لەئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بەسواری دێڵە کەرێك هاتم بۆ دەشتی مینا، ئەوکاتە من ڕسیدە بوو بووم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەمینا نوێژی بۆ خەڵکەکە دەکرد، من بەپێش ڕیزی نوێژکەراندا تێپەڕیم، ئەمجار دابەزیم، دێڵە کەرەکەم بەرەڵا کرد بلەوەڕێو بۆ خۆم چوومە ڕیزی نوێژکەرەکانەوە، کەس ڕەخنەی لێ نەگرتم.[1]

سوننەتەکانی نوێژ

سوننەتەکانی نوێژ دوو جۆرن گوفتاریو کرداری.

سوننەتە گوفتارییەکان (قولی)یەکان. ئەمانەن:

١- دوعای نوێژ دەست پێکردنی نوێژ، گەورەترین جۆری ئەو دوعایە ئەوەیە کە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتی کردوەو دەڵێ: پێغەمبەری خودا: کە (الله أکبر)ی دەکردو نوێژی دادەبەست، پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە ماوەیەك بێدەنگ دەبوو، عەرزم کرد ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) بە دایكو باوکمەوە بەفیدات بم، پێم نالێی لەنێوان (الله أکبر)و فاتیحە خوێندندا ماوەییەك بێدەنگ دەبێ چی دەڵێی؟ فەرمووی: دەڵێم: «اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَایَ بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ».[2] خودایە بە ئەندازەی دوریی نێوان خۆرهەڵاتو خۆرئاوا لە تاوان

---

[1] متفق علیه: م(١/٣٦١/٥٠٤)، د(٢/٤٠٢/٧٠١)، خ(١/٥٧١/٤٩٣) بە زێدەیی ڕستەی (بمنی الی غیر جدار).

[2] متفق علیه: خ(٢/٢٢٧/٧٤٤)، م(١/٤١٩/٥٩٨)، جة (١/٢٦٤/٨٠٥)، د(٢/٤٨٥/٧٦٦).

دورم بخەرەوە، خودایە لە تاوانم پاکم بکەرەوە وەکوو چۆن قوماشی سپی لە چڵك پاك دەکرێتەوە، خودایە لە تاوانەکانم بم شۆرە بە بەفرو ئاوو تەرزە.

٢- خوێندنی رستەی «أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ». بە بەڵگەی ئایەتی {فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ – النحل/٩٨} کەویستت قورئان بخوێنی لەپێشەوە «أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ» بخوێنە.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەستی دەکرد بەنوێژو نوێژی دادەبەست پاشان دەیفەرموو: «أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ».[1] پەنا دەگرم بە پەروەردگاری شنەواو زانا، لەشەیتانی نەفرەت لێکراو، لەفیتنە جۆییو فرووفیشاڵیو هەڵنانی بەخراپەکاری.

٣- ئامین گوتن لەدوای خوێندنی (فاتیحە) لەوائیلی کوڕی حوجرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) کە {ولا الضالين}ی دەخوێند، دەیفەرموو: {آمين}و دەنگی بەرزو درێژ دەکردەوە

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَمَّنَ الإِمَامُ فَأَمِّنُوا فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلاَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[2] ئەگەر ئیمام فاتیحەی خوێندو وتی: (آمین) ئێوەش لەتەکیا (آمین) بکەن چونکە کەسێك (آمین) کردنی هاوکات بێ لەگەڵ (آمین) کردنی فریشتە لێخۆشبوون لەتاوانی لەوەپێشی بۆ دەستەبەر دەبێ.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٣٤٢)، د (٧٦٠/٢/٤٧٦)، ت (٢٤٢/١٥٣/١).

[2] صحيح: (صفة الصلاة/٨٢)، د (٩٢٠/٢٠٧/٣)، ت (٢٤٨/١٥٧/١).

٤- خوێندنی چەند ئایەتێك لە قورئان. لەئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەدوو ڕکاتی یەکەمی نوێژی نیوەڕۆدا سورەتی فاتیحەی دەخوێند دوو سورەتی تری قورئانی دەخوێند لەڕکاتی یەکەمدا قورئان خوێندنەکەی درێژ دەکردو لەڕکاتی دووەمدا کورتی دەکردەوە، جاری وادەبوو ئایەتێکی بەگوێماندا دەدا، لەنوێژی عەصریشدا لەدوو ڕکاتی یەکەمدا سورەتی فاتیحەو دوو سورەتی دەخوێند، عادەتی وابوو ڕکاتی یەکەمی درێژ دەکردەوە لەنوێژی بەیانیدا، ڕکاتی دووەمی کورت دەکردەوە.[1]

هەر لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) لەدوو ڕکاتی نوێژی نیوەڕۆو عەصردا سورەتی فاتیحەو سورەتێکی تری دەخوێند، جاری وادەبوو دەنگی بەرز دەکردەوە گوێمان لەئایەتێك بێ، لەدوو ڕکاتی کۆتاییدا تەنها سورەتی فاتیحەی دەخوێند.[2]

وادەبێ خوێندنی قورئان لەدوو ڕکاتی کۆتایشدا سوننەتە ئەمەیش بەگوێرەی ئەو حەدیثەی ئەبو سەعید: کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژی نیوەڕۆدا، لەدوو ڕکاتی یەکەمدا لە هەر یەکێکیاندا ئەندازەی سی ئایەتی دەخوێند لەدوو ڕکاتی دووەمدا ئەندازەی پانزە ئایەتی دەخوێند، یان وتی نیوەی ئەوەی لەڕکاتی یەکەمدا دەیخوێند. لەنوێژی عەصریشدا لەدوو ڕکاتی یەکەمدا لەهەر کاتێکدا ئەندازەی پانزە ئایەتی دەخوێند، لەدوو ڕکاتی دووەم نیوەی ئەوەی دەخوێند.[3]

---

[1] صحيح: (صحيح: (ص.)، ن ٩٣٢)، خ (٧٥٩/٢٤٣/٢).

[2] متفـق عليـه: م (٤١٠/٣٠٧/١)، خ (٧٨٠/٢٦٢/٢)، ن (٢/١٤٤)، (٩٢٤/٢١١/٣)، ت (٢٥٠/١/١٥٨)، جه (١/٢٧٧/٨٥١).

[3] صحيح: (مختصر م/٢٨٧)، م (٤٥٢/١٥٧/٣٣٤/١).

وا سوننەتە لەنوێژی بەیانیـدا بـەدەنگی بـەرز قورئـان بخوێنـدرێ هـەروا لەدوو ڕکاتی یەکەمی نوێژی شێوانو خەوتنانـدا. لەنوێـژی نیـوەڕۆو عەصـرو ڕکاتی کۆتایی شێوانو دوو ڕکاتی کۆتایی خەوتنان وا سـوننەتە بـەدەنگی نـزم بخوێندرێ بەجۆرێك بۆ نوێژکەرەکە گوێی لەدەنگی خۆی بێ.

٥- تەسبیحاتی روکوعو سوژدە.

لە حوذەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەگەڵ پێغەمبـەردا (دروودی خـودای لەسەر بێ) نوێژم کرد، لە روکوعدا دەیگوت «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ». لەسـوژدەدا دەیگوت: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى».[1]

لـە عوقبـەی کـوڕی عـامیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە لەنوێـژدا دەچووە روکـوع سـێ جار دەیگـوت: «سُـبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ وبِحَمْدِهِ» کە دەچووە سـوژدەوە سـێ جـار دەیگـوت: «سُـبْحَانَ رَبِّـيَ الأَعْلَى وَبِحَمْدِهِ».

٦- زیادکردنی تەسبیحی هەستانەوە لـەروکوع بـەم جـۆرە زیـاد لەڕسـتەی «رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ». یەکێ لەو تەسـبیحاتە زێدانـە بخوێنـدرێ.

«مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَـا شِـئْتَ مِـنْ شَـيْءٍ بَعْـدُ».

ئەگەر حـەزی لێ بـوو هـەر ئـەوە بخوێنـێ، ئەگـەر حـەزی لێ بـوو بـەم ڕستانە تەواوی بکا «أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ اللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ».[2] یان ئاوا بڵێ: «رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ مُبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى».[3]

---

[1] صحیح: (ص. ن ١٠٠١)، ن (٢/١٩٠)، د (٣/١٢٣/٨٥٧)، ت (١/١٦٤/٢٦١).

[2] صحیح: (مختصر م/٢٩٦)، م (١/٣٤٧/٤٧٨،٤٧٧)، د (٣/٨٢/٨٣٢)، ن (٢/١٩٩).

[3] صحیح: (صفة الصلاة/١٩٩).

٧- دوعای دانیشتنی نێوان دوو سوژدەکان.

لە حوذەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنێوان دوو سوژدەکاندا (رب اغفرلی، رب اغفرلی) دەخوێند.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنێوان سوژدەکاندا (اللـهم اغفرلی وارحمنی، واجبرنی، واهدنی، وارزقنی)ی دەخوێند.

٨- صەڵەواتدان لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکۆتای تەحیات خوێندنی یەکەمدا، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی ئەوەی ئەنجامداوە.

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: (ئێمە سیواكو ئاوو شتی وامان بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئامادە دەکرد، ئیتر پەروەردگار شەو لەخەو راستی دەکردەوە ئەویش سیواکی دەکردو دەستنوێژی دەشۆرد، پاشان نۆ ڕکات نوێژی دەکرد، لەنێوان ڕکاتەکاندا دانەدەنیشت مەگەر لەرکاتی هەشتەمدا، لەخودا دەپاڕایەوە صەڵاواتی لەسەر پێغەمبەری خودا لێ دەدا، پاشان ڕاست دەبوەوەو سڵاوی نەدەدایەوە، پاشان رکاتی نۆیەمی دەکرد ئەمجار دادەنیشت، پاشان سوپاسی پەروەردگاری دەکردو پاشان سڵاوی دەدایەوە).[1]

٩- دوعاو پاڕانەوە لەدوا تەحیاتی یەکەمو دووەم وەك یەکە.

لەدوا تەحیاتی یەکەم، وەکوو ئیبنو مەسعوود ریوایەتی کردووە گوتوویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ««إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ فَقُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ

---

[1] أخرجه ابو عوانه في صحيحه (٢/٣٢٤) وهذا لفظه، م (١/٥١٢/٧٤٦) بدون جملة (ويصلى على نبيه).

وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَلْيَتَخَيَّرْ أَحَدُكُمْ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ فَلْيَدْعُ اللّٰـهَ عَزَّ وَجَلَّ».[١]

لەدوای تەحیاتی دووەم، وەکوو لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا فَرَغَ أَحَدُكُمْ مِنَ التَّشَهُّدِ الآخِرِ فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللّٰهِ مِنْ أَرْبَعٍ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَمِنْ شَرِّ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ».[٢] واتە: یەکێك لەئێوە کە لەتەحیات خوێندنی کۆتایی بووەوە با پەنابگرێ بەخودا لەچوار شت: لەسزای دۆزەخ. لەعەزابی گۆڕ. لەفیتنەو ئاشوبی زیندو مردو. لەشەڕو نەگبەتی دەجال.

١٠- سڵاودانەوەی دووەم، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سڵاوی بەلای ڕاستو بەلای چەپدا دەدایەوە، وەکوو لەئیبنو مەسعوودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سڵاوی بەلای ڕاستو بەلای چەپدا دەدایەوەو دەیفەرموو: «السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ»، «السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ». هەتا لەڕیزی دواوەی ڕا سپیایی کوڵمی دەبینرا.[٣]

---

[١] صحيح: سبق في واجبات الصلاة.

[٢] صحيح: (مختصر م/٣٠٦)، (ص. جه ٧٤١)، م (١/٤١٢/٥٨٨)، د (٣/٢٧٣/٩٦٨)، جه (١/٢٩٤/٩٠٩).

[٣] صحيح: (ص. د/٨٧٨)، د (٣/٢٨٨/٩٨٣)، ن (٣/٦٢)، جه (١/٢٩٦/٩١٤)، ت (٢٩٤/١/١٨١) بدون الجملة الاخيرة.

وایش بووه هەر سڵاوی بەلای ڕاستدا داوەتەوە، وەکوو لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکۆتایی نوێژدا یەك سڵاوی دەدایەوە، کەمێك بەلای ڕاستدا ڕوخساری وەردەگێڕا.[1]

سوننەتە کرداریەکان (السنن الفعلیە)

١- دەست بەرز کردنەوە: لەکاتی (الله أکبر) کردنی نوێژ دابەستن، لەکاتی چوونە ڕوکوعو هەڵسانەوە لێی. لەکاتی هەڵسانەوە لەتەحیاتی یەکەم. لەئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کاتێ دەستی بەرز دەکردەوە تابەرامبەر شانەکانی، هەروا کە دەچووە روکوعو کە لە روکوعیش هەڵدەستایەوە بەوجۆرە دەستەکانی بەرز دەکردەوە.[2]

لەنافیعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیبنو عومەر (رەزای خودای لێ بێ) کە دەچووە ناو نوێژەوە (الله أکبر)ی دەکردو دەستی بەرز دەکردنەوە کەدەچووە روکوع هەمدیسان دەستی بەرز دەکردنەوە، کە لەروکوع هەڵدەسایەوە دەستی بەرز دەکردنەوەو دەیگوت: (سمع الله لمن حمده) هەروا کە لەدوا خوێندنی تەحیاتی یەکەم هەڵدەسایەوە دەستی بەرز دەکردنەوە. (نافیع ڕشتەی ئەم فەرموودەیەی بردۆتەوە سەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ).[3]

لەهەندێ ریوایەتدا هاتووە کە دەست بەرزکردنەوە سوننەتە لەکاتی هەموو نزمبوونەوەو هەڵسانەوەدا. ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی (مالك بن الحویرث): کە دەڵێ: پێغەمبەرم بینی (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژدا

---

[1] صحیح: (ص. ت/٢٤٢)، ت (١/١٨٢/٢٩٥).

[2] متفق علیه: خ (٢/٢١٨/٧٣٥)، م (٣٩٠- ١/٢٩٢/٢٢)، ت (١/١٦١/٢٥٥)، ت (٢/١٢٢).

[3] صحیح: (ص/٦٦٣)، خ (٢/٢٢٢/٧٣٩)، د (٢/٤٣٩/٧٢٧).

کە دەچووە روکوع دەستی بەرز دەکردەوە، کە لە روکوع سەری بەرز دەکردەوە کە دەچووە سوژدەوەو کە سەری لەسوژدە بەرز دەکردەوە، لەهەموو دانەوینەو سەر بەرزکردنەوەیەکدا دەستەکانی تا ئاستی نەرمەی گوێچکەی بەرز دەکردەوە.[1]

٢- دانانی دەستی ڕاست لەسەر دەستی چەپ لەسەر سنگ:

لەسەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (موسوڵمانان فەرمانیان پێ دەکرا: کەپیاو دەستی ڕاستی بخاتە سەر باسکی چەپی لەنوێژدا) ئەبو حازم دەڵێ: ئەم فەرمانە هەردەبێ لەلایەن پێغەمبەرەوە بووبێ (دروودی خودای لەسەر بێ)[2]

لە وائیلی کوڕی حوجرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەدوای پێغەمبەرەوە نوێژم کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی ڕاستی خستبووە سەر دەستی چەپی لەسەر سینگی[3]

٣- ڕوانین بۆ شوێنی سوژدە:

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە ناو کەعبەوە چاوی بڕییە شوێنی سوژدەبردنیو چاوی لێ کلا نەکرد هەتا لەنوێژەکەی بووەوە.

٤- لە ڕوکوعدا هەندێ هەینات هەن ڕەچاویان بکا، وەکوو لەم فەرموودەیەدا ئاماژەیان پی دەکرێ: لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) کە

---

[1] صحیح: (ص. ن/١٠٤)، ن (٢/٢٠٦)، حم (٣/١٦٧/٤٩٣).

[2] صحیح: (مختصر خ/٤٠٢)، خ (١/٢٢٤/٧٤٠)، ط (١١١/٣٧٦).

[3] صحیح: (صفة الصلاة/٦٩)، ك (١/٤٧٩).

دەچووە روكوع سەری بەرز ڕانەدەگرت‌و زۆریش نەوی نەدەکرد، بەڵکوو لەنێوان ئەو دوو حاڵەدا سەری خۆی ڕادەگرت.[١]

لە ئەبو حومەیدەوە دەربارەی وەصفی نوێژی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچووە روکوع هەردوو دەستی لەهەردووك لاوە لەئەژنۆی گیردەکردن، پاشان پشتی ڕاست ڕادەگرت[٢]

لە وائیلی کوڕی حوجرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچووە روکوع پەنجەکانی بەملاو ئەولای ئەژنۆیدا بڵاو دەکردەوە.[٣]

لە ئەبو حومەیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە روکوع‌و دەستەکانی خستە سەر ئەژنۆکانی‌و توندگرتنی قۆڵ‌و باسکی کەوانەیی کردن‌و لەتەنیشتی خۆی دوورخستنەوە.[٤]

٥- پێشخستنی دوو دەست لە ئەژنۆ لەکاتی سوژدە بردندا بۆسەر زەوی:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ وَلْيَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ».[٥] هەرکاتێ ئێوە دەچنە سوژدە، باخۆی ییخ نەدا وەکوو چۆن حوشتر خۆی ییخ دەدا، واتە: با سەرەتا ئەژنۆکانی نەخاتە سەرزەوی بەڵکوو با لەپێشدا دوو دەستی بخاتە سەر زەوی ئەمجار ئەژنۆکانی.

---

[١] صحيح: (صفة الصلاة/١١١)، م (١/٣٥٧/٤٩٨)، د (٢/٤٨٩/٧٦٨).

[٢] صحيح: (صفة الصلاة/١١٠)، خ (٢/٣٠٥/٨٢٨)، د (٢/٤٣٧/٧١٧).

[٣] صحيح: (صفة الصلاة/١١٠)، خ (١/٣٠١/٥٩٤).

[٤] صحيح: (ص. ت/٢١٤)، د (٢/٤٢٩/٧٢٠)، ت (١/١٦٣/٢٥٩).

[٥] صحيح: (ص.د/٧٤٦) ، د(٣/٧٠/٨٢٥)، ن(٢/٢٠٧)، حم(٣/٢٧٦/٦٥٦).

٦- له سوژدەدا رەچاوی ئەو ناكارانە بكا: كە ئەم فەرموودانەی دوایی لەخۆیان گرتون

له ئەبو حەمیدەوه دەربارەی وەصفی نوێژی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەتكراوه، دەڵێ: (پێغەمبەر كە تەشریفی دەچووە سوژدە دەستی ڕانەدەخستن واتە: لەگەڵ دەستەكانیدا باسكی لەزەوی نەدەدا، هەروا دەستیشی نەدەقوچاندن، چاوە قامكەكانی روەو قیبلە دەكردن).[1]

له (ألبَراء)ەوه ڕیوایەتكراوه، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا سَجَدْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ».[2] كە چوویە سوژدە هەردوو دەستت لەسەر زەوی دابنێو هەردوو ئەنیشكت لەزەوی بەرزبكەرەوه.

له عەبدوڵلای كوڕی مالیكی كوڕی بوحەینەوه ڕیوایەتكراوه، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە نوێژی دەكردو دەچووە سوژدە هەردوو باسكی لەلاتەنیشتی خۆی دوور دەخستەوه بەجۆرێك سپیایی بنهەنگڵی دەبیندرا.[3] لەخاتو عائیشەوه ڕیوایەتكراوه، دەفەرموێ: (پێغەمبەر لەلای من بوو بۆ نوستن، كاتێك بە خەبەر هاتم لەپەنام نەمابوو، ویستم بزانم چی لێ هاتووه: كە دیم چوبوە سوژدە، چاوە قامكی قاچەكانی كردبوونە قیبلەو پاژنەی ڕاست ڕاگرتبون.[4]

له وائیلی كوڕی حوجرەوه ڕیوایەتكراوه، دەڵێ: (هاتمە شاری مەدینە وتم: دەبێ بڕوانم، بزانم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چۆن نوێژ دەكا. بڕێكی حەدیثەكەی گێڕایەوەو وتی: (ثُمَّ هوى، فسجد، فصار رأسه بين

---

[1] صحيح: (ص.د/٦٧٢) ، خ(٢/٣٠٥/٨٢٨)، د(٢/٤٣٧/٧١٨).

[2] صحيح: (صفة الصلاة/١٣٦)، م(١/٣٥٦/٤٩٤).

[3] متفق عليه: خ(٢/٢٩٤/٨٠٧)، م(١/٣٥٦/٤٩٥)، ن(٢/٢١٢).

[4] صحيح: (صفة الصلاة/١٣٦) ، خز(١/٣٢٨/٦٥٤)، هق(٢/١١٦).

كفيه)[١] پاشان خۆی نزم کردەوە بۆ سەرزەوی‌و سوژدەی برد، سەری خستبوە نێوان دوو دەستیەوە.

لە وائیلی کوڕی حوجرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەچوە سوژدە پەنجەکانی بەیەکەوە دەنوساندن.[٢]

لە (ألبراء)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە دەچوە سوژدە دەستی دەخستە سەرزەوی، پەنجەی دەستی‌و قاچی وادادەنان کە ڕویان لە قیبلە بێ.[٣]

٧- دەبێ شێوەی دانیشتنی نێوان سوژدەکانی لەسەر ئەو شێوەو هەینەتەی ئەم حەدیپانەی دوایی لەخۆیان گرتووە:

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: «وَكَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى».[٤] (پێغەمبەری خودا: کەبۆ تەحیات خوێندن دادەنیشت قاچی چەپی ڕادەخست‌و قاچی ڕاستی هەڵدەنا).

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: (لە سوننەتی نوێژە کە لەتەحیات خوێندندا وابکا قاچی ڕاستی هەڵنێ‌و پەنجەکانی ڕوبکاتە قیبلەو لەسەر قاچی چەپی دانیشی.[٥]

هەروا لە (طاوس)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: دەربارەی (الإقعاء) کە بریتییە لە دانیشتن لەسەر هەردوو پاژنەپێ‌و هەردوو قاچ هەڵننەدرێن سەرە پەنجەکان ڕویان لە قیبلە بێ، پرسیارکرا لە ئیبنو عەبباس لە وەلامدا

---

[١] صحيح الأسناد: خز(٦٤١/٣٢٣/١).

[٢] صحيح: (صفة الصلاة/١٢٣)، خز(٦٤٢/٣٢٤/١)، هق(٢/١١٢).

[٣] صحيح الأسناد: (صفة الصلاة/١٢٣)، هق(٢/١١٣).

[٤] صحيح: (مختصر م/٣٠٢)، م(٤٩٨/٣٥٧/١)، د(٧٦٨/٤٨٩/٢).

[٥] صحيح: (ص.ن/١١٠٩٦) ، ن(٢/٢٣٦).

فەرمووی: ئەوە سوننەتی پێغەمبەرە، پێمان گوت: ئێمە ئەو جۆرە دانیشتنە بەزەحمەت دەزانین بۆ مرۆڤ، ئیبنو عەبباس وتی بەڵکوو ئەوە سوننەتی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ)[1]

٨- یەکسەر لە سوژدەوە ڕاست نەبێتەوە بەڵکوو کەمێک دانیشێ ئەمجار هەڵسێتە حەوا:

لە ئەبو قیلابەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: مالیکی کوڕی (الحويرث الليثي) هەواڵی پێداین: کە بینیویەتی پێغەمبەر نوێژی دەکرد، جا: کە لەرکاتە تاکەکاندا لەسوژدە هەڵدەستایەوە، ڕاستەوخۆ ڕاست نەدەبووەوە بەڵکوو جارێ کەمێك دادەنیشت ئەمجار ڕاست دەبووەوە.

٩- کە لەسوژدەی دووەم هەڵسایەوە بۆ ڕاوەستان و فاتیحە دەبێ هەردوو دەستی دادا، واتە دەبێ بۆ هەڵسانەوە قورسایی بخاتە سەر دوو دەستی:

لە ئەییوبەوە لە ئەبو قیلابەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: مالیکی کوڕی (الحويرث) هاتە لامان، لەمزگەوتی خۆماندا نوێژی بۆ کردین، وتی: من نوێژتان بۆ دەکەم مەبەستم ئەوەیە ئێوە بزانن نوێژکردن چۆنەو فێری بن مەبەستم ئەوە نیە من نوێژی فەرز ئەدابکەم. بەڵکوو من دەمەوێ نیشانتان بدەم چۆنم پێغەمبەر بینیوە نوێژی کردوە، منیش بە ئەبو قیلابەم گوت: دەی باشە پێمان بڵێ: نوێژکردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چۆن بوو؟ وتی: نوێژکردنی وەکوو شێوە نوێژکردنی ئەم شێخە نورانییە بوو – مەبەستی بەو شێخە عەمری کوڕی سەلەمە بوو – ئەییوب دەفەرموێ: ئەو شێخە (الله أكبر)ی دەکرد، کە لەسوژدەی دووەم سەری بەرزدەکردەوە،

---

[1] صحيح: (مختصر م/٣٠٣)، م(١/٥٣٦)، د(١/٧٩/٨٣٠)، ت(١/١٧٥/٢٨٢).

دانیشتنێكی دەكرد، ئەمجار قورسایی خۆی دەخستە سەر هەردوو دەستیو پاشان هەڵدەستایە سەرپێ.[١]

١٠- واباشە دانیشتن بۆ هەردوو تەحیات خوێندنەكە بەو شێوە بێ كە ئەم فەرموودانەی دوایی ئاماژەیان پێ دەكەن:

لە ئەبو حومەیدەوە ڕیوایەتكراوە: كە دەربارەی شێوەی نوێژكردنی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وتوویەتی: (كە لەدوا دوو ركات نوێژ دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندن، لەسەر قاچی چەپی دادەنیشتو قاچی ڕاستی هەڵدەناو سەری پەنجەكانی ڕووەو قیبلە دەكردن. ئەگەر لەدوا ركاتی كۆتایی نوێژ بۆ تەحیات خوێندن دابنیشتایە قاچی چەپی لەژێر گوزنگی قاچی ڕاستییەوە دەردێناو سنگە پێی قاچی ڕاستی لەزەوی گیردەكردن چاوە قامكی ئەو قاچەی بەرەو قیبلە دەكردن مەقعەدی دەخستە سەر زەوی.[٢]

لە ئیبنو عومەرەوە (خودای لێ ڕازی بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): كەبۆ تەحیات خوێندن دادەنیشت دەستی ڕاستی دەخستە سەر ڕانی ڕاستیو پەنجەكانی كۆ دەكردنەوە، جگە لە قامكە شادە، بەو ئاماژەی دەكرد. دەستی چەپیشی دەخستە سەر ڕانی چەپی.[٣]

لە نافیعەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: عەبدوڵڵای كوڕی عومەر (ڕەزای خودایان لێ بێ) كە لەنوێژدا دادەنیشت بۆ تەحیات خوێندن، هەردوو دەستی دەخستە سەر دوو ئەژنۆی. بە قامكە شادەی دەستی ڕاستی ئاماژەی دەكردو چاوی ئاڕاستەی قامكە شادەی دەكرد. پاشان وتی: پێغەمبەر (درودی خودای

---

[١] صحیح: (مختصر خ/٤٣٧)، خ(٨٢٤/٣٠٣،/٢)، هق(٢/١٢٣)، فع(١/١١٦).

[٢] صحیح: (مختصر خ/٤٤٨) ، خ(٨٢٨/٣٠٥/٢).

[٣] صحیح: (ص.د/٨٥١) ، م(٥٨٠-١١٦/٤٠٨/١)، د(٩٧٢/٣٧٧/٣).

لەسەر بێ) فەرمووی: « لَهِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ». [1] بێگومان قامکە شادە کاریگەری لەسەر شەیتان لە ئاسن پترە.

ئەو ذیکرو دوعایانەی لەدوا نوێژ مەشروعن

١- لە ثەوبانەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە لەنوێژ دەبووەوە سێجار (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ)ی دەکرد، ئەمجار دەیفەرموو: « اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ تَبَارَكْتَ يَاذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ». خودایە تۆ بۆخۆت سەلامی، سەلامی حەقیقی لەتۆوەیە، بەرزو پیرۆزی ئەی ئەو کەسەی خاوەنی جەلالو عەظەمەتو ڕێزی...

(الوليد) دەڵێ: بە ئیمامی ئەوزاعیم گوت: (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ) کردنە چۆن دەگوترێ؛ وتی: دەڵێی: (أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ) [2]

٢- لەئەبو (الزبير)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیبنو (الزبير) لەدوا هەموو نوێژێکەوە کە سڵاوی دەدایەوە دەیگوت «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ». هیچ خودا نین جگە لەزاتی (الله) تاكو تەنیاو بێ هاوەڵە، دەسەڵاتی حەقیقی هی ئەوە، حەمدو سەنا شیاوی ئەوە، بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتدارە، هیچ هێزو توانایەك وجودی نیە ئەگەر بەهۆی زاتی (الله)وە نەبێ. ئێمە بەندایەتی هەر بۆ ئەو دەکەینو بەس. نیعمەتو شکۆمەندی هی ئەوەو بەدەست ئەوە، سەناو سوپاسی جوانو بێ خەوش

---

[1] حسن (صفة الصلاة/١٤٠)، حم(٤/١٥/٧٢١).

[2] (صفة الصلاة/١٤٠)، حم(٤/١٥/٧٢١).

شیاوی ئەوە، هیچ خودا نین جگە لەئەو، ئێمە بە ئیخلاصەوە پەرستشی ئەو دەکەینو هەر ئەو دەپەرستین، جا بابێ بڕوایان شەق بەرن.

ئیبنو الزبیر وتی: پێغەمبەری خودا لەدوا هەموو نوێژێکەوە ئەم دوعایەی دەخوێند.[1]

٣- لە (وزاد) کە مەولاو ئازادکراوی (المغیرة)ی کوڕی (شعبة)یە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (المغیرة)ی کوڕی (شعبة) نامەی نووسی بۆلای (معاویة) وتی: پێغەمبەری خودا کە لەنوێژ دەبووەوەو سڵاوی دەدایەوە، دەیگوت: «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ ، وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، اللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ».[2]

٤- لە کەعبی کوڕی (عُجرَة)وە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەت دەکا. کە فەرموویەتی: «مُعَقِّبَاتٌ لاَ يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ – أَوْ فَاعِلُهُنَّ – ثَلاَثٌ وَثَلاَثُونَ تَسْبِيحَةً وَثَلاَثٌ وَثَلاَثُونَ تَحْمِيدَةً وَأَرْبَعٌ وَثَلاَثُونَ تَكْبِيرَةً فِي دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ».[3] چەند زیکرو دوعایەك هەن لەدوا نوێژ، بێژەرەکەیان نائومێد نابێ، سیوسێ جار (سبحان الله)، سیوسێ جار (الحمدلله)، سیو چوارجار (الله أکبر) کردن لەدوا هەموو نوێژێك.

لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: «مَنْ سَبَّحَ اللَّهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلاَةٍ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ وَحَمِدَ اللَّهَ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ وَكَبَّرَ اللَّهَ ثَلاَثًا وَثَلاَثِينَ فَتِلْكَ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ وَقَالَ تَمَامَ الْمِائَةِ لاَ

---

[1] صحيح: (ص.ن/٢٢٧) ، م(١/٤١٥/٥٩٤)، د(٤/٣٧٢/١٤٩٣)، ن(٣/٧٠).

[2] متفق عليه: خ(٢/٣٢٥/٨٤٤)، م(١/٤١٤/٥٩٣)، د(٤/٣٧١/١٤٩١).

[3] صحيح: (ص.ن/١٢٧٨) ، م(١/٤١٨/٥٩٦)، ت(٥/١٤٤/٣٤٧٣)، ن(٣/٧٥).

إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ غُفِرَتْ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ»[1]: كەسێك دوای هەموو نوێژێك سی‌و سێ‌جار (سبحان الله)بكا سی‌و سێ‌جار (الحمدلله) بكا سی‌و سێ‌جار (الله أكبر) بكا كە دەكاتە نەوەدو نۆو بۆ كردنی ئەو ژمارە بەسەد، بڵێ: «لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ ، لَهُ الْمُلْكُ ، وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ». چاوپۆشی لەتاوانەكانی دەكرێ، تەنانەت ئەگەر بە ئەندازەی كەفی دەریا زۆربن.

٥- لە موعازی كوڕی جەبەلەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: ڕۆژێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی گرتم‌و پێی فەرمووم: ئەی موعاذ! سوێندم بەخودا من تۆم خۆش دەوێ. منیش گوتم بەدایك‌و باوكمەوە بەقوربانت بم سوێندم بەخودا منیش خۆشم دەوێی. فەرمووی: ئەی موعاز! وەصیەتت بۆدەكەم، لەدوای هیچ نوێژێك ئەم دوعایە لەبیر نەكەی‌و كە لەنوێژ بویەوە بڵێ: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ». خودایە! یارمەتیم بدە لەسەر بەجێهێنانی یادكردنت‌و سوپاس كردنت‌و پەرستش بۆكردنت بەشێوەیەكی ڕێك‌و پێك‌و پەسەند.[2]

٦- لە ئەبو ئومامەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: {من قرأ آية الكرسيِّ دُبُر كل صلاة مكتوبة لم يمنعه من

---

[1] دەربارەی ژمارەی زیكرەكان ڕیوایەت هەیە (دەدە) ڕیوایەت هەیە پانزە پانزە، ڕیوایەت هەیە بیست‌و پێنج بیست‌و پێنج، بۆیە واباشە موسوڵمان هەندێ جار ئەو ژمارەو هەندێ جار ژمارەیەكی تر ڕەچاو بكا.....هتد. خ(٦٣٢٩/١٣٢/١١)، م(٥٩٥/١٤٣/٤١٧/١)، ن(٣/٧٦)، ص.ن (١٢٧٩)، صحيح (مختصر/٣١٤)، م(٥٩٧/٤١٨/١).

[2] صحيح: (ص.ج/٧٩٦٩) ، د(١٥٠٨/٣٨٤/٤).

دخول الجنة الا أن يموت}[1]: کەسێك لەدوا هەموو نوێژێکی فەرز (ایةالکرسي) بخوێنێ، هیچ شتێك نابێتە لەمپەڕ لەچوونی بۆ ناو بەهەشت جگە لەمردن. هەڵبەتە لەو دونیا مردن نیە. موحەممەدی کوڕی ئیبراهیم لە حەدیثەکە، ئەمەشی زیادکردوە. {وقل هو الله أحد}.

٧- لە عوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردم: کە لەدوا هەموو نوێژێك (قل أعوذ)ەوەکان بخوێنم[2].

٨- لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە نوێژی بەیانی دەکردو سڵاوی دەدایەوە، دەیفەرموو: « اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا طَيِّبًا وَعَمَلاً مُتَقَبَّلاً». [3]: خودایە! من داوات لێ دەکەمو لێت دەپاڕێمەوە زانیاری بەسودم فێربکەی، ڕزقی حەڵاڵو پاکم بدەرێ، وام بۆ بڕەخسێنە کردەوەیەك بکەم لای تو قبوڵ بێ.

ئەو کردەوانەی لەناو نوێژدا مەکروهو ناباشە

١- یاریکردن بە پۆشاك یان بە ئەندامێکی جەستەی بەبێ هۆ:

لە موعەیقیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی پیاوێك: کە جێگای سوژدەی خۆی ڕێك بکا، فەرمووی: «إنْ كُنْتَ فَاعِلاً فَوَاحِدَةً». [4] ئەگەر پێویست بوو شوێنی سوژدەکەت مەسح بکەیو ڕێکی بخەی یەکجار دەستی پێدا بێنە.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٦٤٦٤) ، طب(٨/١٣٤/٧٥٣٢).

[2] صحيح: (ص.ن/١٢٦٨) ، د(٤/٣٨٥/١٥٠٩)، ن(٣/٦٨).

[3] صحيح: (ص.جة/٧٥٣) ، جة(١/٢٩٨/٩٢٥)، حم(٤/٥٥/٧٧٦).

[4] متفق عليه: خ(٣/٧٩/١٢٠٧)، م(٥٤٦- ٤٩- ١/٣٨٨)، ت(٣٧٧/١/٢٣٥)، جة(١/٣٢/١٠٢٦)، ن(٣/٧).

٢- دەست خستنە سەر كەلەكە لەنوێژدا:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: (نەیكردوە لەوەی مرۆڤ وانوێژ بكا دەستی لەسەر كەلەكەبێ لەكاتی راوەستان بۆ فاتیحە خوێندن.[1]

٣- چاو هەڵبڕین بەرەو ئاسمان:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ رَفْعِهِمْ أَبْصَارَهُمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ إِلَى السَّمَاءِ أَوْ لَتُخْطَفَنَّ أَبْصَارُهُمْ».[2] دەبێ وازبێنن ئەو خەڵكانە لەچاو بەرزكردنەوە بەرەو ئاسمان لەكاتی دوعاكردنیان لەناو نوێژدا، ئەگەر وازبێنن لەوكارەیان باشە، ئەگینا دوور نیە رۆشنایی چاویان لێ بسەندرێتەوە.

٤- ئاوڕدانەوە بەبێ ئەوەی پێویست بێ:

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كرد دەربارەی ئاوڕدانەوە لە نوێژدا لە وەڵامدا فەرمووی: «هُوَ اخْتِلَاسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلَاةِ الْعَبْدِ».[3] ئەوە لێ دزینەوەیە كە شەیتان لەنوێژی بەندە دەیفڕێنێ.

٥- تەماشاكردنی شتێك ئادەمیزاد مەشغوڵ بكا:

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی دەكرد كراسێكی گوڵداری لەبەردابوو، پاشان فەرمووی: «شَغَلَتْنِي أَعْلَامُ هَذِهِ ، اذْهَبُوا بِهَا إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَأْتُونِي

---

[1] متفق علیه: خ(١٢٢٠/٨٨/٣)، م(٥٤٥/٣٨٧/١)، د(٩٤/٢٢٣/٣)، ت(٣٨١/٢٣٧/١)، ن(١٢٧/٢).

[2] صحیح: (مختصر م/٣٤٣)، م(٤٢٩/٣٢١/١)، ن(٣٩/٣).

[3] صحیح: (ص.ج/٧٠٤٧) ، خ(٧٥١/٢٣٤/٢)، د(٨٩٧/١٧٨/٣)، ن(٨/٣).

بِأَنْبِجَانِيَّةٍ».[1] گوڵو نەخشی ئەم کراسە مەشغوڵیان کردمو نەیانهێشت باش دڵ بدەمە نوێژەکەم، ئەمە بەرنەوە بۆ ئەبو جەهم – (عامیری کوڕی حوزەیفە). کراسە ئەنبیجانیە سادەکەیم بۆ بێنن. (ئەنبیجانیە): کراسێکی ئەستورو کوڵکنە خەتو گوڵی تێدا نین).

٦- سەدلو بەردەماخکردن (ألسدل وتغگیە الفم):

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەوەی پۆشاك بەشێوەی سەدل بپۆشی بۆ نوێژکردن، هەروا نەهی کرد لەوەی مرۆڤ لەناو نوێژدا بەردەماخ بکا، واتە: دەمی خۆی بەلکی مێزەری یان پارچە قوماشێك هەڵپێچێ هەڵبەستێ.[2]

ألسّدل: چەند مانایەکی هەیە:

أ- خاوەنی (عون المعبود ج ٣٤٧/٢) دەڵێ: (ألخطابی) وتویەتی (ألسدل) بریتیە لەوە کابرا پۆشاکەکەی بەخۆیدا بەربداتەوە تا لەزەوی دەخشێ.

ب- لەکتێبی (ألنبیل)دا دەڵێ: ئەبو عوبەیدە لە (غریب)ەکەیدا وتویەتی (ألسدل) ئەوەیە کابرا قوماشێك بەخۆیدا بدا بەبێ ئەوەی ئەملاو ئەولای بێنێتەوە پێشەوەی خۆیو پشتێنی لەسەر ببەستێ. ئەگەر ئەملاو ئەولای قوماشەکەی لەپێشەوەی خۆی خستە سەریەك بەشتێك بەستی ئەوە پێی ناگوترێ (سدل).

ج- خاوەنی (النهایة في غریب الحدیث) دەڵێ (سدل) ئەوەیە کابرا قوماشەکە لەخۆیەوە پێچێو هەردوو دەستی بکەونە ژێر قوماشەکەوەو بەو

---

[1] صحیح: (جـة/٢٠٦٦)، خ(٢/٢٣٤/٧٥٢) ، م(١/٣٩١/٥٥٦)، د(٣/١٨٢/٩٠١)، ن(٢/٧٢)، جة(٢/١١٧٦/٣٥٥٠).

[2] حسن (ص. جـة/٩٦٦)، د(٢/٣٤٧/٦٢٩)، ت(١/٢٣٤/٣٧٦) رستەی یەکەم، جە(٩٦٦/١/٣١٠) رستەی دووەم.

شێوه بچێته روكوع و سوژده. دەشڵێ: گوتراوه: (السدل) ئەوەیه ناوەڕاستی قوماشەكە بخاتە سەر سەری و بەڕاستو چەپی خۆیدا بەری بداتەوه بەبێ ئەوەی لکەكانی بخاتە سەر شانی.

د- جەوهەری دەڵێ: مانای (سَدَل ثوبَهُ يسدُلُهُ) واته: كراسەكەی دادایەوه.

جا هیچ مانیعێك نیه لەوەی وشەی (السدل) له فەرموودەكەدا بۆ هەموو ئەو مانایانە بێ. لەفزێكی موشتەرەك بێ و حەمل بكرێ بۆسەر هەموو ماناكانی.

٧- باوێشك دان (التپاؤب):

له ئەبو هورەیرە ڕیوایەتكراوه: كه پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «التَّثَاؤُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ».[1] باوێشك هاتن لەنوێژدا له شەیتانەوەیه، جا ئەگەر یەكێك لەئێوه باوێشكی دا با تادەتوانێ بیگێڕێتە دواوه، دەم بنوقێنێ و بەپشتی دەستی چەپی بەری دەمی خۆی بگرێ.

٨- تف هەڵدان بۆ پێشەوه بەرەو قیبله یان بۆلای ڕاست:

له جابیرەوه ڕیوایەتكراوه، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا قَامَ يُصَلِّي فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قِبَلَ وَجْهِهِ فَلاَ يَبْصُقَنَّ قِبَلَ وَجْهِهِ وَلاَ عَنْ يَمِينِهِ وَلْيَبْصُقْ عَنْ يَسَارِهِ تَحْتَ رِجْلِهِ الْيُسْرَى فَإِنْ عَجِلَتْ بِهِ بَادِرَةٌ فَلْيَقُلْ بِثَوْبِهِ هَكَذَا». بێگومان یەكێك لەئێوه: كه هەڵدەستێ بۆ ئەنجامدانی نوێژو دەست دەكا بەنوێژ، ئەوه پەروەردگار لەپێش دەمیەتی ئەو روبەڕوی پەروەردگاری خۆی وەستاوەو رازو نهێنی لەگەڵ ئەودا دەكاو خودا روی رەحمەتی لێیەتی. كەوابێ تفو بەڵغەم بۆ بەردەمی خۆی و لای راستی

[1] صحيح: (ص.ج/٣٠١٣) ، ت(٣٦٨/١/٢٣٠)، خز(٩٢٠/٢/٦١).

فرێ نەدا، با بۆلای چەپی یان بۆ ژێر قاچی چەپی فرێی بدا ئەگەر لەسەر خۆڵ وەستابوو، ئەگەر تینی بۆهات با تفەکەی بکاتە لۆیەکی پۆشاکەکەیەوە بیپێچێتەوە، یان بیکاتە دەستەسرێکەوە. دوایی لێی بکاتەوە بیسرێتەوە. پاشان راوی شێوەی لولکردنو پێچانەوەی پۆشاکەکەی نیشاندا بەم جۆرە کە هەندێ لە قوماشەکەی خستە سەر هەندێك.[1]

٩- پەنجە تێکنانو چەمبەرە بەستن:

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (إذا توضأ أحدُكم في بيته، ثُمَّ أتى المسجدَ فلا يقل هكذا)[2] ئەگەر یەکێك لەنێوە لەماڵەوە دەستنوێژی گرت، دوایی هاتە مزگەوت، تا دەگەرێتەوە ماڵەوە هەموو ئەو ماوەیەی بۆ بەنوێژ حلێب دەگرێ، کەوابێ با پەنجەی تێك نەپەرێنێ، چونکە بە ئیعتیبار ئەو لەناو نوێژدایە.

١٠- کۆکردنەوەی قژو پۆشاک:

لە ئیبنو عەبباسەوە (رەزای خودای لێ بێ) لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ریوایەت دەکا دەڵێ: فەرمووی: «أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةٍ، لاَ أَكُفُّ شَعَرًا وَلاَ ثَوْبًا».[3] واتە: فەرمانم پێ کراوە کە لەسەر حەوت ئێسقان سوژدە بەرم هیچ پۆشاكو قژو شتی وا کۆنەکەمەوە. واتە: ئەگەر لە سوژدە بردندا ئەگەر قژو لکی پۆشاکم کەوتنە سەر زەوی قەیناکا.

١١- پێشخستنی ئەژنۆکان لەخستنە سەرزەوی دەستەکان:

---

[1] صحيح: م(٤/٢٣٠٣/٣٠٠٨)، د(٢/١٤٤/٤٧٧).

[2] صحيح: (ص.ج/٤٤٥) ، ك(١/٢٠٦).

[3] صحيح: لەباسی ئەرکەکانی نوێژدا تێپەڕی.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ وَلْيَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ».[1] ئەگەر یەکێك لەئێوە ویستی بچێتە سوژدە با وەکوو حوشتر خۆ ییخ نەدا، با لەپێشدا دوو دەستی بخاتە سەرزەوی ئمجار ئەژنۆکانی بخاتە سەر زەوی.

١٢- ڕاخستنی دوو دەست لەسوژدەدا:

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: «اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلاَ يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ».[2] لەسوژدە بردندا میانەڕەوی ڕەچاو بکەن، با هیچ کام لەئێوە کەچووە سوژدە باسکەکانی لەسەر زەوی ڕانەخا، وەکوو باسك ڕاخستنی سەگ.

١٣- نوێژکردن لەکاتی ئامادەبوونی خواردن، یان لەکاتی تەنگەتاویدا:

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم ژنەوت فەرمووی: «لاَ صَلاَةَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُهُ الأَخْبَثَانِ».[3] کەسفرەو نان دانرا نوێژکردن باش نیە، هەروا کە تەنگەتاو بوون بۆ سەراوکردن نوێژ مەکەن، تا سەراودەکەن‌و سەرلەنوێ دەستنوێژ دەگرنەوە.

١٤- پێشکەوتن لەئیمام:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ

---

[1] صحيح: (لەباسی سوننەتە کردەوەییەکانی نوێژدا تێپەڕی).

[2] متفــق عليــه: خ (٢/٣٠١/٨٢٢)، م (١/٣٥٥/٤٩٣)، ت (١/١٧٢/٢٧٥)، د (٣/١٦٦/٨٨٣)، جــه (١/٢٨٨/٨٩٢)، ن (٢/٢١٢) بنحوه.

[3] صحيح: (ص. ج/٧٥٠٩)، م (١/٣٩٣/٥٦٠)، د (١/١٦٠/٨٩).

اللّٰهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ».[(١)] ئايا يەكێك لەئێوە ناترسێ ئەگەر پێش ئیمام سەری بەرز کردەوە کە خودا سەری بکا بەسەری گوێدرێژ یان خودا شێوەو ڕوخساری بکاتە شێوەی گوێدرێژ.

ئەوەی کردنی ڕەوایە لەناو نوێژدا

١- ڕۆیشتن لەنوێژدا بۆ کاری پێویست ڕەوایە:

لە خاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا (درودی خودای لەسەر بێ) لەماڵەوە نوێژی دەکردو دەرگای ژورەکەی لەسەر داخرابوو، منیش هاتمەوە لە دەرگام داو داوای کردنەوەم کرد، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژەکەیدا چەند هەنگاوێك ڕۆیشت بۆلای دەرگاکەو کردیەوە، ئەمجار پاشەو پاش گەڕایەوە شوێنی خۆی، ئەمجار خاتو عائیشە وەصفی دەرگاکەی کردو فەرمووی: دەرگاکە لەڕوی قیبلەوە بوو[(٢)] جا ئەگەر دەرگاکە لەلای راست بوو یان لەلای چەپ بوو یان لەدواوەوەی بوو هەر دروستە بڕۆی بۆلای بەمەرجێ لەڕۆیشتنەکەیدا پشت نەکاتە قیبلە.

٢- لە کۆڵکردنی منداڵ لەنوێژدا:

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی دەکرد لەوکاتەدا ئومامەی کچی زەینەبی کچی کەخێزانی (ئەبولعاص)ی کوڕی (الربیع) بوو لەکۆڵ کردبوو، کە هەڵدەستا بۆ فاتیحە خوێندن ئومامەی لەکۆڵ دەکردو کە دەچووە سوژدە دایدەنا.[(٣)]

---

(١) متفق علیه: خ (٢/١٨٣/٦٩١) وهذا لفظه م (١/٣٢٠/٤٢٧)، د (١/٣٣٠/٦٠٩)، ن (٦٩/٢)، جه (١/٣٠٨/٩٦١).

(٢) حسن (ص. ن/١١٥١)، ت (٢/٥٦/٥٩٨)، د (٣/١٩٠/٩١٠)، ن (٣/١١).

(٣) متفق علیه: خ (١/٥٩٠/٥١٦)، م (١/٣٨٥/٥٤٣)، د (٣/١٨٥/٩٠٤)، ن (٢/٤٥).

٣- كوشتنی دووپشك و مار:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بەکوشتنی دووپشك و مار لەنوێژدا[1] واتە: ئەگەر کابرا لەنوێژدا بوو دووپشك یان ماری بینی و دەیتوانی بیانکوژێ با دەست بەکار بێ. ئەو جم و جوڵەی دەیکا بۆ لەناو بردنیان زیان بەنوێژەکەی ناگەیەنێ.

٤- ئاوڕدانەوەو ئاماژەکردنی مەبەست گەیەنەر:

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەندروستی باش نەبوو، لەدواوەی نوێژمان دابەست ئێمە بەپێوەو ئەو دانیشتبوو ئاوڕی دایەوە بۆ لامان ئاماژەی بۆ کردین کەدانیشین، ئێمەیش دانیشتین.[2]

٥- تف و بەڵغەمکردنە لکی پۆشاکەوە، یان دەرهێنانی دەستەسڕ لەباخەڵ ڕەوایە، ئاماژە بەو فەرموودەی جابیر کە لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا دەربارەی نەهی کردن لەتفکردن بەرەو ڕوی قیبلە.[3]

٦- ئیشارەت کردن بە ڕەتکردنەوەی سڵاو لەکەسێک سڵاوت لێ بکا:

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی چوو بۆ مزگەوتی قەباء نوێژی تێدا بکا، گرووپی یاریدەدەران هاتن سڵاویان لێ کرد ئەویش لەنوێژدا بوو، جا عەبدوڵڵا دەڵێ: بە (بیلال)م گوت: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چۆن وەڵامی سڵاوەکەیانی دایەوەو لەنوێژیشدا بوو؟ وتی: ئاوا بەو جۆرە دەستی خۆی پان

---

[1] صحیح: (ص. ج/١١٤٧)، خ (٢/٤١/٨٦٩).

[2] صحیح: (ص. ن/١١٤٥)، م (١/٣٠٩/٤١٣)، ن (٣/٩)، د (١/٣١٣/٥٨٨).

[3] صحیح: لەوەپێش لە (باسی کردارە ناباشەکانی ناو نوێژدا) تێپەڕی.

کردەوە جەعفەری کوڕی عەونیش دەستی پان کردەوە، بەری دەستی بۆلای زەوی‌و پشتی دەستی بۆلای ئاسمان.[١]

٧- ئەگەر لەنوێژدا شتێک ڕوویدا پیاو (سبحان الله) دەکا ئافرەت چەپڵە:

لەسەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَيُّهَا النَّاسُ مَا لَكُمْ إِذَا نَابَكُمْ شَيْءٌ فِي الصَّلاَةِ أَخَذْتُمْ فِي التَّصْفِيقِ؟ إِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ ، مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَقُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ ، فَإِنَّهُ لاَ يَسْمَعُهُ أَحَدٌ حِينَ يَقُولُ سُبْحَانَ اللَّهِ إِلاَّ الْتَفَتَ».[٢] ئەی خەڵکینە! ئەوە چیتانە کە لەنوێژدا شتێکتان دێتەرێ دەست دەکەن بەچەپڵە لێدان، چەپڵە لێدان لەنوێژدا هەر بۆ ئافرەت دروستە. جا هەرپیاوێك لەنوێژدا توشی شتێك هات با بڵێ: (سبحان الله) چونکە هەرکەسێك گوێی لێ بێ کە دەڵێ: (سبحان الله) ئیللا ئاوڕ دەداتەوە.

٨- ڕاستکردنەوەی هەڵە بۆ ئیمام (الفتح على الإمام).

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژێکی کرد، قورئانی تێدا خوێند، لێ تێکچونێکی توش هات، کەتەواو بوو بە ئوبەی فەرموو: ئەوە تۆ نوێژت لەگەڵ ئێمە کرد؟ ئوبەی وتی: بەڵێ: فەرمووی: ئەی چی مەنعی کردی لەوەی بۆم ڕەد بکەیەوە.[٣]

٩- تێوەژنین لەقاچی نوستوو:

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: (وابووە من لەپێش دەمی پێغەمبەر ڕادەکشام‌و تەشریفی نوێژی دەکرد، من قاچم درێژ دەکرد بۆ پێش

---

[١] حسن صحيح: (ص. د/٨٢)، د (١/١٧٠/٩٢٧).

[٢] متفق عليه: خ (٣/١٠٧/١٢٣٤)، د (٣/٢١٦/٩٢٨).

[٣] صحيح: (ص. د/٨٠٣)، د (٣/١٧٥/٨٩٤).

شوێنی سوژدەکەی، کەتەشریفی دەچووە سوژدە لەقاچی‌یەوە دەژمنیم‌و لام دەبرد، کە هەڵدەستایەوە قاچم دەهێنایەوە شوێنی پێشووی)[١]

١٠- شەڕکردن لەگەڵ ئەو کەسەی بیەوێ بە بەردەم نوێژکەردا تێپەڕێ.

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم بیست (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْ فِي نَحْرِهِ فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ». [٢] هەرکاتێ یەکێك لەئێوە نوێژی کردو رووی کردە سوترەو لەمپەرێك لەنێوان خۆی‌و خەڵکدا، یەکێك ویستی بە بەردەمیدا تێپەڕێ، با دەست بخاتە پێش گەردنی‌و بیگێڕێتەوە. ئەگەر هەر پێکیشی کرد با شەڕی لەگەڵ بکا، ئەوە کارەکەی لەکاری شەیتان دەچێ‌و دەبێ بەهەرشێوەیك بێ ڕێی لێ بگیرێ.

١١- گریان لەنوێژدا.

لە ئیمامی عەلی‌یەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: (ڕۆژی غەزای بەدر کەسمان نەبوو ئەسپ سواری بکا جگە لە (المقداد) ئێمەشت دەدی شەو هەمووومان وەنەوزو خەوەنوچکە دایگرتبووین جگە لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەو تەشریفی لەژێر درەختێکدا سەرگەرمی نوێژکردن‌و گریان بوو لەنوێژەکەیدا تا ڕۆژ بۆوە.[٣]

---

[١] متفق عليه: خ (١٢٠٩/٨٠/٣)، وهذا لفظه، م (٥١٢ – ٢٧٢ – ١/٣٦٧) بنحوه.

[٢] صحيح: (ص. ج/٦٣٨)، م (٥٠٥ – ٢٥٩ – ١/٣٦٢).

[٣] إسناده صحيح: خم (٢٢٥/٣٦/٢١)، خ (٨٩٩/٥٢/٢).

ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە

١- دڵنیابوون لە دەستنوێژ شکان.

لــە عــەببادی کــوڕی تەمیمــەوە لەمامیــەوە ڕیوایــەتکراوە: کەچــووەتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شکوای ئـەوەی کـرد: کـەمرۆڤ جـاری وا هەیــە واهەســتدەکا لەنوێــژدا شــتێکی لێ دەرچــووبێو دەکەوێتــە گومانــەوە، پێغەمبــەر فــەرمووی: بــا نوێژەکــەی نــەبڕێو واز لەنوێژەکــەی نەهێنێ. مەگەر گوێی لەدەنگێك بێ یان بۆنێك بێ.[١]

٢- نــەکردنی ڕوکنێــک لەڕوکنــەکانی نوێــژ یــان پاشــگوێ خــستنی مەرجێک لەمەرجەکانی بە ئەنقەستو بەبێ بیانو.

ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئاڕاستەی ئەو کابرایەی کـرد کـە بەهەڵەشـەیی‌و نـاڕێکی نوێـژی کـرد «ارْجِـعْ فَصَلِّ ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ».[٢] بگەڕێوە نوێژەکـەت بکـەرەوە چونکە تـۆ لەڕاسـتیدا نوێژت نەکرد. هەروا بەپێی فەرمانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) بەوکەســەی کــە بەپــشتە پێیــەوە پەڵەیــەکی بینــی ئــاوی وێ نەکــەوتبوو فەرمووی: بڕۆ دەستنوێژ بگرەوەو نوێژەکەشت دوبارە بکەرەوە.[٣]

٣- خواردن‌و خواردنەوە بە ئەنقەست

(إبـن المنـذر) دەڵـێ: زانایـانی ئیـسلام کـۆکن لەسـەرئەوە ئەگـەر کەسـێك لەنوێژی فەرزدا بە ئەنقەست شتی خوارد یان خواردییەوە پێویـستە لەسـەری

---

[١] متفق علیه: خ (١/٢٣٧/١٣٧)، م (١/٢٧٦/٣٦١)، د (١/٢٩٩/١٧٤)، جه (١/١٧١/٥١٣)، ن (١/٩٩).

[٢] متفــق علیــه: خ(٢٧٦/٧٩٣ و ٢/٢٧٧)، م(١/٢٩٨/٣٩٧)، د(٩٣/٨٤١ - ٣/٩٦)، ت(١٨٥/٣٠١ - ١/١٨٦).

[٣] صحیح: لەباسی مەرجەکانی دروستی دەستنوێژ تێپەڕی.

نوێژەکەی بگێڕێتەوە[1] هەروا ئەم حوکمە بۆ نوێژی سوننەتیش وایە بەلای جەماوەری زانایانەوە، چونکە هەرشتێك نوێژی فەرز بەتاڵ بکاتەوە نوێژی سوننەتیش پوچ دەکاتەوە.

٤- قسەکردنی بەئەنقەست کە بۆ بەرژەوەندی نوێژەکە نەبێ

لە زەیدی کوڕی ئەرقەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەنوێژدا قسەمان دەکرد هیچ پەیوەندی بە نوێژەکەوە نەبوو، هەمان بوو کابرا لەگەڵ هاوەڵی تەنیشتی قسەی دەکرد، هەتا ئایەتی {وَقُومُواْ لِلّهِ قَانِتِينَ – البقرة/٢٣٨} ئیتر فەرمانمان پێ کرا بە بێدەنگیو نەهیمان لێ کرا لە قسەکردنێك کە پەیوەندی بەنوێژەوە نەبێ.[2]

٥- پێکەنین:

(ابن المنذر) دەڵێ: کۆڕا هەیە لەسەرئەوە کە نوێژ بە پێکەنین پوچ دەبێتەوە.[3]

٦- تێپەڕبوونی ئافرەتی رەسیدە یان گوێ درێژ، یان سەگی رەش بە بەردەم نوێژکەردا ئەگەر نزیکی کەمتر لەشوێنی سوژدەبوو نوێژ بەتاڵ دەکاتەوە.... چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ يُصَلِّي فَإِنَّهُ يَسْتُرُهُ إِذَا كَانَ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ مِثْلُ آخِرَةِ الرَّحْلِ فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلاَتَهُ الْحِمَارُ وَالْمَرْأَةُ وَالْكَلْبُ الأَسْوَدُ ».

ئەگەر یەکێ لەئێوە ویستی نوێژبکا با شتێك بکا بە سوترەو پەردە لەبەردەمیا، جا ئەگەر شتێ بە ئەندازەی قوتکەی دواوەی کوپانە حوشتری

---

[1] الاجماع/٤٠.

[2] متفق عليه: م(١/٣٨٣/٥٣٩)، ت(١/٢٥٢/٤٠٠٣)، د(٣/٢٢٧/٩٣٦)، خ(٣/٧٢/١٢٠٠)، ن(٣/١٨) وليس عند الأخيرين (ونهينا عن الكلام).

[3] الأجماع/٤٠.

هەبوو ئـەوە دەبێتـە لەمپـەڕو مەحەجەرە بـۆی. وەڵێ ئەگـەر بەربەستێکی وا لەبەردەم نوێژەکەتانا نەبوو، ئەوە لەم حاڵەدا ئەگەر گوێدرێژ، ئافرەت، سەگی رەش بەبەردەم نوێژەکەتاندا تێپەڕی نوێژەکەتان دەبڕن‌و پوچی دەکەنەوە.

نوێژی سوننەت.
گەورەیی‌و فەڕی ئەم جۆرە نوێژە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَلاَتُهُ فَإِنْ صَلُحَتْ فَقَدْ أَفْلَحَ وَأَنْجَحَ وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ فَإِنِ انْتَقَصَ مِنْ فَرِيضَتِهِ شَيْءٌ قَالَ الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ فَيُكَمَّلَ بِهَا مَا انْتَقَصَ مِنَ الْفَرِيضَةِ ثُمَّ يَكُونُ سَائِرُ عَمَلِهِ عَلَى ذَلِكَ».[1]؛

لـەڕۆژی قیامەتـدا یەکـەم کردەوەیـێ: کـە بەنـدەی لەسـەر موحاسـەبە دەکرێ نوێژەکەیەتی، جا ئەگەر نوێژەکـەی بەتـەواوی‌و ڕێـك‌و پێکـی کردبـوو ئەوە سـەرفرازو رزگـاربووە. خـۆ ئەگـەر نوێـژەکانی بەتـەواوی نـەکردو کـەم‌و کوڕیـان تێـدابوو ئـەوە ڕەنـج بەخەسـارو ماڵوێرانـە، جـا ئەگـەر لەنوێـژە فـەڕزەکانی کـەم‌و کـوڕی هـەبوو پـەروەردگار دەفـەرموێ: بـڕوانن ئـاخۆ ئـەم بەندەیەم نوێژی سوننەتی هەیە؛ ئەگەر هەیبوو ئەوە کەم‌و کوڕی فەڕزەکانی لە سوننەتەکان بۆ تەواو دەکرێ، پاشان باقی فەڕزەکانی بـەو شێوە تـەعامولی لەگەڵ دەکرێ. کردەوەکانی بەم پێیە لێ وەردەگیرێ.

---

[1] صحيح: (ص.ن/٤٥١، ٤٥٢) ، ت(٤١١/٢٥٨/١)، ن(١/٢٣٢).

واباشە نوێژی سوننەت لەماڵەوە بکرێ

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ صَلاَتَهُ فَلْيَجْعَلْ لِبَيْتِهِ مِنْهَا نَصِيبًا فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلاَتِهِ خَيْرًا»[1] ئەگەر یەکێ لەئێوە نوێژی فەرزی لەمزگەوتدا کرد با بەشێك لەنوێژەکانی بهێڵێتەوە بۆ ماڵەوەی چونکە پەروەردگار خێرو فەڕو نوری داناوە بۆ ئەو نوێژەی لەماڵەوە دەیکا.

هەروا لە زەیدی کوڕی (ثابت)ەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «عَلَيْكُمْ بِالصَّلاَةِ فِي بُيُوتِكُمْ فَإِنَّ خَيْرَ صَلاَةِ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلاَّ الصَّلاَةَ الْمَكْتُوبَةَ».[2] هەندێ لەنوێژەکانتان لەماڵەوە بکەن، چونکە باشترین نوێژی مرۆڤ ئەو نوێژەیە لەماڵەوە بکرێ جگە لەنوێژی فەڕزەکان.

جۆرەکانی نوێژی سوننەت

نوێژی سوننەت (تطوع) دوو جۆرن: سوننەتی ڕەهاو بێ قەید، سوننەتی کاتو شوێن دیاریکراو (ألسنن الرواتب). واتە: ئەو نوێژانەی لەبەرودوای نوێژە فەرزەکانەوە ئەنجام دەدرێن. پێیان دەگوترێ: (سنن مقيدة).

نوێژە سوننەتە موقەیەدەکان کە بە (ألسنن الرواتب) ناسراون لەپێش نوێژە فەڕزەکانو لەدوا نوێژە فەرزەکان بەجێ دەهێندرێن. ئەمانەش دوو بەشن. هەیانە (مؤکد)و جەخت لەسەر کراوەن، هەیانە جەختیان لەسەر نەکراوەتەوە.

نوێژە جەخت لەسەرکراوەکان دوانزە رکاتن.

---

[1] صحيح: (مختصر م/٣٧٥)، م(١/٢٣٩/٧٧٨).

[2] متفق عليه: خ(٦١١٣/٥١٧/١٠)، م(١/٥٣٩/٧٨١)، د(٤/٣٢١/١٤٣٤)، ن(٣/١٩٨).

له عەبدوڵڵای کوڕی شەقیقەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لەخاتو عائیشە کرد دەربارەی چۆنیەتی نوێژکردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ نوێژە سوننەتەکانی ئاخۆ چۆنی ئەنجام دەدان؟ لە وەڵامدا فەرمووی: لەماڵی من پێش نوێژی نیوەڕۆ چوار ڕکاتی دەکردن، دوایی لەماڵ دەردەچوو پێش نوێژی بۆ خەڵکەکە دەکرد، پاشان دەهاتەوە ماڵەوە دووڕکاتی تری بەجێ دێنان. تەشریفی دەچوو پێش نوێژی شێوانی بۆ خەڵکەکە دەکردو پاشان دەهاتەوە ماڵەوە دووڕکاتی نوێژ دەکرد. دەچوو نوێژی خەوتنانی بە خەڵکەکە دەکردو پاشان دەهاتەوە لە ماڵەوە دووڕکاتی دەکردن. ئەمجار بەشەو نۆڕکاتی دەکردن یەکیان تاك ڕکات بوو، وادەبوو شەو بەڕاوەستانەوە زۆری نوێژ دەکرد، وادەبوو شەو بەدانیشتنەوە زۆری نوێژ دەکرد، جا کەلەخوێندنی قورئانی ناو نوێژ دەبوەوە دەچووە ڕوکوعو سوژدە واتە: لە حاڵەتی ڕاوەستانەوە دەچووە حاڵەتی ڕوکوعو سوژدە. خۆ ئەگەر بە دانیشتنەوە نوێژی بکردایە دوای خوێندنی فاتیحەو قورئان دەچووە حاڵەتی ڕوکوعو سوژدە.

ئەمجار کە فەجری دەدا دووڕکاتی سوننەتی فەجری دەکرد[1]. لە ئوممو حەبیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بیستم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنْ صَلَّى اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ بُنِيَ لَهُ بِهِنَّ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ»[2]: کەسێك لە شەوو ڕۆژێکدا دوانزە ڕکات نوێژی سوننەت بکا، خانوێکی لەبەهەشت دا بۆ دروست دەکرێ.

---

[1] م(١/٥٠٤/٧٣٠)، د(٤/١٣٢،١٣٣/١٢٣٨-)، ت(٢٧٢/٤٣٤ و ١/٢٧٣)) مختصراً.

[2] م(٥٠٢/٧٢٨ و ١/٥٠٣)، د(٤/١٣٢/١٢٣٧)، ت(١/٢٥٩/٤١٣)، ن(٣/٢٦٢)، جة(١/٣٦١/١١٤١).

سوننەتی جەخت لەسەر نەکراو (غیر مؤكد)

دوورکات پێش نوێژی عەصرو شێوان‌و خەوتنان.

لە (عەبدوڵلای کوڕی موغەففەل)ەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ، بَيْنَ كُلِّ أَذَانَيْنِ صَلاَةٌ». لەنێوان هەردوو بانگێکدا نوێژێك هەیە. لەنێوان هەردوو بانگێکدا دوو نوێژ هەیە، پاشان لەجاری سێیەمدا فەرمووی: (لِمَنْ شَاءَ)(١) بۆ کەسێك بیەوێ نوێژی سوننەت بکا.

سوننەت‌و باشە کە هەمیشە پێش نوێژی عەصر چوار رکات نوێژی سوننەت بکەی

لە ئیمامی عەلیەوە (خودای لێ رازی بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: هەمیشە پێغەمبەری خودا پێش عەصر چوار رکات نوێژی سوننەتی بەجێ دێنا، لەنێوانیاندا بە سڵاودانەوە لەسەر فریشتە نزیکەکانی بارەگای ئەقدەس ئەوانەی شوێن ئەوان کەوتوون لەخودا پەرستیدا لە موسوڵمانان‌و باوەڕداران.(٢)

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «رَحِمَ اللّٰهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا».(٣) خودا رەحم بەو کەسە بکا: کە لەپێش نوێژی عەصردا چوار رکات نوێژی سوننەت بەجێ دێنێ.

---

(١) متفق عليه: خ(٦٢٧/١١٠/٢)، م(٨٣٨/٥٧٣/١)، د(١٢٦٩/١٦٢/٤)، ت(١٨٥/١٢٠/١)، ن(٢٨/٢)، جة(١١٦٣/٣٦٨/١).

(٢) حسن: (ص.ت/٣٥٣)، ت(٤٢٧/٢٦٩/١).

(٣) صحيح: (ص.ت/٣٧٨١) ، ت(٣٨٧٠/٣٢٦/٥).

واباشە لەنێوان نوێژی شێوانو خەوتناندا نوێژی سوننەت بکرێ

لە حوزەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی شێوانم لەخزمەتدا کرد، دوایی ئەو تەشریفی تا نوێژی خەوتنان هەر نوێژی سوننەتی کردن.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەربارەی ئایەتی «تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا». دەڵێ: ئاماژەیە بەو حاڵەی موسوڵمانان کەوایان بار پێوە گرتبوو نێوان نوێژی شێوانو خەوتنان بەئاگابنو سەرگەرمی نوێژکردنی سوننەت بن.[1]

ئەو سورەتانەی پێغەمبەری خودا لەبرێ لەم نوێژانەدا دەیخوێند

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: {نِعْمَ السُّورَتَانِ يُقْرَأُ بِهِمَا فِي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ - (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) وَ (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)}.[2] چەند پڕفەڕو بەنرخن دوو سورەت بخوێندرێن لەدوو ڕکاتی پێش نوێژی بەیانی زوو. ئەو دوو سورەتەش سورەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)و سورەتی (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)ن.

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو لەدووڕکاتی سوننەتی فەجردا سورەتی (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)و سورەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)ی دەخوێند.[3]

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەدوو ڕکاتی سوننەتی فەجردا لەرکاتی یەکەمدا ئایەتی {قُولُواْ آمَنَّا بِاللَّهِ

---

[1] صحيح: (ص.د/١١٧٣) ، د(١٣٠٧/٢٠٣/٤).

[2] صحيح: (ص.جة/ ٩٤٤) ، خز(١١١٤/١٦٣/٢)، حم(٩٨٧/٢٢٥/٤)، جة(١١٥٠/٣٦٣/١).

[3] صحيح: (مختصر م/٣٦٠)، م(٧٢٦/٥٠٢/١)، د(١٢٤٣/١٣٥/٤)، ن(١٥٦/٢) جة(١١٤٨/٣٦٣/١).

وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْنَـا} ئـەوەی لـە سـورەتی (البقـرة)دایـەو لـەرکاتی دووەمـدا ئایـەتی {آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ}ی دەخوێند.[1]

لـە ئیبنـو مەسـعوودەوە گێڕدراوەتـەوە، گوتویـەتی: (نـازمێردرێن ئـەو هـەموو جـارەی گـوێم لـە پێغەمبـەر بـووە (دروودی خـودای لەسـەر بـێ): کـە لەدوو رکاتی دوا نوێژی شێوانو دوو رکاتی پێش نوێژی بەیانی سورەتی (قُـلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)و (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ)ی دەخوێند.[2]

نوێژی ویتر (نوێژی یەك ركات)
حوكمی نوێژی ویترو فەضلو گەورەیی

نوێـژی ویـتر سـوننەتێکی موئەکـەدو جـەخت لەسـەرکراوە، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەســەر بــێ) هــانی موســوڵمانانی داوە بــۆ بــەجێهێنانیو پارێزگاری کردن لەسەری.

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ »: خـودا تاقـەو تـاقی خـۆش لێ دێ.[3]

لە ئیمامی عەلیەوە ڕیوایەتکراوە، دەفـەرموێ: نوێـژی ویـتر واجـب نیـە، وەکوو نوێژە فـەرزەکانتان نیـە، وەلێ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) نوێژی ویتری بەجێ هێناوە، پاشان فەرمووی: « يَا أَهْلَ الْقُرْآنِ أَوْتِرُوا فَإِنَّ اللَّـهَ

---

[1] صحيح: (ص.ن/٩٠٥) ، م(١/٥٠٢/٧٣٧)، ن(٢/١٥٥)، د(٤/١٣٧/١٢٤٦).

[2] حسن صحيح: (ص.ت/٣٥٥) ، ت(١/٢٧٠/٤٢٩).

[3] متفق عليه: خ(١١/٢١٤/٦٤١٠)، م(٤/٢٠٦٢/٢٦٧٧).

وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ».[١] ئەی ئەهلی قورئان، نوێژی ویتر بەجێ بێنن، بێگومان خودا بۆ خۆی تاكو تەنهایە، تاكی خۆش دەوێ.

كاتی نوێژی ویتر

نوێژی ویتر لەدوا نوێژی خەوتنانەوە دروستە تا كۆتایی شەوو دەركەوتنی فەجری راست. ئەنجامدانی لەسێیەكی كۆتایی شەودا خێری زۆرە. لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، فەرمووی: (پێغەمبەری خودا لەهەموو كاتێكی شەودا نوێژی ویتری كردوە، لەسەرەتای شەودا، لەناوەڕاستیدا، لەكۆتایدا، كاتی ئەنجامدانی نوێژی ویتری پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كاتێكی بەرفراوان بوو بە كۆتایی هاتنی شەو كۆتایی هاتووە.[٢]

واباشە پەلەكردن لە بەجێهێنانی نوێژی ویتردا بكرێو لەسەرەتای شەودا ئەنجام بدرێ بۆ كەسێك ترسی ئەوەی هەبوو كۆتایی شەو بەئاگانایە، لەهەمان كاتدا واباشە بۆ كەسێك گومانی هەبوو كە لەكۆتایی شەودا بەئاگادێ. نوێژی ویترەكەی دوابخا بۆ ئەوكاتە.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە ئەبوبەكری فەرموو: (متى توتر؟): كەی نوێژی ویتر بەجێ دێنی. حەزرەتی ئەبوبەكر فەرمووی: پێش ئەوەی بنوم. بە حەزرەتی عومەریشی فەرموو: (متى توتر؟) كەی نوێژی ویتر دەكەی؟ فەرمووی: دەخەوم دوایی هەڵدەستم نوێژی ویتر دەكەم. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە

---

[١] صحيح: (ص.جة/٩٥٩) ، جة(١١٦٩/٣٧٠/١)، ت(٤٥٢/٢٨٢/١)، ن(٢٢٨ و ٢٢٩/٣) في حديثين، د(١٤٠٣/٢٩١/٤).

[٢] متفق عليه: (٧٤٥/٥١٢/١) وهذا لفظه. خ(٩٩٦/٤٨٦/٢) مختصراً، ن(٢٣٠/٣).

حەزرەتی ئەبوبەکری فەرموو: «أَخَذْتَ بِالْحَزْمِ أَوْ بِالْوَثِيقَةِ». بە حەزرەتی عومەریشی فەرموو: «أَخَذْتَ بِالْقُوَّةِ ».[١]

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرمووی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شەو نوێژی دەکردو منیش لەسەر جێگاخەوی ئەو پاڵ کەوتبووم، جا کەدەیەویست نوێژی ویتر بەجێ بێنێ، بەخەبەری دەکردمەوە منیش نوێژی ویترم دەکرد.[٢]

ژمارەی ڕکاتی نوێژی ویترو شێوازو صیفەتی

کەمترین نوێژی ویتر ڕکاتێکە، لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى ، فَإِذَا خَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً ، تُوتِرُ لَهُ مَا قَدْ صَلَّى».[٣] شەو نوێژی سوننەت دوو ڕکات دوو ڕکاتە، ئەگەر یەکێ لەئێوە ترسی ئەوەی هەبوو نوێژە ویترەکەی بکەوێتە بەر کاتی بەیانی، با یەك ڕکات بکا.

دروستە نوێژی ویتر بەسێ ڕکات بکا، یان پێنج ڕکات، یان حەوت ڕکات، یان نۆ ڕکات: لەخاتو عائیشەوە گێڕدراوەتەوە فەرموویەتی: (هەرگیز پێغەمبەری خودا لە ڕەمەزان و غەیری ڕەمەزاندا زیاد لە یانزە ڕکات نوێژی سوننەتی بەجێ نەهێناوە، چوار ڕکاتی دەکردن مەپرسە چەند بەجوانیو بەدرێژی ئەنجامی دەدان، پاشان چوار ڕکاتی تری دەکردن. پرسیار لەجوانیو ڕێكو پێکیان مەکە، ئەمجار سێ ڕکاتی بەجێ دێنان.[٤]

---

[١] حسن صحيح: (ص.جة/٩٨٨) ، خز(١٠٨٤/١٤٥/٢)، د(١٤٢١/٣١١/٤) ج(١٢٠٢/٣٧٩/١).

[٢] متفق عليه: خ(٩٩٧/٤٨٧/٢)، م(٧٤٤/٥١١/١).

[٣] متفق عليه: خ(٩٩٠/٤٧٧/٢)، م(٧٤٩/٥١٦/١)، ن(٢٢٧/٣)، ت(٤٣٥/٢٧٣/١).

[٤] متفق عليه: خ(١١٤٧/٣٣/٣)، م(٧٣٨/٥٠٩/١)، د(١٣٢٧/٢١٨/٤)، ت(٤٣٧/٢٧٤/١).

هەر لەخاتو عائیشەوە هاتووە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) لەشزەودا سیانزە رکاتی شەو نوێژ دەکرد، نوێژە ویترەکەی دوایی دەکردە پێنج رکات لەهیچ رکاتی ویتردا دانەدەنیشت مەگەر لەرکاتی کۆتاییدا.[1]

هەر لەخاتو عائیشەوە هاتووە فەرموویەتی: ئێمەی خێزانی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) شەوانە سیواكو ئاوی دەستنوێژمان بۆ پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) ئامادە دەکرد، ئیتر پەروەردگار بەخەبەری دەهێناین بەشەو وەندەی حەزی لێ بوو بەخەبەری بێنێ، جا تەشریفی سیواکی دەکردو دەستنوێژی دەگرت، نۆ رکات شەونوێژی دەکرد لەدوا رکاتی هەشتەم نەبوایە دانەدەنیشت، زیکرو حەمدی خودای دەکردو لێی دەپاڕایەوە، پاشان هەڵدەستایەوەو سەلامی نەدەدایەوە پاشان بە پێوە رکاتی نۆیەمیشی بەجێ دێنا، پاشان بۆ تەحیات خوێندن زیکرو حەمدو سەنای خودای تێدا دەکردو پاڕانەوەو دوعای تێدا دەخوێندن، ئەمجار سەلامی دەدایەوە بەجۆرێك ئێمە گوێمان لە سڵاودانەوەکەی بوایە. پاشان دوا سڵاودانەوە دوورکات نوێژی بەدانیشتنەوە بەجێ دێنا. بەوە، شەونوێژەکەی دەبوە یانزە رکات ئەی کوڕەکەم. پاشان کە پێغەمبەر کەوتە ساڵەوەو پیربوو نوێژی ویتری بە حەوت رکات بەجێ دێناو دوو رکاتەکەی دوا ویتریشی وەکوو پێشوو بەجێ دەهێنان ئەوە دەق دەیکردە نۆ رکات، ئەی کوڕەکەم.[2]

ئەگەر هەرسێ رکاتی نوێژی ویترت کرد لەناویاندا ئەو سورەتانە بخوێنی کە لەم حەدیثەی دوایی‌دا ئاماژەیان پێ کراوە.

---

[1] صحيح: (مختصر م/٣٨٢)، م(١/٥٠٨/٧٣٧)، د(٤/٢١٦/١٣٢٤)، ت(١/٢٨٥/٤٥٧).

[2] صحيح: (ص.ن/١٥١٠) ، م(١/٥١٢/٧٤٦)، د(٤/٢١٩/١٣٢٨)، ن(٣/١٩٩).

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژی ویتردا {سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى} و {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} و {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ}ی دەخوێندن. واتە: لەهەر ڕکاتێکی ویتردا، یەکێ لەم سورەتانەی دەخوێند.[1]

خوێندنی قنوت لەنوێژی ویتردا

لە حەسەنی کوڕی عەلییەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) چەند وشەیەکی فێرکردم، لەنوێژی ویتردا دەیانخوێنم «اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ وَإِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ».[2]

سوننەت وایە لەم قنوتەدا پێش چوونە ڕوکوع بکەوێ، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئوبەی کوڕی کەعب، کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژی ویتردا قنوتی پێش چوونە ڕوکوع خوێند.[3]

قنوت خوێندن لەنوێژی فەرزدا ڕێ پێدراو نیەو نامەشروعە. مەگەر لەکاتی بەڵاو کارەساتدا، پەیدابوونی ترس‌و بیم لە ڕوداوی ناخۆش. ئالەم حاڵانەدا قنوت خوێندن تایبەت نیە بەنوێژێك‌و بەنوێژێکی ترەوەنا، ئەم جۆرە قنوتە واباشە بخرێتە دوای چوونە ڕوکوع.

---

[1] صحيح: (ص.ن/١٦٠٧) ، ت(١/٢٢٨/٤٦١)، ن(٣/٢٣٦).

[2] صحيح: (ص.ن/١٦٤٧) ، د(٤/٣٠٠/١٤١٢)، ت(١/٢٨٩/٤٦٣)، جة(١/٣٧٢/١١٧٨).

[3] صحيح: (ص.د/١٢٦٦) ، د(٤/٣٥٨/١٤١٤).

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو کە دەیەویست دوعا لەیەکێ بکا یان دوعای بۆ بکا دوای روکوع قنوتی دەخوێند.

بەڵام قنوت خوێندنی نوێژی فەجر بەهەمیشەیی ئەوە بیدعەیە، وەکوو هاوەڵانی پێغەمبەر دانیان پێداناوە. لەئەبو مالیکی (ألأشجعی – کە سەعدی کوڕی طاریقە) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بە باوکمم گوت: ئەی باوکی خۆشەویستم؛ ئەتو لەدوا پێغەمبەرەوە، لەدوا ئەبوبەکرو عومەرو عوسمانەوە، لەدوا ئیمامی عەلییەوە لەم شوێنە لەکوفە نزیکەی پێنج ساڵ نوێژت کردوە. ئایا لەنوێژی بەیانیدا قنوتیان دەخوێند؟ لە وەڵامدا وتی: ئەی کوڕی خۆشەویستم هەموو ئەو قنوت خوێندنانە بیدعەو داهێنراون چ بنەمایەکی شەرعی نیە.[1]

خۆ مەحاڵەو عەقڵ قبوڵی ناکا پێغەمبەری خودا، لەهەموو نوێژێکی بەیانیدا دوای هەڵسانەوەی لە روکوع بڵێ: «اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ إِنَّكَ تَقْضِي وَلاَ يُقْضَى عَلَيْكَ وَإِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ». بەخوێندنی ئەم دوعایە دەنگ بەرزبکاتەوەو هاوەڵان لەدوایەوە (ئامین) بکەنو بەم شێوە بەردەوام بێ تا لەدونیا دەردەچێ، پاشان ئەم واقیعو حاڵە لای ئوممەت دیار نەبێو زوربەی ئوممەتو زۆرینەی هاوەڵانی باسی نەکەنو پەیڕەوی نەکەن، بەڵکوو هەموویان لەیادیان بچێو کاری پێ نەکەن، تەنانەت هاوەڵی وا هەبێ بڵێ: ئەوە (موحدەث)و تازە قەڵایە، وەکوو بینیمان (طارق الأشجعی) بەڕاشکاوانە وای گوت!![2]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٤٣٥)، حم(٣/٤٧٢ و ٦/٣٩٤)، جة(١٢٤١/١/٣٩٣).

[2] زاد المعاد: (١/٢٧١).

شەونوێژ (قيام الليل)

شــەونوێژ ســونــنەتێکی گەورەیــە، یەکێکــە لــە گــرنگترین دیــاردەو تایبەتمەندییەکانی تەقواکاران، وەکوو قورئان ئاماژەی پێکـردوەو دەفـەرموێ: {إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ، آخِـذِينَ مَـا آتَـاهُمْ رَبُّهُـمْ إِنَّهُـمْ كَـانُوا قَبْـلَ ذَلِـكَ مُحْسِنِينَ، كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ، وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ، وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ – الذاريات/١٥-١٩} بێگومان تـەقواکاران لـەناو بـاخ‌و سەرچاوەی سـازگاری بەهەشـتدا رادەبـوێرن، پاداشـی لـەبن نـەهاتووی خـودای خۆیان وەردەگرن، ئەوان لەوەپێش لەژیانی دونیایاندا چاکەکارو لەخودا تـرس بـوون، لەشـەودا کـەمێك دەنوسـتن لەبەشـی زۆریدا خـەریکی خـودا پـەرستی بـوون. لەبەرەبەیانـداو لـەکاتی روناکبوونـەوەی ئاسـودا لـەخودا دەپاڕانـەوەو داوای لێخۆشبوونیان لێ دەکرد.

لە ئەبو مالیکی (الأشعری)یـەوە ڕیوایـەتکراوە، ئـەویش لـە پێغەمبـەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَغُرَفاً يُرَى بُطُونُهَا مِـنْ ظُهُورِهَا وَظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا أعد اللّٰهِ تعالى لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ وَصَلَّى لِلّٰهِ بِاللَّيْلِ وَالنَّـاسُ نِيَـامٌ»[1]: بێگومـان لـە بەهەشـتدا ژورو غورفـەی وای تێدایـە لـەناوەرا دەرەوەیـان دیـارەو لـەدەرەوەڕا ناوەوەیـان دەبینـدرێ، پـەروەردگار ئامادەی کردوون بۆ کەسانێك خواردنیان دابێ بە برسـی‌و لێقـەوماوان، قسەو گفتوگۆیان لەگەڵ خەڵکدا نەرم‌و نیان بووبێ، زۆر بـەڕۆژو بـووبن‌و بـەردەوام بووبن بەشەو نوێژیان کردبێ لەکاتێکدا خەڵك نوستبن.

---

[1] حسن (ص.ج/٢١٢٣).

شەونوێژ لە ڕەمەزاندا زیاتر جەختی لەسەر کراوەتەوە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خەڵکی هەڵدەنا بۆ شەونوێژو خوداپەرستی لەشەوانی ڕەمەزاندا بەبێ ئەوەی فەرمان بکا بەوەی کەواجبەو عەزیمەتە. دەیفەرموو: «مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[١] کەسێك بەبڕوای تەواو هیوای پاداشەوە لە ڕەمەزاندا شەونوێژ بکا پەروەردگار لەتاوانی رابوردووی خۆش دەبێ.

ژمارەی ڕکاتەکانی شەونوێژ

کەمترین نوێژی شەونوێژ ڕکاتێکە، زۆریەکەیشی یانزە ڕکاتە. ئەمەیش بەپێی ئەو فەرموودەیەی خاتو عائیشە ریوایەتی کردووە لەوەپێش ئاماژەمان پێ کرد. کە دەفەرموێ: (پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەرگیز لەیانزە ڕکات نوێژ زیاتری نەکردووە، نە لەڕەمەزانو نە لەغەیری ڕەمەزاندا).[٢]

ڕەوایی ئەنجامدانی شەونوێژی ڕەمەزان بەجەماعەت

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شەوێك نوێژی تەراوێحی لەمزگەوتدا بە جەماعەت بۆ موسوڵمانان کرد پاشان شەوی دووەم خەڵك زۆر کۆبوونەوە، ئەمجار شەوی سێیەم یان چوارەم سەرلەنوێ لەمزگەوت گردبوونەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهات پێشنوێژییان بۆ بکا، کە ڕۆژبۆوە فەرمووی: «قَدْ رَأَيْتُ الَّذِي صَنَعْتُمْ وَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الْخُرُوجِ إِلَيْكُمْ إِلاَّ أَنِّي خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ

---

[١] متفق علیه: م (٧٥٩ – ١٧٤ – ١/٥٢٣)، خ (٢٠٠٩/٢٥٠/٤)، د (٤/٢٤٥/١٣٥٨).

[٢] متفق علیه: (لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا).

عَلَيْكُمْ». بێگومان من ئاگام له کۆبوونەوەو چاوەڕوانیتان بوو هیچ شتێکیش نەبوو بێتە لەمپەڕ لەوەی بێم بۆناوتان، وەلێ ترسام لەسەرتان فەرزبکرێ.) ئەمە لەمانگی رەمەزان بوو.[1]

له عەبدوڕەحمانی کوڕی عەبدی (ألقاری) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەخزمەت عومەری کوڕی خەتابدا شەوێکی رەمەزان چووم بۆ مزگەوت، بینیم خەڵکەکە کۆمەڵ کۆمەڵ بوون هەرکەسە بۆ خۆی نوێژی دەکرد هەبوو بەتەنیاو هەشبوو نوێژی دەکردو کۆمەڵێك لەگەڵیدا نوێژیان دەکرد، عومەر فەرمووی: من پێم وایە ئەم نوێژکەرانە لەدوا قورئان خوێنێکەوە کۆبکەینەوەو بەیەك کۆمەڵ نوێژبکەن باشترە، لەپاشان بڕیاری دا هەموویان لەدوای ئوبەی کوڕی کەعبەوە نوێژ بکەن. پاشان شەوێ لەخزمەتیا چوومەوە مزگەوت دیتمان خەڵکەکە لەدوا یەك پێش نوێژەوە نوێژدەکەن، عومەر فەرمووی: بەڕاستی ئەمە – کۆکردنەوەی ئەو خەڵکەیە لەدوا یەك ئیمامەوە – بیدعەیەکی باشە، ئەو بەشەی تێیدا دەخەون خێری زۆرترە لەو بەشەی نوێژی تێدا دەکەن. مەبەستی کۆتایی شەوبوو، واتە: ئەنجامدانی نوێژی شەونوێژ لەکۆتایی شەودا باشترە، ئەوکاتە خەڵکەکە لەسەرەتای شەودا نوێژیان دەکرد.[2]

واباشە لەغەیری رەمەزانیشا پیاو ماڵو منداڵی بەشەو بەخەبەر بێنێ بۆ شەونوێژ

لەئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَيْقَظَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّيَا أَوْ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

---

(١) متفق عليه: م(٧٦١/٥٢٤/١)، خ(١١٢٩/١٠/٣)، د(١٣٦٠/٢٤٧/٤).

(٢) صحيح: (مختصر خ/٩٨٦)، ط(٢٤٧/٨٥)، خ(٢٠١٠/٢٥٠/٤).

جَمِيعًا كُتِبَا فِي الذَّاكِرِينَ وَالذَّاكِرَاتِ».[1] ئەگەر پیاو بەشەو خێزانی خۆی بەخەبەر هێناو دەستنوێژیان گرتو شەونوێژیان کرد - یان بەیەکەوە دوورکات نوێژیان کرد - ئەوە ناویان لەڕیزی ئەوانە دەنووسرێ کەزۆر زیکرو یادی خودا دەکەن.

گێڕانەوەی نوێژی شەونوێژ (ئەگەر فەوتابوو)

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: (پێغەمبەری خودا ئەگەر شەونوێژی بفەوتایە بەهۆی ئازارێك یان بیانوێکی تر، بەڕۆژ دوانزە ڕکاتی دەکردنەوە).[2]

لە عومەری کوڕی خەتابەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ مِنَ اللَّيْلِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ».[3]: کەسێك لەو ئەندازە قورئانەی باری پێوە گرتبوو بەشەو دەیخوێند، بۆی نەخوێندراو خەوی لێ کەوت یان شتێك لەو بەشەی مایەوەو بۆی نەخوێندرابوو، ویستی لەنێوان نوێژی بەیانیو نوێژی نیوەڕۆ بیخوێنێو خوێندی، ئەوە دەق وەکوو ئەوە وایە بەشەو خوێندبیەتیو ئەو پاداشەی بۆ دەنووسرێ.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٠٩٨) ، د(١٢٩٥/١٩٤/٤)، جة(١٣٣٥/٤٢٣/١).

[2] صحيح: (ص.ج/٤٧٥٦) ، م(٧٤٦ - ١٤٠/٥١٥/١).

[3] صحيح: (ص.جـه/١١٠٤) ، م(٧٤٧/٥١٥/١)، ت(٥٧٨/٤٧/٢)، د(١٢٩٩/١٩٧/٤)، ن(٢٥٩/٣)، جه(١٣٤٣/٤٢٦/١).

کەسێك بەوە ڕاهات شەونوێژ بکاو دوایی وازی لێ بهێنێ کارێکی خراپە

لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی (ألعاص)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: ئەی عەبدوڵڵا! وەکوو فلاّنکەس مەبە، لەوەپێش بەوە ڕاهاتبوو شەونوێژ بکا، کەچی دوایی وازی لێ هێنا.[1]

نوێژی چێشتەنگاو (نوێژی تۆبەکاران)

ڕەوایی نوێژی چێشتەنگاو

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خۆشەویستم بەسێ شت ئامۆژگاری کردم: بەوەی لەهەموو مانگێکدا سێ ڕۆژ بەڕۆژوبم، دوو ڕکات نوێژی چێشتەنگاو بەجێ بێنم، هەموو شەوێك پێش خەوتن نوێژی ویتر بەجێ بێنم.[2]

گەورەیی نوێژی چێشتەنگاو

لە ئەبو زەڕڕەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلاَمَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ وَيُجْزِئُ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى».[3] ڕۆژ دەبێتەوەو لەسەر هەموو جموزگەیەکی یەکێك لەئێوە خێرو صەدەقە هەیە هەموو (سبحان الله) گوتنێك صەدەقەیە، هەموو (الحمد لله) گوتنێك صەدەقەیە، وتنی: (لا اله الا الله)، (الله أكبر) کردن صەدەقەیە، فەرمان بەچاکە

[1] متفق عليه: خ(١١٥٢/٣٧/٣)، م(١١٥٩ – ١٨٥/٨١٤/٢).

[2] صحيح: (مختصر م/٣٦٧)، م(٧٢١/٤٩٩/١)، د(١٤١٩/٣١٠/٤).

[3] صحيح: (مختصر م/٣٦٤)، م(٧٢٠/٤٩٩/١)، د(١٢٧١/١٦٤/٤).

صەدەقەیە، نەهی کردن لەخراپە صەدەقەیە. لەجیاتی ئەو زیکرو پەرستشانە مرۆڤ دەتوانێ دووركات نوێژی سوننەتی چێشتەنگاو بکا.

ژمارەی رکاتی سوننەتی چێشتەنگاو

کەمترین رکاتی ئەو نوێژە دوو رکاتە، ئەمەش بەگوێرەی ئەو حەدیثانەی لەوەپێش ئاماژەیان پێ کرا. زۆرترین رکاتیشی هەشتە.

لە (ئوممو هانیء)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رۆژی رزگارکردنی مەککە لەماڵەوە غوسڵی کردو هەشت رکات نوێژی سوننەتی چێشتەنگاوی کرد.[1]

باشترین کات بۆ بەجێهێنانی نوێژی سوننەتی چێشتەنگاو

لە زەیدی کوڕی ئەرقەمەوە ڕیوایەتکراوە: گوتویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە لای ئەهلی قوباء، لەوکاتەدا خەڵکەکە نوێژی سوننەتی چێشتەنگاویان دەکرد، فەرمووی: « صَلاَةُ الأَوَّابِينَ إِذَا رَمِضَتِ الْفِصَالُ مِنَ الضُّحَى»: کاتی باش‌و پەسەند بۆ ئەنجامدانی نوێژی سوننەتی چێشتەنگاو (نوێژی فەرمانبەرداران‌و تۆبەکاران) ئەو دەمەیە خۆر گەرمی بەهێز دەبێ‌و فاچی بێچوە حوشتر بەگەرمبوونی لمب تینی پێ دەگا.[2]

---

[1] متفـــق عليـــه: خ(٣/٥١/١١٧٦)، م(٣٣٦/٧١ – ١/٢٢٦)، د(٤/١٧٠/١٢٧٧)، ت(٤٧٢/١/٢٩٥)، ن(١/١٢٦).

[2] صحيح: (مختصر م/٣٦٨/٧٤٨ – ١/٥١٦/١٤٤).

سوننەتی دوا دەستنوێژ شتن (سنة الوضوء)

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی نوێژی بەیانیدا بە بیلالی فەرمووو: « يَا بِلاَلُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الإِسْلاَمِ ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ».!

ئەی بیلال پێم بڵێ: بەباشترین کردەوەیەك لەچوار چێوەی ئیسلامدا ئەنجامت دابێ، چونکە من تەپە تەپی نەعلەکانتم بیست لەپێش خۆمەوە لە بەهەشت.؟! لە وەڵامدا بیلال وتی: لەڕاستیدا من کردەوەیەکم ئەنجام نەداوە زیاتر جێگای هومێدبێ لەناو کردەوەکانمدا، ئەوەندە هەیە من هیچ کاتێ نەبووە دەستنوێژم گرتبێ بەشەو بووبێ یان بەڕۆژ بووبێ، ئیللا بەو دەستنوێژە ئەوەندێکی توانیبێتم نوێژی سوننەتی دوا دەستنوێژ گرتنم بەجێ هێناوە.[1]

نوێژی ئیستیخارە

سوننەتە بۆ کەسێك کارێکی گرنگی دێتە پێش کە داوا لە پەروەردگار بکا چی چاكو باشە ئەوەی بێنێتەڕێو دڵی بخاتە سەر ئەو لایەنەی خێری ئەوی تێدایە. وەکوو لە حەدیث دا هاتووەو لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا فێری نوێژی ئیستیخارەی دەکردین وەکوو چۆن سوڕەتێکی لە قورئان فێر دەکردینو فەرمووی: « إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالأَمْرِ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْفَرِيضَةِ ثُمَّ لِيَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ

---

[1] لەوەپێش لەباسی ئەو شتانەدا کە دەستنوێژی بۆ دەشۆردرێ باس کرا.

- فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِي - قَالَ - وَيُسَمِّي حَاجَتَهُ». [1]

خودایه من لێت دەپاڕێمەوەو داواکارم بە زانیاریو دەسەڵاتی خۆت ڕێگای خێرم نیشان بدەی، داوای هێزو توانات لێ دەکەم بە دەسەڵاتی خۆت یارمەتیم بدەی، داواکارم لە فەضلو شکۆمەندی هەرە بەرزو گەورەییت، ئەتۆ خاوەن دەسەڵاتیو من بێ توانا، تۆ زاناو عالم بەهەموو شتێك من نەزانو هیچ نەبین، ئەتۆ زاناو ئاگادار بەسەر هەموو غەیبیاتو نهێنییەکاندا. خودایە تۆ دەزانی کام ڕێگایە خێری بۆ من تێدایە بۆ دینو دونیاو قیامەتم - یان بۆ ئیشی ئێستاو داهاتووم - جا کەوابێ ئەو ڕێگایەی خێری بۆمن تێدایە ئەوەم نیشان بدەو بمخەرە سەر ئەو ڕێگایە. دەشزانی کام ڕێگایە شەرو خراپە بۆمن، جا ئەو ڕێگایەی شەڕو خراپە بۆ دینو دونیاو قیامەتم - یان بۆ ئیشی ئێستاو داهاتووم - ئەوە ئەو شەڕو نەگبەتیەم لێ لادەو منیش لەو ڕێگایە دوور خەرەوە. لەهەر شوێنێك خێر هەیە بۆم دەستەبەر بکەو دڵم پێی ڕازی بکە، ئەمجار ناوی کارەکەی دێنێ.

نوێژی خۆرگیران

ئەگەر مانگ گیرا یان خۆرگیرا سوننەتە جاڕبدرێو بگوترێ (ألصلاة جامعة).

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆرگیرا، بەناو خەڵکدا جاڕدرا بەم

[1] صـحیح: (ص.جـه/١١٣٦) ، خ(٦٣٨٢/١٨٣/١١)، د(١٥٢٤/٣٩٦/٤)، ت(٤٧٨/٢٩٨/١)، جه(١٣٨٣/٤٤٠/١)، ن(٨٠/٦).

شێوەیە: (إنَّ الصَّلاة جامعة)[1]. جا کەخەڵك بەدەم بانگەوازەکەوە هاتن‌و لەمزگەوت کۆبوونەوە ئیمام دوو رکات پێشنوێژییان بۆدەکا. بەم شێوەیەی لەم حەدیثەی دواییدا هاتووە.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆرگیرا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چوو بۆ مزگەوت‌و خەڵکەکەی لەدوا خۆیەوە ریزکرد (الله أکبر)ی نوێژ دابەستنی فەرموو. ئەمجار بەدورودرێژی قورئانی خوێند، پاشان (الله أکبر)ی کردو چووە روکوع‌و زۆر لە روکوعدا مایەوە، پاشان هەڵسایەوەو وتی: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ». ئەمجار وەستاو نەچووە سوژدە، دەستی کردەوە بە خوێندنی قورئان بەشێوەیەکی درێژ بەڵام لە قورئانخوێندنی رکاتی یەکەم کورتتر بوو، ئەمجار (الله أکبر)ی کردو چووە روکوع‌و زۆرمایەوە، بەڵام لە روکوعی رکاتی یەکەم کورتربوو، ئەمجار سەری بەرزکردەوەو فەرمووی: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» پاشان چووە سوژدە، پاشان لەرکاتی کۆتاییدا وەکوو رکاتی یەکەم رەفتاری کرد، چوار رکات نوێژی بەچوار سوژدە ئەنجامداو پێش ئەوەی لەمزگەوت بگەڕێتەوە خۆر دەرکەوتەوە[2]

وتارخوێندنەوە دوای نوێژی خۆرگیران

سوننەتە پێش نوێژ خوێن کە سڵاوی دایەوە هەڵسێ وتارێك بۆ خەڵکەکە بخوێنێتەوە، تێیدا ئامۆژگاری خەڵکەکە بکاو هەڵیان نێ بۆ کردارو گوفتاری باش‌و بەئاگایان بێنێتەوە.

---

[1] متفق علیه: خ(١٠٤٥/٢/٥٣٣)، م(٩١٠/٦٢٧/٢)، ن(٣/١٣٦).

[2] متفق علیه: خ(١٠٤٦/٢/٥٣٣)، م(٩٠١-٣/٦١٩/٢)، د(١١٦٨/٤٦/٤)، جة(١٣٨٣/٤٤٠/١)، ن(٦/٨٠).

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژی خۆرگیران نوێژی خۆرگیرانی ئەنجامدا، ئەمجار خاتو عائیشە باسی شێوەی نوێژکردنەکەی پێغەمبەری کرد، فەرمووی پاشان سڵاوی دایەوە لەوکاتەدا خۆر دەرکەوتبووەوە. وتاری بۆ خەڵکەکەداو فەرمووی: خۆرگیران‌و مانگگیران دوو نیشانەن لەنیشانەکانی پەروەردگار، ئەم دوو مەخلوقە نە بەهۆی مردنی کەسێك یان ژیانی ناگیرێن‌و، هەرکاتێ دیتان مانگگیرا یان خۆرگیرا پەنابەرنە بەر نوێژکردن[1]

لەخاتو ئەسمائەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی خۆرگیراندا فەرمانی کرد بەکۆیلە ئازادکردن.[2]

لە ئەبو موساوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لەسەردەمی ژیانی پێغەمبەردا خۆرگیرا، پێغەمبەری خودا رابوو، ترسا کە ئەوە سەرەتای رابوونی قیامەت بێ، هات بۆ مزگەوت‌و بەدرێژترین شێوە وەستان‌و ڕوکوع‌و سوژدەبردن نوێژەکەی ئەنجامدا، من لەوەپێش وام نەدیبوو بەو شێوە نوێژی ئاوا بەجێ بێنێ، ئەمجار فەرمووی: «هَذِهِ الآيَاتُ الَّتِي يُرْسِلُ اللَّهُ لاَ تَكُونُ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ ، وَلَكِنْ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ ، فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَافْزَعُوا إِلَى ذِكْرِهِ وَدُعَائِهِ وَاسْتِغْفَارِهِ» ئەم ڕوداوانە نیشانەی گەورەیی خودان‌و دەیان هێنێتە دی، هۆکاری هاتنە دییەکەیان مردنی کەسێك یان ژیانی نیە، بەڵکوو دیاردەو ڕوداوێکن پەروەردگار بەندەکانی خۆی پێ دەترسێنێ، جا کەئێوە ڕوداوی ئاواتان دیتن پەنا بەرنە بەر یادو زیکری پەروەردگارو دەست بکەن بەدوعاو پاڕانەوە لێی.

---

[1] متفق عليه: خ(١٠٤٦/٥٣٣/٢)، م(٩٠١ — ٦١٩/٢/٣)، د(١١٦٨/٤٦/٤)، ن(١٣٠/٣).

[2] صحيح: (مختصر خ/١١٨)، خ(١٠٤٥/٥٤٣/٢).

ظـاهیری فەرمودەکـەی پێغەمبــەر (درو‌ودی خــودای لەســەر بــێ) کــە دەفەرموێ: {فافزعوا.........} وجوب دەگەیـەنێ، کەوابوو نوێـژی خۆرگیران دەچـێتە چوارچـێوەی فـەرزی کیفایـەوە، ئـەبو عوانــە لـە صـەحیحەکەیدا (ج٢/٣٩٨) ئاماژەی بەوە کردووەو نوسـیویەتی: (باب وجوب صـلاة الكـسوف) پاشــان بــڕێ فــەرموودەی صــەحیحو راســتی دەربــارەی فــەرمانکردن بــە ئەنجامدانی نوێژی خۆرگیران رانوانـدون. ئیبنـو خوزەیمـەش هـەمان رەفتـاری ئەبو عەوانەی رەچاو کردوەو لە (صەحیحە)کەیـدا (ج٢/٣٨) وتوویـەتی (بـاب الأمر بالصلاة عند كسوف الشمس والقمر) پاشان هەنـدێ فـەرموودەی هێنـاون دەربارەی فەرمانکردن بە ئەنجامدانی نوێژی خۆرگیران.

ئیبنـو حەجـەری عەسـقەلانی لـە (فـەتحولباریدا ج٢/٥٢٧) دەفـەرموێ: جـەماوەری فوقــەها پێیــان وایــە نوێــژی خــۆرگیران ســوننەتێکی جــەخت لەسەرکراوەیە ئەبو عەوانە لە صەحیحەکەیدا دانی ناوە بەوەدا کە ئەو نوێژە واجبە، وەڵێ من کەسی ترم نەدیوە ئەو رایەیان هەبێ. جگەلەوەی کە لـەئیمام مالیکـەوە واگێڕدراوەتـەوە کـە وتویـەتی حوکمەکـەی وەکـوو حـوکمی جومعـە هەیـە. (ألـزین)ی کوڕی (المـنیر) لـە ئـەبو حەنیفـەوە نـەقڵ دەکـا: کـە نوێـژی خـۆرگیران واجبـە، هـەروا بـڕێ لـەو زانـا حەنەفیانـەی فیقهـی حەنــەفییان نووسیوە پێیان وایە ئەو نوێژە واجبە.

نوێژ بارانە

ئەگـەر بـاران نـەباریو وشـکە سـاڵی بـوو، قـاتو قـڕی چاوەڕوان دەکـرا، سوننەتە خەڵکەکە لەشارو گوند بڕۆنە دەرەوە بۆ ئەنجامدانی نوێژ بارانە لـە چۆڵو سارایەکی لەباردا ئیمـام دوورکـات نوێـژیان پـێ بکـا، دوعـاو پاڕانــەوەی

زۆر بکەن، ئەمجار پۆشاکی سەرشانیان هەڵگێڕنەوە، لای راستی بخەنە سەر شانی چەپیان‌و لای چەپیان بخەنە سەرشانی راست...

لە عەببادی کوڕی تەمیمەوە لەمامیەوە عەبدوڵڵای کوڕی زەید ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا لەگەڵ موسوڵمانان لەشار چووە دەر بۆ شوێنێك نوێژە بارانەی لێ بکا، روی کردە قیبلەو دوورکات نوێژی نوێژەبارانەی کرد، ئەمجار ریدای سەرشانی هەڵەوگێڕکرد، سوفیان دەڵێ: (المسعودی) لە ئەبوبەکرەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ لای راستی ریدایەکەی خستە سەرشانی چەپی.[1]

هەر لە عەببادەوە ڕیوایەتکراوە، وتی: پێغەمبەرم بینی کاتێك کە تەشریفی چووە دەر بۆ نوێژەبارانە، دەڵێ بینیم پشتی لە خەڵکەکە کردو روی کردە قیبلەو دەستی کرد بە دوعاو پاڕانەوە، پاشان ریداکەی سەرشانی هەڵەوگێڕ کرد، پاشان دوورکات نوێژی بۆکردین، بەدەنگی بەرز قورئانی خوێند.[2]

سوجدەی قورئان خوێندن

ئیبنو حەزم لەکتێبی (المحلی ج٥/١٠٥-١٠٦)دا دەفەرموێ: لەقورئانی پیرۆزدا چواردە سوژدە هەن، یەکەمیان لە سورەتی (الأعراف) پاشان لە (الرّعد)، ئەمجار لە (النحل)و پاشان لە (سبحان)داو ئەمجار لە (کهعص)و پاشان (الحج)و ئەمجار لە (الفرقان)و ئەمجار لە (النمل)و پاشان لە (الم التنزیل) پاشان لە (ص)و ئەمجار لە (حم فصلت) پاشان لە (والنجم)

---

[1] متفق علیه: خ(١٠٢٧/٥١٥/٢) وهذا لفظه م (٨٩٤-٢/٦١١/٢)، د(١١٤٩/٢٤/٤)، ت(٥٥٣/٣٤/٢)، ن(١٥٥/٣) بنحوه.

[2] صحیح: (ص.د/١٠٢٩)، خ(١٠٢٥/٥١٤/٢) وهذا الفظه م(٨٩٤/٤ — ٦١١/٢) ولیس عنده الجهد د(١١٥٠/٢٦/٤).

لەکۆتایی‌داو ئەمجار لە (اذا السماء انشقت) لەدوا (لا يسجدو) پاشان لە (اقـرأ باسم ربك) لە کۆتاییەکەیدا.

حوکمی سوژدە

ئیبنو حەزم دەڵێ سوژدەی تیلاوەت فەرزنیە، بەڵکوو فەضل‌و خێرێکی گەورەیە، سوژدەی تیلاوەت هەمووکاتێ دەبردرێ. لەنوێـژی فەرزو سوننەت‌و لەغەیری نوێژیشدا ئەنجام دەدرێ. هەموو کاتێك دەبێ، لەکاتی خۆرهەڵاتن‌و ئاوابوونی‌دا لەوکاتەدا کەخۆر لەنێوەڕاستی ئاسمان‌دا دەبێ روت لە قیبلە بێ یان روت لە غەیری قیبلە بێ، دەستنوێژت هەبێ یان نا.

بۆیـە دەگـوترێ: سـوژدەی تـیلاوەت فەرزنیـەو فـەضل‌و خێـرە، چـونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سورەتی (والنجم)ی خوێنـدو سوژدەی برد[1]

زەیدی کوڕی ثابیت هەمان سورەتی بەسەردا خوێندەوە کەچی سـوژدەی نـەبرد[2] ئەمـەش {وەکـوو (ألحـافظ) لـە فەتحولباریـدا ج٢/٥٥٥}دا دەڵـێ: نیشانەی ئەوەیە واجب نیە.

ئیبنـو حـەزم [3] دەڵـێ: سـوژدەی تـیلاوەت بۆیـە بـەبێ روکردنـە قیبلـەو دەستنوێژیش دروستە چونکە لە واقیعدا بەنوێژ ناژمێردرێ، ئەمـەش بـەپێی حەدیثی پێغەمبەر کە فەرموویەتی: «صَلاَةُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مَثْنَى مَثْنَـى». نوێـژی شـەونوێژ دوورکـات دوورکاتـە. جـا هەرنوێـژێك لـەدوورکات کـەمتربوو ئـەوە بەنوێژ ناژمێردرێ مەگەر دەقێك هەبێ بەنوێـژی حـسێب بکـا، وەکـوو رکـاتی

---

[1] متفق عليه: خ(٢/٥٥٣/١٠٧٠)، م(١/٤٠٥/٥٧٦)، د(٤/٢٨٢/١٣٩٣)، ن(٢/١٦٠).

[2] متفق عليه: خ(٢/٥٥٤/١٠٧٣)، م(١/٤٠٦/٥٧٧)، ن(٢/١٦٠)، د(٤/٢٨٠/١٣٩١)، ت(٤٤/٥٧٣).

[3] المحلى ج٥/١١١.

نوێـژی تـرس‌و نوێـژی جـه‌نازه. ده‌ی هـیچ ده‌قێـك نیـه سـوژده‌ی تیلاوه‌تـی به‌نوێژ حسێب كردبیٚ.

گه‌وره‌یی سوژده‌ی تیلاوه‌ت

لـه ئـه‌بو هـوره‌یره‌وه ڕیوایـه‌تكراوه، ده‌ڵـێ: پێغه‌مبـه‌ر (دروودی خـودای له‌سه‌ر بیٚ) فه‌رمووی: «إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ فَسَجَدَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ يَا وَيْلَهُ – وَفِي رِوَايَةِ أَبِي كُرَيْبٍ يَا وَيْلِي – أُمِرَ ابْنُ آدَمَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَأَبَيْتُ فَلِيَ النَّارُ» [١]: كـه ئـاده‌میزاد ئایـه‌تێكی سوژده‌بردنی خوێندو سوژده‌ی برد، شه‌یتان كه‌نارگیر ده‌بیٚ‌و ده‌ست ده‌كا بـه گریان‌و ده‌ڵێ: ئه‌ی هاوار بۆ خۆم، ئـه‌و كابرایـه فـه‌رمانی پـیٚ كـرا بـه سـوژده بردن‌و سوژده‌ی بردو به‌هه‌شتی بۆ خۆی مسۆگه‌ر كرد. ئه‌من فه‌رمانم پیٚ كرا به سوژده‌و یاخی بووم، دۆزه‌خم بۆ خۆم مسۆگه‌ر كرد.

چی له سوژده‌ی تیلاوه‌تدا ده‌گوتریٚ

له‌خاتو عائیشه‌وه ڕیوایه‌تكراوه، ده‌فـه‌رمویٚ: پێغه‌مبـه‌ر (دروودی خـودای له‌سـه‌ر بـیٚ) لـه سـوژده‌ی تـیلاوه‌تدا به‌شـه‌و چـه‌ند جارێـك ئـه‌م دوعایـه‌ی ده‌خوێنـد « سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ». [٢] ڕوخسارم سوژده‌ی بـرد بـۆ خودایـه‌ك دروسـتی كـردوه، بـه‌هێزو توانـای خـۆی ئامێری بیستن‌و دیتن: كه گوێچكه‌و چاوه بۆی فه‌راهه‌م هێناوه.

لـه ئیمـامی عه‌لییـه‌وه ڕیوایـه‌تكراوه، ده‌فـه‌رمویٚ: پێغه‌مبـه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بیٚ) كه ده‌چوه سوژده ده‌یفـه‌رموو: «اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ وَبِكَ

---

[١] صحيح (مختصر م/٣٦٩)، م(١/٨٧/٨١).

[٢] صحيح: (ص.د/١٢٥٥) ، د(٤/٢٨٩/١٤٠١)، ت(٥/٤٧/٥٧٧)، ن(٢/٢٢٢).

آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ وَأَنْتَ رَبِّي سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ وَصَوَّرَهُ وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ».(١)

خودایە من بۆتۆ سوژدەم برد، ئیمانم بەتۆ هێناوە، بۆ تۆ گەردنکەچ بووم، ئەتۆ پەروەردگاری منی، روخسارم چووە سوژدە بۆ ئەو خودایەی گوێچکەو چاوی بۆ بەدی هێناوم، پاكو مونەزەهی بۆ خودایەك كە بەدیهێنەرێکی بێ وێنەو كار دروستو بێ خەوشە.

لە ئیبنو عەباسەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووم، پیاوێك هاتە خزمەتی، وتی: من دوێنێ شەو لەخەودا وام خۆم بینی كە نوێژ دەكەم روم كردۆتە قەدە درەختێك، سورەتی (ألسجدة)م خوێندو چوومە سوژدەو درەختەكەش وەكوو من سوژدەی برد، گوێم لێ بوو، دەیگوت: خودایە! لەپاداشی ئەم سوژدەیەمدا گوناهم لێ هەڵوەرێنە، خێرم بۆ بنووسە، لای خۆت بۆم بكە بە بارمتە.

ئیبنو عەباس دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینی سورەتی (ألسجدە)ی خوێندو چووە سوژدە، گوێم لێ بوو لە سوژدەكەیدا هەمان ئەو دوعایەی دەخوێند: كە پیاوەكە لەبارەی درەختەكەوە بۆ پێغەمبەری گێڕایەوە.(٢)

سوژدەی شوكر

وا سوننەتە بۆ كەسێك خودا نیعمەتێكی پێدا یان بەڵایەكی لەسەر لابرد، یان مزگێنی پێدرا بەشتێك كەیف خۆش بێ، بكەوێتە سوژدەو ئیقتیدا بە پێغەمبەر بكا.

---

(١) صحيح: (ص.جة/٨٦٦) ، م(١/٥٣٤/٧٧١)، جة(١/٣٣٥/١٠٥٤)، د(٢/٤٦٣/٧٤٦)، ت(٥/١٤٩/٣٤٨١).

(٢) صحيح: (ص.جة/٨٦٥) ، ت(٢/٤٦/٥٧٦)، جة(١/٣٣٤/١٠٥٣).

لـە ئەبوبـەکرەوە ریوایـەت کـراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەری خـودا (دروودی خودای لەسەر بێ): کە شتێکی دەهاتـە پـێش کەیفخۆشی بکردایـە، یـان پێـی کەیفخۆش بوایە خێرا سوژدەی شوکری بـۆ خـودا دەبـرد.[1] حـوکمی سـوژدەی شوکر وەکوو حوکمی سوژدەی تیلاوەت وایە.

سوژدەی سەهو

ئـەوە چەسـپاوە کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لەنوێـژ سەهوی لێ رودراوە، ئەوەش راسـتو سـەلمێندراوە کـە تەشـریفی فەرموویـەتی: «إِنَّمَـا أَنَـا بَـشَرٌ أَنْـسَى كَمَـا تَنْـسَوْنَ فَـإِذَا نَـسِيتُ فَـذَكِّرُونِي».[2] مـنـیش تـەنها ئـادەمیزادێکم وەکـوو ئێـوە، شـتم لەبیردەچـێ وەکـوو چـۆن ئێـوە شـتتان لەبیردەچێ، جا کەزانیتان شتێکم لەبیرچووە بیرم بخەنەوە.

بێگومـان پێغەمبـەر چـەند حـوکمو یاسـایەکی بـۆ ئومەتەکـەی رونکردۆتەوە، ئێستا بەکورتی ئاماژەی پێ دەکەین:

١- ئەگەر لەرکاتی دووەم هەڵسایەوە تەحیاتی تەرك كرد.

لە عەبدوڵڵای کوری بوحەینەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بـێ) دوو رکـات نوێـژی بەجەماعـەت لەیـەکێ لەنوێژەکانـدا بـۆ کردین، لەدوای دوو رکاتەکان دانەنیشت بـۆ تـەحیات خوێنـدن، خەڵکەکـەیش لەگـەڵی هەڵسانەوە، جـا کەنوێژەکـەی تـەواو کـرد چـاوەڕێمان دەکـرد سـلاو بداتــەوە بــەلام ســلاوی نەدایــەوە {الله أكـبر}ی کـردو چـووە سـوژدەوە، دوو سوژدەی بەدانیشتنەوە بردو پاشان سلاوی دایەوە.[3]

---

[1] حسن (ص. جة/١١٤٣)، جة(١/٤٤٦/١٣٩٤) وهذا الفظه، د(٧/٤٦٢/٢٧٥٧)، ت(٣/٦٩/١٦٢٦).

[2] صحيح: (ص.ج/٢٣٣٩) ، (الإرواء/٣٣٩).

[3] متفـــق عليــــه: خ (٣/٩٢/١٢٢٤)، م (١/٣٩٩/٥٧٠)، ن (٣/١٩)، د (٣/٣٤٧/١٠٢١)، ت (٣٨٩/١/٢٤٢).

موغەیرەی کوڕی شوعبە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ فَلَمْ يَسْتَتِمَّ قَائِمًا فَلْيَجْلِسْ فَإِذَا اسْتَتَمَّ قَائِمًا فَلاَ يَجْلِسْ وَيَسْجُدْ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ».[1] ئەگەر یەکێ لەئێوە لەدوای دوو ڕکات دانەنیشت بۆ تەحیات خوێندن بەڵکوو هەڵسایەوە سەرپێ، ئەگەر بەتەواوی ڕاست نەبووەوە ئەوە با دانیشێو تەحیات بخوێنێ، ئەگەر بەتەواوی ڕاست بووەوە، با دانەنیشێ، بەڵکوو نوێژەکە تەواوبکا دوای سڵاو دانەوەکە دوو سوژدەی سەهو بەرێ.

٢- ئەگەر لەجیاتی چوار ڕکات پێنج ڕکاتی کرد. لە عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی نیوەڕی بە پێنج ڕکات کرد، کەسڵاوی دایەوە عەرزیان کرد ئەوە نوێژ لێی زیادکراوە؟ فەرمووی: (ئەوە چیەو چی بووە؟) عەرزیان کرد پێنج ڕکات نوێژت کرد، ئیتر دوو سەجدەی سەهوی بردن، دوای سڵاودانەوە.

٣- ئەگەر لەنوێژی چوار ڕکاتیدا دوای دوو ڕکات یان سێ ڕکات سڵاوی دایەوە.

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوو ڕکات نوێژی تەواو کردو سڵاوی دایەوەو تەشریفی ڕۆیشت (ذوالیدین) عەرزی کرد، ئەرێ نوێژ کورت بۆتەوە یان جەنابت لەبیرت چوو؟ ئەی پێغەمبەری خودا! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ئایا (ذوالیدین) ڕاست دەکا؟ خەڵکەکە عەرزیان کرد بەڵێ: ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوو ڕکاتی تری کردو پاشان سڵاوی دایەوە،

---

[1] صحیح: (الإرواء: ٢/١٠٩/١١٠).

پاشـان (الله أكـبر)ى كـردو چـووه سـوژده وهكـوو سـوژدهبردنى لهوهپێـشى يـان هەندێ لەو درێژتر، پاشان سەرى بەرز كردهوه.[١]

لـه عيمرانـى كوڕى حوصـهينەوه ريوايـەتكراوه: كـه پێغەمبـەر (دروودى خوداى لەسـەر بێ) نوێـژى عەصرى كـرد، سـێ ڕكاتى كـردو سـلاوى دايـەوه، دوايى چۆوه بۆ مـاڵى خۆى، پياوێك كەپێيان دهگوت: (الخربـاق) درێژييـەك بەدەسـتەكانيەوه دهبينـدرا، چـووه خزمـەتى وتـى: ئـەى پێغەمبـەرى خـودا! ئەمجار چۆنيەتى نوێژەكەى بۆ باس كرد، پێغەمبـەر (دروودى خـوداى لەسـەر بێ) بەپەله لەماڵ دهرچووريدائەكەى بەدو خۆيدا كێش دهكرد هەتا هاتە نـاو خەڵكەكە، فەرمووى: ئەمە ڕاست دهكا، عـەرزيان كـرد بـەڵێ راسـت دهكـا سـێ ركات نوێژ كرا، ئيتر ڕكـاتێكى تـرى ئـەنجام دا، پاشـان سـلاوى دايـەوه، ئـەمجار دوو سوژدهى بردنو پاشان سلاوى دايەوه.[٢]

٤- ئەگـەر كەوتـە گومانـەوه ئـاخۆ چـەند ڕكـات نوێـژى كـردوون. لـه ئيبراهيمەوه له عەلقەمەوه دهڵێ: عەبدوڵلا وتى: پێغەمبـەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) نوێژى كـرد – ئيـبراهيم دهڵێ: زيـادى كـرد يـان كـەم – كەسلاوى دايـەوه، عـەرزى كـرا ئـەى پێغەمبـەرى خـودا! ئايـا گۆڕانكـارى بەسـەر نوێـژدا هاتووه؟ فەرمووى: چى بووه؟ عـەرزيان كـرد ئـەتۆ ئـەمڕۆ ئـاواو ئـاوا نوێـژت ئەنجامـدا، ئـيتر قاچـەكانى نوشـتاندنەوهو رووى كـرده قيبلـەو دوو سـوژدهى بردن، پاشان سلاوى دايەوه، ئەمجار رووى تێكردينو فەرمووى: « إِنَّهُ لَوْ حَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ أَنْبَأْتُكُمْ بِهِ وَلَكِنْ إِنَّمَا أَنَـا بَـشَرٌ أَنْـسَى كَمَـا تَنْـسَوْنَ فَـإِذَا نَـسِيتُ فَذَكِّرُونِي وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَحَـرَّ الـصَّوَابَ فَلْيُـتِمَّ عَلَيْـهِ ثُـمَّ لِيَـسْجُدْ

---

[١] متفـق عليـه: خ (٣/٩٨/١٢٢٨)، م (١/٤٠٣/٢٧٣)، د (٣/٣١/٩٩٥)، ت (١/٢٤٧/٣٩٧)، ن (٣/٣٠)، جه (١/٣٨٣/١٢١٤).

[٢] صحيح: (ص. جه/١٠٠١)، م (١/٤٠٤/٥٧٤)، د (٣/٣٢٣/١٠٠٥)، ن (٣/٢٦)، جه (١/٣٨٣/١٢١٤).

سَجْدَتَيْنِ». [1] ئەگەر گۆڕانكارییەك لەنوێژدا ڕوی بدایە من یەكسەر هەواڵم پێ دەدان، وەڵێ منیش ئادەمیزادێكم وەكوو ئێوە شتم لەیاد دەچێ وەكوو ئێوە، جا ئەگەر زانیتان شتێكم لەیاد چووە بیرم بخەنەوە، ئەگەر یەكێك لەئێوە لەنوێژەكەیدا كەوتە گومانەوە ئاخۆ چەند ڕكاتی كردووە، روكنەكانی نوێژی بەتەواوی ئەنجام داوە، با هەوڵبدا لەسەر یەقین نوێژەكەی تەواو بكا، واتە: وای دابنێ كەمی كردووەو تەواوی بكا، دوایی دوو سوژدەی سەهو بەرێ، تەحەریو لێكۆڵینەوە بەوە دەبێ، كەبیر بكاتەوە لەنوێژەكەیدا چی خوێندووە، بیر بكاتەوە كەئاخۆ دوو سورەتی خوێندووە لەدوو ڕكاتدا تا بزانێ دوو ڕكاتی كردووە نەك ڕكاتێك، وایش دەبێ دێتەوە یادی، كە دانیشتووە تەحیاتی خوێندووە، ئەوكاتە دەزانێ، كە دوو ڕكاتی كردووە نەك ڕكاتێك، سێ ڕكاتی كردووە نەك دوو، وادەبێ بیری دەكەوێتەوە فاتیحەی لەڕكاتێكدا خوێندووەو پاشان لەڕكاتێكی تردا خوێندویەتی، ئەوكاتە بۆی مەعلوم دەبێ چوار ڕكاتی كردووە نەك سێ..... هەروا بەو جۆرە، كە لێكۆڵینەوەكەی گەیشتە ئاستێك نزیك بێ لەواقیعو صەواب ئەوە شكەكەی لادەبا، چ جوداوازی نیە لەوەدا نوێژكەرەكە پێشنوێژ بێ یان بەتەنیا نوێژ بكا [2] ئەگەر لێكۆڵینەوەی ئەنجامدا تەرجیحی لەلا دروست نەبوو، ئەوە لەسەر یەقینەوە نوێژەكەی تەواو دەكا، وەكوو لەحەدیثدا لەئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى ثَلَاثًا أَمْ أَرْبَعًا فَلْيَطْرَحِ

---

[1] متفق علیه: خ (١/٥٠٣/٤٠١)، م (١/٤٠٠/٥٧٢)، د (٣/٣٢٦/١٠١٧)، جه (١/٣٨٢/١٢١١).

[2] مجموع الفتاوی لإبن تیمیة ٢٣/١٣.

الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ صَلاَتَهُ وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِتْمَامًا لأَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ».[1]

ئەگەر یەكێك كەوتە گومانەوە لەنوێژەكەیدا، نەیدەزانی ئاخۆ چەند ڕكاتی كردوون، سێ ڕكاتی كردوون یان چوار ڕكات، با گومانەكەی وەلانێ‌و لەسەر ئەوەی كەدڵنیایە كردوویەتی نوێژەكەی تەواو بكا، پاشان دوو سوژدەی سەهو بەرێ پێش ئەوەی سلاّو بداتەوە، جا ئەگەر پێنج ڕكاتی كردن ئەوە شەفاعەتی نوێژەكەی بۆ دەكەن، خۆ ئەگەر بەئەوەیشەوە: كە كردی دەبوونە چوار ڕكات ئەوە دەبنە هۆی دڵناخۆش كردنی شەیتان‌و سەرپێ شۆڕكردنی.

حوكمی سوژدەی سەهو

سوژدەی سەهو واجبە، ئەمەیش بەپێی فەرمانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەكوو لەدووتوێی ئەو حەدیثانەی لەوەپێش ئاماژەیان پێ كرا، هەروا لەبەر ئەوەی پێغەمبەر لەحاڵی ژیانیدا هەركاتێ شتێكی لەیاد چووبێ سوژدەی سەهوی بردووە، بۆ تاقەجارێك ئەم كارەی تەرك نەكردووە.

كەی‌و بۆچی سوژدەی سەهو دەبردرێ؟

بەرچاوترین راو قەولی زانایانی شەرع ئەوەیە دەبێ جوداوازی بكرێ لەنێوان زێدەو كەمی روكن‌و كردارەكانی نوێژ، هەروا لەنێوان گومان لەگەڵ تەحەڕی‌و لێكۆڵینەوەو گومان لەگەڵ تەواوكردنی نوێژ لەسەر یەقین.... چونكە ئەمە وێڕای ڕەچاوكردنی كاركردن بەهەموو دەقەكان جوداوازییەكی مەعقول هەیە لەنێوان حاڵەتەكاندا.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٣٢)، م (١/٤٠٠/٥٧١)، د (٣/٣٣٠/١٠١١)، ن (٣/٢٧).

لەم روەوە ئەگەر سوژدەکە لەبری کەمی کارێك بوو، وەکوو تەحیات نەخوێندنی یەکەم، لەم حاڵەدا نوێژەکە پێویستی بە جەبرکردنەوەو پڕکردنەوە هەیە، دەبێ پێش سڵاودانەوە سوژدەکە ببرێ، بۆ ئەوەی نوێژەکەی پێ تەواو بکرێو کەموکوڕییەکە نەمێنێ، سڵاودانەوەش دەرچوونە لەنوێژو ڕەهابوونە لێی.

خۆ ئەگەر سوژدە بردنەکە بەهۆی زیادکردنی ڕکاتێکەوە بوو ئەوە دەبێ دوای سڵاو دانەوە سوژدە ببرێ، چونکە کردنی دوو زیادە لەنوێژدا نابێ، سڵاو دەدەیەوە ئەمجار (الله أكبر) دەکەیەوەو دەچیە سوژدە، ئەمەیش دەبێتە هۆی ملکەچ کردنی شەیتان، ئەو دوو سوژدەیە وەکوو نوێژێکی سەربەخۆ حسێب دەکرێنو کەموکوڕی نوێژەکەیان پێ پڕدەکرێتەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەنجامدانی دوو سوژدەی بەڕکاتێك حسێب فەرمووە.

هەروا ئەگەر کەوتە گومانەوەو لێکۆڵینەوەی کرد، ئەوە نوێژەکەی تەواوە، ئەو سوژدە بۆیە دەبا بۆ ملکەچکردنی شەیتانەو دڵ ناخۆش کردنیەتی. کەوابوو ئەم سوژدە بردنەش دوای سڵاودانەوەیە.

هەروا کەسڵاوی دایەوەو بڕێ ئەرکی نوێژەکەی لەسەر مابوو، دوایی تەواوی کرد، ئەمیش نوێژەکەی تەواوە سڵاودانەوەکەی زیادەیە دەبێ سوژدەی سەهوی دوای سڵاودانەوەکە بێ چونکە سەرشۆڕکردنی شەیتانی لەخۆگرتووە.

بەڵام کە کەوتە گومانەوەو گومانەکەی بەلایەکدا نەڕەوییەوە، ئالێرەدا حاڵ خاڵی نیە یان چوار ڕکاتی کردووە یان پێنج، ئەگەر پێنج ڕکاتی کردبوو، ئەوە دوو سوژدەکە نوێژەکەی بۆ دەکەنە جوت، وەکوو ئەوە شەش ڕکاتی کردبن نەك پێنج، ئەم دوو سوژدەیەش دەبێ لەپێش سڵاودانەوە بن.

ئەم رایەی ئێمە بەپەسەندمان زانیو پشتگیریمان کردووە، ڕاوبۆچونێکە هەموو فەرموودەکانی تێدا بەرجەستە دەبنو کارا دەکرێنو فەرموودەیەکیان

پاشگوێ ناخرێ، وێڕای کاراکردنی قیاسی صەحیح لەشتێك فەرموودەی دەربارە نەهاتبێ، لکاندنی شتێك مەنصوص نەبێ بەشتێك لە مەنصوص بچێ.[1]

سوژدەی سەهو بەقەرەبوو کردنەوەی نەکردنی سونەتێك

کەسێك سوننەتێکی ناو نوێژی لەبیر چوو دەبێ سوژدەی سەهو بەرێ. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لِكُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ».[2] بۆ هەموو سەهوو لەبیرچوونەومیەك دوو سوژدە هەیە. ئەم جۆرە سوژدەبردنە سوننەتە واجب نیە. بۆ ئەوەی فەرع لەسەر ئەصڵ زیاد نەبێ.[3]

نوێژی بەکۆمەڵ (الصلاة الجماعة)
حوکمی نوێژی بەکۆمەڵ

نوێژی بەکۆمەڵ فەرزی عەینە لەسەر پیاوان مەگەر عوزری هەبێ بۆ ئامادە نەبوون.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِحَطَبٍ فَيُحْطَبَ ، ثُمَّ آمُرَ بِالصَّلاَةِ فَيُؤَذَّنَ لَهَا ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيَؤُمَّ النَّاسَ ، ثُمَّ أُخَالِفَ إِلَى رِجَالٍ

---

[1] مجموع الفتاوى لإبن تيمية. ٢٣/٢٤.

[2] حسن: (ص. د/٩١٧)، د (١٠٢٥/٣٥٧/٣)، جه (١٢١٩/٣٨٥/١).

[3] السبل الجرار (١/٣٧٥).

فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يَجِدُ عَرْقًا سَمِينًا أَوْ مِرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهِدَ الْعِشَاءَ». [١]

سوێندم بەو کەسەی گیانی منی بەدەستە، وام بەخەیاڵدا هات، فەرمان بکەم دارو چیلکە کۆبکرێتەوە، پاشان فەرمان بکەم پیاوێك پێشنوێژی بۆ خەڵك بکا ئەمجار بۆخۆم هێرشم دەکردە سەر ئەوانەی کە ئامادەی نوێژی جەماعەت نەبوون خانووەکانیان بەسەردا بسوتێنم، سوێندم بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە، ئەگەر یەکێك لەئێوە بیزانیایە کە بێ بۆ جەماعەت پارچە گۆشتێکی کەمی بەسەر ئێسقانێکەوە دەست دەدەکەوێ، یان سمە قاچی مەڕێ چنگدەکەوێ ئامادەی نوێژی عیشا دەبوو بەجەماعەت ئەنجامی دەدا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێکی کوێر هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من کوێرمو کەس نیە چاوساغم بێو دەستم بگرێ بمهێنێ بۆ مزگەوت، داوای لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کرد کە روخصەتی بداو نوێژ لەماڵەوە بکا، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ڕێگەیدا، جا کە کابرا ڕۆیی، بانگی کردەوە پێی فەرموو: «هَلْ تَسْمَعُ النِّدَاءَ بِالصَّلَاةِ»؟ ئایا تۆ گوێت لەبانگ دەبێ؟ وتی بەڵێ. فەرمووی: کەواتە دەبێ ئامادەی جەماعەت بی. [٢]

لە عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (کەسێك پێی خۆشە بەموسوڵمانیو ئیمانی ساغ بەخزمەت پەروەردگار بگا، با پارێزگاری لە بەجێهێنانی ئەو نوێژانە بکا، کاتێ بانگیان بۆ دەدرێ، بێگومان خودا ڕێگەی هیدایەتی بۆ

---

[١] متفق عليه: خ (٢/١٢٥/٦٤٤) وهـذا لفظـه، م (١/٤٥١/٦٥١) بنحـوه، د (٢/٢٥١/٥٤٤)، جـه (١/٢٥٩/٧٩١) وليس عندهما الجملة الآخيرة، ن (٢/١٠٧)، بلفظ البخاري.

[٢] صحيح: (مختصر، م/٣٢٠)، م (١/٤٥٢/٦٥٣)، ن (٢/١٠٩).

پێغەمبەرەکەی دەست نیشان کردووە، ئەو نوێژانە بەشێکن لەو ڕێگا هیدایەت ئامێزە، ئەگەر ئێوە نوێژەکانتان لە ماڵەوە بکەن وەکوو ئەم دواکەوتووە کە لەماڵـــەوە نوێــژ دەکـــا، ئـــەوە ئێـــوە واز لەپـــەیڕەوی کردنـــی ســـوننەتی پێغەمبەرەکـــەتان دەهێـــنن، ئەگـــەر وازبێـــنن لـــە پـــەیڕەوکردنی ڕێبـــازی پێغەمبەرەکەتان گومڕا دەبن، هەر پیاوێك خۆ پاك بکاتـەوەو دەسـتنوێژی جـوان بـشوا، پاشـان روو لەیـەکێك لـە مزگەوتـەکان بکـا، ئـەوە بێگومـان پـەروەردگار بەهـەر هـەنگاوێك لـەو هەنگاوانـەی دەیانهـاوێ چـاکەیەکی بـۆ دەنووسـێو پلەیـەك پێـی بـەرز دەبێتـەوە، گونـاهێکی پـێ لێ هەڵـدەوەرێ، بێگومـان خۆمـان دیومانـەو زانیومانـە مونـافیقو دوڕوو نـەبێ لەنوێـژی جەماعـەت دواناکـەوێ، بێگومـان پیـاوی پەککەوتـەی واهـەبوو دوو کـەس دەچوونە ژێر باڵییەوەو دەیانهێنا لەصەفی جەماعەت دارایان دەوەستاند.[1]

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فەرمووی: «مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إِلاَّ مِـنْ عُـذْرٍ».[2] کەسـێك گوێی لەبانگ بوو، نەهات بۆ جەماعەت، ئەوە نوێژی بۆ حساب ناکرێ مەگـەر نەهاتنەکەی بەهۆی عوزرێکەوە بێ.

لـە ئـەبو دەردائـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: بیـستم پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفـەرموو: «مَا مِنْ ثَلاَثَـةٍ فِـي قَرْيَـةٍ وَلاَ بَـدْوٍ لاَ تُقَـامُ فِـيهِمُ الصَّلاَةُ إِلاَّ قَـدِ اسْتَحْوَذَ عَلَـيْهِمُ الـشَّيْطَانُ فَعَلَيْـكَ بِالْجَمَاعَـةِ فَإِنَّمَـا يَأْكُـلُ الـذِّئْبُ الْقَاصِيَةَ». هەرسێ کەسێك لەگوندێکدا یان لەهۆبەو هەوارێکدا بـوون نوێـژیان بەجەماعـەت نـەکرد ئـیللا شـەیتان بەسـەریاندا زاڵ بـووە، کـەوابێ ئاگـاداری

---

[1] صـــحيح: (ص. جـــه/٦٣١)، م (٦٥٤ – ١/٤٥٣/٢٥٧)، ن (٢/١٠٨)، د (٢/٢٥٤/٥٤٦)، جـــه (١/٢٥٥/٧٧٧).

[2] صحيح: (ص. جه/٦٥٤)، جه (١/٢٦٠/٧٩٣)، ك (١/٢٤٥)، هق (٣/١٧٤).

نوێـژی جەماعـەت بـەو هـەوڵ بـدە ئامـادەی جەماعـەت بـی. چـونکە گـورگ فرسەت لە ئاژەڵی تەرەبوو دێنیٚو دەیکاتە نێچیری خۆی.

زائیـدە دەڵـیٚ: (الـشائب) گـوتی: مەبەسـتی بـە (الجماعـة) نوێژکردنـە بەجەماعەت.[1]

فەضڵو گەورەیی نوێژ بەجەماعەت

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بیٚ) فەرموویەتی: « صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلاَةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَـةً».[2] نوێژی بەکۆمەڵ بە بیستو پێنج پلە لەنوێژی تەنیایی گەورەترە.

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـیٚ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بیٚ) فـەرمووی: « صَلاَةُ الرَّجُلِ فِي الْجَمَاعَةِ تُضَعَّفُ عَلَى صَـلاَتِهِ فِـي بَيْتِـهِ وَفِي سُوقِهِ خَمْسًا وَعِشْرِينَ ضِعْفًا ، وَذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَسْجِدِ لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ الصَّلاَةُ ، لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلاَّ رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ ، وَحُطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ ، فَإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ الْمَلاَئِكَةُ تُصَلِّي عَلَيْهِ مَا دَامَ فِـي مُـصَلاَّهُ اللَّهُـمَّ صَلِّ عَلَيْهِ ، اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ . وَلاَ يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ».[3] نوێژی پیـاو بەجەماعـەت پاداشـی دووچـەندانەو چـەند چـەندانە دەبێتـەوە بەسـەر نوێژێکیدا لەماڵەوە بیکا یان لەدوکانەکەیدا بیکا بـە بیـستو پێـنج ئەوەنـدە، چونکە ئـەو موسـوڵمانەی دەسـتنوێژ بگـریٚو دەسـتنوێژەکەی ڕێكوپێـك بـیٚ، پاشان لەماڵ دەرچیٚ بەرەو مزگەوت، تەنها مەبەسـتی لـەو چوونە دەرەوە بـۆ

[1] حسن: (ص. د/٥١١)، د (٥٤٣/٢٥٠/ و ٢/٢٥١).

[2] متفـــق عليــــه: خ (٢/١٣١/٦٤٥)، م (١/٤٥٠/٦٥٠)، ت (١/١٣٨/٢١٥)، ن (٢/١٠٣)، جــــه (١/٢٥٩/٧٨٩).

[3] متفق عليه: خ (٢/١٣١/٦٤٧)، م (١/٤٥٩/٦٤٩)، د (٢/٢٦٥/٥٥٥).

مزگـەوت ئەنجامـدانی نوێـژی بەکۆمـەڵ بـێ، ئـەوە بەهـەر هـەنگاوێکی کـە دەیهاوێ پلەیەك بەرز دەبێتەوەو تاوانێکی لێ هەڵدەوەرێ، جا ئەگەر نوێـژی کـرد ئـەوە بـەردەوام فریـشتە داوای لێخۆشـبوونی بـۆ دەکـەن هـەتا لەشـوێن نوێژیـدا بمێنێتـەوە لـە پـەروەردگار دەپاڕێنـەوەو دەڵێن: خودایـە ڕەحمـەتی خـۆت بڕژێنـە بەسـەریداو ڕەحمـی پـێ بکـە، هەمیـشە یـەکێك لـەنێوە وا دەژمێردرێ کە لەنوێژدایە لەوکاتەدا چاوەڕوانی نوێژ دەکا.

هـەر لـە ئـەبو هورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵێ: کـە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ وَرَاحَ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُ نُزُلَـهُ مِـنَ الْجَنَّةِ كُلَّمَا غَدَا أَوْ رَاحَ».[1] کەسێك بەیانیو ئێوارە باری پێوە بگرێ هاموشۆی مزگەوت بکا، پەروەردگار لە بەهەشـتدا مـەنزڵو جێگای بـۆ سـاز دەکـا، هـەتا ئەو بەیانیو ئێوارە ئەو کارە ئەنجام بدا

ئایا ئافرەت ئامادەی نوێژی جەماعەت دەبن؟

دروستە ئافرەتان لەماڵ دەرچن بـۆ مزگـەوت، ئامـادەی نوێـژی بەکۆمـەڵ بـن، بەمـەرجێك خۆیـان بپـارێزن لەهـەر شـتێك کەشـەهوەت بوروژێنـێ، خـۆ بپـارێزن لـە خۆڕازاندنـەوەو خـۆ بۆنخۆشـکردنو هەرشـتێك سەربکێـشێ بـۆ فیتنە.[2]

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمُ الْمَسَاجِدَ وَبُيُـوتُهُنَّ خَيْـرٌ لَهُـنَّ».[3]

---

[1] متفق عليه: خ (٢/١٤٨/٦٦٢)، م (١/٤٦٣/٦٦٩).

[2] فقه السنة: ١/١٩٣.

[3] صحيح: (ص. د/٥٣٠)، د (٢/٢٧٤/٥٦٣)، حم (٥/١٩٥/١٣٣٣).

ئافرەتـەكانتان لـەوە مـەنع مەكـەن بـچنە مزگـەوت، مانـەوەيان لـە ماڵـەوەو نوێژكردنيان لەوێدا باشترە بۆيان.

لـە ئـەبو هـورەيرەوە ڕيوايـەتكراوە، گـوتى: پێغەمبـەر (دروودى خـوداى لەسەر بـێ) فـەرمووى: «أَيُّمَـا امْـرَأَةٍ أَصَـابَتْ بَخُـورًا فَـلاَ تَـشْهَدَنَّ مَعَنَـا الْعِـشَاءَ الآخِرَةِ».[1] هەر ئافرەتێك خـۆى بۆنخۆش بكـاو عـەترو بخـور لـەخۆى بـدا بـا ئامادەى نوێژى خەوتنان نەبێ.

هـەر لـە ئـەوەوە دوبـارە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودى خـوداى لەسـەر بـێ) فەرمووى: «لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّـهِ وَلَكِـنْ لِيَخْـرُجْنَ وَهُـنَّ تَفِـلاَتٌ».[2] ئافرەتـان لەمزگەوتـەكانى خـودا مـەنع مەكـەن، بـەڵام بـا لـەماڵ دەربـچن بـۆ مزگەوت بەمەرجێك بۆنى خۆشيان لەخۆ نەدابێ.

نوێژكردنى ئافرەت لەماڵەوە باشترە تا لەمزگەوت

ئافرەت هەرچەندە بۆى ڕەوايە لەماڵـەوە دەربـچێ بـۆ نوێـژى جەماعـەت لەمزگەوت، بەڵام نوێژكردنى لەماڵى خۆيدا باشترە.

لـە ئوممـو حومەيـدى (الـساعدى)يـەوە ريوايـەتكراوە: كـە هـاتووە بـۆلاى پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسـەر بـێ) وتـى: ئـەى پێغەمبـەرى خـودا! ئـەمن حەز دەكەم لەگـەڵ جـەنابت نوێـژ بكـەم، پێغەمبـەر (دروودى خـوداى لەسـەر بێ) فەرمووى: « قَدْ عَلِمْتُ أَنَّكِ تُحِبِّينَ الصَّلاَةَ مَعِي وَصَلاَتُكِ فِي بَيْتِكِ خَيْـرٌ لَـكِ مِنْ صَلاَتِكِ فِـي حُجْرَتِـكِ وَصَـلاَتُكِ فِـي حُجْرَتِـكِ خَيْـرٌ مِـنْ صَـلاَتِكِ فِـي دَارِكِ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٢٧٠٢)، م (١/٣٢٨/٤٤٤)، د (٤١٥٧)/١١/٢٣١، ن (٨/١٥٤).

[2] حسن صحيح: (ص. د/٥٢٩)، د (٢/٢٧٣/٥٦١)، حم (٥/١٩٣/١٣٢٨).

وَصَلاَتُكَ فِي دَارِكَ خَيْرٌ لَكَ مِنْ صَلاَتِكَ فِي مَسْجِدِ قَوْمِكَ وَصَلاَتُكَ فِي مَسْجِدِ قَوْمِكَ خَيْرٌ لَكَ مِنْ صَلاَتِكَ فِي مَسْجِدِي ». [١]

بێگومان دەزانم کە تۆ حەزدەکەی نوێژ بەجەماعەت لەگەڵ مندا بکەی. وەلێ نوێژکردنت لەماڵەوە باشترە بۆ تۆ لەوەی نوێژ لەحوجرەی خۆتدا بکەی، نوێژکردنت لەحوجرەی خۆتدا باشترە لەوەی نوێژ لەحەوشەی خۆتدا بکەی، نوێژکردنت لەحەوشەی خۆت باشترە لەوەی نوێژ لەمزگەوتی قەومی خۆتدا بکەی، نوێژکردنت لە مزگەوتی قەومەکەتدا باشترە لەوەی نوێژ بەجەماعەت لەگەڵ مندا بکەی.

ڕێو شوێنی چوون بۆ مزگەوت

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە کاتێکدا ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا خەریکی نوێژی بەجەماعەت بووین، لەپڕێکا غەڵبە غەڵبو دەنگە دەنگی کۆمەڵێ پیاومان بەرگوێ کەوت، جا کە پێغەمبەر لەنوێژەکەی بۆوە، فەرمووی: « مَا شَأْنُكُمْ؟» ئەوە بۆ واتان کرد؟ ئەو هەراو هوریایەتان لەچی بوو؟ وتیان: پەلەمان کرد فریای جەماعەت بکەوین، فەرمووی: (فَلاَ تَفْعَلُوا) نا وامەکەن «إِذَا أَتَيْتُمُ الصَّلاَةَ فَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا». [٢] هەرکاتێ هاتن بۆ نوێژ لەسەرەخۆ بن و بەهێواشی وەرن، ئەوەندەی پێراگەیشتن بەجەماعەت نوێژەکەتان بکەن، ئەوەیشی فریانەکەوتن تەواوی بکەن.

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا سَمِعْتُمُ الإِقَامَةَ فَامْشُوا إِلَى الصَّلاَةِ ، وَعَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ

---

[١] حسن: حم (٥/١٩٨/١٣٣٧)، خ (٣/٩٥/١٦٨٩).

[٢] متفق عليه: خ (٢/١١٦/٦٣٥)، م (١/٤٢١/٦٠٣).

وَلاَ تُسْرِعُوا ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا».[1] هەرکاتێك گوێتان لەقامەتکردن بوو، بڕۆن بۆ نوێژی جەماعەت، لەسەرەخۆو بەویقار بن پەلە مەکەن، ئەوەندەی پێڕاگەیشتن لەگەڵ پێشنوێژ نوێژ بەجەماعەت بکەن، ئەوەی فەوتابوو لێتان تەواوی بکەن.

لە کەعبی کوڕی عوجرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ فَلاَ يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَإِنَّهُ فِي صَلاَةٍ».[2] هەرکاتێك یەکێك لەئێوە دەستنوێژی گرت بەرێکوپێکی، پاشان بەرەو مزگەوت بەڕێ کەوت بۆ نوێژی جەماعەت با پەنجەکانی تێك نەپەڕێنێ، چونکە ئەو وا حیساب دەکرێ ئەوماوەیە لەنوێژدایە.

ذیکرو دوعای ئەو کاتەی لەماڵ دەردەچی

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَالَ – يَعْنِي إِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ – بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ. يُقَالُ لَهُ: هديت وَكُفِيتَ وَوُقِيتَ. وَتَنَحَّى عَنْهُ الشَّيْطَانُ».[3] کەسێك کە لەماڵ دەردەچێ بۆ نوێژی جەماعەت، وتی بەناوی خوداو پشت بەخودا دەبەستم‌و هیچ هێزو توانایەك نیە کاراو کاریگەر بێ مەگەر بەهێزو توانای خودا، ئیتر پێی دەگوترێ هیدایەت دراوی، بەشی خۆت درایە، پارێزراوی، شەیتانیش لێی دەتەکێتەوە.

---

[1] متفق عليه: خ (٢/١١٧/٦٣٦)، وهذا لفظه، م (١/٤٢٠/٦٠٢)، د (٢/٢٧٨/٥٦٨)، ت (١/٢٠٥/٣٢٦)، ن (٢/١١٤)، جه (١/٢٥٥/٧٧٥).

[2] صحيح: (ص. ت/٣١٦)، ت (١/٢٣٩/٣٨٤)، د (٢/٢٦٨/٥٥٨).

[3] صحيح: (ص. ت/٣١٦)، ت (١/٢٣٩/٣٨٤)، د (٢/٢٦٨/٥٥٨).

له ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتكراوە: كە شەوێك لای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوستووە...... وەصفی شەونوێژی پێغەمبەری كرد چۆنی ئەنجام داوە، پاشان وتی: بانگدەر بانگی داو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ بەجێهێنانی نوێژی بەجەماعەت لەماڵ دەرچوو بەدەم ڕێگاوە دەیفەرموو: «اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي لِسَانِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي سَمْعِي نُورًا وَاجْعَلْ فِي بَصَرِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ خَلْفِي نُورًا وَمِنْ أَمَامِي نُورًا وَاجْعَلْ مِنْ فَوْقِي نُورًا وَمِنْ تَحْتِي نُورًا. اللَّهُمَّ أَعْطِنِي نُورًا»[(١)] خودایە دڵم نورانی بكە، زوبانم نورانی بێ، نور بخەرە گوێچكەمەوە، چاوم ڕۆشنا بكە، خودایە: دواوەم بكە بەروناكی، پێشەوم روناكی بێ، نورو روناكی بخەرە لای سەروم، لای ژێرەوەم نورانی بێ، خودایە بەنورو روناكی داملپۆشەو هەموو لایەكم نورو ڕەحمەت بێو بەهەموو شێوەیەك نورو ڕەحمەتم پێ ببەخشە.

ذیكرو نزای كاتی چوونە ناو مزگەوت

لە عەبدوڵلای كوڕی عەمری كوڕی (العاص)ەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كاتێك دەچووە ناو مزگەوت دەیفەرموو: «أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ». پەنادەگرم بەخودای گەورەو شكۆمەند، بەزاتی بەرزو بێ هاوتای، بە دەسەڵاتی ئەزەلیو بێ كۆتایی ئەوزاتە پەنادەگرم لەشەیتانی نەفرین لێ كراوو دوورخراوە لە ڕەحمەت.

لە فاطیمەی كچی پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەچووە ناو مزگەوتەوە، دەیفەرموو: «بِسْمِ اللَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي

---

(١) صحيح (مختصر م/٣٧٩)، م (٧٦٣ – ١٩١/١/٥٣٠)، د (١٣٤٠/٢٣٠/٤).

أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ». (بەناوی خوداو سڵاو لە پێغەمبەری خودا، خودایە لەتاوانم خۆشبە، دەرگای ڕەحمەتی خۆتم لێ بکەرەوە) کە لەمزگەوتیش دەردەچوو دەیفەرموو: «بِسْمِ اللّٰهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ فَضْلِكَ».[1] بەناوی خوداو سڵاو لە پێغەمبەری خودا، خودایە لێم خۆشبە، دەرگای فەضڵو بەخششی خۆتم بۆ واڵا بکە.

نوێژی (تحیة المسجد)

هەرکاتێك موسوڵمان چووە ناو مزگەوتەوە پێویستە لەسەری پێش ئەوەی دابنیشێ دوورکات نوێژبکا.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، گوتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ».[2] ئەگەر یەکێك لەئێوە چووە ناو مزگەوتەوە با دانەنیشێ تا دوورکات نوێژ دەکا.

کەوتم: پێویستە لەسەر ئەوکەسەی دەچێتە ناو مزگەوتەوە دوورکات نوێژبکاو نەمگوت سوننەتە، ئەوە بەپێی ظاهیری فەرمانەکەی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ) هیچ قەرینەیەکیش نیە فەرمانەکە لە ظاهیری خۆی لادا. جگە لەو حەدیثەی طەلحەی کوڕی عوبەیدیلا ڕیوایەتی کردوە، کە عەرەبێکی دەشتەکی سەروقژ ژاکاو هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! پێم بڵێ: چیم لەسەر پێویستە لەنوێژ؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی:

---

[1] صحیح: (ص. جه/٦٢٥)، جه (١/٢٥٣/٧٧١)، ت (١/١٩٧/٣١٣).

[2] متفق علیه: لەوەپێش تەخریج کراوە.

«الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ ، إلاَّ أَنْ تَطَوَّعَ شَيْئًا».[1] پێنج نوێژ مەگەر بە تەطەوع نوێژی تر بکەی.

(لەوەدا ئەگەر ئەم حەدیثە بکرێتە بەلگەی ئەوە کە نوێژی چوونە ناو مزگەوت واجب نیەو سوننەتە، تێبینی هەیە لەلام؛ چونکە ئەوەی لەسەرەتای فێرکردندا واقیع دەبێو ئاراستە دەکرێ، نابێ پشتی پێ ببەسترێو بکرێتە بەلگە بۆ لادانی دەقێکی تر - کە لەوەدوا دێ - لەمانای ظاهیری خۆی. ئەگینا پێویست دەبێ تێکرای واجباتی شەرعی کورت هەلبێنین لەو پێنج شتەی باسیان کرا، ئەمەش پێچەوانەی کۆڕای زانایانی شەرعە، پوچاندنەوەی زۆرینەی شەریعەتە، حەقو راستی ئەوەیە دەلیلو بەلگەی پاشین (متأخر) وەربگیرێو کاری پێ بکرێ ئەگەر بە مەوریدێکی صەحیح واردبێ، چی لێ وەردەگیرێ لە (وجوبو نەدبو شتی وا) کاری پێ بکرێ، هەلبەتە مەسەلەکە خیلافیو راجیایی تێدایە ئەمەش رای پەسەندو راجیحە.[2]

★ ئەوەی جەخت لەسەرئەوە دەکاتەوە کە نوێژی چوونە ناو مزگەوت واجبە، ئەوەیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەکردنی فەرمووە تەنانەت لەوکاتەشدا کە ئیمام وتاری نوێژی هەینی دەدا.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە هاتووە دەڵێ: پیاوێك هات بۆ مزگەوتو پێغەمبەر وتاری رۆژی جومعەی دەدا، فەرمووی: «أَصَلَّيْتَ يَا فُلاَنُ». ئەرێ فلان نوێژت کرد؟ وتی: نەخەیر، فەرمووی: «قُمْ فَارْكَعْ» هەڵسە نوێژەکەت بکە.[3]

---

[1] متفق علیه: (لەوەپێش لەسەرەتای باسی نوێژدا ئاماژەی پێکرا).

[2] نیل الأوطار/١/٣٦٤.

[3] متفق علیه: خ(٣٩٠/٢/٤٠٧)، م(٨٧٥/٢/٥٩٦)، د(١١٠٢/٤/٤٦٤)، ت(٥٠٨/٢/١٠)، جة(١١١٢١/٣٥٣)، ن(٣/١٠٧).

ئەگەر نوێژی چوونە مزگەوت (تحية المسجد) لەهەر بارودۆخێکدا ڕێگای ئەوە ببوایە وازی لێ بهێندرێ، دەبوایە لەکاتی خوێندنەوەی خوطبەی ڕۆژی هەینیدا تەرك بکرایە. چونکە کابرا کەهاتبوو بۆ مزگەوت دانیشتبوو کاتی ئەنجامدانیشی پێش دانیشتنە، کابراش حوکمی ئەو نوێژەی نەدەزانی، پێغەمبەریش کەدیتی کابرا نوێژەکەی نەکردو دانیشت، وتارەکەی بڕی و فەرمانی پێ کرد بەوە هەڵسێ نوێژی (تحية المسجد) بەجێ بهێنێ. ئەگەر پابەندبوون بە ئەنجامدانی ئەو نوێژە ئەوەندە گرنگ نەبوایەو هەموو کاتێ واجب نەبوایە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەوەندە گرنگی پێ نەدەدا.[1]

ئەگەر قامەت بۆ نوێژی فەرزکرا نوێژی تر ناکرێ

لە ئەبو هورەیرەوە گێڕدراوەتەوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ صَلاَةَ إِلاَّ الْمَكْتُوبَةَ). کە قامەت بۆ نوێژی فەرزکرا، ئیتر جگە لەنوێژی فەرز نوێژی تر ناکرێ.

لە مالیکی کوڕی بوحەینەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پیاوێکی بینی لەکاتی قامەتو نوێژ دابەستنی فەرزدا دوورکات نوێژی سوننەتی دەکرد، جا کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سلاوی دایەوەو لەشوێنی خۆی هەڵسا، خەڵکەکە دەوریاندا، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەکابرای فەرموو: « الصُّبْحَ أَرْبَعًا؟!».[2] یان «الصُّبْحُ أَرْبَعًا؟!» ئەوە نوێژی بەیانی چوار ڕکاتە؟! واتە: بەکاری کابرا ناڕازی بوو.

---

[1] مسلم بشرح النووی (٥/٢٣٦).

[2] متفق علیه: خ(٢/١٤٨/٦٦٣) وهذا لفظه، م(١/٤٩٣/٧١١).

گەورەیی پێڕاگەیشتنی نوێژ دابەستنی ئیمام

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، گوتویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ صَلَّى لِلَّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فِي جَمَاعَةٍ يُدْرِكُ التَّكْبِيرَةَ الأُولَى كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَتَانِ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَبَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ»[١]: کەسێك لەبەرخاتری ڕەزامەندی خودا چل ڕۆژ نوێژە فەرزەکان بەجەماعەت بکاو لەهەموو نوێژێکی دا فریای (الله أکبر)ی نوێژ دابەستنی ئیمام بکەوێ دوو ڕزگاربونو بەرائەتی بۆ دەنووسرێ، ڕزگاربوون لەئاگر، ڕزگاربوون لەدووڕوویی.

کەسێك هاتە مزگەوتو ئیمام لەنوێژ بوبوەوە

لە سەعیدی کوڕی (أَلمُسَيَّبَ)ەوە ڕیوایەتکراوە، گوتی: پیاوێکی ئەنصاری کەوتە حاڵەتی نزیك گیان دەرچوونەوە، لەوکاتەدا بەوکەسانەی گوت کە لەدەوروبەری بوون، ئەمن حەدیسێکتان بۆ دەگێڕمەوە، تەنها بۆیەش بۆتان دەگێڕمەوە پاداشی خودام دەستگیر بێ. لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلاَةِ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمَهُ الْيُمْنَى إِلاَّ كَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَهُ حَسَنَةً وَلَمْ يَضَعْ قَدَمَهُ الْيُسْرَى إِلاَّ حَطَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهُ سَيِّئَةً فَلْيُقَرِّبْ أَحَدُكُمْ أَوْ لِيُبَعِّدْ فَإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ فَصَلَّى فِي جَمَاعَةٍ غُفِرَ لَهُ فَإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوْا بَعْضًا وَبَقِيَ بَعْضٌ صَلَّى مَا أَدْرَكَ وَأَتَمَّ مَا بَقِيَ كَانَ كَذَلِكَ فَإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوْا فَأَتَمَّ الصَّلاَةَ كَانَ كَذَلِكَ»[٢]:

ئەگەر یەکێك لەئێوە دەستنوێژی گرت بەجوانیو ڕێكو پێکی، پاشان بەرەو مزگەوت لەماڵ دەرچوو بە مەبەستی نوێژی بەکۆمەڵ، قاچی ڕاستی بەرزناکاتەوە ئیللا خودای مەزن چاکەیەکی بۆ دەنووسێ، قاچی چەپی

---

(١) حسن: (ص.ت/٢٠٠)، ت(١/١٥٢/٢٤١).

(٢) صحيح: (ص.د/٥٢٧)، د(٢/٢٧٢/٥٥٩).

هەڵناهێنێتەوە ئیللا خراپەو تاوانێکی لێ هەڵدەوەرێ، جا باشوێنەکەی لەمزگەوت نزیك بکاتەوە یان دووری بخاتەوە، جا ئەگەر هاتە مزگەوتو بەجەماعەت نوێژی کرد ئەوە لێخۆشبوونی خودای بۆ دەستەبەر دەبێ، ئەگەر هاتە مزگەوتو خەڵکەکە هەندێ لەنوێژەکەیان ئەنجام دابوو هەندێکیان مابوو، ئەوەندەی پێڕاگەیشت لەگەڵ ئەواندا نوێژەکە بەجەماعەت دەکاو ئەوی تری بەتەنیا تەواو دەکا، لەم حاڵەشدا لێخۆشبوونی خودای بۆ دەستەبەر دەبێ، خۆ ئەگەر گەیشتە مزگەوتو خەڵکەکە نوێژیان کردبوو، بۆ خۆی نوێژی بەتەنیا کرد، ئەویش هەر هەمان پاداشی دەدرێتێ.

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ رَاحَ فَوَجَدَ النَّاسَ قَدْ صَلَّوْا أَعْطَاهُ اللّٰهُ جَلَّ وَعَزَّ مِثْلَ أَجْرِ مَنْ صَلاَّهَا وَحَضَرَهَا لاَ يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْئًا».[1] کەسێك بەجوانیو رێكو پێکی دەستنوێژی شت، پاشان چوو بۆ مزگەوت روانی خەڵکەکە لەنوێژ بوونەوەو ئەم فریانەکەوت، خودا خێری ئەوانەی پێ دەبەخشێ: کە ئامادەی جەماعەت بوونو نوێژیان بەکۆمەڵ کردوە، هیچیش لەخێری ئەوان کەم نابێتەوە.

چوونە ناو نوێژ لەگەڵ ئیمام بەهەرشێوەیەك بێ

لە عەلی کوڕی ئەبو طالیبو موعازی کوڕی جەبەلەوە ڕیوایەتکراوە، وتوویانە: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الصَّلاَةَ وَالإِمَامُ عَلَى حَالٍ فَلْيَصْنَعْ كَمَا يَصْنَعُ الإِمَامُ».[2] ئەگەر یەکێك لەنێوە

---

[1] صحيح: (ص.د/٥٢٨) ، د(٥٦٠/٢/٣٧٢)، ن(١١١/٢).

[2] صحيح: (ص.ت/٤٨٤) ، (ص.ج).

هات بۆ ئەنجامدانی نوێژی جەماعەتو ئیمام لەنوێژدابوو با یەکسەر نوێژ دابەستێو وەکوو ئیمام بکا.

کەی نوێژکەر واحیساب دەکرێ فریا رکاتێك کەوتووە؟

لە ئەبو هورەیرەوە گێڕدراوەتەوە دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئًا وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ».[1] ئەگەر هاتن بۆ بەجێهێنانی نوێژی جەماعەتو ئێمە چووبووینە سوژدە، ئێوەش نوێژ دابەستنو بچنە سوژدە، بەلام بەرکاتی حسێب مەکەن، هەرکەسێ فریابکەوێ لەگەڵ ئیمامدا بچێتە روکوع ئەوە فریای رکات کەوتووە.

کەسێك نەچێتە ریزەوەو روکوع بەرێ

لەئەبو بەکرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: چووم بۆ جەماعەتکردن لەگەڵ پێغەمبەردا، کە گەیشتمەجێ، پێش ئەوەی بچمە ناو ریزی نوێژکەرانەوە روکوعم برد، دوایی ئەم حالەم بۆ پێغەمبەر باسکرد، فەرمووی: « زَادَكَ اللَّهُ حِرْصًا وَلاَ تَعُدْ ».[2] خودا پتر حەریصت بکا لەسەر ئەنجامدانی ئەرکەکانی ئایین. جارێکی تر ئەم کارەت دوبارە مەکەرەوە.

لە عەطائەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو ئیبنو زوبەیر لەسەر مینبەر وتاری دەداو دەیفەرموو: موسوڵمانینە ئەگەر یەکێك لەئێوە هاتە مزگەوتو خەڵکەکە لەنوێژدابوونو چووبوونە روکوع، با ئەویش خێرا نوێژ دابەستێو بچێتە روکوع، بۆئەوەی داخڵی جەماعەتەکە بێ، پاشان

---

[1] صحيح: (ص.ج/٤٦٨) ، د(٣/١٤٥/٨٧٥).

[2] صحيح: (ص.ج/٣٥٦٥) ، خ(٢/٢٦٧/٧٨٣)، د(٢/٣٧٨/٦٧٠٦٩)، ن(٢/١١٨).

لەنوێژەکەیدا هەنگاو هەڵنێ بۆئەوەی بچێتە ریزەوە بێگومان ئەوە سوننەتو پەیڕەوکردنی پێغەمبەرە.[١]

لەزەیدی کوڕی وەهبەوە هاتووە، دەڵێ: لەگەڵ عەبدوڵڵا (واتە ئیبنو مەسعود)دا لەماڵەوە دەرچووین بۆ مزگەوت، کە گەیشتنە ناو مزگەوت ئیمام چووە روکوع، ئیتر عەبدوڵڵا خێرا (الله أكبر)ی کردو چووە روکوعو منیش لەگەڵیدا چوومە روکوع، پاشان کە لەروکوع سەریان بەرزکردەوە هەنگاومان هەڵێنایەوە هەتا چووینە ریزی نوێژکەرانەوە، جا کە ئیمام سڵاوی دایەوەو نوێژ تەواو بوو، ئەمن هەڵسامەوە پێم وابوو نوێژەکەم تەواو نەبوو، عەبدوڵڵا دەستی گرتمو داینیشاندمەوە، پاشان فەرمووی: ئەتۆ فریا نوێژەکەت کەوتویو نوێژەکەت تەواوە.[٢]

واباشە ئیمام نوێژ درێژنەکاتەوە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ وَالْكَبِيرَ وَإِذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا يَشَاءَ».[٣]: ئەگەر یەکێك لەئێوە پێشنوێژی بۆ موسوڵمانان کرد، با نوێژەکە درێژنەکاتەوەو گرانی نەکا، چونکە نوێژکەرەکانی لاوازو نەخۆشو پیرو کەنەفتیان تێدایە، کەسێکیش بەتەنیا بۆ خۆی نوێژی کرد، با چەندێك دەتوانێو ئارەزوی لێیە نوێژەکەی درێژبکاتەوە.

---

[١] صحيح الأسناد: (الصحيحة/٢٢٩).

[٢] صحيح (الصحيحة/٢/٥٢)، هق: (٢/٩٠).

[٣] متفق عليه: خ(٢/١٩٩/٧٠٣) وهذا لفظه م(١/٣٤١/٤٦٧)، د(٣/١١/٧٨٠)، ت(١/١٥٠/٢٣٦)، ن(٢/٩٤).

واباشه ئیمام رکاتی یه‌که‌م درێژ بکاته‌وه

له ئه‌بو سه‌عیده‌وه هاتووه، گوتویه‌تی: (نوێژی نیوه‌ڕۆ به‌جه‌ماعه‌ت داده‌به‌سترا، کابرا ده‌ڕۆیی بۆ به‌قیع و سه‌رئاوی خۆی ده‌کردو ده‌ستنوێژی ده‌گرت، پاشان ده‌هات بۆ جه‌ماعه‌ت، هێشتا پێغه‌مبه‌ری خودا له‌رکاتی یه‌که‌می نوێژه‌که‌دا بوو، ئه‌مه له‌و نوێژانه‌یدا که درێژی ده‌کردنه‌وه.[1]

پێویسته شوێن ئیمام بکه‌وی و لێی پێش نه‌که‌وی

له ئه‌نه‌سه‌وه هاتووه: که پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) فه‌رمووی: «إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا».[2] ئیمام بۆیه‌یه مه‌ئمومی چاوی لێ بکاو شوێنی بکه‌وێ، جا که (الله أكبر)ی نوێژ دابه‌ستنی کرد ئێوه‌ش (الله أكبر) بکه‌ن که‌چووه سوژده‌ی ئێوه‌ش بچنه سوژده، که هه‌ڵسایه‌وه، ئێوه‌ش هه‌ڵسنه‌وه.

له ئه‌بو هوره‌یره‌وه هاتووه: پێغه‌مبه‌ر (دروودی خودای له‌سه‌ر بێ) فه‌رمووی: « أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ».[3]: ئایا یه‌کێ له‌ئێوه که له‌پێش ئیمامدا سه‌ر به‌رزده‌کاته‌وه ناترسێ خودا سه‌ری بکاته سه‌ری گوێدرێژ؟ یان روخساری بکاته روخساری گوێدرێژ.؟!

---

[1] صحيح: (ص.ن/٩٣٠) ، م(١/٣٣٥/٤٥٤)، ن(٢/١٦٤).

[2] متفـق عليـه: خ(٢/١٨٢/٦٩١)، م(١/٣٢٠/٤٢٧)، د(٢/٢٣٠/٦٠٩)، ت(٢/٤٨/٥٧٩)، ن(٢/٩٦)، جة(١/٣٠٨/٩٦١).

[3] متفق عليه: خ(٢/١٨٢/٦٩١)، م(١/٣٢٠/٤٢٧)، د(٣٣٠/٦٠٩).

کێ شیاوی ئەوەیە ببێتە پێشنوێژ!

لە ئیبنو مەسعودی ئەلئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يَؤُمُّ الْقَوْمَ أَقْرَؤُهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَّةِ فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَّةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً فَأَقْدَمُهُمْ سِلْمًا وَلاَ يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ وَلاَ يَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ».[1] هەرکاتێ موسوڵمانان کۆبوونەوە بۆ نوێژی جەماعەت، کێ زیاتر قورئانی لەبەربێ‌و باشتری بخوێنێ ئەوە دەبێتە پێشنوێژ، جا ئەگەر لە قورئان لەبەربوون‌و باش خوێندنیدا یەکسان بوون، کێیان لە سوننەتدا زانابوو ئەو دەبێتە پێش نوێژ، خۆ ئەگەر لەزانیاری بەسوننەت وەکوو یەك بوون، کێ زووتر کۆچی کردبێ بۆ مەدینە دەبێتە پێشنوێژ، کە لەکۆچکردنیشدا هاوشان بوون ئەوە کێیان بەتەمەنتربوو دەبێتە ئیمامیان. نابێ کەس لە قەڵەمڕەوی کەسدا ئیمامەت بکا، (واتە: نابێ بەبێ ئیزن ئیمامێك لەشوێنی ئیمامێکی تر پێشنوێژی بکا) نابێ کەس لەجێگەی خاوەن ماڵ دانیشت، مەگەر خاوەن ماڵ داوای لێ بکاو ڕێی پێ بدا.

ئەم حەدیثە ئەوە دەگەیەنێ: کە خاوەن ماڵ‌و پێشنوێژی فەرمی‌و تەعین کراوو هاوشێوەیان لەکەسانی دیکە شیاوترن بۆ ئیمامەتکردن مەگەر بۆ خۆیان ڕێگە بدەن‌و لەمافی خۆیان تەنازول بکەن. ئەمەش فەرموودەکەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: «لاَ يَؤُمَّنَّ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ وَلاَ يَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ».

---

[1] صحيح: (مختصر م/٣١٦) ، م(١/٤٦٥/٦٧٣)، ت(١/١٤٩/٢٣٥)، د(٢/٢٨٩/٥٧٨)، ن(٢/٧٦)، جة(١/٣١٣/٩٨٠) وعندهم (فان كانوا في الحجرة سواء فأكثرهم سنا).

پێشنوێژی کردنی منداڵ

لە عەمری کوڕی سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە فەتحی مەککە ئەنجام درا هەموو هۆزو خێڵەکان پێشبڕکێیان کرد بۆ موسوڵمانبوون، باوکم هۆزەکەی خۆی هەڵنا بۆ ئیمانهێنانو موسوڵمان بوون، جا کەهاتە ناویان وتی: سوێندم بەخودا ئێستا لەخزمەت پێغەمبەرەوە دێم بۆ لای ئێوە، ئەمجار پێی وتن: فلاّن نوێژ لەفلاّن کاتدا بەجێ بێنن، فلاّن نوێژیش لە فلاّن کاتدا بکەن، هەرکاتێ وەختی نوێژهات با یەکێکتان بانگ بدا، ئەمجار کێتان پتر قورئانی لەبەرە ئەو ببێتە پێشنوێژتان، جا خەڵکەکە ڕوانییان، کەسیان لەمن قورئانی زۆرتر لەبەرنیە، چونکە من لەوەپێش لەڕێگەی کاروانیو ڕێبوارانەوە فێری قورئان بوبووم ئیتر لەبەرئەوە منیان خستە پێش خۆیانەوە بۆ ئیمامەت کردن، ئەمن ئەوکاتە تەمەنم شەش حەوت ساڵانە بوو.[1]

دروستە ئەوکەسەی نوێژی فەرزەکا ئیقتیدا بەکەسێکەوە بکا کەنوێژی سوننەت دەکاو بە پێچەوانەشەوە

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە معازی کوڕی جەبەل لەگەڵ پێغەمبەردا نوێژی دەکردو دوایی دەگەڕایەوە پێشنوێژی بۆ قەومەکەی دەکرد؟[2]

لە یەزیدی کوڕی (الأسود)ەوە ڕیوایەتکراوە، کە لەخزمەت پێغەمبەردا نوێژی بەجێهێناوە، لەوکاتەدا ئەو گەنجێکی مێرمنداڵ بووە، جا کە لەنوێژەکە بوونەوە ڕوانییان دوو پیاو لە سوچێکی مزگەوتدا هاوبەشی خەڵکەکەیان نەکردبوو، پێغەمبەر بانگی لێ کردن، بە پەشۆکاویو لەرزە لەرز هاتن، فەرمووی: بۆچی لەگەڵ ئێمەدا نوێژتان نەکرد؟ وتیان: ئێمە لەناو

---

[1] صحيح: (ص.ن/٧٦١) ، خ(٨/٢٢/٤٣٠٢)، د(٢/٢٩٣/٥٨١)، ن(٢/٨٠).

[2] صحيح: (مختصر خ/٣٨٧)، خ(٢/١٩٢/٧٠٠)، م(١/٣٣٩/٤٦٥)، د(٣/٤/٧٧٦).

هۆبەو بارگەنەو کاروانەکەی خۆماندا نوێژمان کردوە، فەرمووی: جارێکی تر وامەکەن، ئەگەر وا رێکەوت یەکێ لەئێوە لەناو هۆبەی خۆیدا نوێژی کرد، دووایی هات دیتی ئیمام نوێژی نەکردوە با لەدواوەی نوێژەکەی بە جەماعەت بکاتەوە، ئەوە بۆی بەنوێژی زێدەو سوننەت دەژمێردرێ.[1]

ئیقتیداکردنی موقیم بە سەفەری و بە پێچەوانەشەوە

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، وتی: باوکم (عومەری کوڕی خەتاب) پێشنوێژی بۆ دانیشتوانی مەککە کرد نوێژەکە نوێژی نیوەڕۆ بوو، دوو ڕکاتی کردن و سلاوی دایەوەو بە نوێژکەرەکانی دوا خۆی گوت: ئێوە ئەی دانیشتوانی مەککە نوێژی خۆتان بەتەواوی بکەن ئێمە سەفەرین.[2]

ئەگەر سەفەری لەپاش پێشنوێژیکەری موقیمەوە نوێژی کرد دەبێ نوێژەکەی تەواوبکا بە قەصر نەیکا

موسای کوڕی سەلەمەی هوزەلی دەڵێ: پرسیارم لە ئیبنو عەبباس کرد ئەگەر لەمەککە بووم و لەگەڵ ئیمامدا بە جەماعەت نوێژم نەکرد چۆن نوێژ بکەم؟ لەوەڵامدا فەرمووی دوو ڕکات بکە ئەوە سوننەتی پێغەمبەرە (دروودی خودای لەسەر بێ).[3]

لە ئەبو میجلەزەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بە ئیبنو عومەرم گوت (سەفەریی وادەبێ فریای دوورکات نوێژی جەماعەت دەکەوێ کە دانیشتوان دەیکەن، ئایا دوورکاتەکە کیفایەتە یان وەکوو ئەوان نوێژەکەی بەتەواوی بکا؟

---

(1) صحيح: (ص.د/٥٣٨) ، د(٢/٢٨٣/٥٧١)، ت(١/١٤٠/٢١٩)، ن(٢/١١٢).

(2) صحيح (الارناؤوط في تحقيق جامع الاصول ٧٠٨/٥) مصنف عبدالرزاق/٤٣٦٩.

(3) صحيح (الإرواء/٥٧١)، (١/٤٧٩/٦٨٨)، ن(٣/١١٩).

له وەڵامدا ئیبنو عومەر زەردەخەنەیەكی كردو فەرمووی: وەكوو ئەوان دەبێ نوێژ بكا، نابێ بە قەصر بیكا.[1]

ئیمام بەدانیشتنەوە نوێژبكا دەبێ مەئمومی‌یەكانیشی بەدانیشتنەوە نوێژی لەگەڵ بكەن

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەماڵەوە نوێژی كرد نەخۆش بوو، نەیتوانی بەپێوە بوەستێ بەدانیشتنەوە نوێژی كرد، كۆمەڵێك خەڵك لەدواوەی بەپێوە نوێژیان كرد، ئاماژەی بۆكردن كە ئەوانیش دانیشتن وەكوو ئەو نوێژەكەیان بكەن. جا كە سلاوی دایەوە فەرمووی: «إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ ، فَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا ، وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا ، وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا».[2] ئیمام بۆ ئەوەیە چاوی لێ بكرێو پەیڕەوی بكرێ، جا كەئەو چووە ڕوكوع ئێوەش بچنە ڕوكوع كە هەڵسایەوە ئێوەش هەڵسنەوە، ئەگەر ئیمام نەیتوانی بەپێوە ڕابوەستێو بەدانیشتنەوە نوێژی كرد ئێوەش وەكوو ئەو بەدانیشتنەوە نوێژبكەن.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر ئەسپێك كەوتە خوارەوە لای ڕاستی ڕوشا برێكی پێستی جەستەی داماڵدرا، چووینە خزمەتی بۆ ئەحواڵ پرسی، كاتی نوێژهات، پێشنوێژی بەدانیشتنەوە بۆ كردین ئێمەیش لەدواوەیەوە بەدانیشتنەوە نوێژمان كرد، جا كەنوێژ تەواو بوو فەرمووی: « إِنَّمَا جُعِلَ الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا وَإِذَا رَفَعَ فَارْفَعُوا وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. فَقُولُوا رَبَّنَا

---

(1) صحيح الإسناد (الإرواء/٢٢) هق (٣/١٥٧).

(2) متفق عليه: خ(٦٨٨/١٧٣/٢)، م(٤١٢/٣٠٩/١)، د(٥٩١/٣١٥/٢).

وَلَكَ الْحَمْدُ. وَإِذَا صَلَّى قَاعِدًا فَصَلُّوا قُعُودًا أَجْمَعُونَ».[١] ئیمام بۆ ئەوەیە چاوی لێ بکرێ، کە (الله اکبر)ی کرد (الله اکبر) بکەن، کەچووە سوژدە بچنە سوژدە: کەوتی: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ»، ئێوە بڵێن: (رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ)، ئەگەر بەدانیشتنەوە نوێژی کرد، ئێوەیش هەمووتان بەدانیشتنەوە نوێژبکەن.

ئەگەر لەگەڵ ئیمامدا یەك مەئموم هەبوو دەبێ لەلای راستی ئیمامو لەرێکی ئەو بوەستێ

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: شەو لەماڵی پورە مەیمونەم مامەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی عیشای کرد، پاشان چوار رکاتی کردن، ئەمجار نووست، پاشان هەڵسا بۆ نوێژ منیش چوومە لای چەپی، خستمیە لای راستی خۆی.[٢]

ئەگەر مەئموم دوو یان زیاتر بوون ئەوە لەدوا ئیمامەوە ریز دەبەستن

لەجابیرەوە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەڵسا بۆ نوێژ، منیش هاتم لەلای چەپیەوە وەستام، تەشریفی دەستی گرتم خستمیە لای راستی خۆیەوە، پاشان جەباری کوڕی صەخر هات لەلای چەپی پێغەمبەرەوە وەستا، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەردوکمانی ریزکردو لەدوا خۆیەوە رایوەستاندین.[٣]

---

[١] کەمێك لەوەپێش تەخریج کرا.

[٢] صحیح: (الإرواء:٥٤٠)، (ص.جة/٧٩٢)، خ(٦٩٧/١٩٠/٢) وهذا لفظه م(٧٦٣/٥٢٥/١)، د(٥٩٦/٣١٨/٢)، ت(٢٣٢/١٤٧/١)، ن(١٠٤/٢)، جة(٩٧٣/٣١٢/١).

[٣] صحیح: (الإرواء/٥٤٠)، د(٥٩٥/٣١٨/٢)، جة(٩٧٥/٣١٢/١).

ئەگەر مەئموم ئافرەت بوو دەبێ لەدوا ئیمامەوە بوەستێ

لەئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێشنوێژی بۆ ئەوو دایکی، یان پوری کرد، دەڵێ: منی خستە لای ڕاستی خۆیو ئافرەتەکەشی خستە دواوە.[1]

پێویستە ڕیزی نوێژکەران ڕێكو پێك بکرێن

پێویستە ئیمام نوێژ دانەبەستێ هەتا بەباشی ڕیزی نوێژکەرانی دواوەی ڕێك دەخا، فەرمانیان پێ بکا بەڕێك ڕاوەستنو پاڵ لێکدان. ئیمام یان بۆ خۆی ئەم ڕێکخستنە بکا، یان یەکێك ڕابسپێرێ ئەو ئەرکە ئەنجامبدا.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «سَوُّوا صُفُوفَكُمْ فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ مِنْ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ».[2] ڕیزەکانتان ڕێك بخەنو ڕاست ڕابوەستنو پاڵ لێکدەن، بێگومان ڕێکخستنی ڕیزەکانتان تەواوکەری نوێژە.

لە ئیبنو مەسعودەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کەخۆمان ڕێك دەخست بۆ نوێژ دەستی موبارەکی بە شانەکانماندا دەهێناو دەیفەرموو: «اسْتَوُوا وَلاَ تَخْتَلِفُوا فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ»[3]: ڕێك ڕابوەستنو خواروخێچ مەوەستن ئەگەر وانەکەن دڵەکانتان وەگری یەکتر نابن!

لە نوعمانی کوڕی بەشیرە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر ڕیزەکانی ڕێك دەخستین وەکوو چۆن لاسکە تیری بێپەڕ ڕیزبکرێ ئاوا هەتا دڵنیابوو لەوەی ئێمە ڕاهاتووین، پاشان ڕۆژێك تەشریفی بەرەو قیبلە وەستا، خەریکبوو نوێژ

---

[1] متفق عليه: خ(٧٢٧) م(٦٦٠)، د(٣/٤/٧٧٦)، ن(٢/١٠٢).

[2] متفق عليه: م(١/٣٢٤/٤٣٣) وهذا لفظه خ(٢/٢٠٩/٧٢٣)، د(٢/٣٦٧/٦٥٤)، جة(١/٣١٧/٩٩٣).

[3] صحيح: (ص.ج/٩٦١) ، م(١/٣٢٣/٤٣٢).

دابیەستێ، پیاوێکی بینی لەریزی نوێژکەراندا سینگی پێش کەوتووە، فەرمووی: «عِبَادَ اللَّهِ لَتُسَوُّنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ».[1] ریزەکانتان رێك دەخەن و پاڵ لێك دەدەن، یان خودا روتان لەیەکتر وەردەگێرێ و لێکتان دڕدۆم دەکا.

له ئیبنو عومەرەوە گێڕدراوەتەوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَقِيمُوا الصُّفُوفَ وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ وَسُدُّوا الْخَلَلَ وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ وَمَنْ وَصَلَ صَفًّا وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَ صَفًّا قَطَعَهُ اللَّهُ».[2]: ریزەکانتان رێك بخەن، شانتان لێك بدەن، بۆشایی ریزەکان پڕبکەنەوە، نەرمی و گوێڕادێری بنوێنن بەدەست براکانتان کەداوایان لێ کردن بچنە پێشەوە یان بێنە دواوە بۆ رێکخستنی ریزەکانی نوێژ، کەلێن مەهێڵنەوە بۆ شەیتان خۆتان لەگەڵ تێهەڵکیش بکا، کەسێك ریزێك بێکەوە بلکێنێ خودا پەیوەستی دەکا بە رەحمەتی خۆیەوە، کەسێك کەلێن بخاتە نێوان ریزی نوێژەوە خودا لەرەحمەتی خۆی دایدەبڕێ.

له ئەنەسەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « رُصُّوا صُفُوفَكُمْ وَقَارِبُوا بَيْنَهَا وَحَاذُوا بِالأَعْنَاقِ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنِّي لأَرَى الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ كَأَنَّهَا الْحَذَفُ».[3] ریزەکانتان رێك بخەن و نێوان صەفەکان تەسك بکەنەوە سەرو ملتان رێك رابگرن، سوێندم بەوکەسەی گیانی منی بەدەستە، من شەیتان دەبینم خۆ دەخاتە بۆشایی نێوان ریزەکانتان هەر دەڵێی بەرخۆڵەی رەشە.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٣٩٧٢) ، م(٤٣٦-١٢٨/٣٢٤/١)، د(٦٤٩/٣٦٣/٢).

[2] صحيح: (ص.د/٦٢٠) ، د(٦٥٢/٣٦٥/٢).

[3] متفق عليه: م(٤٣٣/٣٢٤/١) وهذا لفظه، خ(٧٢٣/٢٠٩/٢)، د(٦٥٤/٣٦٧/٢)، جة(٩٩٣/٣١٧/١).

ڕیزی نوێژکەران چۆن ڕێك دەخرێ؟

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ، فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِي».[1] ڕیزەکانتان ڕێك بخەنو ڕاست ڕاوەستنو پاڵ لێك بدەن من لەدوا خۆمەوە دەتانبینم. جا ئەنەس دەڵێ: هەریەکێ لەئێمە شانی دەلکان بەشانی هاوەڵەکەیەوەو قاچی بەقاچی هاوەڵەکەیەوە دەنووساند.

ڕیزی پیاوانو ڕیزی ئافرەتان

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «خَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ أَوَّلُهَا وَشَرُّهَا آخِرُهَا وَخَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا وَشَرُّهَا أَوَّلُهَا». باشترین ڕیزی پیاوان لەنوێژدا ڕیزی یەکەمەو خراپترینیشیان ڕیزی دواوەیە، باشترین ڕیزی ئافرەتان لەنوێژدا ڕیزی کۆتاییانە، خراپترینیشیان ڕیزی پێشەوەیانە.

گەورەیىو خێری زۆری ڕیزی یەکەمو لای ڕاستی ئیمام

لە (البراء)ی کوڕی عازب ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِنَّ اللَّهَ وَمَلاَئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصُّفُوفِ الأُوَلِ».[2] بێگومان پەروەردگارو فریشتەکانی صەلاوات لەسەر ئەوانە دەدەن کە لەنوێژدا لەڕیزەکانی پێشەوەن.

هەر لەئەوەوە، هاتووە، دەڵێ: ئێمە کە لەدوا پێغەمبەرەوە نوێژمان دەکرد پێمان خۆش بوو لەلای ڕاستیەوە ڕیزببین، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەرەوی خۆی ڕومان بۆلا وەرگێڕێ. دەڵێ: گوێم لێ بوو

---

[1] صحيح: (مختصر خ/٣٩٣)، خ(٢/٢١١/٧٢٥).

[2] صحيح: (ص.د/٦١٨) ، د(٢/٣٦٤/٦٥٠)، ن(٢/٩٠).

دەیفەرموو: «رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ». خودایە لەسزای خۆت بمپارێزە لەرۆژی زیندوبوونەوەدا.

دەبێ کێ لەپاش ئیمامەوە بێ؟

لە ئیبنو مەسعوودی ئەلئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلاَمِ وَالنُّهَى ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ».[1]: با لەدوا منەوە پیاوە عاقڵو ڕیش سپییەکانتان ڕیزببن، پاشان ئەوانەی لەوان کەم تەمەنترن ڕیز ببەستن، پاشان ئەوانەی لەوان گەنج ترن.

ڕیزبوون بۆ نوێژ لەنێوان کۆڵەکەو پایەدا مەکروهە

لە موعاوییەی کوڕی قوررە لە باوکییەوە گێڕدراوەتەوە دەڵێ: ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهیمان لێ دەکرا، کە لەناو کۆڵەکەو پایەدا ڕیزببین بۆ نوێژ.

ئەم حاڵەتە – ڕیزبوون لەنێوان کۆڵەکەو پایەدا - نەی لێ کراوە بۆ نوێژی بە کۆمەڵ، بەڵام بەنیسبەت نوێژی بەتەنیاوە چ کەراهەتێك نیە ئەگەر لەنێوان دوو کۆڵەکەدا بکرێ بەمەرجێك کابرای نوێژکەر سوترەیەك بۆ خۆی دابنێ.

لەئیبنو عومەرەوە هاتووە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتە ناو کابەوە ئوسامەی کوڕی زەیدو عوسمانو طەلحەو بیلال لەخزمەتیا بوون، تاوێ مایەوە، پاشان چوومەدەر، من یەکەم کەس بووم

---

[1] صحيح: (ص.د/٦٢٦)، م(١/٣٢٣/٤٣٢)، د(١/٣٧١/٦٦٠)، جە(١/٣١٢/٩٧٦) وعنده الصفوف المتقدمة.

کەچـوومە ژورەوە دوای هاتنــە دەرەوەی پێغەمبــەر (درووودی خـودای لەســەر بێ). بەبیلال گەیشتمو لێیم پرسـی پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بـێ) لەکوێ نوێژی کرد؟! وتی لەنێوان ئەو دوو کۆڵەکانەی پێشەوە.[١]

بیانوی نەچوون بۆ نوێژی جەماعەت

١-٢: سـەرماو بـاران: لـە نافیعـەوە ڕیوایـەتکراوە، کـەوا ڕێکـەوت شـەوێك ئیبنـو عومـەر بـانگی دا بـۆ نوێـژ، شـەوەکە زۆر سـاردو ڕەشـەبا بـوو، پاشـان فەرمووی: خەڵکینە! هەرکەسەتان لەناو ماڵو هۆبـەی خـۆی نوێـژبکا مەیـەن بۆ جەماعەت، پاشان وتی: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە بانگدەر دەکـرد: کـە شـەو بـارانو سـاردو سـەرما بووایـە کـە بـە موسـوڵمانان ڕابگەیەنێ: کە لەناو ماڵو هۆبەی خۆتان نوێژ بکەن.[٢]

٣- ئامـادەبوونی خـواردن: لـە ئیبنــو عومــەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵــێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بـێ) فـەرمووی: «إِذَا وُضِـعَ عَـشَاءُ أَحَـدِكُمْ وَأُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَابْـدَءُوا بِالْعَـشَاءِ ، وَلاَ يَعْجَـلْ حَتَّـى يَفْـرُغَ مِنْـهُ». ئەگـەر شـێوو خـواردن بـۆ یـەکێك لـەئێوە دانـراو قامـەت بـۆ نوێـژکرا، ئێـوە دەسـت بکـەن بـەخواردنی شـیوەکەو پەلـە لـەکردنی نوێژەکـە مەکـەن تـا لەخواردنەکـە دەبنەوە. ئیبنو عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) خـواردنی بـۆ دادەنـراو قامـەتی نوێژ دەکرا، تا لەخواردنەکە نەبوایەتەوە نەدەهات بـۆ جەماعـەت، لەودەمـەدا کە سەرگەرمی نانخواردن بوو گوێی لەفاتیحەی ئیمام بوو.[٣]

---

[١] صحيح: (مختصر.خ.ص/١٣٩)، خ(١/٥٧٨/٥٠٤).

[٢] متفق عليه: خ(٢/١٥٦/٦٦٦)، م(١/٤٨٤/٦٩٧)، د(٣/٣٩١/١٠٥٠)، ن(٢/١٥).

[٣] متفق عليه: (٢/١٥٩/٦٧٣)، م (١/٣٩٢/٥٥٩) بدون الجملة الآخيرة. د (١٠/٢٢٩/٣٧٣٩).

٤- تەنگەتاوی پیسایی‌و میز، لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: « لاَ يُصَلِّى أَحَدُكُمْ وَهُوَ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ وَلاَ وَهُوَ يُدَافِعُ الأَخْبَثَيْنِ ».[1] ئەگەر خواردن دانرا تا خواردنەکە نۆش نەکەن نوێژ ناکرێ، هەروەها کەسێك تەنگەتاو بوو بەپیسایی‌و میز نابێ نوێژ بکا تا خۆی لەو تەنگەتاوییە ڕزگار دەکاو دەستنوێژ دەشۆرێ.

نوێژی سەفەری

کورتکردنەوەی نوێژ لەسەر موسافیر پێویستە لەنوێژی نیوەڕۆو عەصرو خەوتناندا. قورئان دەفەرموێ: {وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ – النساء/١٠١}.

لە یەعلای کوڕی ئومەییە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە عومەری کوڕی خەطاب کرد دەربارەی ئەم ئایەتە کە دەفەرموێ: {إِنْ خِفْتُمْ أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ}. خۆ ئێستا موسوڵمانان ترسیان نەماوەو دونیا ئەمینە، عومەر فەرمووی: بەخوا منیش سەرم سوڕماوە لەوەی تۆ سەرت لێ سوڕماوە. بۆیە پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد فەرمووی: «صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ».[2] ئەوە صەدەقەو بەخششێکە خودا پێی داون ئەو دیاری‌و بەخششەی پەروەردگارتان قبوڵ بکەن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: فەرموویەتی: (خودا لەسەر زوبانی پێغەمبەرەکەتان لەکاتی حازربوونتان لەماڵ‌و حاڵی خۆتان چوار

---

[1] صحيح: (ص. ج/٣٧٦٢)، م (١/٣٩٣/٥٦٠)، د (١/١٦٠/٨٩).

[2] صحيح: (ص. جه/٨٧٦)، م (١/٤٧٩/٦٨٧)، د (٤/١٢٤/١٢٣٤)، ن (٣/١١٨)، جه (١/٣٣٩/١٠٦٨) بدون الجملة الآخيرة.

ڕکات نوێـژی لەسـەر فـەرز کـردوون، لەسەفەریـشدا دوو ڕکـاتو لـەکاتی تـرس لەدوژمن یەك ڕکات)[١]

لە ئیمامی عومەرەوە گێڕدراوەتەوە فەرموویەتی: (نوێـژ لەسـەفەردا دوو ڕکاتە، نووێژی هەینی دوو ڕکاتە، نوێـژی جـەژنی ڕەمـەزانو جـەژنی قوربـان دوو ڕکـاتن، تـەواو بـی کـورت کردنـەوەن، ئەمـەش لەسـەر زوبـانی حـەزرەتی موحەممەد (دروودی خودای لەسەر بێ))[٢]

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە فەرموویەتی: (نوێژ کە سەرەتا فەرز کرا دوو ڕکـات بـوو، لەسـەفەردا نوێـژ وەکـوو خـۆی مایـەوەو نوێـژی حـەضـەر تەواوکرا)

لـە ئیبنـو عومـەرەوە ریوایـەتکراوە دەفـەرموێ: لەخزمـەت پێغەمبـەردا بـووم لەسـەفەرێکدا، نەمـدی زیـاد لـەدوو ڕکـات بکـا هـەتا لـەدونیا دەرچـوو، لەخزمــەت ئەبوبــەکردا بــووم لەســەفەردا، لــەدوو ڕکــات زیــاتری نــەکرد، لەخزمــەت عومــەردا بــووم لەســەفەردا لــەدوو ڕکــات زیــاتری نــەکردووە، لەخزمـەت عوسمانـدا بـووم لەسـەفەردا نەمـدی لـەدوو ڕکـات زیـاتر بکـا، تـا لەدونیا دەرچوو. پەروەردگار فەرموویەتی: {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ – الأحزاب/٢١}.[٣]

---

[١] صحيح: (ص. جه/٨٧٦)، م (١/٤٧٩/٦٨٧)، د (٤/١٢٤/١٢٣٤)، ن (٣/١١٨)، جه (١/٣٣٩) بدون الجملة الآخيرة.

[٢] صحيح: (ص. جه/٨٧١) ن (٣/١٨٣)، جه (١/٣٣٨/١٠٦٣).

[٣] متفق عليه: م (١/٤٧٩/٦٨٩)، د (٤/٩٠/١٢١١)، خ (٢/٥٧٧/١١٠٢)، ن (٣/١٢٣).

مەسافەی قەصر

زانایـانی شـەرع کەوتوونـە راجیاییـەوە دەربـارەی ئـەو مەسـافەیەی کـە دەبێتـە هۆکـاری کـورت کردنـەوەی نوێـژو زۆریـان مـشتومڕ لەسـەر هەیـە، تەنانەت ئیبنولمونذیرو کەسانی تریش لـەم مەسـەلەیەدا بیـست جـۆر رەئیـان گێڕاوەتـەوە، راسـترین راو صـەریحترین حـەدیـث کـە لـەم بارەیـەوە هاتبـێ – وەکـــوو ئیبنـــو حەجـــەر لـــە فەتحولباریـــدا – ج/٢/٥٦٢ – دەڵـــێ: ئـــەو فەرموودەیەیـە کـە موسـلیمو ئـەبو داوود لەحـەدیثـی ئەنەسـدا ریوایـەتیان کردووە، کەتیایدا هاتووە دەفەرموێ: (پێغەمبەری خـودا کەسـەفەری بکردایـە سێ میل، یان سـێ فرسـەخ لـەماڵ دوور بکەوتایـەوە نوێـژی کـورت دەکـردەوە، لەجیاتی چوار ڕکات دوو ڕکاتی بەجێ دێنا)[1]

ئەو جێگەیەی نوێژی لێ کورت دەکرێتەوە

زۆربەی زانایانی ئیسلام پێیان وایە: کـە موسـافیر بەدەرچوون لەسـنورو ئاوەدانی گوندو شارەکەی، بۆی هەیـە نوێـژ کـورت بکاتـەوە، ئـەم تێپەڕبوونـە لەسـنورو ئـاوەدانی قـەراخ شـارو گونـد مـەرجـە، سەفەرەکەشـی کۆتـایی نایـە تانەگەڕێتەوە بۆ شوێنی خۆیو نەگاتەوە بە یەکەم خانووی شوێنەکەی.

ئیبنولـونزیر دەڵـێ: مـن نـەمزانیوەو نەمـدیوە: کـە پێغەمبـەر (درووودی خـوودای لەســەر بـێ) لــەهیچ ســەفەرێکدا لەســەفەرەکانیدا تــا لەمەدینــە دەرنەچووبێ نوێژی کورت کردبێتەوە.

ئەنـەس دەفـەرموێ: نوێـژی نیـوەڕۆم لەمەدینـە لەخزمـەت پێغەمبـەردا بەچوار ڕکاتی کرد، لە ذیلحولەیفە لە خزمەتیدا عەصر دوو ڕکاتم کردن.

---

[1] فقـــه الـــسنة: (١/٢٤١/٢٤٠) وقـــول أنـــس رواه خ (٢/٥٦٩/١٠٨٩)، م (١/٤٨٠/٦٩٠)، د (٤/٦٩/١١٩٠)، ت (٢/٢٩/٥٤٤)، ن (١/٢٣٥).

★ موسافیر ئەگەر لەشوێنێك مایەوەو بۆ جێبەجێ كردنی پێداویستی خۆیو نیازی مانەوەی نەبوو، دەتوانێ ماوەی مانەوەكەشی هەر نوێژ كورت بكاتەوە تا لەو شوێنە دەردەچێ، كە دەریش چوو هەروا تا دەگەڕێتەوە بۆ ماڵ.

لەجابیرەوە ڕیوایەتكراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەتەبوك بیست ڕۆژ مایەوەو نوێژیشی كورت كردنەوە[1]

ئیبنولقەیم: دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەیفەرمووە ئەگەر زیاد لەبیست ڕۆژ مانەوە نوێژ كورت مەكەنەوە، وەڵێ وارێكەوتووە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو ماوەیە لەو شوێنە ماوەتەوە، ئەم ماوە مانەوەیەی لەحاڵی سەفەردا لەحوكمی سەفەری نایباتەدەر - جا مانەوەكە درێژ بێ یان كورت بێ – بەمەرجێ ئەو شوێنە نیشتیمانی ئەو نەبێو نیەتی مانەوەشی لەوشوێنە نەبێ.[2]

ئەگەر نیازی مانەوەی هەبوو دوای نۆزدە ڕۆژ دەبێ نوێژەكانی بەتەواوی بكا، وەكوو ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نۆزدە ڕۆژ مایەوە نوێژی كورت دەكردەوە، ئێمەیش كەسەفەرمان دەكرد تا نۆزدە ڕۆژ هەر نوێژمان بەكورتكراوەی دەكرد، كە سەفەرەكەمان لەوە تێپەڕ بوایە بەتەواوی دەمانكردن[3]

---

[1] صحيح: (ص. د/١٠٩٤)، د (٤/١٠٢/١٢٢٣).

[2] زادالمعاد ٣/٥٦١.

[3] (الإرواء/٥٧٥)، خ (٢/٥٦١/١٠٨٠)، ت (٢/٣١/٥٤٧)، جه (١/٣٤١/١٠٧٥)، د (١٢١٨/٩٧/٤) ألا إنه قال سبع عشرة.

کۆکردنەوەی دوو نوێژ

هۆکاری کۆکردنەوەی دوو نوێژ

١- سەفەرکردن: لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: پێغەمبەری خودا ئەگەر پێش ئەوەی خۆرلەناوەڕاستی ئاسمان لای بدایە بکەوتایە ڕێ، ئەوە نوێژی نیوەڕۆی دوادەخست بۆ کاتی نوێژی عەصرو لەگەڵ ئەو نوێژە نوێژی نیوەڕۆی دەکرد. ئەگەر دوای خۆرلادان بیویستایە بکەوێتە ڕێ ئەوە پێش ئەوەی بکەوێتە ڕێ ئەوە نوێژی نیوەڕۆی دەکردو عەصریشی دەهێنایە گەڵ نیوەڕۆ ئەمجار دەکەوتە ڕێ.[1]

لە موعاذەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەغەزای تەبوکدا ئەگەر بکەوتایە ڕێ پێش ئەوەی خۆر لەناوەڕاستی ئاسمان لابدا نوێژی نیوەڕۆی دوادەخست تا لەگەڵ نوێژی عەصر بەیەکەوە کۆیان بکاتەوە بەجێیان بێنێ، ئەگەر دوای لادانی خۆر بکەوتایە ڕێ ئەوە نوێژی عەصری دەهێنایە گەڵ نیوەڕۆ هەردووکی بەجێ دێنان ئەمجار تەشریفی دەکەوتە ڕێ. هەروا ئەگەر پێش نوێژی شێوان بکەوتایە ڕێ نوێژی شێوانی دوادەخست بۆ کاتی نوێژی خەوتنان بەیەکەوە بەجێی دێنان، ئەگەر دوای مەغریب بکەوتایە ڕێ، نوێژی خەوتنانی دێنایە گەڵ شێوان‌و بەیەکەوە ئەنجامی دەدان.[2]

هەروا لەموعاذەوە هاتووە دەڵێ: ئێمەی هاوەڵان لەساڵی غەزای تەبوکدا لەخزمەت پێغەمبەردا دەرچوین، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەو سەفەرەدا نوێژی نیوەڕۆو نوێژی عەصری بەیەکەوە دەکرد، نوێژی شێوان‌و

---

(١) متفق علیه: خ (١١١٢/٥٨٣/٢)، م (٧٠٤/٤٨٩/١)، د (١٢٠٦/٥٨/٤)، ن (٢٨٤/١).

(٢) صحیح: (ص. د/١٠٦٧)، حم (١٢٣٦/١٢٠/٥)، د (١١٩٦/٧٥/٤)، ت (٥٥١/٣٣/٢).

خەوتنانی بەیەکەوە بەجی دێنا، جا موعاز دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژێك نوێژی نیوەڕۆی دواخست، پاشان هاتە دەرو نوێژی نیوەڕۆو عەصری بەیەکەوە کرد، پاشان چووە ژوورەوە، ئەمجار هاتە دەرو نوێژی شێوانو خەوتنانی بەیەکەوە ئەنجامدا.[1]

٢- باران: لەنافیعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە عەبدوڵڵای کوڕی عومەر (خودایان لێ ڕازی بێ) هەرکاتێ فەرماندەو ئەمیرەکان بەهۆی بارانەوە نوێژی شێوانو خەوتنانیان کۆبکردایەوە ئەویش لەگەڵ ئەواندا کۆی دەکردنەوە.

لەهیشامی کوڕی عورووەوە هاتووە: کە عورووەی باوکیو سەعیدی کوڕی (المسیب)و ئەبو بەکری کوڕی (عبدالرحمن)ی کوڕی (الحارث)ی کوڕی هیشامی (المغیرە)ی (المغزومی) لەشەوی باراناویدا نوێژی شێوانو خەوتنانیان کۆدەکردەوەو بەیەکەوە ئەنجامیان دەداو بەلایانەوە شتێکی ئاسایی بوو.

لە موسای کوڕی عوقبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە عومەری کوڕی عبدالعزیز لەکاتی باراندا نوێژی شێوانو خەوتنانی بەیەکەوە دەکردن، هەروا لەسەعیدی کوڕی (المسیب)و عورووەی کوڕی (الزبیر)و ئەبو بەکری کوڕی (عبدالرحمن)و پیرو زانای ئەو ڕۆژگارە نوێژیان لەگەڵ ئەوانەدا دەکرد کە بەهۆی بارانەوە نوێژی مەغریبو عیشایان کۆدەکردەوەو هیچ ڕەدێکیان نەدەدانەوە.[2]

لە ئیبنو عەبباسەوە هاتووە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی نیوەڕۆو عەصری بەیەکەوە دەکرد، نوێژی شێوانو

---

[1] صحیح: (ص. د/١٠٦٥)، د (٤/٧٢/١١٩٤)، ن (١/٢٨٤)، م (٧٠٦/٤٩٠/١)، جە (١٠٧٠/٣٤٠/١).

[2] صحیح: (الإرواء: ٣/٤٠)، هق (٣/١٦٩/١٦٨).

خەوتنانیشی بەیەکەوە بەجێ دەهێنا، نەهۆکاری ترس هەبوو، نەهۆکاری باران.[١]

هەر لەوەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی نیوەڕۆو عەصری بەیەکەوە بەجێ هێناو نوێژی مەغریبو عیشای بەیەکەوە کرد، لەمەدینەشدا بوو، نە ترس هەبوو نەباران.[٢]

ئەم ڕیوایەتە ئاماژەی ئەوەی تێدایە: کە کۆکردنەوەی نوێژ بەهۆی بارانەوە لەسەردەمی پێغەمبەردا زانراوو باوبووە، ئەگەر وانەبووبێ چ فائیدەو سودێك نابیندرێ بۆ دەستەواژەی نەبوونی باران وەکوو هۆکارێکی باوو زانراو بۆ کۆکردنەوەی نوێژ.[٣]

٣- پەیدابوونی پێداویستی جیاجیا کەدێنە پێش.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەری خودا لەمەدینە نوێژی نیوەڕۆو نوێژی عەصری بەیەکەوە کرد، نوێژی شێوانو خەوتنانیشی بەیەکەوە ئەنجامدا نەبیانوی ترس نەبیانوی سەفەری هەبوو. ئەبو زوبەیر دەڵێ: پرسیارم لەسەعید کرد، پێغەمبەر بۆچی ئاوای کرد، لەوەڵامدا وتی منیش وەکوو چۆن پرسیارت لەمن کرد ئاوا هەمان پرسیارم لە ئیبنو عەبباس کرد، لەوەڵامدا فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ویستوویەتی ئوممەتەکەی نەخاتە حاڵەتی حەرەجو بەرتەسککردنەوە.[٤]

هەر لە ئەوەوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو مەدینەدا بەبێ ئەوەی بیانووی باران بارین یان سەفەری

---

(١) صحيح: (ص. ج/١٠٦٨).

(٢) صحيح: (ص. ج/١٠٧٠)، م (١/٤٨٩/٧٠٥)، ن (١/٢٩٠)، د (٤/٧٧/١١٩٨).

(٣) الإرواء: ٣/٤٠.

(٤) م (٧٠٥).

هەبێ نوێژی نیوەڕۆو نوێژی عەصری بەیەکەوە کۆکردەوە، نوێژی شێوانو خەوتنانیشی بەیەکەوە کۆکردەوە، پرسیارم لە ئیبنو عەبباس کرد ئاخۆ پێغەمبەر بەم کارەی مەبەستی چی بوو؟ لەوەڵامدا فەرمووی: ویستوویەتی ئیحراجی ئوممەتەکەی نەکا.[1]

ئیمامی نەوەوی[2] دەفەرموێ: کۆمەڵێك لەزانایانی شەرع پێیان وایە دروستە دانیشتووی شارو گوند لەبەر پێویستی جارجار نوێژی نیوەڕۆو عەصر بەیەکەوە بکا، نوێژی شێوانو خەوتنان بەیەکەوە بکا بەمەرجێ نەیکاتە عادەت، ئەمە رای ئیبنو سیرینو ئەشهەبە کەهاوڕێی ئیمام مالیك بووە، هەروا (الخطابی) لە (القفال)و (الشاشی) گەورە: کەهاوەڵانی شافیعی بوون گێڕاویەتەوە ئەوانیش لە ئەبو ئیسحاقی (المروزی)و ئەویش لەکۆمەڵێك لەهاوەڵانی فەرمووده ناس ریوایەتی کردووە، ئیبنو (المنذر) ئەم رایەی پەسەند کردووە، ظاهیری قسەکەی ئیبنو عەبباسیش پشتگیری دەکا کە دەفەرموێ: (أَرَادَ أَنْ لاَ يُحْرِجَ أَحَدًا مِنْ أُمَّتِهِ). هیچ بیانوو پاساوی تری وەکوو نەخۆشیو شتی وای نەهێنایەوە. (والله أعلم)

نوێژی هەینی (الجمعة)

ئامادەبوون بۆ نوێژی هەینی فەرزی عەینە لەسەر هەموو موسوڵمانێك جگە لەپێنج کەس: کۆیلە، ئافرەت، منداڵ، نەخۆش، موسافیر.

پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ – الجمعة/٩}. ئەی ئەوکەسانەی بڕواتان هەیە بەتاكو تەنهایی خوداو راستی

---

[1] حم (١٩٥٤).

[2] شرح مسلم ج/٥/٢١٩.

پەیامی پێغەمبەر، کەبانگ درا بۆ نوێژی هەینی پەلە بکەن بۆ ئەنجامدانیو رابن بۆ شوێنی نوێژی هەینیو واز لەمامەڵەو کڕینو فرۆشتنو کاروکاسبی بهێنن، ئەگەر بزانن ئەوە بۆ ئێوە باشو بەسودەو ئەرکی سەرشانتانە بەجێی بهێنن.

لەطاریقی کوڕی شیهابەوە لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە فەرموویەتی: «الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلاَّ أَرْبَعَةً عَبْدٌ مَمْلُوكٌ أَوِ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ».[1] نوێژی هەینی واجبو پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێكو دەبێ بەجەماعەت بیکا، جگە لەچوار جۆر ئادەمیزاد: کۆیلە، ئافرەت، منداڵ، نەخۆش.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لَيْسَ عَلَى الْمُسَافِرِ جُمُعَةٌ».[2] مرۆڤی موسافیر نوێژی هەینی لەسەر واجب نیە.

هەڵنان بۆ بەجێ هێنانی نوێژی هەینی

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « مَنِ اغْتَسَلَ ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَصَلَّى مَا قُدِّرَ لَهُ ثُمَّ أَنْصَتَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ خُطْبَتِهِ ثُمَّ يُصَلِّيَ مَعَهُ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى وَفَضْلَ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ».[3] کەسێك غوسڵ بکا پاشان لەماڵ دەربچێ بۆ ئەنجامدانی نوێژی هەینی، ئەوەندەی بۆ کرا نوێژی سوننەت بکا، پاشان بەبێ دەنگی دانیشت تا وتار خوێن لەوتارەکەی دەبێتەوە، ئەمجار نوێژی لەگەڵ بکا لەتاوانی نێوان

---

[1] صحيح: (ص/٩٤٢)، (ص. ج/٢١١١)، د (١٠٥٤/٣٩٤/٣)، قط (٢/٣/٢)، هق (٣/١٧٢).

[2] قط (٢/٤/٤).

[3] صحيح: (ص. ج/٦٠٦٢)، م (٢/٥٨٧/٨٥٧).

ئەو هەینی‌یەو هەینی‌یەکی تر لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێ‌و لەتاوانی سێ رۆژ زیادەشی.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مُكَفِّرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا اجْتُنِبَتِ الْكَبَائِرُ).[1] پارێزگاری کردنی پێنج نوێژە فەرزەکان‌و ئەنجامدانی جومعە بۆ جومعەو ڕەمەزان بۆ ڕەمەزان، دەبنە کەفارەت بۆ تاوانی نێوانیان بەمەرجێ خۆپارێزی بکرێ لەتاوانی گەورە.

ترساندن‌و هەڕەشەکردن لەکەمتەرخەمی کردن لەئەنجامدانی نوێژی هەینی

لە ئیبنو عومەرو ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە کە ئەوان لە پێغەمبەریان ژنەوتووە کە لەسەر مینبەرەوە دەیفەرموو: «لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ».[2] بەتەئکید دەبی کەسانێك واز بێنن لەنەچوون بۆ چەند جومعەیەك‌و ئەو کەمتەرخەمییەی خۆیان بەکۆتا دێنن، یان خودا دڵیان مۆر دەکاو پاشان دەچنە پێڕی ئەوانەی غافڵ‌و بێ ئاگان.

لە عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەکەسانێکی فەرموو کە نەدەهاتن بۆ نوێژی هەینی «لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلاً يُصَلِّي بِالنَّاسِ ثُمَّ أُحَرِّقَ عَلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجُمُعَةِ بُيُوتَهُمْ».[3]

---

[1] صحيح: (ص. ج/٥٤٨٠)، م (٢/٥٩١/٨٦٥)، ن (٣/٨٨).

[2] صحيح: (ص. ج/٣٨٧٥)، م (٢٣٣ – ١٦ – ١/٢٠٩)، ن (١/١٣٨/٢١٤) وليس فيه رمضان إلى رمضان.

[3] صحيح: (ص. ج/٥١٤٢)، م (١/٤٥٢/٦٥٢).

بێگومان بەتەمابووم فەرمان بکەم بەپیاوێك پێشنوێژی بۆ خەڵکەکە بکا، پاشان بۆخۆم بگەڕێم {بەناو مەدینەدا} هەر کەسانێك ببینم نەهاتوون بۆ نوێژی هەینی خانووەکەیان بەسەردا بسوتێنم.

لە (أبو الجعد)ی (الضمری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویی: «مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا بِهَا طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قَلْبِهِ».[1] کەسێك سێ نوێژی هەینی بەبێ عوزرو بیانوو نەکا، لەپێڕی دوو ڕواندا دەنوسرێ.

لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویی: « مَنْ تَرَكَ ثَلاَثَ الْجُمُعَاتِ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ كتب من المنافقين»: کەسێك بەبێ بیانووی ڕەوا سێ جومعە نەکا، ناوی لەپێڕی دووڕووان دەنووسرێ.

کاتی بەجێهێنانی نوێژی هەینی

کاتی بەجێهێنانی نوێژی هەینی کاتی نوێژی نیوەڕۆیە، دروستە پێش ئەوکاتەش ئەنجام بدرێ، لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوکاتە نوێژی هەینی بەجێ دێنا: کە خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان لای دەدا.[2]

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە گێڕدراوەتەوە: کە پرسیاری لێ کرا، (پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەی نوێژی هەینی دەکرد؟

[1] حسن صحيح: (ص/٩٢٣)، د (٣/٣٧٧/١٠٣٩)، ت (٢/٥/٤٩٨)، جه (١/٣٥٧/١١٢٥).

[2] (ص.د/٩٦٠)، خ(٢/٣٧٧/١٠٣٩)، د(٣/٤٢٧/١٠٧١)، ت(٢/٧/٥٠١).

فەرمووی: تەشریفی کاتێ نوێژی هەینی دەکرد: کە خۆر لای دەداو ئێمە حوشترەکانمان پێخ دەدان‌و دەمان حەساندنەوە).[1]

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژی هەینی بەپراوەستانەوە وتاری دەخوێندەوە پاشان کەمێك دادەنیشت‌و ئەمجار هەڵدەستایەوە، وتی: وەکوو چۆن ئەمڕۆ پەیڕەو دەکرێ.

نوێژی هەینی واجب‌و پێویستە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەردەوام بووە لەسەر ئەنجامدانی‌و هەرگیز تەرکی نەکردووە، وێڕای ئەوەش: کە فەرموویەتی: «صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي».[2] بڕوانن من چۆن نوێژ دەکەم ئێوەش ئاوا نوێژەکانتان بکەن.

ڕێنومایی کردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەبارەی وتاری هەینی‌یەوە

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِنَّ طُولَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ فَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ وَاقْصُرُوا الْخُطْبَةَ وَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا». نیشانەی عاقڵ مەندی‌و تێگەیشتویی وتار بێژی هەینی ئەوەیە نوێژەکەی درێژبێ‌و وتارەکەی کورت. کەوابێ ئێوە نوێژەکە درێژ بکەنەوەو وتارەکە کورت، بێگومان وتاری وا هەیە سەرنج ڕاکێش‌و کاریگەرە هەست دەهەژێنێ‌و مرۆڤ سەرسام دەکا دەڵێی سیحرە.[3]

---

[1] الإرواء (٥٩٧)، م(٨٥٨-٢٩/٥٨٨/٢).

[2] صحيح (الإرواء/٢٦٢)، خ(٦٣١/١١١/٢).

[3] صحيح: (ص.ج/٢١٠٠) ، (الإرواء/٦١٨)، م(٨٦٩/٥٩٤/٢).

لـەجابیری کـوڕی سـەمورەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: مـن لەخزمـەت پێغەمبـەردا نوێـژم کـردون، نوێـژی ڕێـك و پێـك و نـەکورت نەدرێـژ بـوون، وتارەکانیشی هەروابوو.(١)

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە هاتووە: دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ): کـە وتـاری دەخوێنـدەوە چاوی لێ سور دەبوونـەوە، دەنگی بـەرز دەکردەوە ڕقی هەڵدەسـتا، دەتگوت: ترسێنەری سوپایەو دەڵێ: هابەرەبـەیان یان ئێوارە درەنگ وەخت پەلامار دەدرێن.(٢)

پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) عـادەتی وابـوو لـە وتـاردانـیدا لەکاتی ناوهێنـانی خـودادا، لـەکاتی دوعـا کردنیـدا بـە قامکـە شادەی ئـامـاژەی دەکرد، لەوتاردا ئەگەر بۆ باران بارین نەبوایە دەستی بەرز نەدەکردەوە.

لـە حوصـەینی کـوڕی (عبـدالرحمن)ەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: عومـارەی کـوڕی روئەیبـە بیـسری کـوڕی مـەڕوانی بینـی لەسـەر مینبـەر دەسـتی بـەرزکردبوەوە، عومـارە وتـی: خـودا ئـەو دوو دەسـتە بـشکێنێ کـەوا بەرزکراونـەوە! بێگومـان مـن پێغەمبـەرم دیـوە (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لەوەندە زیاتر: کە بەقامکە شادەی ئاماژەی دەکرد هیچی ترم لێ نەدیوە.(٣)

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پیاوێك ڕۆژی هەینی لـەدەرگای مزگـەوت کە بەرامبەر (دارالقضاء) بوو هاتە ژورەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەپێوە وتاری دەدا، ڕوی لە پێغەمبەر کردو وتی: ئەی پێغەمبەری خـودا! (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) مـاڵ و ئاژەڵمـان فـەوتا، قـات و قـڕی کەوتـە ناومانـەوەو بڕەسـتی لێ بڕیـوین، ڕێگـا چـارەمان نـەماوە، لـەخودا بپـاڕێوە

---

(١) صحيح: (ص.ن/٤١٨)، م(٢/٥٩١/٨٦٦)، ت(٢/٩/٥٠٥).

(٢) صحيح: (ص.ج/٤٧١١) ، (الإرواء/٦١١)، م(٢/٥٩١/٨٦٧)

(٣) م(١/٥٩٥/٨٧٤)، د(٤٥٢/١٠٩١ – ٣/٤٥٤)، ت(٢/١٤/٥١٤)، ن(٣/١٠٨).

بارانمان بۆ ببارێنێ. ئەنەس وتی: ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەردوو دەستی بەرزکردنەوەو پاشان فەرمووی: «اللَّهُمَّ أَغِثْنَا ، اللَّهُمَّ أَغِثْنَا ، اللَّهُمَّ أَغِثْنَا». [1] سێجار فەرمووی: خودایە! بارانمان بۆ ببارێنە.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی وتاردانـدا نـە شمشێری بەدەستەوە دەگرت و نەهیچ شتێکی تر، بەڵکوو پێش ئەوەی مینبەر دروست بکا، خۆی بەسەر قەوسێك یان عەصایەکدا دەدا، نەبیستراوەو نەزاندراوە دوای ئەوەی مینبەری دروست کرد، بەشمشێرەوە یان بەقەوسەوە یان بەهەر شتێکی ترەوە چووبێتە سەر مینبەر. [2]

خوتبەی پێویستی (خطبة الحاجة)

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتارو وەعزو وانەکانی بەم جۆرە خوتبەیەی کە بەناوی (خطبة الحاجة) ناوزەد کراوە – دەستی پێ دەکرد. ئەمەش دەقی ئەو خوطبەیەیە [3]

«الْحَمْدُ لِلَّهِ أَوْ إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا ، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ». {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ – آل عمران/١٠٢}. {يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا – النساء/١} هەرکەسێك لەم وتارەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وردبێتەوە،

---

[1] متفق عليه: خ(١٠١٣/٥٠١/٢)، م(٨٩٧/٦١٢-٦١٤/٢)، د(١١٦٢/١١٦٣/٣٧-٣٩/٤).

[2] زاد المعاد/٤٢٩/١.

[3] صحيح: (ص.ن/١٣٣١) ، م(٨٦٧/٥٩٢/٢)، ن(١٨٨/٣).

هەروا سەرنج بداتە وتاری هاوەڵانی بۆی روون دەبێتەوە: کە وتاری لەم جۆرە رێنمویی موسوڵمانان بۆ رێگای هیدایەتو یەکتاپەرستیو رونکردنەوەی صیفاتەکانی خوداو بنەماکانی باوەڕ بەگشتیو بانگەوازیکردن بۆلای خوداو خوداپەرستیو باسی نیعمەتە جۆراو جۆرەکانی پەروەردگار بەسەر بەندەکانیدا لەخۆ گرتووە. ئەو نیعمەتانەی خودا لای بەندەکانی خۆشەویست دەکا، هەروا ئاماژە کردنە بەو عەزابو روداوە گرنگانەی خودا بەسەر گەلە پێشینەکانیدا هێناوەو ترساندنە لەدوبارە بوونەومیانو فەرمانکردنە بە یادکردنی خوداو سوپاسو ستایش کردنی کەدەبنە هۆکاری دەستەبەر بوونی خۆشەویستی خودا بۆیان. ئیتر بەیادی گەورەیی پەروەردگارو صیفاتو ناوە جوانەکانی، کەدەبنە هۆی خۆشەویست بونیان لای خەڵكو فەرمانبەردارییان بۆ تاعەتکردنی خوداو سوپاسکردنی، وتارەکە کۆتایی دێو بیسەرانی دەگەڕێنەوە خۆشەویستی خودایان لا دروست بووەو خوداش خۆشی دەوێن.... پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە وتارەکانیدا زۆر ئایەتی قورئانی دەهێنایەوە بەتایبەتی لەسورەتی (ق)[1]

دایکی هیشام کچی حاریثەی کوڕی نوعمان وتوویەتی: من سورەتی (ق)م هەر لەدەمی پێغەمبەرەوە لەبەرکردووە: کە عادەتی وابوو لەسەر مینبەر لە وتاردانددا بەگوێرەی پێویست چەند ئایەتێکی لێ دەخوێندنەوە.

لەکاتی وتار خوێندنەوەی خەتیبدا پێویستە بێدەنگ گوێ بگری هیچ قسەیەك نەکرێ

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ. وَالإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ

---

[1] زاد المعاد: ١/١٥٤.

لَغَوْتَ». [١] ئەگەر رۆژی هەینی بەهاوەڵەکەت گوت بێدەنگ بە لەوکاتەشدا وتار خوێن وتاری دەدا بێگومان ئەوە تۆ لەغوت کردوە، چونە پێری ئەوانەوە کە بە لەغوەچی ناودەبرێن.

بەچی تۆ بەجومعە رادەگەی؟!

نوێژی هەینی دوو رکاتە بەجەماعەت دەکرێ، کەسێك فریای جەماعەت نەکەوت لەوانەی لەبنەڕەتدا نوێژی جومعەیان لەسەر نیە، یان بیانووی هەبوو بۆ نەکردنی، ئەوە نوێژی نیوەڕۆ بەتەواوی (چوار رکات) دەکات. کەسێك فریا رکاتێك کەوت لەگەڵ ئیمامدا ئەوە فریای جومعە کەوتووە. [٢]

نوێژی سوننەتی پێش نوێژی هەینیو دواوەی

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، لە پێغەمبەرەوە: کە فەرموویەتی: «مَنِ اغْتَسَلَ يَومَ الْجُمُعَةَ ثُمَّ أَتَى الْجُمُعَةَ فَصَلَّى مَا قُدِّرَ لَهُ ثُمَّ أَنْصَتَ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ خُطْبَتِهِ ثُمَّ يُصَلِّيَ مَعَهُ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى وَفَضْلَ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ»: کەسێك رۆژی هەینی خۆبشوا، پاشان بێ بۆ ئەنجامدانی نوێژی هەینی، ئەوەندێکی بۆی بلوێ نوێژی سوننەت بکا، پاشان بێدەنگ دابنیشێ تا وتارخوێن لە وتارخوێندنەوە تەواو دەبێ، ئەمجار لەگەڵ ئیمامدا نوێژوی هەینی بەجێ بێنێ، ئەوە لەتاوانی نێوانی ئەو جومعەو جومعەیەکی تر لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێو سێ رۆژیش زیاد. [٣]

کەسێك پێش نوێژی هەینی هاتە مزگەوت با چەندێکی بۆ دەکرێ نوێژی سوننەت بکا، هەتا ئیمام دێ بۆ خوتبە خوێندنەوە. وەڵێ ئەو دوورکات

---

[١] متفق عليه: خ(٢/٤١٤/٩٣٤)، م(٢/٥٨٢/٨٥١)، (ص.جة/٩١١)، ن(٣/١١٢)، ج(١/١١١٠).

[٢] صحيح: (الإرواء/٦٢٢)، (ص.ج/٥٩٩٩)، ن(٣/١١٢)، جة(١/٣٥٦/١١٢١).

[٣] صحيح: (ص.ج/٦٠٦٢) ، م(٢/٥٨٧/٨٥٧).

نوێژەی ئەمڕۆ بەناوی سوننەتی پێش نوێژی هەینی ناوزەد دەکرێ. ئەوە چ بنەمایەکی نیە، چونکە ئاشکراو چەسپاوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەر لەگەڵ بیلال لەبانگ دەبووەوە، دەستی دەکرد بەوتار خوێندنەوە لەوکاتەدا کەس هەڵنەدەستا بۆ ئەنجامدانی دوورکات. هەریەك بانگ دەدرا، دەی کەوابێ کەی نوێژی سوننەتیان کردووە؟![1] وەڵێ دوا نوێژی هەینی دەتوانێ چوار رکات یان دوورکات نوێژی سوننەت بکا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمُ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعًا».[2] کە یەکێك لەئێوە نوێژی هەینی ئەنجامدا، با دوای ئەوە چوار رکات نوێژی سوننەت بکا.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو کە لەنوێژی هەینی دەبووەوە لەمزگەوت نوێژی نەدەکرد، تا دەگەڕایەوەماڵەوە، ئیتر لە ماڵەوە دوو رکات نوێژی دەکرد.[3]

ئادابی ڕۆژی هەینی

سوننەتە بۆ هەموو ئەوانەی دەیانەوێ ئامادەی نوێژی هەینی ببن هەموو ئەو ئادابانە پەیڕەو بکەن: کە لەم فەرموودانەدا ئامۆژەیان پێ کراوە: لە سەلمانی فارسی‌یەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ ، وَيَدَّهِنُ

---

[1] زادالمعاد: ١/١١٨.

[2] صحيح: (الإرواء/٦٢٥)، (ص.ج/٦٤٠)، م(٨٨١/٦٠٠/٢) وهذا لفظه د(١١١٨/٤٨١/٣)، ت(٥٢٢/١٧/٢).

[3] متفق عليه: م(٨٨٢/٧١/٦٠٠/٢)، خ(٩٣٧/٤٢٥/٢).

مِنْ دُهْنِهِ ، أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ ، فَلاَ يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الإِمَامُ ، إِلاَّ غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الأُخْرَى »[(١)]: کەسێك ڕۆژی هەینی غوسڵ بکاو وەندێکی بتوانێ خۆ پاكو خاوێن بکاتەوە. سەروقژی خۆی چەوربکا، ئەمجار بڕوا بۆ نوێژی جومعەو هەنگاو بەسەر کەسانی دیکەدا هەڵنەهێنێتەوە، پاشان چەندێکی بۆ بکرێ نوێژی سوننەت بکا، پاشان کە ئیمام دەستی کرد بە وتارخوێندنەوە ئەو بێدەنگ بێ‌و گوێ لە وتارەکە بگرێ ئەوە لەتاوانی نێوان ئەو هەینی‌یەو هەینی‌یەکی تر لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێ.

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (کەسێك ڕۆژی هەینی خۆبشوا پاکترین‌و جوانترین پۆشاك بپۆشێ، ئەگەر بۆنی خۆشی هەبوو بۆن لەخۆی بدا، ئەمجار بێ بۆ جومعەو هەنگاو بەسەر شانی خەڵکدا هەڵنەهێنێتەوە ئەمجار وەندێکی خودا بۆی نوسی‌و بۆی کرا نوێژی سوننەت بکا، ئەمجار کە ئیمام هاتەدەر بۆسەر مینبەر بێدەنگ دانیشتوو گوێی لە وتارگرت تا مەراسیمەکە تەواو دەبێ، ئەم هەڵس‌و کەوتەی دەبێتە کەفارەتی تاوانی نێوان ئەو جومعەو جومعەی پێشەوەی.[(٢)])

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ كَانَ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ مَلاَئِكَةٌ يَكْتُبُونَ النَّاسَ عَلَى قَدَرْ مَنَازِلِهِمْ الأَوَّلَ فَالأَوَّلَ فَإِذَا جَلَسَ الإِمَامُ طَوَوُا الصُّحُفَ وَجَاءُوا يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ وَمَثَلُ الْمُهَجِّرِ كَمَثَلِ الَّذِي يُهْدِي الْبَدَنَةَ ثُمَّ

---

(١) صحيح: (ص.ج/٧٧٣٦) ، خ(٢/٣٧٠/٨٨٣).

(٢) صحيح: (ص.ج/٦٠٦٦) ، د(٣/٧/٣٣٩).

كَالَّذِى يُهْدِى بَقَرَةً ثُمَّ كَالَّذِى يُهْدِى الْكَبْشَ ثُمَّ كَالَّذِى يُهْدِى الدَّجَاجَةَ ثُمَّ كَالَّذِى يُهْدِى الْبَيْضَةَ». [1]

كە ڕۆژی هەینی هات، لەبەردەرگاكانی هەموو مزگەوتێ فریشتە ئامادە دەبن و دەكەونە ناونووسینی ئەوانەی دێن بۆ نوێژی هەینی، تا ئەوكاتەی ئیمام و وتارخوێن دێ و دەچێتە سەر مینبەر، ئیتر ئەوانیش قەڵەم و كاغەزی خۆیان دەپێچنەوەو دەچن گوێ لە وتارەكە دەگرن، جا وێنەی ئەو كەسەی زوو دەچێ بۆ نوێژی هەینی وەك ئەوە وایە كە حوشترێ بكا بەخێر، پاشان كەسێك دواتر بچێ وەكوو ئەوە وایە ڕەشە وڵاخێ ببەخشێ، كەسێ دواتر بچێ وەك ئەوە وایە بەرانێ ببەخشێتەوە، پاشان وەكوو ئەوە وایە مریشكێ بكا بەخێر، كەسێ دواتر بچێ وەك ئەوە وایە هێلكەیێ بكا بەخێر.

ئەو زیكرو دوعایانەی لەڕۆژی هەینیدا سوننەتە

١- زۆر صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)

لە ئەوسی كوڕی ئەوسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ قُبِضَ وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ فَأَكْثِرُوا عَلَىَّ مِنَ الصَّلاَةِ فِيهِ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَىَّ ». قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ عَلَيْكَ صَلاَتُنَا وَقَدْ أَرِمْتَ. فَقَالَ « إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَرَّمَ عَلَى الأَرْضِ أَجْسَادَ الأَنْبِيَاءِ». [2] لە گەورەترین ڕۆژانی ئێوە ڕۆژی هەینییە، لەو ڕۆژەدا ئادەم دروستكراوە، لەو ڕۆژەدا لەدونیا دەرچووە، لەو ڕۆژەدا جاری یەكەم فوو بەكەرەنای صووردا دەكرێ، هەر لەوڕۆژەدا نەعرەتە گەورەكە ڕودەدا؛ كە هەرچی زیندەوەرە لەوانەی لە

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٧٥) ، م(٢/٥٨٧/٨٥٠)، ن(٣/٩٨)، جة(١/٣٤٧/١٠٩٢).

[2] صحيح: (ص.جة/٨٨٩) ، د(٣/٣٧٠/١٠٣٤)، جة(١/٣٤٥/١٠٨٥)، ن(٣/٩١).

ئاسمان‌و زەویدان لە سام‌و هەیبەتی زەندەقیان دەچێ‌و بێهۆش دەکەون‌و دەمرن، جا کەوابێ ئێوە لەم ڕۆژەدا زۆر صەڵاواتم لەسەربدەن، چونکە صەڵاوەتەکانتان دەگەنەوە پێم‌و بەسەرما ڕادەنوێرێن، هاوەڵانی عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! تۆ کە جەستەت پۆڵکاو لەشت ڕزی لەگۆڕدا چۆن چۆنی صەڵەوات‌و دروودی ئێمەت پێ دەگاتەوە؟ فەرمووی: خودای بالادەست جەستەی پێغەمبەرانی یاساغ کردووە لە زەوی‌و لەشیان لەخاك داناڕزێ!!

٢- خوێندنی سورەتی (الكهف)

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ»[1] : کەسێك لەڕۆژی هەینیدا سورەتی (الكهف)ی خوێند، نێوان هەردوو جومعەکانی بۆ پڕدەکرێ لەنورو ڕوناکی.

٣- زۆر پاڕانەوەو دوعاکردنی زۆر بەهیوای ئەوەی دوعاکانی ڕێکەوتی ساتی دوعا قبوڵبوون بکا.

لە جابیرەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، لە پێغەمبەرەوە: فەرموویەتی: «يَوْمُ الْجُمُعَةِ اثْنَتَا عَشْرَةَ سَاعَةً لاَ يُوجَدُ فِيهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلاَّ آتَاهُ إِيَّاهُ فَالْتَمِسُوهَا آخِرَ سَاعَةٍ بَعْدَ الْعَصْرِ».[2] ڕۆژی هەینی دوانزە سەعاتە، بەندەیەکی موسوڵمانت دەست ناکەوێ داوا لەخودا بکا شتێکی پێ ببەخشێ ئیللا دەیداتێ، هەوڵ بدەن داواکارییەکانتان بخەنە دواکاتی ڕۆژەکەوە لەدوا نوێژی عەصر پاڕانەوەکانتان لەخودا چڕبکەنەوە.

[1] صحيح: (الإرواء/٦٢٦)، (ص.ج/٦٤٧٠)، ك(٢/٣٦٨)، هق(٣/٢٤٩).

[2] صحيح: رواه أبو داود والنسائي واللفظ له، والحاكم، وقال صحيح على شرط مسلم.

نوێژی هەینی لەمزگەوتدا بەجێ دەهێندرێ

لــەخاتو عائیــشەوە (خــودای لێ رازی بــێ) ڕیوایــەتکراوە، دەفــەرموێ: (لــەرۆژگاری پێغەمبــەردا (دروودی خــودای لەســەر بــێ) خــەڵك لەماڵــەكانی خۆیانــەوەو لــە بــەرزایــیــەكانی مەدینــەوە – كەچــەند گونــدێكی نزیكــی مەدینەبوون – دەهاتن بۆ نوێژی جومعە).[1]

لــە (الزهــری)یــەوە ڕیوایــەتكراوە: كــە دانیــشتوانی (ذوالحلیفــة) بــوون لەخزمــەت پێغەمبــەردا نوێــژی جومعــەیان دەكــرد زولحولەیفــە شــەش میــل لەمەدینەوە دووربوو.[2]

لــە عــەطــای كــوڕی رەباحــەوە ڕیوایــەتكراوە، دەڵــێ: (دانیــشتوانی مینــا ئامادەی نوێژی هەینی دەبوون كە لەناو مەككەدا بەڕێوە دەچوو).

حافیظ (ابن حجر) لە كتێبی (ألتلخیص) (ج/٢/٥٥)دا دەڵێ: نەبیــستراوەو نەگێڕدراوەتەوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئیزنــی دابــێ بــۆ هــیــچ كــەس كەنوێــژی هــەینی بــەجێ بێــنن لــەهیچ كامــێ لەمزگەوتــەكانی مەدینەو گوندو گەڕەكی دەوروبەری نزیكیدا جگە لەمزگەوتی مەدینە.

كۆبونەوەی نوێژی جەژن‌و نوێژی هەینی لەیەك ڕۆژدا

ئەگەر واڕێكەوت نوێــژی جــەژن‌و نوێــژی هــەینی لەڕۆژێكدا كۆبوونــەوە، ئەوە هەركەسی نوێژی جەژنی كرد نوێژی جومعەی لەسەر لادەچێ.

لــە زەیــدی كــوڕی ئەرقەمــەوە ڕیوایــەتكراوە، دەڵــێ: پێغەمبــەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی جــەژنی بــەجێ هێنــا، پاشــان ڕێگــەیدا بــۆ ئەوانــەی

---

[1] متفــق علیــه: د(١٠٤٢/٣/٣٨٠) هكــذا مختــصراً وهــو طــرف مــن حــدیث طویــل. خ(٩٠٢/٢/٣٨٥)، م(٨٤٧/٢/٥٨١).

[2] هق(٣/١٧٥).

ئامادەی نوێژی جەژن بوون، نوێژی جومعە نەکەن، فەرمووی: « مَـنْ شَـاءَ أَنْ يُصَلِّيَ فَلْيُـصَلِّ».[١] کەسێك دەیـەوێ ئامـادەی نوێـژی هـەینی بـێ بـا ئامادەبـێ نوێژی هەینی بکا.

واباشە بۆ ئیمام لـەو ڕۆژە جەژنانـەدا کەڕێکـەوتی هـەینی دەبـن، وێـڕای ئەنجامدانی نوێژی جەژن دوای خۆرهەڵاتن، نوێژی جومعە پاشگوێ نـەخا بـۆ ئـەوەی ئەوانـەی ئامـادەی نوێـژی جـەژن بـوون‌و ئەوانـەی ئامـادەی نـەبوون نوێژی هەینی بەجێ بێنن.

لـە ئـەبو هـورەیرە ڕیوایـەتکراوە، دەڵێ: کـە پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «قَدِ اجْتَمَعَ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا عِيدَانِ فَمَنْ شَاءَ أَجْـزَأَهُ مِـنَ الْجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ».[٢] لەم ڕۆژەتاندا دوو جەژن کۆبوونەوە، کەسێك نوێژی جەژن بکا بۆلای لەبری نوێژی جومعەش دەکەوێ. ئێمە کۆیان دەکەینەوە.

نوێژی جەژنی ڕەمەزان‌و جەژنی قوربان
حوکمی نوێژەکانی جەژن

نوێژی دوو جـەژنی ڕەمـەزان‌و قوربـان پێویـستن لەسـەر پیـاوو ئـافرەت، چـونکە پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بـێ) بـەردەوام بـووە لەسـەر ئەنجامدانیان‌و فەرمانکردنی بە موسوڵمانان بۆ چوونەدر لـەماڵ بەمەبەسـتی ئەنجامدانیان.

---

[١] صحيح: (ص. جه/١٠٨٢)، د (٣/٤٠٧/١٠٥٧)، جه (١/٤١٥/١٣١٠).

[٢] صحيح: (ص. جه/١٠٨٣)، د (٣/٤١٠/١٠٦)، جه (١/٤١٦/١٣١١) من حديث ابن عباس.

لە ئوممو عەطییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: فەرمانمان پێ کراوە بەوە ئافرەتی ماڵەوەو کەژاوەنشین بەرینە دەرەوە بۆ ئەنجامدانی نوێژی جەژن.[1]

لەحەفصەی کچی سیرین ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە عاددەتمان وابوو نەمان دەهێشت ئافرەتمان لەماڵ دەربچێ بۆ نوێژی جەژن، ئافرەتێك هات لە باڵەخانەی بەنی خەلەف نیشتەجێ بوو، چوومە لای، باسی ئەوەی کرد: کەمێردی خوشکەکەی لەخزمەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) دوانزە غەزای کردووە، لە شەش غەزادا خوشکەکەی لەگەڵیدا هاوبەشی غەزای کردووە، بۆیگێڕاوەتەوە کە ئەوو ئافرەتانی تری هاوبەش لەو غەزایانەدا بەسەرنەخۆش ڕاگەیشتوونو تەداوی برینو خزمەتی برینداریان کردووە، دەڵێ: عەرزی پێغەمبەرم کرد، ئاخۆ چ خراپییەکی تێدایە ئەگەر جیلبابی دەست نەکەوت نەیبوو، نەچی بۆ نوێژی جەژن؟ فەرمووی: «لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا فَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ». با دەستە خوشکەکەی جیلبابو پۆشاکی بداتێو بەیەکەوە ئامادەی ئەو خێرو فەرمبنو هاوبەشی دوعاو خوداپەرستی موسوڵمانان بکەن.

کاتی ئەنجامدانی نوێژی جەژن

لە یەزیدی کوڕی خومەیری (الرّحبیّ)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: عەبدوڵلای کوڕی بوسر (هاوەڵی پێغەمبەر) (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ خەڵکدا لەرۆژی جەژنی ڕەمەزان یان جەژنی قوربانندا هاتە دەرەوە، ناڕازی بوو بە دواکەوتنی ئیمامو وتی: ئەوە کاتی کەڕاهەت تێپەڕیو خۆر بەرزبۆتەوەو کاتی بەجێ هێنانی نوێژە.[2]

---

[1] متفــق علیــه: خ (٢/٤٦٣/٩٧٤)، م (٢/٦٠٥/٨٩٠)، د (٣/٤٨٧/١١٢٤)، ت (٢/٢٥/٥٣٧)، جـه (١/٤١٤/١٣٠٧)، ن (٣/١٨٠).

[2] صحیح: (ص. د/١٠٠٥)، د (٣/٤٨٦/١١٢٣)، جه (١/٤١٨/١٣١٧).

چونە دەر بۆ ئەنجامدانی نوێژی جەژن

بەگوێرەی ئەو حەدیثانەی لەوەپێش باسکران ئەوەمان بۆ دەردەکەوێ کەشوێنی ئەنجامدانی نوێژی جەژن ساراو چۆڵەوانیە نەك مزگەوت، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەژیانیدا بۆ بەجێ هێنانی نوێژی جەژن هەمیشە چووەتە دەرو لەساراو چۆڵەوانیدا ئەو نوێژەی بەجێ هێناوە، لەدوا لەدونیا دەرچوونیشی کار بەوە کراوەو ئەو سوننەتە پەیڕەوکراوە.

ئایا بانگ‌و قامەت بۆ نوێژی جەژن پێویستە؟!

لە ئیبنو عەبباس‌و جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموون: نە بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان‌و نە بۆ نوێژی جەژنی قوربان بانگ نەدراوە.[1]

هەروەها لەجابیرەوە ریوایەتکراوە، فەرمووی: (بانگدان بۆ نوێژی جەژن نابێ، ئەوکاتەی ئیمام دەچێ بۆ ئەنجامدانی‌و نە دوائەوە، هەروەها قامەتیش ناکرێ‌و هیچ شتێکی لەوجۆرە ئەنجام نادرێ.[2]

چۆنیەتی نوێژی جەژن

نوێژی جەژن دووڕکاتە، لەو دووڕکاتەدا دوازدەجار (ألله أكبر) دەکرێ، حەوتجار لەرکاتی یەکەمدا دوای (ألله أكبر)ی نوێژ دابەستن‌و پێش خوێندنی فاتیحە، پێنج جاریش لەرکاتی دووەمدا پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە.

لە کەثیری کوڕی عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی عەوفەوە لە باوکییەوە لە باپیریەوە، ریوایەتی کردووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەهەردوو جەژنەکەدا لەرکاتی یەکەمدا حەوتجار (ألله أكبر)ی کردوە، لەرکاتی دووەمدا پێنج جار.[3]

---

[1] متفق علیه: خ (١/٤٥١/٩٦٠)، م (٢/٦٠٤/٨٨٦).

[2] بەشێکە لەو حەدیثەی پێشەوە: کە ئیمام موسلیم ریوایەتی کردوە.

[3] صحیح: (ص.جة/ ١٠٥٧) ، (المشكاة/١٤٤١)، جة(١/٤٠٧/١٢٧٩).

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژی جەژنی ڕەمەزان‌و جەژنی قوربان حەوتجارو پێنج جار (الله أکبر)ی کردوە جگە لە (الله أکبر)ی نوێژ دابەستن‌و (الله أکبر)ی چونە روکوع.[١]

ئەو ئایەت‌و سورەتانەی لەنوێژی جەژن‌و جومعەدا دەخوێندرێن

لە (النُّعمان)ی کوڕی بەشیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو لەنوێژی جەژنەکان‌و نوێژی هەینی {سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى}و {هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ}ی دەخوێند.[٢]

لە عوبەیدیلای کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیمامی عومەر ڕۆژی جەژن چووە دەر بۆ بەجێ هێنانی نوێژی جەژن، ناردی بۆلای ئەبو واقیدی (اللَّیثی) ئاخۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەڕۆژی ئامادا چ سورەتێکی دەخوێند؟ لە وەڵامدا عەرزی کرد سورەتی (قاف)و (اقتربت)ی دەخوێند.[٣]

وتاری جەژن دوای بەجێهێنانی نوێژەکەیەتی

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئامادەی بەجێهێنانی نوێژی جەژن بووم لەخزمەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هەروا لەگەڵ

---

[١] صحيح: (الإرواء/٦٣٩)، (ص.جة/١٠٥٨)، جة(١٢٨٠/٤٠٧/١)، د(٣٧/١١٣٨/٦، ٤/٧).

[٢] صحيح: (الإرواء/٦٤٤)، (ص.جـة/١٢٨١)، م(٨٧٨/٥٩٨/٢)، (١١٠٩/٤٧٢/٣)، ت(٥٣١/٢٢/٢)، ن(١٨٤/٣)، جة(١٢٨١/٤٠٨/١).

[٣] صحيح: (الإرواء/ج/٣/١١٨)، (ص.جـة/١٠٦)، م(٨٩١/٦٠٧/٢)، د(١١٤٢/١٥/٤)، ت(٢٣/٢/٥٣٢)، ن(١٨٣/٣)، جة(١٢٨٢/٤٠٨/١).

ئەبوبەكرو عومەرو عوثمانـدا نوێـژی جەژنم كـردوە، هـەموويان نوێـژی جەژنيان پێش خوێندنەوەی وتار بەجێ دێنا.[١]

بەجێ هێنانی نوێژی سوننەت پێش نوێژی جەژن‌و دوای نوێژی جەژن

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی جەژنی ڕەمەزانی كرد، (دووركات) نەلەپێشەوەیی‌و نە لەدواوەی نوێژی سوننەتی نەكرد.[٢]

ئەوكارانەی لەڕۆژی جەژندا سوننەتن

١- خۆشتن: لە ئیمامی عەلییەوە هاتووە: كە پرسیاری لێ كرا دەربارەی غوسلی سوننەت، لە وەڵامدا دەفەرموێ: {يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَيَـوْمَ عَرَفَـةَ وَيَـوْمَ الْفِطْـرِ وَيَـوْمَ النَّحْـرِ}[٣]؛ غوسڵی ڕۆژی هەینی‌و ڕۆژی عەرەفەو ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان‌و جەژنی قوربان.

٢- پۆشینی باشترین‌و خاوێنترین پۆشاك: لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو لەڕۆژی جەژندا بوردەیەكی سوری دەپۆشی.[٤]

٣- خواردنی شتێك لەجەژنی ڕەمەزاندا پێش چوونەدەر بۆ نوێژ: لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)

---

[١] صحيح: خ(٩٦٢/٤٥٣/٢)، م(٨٨٤/٦٠٢/٢).

[٢] متفق عليه: خ(٩٦٤/٤٥٣/٢)، م(٨٨٤/٦٠٦/٢)، ن(٣/١٩٣).

[٣] لەوەپێش لەباسی غوسڵە سوننەتەكاندا باسكرا.

[٤] اسناده جيد (الصحيحة/١٢٧٩) هەیثەمی لە (مجمع الزوائد)دا دەڵێ: طەبەرانی لە (الأوسط)دا ڕیوایەتی كردوە.

عادەتی وابوو رۆژی جەژنی رەمەزان تا چەندەنکە خورمایەکی نەخواردایە نەدەچوو بۆ نوێژ.[١]

٤- دواخستنی قاوەڵتی لە جەژنی قورباندا هەتا لەقوربانییەکەی دەخوا: لە ئەبو بورەیدەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو لەماڵ دەرنەدەچوو بۆ نوێژی جەژنی رەمەزان تا شتێکی نەخواردایە، رۆژی جەژنی قوربانیش هیچی نەدەخوارد تا قوربانییەکەی سەرنەبڕیایە.[٢]

٥- رێگەگۆڕین: لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەرۆژی جەژندا: کەدەچوو بۆ بەجێهێنانی نوێژی جەژن بە رێگەیەکدا دەڕۆیی، کە دەهاتەوە بەرێگایەکی تردا دەگەڕایەوە.[٣]

٦- (الله أكبر) کردن لەدوو جەژنەکاندا:

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلِتُكْمِلُواْ الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ اللّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ – البقرة/١٨٥} بۆئەوەی ژمارەکە تەواوبکەن، (الله أكبر) بکەن لەسەرئەوەی خودا هیدایەتی داونو بۆئەوەی سوپاسگوزاربن. ئەمە دەربارەی نوێژی جەژنی رەمەزانە.

دەربارەی نوێژی جەژنی قوربانیش پەروەردگار دەفەرموێ: {وَاذْكُرُواْ اللّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ – البقرة/٢٠٣}. (الله أكبر) بکەنو یادی خودا زۆر بکەن لەچەند رۆژێکی دیاریکراودا: کە رۆژانی (أيام التشريق)ن. یان دەفەرموێ: {كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ – الحج/٣٧}. ئاواو بەوشێوە

---

[١] صحيح: (ص.ت/٤٤٨) ، خ(٢/٤٤٦/٩٥٣)، ت(٢/٢٧/٥٤١).

[٢] صحيح: (ص.ت/ ٤٤٧، خز(٢/٣٤١/١٤٢٦)) ، ت(٢/٢٧/٥٤٠).

[٣] صحيح: (المشكاة/١٤٣٤)، خ: (٢/٤٧٢/٩٨٦).

ئەو وشترانەی بۆ ئێوە ملکەچ کردووە، بۆئەوەی خودا بەگەورەو مەزن بگرن (الله أکبر) بکەن لەسەرئەوەی: کە ڕێنمویی کردون.

ئیمامی بوخاری دەفەرموێ: ئیبنو عەبباس فەرموویەتی: مەبەست لە {وَيَذْكُرُواْ اللّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْلوماتٍ} دە ڕۆژی مانگی زیلحیجەیە. مەبەستیش بە {أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ} سێ ڕۆژەی دوا ڕۆژی یەکەمی جەژنی قوربانە. واتە: (ئەییامی تەشریق). ئیبنو عومەرو ئەبو هورەیرە لە دەڕۆژی مانگی ذیلحیجەدا دەچوونە ناو بازاڕو (الله أکبر)یان دەکردو خەڵکیش لەگەڵیاندا (الله أکبر)ی دەکرد. موحەممەدی کوڕی عەلی لەدوا نوێژە سوننەتەکانەوە (الله أکبر)ی دەکرد. ئیمامی عومەر (خودای لێ ڕازی بێ) لەمینا لەژێر خێوەتەکەی خۆیدا (الله أکبر)ی دەکرد، هەموو ئەهلی مزگەوت گوێیان لێ دەبوو، ئەوانیش (الله أکبر)یان دەکردو ئەهلی بازاڕ تێکڕا ئەڵلاهوئەکبەریان دەکرد، بەجۆرێك مینا دەهاتە لەرزەو هەژان،، ئیبنو عومەر لەو ڕۆژانەدا لەمینا لەدوا نوێژەکانو لەسەر جێگەی خەوتنو لەژێر خێمەکەیداو لە مەجلیسو ڕێگەی هاتوچۆیدا (الله أکبر)ی دەکرد سەرگەرمی ئەو زیکرەبوو. مەیمونە (خودای لێ ڕازی بێ)لەڕۆژانی قوربانی کردندا (الله أکبر)ی دەکرد. ئافرەتەکان لەدوا ئەبانی کوڕی عوسمانو عومەری کوڕی عەبدولعەزیز لەسێ ڕۆژەی قوربانی (ئەییامو تەشریق)دا لەگەڵ پیاوان لەمزگەوتدا (الله أکبر)یان دەکرد.[1]

کاتی (الله أکبر) کردن لەجەژنی ڕەمەزاندا لەوکاتەوە دەست پێ دەکا کە ئیمام دەردەچێ بۆ شوێنی نوێژو تا نوێژەکە تەواو دەبێ. ئیبنو ئەبو شەیبە[2] دەڵێ: یەزیدی کوڕی هارون لەکوڕی ئەبو زیئبەوە لە (ألزهری)یەوە ریوایەتی کردوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەڕۆژی

---

[1] فتح الباری/٤٥٧ و ٢/٤٦١.

[2] صحیح: (الصحیحة/١٧١)، (٢/١٦٤).

جەژنی ڕەمەزاندا لەماڵ دەردەچوو دەستی دەکرد بە (ألله أكبر) کردن هەتا نوێژەکەی بەجێ دێنا. کە لەنوێژەکە دەبووەوە ئیتر (ألله أكبر) کۆتایی دەهات.

شێخی ئەلبانی [1] دەڵێ ئەمە سەنەدێکی صەحیحو مورسەلە، لەرێگایەکی ترەوە لە ئیبنو عومەرەوە بە مەرفوعی ڕیوایەتکراوە، بەیهەقی لەرێگای عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە لە نافیعەوە لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە دەری هێناوە دەڵێ: (پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) لەهەردوو جەژنەکاندا کە دەردەچوو (ألفضل)ی کوڕی عەبباسو عەبدوڵلای کوڕی عومەرو عەلیو جەعفەرو (ألحسن) و (ألحسين)و ئوسامەی کوڕی زەیدو زەیدی کوڕی حاریثەو ئەیمەنی کوڕی ئومم ئەیمەنی لەخزمەتدا بوون، بەدەنگی بەرز (ألله أكبر)و تەهلیلەی دەکرد، چوونەدەرەوەکەی لە ڕێگەی (ألحذائين) پینەچییەکانەوە دەبوو، کە لەنوێژ دەبووەوە بەسەر پینەچییەکاندا دەگەڕایەوە تا دەهاتەوە ماڵەوە، بەیهەقی دەڵێ: ئەمە وێچوترە لەو شێوەی پێشەوە. شێخی ئەلبانی دەڵێ: پیاوانی ئەم ڕشتەیە بتمانەپێکراون، ڕیجالەکانی ڕیجالی موسلیمن جگە لە عەبدوڵلای کوڕی عومەر. کە بریتییە لە (العمريّ المكبَّر)ە. ئیمامی زەهەبی دەڵێ: ڕاستگۆیە، شتێك دەربارەی (حفظ)ی ئەو هەیەو ئاماژە بۆ ئەوە دەکا: کە لەڕیجالی موسلیمەو نمونەی ئەو ئیستیشهادی پێ دەکرێ، ئەو شایەتحاڵێکی گونجاوە بۆ مورسەلی (ألزهری)، حەدیثەکە بەلای منەوە صەحیحە، مەوقوف بێ یان مەرفوع بێ. خودا بۆ خۆی باش دەزانێ. کاتی (ألله أكبر) کردن لەجەژنی قوربانـدا لەبەیانی ڕۆژی عەرەفەوە دەست پێ دەکا تا عەصری دوا ڕۆژی

---

[1] (الإرواء: ٣/١٢٣).

ئەییامی تەشریق. ئەمە بەڕاستو دروستی لە ئیمامی عەلیو ئیبنو عەبباسو ئیبنو مەسعوودەوە ڕیوایەتکراوەو چەسپاوە.

دەقی (ألله أكبر) کردنو فەرمان بەکردنی زۆری ڕاو بۆچوونو ڕیوایەت تێدا هاتوون. ئەوەی چەسپاوەو جێگای دڵنیایییە (جوت ئەڵلاهوئەکبەر) کردنە، لەئیبنو مەسعوودەوە هاتووە کە ئەو لەڕۆژانی جەژنی قوربانـدا بەم شێوە (ألله أكبر)ی دەکرد. (ألله أكبر، الله أكبر، لا الـه الا الله، الله أكـبر ألله أكـبر، ولله الحمد).

ئیبنو ئەبی شەیبە (٢/١٦٧) ئەمەی دەرهێناوەو ڕشتەکەی ڕاستو صەحیحە. وەڵێ لەشوێنێکی تردا بەهەمان ڕشتەو سەنەد باسی ئەوەی کردوە کە (ألله أكبر)ی جەژن سێ سێ بووە، هەروا ئیمامی بەیهەقیش (ج: ٣/٣١٥) لە یەحیای کوڕی سەعیدەوە ئەویش لە (ألحكَم)ەوە لە عیکریمەوە لە ئیبنو عەبباسەوە سێجار (ألله أكبر) کردنی جەژنەکانی ڕیوایەتکردوە، زئەم ڕیوایەتەش ڕشتەو سەنەدەکانی ڕاستو صەحیحە.[1]

نوێژی ترس

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلاَةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُواْ فَلْيَكُونُواْ مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّواْ فَلْيُصَلُّواْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ – النساء/١٠٢}:

واتە: ئەگەر لەکاتی جەنگدا دژی کافران ترس لەئارادا بوو، تۆش ئەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو هاوەڵانتدا بوویو ویستت نوێژیان بۆ بکەی بەکۆمەڵ، ئەوە تۆ موسوڵمانان بکە بەدوو دەستە، با دەستەیەکیان بەچەکەوە لەگەڵتا نوێژ دابەستن، کاتێك ئەوان لەگەڵتا چوونە

---

[1] الإرواء: ٣/١٢٥.

سوزده، با دەستەی دووەم لەدواتانەوە پارێزگاریتان بکەن، جا کەئەم تاقمە لەگەڵ تۆدا رکاتێکیان تەواوکرد، بۆخۆیان نییەتی جیایی لە ئیمام بێنن‌و بۆخۆیان رکاتی دووەم تەواو بکەن‌و سلاو بدەنەوەو بڕۆن بۆ بەرامبەر دوژمن‌و دەستەی دووەم بێن: کەتا ئەوکاتە بەرامبەر دوژمن بوون بێن لەپشتی ئیمامەوە نوێژ دابەستن‌و ئیمام رکاتی دووەم لەگەڵ ئەماندا تەواوبکا، کاتێ ئیمام دانیشت بۆ تەحیات خوێندن ئەمان هەڵسنەوە رکاتی دووەم تەواوبکەن، ئیمام هەر لەنوێژدا بمێنێتەوە چاوەڕوانی ئەمانە بکا لەتەحیاتا، هەتا ئەوان پێی دەگەنەوە سلاوی نوێژەکەیان لەگەڵدا بداتەوە. ئەمە ئەگەر وارێکەوت دوژمن لەغەیری لای قیبلەوە بوو.

سیفەت‌و شێوەی نوێژی ترس

(ألخطابی) دەڵێ: نوێژی ترس بەچەند جۆرێك ئەنجام دەدرێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە حالات‌و زوروفی جیاجیادا بەو شێوانە نوێژی تری بەجێ هێناوە. بۆ هەر حاڵەتێك بەشێوەیەکی جیاو تایبەتی ئەو نوێژە بەجێ دێندرێ‌و کام شێوە باشتر پارێزگاری موسوڵمانی تێدا بەرجەستە دەبێ‌و پتر ئیحتیاتی تێدایە بەو شێوە رەچاو دەکرێ، نوێژی ترس وێڕای ئەوەی بەشێوازی جیاجیا ئەنجام دەدرێ وەلێ لەواقیعدا یەك مانا دەبەخشێ.[1]

١- لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رکاتێك نوێژی ترسی بەدەستەیەك لە هاوەڵان کردو دەستەکەی تریان بەچەکەوە بەرامبەر دوژمن وەستابوون، پاشان ئەو دەستەیەی یەکەم بۆ خۆیان رکاتی دووەمیان بەجێ هێناو سلاویان دایەوەو چون بۆ بەرامبەر

[1] شرح مسلم للنووی: ٦/١٣٦.

دوژمن‌و لەشوێنی دەستەکەی تر جێگیر بوون‌و ئەو دەستەکەی تر هاتن لەدوا پێغەمبەرەوە نوێژیان دابەست، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ ئەوانیشدا رکاتێکی کردو تەشریفی ئەو سلاوی دایەوە، ئەمانیش بۆ خۆیان رکاتی دووەمی نوێژەکەیان بەجەماعەت لەپاش پێغەمبەرەوە ئەنجامداو رکاتێکیشیان بەجیا بۆ خۆیان ئەنجامدا.[1]

٢- لە سەهلی کوڕی ئەبو حەثمەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەکاتی ترسدا نوێژی بە هاوەڵانی کرد، تێکڕا هاوەڵانی کرد بەدوو ریز، رکاتێکی بەو ریزەی دوا خۆیەوە کرد، پاشان هەڵسایەوە بۆ رکاتی دووەم لەو رکاتەدا مایەوە هەتا ریزەکە بۆ خۆیان رکاتی دووەمیان کردو دوای تەحیات سلاویان دایەوە چوونە دوواوەو ریزی دووەم هاتنە پێشەوەو لەپشتی پێغەمبەرەوە نوێژیان دابەست‌و پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەوانیش رکاتێ نوێژی کردو ئەمجار دانیشت چاوەڕێی کردن تا رکاتی دووەمیان ئەنجامداو بەیەکەوە تەحیاتیان خوێندو سلاویان دایەوە.[2]

٣- لەجابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا نوێژی ترسم بەجێ هێنا، تەشریفی ئێمەی کرد بەدوو ریز، ریزێك لەدوا پێغەمبەرەوە بووین (دروودی خودای لەسەر بێ)، دوژمن لەنێوان ئێمەو قیبلەدا بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) (ألله أكبر)ی نوێژ دابەستنی کردو ئێمەیش نوێژمان دابەست، دوا خوێندنی فاتیحە تەشریفی چووە روکوع، ئێمەیش هەموومان هەڵساینەوە، پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە سوژدە، ریزەکەی دوای پێغەمبەر (دروودی

---

[1] متفق عليه: م(١/٥٧٣/٨٣٩)، وهذا لفظه، خ(٢/٤٢٩/٩٤٢)، (٤/١١٨/١٢٣٠)، ت(٢/٣٩/٥٦١)، ن(٣/١٧١).

[2] متفق عليه: م(١/٥٧٥/٨٤١)، خ(٧/٤٢٢/٤١٣١) بنحوه ن(٣/١٧٠)، ت(٢/٤٠/٥٦٢).

خـوداى لەسـەر بـێ) لەتـەكیا چوونە سـوژدەو ریـزی دواوە بەرامبـەر دوژمـن مانەوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سـوژدەی تـەواوکرد لەگـەڵ ریـزی دواوەی‌و هەڵـسایەوە بـۆ رکـاتی دووەم، ریـزی دووەم شـۆڕبوونەوە بـۆ سـوژدەو هەڵـسانەوە بـۆ رکـاتی دووەم ریـزی دواوە هاتنـە پێـشەوەو ریـزی پێشەوە چوونە دواوە، دوای راوەستان‌و خوێندنی قورئـان پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە روکوع‌و هـەمووومان لەتـەكیا چوینە روکوع، پاشـان پێغەمبـەر لـە روکـوع هەڵـسایەوەو ئێمـەیش هـەمووومان هەڵـساینەوە پاشـان تەشریفی شۆڕبۆوە بۆ سـوژدەو ریـزی دواوەی لەتـەكیا چوونە سـوژدە، ریـزی دواوە کە ریزی دووەم بوو بە پێوە مانەوە بەرامبەر دوژمن، جا کە پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) سـوژدەی تـەواوکرد لەگـەڵ ریـزی دواوەی‌و هەڵسایەوە بۆ تەحیات خوێندن ریـزی دووەم شـۆڕبوونەوە بـۆ سـوژدە بـردن‌و سوژدەیان تەواوکردو لەگەڵ پێغەمبـەرو ریـزی یەکەمـدا تـەحیاتیان خوێنـدو ئـەمجار پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) سـڵاوی دایـەوەو ئێمـەیش هەمووومان سڵاومان دایەوە.[1]

باسی بەرێکردنی مردو (كتاب الجنائز)

کەسێك کەوتە گیانەڵاوەوەو مردنی نزیك بـۆوە، واباشـە بـۆ کـەس‌وکاری کە رستەی شایەتومانی بەگوێدا بدەن، لەنزیکییەوە بەهێواشی زیکری (لا الـه الا الله) بکەن‌و شایەتومان بێنن.

لەئەبو سەعیدی (ألخدری)یەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فـەرمووی: « لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّـهُ ». رسـتەی (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ) بەگوێی ئەوانەتاندا بدەن کە دەکەونە حاڵەتی گیانەڵاوەوەو مردنیـان

---

[1] صحیح: واللفظ لسلم (ص.ن/١٤٥٦)، م(١/٥٧٤/٨٤٠)، ن(٣/١٧٥).

لێ نزيك دەبێتەوە[1] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆیە فەرمانی بەکەس‌وکاری نەخۆش کرد کە زیکری (لاَ إِلَـهَ إلاَّ اللَّـهُ)ی لەلابکەن، بەهیوای ئەوەی دواوتەی مردوەکە رستەی (لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ) بێ.

لە موعازی کوڕی جەبەلەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ كَانَ آخِرُ كَلاَمِهِ لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّـهُ دَخَلَ الْجَنَّـةَ ».[2] کەسێك دوا وتەی لەژیانـدا رستەی (لاَ إِلَـهَ إلاَّ اللَّـهُ) بێ دەچێتە بەهەشتەوە.

جا کەمردو گیانی سپارد پێویستە کەس‌وکاری یان ئەو موسوڵمانانەی بەدەورییەوەن پەیڕەوی ئەم خاڵانەی خوارەوە بکەن.

١ ، ٢- چاوەکانی لێك بنێن‌و دوعای لێخۆشبوونی بۆبکەن: لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئەبو سەلەمە گیانی سپارد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتەسەری، چاوی بەملوق وەستابوون پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چاوەکانی ئەبو سەلەمەی وێکنانەوە، پاشان فەرمووی: «إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ». گیان کە لەجەستە دەرچوو چاو لەدوایەتی: ئیتر کەس‌وکارەکەی کردیانە هاوارو دادو فیغان. فەرمووی: «لاَ تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إلاَّ بِخَيْرٍ فَإِنَّ الْمَلاَئِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ». دوعای شەڕ لەخۆتان مەکەن، هەر دوعای خێرو چاکە بۆ خۆتان بکەن، چونکە بێگومان فریشتە داوای گیرابوونی دوعاکانتان دەکەن، ئێوە هەر دوعایەك لەخۆتان بکەن، فریشتە دەڵێن: (آمين). پاشان تەشریفی فەرمووی: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لأَبِي

---

[1] صحيح: (الإرواء/٦٨٦)، م(٢/٦٣١/٩١٦)، د(٨/٣٨٦/٣١٠١)، ت(٢/٢٢٥/٩٨٣)، جـة(١/٤٦٤/١٤٤٥)، ن(٤/٥).

[2] صحيح: (ص.د/٢٦٧٣)، د(٨/٣٨٥/٣١٠٠).

سَلَمَةَ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ وَاخْلُفْهُ فِي عَقِبِهِ فِي الْغَابِرِينَ وَاغْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ. وَنَوِّرْ لَهُ فِيهِ ». (١) خودایه بەرەحمەتی بیّ پایانت لەئەبو سەلەمە خۆش ببە، پلەی لەناو هیدایەتدراواندا بەرزبکەرەوە، خودایە لەوانەی پاش خۆی شوێنی پڕبکەرەوە، کەسانێك بخەرە شوێنی هیدایەتدراوو بەخۆ چاراوو صالّح بن. لەئێمەش‌و لە ئەویش خۆش ببە ئەی پەروەردگاری بونەوەر، گۆڕی بۆ فراوان‌و نورانی بکە.

٣- بە قوماش‌و شتێکی وا دایپۆشن:

لەخاتو عائیشەوە (خودای لێ رازی بێ) ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کاتێ گیانی دەرچوو بە چەرچەفێکی (حەبەرە) - جۆرە قوماشێکی یەمەنییە – داپۆشرا. (٢)

٤- پەلەبکەن لە شۆردن‌و کفن‌و دفن کردنی:

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تُقَدِّمُونَهَا وَإِنْ تَكُنْ غَيْرَ ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ». (٣) خێرا تەرمی مردوو راگوێزی گۆڕستان بکەن ئەگەر ئەو مردووە صالّح‌و پیاو چاك بێ، ئەوە بەخێرو خۆشی خۆی دەگەیەنن، خۆ ئەگەر بە پێچەوانەوە بێ، ئەوە شەڕو نەگبەتیەکە لە کۆڵی خۆتانی دەکەنەوە. (٤)

---

(١) صحيح: (الجنائز/١٢)، م(٩٢٠/٦٣٤/٢)، د(٣١٠٢/٣٨٧/٨).

(٢) متفق عليه: م(٩٤٢/٦٥١/٢) هكذا مختصراً. خ(١٢٤١/١١٣/٣) مطولاً.

(٣) صحيح: (الجنائز/١٦)، ك(٥٨/٢) هق(٧٤/٦).

(٤) متفق عليه: خ(١٣١٥/١٨٢/٣)، م(٩٤٤/٦٥١/٢)، د(٣١٦٥/٤٦٩/٨)، ت(١٠٢٠/٢).

٥- دەبێ هەندێ لە کەس‌وکاری پەلەبکەن لەبەسەرکردنەوەی ئەو قەرزانەی لە ئەستۆیدایە لەماڵی مردووەکە بیاندەنەوە، تەنانەت ئەگەر قەرزەکانی هەموو ماڵەکەشی لەبن بێنێ.

لەجابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك مرد شۆردمان‌و کفنمان کردو بۆن‌و بەرامان پێوەکردو ئامادەمان کرد بۆئەوەی پێغەمبەر تەشریفی بێ نوێژی لەسەربکا، لەشوێنی تایبەتی جەنازە دانانەدا دامان نا، دوایی هەواڵمان دا بە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە جەنازەکە ئامادەیە بۆ نوێژ لەسەرکردن تەشریفی چەند هەنگاوێك لەگەڵمان هات، پاشان فەرمووی: « لَعَلَّ عَلَى صَاحِبِكُمْ دَيْنًا ». وێدەچێ هاوەڵە مردووەکەتان قەرزی لەسەربێ، بڵێی قەرزدار نەبێ؟ عەرزیان کرد: بەڵێ دوو دینار قەرزدارە، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وەستاو قاچی گرتەوە. پیاوێك لەئێمە کەناوی ئەبو قەتادە بوو، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو ددوو دینارە لەسەر شانی من بێ، من دانەوەی قەرزەکە لەئەستۆ دەگرم. ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کەوتە قسەو فەرمووی: «هُمَا عَلَيْكَ وَفِي مَالِكَ وَالْمَيِّتُ مِنْهُمَا بَرِيءٌ». ئەو دوو دینارە لەئەستۆی تۆدایە مردووەکە لێی بێ بەرییە، ئەبو قەتادە وتی: بەڵێ، پاشان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لەسەرکرد، لەوەدوا پێغەمبەر کە ئەبو قەتادەی دەبینی دەیفەرموو: «مَا صَنَعْتَ فِي الدِّينَارَيْنِ؟» ئەرێ دوو دینارەکە بوون بەچی؟ هەتا دواجار ئەبو قەتادە، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! دامەوە، فەرمووی: «الآنَ حِينَ بَرَدَتْ عَلَيْهِ جِلْدُهُ». ئێستاکە پێستی ساردبۆوە.[1] واتە: بەدواخستنەکەی پێ ناخۆش بوو.

---

[1] صحيح: (الجنائز/١٦)، ك(٢/٥٨)، هق(٦/٧٤).

★ ئەوەی دروستە بۆ کەسوکاری مردوو کەسانی دیکە دەربارەی مردوەکە ئەوەیە: کە بۆیان رەوایە روخساری مردو دەربخەنو ماچی بکەن. تاسێ رۆژیش تازیەی بۆ دابنێنو بەبێ دەنگ فرمێسکی بۆ برێژن.

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) گێڕاویەتیەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چووە سەر عوسمانی کوڕی مەظعون کە وەفاتی کردبوو، لەسەر روخساری هەڵدایەوە، خۆی بەسەرداداو ماچی کردو گریا، تەنانەت بینیم فرمێسك بەسەر دوو کوڵمیدا دەهاتنە خوار.[1]

لە عەبدوڵڵای کوڕی جەعفەرەوە گێڕدراوەتەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) مۆڵەتی کەس‌وکاری جەعفەری دا تازیەی بۆ بگرنو بۆی بگرین، پاش تێپەڕبوونی سێ رۆژەکە هاتە ناویانو پێی فەرموون: «لاَ تَبْكُوا عَلَى أَخِي بَعْدَ الْيَوْمِ ».[2] لەمڕۆ بەولاوە بۆ جەعفەری برام مەگرین.

ئەوەی پێویستە لەسەر کەس‌وکاری مردوو

پێویستە لەسەر کەس‌وکاری مردوو کاتێك هەواڵی مردنی کەسێکیان پێ دەگا دوکاری سەرەکی بەرچاو بگرن:

یەکەم: صەبرو ئارامیو رەزا بە قەزای پەروەردگار. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوفْ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الأَمَوَالِ وَالأنفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ، الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُواْ إِنَّا لِلّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعونَ،أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ – البقرة/١٥٥ – ١٥٦}: بەتەئکید ئێمە ئێوە بەتاقی دەکەینەوە بەهەندێك ترس‌و بیمو برسیایەتیو فەوتانی ماڵو سامانو لەدەستدانی کوڕو کچو

---

[1] صحیح: (الإرواو/٦٩٣)، (ص.جه/١١٩١)، جه(١/٤٦٨/١٤٥٦)، د(٨/٤٤٣/٣١٤٧)، ت(٢/٢٢٩/٩٩٤).

[2] صحیح: (ص.ن/٤٨٢٣) ، (الجنائز. ص/٢١)، د(١١/٢٤٥/٤١٧٤)، ن(٨/١٨٢).

خزم‌و خۆشەویست‌و بەروبوم‌و میوەجات، مژدە بدە بەوانەی لەبەرامبەر ئەم بەڵاو کارەساتانەدا بەصەبرو ئارام‌و خۆڕاگرن، ئەوانەی کە بەڵاو کارەساتێکیان تووش بوو دەڵێن: ئێمە هەموومان هی خوداین‌و بۆ بەرقاپی ڕەحمەتی ئەو دەگەڕێینەوە، ئەوانە لەلایەن پەروەردگاری خۆیانەوە ڕەحمەت‌و فەڕو بەخشش هەیە بۆیان‌و هەرئەوانە هیدایەتدراون سەرفرازن.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە گێڕدراوەتەوە فەرموویەتی: پێغەمبەری خودا بەلای ئافرەتێکدا تێپەڕی لەسەر گۆڕێك دەگریاو شینی دەگێڕا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «اتَّقِي اللَّـهَ وَاصْبِرِي». لەخودا بترسەو ئارام بگرە، ئافرەتەکە وتی: وازم لێ بێنەو ئەوە چ پەیوەندییەکی بەتۆوە هەیە، ئەتۆ چوزانی من تووشی چ موصیبەت‌و کارەساتێك هاتووم. ئەتۆ بەڵای لەوجۆرەی یەخەی منی گرتووە بەسەرت نەهاتووە. ئەنەس دەڵێ: ئافرەتەکە نەیزانیوە ئەوکەسە پێغەمبەرە، پێیان گوت: بابان شێواو ئەوە پێغەمبەری خودا بوو، تۆبە بێ نەزاکەت بەرویدا چوویەوە، ئیتر ئافرەتەکە لە تەریقی‌و شەرم هاتنەوەدا مردنی بەچاوی خۆی بینی. هات بۆ بەردەرگای ماڵی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)و بەئاسانی بەخزمەتی گەیشت چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەرگەوان‌و سکرتێرو حاجیبی نەبوو، عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) من جەنابتم نەناسی ئەو قسە بێجایی‌و نەشیاوانەم ئاڕاستەکردی بمبەخشە. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ أَوَّلِ صَدْمَةٍ »[1]: صەبرو خۆڕگری‌و ئارامگرتن کاتێ گرنگ‌و پەسەندە کە لەگەڵ ڕودانی بەڵایەکەدا بەرجەستە بێ.

---

[1] متفق عليه: م(٩٢٦/١٥-٢/٦٣٧) وهذا لفظه خ(١٢٨٣/١٤٨/٣)، د(٣١١٨/٣٩٥/٨).

صەبرو نارامی لەسەر مردنی منداڵ پاداشی زۆر گەورەیە

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە کۆمەڵێك ئافرەت داوایان لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد کە ڕۆژێکیان بۆ دیاری بکا ئامۆژگارییان بکا. ئەویش ئامۆژگاری کردنو فەرمووی: « أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَ لَهَا ثَلاَثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ كَانُوا حِجَابًا مِنَ النَّارِ»: هەر دایکێك (ئافرەتێك) سی منداڵی بمرن، بۆی دەبنە پەردەو لەمپەر لەئاگری دۆزەخ. ئافرەتێك لەناویاندا وتی: ئەی دوو منداڵ؟ فەرمووی: دوو منداڵیش ئەو پاداشەی هەیە.(١)

دووەم شت کە لەسەر کەسوکاری مردو پێویستە پەیڕەوی بکەن وتنی ڕستەی «إِنَّا لِلَّهِ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ»: وەکوو لە قورئاندا ئاماژەی پێ کراوە ئێمە هەمووومان موڵکی خوداینو هەموومان بۆلای ئەو دەگەڕێینەوە واباشە ئەم دوعایەشی لێ زیاد بکاو بڵێ: «اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا» خودایە پاداشم بدەرەوە لەسەر ئەو بەڵاو بەتاقیکردنەوەیەو خەسارم بۆ پڕبکەیەوە بەباشتر لەوەی بردۆتەوە.

لە ئوممو سەلەمە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەگێڕدرێتەوە دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: « مَا مِنْ مُسْلِمٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ مَا أَمَرَهُ اللَّهُ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا. إِلاَّ أَخْلَفَ اللَّهُ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا». هەر موسوڵمانێك بەڵاو چورتمێکی تووش بوو ئەوەی خودا فەرمانی پێ کردووە ئەوە دەڵێ: کەبریتیە لە (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ). ئێمە هەموومان هی خوداینو هەمووشمان بۆلای ئەو دەگەڕێینەوە، خودایە لەپاداشی موصیبەتەکەم پاداشم بدەرەوە بە باشترو

(١) متفق علیه: (٣/١١٨/١٢٤٩)، م (٢٦٣٣/٢٠٢٨/٤).

چاكتر لەوەی لێتان ستاندومەوە، بێ شك خودا بە باشتر قەرەبووی بۆ دەكاتەوە. جا ئومموسەلەمە دەڵێ: كە ئەبو سەلەمە وەفاتی كرد، وتم دەبێ چ موسوڵمانێك لە ئەبو سەلەمە باشتر بێ، یەكەم خێزانێك بوو كۆچی كرد بۆلای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)؟! جا كە ئەبو سەلەمە وەفاتی كرد من ئەو دوعاو پاڕانەوەیەم گوت، ئیتر خودا لەشوێنی ئەو پێغەمبەری بەنسیب كردم.[1]

ئەوەی یاساغە لەسەر كەسوكاری مردو

١- گریانی بەدەنگو شینۆ شەپۆڕ. لە ئەبو مالیكی (الأشعری)یەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لاَ يَتْرُكُونَهُنَّ الْفَخْرُ فِي الأَحْسَابِ وَالطَّعْنُ فِي الأَنْسَابِ وَالإِسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ وَالنِّيَاحَةُ». چوار شت لە ئوممەتی من كارو پیشەی سەردەمی نەزانینەو وازی لێ ناهێنن: شانازی بە باوكو باپیرو نژادو ماڵو سامان. تانەو تەشەردان لەنەژادی خەڵك، داوای باران بارین لە ئەستێرە، شینو شەپۆڕو وایەشێرە. هەروا فەرمووی: «النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ». شینو شەپۆڕگێڕ ئەگەر پێش مردن تۆبە نەكا، ڕۆژی قیامەت زیندو دەكرێتەوە، كراسێكی لەقەتران دروستكراوو زرێی گولی لەبەردایە.[2]

٢ – ٣: لەدەموچاودانو یەخە دادرین. لە عەبدوڵلاوە گێڕدراوەتەوە كە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٥٧٦٤)، الأحكام (ص/٢٣)، م (٢/٦٣١/٩١٨).

[2] صحيح: (الجنائز. ص/٢٧)، (الصحيحة ٧٣٤)، م (٢/٦٤٤/٩٣٤).

الْخُدُودَ ، وَشَقَّ الْجُيُوبَ ، وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ»[١] لەپێڕی ئێمەی موسوڵمان نیە کەسێك لەڕوخساری خۆی بداو یەخە دابدڕێو بانگەشەی سەردەمی نەزانی بکەن.

٤- قژ ڕنینەوەو سەرتاشین: لە ئەبو بوردەی کوڕی ئەبو موسا (رەزای خودای لێ بێ) گێڕدراوەتەوە وتی: (ئەبو موسا توشی ئازارێك بوو، لەهۆش خۆی چوو سەری لەکۆشی ئافرەتێکی خزمیدا بوو، ئافرەتێك دایە شینو شەپۆڕو گریان، ئەبو موسا نەیتوانی هیچی پی بڵێ، کەدوایی هۆش خۆی هاتەوە، وتی: من بەریم لەو کەسەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆی لێ بێ بەری کردووە) بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خۆی بێ بەری کردووە لەئافرەتێك کە لەکاتی بەڵاو کارەساتدا شینو شەپۆڕ دەکا، ئافرەتێك سەری خۆی بتاشێ ئافرەتێك یەخەی خۆی دابدڕێ.[٢]

٥- قژ بژکردنەوەو بڵاوکردنەوەی قژ. ئەمەش بەپێی حەدیسێك کە ئافرەتێك لەوانەی بەیعەتیان لەگەڵ پێغەمبەر کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) دەگێڕێتەوە دەڵێ لەوشتانەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پەیمانی لێ وەرگرتین لەبواری چاکەو چاکەکاریدا سەرپێچی نەکەینو فەرمانەکانی جێبەجێ بکەین. دەموچاوی خۆمان نەڕنینەوەو نەڕوشێنین، شینو شەپۆڕ نەگێڕین، یەخە دانەدڕین، قژ بژنەکەینەوە.[٣]

---

[١] متفق عليه: خ (١٢٩٤/١٦٣/٣)، م (١٠٣/٩٩/١)، ت (١٠٠٤/٢٣٤م٢)، ن (٤/١٩).

[٢] متفق عليه: خ (١٢٩٦/١٦٥/٣)، م (١٠٤/١٠٠/١)، ن (٤/٢٠).

[٣] صحيح: (الجنائز. صحيح: ص/٣٠)، د (٣١١٥/٤٠٥/٨).

ئەوەی پێویستە لەگەڵ مردووەکە بکرێ

پێویستە بۆ مردو لەلایەن کەسوکارییەوە یان کەسانی دیکە چوار شتی بۆ بکرێ. شتن‌و پاککردنەوەی جەستەی. کفن کردنی. نوێژکردن لەسەری. دفنکردنی.

١- شتن: غوسڵ.

شتنی مردو پێویستە پێویستی‌یەکەشی لەفەرمانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سەرچاوەی گرتووە. کە لەچەند فەرموودەیەکی‌دا ئاماژەی پێکراوە.

أ- فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئەو پیاوە ئیحرام بەستوەی حوشترەکەی بەری دابووەوەو گیانی دەرچوو بوو فەرمووی: « اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ ».[1] بەئاوو سیدر بیشۆن.

ب- فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی خاتو زەینەبی کچی فەرمووی: « اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ سَبْعًا ».[2] فەرمووی: سێ جار غوسڵی لێ دەرکەن، یان پێنج جار یان حەوت جار.

چۆنیەتی غوسڵ: (شۆردنی مردوو)

لە ئوممو عەطییەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەو ئافرەتانەی فەرموو: کە خەریکی شۆردنی کچەکەی بوون «

---

[1] متفق علیه: خ (٣/١٣٥/١٢٦٥)، م (٢/٨٦٥/١٢٠٦)، د (٩/٦٣/٣٢٢٢)، ت (٢/٢١٤/٩٥٨)، ن (٥/١٩٥).

[2] متفق علیه: خ (٦٢، ١٣٣/١٢٦٣، ٣/١٣٤)، م (٩٣٩- ٣٩/٦٤٧/٢).

ابْدَأْنَ بِمَيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا». یەکەمجار لە ئەندامە راستەکانیەوەو لە ئەندامی دەستنوێژەوە دەست پێ بکەن[1]

هەر لە ئوممو عەطییەوە گێردراوەتەوە: دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتەلامان لەوکاتەدا ئێمە خەریکی شتنی کچەکەی بووین: فەرمووی: «اغْسِلْنَهَا ثَلاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مَنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُنَّ ذَلِكَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ ، وَاجْعَلْنَ فِي الآخِرَةِ كَافُورًا أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ ، فَإِذَا فَرَغْتُنَّ فَآذِنَّنِي». سێجار بیشۆن یان پێنج جار یان زیاتر ئەگەر زانیتان پێویستە، دواجار بەکافور بیشۆرن یان بەکەمێك لەکافور، کە لەشۆردنی بوونەوە پێم بڵێن. جا کە لەشتنەکەی بووینەوە خەبەرمان بە پێغەمبەردا، تەشریفی هات، ئیزارەکەی بۆ هاویشتین فەرمووی: «أَشْعِرْنَهَا إِيَّاهُ». لەسەر گۆشتیەوە تێوەی پێچن.[2]

هەر لەوەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: قژەکانیمان هۆنینەوە کردماننە سێ بەش: دوو زولفو قژی پێشەسەری.[3]

هەر لەوەوە هاتووە دەڵێ: «فَضَفَرْنَا شَعَرَهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ وَأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا». قژەکانیمان کردنە سێ گورزەو بەسەر پاشەسەریدا هەڵمان دانەوە.

کێ سەرپەرشتی شتنی مردووەکە دەکا؟

کێ باشتر رێو شوێنی مردوو شۆرین دەزانێ ئەو ئەو ئەرکە بەجێ دێنێ بەتایبەتی ئەگەر ئەو کەسە خزمو کەس‌وکاری مردووەکەبێ. چونکە ئەوانەی ئەرکی شۆرینی پێغەمبەریان گرتە ئەستۆ خزمو کەس‌وکارەکانی بوون.

---

[1] متفق عليه: خ(١٢٥٥/١٣٠/٣)، م(٩٣٩-٤٣-٦٤٨/٢).

[2] متفــــق عليــــه: خ(١٢٥٣/١٢٥/٣)، م(٩٣٩/٦٤٦/٢)، د(٣١٢٦/٤١٦/٨)، ت(٩٩٥/٢٢٩/٢)، جة(١٤٥٨/٤٦٨/١)، ن(٤/٢٨).

[3] متفق عليه: خ(١٢٦٣،٦٢/١٣٣، ١٣٤/٣)، م(٩٣٩/٦٤٦/٢)، ن(٤/٣٠).

لەئیمامی عەلیەوە گێردراوەتەوە: فەرموویەتی: (پێغەمبەری خودام شۆری، سەرنجمدا لەو حاڵەتانەی بەسەر مردوو دێ ئاخۆ هیچ کام لەوانە لە پێغەمبەردا بەدی دەکەم هیچی وام نەبینی جێگای سەرنج بێ، ئەو تەشریفی بەزیندویی و بەمردویی بۆنخۆش و پاك و خاوێن بوو[١]).

پێویستە نێرینە پیاو بشواو مێینە ئافرەت بشوا. ژن و مێرد لەم حوکمە چەرت دەکرێن دروستە بۆ هەر یەکێکیان شۆردنی ئەوی تریان بگرێتە ئەستۆ.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: ئەگەر ئەوەی بەسەرمدا رابورد توشم بهاتایەوە لەخێزانەکانی بەولاوە کەسی تر پێغەمبەری نەدەشۆری.[٢]

هەر لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناشتنی جەنازەیەك لەبەقیع گەڕایەوە بۆ ماڵەوە بۆلام، من سەرم دەهێشاو هاوارم دەکرد: ئاخ سەرم. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: بەڵکوو من سەرم دێشێ و دەبێ هاوار بکەم ئای سەرم. چی دەبێ ئەتۆ پێش من بمری بۆ خۆم بتشۆرم و کفنت بکەم و نوێژت لەسەر بکەم و بتخەمە ناو گۆڕەوە.[٣]

---

[١] صحیح: (ص.جة/١١٩٨) ، (الأحكام/٥٠)، جة(١٤٦٧/١/٤٧١).

[٢] صحیح: (ص.جة/١١٩٦) ، (الجنائز/٤٩)، د(٣١٢٥/٨/٤١٣)، جة(١٤٦٤/١/٤٧٠).

[٣] صحیح: (ص.جة/١١٩٧) ، (الجنائز: ص/٥٠)، (١٤٦٥/١/٤٧٠).

ئاگادارییەك: شەهیدی گۆڕەپانی جەنگ ناشۆردرێ

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «ادْفِنُوهُمْ فِي دِمَائِهِمْ». شەهیدەكان بەخوێنەوە بنێژن، مەبەستی شەهیدەكانی جەنگی ئوحود بوو نەیانشۆردن هەر بەخوێنەوە ناشتیانن.[1]

٢- كفنكردنی: كفنكردنی مردوو پێویستە پێویستییەكەی لە فەرمانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەرگیراوە: كە دەربارەی ئەو پیاوەی حوشترەكەی كلاندبویو مردبوو، فەرمووی: «اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ»: بەئاوو بەسیدر بیشۆرنو لەدوو توێ قوماشدا كفنی بكەن.[2]

كفن یان نرخەكەی دەبێ لەماڵی مردوەكەبێ، تەنانەت ئەگەر ئەو ماڵەی لەدوای بەجێ مابوو هەمووی هەر بەشی كفنەكەی دەكردو هیچی لێ زیادنەدەبوو. ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی خەبابی كوڕی (الأرث) كە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا هیجرەتمان كرد مەبەستمان ڕەزامەندی خودابوو، پاداشمان لای خودایە، هەمانە زوو مردو هیچی لەبەروبوومی خۆی نەخوارد لەوانە موصعەبی كوڕی عومەیر بوو هەشمانبوو بەروبوومی پێگەییو بەروبوومی ماندوبوونی خۆی دەچنێ. موصعەب (بەر ڕەحمەت خودا بكەوێ) ڕۆژی ئوحود شەهیدبوو هیچمان چنگ نەكەوت بیكەین بەكفن بۆی جگە لە بوردەكەی خۆی، ئەگەر لای سەریمان پێ داپۆشیبایە قاچی بەدەرەوە بوو، ئەگەر لای قاچیمان داپۆشیبایە سەری بەدەرەوە دەبوون، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ كردین

---

[1] صحيح: (ص.ن/١٨٩٣) ، (الجنائز: ص/٥٤ - ٥٥)، خ(٣/٢١١/١٣٤٦)، د(٨/٤١٢/٣١٢٢).

[2] لەوەپێش ئاماژەی پێكرا.

کە بە بوردەگەی سەری داپۆشین و لای قاچی کە دەمێنێتەوە بەگیای (ئیزخیر) داپۆشین.[1]

ئەوەی پێویستە لەکفندا ئەوەیە قوماشێك بۆ هەموو جەستەی مردووەکە داپۆشێ، ئەگەر تەنها کراسێکی کورت هەبوو بەشی ئەوەی نەدەکرد هەموو جەستەی داپۆشێ، ئەوە لای سەری پێ دادەپۆشێ و لای قاچی بەگیای (ئیزخیر) دادەپۆشرێ. وەکوو لە حەدیثی خەبابدا ئاماژەی پێ کرا.

واباشە کفن چەند شتێکی تێدا رەچاوبکرێ

أ- قوماشی سپی، چونکە پێغەمبەر (درוودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيَاضَ فَإِنَّهَا خَيْرُ ثِيَابِكُمْ وَكَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ».[2] پۆشاکی سپی بپۆشن، چونکە پۆشاکی سپی باشترین پۆشاکی ئێوەیە، لە قوماشی سپیدا مردووەکانتان کفن بکەن.

ب- کفنەکە سێ کفن بێ، لەبەر حەدیثی خاتو عائیشە (رەزای خودای لێ بێ) کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) لەسێ تۆی قوماشی سپی دەستکردی شاری سەحوی یەمەنی لەلۆکە دروستکراودا کفن کرا، نەکراس و نە مێزەری تێدا نەبوو.[3]

ج- ئەگەر بگونجێ یەکێك لەکفنەکان قوماشی حەبەرەی خەتخەتی یەمەنی بێ. ئاماژە بەو حەدیثەی جابیر ریوایەتیکردووە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا تُوُفِّيَ أَحَدُكُمْ فَوَجَدَ شَيْئًا فَلْيُكَفَّنْ

---

[1] متفق عليه: خ(١٢٧٦/١٤٢/٣)، م(٩٤٠/٦٤٩/٢)، د(٢٨٥٩/٧٨/٨)، ن(٣٨/٤)، ت(٣٩٤٣/٣٥٤/٥٨).

[2] صحيح: (ص.ج/٣٢٣٦) ، (الجنائز/٦٢)، ت(٩٩٩/٢٣٢/٢)، د(٣٨٦٠/٣٦٢/١٠).

[3] متفق عليه: (١٢٦٤/١٣٥/٣)، م(٩٤١/٦٤٩/٢)، د(٣١٣٥/٤٢٥/٨)، ت(١٠٠١/٢٣٣/٢).

فِـي ثَـوْبٍ حِبَـرَةٍ ». ئەگـەر يـەكێ لـەئێوە مـرد، مـاڵو سـامانێكى هـەبوو، بـا لەقوماشى حيبەرەدا كفن بكرێ.(١)

نوێژ لەسەر تەرم

نوێـژ لەسـەر مـردوى موسـوڵمان فـەرزى كيفايەيـە، چـونكە پێغەمبـەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) لەچەند فەرمودەيەكدا فەرمانى پێ كردوە.

يەكێك لەو فەرموودانە، ئەو فەرموودەيەيـە: كـە زەيـدى كـوڕى خاليـدى (ألْجُهَنى) ريوايەتى كـردووە، دەڵـێ: پياوێـك لـە هـاوەڵانى پێغەمبـەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) لەڕۆژى خەيبەردا مرد، ئەو روداوەيان بـۆ پێغەمبـەر بـاس كرد، فـەرمووى: «صَلُّوا عَلَى صَـاحِبِكُمْ»: نوێـژى جـەنازە لەسـەر هاوەڵەكـەتان بكەن.

خەڵكەكە بەوە تێكچونو سەرسام بوون، فەرمووى: «إِنَّ صَاحِبَكُمْ غَلَّ فِـى سَـبِيلِ اللَّـهِ». ئـەم هاوەڵـەتان لـەكاتى غـەزاكردن لەڕێگـەى خـودادا خيانـەتى كـردوە. جـا زەيـد دەڵـێ: شـتومەكەكانى مردوەكـەمان پـشكنى چـەند دەنكـە ميرويـەكمان دۆزييـەوە لـەميروى جولەكـەكان بـوون نرخـى دوو ديرهـەميان نەبوو.(٢)

دووجۆر مرۆڤ هەن لەو حوكمەى پێشوو چەرت دەكرێن:

يەكەم: منداڵى نابالغ. خاتو عائيشە (رەزاى خوداى لێ بێ) فەرموويـەتى: ئيبراهيمى كوڕى پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) گيانى سپارد تەمەنى

---

(١) صحيح: (ص.ج/٤٥٥) ، (الجنائز/٦٣)، د(٨/٤٢٥/٣١٣٤).

(٢) صحيح: (الجنائز/٧٩)، (٣٧٨/٢٦٩٣)، جة(٢/٩٥٠/٢٨٤٨)، ن(٤/٦٤).

هەژدەمانگ بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لەسەر نەکرد.[١]

دووەم: شەهید. لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە شەهیدەکانی غەزای ئوحود نەشۆردران و بەخوێنی خۆیانەوە نێژران و نوێژیشیان لەسەر نەکرا.[٢]

وەڵێ واجب نەبوونی نوێژ لەسەر ئەو دووجۆرە مردوانە مانای ئەوە ناگەیەنێ نوێژکردن لەسەریان دروست نەبێ. ئەوەتا خاتو عائیشە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەگێڕێتەوە، دەفەرموێ: منداڵێکی مردوی ئەنصارییان هێنایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەویش نوێژی لەسەر کرد.[٣]

لە شەددادی کوڕی (ألهاد)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێکی عەرەبی دەشتەکی هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئیمانی پێ هێناو شوێنی کەوت، پاشان وتی: لەخزمەتتدا کۆچ دەکەم.... کەمێك مانەوە، پاشان کەوتنە شەڕ دژی دوژمن، هێندەی پێ نەچوو هێنرایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو جوببەکەیدا هەڵگیرابوو، تیرێکی لێ درابوو... پاشان پێغەمبەر لەجبەکەیدا کفنی کرد، ئەمجار خستیە پێشەوەو نوێژی لەسەرکرد.[٤]

هەتا کۆمەڵی نوێژکەران زۆرتربن خێری بۆ مردووەکە زۆرترە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « مَا مِنْ مسلم تُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إِلاَّ شُفِّعُوا فِيهِ».[٥] هیچ

---

[١] حسن الأسناد (الجنائز.ص/٨٠)، (ص.د/٢٧٢٩)، دقفەرمووآ:(٨/٤٧٦/٣١٧١).

[٢] حسن: (ص.د/٢٦٨٨)، د(٨/٤٠٨/٣١١٩) هكذا مختصراً. ت(٢/٢٤١/١٠٢١) مطولاً.

[٣] صحيح: (ص.ن/١٨٣٩) ، م(٤/٢٠٥٠/٢٢٦٢)، ن(٤/٥٧).

[٤] صحيح: (ص.ن/١٩٥٢) ، ن(٦٠، ٤/٦١)، ك(٥٩٥ و ٣/٥٩٦)، هق(١٠-٤/١٦).

[٥] صحيح: (ص.ن/١٨٨١) ، م(٢/٦٥٤/٩٤٧)، ت(٢/٢٤٧/١٠٣٤)، ن(٤/٧٥).

موسـولمانێك نیـه بمـرێو كۆمـهڵێك لـه موسـولمانان نوێـژی لهسـهر بكـهن ژمارهیـان بگاتـه سـهدو هـهموویان داوای لێخۆشـبوونی بـۆ بكـهن ئـیللا شهفاعهتهكهیان بۆی قبوڵ دهبێ.

هەروا فهرموودهیهكی تر، كه دهفهرموێ: «مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلاً لاَ يُشْرِكُونَ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلاَّ شَفَّعَهُمُ اللَّهُ فِيهِ»[1]: هیچ پیاوێكی موسولمان نیـه بمـرێو چـل كـهس لهسـهر جهنازهكـهی نوێژبكـهن، هـهموویان یهكتاپهرسـتبنو كـهس نهكـهن بـه هـاوهڵی خـودا ئـیللا خـودا شهفاعهتو دوعاكانیان گیرادهكاو لهمردووهكه خۆش دهبێ.

واباشه نوێژكـهرهكان هەرچهند كـهمیش بـن، خۆیـان بكـهن بهسـێ ریـز. لهمەرثهدی (الیزنی)یهوه لـه مـالیكی كوڕی هوبـهیرهوه ڕیوایـهتكراوه، دهڵـێ: پێغهمبهر (دروودی خودای لهسهر بێ) فهرمووی: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ ثَلاَثَةُ صُفُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ أَوْجَبَ»[2]: هیـچ موسـولمانێك نیـه بمـرێو سـێ ریـز موسـولمان نوێـژی لهسـهربكهنو داوای لێخۆشـبونی بۆبكـهن ئـیللا دوعـاو پاڕانهوهكـهیان گیرادهبـن. مـهرثـهد دهڵـێ: مـالیكی كـوڕی هوبـهیره كـه سەرپەرشتی نوێژكردنی جهنازهی دهكرد، خهڵكهكهی دهكرده سێ ریز ئـهوجا نوێژهكهی بهجێ دێنا، لهبهر فهرموودهكه، ئهگهر چهند جهنازهیـهك لـهپیاوو ئـافرهت ئامـادهكران بـۆ نوێـژ لهسـهركردن، ئهگـهر بـهجیا جیـا نوێـژ لهسـهر ههریهكهیان بكرێ ئـهوه باشـهو ئـهوه بنهمایـه. ئهگـهر بـهتێكڕا یـهك نوێـژی لهسهر هـهموویان كـرد، ئـهوهش دروسـته، بـهڵام دهبـێ لـهدانانی جهنازهكانـدا

---

[1] صحيح: (الصحيحة/٢٢٦٧)، م(٩٤٨/٦٥٥/٢)، د(٣١٥٤/٤٥١/٨)، جة(١٤٨٩/٤٧٧/١) بنحوه.

[2] حسن: (الجنائز/٩٩ - ١٠٠)، د(٣١٥٠/٤٤٨/٨)، ت(١٠٣٣/٢٤٦/٢)، جة(١٤٩٠/٤٧٨/١).

مێینــه مردوەکــان بخەنــه پــێش مێینــه نێرینــەکان. واتــه ریــزی مێینــەکان لەپێشەوە دابندرێن ئەمجار ریزی دوا ئەوان نێرینەکان بن لەبەردەم ئیمامدا.

له نافیعەوە لەئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کەنوێژی کردوە لەسەر نـۆ جـەنازە بەیـەکجار، پیاوەکـانی کخـستنه ریـزی نزیـك ئیمـامو ئافرەتـەکانی خـستنه ریـزی پێـشەوە بـۆلای قیبلـه، مـردوە مێینـەکانی کردنـه یـەك ریـزو جـەنازەی ئوممـو کولثـوم کـچی عـەلیو خێزانـی عومـەری کـوڕی (ألخطـاب)و کـوڕێکی ئوممـو کـولثـومـیش کـەناوی زەیـد بـوو لـەناو جەنازەکانـدا بـوون، هـەموویان دانـدرانو ریزکـران، پێـشنوێژی ئـەو نوێژکردنـه سـەعیدی کـوڕی (ألعـاص) بـوو لـەناو نوێژکەرەکانـدا ئیبنـو عـەبباسو ئـەبو هـورەیرەو ئـەبو سـەعیدو ئـەبو قـەتادە، ئامـادەبوون، منداڵـه مردوەکـەیان لەپـەنا دایکـی دانەنابوو بەڵکوو خستبویانه ریـزی بـەردەمی ئیمـام، پیاوێـك دەڵـێ: رەخنـەم گرت لەو ریزکردنەو لەوە کە بۆچی منداڵەکەیان لەریزی دایکی دانەناوە، جا دەڵێ تەماشای ئیبنو عەبباسو ئەبو هورەیرەو ئـەبو سـەعیدو ئـەبو قـەتادەم کـردو وتم ئـەم ریزکردنـه بۆوایـه؟ وتیـان: ئـەو سـوننەتەو پـەیرەوی کردنـی پێغەمبەره[1]

نوێژی جەنازە لەکوێ ئەنجام دەدرێ؟

دروسته نوێژی جەنازە لەمزگەوتدا بکرێ.

لـەخاتو عائیـشەوە ڕیوایـەتکراوە، فەرموویـەتی: (کاتێـك سـەعدی کـوڕی ئـەبی وەقـاص کۆچـی دوایـی کـرد، خێزانـەکانی پێغەمبـەر داوایـان کـرد جەنازەکەی بەرن بۆ مزگەوت بۆئەوەی ئەوانیش ئامادەی نوێـژ لەسـەرکردنی بن، جەنازەکـەیان بـرد لەبـەردەم دەرگـای ژوورەکـانی خێزانـەکانی پێغەمبـەر

[1] صحيح: (ص.ن/١٨٦٩) ، (الجنائز/١٠٣)، ن(٤/٧١).

دایاناو نوێژیان لەسەرکرد، دوایی لەدەرگای (الجنائز)ەوە بردیانە دەرەوە کە دەکەوتە لای (المقاعد)ەوە.

دوایی هەواڵ بەخێزانەکانی پێغەمبەر گەیشتەوە؛ کە خەڵك رەخنەیان لەم کارەی خێزانەکان گرتووەو وتویانە: بۆچی جەنازەیان بردۆتە مزگەوت، ئەم هەواڵە بە خاتو عائیشە گەییشتەوە، وتی: خەڵك بۆوا بەپەلە رەخنە لەشتێك دەگرن کە زانیارییان دەربارەی نیە، رەخنەی ئەوەیان لەئێمە گرتووە؛ کە جەنازە بهێندرێتە مزگەوتو لەوێ نوێژی لەسەربکەین. خۆ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەناو مزگەوتدا نەبێ نوێژی لەسەر سوهەیلی کوڕی بەیضا نەکرد.[1]

وەڵێ واباشە نوێژ لەسەرمردوو لەدەرەوەی مزگەوت ئەنجام بدرێ، شوێنێکی تایبەتی دیاریی بکرێ بۆ نوێژکردنی جەنازە. وەکوو لەسەردەمی پێغەمبەر باوبوو بەشێوەیەکی بەرچاو.

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: جولەکەکان ژنو پیاوێکیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر داوێن پیسییان کردبوو، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بە بەردەبارانکردنیان لەشوێنێك نزیك لەجێگای نوێژکردن لەسەر جەنازەو شوێنی دانانی جەنازە لێی لەلای مزگەوتەوە.[2]

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەواڵی لەدونیا دەرچوونی نەجاشی راگەیاندو هەر لەورۆژەدا کە

---

[1] صحيح: (ص.ن/١٨٥٩) ، م(٩٧٣ – ١٠٠/٦٦٨/٢) هذا لفظه ورواه مختصراً، د(٣١٧٣/٤٧٧/٨)، ن(٤/٦٨).

[2] متفق عليه: (الجنائز/١٠٦)، خ(١٣٢٩/١٩٩/٣)، م(١٦٩٩).

تێیدا وەفاتی کردبوو تەشریفی هاتەدەر بۆ شوێنی نوێژکردن لەسەر مردوو، موسوڵمانانی ریزکردو نوێژی دابەستو چوارجار (الله أكبر)ی کرد.[١]

لەنوێژکردنی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر نەجاشی، بەڵگەی ئەوە هەیە کە نوێژکردن لەسەر مردوی غائیب: کە بزاندرێ نوێژی لەسەرنەکراوە لەو وڵاتو شارەی تێیدا مردووەو دفن کراوە، دروستو مەشروعە. وەلێ: کە بزاندرێ نوێژی لەسەرکراوە، بە غائیبانە نوێژکردن لەسەری دروست نیە، چونکە هیچ شتێك لەوبارەوە لە پێغەمبەرەوە نەقڵ نەکراوە، نەش بیستراوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر غەیری نەجاشی نوێژی مردوی بە غائیبانە کردبێ. بۆیەش نوێژی لەسەرکرد چونکە موسوڵمان بوو لەناو موشریكو وڵاتی کوفردا. ئەمە رای پەسەندی شێخی بەرێزی موسوڵمانان ئیبنو تەیمییەیەو ئەو زانایانەی هاوڕان لەگەڵیدا. وەکوو ئیبنولقەییمی قوتابیو فەقێی باسی کردوە.[٢]

نوێژی جەنازە دروست نیە لەناو گۆڕستاندا ئەنجام بدرێ. ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەنەس کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوەکرد کە نوێژی مردو لەناو گۆڕستاندا بکرێ.[٣]

لەکاتی نوێژکردن لەسەر مردو ئیمام لەکوێوە ڕادەوەستێ؟

لە ئەبو (غالب الخياط)ەوە گێڕدراوەتەوە دەڵێ: بەچاوی خۆم دیم ئەنەسی کوڕی مالیك نوێژی لەسەر جەنازەی پیاوێك کردلەلای سەریەوە وەستا بوو، کە جەنازەکەیان لابرد، جەنازەی ئافرەتێکی قوڕەیشی یان ئەنصاری هێندرا، بە ئەنەسیان گوت ئەی ئەبو حەمزە! ئەمە جەنازەی فلان

---

[١] متفق عليه: خ(١٢٤٥/١١٦/٣)، م(٩٥١/٦٥٦/٢)، د(٣١٨٨/٥/٩)، ن(٧٢/٤).

[٢] زاد المعاد: ج١/٥١٩ — ٥٢١.

[٣] اسناده حسن: (الجنائز/١٠٨) قال الألباني: رواه: طس(١/٨٠/٢).

ئافرەتی کچی فلانەو نوێژی لەسەر بکە، ئەوەیش نوێژی لەسەر کرد، ڕاونیم لەئاستی ناوقەدی تەرمەکەوە ڕاوەستا بوو، لەناو نوێژکەرەکاندا (العلاء)ی کوڕی زیادی (العدوی) هەبوو، کەدیتی پێشنوێژ شوێنی ڕاوەستانی لەسەر جەنازە بەگوێرەی ڕەگەزی مردووەکە جوداوازی هەیە، وتی ئەی ئەبو حەمزە! ئەوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئاوا لەسەر جەنازەی پیاوو ئافرەت دەوەستا وەکوو وەستانی تۆ؟ وتی بەڵێ: ڕاوی حەدیثەکە دەڵێ: (العلاء) ئاوڕی دایەوە بۆلای ئێمەو وتی ئەمە لەبەر بکەن‌و پابەندی بن.[1]

چۆنیەتی نوێژی جەنازە

لەسەر جەنازە چوار جار، یان پێنج جار، تا نۆجار (الله أكبر) دەکرێ، پێشنوێژ سەرپشکە دەتوانێ شێوازێك پەیڕەو بکا.

چوارجار (الله أكبر) کردن، ئەوە بەپێی حەدیثی ئەبو هورەیرە، کە گێڕاویەتەوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەواڵی مردنی نەجاشی ڕاگەیاند لەو ڕۆژەدا کە تێیدا مردبوو، هاتە دەرەوە بۆ شوێنی نوێژکردنی جەنازەو خەڵکەکەی ڕیز کردو چوارجار (الله أكبر)ی کرد.[2]

پێنج جاریش بەپێی ئەو حەدیثەی کە عەبدوڕەحمانی کوڕی ئەبو لەیلا گێڕاویەتیەوە دەڵێ: زەیدی کوڕی ئەرقەم لەسەر جەنازەی مردووی ئێمە چوارجار (الله أكبر)ی کرد، جارێکیش (الله أكبر)ی کرد، پرسیارم لێ کرد ئەوە

---

(1) صحيح: (ص. جه/١٢١٤)، د (٨/٤٨٤/٣١٧٨)، ت (٢/٢٤٩/١٠٣٩)، جه (١/٤٧٩/١٤٩٤).

(2) إسناده صحيح: (الجنائز/١١٣)، ك (٣/٤٠٩)، هق (٤/٣٦). لەوەپێش تێپەڕی.

بۆ پێنج جار (الله أكبر)ت كرد؟ وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوەندە (الله أكبر)ی كردووە.[1]

شەش جار یان حەوت جار، ئەوەش بە پێی هەندێ ئاثاری مەوقوفە كەئاماژە بەوە دەكەن، ئەم ئاثارو ریوایەتە مەوقوفانە لەحوكمی مەرفوع دان چونكە برێ لە گەورە گەورەی هاوەڵان بەو شێوازە بەئاگاداری هاوەڵانی تری پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی جەنازەی كردووەو كەس رەخنەی لێ نەگرتوون.

لە عەبدوڵڵای كوڕی مەعقەلەوە گێردراوەتەوە: كە عەلی كوڕی ئەبو طالیب نوێژی لەسەر سەهلی كوڕی حەنیف كرد، شەشجار (الله أكبر)ی لەسەر كرد، پاشان ئاوڕی دایەوە بۆلای ئێمەو فەرمووی: ئەم زاتە لەبەدرییەكانە هاوبەشی غەزای بەدری كردووە.[2]

لە موسای كوڕی عەبدوڵڵای كوڕی یەزیدەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: ئیمامی عەلی نوێژی لەسەر ئەبو قەتادە كرد حەوتجار (الله أكبر)ی كرد، ئەویش لەهاوەڵانی بەدر بوو.[3]

لە (عبدخیر)ەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە عەلی كوڕی ئەبو طالیب لەسەر بەدرییەكان شەشجار (الله أكبر)ی دەكرد، لەسەر كەسانی تر چوارجار (الله أكبر)ی دەكرد.[4]

---

(١) صحیح: (ص. جە/١٣٢٢)، م (٢/٦٥٩/٩٥٧)، د (٨/٤٩٤/٣١٨١)، ت (٢/٢٤٤/١٠٢٨)، جە (١/٤٨٢/١٠٠٥)، (٤/٧٢).

(٢) إسناده صحیح: (الجنائز/١١٣)، ك (٣/٤٠٩)، هق (٤/٣٦).

(٣) إسناده صحیح: (الجنائز/١١٤)، هق (٤/٣٦).

(٤) إسناده صحیح: (الجنائز/١١٣)، قط (٢/٧٣/٧)، هق (٤/٣٧).

نۆجار (الله أكبر) كردن، له عەبدوڵڵای كوڕی زوبەیرەوە گێڕدراوەتەوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر (حەمزە) نوێژی كرد، نۆجار (الله أكبر)ی كرد.[1]

***وا مەشروعە كە لەكاتی (الله أكبر) كردنی یەكەمدا هەردوو دەستی بەرز بكاتەوە**

له عەبدوڵڵای كوڕی عەبباسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنوێژی جەنازەدا لە یەكەم (الله أكبر)كردندا دەستی هەڵدەبڕی ئیتر له (الله أكبر) كردنەكانی تردا دەستی هەڵنەدەبڕی.

ئەمجار دەستی ڕاستی دەخستە سەر پشتە دەستی چەپی. مەچەكی، قۆڵی. بەتوندی لەسەر سنگی دایدەنان.

له سەهلی كوڕی سەعدەوە هاتووە دەڵێ: خەڵك فەرمانیان پێ دەكرا: كەپیاو لەنوێژدا دەستی ڕاستی لەسەر باسكی چەپی دابنێ.[2]

*** ئەمجار دوای (الله أكبر)ی یەكەم سورەتی فاتیحەو سورەتێكی تری قورئانی دەخوێنێ.**

لە طەلحەی كوڕی عەبدوڵڵای كوڕی عەوفەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لەپشتی ئیبنو عەبباسەوە نوێژم لەسەر جەنازەیەك كرد، سورەتی فاتیحەو سورەتێكی تری قورئانی بەدەنگی بەرز خوێند، بەجۆرێك گوێمان لێ بوو، كە لێ بۆوە، دەستیم گرتو پرسیارم لێ كرد لە وەڵامدا وتی: بۆیە بەدەنگی بەرز خوێندم تابزانن ئەوە حەقو سوننەتە[3] فاتیحەو قورئان بە ئەسپایی

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/٨٢) شرح المعاني للطوي ج١/٢٩٠.

[2] لەوە پێش لەباسی (گرداره سوننەتەكانی نوێژدا تێپەڕی).

[3] صحيح: (الجنائز/١١٩)، ن (٤/٧٥). خوێندنی فاتیحه بەتەنها. بڕوانە خ (٣/٢٠٣/١٣٣٥)، د (٨/٤٩٥/٣١٨٢)، ت (٢/٢٤٦/١٠٣٢)، جه (١/٤٧٩/١٤٩٥).

دەخوێندرێن، ئەمەیش بەگوێرەی ئەو حەدیثەی ئەبو ئومامەی کوڕی سەهل. کە دەڵێ: (سوننەت وایە لەنوێژی جەنازەدا کە لەپاش (الله أکبر) کردنی یەکەمجار بەئەسپایی سورەتی فاتیحە بخوێندرێ، پاشان سێ (الله أکبر)ی تر بکرێو لەدوا (الله أکبر) کردنی کۆتایی سڵاو بدرێتەوە)[١]

پاش خوێندنی فاتیحە (الله أکبر)ی دووەم دەکرێ صەلاوات لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەدرێ، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی (ئەبو ئومامە)ی ناوبراو، گوایە یەکێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەواڵی پێداوە: کە سوننەت وایە بۆ نوێژی جەنازە، ئیمام (الله أکبر) بکا پاشان سورەتی فاتیحە بە ئەسپایی لەدوا (الله أکبر) کردنەکە بخوێنێ، ئەمجار (الله اکبر)ی دووەم بڵێو صەلاوات لەسەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێ بدا، پاشان دوعا بۆ مردووەکە بکا لە دوا (الله أکبر)ی سێیەم، هیچ شتێ لەقورئان نەخوێنێ، ئەمجار (الله أکبر) بکاو بەئەسپایی سڵاو بداتەوە[٢] ئەمجار (ألله أکبر)ی یەکەمو فاتیحە خوێندنو (الله اکبر)ی دووەمو صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەباقی (الله أکبر)ەکانی تردا دەبێ بەئیخلاصەوە لەناویاندا دوعا بۆ مردووەکە بکا، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: « إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ »: کەنوێژتان لەسەر مردو کرد بەدڵو بەئیخلاص داوای لێخۆشبوونی بۆ بکەن[٣] دەبێ لەنوێژەکەدا دوعا بۆ مردووەکە بکا بەو شێوەیەی لە پێغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) بیستراوەو چەسپاوەو دەبێ بەو دوعایانەی ریوایەتکراون دوعا بۆ مردوەکە

---

[١] إسناده صحيح: (الجنائز/١١١)، ن (٤/٧٥).

[٢] صحيح: (الجنائز/١٢٢)، فع فى الأم (١/٢٧٠)، هق (٤/٣٩).

[٣] حسن: (الإرواء/٧٣٢)، (ص. ج/٦٦٩)، د (٣١٨٣/٤٩٦/٨)، جه (١/١٤٩٧).

بكا. برێ لەو دوعایانە ئەو دوعاو نزایەیە کە لە عەوفی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لەسەر جەنازەیەك کرد، لەدوعایەکەی ئەمەم لەبەر کرد: کە فەرمووی: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ وَعَافِهِ وَاعْفُ عَنْهُ وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ وَوَسِّعْ مُدْخَلَهُ وَاغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الثَّوْبَ الأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ وَأَهْلاً خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ وَأَدْخِلْهُ الْجَنَّةَ وَأَعِذْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ أَوْ مِنْ عَذَابِ النَّارِ». خودایە لێی خۆش ببە، بەزەییت پێدا بێتەوە، عەفوی بکە، لێی ببورە، ڕێزی بگرەو شوێنی خۆشی بدەرێ، جێگاو مەکانی فراوان بکە، بەئاوو بەفرو تەرزە بیشۆ، لەتاوان پاکی بکەرەوە، وەکوو چۆن قوماشی سپی لەچڵك پاك دەکرێتەوە. خانو جێگای حەوانەوەی پێ ببەخشە باشتر بێ لەخانوی جیهانی. خاوو خێزانێکی بدەرێ لەخاوو خێزانی دونیای چاکتر بێ، خێزانێکی وای پێ ببەخشە لەخێزانی دونیای باشتر بێ، بیخەرە ناو بەهەشتی خۆتەوە. عەوف دەڵێ: کە گوێم لەم دوعایەی پێغەمبەر بوو (دروودی خودای لەسەر بێ) بوو، ئاواتەخوازی ئەوە بووم من ئەو مردووە بومایە.[1]

دوعاکردن لەنێوان (الله أکبر) کردنی کۆتاییو سڵاودانەوەدا مەشروعو ڕەوایە. بەگوێرەی حەدیثی ئەبو یەعفور: کە لە عەبدوڵڵای کوڕی ئەبو ئەوفاوە دەیگێڕێتەوە، دەڵێ: عەبدوڵڵام بینیو ئامادە بووم نوێژی لەسەر جەنازەیەك کردو چوارجار (الله أکبر)ی کرد، پاشان ماوەیەك وەستا خەریکی دوعاکردن بوو، پاشان وتی: ئەرێ واتان زانی من پێنج جار (الله أکبر)م کرد؟ وتیان نەخەیر، وتی: پێغەمبەر عادەتی وابوو چوارجار (الله أکبر)ی دەکرد[2]

---

[1] صحيح: (الجنائز/١٢٣)، م (٢/٦٦٢/٩٦٣)، جه (١/٤٨١/١٥٠٠)، ن (٤/٧٣).

[2] إسناده صحيح: (الجنائز/١٢٦)، هق (٤/٣٥).

پاشان دوو سڵاو دەداتەوە بەلای ڕاستیو بەلای چەپیدا وەکوو سڵاودانەوەی نوێژە فەرزەکان، ئەمەش بەپێی حەدیثی عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود (ڕەزای خودای لێ بێ) کە دەڵێ: سێ ڕەوشت هەن سێ کردار هەن. کاتی خۆی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیکردن، کەچی خەڵك وازیان لێ هێناوە، یەکێك لەوانە سڵاودانەوەیە لەنوێژی جەنازەدا وەکوو سڵاودانەوە لەنوێژە فەرزەکاندا.[1] دروستە هەر یەك سڵاو بدرێتەوە، بەسڵاودانەوە بەلای ڕاستدا کیفایەت بکا، بەگوێرەی حەدیثی ئەبو هورەیرە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لەسەر جەنازەیەك کرد، چوارجار (الله أكبر)ی کردو یەك سڵاوی دایەوە.[2]

لەبەر ناعیلاجی نەبێ دروست نیە نوێژکردن لەسەر جەنازە لەو کاتانەدا کەنوێژ کردن تێیاندا یاساغە. ئەمەش بەپێی حەدیثی عوقبەی کوڕی عامیر (ڕەزای خودای لێ بێ) کە دەڵێ: سێ سەعات هەن سێ کات هەن، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ دەکردین کەنوێژی تێدا بکەین، یان مردووەمانی تێدا بنێژین، کاتێك خۆرهەڵدێ هەتا بەرز دەبێتەوە. کاتێك خۆر لەناوەڕاستی ئاسماندا دەبێ هەتا لادەدا، کاتێك خۆر بەرەو ئاوابوون شۆڕ دەبێتەوە هەتا ئاوا دەبێ.[3]

گەورەییو فەڕی نوێژکردن لەسەر جەنازەو شوێنکەوتنی بۆ گۆڕستان

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ وَلَمْ يَتْبَعْهَا فَلَهُ قِيرَاطٌ فَإِنْ تَبِعَهَا فَلَهُ

---

(١) إسناده صحيح: (الجنائز/١٣٦)، هق (٤/٣٥).

(٢) إسناده حسن (الجنائز/١٣٧)، هق (٤/٤٣).

(٣) لەوە پێش لەباسی ئەو کاتانەدا کەنابێ نوێژی تێدا بکرێ ڕابورد.

قِيرَاطَانِ»: کەسێك نوێژ لەسەر جەنازەیەك بکاو لەگەڵیدا نەچێ بۆ گۆڕستان، ئەوە بەئەندازەی قیراتێك خێری دەگاتێ، ئەگەر وێڕای نوێژ لەسەر کردنی شوێنی کەوت بۆ گۆڕستان ئەوە بەئەندازەی دوو قیراط خێری دەگاتێ. گوترا (قیراط) چیە؟ فەرمووی: {أصغرهما مثل أحد} بچوکترینیان بە ئەندازەی کێوی ئوحودە. ئەم پاداشەی شوێنکەوتنی جەنازە تایبەتە بەپیاوانەوەو بۆ ئافرەت نیە. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە کە ئافرەت شوێن مردوو بکەون بۆ گۆڕستان، وەڵێ پێویستە ئەوە بزاندرێ کە نەهییەکە بۆ تەنزیهەو بۆ تەحریم نیە.

ئوممو عەطیە (ڕەزای خودای لێ بێ) لەم بارەوە دەڵێ: ئێمە نەهیمان لێ کراوە لەشوێنکەوتنی جەنازە بەڵام نەهی کردنەکە بەجەختکردنەوە نیەو تەحریم ناگەیەنێ.[1]

دروست نیە شوێن جەنازە بکەوی بەشتێکەوە پێچەوانەی شەرع بێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەدەق دوو شتی دیاری کردووە، فەرموویەتی: «لاَ تُتْبَعُ الْجَنَازَةُ بِصَوْتٍ وَلاَ نَارٍ».[2] نابێ لەکاتی بردنی جەنازە بۆ گۆڕستان گریانو دەنگە دەنگو بخور سوتاندنو شتیوا ئەنجام بدرێ، دەبێ بەبێ دەنگیو بیرکردنەوە لەدوارۆژو یادکردنەوەی پەروەردگارو تۆبەو ئیستغفار مردو بەڕێ بکرێ.

تەنانەت دەنگ بەرزکردنەوە بەذیکرو صەڵاواتیش دەکەوێتە بەر نەهییەکەو نابێ لەپێش جەنازەکەوە، بەدەنگی بەرز ذیکری خودا بکرێ، چونکە بیدعەیەو داهێندراوە، هەم لەبەر ئەو قسەیەی (قیسی کوڕی عەبباد) کە دەڵێ: (هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێیان ناخۆش

[1] متفق علیه: خ (٣/١٤٤/١٢٧٨)، م (٢/٦٤٦/٩٣٨)، د (٨/٤٤٩/٣١٥١)، جه (١/٥٠٢/١٥٧٧).

[2] حسن: (الجنائز/٧٠)، د (٨/٤٥٣/٣١٥٥).

بوودەنگ بەرز بکرێتەوە لەکاتی بەڕێ کردنی جەنازەدا)[١] هەروەها چونکە لاسایی کردنەوەی گاورەکانە لەکاتی بردنی مردویاندا شتێك لەئینجیل بەدەنگی بەرز دەخوێننەوەو هەندێ ذیکرو طقوسی تایبەت بەخۆیان بەشێوەی لەحنو غەمباری بەدەنگی بەرز دەخوێنن.

لەوەش خراپتر بەڕێ کردنی مردووە بەتەپڵو دەفو مۆسیقا بەشێوەیەکی حەزینو خەمۆکی، وەکوو لەهەندی وڵاتی ئیسلامیدا بەشێوەی لاسایی کردنەوەی کافرەکان پەیڕەو دەکرێ.

پێویستە بەپەلەو خێرایی جەنازە ببرێ بۆ سەر گۆڕستان. بەبێ شانهەڵتەکاندنو گورگەلوقە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ عَلَيْهِ وَإِنْ تَكُنْ غَيْرَ ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ».[٢] بەخێرایی مردو بەڕێ بکەن، چونکە ئەگەر صالحو چاك بێ، ئەوە بەخێرایی دەیگەیەننە ئەو خێرو خۆشییەی بۆی ئامادەکراوە، خۆ ئەگەر وانەبێ، ئەوە شەڕو نەگبەتیەکە لەشانی خۆتانی دادەماڵن.

دروستە لەکاتی بەڕێ کردنی جەنازەدا لەپێشیەوەو لەدوایەوەو لەڕاستو چەپیەوە بڕۆی، بەمەرجێك لێیەوە نزیك بێ، مەگەر بەسواری، ئەگەر کەسێك سوار بوو، دەبێ لەدواوەی بڕوا، ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی (المغيرە)ی کوڕی شوعبە: کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الرَّاكِبُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ وَالْمَاشِي حَيْثُ شَاءَ».[٣] ئەوەی سوارە لەدوای جەنازەوە بڕوا، ڕۆیندە (پیادە) بەئارەزوی خۆی.

---

[١] رجاله ثقات: (الجنائز/٧١)، هق (٤/٧٤).

[٢] لەوە پێش رابورد.

[٣] صحيح: (ص. ج/٣٥٣٣)، ت (١٠٣٦/٢٤٨/٢)، ن (٤/٥٥)، د (٣١٦٤/٤٦٧/٨).

وەڵێ ڕۆیشتن لەدواوەی باشترە، چونکە فەرموودەکەی پێغەمبەر کە دەفەرموێ: «وَاتَّبِعُوا الْجَنَائِزَ»: شوێن جەنازەکان بکەون، ئەوە دەخوازێ کە لەدواوەی جەنازە بڕۆی. فەرموودەکەی ئیمامی عەلی پشتگیری ئەوە دەکاو دەفەرموێ: (ڕۆیشتن لەدوا جەنازەوە گەورەترە لەڕۆیشتن لەپێشەوەی بە ئەندازەی گەورەیی نوێژی پیاو بەجەماعەت لەبەرامبەر نوێژێ بەتەنیا بیکا)[1]

دەبێ موسوڵمان کە چووە ناو گۆڕستانەوە یان بەلایدا تێپەڕی چی بڵێ؟

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەرم کرد ئەگەر ڕێم کەوتە گۆڕستان چییان پێ بڵێم؟ فەرمووی: « قُولِي السَّلاَمُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَلاَحِقُونَ».[2]

بڵێ: سڵاو لەسەر ئەهلی ئەم دەڤەرە بێ لەبڕواداران لە موسوڵمانان، خودا ڕەحمو بەزەیی خۆی بڕژێنێ بەسەر ئەوانەماندا کە پێشمان کەوتوونو ئەوانەمان کە دواکەوتوون، ئێمە خودا یار بێ پێتان دەگەینو دێینەلاتان.

لە سولەیمانی کوڕی بوڕیدەوە لەباوکییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاوەڵانی فێردەکرد: کەچوون بۆ گۆڕستان بڵێین: «السَّلاَمُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَلاَحِقُونَ أَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمُ الْعَافِيَةَ».[3] سڵاوتان لێ بێ ئەی ئەهلی

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/٧٤)، هق (٤/٢٥).

[2] صحيح: (ص. ج/٤٤٢١)، (الجنائز/١٨٣)، م (٩٧٤ – ٢/٦٦٩/١٠٣)، ن (٤/٩١).

[3] صحيح: (ص. ن/١٩٢٨)، م (٢/٦٧١/٩٧٥)، ن (٤/٩٤).

ولآتـی بـڕواداران‌و موسـوڵمانان، ئێمـه خـوا یاربـێ پێتـان دەگـەین داوای سەرفرازی لەخودا دەکەین‌و بۆ خۆمان‌و بۆ ئێوە.

دفنكردن

ناشتن‌و ژێرخاك كردنی مـردو پێویـستەو دەبێ ئـەنجام بـدرێ تەنانـەت ئەگـەر مردووەكـە ناموسـوڵمانیش بـێ، چـونكە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) بەعەلی كوڕی ئـەبو طالیبی فـەرمووی: - كەهـەواڵی مردنـی ئـەبو طالیبی پێدرا – (إِذْهَبْ فَوارِهِ): بڕۆ ئەبو طالیب ژێر خاك بكەو بیشارەوە.[1]

سـونەت وایـە مـردو لەگۆڕسـتاندا بخرێتـە گـۆڕەوە، چـونكە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) هەمیـشە مـردووی لەگۆڕسـتانی (البقیـع)دا دفـن دەكردن، وەكوو بەتەواتور هەواڵی ئەوە ریوایـەتكراوە: هـەروەكوو نەبیـستراوە كەسێك لەسەلەفی صالّح لەغـەیری گۆڕسـتاندا دفـن كرابـێ، جگـە لـەوەی كـە بەتـەواتور بەئێمـە گەیـشتووە كـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لـەحوجرەی خـۆی دفـن كـراوە، ئەمــەش شـتێكە تایبەتمەنـدە بـەخودی پێغەمبـەرەوە، وەكـوو حـەدیثی خـاتو عائیـشە دەیگەیـەنێ. كـە دەفـەرموێ: (كاتێك پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) گیـانی پـاكی سـپارد، هـاوەڵان كەوتنە كێشەی ئەوەوە لەكوێ بینێژن، حـەزرەتی ئـەبو بـەكر فـەرمووی: مـن شتێكم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بیستووە لەبیرم نەچۆتەوە، فـەرمووی: «مَـا قَـبَضَ اللَّـهُ نَبِيًّـا إِلاَّ فِـي الْمَوْضِـعِ الَّـذِي يُحِـبُّ أَنْ يُـدْفَنَ فِيـهِ». پـەروەردگار گیـانی هـیچ پێغەمبـەرێكی وەرنەگرتۆتـەوە، ئـیللا لـەو شـوێنەدا مراندویـەتی كـەپێی خۆشـە تێیـدا دفـن بكـرێ. ئـیتر هـاوەڵان بڕیاریـان دا

---

[1] صحیح: (ص. ن/١٨٩٥)، ن (٤/٧٩).

لەشوێنی جێگا نوستنی حاڵی ژیانیدا دفنی بکەن، لەجێگای خۆی گۆڕیان بۆ هەڵکەندو دفنیان کرد.[١]

شەهیدانی گۆڕەپانی جەنگ لەم حوکمە چەرت دەکرێن، ئەوان لەو شوێنەی تێدا شەهید بوون دەنێژرێنو ناگوێزرێنەوە بۆ گۆڕستان، ئەمەیش بەپێی حەدیثی جابیر (رەزای خودای لێ بێ) کە دەڵێ: (کە ڕۆژی ئوحود ئەو کۆمەڵە هاوەڵە شەهید کران، هەڵگیران بۆ ئەوەی بگوازرێنەوە بۆ گۆڕستانی (البقیع) جاڕدەری پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) جاڕیدا وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانتان پێ دەکا: کە شەهیدەکان لەجێگای شەهیدبوونی خۆیان بنێژن)[٢]

* دروست نیە مردو لەگۆڕنان لەم کاتانەدا کەباسیان دەکەین، مەگەر لەبەر ناعیلاجی.

١- لەعوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سێ کات هەن پێغەمبەری خودا (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ کردین کەنوێژی تێدا بکەین، یان مردووی خۆمانی تێدا لەگۆڕ بنێین. کاتێك خۆرهەڵدێ تا بەرزدەبێتەوە. کاتێك خۆر دەگاتە ناوەڕاستی ئاسمان تا لادەدا. کاتێك خۆر شۆڕ دەبێتەوە بۆ ئاوابوون تا ئاوا دەبێ.[٣]

٢- لەجابیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسی پیاوێکی کرد لەهاوەڵانی کە گیانی سپاردووە، بەکفنێکی کەموکوڕ کفن کراوەو بەشەو لەگۆڕ نراوە، ئیتر پێغەمبەر ناڕەزامەندی خۆی دەربڕی لەوەی پیاو بەشەو لەگۆڕ بندرێ، هەتا نوێژی لەسەر نەکرێ، مەگەر بارودۆخەکە

---

[١] صحيح: (ص. ن/١٨٩٣)، د (٨/٤٤٦/٣١٤٩)، ن (٤/٧٩)، ت (٣/١٣٠/١٧٧١).

[٢] صحيح: (ص. ن/١٨٩٣)، د (٨/٤٤٦/٣١٤٩)، ن (٤/٧٩)، ت (٣/١٣٠/١٧٧١).

[٣] لەوەپێش تەخريج كرا.

وابخوازێو ناچاری پاڵیان پێوه بنێ، ئەگەر ناچار بوون بەشەو مردوو بنێژن ئەوه دروستە، تەنانەت ئەگەر پێویست بوو چرا بەکاربهێنن بۆ داهێڵانی جەنازەکە بۆ ناوگۆڕ، ئەمەیش بۆ کارئاسانی ناشتنەکە، هەروەها بەپێی حەدیثەکەی ئیبنو عەبباس کە دەفەرموێ: (پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پیاوێکی مردووی بەشەو خستە ناو گۆڕەوەو چرایەکی بۆ ئاسانکاری دفنکردنەکە بەکارهێنا)[1]

پێویستە گۆڕ قووڵ بێو فراوان بێو ڕێکوپێک بێ

لە هیشامی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کەڕۆژی ئوحود هاتە پێشەوە ئەوەی کوژرا کوژرا لە موسوڵمانان، کەسانێکیش بریندار بوون، وتمان: ئەی پێغەمبەری خودا! هەڵکەندنی گۆڕ لەئەستۆی ئێمەدایە، بۆ هەرکەسێ توانای هەبێ، چۆن فەرمانمان پێ دەکەی گۆڕەکان هەڵکەنین؟! فەرمووی: «احْفِرُوا وَأَوْسِعُوا وَأَعْمَقُوا وَأَحْسِنُوا وَادْفِنُوا الاِثْنَيْنِ وَالثَّلاَثَةَ فِي قَبْرٍ وَاحِدٍ وَقَدِّمُوا أَكْثَرَهُمْ قُرْآنًا»: گۆڕەکە هەڵکەنن، فراوانی بکەن، قووڵی بکەن، ڕێکوپێك راستەو پاستەی بکەن، دوو دوو سێ سێ بیانخەنە گۆڕەکەوە، کێیان پتر قورئانی لەبەرە ئەو پێش بخەن لەناشتندا. جا هیشام دەڵێ باوکم سێیەم کەس بوو، چونکە لەهەمووان پتر قورئانی لەبەر بوو، بۆیە خرایە پێشەوە.[2]

دوو جۆر گۆڕ دروستە بەشێوەی (لحد) کەبریتییە لەوە گۆڕەکە قووڵ بکرێ ئەمجار لەقووڵاییدا لادر بکرێو شوێنی تەرمەکە ببیرێژرێو تەرمەکەی تێبخرێ، یان بەشێوەی (شق) گۆڕیچە: کەبریتییە لەوەی لەتەختی گۆڕەکە شوێنی تەرمەکە بەصندوقی هەڵبکەندرێو تەرمەکەی بخرێتە ناو، سەری

---

[1] حسن: (الجنائز/١٤١)، ت (١٠٦٣/٢٦٠/٢).

[2] صحيح: (الجنائز/١٤٦)، ن (٨٠/٤)، د (٣١٩٩/٣٤/٩)، ت (١٧٦٦/١٢٨/٣).

گۆڕیـچەکە بـە تەلەبـەردو شـتی وا داپۆشـرێ ئـەمجار گۆڕەکـە بـەگڵ پـڕ بکرێتەوە. ئەم دوو جۆرە پەسەندن، چونکە لەسـەردەمی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باوبوون‌و کاریان پێ کراوە، بەڵام یەکەمیان باشترە.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵێ: کـە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) وەفـاتی کـرد، لەمەدینـەدا پیاوێـك هـەبوو وەسـتای گـۆڕ لادرکردن بوو، پیاوێکی تـریش هـەبوو گـۆڕی هەڵدەکەنـد بەشـێوەی گۆڕیـچە، هاوەڵان وتیان ئێمە ئیستیخارە دەکەین لـەخودای خۆمـان‌و دەنێـرین بۆلایـان، کامەیان زوو هات گۆڕەکە بەئەو هەڵدەکەنین، ناردیان بۆلایان، ئەوەیان پێشتر هات کەپیشەی گۆڕهەڵکەند بوو بەشێوەی (لەحـد). ئـیتر گـۆڕی لەحـدیان بـۆ پێغەمبەر هەڵکەند.[1]

داهێڵانی تەرم بۆ نـاو گـۆڕ دەبـێ پیـاو ئـەنجامی بـدەن، تەنانـەت ئەگـەر مردووەکە مێینەش بێ، نابـێ ئـەو ئەرکـە بخرێتـە ئەسـتۆی ئـافرەت، چـونکە لەسـەردەمی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئـەوە بـاوبووە، لـەدوای ئەویش موسوڵمانان پەیڕەوی ئەو ڕێبازەی پێغەمبەریان کردووە هەتا ئەمڕۆ.

خزم‌و کەسوکاری مردو لەکەسانی دی شیاوترن بـۆ داهێڵانـی مـردوو بـۆ نـاوگۆڕ، ئامـاژە بـە فـەرموودەی پـەروەردگار کـە دەفـەرموێ: {وَأُوْلُـو الْأَرْحَـامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّهِ – الأحزاب/٦}.

هەروا ئاماژە بەحەدیثی ئیمامی عەلی کە دەفەرموێ: (پێغەمبـەرم شـۆرد (درووی خودای لەسەر بـێ) سـەرەنجم دا ئـاخۆ مـردو چـی لێ دێ‌و جەسـتەی چۆن دەگۆڕێ، هیچم لـەو بارەیـەوە بـەدی نـەکرد، بەڕاسـتی پێغەمبـەر پـاك‌و بۆنخۆش‌و ڕوخسار شیرین بوو بەزینـدوویی‌و بەمردووی، ئەوانەی سەرپەرشـتی داهێڵانــی تــەرمی پێغەمبــەریان کــرد بــۆ نــاو گــۆڕو دفنکردنــی چــوارکەس

[1] إسناده حسن: جه (١/٤٩٦/١٥٥٧).

لەئەستۆیان گرت (عەلی)و (العباس)و (الفضل)و (صالح)، کەمەولای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بوو، لادرێك بۆ پێغەمبەر لێ دراو ئەمجار تەرمی پیرۆزی خرایە ناوی‌و بەخشت زارکی لادرەکە هەڵچندرا.[1]

دروستە مێرد سەرپەرشتی لەگۆڕنانی ژنی خۆی بکا، ئەمەیش ئاماژە بەحەدیثی خاتو عائیشە کە فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتە ژووری من لەو ڕۆژەدا کە نەخۆشییەکەی لێ دیاری دابوو، وتم ئای کەسەرم دێشێ، فەرمووی: (وددت أن ذالك كان وأنا حي، فَهَيئتك ودفنتك): پێم خۆش بوو من زیندوو بومایە، کەتۆ دەمردی بۆئەوەی ئامادەم بکردییایە دفنم بکردیایە.[2]

وەلێ مەرجە ئەو پیاوەی ئەرکی لەگۆڕنانی مردوو دەخاتە ئەستۆی خۆی نابێ ئەو شەوە لەگەڵ خێزانی‌دا جوت بووبێ، ئەگینا نابێ ئەرکی دفن کردن بگرێتە ئەستۆی، یەکێکی تر شیاوترە بەدفنکردنی، تەنانەت ئەگەر بێگانەش بێ. ئەمەیش بەپێی حەدیثی ئەنەس: کە دەڵێ: ئێمە ئامادەی بەخاك سپاردنی کچێکی پێغەمبەر بووین، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر گۆڕەکە دانیشتبوو، بینیم چاوەکانی فرمێسکیان دەباراند، پاشان فەرمووی: « هَلْ مِنْكُمْ رَجُلٌ لَمْ يُقَارِفِ اللَّيْلَةَ؟». پیاوێکتان تێدایە ئەمشەو لەگەڵ خێزانی جوت نەبووبێ؟ ئەبو طەلحە وتی: من ئەی پێغەمبەری خودا! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: {فأنزلْ} دابەزە ناو گۆڕەکە، ئەنەس دەڵێ: ئیتر ئەبو طەلحە دابەزییە ناو گۆڕەکە.[3]

---

(١) إسناده صحيح: ك (١/٣٦٢)، هق (٤/٥٣).

(٢) صحيح: حم (٦/١٤٤)، وهو في صحيح البخاري بنحوه (١٠/١٠١/١٠٢)، ومسلم (٧/١١٠).

(٣) صحيح: (الجنائز/١٤٩)، خ (٣/١٣٤٢).

سوننەت وایە مردو لەدوا گۆڕەکەیەوە، لەولایەوە کەدوایی قاچی دەکەنێ رادەست بکرێ بۆ ناو گۆڕ، ئەمەیش بەپێی حەدیثی ئەبو ئیسحاق: کە ریوایەت دەکا دەڵێ: (أَوْصَى الْحَارِثُ أَنْ يُصَلِّي عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ فَصَلَّى عَلَيْهِ ثُمَّ أَدْخَلَهُ الْقَبْرَ مِنْ قِبَلِ رِجْلَيِ الْقَبْرِ وَقَالَ هَذَا مِنَ السُّنَّةِ).[1] حاریث وەصیەتی کرد: کەمرد عەبدوڵلای کوڕی یەزید نوێژی لەسەر بکا، ئەویش نوێژی لەسەر کرد، دوایی لەلای شوێن قاچی مردووەکە، خستیە گۆڕەوە. وتی: ئەوە پەیڕەویکردنی سوننەتە.

مردوو لەناو گۆڕدا لەسەر لاتەنیشی راستی دادەنرێو روی لەقیبلە دەکرێ، سەری بۆلای راستی قیبلەو قاچی بۆلای چەپی قیبلە بێ. موسوڵمانان هەر لەسەردەمی پێغەمبەرەوە تا ئەمڕۆ بەو شێوە مردویان لەگۆڕناوە.

ئەو کەسەی مردووەکە دەخاتە ناو ئەلحەدەوە، دەڵێ: «بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ أَو مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ». لەئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە مردوو دەخرایە ناو گۆڕەوە، دەیفەموو: «بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ».[2]

هەروا ئاماژە بەحەدیثی (البياضي) (رەزای خودای لێ بێ) کە لە پێغەمبەرەوە ریوایەت دەکا، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الْمَيِّتُ إِذَا وُضِعَ فِي قبره فليقل الذين يضعونه حين يوضع في اللحد: «بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم-».[3] مردو کەخرایە ناو گۆڕەکەی، با ئەو کەسانەی لەناو گۆڕەکە دایدەنێن لەکاتی

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/١٥٠)، د (٩/٢٩/٣١٩٥).

[2] صحيح: (الجنائز/١٥٢)، د (٩/٣٢/٣١٩٧)، ت (٢/٢٥٥/١٠٥١)، جه (١/٤٩٤/١٥٥٠).

[3] إسناده حسن (الجنائز).

دانانیدا لەناو ئەلحەدەکەی بڵێن: بەناوی خودا پشت بەستن بەخوداو لەسەر ئایینی پاکی ئیسلامو ئایینی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ).

وا سوننەتە بۆ ئەو کەسەی لای گۆڕەکەیە کەدوای هەڵچنینی لادڕەکە سێ چنگ گڵ هەڵبگرێ، بەسەر گۆڕەکەدا بڵاوی بکاتەوە، ئاماژە بەحەدیثی ئەبو هورەیرە کە ڕیوایەتی کردووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لەسەر جەنازەیەك کرد، دوایی تەشریفی هاتە سەر گۆڕەکەی سێ چنگ گڵی بەسەر لای سەری مردووەکەدا بڵاو کردەوە.[1]

لەدوای دفنکردنی مردو چەند شتێك سوننەتن

یەکەم: گۆڕەکە بەئەندازەی بستێك لەزەوی بەرز بکرێتەوە، لەگەڵ زەویدا تەخت نەکرێ، ئەمەش بۆ ئەوەی بزاندرێ کە ئەوە گۆڕەو ڕێزی لێ بگیرێو ئیهانە نەکرێ، هەروا ئاماژە بە حەدیثی جابیر (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گۆڕەکەی بەشێوەی لەحد هەڵکەندرا، خشتی لەسەر ڕیزکران بە ئەندازەی بستێك لەزەوی بەرز کرابووەوە.[2]

دووەم: گۆڕەکە تەسنیم بکرێ: واتە ئەو بستەی بەرز دەکرێتەوە لای سەروی تەسك بکرێتەوە پێچەوانەی تەسطیح بێ. ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی سوفیانی (التمار) کە دەڵێ: (گۆڕی پێغەمبەرم بینی بەتەسنیم کراوی)[3]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٧٥١)، جه (١٥٦٥/٤٩٩/١).

[2] صحيح: (الجنائز/١٥٤)، خ (١٣٩٠/٢٥٥/٣).

[3] حسن: (الجنائز/١٥٥)، د (٣١٩٠/٢٢/٩).

سێیەم: بە بەردو شتی وا سنوری دیاری بکریٚو نیشانە بکریٚ، واتە: کێلێ لەلای سەروی‌و خواروی بچەقێندریٚ، بۆ ئەوەی خاوەن مردووی مردی خۆی بناسێتەوەو لەوەدوا ئەگەر مردوی تری هەبوون بتوانیٚ لەنزیك ئەوەوە بییان نێژیٚ، ئەمەیش بەپێی حەدیثی (المطلب)ی کوڕی ئەبو وەداعە (رەزای خودای لیٚ بیٚ) دەفەرمویٚ: کە عوثمانی کوڕی مەظعون وەفاتی کرد، جەنازەکەیان دفنکرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بیٚ) فەرمانی بەپیاوێك کرد بەردێکی بۆ بێنیٚ، کابرا بەردەکەی بۆ هەڵنەگیرا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بیٚ) چوو بەلای بەردەکەوە قۆڵی لیٚ هەڵمالین. (المطلب) دەڵیٚ: ئەو کەسەی ئەم حەدیثەی بۆ گێڕامەوە وتی: ئێستاش سپیایەتی قۆڵ‌و باسکی پێغەمبەرم لەبەرچاوە، کە هەڵی کردن‌و پاشان بەردەکەی هەلگرت‌و هێنای لەلای سەری گۆڕەکەوە داینا، ئەمجار فەرمووی: «أَتَعَلَّمُ بِهَا قَبْرَ أَخِي وَأَدْفِنُ إِلَيْهِ مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِي». بەهۆی ئەم بەردەوە گۆڕی براکەم دەزانم، هەر خزم‌و کەسوکارێکم مرد لەوەدوا لەنزیك ئەمەوە دەیان نێژم.

چوارەم: دوای دفنکردنی لەسەر گۆڕەکەی ڕابوەستیٚ‌و دوعای باش وەڵامدانەوەو چەسپان لەسەر بیروباوەڕی ڕاست‌و صەحیح‌و نەشڵەژان لەکاتی پرسیاری فریشتەی مونکەرو نەکیری بۆبکا، هەروا داوا لێخۆشبوونی بۆ بکاو داوای لەئامادەبووانی سەر گۆڕەکەش بکا بەو دووعاو نزایانە بۆی.

ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی عوسمانی کوڕی عەفان کە دەفەرمویٚ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بیٚ) داب‌و نەریتی وابوو، کە لەدفنکردنی جەنازە دەبووەوە لەسەر گۆڕەکەی دەوەستاو دەیفەرموو: «اسْتَغْفِرُوا لأَخِيكُمْ وَسَلُوا لَهُ التَّثْبِيتَ فَإِنَّهُ الآنَ يُسْأَلُ». داوای لێخۆشبوون بۆ برا موسوڵمانەکەتان

بکەن، لەخودا بپاڕێنەوە نەشڵەژێ، بێگومان ئێستا ئەو لەلایەن فریشتەی تایبەتەوە پرسیاری لێ دەکرێ.

دروستە لەکاتی دفنکردنی جەنازەدا لەلای گۆڕ دابنیشی، بە مەبەستی یاد خستنەوەی ئامادەبووان بە ڕوداوی مردنو قۆناغەکانی دوای ئەو کارەساتە، ئەمەیش بەپێی حەدیثی (البراء)ی کوڕی عازیب: کە دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەڕێو ڕەسمی بەخاکسپاردنی جەنازەی پیاوێکی ئەنصاریدا دەرچووین، گەیشتینە گۆڕەکە هێشتا لادر نەکرابوو، ئێمە لەوێ بەدەوریەوە دانیشتین، بێ دەنگو بێ چرپە گوێچکەمان کلۆر کردبوو بۆ فەرمایشتەکانی، دەتگوت باڵندە بەسەرمانەوە وەستاوە، تەشریفی چیلکەیەکی بەدەستەوە بوو زەوی بەردەمی خۆی پێ دەهاژنیەوە، سەری هەڵبڕیو فەرمووی: «اسْتَعِيذُوا بِاللّٰهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ». پەنا بگرن بەخواد لە عەزابی گۆڕ، دووجار یان سێ جار ئەم فەرموودەیەی دووبارە کردەوە، پاشان فەرمووی:

«إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ إِذَا كَانَ فِي انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَإِقْبَالٍ مِنَ الآخِرَةِ نَزَلَ إِلَيْهِ مَلاَئِكَةٌ مِنَ السَّمَاءِ بِيضُ الْوُجُوهِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الشَّمْسُ مَعَهُمْ كَفَنٌ مِنْ أَكْفَانِ الْجَنَّةِ وَحَنُوطٌ مِنْ حَنُوطِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَجْلِسُوا مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَجِيءُ مَلَكُ الْمَوْتِ عَلَيْهِ السَّلاَمُ حَتَّى يَجْلِسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَيَقُولُ أَيَّتُهَا النَّفْسُ الطَّيِّبَةُ اخْرُجِي إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٍ قَالَ: فَتَخْرُجُ تَسِيلُ كَمَا تَسِيلُ الْقَطْرَةُ مِنْ فِي السِّقَاءِ فَيَأْخُذُهَا فَإِذَا أَخَذَهَا لَمْ يَدَعُوهَا فِي يَدِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ حَتَّى يَأْخُذُوهَا فَيَجْعَلُوهَا فِي ذَلِكَ الْكَفَنِ وَفِي ذَلِكَ الْحَنُوطِ وَيَخْرُجُ مِنْهَا كَأَطْيَبِ نَفْحَةِ مِسْكٍ وُجِدَتْ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ – قَالَ – فَيَصْعَدُونَ بِهَا فَلاَ يَمُرُّونَ – يَعْنِي بِهَا – عَلَى مَلإٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ إِلاَّ قَالُوا مَا هَذَا الرُّوحُ الطَّيِّبُ فَيَقُولُونَ فُلاَنُ بْنُ فُلاَنٍ بِأَحْسَنِ أَسْمَائِهِ الَّتِي كَانُوا يُسَمُّونَهُ بِهَا فِي الدُّنْيَا حَتَّى يَنْتَهُوا بِهَا إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَسْتَفْتِحُونَ لَهُ فَيُفْتَحُ لَهُمْ فَيُشَيِّعُهُ مِنْ كُلِّ

سَمَاءٍ مُقَرَّبُوهَا إِلَى السَّمَاءِ الَّتِى تَلِيهَا حَتَّى يُنْتَهَى بِهِ إِلَى السَّمَاءِ السَّابِعَةِ فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ اكْتُبُوا كِتَابَ عَبْدِى فِى عِلِّيِّينَ وَأَعِيدُوهُ إِلَى الأَرْضِ فَإِنِّى مِنْهَا خَلَقْتُهُمْ وَفِيهَا أُعِيدُهُمْ وَمِنْهَا أُخْرِجُهُمْ تَارَةً أُخْرَى – قَالَ – فَتُعَادُ رُوحُهُ فِى جَسَدِهِ فَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولاَنِ لَهُ مَنْ رَبُّكَ فَيَقُولُ رَبِّىَ اللَّهُ. فَيَقُولاَنِ لَهُ مَا دِينُكَ فَيَقُولُ دِينِىَ الإِسْلاَمُ. فَيَقُولاَنِ لَهُ مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِى بُعِثَ فِيكُمْ فَيَقُولُ هُوَ رَسُولُ اللَّهِ . فَيَقُولاَنِ لَهُ وَمَا عِلْمُكَ فَيَقُولُ قَرَأْتُ كِتَابَ اللَّهِ فَآمَنْتُ بِهِ وَصَدَّقْتُ . فَيُنَادِى مُنَادٍ فِى السَّمَاءِ أَنْ صَدَقَ عَبْدِى فَأَفْرِشُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَأَلْبِسُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَافْتَحُوا لَهُ بَاباً إِلَى الْجَنَّةِ – قَالَ – فَيَأْتِيهِ مِنْ رَوْحِهَا وَطِيبِهَا وَيُفْسَحُ لَهُ فِى قَبْرِهِ مَدَّ بَصَرِهِ – قَالَ – وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ حَسَنُ الْوَجْهِ حَسَنُ الثِّيَابِ طَيِّبُ الرِّيحِ فَيَقُولُ أَبْشِرْ بِالَّذِى يَسُرُّكَ هَذَا يَوْمُكَ الَّذِى كُنْتَ تُوعَدُ فَيَقُولُ لَهُ مَنْ أَنْتَ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ يَجِىءُ بِالْخَيْرِ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الصَّالِحُ. فَيَقُولُ رَبِّ أَقِمِ السَّاعَةَ حَتَّى أَرْجِعَ إِلَى أَهْلِى وَمَالِى. قَالَ وَإِنَّ الْعَبْدَ الْكَافِرَ إِذَا كَانَ فِى انْقِطَاعٍ مِنَ الدُّنْيَا وَإِقْبَالٍ مِنَ الآخِرَةِ نَزَلَ إِلَيْهِ مِنَ السَّمَاءِ مَلاَئِكَةٌ سُودُ الْوُجُوهِ مَعَهُمُ الْمُسُوحُ فَيَجْلِسُونَ مِنْهُ مَدَّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَجِىءُ مَلَكُ الْمَوْتِ حَتَّى يَجْلِسَ عِنْدَ رَأْسِهِ فَيَقُولُ أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْخَبِيثَةُ اخْرُجِى إِلَى سَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَغَضَبٍ – قَالَ – فَتُفَرَّقُ فِى جَسَدِهِ فَيَنْتَزِعُهَا كَمَا يُنْتَزَعُ السَّفُّودُ مِنَ الصُّوفِ الْمَبْلُولِ فَيَأْخُذُهَا فَإِذَا أَخَذَهَا لَمْ يَدَعُوهَا فِى يَدِهِ طَرْفَةَ عَيْنٍ حَتَّى يَجْعَلُوهَا فِى تِلْكَ الْمُسُوحِ وَيَخْرُجُ مِنْهَا كَأَنْتَنِ رِيحِ جِيفَةٍ وُجِدَتْ عَلَى وَجْهِ الأَرْضِ فَيَصْعَدُونَ بِهَا فَلاَ يَمُرُّونَ بِهَا عَلَى مَلإٍ مِنَ الْمَلاَئِكَةِ إِلاَّ قَالُوا مَا هَذَا الرُّوحُ الْخَبِيثُ فَيَقُولُونَ فُلاَنُ بْنُ فُلاَنٍ بِأَقْبَحِ أَسْمَائِهِ الَّتِى كَانَ يُسَمَّى بِهَا فِى الدُّنْيَا حَتَّى يُنْتَهَى بِهِ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيُسْتَفْتَحُ لَهُ فَلاَ يُفْتَحُ لَهُ ». ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– (لاَ تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ) « فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ اكْتُبُوا كِتَابَهُ فِى سِجِّينٍ فِى الأَرْضِ السُّفْلَى فَتُطْرَحُ رُوحُهُ طَرْحاً ». ثُمَّ قَرَأَ (وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِى بِهِ الرِّيحُ فِى

مَكَان سَحِيقٍ). « فَتُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ وَيَأْتِيهِ مَلَكَان فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولاَن لَهُ مَنْ رَبُّكَ فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ لاَ أَدْرِى. فَيَقُولاَن لَهُ مَا دِينُكَ فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ لاَ أَدْرِى. فَيَقُولاَنِ لَهُ مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِى بُعِثَ فِيكُمْ فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ لاَ أَدْرِى. فَيُنَادِى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ كَذَبَ فَافْرِشُوا لَهُ مِنَ النَّارِ وَافْتَحُوا لَهُ بَاباً إِلَى النَّارِ فَيَأْتِيهِ مِنْ حَرِّهَا وَسَمُومِهَا وَيُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ فِيهِ أَضْلاَعُهُ وَيَأْتِيهِ رَجُلٌ قَبِيحُ الْوَجْهِ قَبِيحُ الثِّيَابِ مُنْتِنُ الرِّيحِ فَيَقُولُ أَبْشِرْ بِالَّذِى يَسُوءُكَ هَذَا يَوْمُكَ الَّذِى كُنْتَ تُوعَدُ. فَيَقُولُ مَنْ أَنْتَ فَوَجْهُكَ الْوَجْهُ يَجِىءُ بِالشَّرِّ فَيَقُولُ أَنَا عَمَلُكَ الْخَبِيثُ فَيَقُولُ رَبِّ لاَ تُقِمِ السَّاعَةَ».

بێگومان بەندەی موسوڵمان کەپشتی لەدونیا کردو رووی کردە قیامەتو دونیای بەجێ هێشت، چەند فریشتەیەك لەئاسمانەوە دادەبەزنە لای ڕوخسار سپیو ڕوناك دەڵێی ڕوخساریان خۆری روناکە، چەند کفنێکیان پێیە لەکفنی بەهەشت. دەرمانو بۆنی خۆش بۆ کفنیان پێیە لەدەرمانو بۆنی بەهەشت. لای دادەنیشن هەتا چاو بڕبکا فریشتەیەو دانیشتون، پاشان فریشتەی گیانکێشان (سلاوی خودای لێ بێ) دێتە لایو لای سەریەوە دادەنیشێو دەڵێ: ئەی گیانی خاوێن! وەرەدەر بۆلای ڕەزامەندیو لێخۆشبوونی خودا، دەفەرموێ: ئیتر گیانەکە بەهێواشیو لەسەرەخۆیی دێتەدەر، وەکوو چۆن دلۆپە ئاو لەزارکی گۆزەو شتی واوە دێتەدەر، ئیتر وەری دەگرێ، کە وەری گرت لای خۆی چاو لێکنانێك نایهێڵێتەوە، هەتا فریشتەکان وەری دەگرنو دەیخەنە ناو ئەو کفنو بۆنو بەرامەی لەبەهەشتەو هێناویانە، لەناو ئەو کفنو بۆنە خۆشە دێتەدەر وەکوو بۆنخۆشترین پارچە میسکی سەرزەوی..

دەفەرموێ: ئەمجار بەرزی دەکەنەوە، بەلای هەر کۆمەڵە فریشتەیەکدا بیبەن، دەڵێن: ئەو گیانە پاکە کێیەو چییە؟ دەڵێن: فلانی کوڕی فلانە بەجوانترین ناو ناوی دێنن، لەو ناوانەی کە لەژیانی دونیایدا بانگی پێ لێ دەکرا. هەتا

دەیگەیەننە ئاسمانی دونیا، دەرگای ئاسمانی بۆ دەکەنەوە، ئەمجار لەهەموو ئاسمانێك فریشتە موقەرەبەکان بەرێی دەکەن بۆ ئاسمانی ژوروتر، هەتا دەگاتە ئاسمانی حەوتەم، ئەمجار پەروەردگار دەفەرموێ: نامەی کرداری بەندەی من لە (عیلليين)دا بنووسن‌و بیگێڕنەوە بۆسەر زەوی، چونکە من لەخاك دروستم کردوون دەشیانخەمەوە ناو زەوی‌و جارێکی تر لەو زەوییە دەیانهێنمەوە دەرو زیندوویان دەکەمەوە، دەفەرموێ: ئیتر گیانەکەی دەگەڕێندرێتەوە بۆناو لاشەی، ئەمجار دوو فریشتە دێنە لای‌و دادەنیشن‌و پێی دەڵێن: کێ خودای تۆیە؟ دەڵێ: خودای من (الله)یە، ئەمجار دەڵێن: ئایینت چییە؟ دەڵێ: ئایینی من ئیسلامە، دەڵێن: ئەی ئەو پیاوە کێیە نێردراوە بۆسەر ئێوە؟ دەڵێ: ئەوە پێغەمبەری خودایە، دەڵێن: چوزانی ئەو پێغەمبەرە؟ دەڵێ: قورئانم خوێندۆتەوە، بڕوام پێ کردووەو بەڕاستم زانیوە، ئیتر بانگدەرێك لەئاسمانەوە بانگ رادەدێرێ، بەڕاستی بەندەی من راست دەکا، لە بەهەشتەوە راخەرو پێخەفی بۆ بەرن‌و پۆشاکی بەهەشتی لەبەربکەن‌و دەرگایەکی لەبەهەشتەوە بۆ بکەنەوە، دەڵێ: ئیتر لە بۆن‌و بەرامی بەهەشت بۆنێکی بۆدێ‌و تاچاو بڕبکا گۆڕەکەی بۆ فراوان دەکرێ، ئەمجار پیاوێکی روخسار جوان، پۆشاك خاوێن‌و جوان دێ بۆلای‌و پێی دەڵێ: مزگێنی بەشتێك کە کەیفخۆشت دەکا، ئەمە ئەو رۆژەیە: کە وادەت پێ درابوو، دەڵێ ئەتۆ کێی؟ روخسارت بەخێرو فەڕە؟ دەڵێ: من کردەوە باشەکەتم. ئەمجار دەڵێ: خودایە! وابکە قیامەت رابێ بەڵکوو بگەڕێمەوە بۆ ناو ماڵ‌و منداڵی خۆم.

دەڵێ: بەندەی بێباوەڕ کە لەدونیا دابڕاو روی کردە قیامەت‌و کەوتە گیانەلاوەوە، لە ئاسمانەوە چەند فریشتەیەکی روخسار رەش‌و دیمەن ناشیرین دادەبەزنە لای، چندراوێکی زبری ئالۆشاوییان پێیە، هەتا چاو بڕبکا ئەو

فریشتانە لەدەوری دادەنیشن، پاشان فریشتەی گیانکێشان دێتە لای، تا لای سەرییەوە دادەنیشێ دەڵێ: ئەی گیانی پیس و بۆگەن؛ وەرەدەر بۆ قین و قاری خودا، دەڵێ: ئەو نەفسە کەرت و پەرت دەبێ لەناو جەستەیدا، دەری دەهێنێ وەکوو چۆن شیشی سوورەوەکراو بەناو خوری شێداردا بێنی، گیانەکە وەردەگرێ، جا کەوەری گرت، چاولێکنانێك مۆڵەتی نادەن هەتا دەیخەنە ناو ئەو چندراوە زبرە خەرار ئاسایە، بۆگەنێکی زۆر ناخۆشی لێ دێتەدەر، بەجۆرێك بۆگەنی وا لەسەر زەوی بۆن نەکرابێ، بەرزی دەکەنەوە بۆ ئاسمان، بەلای هەر کۆمەڵە فریشتەیەکدا تێپەڕن پێیان دەڵێن: ئەم بۆگەنە پیسە چیە؟ دەڵێن: گیانی فلانی کوڕی فلانە، بەناشیرین ترین ناوی کە لەژیانی دونیایدا بانگی پێ لێ کراوە، ناوی دەهێنن هەتا دەیگەیەننە ئاسمانی دونیا، داوای دەرگا کردنەوەی بۆدەکەن، دەرگای بۆ ناکرێتەوە، ئەمجار پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئایەتی {لاَ تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاء وَلاَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ – الأعراف/٤٠}ی خوێندەوە پەروەردگار دەفەرموێ: نامەی کرداری لە (سجّين)دا لەنزمترین شوێنی زەویدا بنووسن، ئەمجار گیانەکەی فڕێ دەدرێ، پاشان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئایەتی {وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ – الحج/٣١} خوێندەوە. ئەمجار فەرمووی: گیانەکەی دەگەڕێندرێتەوە بۆناو جەستەی و دوو فریشتە دێنە لای دادەنیشن و پێی دەڵێن: خودای تۆ کێیە؟ دەڵێ: ها ها نازانم، دەڵێن: ئایینت چیە؟ دەڵێ: هاها نازانم. دەڵێن: ئەو پیاوە کێیە کە کراوە بە پێغەمبەرتان؟ دەڵێ: هاها، نازانم. ئەمجار بانگکەرێك لە ئاسمانەوە بانگ دەکا، ئەوە درۆدەکا، فەرشی ئاگرینی بۆ راخەن، دەرگای ئاگری بۆ بکەنەوە، ئیتر گەرمایی و بۆن و هاڵاوێکی بۆدێ کە تەنگی پێ هەڵدەچندرێ و گۆڕی لێ تەنگ دەبێ و گۆڕەوشار

دەدرێ بەجۆرێك پەراسوی تێك دەپەڕن، ئەمجار پیاوێكی پۆشاك ناشیرین‌و روخسار بەدو نەكلەوەت‌و بۆگەن دێتەلای، پێی دەڵێ: موژدەی ئەوەت لێ بێ كە ناڕەحەت‌و سزا لەسەر توندكراوی، ئەمە ئەو رۆژەیە كەوادەت دراوەتێ، دەڵێ: تۆ كێی؟ روخسارت شەڕی لێ دەبارێ؟ دەڵێ: من كارە ناشیرینەكەتم. دەڵێ: خودایە وابكە قیامەت رانەبێ.

لە ریوایەتێكدا: (پاشان نەكلەوەتێكی كوێرو كەڕو لاڵی بەسەر رادەگا، چەكوشێكی بەدەستەوەیە، ئەگەر بەكێو بكێشرێ دەیكاتە تەپ‌و تۆز، بەو چەكوشە لێی دەداو دەبێتە خۆڵەمێش، پاشان پەروەردگار وەك خۆی لێ دەكاتەوە، ئەمجار زەبرێكی ترێ ئاڕاستە دەكرێ، هاوارێك دەكا هەموو شتێك گوێی لێیە جگە لە ئادەمیزادو پەری.[1]

تەعزیەو سەرەخۆشی

رەوایە سەرەخۆشی لە كەس‌وكاری مردوو بكرێ بەشتێك: كە ببێتە مایەی سێبوری‌و تەسەللا هاتنیان‌و غەمرەوێنییان‌و هەڵیان بنێ بۆ رازی بوون بە قەزاو بڕیاری پەروەردگار، خۆڕاگری‌و صەبرو ئارام بەو شێوەی لە پێغەمبەرەوە چەسپاوە: كە سەرەخۆشی لەخاوەن مردوو كردوە، ئەمە ئەگەر ئەو فەرموودەو دەقانەی لەبەربون‌و دەیتوانی بەكاریان بێنێ، ئەگەر هیچی لەو فەرمودانە لەبەرنەبوو، با بەقسەی كاریگەری خۆی‌و بەشێوەیەك مەبەستەكە بپێكێ‌و پێچەوانەی شەرع نەبێ سەرەخۆشی‌و تەعزیەكە ئاڕاستەی خاوەن مردو بكا.

لە ئوسامەی كوڕی زەیدەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا بووین (دروودی خودای لەسەر بێ) یەكێ لە كچەكانی هەواڵی بۆ

---

[1] صحيح: (الجنائز/١٥٩) ، حم(٧/٧٤/٥٣)، د(١٣/٨٩/٤٧٢٧).

نارد كە منداڵێکی یان کوڕێکی لە گیانەڵاو دایەو خەریکە گیان دەدا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەهەواڵ هێنی فەرموو: «ارْجِعْ إليها فَأَخْبِرْهَا أَنَّ لِلّٰهِ مَا أَخَذَ ، وَلَهُ مَا أَعْطَى ، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُسَمًّى ، فَمُرْهَا فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ». بچۆرەوە بۆلای و پێی بڵێ: خودا هەرچی بداو هەرچی ببەخشێ هەمووی هی خۆیەتی، هەموو شتێك لای خودا تەمەنی دیاری کراوی خۆی هەیە، ئەمجار بە فلانی کچم بڵێ: بە صەبرو ئارام بێ داوای پاداش لەخودا بکا.[1]

پێویستە خۆ لەدوو شت بپارێزێ، هەرچەند خەڵکی باری پێوە گرتبێ

١- کۆبوونەوە بۆ تەعزییەو سەرەخۆشی لەشوێنێکی تایبەتی وەکوو هۆڵو خانوو مزگەوت.

٢- دروستکردنی خواردەمەنی بۆئەوانەی دێن بۆ تەعزییە لەلایەن کەس‌وکاری مردووەوە، ئەم دوو دیاردەیە حەرامن بەپێی ئەو حەدیثەی جەریری کوڕی عەبدوڵلای (البجلی) (رەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: ئێمە کۆبوونەوەو فەرمباڵغی کردن لە دەورەی خاوەن مردوو خواردن دروستکردن لەلایەن ئەوەوە بۆ تەعزییەکاران دوای دفنکردنی مردووەکە، بەنیاحەو وایە شێرەکردنو شینو گریانی حەراممان حسێب دەکردن.[2]

بەڵکوو سوننەت ئەوەیە خزمو جیرانی خاوەن مردو خواردن سازبکەن بۆ ماڵی مردوەکەو تێریان بکەن. ئەمەش بەپێی حەدیثی عەبدوڵلای کوڕی جەعفەر (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەت دەکا دەفەرموێ: کە هەواڵی شەهیدبوونی جەعفەر گەیشتە مەدینە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر

---

[1] صحیح: (الجنائز/١٥٩)، حم(٧/٧٤/٥٣)، د(١٣/٨٩/٤٧٢٧).

[2] صحیح: (ص.جة/١٣٠٨) ، (١/٥١٤/١٦١٢).

بێ) فەرمووی: « اصْنَعُوا لآلِ جَعْفَرٍ طَعَاماً فَقَدْ أَتَـاهُمْ أَمْـرٌ يَـشْغَلُهُمْ أَوْ أَتَـاهُمْ مَـا يَـشْغَلُهُمْ».[1] خـواردن بۆمـاڵی جەعفـەر دروسـت بکـەن، ئـەوان کارەسـاتێکیان هاتۆتەرێ کەنایان پرژێ بۆخۆیان خواردن بۆ خۆیان ئامادەبکەن.

ئەوەی مردوو سوودی لێ دەبینێ

مردو سودمەند دەبێ لە کردارو گوفتاری کەسانی دی بەچەند شتێك:

١- دوعاو پاڕانەوەی موسوڵمان بۆی. وەکوو قورئـان دەفـەرموێ: {وَالَّـذِينَ جَاؤُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ – الحشر/١٠} ئـەو موسـوڵمانانەی دوا ئـەوان دێنـە گۆڕەپـانی ژیانـەوەو بـۆ بـرا موسـوڵمانەکانی پـێش خۆیـان دەپاڕێنەوە: دەڵێن: لێمان خۆشـبە هـەم لـەوبرا موسـوڵمانانەشمان خـۆش ببـە کـەپێش ئێمـە بەئیمانـەوە گەڕاونـەوە بـۆلای تـۆو دونیایـان جـێ هێـشتووە. خودایـە دڵمـان پـاك بکەیـەوە هـیچ کـینو بـوغزێکی تێـدا نەهێڵیـەوە. ئـەی پەروەردگاری ئێمە بێگومـان تـۆ خودایـەکی بـەڕەحمو بـەزەییو لێخۆشـبونت زۆرە.

هەروەها ئاماژە بە فـەرموودەی پێغەمبـەر (درroودی خـودای لەسـەر بـێ) کە دەفەرموێ: «دَعْوَةُ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ مُسْتَجَابَةٌ عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَـكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمَا دَعَا لأَخِيهِ بِخَيْرٍ قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ آمِينَ وَلَـكَ بِمِثْـلٍ».[2] دوعـاو پاڕانەوەی مرۆڤی موسوڵمان بۆ بـرای موسـوڵمانی لـە پاشملـە گیرایـەو دوعـاو پاڕانەوەکەی لای خودا قبوڵە. لەلای سـەریەوە فریـشتەیەك ئـەو ئەرکـەی پـێ

---

[1] حسن: (ص.ج/١٠١٥)، د(٣١١٦/٤٠١/٨)، ت(١٠٠٣/٢٣٤/٢)، ج(١٦١٠/٥١٤/١).

[2] صحيح: (ص.ج/٣٣٨١) ، م(٢٧٣٣/٢٠٩٤/٤).

سپێراوە: کە هەرکاتێ دوعای خێری بۆ براکەی کرد، ئەو فریشتەیە دەڵێ: خودایە پاڕانەوەکەی لێ وەربگرە بۆ ئەمیش ئەوەندە خێرو فەڕ بنووسە.

٢- دانەوەی قەرز، مردو ئەگەر قەرزی لەسەربوو دەبێ بەزویی قەرزەکەی بۆ بدرێتەوە، جا هەرکەسێك بۆی بداتەوەو بەرعودەی قەرزەکانی بێ دروستە، وەکوو لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا: کە ئەبو قەتادە بەرعودەی ئەو دوو دینارە بوو: کە لەسەر مردوەکە بوو.

٣- جێبەجێ کردنی نەزرو فۆتۆی مردوەکە، رۆژوبێ یان شتی تر. ئەمەش بەپێی حەدیثی سەعدی کوڕی عوبادە: کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد وتم: دایکم مردوە نەزری لەسەربوو چی بکەم؟ پێغەمبەر پێی فەرموو (إقضه عنها) لەجیاتی ئەو نەزرەکە جێبەجێ بکە.[1]

٤- هەر خێرو چاکەیەك منداڵی صالح بیکا، باوكو دایکی لێی سودمەند دەبن قورئان دەفەرموێ: {وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى – النجم/٣٩} ئادەمیزاد تەنها سود لە کۆششو کرداری خۆی دەبینێ.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ». بێگومان باشترین خواردنێك مرۆڤ دەیخوا ئەوەیە بەروبومی دەستی خۆی بێ، بێگومان منداڵیش بەری کۆششو کاسبییەتی.

٥- مردوو هەرشتێك لەدواخۆی جێ بێڵێ لەکرداری باشو صەدەقەی جاری، لێی سودمەند دەبێ.

---

[1] متفق علیه: خ(٥/٣٨٩/٢٧٦١)، م(٣/١٢٦٠/١٦٣٨)، د(٩/١٣٤/٣٢٨٣)، ت(٣/٥١/١٥٨٦)، ن(٧/٢١).

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِذَا مَاتَ الإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلاَثَةٍ إِلاَّ مِنْ صَـدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَـدٍ صَـالِحٍ يَـدْعُو لَـهُ»[1]: کە مـرۆڤ مـرد پەیوەنـدی بەدونیاوە نامێنێ‌و سود لەکردەوە نابینی جگە لەسێ جۆر کـردەوە یـەکێکیان صەدەقەی جاری‌و بەردەوام، یان زانیارییەك کەسـانی تـر سـودی لێ وەربگـرن، یان منداڵێکی صالح دوعای بۆ بکاو بۆی لەخودا بپاڕێتەوەو داوای لێخۆشبوون لەتاوانی بۆ بکا.

دیدەنی گۆڕستان

زیارەتی گۆڕسـتان بـە مەبەسـتی پەنـد وەرگـرتن‌و یادکردنـەوەی ڕۆژی دوایـی ڕەوایـە، بەمـەرجێك لەچـوونەکەیدا شـتێك نـەڵێ‌و نـەکا خـودا لـەخۆی بڕەنجێنـێ، وەکـوو ئـەوە لـەمردوی نـاو گۆڕەکـە بپاڕێتـەوە، لـەجیاتی لـەخودا داوای پێداویستی‌و یارمەتیـدان بکـا داوا لـە گۆڕەکـە بکـاو کـارو گوفتـاری لـەم جۆرە.

لـە ئـەبو سـەعیدی (الخـدری)یـەوە ڕیوایـەتکراوە، ووتویـەتی: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنِّي نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُـورِ فَزُورُوهَـا فَإِنَّ فِيهَا عبرة ولا تقولوا ما يـسخط الـرب».[2]: بێگومـان مـن لەوەپێش نـەیی ئەوەم لێ کردبوون کە زیارەتی گۆڕسـتان بکـەن، ئێـستا پێتـان دەڵێم: دیـدەنی گۆڕستان بکەن چونکە پەنـدو ئامۆژگـاری لێ وەردەگـرن. بـەڵام کـە دەچـن بـۆ دیدەنی گۆڕستان شتێك مەکەن‌و مەڵێن خودا لەخۆتان بڕەنجێنن.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٩٣) ، م(١٦٣١/١٢٥٥/٣)، د(٣٨٦٣/٨٦/٨)، ت(١٣٦٩/٤٠٦/٢)، ن(٦/٢٥).

[2] صحيح: (الجنائز/١٧٩) ، ك(١/٣٧٤)، هق(٤/٧٧).

ئافرەت وەکوو پیاو وایە لەوەدا کە بۆی هەیە زیارەتی گۆڕستان بکا، چونکە ئەو عیللەتو باییسەی پێغەمبەر دیاری کردوە بۆ ڕەوایی دیدەنی گۆڕستان بۆ پیاوو ئافرەت چون یەکە، هەروا ئاماژە بەو حەدیثەی لەوەپێش ئاماژەی پێکرا، دەربارەی ئەوەی ئاخۆ لەکاتی دیدەنی گۆڕستاندا چ بگوترێو چ دوعایەك بکرێ؟!

خاتو عائیشە دەفەرموێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد ئاخۆ ئافرەت ئەگەر دیدەنی گۆڕستانی کرد چ بڵێ؟ ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فێری کرد چی بڵێو نەهی لێ نەکرد، ئەوەشی پێ نەفەرموو: کە ئافرەت بۆی نیە زیارەتی گۆڕستان بکا.

وەلێ دیدەنی ئافرەت بۆ گۆڕستان چەند مەرجێکی هەیە

١- دەبێ باڵا پۆش بێو بە ئەدەبو حیشمەتەوە دەربچێو خۆ بۆنخۆش نەکاو مەظاهیری زینەو جوانی خۆی دەرنەخا.

٢- نابێ لای گۆڕەکە کردارو گوفتاری حەرام ئەنجام بدا وەکوو شینو شەپۆڕو وایەشێرە.

٣- نابێ زوو زوو دیدەنی گۆڕستان بکا، ئەمەش بەپێی ئەو فەرموودەی ئەبو هورەیرە ریوایەتی کردووە کە: (أَنَّ رَسُولَ اللّٰـهِ –صلى الله عليه وسلم– لَعَنَ زَوَّارَاتِ الْقُبُورِ).[1] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەفرینی لەوانە کردووە کە زۆر دیدەنی گۆڕستان دەکەن.

٤- نابێ ڕۆژێکی دیاری کراو بکاتە ڕۆژی دیدەنییەکەی، وەکوو پێنج شەممەی یەکەمو دووەمی مانگ ڕۆژی چلەی مردوو ڕۆژی هەینیو جەژنەکانو ئەو جۆرە کاتانە.

---

[1] حسن: (ص. ت/١٠٥٦)، ت (٢/٢٥٩/١٠٦١)، جه (١/٥٠٢٠/١٥٧٦).

ئەو شتانەی حەرامن لای گۆڕ بکرێن

١- ئـاژەڵ سـەربڕین لـەلای گـۆڕ بەمەبەسـتی ڕەزامەنـدی خـودا، چـونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: « لاَ عَقْرَ فِي الإِسْـلاَمِ ». لـەئایینی ئیـسلامدا ئـاژەڵ سـەربڕین لەسـەر گـۆڕ نیـە، عەبـدوڕەزاقی کـوڕی هەممام دەڵێ: پێش هاتنی ئیسلام خەڵکی لەسەر گۆڕستان ڕەشەوڵاخو مەڕیان سەردەبڕی.[1]

٢-٦: هەر کارێك ئەم حەدیثەی دوایی لەخۆی گرتبێ.

لـەجابیرەوە (ڕەزای خـودای لێ بـێ) ریوایـەت دەکـا دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوە کرد کە گۆڕ بەگەچ سـواغ بـدرێ، یـان لەسەری دابنیـشی، یـان بینـای لەسـەر بکـرێ، یـان لەگۆڕەکـە زیـاد بکـرێ، یـان لەسەری بنوسرێ.[2]

٧- نوێـژ کـردن ڕوبـەڕوی گـۆڕ ئەمـەش بـەدەقی فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویـەتی: «لاَ تُصَلُّوا إِلَى الْقُبُـورِ».[3] نوێـژ ڕوبەڕوی گۆڕ مەکەن.

٨- نوێژکردن لەلای گۆڕ، تەنانەت با ڕویشی نەکاتە گۆڕ.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الأَرْضُ كُلُّهَا مَـسْجِدٌ إِلاَّ الْمَقْبُـرَةَ وَالْحَمَّـامَ ».[4]

---

[1] إسناده صحيح: (الجنائز/٢٠٣)، د (٩/٤٢/٣٢٠٦).

[2] إسـناده صـحيح: (الجنـائز/٢٠٤)، د (٩/٤٥/٣٢١٠٩)، م (٢/٦٦٧/٩٧٠)، ت (٢/٢٥٨/١٠٥٨)، ن (٤/٨٦).

[3] صحيح: (ص. ج/٧٣٤٨)، م (٢/٦٦٨/٩٧٢)، د (٩/٤٩/٣٢١٣)، ت (٢/٢٥٧/١٠٥٥).

[4] صحيح: (ص. ج/٢٧٦٧)، د (٢/١٥٨/٤٨٨)، ت (١/١٩٩/٣١٦).

زەوی هەمووی شوێنی نوێژە دەتواندرێ نوێژی لێ بکرێ، جگە لەگۆڕستان‌و گەرماو.

٩- دروستکردنی مزگەوت لەسەر گۆڕ. لەخاتو عائیشەو عەبدوڵلای کوڕی عەبباسەوە ریوایەتکراوە فەرموویانە: (کە نەخۆشی گران تووشی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەبوو دەسەسڕێکی دەخستە سەر ڕوخساری خۆی، جا ئەگەر پێی دڵتەنگ دەبوو، پارچە قوماشەکەی لەسەر ڕوخساری خۆی لادەداو دەیفەرموو: « لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ»: نەفرینی خودا لەجولەکەو فەلەکان بێ، کە گۆڕی پێغەمبەرەکانی خۆیان کردووە بەمزگەوت‌و شوێنی نوێژ کردن[1] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەم فەرمایشتەی ئوممەتەکەی دەترسێنێ لەم جۆرە کارەو نەهییان لێ دەکا لەوەی کاری وا ڕەچاو بکەن! هەر لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەو نەخۆشییەیدا: کەنەخۆشی لەدونیا دەرچوونی بوو، فەرمووی: «لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ»: نەفرینی خودا لە جولەکەو فەلەکان بێ، کە گۆڕی پێغەمبەرەکانیان کردووە بەمزگەوت‌و شوێنی نوێژ لێ کردن، عائیشە ئەوەشی فەرموو: ئەگەر لەترسی ئەوە نەبوایە گۆڕەکەی بەرز دەکرایەوەو‌بینای لەسەر دەکرا، وەلێ لەوە دەترسا کە گۆڕەکەی بکرێتە مزگەوت‌و شوێنی نوێژکردن.[2]

١٠- کردنی گۆڕ بەشوێنی کات بەسەربردن‌و جەژن کردن لەکاتی دیاری کراودا لەوەرزو مەوسیمی بەرچاودا، بەمەبەستی (تعبّد)و خوداپەرستی، یان

---

[1] متفق علیه: خ (٤٤٤٤/١٤٠/٨)، م (٥٣١/٣٧٧/١)، ن (٢/٤٠).

[2] متفق علیه: (١٣٣٠/٢٠٠/٢)، م (٥٢٩/٣٧٦/١)، ن (٢/٤١).

بۆ شتی تر، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی ئەبو هورەیرە کە ڕیوایەتی کردووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تَتَّخِذُوا قَبْرِی عِيداً وَلاَ تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قُبُوراً وَحَيْثُمَا كُنْتُمْ فَصَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ تَبْلُغُنِی». [١] گۆڕەکەم مەکەن بەجەژنو ئاهەنگی لەدەور بگێڕن، ماڵەکانیشتان مەکەن بەگۆڕستانو هیچ نوێژێکی تێدا نەکەن، لەهەر جێگایەك بوون صەلاواتم لەسەر لێ بدەن، چونکە صەلاواتەکەتان پێم دەگا. [٢]

١١- سەفەر کردن بۆسەر گۆڕ، لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَی ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ، وَمَسْجِدِ الرَّسُولِ، وَمَسْجِدِ الأَقْصَی». [٣] سەفەرناکرێو بارو بارگەنە نابەسترێ بۆ نوێژ تێداکردنو خوداپەرستی بۆ هیچ شوێنو جێگایەك جگە لەسێ مزگەوت: مزگەوتی (الحرام)، مزگەوتی پێغەمبەر، مزگەوتی قودس. واتە: نوێژکردنو خوداپەرستی لەهەموو مزگەوتێکدا وەکوو یەك وایە، جگە لەو سێ مزگەوتە ئەوان نوێژکردن تێیاندا خێری چەند چەندانەیەو دروستە سەفەریان بۆ بکرێ.

١٢- هەڵکردنی چرا لەسەری، چونکە بیدعەیەو سەلەفی صالح نەیانکردووە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ وَكُلَّ ضَلاَلَةٍ فِی النَّارِ». [٤] هەموو بیدعەو داهێنراوێك لەئاییندا گومڕاییەو هەموو گومڕاییەکیش سەرەنجامی ناو دۆزەخە، جگە لەوەش هەڵکردنی چرا لەسەر گۆڕ ماڵ بەفیڕۆدانە ئەوەش کارێکی حەرامەو بەدەقی

---

[١] صحيح: (ص. ج/٧٢٢٦)، د (٦/٣١/٢٠٢٦).

[٢] (ص. ج/٧٢٢٦)، د (٦/٣١/٢٠٢٦).

[٣] متفق عليه: خ (٣/٦٣/١١٨٩)، م (٢/١٠١٤/١٣٩٧)، د (٦/١٥/٢٠١٧)، ن (٢/٣٧).

[٤] لەوەپێش لەباسی (خطبة الحاجة)دا تێپەڕی.

فەرموودەی پێغەمبەر (درוودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِنَّ اللَّـهَ كَرِهَ لَكُمْ ثَلاَثًا قِيلَ وَقَالَ ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ ، وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ».[1] بێگومان خودا سێ شتی بۆ ئێوە پێ ناخۆشە: گوترا گوتی. ماڵ بەفیڕۆدان. زۆر پرسیار کردن.

١٣- شکاندنی ئێسقانی مردو ئەمەش بەدەقی فەرموودەی پێغەمبەر (درוودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «كَسْرُ عَظْمِ الْمَيِّتِ كَكَسْرِهِ حَيًّا».[2] شکاندنی ئێسقانی مردو وەکوو ئەوە وایە بەزیندووی بیشکێنی.

باسی ڕۆژو (كتاب الصيام)
حوکمی ڕۆژو

ڕۆژوی ڕەمەزان پایەیەکە لە پایەکانی ئیسلامو فەرزێکە لە فەرزەکانی ئیسلام.

پەروەردگار فەرموویەتی: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ – البقرة/١٨٣} تا دەگاتە ئایەتی {شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيَ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ – البقرة/١٨٥}. ئەی ئەوانەی بڕواتان بەتاكو تەنهایی خوداو پێغەمبەرایەتی موحەممەد هێناوە، ڕۆژوی مانگی ڕەمەزانتان لەسەر فەرزکراوە، وەکوو چۆن لەسەر ئەو گەلو نەتەوانەی پێش ئێوە پێویست کراوە، بەڵکوو تەقوای خودا بکەنو خۆتان لەئاگری دۆزەخ بپارێزن............

---

[1] متفق عليه: (١٤٧٧/٣٤٠/٣)، م (١٧١٥/١٣٤٠/٣).

[2] صحيح: (ص. ج/٢١٤٣)، د (٣١٩١/٢٤/٩)، جه (١٦١٦/٥١٦/١).

مانگی ڕەمەزان ئەو مانگەی قورئانی تێدا دابەزێندراوە، کە هیدایەتو ڕێنمونی‌یە بۆ گرۆهی ئادەمیزادو بەڵگەی زۆرو گەورەی لەخۆ گرتووە لەهیدایەتو جیاکردنەوەی حەقو بەتاڵ.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ، وَالْحَجِّ ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ».[1]

ئایینی ئیسلام لەسەر پێنج پایە بنیات نراوە: شایەتی‌دان بەوەی هیچ خودا نین جگە لە (الله) هەروەها شایەتی‌دان بەوەی کە حەزرەتی موحەممەد ڕەوانەکراوی خودایە، بەجێهێنانی نوێژو دەرکردنی زەکاتو حەجکردنو بەڕۆژو بوونی مانگی ڕەمەزان.

ئوممەتی ئیسلام کۆ ڕایان هەیە لەسەر ئەوەی ڕۆژوی مانگی ڕەمەزان واجبەو پایەیەکە لەپایەکانی ئیسلامو بە بەشێکی گرنگی ئایین حسێب کراون، هەرکەسێ ئینکاری ئەوە بکا کافرەو بە هەڵگەڕاوە لە ئایین دەژمێردرێ.[2]

گەورەیی‌و فەڕی ڕۆژو

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»[3]: کەسێك مانگی ڕەمەزان بەڕۆژو بێ لەبەر خاتری خوداو بەئیمانی تەواوەوە

---

[1] لەوەپێش لەباسی نوێژدا تێپەڕی.

[2] فقه السنة ١/٣٦٦.

[3] متفق عليه: خ (٤/١١٥/١٩٠١)، ن (٤/١٥٧)، جه (١/٥٢٦/١٦٤١)، م (١/٥٢٣/٧٦٠).

بەهیوای وەرگرتنەوەی پاداش لەخودا، ئەوە لێخۆشبوون لەتاوانی لەوەپێشی بۆ دەستەبەر دەبێ.

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « قَالَ اللّٰهُ كُلُّ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ لَهُ إِلاَّ الصِّيَامَ ، فَإِنَّهُ لِي ، وَأَنَا أَجْزِي بِهِ . وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ ، وَإِذَا كَانَ يَوْمُ صَوْمِ أَحَدِكُمْ ، فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَصْخَبْ ، فَإِنْ سَابَّهُ أَحَدٌ ، أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي امْرُؤٌ صَائِمٌ . وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللّٰهِ يوم القيامة مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ ، لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ يَفْرَحُهُمَا إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ ، وَإِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرِحَ بِصَوْمِهِ ».[1] پەروەردگار دەفەرموێ: هەموو کردەوەیەکی ئادەمیزاد بۆخۆیەتی جگە لە ڕۆژو، بێگومان ڕۆژو بۆ منەو من پاداشی دەدەمەوە، ڕۆژو مەتاڵە، لەمپەرە لەبەردەم ئاگر. جا ئەگەر یەکێك لەئێوە بەرۆژو بوو باقسەی نەشیاو نەڵێ، قیرەو هەرانەکا، هیچ کارێکی نەفامانە ئەنجام نەدا، ئەگەر یەکێك جنێوی پێدا یان شەڕی لەگەڵ کرد با دووجار بڵێ من بەرۆژوم، سوێندم بەو کەسەی کە گیانی موحەممەدی بەدەستە بۆنی دەمی ڕۆژووەوان لەلای خودا لەرۆژی قیامەت لەبۆنی میسك خۆشترە. رۆژوەوان دوو کەیفخۆشی بۆ دەستەبەر دەبێ، کە رۆژوی شکاند کەیفخۆش دەبێ، کە رۆژی قیامەتیش بەخزمەت پەروەردگار دەگاو پاداشی رۆژوەکانی وەردەگرێ کەیفخۆش دەبێ.

لە سەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ ، يَدْخُلُ مِنْهُ

---

[1] متفق علیه: خ (٤/١١٨/١٩٠٤)، م (١١٥١- ٢/٨٠٧/١٦٣)، ن (٤/١٦٣).

الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، لاَ يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ يُقَالُ أَيْنَ الصَّائِمُونَ فَيَقُومُونَ ، لاَ يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ ، فَإِذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ ، فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ». [1]

بێگومان لە بەهەشتدا دەرگایەك هەیە پێی دەگوترێ: (الريان)رۆژی قیامەت تەنها رۆژوگر لێیەوە دەچنە ژورەوە، جگە لە رۆژوەوان کەسی تر لەو دەرگایەوە ناچێتە ناو بەهەشتەوە، جار دەدرێ دەگوترێ: رۆژوگرەکان لەکوێن؟ هەموویان ڕاست دەبنەوەو لێیەوە دەچنە ناو بەهەشتەوە، جگە لەوان کەسی تر لێیەوە ناچێتە ناو بەهەشتەوە. کە ئەوان چوونە ژورەوە دەرگاکە دادەخرێو کەسی لێوە ئەودیو ناکەوێ.

رۆژوی رەمەزان بە بینینی مانگی یەکشەوە واجب دەبێ

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُمِّيَ عَلَيْكُمُ الشَّهْرُ فَعُدُّوا ثَلاَثِينَ ». [2] کە مانگی یەکشەوەی ڕەمەزانتان بینی بەڕۆژو بن، کە مانگی یەکشەوەی شەشەڵانتان بینی واز لەرۆژو گرتن بێنن، ئەگەر هەورو هەڵابوو سی رۆژ بژمێرن چ بۆ بەرۆژو بوون چ بۆ رۆژو شکاندن.

بەچی دەزاندرێ مانگی رەمەزان هاتووە؟

هاتنی مانگی رەمەزان بەدیتنی مانگی یەکشەوە دەچەسپێ، تەنانەت ئەگەر تەنها یەك کەسیش بیبینێ بەمەرجێ عادل بێ، یان مانگی شەعبان سی رۆژەی خۆی تەواو بکا... لە ئیبنو عومەرەوە دەگێڕدرێتەوە کە

---

[1] متفق عليه: خ (٤/١١١/١٨٩٦)، وهذا لفظه، م (٢/٨٠٨/١١٥٢)، ت (٢/١٣٢/٧٦٢)، جه (١/٥٢٥/١٦٤٠)، ن (٤/١٦٨) بنحوه عند الثلاثة مع زيادة.

[2] متفق عليه: م (١٠٨١- ٢/٧٦٢/١٩) وهذا لفظه. خ(٤/١١٩/١٩٠٩)، ن (٤/١٣٣).

گوتوویەتی: خەڵك بۆ مانگ دەگەڕان و دەیانڕوانی بۆ ئاسمان، عەرزی پێغەمبەرم کرد کە من مانگم بینی، ئیتر بڕوای پێ کردم و بۆخۆی بەرۆژو بوو فەرمانیشی بە خەڵکەکە کرد کە بەرۆژو بن.[1]

ئەگەر مانگ نەدەبیندرا بەهۆی هەوروهەڵاوە یان بەهۆی ترەوە ئەوە دەبێ سی رۆژی مانگی شەعبان تەواو بکەن، ئەمەیش بەپێی ئەوە دەبێ سی رۆژەی مانگی شابان تەواو بکەن، ئەمەیش بەپێی حەدیثی ئەبو هورەیرە کە تۆزێك لەمەوپێش ئاماژەی پێ کرا. وەڵێ بۆ بینینی مانگی شەشەڵان دەبێ دوو شایەت شایەتی بدەن.

لە عەبدوڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی (الخطاب)ەوە ڕیوایەتکراوە: کەوتاری داوە لەو رۆژەی کە خەڵك گومانی هەبوو ئاخۆ مانگ نوێ بۆتەوە یان نا؟ وتی: من لەگەڵ هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دانیشتنم کردووە، پرسیارم لێ کردوون، ئەوان بۆیان گێڕاومەوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ وَانْسُكُوا لَهَا فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَتِمُّوا ثَلاَثِينَ وَإِنْ شَهِدَ شَاهِدَانِ مُسْلِمَانِ فَصُومُوا وَأَفْطِرُوا».[2] کە مانگتان بینی بەرۆژو بن، کەمانگتان بینی رۆژو بشکێنن، ئەگەر ئاسمان هەور بوو سی رۆژ بژمێرن، ئەگەر دوو شایەتی موسوڵمان شایەتییاندا بە بینینی مانگ بەرۆژو بن و، رۆژو بشکێنن.

لە ئەمیری مەککەوە (الحارث)ی کوڕی حاطب ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردوین، کە بەدیتنی مانگی یەکشەوەی رەمەزان دەست بکەین بە رۆژو گرتن، ئەگەر خۆمان

---

[1] صحيح (الإرواء/٩٠٨)، فقه السنة ٣٦٧/١ والحديث رواه أبوداود (٢٣٢٥/٤٦٨/٦).

[2] صحيح: (ص. ج/٣٨١١)، حم (٥٠/٢٦٤و٩/٢٦٥)، ن (١٣٢و ٤/١٣٣).

نـەمانبینیو دوو شـایەتی عـادل شـایەتییاندا دەسـت بکـەین بـە ڕۆژو گـرتن بەپێی شایەتیدانەکەیان.[١]

مەفهومی ئەم دوو حـەدیثـە (حـەدیثـی عبـدالرحمنو حـەدیثـی الحارث) ئەوە دەگەیەنن کـە شـایەتیدانی یـەك شـایەت بـۆ ڕۆژو بـوونو ڕۆژو شـکاندن وەرناگیرێ، بەڵام بەهۆی هەبوونی بەڵگە بۆ بەرۆژو بوون، کە حەدیثی ئیبنـو عومەرە بەرۆژو بوون لـەو حوکمـە چـەرت دەکـرێو ڕۆژو شـکاندنەکە لەسـەر حوکمی خۆی دەمێنێتەوەو پێویستە دوو شایەت شایەتی بدەن.[٢]

ئاگادارکردنەوەیەك: کەسێك تـەنها بۆخـۆی مـانگی بینـی، بـەرۆژو نابـێ هــەتا خەڵکەکــە بــەرۆژو نــەبن، ڕۆژوش ناشــکێنێ تــا خەڵکەکــە ڕۆژووەکــەیان نەشــکێنن. لــە ئــەبو هــورەیرەوە ڕیوایــەتکراوە، دەڵــێ: کــە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بـێ) فەرموویـەتی: «الـصَّوْمُ يَـوْمَ تَـصُومُونَ وَالْفِطْرُ يَـوْمَ تُفْطِـرُونَ وَالأَضْـحَى يَـوْمَ تُـضَحُّونَ».[٣] ڕۆژو کاتـێ حلێبـە لەگـەڵ کۆمەڵ بێ، ڕۆژو شکاندن دەبێ بەکۆمەڵ بێو جەژنی قوربـان کاتـێ بەجـەژن حسێبە کە لەگەڵ کۆمەڵدا بێ، بـەکورتی بـەرۆژو بـوونو ڕۆژو شـکاندن دەبـێ بەکۆمەڵو زۆرینە بێ.

بەڕاستی هەڵەیە کە هەندێ خەڵك خۆیان لەدانیـشتوان جیـا دەکەنـەوەو لەگەڵ دەوڵەتێکی جیراندا بەرۆژو دەبـنو لەگـەڵ ئەوانیـشدا ڕۆژو دەشـکێننو جـەژن دەکـەن. بەمــەش خۆیــان لــە خــەڵکی وڵاتــی خۆیــان جیادەکەنــەوە، هەڵوێستەکەشیان هەڵەیە چونکە جەماعەتو یەکدەنگیو یـەکڕیزی حەقـەو صەوابە، تەفرەقەو پەرتەوازەی لادانو عەزابە، بۆیە پـەروەردگار فـەرمان بـە

---

[١] صحيح: (ص. د/٢٠٥)، د (٢٣٢١/٤٦٣/٦).

[٢] بڕوانە تحفة الأحوذی ج٣/٣٧٣ — ٣٧٤.

[٣] صحيح: (ص. ج/٣٨٦٩)، ت (٦٩٣/١٠١/٢).

موسوڵمانان دەكاو دەفەرموێ: {وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعًا وَلاَ تَفَرَّقُواْ – آل عيمران/١٠٣}. دەست بگرن بەڕێنمایی ئایینی خوداو ئەو پەیوەندییە مەپچڕێنن‌و خۆتان پەرتەوازە مەكەن.

ڕۆژو لەسەر كێ پێویستە؟

زانایانی ئیسلام كۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە كەڕۆژوی ڕەمەزان واجبە لەسەر موسوڵمانی عاقڵ‌و ڕەسیدەو لەشساغ‌و دانیشتوی شوێنی نیشتەمەنی خۆی، بەنیسبەت ئافرەتیشەوە دەبێ سەرباری ئەو مەرجانە لەحاڵەتی پاكی‌دا بێ، لەحاڵەتی بێنوێژیدا نەبێ.[1]

بەڵگەی ئەوە كە ڕۆژو لەسەر ئادەمیزادی نارەسیدەو بێ عەقڵ، واجب نیە فەرموودەی پێغەمبەرە كە دەفەرموێ: « رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ ».[2] ئەرك‌و بەرپرسیارێتی لەسەر سێ جۆر ئادەمیزاد هەڵگیراوە: لە شێت هەتا چاك دەبێتەوە، لەنوستوو هەتا بەخەبەر دێ، لەمنداڵ هەتا ڕەسیدە دەبێ.

سوننەت‌و باشە بۆ سەرپەرشتیاری منداڵ: كەفەرمانی پێ بكا بە بەڕۆژو بوون هەركاتێ تێی ڕابینی كەدەتوانێ ڕۆژو بگرێ، بۆ ئەوەی ڕابێ لەسەر ڕۆژوو گرتن، هەروەها بەچاولێكەری‌و لاسایی كردنەوەی هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ منداڵەكانیان.

لە ڕوبەیعی كچی موعەویزەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەیانی ڕۆژی عاشوراء ناردی بۆناو گوندو هۆبەی ئەنصارو پێیانی فەرموو: «مَنْ أَصْبَحَ مُفْطِرًا فَلْيُتِمَّ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ ، وَمَنْ أَصْبَحَ صَائِمًا فَلْيَصُمْ».

---

[1] فقه السنة: ج١/٥٠٦.

[2] صحيح: (ص. ج/٣٥١٤)، ت (٦٩٣/١٠٢/٢).

هەرکەسێ شەوی بەرۆژ کردۆتەوە بەرۆژو نیەو نیەتی نەهێناوە با تا ئێوارە هیچ نەخواو خۆبگرێتەوە لەهەر شتێك رۆژو دەشکێنێ، کەسێکیش رۆژی لێ بوەتەوە بە رۆژوەوانی با بەردەوام بێ لەسەر رۆژوەکەی. جا روبەیع دەڵێ: ئێمە لەوەدوا خۆمان بەرۆژو دەبووینو رۆژومان بە منداڵەکانیشمان دەگرت، بۆ ئەوەی رایان بێنین، لە لۆکەو شتی وا لوعبەو یاریمان بۆ دروست دەکردن، کە یەکێکیان بگریایە بۆ خواردنو برسی بویایە ئەو یاریەمان دەدانێ بۆ خافڵاندنو کات بەسەر بردن هەتا ئێوارەو کاتی رۆژو شکاندن.[1]

بەڵگەی ئەوەش کەرۆژو لەسەر نیشتەمەنی نەساغ واجب نیە. ئایەتی {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ – البقرة/١٨٤}: کەسێك لەمانگی ڕەمەزاندا نەخۆش بوو یان لەسەفەردا بوو، ئەوە دەتوانێ بەرۆژو نەبێو دوای رۆژووەکانی بەقەزا بگێڕێتەوە. جا ئەگەر نەخۆشو موسافیر وێڕای ئەوەی کە بۆیان هەیە بەرۆژو نەبن، ئەگەر بەرۆژو بوون ئەوە رۆژووەکەیان صەحیحە، چونکە ڕێگەپێدانیان بەوەی بەرۆژو نەبن ئەوە روخصەتە، ئەگەر ئەوان کار بەو روخصەتو ئاسانکارییەی بۆیان کراوە نەکەن لایەنی عەزیمەت رەچاو بکەن ئەوە باشترەو کارەکەیان شەرعییە.

رۆژو شکاندن یان بەرۆژو بوون بۆ نەخۆشو مەسافیر کامیان باشترە؟

ئەگەر نەخۆشو موسافیر رۆژو گرتن نارەحەتی نەدەکردنو زیانی بەجەستە نەدەگەیاندن، ئەوە بەرۆژوبوون بۆی باشترە، ئەگەر رۆژوگرتن زیانی پێ دەگەیاندنو نارەحەتی دەکرد ئەوە بەرۆژو نەبوون بۆی باشترە.

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا لە ڕەمەزاندا لەغەزا بووین، هەمان بوو بەرۆژو بوو، هەمان بوو

---

[1] متفق علیه: خ (١٩٦٠/٢٠٠/٤)، م (٧٩٨/١١٣٦ و ٢/٧٩٩).

بەرۆژو نەبوو، نە ڕۆژووەوان ڕەخنەی لەئەوانە دەگرت کەبەرۆژو نەبوون، نە ڕۆژوشکێنەکان ڕەخنەیان لەرۆژووەوانەکان دەگرت، پێیان وابوو ئەوەی توانای ڕۆژوگرتنی هەبێ‌و بەرۆژو بێ ئەوە باشە، ئەوەی لەخۆی ڕانەبینێ‌و بەرۆژو نەبێ ئەوەش هەر باشە[1].

پێویست نەبوونی ڕۆژو لەسەر ئافرەتی بێنوێژو زەیستان، لەکاتی ئەو نەخۆشییەیاندا، ئەوە بەپێی حەدیثی ئەبو سەعیدە کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ ، وَلَمْ تَصُمْ فَذَلِكَ نُقْصَانُ دِينِهَا».[2] ئەی ئەوە نیە کەئافرەت کەوتە حاڵەتی بێنوێژییەوە نوێژ ناکاو بەرۆژو نابێ؟ ئەوە نوقصانی ئایین‌و خوداپەرستیەکەیەتی.

ئەگەر ئافرەتی بێنوێژ یان زەیستان بەرۆژو بوو، ئەوە ڕۆژووەکەی دروست نیە، چونکە مەرجی سەرەکی بەرۆژو بوون پاکی ڕۆژوگرەکەیە لەبێنوێژی‌و زەیستانی، بەڵام دوای پاکبوونەوەیان پێویستە ڕۆژەکانیان بگرنەوە.

لە خاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە دەفەرموێ: ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) دەکەوتینە بێنوێژیەوە، فەرمانمان پی دەکرا بەوەی دوای نەمانی حاڵەتی بێنوێژیمان ڕۆژو بگرینەوە، بەڵام فەرمانمان پی نەدەکرا بەگێڕانەوەی نوێژەکانمان.[3]

---

[1] صحيح: (ص. ت/٥٧٤)، م (١١١٦- ٢/٧٨٧/٩٦)، ت (٢/١٠٨/٧٠٨).

[2] صحيح: (مختصر خ/٩٥١)، خ (٤/١٩١/١٩٥١).

[3] صحيح: (ص. ت/٦٣٠)، م (١/٢٦٥/٣٣٥)، د (١/٤٤٤/٢٥٩،٢٦٠)، ت (٢/١٤١/٧٨٤)، ن (٤/١٩١).

*** ئەوەی پێویستە لەسەر پیرەمێردو پیرەژنو نەخۆشێک کە بەتەما چاکبووونەوە نەبێ.**

کەسێك نەیتوانی بەرۆژو بێ لەبەر پیری یان عوزری تر، ئەوە رۆژوەکەی دەشکێنێو لەجیاتی هەر رۆژێك ژەمێك هەژارێك تێر دەکا، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ – البقرة/١٨٤}: ئەوانەی لەبەر پیریو نەخۆشی بێ دەرمان، ناتوانن بەرۆژو بن لەجیاتی هەر رۆژێك ژەمێك نان بدەن بەهەژار.

لە عەطائەوە ریوایەتکراوە کە لەئیبنو عەبباسی بیستووە کە ئەم ئایەتەی خوێندەوە دەڵێ: ئیبنو عەبباس فەرمووی: ئەم ئایەتە حوکمەکەی نەسڕاوەتەوە، مەبەست لێی پیاوی پیری کەنەفتەو پیرەژنی پۆڵکاوە: کەناتوانن بەرۆژو بن ئەوانە دەبی لەجیاتی هەر رۆژێك هەژارێك تێر بکەن.[1]

ئافرەتی سکپڕو ئافرەتی شیردەر

سکپڕو شیردەر ئەگەر نەیانتوانی بەرۆژو بن، یان ترسان زیان بە زارۆکەکەیان بگا، بۆیان هەیە بەرۆژو نەبنو فیدیە بدەنو گێڕانەوەی رۆژوەکانیشیان لەسەر نیە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: روخصەت دراوە بە پیرەمێردی زۆر پیرو پیرەژنی بەساڵاچوو – کە بەناڕەحەتی زۆر رۆژویان بۆ دەگیرێ – رێگەیان پێ دراوە بەویستی خۆیان رۆژو بشکێننو لەجیاتی هەر رۆژێك هەژارێك نان بدەنو گێڕانەوەشیان لەسەر نیە، پاشان ئەو حوکمەی لەئایەتی {فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ – البقرة/١٨٥}: سڕایەوەو ئەوە چەسپا

---

[1] صحيح: (الإرواء/٩١٢)، خ (٤٥٠٥/١٧٩/٨).

کەرەوایە بۆ پیرە مێردی کەنەفتەو پیرەژنی پۆڵکاو ئەگەر نەیانتوانی بەرۆژو بن، هەروا ئافرەتی سکپڕو ئافرەتی شیردەر ئەگەر ترسی ئەوەیان هەبوو بەرۆژوبوونەکەیان زیان بەزارۆکەکەیان دەگەیەنێ رۆژووەکەیان دەشکێنن‌و لەجیاتی هەر رۆژێك هەژارێك نان دەدەن.[1]

هەر لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتککراوە ئەگەر ئافرەتی سکپڕ لەتەندرووستی خۆی ترسا، ئافرەتی شیردەر ئەگەر ترسی ئەوەی هەبوو بەرۆژو بوونەکەی زیان بەزارۆکەکەی دەگا، رۆژوەکەیان دەشکێنن‌و لەجیاتی هەر رۆژێك هەژارێك نان دەداو رۆژو ناگێڕنەوە.[2]

لە نافیعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئیبنو عومەر کچێکی هەبوو ژنی پیاوێکی قورەیشی بوو، ئافرەتەکە دووگیان بوو، لە ڕەمەزاندا تووشی تینوایەتی هات، ئیبنو عومەر فەرمانی پێ کرد رۆژوەکەی بشکێنێ‌و لەجیاتی هەر رۆژێك ژەمێك خواردن بدا بەهەژارێك.[3]

ئەندازەی ئەو خواردنەی دەیدا بەهەژار

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە ساڵێك مانگی ڕەمەزان نەیتوانیوە بەرۆژو بێ، مەنجەڵێك تێکۆشاوی ئامادەکردو بانگی سی هەژاری کرد تێری کردن.[4]

---

[1] إسناده صحيح إبن جرير (٢/١٣٥)، هق (٤/٢٣٠).

[2] صحيح: غزاه الألباني في الإرواء (٤/١٩)، الى الطبري (٢٧٥٨) وقال إسناده صحيح على شرط مسلم.

[3] صحيح لإسناد (الإرواء/٢٠)، قط (٢/٢٠٧/١٥).

[4] صحيح الإسناد: (الإرووا٤/٢١)، قط (٢/٢٠٧/١٦).

روكنەكانی رۆژو

١- نیەتو نیازی بەرۆژو بوون. ئامازە بە فەرموودەی پەروەردگار {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ – البينة/٥}: نەوەكوو فەرمانیان پێ كراوه ئیللا ئەوه عیبادەتی خودا بكەنو راستالانه پەرستشی بۆ بكەن.

هەروا فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە فەرموویەتی: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى».[1] كردەوه بەنیەتو نیازت چۆن بێ ئەوه حلێبە، پاداشی هەموو مرۆڤێك بەگوێرەی نیازەكەیەتی.

پێویستە نیەتی بەرۆژوو بوون پێش فەجر بێ، بۆ هەموو رۆژوێك، ئەمەش بەپێی حەدیثی خاتو حەفصە؛ كە گێراویەتیەوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلاَ صِيَامَ لَهُ».[2] كەسێك پێش فەجر نیەتی بەرۆژوو بوونی نەبێ، رۆژوی دروست نیە.

٢- خۆگرتنەوه لەهەر شتێك رۆژوی پێ بشكێ لەكاتی هەڵاتنی فەجرەوه تا خۆرئاوابوون.

پەروەردگار دەفەرموێ: {فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُواْ مَا كَتَبَ اللّهُ لَكُمْ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّواْ الصِّيَامَ إِلَى الَّليْلِ – البقرة/١٨٧} ئێستا دەتوانن لەگەڵ هاوسەرەكانتان سەرجێیی بكەن، داخوازی ئەوەبن كە خودا بۆی داناون، بخۆنو بخۆنەوه هەتا روناكی بەیانی لەتاریكی شەو جیادەبێتەوه؛ هەتا فەجر دیاریی دەدا، ئەمجار خۆتان بگرنەوه لەهەر شتێك رۆژوی پێ بشكێ تاشەو دادێ.

---

[1] لەوەپێش لەباسی مەرجەكانی دروستی دەستنوێژدا تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.ج/٦٥٣٨)، د(٢٤٣٧/١٣٢/١١٦)، ن(٤/١٩٦) بنحوه.

ئەوەی ڕۆژوی پێ دەشکێ شەش شتە

١ -٢: خـواردن‌و خواردنـەوەی بەئەنقەسـت: ئەگـەر لـەیادی نـەبوو: کـە بەڕۆژووە شتی خـوارد یـان خواردیـەوە ئـەوە ڕۆژوەکـەی ناشکێ‌و گێڕانـەوەی لەسەرنیەو کەفارەتی ناوێ.

لە ئەبو هـورەیرە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فـەرمووی: «مَنْ نَسِيَ وَهُوَ صَائِمٌ فَأَكَلَ أَوْ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ اللَّهُ وَسَـقَاهُ»[1]: کەسـێك لـەبیری چـوو کـە بـەڕۆژووە شـتی خـوارد، یـان شـتی خـواردەوە، ئـەوە بـا بـەردەوام بـێ لەسـەر ڕۆژوەکـەی‌و ڕۆژوەکـەی نەشـکاوە، طەعام‌و خواردنەوەیەکە خودا پێی نۆش کردوە.

٣- ڕشاندنەوەی بە ئەنقەست. ئەگەر بەناچاری ڕشایەوە ئەوە ڕۆژوەکـەی ناشکێ‌و کەفارەتیشی لەسەر نیە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویـەتی: «مَـنْ ذَرَعَـهُ الْقَـيْءُ فَلَـيْسَ عَلَيْـهِ قَـضَاءٌ وَمَـنِ اسْـتَقَاءَ عَمْـدًا فَلْـيَقْضِ»[2]: کەسـێك ڕشـانەوە تینـی بـۆ هێنـاو ڕشـایەوە ڕۆژوەکـەی ناشـکێ‌و گێڕانـەوەی لەسـەرنیە، کەسـێك خـۆی ڕشـاندەوە بەئەنقەسـت بـا ڕۆژوەکـەی بگێڕێتەوە.

٤-٥: بێ نوێژی‌و زەیستانی، بـا دەمـەو ئێـوارەش توشـی ئـەو حاڵەتـە بـێ، چونکە کۆڕای زانایانی لەسەرە کە ئەم دوو حاڵەتە ڕۆژوو دەشکێنن.

٦- جوتبـوون: ئەمـە سـەرەڕای ڕۆژو شـکانەکەی دەبـێ کـەفارەتیش بـدا وەکوو لەم حەدیثەی دواییدا باس کراوە.

---

[1] صـحيح: (ص.ج/٦٥٧٣) ، م(١١٥٥/٨٠٩/٢) وهـذا لفظـه، خ(١٩٣٣/١٥٥/٤)، ج(١٦٧٣/٥٣٥/١)، ت(٧١٧/١١٢/٢).

[2] صحيح: (ص.ج/٦٢٤٣) ، ت(٧١٦/١١١/٢)، د(٢٣٦٣/٦/٧)، ج(١٦٧٦/٥٣٦/١).

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: لەكاتێكدا ئێمە لەخزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دانیشتبووین، لەنكاوێك پیاوێك هاتە خزمەتیو وتی ئەی پێغەمبەر! (دروودی خودای لەسەر بێ) بەهیلاك چوم، فەرمووی: چیت لێ ڕودراوە؟ عەرزی كرد: بەڕۆژوو بووم‌و چوومە لای خێزانەكەم. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەتوانی كۆیلەیەك ئازاد بكەی؟ وتی: نەخەیر، فەرمووی: ئایا دەتوانی خواردنی شەصت هەژار بدەی؟ وتی: نەخەیر. دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ماوەیەك مایەوە، پوشە خورمایەكیان هێنایە خزمەتی هەندێكی خورما تێدابوون. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: كابرای پرسیاركەر چی لێ هات؟ كابرا وتی: ئەمەتا لێرەم. فەرمووی: ئەم پوشە خورمایە بەرە بیكە بەخێرو بەسەر هەژاراندا دابەشی بكە. كابرا وتی: ئایا دابەشی بكەم بەسەر لەخۆم هەژارتردا؟ سوێندم بەخودا لەنێوان هەردوو بەردەڵانی ئەمسەرو ئەوسەری مەدینەدا خێزانێك نیە لەخێزانی من هەژارتر بێ. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێكەنی، تەنانەت پێكەنینەكەی بەجۆرێك بوو ددانەكانی دەركەوتن. پاشان فەرمووی: دەبیبە دەرخواردیماڵ‌و خێزانی خۆتی بدە.[1]

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە لەڕەمەزاندا ڕۆژوی شكاندبوو، دەڵێ: فەرتاڵە خورمایەكیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نزیكەی پانزە ڕبەی خورما تێدابوو، لە فەرموودەكە هاتووە: كە

---

[1] متفـــــق عليـــــه: خ(٤/١٦٣/١٩٣٦)، م(٢/٧٨١/١١١١)، د(٧/٢٠/٢٣٧٣)، ت(٢/١١٣/٧٢٠)، ج(١/٥٣٤/١٦٧١).

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەکابرای فەرموو: «كُلْهُ أَنْتَ وَأَهْلُ بَيْتِكَ وَصُمْ يَوْمًا وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ».[1]

ئادابی ڕۆژوو

سوننەتە بۆ ڕۆژەوان کە لەماوەی بەرۆژوبوونیدا چەند خاڵێك بەرچاو بگرێو پەیڕەوییان بکا.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً».[2] پارشێوبکەن چونکە لە پارشێوکردندا بەرەکەت هەیە. هەڵبەتە قومە ئاو خواردنەوەیەك بە پارشێو حلێبە، ئەمەش بەپێی حەدیثی عەبدوڵڵای کوڕی عەمر، کە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «تَسَحَّرُوا وَلَو بِجُرْعَةِ مَاء» پارشێو بکەن، تەنانەت ئەگەر بەقومە ئاوێکیش بێ.[3]

واباشە پارشێو دوابخرێ: لە ئەنەسەوە لە زەیدی کوڕی ثابیتەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) پارشێومان کرد، پاشان تەشریفی هەڵسا نوێژبکا، عەرزیم کرد ماوەی نێوان پارشێوو بانگی بەیانی چەندە؟ فەرمووی: ئەندازەی خوێندنی پەنجا ئایەت.

ئەگەر یەکێك گوێی لەبانگ بوو پاروی خواردن یان پیاڵە ئاوی بەدەستەوە بوو، بۆی هەیە پاروەکە بخوا یان ئاوەکە بخواتەوە، بەپێی ئەو فەرموودەیەی ئەبو هورەیرە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتی کردوە، دەڵێ: پێغەمبەر فەرمووی: «إِذَا سَمِعَ أَحَدُكُمُ النِّدَاءَ وَالإِنَاءُ عَلَى يَدِهِ فَلاَ يَضَعْهُ حَتَّى

---

[1] صحيح: (ص.د/٢٠٩٦) ، د(٧/٢٦/٢٣٧٦)..

[2] متفق عليه: (٤/١٣٩/١٩٢٣)، م(٢/٧٧٠/١٠٥٩)، ت(٢/١٠٦/٧٠٣)، ن(٤/١٤١)، جة(١/٥٤٠/١٦٩٢).

[3] صحيح: (ص.ج/٢٩٤٥) ، حب(٢٢٣/٨٨٤).

يَقْضِيَ حَاجَتَهُ مِنْهُ».[(١)] ئەگەر یەکێ لەئێوە لە بەرەبەیاندا گوێی لەبانگ بوو پارەوە خواردنێك یان پیاڵە ئاوێکی بەدەستەوە بوو بانۆشی بکاو بیخواتەوە.

٢- وازهێنان لە قسەی نابەجێو تانەو تەشەرو جوێن؛ کە لەگەڵ مانای رۆژودا ناگونجێن یەکدی ناگرنەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا كَانَ يَوْمُ صِيَامِ أَحَدِكُمْ فَلاَ يَرْفُثْ وَلاَ يَصْخَبْ وَلاَ يَجْهَلْ فَإِنْ شَاتَمَهُ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ».[(٢)] ئەگەر یەکێك لەئێوە بەڕۆژوو بوو باقسەی ناشیرینی بەدەمدا نەیە، قیڕەو هەرا بەرپا نەکا، جوێن بەکەس نەدا، ئەگەر یەکێك جوێنی پێدا یان شەڕی لەگەڵ کرد با بڵێ: من بەڕۆژومو وڵامت نادەمەوە.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّورِ وَالْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ».[(٣)] کەسێك بەڕۆژوبێو قسەی ناشیرینو درۆو بوختان واز لێ نەهێنێ، خودا چ پێویستی بەوە نیە واز لەخواردنو خواردنەوە بهێنێ.

٣- ماڵبەخشینو دەورکردنەوەی قورئان

لە ئیبنو عەبباسەوە (رەزای خودایان لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) لەهەموو کەس سەخی تر بوو، ئەوکاتانەش کە لەرەمەزاندا حەزرەتی جوبرائیلی دەبینی لەهەموو کاتەکانی تری سەخی تر بوو، حەزرەتی جوبرائیلیش هەموو شەوێکی رەمەزان دەهاتە

---

(١) صحيح: (ص.ج/٦٠٧) ، د(٢٣٣٣/٤٧٥/٦)، ك(١/٤٢٦).

(٢) لەباسی گەورەیی رۆژودا تێپەڕی.

(٣) صحيح: (مختصر خ/٩٢١) ، خ(١٩٠٣/١١٦/٤)، د(٢٣٤٥/٤٨٨/٦)، ت(٧٠٢/١٠٥/٢).

خزمـەتیو پێغەمبـەر قورئـانی بەسـەردا دەخوێنـدەوە، جـا کـە پێغەمبـەر حەزرەتی جوبرائیلی بدیبایە لەشنە بای رەحمەت سەخی تربوو.[١]

٤- ئێوارە رۆژو شکاندن بەزویی.

لەسەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَزَالُ النَّـاسُ بِخَيْـرٍ مَـا عَجَّلُـوا الْفِطْـرَ».[٢] خـەڵك تازوو رۆژوو بشکێنن نیشانەی ئەومیە خێریان تێدایە.

پەلەکردن لەشکاندنی رۆژوو مانای ئەوە ناگەیەنێ نوێـژی شـێوان دوابخـا بەهۆی خواردنو خواردنەوەوە. بەڵکوو رۆژو شکاندن بەخواردنی شتێکی کەم یان خواردنـەوەی قومـە ئاوێـك دێتـەجێ – وەکـوو لـە فـەرموودەی داهـاتوودا باسکراوە – پاشان نوێژی شێوان بکا، ئەمجار بگەڕێتەوە بۆ ماڵەوە چی خـودا دابووی بیخوا.

٥- شکاندنی رۆژوو بەشتێکی کەم لەوەی لەبەردەستدایە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رۆژووی دەشکاند بەچەند دەنکە خورمای تەڕو تـازە (روطـەب) پـێش ئـەوەی نوێژی شێوان بکا، ئەگەر ئەوجۆرە نەبوایە بەچەند دەنکـە خورمـای وشـکەڵ، ئەگـەر ئەوەشـی دەسـت نەکەوتایـە بەچـەند لوێـچە ئاوێـك رۆژوەکـەی دەشکاند.[٣]

٦- پاڕانەوە لەکاتی رۆژو شکاندن.

لـە ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ): کە رۆژووی دەشکاند دەیفـەرموو: «ذَهَـبَ الظَّمَـأُ وَابْتَلَّـتِ الْعُـرُوقُ

---

(١) متفق علیه: خ(٦/٣٠/١)، م(٢٣٠٨/١٨٠٣/٤).

(٢) متفق علیه: خ(١٩٥٧/١٩٨/٤)، م(١٠٩٨/٧٧١/٢)، ت(٦٩٥/١٠٣/٢).

(٣) حسن صحيح: (ص.د/٢٠٦٥) ، د(٢٣٣٩/٤٨١/٦).

وَثَبَتَ الأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ».[١] تینوایەتیم نەماو ڕەگەکانی جەستەم تەڕبوونەوە، خوا یاربێ پاداشمان چەسپا.

ئەوەی بۆ ڕۆژەوان ڕەوایە بیکا

١- خۆشتن بۆ خۆ فێنك کردنەوە

لە ئەبوبەکری کوڕی عەبدوڕەحمانەوە، ئەویش لەبڕێ لە هاوەڵانی پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەت دەکا دەڵێ: بەچاوی خۆم پێغەمبەرم بینی لەگوندی (عەرج)[٢] بەرۆژو بوو لەتینوان یان لە گەرمان ئاوی بەسەر سەری خۆیدا دەکرد.[٣]

٢- ئاو لەدەم وەردانو ئاو لەلوت ڕادان بەبێ زێدەڕۆیی.

له لەقیطی کوڕی صەبرەوە، ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بَالِغْ فِي الاِسْتِنْشَاقِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَائِمًا».[٤]

٣- کەڵەشاخگرتن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەڵەشاخی لەخۆی گرت لەوکاتەشدا بەڕۆژوو بوو.[٥]

ئەگەر لەکەمخوێنی خۆیو لاوازی ترسا کەڵەشاخ گرتن باش نیە.. لە ثابیتی کوڕی (ألبتانی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیار لە ئەنەسی کوڕی

---

[١] حسن (ص.د/٢٠٦٦)، د(٦/٤٨٢/٢٣٤٠).

[٢] گوندێکە چەند ڕۆژە ڕێیەك لەمەدینە دوورە.

[٣] صحیح: (ص.د/٢٠٧٢)، د(٦/٤٩٢/٢٣٤٨)

[٤] لەوەپێش تێپەڕی.

[٥] صحیح: (ص.د/٢٠٧٩) ، خ(٤/١٧٤/١٩٣٩)، د(٦/٤٩٨/٢٣٥٥)، ت(٢/١٣٧/٧٧٢).

ماليك كرا؛ ئايا ئێوه پێتان خراپ بوو ڕۆژووەوان کەڵەشاخ بگرێ؟ فەرمووی: نەخەیر، مەگەر لەبەر لاوازی.

٤- ماچکردن‌و دەستبازی لەگەڵ خێزانی خۆیدا بۆ کەسێك خۆی پێ بگیرێ.

خاتو عائیشه (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرمویێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ خێزانەکانیدا ماچۆ مۆچی دەکردو بەڕۆژوش بوو، زۆر زیاتر لەئێوه خۆی پێ دەگیرا.[1]

٥- بە لەشپیسی شەوی لێ بێتەوه. لەعائیشەو ئوممو سەلەمەوه (ڕەزای خودایان لێ بێ) دەگێڕنەوه دەفەرموون وادەبوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەشی پیس بوو ڕۆژی لێ دەبوەوه، دوایی غوسڵی دەکردو بەڕۆژو دەبوو.[2]

٦- ویصال (ڕۆژو نەشکاندن تا پارشێو)

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوه ڕیوایەتکراوە: کە لە پێغەمبەری بیستووه، فەرموویەتی: « لاَ تُوَاصِلُوا ، فَأَيُّكُمْ أَرَادَ أَنْ يُوَاصِلَ فَلْيُوَاصِلْ حَتَّى السَّحَرِ». بەڕۆژوبوون درێژ مەکەنەوه. کەخۆر ئاوابوو ڕۆژوو بشکێنن، ئەگەر یەکێ لەئێوه ویستی ویصال بکا با تاپارشێو ویصال بکا. هاوەڵان عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەتۆ بۆچی ویصال دەکەی؟ فەرمووی: «إِنِّى لَسْتُ كَهَيْئَتِكُمْ ، إِنِّى أَبِيتُ لِى مُطْعِمٌ يُطْعِمُنِى وَسَاقٍ يَسْقِينِ». ئەمن شەوانە خۆراك بەخشێکم هەیە خواردنم دەداتێ، ئاودەرێکم ئاوم دەداتێ.

---

[1] متفق عليه: خ(١٩٢٧/١٤٩/٤)، م(١١٠٦ – ٦٥ -/٧٧٧/٢)، د(٢٣٦٥/٩/٧)، ت(٧٢٥/١٣٩/٢).

[2] متفق عليه: خ(١٩٢٦/١٤٣/٤)، م(١١٠٩/٧٧٩/٤)، د(٢٣٧١/١٤/٧)، ت(٧٧٦/١٣٩/٢).

ڕۆژوی سوننەت

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هانی موسوڵمانانی داوە کە ئەم ڕۆژانەی لەمەدوا ئاماژەیان پێ دەکەین بەڕۆژوبن.

١- شەشەڵان:

لە ئەبو ئەییوبی ئەلئەنصارییەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ».[1] کەسێك ڕەمەزان بگرێو دوایی شەش ڕۆژیش لە مانگی شەوال بەڕۆژوبێ، وەکوو ئەوە وایە ساڵەکە سەرانسەر بەڕۆژوبێ.

٢-٣: بەڕۆژوو بوونی عەرەفە بۆ غەیری حاجیو ڕۆژی عاشوراو ڕۆژی پێش عاشورا.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: دەربارەی بەڕۆژوو بوونی ڕۆژی عەرەفە پرسیار لە پێغەمبەر کرا؟ فەرمووی: دەبێتە کەفارەتی تاوانی ساڵی پێشوو ساڵی داهاتوو. هەروا پرسیاری لێ کرا دەربارەی ڕۆژی عاشوراء؟ فەرمووی: «يُكَفِّرَ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ». دەبێتە کەفارەتی ساڵی ڕابردو.[2]

لە ئوممولفەزلی کچی (الحارث)ەوە ڕیوایەتکراوە: کە کەسانێك لای ئەو لەڕۆژی عەرەفەدا کەوتنە مقۆ مقۆ دەربارەی ئەوە ئاخۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەڕۆژووە یان نا، هەندێکیان وتیان: بەڕۆژووە، هەندێکیان وتیان: بەڕۆژوو نیە. منیش پیاڵەیەکم شیر بۆ نارد، لەوکاتەدا تەشریفی سواری حوشترێك بوو، پیاڵەکەیان دایە دەستیو نۆشی گیانی کرد.[3]

---

[1] صحيح: (ص.د/٢١٢٥) ، م(٢/٨٢٢/١١٦٤)، ت(٢/١٢٩/٧٥٦)، د(٧/٨٦/٢٤١٦)، ج(١/٥٤٧/١٧١٦).

[2] صحيح: (الإرواء/٩٥٥)، م(٢/٨١٨/١١٦٢).

[3] متفق عليه: خ(٤/٢٣٦/١٩٨٨)، م(٢/٧٩١/١١٢٣)، د(٧/١٠٦/٢٤٢٤).

له ئەبو غەطەفانی کوڕی طەریفی (ألمُرّیّ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس (ڕەزای خودایان لێ بێ) دەیفەرموو: ئەوکاتەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژی عاشوراء بەڕۆژوو بوو فەرمانیشی کرد موسوڵمانەکان بەڕۆژووبن. هاوەڵان عەرزیان کرد وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەم ڕۆژە چ ڕۆژێکە جولەکەو گاور بە پیرۆزی دەزانن. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « فَإِذَا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ صُمْنَا الْيَوْمَ التَّاسِعَ». ساڵی داهاتوو خودا یاربێ ڕۆژی نۆیەمیشی دەگرین. دەڵێ: ئەوەبوو ساڵی داهاتوو تێوەرنە سوڕایەوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەفاتی کرد.[1]

٤- بەڕۆژوو بوونی زوربەی مانگی موحەڕەم.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَفْضَلُ الصِّيَامِ بَعْدَ رَمَضَانَ شَهْرُ اللَّهِ الْمُحَرَّمُ وَأَفْضَلُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْفَرِيضَةِ صَلاَةُ اللَّيْلِ».[2] گەورەترین ڕۆژوو دوای ڕۆژووی ڕەمەزان ڕۆژوی مانگی موحەڕەمە، گەورەترین نوێژ دوای نوێژی فەرز شەونوێژە.

٥- بەڕۆژوو بوونی زوربەی مانگی شەعبان

لەخاتو عائیشەوە گێڕدراوەتەوە کە فەرموویەتی: نەم بینیوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هیچ مانگێك سەرانسەر بەڕۆژوو بووبێ جگە لەمانگی ڕەمەزان نەشم بینیوە لەهیچ کام لە مانگەکانی ساڵدا بە ئەندازەی مانگی شابان بەڕۆژوو بووبێ.[3]

---

[1] صحيح: (ص.د/٢١٣٦) ، م(٢/٧٩٧/١١٣٤)، د(٧/١١٠/٢٤٢٨).

[2] صحيح: (ص.د/٢١٢٢) ، م(٢/٨٢١/١١٦٣)، د(٧/٨٢/٢٤١٢)، ن(٣/٢٠٦)، ت(١/٢٧٤/٤٣٦).

[3] متفق عليه: خ(٤/٢١٣/١٩٦٩)، م(١١٥٦/١٧٥ -/٢/٨١٠)، د(٧/٩٩/٢٤١٧).

٦- دووشەممەو پێنج شەممە

لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو ڕۆژی دووشەممەو پێنج شەممە بەڕۆژوو دەبوو کاتێ لەوبارەوە پرسیاری لێ کرا فەرمووی: « إِنَّ أَعْمَالَ الْعِبَادِ تُعْرَضُ يَوْمَ الاِثْنَيْنِ وَيَوْمَ الْخَمِيسِ »[(١)]: بێگومان کردەوەی بەندەکان لەڕۆژی دوشەممەو پێنج شەممەدا رادەنوێنرێن.

٧- بەڕۆژوبوونی سێ ڕۆژ لەهەموو مانگێکدا.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: «صُمْ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ ، فَإِنَّ الْحَسَنَةَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا، وَذَلِكَ مِثْلُ صِيَامِ الدَّهْرِ».[(٢)] لەهەموو مانگێکدا سێ ڕۆژ بەڕۆژوبە، بێگومان چاکەیەك بەدەیە، کەوابێ کەسێك ئەم فەرمانە جێبەجێ بکا وەکوو ئەوە وایە هەمیشە بەڕۆژوبێ.

واباشە ئەو سێ ڕۆژانەی بەڕۆژو دەبێ ڕێکەوتی ڕۆژی سیانزەو چواردەو پانزەی مانگ بکا.

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « يَا أَبَا ذَرٍّ إِذَا صُمْتَ مِنَ الشَّهْرِ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ فَصُمْ ثَلاَثَ عَشْرَةَ وَأَرْبَعَ عَشْرَةَ وَخَمْسَ عَشْرَةَ».[(٣)] ئەی ئەبو ذەڕ ئەگەر لەمانگدا سێ ڕۆژ بەڕۆژو بووی ئەوە با ڕۆژوەکانت بکەونە ڕۆژانی سیانزەو چواردەو پانزەی مانگەوە لەوسی ڕۆژەدا بەرۆژو ببە.

---

(١) صحيح: (ص.د/٢١٢٨) ، د(٢٤١٩/١٠٠/٧).

(٢) متفق عليه: خ(١٩٧٦/٢٢٠/٤)، م(١١٥٩/٨١٢/٢)، د(٢٤١٠/٧٩/٧).

(٣) صحيح: (ص. ج/٧٨١٧)، ت (٧٥٨/١٣٠/٢)، ن (٤/٢٢٢).

٨- ڕۆژە ناڕۆژێك بەڕۆژو بوون.

لە عەبدوڵلای كوڕی عومەرەوە ڕیوایەتكراوە كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (أَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ، كَانَ يَصُومُ يَوْمًا، وَيُفْطِرُ يَوْمًا). [1] خۆشەویسترین ڕۆژو لای خودا ڕۆژو گرتنی داوودە ڕۆژێك بەڕۆژو دەبوو ڕۆژێك دەیشكاند.

٩- ڕۆژوگرتنی دەیەمی ذیلحیجە.

لە هونەیدەی كچی خالیدەوە لەخێزانی خالیدەوە ئەویش لەهەندێ لەخێزانەكانی پێغەمبەرەوە، ڕیوایەت دەكا دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) عادەتی وابوو ڕۆژی نۆیەمی ذیلحیجە بەڕۆژو دەبوو هەروا ڕۆژی عاشوراو سێ ڕۆژ لەهەموو مانگێكو یەكەم دووشەممەو پێنج شەممەی هەموو مانگێك بەڕۆژو دەبوو. [2]

ئەو ڕۆژانەی نەهی كراوە تێیاندا بەڕۆژو بێ

١- ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانو قوربان.

لە ئەبو عوبەیدەوە (مەولای كوڕی ئەزهەر) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لەخزمەت عومەری كوڕی خەتابدا (ڕەزای خودای لێ بێ) ئامادەی جەژن بووم، فەرمووی: ئەم دوو ڕۆژە ڕۆژانێكن پێغەمبەر نەهی كردووە تێیاندا

---

[1] متفق عليه: خ (٣/١٦/١١٣١)، م (١١٥٩ – ٢/٨١٦/١٨٩)، ن (٣/٢١٤)، د (٧/١١٧/٢٤٣١)، جه (١/٥٤٦/١٧١٢).

[2] صحيح: (ص. د/٢١٢٩) ، د (٧/١٠٢/٢٤٢٠)، ن (٤/٢٢٠).

بەرۆژو بن، رۆژی جەژنی رەمەزان کە لەدوای بەرۆژو بوون دێ، رۆژەکەی تریش رۆژی جەژنی قوربانە، کە لەقوربانیەکانتان دەخۆن.[١]

٢- رۆژانی تەشریق کە دوو رۆژ یان سێ رۆژ دوای یەکەم رۆژی جەژنی قوربانن.

لە ئەبو موررەوە (مەولای ئومموهانی) هاتووە دەڵێ لەگەڵ عەبدوڵلای کوڕی عەمردا چوینە خزمەت باوکی واتە: عەمری کوڕی (العاص) عەمر خواردنی خستە بەردەممان، وتی بخۆ، عەبدوڵلا وتی ناخۆم بەرۆژوم، عەمر وتی بخۆ ئەم رۆژانە رۆژانێکن پێغەمبەر فەرمانی پێ کردووین تێیاندا بەرۆژو نەبین، ئیمام مالیك دەفەرموێ: ئەوە رۆژانی (أيام التشريق)ن.[٢]

لەخاتو عائیشەو ئیبنو عومەر (رەزای خودایان لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەفەرموون: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) رێگەی نەداوە لەرۆژانی تەشریقدا بەرۆژو بن مەگەر بۆ کەسێك (هەدی) دەست نەکەوێ بۆی رەوایە لەجیاتی (هدی) سێ رۆژ بەرۆژو بێ لەحەجو حەوت رۆژیش کە گەڕایەوە.[٣]

٣- بەرۆژو بوونی رۆژی جومعە بەتایبەتی.

لە ئەبو هورەیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَصُومَنَّ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ، إِلاَّ يَوْمًا قَبْلَهُ أَوْ بَعْدَهُ».[٤] با کەس لەئێوە بەتایبەتی رۆژی هەینی بەرۆژو نەبێ، مەگەر رۆژێکی پێشەوەی‌و رۆژێکی دوایی لەگەڵیا بەرۆژو بن.

---

[١] متفق عليه: خ (٤/٢٣٨/١٩٩٠)، م (٢/٧٩٩/١١٣٧)، د (٧/٦١/٢٣٩٩)، ت (٢/١٣٥/٧٦٩)، جه (١/١٧٢٢/٥٤٩).

[٢] صحيح: (ص. د/٢١١٣) ، د (٧/٦٣/٢٤٠١).

[٣] صحيح: (مختصر خ/٩٧٨) ، خ (٤/٢٤٢/١٩٩٧).

[٤] متفق عليه: خ (٤/٢٣٢/١٩٨٥)، م (٢/٨٠١/١١٤٤)، د (٧/٦٤/٢٤٠٣)، ت (٢/١٢٣/٧٤٠).

٤- بەرۆژو بوونی رۆژی شەممە بەتایبەتی.

لە عەبدوڵڵای کوڕی بوسری (السُّلَمِيِّ) لەخوشکەکەیەوە، کەناوی (الصَّمَّاء)ە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَصُومُوا يَوْمَ السَّبْتِ إِلاَّ فِيمَا افْتُرِضَ عَلَيْكُمْ وَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلاَّ لِحَاءَ عِنَبَةٍ أَوْ عُودَ شَجَرَةٍ فَلْيَمْضُغْهُ».[1] رۆژی شەممان بەتایبەتی بەرۆژو مەبن، مەگەر رۆژوی فەرز بێ، ئەگەر هیچتان دەست نەکەوت رۆژوی پێ بشکێنن جگە لەتوێکڵە عینبە یان چیلکە دارێك با بیجوێ.

٥- بەرۆژوبوون لەرۆژانی نیوەی دووەمی مانگی شەعبان بۆ کەسێك نەیکردبێ بەعادەت.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا انْتَصَفَ شَعْبَانُ فَلاَ تَصُومُوا».[2] کە مانگی شابان بوو بەنیوە رۆژوی سوننەت مەگرن.

هەر لە ئەوەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَتَقَدَّمَنَّ أَحَدُكُمْ رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ ، إِلاَّ أَنْ يَكُونَ رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْمَهُ فَلْيَصُمْ ذَلِكَ الْيَوْمَ».[3] با کەس لەئێوە بەرۆژێك‌و بەدوو رۆژ پێش رەمەزان بەرۆژو نەبێ، مەگەر کابرا وا خوی پێوە گرتبو هەموو پێنج شەممەو جومعەیەك بەرۆژو بێ، جا ئەگەر بەرۆژوبوونەکەی رێکەوتی ئەو رۆژانەی کرد ئەوە با بەرۆژو بێ.

---

[1] صحيح: (ص. د/٢١١٦) ، د (٧/٦٦/٢٤٠٤) ت(٢/١٢٣/٧٤١) جه (١/٥٥٠/١٧٢٦).

[2] صحيح: (ص. جه/١٣٣٩) ، د (٦/٤٦٠/٢٣٢٠)، ت (٢/١٢١/٧٣٥)، جه (١/٥٢٨/١٦٥١).

[3] متفق عليه: خ (٤/١٢٧/١٩١٤)، م (٢/٧٦٢/١٠٨٢)، د (٦/٤٥٩/٢٣١٨)، ت (٢/٩٧/٦٨٠)، ن (٤/١٤٩)، جه (١/٥٢٨/١٦٥٠).

٦- بەرۆژو بوونی رۆژی شك.

لە عەمماری کوڕی یاسرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: (مَنْ صَامَ الْيَـوْمَ الَّـذِي يَشُكُّ فِيهِ فَقَـدْ عَـصَى أَبَـا الْقَاسِـمِ). [1] کەسێك رۆژی شـكو گومـان بـەرۆژو بـێ بێگومـان لەپـەیڕەوکردنی ئـایینی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لایداوە.

٧- بەرۆژوبوونی هـەموو سـاڵ، بـا رۆژە جەژنـەکانو ئـەو رۆژانـەی نـەهی کراوە تێیانـدا بەرۆژو بی رۆژوو بشکێنێ.

لە عەبـدوڵڵای کـوڕی عـەمرەوە (رەزای خـودای لێ بـێ) دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی گوتم: ئەی عەبدوڵڵای کـوڕی عـەمر! «إِنَّـكَ لَتَصُومُ الدَّهْرَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ وَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ هَجَمَتْ لَهُ الْعَيْنُ وَنَهِكَـتْ لاَ صَـامَ مَنْ صَامَ الأَبَدَ». [2] ئەتۆ ساڵ سەرانسەر بەرۆژو دەبیو شەو بەخەبەر دەبی بۆ خوداپەرستی، ئەگەر وابکەیو بەردەوام بێ لەسەر ئـەو حاڵە چاوت بـەقوڵدا دەچن، بەرۆژو حلێب نیە، کەسێك هەمیشە بەرۆژو بێ.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کەپیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! چۆن بەرۆژو دەبی؟ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) بەقـسەکەی تـوڕە بـوو، کـە ئیمـامی عومـەر ئـەو حاڵـەی بینـی، فـەرمووی: ڕازیـن بەخودایـەتی خـودای خۆمـانو ڕازیـن بـەوەی کـە ئیـسلام ئاینمانـەو حـەزرەتی موحەممـەد (دروودی خـودای لەسەر بێ) پێغەمبەرمانە، پەنا دەگرم بەخودا لـەڕق هەڵـسانی خـوداو لـە ڕق هەڵسانی پێغەمبەری خودا، ئیتر حـەزرەتی عومـەر خێـرا خێـرا ئـەم قـسانەی

---

[1] صحيح: (الإرواء/٩٦١) ، ت (٦٨١/٩٧/٢)، د (٢٣١٧/٤٥٧/٦)، ن (٤/١٥٣)، جه (١٦٤٥/٥٢٧/١).

[2] متفق عليه: م (١١٥٩ — ١٨٧/٨١٥/٢)، خ (١٩٧٩/٢٢٤/٤).

دووبارەو سێبارە دەکردنەوە، تا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕقو تورەیەکەی دامرکایەوە، ئەمجار وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! حوکمی ئەو کەسە چیە هەمیشە بەرۆژو دەبێ؟ فەرمووی: {لاصام ولاأفطر} بەهیچ بۆی حیسابە نە بەرۆژووە نە رۆژوشکێنە.[1]

نابێ ئافرەت رۆژوی سوننەت بگرێ مێردی لەماڵ بێو ئیزنی نەدابێ

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَصُومُ الْمَـرْأَةُ وَبَعْلُهَـا شَـاهِدٌ إِلاَّ بِإِذْنِـهِ»[2]: ئافرەت نابێ رۆژوی سوننەت بگرێو مێردەکەی لەماڵ بێو ئیزنی نەدا.

ئیعتیکاف: مانەوە لەمزگەوت بەنیازی خوداپەرستی

مانەوە لەمزگەوتدا بەنیازی خوداپەرستی لە دە رۆژی کۆتایی مانگی رەمەزاندا سوننەتێکی گەورەو پەسەندە، بەهیوای خێرو بەرەکەتو رێکەوتی ئەو طاعەتە بەشەوی {لیلةالقدر}. قورئان دەفەرموێ: {إِنَّـا أَنزَلْنَـاهُ فِـي لَيْلَـةِ الْقَدْرِ – القدر/١}: ئێمە قورئانمان لەشەوی رێزدارو فەرو بەرەکەتدا ناردۆتە خوار {وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ – القدر/٢}: تۆ چوزانی شەوی رێزو فەر چیە {لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ – القدر/٣}: شەوی رێزو قەدر لەهەزار مانگ چاکترە کە ئەو شەوە رێزدارەی تێدا نەبێ {تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَـةُ وَالـرُّوحُ فِيهَـا بِـإِذْنِ رَبِّهِم مِّـن كُـلِّ أَمْـرٍ – القـدر/٤}: لەو شەوە پیرۆزەدا فریشتەکان بەگشتیو حەزرەتی جوبرائیل بەتایبەتی، هەموو فەرمانو حوکمێکی خودای خۆیان

---

[1] صحيح: (ص. د/٢١١٩) ، م (٢/٨١٨/١١٦٢)، د (٧/٧٥/٢٤٠٨)، ن (٤/٢٠٧).

[2] متفـق عليـه: خ (٩/٢٩٣/٥١٩٢)، م (٢/٧١١/١٠٢٦)، د (٧/١٢٨/٢٤٤١)، ت (٢/١٤٠/٧٧٩)، جـه (١/٥٦٠/١٧٦١) بزيادة فيه.

دادەبەزێننە سەر زەوی {سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ – القدر/٥}: ئەو شەوە تابەیانی هەر سەلامو ڕەحمەتە.

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا لە دە ڕۆژی کۆتایی مانگی ڕەمەزاندا لەمزگەوتدا ئیعتیکافی دەکردو دەیفەموو: «تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ».[1] لە دە ڕۆژی کۆتایی ڕەمەزاندا بۆ شەوی (ليلةالقدر) بگەڕێنو ڕێکەوتی شەوێك لەو شەوانە دەکا.

هەر لە ئەوەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «تَحَرَّوْا لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي الْوِتْرِ مِنَ الْعَشْرِ الأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ».[2] بۆ شەوی (ليلةالقدر) لەشەوە تاکەکانی دە ڕۆژی دوایی مانگی ڕەمەزاندا بگەڕێن.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەمیشە هاوەڵانی هەڵدەنا بۆ ئەنجامدانی ئیعتیکاف

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ».[3] کەسێك شەوی لەیلەتولقەدر بەزیندویی ڕاگرێ واتە بێداربێو لەمزگەوتدا بمێنێتەوە بەنیازی ئیعتیکاف خەریکی خوداپەرستی بێ، ئەم کارەشی لەئیمانەوە هەڵقوڵێو بەهیوای پاداشی دوارۆژ بێ لەتاوانی ڕابردوی لێخۆشبوونی بۆ دەستەبەر دەبێ.

ئیعتیکاف لە مزگەوتدا نەبێ نایەتە جێ، ئاماژە بەدەقی {وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ – البقرة/١٨٧}: لەو کاتانەدا کەئێوە

---

[1] صحيح: (مختصر خ/٩٨٧) ، خ (٤/٢٥٩/٢٠٢٠)، ت (٢/١٤٤/٧٨٩).

[2] متفق عليه: خ (٤/٢٥٩/٢٠١٧)، م (٢/٢٦٨/١١٦٩).

[3] متفق عليه: خ (٤/٢٥٥/٢٠١٤)، م (١/٥٢٣/٧٦٠)، د (٤/١٤٦/١٣٥٩)، ن (٤/١٥٧).

لەمزگەوتەکاندا ئیعتیکاف دەکەن سەرجێی لەگەڵ خێزانەکانتان مەکەن. هەروەها چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئیعتیکافی هەر لەمزگەوتدا ئەنجام داوە، شوێنی ئەو طاعەتەی پێغەمبەر تەنها مزگەوت بووە.

واباشە بۆ ئەو کەسەی ئیعتیکاف دەکا: کە سەرگەرمی خوداپەرستی بێ‌و خۆ بەشتی دونیاییەوە مەشغوڵ نەکا، خەریکی نوێژکردن‌و خوێندنی قورئان‌و تەسبیحات‌و ذیکری تەحمیدو تەهلیل‌و تەکبیرو ئیستیغفارو صەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەرو (دروودی خودای لەسەر بێ) دوعاو پاڕانەوەو وتووێژی زانستی ئایینی شتی وا.

باش نیە بۆ ئەو کەسەی لە ئیعتیکافدایە: کەخۆی بەشتی لاوەکی‌و کاری دونیایەوە هەڵگیر بکا، کردارو گوفتاری وابکا کە پەیوەندی بە ئیعتیکافەوە نیە، هەروەها مەکروهە کەخۆی لەقسەکردن بگرێتەوەو پێی وابێ بێدەنگی لەخودای نزیک دەکاتەوە!![1] بۆی ڕەوایە لەشوێنی ئیعتیکافی خۆی دەربچێ بۆ کاری پێویست، هەروەکوو بۆی ڕەوایە سەر بەشانە بکاو سەربتاشێ‌و نینۆکی بکاو جەستەی خۆی پاك‌و خاوێن بکاتەوە.

ئیعتیکاف پوچ دەبێتەوە بەوەی بەبێ کاری پێویست لەشوێنی ئیعتیکاف بچێتە دەر، هەروەها بەجووتبوون لەگەڵ خێزانیدا.

کتاب الزکاة (باسی زەکات)
پلەوپایەی زەکات لەئاییندا

زەکات پایەیەکە لەپایەکانی ئیسلام، فەرزێکە لە فەرزەکانی.

---

[1] فقه السنة ج١/٤٠٤.

لـه ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْـسٍ شَـهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلاَةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ الْبَيْتِ وَصَـوْمِ رَمَـضَانَ».[1]

لەقورئانی پیرۆزدا لەهەشتاو دوو ئایەتدا زەکات لەگەڵ نوێژدا هێنراوە.

پەروەردگار فەرمان بە پێغەمبـەر دەکاو دەفـەرموێ: {خُـذْ مِـنْ أَمْـوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم – التوبة/١٠٣}: لەماڵو سامانی موسوڵمانان بەشـێکی دیاری کراوە وەربگرە، بۆ ئەوەی دابەشی بکـەی بەسـەر هەژارانـدا بـەو زەکات وەرگرتنە دڵو دەروونـی دەوڵەمەنـدەکان لەچـروکیو ڕژدی پـاك دەکەیـەوە، دڵی هەژارەکانیش لەڕقو کینەو بـەخیلی پـاك دەکەیـەوە، مـاڵو سـامانەکەش گەشەو نما دەکا.

هەروا پەروەردگار دەفەرموێ: {وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّبًا لِّيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَـا يَرْبُو عِندَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَـاةٍ تُرِيـدُونَ وَجْـهَ اللَّـهِ فَأُوْلَئِـكَ هُـمُ الْمُـضْعِفُونَ – الروم/٣٩}:

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فـەرمووی: « مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلاَ يَقْبَلُ اللَّهُ إِلاَّ الطَّيِّبَ وَإِنَّ اللَّهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ ، ثُمَّ يُرَبِّيهَا لِصَاحِبِهِ كَمَـا يُرَبِّـي أَحَـدُكُمْ فَلُـوَّهُ حَتَّـى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ».[2] کەسێك بە ئەندازەی دەنکە خورمایەك لەکاسبی حـەڵاڵ – خودا جگە لە حەڵاڵ ببەخشێ شتی تر قبـوڵ ناکـا – ئـەوە بێگومـان خـودا بەدەستی ڕاستی وەری دەگرێ، پاشان بۆ خاوەنەکەی پـەروەردەی دەکـا وەکـوو

---

[1] لەباسی نوێژدا تەخریجو مانا کراوە.

[2] متفق عليه: خ (١٤١٠/٢٧٨/٣) وهذا لفظه، م (١٠١٤/٧٠٢/٢)، ت (٦٥٦/٨٥/٢)، ن (٥/٥٧).

چۆن یەکێك لەئێوە جوانە ئەسپی تازە لەدیکبوو پەروەردە دەکا، هەتا گەورە دەبێ‌و بە ئەندازەی کێوێکی لێ دێ.

هەڕەشە لەوانەی زەکات نادەن

قورئان دەفەرموێ: {وَلاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ – آل عمران/ ١٨٠}: با وانەزانن ئەوانەی رژدی دەنوێنن دەربارەی ئەو ماڵ‌و سامانەی خودا پێی داون. کە ئەو ماڵ‌و سامانە خێرە بۆیان، بەڵکوو ئەوە شەڕو نەگبەتییە، رۆژی قیامەت ئەو ماڵ‌و سامانەیان بۆ دەکرێ بە پشتێن‌و تۆقی ئاگر دەوریان دەدا، مڵك‌و میراتی ئاسمان‌و زەوی بۆ خودایە هەر ئەو خاوەنیانە، خودا ئاگادارە بەوەی دەیکەن‌و هیچی لێ گوم نابێ.

لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە ریوایەتکراوە کە فەرموویەتی: « مَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالاً ، فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعًا أَقْرَعَ ، لَهُ زَبِيبَتَانِ ، يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ يَعْنِي شِدْقَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا كَنْزُكَ أَنَا مَالُكَ». کەسێك خودا ماڵ‌و سامانێکی پێداو زەکاتی لێ نەدا رۆژی قیامەت ئەو ماڵەی بۆ دەچێتە شێوەی مارێك کە لەبەر زۆر ژەهری سەری سپی بوو بێ. دوو لاشەویلە هەن، یان دوو خاڵی رەش بەپشتی چاوەکانیەوەن، خۆی تێدەهاڵێنێ پاشان قەپی پێدادەکاو بە لاشەویلەکانی دەیگرێ‌و دەڵێ من ماڵ‌و سامانەکەتم، پاشان پێغەمبەر ئەم ئایەتەی خوێندەوە: {وَلاَ يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ – آل عمران/ ١٨٠}.

هەروەها پـەروەردگار دەفـەرموێ: {وَالَّـذِينَ يَكْنِـزُونَ الـذَّهَبَ وَالْفِـضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ – التوبـة/٣٤}: ئەوانـەی زێـڕو زیـو پەزمەنـدە دەكەن لەڕێگەی ڕەزامەنـدی خودادا خەرجی ناكـەن، ئـەوە مزگێنـی سزای بەئێشیان پێ بدە.

{يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَـذَا مَا كَنَزْتُمْ لأَنفُسِكُمْ فَذُوقُواْ مَا كُنـتُمْ تَكْنِـزُونَ – التوبـة/٣٥}: لـەو ڕۆژەدا لـەناو ئـاگری دۆزەخـدا ئـەو زێـڕو زیـوە سـوردەكرێتەوە، ناوچـاوان و لاتەنیـشت و بەروپشتیانی پێ داخ دەكرێ، پێیان دەگوترێ ئەمـە ئـەو مـاڵ و سـامانەیە كـە لەدونیادا بۆخۆتـان پەزمەنـدە كردبـوو، دەبـچێژن سـزای ئـەو مـاڵ و سـامانەی كۆتان كردبووەوەو لێتان نەبەخشیبوو.

لە ئەبو هورەیرەوە هاتووە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (هیچ خـاوەن زێـڕو زێوێـك نیـە مـافی مـاڵ و سـامانەكەی نـەدا كـە بریتییە لە زەكات، ئیللا ڕۆژی قیامەت ئەو زێڕو زیوەی بـۆ دەكـرێ بەپارچـە پلێتی ئاگرین، بەئاگری دۆزەخ بۆی سور دەكرێتەوە، لاتەنیشت و ناوچەوانی و بەروپشتی پێ داخ دەكرێ. هەر كەسارد بۆوە بـۆی سوردەكرێـتەوە لەڕۆژێكـدا ئەندازەی پەنجا هەزار ساڵە، هەتا حیساب و لێكۆڵینـەوەی خـەڵك كۆتـایی دێ و هەركەسە سەرەنجامی خۆی دەزانێ، یان بەرەو بەهەشت بەڕێ دەكرێ یـان بـۆ دۆزەخ ڕاپـێچ دەكـرێ. گـوترا: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! ئـەی خـاوەن حوشـتر؟ فەرمووی: خاوەنی حوشتریش ئەگەر حـەقی خۆیـان لێ نـەدا هەروایـە. بەشـێ لـەو حەقـەی تێیانـدا واجبـە: كـە ڕۆژی ئاودانیـان بیاندۆشـێ و لەشـیرەكەیان بەشی ڕێبوارو ئاتاجان بدا، جا ئەگەر حەقی خۆیان لێ دەرنەكا ڕۆژی قیامەت خاوەنەكـەیان فـڕێ دەدرێتـە گۆڕەپانێـك، حوشـترو ئاژەڵـەكانیش بەتـەواوی ژمارەیـان و هێـزو توانایـان بەسمـەكانیان دەیـشێلن و پێخوسـتی دەكـەن و

دەیسوونەوە، بەددانیان دەیگەزن، کە بەسەریا تێپەڕین سەرلەنوێ بەسەریا دەگەڕێندرێنەوەو بەهەمان شێوە سزای دەدەنەوە ئەمە لەرۆژێکدا ماوەکەی پەنجا هەزار ساڵە، هەتا حیساب و لێکۆڵینەوەی نێوان مەخلوقات تەواو دەبێ و لێك دەکرێتەوەو هەرکەسە رێگای خۆی نیشان دەدرێ یان بۆ بەهەشت یان بۆ دۆزەخ.[1]

حوکمی زەکات نەدەر

زەکات فەرزێکە لەو فەرزە سەرەکیانەی واجبی‌یەکەی کۆڕای ئوممەتی لەسەرە: ئەوەندە مەشهورو باوە، بووەتە شتێکی زەروری لە ئایین، بەجۆرێك ئەگەر کەسێك ئینکاری واجببونی بکا پێی کافردەبێ و لە ئیسلام دەردەچێ و دەشکوژرێ، مەگەر تازە موسوڵمان بێ، ئەوە بۆی دەبێتە عوزرو بیانوی وەردەگیرێ بەهۆی نەزانی بە حوکمەکە.

وەڵێ کەسێك بڕوای وابێ زەکات واجبەو زەکات نەدا، ئەو تاوانبار دەبێ بەزەکات نەدانەکەی کافر نابێ، پێویستە حاکم و فەرمانڕەوای وەخت بەزۆر زەکاتەکەی لێ بستێنێ و[2] بەشێوەی سزاش نیوەی ماڵەکەی لێ زەوت دەکا.

لە بەهزی کوڕی حەکیمەوە ئەویش لە باوکییەوە، لەباپیرییەوە هاتووە دەڵێ: ژنەوتم: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: « فِـي كُـلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُون لاَ يُفَرَّقُ إِبِلٌ عَنْ حِسَابِهَا مَنْ أَعْطَاهَا مُؤْتَجِرًا فَلَهُ أَجْرُهَا وَمَنْ أَبَى فَإِنَّا آخِذُوهَا وَشَطْرَ إِبِلِهِ عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى لاَ يَحِلُّ لآلِ مُحَمَّدٍ مِنْهَا شَيْءٌ»[3]:

---

[1] صحيح: (ص.ج/٥٧٢٩) ، م(٩٨٧/٦٨٠/٢)، د(١٦٤٢/٧٥/٥).

[2] فقه السنة ج١/٢٨١.

[3] حسن: (ص.ج/٤٢٦٥)، د(١٥٦٠/٤٥٢/٤)، ن(٥/٢٥)، حم(٢٨/٢١٧/٨).

لەهەموو گارانە حوشترێکدا بەدەمی خۆی بلەوەری زەکات هەیە، لەهەر چل سەرێکدا گۆلکە حوشتر (بنت لبون)ێك هەیە. جەڵە بەحوشترەکە لێك جیاناکرێنەوە، هەموویان دەژمێردرێن کزو قەڵەوو گەنجو پیر پێکەوە حیساب دەکرێن، یان مانای ئەوەیە: ئەگەر جەڵەبەکە هاوبەشی بوو لێك جیاناکرێنەوە.

عامیلی زەکاتیش دەبێ جۆری مامناوەند وەربگرێ. جا هەر خاوەن حوشترێك زەکاتی خۆی بەرێكو پێکی داو بەهیوای پاداشی لای خودابوو، ئەوە پاداشی خۆی هەیە. کەسێك زەکاتەکە نەدا ئەوە ئێمە بەزۆر لێی دەستێنینو نیوەی ماڵەکەشی دەبەین وەکوو سزادانێك، ئەمەش جدییەتو بەهەند وەرگرتنێکە لەو شتانەی کەخودا فەرمانی پێکردووین گرنگییان پێ بدەین. هیچ شتی لەم ماڵە بۆ ئالی محمد حەلاڵ نیە، ئەگەر کۆمەڵە خەڵکێك زەکاتیان نەداو برواشیان وابوو واجبە، هێزو توانای بەربەرەکانیشیان هەبوو، ئەوە شەڕیان لەگەڵ دەکرێ ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: « أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّى دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ ، وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ»[1]: فەرمانم پێ کراوە: کە شەڕ لەگەڵ خەڵکانی کافر بکەم هەتا شایەتی دەدەن کەهیچ خودانین جگە لە (الله) وە موحەممەد پێغەمبەری خودایە، نوێژدەکەنو زەکات دەدەن: جا کە ئەو ئەرکانەیان بەجێ هێنا خوێنو ماڵیان لەمن دەپارێزن، مەگەر بەحەقی ئیسلامو حیسابیان لای خودایە.

لە ئەبو هورەیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: کاتێك پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەدونیا دەرچوو رۆژگار بوو بەسەردەمی

---

[1] متفق عليه: خ(٢٥/١/٧٥) وهذا لفظه م(٢٢/١/٥٣).

حـــەزرەتی ئەبوبـــەکر، هەنـــدێ هـــۆزو خێڵـــی عـــەرەب هەڵگەڕانـــەوەو کافربوونـەوە. حـەزرەتی ئەبوبـەکر بڕیـاریدا شـەڕیان لەگـەڵ بکـا، حـەزرەتی عومـەر فـەرمووی: ئـەتۆ چـۆن شـەڕ لەگـەڵ ئـەو زەکـات نەدەرانـە دەکـەی؟ لەحاڵێکدا پێغەمبەر (درودی خودای لەسـەر بێ) فەرموویـەتی: « أُمِـرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ . فَمَنْ قَالَهَا فَقَدْ عَصَمَ مِنِّـى مَالَـهُ وَنَفْـسَهُ إِلاَّ بِحَقِّهِ ، وَحِسَابُهُ عَلَى اللَّهِ»؟ ئەبوبـەکر فـەرمووی: سـوێندم بـەخودا شـەڕدەکەم لەگەڵ هەرکەسێك جوداوازی بخاتە نێوان نوێژو زەکات، چونکە زەکات حـەقی مـاڵو سـامانە، وەڵڵاهـی ئەگـەر بێـچوە بـزنێکم لێ مـەنع بکـەن کـە لـەوەپێش دەیانـدا بـە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) ئێـستا نایـدەن، بـەخودا شەڕیان لەگـەڵ دەکـەم لەسـەر نـەدانی، حـەزرەتی عومـەر فـەرمووی: بـەخودا ئەوە بڕیارێـك بـوو خـودا دڵـی حـەزرەتی ئەبوبـەکری بـۆ رونـاك کردۆتـەوەو زانیم ئەوە حەقەو کارێکی پەسەندە[1].

زەکات لەسەر کێ واجبە؟

زەکـات واجبـە لەسـەر هـەموو موسـوڵمانێکی ئـازاد: کـە سـامانی بگاتـە ئەندازەیەك پێی بگوترێ: دەوڵەمەندو ساڵێکیش بەسـەر ئـەو خاوەنداریەتیـە تێپەڕیبێ، جگە لە کشتو کاڵ، ئەم بەدروێنە کردنی زەکاتی تێدا واجب دەبێ بەمەرجێ بگاتە ئەندازەی زەکات تێدا واجببوون. قورئان دەفەرموێ: {وَآتُـواْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ – الأنعام/١٤١}. دوای دروێنەو خەرمان سورکردن زەکات لـە کشتو کاڵ دەربکەن.

---

[1] متفق علیه: خ(١٣٩٩/١٤٠٠/٣/٦٢٦)، م(٢٠/١/٥١)، د(١٥٤١/٤/٤١٤)، ن(٥/١٤)، ت(٢٧٣٤/٤/١١٧).

ئەوماڵو سامانەی زەکاتی تێدا واجب دەبێ

زەکات واجبە لە ماڵو سامانی ئەخدینەو کشتو کاڵو بەروبوومو ئاژەڵو کانو کانزا.

زەکاتی ئەخدینە (زێڕو زیو)

ئەو ئەندازەیەی زەکاتی تێدا واجب دەبێو ئەندازەی زەکاتەکە

نیصابی زێڕ بیست دینارە، نیصابی زیو دوسەد دیرهەمە. هەرکاتێ ئەو دوو جۆرە گەیشتنە ئەو ئەندازەیە چواریەکی دەیەکی تێدا واجب دەبێ. لە عەلی کوڕی ئەبو طالیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « فَإِذَا كَانَتْ لَكَ مِائَتَا دِرْهَمٍ وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا خَمْسَةُ دَرَاهِمَ وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْءٌ - يَعْنِي فِي الذَّهَبِ - حَتَّى يَكُونَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا فَإِذَا كَانَ لَكَ عِشْرُونَ دِينَارًا وَحَالَ عَلَيْهَا الْحَوْلُ فَفِيهَا نِصْفُ دِينَارٍ فَمَا زَادَ فَبِحِسَابِ ذَلِكَ»[1]؛ هەرکاتێ ئەتۆ دووسەد دیرهەمت هەبوو ساڵی بەسەردا تێومرسوڕایەوە پێنج دیرهەم زەکاتی لێ دەردەکرێ، لەبارەی زێڕیشەوە هیچت لەسەر واجب نیە هەتا دەبێە خاوەنی بیست دینار، هەرکاتێ بیست دینارت بوو ساڵی بەسەردا ڕۆیی ئەوە نیو دیناری زەکات تێدا واجب دەبێ.

زەکاتی خشڵ

زەکاتی خشڵ واجبە بەگوێرەی مانای گشتی ئایەتی قورئانو فەرموودە، ئەوکەسەی خشڵ لە حوکمی ئایەتەکانو فەرمودەکان دەردەهاوێو دەڵێ زەکاتی تێدانیە ئەوە هیچ بەڵگەیەکی بەدەستەوە نیە. وێڕای ئەوەش چەند دەقێکی تایبەتی ڕیوایەتکراون: کە ئەوە دەگەیەنن کە زەکات لەخشڵدا واجبە. لەوانە:

---

[1] صحيح: (ص.د/١٣٩١) ، د(٤/٤٤٧/١٥٥٨).

لـه ئوممـو سـەلەمەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: چـەند پارچـە زێـڕێکم کردبوە خشڵو بەخۆمدا کردبوو بۆ خۆڕازاندنـەوە، عـەرزی پێغەمبـەرم کـرد ئایا ئەمە بەکەنزو پەزمەندە کردن حیساب دەکرێ؟ فـەرمووی: «مَـا بَلَـغَ أَنْ تُؤَدَّى زَكَاتُهُ فَزُكِّيَ فَلَيْسَ بِكَنْـزٍ». هـەرماڵێك گەییشتە ئەندازەیـەك زەكـاتی لێ بدرێو زەکاتی لێ درا ئەوە بەکەنز حیساب نیە[1].

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) هاتە ماڵەکەم لەپەنجەکانمدا هەندێ ئەنگوستیلەو خرخاڵی بینین لەزیو دروستکرابون فەرمووی: «مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ». ئـەوە چیە ئـەی عائیشە؟! وتم: دروستم کردون خۆیـان پـێ بڕازێنمـەوە بـۆ تـۆ ئـەی پێغەمبـەری خـودا! فـەرمووی: «أَتُـؤَدِّينَ زَكَـاتَهُنَّ ». ئایـا زەکاتەکـەیان دەدەی؟! وتم: نـاوەڵڵا، یـان (ئەگەر خودا بیەوێ). فەرمووی: «هُوَ حَسْبُكِ مِنَ النَّارِ». ئەوەنـدەت بەسـە بـۆ دۆزەخ.[2] *

زەکاتی کشتو کاڵو بەروبومو میوە

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُواْ مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَـرَ وَآتُـواْ حَقَّـهُ يَـوْمَ حَـصَادِهِ وَلاَ تُـسْرِفُواْ إِنَّـهُ لاَ يُحِـبُّ الْمُـسْرِفِينَ –

---

[1] حسن: (ص.ج/٥٥٨٢)، (الصحيحه/٥٥٩)، د(٤/٤٦٢/١٥٤٩)، قط(٢/١٠٥).

[2] صحيح: (ص.د/١٣٨٤) ، د(٤/٤٢٧/١٥٥٠)، قط(٢/١٠٥).

* ئەم باسە لەکتێبە فیقهـیەکانـدا زۆر لێکۆڵینـەوەو چـەندو چـوونی لەسـەرکراوە، بـەم شەش حەوت دێڕەی ئێرە نابێ حوکم بدرێ، هەرکەسێ دەیەوێ بـە تەفصیلی لـەم باسـە ئاگاداربێو نەکەوێتە هەڵەوە با بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە فیقهـیـەکان بەتایبـەتی کتێبـە ناوازەکـەی د. یوسـف القرضـاوی (فقـه الزکـاة) یـان (الموسـوعة الفقهيـة الكويتيـة). (مـلا محمود).

الأنعام/١٤١}: پەروەردگار خودایەکی وەهایە بۆ ئێوەی بەدی هێناوە باخی کەپر بۆکراوو باخی بێ کەپر، درەختی خورماو کشتو کاڵی جۆراو جۆر کەتامی بەروبوومی هەریەکەیان لەوی دی جیاوازە. هەروا زەیتونو هەنار کە لەدیمەندا لێك دەچنو لەتامو خواردندا لێك جوداوازن، لەو بەروبوومو میوەجاتە بخۆن با بەتەواوی نەشگەیشتبێ، زەکاتی پێویستیش لەو کشتو کاڵو بەروبوومە دەربکەن لەکاتی خەرمان سورکردنو ترێ رنینو خورما چنینو حاصلات هەڵگرتندا. زێدەڕەوی مەکەن لە لێ خواردنو لێ بەخشیندا، بێگومان پەروەردگار ئەوانەی خۆش ناوێن کە زێدەڕۆیی دەکەن.

ئەو جۆرانەی زەکاتیان تێدایە

ئیبنولمونزیر دەڵێ: کۆڕای زانایان لەسەرئەوەیە کە زەکات واجبە لە گەنمو جۆو، خورماو مێوژدا[١].

ئەمجار دەربارەی غەیری ئەم چوار جۆرە کەوتوونە راجیاییەوە، ئەوەی بە پەسەندو راجیح دەزانرێ ئەوەیە زەکات لە غەیری ئەو چوار شتە وەرناگیرێ، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەبو بەرزە: کە لەئەبو موساو معازەوە ریوایەتی کردوە وتوویانە: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردونی بۆ وڵاتی یەمەن بۆئەوەی خەڵك فێری ئایینی ئیسلام بکەن فەرمانی پێ کردون: کە زەکات وەرنەگرن جگە لەم چوار جۆرە کشتو کاڵو بەروبوومە: (گەنم – جۆ – خورما - مێوژ)[٢].

---

[١] الإجماع/٩٢/٤٧.

[٢] صحيح: (الصحيحة/٨٧٩)، ك(١/٤٠١)، هق(٤/١٢٥)..

ئەندازە (نیصاب)

بەروبوومو کشتو کاڵ تا نەگاتە نیصابو ئەندازەی زەکات تێدا واجب بوون زەکاتیان تێدانیە. بەمەرج گیراوە بۆ زەکات تێدا واجب بوونی کشتو کاڵو بەروبووم: کە چەندیەتیان بگاتە ئەو ئەندازەیەی لەم حەدیثەی ئەبو سەعیدی (ألخدری)دا دیاری کراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درووی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ مِنَ الإِبِلِ ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ ، وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ»(1): لەکەمتر لەپێنج سەر حوشتر زەکات نیە، لەکەمتر لەپێنج ئوقیە: کە دەکاتە دووسەد دیرهەم زەکات نیە لەکەمتر لەپێنج ویسق: کە دەکاتە سێ سەد ربە (صاع) زەکات واجب نیە.

ئەو ئەندازەی واجبە بدرێ

لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە، پێغەمبەر فەرموویەتی: « فِيمَا سَقَتِ الأَنْهَارُ وَالْغَيْمُ الْعُشُورُ وَفِيمَا سُقِيَ بِالسَّانِيَةِ نِصْفُ الْعُشْرِ».(2) ئەو کشتو کاڵو بەروبوومەی بە ئاوی ڕوبارو باران ئاو دەدرێ زەکاتەکەی دەیەکە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درووی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَالْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْعُشْرُ ، وَمَا سُقِيَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُشْرِ»(3): ئەو کشتو کاڵەی بە باران یان بەئاوی کارێز یان زلکاو نزیک ڕوباربوو، ئاودانی ئەرکی زۆری گەرەك نەبوو یان زەوییەکە

---

(1) متفق عليه: خ(١٤٤٧/٣١٠/٣)، وهذا لفظه. م(٩٧٩/٦٧٣/٢)، ت(٦٢٢/٦٩/٢)، ت(٥/١٧)، جة(١٧٩٣/٥٧١/١).

(2) صحيح: (ص.ج/٤٢٧١) ، م(٩٨١/٦٧٥/٢) وهذا لفظه، د(١٥٨٢/٤٨٦/٤)، ن(٥/٤٢).

(3) صحيح: (ص.ج/٤٢٧) ، خ(١٤٨٣/٣٤٧/٣) وهذا لفظه د(١٥٨١/٤٨٥/٤)، ت(٦٣٥/٧٦/٢)، ن(٥/٤١)، جة(١٨١٧/٥٨١/١).

شێداربوو ئاوی لەسەرەوە بوو رەگی درەختو روەکەکە دەگەیشتە ئاو ئەوە دەیەکی لەسەرە ئەگەر بەهۆی مەکائینو ناعورو شتی وا ئاودەدرا نیوەی دەیەکە.

خەرساندنی خورماو تریّ

لە ئەبو حەمیدی (السّاعدی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا چووین بۆ غەزای تەبوك. کە تەشریفی هاتە (وادی القری) ئافرەتێك لەناو باخەکەیدا بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: بەروبوومەکەی بۆ (خەرص) مەزندە بکەن، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆی مەزندەکرد بە دەویسق، پاشان پێی فەرموو ئەوەی لێی بەرهەم دەهێنی حیسابی بکەو بیژمێرە... جادوایی کە تەشریفی هاتە (وادی القری) بە ئافرەتەکەی فەرموو: «كَمْ جَاءَ حَدِيقَتُكِ»؟ باخەکەت چەندی بەروبووم هێناوە؟ وتی: دەویسق، دەق وەکوو پێغەمبەر خەرساندبووی.[١]

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەبدوڵڵای کوڕی رەواحەی دەنارد لەکاتی پێگەیشتنو گەییندا باخە خورماکەی دەخەرساندن پێش ئەوەی لێی بخورێ، پاشان جولەکەکانی سەرپشك دەکرد بەو مەزندەکردنو خەرساندنە باخەکە بخەنە ئەستۆی خۆیان یان لێی دەستبەرداربن بەو مەزندەکردنە، بۆئەوەی زەکاتەکە هەژمار بکا پێش ئەوەی میوەکە بخورێو لێك جیابکرێتەوە[٢].

زەکاتی ئاژەڵ

ئاژەڵی زەکات تێدا واجب بوو سێ جۆرە (حوشتر، رەشەوڵاخ، مەروبزن).

---

[١] صحيح: (ص.د/٢٦٤٣) ، خ(١٤٨١/٣٤٣/٣)، د(٣٠٧٩).

[٢] حسن لغيره (الإرواء/٨٠٥)، د(٣٣٩٦/٢٧٦/٩).

زەکاتی حوشتر:

لەئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ مِنَ الإِبِلِ صَدَقَةٌ»(١): لەکەمتر لەپێنج سەر حوشتر زەکات واجب نیە.

ئەندازەی ئەو زەکاتەی لە حوشتردا واجبە:

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حەزرەتی ئەبوبەکر ئەم نامەیەی بۆ نووسی کاتێك کە بەرەو وڵاتی بەحرەین ڕەوانەی کرد. «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ هَذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ – صلى الله عليه وسلم – عَلَى الْمُسْلِمِينَ ، وَالَّتِي أَمَرَ اللَّهُ بِهَا رَسُولَهُ ، فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا ، وَمَنْ سُئِلَ فَوْقَهَا فَلاَ يُعْطِ فِي أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ مِنَ الإِبِلِ فَمَا دُونَهَا مِنَ الْغَنَمِ مِنْ كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ ، إِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا وَعِشْرِينَ إِلَى خَمْسٍ وَثَلاَثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنْثَى ، فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَثَلاَثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثَى ، فَإِذَا بَلَغَتْ سِتًّا وَأَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ فَفِيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ الْجَمَلِ ، فَإِذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَسِتِّينَ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَفِيهَا جَذَعَةٌ ، فَإِذَا بَلَغَتْ – يَعْنِي – سِتًّا وَسَبْعِينَ إِلَى تِسْعِينَ فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ ، فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدَى وَتِسْعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْجَمَلِ ، فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ ، وَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلاَّ أَرْبَعٌ مِنَ الإِبِلِ فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ ، إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا ، فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْسًا مِنَ الإِبِلِ فَفِيهَا شَاةٌ»(٢): بەناوی خودای بەخشندەو میهرەبان، ئەمە فەرزی زەکاتە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای

---

(١) صحيح: لەوەپێش تەخریج کرا.

(٢) صحيح: (ص.د/١٣٨٥) ، خ(١٤٥٤/٣١٧/٣)، (١٣٥٣/٣١٦/٣)، د(١٥٥٢/٤٣١/٤)، ن(٥/١٨)، جة(١٨٠٠/٥٧٥/١) الحديث الثاني فقط.

لەسەر بێ) فەرزی کردوە لەسەر موسوڵمانان و ئەومیە: کە خودا فەرمانی کردوە بە پێغەمبەرەکەی جا هەر موسوڵمانێك دوای زەکاتی لێ کرا بەورێ و رەسمە، با زەکاتەکەی بێ چەندو چوون رادەستی زەکات وەرگرەکان بکا، کەسێك زیادی لێ داواکرا بانەیدا، لەبیست و چوار حوشتر و کەمتردا مەڕ دەدرێ، لەهەموو پێنج سەر هەتا سی و پێنج ئەوە گۆلکە مێینە حوشترێکیان تێدا واجب دەبێ کە ساڵێکی تەواو کردبێ و چوبێتە ساڵی دووەمەوە. کە ژمارەیان گەیشتە سی و شەش تا چل و پێنج سەر ئەوە نوینگینە حوشکترێکیان تێدا واجب دەبێ کە چوبێتە ساڵی سێیەمەوە. کەبوون بە چل و شەش تا شەصت سەر ئەوە حوشترە مێینەیەکیان تێدا واجب دەبێ، کەسێ ساڵی تەواوکردبێ و چوبێتە ساڵی چوارەمەوەو کاتی ئەوەی هاتبێ کەڵ بگرێ. ئەگەر بوون بە شەصت و یەك تا حەفتاو پێنج سەر ئەوە حوشترێکیان تێدا واجبە کە چوبێتە ساڵی پێنجەمی تەمەنی، ئەگەر ژمارەیان گەیشتە حەفتاو شەش تا دەگاتە نەوەد سەر ئەوە دوو (بنت لبون) دوو حوشتری وا چووبنە ساڵی سێیەمی تەمەنیانەوە واجب دەبێ. ئەگەر بوون بە نەوەدو یەك سەر تا دەگەنە سەدو بیست، دوو حوشتری وا سێ ساڵیان تەواو کردبێ و چوبنە ساڵی چوارەمەوە، کە ژمارەیان لەسەدو بیست تێپەڕی لەهەموو چل سەرێکدا (بنت لبون)ێك هەیەو لەهەموو پەنجا سەرێکدا حوشترێك واجب دەبێ کە سێ ساڵی تەواوکردبێ و چوبێتە ساڵی چوارەمەوە کەسێك تەنها چوار سەر حوشتری هەبوون ئەوە زەکاتیان تێدانیە کەبوون بەپێنج سەر، دەبێ مەڕێك بدا بەزەکات.

کەسێک جۆرە حوشترێکی لەسەر پێویست بوو بیدا بەزەکاتو دەست نەدەکەوت دەبێ چی بکا؟

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حەزرەتی ئەبوبەکر (ڕەزای خودای لێ بێ) نووسراوێکی بۆ نووسی دەربارەی چۆنیەتی وەرگرتنی زەکاتی ئاژەڵ بەوشێوەی خوداو پێغەمبەری خودا فەرمانیان کردبوو، کەسێك حوشترەکانی گەییشتنە ئەو ئەندازەیەی کە حوشکترێکی وابدا بەزەکات کە چوار ساڵی تەاوکردبێ‌و چوبێتە ساڵی پێنجەمەوە وەلێ ئەو جۆرە حوشترەی دەست نەدەکەوت، لەهەمان کاتدا حوشتری وای هەبوو سێ ساڵی تەواوکردبێ‌و چوبێتە ساڵی چوارەمەوە ئەوە ئەو جۆرەی لێ وەردەگیرێ‌و دوو مەڕیشیان لەگەڵ دەدا، یان لەجیاتی ئەو دوو مەڕە بیست دیرهەم دەدا.

کەسێك حوشترەکانی گەییشتنە ژمارەیەك دەبوایە حوشترێکی وا بدا بەزەکات کە سێ ساڵی تەواوکردبێ‌و چوبێتە ساڵی چوارەمەوە، بەڵام دەستی نەدەکەوت، حوشتری گەورەتری هەبوو، ئەوە لێی قبوڵ دەکرێ‌و بیست دیرهەم یان دوو مەڕی دەدرێتەوە.کەسێك زەکاتی گەیشتە ئەو ئەندازەیەی حوشتری (حيقة) واتە: چوبێتە ساڵی چوارەمی تەمەنیەوە – بداو جگە لە (بنت لبون) کە حوشترێکە چوبێتە ساڵی سێیەمی تەمەنیەوە نەیبوو، ئەوە لێی وەردەگیرێ وێڕای دوومەڕ یان بیست دیرهەم.

کەسێك زەکاتەکەی گەیشتە ئەو ئەندازەیەی (بنت لبون) بدا بەڵام جگە لە (حِقّة) حوشتری تری نەبوو ئەوە لێی وەردەگیرێ‌و بیست دیرهەم یان دوو مەڕی بۆ دەگەڕێندرێنەوە.

کەسێك زەکاتی گەیشتە ئەوەی (بنت لبون) بدا جگە لە (بنت مخاض) حوشتری تری نەبوو ئەوە لێی وەردەگیرێو بیست دیرهەم یان دوو مەڕیشی لەگەڵ دەدا.[١]

*** زەکاتی ڕەشەوڵاخ: نیصابی زەکاتیو ئەندازەی زەکاتی واجب:**

لە موعاذی کوڕی جەبەلەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردمی بۆ یەمەنو فەرمانی پێ کردم کە زەکاتی ڕەشەوڵاخ بەمجۆرە وەربگرم: کە لەهەموو چل سەرێك نوێنگینێکی دووساڵە وەربگرم لەهەموو سی سەرێك گۆلکێکی یەکساڵە وەربگرم.[٢]

*** زەکاتی مەڕو بزنو ئەندازەی زەکاتی واجب بوو تێیاندا:**

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حەزرەتی ئەبوبەکر ئەندازەی زەکاتی مەڕو بزنی بۆ نووسی کە خوداو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانیان پێ کردوە کە زەکاتی مەڕوبزن بەم شێوەیە وەربگرێ، ئەوەی بەدەمی خۆی دەلەوەڕێ لەچل سەرەوە تا سەدوبیست سەر یەك مەڕە، کە لەسەدو بیست زیادبوو تا دووسەد سەر دوومەڕ دەدا. کە لەدووسەد تێپەڕی تا سێصەد سەر، سێ مەڕ دەدا. کە لەسێ سەد تێپەڕی لەهەموو سەد سەرێکدا مەڕێك واجبە، ئەگەر مەڕو بزنەکان لەچل سەر کەمتر بوون ئەوە زەکاتیان لێ ناکەوێ مەگەر خاوەنەکە بۆ خۆی ئارەزۆی بێ، زەکاتیان لێ بدا.[٣]

---

[١] صـــــــــحيح: (ص.د/١٣٨٥) ، خ(١٤٥٤/٣١٧/٣)، (١٤٥٣/٣١٦/٣)، د(١٥٥٢/٤٣١/٤)، ن(٥/١٨)، جة(١٨٠٠/٥٧٥/١).

[٢] صحيح: (ص.د/١٣٩٤) ، ت(٦١٩/٦٨/٢)، د(١٥٦١/٤٥٧/٤)، ن(٢/٢٦)، جة(١٨٠٣/٥٧٦/١) واللفظ له عنده غيره زيادة في آخره.

[٣] صحيح: لەوەپێش تەخریج کرا.

مەرجی واجبوونی زەکات لە ئاژەڵدا

١- دەبێ ژمارەیان بگاتە نیصابی زەکات لێ دەرکردن.

٢- دەبێ ساڵیان بەسەردا بسوڕێتەوە، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: « لاَ زَكَاةَ فِي مَالٍ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ»[1]: لە هیچ ماڵو سامانێکدا زەکات واجب نیە تا ساڵی بەسەردا تێومرنەسوڕێتەوە.

٣- دەبێ ئەو ئاژەڵانە بەدەمی خۆیان بلەوەڕێن، پێویست بە ئاڵفو لەوەڕ ئامادەکردن نەکا، بەدەمی خۆیان لەپاوانی موباحدا زوربەی ساڵ لەوەڕبخوا، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «فِي صَدَقَةَ الْغَنَمِ فِي سَائِمَتِها إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ الى عشرين ومَائة شَاةً»[2]: لە زەکاتی مەڕو بزنی (بۆخۆ لەوەڕ)دا ئەگەر بوون بەچل هەتا سەدو بیست سەر یەك مەڕ واجب دەبێ.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) « فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ فِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ»: لە حوشتردا کە بۆ خۆی بلەوەڕێو پێویستی بە ئاڵف نەبێ لەهەموو چل سەرێکدا حوشترێکی تەمەن دووساڵ تەواوکردو واجب دەبێ.

ئەوەی نابێ بەزەکات وەربگیرێ

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کاتێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) موعازی نارد بۆ یەمەن پێی فەرموو: «وَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٤٩٧) ، جة(١/٥٧١/١٧٩٢)، قط(٣/٩٠/٢). هق(٤/١٠٣).

[2] بەشێکە لەنامەکەی حەزرەتی ئەبوبەکر کە لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا.

أَمْــوَالِهِمْ»[١]: خــۆ بپــارێزه لــەوەی شــتە هــەرەباش‌و ماڵــە هەڵبژاردەکــەیان وەربگری لەجیاتی زەکات.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حـەزرەتی ئەبوبـەکر چۆنیەتی پـڕۆژەی زەکـات وەرگرتنــی بـۆ نووسـی بـەو شـێوەیەی خـوداو پێغەمبـەر فـەرمانیان کردوە، تێیدا هـاتبوو «وَلاَ يُخْرَجُ فِي الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ ، وَلاَ ذَاتُ عَوَارٍ ، وَلاَ تَيْسٌ ، إِلاَّ مَا شَـاءَ الْمُـصَدِّقُ»[٢]: لـە حیـسابی زەکاتـدا ئـاژەڵی پـیرو کوێرو عەیبـدارو نێرینـە دەرناهاویژرێ، مەگەر زەکاتدەر بەئارەزۆی خۆی جیایان بکاتەوە.

حوکمی ئاژەڵی تێکەڵکراو

ئەگـەر دووکـەس یـان زیـاتر لەزەکاتـدەران ئاژەڵـەکانیان تێکـەڵاو کـرد بەجۆرێك کەماڵی هیچیان جیانەدەکرایەوە لەبەشی ئەوی تریان ئەوە زەکـاتی یەك کەس دەدەن ئەگەر زەکاتیان لێ بکەوێ.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە حـەزرەتی ئەبوبـەکر پـڕۆژەی وەرگرتنـی زەکاتی بۆ نووسی بەوشێوەی خوداو پێغەمبەری خودا فەرمانیان پـێ کـردوە: تێیدا هاتووە «وَلاَ يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلاَ يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بِالسَّوِيَّةِ فَإِذَا)[٣]:

مــاڵ‌و ســامانی لێــك جیــا تێکــەڵ نــاکرێن‌و مــاڵی تێکــەڵکراویش لێــك جیاناکرێنــەوە بەمەبەسـتی خۆرزگـارکردن لـە زەکاتـدان یـان کەمکردنـەوەی. ئەگـەر دووکـەس مـاڵ‌و سـامانیان تێکـەڵاو بـوو ئـەوە زەکـاتی ماڵەکـەیان لێ وەردەگیرێ، ئەمجار هەریەکەیان بەپێی چەندییەتی ماڵەکەیان لەناو خۆیانـدا

---

[١] متفق عليه: خ(١٤٩٦/٣٥٧/٣)، م(١٩/٥٠/١)، ت(٦٢١/٦٩/٢)، د(١٥٦٩/٤٦٧/٤٤)، ن(٥/٥٥).

[٢] صحيح: (ص: ١٤٥٥) .

[٣] صحيح: (ص: ١٤٥٠، ١٤٥١).

زەكاتەكە بەش دەكەن بۆ نموونە ئەگەر بەهەردوكیان چل سەر مەڕیان هەبوو بۆ هەریەكەیان بیست سەر، كابرای زەكات وەرگر لە یەكێكیان مەڕێك وەردەگرێ، ئەو كەسەی مەڕەكەی داوە داوادەكا شەریكەكەی نرخی نیوەی مەڕەكەی بۆ رەت بكاتەوە.

زەكاتی ماڵو سامانی دفنكراوی پێشینان (زكاة الركاز)

ریكاز: ماڵو سامانی دفنكراوی پێشینانە كە بەبێ ماندوبوونی زۆر دەست دەكەوێ، وەكوو دۆزینەوەی ئەو ماڵو سامانە شێردراوەی لێرەو لەوێ دەدۆزرێتەوە. ئەم جۆرە ماڵە هەر لەگەڵ دۆزرایەوەو كەوتە دەست، دەبێ زەكاتەكەی دەربكا بەبێ ئەوەی تێوەرسوڕانەوەی ساڵو گەییشتنی بە ئەندازەی نیصاب بە مەرج بگیرێ. ئەمەش بەپێی گشتگیری فەرموودەكەی پێغەمبەر: كە فەرموویەتی: «وَفِي الرِّكَازِ الْخُمُسُ»[1]: لەماڵو سامانی دۆزراوەی ژێر زەویدا پێنج یەك هەیە.

ئەوانەی زەكاتیان دەدرێتێ (مصارف الزكاة)

پەروەردگار دەفەرموێ: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللّهِ وَاللّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ – التوبة/٦٠}: زەكات نەوەكوو دەدرێ ئیللا كە دەدرێ بۆ فەقیران و هەژاران و ئەوانەی ئەركی كۆكردنەوەی زەكاتیان لەئەستۆدایە. هەروا ئەوانەی نۆ موسوڵمانن، بۆ ئازادكردنی كۆیلە، بۆ قەرزداران، بۆ ئەوانەی لەپێناو رەزامەندی خودادا جیهاد دەكەن، بۆ رێبوارو دابڕاوان

---

[1] متفـــــــق علیـــــــه: خ(١٤٩٩/٣٦٤/٣)، م(١٧١٠/١٣٣٤/٣)، ت(٦٣٧/٧٧/٢)، ن(٥/٤٥)، جة(٢٥٠٩/٨٣٩/٢)، د(٣٠٦٩/٣٤١/٨).

لەزێدو نیشتمانی خۆیان، ئەمە فەریضەیەکە لەخوداوە بۆ ئێوە دیاریی کراوە، خودا زاناو کار دروستە، حەکیمو لێزانە، هەموو بڕیارو فەرمانەکانی لەجێی خۆیدایە.

ئیبنو کەثیر لە تەفسیرو راڤەکردنی ئەم ئایەتەدا دەفەرموێ: پەروەردگار (کاتێ رەخنەی دوڕووە نەزانەکانی باسکرد: کە رەخنەیان لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) گرت دەربارەی دابەشکردنی زەکات، ئەمجار ئەوە رون دەکاتەوە کە چۆنیەتی دابەشکردنی زەکاتو دەستنیشانکردنی ئەوانەی شیاون بەزەکات پێدانو بەیانی حوکمەکەی لەخوداوەیە، بۆ خۆی ئەوەی رون کردۆتەوە، کەچۆن دابەشکردنی بەسەر ئەو تاقمو پێڕانەی لە ئایەتەکەدا دیاری کراون ئەنجام بدرێ.

*** ئایا پێویستە کەسێک زەکات بدا بەسەر هەموو ئەو تاقمانەدا دابەشی بکا؟**

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: زانایانی ئیسلام راجیاییان هەیە دەربارەی ئەو هەشت صنفانە، لەوەدا ئایا پێویستە زەکاتەکە هەموان بگرێتەوە یان ئەگەر دای بەدوو سێ کەس لەو هەشت صنفە کیفایەتە.؟ زانایان بوون بەدوو بەش.

هەندێکیان فەرموویانە پێویستە کابرا کە زەکات دەدا بیدا بەهەر هەشت صنفەکە، ئەمە رای ئیمامی شافیعیو کۆمەڵێکە.

کۆمەڵێکی تریان فەرموویانە پێویست ناکا بەسەر هەرهەشت صنفەکەدا دابەشی بکا، بەڵکوو دروستە زەکاتدەر زەکاتەکەی بەیەکێك لەو هەشت صنفەبدا وێڕای هەبوونی صنفەکانی تر، ئەمە رای ئیمام مالیكو کۆمەڵێك لە زانایانی سەلەفو خەلەفە، لەوانە ئیمامی عومەر، حوزەیفە، ئیبنو عەبباس، ئەبوالعالیە، سەعیدی کوڕی جوبەیر، مەیمونی کوڕی مەهران.

ئیبنو جەریر دەڵێ: ئەمە رای هەموو ئەهلی عیلمە. ئەم صنفانە کە دیاریی کراون بۆ رونکردنەوەی ئەوەیە: کە ئەمانەن زەکاتیان بەسەردا دابەش دەکرێ، نەك مانای ئەوەیە پێویستە زەکاتەکە هەموویان بگرێتەوە؛

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: با ئەو فەرموودانە باس بکەین کە دەربارەی هەریەك لەو تاقمانەی دروستە زەکاتیان بدرێتێ ریوایەت کراون

١- فەقیرەکان: لە ئیبنو عەمرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلاَ لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ».[1] صەدەقەو زەکات حەڵاڵ نیە بۆ دەوڵەمەندو بۆ کەسێك لەشساغو بەهێزو توانابێ.

لە عوبەیدیللای کوڕی (الخیار) ریوایەتکراوە، دەڵێ: دوو پیاو بۆیان گێڕامەوە کە هاتوونە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) داوای زەکاتیان لێ کرد، ئەویش تەشریفی لێیان وردبۆوەو چاوی پێداگێڕان، وای هاتنە بەرچاو کە بەهێزو تواناو گورجو گۆڵن. فەرمووی: «إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا وَلاَ حَظَّ فِيهَا لِغَنِيٍّ وَلاَ لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ».[2] ئەگەر حەزتان لێ بێ لەزەکات بەشتان دەدەم، وەلێ ئەوە بزانن: کە زەکات بەشی دەوڵەمەندی تێدانیەو دەوڵەمەند بۆی رەوانیە زەکات وەربگرێ، هەروا بەکەسێکیش حەڵاڵ نیە هێزو توانای هەبێو بتوانێ کاسبی بکا.

٢- مسکێنەکان: لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِهَذَا الطَّوَّافِ الَّذِي يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ فَتَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ». مسکێن ئەو کەسە نیە

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٢٥١) ، ت(٦٤٧/٨١/٢)، د(١٦١٨/٤٢/٥)، جة(١٨٣٩/٥٨٩/١)، ن(٥/٩٩).

[2] صحيح: (ص.د/١٤٣٨)، د(١٦١٧/٤١/٥)، ن(٥/٩٩).

مالـەو مـاڵ دەكـاو بەسـەر خـەڵكدا دەسـوڕێتەوە سـواڵیان لێ دەكـا، پـاروە خواردنێـك یـان دوو پـارو، دەنكـە خورمایـەك یـان دوو دەنكـە خورمـا دەیگێڕێتەوە. هاوەڵان عـەرزیان كـرد: ئـەدی مـسكێن كێیـە ئـەی پێغەمبـەری خودا؟! فەرمووی: مسكێن ئەو كەسەیە پێداویستی ژیانی نیـە، كـەس بـەحاڵی نازانێ تاخێری پێ بكا، داوای هیچ شتێكیش لەخەڵك ناكا.[1]

٣- ئەوانەی ئەركی زەكات كۆكردنەوەیان لەئەستۆدایە، ئەوانە كۆكەرەوەو زەكات وەرگرن، مافی خۆیانە بەشێك لەو زەكاتەیان پـێ بـدرێ، مەرجە نابێ زەكـات وەرگـرو فەرمانبـەرانی زەكـات كۆكردنـەوە لـە خـزمو كـەسوكاری پێغەمبەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) بـن، ئەوانـەی زەكاتیـان لێ حەرامـەو نابـێ وەری بگـرن، چـونكە لـە صـەحیحی موسـلیمدا چەسـپاوەو لـە عەبـدولموطـەلیبی كـوڕی ڕەبیعـەی كـوڕی (ألحارث) ڕیوایـەتكراوە: كـە ئـەوو (ألفضل)ی كوڕی (ألعباس) چون بۆلای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) داوایان لێ كرد بیانخاتە سەر كاروباری زەكات كۆكردنەوە، پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) فـەرمووی: « إِنَّ هَذِهِ الصَّدَقَةَ لاَ تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ وَلاَ لآلِ مُحَمَّـدٍ إِنَّمَا هِيَ أَوْسَاخُ النَّاسِ».[2] زەكاتو صـەدەقە بـۆ موحەممـەدو ئـالی موحەممـەد حەڵاڵ نیە، زەكاتو سەرفیترە چڵكو پۆخڵاوتی خەڵكە. خـەڵك بـەو زەكاتـە ماڵو سامانی خۆیان پاك دەكەنەوە، دڵو دەرونی خۆیان لە ڕەوشتی چروكیو ڕژدی پاك دەكەنەوە.

٤- مؤلفة القلوب: نـۆ موسـوڵمان: ئەمانـە چـەند جـۆرێكن: هەیـە زەكـاتی دەدرێتێ بۆئـەوەی موسـوڵمان ببـێ، وەكوو چـۆن پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) لەدەسـتكەوتی حونـەین بەشـی صـەفوانی كـوڕی ئومەیـەی دا،

---

[1] متفق علیه: م(١٠٣٩/٧١٩/٢)، خ(١٤٧٩/٣٤١/٣)، ن(٥/٨٥)، د(١٦١٥/٣٩/٥).

[2] صحیح: (ص.ج/١٦٦٤) ، م(١٠٧٢/٧٥٢/٢)، د(٢٩٦٩/٢٠٥/٨)، ن(٥/١٠٥).

صەفوان موشریك بوو هاوبەشی كرد، صەفوان بۆ خۆی دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەردەوام بەشی دەدام هەتاوای لێ هات لەهەموو كەسم خۆشتر دەویست، لەكاتێكا لەوەپێش لەهەموو كەس ناخۆشترم دەویست.[1]

هەیانە بۆیە زەكاتی دەدرێتێ تا ئایین لەدڵیدا جێگیر بێ‌و دڵی دابمەزرێ. وەكوو چۆن رۆژی غەزای حونەین سەد حوشتری دا بەكۆمەڵێك لە گەورە گەورەكانی ئەسیرە بەرەڵڵاكراوەكان، فەرمووی: «إِنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ وَغَيْرُهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْهُ ، خَشْيَةَ أَنْ يَكُبَّهُ اللَّهُ على وجهه فِي النَّارِ جهنم»[2]: من بەخشش دەدەم بە پیاوێك كەسانی ترم لەو خۆشتر دەوێ. وەلێ بۆیە رێزی لێ دەگرم ماڵی دەدەمێ لەترسی ئەوە نەوەكوو خودا بەرەوودەم فرێی داتە ناو دۆزەخەوە.

لە صەحیحەیندا لەئەبو سەعیدەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: حەزرەتی عەلی كەمی پارچە زێری پاڵفتە نەكراوی لە یەمەنەوە بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نارد، ئەویش دابەشی كرد بەسەر چوار كەسدا (ئەقرەعی كوڕی حابیس، عویەینەی كوڕی بەدر، عەلقەمەی كوڕی عولاثە، زید الخیر) فەرمووی: بۆیە ئەمەیان دەدەمێ دڵیان وەگری ئیسلام بێ.[3]

هەیانە بۆیە بەشیان دەدرێ بۆ ئەو هاوشانەكانیان تەماعیان بەركەوێ‌و موسوڵمان بن.

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٥٨٨) ، د(٢٠٥/٢٩٦٩ – ٨/٢٠٨)، ن(١٠٥ و ٥/١٠٦).

[2] متفق عليه: (١/٧٩/٢٧)، م(١/١٣٢/١٥٠)، د(١٢/٤٤٠/٤٦٥٩)، ن(٨/١٠٣).

[3] متفق عليه: خ(٨/٦٧/٤٣٥١)، م(٢/٧٤١/١٠٦٤)، د(١٣/١٠٩/٤٧٣٨).

هەیانە بۆیە دەیاندرێتێ هەتا زەکاتی سنووری ئەولای خۆیان بەلای ولآتی کوفردا کۆبکەنەوە، یان بۆئەوەی دیفاع لە حەوزەی موسوڵمانان بکاو زەرەریان لەولآتی موسوڵمانان‌و قەراغ بیجاغی ولآتی ئیسلام دووربخاتەوە.

ئایا دوای وەفاتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەشی (مؤلفة القلوب) ماوە.؟!

ئیبنو کەثیر دەڵێ: راجیایی تێدایە:-

لە ئیمامی عومەرەوەو لە عامیری الشَّعبیِ‌و کۆمەڵێکی ترەوە ریوایەت کراوە: کە دوای لەدونیا دەرچوونی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەشی (مؤلفة القلوب) نەماوەو نایاندرێتێ، چونکە پەروەردگار ئیسلام‌و موسوڵمانانی بەهێزو شکۆمەند کردوەو لە ولآتدا جێگیربون‌و دەسەلآتیان پەیدا کردوە، گەل‌و نەتەوەکانی تری بۆ ملکەچ کردون.

کۆمەڵێکی تر دەفەرموون: بەڵکوو ئەو بەشە بەردەوامەو دەیاندرێتێ چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دوای فەتحی مەککەو تێکشکاندنی هۆزی هەوازین بەشی (مؤلفة القلوب) نۆ موسوڵمانی داوە، ئەمە دیاردەیەکەو پێویستە بەردەوامی هەبێ.

٥- پرۆسەی کۆیلە ئازادکردن، ریوایەتکراوە، لە حەسەنی بەصرییەوەو لە موقاتیلی کوڕی حەییان‌و عومەری کوڕی (عبدالعزیز)و سەعیدی کوڕی جوبەیرو (ألنخعی) و (ألزّهری)و ئیبنو زەید فەرموویانە وشەی (ألرّقاب) لێرەدا بریتییە لە ئەو کۆیلانەی نووسراویان لەگەڵ مۆر دەکرێ‌و بە مەرج‌و بەپارە ئازاد دەکرێن لەماوەیەکی دیاریکراودا. هەمان راوبۆچون لەئەبو موسای ئەشعەرییەوە ریوایەت کراوە. ئەمە رای شافیعی‌و ئیمام (ألّلیث)یشە.

ئیبنو عەبباس‌و (ألحسن) دەفەرموون: هیچ خراپییەکی تێدانیە بەپارەی زەکات کۆیلە ئازادبکرێ. ئەمە رێبازی ئیمام ئەحمەدو ئیمام مالیك‌و

ئیسحاقیشه. واته: ئه‌مان پێیان وایه ده‌سته‌واژه‌ی (في الرقاب) له‌وه گشتی تره: که تایبه‌ت بکرێ به موکاته‌به‌وه یان سه‌رله‌به‌ر کۆیله‌ی پێ بکڕدرێو ئازادبکرێ. بێگومان ده‌رباره‌ی پاداشی به‌نده ئازادکردنو ئه‌ستۆ رزگارکردن فه‌رمووده‌ی زۆر ریوایه‌ت کراون، ئه‌ومیان تێدا چه‌سپاوه: که په‌روه‌ردگار به ئازادکردنی هه‌موو ئه‌ندامێکی کۆیله ئه‌ندامێکی ئازادکه‌ره‌که له‌ئاگر رزگار ده‌کا، ته‌نانه‌ت شه‌رمگای له‌به‌رامبه‌ر شه‌رمگایدا[1]. ئه‌مه‌ش له‌ڕوانگه‌ی ئه‌وه‌وه دێ که پاداش له‌جینسی کرداره. قورئان ده‌فه‌رموێ: {وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ – الصافات/٣٩} پاداشتان نادرێته‌وه مه‌گه‌ر به پێی کرده‌وه‌کانتان.

٦- الغارمون: چه‌ند جۆرێکی هه‌یه. هه‌یانه خۆده‌خاته ژێر قه‌رزه‌وه له‌به‌ر به‌رژه‌وه‌ندی گشتی، یان ده‌بێته به‌رعوده‌ی قه‌رزێكو ده‌چێته ئه‌ستۆیو زیان به ماڵه‌که‌ی ده‌گا. یان بۆخۆی قه‌رزداره‌و ناتوانێ قه‌رزه‌که‌ی بداته‌وه، یان له‌تاوانێکدا تووشی قه‌رزداری بووه‌و دوایی تۆبه‌ی کردوه ئه‌مانه هه‌موویان له‌زه‌کات به‌شیان ده‌درێ بۆئه‌وه‌ی هه‌موو پێداویستی یان به‌شێکی پێداویستییه‌کانیان جێبه‌جێ بێ.

ئه‌صڵو بنه‌ما له‌م باسه‌دا حه‌دیثه‌که‌ی (قبیصة)ی کوڕی (مُخارق الهلالي)یه: که‌ده‌ڵێ: قه‌رزێکم خسته ئه‌ستۆی خۆم، هاتمه خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ر (درووودی خودای له‌سه‌ر بێ) داوام لێ کرد له‌و باره‌وه قه‌ره‌بوویه‌کم بکا، فه‌رمووی: چاوه‌ڕوان بکه تا زه‌کاتمان بۆ دێ، ئه‌وکاته به‌شێکت بۆ دیاری ده‌که‌ین. ده‌ڵێ: پاشان فه‌رمووی: ئه‌ی (قبیصه)! سواڵ کردن حه‌ڵاڵ نیه مه‌گه‌ر بۆ یه‌کێك له‌سێ جۆر که‌س. پیاوێك به‌رعوده‌ی قه‌رزێك بێ بۆ

---

[1] صحيح: (ص.ج/٦٠٥١) رواه الترمذي من حديث ابي هريرة قال سمعت رسول الله يقول: (من اعتق رقبة مؤمنة أعتق الله منه بكل عضو منه عضواً من النار حتى يعتق فرجه بفرجه (٣/٤٩/١٥٨١).

بەرژەوەندی گشتی بەهۆیەوە توشی قەرزداری بوو، بۆی رەوایە داوابکا تا وەندەی دەست دەکەوێ خۆی پێ بگرێ ئیتر وازبێنێ. پیاوێك بەلاو کارەساتێك لەماڵو سامانەکەی دا هیچی نەما بۆی رەوایە داوابکا کۆمەکی پێ بکرێ تاخۆی دەگرێتەوەو ژیانی بەرەو باشی دەڕوا. پیاوێك هەژاریو نەبوونی پەخەی بگرێ بەجۆرێك سێ کەس لە عاقڵمەندانی قەومەکەی شایەتی بدەن بڵێن: فلانکەس توشی هەژاری بووەو نەدارایە. ئەوەش بۆی هەیە داوابکا کۆمەکی بکرێ هەتا ژیانی مسۆگەر دەبێو پشتی راست دەبێتەوە، جگە لەم سێ حاڵە ئەی قەبیصە بزانە سواڵکردنو داواکردنی ماڵ لەمو لەو سوتخواردنەو حەرامێکە خاوەنەکەی دەیخواو سوتە[1].

٧- في سبيل الله: ئەو جەنگاوەرو غەزاکارانەن، کە لەدیوانی حوکومەتدا موچەیان نیە.

بەلای ئیمامی ئەحمەدو (ألحسن)و ئیسحاقەوە حەج دەچێتە ناو بواری (في سبيل الله) لەبەر حەدیثی ئیبنو عەبباس (رەزای خودا لە خۆیو لەباوکی)، ریوایەت دەکا، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نیازی حەجی هەبوو، ئافرەتێك بەمێردەکەی گوت: دەبێ لەگەڵ پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) حەجم پێ بکەی، کابرا وتی: هیچم نیە پێداویستی حەجی تۆی پێ دابین بکەم، وتی بە حوشتری فلان حەجم پێ بکە، کابرا وتی: ئەو حوشترە تایبەت کراوە بە بواری (في سبيل الله)، دوایی کابرا هاتە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: خێزانم داوای لێ کردم لەخزمەت جەنابتدا حەجی پێ بکەم، منیش پێم گوت هیچم نیە بیکەمە ولاخی سواریت بۆ حەج، پێی گوتم: بەسواری حوشتری فلان بمنێرە، منیش پێم گوت: ئەو حوشترە تایبەت کراوە بۆ جەنگاوەرو غەزاکاران

---

[1] صحيح: (مختصر م/٥٦٨)، م(١٠٤٤/٧٢٢/٢)، د(١٦٢٤/٤٩/٥)، ن(٩٦/٥).

تایبەتە بە (في سبيل الله). پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەی ئەگەر بەسواری ئەو حوشترە حەجت پێ بکردایە، ئەوە دەچوە بواری (في سبيل الله)[1].

٨- ابن السبيل: = رێبوار، دابڕاو لە زێدو نیشتمان. کەسێکە سەفەریو رێبوار بە ولاتێکدا بڕوا هیچی پێ نەبێ بۆ تەواوکردنی سەفەرەکەیو گەیشتن بە ئامانج. ئەم جۆرە کەسانەش لەماڵی زەکات ئەوەندەیان دەدرێتێ بیانگەیەنێتەوە ولاتی خۆیان، ئەمە ئەگەر لە ولاتی خۆی ماڵیشی هەبێ هەر زەکاتی پێ دەشێ.

ئەم حوکمە بۆ کەسێکیشە دەست بکا بەسەفەر لە ولاتی خۆیەوەو هیچی پێ نەبێ ئەمەش لەماڵی زەکات ئەوەندەی دەدرێتێ بتوانێ کیفایەتی بکا بۆ چونو هاتنەوەی. بەڵگە لەسەرئەوە دەقی ئایەتەکەیەو ئەو فەرموودەیە: کە ئیمام ئەبو داودو ئیبنو ماجە لە حەدیثی موعەممەر: کە لەیەزیدی کوڕی ئەسلەم ئەویش لە عەطای کوڕی یەسارەوە لەئەبو سەعیدەوە ریوایەتیان کردوە، دەڵێ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيّ إلاَّ لِخَمْسَةٍ لِعَامِلٍ عَلَيْهَا أَوْ رَجُلٍ اشْتَرَاهَا بِمَالِهِ أَوْ غَارِمٍ أَوْ غَازٍ فِي سَبِيلِ اللّهِ أَوْ مِسْكِينٍ تُصُدِّقَ عَلَيْهِ مِنْهَا فَأَهْدَى مِنْهَا لِغَنِيّ»[2]. واتە: زەکات وەرگرتن بۆ دەوڵەمەند حەلاڵ نیە مەگەر بۆ پێنج کەس: ئەوکەسەی کاربەدەستی زەکات وەرگرتنو کۆکردنەوەیەتی، یان کەسێك بەشێك لەماڵی زەکات بەپارەی خۆی بکڕێ، یان کەسێك بەهۆی کاروبارێکی کۆمەلایەتیو رێکخستنەوەی موسوڵمانان قەرزدار بووبێ، یان کەسێك جەنگاوەری غەزابێ

---

[1] حسن صحيح: (ص.د/١٧٥٣)، د(١٩٧٤/٤٦٥/٥)، ك(١/١٨٣)، هق(٦/١٦٤).

[2] صحيح: (ص.ج/٧٢٥٠)، د(١٦١٩/٤٤/٥)، جة(١٨٤١/٥٩٠/١).

لەڕێگەی خودادا، یان کابرایەکی هەژار لەماڵی زەکات بەشێکی پێ درابێ ئەویش لەوبەشەی پێی دراوە هەندێکی لێ بکا بەدیاری بۆ دەوڵەمەندێك.

سەرفیترە (زكاة الفطر)

سەرفیترە لەسەر هەموو موسوڵمانێك واجبە، ئاماژە بەحەدیثی ئیبنو عومەر (ڕەزای خودا لەخۆیو لەباوکی بێ) ڕیوایەت دەکاو دەفەرموێ: پێغەمبەر زەکاتی فیترەی واجب کرد لەسەر کۆیلەو ئازاد، نێرو مێ، گەورەو بچوك لەموسوڵمانان، ئەندازەکەشی ڕبەیەك خورما یان ڕبەیەك جۆیە، فەرمانیشی کرد پێش ئەوەی دەربچن بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان، ئەو زەکاتە بدەن بە ئاتاج.[1]

حیکمەتو فەلسەفەی سەرفیترە

لەئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) زەکاتی سەرفیترەی واجب کرد بۆ پاککردنەوەی ڕۆژووەوانە کە لەقسەی لەغوو ناشیرین، بۆ دابینکردنی بژێوی هەژاران، جا کەسێك پێش نوێژ بەجێی هێنا، ئەوە زەکاتێکی پەسەندو قبوڵکراوە، کەسێکیش دوای نوێژ دابەشی کرد، ئەوە خێرێکە کردوویەتی.[2]

سەرفیترە لەسەر کێ واجبە؟

سەرفیترە واجبە لەسەر مرۆڤی ئازادی موسوڵمان، کە دارای بژێوی زیاد لەشەو ڕۆژی جەژن بۆخۆیو ماڵو منداڵو خێزانیو هەموو ئەوانەی بژێویان لەسەر ئەوە لەکوڕو خزمەتکار بەمەرجێ موسوڵمان بن.

---

[1] متفق علیە؛ خ (٣/٣٦٧/١٥٠٣)، م (٩٨٤، ٦٧٧/٩٨٦) د (٢/٦٧٩)، ت (٦٧٢،٦٧٠/٩٢ – ٢/٩٣) د (١٥٩٥،٤/٩٦، ٥/٥)، ن (٥/٤٨)، جە (١/٥٨٤/١٨٢٦).

[2] حسن (ص. جە/١٤٨٠)، جە (١/٥٨٥/١٨٢٧)، د (٥/٣/١٥٩٤).

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بەهەموو موسوڵمانێك بەدەرکردنی زەکاتی سەرفیترە لەجیاتی خۆی‌و خێزانی لە بچوك‌و گەورەو ئازادو کۆیلە لەوانەی بژێویان لەسەر ئەوە.[1]

ئەندازەی سەرفیترە

پێویستە بۆ هەر یەکێك نیو ربە گەنم یان ربەیەك جۆ یان مێوژ یان کەشك یان هەرشتێکی کە بەبژێو دەژمێردرێ وەکوو برنج‌و زوڕات‌و نۆك‌و ئەو جۆرە شتانە.

بەڵگەی ئەوە کە لە گەنم نیو ربە کیفایەتە حەدیثەکەی عوروەی کوڕی زوبەیرە کە دەفەرموێ: (خاتو ئەسمائی کچی ئەبو بەکر لەڕۆژگاری پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) زەکاتی سەرفیترەی دەردەکرد بۆ خێزانی خۆیان بۆ ئازادو بۆ کۆیلە دوو مود (مست) لەگەنم یان ربەیەك لەخورما، بەمست یان بەو ربەی قوتیان پێ دەپێوا).[2]

بەڵگەی ئەوە کە بۆ غەیری گەنم دەبێ ربەیەك بێ، حەدیثی ئەبو سەعیدی (الخدری)یە، کە دەفەرموێ: (ئێمە سەرفیترەمان دەردەکرد ربەیەك بژیو یان ربەیەك جۆ، یان ربەیەك خورما، یان ربەیەك کەشك، یان ربەیەم مێوژ).[3]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٨٣٥) ، قط (٢/١٤١/١٢)، هق (٤٤/١٦١).

[2] الطماوی ٢/٤٣ وهذا لفظه.

[3] متفق عليه: خ (٣/٣٧١/١٥٠٦)، م (٢/٦٧٨/٩٨٥)، ت (٢/٩١/٦٦٨)، د (٥/١٣/١٦٠١)، ن (٥/٥١)، جه (١/٥٨٥/١٨٢٩).

زۆربەی فوقەهاو شەرعزانان پێیان وایە نابێ لەجیاتی سەرفیترە پارە بدرێ، ئەبو حەنیفە دەفەرموێ: دروستە، ئیمامی نەوەوی لەشەرحی موسلیمدا ج٧/٦٠ باسی ئەوەی کردووە.

د. عبدالعظیم بدوی دەڵێ: من دەڵێم: قسەی ئەبو حەنیفە رەت دەکرێتەوە، چونکە (وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا). خودای تۆ هیچی لەیاد ناچێ، ئەگەر پارە لەجیاتی سەرفیترە دروست بوایە خوداو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوەیان روون دەکردەوە، بۆیە واجبە بەگوێرەی ظاهیری دەقەکان کار بکەینو ئەتویلو گۆڕانکاری نەکەین.

کاتی دەرکردنی زەکاتی سەرفیترە

لە ئیبنو عومەرەوە (رەزای خودا لەخۆیو لەباوکی بێ) ریوایەتکراوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کردووە بە دەرکردنی زەکاتی سەرفیترە پێش دەرچوونی خەڵك بۆ نوێژی جەژن.

دروستە پەلە بکرێ رۆژێك یان دوو رۆژ پێش جەژن بدرێ بەوانەی کۆی دەکەنەوە: کە فەرمانبەری رەسمی ئەوکارەن. لەنافیعەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئیبنو عومەر (رەزای خودای لێ بێ) زەکاتی سەرفیترەی دەدا بەو کەسانەی وەریان دەگرتو کۆیان دەکردەوە، ئەوانیش پێش جەژن بەرۆژێك دوو رۆژ دەیاندا بەهەژاران.[1]

سەرفیترە دەبێ هەر بدرێ بەهەژارو کەم دەرامەت، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەکوو لەحەدیثی ئیبنو عەبباسدا هاتووە فەرموویەتی: (وَطُعْمَةً لِلْمَسَاكِينِ).[2] خۆراكو بژێوە بۆ هەژاران.

---

(1) متفق عليه: سبق تخريجه.

(2) حسن: سبق تخريجه.

خێرو صەدەقەیەکە واجب نەبێ

سوننەتە موسوڵمانانی خودا پێداو زۆرو بەردەوام لەماڵو سامانی خۆیان ببەخشنو هەوڵ بدەن رەوشتی رەزیلیو چروکی لەناو خۆیاندا قەلاچۆ بکەن، چونکە پەروەردگار موسوڵمانان هەڵدەنێ بۆ بەخشینو یارمەتیدانی ئاتاجانو دەفەرموێ: {مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَاللّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاء وَاللّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ — البقرة/٢٦١}: نمونەی پاداشی ئەوانەی ماڵو سامانی خۆیان لەرێگەی خودادا دەبەخشن وەکوو دەنکە دانەوێڵەیەك وایە حەوت گوڵی لێ کەوتبنەوە لەهەموو گوڵێکیشدا سەد دەنکە دانەوێڵە هەبێ، پەروەردگاریش بەویستی خۆی پاداش دووچەندانە دەکاتەوە بۆ کەسانێك کەشیاوی ئەوە بن، پەروەردگار خەزێنەی رەحمەتی بەربلاوو گوشادەو زانایە بەهەموو شتێك.

هەروا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەبارەی هەڵنانی موسوڵمانان بۆ ماڵبەخشینو کۆمەکی کردن بە ئاتاجان، دەفەرموێ: « مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلاَّ مَلَكَانِ يَنْزِلاَنِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا اللَّهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا ، وَيَقُولُ الآخَرُ اللَّهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا».(١) هەموو رۆژێ کە بەندەکان رۆژیان لێ دەبێتەوە دوو فریشتە دادەبەزن یەکیان دەڵێ خودایە! ببەخشە بەو کەسەی ماڵی خۆی لەرێی رەزامەندی تۆدا دەبەخشێو یارمەتی ئاتاجان دەدا شوێنی بۆ پڕبکەرەوەو چەند دەبەخشێ پتری پێ بدەوە، ئەوی تریان دەڵێ: خودایە ئەو کەسەی روژدو چروکە فەوتانی ماڵو سامانی بەسەردا نازڵ بکەو خێرو خۆشی لەماڵو دارایی خۆی نەبینێ.

شیاوترین کەس: کە موسوڵمان خێری پێ بکا، خزمو کەسوکارە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ

(١) متفق علیه: خ (١٤٤٢/٣٠٤/٣)، م (١٠١٠/٧٠٠/٢).

صَدَقَةٌ وَ عَلَى ذِي الرَّحِمِ ثِنْتَانِ: صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ». [١] خێر بەهەژارێك کەخزم نـەبێ هەر صەدەقەیەو بەس، بەڵام خێر بەخزمو کەسوکار هەم صەدەقەیەو هەم صیلەی رەحمە.

باسی حەج

گەورەیی‌و خێرو فەڕی حەجو عەمرە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: ((اَلْعُمْرَةُ إِلَى اَلْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالْحَجُّ اَلْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا اَلْجَنَّةَ)) [٢] عومرەکردن تا عومرەیەکی تر دەبێتە کەفارەتی گوناهی نێوانیان. حەجی پەسەندو قبوڵکراو پاداشی نیە جگە لەبەهەشت، کە بەهەشت خۆی پاداشی هەرە بەرزی خودایە دەیدا بە بەندەکانی.

لە ئیبنو مەسعوودەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ وَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَلَيْسَ لِلْحَجَّةِ الْمَبْرُورَةِ ثَوَابٌ إِلاَّ الْجَنَّةُ». [٣] بەردەوام بن لەسەر ئەنجامدانی حەجو عومرە، چونکە ئەوان قەڵاچۆی تاوانو هەژاری دەکەن، وەکوو چۆن ئاگرو کورەی ئاسنگەرو زێڕینگەر چڵكو ژەنگی ئاسنو زێڕو زیو لادەبەن، حەجی قبوڵکراویش پاداشی نیە جگە لە بەهەشت.

---

[١] صحيح: (ص. ج/٣٨٥٨) ، ت (٢/٨٤/٦٥٣).

[٢] متفـق عليـه: (٣/٥٩٧/١٧٧٣)، م (٢/٩٨٣/١٣٤٩)، ت (٢/٢٠٦/٩٣٧)، جـه (٢/٩٦٤/١٨٨٨)، ن (٥/١١٥).

[٣] صحيح: (ص. ج/٢٩٠١) ، ت (٢/١٥٣/٨٠٧)، ن (٥/١١٥).

لـه ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: لـه پێغەمبـەرم بیـستووە دەیفەرموو: «مَنْ حَجَّ لِلَّهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ».[1] کەسێك بەمەبەستی ڕەزامەندی خودا حەج بکا قسەی ناشیرین‌و نەشیاو نـەکاو جوێن نەدا شەڕ نەکا، تاوانی لەسەر نامێنێ وەکوو ئەو ڕۆژەی لەدایك بـووە ئـاوای لێ دێتەوە.

لـه ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْحَاجُّ وَالْمُعْتَمِرُ وَفْدُ اللَّـهِ دَعَـاهُمْ فَأَجَابُوهُ وَسَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ»: موسوڵمانی غەزاکەر لەڕێگەی خودادا حـاجی‌و ئـەو کەسەی عەمرە دەکا وەفدی پەروەردگارن شاندو نوێنەرن بـۆلای خـودا، خـودا بانگی کـردوون بـەپیر بانگـەوازیی‌یـەکەیـەوە چـون، داوایـان لـەخودا کـردووە ئەویش ناهومێدی نەکردوون داواکارییەکەیانی جێبەجێ کردوون.

حوکمی حەج

حــەج‌و عــومرە لــەماوەی تەمەنــدا یــەکجار واجـبن لەســەر هــەموو موسوڵمانێکی بـاڵغ‌و عـاقڵ‌و خـاوەن توانـا. قورئـان دەفـەرموێ: {إِنَّ أَوَّلَ بَيْـتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ، فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَـن دَخَلَهُ كَـانَ آمِنًـا وَلِلَّهِ عَلَـى النَّـاسِ حِـجُّ الْبَيْـتِ مَـنِ اسْـتَطَاعَ إِلَيْـهِ سَـبِيلاً – آل عمــران/٩٦-٩٧ }: یەکـەم خـانوو کـەبنیات نـراوە بـۆ خوداپەرسـتی ئـەو خانوەیـە لەشـاری مەککـەدا دروسـتکراوە. ئـەو خانوەیـە کـە ئیـبراهیم‌و ئیـسماعیل بنیاتیـان نــاوە بـۆ خوداپەرسـتی، ئـەو ئاسـتانەیە سەرچـاوەی شارەزاییکردنی خەڵکە، نوێژکەرەکان لەکاتی نوێژو پاڕانەوەدا ڕوی تێدەکەن‌و

[1] متفــق عليــه: خ (٣/٣٨٢/١٥٢١)، م (٢/٩٨٣/١٣٥٠)، جـــه (٢/٩٦٤/٢٨٨٩)، ن (٥/١١٤)، ت (٢/١٥٣/٨٠٨).

دڵی موسوڵمانانی پێوە بەندە، لەوماڵەدا نیشانەی ئاشکرای تێدان، یەکێ لەو نیشانانە شوێنی راوەستانی ئیبراهیمە تێیدا کە بۆ نوێژکردن لێی راوەستاوەو لەخودا پاڕاوەتەوە. هەرکەسێکیش تینی بۆهاتبێ‌و خۆی خستبێتە ناوی تا لەناویدا مابووبێتەوە پارێزراو بووە، پێویستیشە هەرکەسێك لە موسوڵمانان توانای دارایی‌و جەستەیی هەبوو لەماوەی تەمەنیدا جارێك دیدەنی ماڵی خودا بکا بەمەبەستی حەجکردن بۆ خودا، ئەمەش رێزلێنانێکی تایبەتییە بۆ ئەو خانە پیرۆزە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتاری بۆ خوێندینەوە فەرمووی: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا»: ئەی خەڵکینە! پەروەردگار حەجی لەسەر فەرز کردوون حەجی ماڵی خودا بکەن.

پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا حەج کردن هەموو ساڵێ واجبە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بێدەنگ بوو وەڵامی نەدایەوە، تا سێ جار کابرا پرسیارەکەی دوبارە کردەوە. فەرمووی: «لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ» ئەگەر بمگوتایە بەڵێ، هەموو ساڵێ حەجتان لەسەر واجب دەبوو، نەشتان دەتوانی ئەنجامی بدەن، پاشان فەرمووی: «ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ».[1] ئەوەی پێتان نالێم‌و بێدەنگیم لێ کرد مەی وروژێنن، هەموو ئەو گەل‌و نەتەوانەی پێش ئێوە بەهیلاك بردووە زۆر پرسیار کردنیان‌و سەرپێچیکردنیان بۆ فەرمانی پێغەمبەرانیان بووە، کە فەرمانم پێ کردن بەکارێك بەگوێرەی توانا پێی

---

[1] صحیح: (مختصر م/٦٣٩) ، م (٢/٩٧٥/١٣٣٧)، ن (٥/١١٠).

هەڵسن، ئەگەر نەهیم لێ کردن لەشتێك سەرلەبەر وازی لێ بێنن‌و توخنی مەکەون.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ ، وَالْحَجِّ ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ».[1] ئایینی ئیسلام لەسەر پێنج روکن بنیات نراوە، شایەتومان بەوەی هیچ خودانین جگە لە زاتی (الله) هەروا شایەتی بەوەی حەزرەتی موحەممەد پێغەمبەرە، بەجێ هێنانی نوێژ، زەکاتدان، حەجکردن، بەرۆژوو بوونی مانگی ڕەمەزان.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «هَذِهِ عُمْرَةٌ اسْتَمْتَعْنَا بِهَا فَمَنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ الْهَدْيُ فَلْيَحِلَّ الْحِلَّ كُلَّهُ فَإِنَّ الْعُمْرَةَ قَدْ دَخَلَتْ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ».[2] ئەمە عومرەیەکە بەشێوەی (تمتع)و سەربەخۆ ئیحرامان بۆی بەستووە، جا کەسێك هەدی‌و دیاری‌و قوربانی نیە با ئیحرامەکە بشکێنێ، چونکە عومرە چووەتە گەڵ حەج هەتا دونیا دونیایە.

لە (الصبی) کوری مەعبەدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە خزمەت حەزرەتی عومەر (رەزای خودای لێ بێ) عەرزم کرد: ئەی ئەمیری موسوڵمانان! من موسوڵمان بووم‌و وام زانیوە حەج‌و عەمرەم لەسەر واجبن، بەنیازی ئەنجامدانیان بەیەکەوە ئیحرامم بەستووە، عومەر فەرمووی: دەق بەپێی سوننەت‌و ڕێبازی پێغەمبەرت (دروودی خودای لەسەر بێ) کردووە.[3]

---

[1] متفق علیه: سبق تخریجه.

[2] صحیح: (الإرواء/٩٨٢) ، م (٢/٩١١/١٢٤١).

[3] صحیح: (الإرواء/٩٨٣) ، ن (٥/١٤٦)، د (٥/٢٣٠/١٧٢٢)، جه (٢/٩٨٩/٢٩٧٠).

حەجی منداڵو کۆیلە

حـەج لەسـەر منـداڵو شـێت واجـب نیـە، چـونکە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ».[1] سێ جۆر ئادەمیزاد ئەرکیان لەسەرشان نیەو موکەلەف نین، نوستوو تا بەخەبەر دێ، شێت تا شێتیەکەی لێ دەرەوێتەوە، منداڵ تا باڵغو رەسیدە دەبێ، هەروا حەج لەسەر کۆیلە واجب نیە، چونکە توانای نیە نیمەی بەدەست خۆی نیە، ناچارە خزمەتکاری خەڵك بێ.

خۆ ئەگەر منداڵ یان کۆیلە بۆیان ڕێکەوت حەجیان کرد، حەجەکەیان صەحیحە، بەڵام لەبری حەجی واجبیان ناکەوێ، هەرکاتێ کۆیلەکە ئازاد بوو، یان منداڵەکە رەسیدە بوو، مەرجی حەجیان تێدا هاتە دی دەبێ حەج بکەن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئافرەتێك منداڵێکی بردە حزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد ئاخۆ ئەم بۆ ئەوە دەشێ حەجی پێ بکەم؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (نعم ولك أجر) بەڵێ ئەگەر حەجی پێ بکەی خێرت دەگاتێ.[2]

هەر لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَيُّمَا صَبِيّ حَجَّ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى ، وَأَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ، ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى».[3] هەر منداڵێك حەجی کرد پاشان رەسیدە بوو توانای حەجکردنی هەبوو حەجێکی تری لەئەستۆیە، هەر کۆیلەیەك

---

[1] لەومپێش تێپەڕی.

[2] صحيح: (مختصر م/٦٤٨) ، م (٢/٩٧٤/١٣٣٦)، د (٢/١٦٠/١٧٢٠)، ن (٥/١٢٠).

[3] متفـــق عليـــه: خ (٤/٦٦/١٨٥٥)، م (٢/٩٧٣/١٣٣٤)، ت (٢/٢٠٣/٩٣٢)، د (٥/٢٤٧/١٧٩٢)، ن (٥/١١٧).

حەجی کرد دوایی ئازاد کرا حەجێکی تری لەسەرە، واتە حەجی پێشویان بری حەجی فەرز ناکەوێ.

توانای دارایی بۆ ئەنجامدانی حەج

هەر کەسێك توانای جەستەیی‌و ماڵ‌و دارایی چون‌و هاتنەوەو پێداویستی ژیانی خۆی‌و ماڵ‌و منداڵی هەبوو لەو ماوەیەدا ڕێگاوبانیش ئەمین بوون ئەوە حەجی لەسەر واجب بووە. (ئیستیطاعە) هاتۆتە دی. بەمەرج گرتنی لەشساغی بەپێی حەدیثی ئیبنو عەبباسە: کە دەفەرموێ: ئافرەتێکی خەثعەمی هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد ئەی ڕەوانەکراوی خودا باوکم حەجی لەسەر واجب بووەو پیرێکی پەککەوتەو بەساڵاچووە، ناتوانێ خۆ بەسەر وڵاخەوە ڕابگرێ، ئایا لەجیاتی ئەو حەج بکەم؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (حجيّ عنه). بەڵێ لەباتی ئەو حەج بکە.[1]

بەمەرجگرتنی ئەوە کەدەبێ کابرا ئەوەندەی هەبێ زیاد لەبژێوی خۆی‌و ئەوانەی بژێویان لەئەستۆی ئەوە بتوانێ تا دەچێ‌و دێتەوە پەکیان نەکەوێ، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ». بەسە بۆ پیاو لەتاوانباری کە ئەوانەی بژێویان لەسەر ئەوە بیانفەوتێنێ‌و توشی برسییەتی‌و ئاتاجییان بکا.

بەمەرجگرتنی ئاسایشی ڕێگاوبان، لەبەر ئەوەیە: کە بەواجبگێڕانی حەج لەگەڵ نەبوونی ئەمن‌و ئاسایشی ڕێگەوبان زیانبەخش‌و خۆخستنە ناو هیلاکەتە. ئەمەش شەرع پەسەندی ناکا.

---

[1] متفــق عليــه: خ (٤/٦٦/١٨٥٥)، م (٢/٩٧٣/١٣٣٤)، ت (٢/٢٠٣/٩٣٢)، د (٥/٢٤٧/١٧٩٢)، ن (٥/١١٧).

حەجکردنی ئافرەت

هەرکاتێك مەرجەکانی ئیستیطاعە لە ئافرەتدا هاتنەدی، حەجی لەسەر پێویست دەبێ وەکوو پیاو، وەڵێ مەرجێکی تر هەیە دەبێ بۆ ئافرەت بێتەدی، ئەویش ئەوەیە دەبێ مێردی یان پیاوێکی مەحرەمی لەتەکدا بێ، ئەگەر ئەم مەرجەی نەیەتەدی ئەوە ئیستیطاعەی بۆ دەستەبەر نەبووە حەجی لەسەر فەرزنیە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: بیستم پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلاَّ وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ وَلاَ تُسَافِرِ الْمَرْأَةُ إِلاَّ مَعَ ذِى مَحْرَمٍ». با پیاو لەگەڵ ئافرەتی بێگانەدا خەڵوە نەکا بەبێ ئەوەی ئافرەتەکە مەحرەمی لەگەڵ بێ، با ئافرەت سەفەر نەکا مەگەر لەگەڵ مەحرەمدا بێ، لەوکاتەدا پیاوێك هەڵسایە سەرپێو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ژنەکەم بەرێ کەوتووە بۆ حەجو بۆ خۆشم ناونووس کراوم بۆ فلاّن غەزا. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «انْطَلِقْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ». برۆ فریابکەوە بگەرە ژنەکەتو لەگەڵ ئەودا حەج بکە.[1]

حەج نابێ دوابخرێ

پێویستە لەسەر ئەوکەسەی کە توانای حەجکردنی هەیە حەج دوانەخاو هەر ئەو ساڵە خۆ ئامادەبکاو بەرێ بکەوێ بۆ ئەنجامدانی حەجەکەی. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ فَإِنَّهُ قَدْ يَمْرَضُ الْمَرِيضُ وَتَضِلُّ الضَّالَّةُ وَتَعْرِضُ الْحَاجَةُ»[2]: کەسێك بەنیازی حەج بوو با پەلەبکاو دوای نەخا. چونکە لەوانەیە نەخۆش بکەوێو نەتوانێ حەج

---

[1] متفق عليه: خ(٣٠٠٦/١٤٢/٦)، م(١٣٤١/٩٧٨/٢) واللفظ له.

[2] فقه السنة ج١/٥٤٩.

بکا، وێدەچێ ماڵو سامانو راحیلەکەی لێ گوم ببێ، یان بەربەستێکی بۆ بێتە پێشەوە رێگربێ لە حەجکردنەکەی.

کاتو شوێنی حەجکردن. (ألمواقيت)

مواقیت: کۆی (میقات)ە میقاتیش دوو جۆرە (زەمانیو مەکانی)

میقاتە زەمانییەکان

پەروەردگار دەفەرموێ: {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ – البقــرة/١٨٩} پرســیارت لێ دەکــەن دەربــارەی مــانگ کــە ئــەو هــەموو گۆڕانکارییــەی بەســەردادێ دەمێــك باریــكو پــچوکەو دەمێــك دەبێتــە نیــوە کەوانەیی دوایی وردە وردە دەبێتە کەوانەیی تەواوو خشت دەبێ! پێیـان بڵـێ: ئەوە نیشانەیە بۆئەوەی خەڵك کاتەکانی خۆیانی پێ دیاری بکـەن بەتایبـەتی وەرزی حەج.

یان دەفەرموێ: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ – البقـرة/١٩٧}: کاتـەکانی حـەج چەند مانگێکی دیاریکراون، مانگی شەوالو ذیلقەعیدەو دەشەوی ذیلحیجەن.

ئیبنو عومەر (رەزای خودا لـەخۆیو لـەباوکی) فەرموویـەتی: مانگـەکانی حەج شەشەلانو ذیلقەعیدەو دەرۆژی ذیلحیجەن.[1]

میقاتە مەکانییەکان

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەســەر بــێ) زولحولەیفــەی بەشــوێنی ئیحــرام بەســتنی دانیــشتوانی مەدینــە دەستنیشان کـرد. بـۆ خـەڵکی وڵاتـی شـام (ألجحفـة)ی دانـا. بـۆ خـەڵکی وڵاتـی

---

[1] صحيح الأسناد: (مختصر خ/٣١١، ص/٣٧٢)، خ(٣/٣١٩) تعليقاً.

نەجد (قرن المنازل)ی دیاری کرد. بۆ خەڵكی وڵاتی یەمەن (یَلَمْلَم)ی كرد بەشوێنی ئیحرام بەستن. فەرمووی: ئەم شوێنانە میقاتن بۆ خەڵكی ئەو شوێنانەو بۆ ئەوانەی بەسەر ئەواندا دێن لەدانیشتوانی وڵاتی تر بۆ حەجو عەمرە، كەسێكیش لەودیو ئەو شوێنانەوە بن، ئەوە لەشوێنی خۆیەوە ئیحرام دەبەستێ‌و دەست دەكا بەحەجكردن تەنانەت بۆ دانیشتوانی مەككە خودی مەككە میقاتەو لەوێدا ئیحرام دەبەستێ.[1]

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتكراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆ خەڵكی وڵاتی عێراق (ذات عرق)ی كردوە بە میقات.[2]

هەركەسێك ویستی بە مەبەستی حەجو عومرە بچێ بۆ مەككە نابێ لەو میقاتو شوێنە دیاریكراوانە بەبێ بەستنی ئیحرام تێپەڕێ، مەكروهیشە پێش ئەوەی بگاتە ئەو شوێنانە ئیحرام ببەستێ هەموو ئەو حەدیثانەی ریوایەتكراون دەربارەی هەڵنانی موسوڵمانان بۆ ئیحرام بەستن پێش ئەوەی بگەنە ئەو شوێن‌و میقاتانە صەحیح نین. بەڵكوو فەرموودەی پێچەوانەی ئەو حەدیثانە ریوایەتكراون.[3]

ئەو فەرموودەی ئیمام مالیك چەند جوانە، كە بەو كابرایەی فەرموو: كە دەیەویست پێش ئەوەی بگاتە (زولحولەیفە) ئیحرام ببەستێ.

ئەوەبوو پێی فەرموو: ئیحرام پێش گەیشتن بە میقات مەبەستە مَن ترسی ئەوەم هەیە تووشی فیتنە ببێ، كابرا وتی: چ فیتنەیەك لەمەدا هەیە؟ چەند میلێكە زیادی دەكەم، ئیمام مالیك پێی فەرموو: چ فیتنەیەك لەوە گەورەترە ئەتۆ وابزانی فەضیلەو خێرێكت دەست خۆ خستووە، پێغەمبەر

---

[1] متفق علیه: خ(١٥٢٤/٣٨٤/٣) وهذا لفظه. م(١١٨١/٨٣٨/٢)، د(١٧٢٢/١٦٢/٥)، ن(١٢٣/٥).

[2] صحیح: (الإرواء/٩٩٨)، د(١٧٢٣/١٦٣/٥) هكذا مختصراً، ن(١٢٥/٥).

[3] بڕوانە سلسیلة الأحادیث الضعیفة: ٢١٠/٢١٢.

(درودی خودای لەسەر بێ) نەیتوانیوە بیکا.؟ من ئایەتی قورئان دەبیستم کە دەفەرموێ: {فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ – النور/٦٣} با ئەوانەی سەرپێچی فەرمانەکانی پێغەمبەر دەکەن بترسن لەوەی تووشی فیتنەیەك ببن، یان سزایەکی بەئێش یەخەیان بگرێ.

تێپەڕبوون لە میقات بەبێ ئەوەی ئیحرام ببەستێ

کەسێك بەنیازی حەج و عومرە دەیەویست بچێ بۆ مەککەو بەبێ ئەوەی ئیحرامی بەستبێ لە میقات تێپەڕی، ئەمجار ئیحرامی بەست، بێگومان تاوانی ئەنجامداوە، ئەو تاوانەی لەکۆڵ ناکەوێ مەگەر بگەڕێتەوە بۆ میقات و لەوێ ئیحرام ببەستێ و ئەمجار دەست بکا بە نوسوك و کارەکانی حەج و عومرە. ئەگەر نەگەڕایەوە نوسوك و کارەکانی صەحیحن بەڵام تاوانێکی ئەنجام داوە. فیدیەو سەربڕینی ئاژەڵیشی لەسەر نیە، ئامـاژە بـە حـەدیثـی صـەفوانی کـوڕی یـەعلا، کـە تێـیدا هـاتووە: یـەعلا بـە حـەزرەتی عومـەری گـوت ئـەو شـوێنەم نیـشان بـدە: کـە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) نیگـای بـۆ هـات؟ حەزرەتی عومەر فەرمووی: لە کاتێکدا پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە (الجعرانة) بوو کۆمەڵێکیشی لـە هـاوەڵانی لەخزمەتـدا بـوو، پیاوێك هاتـە خزمەتی وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! تۆ چی دەفەرمووی: دەربـارەی پیاوێك ئیحرامی بە عومرە بەستووەو بۆنێکی زۆری لەخۆی داوە؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ساعەتێك بێدەنگ بـوو، پاشـان نیگـای بـۆ هـات، حـەزرەتی عومەر ئاماژەی بۆ یەعلا کرد، یەعلا هات، پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) پارچـە قوماشـێکی بـۆ کرابـوو بەچـادر سـێبەری لێ کردبـوو حـەزرەتی عومەر سەری بردە ژێر چادرەکە بینی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بـێ) روخـساری سـوور هەڵگـەڕاوە قـوڵ بۆتـەوە لـەوەرگرتنی نیگـادا، پاشـان ئـەو

حاڵەتەی ئەما، فەرمووی: کوا ئەو کەسەی پرسیاری دەربارەی عومرە کرد؟ کابرایان هێنایە خزمەتی. پێی فەرموو: «اغْسِلْهُ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكِ».[1] ئەو بۆن‌و ئارایشەی لەخۆت داوە بیشۆرەوە جوببەکەت دابکەنە، پۆشاکی دوروواوت لەبەردانەبێ. کاروباری حەج چۆن دەکەی ئاوایش لە عومرەکەتدا رەفتار بکە.

بێگومان ئەم حەدیثە بەئاشکراو رون دەلالەت دەکا لەسەرئەوە کەسێك سەرپێچییەك بکا لە سەرپێچییەکانی ئیحرام هەر ئەوەندەی لەسەرە واز لە سەرپێچییەکەی بێنێ، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەکابرا خۆ ئارایشتکەرو جوببە لەبەرەکە نەکرد بەهیچ فیدیەو فەرمبویەك جگەلەوەی خۆبشواو بۆنەکەی پێوە نەمێنێ‌و جوببەکەشی دابکەنێ‌و دەست بکا بە نوسوك‌و کاروباری حەج‌و عومرە.

خۆ ئەگەر سەربرینی ئاژەڵ بۆ فەرمبوی ئەو سەرپێچییە واجب بوایە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەکابرا دەکرد بیکا، چونکە قاعیدەیەکی ئوصولییە {لا يجوز تأخير البيان عن وقت الحاجة والحاجة قائمة} نابێ رێنموییو رونکردنەوەی شەریعەت لەکاتی پێویستی دوابکەوێ لە حاڵێکدا پێویستی بەرێنموییی هەبێ‌و نەکرێ.

ئیحرام بەستن لەمیقات

ئەگەر نیازی ئیحرام بەستنی بوو دەیەویست بەشێوەی قیران واتە: ئیحرام بە حەج‌و عومرە پێکەوە ببەستێ، (هدی) لەگەڵ بردبوو ئەوە نیەتی حەج‌و عومرە دێنێ‌و دەڵێ: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ). خۆ ئەگەر هەدیی نەبردبوو، ئەگەر (هیی) لەگەڵ خۆی نەبردبوو، - ئەمەش پەسەندە —

[1] متفق عليه: خ(١٥٣٦/٣٩٣/٣)، م(١١٨٠/٨٣٦/٢)، د(١٨٠٢-١٨٠٣-١٨٠٤/٢٦٥/٥).

ئیحرام بەعەمرە دەبەستیٚو بەس. پێویستە بڵێ: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِعُمْرَةٍ). جا ئەگەر لەوەپێش تەلبیەی تەنیا بەحەج کردبوو ئەوە دەبێ هەڵیوەشێنێتەوەو بیکات بە عومرە، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەهەموو هاوەڵانی کرد: کە تەوافو سەعییەکانیان بکەن بەعومرە. مەگەر کەسێك (هەدی) هێنابێ هەروەها چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)، لە هەڵوێستی ئەوانەش ناڕازی بوو کە دەست لەعاست بەبیستنی فەرمانەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) رانەسانو کەمتەرخەمییان کرد. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) جەختی ئەمەی کردوە کە فەرمووی: «دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ». ئەم دەقە بەڕوونی ئەوە دەگەیەنێ کە عومرە بەشێکی جیانەبووەوەی حەجەو لەو هەڵناوێردرێ.

هەروا پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا سُقْتُ الْهَدْيَ». ئەگەر جارێکی تر حەج بکەمەوە، ئەوەی توشم هاتو تێپەڕی بێتەوەڕێم، ئیتر (هەدی) لەگەڵ خۆم نابەم بەشێوەی قیران ئیحرام بە حەجو عومرە نابەستم، ئەمە مانای ئەوە ناگەیەنێ کەبەهۆی ئیحرام بەستنی بەشێوەی قیران رەغبەتێکی خۆی لەدەست دابێ. بەڵکوو ئاماژەیە بەوە: کە حەجکردن بەشێوەی (تمتع) پەسەندترە لەشێوەی قیران هەموو حاجییەك دەبێ لەگەڵ جێبەجێ کردنی حەج عومرەش ئەنجام بدا یان عومرەکە پێش حەج دەخا ئەگەر هەدی نەبردبێ، ئەمە پێی دەڵێن: (تمتع)، یان ئیحرام بەهەردووکیان دەبەستێ چونکە هەدی هێناوە بەمەش دەگوترێ (قیران) هەر شێوەیەك لەم دوو شێوە حەجو عومرە هەڵبژێرێ پەسەندەو موافیقی سوننەتو رێنمویی پێغەمبەرە (درودی خودای لەسەر بێ) وەکوو لەپێشەوە رونمان کردەوە.

ماوەتــەوە ئــەوە بــزانین پێویــستە لەســەر ئــەو کەســەی ئیحــرام بەســتنی بەشــێوەی (موفریــد) یــان بەشــێوەی (قــیران) بــێو (هــەدی) لەگــەڵ خــۆی نــەهێنابێ – دوای تــەواف‌و ســەعی نێــوان صــەفاو مــەڕوە ئیحــرام بــشکێنێ، چونکە ئیحـرام بەسـتوو بـە حـەج‌و عـومرە کـاتی ئـەوەی بەدەسـتەوە نابـێ ئیحــرام بــشکێنێ‌و ئــەمجار ئیحــرام بەحــەج ببەســتێ پــێش ئــەوەی کــاتی راوەســتانی عەرەفــە تێپــەڕێ. لەســەر ئــەم بنەمایــە، دروســت نیــە بــۆ کەســێك ئیحرام بە (موفرید)ی ببەستێ یان بەشێوەی (قیران) و (هەدی) نـەهێنابێ: کە ئیحرامەکەی بشکێنێ ئیللا دوای شەیتان رەجم کردن رۆژی جەژن، ئەگەر کـاتی ئـەوەی لەبەردەمـدا نـەبوو بـۆ ئیحـرام شـکاندن‌و ئیحـرام بەسـتنەوەی سەرلەنوێ.

نموونــەی ئەمــە کەســێك شــەوی نۆیــەم گەیــشتە مەککــە، ترســی ئــەوەی هەبوو راوەستانی عەرەفەی لەکیس بچێ لەبـەر مـاوە کـەمی‌و نزیکبوونـەوەی بەرەبەیان‌و دەرکەوتنی فەجر، ئەم کابرایە واجبە لەسەری خێرا بکەوێتـەڕێ بـۆ کێـوی عەرەفـە بۆئـەوەی راوەسـتانی عەرەفـەی لـەکیس نەچـێ‌و هـەموو حەجەکەی بفەوتێ، ئا لەم کاتەدا حەجکردن بەشـێوەی (ئیفـراد) لـە حاڵـەتی ئـاوادا دروسـتەو مەشـروعە بـەڵام لـە سـنورێکی زۆر تەسـکدا. جـا ئەگـەر حاجییەك بەبێ ناچاری بەشێوەی ئیفراد حەجی کرد بەشـێوەی (تەمـەتوع‌و قـیران) نـەیکرد ئـەوە گوناحبـار دەبـێ چونکە پابەنـدی فـەرمانی پێغەمبـەر (درودی خــودای لەســەر بــێ) نــەبوە - کــە فــەرمانی بــە هــاوەڵانی کــرد حەجەکـەیان بگـۆڕن بـە عـومرە – بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا حەجەکـەی صەحیحە.[١]

---

[١] ارشاد الساری للشیخ محمد ابراهیم شقره.

*** دروستە حاجی لەکاتی ئیحرام بەستندا ئەوە بەمەرج دانێ: کە کاتێ بوشۆی نەخۆشیو شتی واوە نەیتوانی درێژە بەکارەکانی حەج بدا ئیحرامەکەی شکابێ.**

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) چووە لای (ضباعة)ی کچی زوبەیر پێی فەرمووو: «أَرَدْتِ الْحَجَّ». دەتەوێ بچی حەج بکەی؟ وتی: خۆم بەنەخۆش دەزانم لەوانەیە توشی ئازارێك بم. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «حُجِّي وَاشْتَرِطِي، قُولِي اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي»[1] بچۆ بۆ حەجەکەتو مەرج دابنێ، بڵێ: خودایە لەهەر شوێنێك توشی نەخۆشی بووم ئیحرامم شکابێ. جا کەسێك ئەوەی بەمەرج گرتو ئاوا نییەتی هێناو ئیحرامی بەست لەهەر شوێنێكو هەرکاتێك نەخۆشیو شتی وا حەبسی کرد یان دوژمنو شتی وا رێی لێ گرت، ئەوە ئیحرامی تەواو دەبێو لەئیحرام دەردەچێو ئاژەڵ سەربڕینیشی لەسەرنیە.

ئەگەر کەسێك ئەو مەرجەی دانەناو ئاوا نیەتی نەهێنا، هەرکاتێ لەمپەری بۆ دروست بوو حەجی بۆ تەواو نەکرا ئەوە دەبێ ئاژەڵێك سەرببڕێ. چونکە خودا دەفەرموێ: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ – البقرة/١٩٦}: ئەگەر گیرۆدەبوونو لەمپەرتان هاتە پێش، ئەوە چیتان بۆ دەستەبەربوو لە ئاژەڵ سەری ببڕن، ئەو حەیوانەی سەری دەبڕن دەبێ (حوشتر، رەشە وڵاخ، مەڕو بزن) بێ کامەتان دەست کەوت بەکەڵك دێ. ئەگەر بزنو مەڕ پەیدابوو باشە. حوشترو رەشە وڵاخ باشترە ئەگەر ئاژەڵ دەست

---

[1] متفق علیه: (٩/١٣٢/٥٠٨٩)، م(٢/٨٦٧/١٢٠٧)، ن(٥/١٦٨).

نەكەوت، دەبێ (دە) ڕۆژ بەڕۆژوبێ وەكوو ئەو حاجییەی بەشێوەی (تمتـع) ئیحرام دەبەستێو ئاژەڵی دەست ناكەوێ سەری ببڕێ.

چۆنیەتی حەجی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)

ئیمامی موسلیم بەشێوە ڕشتەو سەنەدی خۆی ڕیوایەتی كردوە لە جەعفەری كوڕی موحەممەد ئەویش لە باوكییەوە دەگێڕێتەوە، دەڵێ: چووینە خزمەت جابیری كوڕی عەبدوڵلا یەكە یەكە لە خەڵكەكەی پرسی تا سەرە گەیشتە من، عەرزم كرد من موحەممەدی كوری عەلی كوڕی حوسەینم. ئیتر دەستی شۆڕ كردەوە بۆ سەرم قۆپچەی لای سەرو لای خواروی دەرهێنام، پاشان بەری دەستی خستە سەر نێوان دوو گۆی مەمكم، ئەو دەمە من گەنج بووم فەرمووی: بەخێرهاتی ئەی برازای خۆم، پرسیاربكە چیت گەرەكە بڵێ: پرسیارم لێ كرد، ئەوكاتە ئەو نابینابوو، كاتی نوێژ هات، هەڵسا بۆ بەجێهێنانی، پارچە قوماشێكی لەخۆوە هالاندبوو، هەركاتێ هەڵی دەدایەوە بۆسەر شانی، لەبەر تەسكو تروسكی قەراخەكانی بۆلای خۆی دەگەڕانەوە. ڕیداكەشی بەسەر سێ پایەكەوە بوو پێشنوێژی بۆكردین، پاشان عەرزم كرد پێم بڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) چۆن حەجی كرد؟ بەدەستی ئاماژەی كردو نۆ پەنجەی گرێدان؛ ژماردنی، پاشان فەرمووی: بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نۆساڵ لەمەدینە مایەوە حەجی نەكرد، پاشان لەساڵی دەیەمدا بەناو موسوڵمانانندا بڵاوی كردەوە كە نیازی حەجی هەیە، لەهەموو لایەكەوە خەڵك ڕژایە ناو مەدینەوە هەموویان دەیانەویست لەخزمەتیدا حەج بكەن، شوێنی بكەونو چاوی لێ بكەن لە ئەنجامدانی كاروباری حەج ئێمە لەخزمەتیدا لەمەدینە دەرچووینو كەوتینەڕێ تا گەییشتینە (ذولحليفه).

لەوکاتە خاتو ئەسماء کچی عومەیس، موحەممەدی کوڕی ئەبوبەکری بە وەلەد هێنا. ناردی بۆلای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاخۆ چی بکا؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: « اغْتَسِلِي وَاسْتَثْفِرِي بِثَوْبٍ وَأَحْرِمِي». مِثْلَ « لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ ». خۆت بشۆرە، تۆپەوانەیەك بخەرە سەر ئەوشوێنەی خوێنی لێ دێ بە پەڕۆیەکی پان لەپێشەوەو لەدواوە شەتەکی بدە، نیەت بێنەو ئیحرام ببەستە. پاش ئامادەبوونی ژمارەیەکی زۆر لە موسوڵمانان بۆ حەجکردن پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە مزگەوتدا نوێژی کرد، پاشان سواری حوشترەکەی بوو کە ناوی (قەصوا) بوو، کە تەشریفی بەسواری حوشترەکەی کەوتەڕێو لەمەدینە دەرچوو، لە بەیداء روانیم هەتا چاو بڕبکا لەپێشەوەی، موسوڵمانان بەسواریو بە پیادەیی جمەیان دەهات لەلای راستییەوە بەهەمان شێوە، لەلای چەپیەوە هەروا لەدوواوەی بەهەمان شێوە، ئەم خەڵکە زۆرو فەرمباڵغە کەوتبوەڕێ، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەناوماندا بوو، نیگای قورئانی بۆسەر دادەبەزیو دەیزانی ماناو تەئویلی چۆنەو مەبەست چیە. هەر کردارێکی بکردایە ئێمە چاومان لەئەو دەکردو وەکوو ئەو رەفتارمان دەکرد. ئەوەبوو دەستی کرد بە (لبَّيكَ) گوتن فەرمووی: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ». خەڵکەکەش تێکڕا ئەم تەلبییەیان دەگوتو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هیچ رەتدانەوەو ناڕەزامەندییەکی دەرنەبڕی بەرامبەریانو لەسەر تەلبیە کردنی خۆی بەردەوام بوو.

جابیر دەفەرموێ: ئێمە تەنها نیازی حەجمان هەبوو نیەتی حەجمان هێنابوو، نەماندەزانی عومرە چیە، هەتا لەخزمەتیدا گەیشتینە کەعبە،

دەستی هێنا بەروكنی یەمانیدا، ئەمجار سێ‌جار بە نەرمەراكردن‌و شان هەڵتەكاندن بەدەوری كابەدا سوڕایەوە چوار جاریش بەشێوە ڕۆیشتن، ئەمجار چوو بۆ مەقامی ئیبراهیم (سلاوی خودای لێ بێ)و ئایەتی (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى)ی خوێندەوە ئەمجار وایكرد مەقامی ئیبراهیم بكەوێتە نێوان ئەوو كەعبە، دوركاتی نوێژكرد – باوكم دەیگوت: هەر لە پێغەمبەریشەوە ریوایەتی دەكرد – پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەو دوو ركاتە نوێژەدا سورەتی (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)و سورەتی (قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ)ی دەخوێند. پاشان گەڕایەوە بۆلای روكن‌و ماچی كردەوە، ئەمجار بەرەو صەفا رۆیی، كە لەصەفا نزیك بووە ئایەتی {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ – البقرة/١٥٨} خوێندەوەو فەرمووی: « أَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللّٰهُ بِهِ ». دەست دەكەم بەو شوێنەی خودا خستویەتیە پێشەوە، لەسەرەتاوە لە گردی صەفاوە دەستی كرد بە هەڕوەلەو پێیدا هەڵگەڕا هەتا چووە سەری‌و كەعبەی لێ دەركەوت، روی كردە قیبلەو تەوحیدو تەكبیری كردو فەرمووی: « لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كَلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ ». پاشان دوعاو پاڕانەوەی كردو تەوحیدو تەكبیری دوبارە كردەوە، لەنێوان هەر جارێكی تەوحیدو تەكبیرەكەیدا دەپاڕایەوەو دوعای دەكردن تا سێ‌جار، ئەمجار لە صەفاوە دابەزی بەرەو گردی (مروە) رۆیی، كە قاچی لەناو شیوەكە دانا سنگی لەهەورازدا دەستی كرد بە هەروەلەكردن تا سەركەوت، ئەمجا چووە سەرگردی (مروة) لەوێش چی لەسەر گردی صەفا گوتبوو، دووبارەی كردەوە هەتا دوا تەوافی لەسەر گردی مەڕوە كۆتایی پێ هێنا. ئەمجار فەرمووی: «لَوْ أَنِّي اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ لَمْ أَسُقِ الْهَدْيَ وَجَعَلْتُهَا عُمْرَةً فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ لَيْسَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَحِلَّ وَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً». تازە لەدەستم چوو، ئەگینا دیاری بەیتم لەگەڵ خۆم

نەدەهێنا، دەمکرد بەعومرە، جا هەرکەسەتان کە دیاری پێ نیە با ئیحرام بشکێنێو بیکا بە عومرە.

سوراقەی کوڕی مالیك هەڵسا وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمە هەر بۆ ئەمساڵ وایە یان بۆ هەتا هەتایەبەردەوام دەبێ؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پەنجەکانی خۆی تێك پەڕاندو دوجار فەرمووی: عومرە تێکەڵی حەج بوو بۆ هەتاهەتایە. ئیمامی عەلیش لەیەمەنەوە حوشتری قوربانی هێنابوو بۆ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ). عەلی کەهات ڕوانی فاطیمە (ڕەزای خودای لێ بێ) ئیحرامی شکاندووە پۆشاکی ڕەنگاو ڕەنگی پۆشیوەو چاوەکانی ڕشتون، جا گوتی: ئەمە چیە؟ فاطیمە وتی: باوکم فەرموویەتی: وا بکەن. دەڵێ کاتێ عەلی لەعێراق بوو دەیگوت: چووم بۆلای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تا لە فاطیمەی تورە بکەم کە بۆ وای کردووە وەبۆ چوونە بنجو بناوانی ئەو قسەیەش کە گوتی باوکم فەرموویەتی وا بکەن، هەر لێم پرسیو عەرزیشم کرد کە من ئەو کارەی ئەوم پێ خۆش نەبوو، ئیتر حەزرەت فەرمووی: « صَدَقَتْ صَدَقَتْ مَاذَا قُلْتَ حِينَ فَرَضْتَ الْحَجَّ». بەڵێ فاطیمە ڕاست دەکا، من خۆم پێم گوتووە، ئەی تۆ، کە ئیحرامی حەجت دابەست چیت گوت؟ وتی: گوتوومە: ئەی خودایە ئەوا نیەتی حەجم هێنا لەسەر ئەو نیەتەی کە پێغەمبەری تۆ دەیهێنێ، فەرمووی: « فَإِنَّ مَعِيَ الْهَدْيَ فَلاَ تَحِلُّ ». دەی کەوابێ من (هەدی) دیاری کەعبەم لەگەڵ خۆم هێناوە. تۆیش ئیحرام مەشکێنە، ئەو کۆمەڵە (هەدی)یەی عەلی لە یەمەنەوە هێنابوونیو لەگەڵ ئەو (هەدی)یانەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ خۆی هێنابوونی سەد حوشتر بوون. وتی: ئیتر خەڵکەکە هەموویان ئیحرامیان شکاندو مووی سەریان کورت کردەوە، جگە لە پێغەمبەرو ئەوانەی دیاری کەعبەیان لەگەڵ خۆیان هێنابوو، جا کەڕۆژی (تەڕوییە) هات کە

ڕێکەوتی هەشتی مانگی ذیلحیجەیە، بەرەو مینا ڕۆیشتن‌و ئیحرامی حەجیان بەست، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سواربوو، نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوان‌و خەوتنان‌و بەیانی لەوێ کرد. ئەمجار کەمێك مایەوە هەتا خۆر کەوت. فەرمانی دا کەبچن لە (نەمیرە) دەوارێکی بۆ هەڵبدەن، جا کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەڕێ کەوت، قوڕەیش پێیان وابوو: کە پێغەمبەریش (درودی خودای لەسەر بێ) وەکوو سەردەمی نەفامی ئەمان لە مەشعەرولحەرام دەوەستێ، بەڵام پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەوێ ڕەتبوو نەوەستا تا چووە نزیکی عەرەفە، ڕەوانی لە (نەمیرە) دەوارەکەیان بۆ هەڵداوە، ئیتر لەوێ دابەزی‌و مایەوە تاخۆر لایدا. ئەوجار فەرمانی کرد قەصوایان بۆ زین کردو چوو بۆ ناو پانتایی شیوەکەو وتارێکی بۆ خەڵکەکە داو فەرمووی:

«إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا أَلاَ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمَيَّ مَوْضُوعٌ وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ وَإِنَّ أَوَّلَ دَمٍ أَضَعُ مِنْ دِمَائِنَا دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدٍ فَقَتَلَتْهُ هُذَيْلٌ وَرِبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ وَأَوَّلُ رِبًا أَضَعُ رِبَانَا رِبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لاَ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ. فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنِ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ كِتَابَ اللَّهِ. وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ»:

خەڵکینە خوێن‌و سەرو ماڵ‌و ناموستان لەیەکتری زۆر حەرامە، وەکوو چۆن شکاندنی ڕێزی ئەم ڕۆژە پیرۆزەتان لەم مانگە پیرۆزەتاندا لەم شارە پیرۆزەتاندا زۆر حەرامە ئاوا بزانن‌و دڵنیابن: کە هرچی کاروبارو داب‌و

نەرێتی سەردەمی نەزانییە پووچەو بەتاڵەو بێ بایەخە، خوێنی سەردەمی نەزانی پوچ‌و بەتاڵە، یەکەم خوێن لەخوێنی کەس‌وکاری خۆم کە بایەخی پێ نادەم‌و بەتاڵ‌و پوچە، خوێنی کوڕەکەی‌ڕەبیعەی کوڕی حاریثە کە لەناو هۆزی بەنی سەعددا درابوو بەدایەن‌و هۆزی هوزەیل کوشتوویانە.

سودو ریبای سەردەمی نەفامی هەمووی پووچ‌و بەتاڵەوە بووە، یەکەم سوودیش لە سوودی کەس‌وکاری خۆم کە بەتاڵی دەکەمەوە سودو قازانجی عەبباسی کوڕی (عبدالمطلیب)ە ئەو سوودە هەمووی بەتاڵەو بایەخی نیە.

دەربارەی ئافرەتانیش لەخودا بترسن‌و ستەم‌و بیدادییان دەرحەق ئەنجام مەدەن، ناهەقییان لەگەڵ مەکەن، بە رەفتارو گوفتاری جوان لەگەڵیان بجوڵێنەوە، چونکە ئەوان ئەمانەتی خودان، خودا بەئێوەی سپاردوون، پیاو هەر خیانەت بکا نابێ خیانەت لە ئەمانەتی خودا بکا! ئەوان لەسەر فەرموودەی خوداو بەگوێرەی شەریعەتی ئەو بۆ ئێوە حەلاڵ بوون دێنە باخەڵتانەوەو دەچنە لایان.

مافی ئێوە لەسەر ئەوان ئەوەیە: کە ئەوکەسەی ئێوە حەزی لێ ناکەن نەیهێننە سەر بەرەتان‌و رێگەنەدەن بێتە ماڵتان، هەرکاتێ شتی وایان کرد: کە ئێوە بەدڵتان نەبێ، ئەوە تا بۆتان دەکرێ چاو پۆشییان لێ بکەن‌و بە نەرم‌و نیانی هەڵس‌و کەوتیان لەگەڵدا بکەن. بەبێ هۆیەکی رەواو شەرعی تەلاقیان مەدەن، جا ئەگەر بەم رەفتارانەش چاریان نەکرا، ئەوە شەریعەت رێگەتان دەدا: کە بەئەسپایی لێیان بدەن. مافی ئەوانیش لەسەر ئێوە ئەوەیە کە باشی بژێوو پۆشاکیان بۆ دابین بکەن بەجۆرێك هەست بە ئەولاش کەمی نەکەن. بزانن من یاسایەکی وەهام بۆ جێهێشتوون ئەگەر لەدوا خۆم پەیڕەوی بکەن هەرگیزاو هەرگیز لەناو خۆتان سەرتان لێ ناشێوێ‌و تووشی گومڕایی

نابنەوە. ئەویش قورئانی پیرۆزە کەنامەی خودایە. ئێوە لەدوا رۆژدا لەبارەی منەوە پرسیارتان لێ دەکرێ، ئاخۆ وڵامتان چی دەبێ؟

گوتیان: شایەتی دەدەین: کەتۆ هیچ درێغیت نەکردووە، تەبلیغی خۆتت کردووەو ئەرکی سەرشانی خۆتت ئەنجامداوە، ئامۆژگاری خێری ئێمەت کردووە!

ئەمجار حەزرەت (درودی خودای لەسەر بێ) سێجار پەنجەی شایەتومانی هەڵبڕی بۆ ئاسمانو داینەواندەوە بۆ ناو خەڵکەکە، هەموو جارێکیش لەگەڵ پەنجە راداشتنەکەیدا دەیفەرموو: خودایە! تۆ بەشایەت بە. پاشان فەرمانیدا بانگ دراو قامەت کرا، نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردین، فەرمووی: قامەت بکەنەوە، قامەت کرایەوە نوێژی عەصریشی بۆ کردین بە (جەمع)و تەقدیم. لەنێوانیاندا هیچ نوێژی سوننەتی نەکرد. دوای ئەوە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سواربوو تا گەیشتە ویستگەی خۆی لەعەرەفات، ئەمجار رووی حوشترەکەی کردە تاوێرە بەردەکانی داوێنی (جبل الرحمة) – ئەم چیایە بۆخۆی داخڵی خاکی عەرەفاتە – کۆمەڵی حاجییە پیادەکانی خستە بەردەمی خۆیو روی کردە قیبلەو لەوێدا راوەستا تا خۆر ئاوابوو شەو داهات ئەمجار ئوسامەی خستە پاشکۆی خۆیەوە بەرەو موزدەلیفە داگەڕایە خوار، جڵەوی (قەصوای) ئەوەندە توند کردبوو بۆئەوە خێرا نەڕوا تەنانەت سەری قەصوا لە قەڵبوزی کۆپانەکەی دەدا، بە دەستی راستیشی ئاماژەی دەکردو دەیفەرموو: خەڵکینە لەسەرەخۆبن، بەهێواشی بڕۆنە خوارێ پەلەمەکەن، بەڵام کە دەگەیشتە ماسولکە لێ کەمێ جڵەوی بۆ قەصوا شل دەکرد تا سەردەکەوتە سەری. تەشریفی درێژەی بە رۆیشتنەکەیدا تا گەیشتە موزدەلیفە، لەوێ نوێژی شێوانو خەوتنانی بە جەمعە تەئخیر کرد بەیەك بانگو دووقامەت هیچ نوێژی سوننەتی لەنێوانیاندا نەکرد. ئەمجار

تەشریفی خەوت تا شەبەقی بەیانیدا، جا کەئاسۆ رون بووە فەرمانی دا بانگ درا، نوێژی بەیانی کرد ئەمجار سواری (قەصواء) بووەوە رۆیشت تا گەیشتە (مشعرالحرام) روی کردە قیبلەو ئەللاهوئەکبەرو تەلیلەی کرد، لەخودا پاڕایەوەو ناوی خودای بەتاكو تەنیا هێنا.

ماوەیەك لەوێ مایەوە تا دونیا روناك بۆوە، هێشتا خۆر دەرنەکەوتبوو تەشریفی بەرەو مینا کەوتەڕێ، فەضلی کوڕی عەبباسی خستە پاشکۆی خۆی، فەضل پیاوێکی شۆخو شەنگو قۆزو قژڕەشو سپی پێست بوو، لەوکاتەدا: کە حەزرەت کەوتەڕێ تاقمێ ئافرەت لەناو کەژاوەدا بەلایاندا تێپەڕین، فەضلیش چاوی تێبڕین، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەستی نا بەڕوی فەضلەوەو بەرچاوی گرت، فەضلیش رووی وەرچەرخاند بەولاداو لەولاوە سەیری دەکردن. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەستی لەولاوە گواستەوە بۆ لایەکەی ترو بەرچاوی فەضلی گرتەوە بۆئەوەی نەهێڵێ تەماشای ئافرەتەکان بکا. ئیتر تەشریفی رۆییشت تاگەیشتە شیوی (محسّر) لەوێ کەمێ ولاخەکەی بەخێرایی لێ خوڕی، پاشان رێگای ناوەڕاستی گرتەبەر کە دەچێ بۆسەر کۆگا گەورەکە (الجمرة الکبری) کە لای درەختەکەیە حەوت بەردی بۆ فڕێ دا بەردەکان وابوون بە پەلەپیتکە دەهاوێژران، هەموو جارێ: کە بەردێکی تێ دەگرت (الله أکبر)ی دەکرد، لەناو شیوەکەوە بەردەکانی تێدەگرت.

پاشان رۆیی بۆ (منحر) کوشتارگە، لەوێ بەدەستی خۆی شەستو سێ سەر حوشتری سەربڕی، پاشان کێردەکەی دایە دەست عەلی ئەویش باقی ماندەی حوشتر دیارییەکانی سەربڕی، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) عەلی کردە هاوبەشی خۆی لەم حوشترە دیارییانەدا، ئەمجار فەرمانی دا لەگۆشتی هەر حوشترێك پارچەیەکیان هێناو خستیانە ناو مەنجەڵێکەوەو

کولاندیانو خۆیو عەلی لەگۆشتەکەیان خواردو گۆشتاوەکەیان خواردەوە. ئەمجار پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سواربوو رۆیشت بۆ کەعبەو (طواف الافاضة)ی بەجێ هێنا، نوێژی نیوەڕۆی لەمەککە کرد، ئەمجار چوو بۆلای (بەنی عبدالمطلب) کە لەسەر بیری زمزم ئاویان هەڵدەگواستو دەیاندا بەحاجیان، فەرمووی: ئەی نەوەی (عبدالمطلب) ئاو هەلگۆزنو بیدەن بە حاجییانو بەخەڵکی، نەبادا خەڵکی وا تێبگەن: کە ئاو هەلگۆزینیش لەکردارەکانی حەجەو لەم حاڵەدا زۆرتان بۆ بێننو رێگەتان نەدەن بە ئاساییو ئاسانی ئاوبدەن بە حاجییان، نەبادا ئەمە روبدا دەنا ئەم ئیشەی ئێوە ئەوەندە کارێکی پەسەندە منیش ئاوم هەڵدەگواست لەگەڵتاندا، ئیتر ئەوانیش سەتڵێك ئاویان بۆ برد حەزرەت لێی خواردەوە.

ئیمامی نەوەوی لەشەرحی موسلیمدا (ج٨/١٧٠) دەفەرموێ: (ئەوەی رابرد حەدیسێکی گەورەیە، کۆمەڵێك فائیدەو شتی بەنرخی لەخۆگرتووە یاسای فیقهی گرنگی تێدان. (ألقاضی) فەرموویەتی: زانایان قسەیان لێ کردووەو زۆر مەسەلەی فیقهی جۆراو جۆریان لێ دەدەرهێناوە، ئەبوبەکری کوڕی (ألمنذر) جوزئێکی قەبارە گەورەی تێدا نووسیوە سەدو پەنجاو ئەوەندە مەسەلەی فیقهی تێدا دەستنیشان کردووە خۆ ئەگەر لێی بکۆڵدرێتەوە زۆر لەم ئەندازەیە مەسەلەی تێدا دیاری دەکرێن.

حەج عیباداتێکە لە عیباداتەکانی ئەرکانو واجباتو سوننەتی تێدان

یەکەم: سوننەتەکانی حەج

أ/ سوننەتەکانی ئیحرام بەستن:

١- خۆشـۆردن لـەپێش ئیحـرام بەسـتندا، ئاماژە بـەو فەرموودەیـەی کـە زەیدی کوڕی ثابت دەیگێڕێتەوە: کە دەڵێ: پێغەمبـەرم بینـی (درودی خـودای لەسەر بێ) کە نیازی ئیحرام بەستنی کرد خۆی رووتکردەوەو خۆی شۆرد.[1]

٢- بۆنی خۆش لەخۆدان پێش ئیحرام بەستن: ئاماژە بەحەدیثی عائیـشە کە دەفەرموێ: (بـۆنی خۆشـم لەجەستەی پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) هەڵدەسـوو کاتێـك کـە دەیەویـست ئیحـرام ببەسـتێ، کـاتێکیش کـە دەیەویست ئیحرام بشکێنێ پێش ئەوەی تەوافی بەیت بکا).[2]

٣- ئیحرام بەستنەکەی بە پشتە ماڵێـكو ریـدائێکی سپی بێ. ئامـاژە بە حەدیثی ئیبنو عەبباس کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بـێ) لەمەدینە بەڕێ کەوت دوای ئەوەی خـۆیو هاوەڵانی (ئیـزار) پەشـتە ماڵێـكو ریدائێکیان پۆشی، واچاکە سپی رەنـگ بـن. هـەر ئامـاژە بـە حـەدیثی ئیبنـو عەبباس، (رەزای خودایان لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بـێ) فـەرمووی: «الْبَـسُوا مِـنْ ثِيَـابِكُمُ الْبَيَـاضَ فَإِنَّهَـا مِـنْ خَيْـرِ ثِيَـابِكُمْ وَكَفِّنُـوا فِيهَـا مَوْتَاكُمْ».[3] پۆشاکی سپی بپۆشن، بێگومان پۆشاکی سـپی باشـترین پۆشـاکتانە، مردووەکانیشتان بەو پۆشاکە کفن بکەن.

٤- نوێـژکردن لــە (وادی العقیــق) بــۆ کەســێك لــەوێوە بــڕوا. ئامــاژە بەحــەدیثــی عومــەر (رەزای خــودای لێ بــێ) دەڵــێ: لــە (وادی العقیــق)دا لــە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتٍ مِـنْ رَبِّـي فَقَـالَ صَـلِّ فِـي هَـذَا

---

[1] صحيح: (ص.ت/ ٦٦٤)، ت(٢/١٦٣/٨٣١).

[2] متفــق عليــه: خ(٣/٣٩٦/١٥٣٩)، م(١١٨٩/ - ٣٣ -/٢/٨٤٦)، ت(٢/١٩٩/٩٢٠) بزيــادة فيــه، د(٥/١٦٩/١٧٢٩).

[3] صحيح: لەباسی (الجنائز)دا تێپەڕی.

الْوَادِى الْمُبَارَكِ وَقُلْ حَجَّةٍ فِى عُمْرَةٍ».[1] ئەمشەو لەلایەن خوداى خۆمەوە یەكێك هات پێى گوتم: لەم شیوە پیرۆزەدا نوێژبكەو بڵێ: (عُمْرَةً فِى حَجَّةٍ).

٥- دەنگ بەرزكردنەوە بە (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ........) كردن، ئاماژە بە حەدیثى (السائب)ى كوڕى خەللاد. كە دەڵێ: پێغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ) فەرمووى: «أَتَانِى جِبْرِيلُ فَأَمَرَنِى أَنْ آمُرَ أَصْحَابِى أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالإِهْلاَلِ وَالتَّلْبِيَةِ».[2] جوبرائیل هات بۆلام فەرمانى پێكردم: كە فەرمان بە هاوەڵانم بكەم لەكاتى (الله أكبر) كردنو (لبیك) گوتندا دەنگیان بەرزبكەنەوە.

بۆیە هاوەڵانى پێغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ) لەگوتنى (لبّيك اللّهمّ لبيك)دا بەهەموو هێزى خۆیان دەیاننەڕاند. ئەبو حازم دەفەرموێ: هاوەڵانى پێغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ): كە ئیحرامیان دەبەست، نەدەگەیشتنە (ألرّوحاء) دەنگیان بەرزدەبووەوە.[3]

تەلبییە بریتییە لەوە بڵێى «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ».[4] خودایە من هەمیشە پشتێنى بەندایەتیم بەستووە بۆ جێبەجێكردنى فەرمانى تۆ، تۆ خودایەكى بێ چونو بێ هاوەڵى، سوپاسو ستایش هەر بۆ تۆیە، بەخششو نازو نیعمەتو دارایىو پادشایىو خاوەندارى هەر لەخۆت دێو هەر لەخۆت جوانە بێ چونىو بێ هاوەڵى زاتى پاكت ئاشكرایەو وەكوو رۆژى روناك دیارە.

---

[1] صحيح: (ص.جة/ ٢٤١٠)، خ(١٥٣٤/٣٩٢/٣)، د(١٧٨٣/٢٣٢/٢)، جة(٢٩٧٦/٩٩١/٢).

[2] صحيح: (ص. ت/٦٦٣)، ت(٨٣٠/١٦٣/٢)، د(١١٩٧/٢٦٠/٥)، جة(٢٩٢٢/٩٧٥/٢.)

[3] صحيح الأسناد رواه سعيد بن منصور كما في المحلى: ٧/٩٤.

[4] متفـــق عليــــه: خ(١٥٤٩/٤٠٨/٣)، م(١١٨٤/٨٤١ و ٨٤٢/٢)، ت(٨٢٥/١٦٠/٢)، د(١٧٦٥/٢٥١ و ٢٥٢/٥)، ن(١٥٩ و ١٦٠/٥)، جة(٢٩١٨/٩٧٤/١).

حاجی بەردەوام دەبێ لە (تەلبیە) کردن هەتا شەیتانی گەورە رەجم دەکا. ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عەبباس (رەزای خودایان لێ بێ): کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) (ألفضل)ی کوڕی عەبباسی خستبووە پاشکۆی خۆی. جا (ألفضل) بۆ ئیبنو عەبباسی گێڕاوەتەوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەتا شەیتانی رەجم کردووە هەر تەلبییەی کردوە.[(١)]

چ خراپیەکی تێدا نیە: کە زیکرو تەسبیحاتی تر تێکەڵ بە تەلبییە بکا، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو مەسعود (رەزای خودای لێ بێ): کە دەڵێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووم (درودی خودای لەسەر بێ) وازی لە تەلبییە کردن نەهێنا تا لەشەیتان رەجمکردن بۆوە. وەڵێ ئەوەندە هەیە تەلبییە کردنەکەی تێکەڵ دەکرد بە (ألله أكبر) کردنو تەلیلە کردن.[(٢)]

٦- تەحمید کردنو تەسبیح کردنو (ألله أكبر) کردن پێش ئیحرام بەستنو دەستکردن بە کارەکانی حەج، ئەمەش ئاماژە بە حەدیثی ئەنەس (خودای لێ رازی بێ): کە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) – ئێمە لەخزمەتیدا بووین – لەمەدینە نوێژی نیوەڕۆی بەچوار رکات کرد، نوێژی عەصری لە ذولحولەیفە بە دوورکات کرد، ئەمجار لەوێ مایەوە تا بەیانی، پاشان سواربوو تا تەشریفی چووە سەر (ألبيداء) دەستی بەگوتنی (الحمدلله)و (سبحان الله)و (ألله أكبر) کرد ئەمجار: کە ئیحرامی بەست بە حەجو عومرەو دەستی کرد بە گوتنی (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ).[(٣)]

[(١)] متفق عليه: خ(١٦٨٥/٥٣٣/٣)، م(١٢٨١/٩٣١/٢)، د(١٧٩٨/٢٦١/٥)، ت(٩٢١/٢٠٠/٢).

[(٢)] اسناده حسن: (الإرواء/٢٩٦)، طح(٢٢٥/٢)، حم(٣٩٦١/٧٢/٧).

[(٣)] صحيح: (ص.د/١٥٥٨)، خ(١٥٥١/٤١١/٣)، د(١٧٧٩/٢٢٣/٥) نحو.

٧- نیەتهێنانی حەج و عومرە ڕووەو قیبلە، ئاماژە بە فەرموودەیەك: كە نافیع ڕیوایەتی كردووە، دەڵێ: (ئیبنو عومەر كە نوێژی بەیانی لە ذولحولەیفە كرد، فەرمانی كرد وڵاخەكەیان بۆ ئامادەكرد پاشان سواری بوو، كەچووە سەر گردی (ألبیداء)ڕوی كردە قیبلە بەڕاوەستانەوە. ئەمجار دەستی كرد بە تەلبیە كردن، پێی وابوو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وای كردبوو.[1]

ب/ سوننەتەكانی چوونە مەككە:

٨، ٩، ١٠- شەومانەوە لە (ذیطوی)، خۆشۆردن بۆ چوونە ناو مەككە، چونە ناو مەككە بەڕۆژ.

لە نافیعەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: (ئیبنو عومەر عادەتی وابوو كە داخڵی مەككە دەبوو لە حەرەم نزیك دەبووەوە، وازی لە تەلبییە كردن دەهێنا، پاشان شەو لە (ذیطوی) دەمایەوە، ئەمجار نوێژی بەیانی لەوێ دەكردو خۆی دەشۆرد، وای باس دەكرد: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاوهای كردووە.[2]

١١- چوونە ژورەوە بۆ ناو مەككە لە (الثنیة العلیا)وە، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە (الثنیة العلیا)وە دەچووە ناو مەككە لە (الثنیة السفلی)وە دەهاتە دەرەوە.[3]

---

[1] صحیح: خ(٣/٤١٢/١٥٥٣).

[2] متفق علیه: خ(٣/٤٣٥/١٥٧٣) وهذا لفظه ونحوه: م(٢/٩١٩/١٢٥٩)، د(٥/٣١٨/١٨٤٨).

[3] متفق علیه: خ(٣/٤٣٦/١٥٧٥) وهذا لفظه، م(٢/٩١٨/١٢٥٧)، ن(٥/٢٠٠)، جة(٢/٩٨١/٢٩٤٠).

١٢- لەكاتی چوونە ژوورەوە بۆ ناو مزگەوتی حەرام قاچی راستی پێش بخاو بڵێ: «أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ ».[1]

١٣- كە ماڵی كەعبەی بینی، دەست بەرزبكاتەوە، چونكە لەئیبنو عەبباسەوە چەسپاوە – بەدڵی خۆی دوعاو پاڕانەوە بكا، خۆ ئەگەر حەزی لێ بوو واباشە دوعاكەی حەزرەتی عومەر بخوێنێ كە ئەمە دەقەكەیەتی: «اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ وَمِنْكَ السَّلاَمُ فَحَيِّنا ربنا بالسَّلاَمْ»: چونكە لەو گێڕدراوەتەوەو چەسپاوە.

ج/ سوننەتەكانی تەواف:

١٤- ئیضطیباع: بەمجۆرە ئیزارەكەی لەژێر بنهەنگڵی راستییەوە بەرێ بۆسەر شانی چەپی، شانی راستی روتبێ، ئاماژە بە حەدیثی یەعلای كوڕی ئومەییە: كە ریوایەتی كردوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەشێوەی (ئیضطیباع) تەوافی كەعبەی كرد[2]

١٥- دەست پێداهێنانی (الحجر الأسود) بەردە رەشەكە. ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر كە دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینی (درودی خودای لەسەر بێ) كاتێك دەهاتە ناو مەككەو دەستی بە بەردە رەشەكەدا دێنا لەیەكەم تەوافدا سێ تەوافی بە نەرمە راكردنو گورگە لوقە لە حەوت تەوافەكە ئەنجام دەدا.[3]

---

[1] صحيح: (الكلم الطيب/٦٥).

[2] حسن: (ص.جة/٢٣٩١)، د(١٨٦٦/٣٣٦/٥)، ت(١٦١/١٧٥/٢)، جة(٢٩٥٤/٩٨٤/٢).

[3] متفق عليه: خ(١٦٠٣/٤٧٠/٣)، م(١٢٦١ – ٢٣٣ –/٩٢٠/٢)، ن(٢٢٩/٥).

١٦- ماچكردنی بەردە ڕەشەكە. ئاماژە بە حەدیثی زەیدی كوڕی ئەسلەم: كە لەباوكییەوە گێڕاویەتیەوە فەرموویەتی: عومەری كوڕی خەتتابم بینی حەجەرولئەسوەدی ماچكردو وتی: (ئەگەر من بەچاوی خۆم نەمدیبایە كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ماچی كردی من ماچم نەدەكردی).[1]

١٧- سوژدەبردن لەسەر حەجەرولئەسوەد، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (ڕەزای خودایان لێ بێ) كە دەفەرموێ: عومەری كوڕی خەتتابم بینی بەردە ڕەشەكەی ماچكردو ناوچەوانی خستە سەرو سوژدەی لەسەر برد، پاشان گەڕایەوە ماچی كردەوەو سوژدەی لەسەر بردەوە، پاشان فەرمووی: پێغەمبەرم بینی (درودی خودای لەسەر بێ) ئاوای كرد.[2]

١٨- تەكبیركردن لەلای ڕوكن. ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عەبباس (ڕەزای خودایان لێ بێ) ڕیوایەتی كردوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەسواری حوشترەكەی تەوافی كرد، هەركە دەگەیشتە ڕوكن بەشتێك كە پێی بوو ئاماژەی بۆ دەكردو (الله أكبر)ی دەكرد.[3]

١٩- خێرا ڕۆیشتن – نەرمە غار – گورگە لوقەكردن لەسێ تەوافی یەكەمدا، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (ڕەزای خودایان لێ بێ) كە ڕیوایەتی كردوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): كە تەوافی یەكەمجاری بەدەوری ماڵی بەیتدا ئەنجام دەدا، سێ تەوافی یەكەمی

---

[1] متفق علیه: خ(١٥٩٧/٤٦٢/٣)، م(١٢٧٠/٩٢٥/٢)، د(١٨٥٦/٣٢٥/٥)، جة(٢٩٤٣/٩٨١/٢)، ت(٨٦٢/١٧٥/٢)، ن(٢٢٧/٥).

[2] حسن: (الإرواء: ٣١٢)، البزار (١١٤/٢٣/٢).

[3] صحیح: (الأرواء/١١١٤)، خ(١٦١٣/٤٧٦/٣).

بـه گورگـه لوقـهو خێـرا رۆیـشتن دەكـردو لەچـوار تەوافـەكانی دیكـەدا بـە رۆیشتنی ئاسایی له حەجەرەوه بۆ حەجەر دەڕۆیشت.[1]

٢٠- دەست پێداهێنانی روكنی یەمانی: ئاماژه به حەدیثی ئیبنـو عومـەر (رەزای خودایـان لێ بـێ) دەفـەرموێ: نـەمبینیوه پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسەر بێ) دەست لەهیچ بەشێكی كەعبه بداو دەستی پێدابێنێ جگـه لـەدوو روكنه یەمانییەكان.[2]

٢١- لەنێوان دوو روكنەكاندا ئەم دوعایه بخوێنێ: (رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ).[3]

٢٢- بەجێهێنانی دووركات نوێژ دوای تەواف لەپاش مەقامی ئیبراهیمـەوه ئامـاژه بـه حـەدیثـی ئیبنـو عومـەر (رەزای خودایـان لێ بـێ) دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) تەشـریفی گەیـشته نـاو مـاڵی خـودا حەوت جار بەدەوری كەعبەدا سوڕایەوه، پاشان لەپشتی مەقامی ئیبراهیمـەوه دووركـات نوێـژی كـرد، ئـەمجار هاتوچۆی نێـوان صـەفاو مـەڕوای ئەنجامـدا. فەرمووی: {لقد كان لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ – الأحزاب/٢١}.

٢٣- دەبێ لـەلای مـەقامی ئیـبراهیم ئایـەتی {وَاتَّخِـذُواْ مِـن مَّقَـامِ إِبْـرَاهِيمَ مُصَلًّى – البقرة/١٢٥}. بخوێنێ، لەدوو ركاته نوێژەكان سـورەتی (الكافرون) و سـورەتی (الأخـلاص) بخوێنـێ. ئامـاژه بـه حـەدیثـی جـابیر: كـه دەفـەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كه گەیـشته مـەقامی ئیـبراهیم (درودی

---

[1] صـحیح: (ص.جـة/٢٣٨٧)، جـة(٢٩٥٠/٩٨٣/٢) وهـذا لفظـه وبنحـوه خ(١٦٠٣/٤٧٠/٣)، م(١٢٦١/٩٢٠/٢)، د(١٨٧٦/٣٤٤/٥)، ن(٢٢٩/٥).

[2] متفق علیه: خ(١٦٠٩/٤٧٣/٣)، م(١٢٦٧/٩٢٤/٢)، د(١٧٥٧/٣٢٦/٥)، ن(٢٣١/٥).

[3] حسن: (ص.د/١٦٦٦)، د(١٨٧٥/٣٤٤/٥).

خودای لەسەر بێ) ئایـەتی {وَاتَّخِذُواْ مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى – البقرة/١٢٥}ی خوێند، ئەمجار دووركاتی نوێژ كردن لەركاتە نوێژەكاندا سورەتی (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) و سورەتی (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ)ی خوێند.

٢٤- خۆنوساندن بە روكن‌و لـەنێوان روكـن‌و دەرگـەی كەعبـەدا. بـەمجۆرە سـنگی‌و روخـساری‌و دوو دەسـتی‌و باسـكی بخاتـە سـەر. ئامـاژە بـە حـەدیثـی عەمری كوڕی شوعەیب لەباوكییەوە لە باپیرییەوە: كە ریوایەتی كردوە دەڵێ: (لەگـەڵ عەبـدوڵلای كـوڕی عـەمردا تـەوافم كـرد، كـە لەحـەوت تەوافەكـە بووینەوە، لەپشتی كەعبەوە چوینە روكوع، وتم ئەوە بۆ پەنا نـاگری بـەخودا لـەئاگری دۆزەخ؟ وتـی: {أعـوذ بـالله مـن النـار}. دەڵـێ: ئـەمجار هەڵسا رۆیـی دەستی بەروكنی یەمانیدا هێنا، ئـەمجار لـەنێوان حەجەرولئەسودەو دەرگـەی كەعبە راوەستا سنگی‌و باسكی‌و روومەتی نوساند بەروكنەوە، پاشان فەرمووی: پێغەمبەرم دیوە ئاوای كرد.[1]

٢٥- خواردنەوەی ئاوی زمزم‌و شتنی سەر بـەو ئـاوە، ئامـاژە بـە حـەدیثـی جابیر: كە ریوایەتی كردوە دەڵێ: پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) وای كرد.

د/ سوننەتەكانی هاتوچۆی نێوان صەفاو مەروە:

٢٦- دەست پێداهێنانی روكن بەوشێوەی پێشوو.

٢٧- خوێندنی ئایەتی: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ اللّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن تَطَـوَّعَ خَيْـرًا فَـإِنَّ اللّـهَ شَـاكِرٌ عَلِـيمٌ –

[1] لەوەپێش لەحەدیثی جابیردا تێپەڕی.

البقرة/١٥٨}. ئەمجار بڵێ: (لەوشوێنەوە دەست پێ دەكەم كەخودا دەستی پێ كردوە) ئەمە كاتێك دەڵێ: كەبۆ سەعی لەصەفا نزیك بۆوە.[1]

٢٨- روكردنە قیبلە كاتێك كە لەسەر صەفایە، لەگەڵ گوتنی (الله أكبر) سێجار، « لاَ إِلَهَ إلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ أَنْجَزَ وَعْدَهُ وَنَصَرَ عَبْدَهُ وَهَزَمَ الأَحْزَابَ وَحْدَهُ ». پاشان بە ئارەزۆی خۆی دوعاو پاڕانەوە بكا، سێجار ئەمە بكا.

٢٩- خێرا رۆیشتن لەنێوان دوو نیشانە سەوزەكاندا بەشێوەی راكردن.

٣٠- چی لەسەر صەفا كردوەو چی گوتووە، لەسەر مەڕوەش هەمان شێوە وەستانو زیكرو ویردەكان دووبارە بكاتەوە.

هـ/ سوننەتەكانی رۆیشتنو چوون بۆ مینا:

٣١- ئیحرام بەستن بەحەج لەڕۆژی تەروییەدا لە مەنزڵو شوێنی حەوانەوەی خۆیەوە.

٣٢- كردنی نوێژی نیوەڕۆو عەصرو مەغریبو عیشا لەمینادا رۆژی تەروییەو شەو مانەوە لەوێ تانوێژی بەیانی دەكاو خۆر هەڵدێ.

٣٣- ئەنجامدانی نوێژی نیوەڕۆو عەصر بە قەصرو جەمع لەڕۆژی عەرەفەدا لە (نمرە).

٣٤- مانەوە لە عەرەفەتا تا خۆرئاوا دەبێ واتە: پیش خۆرئاوابوون نەكەوێتەڕێ.

روكنەكانی حەج

١- نیەتهێنان: ئاماژە بە فەرموودەی خودا: كە دەفەرموێ: {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ – البينة/٥} هەروەها چونكە پێغەمبەر (درودی

---

[1] لەوەپێش لەحەدیثی جابیردا تێپەڕی.

خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ».[1] کردەوە بەپێی نیازو نیەتە.

٢- راوەستان‌و مانەوە لەکێوی عەرەفە. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (ألحج عرفة)[2]. هەروا ئامازە بە حەدیثی (عروة الطائی): کە دەڵێ: لە مزدەلیفە هاتمە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کاتێ کە دەرچوو بۆ نوێژ، وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! (درودی خودای لەسەر بێ) من لەکێوی (طيّ)ەوە هاتووم ولاخەکەم زۆر ماندوو کردووەو خۆم زۆر شپرزە. سوێندم بەخودا کێوێکم بەجێ نەهێشتووەو بەسەریا تێنەپەڕیوم ئیللا لەسەری وەستاوم، ئایا ئەمەم بۆ بەحەج حیساب ناکرێ؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ شَهِدَ صَلاَتَنَا هَذِهِ وَوَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نَدْفَعَ وَقَدْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلاً أَوْ نَهَارًا فَقَدْ أَتَمَّ حَجَّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ»[3]: کەسێك لەگەڵ ئێمە ئامادەی ئەم نوێژەی بەیانی بێ، لەگەڵ ئێمە رابوەستێ تا دەکەوینە رێ لەوەپێشیش بەشەو یان بەرۆژ لەکێوی عەرەفە وەستابێ ئەوە حەجەکەی تەواو کردوە کاری بەجێهێناوەو کاتی ئەوەی هاتووە ئیحرام بشکێنێ.

٣- مانەوە لە موزدەلیفە هەتا فەجر دەردەکەوێ‌و نوێژی بەیانی لەوێ دەکا. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە عوروەی فەرموو: (کەسێك لەگەڵ ئێمە ئامادەی ئەم نوێژەی بەیانی بێ، لەگەڵ ئێمە وەستابێ

---

[1] متفق علیه: لەباسی مەرجەکانی صیحەتی دەستنوێژدا تێپەڕی.

[2] صحیح: (ص.جة/٢٤٤١)، ت(٢/١٨٨/٨٩٠)، ن(٥/٢٦٤)، جة(٣٠١٥/٢/١٠٠٣)، د(١٩٣٣/٥/٤٢٥).

[3] صحیح: (ص.جة/٢٤٤٢)، ت(٢/١٨٨/٨٩٢)، د(١٩٣٤/٥/٤٢٧)، جة(٣٠١٦/٢/١٠٠٤)، ن(٥/٢٦٣).

تا دەگەوینە رێ، لەوەپێشیش بەشەو یان بەڕۆژ لەکێوی عەرەفە وەستابێ ئەوە حەجەکەی تەواوەو کاروباری ئیحرام شکاندنی بۆ دەستەبەر بووە[1].

٤- طەوافی ئیفاضە: ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩}: لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: صەفییەی کچی حویەی دوای (طواف الافاضة) کەوتە حاڵەتی بێ نوێژییەوە، دەڵێ: ئەو حاڵەتەی صەفییەم بۆ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) باس کرد، فەرمووی: «أَحَابِسَتُنَا هِيَ؟». ئایا ئەو ماتڵمان دەکا.؟ خاتو عائیشە دەفەرموێ: وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو طەوافول ئیفاضەی کردوە، فەرمووی: کەوابێ: «فَلْتَنْفِرْ اذن».[2] با لەمەککە دەرچێو حەجەکەی تەواو بووە. فەرموودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ): کە فەرمووی: «أَحَابِسَتُنَا هِيَ؟». بەڵگەیە لەسەر ئەوە: کە طەوافول ئیفاضە مەرجە بۆ تەواوکردنی حەجو دەبێ ئەنجام بدرێ.

٥- سەعیی نێوان صەفاو مەروە چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆ خۆی سەعیی کردوەو فەرمووشیەتی: « اسْعَوْا فَإِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيَ ».[3]

واجباتی حەج: کارە پێویستەکانی حەج

١- ئیحرام بەستن لە میقات، بەم جۆرە هەموو پۆشاکی ئاسایی خۆی دارنێو پۆشاکی ئیحرام بپۆشێ. پاشان نیەت بهێنێو بڵێ: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِعُمْرَةٍ).

---

[1] صحیح: (ص.جة/٢٤٤٢)، ت(٢/١٨٨/٨٩٢)، د(٥/٤٢٧/١٩٣٤)، جة(٢/١٠٠٤/٣٠١٦)، ن(٥/٢٦٣).

[2] متفق علیه: خ(٣/٥٦٧/١٧٣٣)، م(٢/٩٦٤/١٢١١)، د(٥/٤٨٦/١٩٨٧)، ن(١/١٩٤)، ت(٢/٢١٠/٩٤٩)، جة(٢/١٠٢١/٣٠٧٢).

[3] صحیح: (الإرواء/١٠٧٢)، حم(١٢/٧٦/٢٧٧)، ك(٤/٧٠).

یان بڵێ: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِحَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ). ئەمەش ئاماژە بەوەی لەوەپێش لەباسی دیاریکردنی ئەو شوێنانەی ئیحرامیان لێ دەبەسترێ تێپەڕی. کە ئیبنو عەبباس ریوایەت دەکاو دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆ ئەهلی مەدینەو ئەوانەی بەسەر مەدینەدا دێن بۆ حەج (ذیلحولەیفە)ی دیاریی کرد.....).

لە فەرموودەکەدا هاتووە دەفەرموێ: {وقت رسول الله..........} واتە: ئەم شوێنانەی دیاری کرد بۆ ئیحرام بەستن، مانای دیاری کردنی ئەم شوێنانە بۆ ئیحرام بەستن لەلایەن پێغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) ئەوە دەگەیەنێ دروست نیە بۆ کەسێك بەنیازی حەج یان عومرە بچێ بۆ مەککە بەبێ پۆشینی ئیحرام لەم شوێنانە تێپەڕێ. هەرچەندە وشەی (وقت) لە فەرموودەکەدا بەئاشکرا وجوب ناگەیەنێ، وەلێ لەریوایەتی تردا دەقی تر هەن وجوب دەگەیەنن، وەکوو لەغەیری ئەو ریوایەتەدا دەقێکی تر هاتووە: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: {مُهَلُّ أهل المدينة} شوێنی ئیهلال کردنو ئیحرام بەستن بۆ دانیشتوانی مەدینەو دواوەی (ذیلحولەیفە)یە ئەم دەقە بەشێوەی خەبەر هاتووەو بەمانا (ئەمر)ە هەروەکوو چۆن لە ریوایاتی تردا بەئاشکرا لەفظی (ئەمر) هاتووە.[1]

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ریوایەتکراوە: کە پیاوێك لە مزگەوت هەڵسایە سەرپێو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! «مِنْ أَيْنَ تَأْمُرُنَا أَنْ نُهِلَّ». لەکوێوە فەرمانمان پێ دەکەی ئیحرام ببەستینو نیەت بەحەج یان بە عومرە بهێنین.[2]

---

[1] أحكام الأحكام: ٣/٣.

[2] خ (١/٢٣٠/١٣٣).

ئیمامی بوخاری بە (فەرض‌و واجب) ئاماژەی بۆئەوە کردووە فەرموویەتی: (باب فرض مواقیت الحج والعمرة). پاشان بەرِشتەو سەنەدی خۆی لە زەیدی کورِی جوبەیرەوە ریوایەتی کردوە کە زەید هاتووە بۆلای عەبدوللای کورِی عومەر لە مەنزلگەی خۆی، خێمەو ساباتێکی هەبوو – دەڵێ پرسیارم لێ کرد لەکوێوە دروستە ئیحرام بە عەمرە ببەستم‌و نیەت بێنم؟ عەبدوللا فەرمووی: (فَرَضَهَا رَسُولُ اللّٰهِ لأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنًا) تا کۆتایی فەرموودەکە. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆ دانیشتوانی نەجد (قرن)ی کردوە بە میقات.[1]

٢- مانەوەی شەوانی تەشریق (لیالی التشریق) لەمینادا، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لێی ماوەتەوەو روخصەتی بەشوانە حوشترەکان داوە: کە نەمێننەوە. ئەوان رەمی جەمەرات لەرِۆژی قوربانیدا ئەنجام دەدەن، پاشان رۆژی دوایی رەمی جەمەرات دەکەنەوە دوائەوە بەدوو رۆژ واتە رۆژی تەنفیر (مەککە جێهێشتن) سێیەم رەمی جەمەرات دەکەن[2].

دەی رێگەپێدانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەشوانە حوشترەکان کەشەو لەمینا نەمێننەوە بەڵگەیە: کە لەسەر غەیر ئەوان واجبە.

٣- رەمی جیمار بەشێوەی رێك‌و پێك، بەمجۆرە رۆژی قوربانی واتە رۆژی یەکەمی جەژن رەمی (جمرة العقبة) بکا، حەوت بەردی پێدادا. ئەمجار رەمی سێ (جمرە)کانی تر لەسێ رۆژی تەشریقدا (سێ رۆژی دوای رۆژی یەکەمی جەژن) ئەنجام بدا، هەموو رۆژی دوای نیوەرِۆ شەیتان رەجمکردنەکان بەجێ

---

[1] خ (٣/٣٨٣/١٥٢٢).

[2] صحیح: (ص.جە/٢٤٦٣)، د(٥/٤٥١/١٩٥٩)، ت(٢/٢١٥/٩٦٢)، جە(٢/١٠١٠/٣٠٣٧)، ن(٥/٥٧٣).

بێنێ، بۆهەر جەمرەیەك حەوت بەرد فڕێ بدا، یەكەمجار دەست بكا بەرەجم كردنی جەمرەی یەكەم ئەمجار ناوەڕاست پاشان (جمرة العقبة).

لە جابیرەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینی (درودی خودای لەسەر بێ) بەسواری ولاخەكەیەوە رەجمی شەیتانەكانی دەكردو دەیفەرموو: « لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ فَإِنِّي لاَ أَدْرِي لَعَلِّي لاَ أَحُجُّ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ»[1]: لەمنەوە چۆنیەتی مەناسیك‌و كاروباری حەج فێرببن، ئەمن نازانم لەوانەیە لەم جارە بەولاوە مەرگ رێگەم پێ نەدا حەجی تر بكەم.

كاتی شەیتان رەجمكردن

لە جابیری كوڕی (عەبدوللا)وە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەرم بینی (درودی خودای لەسەر بێ) چێشتەنگاوی رۆژی قوربانیكردن شەیتانی رەجم دەكرد، بەلام دوائەوە شەیتان رەجمكردنەكانی دەخستە دوانیوەڕۆ.[2]

كاتی شەیتان رەجمكردن لەدوای زەوالەوە تا ئێوارەیە

لە عەبدوڵلای كوڕی عەبباسەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا (درودی خودای لەسەر بێ) رۆژی قوربانیكردن لەمینا پرسیاری لێ دەكراو دەیفەرموو: پیاوێك پرسیاری لێ كرد وتی: من پێش ئەوەی قوربانییەكەم سەربڕم سەرم تاشیوە حوكمەكەی چیە؟ فەرمووی: (إذبح ولا

---

[1] م(١٢٩٧/٩٤٣/٢)، د(١٩٥٤/٤٤٥ و ٥/٤٤٦)، ن(٥/٢٧٤).

[2] م: (١٢٩٩/٩٤٤/٢)، ت(٨٩٥/١٩٠/٢)، د(١٩٥٥/٤٤٦ و ٥/٤٤٧)، ن(٥/٢٧٠) ورواه البخاری معلقا (٣/٥٧٩).

حرج) بەوشێوە حەیوان سەربڕەو چ خراپیەکی تێدانیە وتی: دوای ئێوارە شەیتانم رەجم کردوە! فەرمووی: (ولا حرج): قەیناکا.[1]

(تنبیه) وریایی کردنەوەیەك

پێویستە هەموو ئەو بەردانەی دەهاوێژرێن بە مەبەستی شەیتان رەجمکردن بکەونە ناو حەوزی جەمەرەکەوە، جا ئایا تێیدا بمێنێتەوە یان هەڵبەزێتەوەو لەوێدا نەمێنێ، بۆیە پێویستە حاجی هەموو ئەوبەردانەی دەیانهاوێژێ ئاڕاستەی حەوزو چاڵەکەیان بکا نەك عەمودە چەقێندراوە بەرزەکە، چونکە ئەو عامووده بۆیە نەچەقێندراوە بەردی شەیتان رەجمکردنی ئاڕاستە بکرێ. شوێنی بەرد تێدا فڕێدانیش نیە، بەڵکوو چەقێندراوە لەوێ بۆئەوەی ببێتە نیشانەی (جەمرە)کە، شوێنی بەرد بۆهاویشتنو بەرد تێگرتنەکە خودی ناو چاڵو حەوزەکەیە، جا ئەگەر بەردێك لە عامودەکەی داو هەڵبەزییەوە نەچووە ناو حەوزەکە ئەوە حسێب ناکرێو دەبێ دووبارەی بکاتەوە.

فائیدەیەك: ئەگەر حاجی چێشتەنگاوی رۆژی یەکەمی جەژن رەجمی شەیتانی گەورەی کرد، ئەوە تەحەلولی یەکەمی بۆ دەستەبەر دەبێ. هەموو شتێکی بۆ حەڵاڵ دەبێتەوە جگە لەچوونە لای ئافرەت.

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە: فەرموویەتی: کە حاجی رەمیی جەمەرەی کرد، ئەوە هەموو شتێکی کەبەهۆی ئیحرامەوە لێی حەرام بوو بۆی حەڵاڵ دەبێ جگە لەچوونە لای ئافرەت. گوترا: بۆنی خۆشیش؟

---

[1] خ (٣/٥٦٨/١٧٣٥)، د(٥/٤٥٧/١٩٦٧)، ن(٥/٢٧٢)، جة(١٠١٣/٣٠٥٠ و ٢/١٠١٤).

فەرمووی: ئەمن بۆ خۆم پێغەمبەرم دیوە میسکی لەخۆی هەڵدەسوو، ئەری ئەوە بەبۆنی خۆش حسێب ناکرێ؟[1]

کە قوربانی سەربڕیو سەری تاشی، دوایی دابەزی بۆ ناو مەککەو تەوافی کەعبەی کردو هاتوچووی نێوان صەفاو مەڕوەی کرد ئەوە کاروباری حەجی بەجێهێناوە نوسوکی خۆی تەواو کردوە. بەتەواوی تەحەللولی بووەو هەموو شتێکی پێش ئیحرام بەستن کەبۆی رەوابووە بۆی حەڵاڵە.

٤- تەوافی خودا حافیزی: ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عەبباس: کە تێیدا هاتووە: (خەڵکی فەرمانیان پێ کراوە: کە دواکاریان لە مەککە سوڕانەوەبێ بەدەوری بەیتدا، وەڵێ ئەم فەرمانە ئافرەتی بی نوێژ ناگرێتەوە بۆئەوان بارسوکی کراوە.[2]

٥- سەرتاشین یان کورتکردنەوەی موو؛ تاشینی مووی سەر یان کورت کردنەوەی بە قورئانو حەدیثو ئیجماع چەسپاوە، قورئان دەفەرموێ: {لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاء اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِن دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا – الفتح/٢٧}؛

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (أللهمّ إرْحَم المحلقين) خودایە رەحم بەوانە بکە کەبۆ شکاندنی ئیحرام سەریان دەتاشن. عەرزیان کرد: ئەی ئەوانەی موویان کورت دەکەنەوە؟ فەرمووی: (أللهُمّ ارحم المحلقين). گوتیان: ئەوانەی موویان

---

[1] صحيح: (ص.ن/ ٣٠٨٤)، ن(٥/٢٧٧)، جة(٢/٣٠٤١).

[2] متفق عليه: خ(٣/٢٨٥/١٧٥٥)، م(٢/٩٦٣/١٣٢٨).

کورت دەکەنەوە ئەی پێغەمبەری خودا!. فەرمووی: (والمقصرين) خودا رەحم بەوانەش بکا: کەمووی سەریان کورت دەکەنەوە.[١]

بێگومان شەرعزانان کەوتوونە راجیایی دەربارەی حوکمی مووی سەر تاشین یان کورت کردنەوەی، زوربەیان پێیان وایە واجبەو ئەگەر نەکرا بەخوێن قەرەبوو دەکرێتەوە. شافیعییەکان پێیان وایە روکنێکە لە ئەرکەکانی حەج.

هۆی راجیاییەکەیان وەکوو شێخی ئەلبانی دەڵێ: نەبوونی بەڵگەیە لەسەر ئەوە یان ئەمە.

مەرجەکانی تەواف

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إِلاَّ أَنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ فَمَنْ تَكَلَّمَ فِيهِ فَلاَ يَتَكَلَّمَنَّ إِلاَّ بِخَيْرٍ»[٢]: تەواف بەدەوری کەعبەدا وەکوو نوێژ وایە، بەس ئەوە هەیە ئێوە قسەی تێدادەکەن، جا کەسێك لەکاتی تەوافدا قسەی کرد با قسەی خێربکا.

کە مادام تەواف وەکوو نوێژ وابێ ئەوە چەند مەرج هەن دەبێ تێیدا بێنەجێ:

١- پاکی لە لەشپیسی‌و بێ دەستنوێژی: چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ يَقْبَلُ اللَّهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ»[٣]: خودا هیچ

---

[١] متفق عليه: خ(٣/٥٦١/١٧٢٧)، م(٢/٩٤٥/١٣٠١)، ت(٢/١٩٨/٩١٦)، د(٥/٤٥٤/١٩٦٣)، جة(٢/١٠١٢/٣٠٤٤).

[٢] صحيح: (الإرواء/١٢١)، ت(٢/٢١٧/٩٦٧)، خز(٤/٢٢٢/٢٧٣٩)، حب(٢٤٧/٩٩٨)، مي(١/٣٧٤/١٨٥٤)، ك(١/٤٥٩)، هق(٥/٨٥).

[٣] صحيح: لەباسی دەستنوێژ گرتن بۆ نوێژ باسکرا.

نوێژێك بەبێ دەستنوێژو پاكو خاوێنی قبوڵ ناكا. هەروا چونكە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە خاتو عائیشەشی فەرموو – كە كەوتبووە بێ نوێژییەوە لەحەج – «افْعَلِي مَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لاَ تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَغْتَسِلِي»[1]؛ هەركردارو هەڵسو كەوتێك حاجی دەیكا تۆش بیكە، وەڵێ تەوافی كەعبە مەكە تا غوسڵ دەكەی.

٢- داپۆشینی شەرمگا: ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار كە دەفەرموێ: {يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ – الأعراف/٣١} هەروەها حەدیسێك ئەبوهورەیرە ریوایەتی كردوە: كە ئەبوبەكری صەدیق (رەزای خودای لێ بێ) لەو حەجەدا: كە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كردبویە ئەمیری حەج لەپێش حەجی ماڵئاواییدا رۆژی یەكەمی جەژن، ئەمی ناردووە لەگەڵ كۆمەڵێك موسوڵمانی تر كە جاربدەنو بەناو خەڵكدا بڵاوی بكەنەوە (أَلاَ يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ ، وَلاَ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ)[2]؛ لەدوا ئەمساڵ موشریك رێگای پێ نادرێ حەج بكا، نابێ كەسیش بەروتی تەوافی كەعبە بكا.

٣-دەبێ سورانەوە بەدەوری كەعبەدا حەوتجاربێ، چونكە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) حەوتجاری تەواو سوڕایەوە وەكوو ئیبنو عومەر (رەزای خودا لەخۆیو باوكی)، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاتە ناو حەرەم، حەوتجار بەدەوری كەعبەدا سوڕایەوە، لەپاش مەقامی ئیبراهیم دووركات نوێژی كرد، حەوتجار لەنێوان صەفاو مەروەدا هاتوچۆی كرد. بێگومان بۆ ئێوەی موسوڵمانان كرداری پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سەرمەشقو (أسوة)ی حەسەنەیە. ئەم كردارو شێوە هەڵسوكەوتانەی

---

[1] متفق علیه: م(١١١٢ – ١١٩ -/٢/٨٧٣)، خ(٣/٥٠٤/١٦٥٠).

[2] متفق علیه: (١/٤٧٧/٣٦٩)، م(٢/٩٨٢/١٣٤٧)، (٥/٤٢١/١٩٣٠)، ن(٥/٢٣٤).

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) مەبەستو مانای وردو رونی ئایەتی {وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩} ئاشکرا دەکاو تەفسیری دەکاتەوە.

جا ئەگەر حاجی لەو حەوتجار سوڕانەوەیە شتێکی لێ چەرت کرد – هەرچەندە کەمیش بێ – تەوافەکەی بەکەڵك نایە، ئەگەر کەوتە گومانەوە، ئاخۆ پێنج جار یان شەش جار سوڕاوەتەوە ئەوە لایەنی کەمەکە وەردەگرێو لەسەر ئەوەوە تەوافەکانی تەواو دەکا. بۆئەوەی دڵنیابێ زیادی کردووە کەمی نەکردووە.

٤ ، ٥- دەبێ لە حەجەرولئەسوەدەوە دەست بەتەوافکردن بکاو لەوێش کۆتایی پێ بێنێ، لە تەوافدا دەبێ کەعبە بخاتە لای چەپی، ئاماژە بە فەرموودەیەك جابیر ریوایەتی کردوە، دەفەرموێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاتە ناو مەککە، هاتە لای بەردە رەشەکەو دەستی پێداهێنا، پاشان لەلای راستی بەردەکەوە کەوتە سوڕانەوە سێجار بەگورگە لوقەو رۆیشتنی خێرا، چوار جاریش بەرۆیشتنی ئاسایی.

ئەگەر وا تەوافی کرد، کەعبە کەوتە لای راستییەوە، ئەوە تەوافەکەی دروست نیە.

٦- پێویستە تەوافکردنەکەی لەدەرەوەی کەعبەوە بێ. چونکە قورئان دەفەرموێ: {وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩}: بەدەوری خانوی لەمێژینەو شیعاری خودا پەرستیدا بسوڕێنەوە، ئەمەش ئەوە دەخوازێ بەدەوری هەموو کەعبەدا تەوافەکە بکرێ. ئەگەر لەناوەوەی حیجر تەوافی کرد دروست نیە چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (الحجر من البيت) حیجر بەشێکە لەکەعبە.

٧- ئەنجامدانی تەوافەکان بەشوێن یەکدا. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تەوافەکانی بەشوێن یەکدا ئەنجام دانو ناوانی تێنەخستن،

فەرمووشی: «خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ». لەمنەوە فێری ئەنجامدانی کاروبارەکانی حەج ببن‌و چاو لەمن بکەن.

ئەگەر تەوافەکەی بڕی بۆئەوەی دەستنوێژ بگرێ، یان یەکێ لەنوێژە فەرزەکان ئەنجام بدا، یان بۆئەوەی ماندوی بحەسێتەوە، ئەوە: کە دەستی پێ کردەوە لەو شوێنە دەست پێ دەکاتەوە کە لێی راوەستابوو، بەڵام ئەگەر وازهێنانەکەی لە تەواف زۆری خایاند ئەوە لە ئەوەڵەوە دەست پێ دەکاتەوە.

مەرجەکانی هاتووچۆی نێوان صەفاو مەڕوە

بۆئەوەی سەعیی نێوان صەفاو مەڕوە دروست‌و ڕەوابێ چەند مەرجێک دەبێ بێنەجێ:

١- دەبێ هاتووچۆکە حەوتجار بێ.

٢- دەبێ لە صەفاوە دەست پێ بکاو لەمەڕوە کۆتایی پێ بێنێ.

٣- دەبێ هاتووچۆ لەڕێڕەوی نێوان صەفاو مەڕوە بێ چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەوشێوە سەعیی نێوان صەفاو مەڕوەی کرد، فەرمووشی: «خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ». چاو لەمن بکەن‌و بەشێوەی من کاروباری حەج ئەنجام بدەن.

کارە ناڕەواکانی ئیحرام: ئەو کارانەی یاساغە لەسەر ئیحرام بەستوو

١- لەبەرکردنی قوماشی دورواو. ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (ڕەزای خودا لەخۆی‌و لەباوکی) کە دەفەرموێ: پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئیحرام بەستوو پۆشاکی چۆن بپۆشێ؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَلْبَسُ الْقُمُصَ وَلاَ الْعَمَائِمَ وَلاَ السَّرَاوِيلاَتِ وَلاَ الْبَرَانِسَ وَلاَ الْخِفَافَ». نابێ نەکراس لەبەربکا نە مێزەر لەسەرنێ نە دەرپێ لەپێ بکا نە ڕۆب‌و پاڵتۆو شتی وا بپۆشێ، نە خوف‌و گۆرەوی لەپێ بکا (إِلاَّ

أَحَدٌ لاَ يَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ) مەگەر کەسێك نەعلی چنگ نەکەوت ئەوە خوف لەپێ دەکا. (وَلْيَقْطَعْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ) با لەخوار قاپە رەقەوە خوفەکان ببڕێ (وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ أَوْ وَرْسٌ) پۆشاکێك مەپۆشن زەعفەران یا (وەرس)ی لێ درابێ.[1]

بارسوکی دەکرێو رێگە دەدرێ بەکەسێك جگە لەدەرپێو خوف هیچی تری نەبێ: کە بیانپۆشێ بەبێ هەڵدڕینو بڕین، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئیبنو عەبباس: کە دەفەرموێ: گوێم لێ بوو لەعەرەفاتدا پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وتاری دەداو دەیفەرموو: کەسێك جوتێ نەعلی دەست نەکەوت با دەرپێ بپۆشێ.[2] ئەمە بۆ ئیحرام بەستوو.

٢- داپۆشینی روخسارو دوو دەستی ئافرەت، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (رەزای خودا لەخۆیو لەباوکی) کە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَلاَ تَنْتَقِبِ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ وَلاَ تَلْبَسِ الْقُفَّازَيْنِ»[3]: ئافرەتی ئیحرام بەستوو روبەند ناپۆشێو دەستکێش لەدەست ناکا.

دروستە بۆ ئافرەت کە هەرکاتێ پیاوی بێگانە بەلایدا تێپەڕین روخساری خۆی داپۆشێ. ئاماژە بە حەدیثی هیشامی کوڕی عوروە کە لەخاتو فاتیمەی کچی (المنذر)ەوە ریوایەت دەکا، دەڵێ: ئێمە لەئیحرامدا بووین روخساری خۆمان دادەپۆشی. ئێمە لەوکاتەدا لەگەڵ خاتو ئەسمائی کچی ئەبوبەکری صدیق دا بووین.[4]

---

[1] متفق علیه: خ(١٥٤٢/٤٠١/٣)، م(١١٧٧/٨٣٤/٢)، (١٨٠٦/٢٦٩/٥)، ن(١٢٩/٥).

[2] متفق علیه: خ(١٨٤١/٥٧/٤)، ن(١٣٢/٥)، م(١١٧٨/٨٣٥/٢)، ت(٨٣٥/١٦٥/٢)، د(١٨١٢/٢٧٥/٥).

[3] صحیح: (الإرواء/١٠٢٢)، خ(١٨٣٨/٥٢/٤)، د(١٨٠٨/٢٧١/٥)، ن(١٣٣/٥)، ت(٨٣٤/١٦٤/٢).

[4] صحیح: (الإرواء/١٠٢٣)، ط(٧٢٤/٢٢٤)، ك(٤٥٤/١).

٣- داپۆشینی سەر بۆ پیاو بە مێزەرو شتی وا، ئاماژە بە فەرمایشتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە لە حەدیثی ئیبنو عومەردا هاتووە: کە فەرمووی: «لاَ يَلْبَسُ الْقُمُصَ وَلاَ الْعَمَائِمَ»[1]: پیاو لەئیحرامدا نەکراس لەبەردەکا، نەمێزەر لەسەر دەنێ.

بۆی دروستە بچێتە ژێر سێبەری خێمەو چەترو شتی وا. ئاماژە بەو حەدیثەی لەوەپێش تێپەڕی کە تێیدا هاتووە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد لە (نەمیرە) ڕەشماڵێکیان بۆ هەڵداو تەشریفی چووە ژێری بۆ پشودانو حەسانەوە.

٤- بۆنی خۆش لەخۆدان، ئاماژە بە حەدیثی ئیبنو عومەر (ڕەزای خودا لەخۆیو لەباوکی) دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ أَوْ وَرْسٌ».[2] شتێك مەپۆشن زەعفەرانو (ورس)ی لێ درابێ.

هەروەها لەبەر فەرمایشتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئەو پیاوە ئیحرام بەستووەی حوشترەکەی گلاندبوویو گیانی لەدەست دابوو فەرمووی: «وَلاَ تُحَنِّطُوهُ وَلاَ تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ ، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا».[3] بۆنی خۆشی پێوە مەکەنو سەریشی دامەپۆشن، بێگومان ئەو ڕۆژی قیامەت بەئیحرام بەستوویی زیندو دەکرێتەوە.

٥ – ٦- نینۆك کردنو موتاشین یان کورتکردنەوەی یان لابردنی بە هەرشتێکی تر. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٠١٢).

[2] متفق عليه: خ(١٥٤٢/٤٠١/٣)، م(١١٧/٨٣٤/٢)، د(١٨٠٦/٣٦٩/٥)، ن(٥/١٢٩).

[3] متفق عليه: خ (١٢٦٥/١٣٥/٣)، م (١٢٠٦/٨٦٥/٢)، د (٣٢٢٢/٣٢٢٣/٦٣/٩)، ن (٥/١٩٦).

يَبْلُغَ الْهَـدْيُ مَحِلَّـهُ – البقـرة/١٩٦}: سـەرتان مەتاشـن هـەتا قوربانییەکـەتان سەردەبڕن، زانایانیش کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە کە ئیحرام بەستوو حەرامـە نینۆکی بکا.[1]

کەسـێك بەنەتاشـینی سـەری‌و موهێـشتنەوە بەجەسـتەیەوە تووشـی ئەزیـەت‌و ئـازار دەبـوو، بـۆی هەیـە سـەری بتاشـێ‌و مـوی جەسـتەی لابـەرێ‌و فیدیە بدا، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {فَمَن كَانَ مِـنكُم مَّرِيضاً أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَـدَقَةٍ أَوْ نُـسُكٍ – البقـرة/١٩٦}: ئەگەر یەکێك لەئێوە نەیتوانی مەرجەکانی ئیحرام بەجێ بێنێ سـەری تاشـی یـان کـورتی کـردەوە بـەهۆی نەخۆشـی‌و برینـدار بـوون‌و ئەسـپێ لێـدان ئـەوە فیدیە دەدا؛ بەئارەزووی خۆی یان سێ ڕۆژ بەڕۆژو دەبێ یان خواردن دەدا بـە شەش هەژار یان مەڕێك سەردەبڕێ.

لەکەعبی کوڕی (عجرة)وە ڕیوایـەتکراوە، کـە پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) لەوکاتـەدا کـە لەحودەیبییـە بـوو هێـشتا داخڵی مەککە نـەبووە، بەلایدا تێپەڕیوە، کەعب لەئیحرامدا بووەو خەریکی ئاگر کردنەوە بوو لەژێر مەنجەڵێکدا، ئەسپێ بەسـەر ڕوخـساریدا هـاتوون‌و چـوون، پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: « أَيُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ هَـذِهِ ». ئـەو ئەسپێیانەت ناڕەحەتت ناکەن؟ وتـی بـەڵێ: پێیـان تەنگـەتاوم. فـەرمووی: «فَـاحْلِقْ رَأْسَـكَ وَأَطْعِمْ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةِ مَسَاكِينَ – وَالْفَرَقُ ثَلاَثَةُ آصُعٍ – أَوْ صُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّـامٍ أَوِ انْـسُكْ نَسِيكَةً»[2] سەرت بتاشە (فَرَق)ێك سێ ڕبە خواردن بدە بـە شـەش هـەژار یـان سێ ڕۆژ بەڕۆژوبە یان حەیوانێك سەربڕە.

---

[1] الإجماع لإبن المنذر/٥٧.

[2] متفق عليه: م (١٢٠١ – ٢/٨٦١/٨٣) وهذا لفظه، خ (٤/١٢/١٨١٤)، د (٥/٣٠٩/١٧٣٩)، ن (٥/١٩٤).

٧- جيماع كردن لەگەڵ خێزانی یان ماچكردنیو ئەو جۆرە شتانە.

٨- تاوانكردن.

٩- دەمەدەمێو كێشە نانەوە.

بەڵگە لەسەر حەرامی ئەم سێ شتە ئایەتی {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ – البقرة/١٩٧}:

١٠ – ١١- خوازبێنیو ژن مارە كردن، ئامـاژە بەو حەدیثەی حەزرەتی عوسمان ریوایەتی كردووە، كە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ يَنْكِحُ الْمُحْرِمُ وَلاَ يُنْكَحُ وَلاَ يَخْطُبُ».[1] ئیحرام بەستوو تا لەئیحرامدا بێ، نەژن مارەدەكا، نە مارە دەكرێ نەخوازبێنی دەكا.

١٢- دەست وەشاندنو زیانگەیاندن بەنێچیری دەشتەكی؛ بیانكوژێ یان سەریان ببڕێ، یان یارمەتی كەسانی دی بدا بۆ ئەو كارە، چونكە خودا دەفەرموێ: {وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا – المائدة/٩٦}: هەتا لەئیحرامدا بن حەرامە بۆتان راوكردنی نێچیری دەشتەكی.

هەروا ئامـاژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كاتێك هاوەڵان پرسیاریان لێ كردووە دەربارەی ئەو دێڵە كەرە كێویەی ئەبو قەتادە نێچیری كردبوو – ئەوكاتە خواردنی حەڵاڵ بوو – هاوەڵان لە ئیحرامدا بوون، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموون «أَمِنْكُمْ أَحَدٌ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا ». ئایا كەس لەئێوە فەرمانی بە ئەبو قەتادە كرد بێچیری بكا؟ عەرزیان كرد نەخەیر كەسمان ئەوەی نەكردووە. فەرمووی {فكلوا} كەوابێ بیخۆن بۆتان حەڵاڵە.[2]

---

[1] صحيح: (مختصر م/٨١٤)، م (١٤٠٩/١٠٣٠/٢)، د (١٨٢٥/٢٩٥/٥)، ت (٨٤٢/١٦٧/٢)، ن (٥/١٩٢).

[2] متفق عليه: خ(١٨٢٤/٢٨/٥)، م (١١٩٦ – ٦٠/٨٥٣/٢)، ن (٥/١٩٢).

١٣- خواردن لەهەر نێچیرێك لەبەر خاتری ئەو یان بەفەرمانو ڕێنماییو یارمەتی ئەو نێچیر کرابێ، ئاماژە بەماناو مەفهومی فەرموودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەربارەی نێچیرەکەی ئەبو قەتادە فەرمووی: «أَمِنْكُمْ أَحَدٌ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا». [١] وتیان نەخەیر کەسمان ئەوەمان نەکردووە، فەرمووی: دەسا لێی بخۆن.

ئەو شتانەی حەج بەتاڵ دەکەنەوە

حەج بەیەکێک لەم دوو شتە بەتاڵ دەبێتەوە:

یەکەم: جیماع پێش ڕەمیی جەمەرەی عەقەبە. بەڵام ئەگەر دوای ڕەمیی جەمەرە عەقەبە بوو پێش تەوافی ئیفاضە ئەوە حەجەکە بەتاڵ نابێتەوە، گوناهبار دەبێ.

ئیبنولمنزیر دەڵێ: کۆڕای زانایان لەسەر ئەوەیە: کەسێك بەئەنقەست لەحەجدا پێش ڕاوەستانی عەرەفە جیماعی کرد حەجەکەی بەتاڵ دەبێتەوە، پێویستە لەسەری لەساڵی داهاتوودا حەجەکەی بکاتەوەو ئاژەڵیش سەرببڕێو قوربانی بکا. [٢]

دووەم: بەجێ نەهێنانی ڕوکنێك لە ئەرکەکانی حەج.

جا هەرکاتێ حەجەکەی بە یەکێك بەم دوو شتە بەتاڵ بۆوە واجبە لەسەری لەساڵی داهاتوودا ئەگەر توانای هەبوو (ئەو توانایەی کە بۆ حەجکردن پێویستە، بەو شێوەی لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا) دەبێ حەجەکەی

---

[١] لە کتێبی (إرشاد الساري) دانراوی شێخ محمد ابراهيم شقره راگوێزراوە.

[٢] الإجماع/٥٦.

بکاتەوە، ئەگینا هەرکاتێ ئەو توانایەی بۆ دەستەبەر بوو دەبێ فەورەن لەکاتی حەجدا حەجەکەی بکاتەوە.[١]

ئەو شتانەی لە حەرەمین (مەککەو مەدینە)دا حەرامە بکرێن

لە صەحیحەین‌و غەیری صەحیحەینیشدا فەرموودەیەك لە عەبادی کوڕی تەمیم ئەویش لەمامیەوە گێڕدراوەتەوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « أَنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ ، وَدَعَا لَهَا ، وَحَرَّمْتُ الْمَدِينَةَ كَمَا حَرَّمَ إِبْرَاهِيمُ مَكَّةَ». حەزرەتی ئیبراهیم مەککەی کردووە بەحەرەم‌و شوێنی پیرۆزو لەخودا پاڕاوەتەوە ئاوەدانی‌و فەڕو بەرەکەتی تێ بخاو لەهەموو لایەکەوە خەڵکی بێن زیارەتی کەعبە بکەن‌و خوداپەرستی‌و یەکتاپەرستی رابگەیەنن. منیش مەدینەم کردووە بەحەرەم‌و شوێنی پیرۆز وەکوو چۆن ئیبراهیم مەککەی کردووە بە بەست‌و حەرەم.

بە حەرەمکردنی مەککەو مەدینە بەنیگای یەزدانی بووە، نیگای پەروەردگار کە ئاراستەی هەردوو پێغەمبەرە بەڕێزەکانی خۆی کردووە (درودی خودایان لەسەر بێ) هەرکاتێ گوترا: (الحرمين) مەبەست مەککەو مەدینەیە، وشەی حەرەم = بەست. هەر بۆ ئەو دوو شارە پیرۆزە بەکاردەهێندرێ‌و بەس، تەنانەت دروست نیە وشەی (حەرەم) بۆ مزگەوتی قودس‌و مزگەوتی ئیبراهیم خەلیلیش بەکار بهێندرێ، چونکە بەسروش‌و نیگا تەنها ئەم ناوە بۆ مەککەو مەدینە ناودێرکراوە، کارێکی تەشرعیەو عەقڵ رۆڵی تێدا نابینێ.

---

[١] إرشاد الساري: دانراوی: محمد إبراهيم شقرة.

چەند شتێك لەخاکی حەرەمەیندا کردنیان حەرامەو نابێ بکرێن، چی بۆ ئەوانەی ژیان تێیاندا بەسەر دەبەن‌و دانیشتویانن، یان ئەوانەی بەنیازی حەج‌و عەمرەو مەبەستی تر زیارەتیان دەکەن.

ئەو کارە حەرام‌و نادروستانەش ئەمانەن:

١- نێچیرکردنی ئاژەڵ‌و باڵندە، یان دەرکردن‌و راونانیان، یان یارمەتیدانی کەسانی دیکە بۆ ئەو مەبەستانە.

٢- دروونەوەو هەڵپروکاندن‌و هەڵکێشانی رووەك مەگەر پێویست‌و زەرور بێ.

٣- هەڵگرتنی چەك.

٤- هەڵگرتنەوەی شتی کەوتوو لەناو بەستی مەککەدا بەنیسبەت کەسێك دانیشتووی ئەوێ نەبێ، وەڵێ بۆ کەسێك خەڵکی ئەوێ بێ بۆی دروستە شتی کەوتوو هەڵبگرێتەوەو جاڕی بۆ بدا بەهیوای ئەوەی خاوەنی بۆ پەیدا ببێ‌و بیداتەوە. لەمەشدا جوداوازی لەنێوان حاجی‌و دانیشتوانی مەککەدا ئاشکرایە دەڵێم: بەڵگە لەسەر حەرامی ئەو شتانەی ئاماژەیان پێ کرا فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە لە رۆژی رزگار کردنی مەککەدا فەرمووی: « إِنَّ هَذَا الْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللَّهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ ، فَهْوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، وَإِنَّهُ لَمْ يَحِلَّ الْقِتَالُ فِيهِ لأَحَدٍ قَبْلِي ، وَلَمْ يَحِلَّ لِي إِلاَّ سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ ، فَهْوَ حَرَامٌ بِحُرْمَةِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، لاَ يُعْضَدُ شَوْكُهُ ، وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهُ ، وَلاَ يَلْتَقِطُ لُقَطَتَهُ إِلاَّ مَنْ عَرَّفَهَا ، وَلاَ يُخْتَلَى خَلاَهُ » . فَقَالَ الْعَبَّاسُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلاَّ الإِذْخِرَ ، فَإِنَّهُ لِقَيْنِهِمْ وَلِبُيُوتِهِمْ . فَقَالَ «إِلاَّ الإِذْخِرَ».[١] ئەم شارە کەشاری مەککەیە پەروەردگار رێزو حورمەتی داوەتێ‌و کردویەتی بە بەست‌و حەرەم لەو رۆژەوەی خودا ئاسمانەکان‌و زەوی پەدیهێناون، ئەوشارە پیرۆزە

---

[١] متفق عليه: خ (٤/٤٦/١٨٣٤)، م (٢/٩٨٦/١٣٥٣)، ن (٥/٢٠٣).

بەوەی خودا پیرۆزی داوەتیو ئەم پیرۆزیو حورمەتەی هەیەتی هەتا ڕۆژی پەسڵان بەردەوامە، پێش من بۆ کەس حەڵاڵ نەبووە شەڕی تێدا بکا. بۆ منیش تەنها یەك سەعات شەڕ حەڵاڵ بوو بەس! ئەو شارو دەڤەرە حورمەتو پیرۆزی خۆی هەیە، خودا ئەو ڕێزو قەدرەی داوەتیو تا ڕۆژی قیامەت بەردەوامە، دڕكو شتی وای پاكۆ نادرێ، ڕووەكو درەختی نابڕدرێ نێچیرو ئاژەڵی ڕاوناکرێنو دەرناپەڕێندرێن، شتی کەوتووی هەڵناگیرێتەوە، مەگەر بۆ کەسێك هەڵی بگرێتەوەو جاڕی بۆ بدا بۆ ئەوەی خاوەنی پەیدا ببیو بیداتەوە، گیاوگژی تەڕی نادورێتەوە ناڕندرێتەوە. عەبباسی کوڕی عبدالمطلب کە ئامادەی ئەم فەرموودەی پێغەمبەر بوو (درودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! جگە لە ڕووەکی (إذْخِر) سوڕناتك، چونکە ئەم ڕووەکە بۆ سوتەمەنی ناو ماڵو بۆ سەرگرتنی سەری گۆڕ بەکار دێنین، حەزرەتیش فەرمووی: باشە تەنیا ڕووەکی سوڕناتکی لێ دەرچێ، ئەو لەبەر زۆر پێویستی دروونەوەی دروستە.

لە جابیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «لاَ يَحِلُّ لأَحَدِكُمْ أَنْ يَحْمِلَ بِمَكَّةَ السِّلاَحَ». [1] ڕوانیە بۆ هیچ کەس لەئێوە لە مەککەدا چەك هەڵبگرێ.

لە ئیمامی عەلیەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی مەدینە فەرموویەتی: « لاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا وَلاَ تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إِلاَّ لِمَنْ أَشَادَ بِهَا – أنشدها – وَلاَ يَصْلُحُ لِرَجُلٍ أَنْ يَحْمِلَ فِيهَا السِّلاَحَ لِقِتَالٍ وَلاَ يَصْلُحُ أَنْ يُقْطَعَ مِنْهَا شَجَرَةٌ إِلاَّ أَنْ يَعْلِفَ رَجُلٌ بَعِيرَهُ». [2]

---

[1] صحيح: (ص. ج/٧٦٤٥)، م (١٣٥٦/٩٨٩/٢).

[2] صحيح: (ص. د/١٧٩)، د (٢٠١٨/٢٠/٦).

ڕووەك‌و گژوگیا نادروێتـەوە، نێـچیرەكانی تـەرە نـاكرێن‌و ڕاو نـانرێن، شـتی داكـەوتووی هەڵناگیرێتـەوە، مەگـەر بـۆ كەسـێك جـاڕی بـۆ بـداو هـەوڵ بـدا خاوەنی بۆ بدۆزێتەوە، نابێ هیچ پیاوێك چەكی تێدا هەڵبگرێ بـە مەبەسـتی شـەڕ. نابێ درەختـی بـبڕدرێ مەگـەر بـە مەبەسـتی ئاڵفـدان بەحوشـتر گـەڵاو پرژو پاڵی لێ هەڵپاچی.

شـێخ محمـد شـقرە دەڵێ: كەسـێك شـتێكی لـەم كـارە یاسـاغانە ئەنجامـدا تاوانبــار دەبـێ، پێویـستە تۆبــە بكـا داوای لێخۆشـبوون لـەخودا بكـا جگـە لەڕاوكردنی نێچیر ئەوە بەتۆبە كردن تەواو نابێ، دەبێ خوێنی قـەرەبوو بـدا سەرباری تۆبەكردنەكەی.

قەرەبوو كردنەوەی كوشتنی نێچیر

پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْتُلُواْ الصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ وَمَن قَتَلَهُ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاء مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَـدْيًا بَـالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَو عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللّهُ عَمَّـا سَلَف وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللّهُ مِنْهُ وَاللّـهُ عَزِيـزٌ ذُو انْتِقَـامٍ – المائـدة/٩٥}. ئـەی ئـەو كەسانەی ئیمانتان هێناوە، لەو كاتەیدا ئێـوە لەئیحرامـدان نێـچیر ڕاومەكـەن، كەسێك بە ئەنقەست نێچیرێكی كوشت ئەوە حـەیوانێك سـەربېڕێ لەقـەبارەی ئـەو نێچیرەی ڕاوی كـردووە، دوو كەسـی عـادڵ لـەئێوە ئـاژەڵی هاوتـای ئاژەڵـە ڕاوكراوەكـە دیـاری دەكـەن‌و دەیكاتـە دیـاری كەعبـەو لەپـەنا كەعبـەدا سـەری ببڕێ، یان كەفارەت بدا ئەویش خـواردن دانـە بەهـەژاران یـان ئەوەنـدەی ئـەو كەفارەتە بەڕۆژو بێ، ئەمەیش بۆ ئەوەیە تاڵاوی كردەوە یاساغەكەی بـچێژێ، پەروەردگار لەوجۆرە تاوانانەی لەوەپێش ئەنجام دراون خـۆش بـووەو سـزاتان نادا، هەركەسێ ئەو جۆرە تاوانە دووبارە بكاتەوە، خـودا تۆڵـەی لێ دەسـتێنێ‌و سزای دەدا، خوای گەورە بەتواناو تۆڵەئەستێنە.

ئیبنو کەثیر دەڵێ: ئەمە یاساغکردنی پەروەردگارە بۆ نێچیر کوشتن لەکاتی ئیحرامدا، نەهی کردنیەتی لەوەی لەکاتی ئیحرامدا پەنا بۆ راوکردنو راوەدونانو تەراندنی ئاژەڵی کێوی بەری.

لەروی ماناوە ئەم نەهی کردنو یاساغکردنە ئاژەڵە کێوییەك دەگرێتەوە گۆشتی بخورێ، یان ئاژەڵێك لەم جۆرەو لەجۆری تر بەوە لەدبوو بێ، وەڵێ ئاژەڵێك کە گۆشتی نەخورێ لە ئاژەڵە کێوییەکان، ئەوە بەلای شافیعیەوە دروستە مرۆڤی ئیحرام بەستوو بیانکوژێ، بەڵام جەماوەری زانایان کۆکن لەسەر ئەوە کە ئەوانیش بۆ ئیحرام بەستوو حەرامە کوشتنیان، لەم حوکمە تەنیا ئەو چەند گیانلەبەرە جەرت دەکرێن کە لە صەحیحەیندا چەسپاون لەرێگەی (الزهری)یەوە لە عوروەوە لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودا لەهەموویان بێ) کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « خَمْسٌ فَوَاسِقَ يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ الْغُرَابُ وَالْحِدَأَةُ وَالْعَقْرَبُ وَالْفَأْرَةُ وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ». [1] پێنج گیانلەبەری زێنەخرۆ هەن لەدەرەوەی بەستو لەناو بەستدا دەکوژرێن، قەلەرەشە، کۆلارە، دوپشك، مشك، سەگی نهێنگر.

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: جەماوەری زانایان پێیان وایە ئیحرام بەستوو بە ئەنقەست راوی نێچیر بکا یان لەبیری بچێتەوەو بەنەزانی ئەو کارە بکا قەرەبوو کردنەوەی لەسەر پێویستە.

ئیمامی (الزهری) دەڵێ: قورئان قەرەبوو کردنەوەی نێچیرکوشتنی چەسپاندووە، بەپێی سوننەتیش قەرەبوو کردنەوەی ناسیو لەبیرچوّوە چەسپاوە، مانای ئەمە ئەوەیە: کە قورئان ئەوەی چەسپاندووە کە کەسێك بە

---

[1] متفق علیه: خ (٤/٣٤/١٨٢٩)، م (٢/٨٥٦/١١٩٨)، ت (٢/١٦٦/٨٣٩).

ئەنقەست راو بکاو نێچیر بکوژێ دەبێ خوێنەکەی بدا وێڕای ئەوەش تاوانبار دەبێ، ئاماژە بەئایەتی {لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللّهُ عَمَّا سَلَف وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللّهُ مِنْهُ – المائدة/٩٥}.

بەگوێرەی سوننەتو حوکمی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)و حوکمی هاوەڵانی؛ کەسێك بە هەڵەو نەزانیش نێچیر راوبکا دەبێ لە قەرەبووی ئەوەدا ئاژەڵێکی هاوتا سەرببڕێ، وەکوو چۆن لەڕاوکردنی بە ئەنقەستدا قورئان قەرەبووکردنەوەی لەسەر بکەرەکە چەسپاندووە، لە لایەکی ترەوە بێگومان کوشتنی نێچیر فەوتاندنو بە تەلەفدانە، فەوتاندنو بە تەلەفدان بە ئەنقەست بێ یان بەهەڵە بکەرەکەی بەرپرسیارەو ضامن دەبێ، وەلێ ئەوەندە هەیە بکەری بەئەنقەست تاوانباریش دەبێ، بەڵام بکەری بەهەڵەو نەزانی سەرزەنشتی ناگرێ.

ئیبنو کەثیر دەڵێ: کە پەروەردگار دەفەرموێ: {فَجَزَاء مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ – المائدة/٩٥}. بەڵگەیە لەسەر ئەو بۆچوونەی ئیمام مالیكو شافیعیو ئەحمەدو جەماوەری زانایان کە فەرموویانە واجبە لەسەر نێچیرکوژی ئیحرام بەستوو کە: ئاژەڵێکی ماڵی لە هاوشێوەو هاوتای نێچیرەکە سەربیڕێ ئەگەر نێچیرەکە هاوشێوەی ئاژەڵی ماڵی هەبوو، ئەگەر هاوشێوەی نەبوو، ئەوە ئیبنو عەبباس وای فتواداوە کە نرخەکەی لەمەککەدا خەرج بکا، بەیهەقی ریوایەتی کردووە.[1]

*** چەند نمونەیەك لەبڕیارو حوکمی پێغەمبەرو هاوەڵانی دەربارەی دیاری کردنی هاوتایی نێوان نێچیری کێویو ئاژەڵی ماڵی:**

[1] تفسير القرآن العظيم ٩٩/٢.

لە جابیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کرد دەربارەی کەمتیار فەرمووی: ئەوە نێچیرەو ئەگەر کەسێ راوی کرد دەبێ مەڕێك لەقەرەبوویدا سەربڕێ.[1]

هەر لەجابیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە عومەری کوڕی خەتتاب (رەزای خودای لێ بێ) بڕیاریدا بۆ راوکردنی کەمتیار مەڕێك سەربڕدرێ، بۆ نێچیرکردنی ئاسك بزنێكو بۆ کەروێشك بەرخۆلەیەکی تەمەن یەکساڵو کەمتر، بۆ جرج کاریلەیەکی یەکساڵو کەمتر.[2]

لە ئیبنو عەبباسەوە گێڕدراوەتەوە کەفتوای داوە بۆ کەسێك ئیحرام بەستوو بێ یان نا لە قەرەبووی نێچیرکردنی هەر کۆترێکی حەرەمدا مەڕێك سەربڕێ.[3]

ئیبنو کەثیر[4] دەفەرموێ: کە پەروەردگار فەرمووی: (هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ). مەبەست ئەوەیە کە لەحەرەمدا حەیوانەکە سەربڕدرێو گۆشتەکەی بەسەر فەقیرو هەژاری ئەوێدا دابەش بکرێ. ئەمە شتێکە کۆڕای زانایانی لەسەرە.

کە دەفەرموێ: {أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَو عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا - المائدة/٩٥} واتە: ئەگەر ئیحرام بەستوو ئاژەڵی ماڵی وای دەست نەکەوت هاوتای ئەو گیانلەبەرە بێ کەنێچیری کردووە، یان ئاژەڵە نێچیرکراوەکە لەو جۆرە حەیوانانە نەبوو، کەوێنەی لە ئاژەڵی ماڵیدا هەبێ، یان بڵێین: ئیحرام

---

[1] صحیح: (ص. د/٣٢٢٦)، د (١٠/٢٧٤/٣٧٨٣).

[2] (الإرواء/١٠٥١)، ط (٢٨٥/٩٤١)، هق (٥/١٨٣).

[3] صحیح الإسناد (١٠٥٦)، هق (٥/٢٠٥).

[4] ج ٢/١٠٠.

بەستووەکە بەگوێرەی ظاهیری مانای (أو) موخەییەرە لەنێوان حەیوان سەربڕینو خۆراك دان بەهەژارانو بەرۆژو بوندا، ئەوە بەم شێوەیە دەبێ.

کابرای ئیحرام بەستوو ئەگەر ویستی فەرمبووی نێچیرەکە بە بەخشینی خۆراك پڕ بکاتەوە، دەچێ ئاژەڵە نێچیرکراوەکە دەنرخێنێ بەپارە ئەمجار بەپارەکە خواردن دەکڕێو بۆ هەر هەژارێك (مورد)ێك دادەنێ، ئەمجار ئەگەر پارەی نەبوو یان بڵێین کابرا موخەییەرە لەنێوان بەخشینی خواردنو بەڕۆژو بووندا ئەوە لەجیاتی خواردنی هەر هەژارێك ڕۆژێك بەرۆژو دەبێ.

سزای جیماعکردن لەحەجدا

کەسێك پێش تەحەلولی یەکەم جیماعی کرد، حەجەکەی بەتاڵ دەبێتەوەو دەبێ حوشترێکیش سەرببڕێ، ئەگەر جیماعکردنەکە لەدوای تەحەلولی یەکەمو پێش تەحەلولی دووەم بوو، ئەوە مەڕێك سەرببڕێو حەجەکەشی بەتاڵ نابێتەوە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە پیاوێك لەئیحرامدا بوو لەميناو پێش تەوافی ئیفاضە جیماعی لەگەڵ ژنەکەی کرد، هات پرسیاری لە ئیبنو عەبباس کرد ئەویش فەرمانی پێ کرد کە حوشترێك سەرببڕێ.[1]

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لەباوکیەوە گێڕدراوەتەوە، کە پیاوێك هاتە لای عەبدوڵلای کوڕی عەمر پرسیاری لێ کرد دەربارەی کابرایەکی ئیحرام بەستوو: کە دەستی لەگەڵ خێزانەکەیدا تێکەڵاو کردبوو، ئەویش ناردی بۆلای عبدڵلای کوڕی عومەر (ڕەزای خودایان لێ بێ) فەرمووی: بڕۆ بۆلای ئەو پرسیاری لێ بکە، دەڵێ پیاوەکە نەشارەزا بوو عەبدوڵلای کوڕی

---

[1] صحيح موقوف: (الإرواء/١٠٤٤)، هق (٥/١٧١).

عومەری نەدەناسی، من لەگەڵی چووم، کە پیاوەکە لەئیبنو عومەری پرسی، لە وەڵامدا وتی: حەجەکەت بەتاڵ بۆتەوە، پیاوەکە وتی دەی باشەئێستا من چی بکەم؟ فەرمووی: لەگەڵ خەڵکەکە برۆ ئەوان چییان کرد تۆش وا بکە، ئەگەر ساڵی داهاتوو لەژیاندا مای‌و توانات هەبوو حەجەکەت بکەرەوەو ئاژەڵێکیش سەرببڕە، کابرا گەڕایەوە بۆلای عەبدوڵلای کوڕی عەمرو فتواکەی عەبدوڵلای کوڕی عومەری بۆ گێڕایەوە، فەرمووی: دەبڕۆ بۆلای ئیبنو عەبباس پرسیار لەویش بکە، شوعەیب دەڵێ لە تەکیا چووم بۆلای ئیبنو عەبباس پرسیاری لێ کرد، ئەویش هەمان وەڵامی دایەوە کە ئیبنو عومەر فەرمووی، کابرا گەڕایەوە بۆلای عەبدوڵلای کوڕی عەمرو منیش لەگەڵی بووم، فتواکەی ئیبنو عەبباسیشی بۆ گێڕایەوە، پاشان کابرا بە عەبدوڵلای گوت: ئەدی جەنابت لەم بارەیەوە چی دەڵێی؟ وتی: کاکە قسەی منیش قسەی ئیبنو عومەرو ئیبنو عەبباسە.[1]

لە سەعیدی کوڕی جوبەیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرمویێ: کە پیاوێك خۆی‌و ژنەکەی ئیحرامیان بەعەمرە بەست: ژنەکە هەموو ئەرکەکانی عەمرەی جێبەجێ کرد جگە لەموو کورتکردنەوە، پێش ئەوەی موو کورت بکاتەوە، مێردەکەی سواری بوو، لەم بارەوە پرسیار لەئیبنو عەبباس کرا، فەرمووی: دیارە خانم زۆر تامەزرۆ بووە رانەوەستاوە مووەکانی کورت بکاتەوە پیاوەکەی سواری خۆی کردووە، بە ئیبنو عەبباسیان گوت: قوربان ژنەکە گوێی لێیە، ئیبنو عەبباس بەخۆیدا شکایەوەو فەرمووی: بۆچی پێتان نەگوتم کە ئافرەتەکە نزیکەو گوێی لەم قسانەیە؟ ئەمجار بەژنەکەی فەرموو ئاژەڵێك سەربب‌ڕە، ئافرەتەکە وتی چی سەرببڕم؟ فەرمووی: حوشترێك یان

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٣٤)، هق (٥/١٦٧).

ڕەشـەوڵاخێك یـان مـەڕێك، ئافرەتەكـە گـوتی: كامیـان باشـترە؟ فـەرمووی: حوشترێك باشترە.[1]

جا كەسێك حوشتر یان مەڕی چنگ نەكەوت، پێویستە لەسـەری سـێ ڕۆژ لەحـەج و حـەوت ڕۆژیـش كـە گەڕایـەوە بـەڕۆژو بـێ، چـونكە پـەروەردگار دەفەرمویێ: {فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَـدْيِ فَمَـن لَّـمْ يَجِـدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ – البقرة/١٩٦}.

واباشە بەڕۆژو بوونەكەی پێش ڕۆژی عەرەفە بێ، خۆ ئەگەر وای نەكرد، ئەوە بۆی ڕەوایە ڕۆژانـی (أیـام التـشریق) بـەڕۆژو بـێ، ئامـاژە بەقـەولی ئیبنـو عومەرو خاتو عائیشە (ڕەزای خودایان لێ بێ) كە فەرموویانە: ڕێگـە نـەدراوە لە ڕۆژانی (تەشریق)دا بەڕۆژو بن، مەگەر بۆ كەسێك ئـاژەڵی دەسـت نەكـەوێ بیكاتە هەدیو سەری ببڕێ.[2]

* **هۆشـدارییەك**: پێویـستە ئـەوە بزانـدرێ، كـە ئـافرەتیش لـەم بـارەوە هەمان حوكمی پیـاوی هەیـە، وەلێ ئەوەنـدە ئەگـەر ئافرەتەكە بـەزۆر سواری بـوونو جیماعیـان لەگـەڵ كـرد حەجەكـەی بـەتاڵ نابێتـەوەو ئـاژەڵ سەربڕینیـشی لەسـەر نیـە، بەپێـچەوانەی مێردەكـەی كـە بـەزۆر ئـەو كـارەی لەگەڵ كردووە ئەوە حەجەكەشی بەتاڵەو ئاژەڵ سەربڕینیشی لەسەرە.[3]

لە سەعیدی كوڕی جوبـەیرەوە ڕیوایـەتكراوە، دەفـەرموێ: پیاوێـك هاتـە لای ئیبنو عەبباسو وتی: لەگەڵ ژنەكەمدا توشی دەست تێكـەڵاو كـردن بـووم پێش ئەوەی زیارەت بكەم، لە وەڵامدا فەرمووی: ئەگەر ژنەكە هاوبەش بووبێ ئەوە لەسەر هەر یەكێك لـەئێوە حوشـترێكی سـاغو بـێ عـەیب واجبـە، ئەگـەر

---

[1] صحیح: (الإرواء/٤/٢٣٣)، هق (٥/١٧٢).

[2] صحیح: (الإرواء/١٠٤٢)، خ (٤/٢٤٢/١٩٩٧).

[3] إرشاد الساری.

ژنەکەت هاوکاری نەکردبێ‌و تۆ بەزۆر سواری بووبی، ئەوە لەسەرت پێویستە حوشترێکی ساغی بێ عەیب سەرببڕێ.[1]

خوێنەکانی حەج

١- یەکەم خوێن ڕشتنی تەمەتتوع‌و قیران. ئەم خوێن ڕشتن‌و ئاژەڵ سەربڕینە ئەوەیە: کە پێویست دەبێ لەسەر ئەو حاجیەی ئیحرامی بەعەمرە بەستبێ‌و دوایی ئیحرام بەحەج ببەستێ، یان ئیحرامی بەحەج‌و عەمرە بەستبێ بەیەکەوە، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ – البقرة/١٩٦}.

٢- خوێنی فیدیە: ئەو خوێن ڕشتن‌و ئاژەڵ سەربڕینەیە: کە پێویستە لەسەر حاجی کە لەبەر نەخۆشی یان ناڕەحەتبوون بەهۆی ئەسپێ‌و شتی واوە سەری بتاشێ، قورئان دەفەرموێ: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ – البقرة/١٩٦}.

٣- خوێنی جەزاو قەرەبوو کردنەوە: ئەو خوێن ڕشتن‌و ئاژەڵ سەربڕینەیە: لەسەر ئیحرام بەستوو پێویست دەبێ ئەگەر نێچیرێکی کێوی کوشت. وەڵێ نێچیری دەریا هیچ قەرەبوویەکی بۆ ناکرێتەوە.

٤- خوێنی ڕێ لێ گیران‌و پەیدابوونی بەربەست‌و ئاستەنگ کە نەتوانێ کارەکانی حەج بکا، جا بەربەستەکە نەخۆشی بێ یان دوژمن بێ یان شتی تر بێ، قورئان دەفەرموێ: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ – البقرة/١٩٦}.

٥- خوێنکردن‌و ئاژەڵ سەربڕین لە ئاکامی ئەوەی حاجی بەئیحرام بەستوویی سەرجێی ژنی خۆی بکا.

---

[1] صحيح: (الإرواو/١٠٤٤)، هق (٥/١٦٨).

عەمرە

عومرە یەکێکە لەعیبادەتە گەورەکانو گەورەترین هۆکارو وەسیلەیە بۆ لەخودا نزیکبوونەوە، عیبادەتێکە پەروەردگار پایەو پلەی بەندەکانی پێ بەرز دەکاتەوە، تاوانو هەڵەیان پێ لادەباو پاکیان دەکاتەوە. بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەگوفتارو بە کردار موسوڵمانانی هەڵناون بۆ ئەنجامدانی، فەرموویەتی: «الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا»[1] عەمرە بۆ عەمرە دەبێتە کەفارەتی تاوانی نێوانیان. هەروەها فەرموویەتی: «تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ وَالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ».[2] بەردەوام بن لەسەر ئەنجامدانی حەجو عەمرە، بێگومان ئەو دوو عیبادەتە هەژاریو تاوان لادەبەنو وەکوو چۆن کورەی ئاگرو موشە دەمە چڵكو ژەنگی ئاسنو زێڕو زیو لادەبەن.

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەژیانیدا ئەو عیبادەتەی بەجێ هێناوە هاوەڵانی لەخزمەتیا عەمرەیان کردووە دوای لەدونیا دەرچوونیشی هاوەڵانی بەردەوام بوون لەسەر عەمرە کردنو بەجێ هێنانی.

ئەرکەکانی عەمرە

١- ئیحرام بەستن واتە نیەتی چوونە ناو عەمرەو دەستکردن بەکارەکانیەتی بە بەرگێکی تایبەتەوە. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ».[3]

---

[1] متفق علیه: خ (٣/٥٩٧/١٧٧٣)، م (٢/٩٨٣/١٣٤٩)، ت (٢/٢٠٦/٩٣٧)، ن (٥/١٥)، جه (٢/٩٦٤/٢٨٨٨).

[2] صحیح: (ص. ج/٢٨٩٩)، ت (٢/١٥٣/٨٠٧)، ن (٥/١١٥).

[3] متفق علیه: خ (لە باسی دەستنوێژدا رابورد).

٢-٣- تەوافکردن و هاتووچۆی نێوان صەفاو مەروە، چونکە قورئان دەفەرموێ: {وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩} هەروەها دەفەرموێ: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَآئِرِ اللّهِ – البقرة/١٥٨}. پێغەمبەریش (درودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «اسْعَوْا إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيَ».[1] هاتوچۆی نێوان گردی صەفاو گردی مەروە بکەن، بێگومان پەروەردگار ئەو کارەی لەسەر پێویست کردوون.

٤- تاشینی موو یان کورتکردنەوەیان، ئەمەش ئاماژە بەو حەدیثەی ئیبنو عومەر ریوایەتی کردووە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ، وَلْيُقَصِّرْ ، وَلْيَحْلِلْ».[2] کەسێك ئاژەڵی قوربانی لەگەڵ خۆی نەهێناوە، با تەوافی کەعبە بکاو سەعیی نێوان صەفاو مەروە ئەنجام بداو موی سەری کورت بکاتەوەو ئیحرام بشکێنێ.

کارە پێویستەکانی عەمرە

پێویستە لەسەر کەسێك نیازی عەمرەی هەیە، کە لەمیقات ئیحرام بەعەمرە ببەستێ، ئەگەر دانیشتووی شوێنێك بێ پێش میقات بێ، ئەگەر دانیشتووی ئەودیو میقات بێ، ئەوە لە مەنزڵی خۆیەوە ئیحرام دەبەستێ، ئەمما کەسێك دانیشتووی مەککە بێ، ئەوە پێویستە لەسەری بێتە دەرەوە بۆ

---

[1] صحیح: (لەوەپێش لەباسی روکنەکانی حەجدا ئاماژەی پێ کرا).

[2] متفق علیه: خ (٣/٥٣٩/١٦٩١)، م (٢/٩٠١/١٢٢٧)، د (٥/٢٣٧/١٧٨٨)، ن (٥/١٥١).

دەرەوەی بەستو لەوێوە ئیحرام ببەستێ، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە عائیشە کرد کە لە (التنعیم) ئیحرام ببەستێ.[1]

کاتی عەمرە کردن

هەموو ڕۆژانی ساڵ کاتی عەمرە کردنە، بەڵام ئەنجامدانی لەمانگی ڕەمەزاندا خێری زیاترە، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً».[2] عەمرەیەك لەڕەمەزاندا بکرێ خێری حەجێکی سوننەتی هەیە.

دروستە پێش بەجێ هێنانی فەرزی حەج عەمرە بکرێ

لە عیکریمەی کوڕی خالیدەوە ریوایەتکراوە، کەپرسیاری لەئیبنو عومەر کردووە (خودایان لێ ڕازی بێ) دەربارەی ئەنجامدانی عەمرە پێش حەج، لە وەڵامدا فەرمووی: هیچ خراپەیەکی تێدا نیە.

عیکریمە دەفەرموێ: ئیبنو عومەر فەرمووی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێش ئەوەی حەج بکا عەمرەی بەجێ هێناوە.

دووبارە کردنەوەی عومرە لەیەك سەفەردا

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) چوار عەمرەی کردوون لەچوار ساڵدا، لەهیچ سەفەرێکیدا لەعەمرەیەك زیاتری نەکردووە، هەروا ئەو هاوەڵانەی لەخزمەتیشیدا بوون لەعەمرەیەك زیاتریان ئەنجام نەداوە، لەهیچ ڕێگایەکەوە بەئێمە نەگەیشتووە کە یەکێك لەهاوەڵانی پێغەمبەر (درودی

---

[1] متفق علیە: خ (٣/٦٠٦/١٧٨٤)، م (٢/٨٨٠/١٢١٢)، د (٥/٤٧٤/١٩٧٩)، ت (٢/٢٠٦/٩٣٨)، جە (٢/٩٩٧/٢٩٩٩).

[2] صحیح: (ص. ج/٤٠٩٧)، ت (٢/٢٠٨/٩٤٣)، جە (٢/٩٩٦/٢٩٩٣).

خودای لەسەر بێ) لە سەفەرێکیدا دووجار عومرەی کردبێ. نەبیستراوە چ لەسەردەمی ژیانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) یان دوای لەدونیا دەرچوونی یەکێك لەهاوەڵان لەسەفەرێکیدا دوو عەمرەی بەجێ هێنا بێ، جگە لەخاتو عائیشە (رەزای خودای لێ بێ) لەو حەجەیدا، کە لەتەك پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە (عبدالرحمن)ی کوڕی ئەبو بەکر کرد: کە لەگەڵی بچێ بۆ (التنعیم)و لەوێوە ئیحرام بە عەمرە ببەستێ، چونکە خاتو عائیشە پێی وابوو ئەو عومرەیەی لەتەك حەجەکەیدا ئەنجامی دابوو پوچ بۆتەوە، دەستی کرد بەگریان، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئیزنیدا عومرەیەکی تر بکا بۆ دڵنیایی ئەو.

ئەم عومرەیەی خاتو عائیشە کردی تایبەت بووە بە ئەوەوە بەس. چونکە نەبیستراوە لەهیچ کەس لەهاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) - بەئافرەتو پیاویانەوە – کەدوای حەج چووبێ لە (التنعیم) ئیحرامی بەعەمرە بەستبێ، وەکوو ئەوەی خاتو عائیشە پەیڕەوی کرد، خۆ ئەگەر هاوەڵان بیانزانیایە ئەوەی خاتو عائیشە کردی بۆ ئەوانیش دروستە دوای حەجەکەیان بچن لە (التنعیم) ئیحرام بەعەمرە ببەستن، بە بەرفراوانی لێیانەوە نەقڵ دەکراو مەشهور دەبوو.

ئیمامی شەوکانی دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) قەت نەبووە لەناو بەستی مەککەوە بێتەدەر بۆ خاریجی حەرەمو سەرلەنوێئیحرام بەعەمرە ببەستێو دەست بکا بە ئەنجامدانی کارەکانی عومرە. وەکوو ئەوەی ئەمڕۆ هەندێ خەڵك دەیکەن، هەروا کاری لەوجۆرە لەهیچ یەکێ لەهاوەڵان ریوایەت نەکراوە، هەروا لەهاوەڵانەوە (رەزای خودایان لێ بێ) نەبیستراوەو نەچەسپاوە کە لەدوای تەواوکردنی حەج عومرەیان دووبارە کردبێتەوە، ثابیت نەبووە لەهاوەڵانەوە (رەزای خودایان لێ بێ) لەماوەی هەموو ساڵەکەدا

عومرەیان دووبارە کردبێتەوە، ئەوان تاك تاكو كۆمەڵ كۆمەڵ ساڵانە رویان لە مەككە كردووە بەنیازی ئەنجامدانی عومرە، ئەوان ئەوەیان دەزانی: كە عومرە بریتیە لە زیارەتو دیدەنی بە مەبەستی تەوافی كەعبەو هاتووچۆی نێوان صەفاو مەروە، ئەوەشیان دەزانی: كە تەوافی كەعبەو سوڕانەوە بەدەوریدا گەورەترە لەهاتووچۆی نێوان صەفاو مەروە، جا لەجیاتی ئەوەی خۆیان خەریك بكەن بە چوونە دەر بۆ (التنعیم)و خەریكبوون بە ئەنجامدانی دووبارەكردنەوەی عومرەیەكی تر، دەیانزانی كەباشتر وایە تەوافی كەعبە بكەن، ئاشكراشە ئەو كاتەی عومرەكار صەرفی دەكا بۆ دووبارە كردنەوەی عومرە: كەبریتیە لەچوونەدەر بۆ (التنعیم) بۆ ئیحرام بەستن بەنیەتی عومرەیەكی تر دەتوانێ لەو ماوەیەدا سەدان جار بەدەوری كەعبەدا بسوڕێتەوەو تەوافی بكا.

ئیمامی طاوس دەفەرموێ: ئەوانەی لە (التنعیم)ەوە ئیحرام دەبەستن نازانم ئاخۆ لەپای ئەو ماندو بوونەیان پاداش وەردەگرن یان عەزاب دەدرێن!! عەرزیانكرد قوربان! عەزاب دەدرێن؟ فەرمووی: بەڵێ چونكە ئەو كەسەی وادەكا ناچێ لەجیاتی ئەوەی چوار میل ڕێگا ببڕێ بۆ چوونو چوار میل بۆ هاتنەوە، خەریكی تەوافی كەعبە بێ كە دەتوانێ لەو ماوەیەدا دووسەدجار تەوافی كەعبە بكاو بەدەوریدا بسوڕێتەوە، ئاشكراشە كابرا تەواف بكا خێری زیاترە لەوەی بەبێ هودە ڕێگایەكی دورو درێژ ببڕێ!!

فتوادانو قەول بەوەی دووبارە كردنەوەی عومرە نامەشروعەو شەرع پەسەندی ناكا شتێكە سوننەتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە كردار دەیگەیەنێو هەروا كردەوەی هاوەڵانی، واتە: دووبارە كردنەوەی عومرە نە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی كردوویەتی، نە هاوەڵانی، بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ كردووین:

کەئێمە شوێن سوننەتی خۆیو ڕێبازی هاوەڵانی دوای خۆی بکەوین، ئەوەتا دەفەرموێ: «عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ من بعدى، عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ». لەسەر ڕێبازو سوننەتی من بڕۆنو دوای لەدونیا دەرچوونیشم پەیڕەوی ڕێبازی جێنشینو هاوەڵانم بکەنو بە ددانەکانتان ئەو ڕێبازە بگرنو لەو ڕێگە ڕاستە شەقامەڕێیە لامەدەن.

دیدەنیکردنی شاری مەدینەی مونەوەرە
ڕێزو قەدری مەدینە

لە جابیری کوڕی سەمورەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: بیستم پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: « إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَمَّى الْمَدِينَةَ طَابَةَ».[1] پەروەردگار مەدینەی ناوناوە (طابة) پاكو پیرۆز.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ الْمَدِينَةَ كَالْكِيرِ تُخْرِجُ الْخَبِيثَ. لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَنْفِيَ الْمَدِينَةُ شِرَارَهَا كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ».[2] مەدینە وەکوو کورە ئاگر وایە چڵكو پیسی دادەماڵێ، قیامەت ڕانابێ هەتا شاری مەدینە پیاوخراپو شەڕەنگێزەکانی وەدەرنەنێ، وەکوو چۆن کورەی ئاسنگەر چڵكو پیسی ئاسن ڕادەماڵێ.

ڕێزو فەضلی مزگەوتی مەدینەو نوێژکردن تێیدا

لە ئەبو هورەیرەوە فەرموودەیەك ریوایەتکراوە لە پێغەمبەرەوە ڕاستەوخۆ بیستراوە کە فەرموویەتی: حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ

[1] صحيح: (ص. ج/١٧٧٥)، م (١٣٨٥/١٠٠٧/٢).

[2] صحيح: (مختصر مسلم/٧٨٢)، م (١٣٨١/١٠٠٥/٢).

الْمَلِكِ سَمِعْتُ قَزَعَةَ مَوْلَى زِيَادٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِىَّ – رضى الله عنه – يُحَدِّثُ بِأَرْبَعٍ عَنِ النَّبِىِّ – صلى الله عليه وسلم – فَأَعْجَبْنَنِى وَآنَقْنَنِى قَالَ «لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلاَّ إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِى هذا مَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِ الأَقْصَى ».[1] باروبارگنه ناپێچرێن‌و سەفەرو ماندوبوونی ڕێگا ناخرێتە ئەستۆ مەگەر بۆ دیدەنی سێ مزگەوت نەبێ. مزگەوتی پێغەمبەر لە مەدینە، مزگەوتی کەعبە، مزگەوتی قودس.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «صَلاَةٌ فِى مَسْجِدِى هَذَا خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ صَلاَةٍ فِى غَيْرِهِ مِنَ الْمَسَاجِدِ إِلاَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ».[2] ئەنجامدانی نوێژێك لەم مزگەوتەی مندا خێری زیاترە لەهەزار نوێژ لەمزگەوتێکی تردا بکرێ جگە لەمزگەوتی حەرام.

لە عەبدوڵڵای کوڕی زەیدەوە ریوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَا بَيْنَ بَيْتِى وَمِنْبَرِى رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ».[3] نێوانی ماڵەکەم‌و مینبەرەکەم باغێکە لەباغەکانی بەهەشت.

ئادابو رێو شوێنی زیارەتی مزگەوت‌و گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)

بێگومان ئەو ڕێزو قەدرەی تایبەتە بەمزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە مەدینەو مزگەوتی حەرام لەمەککەو مزگەوتی قودس ڕێزو نرخێکە پەروەردگار داویەتی بەو سێ مزگەوتە پیرۆزە، خێرو

---

[1] متفق علیه: خ (٣/٦٣/١١٨٩)، م (٢/١٠١٤/١٣٩٧)، د (٦/١٥/٢٠١٧)، ن (٢/٣٧).

[2] متفق علیه: خ (٣/٦٣/١١٩٠)، م (٢/١٠١٢/١٣٩٤)، ت (١/٢٠٤/٣٢٤)، ن (٢/٣٥).

[3] متفق علیه: خ (٣/٦٣/١١٩٠)، م (٢/١٠١٢/١٣٩٤)، ت (١/٢٠٤/٣٢٤)، ن (٢/٣٥).

بەرەکەتو گەورەیی نوێژ تێداکردنیانو زێدە فەضلیان بەسەر مزگەوتەکانی تردا، پەروەردگار چەسپاندویەتی.

جا کەسێك زیارەتی ئەم مزگەوتانە بکا، ئەوە بەتەمای ئەو ثەوابو بەرەکەتە زیارەتیان دەکاو وەڵامی بانگەوازی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەداتەوە کە موسوڵمانانی هەڵناوە سەفەر بکەنو باروبارگەنە بپێچنەوە بۆ چون بۆ زیارەتیان.

دیدەنی کردنی ئەم مزگەوتانە هیچ ئادابو ڕێو ڕەسمێکی تایبەتییان نیە: کە جیایان بکاتەوە لەمزگەوتی تر، تەنها ئەوەندە هەیە، هەندێ کەس لەخۆیانەوە ئادابو ڕێو ڕەسمی تایبەتیان بۆ مزگەوتی مەدینە دیاری کردووە، ئەمەشیان کە کردووە بەهۆی ئەوەوەیە کە گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کەوتۆتە ناو مزگەوتەکەوە.

جا بۆ ئەوەی کە موسوڵمان بزانێ کە چووە مەدینە چۆن زیارەتی ئەو مزگەوتە پیرۆزە دەکا هەندێ ڕێنموی زیارەتکردنەکەی بۆ دیاری دەکەین.

١- کەچووە ژورەوە دەبێ قاچی ڕاستی پێش بخاو ئەمجار بڵێ: « اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَسَلِّمَ، اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِك». یان بڵێ: « أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».(١)

٢- ئەمجار دوو ڕکات نوێژی (تحية المسجد) بکا پێش ئەوەی دابنیشێ.

٣- نابێ بەهیچ شێوەیەك لەکاتی نوێژکردنیدا ڕوبکاتە گۆڕی پیرۆزی، هەروا کە دوعاو پاڕانەوە دەکا نابێ ڕوبکاتە گۆڕەکە.

٤- ئەمجار بڕوا بۆلای گۆڕی پیرۆزیو سەلام لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بکا، دەست بەسنگی خۆیەوە نەگرێ، سەری نزم نەکاتەوە، خۆ

---

(١) لەوەپێش لەباسی چوونە ناو مزگەوتدا تێپەڕی.

بپارێزێ لە خشوعو ملکەچکردنێك کەهەر شایستەی خودایەو بەس. خۆبپارێزێ لەوەی هاوار لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بکا، هاوارو ئیستیغاثە هەر ئاراستەی پەروەردگار دەکرێ، با موسوڵمان کە دەچێ بۆ زیارەتی گۆڕی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سڵاوی لێ بکاو بەو وشەو ڕستانەی کە کاتی خۆی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەکاری دەهێنان بۆ سڵاوکردن لەو هاوەڵانەی لەگۆڕستانی (البقیع)دا نێژ رابوون، بێگومان چەند شێوە سڵاو دوعایەك لە پێغەمبەرەوە ریوایەتکراون‌و صەحیحن، یەکێ لەو شێوانە: «السَّلاَمُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَلاَحِقُونَ».[1] سڵاوی خودا لەسەر مردوانی موسوڵمانی ئەم دەڤەرە، خودا ڕەحم بەوانە بکا کەپێش ئێمە وەغریان کردووە ئەوانەی لەوەدوا پێیان دەگەن‌و دەچنە ڕیزی کاروانی ئەوانەوە، ئێمەیش هەرکاتێ خودا ویستی بەتەئکید پێتان دەگەین‌و دەبینە ڕێڕەوی کاروانی ئێوە، ئەمجار سڵاو لە حەزرەتی ئەبوبەکرو عومەر دەکا وەکوو چۆن سڵاوی لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کرد.

٥- لە ئادابی زیارەت نیە کە لەمزگەوتی پێغەمبەردا یان لای گۆڕی پیرۆزی دەنگ بەرز بکاتەوە، با دوعاو پاڕانەوەکە بەدەنگی نزم بێ، چونکە ئەدەب لەگەڵ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەحاڵی ژیانیدا چەند پێویستە، لەحاڵی دوای مردنیشیدا ئەوەندە پێویستە.

٦- باهەوڵ بدا لەنوێژی بەجەماعەتدا لەریزەکانی پێشەوە بێ، چونکە خێرو بەرەکەتی زۆری تێدایە، پاداشی گەورەی هەیە.

---

[1] لە باسی (موسوڵمان چی دەڵێ کە بەلای گۆڕستاندا تێپەڕی) ئەم فەرموودەیە تەخریج کراوە.

٧- با سوربوونی لەسەرئەوە نوێژ لەرەوضەی پیرۆزدا بکا، هەڵی نەنیٚو وای لیٚ نەکا لەریزەکانی پێشەوە دوابکەویٚ، چونکە نوێژکردن لە رەوضەی پیرۆزدا چ زێدە فەضلیکی نیە بەسەر بەشەکانی تری مزگەوتەکەدا.

٨- هیچ سوننەت نیە: کە بابای موسوڵمان سوربیٚ لەسەر ئەوەی چل نوێژ لەسەریەك لەمزگەوتی مەدینەدا بکا، چونکە ئەمە پشت دەبەستیٚ بە حەدیثیکی زەعیفو ناراست کە لەسەر دەمو زوبانی خەڵکی بڵاوەو گوایە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیٚ) فەرموویەتی: «مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدِي أَرْبَعِينَ صَلاَةً لاَ يَفُوتُهُ صَلاَةٌ كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَنَجَاةٌ مِنَ الْعَذَابِ وَبَرِئَ مِنَ النِّفَاقِ». [١]

٩- هەروا رەوا نیە، کە زۆرو زوزوو زیارەتی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیٚ) بکا بە مەبەستی سڵاو لیٚ کردنی، چونکە سەلام کردن لە پێغەمبەر لەهەر جێگایەکەوە بیٚ – بازۆر دوریش بیٚ – پیٚی دەگا. ئەتۆ لەوپەڕی جیهانەوە سڵاوی لیٚ بکەی یان لە بەردەم گۆڕەکەیەوە لەخێرو ئەوابدا چونیەکن.

١٠- کە لەمزگەوت هاتە دەر، با پاشەوپاش نەکشێتەوە، بەڵکوو بە ئاسایی بێتەدەرو قاچی چەپی پێش بخاو ئەم دوعایە بخوێنیٚ: «اللَّهُمَّ صلى على محمد، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ». [٢]

---

[١] ئەم دەقە ئەلبانی بەزەعیفی داناوەو لەزنجیرەی حەدیثە زەعیفەکاندا تۆماری کردووەو دەڵیٚ: اخرجه أحمد٣/١٥٥ والطبرانی فی المعجم الأوسط ٢/١٢٥/١........

[٢] لە باسی (مایقول عند دخول المسجد).

مزگەوتی قوبا

سوننەتە بۆ کەسێك دەچێتە مەدینە زیارەتی مزگەوتی قوبا بکاو نوێژی تێدا بکا، وەکوو پەیڕەوکردنی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بەسواریو بەپیادەیی زیارەتی ئەم مزگەوتەی کردووە، ڕۆژانی شەممە دەچوو دوو ڕکات نوێژی تێدا دەکرد.(١)

دەشی فەرموو: «مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ أَتَى مَسْجِدَ قُبَاءٍ فَصَلَّى فِيهِ صَلَاةً كَانَ لَهُ كَأَجْرِ عُمْرَةٍ».(٢) کەسێك لەماڵەوە دەستنوێژ بگریو پاشان بچێتە مزگەوتی قوبا نوێژی تێدا بکا، خێری ئەو نوێژە بە ئەندازەی عومرەیەکە.

بەقیعو ئوحود

بەقیع گۆڕستانی موسوڵمانانە لەمەدینە، ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵان تێیدا نێـژراون، هەتا ئەمڕۆش موسوڵمانی تێدا بەخاك دەسپێردرێن. زۆر لە موسوڵمانانی جیهان دێنە مەدینە تەماعی ئەومیان هەیە لەوێ بمرنو لە گۆڕستانی بەقیعدا بنێژرێن.

«أُحُدٌ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ».(٣) ئوحود کێوێکە خۆشی دەوێین، خۆشمان دەوێ. کێوی ئوحود کێوێکە لەباوەشیدا حەفتاو ئەوەندە شەهیدی لەهاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تێدا نێـژراوە، کەهەموویان لەشەڕی بەناوبانگی ئوحوددا شەهید بوونو هەرلەوێش نێژراون.

جا ئەگەر کەسێك ویستی بچێتە مەدینە، دیدەنی گۆڕستانی بەقیعو شەهیدانی ئوحود بکا چ خراپەیەکی تێدا نیە، چونکە پێغەمبەر (درودی

---

(١) متفق علیه: خ (١١٩٣، ١١٩٤/٦٩/٣)، م (١٣٩٩/١٠١٦/٢)، د (٢٠٢٤/٢٥/٦)، ت (٣٧/٢).

(٢) صحیح: (ص. جه/١١٦٠)، جه (١٤١٢/٤٥٣/١).

(٣) متفق علیه: خ (٤٠٨٣/٣٧٧/٧)، م (١٣٩٣/١٠١١/٢).

خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەدیدەنی گۆڕستان، پاشان ڕێگەیدا دیدەنی گۆڕستان بکرێ، چونکە ڕۆژی قیامەت دەخاتە بیرو هۆشی دیدەنیکارەکان، پەند وەردەگرن لەسەرەنجامی ئەوانەی لەوشارە خامۆشەدا نێژراون، وەلێ پێویستە زۆر حەزەر بکرێو دیدەنیکاران خۆ لەوە بپارێزن تەبەروك بەگۆڕەکان بکەن، یان هاوارو نزا لەو مردوانە بکەن کە تێیاندا نێژراون، بیانکەنە شەفاعەتخوازو وەسیلەو هۆکار بۆلای خوداو وابزانن ئەو مردوانە کاریگەریان هەیە لای خودا!!

ڕەوا نیە بۆ کەسێك سەردانی کێوی ئوحود دەکا: کە هەوڵ بدا خۆ بکوتێ بۆ دامێنی کێوەکە بەو نیازە لەو شوێنەی کاتی خۆی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی لێ کردووە، نوێژی لێ بکا، یان بەنیازی تەبەروك بەکێوی ئوحوددا هەلگەڕێ، یان سەربکەوێ بۆسەر کێوی تیرهاوێژەکان بەنیازی شوێن پێ هەلگرتنی هاوەلانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەم جۆرە شتانە لەچوارچێوەی ئیسلامدا جێگایان نابێتەوە، دوعاکردن بۆ شەهیدانی ئوحود سوننەت نیەو کارێکی پەسەندیش نیە، بەلکوو لەو کارانەیە کە شەرع نەهی لێ کردووە، هەر لەم بارەیەوە ئیمامی عومەر دەفەرموێ: «إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بتتبعهم آثار أَنْبِيَائِهِمْ». ئەو گەلو نەتەوانەی پێش ئێوە کە بەهیلاك چوون هۆیەکەی ئەوەبوو زۆر ئاثارو جێگەو ڕێگەی پێغەمبەرانی خۆیان ڕەچاو کردووەو سەرەنجی شوێنی تێدا ژیانیانو مەنزڵو کەلو پەلیان داون زێدەڕۆییان تێدا کردووەو خۆیان بەفتارە داوە، زیاد لەپێویستو واجب تەتەببوعیان کردوون، دەی با ئەم فەرموودەی ئیمامی عومەر بۆ ئێمە ببێتە جێگای قەناعەتو بتمانەو خاڵی وەرچەرخانو لێکترازان لەگەڵ شتی بیدعەو تازە قەڵلا.

زیارەتگاکانی مەدینە

لە مەدینەی مونەوەرەدا چەند شوێنێك هەن بەزیارەتگاو مەزار ناسراون وەکوو (المساجد السبعة) کەنزیکی شوێنی غەزای خەندەقن. مزگەوتی دوو قیبلەو برێ بیری ئاو، مزگەوتی (الغمامة) هەروا ئەو مزگەوتانەی بەناوی ئەبوبەکرو عومەرو خاتو عائیشەوە ناونراون. هەموو ئەم شوێنانە مەزاری مەشروع نینو دیدەنیکار وانەزانێ بەزیارەت کردنیان خێرو ئەوابی بۆ دەنوسرێ، چونکە شوێن پێ هەلگرتنی پێغەمبەرانو پیاوچاکانو تەتەببوعی ئاثارو مەنزلّو شوێنی دانیشتنو خەوتنو ئەم جۆرە شتانەیان لە رابوردودا بوونە هۆکاری فەوتانو تێداچوونی گەلو نەتەوەکان، ڕەوا نیە بۆ موسولّمانان کەپێچەوانەی هەدیو ڕێبازی پێغەمبەرو هاوەلّانی بجولّێنەوە، چونکە خێرو فەڕ لەپەیڕەوی کردنی هەدیی پێغەمبەرو هاوەلّانیدایە، شەڕو نەگبەتی ئەوەیە ئێمە لەهەدیو ڕێبازی ئەوو هاوەلّانی لابدەین.

دوو هۆشیارکردنەوەی گرنگ

یەکەم: زۆر لەحاجییەکان سورن لەسەر ئەوە کە ماوەی مانەوەیان لەمەدینە زۆرتر بێ لەو ماوەیەی لەمەککە دەمێننەوە، لەکاتێکدا نوێژێك لە (مسجدالحرام)دا خێری سەد هەزار نوێژی هەیە کە لەشوێنێکی تر بکرێ، نوێژێك لەمزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەمەدینە بکرێ خێری هەزار نوێژی هەیە کە لەشوێنێکی تردا بکرێ، دەی جوداوازی گەورەو بەرفراوان لەنێوان نوێژکردن لە (مسجدالحرام)و مزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەبوایە حاجییەکانی هەلّبنایە بۆ ئەوەی هەولّ بدەن مانەوەیان لەمەککەدا درێژخایەن تر بێ لەمانەوەی لەمەدینە.

دووەم: زۆرێك لەحاجییەکان وادەزانن: زیارەتی مزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەمەدینە بەشێکە لەمەناسیکی حەج، بۆیە

ئەوەندە سورن لەسەر چون بۆ مەدینەو زیارەتکردنی مزگەوتو گۆڕی پیرۆز! تەنانەت پێیان وایە ئەگەر یەکێك حەج بکاو نەچێتە مەدینە حەجەکەی ناتەواوە!! لەم بارەیەوە چەند حەدیسێکی هەڵبەستراو ریوایەت دەکەنو پشتیان پێ دەبەستن وەکوو حەدیثی (من حج فلم یزرني فقد جفاني) لەکاتێکدا شتەکە پێچەوانەیەو گومانیان نەی پێکاوە زیارەتی مزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) سوننەتێکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆی دیاری کردووین بۆ ئەوەی بچینو نوێژی تێدا بکەین، وەلێ هیچ پەیوەندییەك نیە لەنێوان زیارەتی مزگەوتی مەدینەو حەجدا، کەسێکیش بچێ حەج بکاو نەچێتە مەدینە حەجەکەی تەواوەو هیچ کەموکوڕی تێدا نابێ. چونکە زیارەتی مزگەوتی مەدینە بەشێك نیە لە مەناسیکی حەج، بەڵکوو زیارەتی مزگەوتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی سوننەتێکی سەربەخۆیە.....

باسی هاوسەرگیری (كتاب النكاح)

هاوسەرگیریو ژنهێنان لەهەرە سوننەتە جەختلەسەر کراوەکانی پێغەمبەرانە، پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلاً مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً – الرعد/٣٨}: بێگومان ئێمە لەپێش تۆدا ئەی محمد! چەند پێغەمبەرمان رەوانە کردوون، بەخشیومانە پێیان هاوسەرو منداڵو نەوە.

ژن نەهێنانو شونەکردن بەبێ عوزر مەکروهو ناباشە، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی ئەنەسی کوڕی مالیك کە دەڵێ: سێ تاقم هاتن بۆ ماڵەکانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پرسیاریان لە خێزانەکانی کرد دەربارەی چۆنیەتیو چەندیەتی خوداپەرستی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کەبۆیان باس کردن – وەکوو ئەوە بەلایانەوە کەم بێ –

وتیان: جا ئێمه لەکوێو پێغەمبەری خودا لەکوێ؟ ئەو خودا لەگوناهی ڕابردوو داهاتووی خۆش بووه – له فەرزێکدا ئەگەر هەیبێ – جا یەکێکیان وتی: بەڵام من ئیتر لەمه بەولاوه شەو تابەیانی نوێژ دەکەم، ئەویتریان وتی: منیش سەرلەبەر ڕۆژگار بەڕۆژو دەبمو هەرگیز ڕۆژو ناشکێنم، سێیەمیان وتی: منیش ناچمه لای ئافرەتو خۆم له ئافرەت گۆشەگیر دەکەمو هەرگیز ژن ناهێنم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هاته لایانو فەرمووی: «أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ ، لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي».[1] ئەوه ئێوه واوواتان گوتووه؟ دەسا بەخودا من لەهەمووتان پتر لەخودا دەترسمو خۆم دەپارێزم لەبێ ئەمری ئەو، وەلێ لەگەڵ ئەوەشدا ڕۆژی وا هەیه بەڕۆژومو ڕۆژی وایش هەیه بەڕۆژو نیم، شەو کاتی وا هەیه خەریکی شەونوێژمو کاتی وایش هەیه دەخەوم، ژنیش ماره دەکەمو کاری شەرعیشی لەگەڵ ئەنجام دەدەم، جا کەسێك لەسوننەتو ڕێبازی من لادا ئەوه له ئوممەتی من نیه.

ژنهێنان واجبه لەسەر کەسێك توانای ژنهێنانی هەبێو ترسی ئەوەشی هەبێ ئەگەر ژن نەهێنێ توشی داوێن پیسی بێ، چونکه زینا حەرامه، هەروا هەرشتێك سەربکێشێ بۆ ئەو کاره حەرامو نەشیاوەو ڕێخۆشکەر بێ بۆی حەرامه. جا کەسێك ترسی ئەوەی هەبوو بکەوێته ناو ئەم تاوانه پێویسته لەسەری ئەم جۆره تاوانه لەخۆی لابدا. ئەگەر تاقه ڕێگای خۆپاراستن لەوتاوانه ژن هێنان بوو پێویسته لەسەری ژن بهێنێ.[2]

---

[1] متفق عليه: خ وهذا لفظه (٥٠٦٣/١٠٤/٩)، م (١٤٠١/١٠٢٠/٢)، ن (٦/٦٠).

[2] السيل الجرار ج٢/٢٤٣.

کەسێك حەزی لە ژن هێنان بوو بەڵام توانایماڵی نەبوو، یان ژنی دەست نەدەکەوت پێویستە بۆ دامرکاندنەوەی حەزو شەهوەتی بەرۆژو بێ. ئاماژە بەحەدیثی ئیبنو مەسعود دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێمانی فەرموو: « يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ ، فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ ». ئەی کۆمەڵی گەنج هەرکەسێ لەئێوە توانای ژنهێنانی هەیە با ژن مارە بکا، ژن بێنێ چونکە بێگومان ژنهێنان چاو لەدەرەوەیی ناهێڵێ‌و شەرمگا لەشەڕو پیسی دەپارێزێ، کەسێك نەیتوانی ژن بهێنێ با بەرۆژو بێ، بێگومان رۆژو ئارەزووی دادەمرکێنێ‌و خەسێنەرە.

چ جۆرە ژنێك باشە بیخوازی‌و هاوسەرگیری لەگەڵدا گرێ بدەی؟

کەسێك ویستی ژن بهێنێ با چاو ورد کاتەوە بڕوانێ چ ئافرەتێك ئەم ڕەوشتە پەسەندانەی تێدان.

١- یەکەم: خاوەن ئایین بێ، چونکە ئەبو هورەیرە فەرموودەیەك لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەت دەکا، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا ، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ». ژن لەبەر چوار ڕەوشت‌و هۆکار مارە دەکرێ: لەبەر دەوڵەمەندی‌و سامانداریەتی، لەبەر حەسەب‌و بنەماڵەی، لەبەر شۆخ‌و شەنگی‌و جوانی، لەبەر دینداری. ئەتۆ ئافرەتی ئاییندار هەڵبژێرە گرەوی خۆتت بردۆتەوە.

٢- ئەو ئافرەتەی دەیخوازی کچ بێ. مەگەر بەرژەوەندیەك هەبێ لەمارەکردنی بێوەژندا، ئەمەیش بەگوێرەی حەدیثی جابیری کوڕی عەبدوڵلا، کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ)

ئـافرەتێکم مـارە کـرد، ڕۆژێـك توشـی پێغەمبـەر بـووم فـەرمووی: « يَـا جَـابِرُ تَزَوَّجْتَ» قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ « بِكْرٌ أَمْ ثَيِّبٌ»؟ ئەی جابیر ژنـت هێنـاوە؟ وتم بـەڵێ، کچ بوو یان بێوەژن بوو؟ وتم: بێوەژن بوو، فەرمووی: « فَهَلاَّ بِكْرًا تُلاَعِبُهَـا »؟ ئەی بۆ کـچت نـەهێنا دەسـت بازیـت لەگـەڵ بکردایـە؟ وتم: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! مـن کۆمـەڵێك خوشـکم هـەبوون مـن بەرپرسـیار بـووم لێیـان، ترسـام ئەگەر کچ مارەبکەم وام لێ بکا لەخوشکەکانم دام ببڕێ، فەرمووی: «فَـذَاكَ إِذًا. إِنَّ الْمَرْأَةَ تُنْكَحُ عَلَى دِينِهَا وَمَالِهَا وَجَمَالِهَـا فَعَلَيْـكَ بِـذَاتِ الـدِّينِ تَرِبَـتْ يَـدَاكَ». کەوابێ باشـت کـردووە، بێگومـان ئـافرەت مـارە دەکـرێ لەبـەر ئایینـداری یـان لەبـەر مـاڵو سـامانی یـان جـوانی، ئـەتۆ ئـافرەتی خـاوەن دیـن هەڵبـژێرە سەرکەوتوو دەبی.

٣- وا باشە ئافرەتی وا مارە بکەی، منداڵبوونی لێ چاوەڕوان بکرێ:

ئەمـەش بـەگوێرەی حـەدیثـی ئەنـەس کـە لـە پێغەمبـەرەوە ریوایـەتی کـردووە دەڵـێ: پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «تَزَوَّجُـوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمُ الأُمَمَ».[1] ئافرەتی وا مارەبکەن خۆشەویسـت بـن لاتانو لێیان چاوەڕوان بکرێ منداڵیان ببێ، چونکە من ڕۆژی قیامەت شانازی بەژمارە زۆری ئێوەوە دەکەم بەسەرگەلو نەتەوەکانی تردا.

ج پیاوێك باشە ئافرەت شوی پێ بکا

لەکاتێکـدا پێویسـتە پیـاو چـاو ورد بکاتـەوە بـۆ دۆزینـەوەی ئـافرەتی گونجاوو خاوەن ڕەوشت بەو شێوەی باسمان لێوە کـرد، ئـەوە پێویسـتە لەسـەر وەلی ئـافرەت چـاو وردبکاتـەوەو هەوڵبـدا پیـاوێکی شـیاو بـۆ هاوسـەرگیری ئافرەتەکە بدۆزێتـەوە، پیاوێـك بـێ خـاوەن ڕەوشـتی بـەرزو هاوشـانو صـاڵح.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٢٩٤٠)، (الإرواء/١٧٨٤)، د (٢٠٣٥/٤٧/٦)، ن (٦/٦٥).

ئەمەیش بەپێی حەدیثی ئەبو حاتەمی (المزنی) کە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَأَنْكِحُوهُ إِلاَّ تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ».[1] ئەگەر هاتە خوازبێنی ئافرەتی ئێوە پیاوێك لەئایینو رەوشتی ڕازی بوون، ئەوە بەپیر داخوازییەکەوە بچنو ئافرەتی خۆتانی لێ مارە بکەن، ئەگەر وانەکەن فیتنەو ئاشوب لەسەر زەوی بەرپا دەبێو فەسادو گەندەڵی بەناو وڵاتو ئوممەتدا بڵاو دەبێتەوە.

هیچ خراپیو نەنگی تێدا نیە کە مرۆڤ کچی خۆی یان خوشکی پێشنیار بکا بۆ کەسانێك کە ئەهلی خێرو صەلاحن بەمەبەستی دامەزراندنی کچەکەی یان خوشکەکەی، ئەمەش ئاماژە بەو فەرموودەیەی ئیبنو عومەر گێڕاویەتەوە، دەڵێ: عومەری کوڕی خەتاب لەوکاتەدا کەخاتو حەفصەی کچی بێوەژن بوو، چونکە خونەیسی کوڕی حوذافەی (السهمي) کەمێردی بوو یەکێك بوو لەهاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەمەدینە وەفاتی کرد. جا عومەری کوڕی خەتاب فەرمووی: چوومە لای عوسمانی کوڕی عەففان، پێشنیاری ئەوەم بۆ کرد، حەفصە مارە بکا، وتی بیری لێ دەکەمەوە بزانم چۆنم بۆ دەگونجێ، چەند شەوێکی بەسەردا رۆیی، پاشان توشم بوو، وتی: وام بۆ دەرکەوتووە لەم رۆژگارەمدا ژن نەهێنم، حەزرەتی عومەر (رەزای خودای لێ بێ) وتی: توشی حەزرەتی ئەبو بەکر بووم پێم گوت: ئەگەر بتەوێ ژن بهێنی حەفصەت لێ مارە دەکەم، ئەبو بەکر بێ دەنگ بوو (نەبە ئا نەبە نا) وەڵامی نەدامەوە، بەمەش ڕقم زیاتر لە ئەو هەڵسا تا عوسمان، چەند شەوێك ئاوا بە چاوەڕوانی مامەوە، پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) خوازبێنی کردو لێم مارە کرد، دوایی تووشی حەزرەتی ئەبوبەکر بوومەوە، فەرمووی: پێدەچێ ڕقت لێم هەڵسابێ بەهۆی ئەوەی

---

[1] صحيح: (ص. ت/٨٦٦)، ت (١٠٩١/٢٧٤/٢).

پێشنیاری ئەومت بۆ کردم خاتو حەفصەی کچت مارە بکەم من بێدەنگیم لێ کردو هیچ وەڵام نەدایەوە، عومەر دەڵێ: وتم بەڵێ ڕقم لێت هەڵسا. حەزرەتی ئەبوبەکر فەرمووی: هیچ شتێك نەبوو بە لەمپەر کە وەڵامت بدەمەوە دەربارەی پێشنیارەکەت، جگە لەوەی ئەمن زانیبووم کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەو بارەیەوە قسەی کردبوو، ئیتر من نەمویست نهێنییەکی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئاشکرا بکەم، خۆ ئەگەر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەو بڕیارەی وازی بهێنایە ئەمن پێشنیارەکەتم قبوڵ دەکرد.[1]

تەماشاکردنی ئافرەتێك كە بەنیازی خوازبێنی بکەی

کەسێك نیازی بوو ئافرەتێك خوازبێنی بکا، بۆی ڕەوایە پێش خوازبێنی تەماشای بکاو سەرنجی بداتێ، ئەمەش بەگوێرەی حەدیثی موحەممەدی کوڕی مەسلەمە کە ڕیوایەت دەکا، دەڵێ: خوازبێنی ئافرەتێکم کرد، ئیتر خۆم لێ مەڵاس دەدا بۆئەوەی سەیری بکەم، هەتا ڕۆژێك بۆم هەڵکەوت لەپەنا درەختی خورماوە تەماشام کردو تێر لێم ڕوانی پێی گوترا: ئەتۆ چۆن لای خۆت هاوەڵی پێغەمبەریو شتی وا دەکەی؟ وتی: من لە پێغەمبەرم بیستووە دەیفەرموو: « إِذَا أَلْقَى اللَّهُ فِي قَلْبِ أمرئ خِطْبَةَ امْرَأَةٍ فَلاَ بَأْسَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهَا».[2] هەرکاتێ خودا خستیە دڵی مرۆڤێکەوە کە خوازبێنی ئافرەتێك بکا، چ خراپیەکی تێدانیە کە سەیری بکاو لێی وردبێتەوە.

لە (المغيرة)ی کوڕی شوعبە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسی ئافرەتێکم بۆکرد کە نیازم هەیە

---

[1] صحيح: (ص. ن/٣٠٤٧)، خ (٩/١٧٥/٥١٣٢)، ن (٦/٧٧).

[2] صحيح: (ص.جة/١٥١٠)، جة(١/٥٩٩/١٨٦٤).

بیخوازم، فەرمووی: « اذْهَبْ فَانْظُرْ إِلَيْهَا فَإِنَّهُ أَجْدَرُ أَنْ يُؤْدَمَ بَيْنَكُمَا ». بڕۆ سەیری بکە، چونکە تەماشاکردنی باشترە بۆئەوەی پەیوەندی نێوانتان بەردەوامو پایەداربێ.[١]

خوازبێنی

خوازبێنی: بریتییە لەوەی داوا بکرێت لە ئافرەتێك رازی بێ بۆ هاوسەرگیری بە دابو نەریتی خۆیو وەکوو لەناو کۆمەڵگادا باوە، جا ئەگەر رەزامەندی نیشان درا ئەوە تەنها وادە دانە بە هاوسەرگیری، دروست نیە بۆ خوازبێنی کەر هیچ شتێك لەگەڵ ئەو ئافرەتە بکا، بەڵکوو بەبێگانە دەژمێردرێ بۆی هەیە گرێ بەستی مارەیی لەگەڵدا ئەنجام نەدا.

دروست نیە بۆ موسوڵمان: کە خوازبێنی لەسەر خوازبێنی برای موسوڵمانی بکا، ئاماژە بە فەرموودەی ئیبنو عومەر (رەزای خودا لە خۆیو لە باوکی) دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوەکرد: کە هەندێك لەئێوە سەودا لەسەر سەودای هەندێکتان دا بکەن. نابێ پیاو خوازبێنی بەسەر خوازبێنی برای موسوڵمانیدا بکا، هەتا دڵنیا دەبێ لەوەی خوازبێنی کەری پێش خۆی وازی هێناوە، یان خوازبێنیکەر ئیزنی دەدا، دەڵێ: بچۆ خوازبێنی بکە.[٢]

هەروەها دروست نیە بۆ پیاو خوازبێنی ئافرەتێك بکا لە عیددەی تەڵاقی ریجعیدا بێ، چونکە لەروانگەی شەرعەوە ئەو ئافرەتە لە حوکمی ژنی خاوەن مێرددایە، هەروەکوو بۆی رەوا نیە بە صەراحەت خوازبێنی ئافرەتێك بکا لە عیددەی تەڵاقی (بائن)دا بێ، یان لە عیددەی مێرد مردنی دابێ، بەڵام

---

[١] صحيح: (ص.ت/٨٦٨) ، ن(٦/٦٩) وهذا لفظه، ت(٢/٢٧٥/١٠٩٣) لەلای ئەم (فانە أخرى)یە.

[٢] صحيح: (ص.ن/٣٠٣٧) ، خ(٩/١٩٨/٥١٤٢)، ن(٦/٧٣).

ئەگەر بە درکەو کینایە لەبەری رابهاویَ ئەو چ خراپیەکی تێدا نیە، ئەمەش بەگوێرەی فەرموودەی پەروەردگار، کە دەفەرمویَ: {وَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاء أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ عَلِمَ اللّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِن لاَّ تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلاَّ أَن تَقُولُواْ قَوْلاً مَّعْرُوفًا وَلاَ تَعْزِمُواْ عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىَ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ – البقرة/٢٣٥}. چ خراپیەك لەسەر ئێوە نیە ئەگەر بەکینایەو ناراستەوخۆ پێشنیاری خوازبێنی ئافرەتی تەڵاقدراو بەشێوەیەك: کە رێگای ریجعەی نەمابیَ، هەروا مێرد مردوو بکەن، یان لەدڵی خۆتاندا بەتەمای خوازبێنی کردنی بن دوای تەواوبوونی عیددەکەی.

گرێبەستی مارەبڕین

مارەکردن دوو روکنی سەرەکی هەن ئەوانیش ئیجابو قبوڵن مەرجە بۆئەوەی نیکاح صەحیح بیَ

١- سەرپەرشتیار (ولی)ی ئافرەتەکە رزای بیَو ئیزنی مارەکردنەکە بدا، قورئان دەفەرمویَ: {فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ – النساء/٢٥ }. ئافرەت مارەبکەن بە رەزامەندی وەلیو سەرپەرشتیارەکانیان.

لەخاتو عائیشەوە هاتووە فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بیَ) فەرمووی: « أَيُّمَا امْرَأَةٍ لَمْ يُنْكِحْهَا الْوَلِيُّ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ فَإِنْ أَصَابَهَا فَلَهَا مَهْرُهَا بِمَا أَصَابَ مِنْهَا فَإِنِ اشْتَجَرُوا فَالسُّلْطَانُ وَلِيُّ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهُ».[1] هەر ئافرەتێك وەلیو سەرپەرشتیارەکەی سەرپەرشتی مارەکردنەکەی نەکا نیکاحەکەی بەتاڵە، مارەکردنەکەی پووچە، نیکاحەکەی دانامەزریَ ئەگەر لە ئاکامی ئەو مارەکردنە بەتاڵەدا پیاوەکە چووە لای

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٥٢٤) ، جة(١٨٧٩/١/٦٠٥)، وهذا لفظه د(٢٠٦٩/٢/٩٨/٦)، ت(١١٠٨/٢٨٠/٢).

ئافرەتەکە ئەوە مارەیی خۆی دەکەوێ بەهۆی ئەو چوونە لایە، ئەگەر ناکۆکی کەوتە ناویانەوە، ئەوە سوڵتان وەلی و سەرپەرشتیاری هەرکەسێکە کە وەلی و سەرپەرشتیاری نەبێ.

٢- ئامادەبوونی شایەت: لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) فەرمووی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ نِكَاحَ إلاَّ بِوَلِيِّ وَشَاهِدَيْ عَدْلٍ». نیکاح دانامەزرێ مەگەر بە ئامادەبوونی وەلی و دوو شایەتی عادڵ.[1]

پێویستە پێش مارەبڕین ئیزن لە ئافرەت وەربگیرێ

ئەگەر مارەبڕین بەبێ ئامادەبوون و رەزامەندی وەلی دانەمەزرێ، ئەوە پێویستە لەسەر وەلی پێش ئەنجامدانی گرێبەستەکە، ئیزن و رەزامەندی ئەو ئافرەتە وەربگرێ کە مارەی دەبڕێ. هەروا بۆ وەلی و سەرپەرشتیار دروست نیە بە زۆرە ملێ ئافرەتەکە ملکەچی مارەکردن بکا، بەبێ رازی بوونی خۆی مارەی بکا لەکەسێك کە ئەم نایەوێ ببێتە هاوسەری. ئەگەر بەبێ رازیبوونی ئافرەتەکە، وەلییەکە مارەی کرد ئەوە ئافرەتەکە دەتوانێ گرێبەستەکە فەسخ بکاتەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ تُنْكَحُ الأَيِّمُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلاَ تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ»: بێوەژن مارەنابڕدرێ تا بۆخۆی فەرمان نەکاو بڕیارنەدا، کچیش مارەناکرێ تا ئیزنی لێ وەرنەگیرێ، هاوەڵان عەرزیان کرد چۆن چۆنی ئیزن بدا؟ فەرمووی: « أَنْ تَسْكُتَ». ئیزن دانەکەی بێدەنگییەتی.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٥٥٧) ، هق(٧/١٢٥)، حب(١٢٤٧/٣٠٥).

له خەنسائی کچی خوددامی (الأنصارية) گێڕدراوەتەوە: کە باوکی ئەوی بە بێوەژنی لە پیاوێك مارەکردوە، پێی ناخۆش بووە، هاتووە بۆلای پێغەمبەر (درووری خودای لەسەر بێ) شکایەتی کردوە، پێغەمبەر (درووری خودای لەسەر بێ) نیکاحەکەی رەتکردەوە.[1]

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کچێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (درووری خودای لەسەر بێ) شکایەتی ئەوەی کرد باوکی لە پیاوێکی مارەکردوەو پیاوەکەی بەدڵ نیە، ئیتر پێغەمبەر (درووری خودای لەسەر بێ) سەرپشکی کرد لەنێوان ئەوەدا رازی بێو گرێبەستەکە درێژە پێ بدا یان نیکاحەکە هەڵبوەشێنێتەوە...[2]

وتاری مارەبڕین

سوننەتە پێش مارەبڕین وتارێك بدرێ کە بە (خطبة الحاجة) ناوزەد کراوە دەقەکەشی بەم جۆرەیە: «إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ – آل عمران/١٠٢}. {يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا – النساء/١}. {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

---

[1] متفـق عليـه: خ(٥١٣٦/١٩١/٩)، م(١٤١٩/١٠٣٦/٢)، د(٢٠٧٨/١١٥/٦)، ت(١١١٣/٢٨٦/٢)، جة(١٨٧١/٦٠١/١)، ن(٨٥/٦).

[2] صحيح: (الإرواء/١٨٣٠)، خ(٥١٣٨/١٩٤/٩)، د(٢٠٨٧/١٢٧/٦)، جة(١٨٧٣/٦٠٢/١)، ن(٨٦/٦).

فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا – الأحزاب/٧٠-٧١}. « أما بعدُ: فإنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَخَيرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ وَكُلَّ ضَلاَلَةٍ فِي النَّارِ».[1]

واباشه پیرۆزبایی بکرێ بەبۆنەی مارەبڕینەوە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پیرۆزبایی لە هاوسەرگیران دەکرد، دەیفەرموو: « بَارَكَ اللَّهُ لَكُم وَبَارَكَ عَلَيْكُم وَجَمَعَ بَيْنَكُمَا فِي خَيْرٍ»[2]: خودا لێتان پیرۆز بکا، فەڕو خێر بڕژێنێ بەسەرتاندا لەسەر خێرو خۆشی ژیانی خۆتان بەسەر بەرن.

مارەیی

قورئان دەفەرموێ: {وَآتُواْ النَّسَاء صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا – النساء/٤}: ئەی ئەو کەسانەی ژن مارە دەکەن! بدەن بە ئافرەتان مارەییەکەیان وەکوو بەخشینو شیرینیو فەرزو پێویست. جا ئەگەر ئەو ئافرەتانە بە ویستی خۆیان بەشێك لەو مارەییە کە مافی خۆیانە بیدەن بەئێوە، ئەوە بیخۆنو نۆشی بکەن بە حەڵاڵی. مارەیی مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە، ئەو مارەییەماڵێکی حەڵاڵی شەخصی ئافرەتەکەیە. بۆ هیچ کەس ڕەوانییە باوکی بێ یان برای بێ یان هەرکەسێکی تر بێ – شتێك لەو مارەییە هەڵبگرێ بۆ خۆی، مەگەر ئافرەتەکە بە ویستی خۆیو لەناخی دڵیەوە بەوە رازی بێ.

---

[1] لەوەپێش لەباسی وتاری ڕۆژی هەینی دا تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.جة/١٥٤٦)، جة(١٩٠٥/٦١٤/١) وهذا لفظه د(٢١١٦/١٦٦/٦)، ت(١٠٩٧/٢٧٦/٢).

شەریعەت ئەندازەی مارەیی دیاری نەکردووەو سنورێکی بۆ زۆریو کەمی مارەیی دانەناوە. بەڵام هەمیشە بانگەوازی ئەوەی کردوە کە: مارەیی کەم بکەنەوەو زێدەڕۆیی تێدانەکەن، بۆئەوەی پرۆژەی هاوسەرگیری ئاسانکاری تێدا بکرێو ئەرکی ئەو گەنجانە قورس نەکرێ کە نیازی ژنهێنانیان هەیەو لێی هەڵنەسڵەمنەوە.

قورئان دەفەرموێ: {وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلاَ تَأْخُذُواْ مِنْهُ شَيْئًا – النساء/٢٠}. ئەگەر لەبەر هەر هۆیەك ویستتان دەستبەرداری ژنێك بنو ژنێکی تر مارەبکەن، مارەییەکی زۆرتان دابوو بە یەکێکیان، ئەوە هیچی لێ مەسەننەوە ماڵی حەڵاڵی خۆیەتی.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە: (کە عەبدوڕەحمانی کوڕی عەوف (ڕەزای خودای لێ بێ) هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شوێن زەردییەکی زەعفەرانی بەجەستەوە دیاربوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری لێ کرد، ئاخۆ ئەو دیاردەیە چیە؟ وتی: قوربان ئافرەتێکی ئەنصاریم مارەکردووە، فەرمووی: چەندت مارەیی بۆ برد؟ وتی: چەند مسقاڵە ئاڵتونێك. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەعوەتێکیش بکە تەنانەت ئەگەر تەنها بەسەربڕینی مەڕێکیش بێ.[1]

لە سەهلی کوڕی سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: من لەگەڵ کۆمەڵێك لە هاوەڵان لە خزمەت پێغەمبەردا بووین، ئافرەتێك هەڵسا وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمن دەمەوێ ببم بە خێزانتو خۆمت پێ ببەخشم، ڕای خۆتم لەمبارەوە پێ بڵێ. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هیچ وەڵامی نەدایەوە دوایی دوبارە هەڵسایەوەو وتی: ئەی پێغەمبەر (دروودی خودای

[1] متفـــق عليـــه: خ(٥١٥٣/٢٢١/٩)، م(١٤٢٧/١٠٤٢/٢)، د(٢٠٩٥/١٣٩/٦)، ت(١١٠٠/٢٧٧/٢)، جة(١٩٠٧/٦١٥/١)، ن(٦/١١٩).

لەسەر بێ) ئەوە خۆی بەتۆ بەخشیوەو دەیەوێ ببێتە خێزانت رای خۆت بدرکێنە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هیچ وەڵامی نەدایەوە بۆ جاری سێیەم هەڵسایەوەو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! (درودی خودای لەسەر بێ) ئەوە خۆی بە تۆ بەخشیوەو دەیەوێ خۆی لەتۆ مارەبکا، رای خۆت بفەرموو دەڵێی چی؟ پیاوێك هەڵسایە سەرپێ وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! لەمنی مارە ببڕە. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: هیچت هەیە بۆی بکەی بەمارەیی؟ وتی: نەخەیر هیچم نیە. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « اذْهَبْ فَاطْلُبْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ». برۆ شتێك پەیدابکە بیکە بەمارەیی بۆی، تەنانەت ئەگەر ئەنگوستیلەیەکی ئاسنیش بێ. پیاوەکە رۆیی‌و هەوڵی‌دا هیچی دەست نەکەوت، پاشان هاتەوە وتی: هیچم بۆ هەڵنەسوڕا، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: چەندت لە قورئان لەبەرە! وتی: فلان سورەت‌و فلان سورەت. فەرمووی: «اذْهَبْ فَقَدْ أَنْكَحْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ». دەی باشە ئەوا لێتم مارەکرد لەسەر ئەو چەند سورەتە قورئانەی لەبەرتن.[1]

دروستە هەموو مارەیی پێش بخرێ، هەروەکوو دروستە هەمووی دوابخرێ، هەروا دروستە هەندێکی حازربێ‌و هەندێکی قەرزبێ. دروستە بیگوێزێتەوەو بچێتە لای با مارەییەکەی تەسلیم نەکردبێ... ئەگەر ناوی مارەیی‌و ئەندازەکەی ناو نەبرابوو، ئەوە مارەیی ئافرەتە هاوشانەکانی خۆی دەکەوێ، ئەگەر مارەیی ناوبرابوو دەبێ ئەوەی بداتێ کە باسکراوە. دەخیلتان بم خۆ لەوە بپارێزن: کە پابەندی ئەو شەرت‌و بەڵێنانە نەبن کە دەیدەن بە ئافرەت. چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « أَحَقُّ

---

[1] متفــق عليـــه: خ(٥١٤٩/٢٠٥/٩) واللفـــظ لـــه، م(١٤٢٥/١٠٤٠/٢)، د(٢٠٩٧/١٤٣/٦)، ت(١١٢١/٢٩٠/٢)، جة(١٨٨٩/٦٠٨/١) مختصراً، ن(٦/١٢٣).

مَا أَوْفَيْتُمْ مِنَ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِـهِ الْفُـرُوجَ»[١]: شياوترين ماف: كه ئێوه پابەندی بن‌و جێبەجێیان بكەن ئەو مەرج‌و بەڵێنانەن كە بەهۆیەوە ئافرەتتان لەخۆتان حەڵاڵ كردوه.

ئەگەر مێرد مرد دوای گرێبەست‌و پێش چوونە لای، ئەوە ئافرەتەكە مارەیی تەواوی دەكەوێ

لە عەلقەمەوە ڕیوایەتكراوە: مەسەلەیەك هێنرایە لای عەبدوڵڵا دەربارەی ئافرەتێك پیاوێك مارەی كردبوو، پاش مارەكردنەكە پیاوەكە مردبوو، نەمارەیی بۆ دیاریی كردبوو نە چوبووە لای، دەڵێ: كێشەیان تێكەوتبوو، بۆیە هاتبوونە لای عەبدوڵڵا، ئەویش فەرمووی: ئەمن پێم وایە مارەیی هاوشانانی خۆی دەكەوێ‌و میرات دەگرێ‌و پێویستە لەسەری تازیەو عیددە بگرێ، ئیتر مەعقیلی كوڕی سینانی (الأشجعی) شایەتی دا: كە پێغەمبەری خودا دەربارەی بیروەعی كچی واشیق بەم شێوەیە حوكمی كرد.[٢]

كەی باشە ئافرەت بگوێزرێتەوە؟

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا لەمانگی شەشەڵاندا منی مارەكردو هەر لەمانگی شەوالدا گواستمیەوە، چ ژنێكی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەمن بە بەخت ترە؟!

هەمیشە خاتو عائیشە پێی خۆشبوو ئافرەتەكان لەمانگی شەشەڵاندا بگوێزرێنەوە.[٣]

---

[١] متفق عليه: خ(٩/٢١٧/٥١٥١)، م(٢/١٠٣٥/١٤١٨)، د(٦/١٧٦/٢١٢٥)، جة(١/٦٢٨/١٩٥٤)، ت(٢/٢٩٨/١١٣٧)، ن(٦/٩٢).

[٢] صحيح: (الإرواء/١٩٣٦)، ت(٢/٣٠٦/١١٥٤)، د(٦/١٤٧/٢١٠٠)، جة(١/٦٠٩/١٨٩١)، ن(٦/١٢٢).

[٣] صحيح: (ص.جة/١٦١٩) ، م(٢/١٠٣٩/١٤٢٣)، ت(٢/٢٧٧/١٠٩٩)، ن(٦/١٣٠)، جة(١/٦٤١/١٩٩٠).

چی باشە کردنی: کە زاوا چووە لای بوك؟

واباشە بۆ زاوا کەچووە ژوری بوك بەنەرمو نیانی لەگەڵیدا هەڵسو کەوت بکا، وەکوو ئەوە شتێکی پێشکەش بکا بۆ خواردنەوە، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئەسمائی کچی یەزید کە دەگێڕێتەوە، دەڵێ من خاتو عائیشەم کرد بەبوكو رازاندمەوە بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پاشان هاتمە خزمەتی بانگم کرد بێتە ژورەوە تارای لەسەر لابا، ئەوەبوو تەشریفی هاتە ژوورەوەو لە تەنیشتیەوە دانیشت، جامە شیرێکیان بۆ هێناو لێی خواردەوە، پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دای بەخاتو عائیشە ئەویش شەرمی کردو سەری خۆی داخست، ئەسماء دەفەرموێ: منیش لە عائیشە توڕە بوومو پێم گوت: پیاڵەکە لەدەستی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەربگرە؛ دەڵێ: ئیتر پیاڵەکەی وەرگرتو کەمێکی لێ خواردەوە.[1]

وا پێویستە زاوا دەستی بخاتە سەر ناوچاوانی بوكو ناوی خودا بێنێو لەخودا بپاڕێتەوە خێرو فەڕی بەنسیب بکا. وەکوو لە فەرموودەی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هاتووە: کە فەرموویەتی: « إِذَا تَزَوَّجَ أَحَدُكُمُ الْمَرْأَةَ أَوِ اشْتَرَى خادماً فَلْيَأْخُذْ بِنَاصِيَتِهَا وَلْيُسَمِّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَلْيَدْعُ بِالْبَرَكَةِ وَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا جُبِلَتْ عَلَيْهِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جُبِلَتْ عَلَيْهِ »[2]: ئەگەر یەکێ لەئێوە ئافرەتێکی مارەکردو گواستیەوە، یان خزمەتکارێکی کۆیلەی کرێ. با دەست بخاتە سەر ناوچاوانی ناوی خودای بەرزو شکۆمەند بێنێو لەخودا بپاڕێتەوە پێو قەدەمی خێرو فەڕبێ. با بڵێ: خودایە من داوات لێ دەکەم: کە سروشتی ئەمت لەسەر

[1] الحمیدی (٣٦٧/١٧٩/١)، حم(٤٣٨/٦ و ٤٥٢ و٤٥٣ و ٤٥٨).

[2] حسن (ص.جة/١٥٥٧)، د(٢١٤٦/١٩٦/٦)، جة(١٩١٨/٦١٧/١).

دامەزراندوە پەنا دەگرم لەشەڕو نەگبەتی ئەم ئافرەتەو ئەو شەڕو شومەی لە سروشتی دایە.

وا باشە بۆ بوكو زاوا بەیەكەوە دوو ركات نوێژ بكەن، چونكە ئەوە دابو نەریتی سەلەفی صالح بووەو دوو سەرگوزشتەی تێدا ریوایەتكراوە.

یەكەم: لە ئەبوسەعید مەولای ئەبو ئوسەیدەوە ریوایەتكراوە: دەڵێ: ژنم مارەبڕی لەوكاتەدا كۆیلە بووم، چەند كەسێكم لە هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەعوەت كرد، ئیبنو مەسعودو ئەبو زەڕوو حوزەیفەیان لەگەڵ بوو، دەڵێ كاتی نوێژ هاتو قامەت كرا، ئەبو زەڕر چووە پێشەوە ببێتە پێشنوێژ، هاوەڵان ئاماژەیان بۆمن كرد ببمە پێشنوێژ، چونكە من ژنم گواستۆتەوەو دەبمە زاوا، ئەبو زەڕ فەرمووی: ئایا وایە! هاوەڵان وتیان: بەڵێ، دەڵێ: ئیتر من پێش كەوتمو پێشنوێژیم بۆ كردن من لەوكاتەدا كۆیلە بووم. ئەمجار هاوەڵان فێریان كردم وتیان: كە دەستگیرانەكەت گواستەوەو هاتە ماڵەوە بۆلات یەكەم شت دووركات نوێژبكە، ئەمجار لەخودا بپاڕێوە خێرو بەرەكەتی زۆرت بداتێ لەوەی هاتۆتە ماڵتو بووە بەهاوسەرت، پەنابگرە بەخودا لەشەڕو شومی، ئەمجار ئیتر خۆتو خێزانی خۆت خەریكی خێری خۆت بە.[1]

دووەم: لە شەقیقەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیاوێك هات پێیان دەگوت: (أبو حریز)، وتی: من كچێكم مارەكردووە زۆر گەنجە ترسی ئەوەم هەیە ناخۆشی بوێم. عەبدوڵڵا واتە: (ئیبنو مەسعود) فەرمووی: خۆشویستن لەخوداوەیە، ناخۆشویستن لە شەیتانەوەیە دەیەوێ ئەوەی خودا لێی حەڵاڵ كردون دزێوی بكا لەلاتان، جا: كە گواستەوە داوای لێ بكە لەدواتەوە دووركات نوێژ بكا. لە ریوایەتێكی تردا لە ئیبنو مەسعودەوە هاتووە ئەمەی لێ

[1] سندە صحیح: (آداب الزمان/٢٢، ئیبنو ئەبی شەیبە (٤/٣١١).

زیادکردووه (أللّهم بارك لي في أهلي، وبارك لهم فِيّ، أللّهـم اجمـع بيننـا مـا جمعـت بخير، وفرّق بيننا اذا فرّقت الى خير).[١]

پێویسته لەوکاتەدا کە دەیەوێ لەگەڵی جوتبێ، بڵێ «بِسْمِ اللَّـهِ اللَّهُـمَّ جَنِّبْنَا الشَّيْطَانَ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا»: بەناوی خودا، خودایە شەیتانمان لێ دوور بخەرەوە، شەیتان دووربخەرەوە لەوەی پێمان دەبەخشی. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «فَإِنْ قَضَى اللَّهُ بَيْنَهُمَا وَلَدًا لَمْ يَضُرَّهُ الشَّيْطَانُ أَبَداً». ئەگەر خودا منداڵێك لەنێوانیاندا بخولقێنێ قەت شەیتان زەفەری لێ ناهێنێ.[٢]

دروستە لە هەرلایەکەوەبێ، هێنەکەی ئاڕاستەی پێشەوەی بکا، لەپێشەوە رابێ یان لەدواوەبێ، هەردەبێ جوتبوونەکە لەپێشەوە ئەنجام بدرێ، پەروەردگار دەفەرموێ: {نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُواْ حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ – البقرة/٢٢٣ }. ژنەکانتان جێگای کشتو کاڵ کردنتانن، بچنە لای ژنەکانتان لەو شوێنەوە کە هیوای منداڵبوونی لێ دەکرێ.

لە جابیرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: جولەکەکان دەیانگوت: ئەگەر پیاو لەدواوە بچێتە لای خێزانیو هێنەکەی ئاڕاستەی پێشەوەی بکا، منداڵی خێلیان لێ دەکەوێتەوە. ئیتر ئایەتی {نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُواْ حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ – البقرة/٢٢٣ }.[٣] نازڵ بوو.

---

[١] سنده صحيح: (آداب الزفاف/٢٢٣)، ئیبنو ئەبی شەیبە (٤/٣١٢).

[٢] متفـــق عليـــه: خ(٩/٢٢٨/٥١٦٥)، م(٢/١٠٥٨/١٤٣٤)، د(٦/١٩٧/٢١٤٧)، ت(٢/٢٧٧/١٠٩٨)، جة(١/٦١٨/١٩١٩).

[٣] متفق عليه: خ(٨/١٨٩/٤٥٢٨)، م(٢/١٠٥٨/١٤٣٥)، د(٦/٢٠٣/٢١٤٩)، جة(١/٦٢٠/١٩٢٥).

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: (ئەم خێڵەی ئەنصاری) بتپەرست بوون، لەگەڵ ئەم خێڵە جولەکەیە بوون کە ئەهلی کیتاب بوون، ئەنصارە بتپەرستەکان ڕێزو نرخێکیان دادەنا بۆ خێڵو هۆزی جولەکە لە زانستو زانیاریدا. لەزۆر شتدا لاسایی جولەکەکانیان دەکردەوەو هەڵسو کەوتی ئەوانیان پەیڕەو دەکرد. دابو نەریتی جولەکەکان وابوو: کە هەر لەسەر لاتەنیشت لەگەڵ ژنەکانیاندا جوتبن. بەمە ئافرەتەکە کەمتر لەشو لاری دەردەکەوت. ئەم خێڵە ئەنصارەش ئەم شێوە هەڵسو کەوتەی جولەکەکانیان وەرگرتبوو.

دابو نەریتی ئەم خێڵە قوڕەیشییەش وەهابوو ئافرەتیان بەتەواوی بەڕوتی بڵاو دەکردەوەو لەزەتیان لێ دەبینی بەهەموو شێوەیەكو لەهەموو لایەکەوە لەگەڵیان جوت دەبوون، کە موهاجیرەکان هاتنە مەدینە پیاوێکیان ئافرەتێکی ئەنصاری مارەکرد، ویستی بەو شێوە باوەی لەناو قوڕەیشدا هەبوو لەگەڵی جووت بێ، ئافرەتەکە نەیهێشت وتی: هەردەبێ لەسەر لاتەنیشت بێیتە لام، ئەگینا ناهێڵم. بوو بەکێشەیانو سەرەنجام پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەوکێشەی زانی. ئیتر ئایەتی {نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُواْ حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ – البقرة/٢٢٣ }. نازڵ بوو، واتە: هیچ مانیعێك نیە لەوەدا لەپاشەوەڕا بچنە لای ژنەکانتان یان لەدواوە یان لەسەر لاتەنیشت یان بەهەر شێوەیەکی تر بێ بەمەرجێ هێنەکە ئاڕاستەی شوێنی منداڵبوون بکرێ.[1]

حەرامە پیاو لەکونی دواوە بچێتە لای خێزانی، ئەمەش بە پێی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوِ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى

---

[1] سنده حسن (آداب الزفاف/٢٨)، د(٢١٥٠/٢٠٤/٦).

مُحَمَّدٍ» [1]: کەسێك لەکاتی بێنوێژیدا چووە لای خێزانی، یان لەکونی دواوە لەگەڵی جوتبوو، یان چووە لای کاهین و کوڵەوەنانی و بڕوای بەقسەکانی کرد، ئەوە بڕوای نیە بەو ئایینەی هاتۆتە خوار بۆسەر موحەممەد (درودی خودای لەسەر بێ).

پێویستە لەسەر پیاوو ئافرەت نیازیان لە هاوسەرگیری و ژن و مێردایەتی داوێنپاکی خۆیان بێ، خۆ پارێزییان بێ لەوە بکەونە ناو تاوانەوەو توشی ئەوەبن کە خودا لێی حەرام کردون، ئەوکاتە هەر خۆشی و لەززەتێك لەیەکتر ببینن و سەرجێیکردنیان بەخێرو حەسەنە بۆ دەنووسرێ. ئاماژە بەو حەدیثەی ئەبو زەڕ ریوایەتی دەکا، دەڵێ: کۆمەڵێك لە هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە پێغەمبەریان گوت: دەوڵەمەندە خودا پێداوەکان هەموو خێرو بێرێکیان بۆ خۆیان برد، وەکوو ئێمە نوێژدەکەن، وەکوو ئێمە رۆژوو دەگرن سەرباری ئەوەش زێدەی ماڵی خۆیان دەبەخشن و پاداشی باشیان بۆ مسۆگەر دەبێ. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ مَا تَصَّدَّقُونَ إِنَّ بِكُلِّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةً وَكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةً وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ وَنَهْيٌ عَنْ مُنْكَرٍ صَدَقَةٌ وَفِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ»: ئەی ئەوەنیە خودا چەند بوارێکی بۆ رەخساندون بۆ ئەوەی خێرتان بەنسیب بێ ئەوەتا بەهەر گوتنی (سبحان الله)یەك خێرێکتان بۆ دەنووسرێ بەهەر (الله أكبر)ێك خێرێکتان بۆ دەنووسرێ بەوتنی (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ) خێرو بۆ دەنووسرێ، بەگوتنی (الحمدلله) خێرو پاداشتان بۆ دەنووسرێ فەرمانکردن بەچاکە خێرو پاداشی هەیە نەی کردن لەخراپە خێرو پاداشی هەیە. یەکێکتان لەگەڵ

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٠٠٦) ، جة(٦٣٩/٢٠٩/١)، ت(١٣٥/٩٠/١)، د(٣٨٨٦/٣٩٨/١٠).

خێزانی خۆیدا جوت دەبێ خێرو پاداشی بۆ دەنووسرێ، هاوەڵان عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! بۆچی ئەگەر یەکێك لەئێمە ئارەزۆی خۆی دابمرکێنێتەوە خێرو پاداشی هەیە؟! فەرمووی: ئەی نابینن ئەگەر شەهوەتی خۆی بخاتە حەرامەوە تاوانباردەبێ؟ ئاشکرایە ئەگەر بیخاتە حەڵاڵەوە پاداشی هەیە![1]

نان ئامادەکردن بەبۆنەی ژن گواستنەوە واجبە

پێویستە دوای گواستنەوەو چوونە لای بوك. دەعوەتێك ئەنجام بدرێ. ئەمەش بەگوێرەی فەرمانەکەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): کە ئاڕاستەی (عبدالرحمن)ی کوڕی عەوفی کرد، وەکوو لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا.

هەروا حەدیثی بورەیدەی (ألحصیب): کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: کاتێك عەلی خوازبێنی فاتیمەی کرد، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّهُ لاَ بُدَّ لِلْعُرْسِ مِنْ وَلِيمَةٍ»: بێگومان بوك گواستنەوە دەبێ دەعوەتو نانو چێشت دروستکردنی لەگەڵدا بێ.

پێویستە چەند شتێك لەدەعوەتی بووك گواستنەوەدا بەرچاو بگیرێ

یەکەم: دەبێ دوای گواستنەوەی بوك بێو سێ رۆژبێ، چونکە ئەوە لە پێغەمبەرەوە نەقڵ کراوە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) صەفیەی مارەکرد، مارەییەکەی خستە بری ئازادکردنی، سێ رۆژیش وەلیمەی نانو چێشتی دەرخواردی خەڵکدا.[2]

---

[1] صحيح: (ص.ج/٢٥٨٨) ، م(١٠٠٦/٦٩٧/٢).

[2] سنده صحيح: (آداب الزفاف/٧٤) اخرجه أبو يعلى بسند حسن وهو في صحيح البخاري بمعناه: (١٥٥٩/٢٢٤/٩).

دووەم: دەبێ مرۆڤی صالحو خوداپەرست بانگ بکا بە دەوڵەمەندو هەژارەوە چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « لاَ تُصَاحِبْ إِلاَّ مُؤْمِنًا وَلاَ يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلاَّ تَقِيٌّ».[1] هەر هاوڕێیەتی موسوڵمان بکە، جگە لەخاوەن تەقواوو خوداپەرست کەسی تر مەبەرە سەر سفرەو خوانت.

سێیەم: دەبێ مەڕێك سەرببڕێ یان زیاترلەوە ئەگەر لەتوانایدا هەبوو، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئاڕاستەی (عبدالرحمن)ی کوڕی عەوفی کرد فەرمووی: « أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ »[2]: دەعوەت بکە تەنانەت ئەگەر بەسەربڕینی مەڕێکیش بێ.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: نەم بینیوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەعوەت بکا بۆ هیچ خێزانێکی وەکوو ئەوەی بۆ زەینەبی کرد، ئەوەبوو مەڕێکی سەربڕی.

دەعوەتکردن بەهەر خواردنێك دێتەجێ کە لەبەردەست دابێ. تەنانەت یا گۆشتو شتی واشی تێدا نەبێ، ئاماژە بە حەدیثی ئەنەس: کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەنێوان مەدینەو خەیبەردا سێ ڕۆژ مایەوە، لەو ماوەیەدا صەفیەی کچی حویەی گواستەوە، ئەنەس دەڵێ: مـن موسوڵمانەکانم بانگ کرد بۆسەر دەعوەتەکەی، خواردنەکە نەنانی تێدا بوو نەگۆشت، فەرمانی کرد کەوڵێکیان ڕاخست، ئیتر خورماو کەشك ڕۆنی لەسەر دانرا، ئەوەبوو دەعوەتو خواردن ئامادەکردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)[3] دروست نیە دەعوەت کردنەکە تایبەت بێ بە دەوڵەمەندەکانەوەو هەژار بانگێشت نەکرێن. چونکە پێغەمبەر (دروودی

---

[1] حسن (ص.ج/٧٣٤١)، د(٤٨١١/١٧٨/١٣)، ت(٢٥٠٦/٢٧/٤).

[2] سبق في الصداق.

[3] متفق عليه: خ (٥١٥٩/٢٢٤/٩)، وهذا لفظه، م (١٣٦٥/١٠٤٣/٢)، ن (١٣٤/٦).

خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُمْنَعُهَا مَنْ يَأْتِيهَا وَيُدْعَى إِلَيْهَا مَنْ يَأْبَاهَا وَمَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ».[١] خراپترین خواردن سفرەو خوانی ژن گواستنەومیە: کە ئەوەی دەیەوێ ئامادەی بێ بانگ ناکرێو ئەوەی نایەوێ ئامادەی بێ بانگ دەکرێ کەسێك بانگ بکرێ بۆ داوەتی ژن گواستنەوەو نەچێ ئەوە لەخوداو پێغەمبەری خودا یاخی بووە.

هەرکەسێك بانگ کرا بۆ دەعوەتی ژن گواستنەوە واجبە لەسەری ئامادە بێ، ئاماژە بەفەرموودەی پێشوو هەروا ئەم فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: « إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْوَلِيمَةِ فَلْيَأْتِهَا».[٢] ئەگەر یەکێك لەئێوە بانگ کرا بۆ دەعوەتی ژن هێنان با بچێ...

پێویستە ئەگەر بەرۆژوش بێ هەربچێ، ئاماژە بە فەرموودەکەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: « إِذَا دُعِيَ أَحَدُكُمْ إِلَى طَعَامٍ فَلْيُجِبْ فَإِنْ كَانَ مُفْطِرًا فَلْيَطْعَمْ وَإِنْ كَانَ صَائِمًا فَلْيُصَلِّ. يَعْنِي الدُّعَاءَ».[٣] ئەگەر یەکێ لەئێوە بانگ کرا بۆ خواردن بابچێ ئەگەر بەرۆژوو نەبوو خواردن بخوا، ئەگەر بەرۆژو بوو با دوعاو نزا بکا، دەشتوانێ ئەگەر رۆژوەکەی رۆژوی سوننەت بێ بیشکێنێ، بەتایبەتی ئەگەر خاوەن دەعوەتنامەکە پێکیشی لێ کرد؛ لەبەر فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: {اذا دعي احدكم الى طعام فَلْيُجِبْ، فان شاء طَعِمَ، وان شاء ترك}.[٤]

---

[١] متفق عليه: خ (١٤٣٢/١١٠/١٠٥٥/٢)، خ (٥١٧٧/٢٤٤/٩).

[٢] متفق عليه: خ (٥١٧٣/٢٤٠/٩)، م (١٤٢٩/١٠٥٢/٢)، د (٣٧١٨/٢٠٢/١٠).

[٣] صحيح: (ص. ج/٥٣٩)، هق (٧/٢٦٣) وهذا لفظه م (١٤٣١/١٠٥٤/١)، د (٣٧١٩،١٨/٢٠٣/١٠).

[٤] صحيح: (الإرواء/١٩٥٥)، م (١٤٣٠/١٠٥٤/٢)، د (٣٧٢٢/٢٠٤/١٠).

سوننەتە بۆ ئەو کەسەی ئامادەی دەعوەتەکەی دەبێ دووشت ڕەچاو بکا

یەکەم: دوای نانخواردن دوعاو نزا بکا بۆ خاوەن دەعوەتەکە بەوشێوەی لە پێغەمبەرەوە ریوایەتکراوە، ئەمەش چەند جۆرێکن:

أ- (أللّهُمّ اغفر لهم، وأرحمهم، وبارك لهم فيما رزقتهم)[1] خودایە لەم خێزانو ماڵە خۆش ببە، ڕەحمو بەزەیی خۆت برژێنە، فەڕو بەرەکەت بخەرە ناو ڕزقو رۆژییان.

ب- «اللّٰهُمَّ أَطْعِمْ مَنْ أَطْعَمَنِي وَأَسْقِ مَنْ أَسْقَانِي».[2] خودایە! خواردنو خۆراك بدە بەوانەی خواردەنیان بەمن دا، تێرئاو بکە کەسێك منی تێراوکرد.

ج- «أَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرَارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلاَئِكَةُ». [3] پیاوچاکان خواردنی ئێوەیان خوارد، فریشتە داوای ڕەحمەتو بەزەیی بۆکردن رۆژووەوانان لەسەر سفرەو خوانی ئێوە رۆژویان شکاند.

دووەم: دوعا کردن بۆ مێردو بۆ ژنەکەشی بەخێرو بێرو بەرەکەت.

وەکوو لەوەپێش لەباسی پیرۆزبایی بەبۆنەی ژن مارەکردنەوە تێپەڕی، دروست نیە بچێ بۆ دەعوەتو بانگێشتکردنێك کاروگوفتاری ناشەرعی تێدا بێ، مەگەر بەمەبەستی ئەوە بچێ ناڕەزایی بەرامبەر دەربڕێو هەوڵی نەهێشتنی بدا، جا ئەگەر بۆی لاچوو مەنعی کرد ئەوە باشە، ئەگینا دەبێ بگەڕێتەوەو نەچێ، لەم بارەوە چەند حەدیسێك هاتووە.

لە ئیمامی عەلییەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: خواردنم دروست کرد، دەعوەتی پێغەمبەرم کرد، تەشریفی هات لەناو ماڵی ئێمە هەندێ وێنەو شتی وای بینی لەسەر قوماشێکی پەردە، یەکسەر گەڕایەوەو دانەنیشت، عەرزم کرد

---

[1] **صحيح: (مختصر م/١٣١٦)، م (٣/١٦١٥/٢٠٤٢)، د (١٠/١٩٥/٣٧١١).**

[2] **صحيح: م (٣/١٦٢٥/٢٠٥٥).**

[3] **صحيح: (ص. جه/٢٧٠٨)، جه (٢/١١١٤/٣٣٥٩) وأبو يعلى في مسنده (ق/٣١و ١٣٧و ٢/٣٩).**

ئـەی پێغەمبـەری خـودا! بـەدایك و باوكمـەوە بـەقوربانت بم، چـی وای كـرد جەنابت بگەڕێیتەوە؟ فەرمووی: «إِنَّ فِي البيت سِتْرًا فِيهِ تَـصَاوِيرُ وَإِنَّ الْمَلاَئِكَـةَ لاَ تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ تَـصَاوِيرُ». [1] لەماڵەكەتـدا پەردەیـەكم بینـی وێنـەو صورەتی تێدا بوو، بێگومان فریشتە ناچنە ماڵێكەوە وێنەی تێدا بێ.

لەسـەر ئـەم بنەمایـە سـەلەفی صـاڵح هەڵس وكـەوتیان كـردووە، (رەزای خودایـان لێ بـێ) لـە ئـەبو مەسـعودەوە (عقبـة بـن عمـرو) ریوایـەتكراوە، كەپیاوێك خواردنی بۆ ئامادە كردو دەعـوەتی كـرد، ئـەبو مەسـعود پرسـیاری كـرد: ئـاخۆ لـەو ماڵـەدا وێنـە هەیـە؟ كـابرا وتـی بـەڵێ، ئـیتر ئـەبو مەسـعود نەچووە ژورەوە تاكابرا وێنەكانی شكاندن، پاشان كە دڵنیابوو وێنەكان شكاون چووە ژوورەوە.

ئیمـامی بوخـاری دەفـەرموێ: [2] ئیبنـو عومـەر دەعـوەتی ئـەبو ئـەییوبی كرد، ئەبو ئەییوب پەردەیـەكی بـەدیواری ژوورەكـەوە بینـی وێنـەو شـتی وای لەسەر بوو، ئیبنو عومەر فەرمووی: ئافرەت زاڵن بەسـەرمانەوەو رای خۆیـان فەرز كردووە! ئەبو ئەییوب وتی: كەسانێك هەبوون ترسم لێیان هەبوو، بەڵام هەرگیز ترسم لەتۆ نەبوو ئاوا كاری بێ شەرعی قبوڵ بكەی، سوێندم بـەخودا من نانی ئێوە ناخۆم، ئەوەبوو گەڕایەوە.

دروستە رێگە بـدرێ بـە ئـافرەت لەحەفلـەو زەماوەنـدی ژن گواسـتنەوەدا دەف لێ بدەن، گۆرانی وابڵێن، كەوەصفی جوانیو قسەی فیـسقو فجوری تێـدا نەبێ. لەم بارەیەوە چەند حەدیـسێك هـاتووە. وەكـوو فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) «أَعْلِنُـوا النِّكَـاحَ ». [3] ژن مـارەبڕین رابگەیـەنن و

---

[1] سنده صحيح: (آداب الزفاف/٩٣)، هق (٧/٢٦٨).

[2] (٩/٢٤٩).

[3] حسن: (ص. جه/١٥٣٧)، حب (٣١٣/١٢٨٥).

ئاشكراى بكەن، يان ئەو فەرموودەى پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: « فَصْلُ مَا بَيْنَ الْحَلاَلِ وَالْحَرَامِ الدُّفُّ وَالصَّوْتُ فِي النِّكَاحِ».[1] نێوان پەيوەندى حەلاڵو حەرامى لە نێوان پياوو ئافرەتدا دەف لێدانو ئاشكراكردنى مارەبڕينو گرێبەستى هاوسەرگيرييە.

لەخاليدى كوڕى ذەكوانەوە ڕيوايەتكراوە، دەڵێ: روبەيعى كچى موعەويذى كوڕى عەفراء گێڕايەوە وتى: لەوكاتەدا منيان مارە بڕيبوو گواستبوويانمەوە، پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) تەشريفى هات لەنزيكەوە دانيشت وەكوو چۆن تۆ ئێستا لەپەنام دانيشتووى، چەند كچۆڵەيەكى ئێمە دەفيان لێ دەداو ئەوانەيان دەلاواندەوە كە لەغەزاى بەدردا شەهيد بووبوون، هێندەى نەبرد يەكێك لەگۆرانى بێژە كچەكان وتى: (وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ) پێغەمبەرێكمان لەناودايە دەزانێ بەيانى چى دەبێ، پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) فەرمووى: « دَعِي هَذِهِ، وَقُولِي بِالَّذِي كُنْتِ تَقُولِينَ».[2] واز لەگوتنى ئەو بێنە، ئەوە بڵێ: كە لەوەپێش دەتگوت.

سوننەتە ئەگەر كچى بەسەر بێوەژن هێنا حەوت شەو لاى بمێنێتەوە دواى ئەوە دەست بكا بەخۆ دابەشكردن بەسەرياندا، ئەگەر بێوەژنى هێنا بەسەر كچدا سێ شەو لاى دەمێنێتەوە، ئەمجار دەست دەكا بەخۆ دابەشكردن بەسەرياندا. بەم شێوە ئەبو قيلابە لە ئەنەسەوە گێڕاويەتەوە، ئەبو قيلابە وتى: ئەگەر بمەوێ دەتوانم بڵێم: ئەنەس ئەم فەرموودەى بەرزكردۆتەوە بۆسەر پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) واتە (حەديثى مەرفوعە).[3]

---

[1] حسن: (ص. جه/١٥٣٨)، ن (٦/١٢٧)، جه (١/٦١١/١٨٩٦)، ت (٢/٢٧٥/١٠٩٤).

[2] صحيح: (الزفاف/١٠٨)، خ (٩/٢٠٢/٥١٤٧)، د (١٣/٢٦٤/٤٩٠١)، ت (٢/٢٧٦/١٠٩٦).

[3] متفق عليه: خ (٩/٣١٤/٥٢١٤)، م (٢/١٠٨٤/١٤٦١)، د (٦/١٦٠/٢١١٠)، ت (٢/٣٠٣/١١٤٨).

واجبە لەسەر پیاو هەڵسوکەوتی جوان لەگەڵ خێزانەکەیدا بکا بەوشێوەی خودا بۆی حەلاڵ کردووە، بەتایبەتی ئەگەر ئافرەتێکی منداڵکاری تازە پێگەیشتوو بوو، لەمبارەیەوە چەند فەرموودەیەك ڕیوایەتکراوە، لەوانە:

أ- فەرموودەی « خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لأَهْلِهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لأَهْلِي».[1] چاکترینتان ئەو کەسەیە بۆ خێزانی باش بێ، من باشترین کەستانم بۆ خێزانم.

ب- « أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا».[2] تەواوترین موسوڵمانان لەروی ئیمانەوە ئەوانەیانن ڕەوشتیان جوانە، باشترینتان ئەو کەسانەن بۆ خێزانەکانیان باشن.

ج- فەرموودەی «لاَ يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ».[3] با موسوڵمان ڕقی لەخێزانی موسوڵمانی نەبێتەوە، کاتێ ڕەوشتێکی ئەوی نابەدڵ بوو، چونکە ئەگەر ڕەوشتێکی تێدا بێ جێگای گلەیی بێ ڕەوشتێکی تری هەیە جێگای ڕەزامەندییە.

د- ئەو فەرموودەی لەحەجیماڵئاوایی‌دا ئاڕاستەی موسوڵمانانی کرد کە تییایدا فەرمووی: « أَلاَ وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّمَا هُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً أَلاَ إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ أَلاَّ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ وَلاَ يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ أَلاَ وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٣٢٦٦)، ت (٥/٣٦٩/٣٩٨٥).

[2] صحيح: (ص. ج/٣٢٦٥)، ت (٢/٣١٥/١١٧٢).

[3] صحيح: (ص. جه/٧٧٤١)، م (٢/١٠٩١/١٤٦٩).

تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ».[1] ئاگادار ببنەوە ئامۆژگاری یەکتری بەباشی بکەن دەربارەی ئافرەتان، چونکە ئەوان لەژێر دەستی ئێوەدان، کەوتوونە ئامێزی ئێوەوە، جگە لەوە ئێوە هیچ دەسەڵاتێکی ترتان بەسەر ئەوانەوە نیە، لەقسەی ناشیرین‌و هەڵس‌وکەوتی نەشیاو، مەگەر فاحیشەو تاوانێکی ئاشکرایان لێ دەربکەوێ، ئەگەر شتێکی وایان کرد جێگەی نووستنیان لێ جیابکەنەوە، لێیان بدەن بەلێدانی پەروەردە ئامێزو تەمێ کردن ئازاری جەستەیان پێ نەگا، ئەگەر فەرمانبەردارو گوێڕایەڵ بوون ئیتر زۆر زەختیان لێ مەکەن‌و مەیانچەوسێننەوە. ئاگاداربن ئێوە بەسەر ژنەکانتانەوە مافتان هەس، ژنەکانیشتان مافیان بەسەر ئێوەوە هەیە، مافی ئێوە بەسەر ژنەکانتانەوە ئەوەیە ڕێگە نەدەن کەسێك ئێوە ناخۆشتان دەوێ بێتە ماڵتان، ئاگاداربن مافی ئەوان بەسەر ئێوەوە ئەوەیە مامەڵەی چاکەو جوانیان لەگەڵدا بکەن، پۆشاك‌و مەسکەن‌و خۆراکی پێویستیان بۆ دابین بکەن،[2] پێویستە لەسەر پیاو عەداڵەتکار بێ لەنێوان خێزانەکانیدا لەڕوی خۆراك‌و مەسکەن‌و پۆشاك‌و شەومانەوە لەلایان‌و هەروا لەهەموو شتێکی مادیدا، ئەگەر تەرازوی عەداڵەتکاری بەلای یەکێکیاندا خوار کرد، ئەوە بەرهەڕەشەی توندی پێغەمبەر دەکەوێ، کە دەفەرموێ: « مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ يَمِيلُ مَعَ إِحْدَاهُمَا عَلَى الأُخْرَى جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَحَدُ شِقَّيْهِ سَاقِطٌ».[3] هەر پیاوێك دوو ژنی هەبوو لەسەر حیسابی یەکێکیان ستەمی لەوەی تریان دەکرد ڕۆژی قیامەت دێتە مەیدانی حەشر لایەکی خوارە.

---

[1] حسن: (ص. جه/١٥٠١)، ت (٢/٣١٥/١١٧٣).

[2] حسن: (ص. جه/١٥٠١)، ت (٢/٣١٥/١١٧٣).

[3] صحيح: (ص. جه/١٦٠٣)، جه (١/٦٣٣/١٩٦٩)، وهذا لفظه، د (٦/١٧١/٢١١٩)، ت (٢/٣٠٤/١١٥٠)، ن (٧/٦٣).

ئەگەر بەدڵ یەکێکیانی لەوی تر خۆشترویست ئەوە تاوانی لەسەر نیە، چونکە ئەوە کاری دەروونەو دەسەڵاتی بەسەردا نیە. بۆیە قورئان دەفەرموێ: {وَلَن تَسْتَطِيعُواْ أَن تَعْدِلُواْ بَيْنَ النِّسَاء وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلاَ تَمِيلُواْ كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ – النساء/١٢٩}: چەندێك هەوڵ بدەن لەگەڵ ژنەکانتاندا بۆ جیاوازی ڕەفتار بکەن ناتوانن. مەبەست بەم عەداڵەتو بۆ جیاواز ڕەفتارکردنە خۆشەویستی دڵە: کە کەس ناتوانێ بەسەریدا زاڵ بێ، هەموو مەیلی خۆتان مەدەن بە یەکێکیانو ئەوی تریان وەلا بنێنو لەخۆتانی دوور بخەنەوە بەجۆریك بیانکەنە هەڵپەسێراوو داماو، واتە: نە تەڵاقدراو بێ بۆخۆی بچێ شوبکاتەوە، نەمێردەکەشی خۆی تێدەگەیەنێو مافی خۆی دەداتێ.

بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەهەموو ڕویەکی مادیەوە عەداڵەتی تەواوی لەنێوان خێزانەکانیدا ئەنجام دەداو هیچ جوداوازی نەدەخستە نێوانیانەوە، لەگەڵ ئەوەشدا خاتو عائیشە خۆشەویسترین خێزانی بوو.

لە عەمری کوڕی (العاص)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە فەرماندەی سوپای (ذات السلاسل) ناردمی، هاتمە خزمەتی، عەرزم کرد چ کەسێکت لەهەموو خەڵك خۆشتر دەوێ؟ فەرمووی: (عائیشە) وتم: لەپیاواندا کێت لەهەموو کەس خۆش دەوێ، فەرمووی: باوکی عائیشە. وتم پاش ئەو کێ؟ فەرمووی: عومەری کوڕی خەتاب، ئەمجار چەند پیاوێکی تری ناو هێنان.[1]

---

[1] صحيح: (ص. ت/٣٠٤٦)، ت (٥/٣٦٤/٣٩٧٢).

پیاوی ئازاد دەتوانێ چەند ژن بخاتە ژێر نیکاحی خۆی؟

دروست نیە پیاو لەچوار ژن زیاتری لەژێر نیکاحدا بن، ئەمەیش بەدەقی قورئان: کە دەفەرموێ: {فَانكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاء مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ – النساء/٣} واتە: بۆتان ڕەوایە مارە بکەن لەو ژنانەی پێتان دەشێت دوو دوو سێ سێ چوار چوار، واتە: هەر یەکێکتان دەتوانن تا چوار ژن مارە بکەن.

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی غەیلانی کوڕی سەلەمە کاتێك موسوڵمان بوو، دە ژنی لەژێر نیکاحدا بوو، پێی فەرموو: « أَمْسِكْ مِنْهُنَّ أَرْبَعًا وَفَارِقْ سَائِرَهُنَّ».[1] چواریان بهێڵەوەو لەوانی تریان جیابەرەوە.

هەروا لە قەیسی کوڕی (الحارث)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: موسوڵمان بووم هەشت ژنم هەبوو، هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو مەوزوعەم بۆ باس کرد فەرمووی: چواریان هەڵبژێرە.

ئەو ئافرەتانەی مارە کردنیان حەرامە

قورئان دەفەرموێ: {وَلاَ تَنكِحُواْ مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاء إِلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاء سَبِيلاً. حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالاَتُكُمْ وَبَنَاتُ الأَخِ وَبَنَاتُ الأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللاَّتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ اللاَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُواْ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلاَئِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلاَبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُواْ بَيْنَ الأُخْتَيْنِ إَلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا. وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاء إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللّهِ عَلَيْكُمْ

---

[1] صحيح: (ص. جه/١٥٨٩)، ت (٢/٢٩٥/١١٣٨)، جه (١/٦٢٨/١٩٥٣).

وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاء ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُواْ بِأَمْوَالِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ – النساء/٢٢-٢٤}: ئەو ئافرەتانە مەخوازن کە باوکانی ئێوە مارەیان کردوون، واتە باوەژن لێتان یاساغە مارەی بکەن، هەر ئافرەتێك باوك لەخۆی مارە بکا، نەشی گوازێتەوە لەکوڕو نەوەکانی حەرام دەبێ، مەگەر ئەوەی لەسەردەمی نەزانیدا بووبێ، ئەوە گوناهتان ناگاتێ، چونکە تێپەڕیوە، لەناو عەرەبدا واباو بوو کەسانێك کە باوکیان دەمرد باوەژنی خۆیان مارە دەکردەوە، بێگومان مارە کردن و سەرجێی کردنی باوەژن کارێکی ناپەسەندو بێزراوەو ڕێبازو داب و نەریتێکی ناشیرین و خراپ و بێ ڕەوشتییە.

حەرامە لەسەرتان دایکی خۆتان و دایکی باوکتان و دایکی دایکتان، هەروا حەرامە لێتان کچانتان و خوشکانتان، خوشکی باوکتان و خوشکی دایکتان، برازاو خوشکەزا، ئەو ئافرەتانەی کاتی ساوایيتان شیریان پێداون، خوشکی شیریتان، خەسوتان، ئەو کچانەی خۆتان بەخێوتان کردوون، واتە: (زڕکچ = کۆڵەبەسە) کەلەو ژنانە بن ئێوە مارەتان کردبن و چوبنەلایان، خۆ ئەگەر نەتانگواستبنەوەو سەرجێیتان نەکردبوون ئەوە گوناحتان ناگاتێ کچەکەیان بخوازن و مارەیان بکەن، هەروا لێتان حەرامە مارەکردنی ژنی کوڕو کوڕەزاتان ئەگەر بەڕاستی ئەو کوڕانە لەپشتی خۆتان بوون، هەروا لێتان حەرامە لە یەك کاتدا دوو خوشك بکەن بەهاوسەری خۆتان، مەگەر لەرابردودا شتی واتان کردبێ، ئەوە تێپەڕیوەو لەسەرتان ناکەوێ. بێگومان پەروەردگار سەبارەت بەوانە لێبوردەو میهرەبانە، هەروا ئەو ئافرەتانەشتان لێ حەرامە مارەیان بکەن کەمێردیان هەیەو ئازادن یان کەنیزەن، مەگەر ئەو کەنیزەکانەی لەجەنگدا دەستان کەوتوون و بوونەتە ملکی خۆتان، ئەمانە ئەگەر مێردیشیان هەبێ حەلاڵن بۆتان بەمەرجێ دووگیان نەبن.

ئەمە سنورو یاسای خودایە بۆی دیاری کردوون‌و بۆی بڕیار داون. جگە لەو ئافرەتانەی ئاماژەیان پێ کرا، بۆتان حەڵاڵە، کەبەماڵ‌و دارایی خۆتان ئافرەتی تر مارە بکەن، تا چوار، ئەمەیش بەشێوەی داوێن پاکی‌و شەرعیانە نەك بەداوێنپیسی‌و نامەردانە، واتە دەبێ لەمارە کردنیاندا ڕێ‌و شوێنی شەرع بەرچاو بگیرێ، نیکاحێکی شەرعی‌و پەسەند بێ.

پەروەردگار لەم ئایەتەدا ئەو ئافرەتانەی دیاری کرد کەمارە کردنیان حەرامەو نابێ گرێبەستی هاوسەرگیرییان لەگەڵدا ببەسترێ.

حەرامی مارەکردنی ئەو ئافرەتانە دوو جۆرن

١- حەرامی هەتا هەتایی: واتە یاساغە ئەو ئافرەتە ببێتە هاوسەری پیاو لەهەموو حاڵێکدا.

٢- حەرامبوونی کاتی: ئەوەیە مەمنوع بێ مارەکردنی ئافرەتەکە مادام حاڵەتێکی تایبەتی دەرحەق بەئافرەتەکە پایەدار بێ، جا ئەگەر حاڵەکە گۆڕا حەرامی‌یەکە نامێنێ‌و مارەکردنی حەڵاڵ دەبێ.

هۆکاری تەحریمی هەتا هەتایی سێ شتن: (نەسەب – خەسوو خەزوری - شیرخواردن).

یەکەم: ئەو ئافرەتانەی بەهۆی نەسەب‌و نەژادەوە حەرامن ئەمانەن: (دایك‌و نەنك، کچ‌و کچەزا، کچی کوڕو خوشك، پور بەهەردوو نەوعەکەیەوە، برازا خوشکەزا).

دووەم: ئەو ئافرەتانەی بەهۆی ژن‌و ژنخوازییەوە حەرامن، ئەمانەن:

١- خەسو: تەنها بەمارەکردنی کچەکەی خەسو دەبێتە دایك‌و مارەکردنی حەرامە.

٢- كچی ژن كه لەمێردی تری بێ واته: (كۆڵەبەسە) بەمەرجێك پیاوەكە ئەو ژنەی گواستبێتەوەو چوبێتەلای، بەڵام ئەگەر وارێكەوت دایكەكەی مارەكرد بەڵام نەیگواستەوە دەستبەرداری یەكتری بوون بەهەر هۆیەك بێ، ئەوە بۆی حەڵاڵە كچی ئەو ژنە واته: (كۆڵەبەسە)كە مارە بكا، چونكە قورئان دەفەرموێ: {فَإِن لَّمْ تَكُونُواْ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْكُمْ – النساء/٢٣}. ئەگەر ژنتان مارە بڕیو نەچوونەلای‌و مردن یان تەڵاق لێكی دابڕین بۆتان حەڵاڵە كۆڵەبەسەكەی مارە بكەن.

٣- ژنی كوڕ: هەر بەمارەكردنی لەكوڕەكە دەبێتە كچی بابی كوڕەكەو مارەكردنی لە ئەو حەرام دەبێ.

٤- هاوسەری باوك (زڕدایك) هەر بەمارەكردنی لەباوك ئیتر دەبێتە دایكی كوڕەكەو مارەكردنی لەو حەرام دەبێ.

سێیەم: ئەو ئافرەتانەی بەهۆی شیر پێدانەوە حەرام دەبن:

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَأُمَّهَاتُكُمُ اللاَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ – النساء/٢٣} حەرامە لێتان ئەو ئافرەتانەی لەكاتی منداڵیتاندا شیریان پێ داون، مەمكی ئەوانتان مژیوە، هەروا خوشكی شیریتان لێ قەدەغەیە مارەیان بكەن.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الرَّضَاعَةُ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلاَدَةُ».[1] شیرخواردن حەرام دەكا ئەوەی لەدایكبوون حەرامی دەكا، واته: هەر ئافرەتێك بە لەدایكبوون لێت حەرام بێ بەشیرخواردنیش حەرام دەبێ.

---

[1] متفــق عليـــه: خ (٥٠٩٩/١٣٩/٩)، م (١٤٤٤/١٠٦٨/٢)، ت (١١٥٧/٣٠٧/٢)، د (٢٠٤١/٥٣/٦) ن (٩٩/٦).

جا لەسەر ئەم بناغەو پاسایە دایکی شیردەر حوکمی دایکی حەقیقی هەیە، کەوابوو شیردەر خۆی حەرام دەبێو هەر ئافرەتێکیش لەسەر کوڕ حەرام بێ مارەکردنی بەهۆی دایکی حەقیقی، بەهۆی دایکی شیردەریشەوە حەرام دەبێ. کەوابوو لەسەر شیرەخۆرە حەرامە مارەکردنی:

١- شیردەرەکە.

٢- دایکی شیردەرەکە.

٣- دایکی مێردی شیردەرەکە.

٤- خوشکی شیردەر.

٥- خوشکی مێردی شیردەرەکە.

٦- کچی کوڕی شیردەر کچی شیردەر.

٧- خوشکی شیری.

شیرخواردنێك كە دەبێتە هۆی حەرام بوونی مارەکردن

لە عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تُحَرِّمُ الْمَصَّةُ وَالْمَصَّتَانِ».[1] قومێكو دوو قوم حەرامی پەیدا ناكا.

لە ئوممولفەضیلەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ تُحَرِّمُ الرَّضْعَةُ أَوِ الرَّضْعَتَانِ أَوِ الْمَصَّةُ أَوِ الْمَصَّتَانِ».[2] جارێك شیرخواردنو دووجار یان قومێكو دوو قوم حەرامی ناهێنێتەدی.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: (كَانَ فِيمَا أُنْزِلَ مِنَ الْقُرْآنِ عَشْرُ رَضَعَاتٍ مَعْلُومَاتٍ يُحَرِّمْنَ. ثُمَّ نُسِخْنَ بِخَمْسٍ مَعْلُومَاتٍ فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ –

---

[1] صحيح: (ص/١٥٧٧)، (الإرواء/٢١٤٨)، م (١٤٥٠/١٠٧٣/٢)، ت (١١٦٠/٣٠٨/٢)، د (٢٠٤٩/٦٩/٦).

[2] صحيح: (مختصر/٨٧٨)، م (١٤٥١ – ٢٠/١٠٧٤/٢) وهذا لفظه، ن (١٠١/٦).

صلى الله عليه وسلم- وَهُنَّ فِيمَا يُقْرَأُ مِنَ الْقُرْآنِ.[١] ئـەوەی لـەقورئان نـازڵ بـوو بـوو دە ژەم شـیرخواردنی تـەواو دەبوونـە هـۆی حـەرامی، پاشـان دە ژەمەکـە نەسـخ کرانـەوە بـوون بـەپێنج ژەمـی تـەواو ڕێكوپێـك. پێغەمبـەری خـودا وەفـاتی کـرد، ئـەو پێـنج ژەمـە لەقورئانـدا دەخوێنـدران مەرجـە دەبـی شیرخواردنەکە لەماوەی تەمـەنی پـێش دوو ساڵیدا بـێ، چونکە پـەروەردگار دەفەرموێ: {وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ – البقـرة/٢٣٣} واتـە: دایکـەکان دەتـوانن شـیر بـدەن بەمنداڵـەکانیان تـا دوو ساڵی تـەواو. دەشـتوانن پـێش تـەواوبوونی دوو سـاڵەکە بـەپێی بەرژەوەنـدی منداڵەکەو دایکەکە شیرپێدان بەکۆتا بێنن.

لـەئوممو سـەلەمەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يُحَرِّمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ إلاَّ مَا فَتَقَ الأَمْعَاءَ فِي الثَّـدْيِ وَكَـانَ قَبْلَ الْفِطَامِ».[٢] شیرخواردنی منداڵ نابێتە هۆی حەرامی مەگەر شیرخواردنێك ریخۆڵە بکاتەوەو لە مەمکەوە بیمژێو پێش ماوەی لەشیر بڕینەوە بێ کە دوو ساڵی تەواو نەکردبێ.

ئەو ئافرەتانەی بەشێوەی کاتی مارەکردنیان حەرامە

١- کۆکردنــەوەوی دوو خوشـك. قورئـان دەفـەرموێ: {وَأَن تَجْمَعُـواْ بَـيْنَ الأُخْتَيْنِ إلاَّ مَا قَدْ سَـلَفَ – النـساء/٢٣}. حەرامـە دوو خوشـك لـە یـەك کاتـدا پێکەوە بکەیتە هاوسەری خۆت.

---

[١] صـحيح: (مختـصر م/٨٧٩)، م (٢/١٠٧٥/١٤٥٢)، د (٦/٦٧/٢٠٤٨)، ت (٢/٣٠٨/١١٦٠)، جـه (١/١٢٥/١٩٤٢) بمعناه ن (٦/١٠٠).

[٢] صحيح: (الإرواء/٢١٥٠)، ت (٢/٣١١/١١٦٢).

٢- كۆكردنـەوەی ئـافرەت لەگـەڵ پـوریدا. جـا خوشـكی بـاوكی بێـت یـان خوشكی دایكی بێت، ئەمەیش بەپێی حەدیثی ئەبو هورەیرە كە ڕیوایـەتی كردووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بێ) فـەرمووی: « لاَ يُجْمَـعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا ، وَلاَ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا ».[1]

٣- ژنێك مێردی هەبێ. یان هێشتا عیدەی لەمێردەكەی تەواو نەبوو بـوو ئەمـەش بـەپێی ئایـەتی {وَالْمُحْـصَنَاتُ مِـنَ النِّـسَاء إِلاَّ مَـا مَلَكَـتْ أَيْمَـانُكُمْ – النساء/٢٤} واتە: حەرامە لەسەر ئێوە مـارەكردنی ژنـی مێـرد دار. تـا لـەژێر نیكاحی مێردەكەی دابێ و تا لەعیدەی ئەودا بێ. مەگەر ئافرەتی فڕێندراو لە كافران، ئەم ئافرەتانە هەرچەندە مێردی كافریان هەس، وەڵێ بۆ ئەو كەسـەی دەیفڕێنێ دوای تەواوبوونی عیدەكەی ڕەوایە بچێتەلای و لەگەڵیدا جوت ببێ، ئەمەش بەپێی حەدیثی ئـەبو سـەعید: كـە ڕیوایـەت دەكا، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سـوپایەكی نـارد بـۆ ئـەوطاس، توشـی شـەڕكردن بوون لەگەڵ دوژمنـداو بەسـەریاندا زاڵ بـوون، هەنـدێ ئافرەتیـان لێ فڕانـدن، هەندێ لەهاوەڵان سڵیان دەكردەوە لەچوونە لای ئەم ئافرەتانە، لەبـەر ئـەوەی پـێش فڕاندنەكـەیان مێـردی كافریـان هـەبوون. ئـیتر پـەروەردگار ئایـەتی {وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاء إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ – النساء/٢٤} نـازڵ كـرد واتـە: بۆتان حەڵاڵە بچنەلای ئەو ئافرەتانە دوای تێپەڕبوونی عیدەیان.[2]

٤- ئافرەتی تەڵاقدراو بە (سێ بە سێ) هەر ئافرەتێك بەو شێوە تەڵاقـدرا دروسـت نیـە بـۆ مێـردە تەڵاقدراوەكـەی مـارەی بكاتـەوە هـەتا شـونەكا

[1] متفـق عليـه: خ (٥١٠٩/١٦٠/٩)، م (١٤٠٨/١٠٢٨/٢)، د (٢٠٥٢/٧٢/٦)، ت (١١٣٥/٢٩٧/٢)، جـه (١٩٢٩/٦٢١/١). بمعناه، ن (٩٨/٦).

[2] صـــــحيح: (مختــــــصر م/٨٣٧)، م (١٤٥٦/١٠٧٩/٢)، ت (٥٠٠٥/٣٠١/٤)، ن (١١٠/٦)، د (٢١٤١/١٩٠/٦).

بەمێردێكی تر بەنیكاحێكی شەرعی، ئەمجار بەهەر هۆیەك بێ ئەم مێردەی تەڵاقی بداو عیدەی تەواو بێ ئەوكاتە دروستە بۆ مێردی پێشووی مارەی بكاتەوە. چونكە قورئان دەفەرموێ: {فَإِن طَلَّقَهَا فَلاَ تَحِلُّ لَهُ مِن بَعْدُ حَتَّىَ تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِن طَلَّقَهَا فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يَتَرَاجَعَا إِن ظَنَّا أَن يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّهِ – البقرة/٢٣٠} واتە: ئەگەر مێردەكەی سێ بەسێ تەڵاقی دا ئیتر بۆی ڕەوا نیە مارەی بكاتەوە هەتا ئافرەتەكە بەشێوەی شەرعی شوو دەكا بەمێردێكی تر، جا كە ئەم مێردەش بەهۆیەك لەهۆیەكان تەڵاقی دا ئەوكاتە ڕەوایە بۆ مێردی یەكەمی گرێبەستی هاوسەرگیری لەگەڵدا ئەنجام بدا، ئەگەر هەردووكیان (ژن‌و مێرد) پێیان وابوو دەتوانن پابەندی سنورەكان بن‌و لەفەرمانی خودا دەرناچن.

٥- مارەكردنی ئافرەتی داوێنپیس: حەڵاڵ نیە بۆ پیاو ئافرەتی زیناكار مارە بكا، هەروا حەڵاڵ نیە بۆ ئافرەت شوبكا بەپیاوی زیناكەر، مەگەر هەردووكیان تۆبە بكەن‌و واز لەو كارە قیزەونە بێنن، قورئان دەفەرموێ: {الزَّانِي لَا يَنكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ – النور/٣} واتە: پیاوی داوێن پیس هەر ئافرەتی زیناكار مارە دەكا یان ئافرەتی موشریكە دەكاتە هاوسەری خۆی، ئافرەتی زیناكاریش هەر پیاوی داوێن پیس دەیكاتە هاوسەری خۆی، ئەمانە بۆ موسوڵمان حەرامن.

لە عەمری كوڕی شوعەیبەوە ئەویش لەباوكیەوە، لەباپیریەوە ریوایەتكراوە: كە مەرثەدی كوڕی ئەبو مەرثەدی غەنەوی دیلی دەگواستەوەو لەناو مەككەدا، ئاڵ‌و وێری پێوە دەكردن، لەناو مەككەدا، ئافرەتێكی داوێنپیس هەبوو پێی دەگوترا (عناق) دۆست‌و هەواداری عەمر بوو دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتم: ئەی پێغەمبەری

خـودا! عـەناق مـارە بكـەم؟ دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) بێدەنگ بوو وەڵامی پرسیارەکەمی نەدایەوە، ئیتر ئایەتی {وَالزَّانِيَةُ لَا يَنكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ – النور/٣} نـازڵ بـوو، دوایـی بـانگی کـردمو ئایەتەکەی بەسەردا خوێندمەوە، فەرمووی: مارەی مەکە.[1]

مارەبڕینە گەندەڵەکان (الأنكحة الفاسدة)

١- نیکـاحی شـیغار: (ژن بـەژن) ئەوەیـە پیـاو کـچی یـان خوشـکی یـان ئافرەتێکی تر لەوانـەی کـە دەسـەڵاتو ویلایـەتی بەسـەریاندا هەیـە مـارە بکـا لەپیاوێك بەو مەرجەی کچی یان خوشکی یـان کـچی خوشـکی یـان ئـافرەتێکی تر لەوانـەی دەسـەڵاتی بەسـەریاندا هەیـە مـارە بکـا لـەکوڕی یـان لـەبرای یـان لەخۆی.

ئەم جۆرە گرێبەسـتە بـەو شـێوە گەنـدەڵو دانەمـەزراوو نادروسـتە. جـا لەگرێبەسـتەکەدا نـاوی مـارەیی هاتبـێ یـان نـا. چـونکە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەم جۆرە عەقدانـە کـردووەو هەڕەشـەی تونـدی لـە ئەنجامدەرانی کردووە. قورئانیش دەفـەرموێ: {وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا – الحشر/٧} واتە: ئەوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانتان پێ دەکا وەری بگرنو کاری پێ بکەن، ئەوەی نەهیتان لێ دەکا، خۆتانی لێ بپارێزن.

لـــە صـــەحیحی بوخـــاریو صـــەحیحی موســـلیمدا فەرموودەیـــەك ڕیوایەتکراوە، لـەئیبنو عومـەرەوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) نەهی لە ژن بەژن کردووە[2] لەصەحیحی موسلیمدا لـە ئـەبو هـورەیرەوە

---

[1] حسن الإسناد (ص. ن/٣٠٢٧)، د (٢/٤٨/٢٠٣٧)، ن (٦/٦٦)، ت (٥/١٠/٣٢٢٧).

[2] متفق عليه: خ (٩/١٦٢/٥١١٢)، م (٢/١٠٣٤/١٤١٥)، ن (٦/١١٢).

ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەشیغار کردووە، نیکاحی شیغار ئەوەیە: پیاو بەپیاو بڵێ: (زَوِّجْنِي ابْنَتَكَ وَأُزَوِّجُكَ ابْنَتِي أَوْ زَوِّجْنِي أُخْتَكَ وَأُزَوِّجُكَ أُخْتِي).[1] کچەکەتم لێ مارە بکە منیش لە بارتەقای ئەوەدا کچەکەمت لێ مارە دەکەم، یان خوشکەکەتم لێ مارە بکە، منیش لەبەرامبەر ئەوەدا خوشکەکەمت لێ مارە دەکەم.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ شِغَارَ فِي الإِسْلاَمِ».[2] ژن بەژن لەئایینی ئیسلامدا نیە.

ئەم فەرموودە صەحیحانە هەموویان ئەوە دەچەسپێنن: کە نیکاحی شیغار (ژن بەژن) حەرامەو گرێبەستەکەی گەندەڵەو پێچەوانەی بنەماکانی شەریعەتی پەروەردگارە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە نەهی لەم جۆرە عەقدە کردووە جوداوازی نەخستۆتە نێوان ئەوەی ناوی مارەیی تێدا هاتبێ یان ناوی هیچ نەبرابێ.

ئەو دەستەواژەیەی لەحەدیثی ئیبنو عومەردا هاتووە دەربارەی پێناسەی (الشغار) ژن بەژن. کە دەڵێ: بریتییە لەوەی پیاو کچی خۆی لەپیاوێك مارە بکا بەمەرجی ئەوەی ئەویش کچی خۆی لەو مارە بکاو مارەیی لەنێوانیاندا نەبێ. ئەهلی عیلم فەرموویانە: ئەم تەفسیرو شیکردنەوەیە قسەی (نافیعە) کەراوی حەدیثەکەیە لە ئیبنو عومەرەوە، فەرموودەی پێغەمبەر نیە (دروودی خودای لەسەر بێ) بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەکوو لەحەدیثی ئەبو هورەیرەدا ڕیوایەتکراوە، (نیکاحی شیغاری) تەفسیر

---

[1] صحیح: (مختصر م/٨٠٨)، م (١٤١٦/١٠٣٥/٢).

[2] صحیح: (ص. ج/٧٥٠١)، م (١٤١٥ – ١٠٣٥/٦٠/٢).

کردۆتەوە بەوشێوەی لەوەپێش ئاماژەی پێ کرا، کە فەرمووی: (هُوَ أَنْ يُزَوِّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ أَوْ أُخْتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوِّجَهُ الآخَرُ ابْنَتَهُ أَوْ أُخْتَهُ). دەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەم تەفسیرکردنەدا باسی ئەوەی نەفەرمووە مارەیی ناوی هاتبێ یان نەهاتبێ، ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کەناوبردنی مارەیی یان ناو نەهێنانی هیچ کاریگەرییەکی ئەرێنیو نەرێنی نیە بەسەر گرێبەستەکەوە. بەڵکوو ئەوەی داخوازی گەندەڵی لێ فەهم دەکرێ هۆکارە بۆ نادروستی گرێبەستەکە، پێك گۆڕینەوەی ئافرەتەکانە، ئەمەیش فەسادو گەندەڵییەکی گەورەو زیانبەخشە، چونکە سەردەکێشێ بۆ ئەوەی ئافرەت بەنابەدڵ بەشووبدرێو لەپیاوێك مارە بکرێ: کەخۆشی ناوێ، مافی پێشێل بکرێو بەرژەوەندی سەرپەشتیارو وەلیو کەسوکارەکەی تێدا بەرچاو بگیرێ، بەرژەوەندی ئافرەتەکە وەلابخرێ، ئەمەش ستەمو نارەواییەکە بەرامبەر ئافرەت دەکرێو پێچەوانەی شەریعەتی پیرۆزی ئیسلامە. هەروەها چونکە ئەوە سەردەکێشێ بۆ بێ بەشبوونی ئافرەتان لەمارەیی هاوشانانی خۆیان، وەکوو دیارەو ئاشکرایە ئەم جۆرە ستەمە پەیرەو دەکرێ لەناو ئەو کەسانەدا ئەم گرێبەستە ناشەرعیانە ئەنجام دەدەن، بەدەگمەن نەبێ ئەم جۆرە ژن هێنانو شوکردنو هاوسەرگیرییە سەرکەوتوو نابێ. زۆرێکیان سەردەکێشن بۆ کێشەو نیزاع دوای گواستنەوەو خۆشی لەیەکتر نابینن‌و ئیستیراحەت لەیەکتر ناکەن، هەڵبەتە ئەمە سزای پێشینەی هەموو ئەوانەیە کە بەگوێرەی شەرعی خودا ناجوڵێنەوە، سزای ئەو دونیاش خودا بۆخۆی دەزانێ.[1]

٢- نیکاحی مارە بەجاش: ئەوەیە ژنی تەڵاقدراو سێ بەسێ دوای تێپەڕبوونی عیدەی مارە بکاو بچێتە لای، ئەمجار تەڵاقی بداتەوە بۆ ئەوەی بۆ مێردی یەکەمی حەڵاڵ بێ مارەی بکاتەوە.

---

[1] بڕوانە: رسالة حكم السفور والحجاب ونكاح الشغار. للإبن باز.

ئـەم جـۆرە مـارەكردنو گرێبەسـتە تاوانێكـە لەتاوانـە گـەورەكانو فاحيـشەيەكى قيزەونـەو بـەهيچ جۆرێـك ڕەوا نيـە، جـا لەگرێبەسـتەكەدا مەرجى تەڵاقدانەوەكە باس بكرێ، يان لەپێش گرێبەستەكەدا لەسـەرى پێـك بێن، لايەكيان لـەدڵىدا ئـەو نيـازە هـەبێ چون يەكـەو بكەرەكـەى نـەفرين لێ كراوە.

لـەئيمامى عـەلىيـەوە ڕيوايـەتكراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) دەفەرموێ: (لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- الْمُحَلِّلَ وَالْمُحَلَّلَ لَـهُ). [1] پێغەمبـەر (درودى خـوداى لەسـەر بێ) نـەفرينى لـەو كەسـە كردووە دەبێتە جاشو بـەونيازە ژنـى سـێ بەسـێ تەڵاقـدراو مـارە دەكـاو ئـەو كەسەش كـە ئـەو گرێبەسـتەى بـۆ ئـەنجام دەدرێ بـۆ ئـەوەى بـۆى حـەڵاڵ بـێ ژنەكەى مارە بكاتەوە.

لـە عوقبـەى كـوڕى عـامیرەوە ڕيوايـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (درودى خوداى لەسەر بێ) فـەرمووى: «أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِـالتَّيْسِ الْمُـسْتَعَارِ»؟ پێتـان نـەڵێم: نێرييـە قـەرەى بـەكرێگیراو كـێيـە؟ هـاوەڵان عـەرزيان كـرد بـەڵێ: ئـەى پێغەمبەرى خودا! فەرمووى: « هُوَ الْمُحَلِّلُ لَعَنَ اللَّهُ الْمُحَلِّـلَ وَالْمُحَلَّـلَ لَـهُ». [2] ئـەوە ئـەو جاشـەيە كەبـەنيازى ئـەوەى ژنـە تەڵاقدراوەكـە (سـێ بـە سـێ) لەمێردەكەى مارە بكرێتەوە ئەم خۆى مـارەى دەكـاو پـاش لەگـەڵ جوتبـوونى تەڵاقى دەداتەوە تا مێردى يەكەمى لەخۆى مارە بكاتەوە. دەى نەفرينـى خودا لەو كەسەى بۆى حەڵاڵ دەكاو ئەو كەسـەيش بـۆى حـەڵاڵ دەكـرێ سـەرلەنوێ ژنەكە مارە بكاتەوە.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٥١٠١)، د (٢٠٦٢/٨٨/٦)، ت (١١٢٨/٢٩٤/٢)، جه (١٩٣٥/٦٢٢/١).

[2] حسن (ص. جه/١٥٧٢)، جه (١٩٣٦/٦٢٣/١)، ك (١٩٨/٢)، هق (٢٠٨/٧).

له عومەری کوڕی نافیعەوە لەباوکیەوە ڕیوایەتکراوە، کە دەڵێ: پیاوێك هاتەلای ئیبنو عومەر (ڕەزای خودا لەخۆیو لەباوکی بێ) پرسیاری لێ کرد دەربارەی پیاوێك ژنەکەی خۆی سێ بەسێ تەڵاق دابوو، برایەکی مارەی کردۆتەوە – بەپێی پیلانی پیاوەکە – بۆ ئەوەی حەڵاڵی بکاتەوە بۆ پیاوەکە مارەی بکاتەوە. ئا بەم شێوە مارەکردنەو دوایی تەڵاقدانەوەی بۆ مێردی یەکەمی حەڵاڵە مارەی بکاتەوە؟ فەرمووی: نەخەیر نیکاحی دووەم دانامەزرێ چونکە بە مەبەستی ڕەغبەت نیە. ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەمەمان بەجۆرێك لەداوێنپیسی لە قەڵەم دەدا.[1]

٣- نیکاحی موتعە: ژن مارە کردن بۆ ماوەیەك، ژن مارەکردنی ناوبەناو ئەوەیە پیاوێك ئافرەتێك مارە بکا بۆ شەوێك یان بۆ حەفتەیەك یان بۆ مانگێك یان بۆ هەرکاتێکی دیاری کراو، ئەوە گرێبەستێکی حەرامەو کۆڕای زانایانی ئەهلی سوننە لەسەر ئەوەن کە ئەو گرێبەستە بەتاڵو پوچەو دانامەزرێ.

لە (سَبْرَةَ)وە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: (أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– بِالْمُتْعَةِ عَامَ الْفَتْحِ حِينَ دَخَلْنَا مَكَّةَ ثُمَّ لَمْ نَخْرُجْ مِنْهَا حَتَّى نَهَانَا عَنْهَا).[2] پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)ساڵی ڕزگارکردنی مەککە کە چووینە ناویەوە ڕێگەی داین نیکاحی موتعە بکەین، پاشان هێشتا لەمەککە دەرنەچووبووین نەهی لێ کردین، فەرمووی: مەیکەن.

---

[1] صحيح: (الإرواء٦/٣١١)، ك (٢/١٩٩)، هق (٧/٢٠٨).

[2] فقه السنة ٢/٣٥.

حوكمی مارەبڕینی ئافرەتێك كە پیاوەكە نیازی تەڵاقدانی هەبێ

شێخ سەید سابق لەكتێبی (فقه السنة)دا ج٢/٣٨. دەڵێ: شەرعزانو فەقیهەكان كۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە ئەگەر كەسێك ئافرەتێكی مارەكرد بەبێ ئەوەی كات دیاری بكا، لەنیەتیدا هەبێ كەپاش ڕۆژگارێك تەڵاقی بدا، یان دوای جێبەجێ كردنی كارەكەی لەو وڵاتەی نیشتەجێ بووە تێیدا تەڵاقی بدا. هاوسەرگیرییەكەیان صەحیحەو دامەزراوە.

ئیمامی ئەوزاعی لەم بارەیەوە ڕای جیاوازی هەیەو پێی وایە ئەوە نیكاحی موتعەیە (ژن مارەكردنی كاتییەو نادروستە).

شێخ ڕەشید ڕەضا لەتەفسیری (المنار)دا تەعلیقی هەیە دەڵێ: توندڕەوی زانایانی سەلەفو خەلەف لە مەنعكردنی مارەبڕینی كاتی (زواج المتعة) ئەوە دەخوازێ ژن مارەكردن بەنیازی تەڵاقدانەوەی وەكوو زیواجی موتعە نادروست بێ. هەرچەندە فوقەها فەرموویانە: گرێبەستی نیكاح بەنیازی تەڵاقدانەوەی پاش ماوەیەك صەحیحەو بەمەرجێك لەگرێبەستەكەدا دەری نەبڕێ.

وەڵێ شاردنەوەی ئەو نیازەو دەرنەبڕینی بەفێڵو غەش دەژمێردرێو دەبێ ئەم جۆرە عەقدە نادروستترو بەتاڵ تر بێ لەعەقدێك كە كاتی تێدا دیاری دەكرێو دەكرێتە مەرجێكی ڕاگەیەندراو لەناوەڕۆكی عەقدەكەدا بەڕەزامەندی مێردو ئافرەتەكەو وەلی ئافرەتەكە ئەنجام دەدرێ. ئەمە هیچ فەسادو فرتو فێڵێكی تێدا نیە جگە لەگاڵتەجاڕی كردن بەم پەیوەندییە گەورەو پیرۆزە كە لەڕاستیدا بە گەورەترین پەیوەندییە پیرۆزەكانی نێوان ئادەمیزادەكان دەژمێردرێ، هەروەها جگە لەوەی كە لەنیكاحی موتعەدا هەڵبژاردنی لایەنی گۆڕانكاریو گواستنەوە هەیە لەم پاوانەوە بۆ پاوانێكی تر

لەلایەن مرۆڤە هەوەس پەرستەكانەوە، هەڵبەتە ئەمەش كارێكی مونكەرەو هەرشتی نەشیاویشی لێ بەرهەم دێ.

جا عەقدێك كە لەناوەڕۆكی عەقدەكە كات نەكرێتە مەرج بەڵام لەنیازدا هەبێ وێڕای ئەوەی غەش‌و فرت‌و فێڵی تێدایە، چەند مەفسەدەیەكی لێ وەدی دێ كەبریتیە لەدوژمنایەتی‌و ڕق‌و قین‌و نەمانی بتمانە، تەنانەت بەو كەسانەش كە بەنیازی پاك‌و خاوێنەوە هەوڵی ژن هێنان دەدەن‌و دەچنە خوازبێنی بەمەبەستی داوێنپاكی‌و پێكەوە نانی خێزانی هەتا هەتایی‌و پڕ لەدڵسۆزی‌و خۆشەویستی‌و هاریكاری نێوان ژن‌و مێرد. بەمەبەستی پێكەوە ژیانی بەختەوەری‌و خستنەوەی منداڵی صاڵح‌و ڕازی كردنی پەروەردگارو دەست خستنی پاداشی دوا ڕۆژ، كە بەهەشتی بەرین‌و ڕازاوەیە.

دەڵێم: بۆ پشتگیری ئەو راوبۆچونەی شێخ ڕەضا پەنا دەبەینە بەر ئەو (اثر)ەی عومەری كوڕی نافیع كە لەباوكیەوە، ریوایەت دەكا دەڵێ: (پیاوێك هاتە لای ئیبنو عومەر (رەزای خودا لەخۆی‌و لەباوكی) پرسیاری لێ كرد دەربارەی پیاوێك ژنەكەی سێبەسێ تەڵاقداوە برایەكی پیاوەكە بەبێ هاندان‌و پلان بۆدانانی ئەم ژنەكەی مارەكردووە لەخۆی بۆئەوەی دوایی تەڵاقی بداتەوەو بۆ مێردی یەكەمی حەڵاڵ بێ مارەی بكاتەوە. ئایا بەم جۆرە مارەكردن‌و تەڵاقدانەوە بۆ مێردی یەكەم حەڵاڵ دەبێ مارەی بكاتەوە؟ ئیبنو عومەر فەرمووی: نەخەیر. مەگەر نیكاحێك بێ بە مەبەستی خێزان دروست كردن‌و پێكەوە ژیانی هەتا هەتایی. ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەم جۆرە مارەكردن‌و سەرجێیی كردنەمان بەداوێنپیسی‌و زینا هەژمار دەكرد.[1]

---

[1] لەوەپێش تێپەڕی.

مافی ژن‌و مێردایه‌تی (مافی خێزان به‌رامبه‌ر یه‌كتر)

خێـزان له‌كۆمـه‌ڵگادا بـه‌ردی بناغـه‌ی كۆمه‌ڵـه، ئه‌گـه‌ر رێـك‌و پێـك‌و ته‌ندروسـت بـوو، هـه‌موو كۆمـه‌ڵگا راسـتاڵ‌و ته‌ندروسـت ده‌بـێ. خـۆ ئه‌گـه‌ر خوانه‌خواسـته خێـزان گه‌نـده‌ڵ‌و نـه‌خۆش بـوو كۆمـه‌ڵگا هـه‌مووی گه‌نـده‌ڵ‌و داوه‌شاو ده‌بێ، بۆیه ئایینی ئیسلام گرنگی زۆری داوه به خێزان‌و زۆر مـه‌رج‌و لایه‌نی به‌رچاو گرتـووه بۆئـه‌وه‌ی به‌شێوه‌یه‌كی ته‌ندروسـت دابمـه‌زرێ‌و پێـك بێ، به سه‌لامه‌تی‌و به‌خته‌وه‌ری هاوسـه‌رگیرییه‌كه بـه‌رده‌وام بـێ‌و ژن‌و مێـردو باقی ئه‌ندامه‌كانی له‌ژێر سایه‌ی دا بحه‌سێنه‌وه‌و ژیـان به‌سـه‌ربه‌رن. هه‌ڵبه‌تـه كۆمه‌ڵگایــه‌ك لــه‌خێزانی به‌ختــه‌وه‌ر پێــك بــێ، كۆمه‌ڵگایــه‌كی نمونــه‌یی‌و به‌خته‌وه‌ر ده‌بێ.

بۆیـه ئـایینی ئیـسلام خێزانـی وا حیـساب كـردووه كـه دامه‌زراوه‌یـه‌كی هاوبه‌شـه لـه‌نێوان دووكه‌سـدا: كـه ژن‌و مێـرده. به‌رپرسـی یه‌كـه‌میش لـه‌و دامه‌زراوه‌دا پیاوه. په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموێ: {الرِّجَالُ قَوَّامُـونَ عَلَـى النِّسَاء بِمَـا فَضَّلَ اللّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُواْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَـاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّهُ – النساء/٣٤}. پیاوان مافی به‌رێوه‌به‌ری‌و لێپرسـراوییان به‌ســه‌ر ئافره‌تانــه‌وه هه‌یــه. ده‌تــوانن پارێزگــاری‌و چــاودێرییان بكــه‌ن، ئافره‌تانیش ده‌بێ به‌پێی پلان‌و نه‌خشه رێگای ئه‌وان ره‌فتاربكه‌ن. ئه‌م قیوامه لێپرســراویه‌تیه بۆیــه دراوه بــه‌پیاو چــونكه پــه‌روه‌ردگار فــه‌زڵی هه‌نــدێ ئاده‌میزادی داوه به‌سه‌ر هه‌ندێكی تریانـدا، لـه‌م رووه‌وه كـه پیـاوان جه‌سـته‌یان تونـدو تـۆڵ تـره‌و بـه‌هێزترن لـه ئافره‌تـان. وێـڕای ئـه‌وه‌ش پیـاوان ئـه‌ركی بـه‌خێوكردن‌و ماڵبه‌خـشینیان له‌ئه‌سـتۆیه بـۆ به‌رێوه‌چـوونی خێـزان. جـا ئافره‌تـانی راسـتاڵ‌و گوێڕادێر بـۆ مێرده‌كانیـان شـه‌رمگای خۆیـان ده‌پارێزن‌و

خیانەت لە مێردەکانیان ناکەن، وەکوو خودا فەرمانی پێکردون ئاوا رەفتار دەکەن.

هەڵبەتە ئایینی ئیسلام بۆ هەریەکێك لەو دوو هاوبەشەی خێزانیان پێکەوە ناوە ئەرك‌و مافی داناوە، بە پابەندبوون بەو ئەرك‌و مافانە ئەم دامەزراوە خێزانییە جێگیرو پایەدار دەبێ. لەهەمان کاتدا ئیسلام هەردوك هاوبەش (ژن‌و مێرد)ی هەڵناون بۆئەوەی هەریەکەیان لە عاست خۆیەوە ئەرکی سەرشانی خۆی جێبەجێ بکاو چاوپۆشی لەهەندێ هەڵەو کەمتەرخەمی لایەنی بەرامبەری بکا کە هەندێ جار روو دەدەن.

مافی ژن بەسەر مێردەوە

قورئان دەفەرموێ: {وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً – الروم/٢١}: لەنیشانەکانی بون‌و بەدەسەڵاتی خودا ئەوەیە: کە لە رەگەزی خۆتان هاوسەری بۆ دروستکردون تا لەپاڵیاندا بحەسێنەوەو ئارام بگرن. هەروەها خۆشەویستی خستۆتە نێوانتانەوە بۆئەوەی بتوانن بەیەکەوە ئەرکی گرانی ژیان هەڵبگرن‌و بەهاوکاری یەکتر ژیان بەسەربەرن.

بەڕاستی ئەوە فەضل‌و گەورەیی خودایە بەسەر بەندەکانییەوە، رەحمەت‌و بە بەزەیی خۆیەتی رژاندویەتیە نێوان ژن‌و مێردەوە، ئەو خۆشەویستی‌و سۆزەی لەنێوان ژن‌و مێردا هەیە، لەنێوان هیچ دوو کەسێکدا نیە، پەروەردگار پێی خۆشە خۆشەویستی‌و سۆز لەنێوان ژن‌و مێردا بەردەوام بێ، بۆیە بۆ هەریەکەیان مافی دیاریی کردووە، بەجۆرێك بەرچاوگرتنی ئەو مافەو لەئەستۆ گرتنی پارێزگاری ئەو سۆزو خۆشەویستییە دەکاو ناهێڵێ بفەوتێ‌و زایع بێ.

ئەوەتا دەفەرموێ: {وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ – البقـرة/٢٢٨}. هەیە بۆ خێزانەکانتان لەسەر ئێوە لەماف بە ئەنـدازەی مـافی ئێوە بەسـەر ئەوانەوە. ئەم رستەو کەلامە کورتو پوختەی قورئان وێڕای کورتبڕییەکەی ئەوەنـدە مانـای کۆمەڵایـەتیو عەداڵـەتی لـەخۆ گرتـووە: کـە شـیکردنەوەو تەفصیل پێدانی جلدێکی گەورەی گەرەکەو هێشتا ماناکەی تەواو نەبووە، ئەم رستە کورتـە کـورتبڕە یاسـایەکی گشتییـەو ئـەوە رادەگەیـەنێ: کـە ئـافرەت لەهـەموو مـافو حقوقێـکدا هاوشـانی پیـاوەو لەگـەڵ ئـەودا یەکـسانە، جگـە لەیـەك شـتێك کـە قورئـان چـەرتی کـردووەو لـەو قاعیـدە کوللیـە ئیخراجـی فـەرمووە، ئـەویش ئەوەیـە کـە دەفـەرموێ: {وَلِلرِّجَـالِ عَلَـيْهِنَّ دَرَجَـةٌ – البقرة/٢٢٨}: پیـاوان یـەك پلـەیان بەسـەر ئافرەتانـەوە هەیـە، ئـەو پلەیـەش ئەوەیـە: کـە پیـاو دەتوانـێ دوای تەڵاقـدان ژنەکـەی ریجعـە بکاتـەوە، بـەڵام ئافرەت ئەو دەسەڵاتەی نیە یان پلە زیادەکە بریتییە لەو (قەووامە)ی کـە لـە سورەتی (النساء)دا ئاماژەی پێ کراوە.

بێگومان قورئان، زانینی ئەو مافەی ئافرەتان هەیانەو ئەو مافەی لەسەر ئافرەتانە بەرامبەر مێردەکانیان حەواڵە کردوە بۆ عورفو عادەتی بـاو لـەناو خەڵکداو چۆنیەتی هـەڵسو کـەوت کردنیـان لەگـەڵ خـاوو خێزانیـان لـەژێر چەتری یاساو بیرو باوەڕو ئادابو رەوشتیان.

ئەم رستە کورتە پڕمانایەی قورئان تەرازوییەکە مامەڵەو هەڵسو کەوتی خۆی لەگەڵ هاوسەرەکەیدا بۆ هەموو بارو دۆخێـك پـێ کێـشانە دەکا. ئەگـەر داوای ئەنجامـدانی کـارێکی لێ کـرد دەبـێ ئـەوە بخاتـە مێـشکی خۆیـەوە: کـە ئـەویش لەبەرامبـەردا بـۆ ژنەکـەی ئـەرکێکی لەسـەرە بۆیـە ئیبنـو عـەبباس

(ڕەزای خودا لەخۆی‌و لەباوکی بێ) فەرموویەتی: مـن خـۆم بـۆ ڕەزامەنـدی خێزانم قۆزدەکەم وەکوو چۆن ئەویش خۆی بۆ من دەڕازێنێتەوە.[1]

موسـوڵمانی ڕاسـت‌و ڕاسـتاڵ دان بـەوەدا دەنـێ کـە: خێزانـی مـافی زۆرو جۆراو جۆری هەن بەسـەریەوە، وەکـوو پـەروەردگار دەفـەرموێ: {وَلَهُـنَّ مِثْـلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ – البقـرة/٢٢٨} هـەروەها وەکـوو پێغەمبـەر (درووددی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: «إلاَّ إِنَّ لَكُمْ مِنْ نِسَائِكُمْ حَقًّـا وَلِنِـسَائِكُمْ عَلَـيْكُمْ حَقًّا»[2]: بزانن ماف هەیە بۆ ئێوە بەسەر خێزانەکانتانـەوە، خێزانەکانیـشتان مافیان بەسەر ئێوەوە هەیە.

موسـوڵمانی واعـی‌و هۆشمەنـد، هەمیـشە هـەوڵی ئـەوە دەدا: کـە مـافی خێزانەکـەی ئـەنجام بـدا بـەبێ ئـەوەی ئـەوە لەبەرچاو بگـرێ ئـاخۆ خێزانـی هـەمان هەڵوێـستی هەیـە یـان نـا. چـونکە ئـەو سـورە لەسـەر پتـەوکردنی پەیوەندی نێوانیان‌و زیادکردنی خۆشەویستی نێوانیان‌و دڵسۆزی بـۆ یـەکتری. لەهەمان کاتدا سورە لەسەر دەرگا داخـستن بـەڕوی شـەیتاندا؛ ئـەو شـەیتانەی هەمیـشە دەنـە دەنـەی ژن‌و مێـرد دەدا بۆئـەوەی کێـشەو ناخۆشـی بخاتـە نێوانیانەوە لێك جیاببنەوە.

هەر لەڕوانگەی دەستەواژەی (ألدين النصيحة) لێرەدا باسی مافی ئـافرەت بەسەر پیاوەوە دەکەین، پاشان مافی پیاو بەسەر ئافرەتـەوە. بـەهیوای ئـەوەی پیـاوانی خـاوەن خێـزان پەنـدو ئامۆژگـاری لێ وەربگـرن‌و وصـیەتی حـەق‌و حەقخوازی بۆ یەکتر بکەن‌و صەبرو ئارامی بخەنە دڵی یەکترەوە.

«إِنَّ لِنِـسَائِكُمْ عَلَـيْكُمْ حَقًّـا». بێگومـان خێزانـەکانتان مـافی زۆریـان بەسەرتانەوە هەیە. سەرەتایی ترین‌و دەستەگوڵی ئەو مافانە ئەومیە هـەڵس‌و

---

[1] ابن جرير ج(٢/٤٥٣).

[2] حسن (ص.جة/١٥٠١)، ت(١١٧٣/٣١٥/٢)، جة(١٨٥١/٥٩٤/١).

کەوتی پیاو لەگەڵ خێزانەکەی بەمەعروف بێ چونکە قورئان دەفەرموێ: {وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ – النساء/١٩}. مامەڵەو هەڵسو کەوتتان لەگەڵ ئافرەتاندا بە نەرمو نیانیو چاکە خوازی بێ، بژیوو پۆشاكو شوێنی حەوانەوەیان بەگوێرەی بۆ گونجانو دەسەڵات بۆ دابین بکرێ. نەصیحەتو ئامۆژگاری بکا، هەرکاتێ ترسی ئەوەی لێ کرد ناشیزەبێ، ئەدەبی دادا بەو شێوەیەی خودا فەرمانی پێ کردوە دەربارەی ئەدەبدادانی ئافرەتان بەم جۆرە مەوعیزەی جوانی بکا جوێنو قسەی ناشیرینی لەگەڵدا بەکارنەهێنێ، جا ئەگەر بەوە تەمبێ خواردو بوو باشە ئەگینا جێی لێ جیابکاتەوە، ئەگەر بەوە هاتە سەر رێو چاکبوو باشە، ئەگینا بەمەبەستی شکاندنی ناز بەهێواشی لێی بداو دەست بپارێزێ لە دەمو چاوی. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا – النساء/٣٤}. هەروەها لەبەر فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کاتێ پرسیاری لێ کرا ئاخۆ مافی ئافرەتی هەریەکێ لەئێمە چیە بەسەر مێردەکەیەوە؟ لە وەڵامدا فەرمووی: «أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ – أَوِ اكْتَسَبْتَ – وَلاَ تَضْرِبِ الْوَجْهَ وَلاَ تُقَبِّحْ وَلاَ تَهْجُرْ إِلاَّ فِي الْبَيْتِ».[1] ئەوەیە بژیوی پێویستو پۆشاکی هاوشانی خۆی بۆ دابین بکەی، لە دەمو چاوی نەدەی، جوێنو قسەی ناشیرینی پێ نەڵێی دەنگی لێ دانەبڕی مەگەر لەماڵدا جێگای نوستنی لێ جیابکەیەوە.

بێگومان نیشانەو دیاردەی ئیمانی تەواو ئەوەیە پیاو لەگەڵ ئەهلو خاوو خێزانیدا نەرمو نیان بێ. وەکوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر

[1] (ص.جة/١٥٠٠)، د(٢١٢٨/١٨٠/٦)، جة(١٨٥٠/٥٩٣/١).

بێ) دەفەرموێ: «أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا»[1]: تەواوترین موسوڵمان لەڕوی ئیمانەوە کەسانێکن ڕەوشتیان جوانە، باشترینی ئێوە کەسێکە بۆ خێزانەکەی باش بێ.

ڕێزگرتنی ئافرەت لەلایەن پیاوەوە کیشانەی کەسایەتی تەواوو کامڵە، سوکایەتی پێکردنی نیشانەی خوێڕییەتیو نەفس نزمیەتی. هەڵسوکەوتی نەرمو نیان لەگەڵ ئافرەتدا، گاڵتەو سوعبەت لەگەڵ کردنی لاسایی کردنەوەی پێغەمبەرەو شوێنکەوتنی ڕێبازی پیرۆزیەتی، ئەوەبوو بە مەبەستی مولاطەفەو سوحبەت پێشبڕکێی لەگەڵ خاتو عائیشەدا دەکرد، بەجۆرێك کە خاتو عائیشە خۆی دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێشبڕکێی لەگەڵدا کردمو پێشی کەوتم. دوا ماوەیەك من قەڵەو گۆشتن بوو بووم پێشبڕکێی لەگەڵدا کردمەوە پێشم کەوت، فەرمووی: ئەمە لەبەرامبەر ئەوە.[2]

بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەهوو لەعبی بە پوچو بەتاڵ داناوە مەگەر گاڵتەو سوحبەت کردن لەگەڵ خێزاندا. فەرموویەتی: «كُلُّ شَيْءٍ يَلْهُو بِهِ ابْنُ آدَمَ فَهُوَ بَاطِلٌ إِلاَّ ثَلاَثاً رَمْيَهُ عَنْ قَوْسِهِ وَتَأْدِيبَهُ فَرَسَهُ وَمُلاَعَبَتَهُ أَهْلَهُ فَإِنَّهُنَّ مِنَ الْحَقِّ»[3]: هەرشتێك ئادەمیزاد کاتی پێ بەسەربەرێ بەتاڵو بێ خێرە جگە لەسێ شت، تیر ئەندازیو مەشقکردنی تفەنگچیەتی، ڕاهێنانی ئەسپ بۆ سواری، گاڵتەکردن لەگەڵ خێزانیدا، ئەوانە حەقن جێگای بایەخن.

---

[1] حسن صحيح: (ص.ت/٩٢٨) ، ت(٢/٣١٥/١١٧٢).

[2] صحيح: (الزفاف/٢٠٠)، د(٢٥٦١/٢٤٣/٧)..

[3] صحيح: (ص.ج/٤٥٣٤) ، النسائي في العشرة (ق/٧٤).

٢- مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە کە لەبەرامبەر ئەزیەتو دەمشڕیو چەنەبازیا بەئارام بێ، لەهەڵەی بچوكو زەللاتەکانی چاوپۆشی بکا چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ».[1]: یا پیاوی ئیماندار رقی لە ئافرەتی موسوڵمان هەڵنەسێ، چونکە ئەگەر رەوشتێکی تێدابوو بەدڵی ئەو نەبوو، رەوشتی تری تێدایە کە جێگای رەزامەندی ئەوبێ.

هەروەها فەرموویەتی: «وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا ، فَإِنَّهُنَّ خُلِقْنَ مِنْ ضِلَعٍ ، وَإِنَّ أَعْوَجَ مَافِي الضِّلَعِ أَعْلاَهُ ، فَإِنْ ذَهَبْتَ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ ، وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا».[2] راسپاردەی یەکتر بەخێرو چاکە بکەن دەربارەی ئافرەت، ئافرەت لە پەراسوو دروستکراوە، خوارترین پەراسوو پەراسووی لای سەرەوەیە، ئەگەر بتەوێ راستی بکەیەوە دەشکێ، ئەگەر وازیشی لێ بهێنی وەك خۆی دەمێنێتەوە.

هەندێ لە عولەمای سەلەف فەرموویانە: پێویستە ئەوە بزاندرێ: کە رەوشت جوانی پیاو لەگەڵ ئافرەتدا ئەوەنیە ئەزیەتی نەداو بەس! بەڵکوو رەوشت جوانی ئەوەیە، تەحەمولی خراپەکاریەکانی بکاو بەرامبەر رەوشتە خراپەکانی بەصەبر بێو بارقوڵی بەکاربێنێ، لەعاست تورەیی‌و هێرشی نارەوای خۆگربێ، شوێن پێغەمبەر بکەوێو چاو لەئەو بکا.

بێگومان خێزانەکانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پەڵپیان پێ دەگرتو ئەزیەتیان دەدا، ئەویش وادەبوو لە بەیانییەوە تا شەو دەنگی دادەبڕی لەوەیان کە: ئەوە هەڵوێستی بووە.[3]

---

[1] صحيح (الزفاف/١٩٩)، م(٢/١٠٩١/٤٦٩).

[2] متفق عليه: خ(٩/٢٥٣/٥١٨٦)، م(١٤٦٨ — ٢/١٠٩١/٦٠).

[3] مختصر منهاج القاصرين (ص: ٧٨ - ٧٩).

٣- هەروەها مافی ژنە بەسەر پیاوەوە: کە بیپارێزێو چاودێری بکا لەهەرشتێك کە کەسایەتی ناموسی دەڕوشێنێ، کەرامەتو نرخی لەکەدار دەکا. نەهێڵێ تێکەڵ بە نامەحرەمو هاوەڵی خراپ بێ.....

هەروا پێویستە لەسەری حەصانەی تەواوو چاودێری تەواوی بۆ دابین بکا نەهێڵێ رەوشتو ئایینی لەدەست بدا، رێگەی نەدا لە چوارچێوەی ئایین دەربچێو فەرمانو نەهیەکانی پەروەردگارو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێشێل بکاو دەست بکا بە فیسقو فجور. چونکە پیاو سەرپەرشتیارو پارێزەری ئافرەتی لەئەستۆیەو بەرپرسە لە پاراستنی، ئاماژە بە فەرموودەی پەروەردگار {الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاء – النساء/٣٤}.

هەروەها فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: (الرجل راع في أهله وهو مسؤول عن رعيته).[1] پیاو شوانو پارێزەرە لەناو ماڵو خێزانیداو ئەو بەرپرسیارە لە رەعیەتو خێزانی.

٤- هەر لەمافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: کە پێویستیاتی ئایینی فێربکا، یان ئیزنی بدا ئامادەی کۆڕو کۆمەڵی فێربونو خوێندن ببێ، چونکە پێداویستیو ئاتاجی بۆ ئیصلاحی ئایینیو پاڵفتەکردنی گیانی کەمترنیە لە پێداویستی بۆ خۆراكو خواردنەوە؛ کە ئەم دووانە ئەرکی سەرشانی پیاوە بۆ خێزانی فەراهەم بێنێو بۆی دابین بکا. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ – التحريم/٦}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە خۆتانو ماڵو منداڵتان بپارێزن لە ئاگرێك سوتەمەنییەکەی ئادەمیزادو بتە داتاشراوەکانتان: کە لەبەرد دایاندەتاشنو دەیانکەنە خودای خۆتانو پەرستشیان بۆدەکەن.

---

[1] متفق عليه: خ(٨٩٣/٣٨٠/١)، م(١٨٢٩/١٤٥٩/٣).

ئاشكرایە وشەی (أهل) لە ئایەتەكەدا ژنیش دەگرێتەوە، پاراستنی لەئاگر بـە چـاندنو گەشـەپێدانی ئیمـانو رەوشـتی جـوانو كـرداری چـاك لـەدڵو دەرونـیدا دەسـتەبەر دەبـێ، بۆیـە دەبـێ فێـری عـیلمو زانـست ببـێ تابتوانـێ بەگوێرەی شەرعو ئایین بڕوای خۆی بەهێز بكاو كردەوەكانی بـەجێ بێنـێو ببێتە بەندەیەكی صاڵحو راستاڵ.

٥- هەر لەمافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: كە پیاو فـەرمان بـە ئـافرەت بكا بە رێكو پێكی ئـایینی خـودا پـەیڕەوبكاو پارێزگـاری نوێـژەكانی بكا چونكە خودا دەفەرموێ: {وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا – طه/١٣٢}.

٦- هەروا مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: كـە رێگـەی بـدا لـە مـاڵ دەربـچێ لـەكاتی پێویـست، وەكـوو ئـەوە بـچێ سـەردانی كۆمـەڵێك ناسـیاوی بكـا، یـان دیـدەنی ماڵـە بـاوانی بكـا، یـان بـچێ بـۆ مـاڵی جـیرانو هاوسـێیانی، بـەڵام بەمەرجێ فـەرمانی پـێ بكـا بـەوە خـۆی بـاڵا پـۆش بكـاو جەسـتەی خـۆی بـۆ بێگانە دەرنەخا، هەروا نەهی لێ بكا لەوەی عـەترو بـۆنی خـۆش لـەخۆی بـدا، نەهی لێ بكا لـەوەی تێكـەڵی پیـاوی بێگانـە ببـێو تۆقـەیان لەگـەڵ بكـا، دەبـێ بیترسێنێ لـە تەماشـاكردنی فلیمو شـتی نەشیاوی تەلـەفیزیونو گوێڕاگرتن لەگۆرانیحەرام!

٧- هەروا مافی ئافرەتە بەسـەر پیـاوەوە: كـە نهێنییـەكانی بڵاونەكاتـەوە، عەیبو عارەكانی باس نەكا، چونكە پیاو ئەمێندارە بەسەر ئافرەتەوە، ئەركی سەرشانیەتی پابەنـدبێ بـە ریعایـەتكردنیو پارێزگـاری كردنـی. ترسـناكترین نهێنی نهێنی نێوان ژنو مێردە، بۆیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) هەڕەشـەی لـە موسـوڵمانان كـردوە: كـە بـەهیچ جـۆرێ ئـەو جـۆرە نهێنیانـە بڵاونەكەنـەوە، ئامـاژە بـە حـەدیثـی ئـەسمائی كـچی یەزیـد: كـە دەڵـێ لای پێغەمبـەر بـووم (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ئـافرەتو پیـاو لـە خزمەتیـدا

دانیشتبوون، فەرمووی: وێدەچێ، پیاو هەبێ چی لەگەڵ خێزانی دەکا بۆ خەڵکی باس بکا، لەوانەشە ئافرەتی وابێ چی لەگەڵ مێردەکەی دەکا بیگێڕێتەوە، خەڵکەکە بێدەنگ بوونو هیچیان نەگوت، ئەسماء دەفەرموێ: وتم: ئەرێ وەڵلا، ئەی پێغەمبەری خودا! ئافرەتان ئەوە دەکەنو پیاوانیش ئەوە دەکەن. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « فَلاَ تَفْعَلُوا فَإِنَّمَا مِثْلُ ذَلِكَ مِثْلُ الشَّيْطَانِ لَقِيَ شَيْطَانَةً فِي طَرِيقٍ فَغَشِيَهَا وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ».[1] شتی وامەکەن، بێگومان رەوشتی ئاواو کاری ئاوا وەکوو ئەوە وایە شەیتانێك لە ناوەڕاستی رێگایەکدا تووشی شەیتانێکی مێینە ببێو لەپێش چاوی خەڵکدا سواری ببێ.

٨- مافی ژنە بەسەر مێردەکەیەوە: کە لەکاروباردا راوێژی پێ بکا، بەتایبەتی ئەو کارانەی تایبەتن بە هەردووکیانەوەو بە منداڵەکانیانەوە. ئەمەش بە چاولێکەری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چونکە ئەو تەشریفی راوێژی بەخێزانەکانی دەکردو راو بۆچوونەکانیشیانی بەهەند وەردەگرت. بۆ نمونە ئەوەتا رۆژی (الحديبية) کاتێك صوڵحەکەی ئەنجامداو پەیماننامەکەی مۆرکرد، بە هاوەڵانی فەرموو: « قُومُوا فَانْحَرُوا ثُمَّ احْلِقُوا». هەستن قوربانییەکانتان سەربڕنو ئیحرام بشکێنن موی سەرتان بتاشن، سوێندم بەخودا کەس لەشوێنی خۆی نەجوڵا، سێجار پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەوەی گوتەوە، جا کەکەس فەرمانەکەی پێغەمبەری تەنفیز نەکرد، تەشریفی چووە لای ئوممو سەلەمە (خودای لێ رازی بێ) ئەو حاڵەی بۆ گێڕایەوە، ئوممو سەلەمە وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! دەتەوێ بەگوێت بکەن؟ تەشریفت بچۆرە ناو خەڵکەکە قسە لەگەڵ کەسیان مەکە حوشترە قوربانیەکەی خۆت سەربڕە، بانگی سەرتاش بکە سەرت بتاشێ.

---

[1] صحيح: (آداب الزفاف/٧٢).

تەشریفی هاتە دەرەوە لەگەڵ هیچ کەسیان قسەی نەکرد تا ئەوکارانەی ئەنجام دا، کە هاوەڵان دیتیان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) قوربانییەکەی سەربڕیو سەری خۆی تاشیو ئیحرامی شکاند، هاوەڵان کەوتنە پەلە پەلو قوربانی خۆیان سەربڕیو ئەم سەری ئەوی دەتاشیو ئەو سەری ئەمی دەتاشی، هەتا ئەوەندە پەلە پەلیان پێکەوتو خەفەتیان خوارد بەوەی زوو بەگوێی پێغەمبەریان نەکردووە خەریکبوو یەکتر برینـدار بکەن[1]. بەم جۆرە پەروەردگار لە بەگوێکردنی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ ئوممو سەلەمەی خێزانی خێرو فەڕێکی زۆری بەدی هێنا.

بە پێچەوانەی ئەو نمونە ستەمکارانەی کە نەی لەوە دەکەن راوێژ بە ئافرەت بکرێو بەقسەی بکرێ، وەکوو ئەوەی بەزمانی عامیو ناشارەستانیانە دەڵێن: (راوێژکردن بە ئافرەت ئەگەر بەسوود بوو ساڵێکی تەمەنت بەفیڕۆ داوە، ئەگەر بێ سوود بوو هەمووو تەمەنت لەکیس چووە).

٩- مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: کە لەدوا نوێژی خەوتنان راستەوخۆ پیاوەکە خۆ ماتڵ نەکاو بگەڕێتەوە بۆلای، نابێ لەدەرەوەی ماڵ خەریکی رابواردنو گفتو گۆبێ لەگەڵ برادەرو ناسیاودا تا درەنگانی شەوو خێزانیشی لەماڵەوە چاوەڕوانی بێ بێگومان هەڵسو کەوتی لەوجۆرە ئافرەتەکە ئیزعاج دەکاو توشی دڵەڕاوکێو ئەزیەت دەبێ. جگە لەوە لەوانەیە ئەگەر مانەوەی لە دەرەوەی ماڵ دووبارەو سێبارە بۆوە، ئافرەتەکە شکو گومان پەیدابکاو دڵی لە مێردەکەی کرمێ بێ. بەڵکوو لەمافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە کە تەنانەت بۆ نوێژکردنیش بێ شەو لەخێزانی دوورنەکەوێتەوە، لەدەرەوەی ماڵ نەمێنێتەوە، ئەمەش بۆئەوەی ئافرەتەکە مافی نەفەوتێ هەر لەم رووەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نارەزامەندی خۆی بەرامبەر

---

[1] صحيح: خ(٢٧٣١ و ٢٧٣٢/٣٢٩/٥).

عەبدوڵڵای کوڕی عومەر دەربڕیو کاتێك زانی عەبدوڵڵا شەوانە زۆر بەخەبەرەو خەریکی عیبادەتەو لە ژنەکەی گۆشەگیر دەبێ پێی فەرموو: «إِنَّ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا»[1]: بێگومان ژنەکەشت مافی بەسەرتەوە هەیەو شەوانە ئەوەندە لێی دامەبڕێ.

١٠- هەروەها مافی ئافرەتە بەسەر پیاوەوە: کە عەداڵەتکاربێ لەنێوان ئەوو هەوێکەیدا، ئەگەر هەوێی هەبوو، پێویستە لەسەر پیاوەکە عەداڵەتکاربێ لەنێوانیاندا لە خواردنو خواردنەوەو پۆشاكو نیشتەجێ بوونو مانەوە لایانو نووستن لەگەڵیان، دروست نیە بەهیچ شێوەیەكو بەهیچ بیانوێك لەم بوارانەدا پاساوی ژنێکیان بەسەر ئەوی تردا بداتەوە، بۆ رازی کردنی ئەمیان مافی ئەویتریان پێشێل بکا، زوڵمو ستەم لە یەکیان بکاو مافی خۆی نەداتێ، چونکە پەروەردگار ئەو هەڵسو کەوتە ناعەداڵەتیەی حەرام کردووە بە زوڵمو ستەمی داناوە. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى إِحْدَاهُمَا دون الأخرى، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ مَائِلٌ»[2]: کەسێك دووژنی هەبێ مەیلی بەلای یەکێکیانەوە بێ ئەوی تر پاشگوێ بخاو وەکوو یەك هەڵسو کەوتیان لەگەڵ نەکاو بەیەك چاو سەیریان نەکا، رۆژی قیامەت بەلا خواری دێتە گۆڕەپانی مەحشەرەوە. ئەمانە مافی ئافرەتن بەسەر پیاوەوە، جا کەسێك دەیەوێ ژیانی بەختەوەربێ، دەبێ هەوڵ بداو سووربێ لەسەر دەستەبەرکردنی مافی خێزانیو حەقی خۆی بداتێ، هەروا پێویستە ئافرەتیش چاوپۆشی بکا لە مێردەکەی ئەگەر هەندێ جار کەمتەرخەمی نواند بەرامبەری، نەچێ

---

[1] متفق علیه: خ(١٩٧٥/٢١٧، ٤/٢١٨)، م(١١٥٩ – ١٨٢ – ٢/٨١٣)، ن(٤/٢١١).

[2] صحیح: (الإرواء/٢٠١٧)، (ص.جـة/١٦٠٣)، د(٢١١٩/٦/١٧١)، ت(١١٥٠/٢/٣٠٤)، ن(٧/٦٣)، جة(١٩١٩/٦٣٣/١) بألفاظ متقاربة.

ئەویش لەبەرامبەر کەمتەرخەمی مێردەکەی کەمتەرخەمی بنوێنێ و تۆڵەی لێ بکاتەوە، بەڵکوو پێویستە لەسەری هەوڵ بدا ئەرکی سەرشانی جێبەجێ بکاو مافی خۆی بداتێ. هەرکاتێ ژن و مێرد بەم گیانە ئیسلامییە هەڵس و کەوتیان کرد، خێزانەکان ئاسوودە دەبن و لە ئاژاوەو پشێوی ناو ماڵ دوورو پارێزراو دەبن.

مافی پیاو بەسەر خێزانیەوە

بێگومان مافی پیاو بەسەر هاوسەرەکەیەوە گەورەیە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە فەرموودەیەکی دا گەورەیی ئەو مافەی دیاریی کردوە، فەرموودەکە (الحاکم)و هی تریش لەئەبو سەعیدەوە ریوایەتیان کردوە دەفەرموێ: «حَقُّ الزَّوْجِ عَلَى زَوْجَتِهِ أَنْ لَوْ كَانَتْ لَهُ قُرْحَةٌ فَلَحِسَتْهَا مَا أَدَّتْ حَقَّهُ»[1]: مافی مێرد لەسەر ژنی ئەوەندە زۆرو گەورەیە تەنانەت ئەگەر پیاوەکە برینێکی پێوەبوو ئافرەتەکە لستیەوە هێشتا بەتەواوی مافی خۆی نەداوەتێ.[2]

ئافرەتی عاقڵ و زیرەك و وەجاخزادە ئەوەیە رێز دابنێ بۆ شتێك کە خوداو پێغەمبەر فەرمانیان پێ کردوە رێزی لێ بگرێ، ئەو ژنە سالارو خانەدانە: کە رێزی مێردەکەی بگرێ و هەوڵ بدا رازی بکاو فەرمانبەرداری بێ چونکە گوێڕایەڵی ئافرەت بۆ مێردەکەی هۆکارێکە بۆ چوونە ناو بەهەشت. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا قِيلَ لَهَا ادْخُلِي

---

[1] صحیح: (ص.جة/٦٦٠)، حم(١٦/٢٢٨/٢٥٠).

[2] صحیح: (ص.ج/٣١٤٨) ، حم(١٦/٢٢٧/٢٤٧).

الْجَنَّةَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّـةِ شِـئْتِ».[١] ئەگـەر ئـافرەت پێـنج فـەرزە نوێـژەكانی ئەنجامـدان، ڕەمـەزان بـەڕۆژو بـوو، نامووسـی خـۆی پاراسـت، گوێڕایـەڵی مێردەكەی بوو، ڕۆژی پەسڵان پێی ددەگوترێ: بچووره ناو بەهەشتەوە لەهەر دەرگایەكەوە ئارەزۆ دەكەی.

دەی خوشكی موسوڵمان تێبفكره چۆن پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) گوێڕایەڵی بۆ مێـرد كـردوە بـە هۆكـاری چـوونە بەهەشـت، وەكـوو چۆن نوێژو ڕۆژو هۆكارن بۆ ئەو بەمراز گەیيشتنە. كەوابوو ئـەی خوشـكی خـاوەن بـاوەڕ! گوێڕایـەڵی مێردەكـەت بـەو، خـۆ بپـارێزە لەسەرپێـچیكردنی، چـونكە بەگوێ نەكردنی دەبێـتە هۆی تووڕەیی خودا لێت، پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسەر بێ) فەرموويەتی: « وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَـا مِـنْ رَجُـلٍ يَـدْعُو امْرَأَتَـهُ إِلَـى فِرَاشِهَا فَتَأْبَى عَلَيْهِ إِلاَّ كَانَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ سَاخِطًا عَلَيْهَا حَتَّى يَرْضَى عَنْهَا».[٢]

سوێندم بەوكەسەی گیانی منی بەدەستە، هـەر پیاوێـك بـانگی ژنەكـەی بكا بۆ سەر جێیی، ژنەكە بەگوێی نەكا، ئیللا ئەو خودایەی لە ئاسمانە (واتـە: پەروەردگار) لێی تووڕەیەو ڕقی لێیەتی تا وادەكا مێردەكەی لێی ڕازی بێ.

ئەوەی پێویـستە لەسـەرت ئـەی خوشـكی موسـوڵمان ئەوەیـە گوێڕایـەڵی هاوسـەرت بـی لەهەرشـتێك داوات لێ دەكـا بەمـەرجێ پێـچەوانەی شـەریعەت نەبێ، ئاگاداربە نەچێ زێدەڕۆیی بكەی لەهەموو شتێكدا بەقسەی مێـردەكـەت بكەی، تەنانەت ئەگەر سەرپێـچی فـەرمانی شـەریعەتیش بـێ، ئەگـەر وابكـەی ئەوە تاوانبار دەبی. بۆ نمونە گوێڕایەڵی بكەی لەهـەڵگرتنی مـووی دەمو چـاو بە مەبەسـتی خۆڕازاندنـەوە بـۆی، چونكە ئـەوە پێغەمبـەر (درودی خـودای

---

[١] صحيح: (ص.ج/٦٦٠) ، حم(٢٥٠/٢٢٨/١٦).

[٢] صحيح: (ص.ج/٧٠٨٠) ، م(١٤٣٦ – ١٢ -/١٠٦٠/٢).

لەسەر بێ) نەفرینی کردوە لەو ئافرەتانەی مووی روخساریان هەڵدەکێشن یان بۆیان هەڵدەگرن.[١]

یان گوێرایەڵی بکەی بۆ خۆ سفورکردنو سەرپۆش فڕێدان لەکاتی چوونە دەرەوە لەماڵ، بەم نیازو مەبەستە شانازی بەجوانی تۆوە بکا لەبەردەم خەڵکدا، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي مِنْ أَهْلِ النَّارِ لَمْ أَرَهُمَا، قَوْمٌ مَعَهُمْ سِيَاطٌ كَأَذْنَابِ الْبَقَرِ يَضْرِبُونَ بِهَا النَّاسَ وَنِسَاءٌ كَاسِيَاتٌ عَارِيَاتٌ مُمِيلاَتٌ مَائِلاَتٌ رُءُوسُهُنَّ كَأَسْنِمَةِ الْبُخْتِ الْمَائِلَةِ لاَ يَدْخُلْنَ الْجَنَّةَ وَلاَ يَجِدْنَ رِيحَهَا وَإِنَّ رِيحَهَا لَيُوجَدُ مِنْ مَسِيرَةِ كَذَا وَكَذَا».[٢] دوو تاقم لە ئوممەتی من لە ئەهلی دۆزەخن، من نەمدیون، تاقمێکیان ئەوانەن دەبنە یاساوڵی کاربەدەستی ستەمکارو قەمچییان بەدەستەوەیە وەکوو کلکی مانگا، بەو قەمچییانە لە خەڵکی دەدەن. تاقمی دووەمیان ئەو ئافرەتانەن بەرواڵەت پۆشاکیان پۆشیوە بەڵام لەواقیعدا روتن، نیوەی جەستەیان پۆشتەیەو ئەوی تریان روتە! خەڵکی هەڵدەخەڵەتێننو بۆ خۆشیان هەڵخەڵەتاونو لەخشتە چوون. قژی سەریان بە بارۆکەو کۆکردنەوەی لە تەوقی سەریاندا وەکوو دوگی لاری حوشتر زل دەکەن، ئەم جۆرە ئافرەتانە رێگەی چوونە بەهەشتیان نابێو بۆنو بەرامی بەهەشت ناکەن. هەرچەندە بۆنو بەرامی خۆشی بەهەشت ئەوەندەو ئەوەندە ساڵەڕێ دەڕوا.

پێویستە ئافرەت فەرمانبەرداری مێردەکەی نەبێ بۆ سەرجێیی کردن لەکاتی بێنوێژیدا، یان چوونە لای لەدواوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی

---

[١] متفق علیه: خ(٤٨٨٦/٦٣٠/٨)، م(٢١٢٥/١٦٧٨/٣)، د(٥١٤١/٦٢٥/١١)، ن(١٤٦/٨)، ت(٢٩٣٢/٦٩٣/٤)، جة(١٩٨٩/٦٤٠/١).

[٢] صحيح: (ص.ج/٣٧٩٩) ، مختصر م(١٣٨٨)، م(٢١٢٨/١٦٨٠/٣).

خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوِ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ»[1]: کەسێك سەرجێیی ئافرەتی بێنوێژ بکا، یان لەدواوە بچێتە لای خێزانی، یان بچێتە لای کاهینو فالگرەوەو کوڵەوەنانیو بڕوای پێ بکا، ئەوە بێگومان بڕوای بەو پەیامە نیە: کە بۆ موحەممەد (درودی خودای لەسەر بێ) نێردراوە.

هەروا پێویستە تۆی ئافرەتی موسوڵمان گوێڕایەڵی مێردت نەکەی لەوەدا: کە داوات لێ بکا خۆت نیشانی پیاوی بێگانە بدەیو لەگەڵیان هەڵسیو دانیشیو تۆقەو دەست گوشینیان لەگەڵ بکەی. قورئان دەفەرموێ: {وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ - الأحزاب/٥٣}.

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ». خۆتان بپارێزن لەچونە خەڵوەت لەگەڵ ئافرەتی نامەحرەمدا عەرزی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کرا: ئایا بۆ برای مێردو برازایو مامو ئامۆزاشی حەرامە خەڵوەت لەگەڵ خێزانی دا بکەن؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ»[2]: خزمی ژن لەلایەن مێردەکەیەوە وەکوو برای مێردو برازاییو مامو ئامۆزای هەر زۆر خەتەرەو نابێ بەهیچ جۆرێ ئافرەتەکە خەڵوەتیان لەگەڵ بکا.

دەی ئەمجار خوشکی بەڕێز بۆ خۆت بەراوردی هەموو ئەو کارانە بکە: کە پێچەوانەی شەریعەتی خودان، بەوە لەخۆت بایی مەبەو هەڵمەخەڵەتێ بڵێی ئەوە گوێڕایەڵی کردنی مێردەکەمەو پێویستە لەسەرم، نەخەیر، بە

---

[1] صحيح: (آداب الزفاف/٣١)، جة(٦٣٩/٢٠٩/١)، ت(١٣٥/٩٠/١).

[2] متفق عليه: خ(٥٢٣٢/٣٣٠/٩)، م(٢١٧٢/١٧١١/٤)، ت(١٨١١/٣١٨/٢).

گوێکردنی مێرد کاتێ واجبە کە پێچەوانەی شەریعەت نەبێ، نا فەرمانی خودای تێدا نەبێ. (لاَ طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ).

٢- هەروا مافی مێردە لەسەر خێزانی: کە ناموسو شەرەفی بپارێزێ، بە دڵسۆزی چاودێری منداڵو ماڵو سامانو ناوماڵی بکا، کاروباری ناوماڵ بە لێزانیو دڵسۆزی بەڕێوەبەرێ، بەجوانی پەروەردەی منداڵی بکا. چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّهُ — النساء/٣٤}. پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا»[1]: ئافرەت چاودێرو بەرپرسە لەماڵی مێردەکەی داو پرسیاری لێ دەکرێ.

٣- هەروەها مافی مێردە لەسەر ژنەکەی: کە خۆی بڕازێنێتەوەو ئارایش بکا بۆ مێردەکەی. بەدەمیەوە پێ بکەنێو زەردەخەنەو بزەی لەسەر لێو بێو هیچ کاتێ لەبەرامبەر هاوسەریدا روگرژو مۆن نەبێ. واخۆی دەرنەخا مێردەکەی بەرچاوی بکەوێ، تا بۆی بکرێ خۆی بەجوانیو رازاوەیی نیشان هاوسەری بدا. بێگومان طەبەرانی حەدیسێکی لە عەبدوڵڵای کوڕی سەلام ریوایەتکردوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (خير النساء من تسرّك اذا أبصرت، وتطيعك اذا أمرت، وتحفظ غيبتك في نفسك ومالك).[2] چاکترین ئافرەتی هاوسەر ئەوەیە: کە سەیری بکەی کەیفخۆشت بکا، ئەگەر فەرمانت پێ کرد بەگوێت بکا: کە لەماڵ نەبووی پارێزگاری ناموسی خۆیو ماڵو سامانت بکا.

---

[1] بەشێکە لە حەدیثی (کلکم راع.......) لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحیح: (ص.ج/٣٢٩٩) .

بەڕاستی جێگای سەرسوڕمانو سەرنجە ئافرەتی واهەیە لەناو ماڵداو لەبەرامبەر مێردەکەیدا پیسو پەڵۆخو پۆشاك شڕو روگرژە، کەچی کە لەماڵ دەردەچێ خۆی دەڕازێنێتەوەو ئارایشو میکیاجی جۆراو جۆر ئەنجام دەدا، بەجۆرێك ئەو پەندەی بەسەردا پراکتیزە دەکرێ: کە دەگوترێ مەیمونی ناو ماڵو ئاسکی سەرجادەو کۆڵانە. ئەی خوشکی موسوڵمان! لەخودا بترسەو بزانە لەپێشترین کەس کەخۆتی لەبەرامبەردا بڕازێنیەوە مێردەکەتە. وریابەو خۆت بپارێزە لە بەدەرخستنی زینەتو جوانی خۆت بۆ کەسانێکی بێگانە کە رەوانیە جوانی تۆ ببینن. بێگومان ئەم خۆرازاندنەوەو خۆ دەرخستنە جۆرێکە لە سفورو حەرامە.

٤- هەروا مافی مێردە لەسەر خێزانی: کە لەماڵی خۆیدا دابنیشێو بەبێ رەزامەندی مێردی تەنانەت بۆ مزگەوتیش نەچێ. چونکە خودا دەفەرموێ: {وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ – الأحزاب/٣٣}.

٥- هەروا مافی مێردە لەسەر هاوسەری: کە بەبێ ئیزنی مێردەکەی رێگای کەس نەدا بێتە ماڵەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «فَحَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ أَلاَّ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ وَلاَ يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ».[1] مافی ئێوەی مێرد بەسەر ژنەکانتانەوە ئەوەیە نەهێڵنو رێگە نەدەن کەسانێك بێنە سەر بەڕەتان: کە رقتان لێیانە، ئیزن نەدەن بە کەسانێك بێنە ناو ماڵتان: کە خۆشتان ناوێن.

٦- مافی مێردە بەسەر ژنەکەیەوە: کە پارێزگاری ماڵو سامانی بکاو بەبێ رەزامەندی ئەو لێی نەبەخشێ. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تُنْفِقُ امْرَأَةٌ شَيْئًا مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا إِلاَّ بِإِذْنِ زَوْجِهَا ».

---

[1] ئەم دەقە بەشێکە لە حەدیسێك لەوەپێش تێبەڕی (الا ان لکم علی نسائکم حقا).

قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلاَ الطَّعَامُ قَالَ « ذَاكَ أَفْضَلُ أَمْوَالِنَا ».[1] نابێ ئافرەت بەبێ ئیزنی مێردەکەی هیچ شتێك لەماڵو سامانی ئەو ببەخشێ. گوترا: خواردنیش هەرنابێ؟ فەرمووی: خۆراك بەنرخترین ماڵو سامانمانە.

بەڵکوو مافی مێردە بەسەر هاوسەریەوە کە لەماڵی خۆیشیدا – ئەگەر ماڵی هەبوو – بەبێ ئیزنی مێردی لێی نەبەخشێ. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێت: (لیس للمرأة أن تنتهك شيئاً من ماها الا بأذن زوجها)[2] بۆ ئافرەت ڕەوانیە کە بەبێ ئیزنی مێردەکەی لەماڵی خۆیشی ببەخشێ.

٧- هەروا مافی مێردە بەسەر ژنەکەیەوە: کە بەبێ ئیزنی مێردەکەی ڕۆژووی سوننەت نەگرێ، ئەمە کاتێك وایە ئەگەر مێردەکەی لەماڵ بێ. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلاَّ بِإِذْنِهِ ، وَلاَ تَأْذَنَ فِي بَيْتِهِ إِلاَّ بِإِذْنِهِ»[3]: ڕەوانیە بۆ ئافرەت ڕۆژو بگرێ وەلحاڵ مێردەکەی لەماڵ بێ مەگەر ئیزنی بدا.

٨- هەروا مافی پیاوە بەسەر ژنەکەیەوە: کە منەتو نازونوز بەسەر مێردەکەیەوە نەکا ئەگەر شتێکی لەماڵی خۆی خەرج کرد بۆ مەسرەفی ماڵو خێزان، چونکە منەتکردن پاداشو ئەجر پوچ دەکاتەوە. قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُبْطِلُواْ صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأذَى – البقرة/٢٦٤} ئەی ئەو کەسانەی بڕوادارو خاوەنی ئیمانی ڕاستین نەچن خێرو پیاوەتی خۆتان بەمنەتکردن پوچ بکەنەوە.

---

[1] حسن (ص.جة/١٨٥٩)، ت(٢٢٠٣/٢٩٣/٣)، د(٣٥٤٨/٤٧٨/٩)، جة(٢٢٩٥/٧٧٠/٢).

[2] أخرجه الألباني في الصحيحة (٧٧٥).

[3] أخرجه الألباني في الصحيحة (٧٧٥).

٩- مـافی پیـاو بەسـەر خێزانیـەوە: کـە بەکـەم ڕازی بـێ‌و بـەوەی هەیـە قەناعەت بکاو مێردەکەی هەڵنەپێچێ بۆ زێدەڕەوی‌و داوای بـژێوی زۆر نـەکا، شتێك داوا لەمێردەکەی نەکا کە لەوزەیـدا نـەبێ‌و بـۆی هەڵنەسـوڕێ. قورئـان دەفـەرموێ: {لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّـهُ لَـا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَـا سَـيَجْعَلُ اللَّـهُ بَعْـدَ عُـسْرٍ يُـسْرًا – الطـلاق/٧}. بـا مێردی خاوەن سامان‌و دارایی بەگوێرەی دەوڵەمەندییەکەی بژێو بـۆ خێزانـی دیاری بکا، کەسێکیش رزق‌و رۆژی تەنگ بوو، کەمدەرامەت بوو، با بەگوێرەی ئەوەی خودا پێی داوە بژێوی ژن‌و منداڵی دابین بکا، خودا ئەرك ناخاتە سـەر هـیچ کەسـێك مەگـەر بـەگوێرەی ئـەوە نـەبێ کەداویـەتێ، کـەوابوو پێویـستە ئـافرەت بـەگوێرەی دارایـی مێردەکـەی داوای بـژێوی لێ بکـاو بـەوەی هەیـەتی ڕازی بێ، بەڵکوو خودا لەداهاتوودا دوای کەمدەرامەتی‌و دەستکورتی مێردەکە دەوڵەمەند بکا ئەوکاتە داوای بژێوی باشی لێ بکا.

١٠- مافی پیاوە بەسەر خێزانیەوە: کە بەجوانی‌و ڕێك‌و پێکی منداڵەکانی پـەروەردە بکـاو چـاودێرێکی دڵـسۆزو دایکێکـی سـالارو بەخێوکـەرێکی بـە بەزەیی‌و خەندان بێ، لێیان توڕە نـەبێ لەبـەر چاوی مێردەکـەی، دوعایـان لێ نەکا، جنێویان پێ نەداو نەیانگریـەنێ، ئـاژاوەو شـەڕو هـەرایان لەگـەڵ بـەرپا نـەکا، چـونکە ئـەم کارانـە دەبنـە هـۆی ئەزیەتـدانی مێردەکـەی، پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفـەرموێ: «لاَ تُؤْذِي امْرَأَةٌ زَوْجَهَـا فِـي الـدُّنْيَا إِلاَّ قَالَتْ زَوْجَتُهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ لاَ تُؤْذِيهِ قَاتَلَكِ اللَّهُ فَإِنَّمَا هُوَ دَخِيلٌ عِنْدَكِ يُوشِـكُ أَنْ يُفَارِقَكِ إِلَيْنَا».[1]

١١- هەروا مافی مێردە بەسەر خێزانیـەوە: کەمامەڵەی جوان بکا لەگەڵ بـاوك‌و دایـك‌و کەسـوکاری مێردەکـەیدا، چـونکە ئەگـەر ژنێـك مامەڵـەو

---

[1] ت (١١٨٤/٢/٣٢٠).

هەڵسوکەوت لەگەڵ باوك و دایك و خزمی مێردەکەی جوان نەبێ مانای وایە لەگەڵ مێردەکەی خراپ و ناچیزمیە.

١٢- هەروەها مافی مێردە بەسەر ژنەکەیەوە هەرکاتێ داوای لێ کرد مانیع نەبێ و خۆی لێ یاساغ نەکا. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمْ تَأْتِهِ فَبَاتَ غَضْبَانَ عَلَيْهَا لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ».[1] ئەگەر مێرد داوای لەژنەکەی کرد بچێتە سەرجێی و نەچوو، مێردەکەشی بەم سەرپێچی کردنەی رقی لێی هەڵسا، ئەو شەوە هەتا بەیانی فریشتە نەفرینی لێ دەکەن، هەروا فەرموویەتی: «إِذَا الرَّجُلُ دَعَا زَوْجَتَهُ لِحَاجَتِهِ فَلْتَأْتِهِ وَإِنْ كَانَتْ عَلَى التَّنُّورِ».[2] ئەگەر پیاو بانگی خێزانەکەی کرد بۆکاری پێویست با ئافرەتەکە بەدەنگیەوە بچێ تەنانەت ئەگەر لەسەر تەنور بێ و خەریکی نانکردن بێ.

١٣- هەروا مافی مێردە بەسەر خێزانیەوە: کەنهێنی ژن و مێردایەتی خۆیان بپارێزێ، نهێنی ناو ماڵ و خێزان بڵاو نەکاتەوە، بێگومان خەتەرترین نهێنی کە بەداخەوە هەندێ لەئافرەتان بێ موبالات بڵاوی دەکەنەوە نهێنی پێکەوە نوستنی ژن و مێردە، نهێنی ئەو هەڵس و کەوتانەی لەنێوان ژن و مێرددا روو دەدا، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوە کردووەو بەکاری نەشیاوو حەرامی داناوە.

لە ئەسمائی کچی یەزیدەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووم، زۆرێك لەپیاوو ئافرەت دانیشتبوون، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموون: «لَعَلَّ رَجُلاً يَقُولُ مَا يَفْعَلُ بِأَهْلِهِ وَلَعَلَّ امْرَأَةً تُخْبِرُ بِمَا فَعَلَتْ مَعَ زَوْجِهَا ». فَأَرَمَّ الْقَوْمُ فَقُلْتُ إِي وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُنَّ لَيَقُلْنَ

---

[1] متفق عليه: خ (٥١٩٤/٢٩٤/٩)، م (١٤٣٦/١٠٦٠/٢١٢٧/١٧٩/٦).

[2] صحيح: (ص. ج/٥٣٤)، ت (١١٦٠/٣١٤/٢).

وَإِنَّهُمْ لَيَفْعَلُونَ. فَقَالَ « فَلاَ تَفْعَلُوا فَإِنَّمَا مِثْلُ ذَلِكَ مِثْلُ الشَّيْطَانِ لَقِيَ شَيْطَانَةً فِي طَرِيقٍ فَغَشِيَهَا وَالنَّاسُ يَنْظُرُونَ». لەوانەیە پیاوی وا هەبێ شەو چی لەگەڵ خێزانی دەکا بەیانی بیگێڕێتەوە، هەروەها وێدەچێ ئافرەت هەبێ چی لەگەڵ مێردەکەی دەکا بڵاوی بکاتەوە، ئەسماء وتی: بەڵێ وایە ئەی پێغەمبەری خودا! ئافرەتان ئەوە دەکەن، پیاویش بەهەمان شێوە ئەوە بڵاو دەکەنەوە، پێغەمبەر فەرمووی: وامەکەن، بەهیچ شێوەیەك ئەو جۆرە نهێنیانە بڵاو مەکەنەوە، بێگومان نمونەی ئەو ژن‌و مێردانەی ئەو نهێنیانە بڵاودەکەنەوە وەکوو ئەوە وایە شەیتانێکی نێر لەچەقی ڕێگایەکدا تووشی شەیتانێکی مێینە ببێ‌و سواری بێ‌و خەڵکی سەیری بکەن.

١٤- هەروا مافی مێردە بەسەر ژنەکەیەوە: کەسور بێ لەسەر ژیان بردنە سەر لەگەڵی‌داو بەهیچ شێوەیەك داوای تەڵاقدان‌و جیابوونەوەی لێ نەکا، مەگەر هۆکارێکی واهەبێ نەتوانێ لەگەڵی‌دا هەڵبکا. لە ئەوبانەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلاَقًا فِي غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ».[1] هەر ژنێك داوای تەڵاقدان لەمێردەکەی بکا بەبێ هۆکارو سەبەبی مەعقول، ئەوە بۆنی بەهەشتی لێ حەرامە. هەروا فەرمووی: «الْمُخْتَلِعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ». ئەو ژنانەی ماڵی خۆیان دەدەن بۆ ئەوەی مێردەکانیان تەڵاقیان بدەن ئەوانە لەپێڕی دوو ڕووەکانن.

ئەمانەی گوتراو ئاماژەیان پێ کرا مافی پیاوانە بەسەر ئافرەتانەوە، پێویستە لەسەر ئەو ئافرەتانەی دەیانەوێ ژیانی هاوسەری بەخۆشی‌و بەختەوەری بەسەربەرن‌و پاشان ژیانی جاویدانی‌و هەتا هەتاییان بەختەوەر

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٠٣٥)، ت (٢/٣٢٩/١١٩٩)، د (٦/٣٠٨/٢٢٠٩)، جه (١/٦٦٢/٢٠٥٥).

بـێ. کـە هەریەکـەیان هـەوڵ بـدا ئـەرکی سەرشـانی بەرامبـەر مێردەکـەی جێبەجێ بکا، چاوپۆشی بکا لەو کەمو کورپیانەی لەمێردەکەیـەوە بەرامبـەری دەکرێن، بێگومان بەم شێوە هەڵسوکەوتانە خۆشەویـستیو ڕەحمـی نێوانیـان بەردەوام دەبێ، خێزانەکان ئاسودەو کۆمەڵگا بەختەوەر دەبێ.

پێویستە دایکـەکان کـچەکانیان فێربکـەن کەشـویان کـرد چـاودێری مـافی مێردەکانیان بکەنو هەوڵ بدەن ڕەزامەندی ئەوان دەستەبەر بکەن، پێویـستە هـەموو دایکێـك پـێش شـووکردنو گواسـتنەوەی کـچەکەی سـوننەتو ڕێبـازی ژنـانی سـەلەفو ئافرەتـانی صـاڵحو راسـتاڵ بەگوێـچکەیدا بـداو ئامۆژگـاری دڵسۆزانەی بکا.

دەگێڕنەوە عەمری کوڕی حەجەر مەلیکی کینده خـوازبێنی ئـوم ئییـاس کچی عەوفی شەیبانی کرد، جا کە کاتی گواستنەوەی هات، دایکـی کـچەکە دوو بـەدوو لەگـەڵ کـچەکەی کۆبـوەوە بـەم شـێوەی خـوارەوە ئامۆژگـاری کـچەکەی کرد؛ لەم ئامۆژگاری کردنەیدا بناغەی ژیـانی کامـەرانی بـۆ دەستنیـشان کـرد، ئەرکی سەرشانی بەرامبەر مێردەکەی بۆ روونکردەوەو پێی وت:

ئـەی کـچی خۆشەویـستم! نەصـیحەتو ئامۆژگـاری ئەگـەر بـەهۆی عاقڵمەندیو ئەدەبو رەوشتی جوان پاشگوێ بخرایە، بێگومان ئەتۆ پێویـستت بـەئامۆژگاری نـەدەبوو، بـەڵام ئامۆژگـاریو نەصـیحەت یادخـەرەوەی غـافڵو یارمەتیـدەری عاقڵـە. خـۆ ئەگـەر ئافرەتێـك پێویـستی بەشـوکردن نەبوایـە بەهۆی دەوڵەمەندی باوكو دایکیو پێویـستیان بەکـچەکەیان، ئـەوە بێگومـان ئـەتۆ لەهـەموو کـەس زیـاتر بـێ ئاتـاج دەبـووی لەشـوکردن، بـەڵام یاسـای بوونەوەر وایـە ئافرەتـان دەبـێ شـوبکەنو پیـاوان ژن بێـنن، ئـافرەت بـۆ پیـاو دروست کراوەو پیاو بۆ ئافرەت دروست کراوە.

ئەی کچی خۆم ئەتۆ ئەو کەش‌وهەوایەی تا ئێستا تێیدا ژیاوی بەجێی دێڵی، ئەو لانەو ماڵو خێزانەی تێیدا پەروەردە بووی لێی جیادەبیەوە، دەچیە لانەو ماڵو حاڵێك لەوەپێش پێی ئاشنانەبووی، دەبیە هاوسەری کەسێك نەتناسیوەو هۆگری نەبووی، بەگوێرەی دابو نەریتو شەریعەتو یاسا ئەو کەسە چاودێرو خاوەنی تۆیە ئەتۆ ببە بە کارەکەرو ئەمەتە، ئەو بۆت دەبێتە رەنجبەرو کۆیلە. لەبەرامبەریدا دە رەوشت رەچاوبکە بۆت دەبنە مایەی هێزو تێشوو هۆکاری بەختەوەری لە ژیانتدا.

یەکەمو دووەم: بەدڵو بەگیان پێی رازی بەو بە قەناعەتەوە رێزی لێ بگرە، گوێڕایەڵی بەو فەرمانبەرداریی بۆ بنوێنە.

سێیەمو چوارەم: هەوڵ بدە چاوی شتی ناشیرینت لێ نەبینێ، لوتی بۆنی ناخۆشت لێ نەکا.

پێنجەمو شەشەم: بزانە کەی کاتی خەویەتیو کەی وەختی خواردنیەتی، چونکە هێرشی برسییەتی رق هەڵسێنەو خەو زڕاندن هۆکاری تورە بونو هەڵچوونە.

حەوتەمو هەشتەم: چاودێری ماڵو سامانی بە، پارێزگاری خێزانو حەشەمو عەیالی بە. جەمسەرو مەلاکی کار لە ماڵو سامانَدا جوان مەزندە کردنو رێز گرتنیەتی، لەناو خاوو خێزاندا جوان بەڕێوەبردنو تەدبیرە.

نۆیەمو دەیەم: سەرپێچی فەرمانی مەکە، نهێنی بڵاو مەکەرەوە چونکە تۆ ئەگەر بێ فەرمانیت کرد دڵت کرمێ کردوە، ئەگەر نهێنی ئەوت بڵاوکردەوە ئەمین نابی لە غەدرو تۆڵەی. پاشان خۆ بپارێزە لەوەی خۆشحاڵی خۆت دەربڕی لەکاتێکا ئەو خەفەتی هەبێ، یان خۆت غەمبار نیشان بدەی لەکاتێکا ئەو کەیفخۆش بێ.

(الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وأجعلنا للمتقين اماماً). خودایه ببەخشە پێمان لە خێزان‌و وەچەو نەوە کەسانێك کە ببنە هۆی فێنکایی چاومان، بمانکە بە پێشەواو ئیمام بۆ تەقواکاران.

کێشەو چورتمی نێوان ژن‌و مێرد

هەموو خێزانێك کێشەو نیزاعی تێدەکەوێ، بەدەگمەن رێ دەکەوێ خێزانێك کەم تا زۆر کێشەیان تێنەکەوێ. وەلێ خێزانەکان کێشەکانیان جیاجیان‌و هەر خێزانە جۆرە خیلافاتێکی لەنێواندا رودەدا، بێگومان ئایینی ئیسلام ژن‌و مێردی هەڵناون هەوڵ بدەن چارەسەری کێشەکانیان بکەن‌و ناکۆکی‌و چورتمی نێوانیان نەهێڵن، رێنمویی هەریەك لە ژن‌و مێردی کردوە: کە رێگە چارەی کێشەکە بدۆزێتەوەو بەکاری بێنێ لەبەرامبەر هاوسەرەکەیدا، هەروەکوو چۆن هەڵیناون: کەزوو بەپیر چارەسەری کێشەکەیانەوە بچن‌و نەهێڵن ناکۆکییەکەیان تەشەنە بکاو ئەستەم ببێ. قورئان دەفەرموێ: {وَاللاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ – النساء/٣٤} ئەو ئافرەتانەی ترسی ئەوەتان لێیان هەیە ناچیزەبن‌و سەرپێچی ئێوەی مێردیان بکەن، ئامۆژگارییان بکەن، ئەگەر بە ئامۆژگاری نەهاتنەوە سەر رێی راست ئەوە لەگەڵیان مەخەون، ئەگەر بەوەش عاریان نەنا بە ئەسپایی‌و بۆ تەمێ کردن لێیان بدەن.

یان دەفەرموێ: {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ – النساء/١٢٨} ئەگەر ئافرەتێك ترسا لەوەی مێردەکەی لێی هەڵگەڕێتەوە، یان پشتی تێ بکاو روی لێ وەرگێڕی، ئەوە واباشە روبکەنە صوڵح‌و ئاشتەوایی‌و بواری صوڵح رەچاو

بکەن‌و بە گفت‌و گۆ کێشەی نێوانیان چارەسەر بکەن. بێگومان ڕەچاو کردنی بواری صولح‌و ئاشتەوایی خێرو فەڕەو هیچ خەراپیەکی تێدانیە.

بەڵێ: پەیڕەوو پرۆگرامی ئیسلامی چاوەڕوانی ئەوە ناکا تا کێشەکە گەورە دەبێ‌و بە بنبەست دەگا. ناچیزەبووون‌و سەرپێچیکردنەکە ڕودەداو زەق دەبێتەوەو ئالای سەرپێچی‌و دەست لێك بەردان بەرزدەگرێتەوە، قەوامەو شکۆمەندی پیاو بەسەر خێزانیەوە کرمۆڵ دەبێ‌و لاساریی‌و سەرپێچیکردنەکە ئاشکرا دەبێ‌و ناشاردرێتەوە خێزان دوولەت دەبێ‌و دەبێتە دوو کەمپی دژبەیەك. ئیتر ئەودەمە کەکار گەییشتە ئەو ئاستە عیلاج‌و چارەسەر گران دەبن‌و هەوڵی یەکخستنەوەو ئاشتبوونەوە بێهودە دەبێ. کەوابێ پێویستە دەست پێشخەری بکرێ بۆ چارەسەریکردنی هۆکارە سەرەتاییەکانی ناچیزەبون پێش ئەوەی جڵەو لەدەست دەرچێ‌و شتەکە گەورەبێ. چونکە سەرەنجامی گوێ پێنەدان‌و نەدۆزینەوەی چارەسەر لێك هەڵوەشانی خێزانەو ڕوخانی کۆمەڵ‌و پچڕانی حەبلی پتەوی نێوان ژن‌و مێردو هەردوو بنەماڵەی ئافرەت‌و پیاوەکەیە. خۆ ئەگەر جودابونەوەکەش زوو بەزو نەیەتە دی، کێشەو دڵەڕاوکێ‌و خەم‌و ڕق‌و قین باڵی بەسەر ئەو خێزانەدا دەکێشێ‌و ئاسودەیی‌و ئارامی نامێنێ، تەربیەو بەخێوکردنی منداڵ‌و وەچەی تێدا گونجاو نابێ‌و ئەو ماڵە دەبێتە کانی ئاشوب‌و ململانێ‌و شەڕو هەرا، تا سەرەنجام لێك پچڕان دێتە دی‌و خێزان پەرتەوازەو منداڵ بێ سەرپەرشتیارو نازی باوك‌و دایك دەمێننەوە، بەخێوکردن‌و پەروەردەکردنیان لەناو کەش‌و هەوایەکی ناسروشتی‌و نەگونجاودا دەستەبەر دەبێ: کە زۆربەی کات سەردەکێشێ بۆ گیرۆدەبوونیان بە نەخۆشی دەرونی‌و دەمارگیری‌و جەستەیی‌و لەدەستدانی ڕەوشت‌و ئەخلاق‌و تێکڕوخانی کەسایەتی‌و ئالودەبوونیان بەچەند شێوە (شذوذ)و لاڕێ بوون.

کەوابێ کارەکە خەتەرناکەو پێویستە هەر لەگەڵ نیشانە سەرەتاییەکانی ناچیزەبوون سەریان هەڵداو هەستیان پێ کرا زوو بەرەو رویان ببینەوەو چارەسەریان بکەین‌و نەهێڵین پەرەبسێنن‌و لەکۆنترۆڵ دەربچن.

چارەسەری ناچیزەبوونی ئافرەت

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا – النساء/٣٤} یەکەم چارەسەرو هەنگاو نان بۆ زاڵبون بەسەر دیاردەی ناچیزەبوونی ئافرەت ئامۆژگاریکردن‌و گفت‌و گۆی حەکیمانەیە هەڵبەتە نەصیحەت‌و ئامۆژگاری یەکەم ئەرکی سەرشانی سەرۆکی خێزانە، دەبێ حەکیمانە ئەنجامی بدا، ئامۆژگاریکردن‌و رێنمویی کارێکی پیرۆزو چاکسازییە هەموو کاتێك پێویستە لێپرسراوی خێزان بەرچاوی بگرێ‌و ئەنجامی بدا. {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ – التحريم/٦}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە خۆتان‌و ماڵ‌و منداڵتان بپارێزن لەئاگرێك: کە سوتەمەنییەکەی ئادەمیزادی بتپەرست‌و بتەکانیانن، ئامۆژگارییان بکەن لەرێی راستەقینەی ئایین لانەدەن‌و پابەندی ئەخلاق‌و رەوشتی ئیسلامی‌و شەریعەتی پیرۆزی بن.

وەلێ لەم حاڵەدا نەصیحەت‌و ئامۆژگاریی رێڕەوێکی تایبەتی‌و ئامانجێکی دیاریکراوی هەیە: کە بریتییە لە چارەسەرکردنی ناچیزەبوونی ئافرەت پێش ئەوەی کێشەی لەگەڵ مێردەکەیدا بگاتە بنبەست‌و دەرو جیران‌و خزم‌و کەس پێی بزانن.

بەڵام پەندو ئامۆژگاری جاری واهەیە لەم بارودۆخانەدا بێ سودەو کاریگەریی خۆی نابێ، کاتێك ئافرەتەکە هەواو لوتبەرزییەکی تێدا هەبێ، یان

هەڵچوون‌و خۆبەزلزانی‌و باڵا دەستییەك لەخۆیدا بەدی بکاو خۆی پێ لەمێردەکەی بەرزتر بێ بەهۆی جوانی یان دەوڵەمەندی یان پلەو پایەی خێزانی یان هەر ئیعتیبارێکی تر؛ کە ئافرەتەکە وا لێ بکا ئەوەی لەبیر بچێتەوە، کە هاوبەش‌و هاوسەرە لە خێزاندا نەك دژو دوژمن‌و رکابەرو خۆ بەزلزان‌و لوتبەرز!

ئالێرەدا چارەسەری دووەم دێتەکایەوە بۆئەوەی خۆبەزلزانی ئافرەتەکەو شانازیکردنی بەسەر مێردەکەیدا بەرپەرچ بدرێتەوە تێی بگەیەندرێ: کە ئەوشتانەی ئەو پێیان دەنازێ لە جوانی‌و دەوڵەمەندی‌و خانەدانی چ نرخێکیان نیەو نابێ بیانکاتە چەکی دەستی بۆ بەربەرەکانی مێردەکەی. ئەمەش بەچی دەستەبەر دەبێ بە پشت تێکردنی‌و لەگەڵ نەنووستنی، بۆیە قورئان دەفەرموێ: {وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ – النساء/٣٤}: لەژووری نووستندا روویان لێ وەرگێڕن‌و دەستیان لەگەڵ تێکەڵاو مەکەن. وشەی (ألمضاجع) کۆی (مَضْجَعَ) کە بەمانا شوێنی ئیغراو کێشکردنە: کە ئافرەت بەهۆیەوە پیاو کەمەند کێش دەکاو دەسەڵاتی خۆی بەسەردا دەسەپێنێ. جا هەرکاتێ پیاو توانی خۆڕاگرێ‌و ئەم دەسەڵاتەی ژنەکە نازی پێوەدەکا تێك بشکێنێ، ئەوە بێگومان کاریگەرترین چەکی دەستی ژنەکەی داگیر کردوەو دەسەڵاتی لێ ستاندوە.

هەڵبەتە بۆ ئەم حاڵەتەش رێ‌و شوێنێکی تایبەتی هەیە، پێویستە بگیرێتەبەر، ئەم پشت تێکردن‌و روو لێ وەرگێڕان‌و لەگەڵ نەنووستنە نابێ لە دەرەوەی ژووری نووستن بێ، نابێ وابکا منداڵ‌و خاوو خێزان پێی بزانن، نەوەکوو کاریگەری دەروونی بکاتە سەر منداڵەکان، نابێ بەئاگاداری دەروجیران‌و خزم‌و بێگانەبێ، نەوەکوو کەسایەتی ئافرەتەکەی پێ بشکێ‌و وای لێ بکا هەوڵی تۆڵەکردنەوە بداو ناچیزە بوونەکەی زیادبکا. چونکە مەبەست

لەهەجرو پشت تێکردن چارەسەری ناچیزەبوونەکەیە نەك زەلیل کردنی ئافرەتەکەو روشاندنی کەسایەتیەکەی. یان توشکردنی منداڵەکانیان بە نەخۆشی دەروونی.

وەلێ رێدەکەوێ ئەم چارەسەرەش سەرکەوتن بەدەست نەهێنێ، ئایا دەبێ دەسەوەسان دانیشن‌و بیر لەچارەسەری تر نەکرێتەوەو لێ بگەرێین ئەم موئەسسەسە پیرۆزە تێك بروخێ؟! بێگومان لێرەدا ئیجرائاتێکی تر هەیە، هەرچەندە عونفێکی تێدایە بەڵام لەبەرامبەر روخانی موئەسسەسەی خێزان ناچار پەیرەوی دەکرێ. چونکە عیلاجەو دەرمانە، دەرمان تاڵیش بێ ناچاری بیچێژی. ئەم عیلاجەش لێدانە بۆ تەمبێ کردن‌و بەرەنگاربوونەوەی ناچیزەبوون، پەروەردگار لەم بارەوە دەفەرموێ: {وَاضْرِبُوهُنَّ – النساء/٣٤} هەڵبەتە ئەم لێدانە بە مەبەستی ئەشکەنجەو تەعزیب‌و تۆڵە ساندنەوە نیە، سوکایەتی پێکردن‌و مل پێ شۆڕکردن نیە، هەروەها نابێ لێدانەکە بۆ مل پێ شۆڕکردن‌و ناچارکردن بێ بە ژیانێك کە پێی ناڕازییەو بیەوێ بەزۆر وای لێ بکا بە ژیانەکە رازی بێ... بەکورتی دەبێ لێدانەکە بەمەبەستی ئەدەب دادان‌و راهێنان بێ، دەبێ دافیع‌و پاڵنەرەکەی رق‌و قین نەبێ، دەبێ سۆزو رەحمی لەگەڵ بێ، دەق دەبێ لە ئەدەب دادانی باوك بۆ منداڵی یان مامۆستا بۆ قوتابی بچێ. بێگومان ئەم ئیجرائات‌و کارانە دروستن بۆ چارەسەرکردنی دیاردەی ناچیزەیی‌و تۆران‌و سەرپێچیکردن پێش ئەوەی کارەکە لەدەست دەرچێ‌و گەورە ببێ‌و چارەسەرکردنی زەحمەت بێ، بەڵام لەهەمان کاتدا ئایینی ئیسلام هۆشداری داوە بەوەی کە پراکتیزە کردنی ئەو چارەسەرانە توندرەوی تێدا نەبێ‌و خراپ بەکارنەهێندرێ‌و نەبێتە هۆکارو رێخۆشکردن بۆ زیان گەیاندن بە ئافرەتەکەو چەوساندنەوەی. بێگومان پێغەمبەری مەزن بەشێوەی کردەیی‌و عەمەلی، بە رێنمویی‌و گوفتار پراکتیزەی ئەو چارەسەری

کـردوەو دەرحـەق بـە خێزانـەکانیو هـەوڵی داوە زوو بـەپیر چارەسـەری ناچیزەبوونەوە بچێو نەهێڵێ کارەکە تەشەنە بکاو لەدەست دەرچێ، لـەزۆر بۆنەو رووداویشدا ئەوەی دووپات کردۆتەوە: کە نابێ لەبەکارهێنانی چارەسەری ناچیزەبووندا زیادەڕەوی بکرێ.

لە معاویەی کوڕی حەیدەرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: وتم: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! مـافی ئـافرەتی هەریـەکێکمان بەسـەر مێردەکەیەوە چیە؟ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «أَنْ تُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ – أَوِ اكْتَسَبْتَ – وَلاَ تَضْرِبِ الْوَجْهَ وَلاَ تُقَبِّحْ وَلاَ تَهْجُرْ إِلاَّ فِي الْبَيْتِ»[1]: مـافی ئـافرەت بەسـەر پیاوەوە ئەوەیـە بـژێوو پۆشاکی بۆ دابین بکا، بەهیچ شێوەیەك لـە دەمو چاوی نـەدا، جنێـوو تـوانجو تەشەری ئاراستە نەکا لەژووری نووستندا نەبێ خۆی لێ گۆشەگیر نەکا.

لـە ئییاسـی کـوڕی عەبـدوڵلای کـوڕی ئـەبو زوبـاب ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «لاَ تَـضْرِبُوا إِمَـاءَ اللَّـهِ». لەبەنـدە مێینـەکانی خـودا مـەدەن. عومـەری کـوڕی خـەتاب هاتـە خزمـەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ئافرەتـان وایـان لێ هـاتووەو شوڵیان لێ هەڵکێشاوە بەسەر مێردەکانیاندا هەڵدەشاخێن، پێغەمبەر ڕێگـای دا لــەژن بـدرێ، ئافرەتگـەلێك دەورەی مـاڵی پێغەمبــەریاندا، شـکایەتیان لــە مێردەکانیان دەکردو نارەزایی خۆیان دەربڕی بەرامبەر ئەو ڕێگـە پێدانـە بـە مێردەکانیان، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لَقَـدْ أطَـافَ بِـآلِ بيـت مُحَمَّـدٍ نِـسَاءٌ كَـثِيرٌ يَـشْكُونَ أَزْوَاجَهُـنَّ لَـيْسَ أُولَئِـكَ بِخِيَـارِكُمْ ».[2] ئافرتگـەلێکی زۆر دەورەی ماڵـە محمـدیان داوە نـارەزایی خۆیـان دەردەبـڕن

---

[1] لەوەپێش لەباسی (مافی ئافرەت بەسەر پیاوەوە) باسکرا.

[2] حسن صحيح: (ص.جة/١٦١٥) ، د(٦/١٨٣/٢١٣٢)، جة(١/٦٣٨/١٩٨٥).

بەرامبەر هەڵس و کەوتی مێردەکانیان کە لێیان داون، هەڵبەتە ئەو مێردانە باش نین و باشینەکانی ئێوەنین.

لە عەبدوڵڵای کوڕی زەمعەوە ڕیوایەتکراوە: کە گوێی لێ بوو پێغەمبەری خودا دەیفەرموو: «يَعْمِدُ أَحَدُكُمْ يَجْلِدُ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ، فَلَعَلَّهُ يُضَاجِعُهَا مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ».[1] وادەبێ یەکێك لەئێوە پەلاماری ژنەکەی دەداو دایدەپڵۆسێ دارکاری دەکاو وەکوو چۆن کۆیلەکەی دارکاری دەکا، لەوانەشە کۆتایی ڕۆژەکە سەرجێی لەگەڵدا بکا.

هەرچۆنێك بێ ئەو ئیجرائاتو چارەسەریانەی دانراون بۆ ناچیزەبوون ئەندازەیەکیان هەیە، هەرکاتێ گەییشتە ئەو ئەندازەیە دەبێ ڕابگیرێن و کاریان پێ نەکرێ، چونکە ئەوانە هۆکارو وەسیلەن مەبەستو غایەنین، هەرکاتێ مەبەست هاتەدی، هۆکارەکان پێویست نامێنن، قورئان دەفەرموێ: {فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً – النساء/٣٤} ئافرەتە ناچیزەبووەکان کە هاتنەوە ژێر ئیطاعەو بەگوێکردن و فەرمانبەرداری، ئیتر واز لەکاراکردنی چارەسەریەکان بێنن، چونکە ئەو هۆکارانە بۆیە دەگیرێنەبەر بۆ قەڵاچۆکردنی ناچیزەبوونەکەو دەستەبەربوونی فەرمانبەرداریی و ئیطاعەکردنە. کە ئەمانە هاتنەدی، ئیتر چیدی هۆکارەکان ناگیرێنەبەر، بەڵام مەرجە دەبێ بەگوێ کردن و طاعەتەکە بە تۆپزی نەبێ، بەڵکوو بە ویستو ئیختیار بێ، بۆئەوەی بتواندرێ بکرێتە بناغەی دامەزراندنی خێزان و کۆمەڵ، چونکە ملکەچکردنی بەتۆپزیو زەخت بەرهەمی باشی نابێو ئەو ژن و مێردە لێك ناحەسێنەوە.

دەقی قورئان ئاماژە بەوەدەکا: کە پەیڕەوکردنی چارەسەریەکان دوای دەستەبەربوونی ئاکامو مەبەستەکان زێدەڕۆیی و ستەمکردنە، سەرپێچی

---

[1] متفق علیه: خ(٤٩٤٢/٧٠٥/٨)، م(٢٨٥٥/٢٠٩١/٤)، ت(٣٤٠١/١١١/٥).

كردنی فەرمانی خودایە {فَلاَ تَبْغُواْ عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً – النساء/٣٤} دوای ئەوەی ئافرەتە ناچیزەبووەکان هاتنەوە سەر خەتو فەرمانبەرداری مێردەکانیان بوون، ئیتر واز لە ڕێگای چارەسەرییەکان بێنن‌و وەلایان بنێن.

ئەمجار دوا بەدوای ئەو نەهیە صەریحە، ئەوە بەگوێچکەی مێردەکاندا دەدا: کە خودا باڵا دەست‌و گەورەو بەتوانایەو هەرچی بیەوێ دەیکاو هیچی لێ عاصی نابێ. بۆئەوەی دڵەکان ئارام بگرن سەر ڕەقی قەڵاچۆ بکرێ، دیاردەی بەغیی‌و سەرپێچی بپوکێتەوە، ئەمەش ئوسلوبێکی قورئانە دەیەوێ بەشێوەی تەرغیب‌و تەرهیب ئەگەر بڕی دڵ‌و دەروون دیاردەی بەغیی‌و خۆبەزلزانی تێدابێ لەبێخی دەربێنێ.

چارەسەری یاخی بوونی مێرد

قورئان دەفەرموێ: {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الأَنفُسُ الشُّحَّ وَإِن تُحْسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا – النساء/١٢٨}: ئەگەر ئافرەتێك ترسا لەوەی مێردەکەی لێی یاخی بێ، بەگوێرەی پێویست هەڵس‌و کەوتی مێردانەی لەگەڵ نەکا، ڕوی نەدەدایە، بژیوی پێویستی بۆدابین نەدەکرد، بە سۆزو ڕەحمەوە لەگەڵی نەدەدوا، لەبەر هەر هۆیەك لە هۆیەکانی (ناشیرینی، پیری، نەخۆشی ... هتد) ئەوە لەو حاڵانەدا چ خراپیەك نیە: کە پەنا ببرێتە بەر صوڵح‌و ئاشتەوایی‌و ڕێکەوتن، بەمجۆرە ئافرەتەکە واز لەهەندێ مافی خۆی بێنێ بۆئەوەی لەژێر نیکاحی مێردەکەیدا بمێنێتەوەو ڕێگابدا مێردەکەی ژنێکی تر بێنێ، یان بڕێ لە ماڵی خۆی بدا بە مێردەکەی بۆئەوەی تەڵاقی بداو لەدەستی ڕزگاری بێ، هەڵبەتە هەموو کاتێ صوڵح‌و ڕێککەوتن باشترە لە لێك جیابونەوەو تەڵاقدان، یان لەناچیزەبون‌و ڕوو لێ وەرگێڕان، یان لەشەڕو ئاژاوەو پشێوی ناو خێزان. ئەمەش بۆ پارێزگاریکردن

لەسەر مانەوەی چەتری خێزانو تێك نەڕوخانیو بەرقەراربوونی گرێبەستی ژنو مێردایەتی. خۆ ئەگەر ئەو مێردانەی گلەییان لەژنەكانیان هەیە لەڕوی ناشیرینی، پیری، نەخۆشی....هتد. ئارام بگرنو چاوپۆشی بكەن لە كەمو كوڕی خێزانەكانیانو پەنا نەبەنە بەر ناچیزەبوونو توندو تیژی لەگەڵ ژنەكانیانو ئاژاوەو پشێوی نەنێنەوە، ئەوە خودا ئاگاداری ئەو چاكەیەو پاداشی ئەو مێردە خۆگرانە دەداتەوە.

بێگومان لەوەپێش مەنهەجی ئیسلامی حاڵەتی ناچیزەبوونی ئافرەتی رونكردەوە، باسی ئەو ئیجرائاتانەی كرد كە بەرچاو دەگیرێن بۆ پارێزگاریكردنی كیانی خێزانو پەیوەندی نێوان ژنو مێرد.

ئێستا باسی رێكخستنو چارەسەركردنی حاڵەتی ناچیزەبوونی مێرد دەكا، كاتێ هەست دەكرێ دیاردەی ناچیزەبوون لەلایەن پیاوەوە سەر هەڵدەداو ئەمنو كەرامەتی ئافرەت دەخاتە خەتەرەوە، كەرامەتو ئاسایشی خێزان بەرەو هەڵدێرو روخان دەبا.

بێگومان دڵەكان گۆڕانكارییان بەسەردا دێو هەستو شعورەكان دەگۆڕێن، ئایینی ئیسلامیش مەنهەجی ژیانە، هەموو كێشەو گیرو گرفتەكانی ژیان چارەسەر دەكاو رێگا چارەیان بۆ دەدۆزێتەوە، بۆ هەموو چورتمو گیرو گرفتێكی ژیان چارەسەرو دەرمانی داناوە، نەخشەو پلانی دامەزرانی كۆمەڵو بەڕێوەچوونی داناوە. داوادەكا كۆمەڵگاو خێزانو تاك بەپێی ئەو بەرنامەو نەخشەو پلانە بەڕێوە بچنو رەفتاربكەن.

هەركاتێك ئافرەت هەستی كرد كە لەلایەن مێردەكەیەوە پاشگوێ خراوەو ئەم پاشگوێ خستنەش سەردەكێشێ بۆ تەڵاقو دەست لێك بەردان – كەلای خودا دزێوترین حەڵاڵە – یان سەردەكێشێ بۆئەوە مێردەكەی بە تەواوی پشتی تێ بكاو بە موعەللەقی بیهێڵێتەوە، نە ژنی مێرداربێ نە ژنی

تەڵاقدراوبێ بتوانێ بۆ خۆی داهاتووی خۆی دەست نیشان بکا، ئەوە لەم حاڵەدا هیچ خراپیەکی تێدانیە بۆ خۆیو بۆ مێردەکەی؛ کە پەنابەرنە بەر صوڵحو ئاشتەواییو لەنێو خۆیان رێك بکەون: بەم جۆرە ئافرەتەکە چاوپۆشی لەهەندێ بەرژەوەندی خۆی بکا، لەبەشێك لە مارەییو بژێوی خۆی گەردنی مێردەکەی ئازادبکا، یان ئەگەر مێردەکەی ژنی تری هەبوو رێگای بدا زیاتری کات لای ژنەکەی تری بمێنێتەوەو واز لە بەرژەوەندی خۆی بێنێ بۆ هەوێیەکەی بەتایبەتی ئەگەر ئەم خۆی پیربوبوو تەڕو تازەیی نەمابوو جازیبییەتی ژنانەی لەدەست دابوو.

هەموو ئەم چاوپۆشیو وازهێنان لە بەرژەوەندیو ئیثارو شتانە بە ویستو ئیرادەی خۆی بێو زۆرە ملێو زەختی لەسەر نەبێ، بۆ خۆی بارودۆخو بەرژەوەندیی خۆی مەزندەبکاو بڕیاری لەسەربداو بگاتە قەناعەت کە ئەمەی باشترە لەوەی تەڵاق بدرێ، ئەمەیە کە قورئان ئاماژەی پێ کردووەو فەرموویەتی: {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا – النساء/١٢٨}.

ئەمجار بەشوێن ئەم ئامۆژگاریو حوکمەدا، ئاماژە بەوەدەکا کە بەشێوەیەکی گشتی صوڵح کردن باشترە لە تەڵاقدانو ناچیزەبونو روێ وەرگێڕانو پشت تێکردن، دەفەرموێ: {وَالصُّلْحُ خَيْرٌ – النساء/١٢٨}.

ئەمجار پیاو هەڵدەنێ بۆئەوەی چاکەکاربێ لەگەڵ ژنێك کە لایەنی ئاشتەوایی بگرێتەبەرو واز لەهەندێ بەرژەوەندیی خۆی دەهێنێ بۆ رازی کردنی مێردەکەیو رونەدانی تەڵاقو نانەوەی ئاشوبو کێشە. ئەوەش رادەگەیەنێ: کە پەروەردگار ئاگادارو زانایە بە چاکەو رەفتار باشی پیاوەکە لەگەڵ ئافرەتەکەداو پاداشی باشی دەداتەوە. دەفەرموێ: {وَأُحْضِرَتِ الأَنفُسُ الشُّحَّ وَإِن تُحْسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا – النساء/١٢٨}.

دەربارەی هۆکاری نازڵبوونی ئەم ئایەتە ئەبو داود ریوایەتێك لە هیشامی کوڕی عوروە دەگێڕێتەوە دەڵێ: خاتو عائیشە (رەزای خودای لێ بێ) پێی وتم: ئەی خوشکەزای خۆشەویستم! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەیەکچاو سەیری خێزانەکانی دەکرد هیچ کاممانی لەوی تر بەلاوە لەپێشتر نەبوو وەکوو یەك لەلامان دەمایەوەو چ فەرق و جوداوازی لەنێوانماندا نەدەکرد، کەم وارێ کەوتووە شەوێك هەموومانی بەسەر نەکردبێتەوە، بەسەرماندا دەگەڕاو ئەحواڵپرسی دەکردین، تا دەگەیشتە ماڵی ئەوەمان کە نۆرەی بوو شەو لای بمێنێتەوە، ئیتر لای دەمایەوە. سەودەی کچی زەمعە کاتێ کەوتە ساڵەوەو ترسا لەوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێی جیابێتەوە، عەرزی پێغەمبەری کرد: کە نۆرە مانەوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەلای، دەبەخشێ بە خاتو عائیشە، پێغەمبەریش ئەوەی لێ قبوڵ کرد، عائیشە دەفەرموێ: ئایەتی {وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلاَ جُنَاْحَ عَلَيْهِمَا أَن يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الأَنفُسُ الشُّحَّ وَإِن تُحْسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا – النساء/١٢٨} دەربارەی سەودەو ئافرەتی تری لەوجۆرە نازڵ بووە.

کاتێك کێشەی نێوان ژن و مێرد پەرەی سەند چی بکرێ باشە؟

قورئان دەفەرموێ: {وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُواْ حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلاَحًا يُوَفِّقِ اللّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا – النساء/٣٥}: ئەگەر کێشەی نێوان ژن و مێرد پەرەی سەندو ترسی ئەوەتان هەبوو کێشەکەیان سەربکێشێ بۆ تەلاق و لێك جودابوونەوەو شەڕو ئاژاوەی بەردەوام، ئەوە هەوڵی ئاشتبوونەوەو ئاشتەواییان بدەن حەکەمێك لە خزمی ئافرەتەکەو حەکەمێك لەخزمی پیاوە کە دەست نیشان بکەن و بیاننێرن

بۆئەوەی لەنزیکەوە گوێ لەڕازو گلەیی هەردوو ژن و مێردەکە بگرن؛ بزانن خەتای کامیانە، ئەوجا هەوڵی ڕێکخستنەوەو کوژانەوەی ئاژاوە بدەن، ئەگەر ئەو دوو حەکەمەو ژن و مێردەکە مەبەستیان بی ڕێك بکەونەوە خودا سەرکەوتوویان دەکا بۆ پێکهاتنەوەو ئاشتبوونەوە، بێگومان خودا زاناو خەبەرداره بەنیازو مەبەستی هەموو لایەکیان.

ئەوەی لەوەپێش باسکرا بۆ چارەسەری ناچیزەبوونی ژن و مێرد بۆ کاتێکە کەناچیزەبوونەکە رووی نەدابێ و رانەگەیەندرا بێ، هەوڵی ئەوە بدرێ نەهێڵدرێ دیاردە سەرەتاییەکانی سەرهەڵبدەن، بەلام کاتێ ناچیزەبوونەکە روویدا، ئیتر ئەو ئیجرائاتو چارەسەریانە پەیرەو ناکرێن، چونکە پەیرەوکردنیان بێ هودەیە، بەرهەمی نابێ، ئێستا ناچیزەبوون روویداوەو بەربەرەکانی و شەڕوکێشە ئیعلان کراوە، هەریەکەیان دەیەوێ سەری ئەویتریان پان بکاتەوە، کەواتە ئەم حاڵەتە چارەسەری تری گەرەکە، دەردەکە دەرمانی تری دەوێ.

هەروەها کەبیندرا بەکارهێنانی ئەم ئیجرائاتانە بێ سودە پتر ئاژاوەکەی نێوان ژن و مێردەکە بەهێز دەکەن و ناچیزە بوونەکە بەدی دێنن و هێڵەکانی نێوانیان کەهێشتا نەپچڕاون دەپچڕێنن، یان کەزانی پەیرەوکردنی ئەو ئیجرائاتو هۆکارانە بێ ئاکامن و نەتیجەیان نابێ، لەم حاڵەتانەدا بەگشتی مەنهەجی ئیسلامی ئامازە بە چارەسەرییەکی تر دەکاو دەرمانێکی تر بۆ نەخۆشییەکە دەستنیشان دەکا، بۆ ئەوەی ئەو خێزانە نەروخێ و ئەو گرێبەستو دامەزراوەیە هەڵنەوەشێتەوە، ئەو پەیوەندییە گیانی و مادییە نەپچڕێ و ئەو هێلانە تێك نەچێ، نەهێڵدرێ هەروا بەهەوانتە ئەو خێزانە تێك بچن و ئەو گرێبەستە پیرۆزە هەڵبوەشێتەوە. بۆیە دەفەرموێ: {وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُواْ حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلاَحًا يُوَفِّقِ

اللّهُ بَيْنَهُمَـا إِنَّ اللّـهَ كَـانَ عَلِيمًـا خَبِيرًا – النساء/٣٥}: بـەڵێ ئـەوە مەنهـەجی ئیسلامییە، بانگەوازی ناكا بـۆ دەستەوەستانبوون و ملكەچكردن بـۆ دیاردەی ناچـیزەبوون و بـەرپابوونی ئـاژاوەی نـاو خێـزان، هـەروا ڕێگـە نـادا خێـرا گرێبەسـتی نێـوان ژن و مێردەكـە لەڕێگـەی تەڵاقـەوە پـچڕانی بەسـەردا بـێ و خێزان تێك بچێ و لانە لەمناڵ و زاڕۆك تێك بچێ و خەسوو خەزورو كەسانی تـر خەفـەتبار بكـرێن، خزمایـەتی بگـۆڕدرێ بـە دوژمنایـەتی و خۆشەویسـتی بەرق و كینە، كە لەڕوخانی خێزاندا جگە لەژن و مێرد كە دەسـتیان هەیـە لـە ڕوخانەكەدا كۆمەڵێك خەڵكی تر بەمنداڵ و گـەورەوە دەبنـە قوربـانی و سـتەم لێ كراو هیچ دەسەڵاتێكیشیان نیە.

جا لەڕوانگەی ئـەوەوە كـە دامـەزراوەی خێـزان دامەزراوەیـەكی پـیرۆزو بەنرخە لەدیدی ئیسلامدا، ڕۆڵی هەیە لەپێكهاتەی كۆمەڵگادا لـە گەشـەكردن و بـەرەو پێـشەوە چـوونی و تەزویـدكردنی بەچـینی تـازەو پێـشكەوتنی لـە ڕەوورەوەی مێـژوودا، بۆیـە ئیـسلام پـەنا دەباتـە بـەر ئـەم دوا چارەسـەرییە، ئەویش ئەوەیە: هـەركاتێ ترسی شـیقاق و دەسـت لێـك بـەردان هاتـە كایـەوە ئیـسلام فـەرمان دەكـا بـە بنەماڵـەو خانـەوادەی هـەردوولا: كـە هەرلایـەكیان حەكـەمێك دەسـت نیـشان بكـەن، حەكـەمێك لەخانـەوادەی ئافرەتەكـەو حەكـەمێك لەخانـەوادەی پیاوەكـە بەهێـدی و لەسـەرەخۆ كۆببنـەوە بـە ئەعصابێكی ساردو دوور لەهەڵچوون و ئینفیعال و هەڵدانەوەی لاپەڕەی كۆن و ئـەو هۆكارانـەی جـەوی ژن و مێردایـەتی لێ لـێڵ كـردوون و كێـشەكەیانی بـە بنەبەست گەیاندووە، شتی بچوكی لێ گـەورە كـردوون، پەیوەندییـە ئـەرێنی و هۆكارە جوانەكانی ژن و مێردایەتی لێ پەردەپۆش كـردوون، هـەروا دەبـێ ئـەو حەكەمە حەریص بن لەسەر پارێزگاری سومعەی هـەردوو بنەماڵـەو بەسـۆزو ڕەحـم بـن بـۆ منـداڵی ژن و مێردەكـەو پاشـەڕۆژیان، گیـانی تۆڵـە ساندنەوەو

سەرخستنی لایەکیان بەسەر لاکەی تریاندا تێدا نەبێ، بەیەك چاو سەیری هەردوو لابکەن، بەرژەوەندیو خێری هەردوولایان مەبەست بێ، بیانەوێ ئەو خێزانە لە لێك هەڵوەشانو دەست لێك بەردان بپارێزنو نەهێڵن ئەو لانە پیرۆزە تێك بچێ.

لەهەمان کاتدا هەردوو لە حەکەمەکان ئەمینو باوەڕ پێکراون لەسەر پاراستنی نهێنی ژنو مێردەکان چونکە خزمو ئەهلی خۆیانن، ئەگەر نهێنییەکیش هەبێ ئەوان دەیپارێزنو بڵاوی ناکەنەوە، چونکە هیچ بەرژەوەندییان لە ئاشکراکردنی ئەو نهێنییەدا نیە بەڵکوو بەرژەوەندییان لەوەدایە سوڕگومی بکەنو موداراتی لەگەڵدا بکەن.

هەردوو حەکەمەکە کۆدەبنەوە بە مەبەستی ڕێکخستنەوەو چاککردنەوەی نێوان ژنو مێردەکە، ئەگەر لەناخی ژنو مێردەکەدا ڕەغبەتی ڕێککەوتنەوە هەبێو بیانەوێ دەست لێك بەرنەدەن، ئەوەی کەوتۆتە نێوانیانەوە ڕق هەڵسانێك بووە ئەو ڕەغبەتەی داپۆشیوە، ئەوە بێگومان بەیارمەتی ئەو ڕەغبەتەی ئەوانو دڵسۆزی خۆیان خودا بەرەکەت دەخاتە هەوڵەکانیانەوەو سەرکەوتوو دەبن لەصوڵحو ڕێکخستنەوەکەیاندا {إِن يُرِيدَا إِصْلاَحًا يُوَفِّقِ اللّهُ بَيْنَهُمَا – النساء/٣٥} ئەوان بەدڵسۆزی هەوڵی صوڵح دەدەن خوداش یارمەتیدەریان دەبێو سەرکەوتوویان دەکا لەئیشەکەیاندا.

شتێك حەڵاڵ بێ بۆ لەخۆمانی حەرام بکەین؟
بۆ شتێك حەڵاڵە بۆت لەخۆتی حەرام دەکەی؟

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەمەتەیەکی هەبوو دەچووەلای، خاتو عائیشەو خاتو حەفصەی خێزانی هەمیشە دژی بوونو باسیان دەکرد تا وایان لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کردلەخۆی حەرام بکا! ئیتر پەروەردگار ئایەتی {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ

تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ – التحريم/١} نازلكرد: ئەی پێغەمبەری خودا! بۆچی شتێك لەخۆت حەرام دەكەی كە خودا بۆی حەلاڵ كردووی؟ دەتەوێ بەوكارەت خێزانەكانت ڕازی بكەی.

له ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتكراوە، فەرموویەتی: ئەگەر پیاو خێزانی خۆی لەخۆی حەرام كرد ئەوە بەسوێند دادەنرێ‌و پێویستە كەفارەتی بدا، ئەمجار ئایەتی {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ – الأحزاب/٣١} خوێندەوە: بێگومان لە ڕەفتارو هەڵسوكەوتی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ ئێوە قودوەت‌و چاولێكەری هەیەو شوێنی بكەون.[١]

كەسێك بەژنەكەی بڵێ ئەتۆ لەمن حەرام بی كەفارەتی سوێندی دەكەوێتە سەر، هەر ئەوەشە لەقورئاندا ئاماژەی پێ كراوە دەفەرموێ: {لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ وَاحْفَظُواْ أَيْمَانَكُمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ – المائدة/٨٩}.

سوێندخواردنی مێرد لەخێزانی (الایلاء)

ئەگەر پیاو سوێندی خوارد لەژنەكەی كە سەرجێی نەكا بۆ ماوەیەك كەمتر لەچوار مانگ، ئەوە واباشە كەفارەتی سوێندەكەی بداو بچێتە لای ژنەكەی. چونكە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَى غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِهَا وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ».[٢] كەسێك

---

[١] متفق عليه: م (١٤٧٣/١١٠٠/٢) وهذا لفظه، خ (٥٢٦٦/٣٧٤/٩).

[٢] صحيح: (ص/٦٢٠٨)، م (١٦٥٠/١٢٧١/٣)، ن (٧/١١)، جه (٢١٠٨/٦٨١/١).

سوێندی خوارد کە کارێك نەکا یان بیکا دوایی بۆی دەرکەوت پێچەوانەکەی باشترە باسوێندەکەی لەخۆی بخاو کەفارەتی بدا.

ئەگەر کەفارەت نەدا دەبێ خۆبگرێ تا ماوەکە بەسەر دەچێ. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سوێندی لەخێزانەکانی خوارد کە بۆ ماوەی مانگێك نەچێتە لای خێزانەکانی «آلَى رَسُولُ اللَّهِ – صلى الله عليه وسلم – مِنْ نِسَائِهِ ، «وَكَانَتِ انْفَكَّتْ رِجْلُهُ ، فَأَقَامَ فِي مَشْرُبَةٍ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً».

وتیان ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) جەنابت سوێندەکەت بۆ مانگێك خواردبوو؟ فەرمووی: «إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ» مانگ‌و بیست‌و نۆ رۆژ دەبێ.

وەڵێ ئەگەر مێرد سوێندی خوارد کە هەرگیز نەچێتە لای خێزانی، یان ماوەی دیاری کرد زیاد لەچوار مانگ بوو، ئەوە ئەگەر کەفارەتی سوێندەکەی داو چووە لای خێزانی ئەوە باشە، ئەگینا چاوەڕێ دەکرێ تاماوەی چوار مانگ تێپەڕ دەبێ، پاشان ئافرەتەکە داوای لێ دەکا یان هەڵس‌وکەوتی ژن‌و مێردایەتی لەگەڵ بکا، یان تەلاقی بدا، چونکە خودا دەفەرموێ: {لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَآؤُوا فَإِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ. وَإِنْ عَزَمُواْ الطَّلاَقَ فَإِنَّ اللّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ – البقرة/٢٢٦-٢٢٧}: ئەوانەی سوێند لەژنەکانیان دەخۆن بۆ ماوەی چوار مانگ مۆڵەتیان دەدرێتێ، جا ئەگەر لەو ماوەدا مێرد کەفارەتی سوێندەکەی داو هەڵس‌وکەوتی خۆی لەگەڵ خێزانیدا ئاسایی کردەوە، ئەوە خودا لێخۆشبووەو بە بەزەییە، خۆ ئەگەر مێردەکان لەو هەڵس‌وکەوتەی خۆیان پەشیمان نەبوونەوەو بڕیاری دەست لێك بەردان‌و تەلاقیان گرتە بەر ئەوە خودا شنەواو بینایە.

لەئیمامی نافیع ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە ئیبنو عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) دەربارەی ئەو (ئیلا)یەی خودا لە قورئاندا ناوی هێناوە، دەیفەرموو:

حەڵاڵو ڕەوا نیە بۆ مێردەکەی دوای تەواوبوونی ماوەی سوێندەکە بە موعەللەقی ژنەکە بهێڵێتەوە بەڵکوو دەبێ یان بەشێوەیەکی ئاسایی‌و مەعروف ژنەکە لای خۆی بهێڵێتەوەو ژیانی ژن‌و مێردایەتی لەگەڵدا دەست پێ بکاتەوە یان پەنابەرنە بەر ڕێگاچارەی تەلاق، وەکوو خودا فەرمانی کردووە.

ظیهار کردنی مێرد لەژنی خۆی

کەسێك بەخێزانی خۆی بڵێ: تۆ وەکوو دایکم وای بۆمن، ئەوە بەظیهارکەر حیساب دەکرێ‌و یەکسەر ژنەکەی لێ حەرام دەبێ. نابێ بەهیچ شێوەیەك توخنی بکەوێ، هەتا ئەو کەفارەتەی کە لەم ئایەتانەی دواییدا دیاری کراوە دەفعی دەکا کە دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا ذَلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ. فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا – المجادلة/٣}: ئەوانەی ظیهار لەژنەکانیان دەکەن بەم جۆرە مێرد بەخێزانی بڵێ: تۆ وەکوو پشتی دایکم وای، وەکوو دایکم سەیرت دەکەم، ئەوە یەکسەر ژنەکەی لێ حەرام دەبێ، دەبی پێش ئەوەی بچنە لایان‌و سەرجێیان بکەن، کەفارەتی سوێندەکەیان بدەن: کەبریتیە لەئازادکردنی کۆیلەیەك {ذَلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ. فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا فَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ – المجادلة/٤}: کەسێك کۆیلەی دەست نەکەوت یان بۆی هەڵنەسوڕا دەبێ دوو مانگ لەسەریەك بەرۆژو بێ، پێش ئەوەی سەرجێی لەگەڵ ژنەکەی بکا، ئەگەر نەیتوانی بەرۆژو بێ دەبێ خۆراکی شەست هەژار بدا؛ شەست کەسی هەژار ژەمێك تێر بکا لەخواردنێکی

مامناوەندی کەخۆی دەیخوا {ذَلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ – المجادلة/٤}.........

لەخوومیلەی کچی مالیکی کوڕی ثەعلەبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: مێردەکەم کەناوی ئەوسی کوڕی صامیت بوو ظیهاری لێ کردم، منیش هاتمە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) شکاتم لە ئەوس کرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئەوس بەرپەرچی دەدامەوە، دەیفەرموو: لەخودا بترسە ئەو کوڕی مامی خۆتە، زۆری پێ نەچوو، نیگا هاتە خوارەوە {قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ – المجادلة/١}. بێگومان خودا وتەو سکاڵای ئەو ئافرەتەی بیست کە دەربارەی مێردەکەی لەگەڵ تۆ دەدوا ئەی پێغەمبەری خودا!

کە ئەم نیگایە دابەزی، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەبێ کەفارەت بداو کەفارەتەکەشی ئازادکردنی کۆیلەیەکە، خوومیلە وتی: ناتوانێ کۆیلە بکڕێو ئازادی بکا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: دەبێ دوو مانگ لەسەر یەك بەرۆژو بێ، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەو پیرەمێردێکی کەنەفتە ناتوانێ بەرۆژو بێ، فەرمووی: دەی با خۆراکی شەست مرۆڤی هەژار بدا، وتی: ئەوس هیچی نیە خۆراکی شەست کەس بدا، جا خوومیلە دەڵێ: لەوکاتەدا عەربەخورمایەکیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! (دروودی خودای لەسەر بێ) منیش دەتوانم عەربەخورمایەکی بدەمێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « قَدْ أَحْسَنْتِ اذْهَبِي فَأَطْعِمِي بِهَا عَنْهُ سِتِّينَ مِسْكِينًا وَارْجِعِي إِلَى ابْنِ عَمِّكِ». هەڵوێستێکی باش دەنوێنی برۆ

ئەو خورمایە بەسەر شەست هەژاردا دابەش بکە. دەڵێ: (العَرَق) شەست ربە خورما دەکا.[1]

لە عورەوەی کوڕی زوبەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: خاتو عائیشە فەرمووی: پاك و مونەزەهە ئەو خودایەی گەشنەوای هەموو شتێکە، وەڵڵاهی من قسەکانی (خولە) لەگوێچکەمدا دەزرنگێتەوەو هەندێ لەقسەکانیم لەبیر چۆتەوە، ئێستا لەیادمە کە خەولە چۆن سکاڵای خۆی لەخزمەت پێغەمبەردا دەکردو دەیگوت: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەوس گەنجی منی فەوتاندووە تا گەنج بووم و بە بەرمەوە بوو لەگەڵی رابواردم منداڵم لێی بوون، ئێستا کەپیر بووم و لەسکوزا وەستاومەوە ظیهاری لێ کردووم و وەلای ناوم، خودایە من سکاڵای خۆم لای تۆ دەکەم لەسەر ئەو ستەمەی لێی کردووم، ئیتر ئەوەندەی نەبرد حەزرەتی جوبرائیل ئەم ئایەتە قورئانیانەی هێنان. دەفەرموێ: {قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ – المجادلة/١}.[2]

کەسێك ظیهاری لەژنەکەی بکا بۆماوەی ڕۆژێك یان مانگێك یان ماوەیەکی لەو جۆرەو پێی گوت: ئەتۆ بۆ ماوەی مانگێك وەکوو دایکم وابێ، ئەوە بە ظیهارچی دەژمێردرێ، جا ئەگەر لەو ماوە دیاریکراوەدا پابەندی ظیهارەکە بوو، ئەوە هیچی ناکەوێتە سەر، بەلام ئەگەر پێش تەواوبوونی ماوەی ظیهارەکە چووە لای ژنەکە ئەوە دەبێ کەفارەتی ظیهاربدا، کۆیلەیەك ئازاد بکا، ئەگەر بۆی هەڵنەسوڕا دوومانگ لەسەریەك بەڕۆژوو بێ، ئەگەر نەیتوانی خۆراکی شەصت هەژاربدا.

---

[1] حسن (ص/١٩٣٢)، دون قوله (والعرق)، د (٦/٣٠١/٢١٩٩).

[2] صحيح: (ص.جة/١٦٧٨)، جة(١/٦٦٦/٢٠٦٣).

له سەلەمەی کوڕی صەخری (البیاضی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: من زۆرم ئارەزۆ لەسەر جێیی کردنی ئافرەت بوو، بڕواناکەم کەس بە ئەندازەی من کاری سێکسی لەگەڵ خێزانی خۆی کردبێ، ساڵێك کە مانگی ڕەمەزان داهات ظیهارم لە خێزانم کرد: وتم: هەتا ڕەمەزان تەواو دەبێ ئەتۆ وەکوو دایکم وابی، ماوەیەکی پێچوو شەوێك ژنەکەم قسەی بۆ دەکردم شوێنێکی جەستەییم بەرچاوکەوت، خۆم پێ نەگیراو عەمبازی بومێو سواری بووم، بۆ بەیانی کە چوومە ناو دۆستو برادەرەکانم ئەم ڕوداوەم درکاندو پێم گوتن پرسیارم بۆ لە پێغەمبەر بکەن ئاخۆ حوکمی ئەم کارەی من چۆنەو چییە؟ وتیان بەخودا ئێمە شتی واناکەین ئەگەر پرسیاری لەوجۆرە لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بکەین نیگای خودایی دەربارەمان نازڵ دەبێ، یان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەوبارەوە فتوایەك دەفەرموێ: ئەوکاتە عەیبەمان توش دێ، لەبەرئەوە ڕومان نایە ئێمە پرسیاری لەو جۆرەت بۆ بکەین. ئێمە بەو تاوانە دەتدەینە دەست پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ). بڕۆ بۆخۆت ئەوکارەی خۆت بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسبکە. سەلەمە دەڵێ: ئیتر بۆخۆم چوومە خزمەت پێغەمبەرو ڕوداوەکەم بۆ باسکرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَنْتَ بِذَاكَ»؟ ئەتۆ شتی وات لێ ڕودراوە؟ عەرزم کرد بەڵێ من ئەوەم لێ هەوماوە. ئەوەتا ئێستا ملکەچی فەرمانی خودامو چی پێویست بێ لەسەرم ئەنجامی دەدەم. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: کۆیلەیەك ئازادبکە، دەڵێ وتم: سوێندم بەوکەسەی تۆی کردووە بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هیچم نیەو دارای هیچ کۆیلەیەك نیم، تەنها خۆم شك دەبەم. فەرمووی: دەی کەوایە دوومانگ لەسەر یەك بەڕۆژوبە. دەڵێ: ئەی پێغەمبەری خودا! من بەهۆی ڕۆژوەوە تووشی ئەم بەڵایە بوم،

بەهیچ جۆرێك ناتوانم بەڕۆژوویم. فەرمووی: دەی کەوایە ژەمێك خواردنی شەصت هەژاربدە، دەڵێ: وتم: سوێند بەوکەسەی تۆی کردووە بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەمشەو بەبێ شێو سەرمان ناوەتەوەو هیچمان نەبوو بیخۆین، فەرمووی: دەبڕۆ بۆلای بەرپرسی زەکات کۆکەرەوەی هۆزی (زریق) پێی بڵێ: با باربۆت بکاو یارمەتیت بدا لەو باربووکردنە خۆراکی شەصت هەژاری لێ بدەو ئەوی مایەوە بۆ خۆت کەڵکی لێ وەربگرە.[1]

شایەت لەم فەرموودەدا ئەوەیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئینکاری ظیهارکردنەکەی نەکرد بەڵکوو ئەوەی پێ ناخۆش بوو کەپێش تێپەڕبوونی ماوەکە سەرجێیی خێزانەکەی کردوە.

حوکمی ظیهار

ظیهارکردن حەرامەو کارێکی باش نیە، خودا بەوە وەصفی کردوە کە وتەیەکی مونکەرو بوختان ئامێزە. ئەوەتا قورئان دەفەرموێ: {الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنكُم مِّن نِّسَائِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ – المجادلة/٢}. ئەوانەی لەئێوە – ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان – ظیهار لەگەڵ ژنەکانیان دەکەن، ژنەکانیان دەشوبهێنن بە دایکیانو بەمجۆرە یەکێك بەژنەکە دەڵێ: تۆ وەك پشتی دایکم وای بۆ من، واتە: لێم حەرامی وەکوو چۆن دایکم لێم حەرامە، ئەوانە بەهەڵە چوون، درۆیەکە دەیکەن بەو قسە پڕوپوچە ژنەکانیان نابن بەدایکیان. دایکیان ئەوانەن بەوەلەدیان هێناون بێگومان ئەوانەی ظیهار دەکەن بەمجۆرە مێرد بەژنەکەی دەڵێ: تۆ وەکوو پشتی دایکم وای بۆ من، قسەیەکی ناشیرینو قێز لێکراو دەڵێن، قسەیەك دەڵێن شەرع بەڕەوای

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٦٧٧) ، جة(٢٠٦٢/٦٦٥/١)، د(٢١٩٨/٢٩٨/٦)، ت(١٢١٥/٣٣٥/٢) مختصراً.

نازانـیو عـەقڵ وەری نـاگریٚ. بێگومـان خـودا لێبـوردنی زۆرەو لێخۆشـبوە کەفارەتی دیاری کردووە بۆئەوەی لەو تاوانە رزگارتان بیٚ.

الطلاق (تەڵاق)

لـەوەپێش زانیمـان ئیـسلام چـەند سـوورە لەسـەر پێکهێنـانی خێـزانو پارێزگـاریکردنیو ژیـان تێـدا بەسـەربردن بەشێوەی ئاشـتیو خۆشەویـستیو بەختەوەری بۆ هەموو تاکەکانی، هەروا زانیمـان چۆن رێگاچارەی دانـاون بـۆ هەر تەنگژەو ناکۆکییەك کە دەکەوێتە ناو خێزانەوە، جا هۆکارەکـەی یـەکێك لەژنو مێرد بیٚ یان هەردوکیان بن.

وەڵێ جـاری واهەیـە ئـەم چارەسـەریانە سـوودیان نابـیو کێـشەکە لـەوە گـــەورەترە چارەســـەری بکـــریٚو نەهێڵـــدریٚ لانـــەو چـــەتری خێـــزان هەڵنەوەشێتەوە. لەم حاڵەدا ناچار پەنا بۆ چارەسەری تەڵاق دەبردریٚ.

هەرکەسـێك لـە حوکمـەکانی تـەڵاقو قۆناغـەکانی وردبێتـەوە بـۆی دەردەکـەویٚ ئـایینی ئیـسلام چـەند حەریـصە لەسـەر دامـەزراوەی خێـزانو بـەردەوامبوونی تـەبایی نێـوان ژنو مێـردو پـەروەردەکردنی منـداڵ تێیـدا بەشێوەیەکی رێكو پێك.

ئەوەتا ئایینو شەریعەتی ئیسلام لە کاتێکدا کە رێگای داوە رێگای تەڵاق بگیرێتەبەر، نەهاتووە بەیـەکجار کۆتـایی بـە تەڵاقدانەکە بهێنـیو پەیوەنـدی نێوان ژنو مێردەکـە ببـچڕێنیو رێگـای سـەرلەنویٚ دەسـتپێکردنەوەی ژیـانی ژنو مێردایەتی ببەستیٚ، بەڵکوو کە رێگای داوە پەنابردیٚ بـۆ تـەڵاق فـەرمانی کردوە بەسیٚ قۆناغ ئەنجام بدریٚ. ئەوەتا قورئان دەفـەرمویٚ: {الطَّـلَاقُ مَرَّتَـانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ – البقرة/٢٢٩}.

تەڵاق دووجارەو دەبیٚ هەرجارەی تەڵاقێك بداو تەڵاقدانەکـەش لـەکاتی وادابیٚ کاریگەری لەسەر ماوەی عیددە نەبیٚ. ماوەی نێوان تەڵاقدانـەکان وابـیٚ

ژن‌و مێردەکە بیر لە قازانج‌و زەرەری خۆیان بکەنەوە بتوانن ئەگەر بیانەوێ ڕێك بکەونەوەو لانەی خێزان تێك نەدەن. جا ئەگەر مێرد جاری یەکەم تەلاقێکی ژنەکەیدا نابێ شوێن‌و مەکان لەژنەکە تێك بدا لە ماڵ‌و شوێنی خۆی دەری بکا هەتا عیددەی تێپەڕدەبێ، بەڵکوو ژنەکەش نابێ لەو شوێن ماڵە دەربچێ، عیلەت‌و بابیسیش بۆئەوە هیوای نەمان‌و قەلاچۆ بوونی ئەو ڕق‌و عەزمبەیە کە بۆتە هۆکاری تەلاقەکە. وێڕای ئەوەش ئیسلام دوای ڕودانی تەلاق ژن‌و مێرد هەڵدەنێ بۆ ئاشتبوونەوەو ئاسایی کردنەوەی بارودۆخی نێوانیان. ئەوەتا پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا – الطلاق/١}:

ئایەتەکە بەڕوونی ئاماژە بۆ ئەوەدەکا: کە لەوانەیەو وا هیوا دەکرێ لەدوای تەلاقی یەکەم‌و دووەم پیاوەکە پەشیمان بێتەوە، خودا ئەوە بخاتە دڵیەوە ژنەکەی ڕیجعە بکاتەوەو سەرلەنوێ لانەی خێزان دروست بکەنەوە... هەڵبەتە ئەگەر لەماوەی عیدەکەدا ئافرەتەکە لەسەر ماڵ‌و حاڵی خۆی بێ‌و دەرنەکرێ ڕیجعە کردنەوەکە ئاسانترو بەیدەست تر دەبێ.

جۆرەکانی تەلاق

* یەکەم لەڕوی وشەوە:

تەلاق دەبێتە دووجۆر: تەلاقی صەریح، تەلاقی کینایە (درکە):

١- تەلاقی صەریح ئەوەیە: لەکاتی گوتنیدا مەعنای تەلاقی لێ وەربگیرێ مانای تر لەوشەکە دەرك نەکرێ وەکوو (انت طالق) پیاو بەژنەکەی بڵێ: تۆ

تەڵاقت کەوتووە، تەڵاقت بکەوێ. (أنت مطلقة)... هەر وشەیەك لەچاوگی (طلاق) وەربگیرێ.

هەرکاتی ئەم وشەی (طلاق)ە یان موشتەقەکانی بەڕاست یان بە قەشمەری بەنیازو بێ نیاز بگوترێ لەلایەن ئەوکەسەی تەڵاقی بەدەستە، تەڵاق دەکەوێ. ئەمەش بەپێی ئەو حەدیثەی ئەبو هورەیرە لە پێغەمبەرەوە ریوایەتی کردوە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «ثَلاَثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ النِّكَاحُ وَالطَّلاَقُ وَالرَّجْعَةُ».[1] سێ شت بەڕاست یان بە گاڵتە بگوترێ: بەڕاست دەژمێردرێ حوکمی پێ جێگیر دەبێ. ئەو سێ شتە مارەکردنو تەڵاقو ریجعە کردنەوەیە.

٢- تەڵاقی کینایە ئەوەیە: ئیحتیمالی تەڵاقو غەیری تەڵاقی هەبێ. وەکوو ئەوە مێرد بە ژنەکەی بڵێ: «الْحَقِي بِأَهْلِكِ» بڕۆرەوە ماڵی باوانت یان هەر رستەو قسەیەکی لەم جۆرە.

تەڵاقی کینایە پێویستی بەنیازو نیەت هەیە. ئەگەر بەوتەکەی نیازی تەڵاقی بوو تەڵاقەکە دەکەوێ... ئەگەر نیازی بە وتەکە تەڵاق نەبوو، تەڵاقی ناکەوێ.

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئافرەتێکی مارەکرد ناوی (عمرة بنت الجون) بوو، کە گواستیەوەو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێی نزیك بووە ئافرەتەکە وتی: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ).! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «لَقَدْ عُذْتِ بِعَظِيمٍ ، الْحَقِي بِأَهْلِكِ».[2] لەڕاستیدا ئەتۆ

---

[1] حسن: (الإرواء/١٨٢٦)، جة(٢٠٣٩/٦٥٨/١)، د(٢١٨٠/٢٦٢/٦)، ت(١١٩٥/٣٣٦/٢).

[2] صحيح: (ص.ن/٣١٩٩) ، خ(٥٢٥٤/٣٥٦/٩)، ن(٦/١٥٠) ئەم دەڵێ: ئافرەتەکە ناوی (الكلابية) بووە.

پەنات بەزاتێکی گەورە گرت، کەسێکی گەورەت بەگژدا کردم بڕۆرەوە ماڵە باوانی خۆت.

لە حەدیثی کەعبی کوڕی مالیك ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئەوکاتەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەنگی لێ دابڕیبون لەسەر ئەوەی لە غەزای تەبوك کەعبو دوو هاوەڵەکەی خۆیان پاشدابوو، کەعب دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردی بۆ لامو فەرمووی: (اعْتَزِلِ امْرَأَتَكَ). خۆت لەژنەکەت دابڕە. لە وەڵامدا کەعب عەرزی پێغەمبەری کرد تەڵاقی دەم؟ چی بکەم؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (بَلِ اعْتَزِلْهَا فَلاَ تَقْرَبَنَّهَا). بەڵکوو لێی گۆشەگیربەو لەگەڵی مەخەوە، کەعبیش بە ژنەکەی خۆی گوت (الْحَقِي بِأَهْلِكِ).[1] بڕۆرەوە بۆ ماڵی باوانت.

***دووەم: تەڵاقدان بەشێوەی تەعلیق (هەڵواسین). یان بەشێوەی صیغەی تەڵاق یان بەشێوەی تەنجیز دەبێ یان پەیوەستی دەکا بەشتێکەوە:**

تەڵاقی مونجەزە ئەو تەڵاقەیە ئەوکەسەی تەلەفوظی پێ دەکا مەبەستی کەوتنی تەڵاق بێ دەست بەجێ. وەکوو ئەوە مێرد بەژنی بڵێ: (أنت طالق): ئەتۆ تەڵاقت کەوتبێ، یان ئەتۆ تەڵاقت کەوتووە.

حوکمی ئەم جۆرە تەڵاقدانە ئەوەیە دەست بەجێ تەڵاقەکە دەکەوێ بەمەرجێ ئەوکەسەی تەڵاقەکەی لێ صادر دەبێ ئەهل بێو تەڵاقەکەش ئاڕاستەی شوێنی خۆی بکرێ.

وەڵێ تەڵاقی هەڵواسراو کە بریتییە لەوەی مێرد ژنەکەی تەڵاق بدا بەڵام تەڵاقدانەکە پەیوەست بکا بە مەرجێکەوە، بەم جۆرە بە ژنەکەی بڵێ ئەگەر بچی بۆ فلاّن شوێن تەڵاقت بکەوێ.

---

[1] متفق علیە: خ(٤٤١٨/١١٣/١٣)، م(٢٧٦٩/٢١٢٠/٤)، د(٢١٨٧/٢٨٥/٦)، ت(١٥٢/٦).

حوكمی ئەو جۆرە تەڵاقدانە ئەوەیە: ئەگەر مەبەستی ئەوەبوو لەكاتی وەدی هاتنی مەرجەكە تەڵاقەكە بكەوێ، بەدەستەبەر بوونی مەرجەكە تەڵاقەكە دەكەوێ.

بەڵام ئەگەر مەبەستی بە پەیوەستكردنی تەڵاقەكە هەڵنان بوو بۆ كردنی كارێك یان نەكردنیو شتی لەوجۆرە، ئەوە بەسوێند دادەنرێو تەڵاق نیە، جا ئەگەر ئەو شتەی سوێندەكەی لەسەر خواردبوو نەهاتە دی، ئەوە هیچی ناكەوێتە سەر، خۆ ئەگەر شتەكە هاتەدی، ئەوە پێویستە كەفارەتی سوێندەكە بدا (ئەمە رێبازی شێخی ئیبنو تەیمییەیە وەكوو لە (مجموع الفتاوى دا ج٣٣/٤٤ - ٤٨ - ٥٨ - ٦٠- ٦٤- ٦٦) ئاماژەی پێ كردووە.

* **سێیەم: تەڵاقدان لەڕوی سوننیو بیدعییەوە:**

تەڵاق لەڕوی سوننیو بیدعییەوە دابەش دەبێ بۆ تەڵاقی سوننیو تەڵاقی بیدعی.

تەڵاقی سوننی: ئەوەیە پیاو ژنەكەی خۆی تەڵاق بدا تەڵاقدانەكەی لەكاتی پاكی ژنەكەیدا بێو دوای پاكبوونەوەی نەچوبێتە لایو یەك تەڵاقیشی بدا، یان ئافرەتەكە دووگیان بێو دوگیانییەكەی دیاربێ.

قورئان دەفەرموێ: {الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ – البقرة/٢٢٩}.

یان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ – الطلاق/١}. ئەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەگەر خۆتو موسوڵمانان گەیشتنە ئەو قەناعەتە كە تەڵاق چارەسەرەو ویستتان ژنەكانتان تەڵاق بدەن ئەوە لەكاتی پاكبوونەوەیان لەبێنوێژی تەڵاقیان بدەن.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: كاتێك ئیبنو عومەر خێزانەكەی لە بێنوێژی دا تەڵاق داو ئیمامی عومەر پرسیاری بۆ لە

پێغەمبەر کرد پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەفسیری ئایەتەکەی شیکردۆتەوەو فەرمووی: «مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ، ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ، ثُمَّ تَطْهُرَ ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ بَعْدُ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ ، فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ».[1] بە عەبدوڵڵای کوڕت بڵێ خێزانەکەی ڕیجعە بکاتەوەو لەلای خۆی بیهێڵێتەوە تا پاك دەبێتەوە، پاشان دەکەوێتەوە بێنوێژییەوە پاشان پاك دەبێتەوە، ئەمجار ئەگەر حەزی لێ بوو دوای ئەوە پرۆژەی تەڵاق وەلانێ‌و ژیانی ئاسایی خۆیان پەرە پێبدەن، خۆ ئەگەر حەزی لێ بوو لەدوای پاکبوونەوە بێ ئەوەی بچێتە لای، تەڵاقی بدا، ئەوە ئەو عیددەیەیە کە پەروەردگار فەرمانی کردوە ئافرەتی تێدا تەڵاق بدرێ.

لە (سالم)ەوە لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە خێزانەکەی خۆی لەکاتی بێنوێژیدا تەڵاق دا، ئیمامی عومەر ئەو ڕوداوەی عەبدوڵڵای کوڕی‌و خێزانەکەی بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسکرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لْيُطَلِّقْهَا طَاهِرًا أَوْ حَامِلاً».[2] بە عەبدوڵڵای کوڕت بڵێ: خێزانەکەی ڕیجعە بکاتەوە، پاشان با لەکاتی پاکیدا یان لەکاتی سکپڕیدا تەڵاقی بدا.

تەڵاقی بیدعی: ئەو تەڵاقدانەیە بە پێچەوانەی ڕێنومایییە شەرعییەکان ڕوی دابێ. وەکوو ئەوە ژنەکە لە عادەی مانگانەی دابێ تەڵاقدرابێ، یان پاکبووبێتەوە بەڵام مێردەکەی لەو پاکییەدا چووبێتە لای، یان سێ تەڵاقەکەی بەیەك وشە دەربڕێ وەکوو ئەوە بڵێ: بەژنەکەی ئەتۆ تەڵاقت کەوتبێ، ئەتۆ تەڵاقت کەوتبێ، ئەتۆ تەڵاقت کەوتبێ. ئەم شێوە تەڵاقدانە حەرام‌و ناشەرعییە ئەوەی ئاوا ژن تەڵاق بدا گوناهبارە، جا ئەگەر مێرد ژنەکەی

---

[1] متفق عليه: خ(٥٣٣٢/٩/٤٨٢)، م(١٤٧١/٢/١٠٩٣)، د(٢١٦٥/٦/٢٢٧).

[2] م(١٤٧١ — ٥ -/٢/٢٠٩٥).

لەحاڵی بێنوێژیدا تـەڵاق دا، ئـەوە تـەڵاقێکی دەکـەوێ، ئەگـەر مـەجالی ڕیجعـە کردنەوە هـەبوو داوای لێ دەکـرێ ڕیجعـەی بکاتـەوەو لای خـۆی بیهێڵێتـەوە تـا پاك دەبێتەوەو پاشان دەکەوێتەوە عادەی مانگانەیەوە، ئەمجار پاك دەبێتەوە، ئەوکاتە ئەگەر بیـەوێ لەگـەڵیا بمێنێتـەوەو پرۆسـەی تەڵاقدان وەلابنـێ، یـان ئەگەر بیەوێ تەڵاقی بـدا پـێش ئـەوەی بچێتە لای تـەڵاقی بـدا، وەکوو چۆن پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە ئیبنو عومەر کرد.

بەڵگەی ئەوە کـە تـەڵاقێکی پـێ دەکـەوێ ئـەو فەرموودەیـە بوخـاری لـە سـەعیدی کـوڕی جوبـەیرەوە لـە ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتی کـردوە کـە دەفـەرموێ: (حُسِبَتْ عَلَيَّ بِتَطْلِيقَةٍ).[1] ئـەو تەڵاقـە بیدعییـەم لەسـەر حیـساب کرا بەیەك تەڵاق، ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە (فتح الباري)دا دەفـەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە ڕیجعەکردنـەوەی خێزانـی ئیبنـو عومـەر کـرد، ڕێگـای چـۆنیەتی تەڵاقـدانی نیـشان دا، ئەگـەر لـەوەدوا ویستی ژنەکەی تەڵاق بدا. جا ئەگەر ئیبنو عومەر هەواڵی ئـەوەی داوە گوایـە ئەو تەڵاقە بیدعییەی بەیەك تەڵاق لەسەر حیساب کراوە ئیحتیمالی ئەوە: کە ئەوکەسەی ئەوەی لەسەر حیساب کردووە غەیری پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بووبـێ زۆر دوورە، وێـڕای هـەبوونی قەرینـەی جۆراوجـۆر لەسـەر ئەم ڕوداوە، چونکە ناگونجێ ئیبنو عومەر لەم ڕوداوەدا کارێکی کردبـێ پـشتی بەرای خـۆی بەسـتبێ لـەکاتێك زانیویـەتیو بۆخـۆی بۆمـان دەگێڕێتـەوە: کـە پێغەمبەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) ڕقـی هەڵـساوە لەشـێوە تەڵاقدانەکـە، پێناچێ ئیبنو عوومەر لەم کارەیدا پرسی بە پێغەمبـەر نەکردبێ؟!

هەروا ئیبنو حەجەر دەفـەرموێ: ئیبنـو وەهـەب لـە موسـنەدەکەیدا لـە ئیبنـو ئـەبی زیئبـەوە ڕیوایـەت دەکـا: کـە ئیمـامی نـافع هـەواڵی ئـەوەی بـۆ

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٢٨)، خ(٩/٣٥١/٥٢٥٣).

گێڕاوەتەوە کە ئیبنو عومەر ژنەکەی خۆی لەکاتی بێنوێژیدا تەڵاقدا، ئیمامی عومەر لەم بارەوە پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد لەوبارەوە. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا، ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ». جا ئیبنو ئەبی زیئب لەم حەدیثەدا لە پێغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە: کە ئەو تەڵاقە بەیەك تەڵاق حسێبە. ئیبنو ئەبی زیئب دەڵێ: حەنظەلەی کوڕی ئەبو سەفیان بۆیگێڕامەوە کە لە سالمی بیستووە ئەویش لەباوکییەوە لە پێغەمبەرەوە هەمان حوکمی ریوایەت کردوە. کە ئەو تەڵاقە بیدعییە بەیەك تەڵاق حلێب بووە.

هەر ئیبنو حەجەر دەفەرموێ: دارە قوطنی لەڕێگای یەزیدی کوڕی هارونەوە لە ئیبنو ئەبی زیئبەوەو لە ئیبنو ئیسحاقەوە، هەموویان لە نافیعەوە لەئیبنو عومەرەوە لە پێغەمبەرەوە ریوایەتی کردوە فەرموویەتی: (هي واحدة) ئەو تەڵاقە بیدعییە بەیەك تەڵاق حسێبە. ئەمەش خۆی لەخۆیدا دەقێکە لەشوێنی خیلافو راجیاییدا پێویستە پەنای بۆ ببرێ بۆ یەکالاکردنەوە.

تەڵاقی سێ بەسێ

ئەگەر مێرد ژنی خۆی سێبەسێ تەڵاقدا، واتە: بەیەکجارو بەیەك رستەو لەیەك مەجلیسدا سێ تەڵاقەی ژنەکەی دا یەك تەڵاقی دەکەوێ، ئاماژە بەو حەدیثەی ئیمامی موسلیم لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتی کردوە فەرموویەتی: (كَانَ الطَّلاَقُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- وَأَبِى بَكْرٍ وَسَنَتَيْنِ مِنْ خِلاَفَةِ عُمَرَ طَلاَقُ الثَّلاَثِ وَاحِدَةً فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ إِنَّ النَّاسَ قَدِ اسْتَعْجَلُوا فِى أَمْرٍ قَدْ كَانَتْ لَهُمْ فِيهِ أَنَاةٌ فَلَوْ أَمْضَيْنَاهُ عَلَيْهِمْ. فَأَمْضَاهُ عَلَيْهِمْ)[1]: تەڵاق لەسەردەمی پێغەمبەرداو لەرۆژگاری خەلافەتی ئەبوبەکرو دوو ساڵیش

---

[1] م (٢/١٠٩٩/١٤٧٢).

له خەلافەتی حەزرەتی عومەردا سێ تەڵاقە بەیەك تەڵاق حسێب دەكرا.. ئەگەر كەسێك بەیەك جار ژنەكەی سێ تەڵاقە بدایە بەیەك تەڵاق لەسەری حسێب دەكرا، ئیمامی عومەر فەرمووی: ئەم خەڵكە پەلە پەل دەكەن لەشتێكدا كە حەق وایە بەهێدی‌و لەسەرەخۆیی‌و بە قۆناغ ئەنجامی بیكەن، ئەگەر لەسەریان بڕۆین‌و لەسەریان بسەپێنین ڕەنگە كارێكی باش بكەین! ئیتر حوكمی كەوتنی سێ تەڵاقەی بەسەردا سەپاندن. بێگومان ئەم رایەی ئیمامی عومەر ئیجتیهادی خۆی بووە، مەبەست‌و غایەكەی دەگونجێ لەبەر بەرژەوەندییەك بووبێ، وای بەباش زانیبێ، دەی خۆ دروست نیە فتوای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەلابندرێ فەرموودەو عەمەلی پێغەمبەر لەماوەی ژیانیدا پابەندبوونی حەزرەتی ئەبوبەكر لەماوەی خەلافەتیدا هەروا دووساڵیش لە خەلافەتی ئیمامی عومەر خۆی‌و پابەندبوونی هاوەڵان بەو حوكمەی كە تەڵاقی سێ‌بەسێ بەیەك تەڵاق حسێبە هەموو ئەمانە پاشگوێ بخرێ‌و كار بەئیجتیهادو رای ئیمام عومەر بكرێ.

*چوارەم: تەڵاق لەڕوی ریجعی‌و نا ریجعییەوە

تەڵاق دوو جۆرە یان ریجعییە یان (بائینە) بائینەش یان بەینونەی بچوكە یان گەورەیەو كۆتاییە.

تەڵاقی ریجعی: ئەو تەڵاقەیە كە ئافرەتەكە گواسترابێتەوەو دخولی پیكرابێ‌و تەڵاقدانەكەشی لەبەرامبەر ماڵ‌و سامان نەبێ یەكەمجار بێ یان دووەم جاربێ تەڵاقی ئاڕاستە بكرێ.

قورئان دەفەرموێ: {الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلاَّ أَن يَخَافَا أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَإِنْ

خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللّهِ فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ – البقرة/٢٢٩}.

ئافرەتی تەڵاقدراو بەشێوە تەڵاقی ڕیجعی تا لەعیددەدابێ بەژنی مێردار حسێب دەكرێو مێردەكەی دەتوانێ هەركاتێ بیەوێ، ڕیجعەی بكاتەوە، بەمەرجێ عیددەی تەواو نەبووبێ، پێویست بەڕازیبوونی ئافرەتەكەش ناكا، هەروا ئیزنی (وەلی)یەكەشی پێویست نیە. قورئان دەفەرموێ: {وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلاَثَةَ قُرُوَءٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُواْ إِصْلاَحًا – البقرة/٢٢٨}. ئافرەتانی تەڵاق دەدرێن دەبێ بكەونە عیددەوەو چاوەڕوانی سێجار پاكبوونەوە بكەن، نابێ ئەو ئافرەتانە ئەوە بشارنەوە كە دووگیانن‌و لە منداڵدانیاندا خودا زارۆكی خولقاندوە ئەگەر ئەوان بڕوایان بەخوداو ڕۆژی دوایی هەیە دەبێ پابەندی ئەحكامەكانی خودابن. مێردەكانیان مافی خۆیانە ڕیجعەیان بكەنەوە بەمەرجێ مەبەستیان ئاشتەوایی‌و ڕێككەوتنەوە بێ.

خولعكردن (دەست لێك بەردانی ژن‌و مێرد لەسەر ماڵ)

الخلع: لە زمانەوانیدا واتە: داكەندن‌و داڕنین. دەگوترێ (خلع الثوب) كراسەكەی داكەند. چونكە ژن‌و مێرد بۆ یەكتری پۆشاكن، قورئان دەفەرموێ: {هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ – البقرة/١٨٧}. شەرعزانان (خلع)یان واپێناسە كردوە كە بریتییە لە جیابوونەوەی پیاو لەژنەكەی لەسەر بڕێك ماڵ كە لەژنەكەی وەری دەگرێ‌و پێشی دەگوترێ: (فیدیە) و (افتداء). (فقه السنة: ج٢/٢٥٣).

خولعكردن ڕەوایە

هەرکاتێ خیلافو کێشەی نێوان ژنو مێرد پەرەی سەندو ڕێکخستنەوەی نێوانیان نەدەگونجا، ئافرەتەکە دەیەویست جیابێتەوە، بۆی هەیە بە ماڵ خۆی ڕزگاربکا، بڕێ لە ماڵی خۆی بداتە مێردەکەی بۆ قەرەبوو کردنەوەی ئەو زیانەی بەهۆی جودابوونەوەی ژنەکەی توشی بووە. قورئان دەفەرموێ: {وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلاَّ أَن يَخَافَا أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ — البقرة/٢٢٩}.

لە ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ژنی ثابیتی کوڕی قەیسی کوڕی شەمماس هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمن لەڕوی ئایینو ڕەوشتەوە چ ڕەخنەیەکم لە (ثابت) نیە، بەڵام نەکڵەوەتو ناشیرینەو هەرچەندە لێی ورد دەبمەوە ناچێتە دڵمەوە، دەترسم تووشی کاری کوفر ئامێزبمو خودا لەخۆم بڕەنجێنم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟». ئەگەر دەستبەردارت بێ باخەکەی بۆ دەگێڕیەوە؟ وتی: بەڵێ، باخەکەی بۆ گەڕاندەوە، پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بە (ثابت) کرد تەڵاقی بدا ئەویش دەستبەرداری بۆوەو ژنەکەی خولع کرد.

خولعکردن بەبێ بایسو عیلەتی مەعقول ناپەسەندە

لە ئەوبانەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلاَقًا فِي غَيْرِ

مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ».[1] هەر ئافرەتێك بەبێ هۆیەكی ڕەوا داوا لە مێردەكەی بكا تەڵاقی بدا، ئەوە بۆنی بەهەشت لەو حەرامەو بۆنی بەهەشت ناكا.

هەر لە ئەوبانەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الْمُخْتَلِعَاتُ هُنَّ الْمُنَافِقَاتُ». ئەو ئافرەتانەی بەبێ هەبوونی عوزر داوای تەڵاق دەكەن ئەوانە لەپێڕی دووڕوو مونافیقانن.

هەڕەشە لەو پیاوانەی ژنەكانیان ناچاردەكەن داوای تەڵاق بكەن

ئەگەر پیاو لەبەر هەر هۆیەك ژنەكەی بەدڵ نەبوو، نیازی ئەوەی كرد لێی جیابێتەوەو دەست بەرداری بێ، پێویستە بەشێوەیەكی باش و عادڵانە دەست بەرداری بێ، دیقە دیقەی پێ نەكا بۆئەوەی ناچاری بكا بە ماڵ و سامان خۆ لەدەستی رزگاربكا. قورئان دەفەرموێ: {وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النَّسَاء فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَّتَعْتَدُواْ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلاَ تَتَّخِذُوَاْ آيَاتِ اللّهِ هُزُوًا وَاذْكُرُواْ نِعْمَتَ اللّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ وَاتَّقُواْ اللّهَ وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ – البقرة/٢٣١}: ئەگەر ئافرەتتان تەڵاقدان و نزیك بەتەواوبوونی عیددە بوونەوە، ئەوە بە یەكێك لەم دوو شێوەیە ڕەفتاریان لەگەڵ بكەن؛ یان ڕیجعەیان بكەنەوەو بەتەبایی و ئاشتی ژیانیان لەگەڵدا بەسەر بەرن، یان مەرەخەسیان بكەن و لێیان بگەڕێن با تەڵاقەكەیان بكەوێ و بۆخۆیان ژیانی داهاتووی خۆیان دیاری بكەن. {وَلاَ تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَّتَعْتَدُواْ} ڕیجعەیان مەكەنەوە بۆ ئەوەی بیانخەنەوە ژێر دەستی خۆتان و زیانیان پێ بگەیەنن و تەنگیان پێ هەڵچنن و عیددەكەیان پێ درێژ بكەنەوە تا ناچاریان

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٦٧٢) ، د(٢٢٠٩/٦/٣٠٨)، ت(١١٩٩/١/٣٢٩)، جة(٢٠٥٥/١/٦٦٢).

بکەن بە پارە تەلاقەکەیان بکڕنـەوە {وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ} کەسێك ئاوا بـەو جۆرە ژنەکـەی ڕیجعـە بکاتـەوەو ئازاری بـداو ستەمی لێ بکا، ئـەوە بێگومان ستەمی لەخۆی کردووە لەژیانـدا بـەوە کـەڕێگای شـەڕو شـەڕەنگێزی گرتـووە. ویـژدانی خـۆی ئـازار دەداو کـەس‌و کـاری ژنەکـەی لـەخۆی کـردووە بـەدوژمن، لەقیامەتیـشدا سـزا دەدرێ چـونکە سەرپێـچی فرمـانی خـودای کردووە. {وَلاَ تَتَّخِذُوَاْ آيَاتِ اللّهِ هُزُوًا} فـەرمانی خـوداو حـوکم‌و سنوورەکانی بەگاڵتە مەگرن‌و شوێن داب‌و نـەریتی سـەردەمی نـەزانی مەکـەون، وریـان بـن سنوور بەزێنی مەکەن {وَاذْكُـرُواْ نِعْمَـتَ اللّـهِ عَلَـيْكُمْ} یـادی نیعمـەتی خـودا بکەنەوە، کەبرێ لـەو نیعمەتـە خۆشەویـستی نێـوان ژن‌و مێـردە بـۆ یـەکتری. {وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ} هەروەها یادی نیعمەتی ئەوە بکەنەوە کە چەند ئایەتی پیرۆزی دەربارەی یاسای ژن‌و مێردایەتی بۆ ناردونە خوارێ؛ کە خۆشبەختی ژیانی دونیاو قیامـەتی تێدایـە. بەشێکیش لەنیعمـەتی خودا ئەوەیـە لەگـەڵ دانـانی تەشـریعدا مەبەسـتە سـەرەکی‌یـەکەشـی بـۆ روون کردوونەوە.

هەروا دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُواْ النِّسَاء كَرْهًا} ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێنـاوە ڕەوانیـە بـۆ ئێـوە؛ کـە ئـافرەت بەکەلـەپور داگیر بکـەن، ڕەوانیـە: کـە چـاو لەسـەردەمی نـەزانی بکـەن، ئـافرەت بـەکاڵاو شتومەك حسێب بکەن، بەناوی میراتـەوە داگیریـان بکـەن‌و بـەئارەزوی خۆتـان تەصەروفیان تێدا بکەن‌و بۆ خۆشیان ناڕازی بن ویستتان مارەیـان بکـەن، یـان لەخەڵکی تریـان مـارە بکەن‌و شیربابییان بخۆن، یـان شـوکردنیان لێ قەدەغـە بکەن‌و ناچاریان بکەن خۆیان بکڕنـەوە، یـان بەنارەحـەتی ژیـانی کولەمـەرگی بەسەر بەرن {وَلاَ تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُواْ بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ} نەچن شوکردنیان لێ مەنع بکەن‌و تەنگیان پـێ هەڵبـچنن بـۆ ئـەوەی ناچاریان بکـەن ئـەو مـیرات‌و

مارەییەی وەریان گرتووە بتاندەنەوەو خۆیان ڕزگار بکەن {إِلاَّ أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ} مەگەر ئەو ئافرەتانە تاوانێکی حەیابەرە ئەنجام بدەن، بە ئاشکرا تاوانێکی وەکوو زینا، دزی، هەڵگەڕانەوە لەمێردو ئەو جۆرە شتانەی؛ کە شەرع بەناپەسەندیان دادەنێ بکەن، ئالەم حاڵەتانەدا سزادان و تەنگ پێ هەڵچنینیان ڕەوایە بەمەبەستی ئەوەی پێتان داون لێیان بستێننەوە. جا مارەیی بێ یان ماڵی تر بێ. {وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ} بەچاکەو دڵسۆزیو ویژدانەوە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ بکەن، تەنانەت {فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَن تَكْرَهُواْ شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا – النساء/١٩} ئەگەر شتێکتان لەوان پێناخۆش بوو بەم جۆرە لە ڕەوشتیاندا شتێکتان بەدڵ نەبوو، یان شێوەو ڕوخساریانتان لەلا پەسەند نەبوو، یان گلەییتان لەهەڵسوڕان و کاروباری ناو ماڵیان هەبوو، یان حەزتان لە ئافرەتێکی تر بوو، ئەوە صەبر بگرن و پەلە مەکەن لەجودا بوونەوە لێیان، یان لە تەنگ پێ هەڵچنینیان، چونکە لەوانەیە خودا مانەوەیان لەژێر نیکاحی ئێوەدا بکاتە خێروبێر بۆتان، وایان لێ بکا ببنە جێگای ڕەزامەندی ئێوە، ڕەوشتی خۆیان چاك بکەن، یان منداڵی ڕێك وپێك و صالح و خێرئاوەرتان لێیان ببێ و بۆتان پەروەردە بکەن، بەوە نەقصی خۆیان پڕ بکەنەوە.

خولع فەسخ کردنەوەی نیکاحە تەلاق نیە

ئەگەر ئافرەت ماڵی خۆی دا بەمێردەکەی بۆئەوەی دەستبەرداری ببێ، خۆی دەبێتە مالیکی نەفسی خۆی، مێردەکەی ناتوانێ بەبێ ئیزنی خۆی، ڕیجعەی بکاتەوە، چونکە ئەم دەست لێك بەردانە بە تەلاق حسێب ناکرێ، هەرچەندە بە وشەی تەلاق ئەنجام دەدرێ، بەڵکوو ئەم جودابوونەوەی ژن و

مێرد هەڵوەشاندنەوەی گرێبەستی نیکاحەکەیە بۆ بەرژەوەندی ئافرەتەکەیە لەبەرامبەر ئەندازەیەك ماڵ کە داویەتی بە مێردەکەی.

ئیبنولقەیم (رەحمەتی خودای لێ بێ) دەڵێ: ئەوەی دەبێتە بەڵگە لەسەرئەوەی کە خولع بە تەڵاق حسێب ناکرێ ئەوەیە پەروەردگار بۆ تەڵاقی یەك‌و دوو – واتە: جگە لە تەڵاقێك ژمارەی تەواوبووبێ – کەدوای دخول روبدا سێ حوکمی داناوە. هیچ کام لەو حوکمانە لە خولعدا نین.

١- لە تەڵاقدا مێرد دەتوانێ بەبێ رەزامەندی ئافرەتەکە ریجعەی بکاتەوەو بیهێنێتەوە ژێر نیکاحی خۆی.

٢- ئەو تەڵاقە ریجعەیە لەسێ تەڵاقەکە چەرت دەکرێ، دوای تەواوبوونی سێ تەڵاقەکە مێردەکە ناتوانێ مارەی بکاتەوەو بۆی حەڵاڵ نیە، مەگەر ئافرەتەکە شوبکاتەوە بە پیاوێکی ترو دخولی حەقیقی روبدا ئەمجار لەبەر هەرهۆیەك بێ ئەو پیاوەی دووەم تەڵاقی بداو عیدەی تەڵاقی بەسەربچێ ئەودەمە مێردی یەکەمی دەتوانێ بە نیکاحێکی تازە مارەی بکاتەوە.

٣- عیددەی تەڵاق سێجار پاکبوونەوەیەتی لە بێنوێژی. بە نەص‌و بە کۆڕای زانایان لەدوای خولع ریجعە کردنەوەی نابێ.

بەگوێرەی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتەی هاوەڵانی، ئافرەتی خولع کراو دوای پاکبوونەوەی لەیەك بێنوێژی عیدەی تەواو دەبێ.

بە (دەق)یش ئەوە چەسپاوە کە دروستە دوای دوو تەڵاق خولع ئەنجام بدرێ، هەروەکوو چۆن دوای خولع دروستە تەڵاقی سێیەم بدرێ.

ئەمە ئاشکرایە کە خولع تەڵاق نیە، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ:
{الطَّلاَقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلاَ يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُواْ مِمَّا

آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلاَّ أَن يَخَافَا أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللّهِ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ – البقرة/٢٢٩}: تەلاق دووجارە هەرجارەی تەلاقێکی بدا لێك دووربکەونەوە، پێش ئەوەی عیددەی بڕوا مێردەکەی دەتوانێ ریجعەی بکاتەوە، بەلام ئەگەر سێیەم جار تەلاقی دا ئیتر مەجالی ریجعەکردنەوە نامێنێ، دەبێ وازی لێ بێنێ ئافرەتەکە بۆ خۆی موستەقبەلی خۆی دیاریی دەکا، حەلالو رەوانیە بۆ ئێوەی مێرد: کە ئەو مارەیی و دیاری و شتەی پێتان داون لێیان وەربگرنەوە.

هەرکاتێك ژنو مێردەکە ترسی ئەوەیان هەبوو کە: بەیەکەوە ژیانیان ناگونجێ و وێدەچێ سنوری خودا ببەزێنن نەتوانن ئەرك و مافی ژنو مێردایەتی بەجێ بێنن توشی تاوان ببن، ئافرەتەکە ویستی بەماڵی خۆی خۆی لەدەست مێردەکەی رزگاربکا، داوای لە مێردەکەی کرد لەسەر بڕێ ماڵ تەلاقی بدا، ئەوە دروستە بۆ پیاوەکە ئەو ماڵە وەربگرێ چونکە ئەوە ماڵێکە ئافرەتەکە بە ئیزنو رەزای خۆی دەیداتە کابراو دەیەوێ خۆی لەدەست رزگاربکا. بەم شێوە دەست لێك بەردانە دەگوترێ: (خولع)، دوای (خولع)کردنەکە دەبێ ئافرەتەکە عیددەی بڕوا ئەمجار دەتوانێ شوبکاتەوە، بە رەزامەندی و داخوازی ئافرەتەکەش نەبێ ریجعەکردنەوەی دروست نیە.

هەڵبەتە ئەم حوکمە ئەگەر تایبەت نەبێ بە ئافرەتێك دوو تەلاقی درابێ، ئەوە بەبێ شك دەیگرێتەوە، شموولی ئەوو هی دیکەش دەکا، نابێ راناو بگەڕێتەوە بۆ مەرجیعێکی باس نەکراوو مەرجیعی باسکراو وەلا بنێی. بەلکوو یان دەبێ تایبەت بێ بە مەرجیعی پێشوو یان دەبێ ئەویش و هی دیکەش بگرێتەوە..... پاشان فەرمووی: {فَإِن طَلَّقَهَا فَلاَ تَحِلُّ لَهُ مِن بَعْدُ – البقرة/٢٣٠}. ئەم دەقەش ئافرەتێك دەگرێتەوە کە بە فیدیە تەلاق درابێ، هەروا ئافرەتێکیش کە دوجار تەلاق درابێ، ئیبنو عەبباس کە بە تەرجومانی

قورئان ناسراوەو پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) دوعای ئەوەی بۆ کردوە: کە باش فێری شیکردنەوەی قورئان بێ، وا لەمانای ئەو ئایەتانە حاڵی بووە.

جا ئەگەر ئەحکامی فیدیە (خولع) جودابێ لە ئەحکامی تەڵاق، دیارە خودی (خولع)لە جینسی تەڵاق نیەو دووشتی لێك جوداوازن، بێگومان ئەمە داخوازی نەص‌و قیاس‌و بیروڕای هاوەڵانی پێغەمبەرە.

عیدە

پێناسەی عیددە: ئەم وشە لە عەدەدو (إحصاء) وەرگیراوە واتە: ئەو ماوەیەی ئافرەت هەژماری دەکا لەڕۆژانی بێنوێژی‌و پاکبوونەوەی.

عیدە: ناوە بۆ ئەو ماوەیەی ئافرەتی مێرد مردو یان ئافرەتی جودابووە لەمێرد، شوناکاتەوەو چاوەڕوانی دەکا بەسەریدا تێپەڕێ یان بە منداڵبون یان بەسەردا هاتنی بێنوێژی‌و پاکبونەوەی یان بە تێپەڕبوونی چەند مانگێك.

جۆرەکانی عیدە

ئافرەتی مێرد مردوو عیدەی چوار مانگ‌و دەڕۆژن چوبێتە لای مێردەکەی یان نا چونکە قورئان دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا - البقرة/٢٣٤ }. ئەو پیاوانەی لەئێوە دەمرن‌و ژنیان لەپاش بەجێ دەمێنێ، پێویستە ئەو ژنانە چوار مانگ‌و دەڕۆژ چاوەڕوانی بکەن شونەکەنەوە، بۆئەوەی عیدەیان بەسەربچێ‌و دڵنیابن منداڵدانیان خاڵییە لە ئاساری مێردە مردوەکانیان.

مەگەر ئافرەتە مێرد مردووەکە دوگیان بێ ئەوە عیدەکەی بەدانانی سکەکەیەتی، هەرکاتێ منداڵەکەی بوو عیدەی تەواو دەبێ. قورئان دەفەرموێ:

{وَأُوْلَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ – الطلاق/٤}. ئەو ئافرەتانەی دوگیانن ماوەی عیدەکەیان بەوە تەواو دەبێ کە سکەکەیان دابنێن.

لە (الزبیر)ی کوڕی (العوام)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئوممو کلثومی کچی عوقبەم لابوو، دوگیان بوو، وتی: پێم خۆشە تەڵاقم بدەی بەیەك تەڵاق، ئەویش تەڵاقێکی دا، پاشان زوبەیر چوو بۆ نوێژ کە هاتەوە ئوممو کولثوم منداڵەکەی بوو. زوبەیر وتی: ئەم فێڵەی بۆ لێکردم خودا تۆڵەی لێ بستێنێ؟! پاشان هاتە لای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری لەم بارەوە لێ کرد، فەرمووی: «سَبَقَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ اخْطُبْهَا إِلَى نَفْسِهَا».[1]

ئەگەر ئافرەتی تەڵاقدراو لەو ئافرەتانەبوو دەکەوتە عادەی مانگانەوە، ئەوە تەواوبوونی عیدەکەی سێجار کەوتنە ناو عادەو پاکبوونەوەیەتی. قورئان دەفەرموێ: {وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوَءٍ – البقرة/٢٢٨}. ئافرەتی تەڵاقدراو چاوەڕوان دەکەن بۆ بەسەرچوونی عیدەکەیان سێجار کەوتنە ناو بێنوێژییەوەیە.

(قرء) بەمانا چوونە ناو بێنوێژییەوەیە ئاماژە بە حەدیثی خاتو عائیشە، دەفەرموێ: ئوممو حەبیبە دەکەوتە عادەی مانگانەوە، پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد فەرمانی پێ کرد کە ڕۆژانی (قورء) بێنوێژی واز لە نوێژکردن بێنێ.[2]

ئەگەر ئافرەتی تەڵاقدراو منداڵکاربوو نەکەوتبوە عادەی مانگانەوە یان پیرە ژن بوو لە عادەی مانگانە وەستابۆوە، ئەوە عیدەکانیان سێ مانگە. قورئان دەفەرموێ: {وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِن نِّسَائِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٦٤٦) ، جة(٢٠٢٦/٦٥٣/١).

[2] صحيح لغيره: (ص.د/٢٥٢)، د(٢٧٨/٤٦٣/١).

ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَأُوْلَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ – الطلاق/٤}.
ئەو ئافرەتانەی لە حەیز وەستاونەوە عیدەکەیان سێ مانگە هەروا ئەو ئافرەتانەش کە هێشتا نەکەوتوونە عادەی مانگانەیانەوە.

ئەوەی پێویستە ئافرەتی مێرد مردو ئەنجامی بدا

پێویستە لەسەر ئافرەتی مێردمردو کە تازیە بگرێ هەتا عیدەکەی بەسەردەچێ.

تازیە بریتییە لەوە ئافرەتەکە خۆ رەشپۆش بکاو بۆنی خۆش لەخۆی نەدا خشڵو شتی وا بەخۆدا نەکا، سەر لەخەنەو وسمە نەگرێ، دەست لەخەنە نەگرێ چاو نەرێژێ سوراو سپیاو نەکا، خۆ لە ئارایشت کردن بپارێزێ.

لە ئوممو عەطییەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: ئێمە نەهیمان لێ دەکرا: کە تازیە بۆ مردو بگرین زیاد لەسێ رۆژ مەگەر بۆ مێرد، دەبوایە ژن چوار مانگو دەشەو تازیە بۆ مێردی مردوی بگرێ، نەهیمان لێ کراوە چاو برێژین، بۆنی خۆش لەخۆ بدەین، جلی رەنگاو رەنگ بپۆشین، جگە لە پۆشاکی (عَصْب) کە بوردەیەکی یەمەنییە دەچندرێ پاشان رەنگ دەکرێ. رێگەمان پێ دەدرا لەکاتی پاکبوونەوەمانو غوسڵ کردنمان لە بێنوێژی: کەمێك بخورد بۆنبرە لەخۆبدەین بۆ نەهێشتنی بۆنی ناخۆشی جەستەمان نەهیشمان لێ دەکرا لەوەی شوێن جەنازە بکەوین.[1]

لە ئوممو سەلەمە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا لاَ تَلْبَسُ الْمُعَصْفَرَ مِنَ الثِّيَابِ وَلاَ الْمُمَشَّقَةَ

---

[1] متفق عليه: خ(٥٣٤١/٤٩١/٩)، م(٩٣٨/٦٧/١١٢٨/١)، و بنحوه د(٢٢٨٥/٤١١/٦)، ن(٢٠٣/٤١٤/١)، جة(٢٠٨٧/٦٧٤/١).

وَلاَ الْحُلِيَّ وَلاَ تَخْتَضِبُ وَلاَ تَكْتَحِلُ).[1] ئـافرەتی مێردمـردو پۆشـاکی رەنگکـراو بە زەعفەران ناپۆشێ، هەروا پۆشاکی بە قورە سور رەنگکراو، هەروا نابێ خشڵ بەخۆیدا کاو خەنەو وسمە لەدەستو قژی بگرێ، نابێ چاویشی برێژێ.

ئەوەی پێویستە لەسەر ئافرەتی خاوەن عیدە بەهۆی تەڵاقی ریجعییەوە!

پێویسـتە ئـافرەتی عیـدە گرتـوو بـەهۆی تـەڵاقی ریجعییـەوە لـەماڵ دەرنەچێ تا عیدەکەی تەواو دەبێ، نابێ لەماڵ دەربچێ، هەروا دروست نیە مێردەکەی دەری بکا، چونکە قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاء فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ – الطلاق/١}: ئەی پێغەمبەری خودا! (درودی خودای لەسەر بێ) هەرکاتێك ویستتان ژن تەڵاق بدەن، لە کاتێکدا تەڵاقیان بدەن کە ئافرەتەکە لەبێنوێژی پاك بوبێتەوەوەو مێردەکەشی نەچوبێتە لای، ماوەی عیدەکە هەژمار بکەن، لەخودا بترسن، لەشوێنی حەوانەوەی خۆیان دەریان مەکەن، باوانیش بە ویستی خۆیان لەشوێنی حەوانەوەو ماڵو حاڵی خۆیان دەرنەچن، مەگەر تاوانێکی ئاشکرا بکەن.

ئافرەتی تەڵاقدراوی (بائینە) تەڵاق کەوتوو

ئـافرەتی تەڵاقـدراوی سێبەسـێ: کـە تـەڵاقی کـەوتبێو مـەجالی ریجعەکردنەوەی نـەمابێ، نەفەقەو شوێنی حەوانەوەی لەسەر مێردی نیە، ئامازە بە حەدیثی فاتیمەی کچی قەیس: کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر

---

[1] صحيح: (ص.د/٢٠٢٠) ، د(٦/٤١٣/٢٢٨٧)، ن(٦/٢٠٣).

(دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی تەڵاقدراوی سێبەسێ فەرمووی: «لَيْسَ لَهَا سُكْنَى وَلاَ نَفَقَةٌ».[1] نەشوێنی حەوانەوە، نە بژێوی لەسەر مێردی نیە.

پێویستە لەسەر ئافرەتی لەوجۆرە کە لەماڵی باوانیدا عیدە بگرێ بۆکاری پێویستیش نەبێ نابێ لەماڵ دەربچێ.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پورم تەڵاق درا، ویستی بچێ خورماکانی بچنێو مشتاغە خورما بنێتەوە. پیاوێك ناڕازی بوو بەوکارەیو وتی: نابێ لەماڵ دەربچی، ئەویش هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بَلَى فَجُدِّي نَخْلَكِ فَإِنَّكِ عَسَى أَنْ تَصَدَّقِي أَوْ تَفْعَلِي مَعْرُوفًا».[2] بەڵێ، بڕۆرە دەر خورماکەت بچنە ئەوە کاری پێویستە، تۆ لەوانەیە خورماکانت بکەی بەخێرو صەدەقە یان بۆ کارێکی باشی خۆت بەکاریان بێنی.

(الاستبراء): چاوەڕوانکردنی پاکبوونەوەی منداڵدان

ئەگەر پیاوێك چەتیوە کۆیلەیەك بوو بەملکیو بەکەڵکی کاری جنسی دەهات، نابێ توخنی بکەوێ هەتا چەتیوەکە منداڵدانی پاك دەبێتەوە، جا ئەگەر دووگیان بوو ئەوە بەدانانی منداڵەکە ڕەحمی پاك دەبێتەوە، ئەگەر لەوانەبوو کە عادەی مانگانەی هەبێ ئەوە بەیەکجار کەوتنە عادەوە ڕەحمی پاك دەبێـەوە.

---

[1] صحیح: (مختصر م/٨٨٨)، م(١٤٨٠ — ٤٤ -/٢/١١١٨).

[2] صحیح: (الإرواء/٢١٣٤)، م(٢/١١٢١/١٤٨٣)، ن(٢/٢٠٩)، د(٦/٣٩٨/٢٢٨٠)، جة(١/٦٥٦/٢٠٣٤).

لـه (رومیفیعـی کـوڕی ثابیـت)ەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَـوْمِ الآخِـرِ فَـلاَ يَسْقِ مَاءَهُ وَلَدَ غَيْرِهِ».[1]

له ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربـارەی ئافرەتـە ڕفێنـدراوەکانی ئـەوطـاس (سبي أوطـاس) فـەرمووی: ئافرەتە دووگیانەکان سەرجێیی ناکرێن هەتا سکەکەیان دادەنێن. ئەوانەشیان کە حامیلەنین دەبێ بکەونـە بێنوێژییـەوەو پـاك ببنـەوە ئـەمجار ئێوە بـچنە لایان.[2]

لـە ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: ئەگـەر چـەتیوە کۆیلەیـەك بەخـشراو بەکـەڵکی (چـووونە لا) دەهـات، یـان فرۆشـرا، یـان ئـازادکرا بـا بـە یـەکجار کەوتنـە نـاو عـادەی مانگانـەوە ڕەحمـی خـۆی پـاك بکاتـەوە. ئەگـەر کۆیلەکە دەست لێ نەدراوبوو ئەوە پێویست ناکا ڕەحمی پاك بکاتەوە.

حەضانە (منداڵ لەخۆگرتنو بەخێوکردنی)

حـضانة: بریتییـە لـە پارێزگـاریکردنی منـداڵ لەهەرشـتێك زیـانی پـێ بگەیەنێ، هەوڵ بدرێ بەرژەوندییەکانی بپارێزرێ.

هـەرکاتێك پیـاو لەژنەکـەی جیـابووەو منـداڵی لێـی هـەبوو، ژنەکـە شیاوترین ئافرەتە بۆ بەخێوکردنی منداڵەکە تا تەمەنی دەبێتە حـەوت سـاڵ، بەمـەرجێك شـوو نەکاتـەوە. جـا کـە منداڵەکـە تەمـەنی بـوو بەحـەوت سـاڵ سەرپـشك دەکـرێ لـەنێوان بـاوکیو دایکی دا، لای کامیـانی هەڵبـژارد دەتوانـێ لەخۆی بگرێو بەخێوی بکا.

---

[1] حسن: (ص.د/١٨٩٠)، ت(٢/٢٢٩/١١٤٠)، د(٦/١٩٥/٢١٤٤).

[2] صحيح: (ص.د/١٨٨٩) ، د(٦/١٩٤/٢١٤٣).

لـه عـەمری کوڕی شـوعەیب لـه باوکییـەوه لـه باپیریـەوه دەگێڕێتـەوه دەڵێ: ئافرەتێك عەرزی پێغەمبەری کرد (درودی خودای لەسـەر بێ) وتـی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەم کوڕەم به پێستی سك هەڵگرتووه به مەمکم شیرم داوەتـێ، باوەشـم شـوێنی حەوانـەوەی بـوو، ئێـستا باوکەکـەی تـەڵاقی داوم، دەیـەوێ کوڕەکـەم لێ بـستێنێ... پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: « أَنْـتِ أَحَـقُّ بِـهِ مَـا لَـمْ تَنْكِحِـي ».. ئـەتۆ شیاوترین ئـافرەتی بـه بەخێوکردنی بەمەرجێك شوونەکەیەوە.[1]

له ئەبو هورەیرەوه ڕیوایەتکراوه، دەفەرموێ: (ئافرەتێك هاتـه خزمـەت پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! مێردەکـەم دەیـەوێ کوڕەکـەم لێ بـستێنێ، منـیش پێویـستیم پێیـەتی لـەبیری (ئەبو عینەبه) ئاوم بۆ دێنـێو سـودم لـەزۆر کـاری تـری پـێ دەگا، پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) به منداڵەکەی فـەرموو: ئەمـه باوکتـەو ئـەوەش دایکته دەستی کامیان دەگری‌و پێت خۆشه لـەلای کامیـان بـی ئـارەزۆی خۆتـه کوڕەکـه دەسـتی دایکـی گـرت‌و وتـی: پـێم خۆشـه لای ئـەم بم ئـیتر دایکەکـه کوڕەکەی بردەوه.[2]

كتاب النفقات

نامەی بژیوی بەهەموو جۆرەکانیەوه

پـەروەردگار بـه فـەضـڵ‌و گـەورەیی خـۆی رزق‌و رۆزیـی بەنـدەکانی فەراهـەم هێنـاوه، فـەرمانی پـێ کـردون کـه لـەو رزق‌و رۆزییـەی پێـی داون ببەخـشن، وادەی داونـێ: کـه هەرچـەندێك ببەخـشن قـەرەبویان بـۆ بکاتـەوه لەدونیاداو لەقیامەتشدا پاداشیان بداتەوه، دەفـەرموێ: {يَـا أَيُّهَـا الَّـذِينَ آمَنُـواْ

---

[1] حسن: (الإرواء/٢١٨٧)، د(٦/٣٧١/٢٢٥٩).

[2] صحيح: (ص.د/١٩٩٢) ، ن(٦/١٨٥)، د(٦/٣٧١/٢٢٦٠).

أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَّ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ وَلاَ شَفَاعَةٌ – البقرة/٢٥٤}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە لەو ماڵو سامانەی پێمان داون ببەخشن، پێش ئەوەی رۆژێك بێ کە کڕینو فرۆشتنی تێدا نیە، دۆستایەتیو شەفاعەتکردن نیە. هەروا دەفەرموێ: {قُل لِّعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُواْ يُقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَيُنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَّ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خِلاَلٌ – إبراهيم/٣١}: ئەی پێغەمبەر! بەو بەندانەی من بڵێ کە ئیمانیان هەیە، نوێژەکانیان بەجێ بێننو لەو رزقو رۆزییەی پێمان بەخشیون بەنهێنیو بەئاشکرا ببەخشن، پێش ئەوەی رۆژێك بێ کڕینو فرۆشتنی تێدا نیە، دۆستایەتیو خزمایەتی هیچ رۆڵێکیان نامێنێ، یان دەفەرموێ: {قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاء مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ – سبأ/٣٩}: هەر شتێك ببەخشن خودا بۆتان قەرەبوو دەکاتەوە، ئەو پەروەردگارە باشترین رزقو رۆزیدەرە، یان دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ. لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ – فاطر/٢٩–٣٠}: ئەوانەی نامەی خودا دەخوێننەوەو کاری پێ دەکەن، نوێژەکانیان ئەنجام دەدەن، لەو ماڵو سامانەی پێمان بەخشیون بەنهێنیو بەئاشکرا لێی دەبەخشن، بەتەمای ئەوەی پاداشیان بدرێتەوەو مامەڵەکەیان سودبەخش بێو زەرەر نەکەن، ئەو ماڵو سامانەیان دەبەخشن بۆ ئەوەی لەقیامەتدا خودا پاداشی باشیان بداتەوەو بەفەضڵو گەورەیی خۆی زێدەیان بداتێ، بێگومان خودا غەفورو شەکورە.

هەروا پەروەردگار ماڵبەخشینی بەڕەوشتی تەقواکاران حسێب کردووە، دەفەرموێ: {الم . ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ. الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ – البقرة/١–٣}: ئیبنو عەبباس

دەفەرموێ: مانای {وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ} واتە: زەکاتی شەرعی لەماڵی خۆیان دەردەکەن.

وەلێ لەفظی نەفەقە گشتگیرەو شمولی زەکاتو غەیری زەکاتیش دەکا لە نەفەقە واجبەکان، بۆیە ئیبنو جەریر دەڵێ: باشترین تەئویلو مانا لێدانەوە بۆ ئایەتەکە ئەوەیە بڵێین: هەرچی پێویست بێ لەسەریان دەربارەی ماڵو سامانیان بەڕێكو پێکی ئەنجامی دەدەن، زەکات بێ یان غەیری زەکات بێ، وەکوو بژێوی ئەوانەی نەفەقەیان لەسەر کەسانی ترەو پێویستە بەخێویان بکەن، کەواتە: پەروەردگار وەصفی ئیماندارانی کردووەبە صیفەتێکی گشتی بەخشین، زەکات بێ یان نەفەقەو کۆمەکی کردن بێ بە ئاتاجان، نەفەقە کێشانی ماڵو منداڵو زەکات دەرکردن کاری پەسەندو هەڵوێستی مەردانەو موسوڵمانانەیە.[1]

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: زۆرجار پەروەردگار لە قورئاندا باسی نوێژو ماڵبەخشین بە پەنا یەکەوە دێنێ، چونکە نوێژ مافێکی خودایە لەسەر بەندەکانیو عیبادەتە، تاكو تەنهایی خوداو حەمدو ثەناو تەمجیدی زاتی بێچونیو پاڕانەوە لێیو پشت بەستن بەزاتی پاکی لە خۆگرتووە، ماڵ بەخشینیش بریتییە لە چاکەکردن لەگەڵ مەخلوقاتدا بەوە سودیان پێ بگەیەنێ، پێشترین کەس کەپێویست بێ چاکەیان لەگەڵ بکرێو مرۆڤ سودیان پێ بگەیەنێ ماڵو خێزانو خزمو کەس‌وکارو کۆیلەو ژێردەستەکانن، پاشان دۆستو ئەحبابە، هەموو ماڵ بەخشینێك کەواجب بێ، هەروا زەکاتی شەرعی دەچنە چوارچێوەی دەقی {وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ}.[2]

---

[1] جامع البيان فی تفسير القرآن للقرطبی ج١/١٠٥.

[2] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج١/٤٢.

نەفەقەی پیاو بۆ خێزانی

قورئان دەفەرموێ: {وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلاَدَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَن يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ – البقـرة/٢٣٣}. دایکەکان دەبێ شیر بدەن بە منداڵەکانیان بۆ ماوەی دوو ساڵی تەواو، لەسەر باوکی منداڵەکە (یان ئەو کەسەی دەبێتە جێگری) پێویستە بژێوو پۆشاکی شیاو بەگوێرەی تواناو عورفو عادەت بۆ دایکەکان دابین بکەن.

لە حەکیمی کوڕی معاویەوە ڕیوایەتکراوە، ئەویش لەباوکیەوە دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: مافی ژن لەسەر مێردەکەی چیە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَنْ يُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمَ وَأَنْ يَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَى».[1] خواردنی پێویستی بۆ دابین بکا، پۆشاکی پێویست بەگوێرەی عورفو عادەت بۆی فەراهەم بێنێ.

لە سولەیمانی کوڕی عەمری کوڕی (الأحوص)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَلاَ وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّمَا هُنَّ عَوَانٌ عِنْدَكُمْ لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلاَ تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلاً أَلاَ إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ أَلاَّ يُوطِئْنَ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكْرَهُونَ وَلاَ يَأْذَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكْرَهُونَ أَلاَ وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ».[2] ئاگادار ببنەوەو ئامۆژگاری یەکتری بکەن دەربارەی ئافرەتان، بێگومان ئەوان سپاردەو ئەمانەتن لاتان. ئێوە دەسەڵاتی موڵکیەتتان بەسەر ئەواندا نیە، نابێ بیان چەوسێننەوە، مەگەر کارێکی خراپ ئەنجام بدەن، ئەگەر شتێکی وایان لێ

---

[1] صحيح: (ص. ج/١٥٠٠)، جه (١٨٥٠/٥٩٣/١/٥٩٤)، د (٢١٢٨/١٨٠/٦).

[2] حسن (ص. ت/٣٠٨٧)، ت (٥٠٨٢/٣٣٧ و ٤/٣٣٨)، جه (١٨٥١/١/٥٩٤).

رودرا، ئێوه بەمەبەستی تەمبێ کردن، لەگەڵیان مەخەون، بەشێوەیەك لێیان بدەن کە ئازاری جەستەیان پێ نەگا. جا ئەگەر تەمبێ خواردو بوون‌و هاتنە ژێر فەرمانتانەوە، ئەوە ئیتر دژیان مەجولێنەوەو زەختیان لێ مەکەن، ئاگاداربن ئێوە مافتان بەسەر ژنەکانتانەوە هەیەو ژنەکانیشتان مافیان لەسەر ئێوە هەیە، مافی ئێوە بەسەر خێزانەکانتانەوە ئەوەیە: ڕێگە نەدەن کەسانێك کەئێوە ناخۆشتان دەوێن بێنە ماڵتان‌و پێ بخەنە سەر بەڕەو ڕاخەرتان، ڕێگە نەدەن کەسانێك بێتە ماڵتان کە ئێوە ڕقتان لێیەتی، هەقی ئەوانیش بەسەر ئێوەوە ئەوەیە چاکەیان لەگەڵ بکەن‌و بەگوێرەی عورف‌و عادەت بژێوو پۆشاکیان بۆ دابین بکەن.

بژێوی ژن لەسەر مێردەکەی واجبەو پیاوەکە لەسەر دابینکردنی ئەو بژێوە ئەجرو ثەوابی لای خودا بۆ دانراوە.

لە ئەبو مەسعودی (البدری)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَنْفَقَ الْمُسْلِمُ نَفَقَةً عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ يَحْتَسِبُهَا ، كَانَتْ لَهُ صَدَقَةً». بێگومان موسوڵمان کە بژێوو پێداویستی بۆ ماڵ‌و منداڵی دابین دەکاو بڕوای وایە فەرمانی خودا جێبەجێ دەکاو بەهیوای پاداشە، ئەوە بەصەدەقەو خێر بۆی دەنوسرێ.[1]

لە سەعدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی گوتم: «إِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلاَّ أُجِرْتَ عَلَيْهَا ، حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِي فِي امْرَأَتِكَ».[2] ئەتۆ هەر نەفەقەو بژێوێك ببەخشی‌و مەبەستت

---

[1] متفق عليه: خ (١/١٣٦/٥٥)، م (٢/٦٩٥/١٠٠٢)، ن (٥/٥٩٤).

[2] متفــــق عليـــــه: خ (١/١٣٦/٥٦)، م (١٢٥٠/١٦٢٨ و ٣/١٢٥١)، د (٦٤/٢٨٤٧ — ٦٦/٨)، ن (٦/٢٤٢/٢٤١).

بەو بەخشینە ڕەزامەندیی خودا بێ، دڵنیابە پاداشی خۆت وەردەگریەوە، تەنانەت تەنانەت پاروە خواردنێکیش کە دەیخەیە دەمی ژنەکەتەوە.

بەڵکوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەفەقەکێشانی خێزانی بە گەورەترین نەفەقە حیساب کردووەو فەرموویەتی: «دِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ فِي رَقَبَةٍ وَدِينَارٌ تَصَدَّقْتَ بِهِ عَلَى مِسْكِينٍ وَدِينَارٌ أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ أَعْظَمُهَا أَجْرًا الَّذِي أَنْفَقْتَهُ عَلَى أَهْلِكَ».[1] دینارێك دەبەخشی لەڕێگەی خودادا، دینارێك خەرج دەکەی بۆ ڕزگارکردنی کۆیلەیەك، دینارێك دەبەخشی بەهەژارێك، دینارێك دەدەی بەخێزانت، لەناو ئەم بەخشین‌و خێراتەدا ئەو دینارەی دەیدەی بەخێزانت لەهەموویان پاداشی گەورەترە.

نەفەقەکێشانی پیاو بۆ ماڵ‌و منداڵی

هەرکاتێ خودا منداڵی بەپیاو بەخشی، پێویستە لەسەری بەشێوەی ڕێك‌وپێك پەروەردەیان بکاو نەفەقەیان بکێشێ، قورئان دەفەرموێ: {وَلاَ تُؤْتُواْ السُّفَهَاء أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلاً مَّعْرُوفًا - النساء/٥} ماڵ‌و سامانی خۆتان مەخەنە ژێردەستی کەودەن‌و گێل‌و نەفامەکانەوە، ئەو ماڵ‌و سامانەی خودا ئێوەی کردووە بە بەرپرسی‌و دەسەڵاتدار تێیدا. لەو ماڵ‌و سامانەتان خواردنیان بدەنێ، پۆشاکیان بۆ دابین بکەن، ئامۆژگارییان بکەن‌و هەوڵ بدەن فێری هەڵس‌وکەوتی باشیان بکەن.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: نەکەی ئەو ماڵ‌و سامانەی خودا پێی داوی‌و کردوویەتی بەبژێو بۆ خۆت‌و خێزانت ڕادەستی ژن‌و منداڵەکانتی بکەی‌و بۆ خۆت تێیان ڕامێنی، بەڵکوو پێویستە بۆخۆت سەروکاری ماڵ‌و سامان بکەی‌و

---

[1] م (٢/٦٩٢/٩٩٥).

بەرێك و پێكی وەگەڕی بخەی و نەهێڵی لەژێر دەسەڵاتی خۆت دەربچێ، لەهەمان کاتدا بژێوو پۆشاك و پێداویستی خێزان منداڵەکانتی بەجوانی لێ دابین بکەی.[1]

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) موسوڵمانان هەڵدەنێ بۆ نەفەقەکێشانی ژن و منداڵ و هەموو ئەوانەی نەفەقەیان لەسەر پیاوە. دەفەرموێ: «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ مَا تَرَكَ غِنًى ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ. تَقُولُ الْمَرْأَةُ إِمَّا أَنْ تُطْعِمَنِي وَإِمَّا أَنْ تُطَلِّقَنِي . وَيَقُولُ الْعَبْدُ أَطْعِمْنِي وَاسْتَعْمِلْنِي . وَيَقُولُ الابْنُ أَطْعِمْنِي ، إِلَى مَنْ تَدَعُنِي».[2] باشترین صەدەقەو خێر ئەوەیە دەوڵەمەندی بۆ خاوەنەکەی بەجێ بێڵێ، دەستی بەرزو بەخشندە باشترە لەو دەستەی وەردەگرێ و پان دەکرێتەوە، کە تۆ ماڵ دەبەخشی و نەفەقە دەکێشی سەرەتا لەوانەوە دەست پێ بکە کەواجبە نەفەقەیان بکێشی، کوردی گوتەنی (تا ماڵ پێویستی بێ بەمزگەوت حەرامە) ژن دەبێژێ یان بژێوم بۆ دابین بکە یان تەڵاقم بدەو با بۆخۆم ڕێگایەك بۆ خۆم ڕەچاو بکەم، کۆیلە دەڵێ: بژێوم بۆ دابین بکەو کارم پێ بکە، کوڕ دەڵێ: من منداڵم پێویستە بەخێوم بکەی، ئەی کە وانەکەی دەمدەیە دەست کێ؟!

لە ئەوبانەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَفْضَلُ دِينَارٍ يُنْفِقُهُ الرَّجُلُ دِينَارٌ يُنْفِقُهُ عَلَى عِيَالِهِ».[3] باشترین دینارو پارە کەپیاو دەیبەخشێ پارەیەکە بەسەر خێزانەکەیدا دەیبەخشێ.

لەهەمان کاتدا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هۆشداری دەدا بە خەتەرناکی بوخل و دەست قوچاوی و دەفەرموێ: «كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ

---

[1] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٤/٤٥٢.

[2] خ (٥٣٥٥/٥٠٠/٩).

[3] م (٩٩٤/٦٩٢/٢)، ت (٢٠٣٢/٢٣٢/٣).

مَـنْ يَقُـوتُ»‌.[(١)] بەسـە بـۆ پیـاو تاوانبـاریو خراپـی کـە: گـوێ بەوانـە نـەدا کەبژێویان لەسەریەتی.

جا ئەگەر پیاو بەرێكو پێکی بـژێوی ژنو منـداڵی خـۆی دابـین کـردو پێی وابوو ئەوە ئەرکێکە لەسەر شانیەتیو بەهیوای پاداش بوو، ئەوە پاداشـی خۆی وەردەگرێ، خۆ ئەگەر وەکوو پێویست بەو ئەرکە هەڵنەسا، بـۆ ژنەکـەی ڕەوایە بەئەندازەی پێویستی خۆیو منداڵەکانی لەماڵی مێردەکەی هەڵبگرێو بەدزیو دەست پیسی بۆی حیساب ناگرێ.

لـە خـاتو عائیـشەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: هینـدی کـچی (عتبـە) کەژنی ئەبو سوفیان بـوو، هاتـە خزمـەت پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) عەرزی کرد ئەی پێغەمبەری خودا! ئەبو سوفیانی مێردم پیاوێکی دەست قوچاوی چـروکە، ئەوەنـدەم نەفەقـە ناداتـێ بەشـی خـۆمو منداڵـەکانم بکـا، مەگەر هەوڵ بـدەم بـدزمو نـەهێڵم پێـی بزانـێ، ئایـا مـن بـەم کـارەم تاوانبـار دەبم؟ پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرموی: «خُـذِي مِـنْ مَالِـهِ بِالْمَعْرُوفِ مَا يَكْفِيكِ وَيَكْفِي بَنِيكِ».[(٢)] بەبێ ئەوەی پێی بزانێ لە مـاڵو دارایـی ئەو ئەوەندە وەلا بنێ کە بەشی خۆتو منداڵەکانت بکاو زێدەڕەوی مەکە.

نەفەقەکێشانی باوكو دایك

لەو نەفەقە پێویستانەی لەسەر شانی مرۆڤە دابینکردنی بژێوی باوكو دایکە ئەگەر نەدارابوون، هەرکاتێ باوك هەژار بوو کوڕەکەی دەوڵەمەند بـوو، پێویـستە لەسـەر کوڕەکـە بـژێوی بـاوکی دابـین بکـا، بـۆ باوکەکـەش دروسـتە

---

(١) حسن (ص/١٦٩٢)، د (٥/١١١/١٦٧٦).

(٢) متفق عليه: خ (٩/٥٠٧/٥٣٦٤)، م (٣/١٣٣٨/١٧١٤)، د (٩/٤٤٧/٣٥١٥).

لەماڵی کوڕەکەی بەبێ ئەوەی ئیزنی بدا بەگوێرەی پێداویشستی خۆی بڕێو وەلا بنێ.

لە عوممارەی کوڕی عوصەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لەخاتو عائیشە کرد (ڕەزای خودای لێ بێ) وتم منداڵێکم لایە ماڵو سامانی تایبەتی خۆی هەیە ئایا من دەتوانم لێی بخۆم؟ وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ مِنْ أَطْيَبِ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ وَوَلَدُهُ مِنْ كَسْبِهِ».[1] بێگومان پاکترین خواردنێك کەپیاو دەیخوا ئەوەیە لەبەروبومی دەستی خۆیو ڕەنجی شانی بخوا، منداڵیش بەشێکە لەڕەنجی شانی ئەو.

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لەباوکیەوە لەباپیریەوە دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: باوکم ماڵەکەمی برد تالانی کردم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَنْتَ وَمَالُكَ لأَبِيكَ». ئەتۆ خۆتو ماڵەکەت هی باوکتن. ئەمجار پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ أَوْلاَدَكُمْ مِنْ أَطْيَبِ كَسْبِكُمْ فَكُلُوا مِنْ كَسْبِ أَوْلاَدِكُمْ».[2] بێگومان منداڵەکانتان بەشێکن لەکردو کۆو کارو کاسبیتان لەماڵو سامانیان بخۆن حەڵاڵە.

نەفەقەی خزمو کەسوکاری ئاتاج

قورئان دەفەرموێ: {وَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ – الإسراء/٣٦}: ببەخشن بەخزمو کەسوکارتان مافو حەقی خۆیان، هەروا بە هەژارانو ڕێبوار بەشی خۆیان بدەنێ.

---

[1] صحيح: (ص. د/٣٠١٥)، د (٩/٤٤٤/٣٥١١)، ت (٢/٤٠٦/١٣٦٩)، جه (٢/٧٢٣/٢١٣٧).

[2] حسن صحيح: (ص. د/٣٠١٥)، د (٩/٤٤٥/٣٥١٣)، جه (٢/٧٦٩/٢٢٩٢).

هەروەها دەفەرموێ: {فَآتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ ذَلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ - الروم/٣٨}. خزمو کەس‌وکار مافی خۆیان بدەرێ هەروەها بەهەژاران‌و ڕێبوارانیش، ئەو ئاکارو ڕەفتارە باشە بۆ ئەوانەی دەیانەوێ خودا لێیان ڕازی بێ‌و هەر ئەوانەش سەرفرازو ڕزگاربوو بەختەوەرن.

لە طاریقی (المحاری)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتینە ناوشاری مەدینە لەوکاتەدا پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەر مینبەر وتاری دەدا بۆ خەڵکەکەو دەیفەرموو: «يَدُ الْمُعْطِي الْعُلْيَا وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ».[1] دەستی بەخشندە بەرزو ڕێزدارە، ئەتۆ لەو کەسانەوە دەست پێ بکە بۆ نەفەقەکێشان کە نەفەقەیان لەسەرتە، دایکت‌و باوکت‌و خوشك‌و برات ئەمجار کێ نزیکە بەتۆ ئەوە پێش بخە بەسەر کەسانی تردا.

قورئان دەفەرموێ: {يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ مَا أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُواْ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللّهَ بِهِ عَلِيمٌ - البقرة/٢١٥}: پرسیارت لێ دەکەن چی ببەخشن؟ پێیان بڵێ: هەر ماڵ‌و سامانێك دەبەخشن بیدەنە باوك‌و دایکتان‌و خزمو کەس‌وکارتان‌و هەتیوان‌و هەژاران‌و ڕێبوار، هەر خێرو چاکەیەك بکەن خودا ئاگای لێیە. واتە خێرو صەدەقەتان بەسەر ئەو جۆرە کەسانەدا دابەش بکەن، وەکوو لە فەرموودەیەکی پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) هاتووە: «أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتَكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ».

[1] صحيح: (ص. ن/٢٥٣١)، ن (٥/٦١).

مەیمونەی کوڕی میهران ئەو ئایەتەی خوێندەوە، پاشان وتی: ئەمانە ئەوانەن کە نەفەقەیان بەسەردا دابەش دەکرێ {هیچ باسی تەبڵو زوڕناو پەیکەرو پەردەی دیواری تێدا نەکراوە}.[١]

لە سەلمانی کوڕی عامیری (الضبی) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الصَّدَقَةُ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ وَهِيَ عَلَى ذِي الْقَرَابَةِ اثْنَتَانِ صَدَقَةٌ وَصِلَةٌ».[٢] بەخشینی ماڵو سامان بەهەژار خێرە بەخزمی هەژار لەدوولاوە خێرە صەدەقەو صیلەی ڕەحمە.

لە مەیمونەی کچی (الحارث) ڕیوایەتکراوە، کە مەیمونە لەسەردەمی پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) کۆیلەیەکی ئازاد کرد دوای ئەم کارەی خۆی بۆ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) باس کرد پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ أَعْطَيْتِيهَا أَخْوَالَكِ كَانَ أَعْظَمَ لأَجْرِكِ».[٣] ئەگەر بتبەخشیایە بەخاڵوانت خێرت زیاتر دەست دەکەوت.

لە ئەنەسی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئەبو طەلحە دەوڵەمەندترین کەس بوو لەناو مەدینەدا، ماڵو سامانێکی زۆری هەبوو، خۆشەویسترین مڵکی بەلایەوە باخی (بەیرەحا) بوو، ئەم باخەی ئەبو طەلحە لەڕووی قیبلەی مزگەوتەوە بوو، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەچووە ناو ئەم باخەو لەئاوی سازگاری باخەکەی دەخواردەوە ئەنەس دەفەرموێ: کە ئایەتی {لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ – آل عمران/٩٢}. نازڵ بوو، ئەبو طەلحە چووە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد پەروەردگار لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا

---

[١] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٣/٢٥١.

[٢] صحیح: (ص. ن/٢٥٨١)، ن (٥/٩٢)، ت (٢/٨٤/٦٥٣)، جە (١/٥٩١/١٨٤٤).

[٣] متفق علیه: خ (٢١٧/٢٥٩٢، ٢/٢١٨)، م (٢/٦٩٤/٩٩٩)، د (٥/١٠٩،١١٠/٦٧٤).

تُحِبُّـونَ – آل عمـران/٩٢}. منـيش خۆشەویـسترین ملْـكو سـامانم بـاخی (بەیرەحا)یە، ئەوا كردم بەخێر لەڕێگەی خوداو بۆ ڕەزامەندی ئەو، هیوادارم خودا بۆم بكا بەتێشووی قیامەتو لای خۆی بۆم هەڵبگرێ، ئەی پێغەمبـەری خودا! بۆخۆت چۆنت دەوێ ئاوا تەصەروفی تێدا بكە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «بَخْ ذَلِكَ مَالٌ رَابِحٌ ذَلِكَ مَالٌ رَابِحٌ قَدْ سَمِعْتُ مَـا قُلْتَ فِيهَـا وَإِنِّـي أَرَى أَنْ تَجْعَلَهَـا فِـي الأَقْـرَبِينَ». بەهبەه، ئەوە ماڵێكە سوود بەخشو قازانجی باش دەكا، ئەوە ماڵێكە قازانج دەكا دەزانم چیت گوتو گوێم لێ بوو، من وام پێ باشە بیكەیە خێرو بیدەیە خزمە هەژارەكانت، ئیتر ئەبو طەلحە باخەكەی بەسەر خزمەكانیدا دابەش كرد.

نەفەقەی خزمەتكار

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمانی بەهاوەڵانی كرد خێرو صەدەقە بكەن، پیاوێك وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من دینارێكم هەیە بەكێی ببەخشم، فەرمووی: « تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى نَفْسِكَ». بۆخۆتی خەرج بكە، وتی: دینارێكی تریشم هەیە، فەرمووی: «تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى وَلَدِكَ». بیدە بەمنداڵەكەت. وتی: قوربان دینارێكی تریشم هەس. فەرمووی: «تَصَدَّقْ بِهِ عَلَى زَوْجَتِكَ». بۆ ژنەكەتی خەرج بكە. وتی: قوربان دینارێكی تریشم لایە بیدەم بەكێ؟ فەرمووی: « أَنْتَ أَبْصَرُ » تۆ خۆت باشتر دەزانی، بزانە كێ ئاتاجە بیدە بە ئەو.[1]

لە ئەبو زەڕەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِخْوَانُكُمْ خَوَلُكُمْ ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ ، وَلْيُلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلاَ تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ ، فَإِنْ

---

[1] حسن: (ص.د/١٤٨٣)، د(١٦٧٥/١١٠/٥)، ن(٦٢/٥).

كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ».[(١)] براكانتان لەژێر چاودێری ئێوەدان‌و خودا خستونیە ژێر دەستی ئێوەوە، جا کەسێك براکەی کەوتە ژێر چاودێری ئەوەوە با بۆخۆی چی دەخوا لەو خواردنە بەشی ئەویش دابین بکا.

بۆخۆی چی دەپۆشێ لەو پۆشاکە بۆ ئەویش پۆشاك بکا، کارێك نەخاتە ئەستۆیان بۆیان ئەنجام نەدرێ، ئەگەر ئەرکیان پێ سپاردن با یارمەتییان بدەن.

لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: « إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ ، فَإِنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ أُكْلَةً أَوْ أُكْلَتَيْنِ ، أَوْ لُقْمَةً أَوْ لُقْمَتَيْنِ ، فَإِنَّهُ وَلِيَ حَرَّهُ وَعِلاَجَهُ».[(٢)] ئەگەر یەکێ لەئێوە خزمەتکارەکەی خواردنی بۆ هێنا ئەگەر لەگەڵ خۆی لەسەر سفرەکە دایئەنیشێنێ با پارچەیەك یان دوو پارچە، یان پارویەك یان دوو پاروی لە خواردنەکەی بداتێ چونکە پێوەی ماندوو بووە هاڵاوو بۆن‌و بەرامی بەسەردا هاتووە...

خەیثەمە دەفەرموێ: ئێمە لەخزمەت عەبدوڵڵای کوڕی عەمر دانیشتبووین لەنکاوێك سەرکارو میرزاکەی هاتە ژورەوە، عەبدوڵڵا پێی گوت: بژیوو تفاقت دایە کۆیلەکان؟ وتی: نەخەیر، فەرمووی: رامەوەستە برۆ بژیویان بدەرێ ئەمجار فەرمووی: پێغەمبەر فەرموویەتی: «كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَحْبِسَ عَمَّنْ يَمْلِكُ قُوتَهُ».[(٣)] بەسە بۆ پیاو تاوانباری‌و گوناه: کە بژیو لەوانە بگرێتەوە کە لەژێر دەستی دان‌و خاوەنیانە.

[(١)] متفق عليه: خ(١/٨٤/٣٠)، م(٣/١٢٨٢/١٦٦١)، د(١٤/٦٥/٥١٣٥).

[(٢)] خ (٩/٥٨١/٥٤٦٠).

[(٣)] م(٢/٦٩٢/٩٩٦).

بژێوی گیانلەبەران

کەسێك بوو بەخاوەنی برێك لە گیبانلەبەران پێویستە لەسەری لەوەڕو ئاویان بۆ دابین بکا، کە کاری پێکردن زۆریان ماندونەکا... جا کەسێك بەو جۆرە مامەڵەی لەگەڵ کردن ئەوە بەهەشتییە، کەسێکیش ئاوا مامەڵەی لەگەڵ نەکردن دەچێتە دۆزەخەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ ، فَوَجَدَ بِئْرًا فَنَزَلَ فِيهَا فَشَرِبَ ثُمَّ خَرَجَ ، فَإِذَا كَلْبٌ يَلْهَثُ يَأْكُلُ الثَّرَى مِنَ الْعَطَشِ فَقَالَ الرَّجُلُ لَقَدْ بَلَغَ هَذَا الْكَلْبَ مِنَ الْعَطَشِ مِثْلُ الَّذِى كَانَ بَلَغَ بِى ، فَنَزَلَ الْبِئْرَ فَمَلأَ خُفَّهُ ، ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ ، فَسَقَى الْكَلْبَ ، فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ » . قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَإِنَّ لَنَا فِى الْبَهَائِمِ أَجْرًا . فَقَالَ « فِى كُلِّ ذَاتِ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ».[1] لەکاتێکدا پیاوێك بەڕێگایەکدا دەڕۆیشت تینوایەتی تینی بۆهێنا، بیرە ئاوێکی دۆزیەوە بەناویا ڕۆیشتە خوار تێر ئاوی لێ خواردەوە، پاشان هاتەوەدەر، سەگێکی بینی هانکە هانکی پێ کەوتبوو لەتینواندا گڵی دەخواردو هاروشێت بوبوو. پیاوەکە کە ئەوەی بینی وتی: ئەم سەگە دیارە تینوایەتی تینی بۆ هێناوە وەکوو چۆن تینی بۆمن هێنابوو، ئیتر چووەوە ناو بیرەکەو خوفەکەی پڕکرد لەئاو، ئەمجار بەدەم خوففەکەی گرتو هاتەدەرو سەگەکەی ئاودا، ئیتر خودا هەڵوێستەکەی پێ خۆش بوو لەتاوانەکانی خۆشبوو. هاوەڵان وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! بۆ ئێمە ئەگەر چاکە لەگەڵ ئەو گیانلەبەرانەش بکەین خێرمان دەگاتێ؟ فەرمووی: «فِى كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ». لەچاکەکردن لەگەڵ هەموو خاوەن جگەرێکی تەڕدا پاداش‌و ئەواب هەیە.

---

[1] متفق علیه: خ(٢٣٦٣/٤٠ و ٥/٤١)، م(٢٢٤٢/١٧٦/٤)، د(٢٥٣٣/٢/٢٢٢/٧).

لـە نافیعـەوە لـە عەبـدوڵڵاوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبــەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «عُذِّبَتِ امْرَأَةٌ فِي هِرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ فَدَخَلَتْ فِيهَا النَّارَ لاَ هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَسَقَتْهَا إِذْ حَبَسَتْهَا وَلاَ هِـيَ تَرَكَتْهَـا تَأْكُـلُ مِـنْ خَـشَاشِ الأَرْضِ».[1] ئافرەتێـك دەربـارەی پـشیلەیەك سـزا دەدرێ، بەنـدی کـرد هـەتا مردار بۆوە، نەخواردنی دایەو نە ئاوی دایـە بـە بەنـدکراوی، نـە بەرەڵڵاشـی کرد ملّو موشی خۆی لەزەوی بکاو شتێکی بەلوتەوە بچێ.

لە عەبدوڵڵای کوڕی جەعفەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ڕۆژێك پێغەمبەر لەپاشکۆی خۆیـەوە سـواری کـردم، بەسـرتەوە قـسەیەکی پـێ گـوتم بەکەسـی نـاڵێم، باشـترین شـتێك کـە پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بـێ) دەیکـردە پەنا پاسارو نەدیو بۆ قەضـای حاجـەتی «هَـدَفًا أَوْ حَـائِشَ نَخْـلٍ»، پـەنادیوارو پـەنا بـەردێك یـان کۆمەڵـە دارخورمایـەکی تێکچڕژاو. عەبـدوڵڵا دەڵـێ: ئـیتر پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بـێ) چـووە ئـەو دیـو دیـواری پیـاوێکی ئەنصاری، حوشترێکی لێ بوو کە پێغەمبەری بینـی کورکانـدی‌و ئـاو بەچـاویدا هاتەخوار، پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) چووە لای‌و فرمێـسکەکانی سڕینەوە: حوشترەکە لە کورکاندن کەوت، پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بێ) فەرمووی: خاوەنی ئەم حوشترە کێیە؟ ئەم حوشترە هی کێیە؟ گەنجێکی ئەنصاری هاتە خزمـەت پێغەمبـەرو وتـی: هـی منـە ئـەی پێغەمبـەری خـودا! پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «أَفَـلاَ تَتَّقِـي اللَّـهَ فِـي هَـذِهِ الْبَهِيمَةِ الَّتِي مَلَّكَكَ اللَّهُ إِيَّاهَا فَإِنَّـهُ شَـكَى إِلَـيَّ أَنَّـكَ تُجِيعُـهُ وَتُدْئِبُـهُ».[2] ئـەتۆ بـۆ لەئاسـتی ئـەم ئاژەڵـە بەسـتەزمانەی خـودا کردویـەتی بـە ملکـی تـۆ ناترسـی‌و

---

[1] متفق عليه: خ(٣٤٨٢/٥١٥/٦)، م(٢٢٤٢/١٧٦٠/٤).

[2] صحيح: (ص.د: ٢٢٢٢) ، د(٢٥٣٢/٢٢١ – ٢٢٣/٧).

بەزمییت پێیدا نایەتەوە؟! ئەوەتا لای من شکاتی لێ کردی بەوەی برسی دەکەی‌و زۆریش ماندوی دەکەی.

باسی کڕین‌و فرۆشتن (كتاب البيوع)

وشەی (ألبیوع) کۆی (بیع) بۆیەش جەمع کراوەتەوە چونکە جۆراو جۆرە.

(بَیع): کە بەمانا فرۆشتنە، گواستنەوەی مڵك‌و سامانە لە یەکێکەوە بۆ یەکێکی تر لەبەرامبەر پارەو بەهادا. (شراء) قبوڵکردنی ئەو گواستنەوەیە... هەریەك لە وشەی (بیع) و (شراء) لەشوێنی یەکتر بەکاردەهێندرێن.

مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتن رەوایە، ئاماژە بە ئایەتی {وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا – البقرة/٢٧٥}: خودا بەیع‌و مامەڵەی حەڵاڵ کردوەو ریبای حەرام کردوە.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَن تَكُونَ تِجَارَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ – النساء/٢٩} ئەی خاوەن باوەڕان، ئەی خودا ناسان؛ ماڵ‌و سامانی یەکتری بە ناڕەواو بێ جێ مەخۆن، مەگەر لەڕێگەی مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتنەوەو بە رەزامەندی خۆتان کڕین‌و فرۆشتن بکەن.

لە حەکیمی کوڕی حیزامەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا».[1] فرۆشیارو کڕیار خیاریان بۆ هەیە دەتوانن ژێوان ببنەوە لەدوای سەوداو مامەڵەکەیان‌و هەڵیبوەشێننەوە بەمەرجێ هێشتا لێك جیانەبوبنەوەو هەر لە مەجلیسی

[1] متفـــق عليـــــه: خ(٢١١٠/٣٢٨/٩)، م(١٥٣٢/١١٦٤/٣)، د(٣٤٤٢/٣٣٠/٩)، ت(١٢٦٤/٣٥٩/٢)، ن(٢٤٤/٧).

بەیعەکەدا مابنەوە. بەمە دەگوترێ (خیار المجلس) موسوڵمانانیش کۆڕایان هەیە لەسەر ڕەوایی‌و حەڵاڵی کڕین‌و فرۆشتن... حیکمەت‌و تێفکرینی عاقڵمەندانیش وای دەبینن کە سەوداو مامەڵە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی پێویستەو کۆمەڵگا بەبێ هەبوونی ئەم دیاردەیە ژیانی بۆ بەڕێوە ناچێ‌و مرۆڤ ناتوانێ پێداویستی ژیانی خۆی‌و خێزانی وەکوو پێویست دابین بکا.

چونکە زۆرجار ئاتاجی مرۆڤ دەکەوێتە شتێك کە لەدەستی کەسانی تردایە، ئەو کەسانەش لەوانەیە بەخۆڕایی ئەو پێداویستییەی رادەست نەکەن‌و پێی نەبەخشن، کەوابوو ڕێگا چارە بۆ گەیشتن بەو شتەی مرۆڤ پێویستییەتی کڕین‌و فرۆشتنە، تەشریعکردنی سەوداو مامەڵە هۆکارێکی سروشتییە بۆئەوەی مرۆڤ پێداویستی خۆی دابین بکا بەبێ لەرودامان‌و حەرەج.

لە (المقدام)ەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُدَ – عَلَيْهِ السَّلاَمُ – كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ».[1] کەس خواردەمەنییەکی پاك‌و خاوێنی نەخواردووە لەوەی: کە بەدەستی خۆی بەرهەمی دێنێ، بێگومان داود پێغەمبەریش لە کاسبی‌و داهاتی دەستی خۆی بژیوی خۆی دابین دەکرد.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لأَنْ يَحْتَطِبَ أَحَدُكُمْ حُزْمَةً عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ أَحَدًا ، فَيُعْطِيَهُ أَوْ يَمْنَعَهُ»[2]: ئەگەر یەکێك لە ئێوە بەکۆڵ داربێنێ لە کەژو بیفرۆشێ باشترە لەوە دەست لە خەڵکی پان بکاتەوە جا بیدەنێ یان نەیدەنێ.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٥٥٤٦) ، خ(٢٠٧٢/٣٠٣/٤).

[2] صحيح: (ص.ج/٧٠٦٩) ، خ(٢٠٧٤/٣٠٣/٤)، ت(٦٧٥/٩٤/٢)، ن(٥/٩٦).

دەوڵەمەندی ج خراپیەكی تێدانیە بۆ كەسێك لەخودا ترس بێ

لە موعازی كوڕی عەبدوڵڵای كوڕی خوبەیبەوە لەباوكییەوە لە مامیەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ بَأْسَ بِالْغِنَى لِمَنِ اتَّقَى وَالصِّحَّةُ لِمَنِ اتَّقَى خَيْرٌ مِنَ الْغِنَى وَطِيبُ النَّفْسِ مِنَ النِّعَمِ».[1] دەوڵەمەندیو سامانداری ج خراپیەكی تێدانیە بۆ كەسێك تەقواكاربێ لەشساغیش بۆ تەقواكار لە دەوڵەمەندی باشترە دەروون پاكی جۆرێكە لە نیعمەتەكانی خودا.

هەڵنان بۆ بەرهەمهێنانو كاسبی كردن بۆ دابینكردنی بژیو

لە جابیری كوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ فَإِنَّ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا وَإِنْ أَبْطَأَ عَنْهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ خُذُوا مَا حَلَّ وَدَعُوا مَا حَرُمَ»[2]: ئەی خەڵكینە! لەخودا بترسن، تەقوای خودا بكەن، بەشێوەی ڕێكو پێك هەوڵی دابینكردنی ژیان بدەن، هەر داواكاریەكتان بوو بەجوانی دەری ببڕن، دڵنیابن هیچ كەسێك نامرێ هەتا رزقو رۆژی خۆی تەواونەكا، هەرچەندە هەندێ جار بەسستیو كەمو كوڕی دەستی بكەوێ، تەقوای خودا بكەنو بەجوانی داوای شت بكەن، لەڕێگەی ڕەواو شەرعییەوە هەوڵی دابینكردنی بژیوبدەن، حەلاڵ وەربگرنو واز لە حەرام بێنن.

---

(١) صحيح: (ص.جة/١٧٤١) ، جة(٢/٧٢٤/٢١٤١).

(٢) صحيح: (ص.جة/١٧٤٣) ، جة(٢/٧٢٥/٢١٤٤).

هەڵنان بۆ راستگۆیی‌و هەڕەشەکردن لە درۆزنی

لە حەکیمی کوڕی حیزامەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا – أَوْ قَالَ حَتَّى يَتَفَرَّقَا – فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا ، وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا». [١] فرۆشیارو کڕیار مافی ژێوان بوونەومیان هەیە، بەمەرجێ دوای مامەڵەکردنەکە لەیەکتر جیانەبووبنەوە، جا ئەگەر لە مامەڵە کردنەکەیاندا راستگۆ بوون‌و عەیب‌و خەوشی کاڵاکەیان نەشاردەوە بەرەکەت دەکەوێتە مامەڵەکەیانەوە، ئەگەر وانەبوون‌و عەیب‌و خەوشی کاڵاکەیان شاردەوە درۆو دەلەسەیان تێداکرد بەرەکەت‌و گەشەی مامەڵەکەیان پوچ دەبێتەوەو خێرو خۆشی لێ نابینن.

لە عوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ وَلاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ بَاعَ مِنْ أَخِيهِ بَيْعًا فِيهِ عَيْبٌ إِلاَّ بَيَّنَهُ لَهُ». [٢]: موسوڵمان برای موسوڵمانە، حەڵاڵ نیە بۆ موسوڵمان کاڵایەك بەبرای موسوڵمانی بفرۆشێ‌و عەیبێکی تێدابێ پێی نەڵێ‌و وەکوو پێویست بۆی رون نەکاتەوە.

هەڵنان بۆ ئاسانکاری‌و لێبوردەیی لە مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتندا

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «رَحِمَ اللَّهُ رَجُلاً سَمْحًا إِذَا بَاعَ، وَإِذَا اشْتَرَى،

---

[١] لەوەپێش تێپەڕی.

[٢] صحيح: (ص.ج/٦٧٠٥) ، جة(٢/٧٥٥/٢٢٤٦).

وَإِذَا اقْتَضَى»[1]: ڕەحمەتی خودا لەپیاوێك لێبوردەبێ لەكاتی فرۆشتندا، لەكاتی كڕیندا، لەكاتی داواكردنو بڕیارداندا.

مۆڵەتدانی نەبوو تا سەرخۆی دەكەویتەوەو تەنگژەی نامێنێ

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كَانَ تَاجِرٌ يُدَايِنُ النَّاسَ، فَإِذَا رَأَى مُعْسِرًا قَالَ لِفِتْيَانِهِ تَجَاوَزُوا عَنْهُ، لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنَّا، فَتَجَاوَزَ اللَّهُ عَنْهُ».[2] بازرگانێك هەبوو قەرزی دەدا بە خەڵك، جا ئەگەر بیزانیایە یەكێك لە قەرزدارەكانی نەبووە بە پیاوەكانی خۆی دەگوت: لە قەرزەكەی خۆشبنو بیكوژێننەوە، بەڵكوو خودا لێمان خۆشبێ، لەپاداشی ئەوەدا خودا لە تاوانەكانی خۆش بوو.

نەهیكردن لەغەش

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەلای پیاوێكدا تێپەڕی خواردەمەنی دەفرۆشت (دانەوێڵەیەك بوو) پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی بردە ناو كۆمەڵە دانەوێڵەكەیەوە، بینی غەشی تێدابوو، شێدار بوو. فەرموری: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ غَشَّ»[3]: كەسێك غەش بكا لەپێڕی ئێمە نیە.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٤٤٥٤) ، خ(٢٠٧٦/٢٠٦/٤).

[2] صحيح: (ص.ج/٣٤٩٥) ، خ(٢٠٧٨/٣٠٨/٤).

[3] صحيح: (الإرواء/١٣١٩) ، (ص.جة/١٨٠٩)، جة(٢٢٢٤/٧٤٩/٢)، د(٣٤٣٥/٣٢١/٩)، ت(١٣٢٩/٣٨٩/٢)، م(١٠٢/٩٩/١).

هەڵنان بۆ زوو دەست بەکاربوون لەپێناو بەدەستهێنانی رزق

لە صەخری (الغامدی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «اللَّهُـمَّ بَـارِكْ لأُمَّتِـي فِـي بُكُورِهَـا»[1] خودایە بەرەکەت بخەرە کاروباری ئومەتەکەم ئەوانەی بەیانیان زوو دەچنە سەر ئیشەکانیان‌و زوو دەست بەکاردەبن.

لە سالمی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە لە باوکییەوە لە باپیریەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَـنْ قَالَ حِينَ يَدْخُلُ السُّوقَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَـهُ لَـهُ الْمُلْـكُ وَلَـهُ الْحَمْـدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ كُلُّهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ - كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ وَمَحَا عَنْهُ أَلْفَ أَلْـفِ سَـيِّئَةٍ وَبَنَـى لَـهُ بَيْتًـا فِـي الْجَنَّـةِ»[2]: کەسێك لەوکاتەدا دەچێتە ناو بازاڕەوە بڵێ {لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَحْدَهُ لاَ شَـرِيكَ لَـهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لاَ يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ كُلُّـهُ وَهُـوَ عَلَـى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ} پەروەردگار هەزار هەزار چاکەی بۆ دەنووسێ‌و هەزار هەزار تاوانی لێ دەکاتەوەو خانوێکی لەبەهەشتدا بۆ بنیات دەنێ.

ئەو شوێنانەی نابێ مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتنیان تێدابکرێ

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُـوا لاَ أَرْبَـحَ اللَّـهُ تِجَارَتَكَ».[3] ئەگەر بینیتان کەسێك لەمزگەوتدا کاڵا دەفرۆشێ یان دەیکڕێ، بڵێن: یاخودا سەوداو مامەڵەکەت بەرەکەت ئامێز نەبێ.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٨١٨) ، جة(٢/٧٥٢/٢٢٣٦)، ت(٢/٣٤٣/١٢٣٠)، د(٧/٢٦٥/٢٥٨٩).

[2] حسن: (ص.جة/١٨١٧)، جة(٢/٧٥٢/٢٢٣٥).

[3] صحيح: (ص.ت/١٣٢١)، ت(٢/٣٩١/١٣٣٦).

ئەو کاتانەی سەوداو مامەڵەیان تێدا دروست نیە

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ. فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ – الجمعة/٩ – ١٠}: ئەی ئەوانەی ئیمانتان هەیە؛ ئەگەر لەڕۆژی هەینیدا بانگدراو بانگکران بۆ نوێژ بەپەلە بڕۆن بۆ بەجێهێنانی نوێژو واز لەسەوداو مامەڵە بێنن، ئەو باش‌و پەسەندە بۆ ئێوە ئەگەر ئێوە بزانن. جا کە نوێژ ئەنجام درا ئەوە بە ناو زەویدا بڵاو ببنەوەو خەریکی کارو کاسبی خۆتان بن‌و هەوڵ بدەن فەضل‌و نیعمەتی خودا بەدەست بێنن، یادی خودا زۆر بکەن بەڵکوو بەختەوەری هەردوو جیهان بەدەست بێنن.

ئیبنولعەرەبی دەڵێ: ئەوەی ئایەتەکە ئاماژەی پێ کرد کۆڕای زانایانی ئیسلامی لەسەرەو خیلاف لەوەدانیە کە لەکاتی نوێژی جومعەدا مامەڵە حەرامە. ئەگەر سەودایەك لەوکاتەدا کرا فەسخ دەبێتەوە. هەر سەوداو کاروبارێك مرۆڤ لە نوێژی جومعە مەشغوڵ بکا ئەوە حەرام‌و یاساغەو دانامەزرێ‌و بە هەڵوەشاو حیساب دەکرێ... ئەم حوکمەش بە مەبەستی رەدع‌و وازهێنانە لە ئەنجامدانی مامەڵە کردن لەکاتی نوێژی هەینیدا.[1]

خودا کڕین‌و فرۆشتنی حەڵاڵ کردووە

لە ئەصڵ‌و بناغەدا هەموو کڕین‌و فرۆشتنێك دروستە بەهەر شێوەیەك بێ، مادام رەزامەندی کڕیارو فرۆشیاری تێدا بێتەجێ‌و شاریع نەی لێ نەکردبێ.

---

[1] احکام القرآن/١٨٠٥ – ٤/١٨٠٦.

ئەو كڕين و فرۆشتنانەی شەرع نەی لێ كردون

١- بيع الغرر: سەودای زيانئامێز:

بريتييە لە هەر كڕين و فرۆشتنێك نەزانی لەخۆ گرتبێ، يان موجازەفەو خەتەريات و قوماری تێدابێ.

لە ئەبو هورەيرەوە ڕيوايەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی كرد لە كڕين و فرۆشتنی كاڵايەك ناديارييی تێدابێ و كاڵاو سيعر ناديار بێ يان ناديارييی تێدابێ. هەروا نەهی كرد لە (بيع الحصاة) ئەم جۆرە مامەڵەيە بريتييە لەوە فرۆشيار بڵێ ئەم بەردوچكە دەهاوێژم كەوتەسەر كام كاڵا ئەوەم پێ فرۆشتی. يان ئەم بەردە هەڵدەدەم تاكوێ گەيی ئەو مەسافەيەت لە زەوييەكە پێ دەفرشم. يان ئەم سەودايەت لەگەڵ دەكەم و ئەتۆ خيارت هەبێ هەتا ئەم بەردە دەهاوێژم. يان خودی بەرد هاويشتنەكە بكەنە عەقدی فرۆشتنەكە. بڵێ هەركاتێ بەردم گرتە ئەو قوماشە ئەو كاڵايە ماڵت بێ و پێم فرۆشتی.

ئيمامی نەوەوی لە شەرحی موسليمدا (ج١٠/١٥٦) دەفەرموێ: نەهی كردن لە (بيع الغرر) مامەڵەی فرت و فێڵاوی، بنەمايەكی گەورەيە لە بنەماكانی باسی سەوداو مامەڵە، بۆيە ئيمامی موسليم ئەم باسەی لە كتێبەكەيدا پێش خستووە، چەند نموونەی سەوداو مامەڵەی ناشەرعی تێدان و هەموويان دەچنە بواری بەيعی غەرەرەوە. وەكوو فرۆشتنی كۆيلەی راكردو، فرۆشتنی شتی نەبوو، شتی نەزانراوو نامەعلووم، هەر كاڵايەك نەتوانی تەسليمی بكەی، كاڵايەك بەتەواوی ملكی فرۆشيار نەبێ، فرۆشتنی ماسی لە ئاوی زۆردا، شير لە گواندا، فرۆشتنی بێچوو لەسكی دايكەكەيدا. فرۆشتنی كۆمەڵێكی ناديار لەچەند كۆمەڵە گەنمێك، فرۆشتنی كراسێك لەچەند كراسێك، مەڕێك يان بزنێك لە رانە مەڕێكداو شتی لەوجۆرە هەموو

ئەو سەوداو مامەڵانە نادروستو ناشەرعین. چونکە زیانی بۆ کڕیار تێدایەو هیچ پێویستیاتێکیش نیەحەڵاڵی بکا.

هەر نەوەوی دەفەرموێ: ئەگەر پێویستیاتێك هەبوو داخوازی ئەوەبوو مل بدەین بۆ مامەڵەیەك کە (بیع الغرر) بێو بە ناڕەحەتیو موشەققەت نەبایە نەدەتواندرا خۆی لێ بپارێزی، زیانەکەش زۆر نەبوو، مامەڵەکە لەبەر ناچاریی دروستە، بۆیە موسوڵمانان کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوەی جبەو کەوای ناوهاخندراو – هەرچەندە ناوهاخنەکە نابیندرێ – دروستە، خۆئەگەر بەتەنیا ناوهاخنەکەی پێ بفرۆشی دروست نیە.

هەروا فەرموویەتی: پێویستە بزانرێ کە (بیع الملامسة) خاوەن کاڵا بڵێ ئەگەر دەستت رێی کەوت ئەوە ماڵت بێ (بیع المنابذة) هەر لەگەڵ کاڵاکەم بۆ هاویشتی ئەوە ماڵت بێو دەبێ قبوڵت بێ، هەروا (بیع حَبَل الحبلة) بڵێ: ئەگەر حوشترەکەم زا بێچوی بوو پاشان ئەم بێچوە گەورەبوو ئاوس بوو بێچوی ئەوم پێ فرۆشتی هەروەها (بیع الحصاة) بڵێ: ئەم بەردە هەڵدەدەم لەکامیان کەوت لەو کاڵایانە ماڵتەو دەبێ بەهاکەیم بدەیتێ. هەروا تۆوی ئەسپو ئاژەڵی تری نێرو شتی لەو جۆرەی باسکران فرۆشتنیان حەرامە، دەچنە بواری (بیع الغرر)ەوە. بەڵام بەتایبەتی ئەم چەند شتە ناویان هێنراوە چونکە ئەو جۆرە مامەڵانە لەسەردەمی نەزانیدا باوبوون.

نەی کردن لە بەیعی مولامەسەو مونابەزە

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: نەی کراوە لەدوو جۆرە سەوداو مامەڵە: کە سەودای مولامەسەو مونابەزەن. مولامەسە ئەوەیە هەریەك لە کڕیارو فرۆشیار بەبێ تێفکرین دەست بدەن لە پۆشاکی یەکتریو دەست لێدانەکەیان بریتی بێ لە عەقدەکە. یان مولامەسە بریتییە لەوە پیاو

بە پیاو بڵێ: ئەم قوماشەت پێ دەفرۆشم بەو قوماشەو هیچیان سەیری قوماشەکان نەکەن بەڵکوو دەستیان لێ بدەن.

منابذە = موونابەذە: ئەوەیە کابرا بڵێ ئەوەی لامە بۆتی هەڵدەدەم ئەوەی لاتە بۆم هەڵبدە، ئیتر هەریەکەیان ئەوەی لایەتی هەڵی بدا بۆ ئەوی تریانو هیچیان نەڕوانێ بۆ قوماشو کاڵای ئەویتریان[1].

لە ئەبو سەعیدی (الخدری)یەوە ڕیوایەتکراوە: (نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– عَنْ بَيْعَتَيْنِ وَلِبْسَتَيْنِ نَهَى عَنِ الْمُلاَمَسَةِ وَالْمُنَابَذَةِ فِى الْبَيْعِ).[2] دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەدووجۆر مامەڵەو دوو شێوە پۆشاك نەهی لێ کردین.

الملامسة: بریتییە لەوەی پیاو دەست لە قوماشی یەکێکی تر بدا، جا بەشەو بێ یان بەڕۆژ بێ.

المنابذة: ئەوەیە پیاو پۆشاك یان بڵێ کاڵاکەی هەڵبدا بۆ پیاوێکی ترو ئەویش قوماشەکەی یان بڵێ کاڵاکەی بۆئەم هەڵبدا ئەمە شێوەی سەوداکەیان بێ بەبێ تێفکرینو ڕەزامەندی نواندن.

فرۆشتنی بێچووی بێچوویك کە هێشتا لەدایك نەبوە (بيع حبل الحبلة)

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: خەڵکی سەردەمی نەفامی گۆشتی نوێنگینە حوشتریان دەفرۆشت، کە هێشتا حوشترەکەیان نەبوو تەنانەت گۆشتی بێچوی بێچوە حوشترێك کە هێشتا لەدایك نەبووبوو. هۆی دروست نەبوونی ئەم جۆرە مامەڵەیە نەزانینی ماوەکەیە.

---

[1] صحيح: (مختصر م/٩٣٨) ، م(١٥١١-٢-/١١٥٢/٣).

[2] متفق عليه: م(١٥١٢/١١٥٢/٣) وهذا لفظه، خ(٤٤، ٢١٤٧/٣٥٨/٤)، د(٣٣٦٢/٢٣١/٩)، ن(٢٦٠/٧).

حَبَل الحبلة: ئەوەیە حوشتر لەدایك بێ، پاشان ئەم حوشترە لەدایك بووە گەورەببێ سكو زا بكا. كابرا بێ پێش ئەوەی حوشترە دایكەكە لەدایك بێ بێچووەكانی بفرۆشێ. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ كردن لەوەی ئەو جۆرە سەودایە بكرێ.

بیع الحصاة: فرۆشتن بە بەردوچكە بۆهاویشتن

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەی كرد لە فرۆشتنی كاڵا بەشێوەی بەردوچكە بۆ هەڵدان، هەروا هەر مامەڵەیەك فێڵو هەڵخەڵەتاندنی تێدابێ. (لەوەپێش ئەم باسە تێپەڕی).

ئیمامی نەوەوی لە شەرحی موسلیمدا (ج١٠/١٥٦) دەفەرموێ: (بیع الحصاة) سێ تەئویلی بۆ دەكرێ:

١- بەم جۆرە فرۆشیار بڵێ: ئەم بەردە دەهاوم، كەوتە سەر كام جۆر لەم كراسانە؛ لەم تۆپە قوماشانە ئەوە ماڵت بێ. یان لێرەوە ئەم بەردە هەڵدەدەم تا كوێ گەیشت لێرەوە تا ئەوێت پێ دەفرۆشم.

٢- بڵێ من ئەم كاڵایەم پێ فرۆشتی، ڕێگەی خیارو هەڵوەشاندنەوەت هەبێ تا ئەم بەردە دەهاوم لەگەڵ بەردەكەم فڕێ دا ئیتر ماڵت بێو مافی هەڵوەشانەوەت نەبێ.

٣- ئەوەیە خودی هەڵدانی بەردەكە بریتی بێ لە مامەڵەكە بەم جۆرە بڵێ: هەركاتێ ئەم بەردەم هەڵدا بۆسەر ئەو كراسە ئەوە لێم كڕیوی‌و ماڵمە.

فرۆشتنی تۆماوی نێر

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە فرۆشتنی تۆماوی فەحل، واتە: تۆماوی ئەسپو کەڵەگاو نێرەکەرو نێریو بەران.[1]

فرۆشتنی کاڵایەك کەنەتبێ

لە حەکیمی کوڕی حیزامەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: عەرزی پێغەمبەرم کرد؛ وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! پیاو هەیە داوام لێ دەکا شتێکی پێ بفرۆشم منیش شتەکەم نیە، ئایا پێی بفرۆشم؟ فەرمووی: « لاَ تَبِعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ».[2] شتێك مەفرۆشە کەنیتە.

فرۆشتنی کاڵا پێش ئەوەی بکەوێتە ژێر دەستت

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنِ ابْتَاعَ طَعَامًا فَلاَ يَبِعْهُ حَتَّى يَقْبِضَهُ». کەسێك تەعامێکی کڕی با نەیفرۆشێتەوە تا دەکەوێتە ژێردەستی، کە کەوتە ژێر کۆنترۆڵی خۆی ئەوجا دەتوانێ بیفرۆشێتەوە، ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: پێم وایە هەموو کاڵایەك وەکوو خۆراك وایە.[3]

ئەم بۆچوونەی ئیبنو عەبباس لە حەدیسێکی مەرفوعدا چەسپاوە، وادیارە ئیبنو عەبباس فەرموودەکەی پێ نەگەیشتووە.

لە حەکیمی کوڕی حیزامەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بە پێغەمبەرم گوت: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمن معامەلە چیم، دەکڕمو دەفرۆشم چیم بۆ

---

(١) صحيح: (مختصر م/٩٣٩) ، خ(٢٢٨٤/٤٦١/٤)، د(٣٤١٢/٢٩٦/٩).

(٢) صحيح: (الإرواء/١٢٩٢) ، جة(٢١٨٧/٧٣٧/٢)، ت(١٢٥٠/٣٥٠/٢)، د(٨٦٣٤/٤٠١/٩).

(٣) متفق عليه: م(١٥٢٥ -٣٠-/١١٦٠/٣) واللفظ له خ(٢١٣٥/٣٤٩/٤)، د(٣٤٨٠/٣٩٣/٩).

حەلاڵەو چیم لێ قەدەغەیە؟ فەرمووی: « فَإِذَا اشْتَرَيْتَ بَيْعاً فَلاَ تَبِعْهُ حَتَّى تَقْبِضَهُ»[1]: ئەگەر کاڵایەکت کڕی تا وەری نەگری‌و نەیخەیە ژێر دەستی خۆت مەیفرۆشەوە.

لە طاوسەوە لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنِ ابْتَاعَ طَعَامًا فَلاَ يَبِعْهُ حَتَّى يَكْتَالَهُ».[2] کەسێك طەعامێکی کڕی با نەیفرۆشێتەوە تا دەیخاتە ژێر دەستی خۆی. بە ئیبنو عەبباسم وت: بۆ؟ فەرمووی: ئەی ئەوەنیە ئەو فرۆشیارو کڕیارە مامەڵە بەپارەکە دەکەن‌و هێشتا کاڵاکە وەرنەگیراوە.

سەودا لەسەر سەودا

لە ئیبنو عومەرەوە هاتووە: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ».[3] هیچ کام لەئێوە نابێ سەودا لەسەر سەودا بکا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَسُمِ الْمُسْلِمُ عَلَى سَوْمِ أَخِيهِ».[4] با موسوڵمان سەودا لەسەر سەودای برای موسوڵمانی نەکا.

هیچ خراپیەك نابیندرێ ئەگەر یەکێك لە مەزادکردندا سەودا لەسەر سەودای برای موسوڵمانی بکا بە مەرجێ نیازی کڕین بێ.

---

[1] صحيح لغيره: حم(١٥٣١٦/٣٢/٢٤).

[2] متفق عليه: م(١٥٢٥-٣١/١١٦٠/٣) وهذا لفظه خ(٢١٣٢/٣٤٧/٤)، د(٣٤٧/٣٩٢/٩).

[3] متفق عليه: خ(٢١٦٥/٣٧٣/٤)، م(١٤١٢/١١٥٤/٣)، جة(٢١٧١/٧٣٣/٢).

[4] صحيح: (الإرواء/١٢٨٩)، م(١٥١٥/١١٥٤/٣).

عـەطاء دەفەرموێ: مـن زۆرم لـەم باسـە كۆڵیوەتـەوەو گەیـشتومە ئـەو قەناعەتە: كە هیچ خراپیەك نابینـدرێ لـەوەدا زەمكـردن‌و زیـادكردن بەسـەر موشتەرىدا بكـرێ، وەڵێ ئەگـەر زیادكردنەكە بـەنیازی كـڕین نـەبوو، بـەڵكوو بۆئەوە بوو كاڵاكە بەرزبكەیەوە ئەوە ناشەرعییەو دروست نیە. چونكە ئـەوە ئەو پێدا هەڵگوتن‌و چاووڕاو كردنەیە كە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) نەهی لێ كردوە.[1]

ئیبنو ئەبو ئەوفا دەڵێ: (ألنـاجش) واتـە: چاووڕاوكەر ریبـا خـۆرەو بـە خائین حلێبە.

پێش فرۆشی مودەكاری (بیع العینة)

ئەم جۆرە مامەڵەیە ئەوەیە كاڵایەك بفرۆشی بەنرخێك بەقەرز پاشـان پێش ئەوەی كڕیار ماڵەكە وەربگرێ بەحازر لێی بكڕێتەوە بەنرخێكی كـەمتر لەو نرخەی پێی فرۆشتووە.

لـە ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتكراوە: كـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرموویـەتی: «إِذَا تَبَـايَعْتُمْ بِالْعِينَـةِ وَأَخَـذْتُمْ أَذْنَـابَ الْبَقَـرِ وَرَضِـيتُمْ بِالزَّرْعِ وَتَرَكْتُمُ الْجِهَادَ سَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ذُلاًّ لاَ يَنْزِعُهُ حَتَّى تَرْجِعُوا إِلَى دِينِكُمْ».[2] ئەگەر بەشێوەی (عینة) سەوداو مامەڵەتان كرد هەركاتێك خـەڵكی چـروكیان نواند رژدو چاو چنۆك بوون لە دینارو درەمدا، مامەڵەی عینـەیان كـرد: واتـە بازرگانـەكان كـاڵای خۆیـان فرۆشـت بـە قـەرزو لەپاشـان هـەمان كاڵایـان لـە كڕیارەكان كڕیەوە بە حازرو بەكەمتر لەو نرخەی پێیان فرۆشـتووە، لـەكاتێكا غـەزاو جیهـاد پێویـست بـوو ئـەوان خـەریكی جـوتكردن‌و كـشت‌و كـاڵ كـردن بووون‌و وازیان لە جیهاد هێناو خۆشیان بـۆ حازرنـەكرد، ئـەوە خـودا تـەنگ‌و

[1] متفق علیه: (٢١٤٢/٣٥٥/٤)، م(١٥١٦/١١٥٦/٢).

[2] صحیح: (ص.ج/٤٣٢) ، د(٣٤٤٥/٣٣٥/٩).

چەڵمەو گرفتاربوونتان بەسەردا دەداو پێوەی دەتلێنەوەو لەسەرتان لانابا هەتا نەگەڕێنەوە بۆ پەیڕەویکردنی ئایینەکەتان.

فرۆشتنی بەقەرز بە نرخی زیاد (فرۆشتنی بەقیسط)

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « مَنْ بَاعَ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ فَلَهُ أَوْكَسُهُمَا أَوِ الرِّبَا »[1]: کەسێك دوو سەودا بەیەك سەودا ئەنجام بدا، وەکوو ئەوە بڵێ ئەم کراسەم پێ فرۆشتی بەحازر بە دەدینارو بە قەرز بە دوانزە دینارو بەلایەکدا ساغی نەکردەوە دەبێ بەبەها کەمەکە رازی بێ و خۆی و بەرامبەرەکەی تووشی سودخۆریی نەکا، خۆ ئەگەر لەسەر شێوەیەك ڕێك کەوتن ئەوە سەوداکەیان دروستە.

لە سیماکەوە لە (عبدالرحمن)ی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە لە باوکییەوە ڕیوایەت دەکا، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەوەی دوو سەودا لەیەك سەودادا بکرێ.

سیماك دەفەرموێ: شێوەی ئەنجامدانی دوو سەودا لەیەك سەودادا بەم جۆرەیە پیاوێك سەودابکا بڵێ: ئەم کالآیە بەقەرز بە ئەوەندە پارە بە حازریش بە ئەوەندە، بەلایەکدا نەی بڕێنێتەوە.[2]

(بيع المعاومة) فرۆشتنی بەروبوومی درەخت دوو ساڵ و زیاتر

لە ئیبنو زوبەیرو سەعیدی کوڕی (میناء)ەوە، لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی

---

[1] حسن (ص.ج/٦١١٦)، د(٣٤٤٤) ولمزيد من التفصيل راجع السلسلة الصحيحة للألباني/٢٣٢٦).

[2] صحيح لغيره حم: (٣٢٤/٣٧٨٣ و ٦/٣٢٥)، ت الأرناؤوط.

کردووه له مامەڵه بەشێوەی (معاومـة) راوییـەکیان دەڵێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەجیاتی (ألمعاومة) وشەی (بیع السنین) فەرمووە.[1]

ئیبنولونذیر دەڵێ: فوقـەها کۆڕایـان هەیـە لەسـەر ئـەوە: کـە فرۆشتنی میوەی درەخت بۆ چەند ساڵێك دروست نیە.[2]

خەطابی دەڵێ: وشەی (ألمعاومة) لەسەر کێشی (ألمفاعلـة)یـەو لـە (ألعـام) وەرگیراوە بریتییە لە فرۆشتنی میوەی درەخـت بۆمـاوەی چـەند سـاڵێك. بـەم جۆرە پیـاو بـەری درەختـە خورمایـەك یـان چـەند درەختێـك بفرۆشـێ بـە یەکێکی تر بۆماوەی چەند ساڵێك، ئەم جۆرە مامەڵەیە زیانی تێدایە. چـونکە ئەو شتێك دەفرۆشێ: کە بـوونی نیـە لـەکاتی مامەڵەکەدا، شـتە فرۆشـراوەکە هەر نەهاتۆتـەدی، ناشـزاندرێ ئـاخۆ دێتـە دی یـان نـا؟ نازانـێ ئـاخۆ درەختـە خورماکە بەر دەگرێ یان نا.[3]

قەرزو کڕینو فرۆشتن بەیەك سەودا (سلف وبیع)

له عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ يَحِلُّ سَلَفٌ وَبَيْعٌ».[4]

خەطابی دەڵێ: مانای (سلف) قەرزە. ئەم مامەڵەیە بـەم جۆرەیـە کـابرا بڵێ: ئەو کاڵایەت پێ دەفرۆشم بەئەو نرخە بەمەرجێ هەزار دینـارم بەقـەرز بدەیتێ، ئەم مامەڵەیە فاسیدەو دانابەسترێ چونکە ئەو بۆیە قەرزی پێ دەدا: کـە لـەکڕینی کاڵاکـەدا خـاتری بگـرێ، کـەوابوو نرخـی کاڵاکـە نادیـار دەبـێ.

---

[1] م(١٩٣٦ -٨٥-/١١٧٥/٣)، د(٣٣٥٩/٢٢٩/٩)، جة(٢٢١٨/٧٤٧/٢).

[2] الإجماع: (٤٧٩/١١٥).

[3] معالم السنن ج٥/٤٤.

[4] حسن صحيح: (ص.د/٢٩٩٢) ، د(٣٤٨٧/٤٠٢/٩)، ت(١٢٥٢/٣٥١/٢)، ن(٢٨٨/٢٩٥/٧).

هەروەها چونکە هەر قەرزێك سود بۆ خاوەن قەرزەکە رابکێشێ دەچێتە چوارچێوەی ریباوە.[١]

نەیکردن لە فرۆشتنی (طەعام) هەتا دوجار نەپێورێ

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەی کرد لەفرۆشتنی (طەعام) هەتا ربەی فرۆشیارو ربەی کڕیار تێیدا بەکار نەبێ.[٢]

لە ئیمامی عوسمانەوە دەگێڕدرێتەوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووە: «إِذَا بِعْتَ فَكِلْ ، وَإِذَا ابْتَعْتَ فَاكْتَلْ»: کە خۆراکت فرۆشت پێوانەی بکە بۆ کڕیار کە کڕیشت شتەکردراوەکە بپێوە.[٣]

فرۆشتنی حەیوان بە حەیوان بەقەرز (بيع الحيوان بالحيوان نسيئة)

لە سەمورەی کوڕی جوندوبەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەیکردوە لە فرۆشتنی حەیوان بەحەیوان بەقەرز.[٤]

ئەگەر حەیوان بەحەیوان فرۆشرا دروستە زیدەی تێدابێ بەمەرجێ حازر بەحازر بێ.

لە جابیرەوە ریوایوەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ بَأْسَ الْحَيَوَانُ بِالْحَيَوَانِ وَاحِدًا بِاثْنَيْنِ يَدًا بِيَدٍ وَكَرِهَهُ نَسِيئَةً».[٥]

---

[١] معالم السنن (٥/١٤٤).

[٢] حسن: (ص.جة/١٨١٢)، جة(٢٢٢٨/٧٥٠/٢).

[٣] خ: (٣٤٣ و ٣٤٤/٤).

[٤] صحيح: (ص.د/٢٨٦٩) ، د(٣٣٤٠/٢٠٥/٩)، جة(٢٢٧٠/٧٦٣/٢)، ن(٢٩٢/٧).

[٥] صحيح: (ص.جة/١٨٤٢) ، جة(٢٢٧١/٧٦٣/٢).

فرۆشتنی گیانلەبەر بە گیانلەبەر دروستە حەیوانێك بەدوو حەیوان حازر بەدەستو دەست بەدەست. بەڵام بەشێوەی قەرز بەلایەوە پەسەند نەبوو.

فرۆشتنی خورمای تەڕ بە خورمای وشك (بيع الرطب بالتمر)

لە سەعدی کوڕی ئەبو وەقاصەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری لێ کرا دەربارەی فرۆشتنی خورمای تەڕ بە خورمای وشکەوە بوو. فەرمووی: «أَيَنْقُصُ الرُّطَبُ إِذَا يَبِسَ».؟ ئایا خورما تەڕەکە کەوشکبۆوە کەم دەکا؟ وتیان: بەڵێ، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لێ کردن کە ئەو جۆرە مامەڵەیە بکەن.[1]

فرۆشتنی میوە بە خواردەمەنی بە پێوانە

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە مامەڵەکردن بەشێوەی موزابەنە، بەمجۆرە بەروبوومی پەرژینی باخەکەی ئەگەر خورمابوو بفرۆشێ بە خورمای وشکەوەکراو ئەگەر دارمێو بوو بەرەکەی بفرۆشێ بەمێوژ بەپێوانە، ئەگەر کشتو کاڵی تر بوو بیفرۆشێ بە خواردەمەنی بە پێوانە. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەهەموو ئەم جۆرە سەودایانە کرد.[2]

ئیبنو بەطال دەڵێ: زانایان کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە کە دروست نیە فرۆشتنی بەروبووم پێش لێکردنەوەو چنینی بە خواردەمەنی چونکە فرۆشتنی کاڵای نادیارو نەزانراوە بەکاڵای دیاریکراو.

---

[1] صـــــــحيح: (ص.ت/١٢٢٥) ، ت(٢/٣٤٨/١٢٤٣)، د(٢١١/٣٣٤٣ – ٩/٢١٣)، ن(٧/٢٦٩)، جة(٢/٧٦١/٢٢٦٤).

[2] متفق عليه: خ(٤/٤٠٣/٢٢٠٥)، م(١٥٤٢ -٧٦/ ٣/١١٧٢)، د(٩/٢١٤/٣٣٤٥).

بەرەوپیر چوونی کاروان و قەتار کەشت دێنن بۆشار

ئەم جۆرە مامەڵەیە ئەوەیە بازرگانی شار بەرەوپیری کاروان و قەتار بڕوا بۆئەوەی پێش ئەوەی کاروانەکە بگاتە شارو نرخی کاڵاکەیان بزانن کاکی بازرگان لێیان بکڕێ [١] بەمەش قەتارچیو کاڵا هێنەکان چونکە ئاگاداری نرخ نین دەکەونە زەرەرەوە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تَلَقَّوُا السِّلَعَ حَتَّى يُهْبَطَ بِهَا إِلَى السُّوقِ». [٢] بەپیر کاڵای قافڵەو کاروانەوە مەچن بۆ دەری شارو لێیان بگەڕێن با بەشێوەی ئاسایی کاڵاکەیان بخەنە بازاڕەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تَلَقَّوُا الْجَلَبَ. فَمَنْ تَلَقَّاهُ فَاشْتَرَى مِنْهُ فَإِذَا أَتَى سَيِّدُهُ السُّوقَ فَهُوَ بِالْخِيَارِ». [٣] بەپیر کاڵا هێنەرانەوە مەچن کەسێك بەپیریانەوە چوو شتێکی لەیەکێك کڕی دوایی خاوەن کاڵاکە هاتە بازاڕو هەستی کرد خەڵەتاوەو نرخی کەمی دراوەتێ بۆی هەیە پەشیمان بێتەوە.

فرۆشتنی کاڵای لادێیی لەلایەن بازرگانی شارەوە (بیع الحاضر للبادي)

ئەم جۆرە مامەڵەیە ئەوەیە لادێیی کاڵاکەی بەرێ بۆشار بۆ فرۆشتن بە نرخی ڕۆژو بگەڕێتەوە بۆ گوند، کابرای دوکانداری شارنشین بچێتە بن

---

[١] أحكام الأحكام ج٣/١١١).

[٢] متفق عليه: خ(٢١٦٥/٣٧٣/٤)، واللفظ له، م(١٥١٧/١١٥٦/٣)، د(٧٤٧٣/٣٨٠/٩).

[٣] م(١٥١٩/١١٥٧/٣)، ت(١٢٣٩/٣٤٦/٢)، د(٣٤٢٠/٣٠٣/٩)، ن(٧/٢٥٧)، ج(٢١٧٨/٧٣٥).

کڵێشەیەوەو پێی بڵێ: لای من دای بنێ من بەکاڵەخۆ بەنرخی زیاد بۆت دەفرۆشم، ئەمەش زیان دەگەیەنێ بە دانیشتوانی شار.[(١)]

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوەکرد، کە دوکاندارو بازرگانی شار شتومەك بۆ گوندنشینەکان بفرۆشن با باوکیشی بێ یان برای بێ.[(٢)] واتە: تەنانەت ئەگەر خاوەن کاڵای لادێیی‌و دوکانداری شار باوك‌و کوڕ یان برای یەکتریش بن هەرنابێ کابرای دوکانداری شار کاڵا بۆ لادێیی بفرۆشێ.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ دَعُوا النَّاسَ يَرْزُقِ اللَّهُ بَعْضَهُمْ مِنْ بَعْضٍ».[(٣)] نابێ دوکانداری بازرگانی شارنشین کاڵا بۆ گوندنشینەکان بفرۆشێ، واز لەخەڵك بێنن با بۆخۆیان کاڵای خۆیان بفرۆشن‌و خودا رزق‌و رۆژی هەندێکیان لە هەندێکیان بەدەست بێنن.

ئەو کاڵایانەی فرۆشتنیان دروست نیە

١- شەراب: لەخاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: کاتێك ئایەتەکانی سورەتی (البقرة) بەتەواوی نازڵ بوو، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی لەماڵ دەرچوو فەرمووی: (حُرِّمَتْ التِّجَارَةِ فِي الْخَمْرِ).[(٤)] بازرگانیکردن بە مەیی‌و شەراب یاساغ کرا.

---

(١) أحكام الأحكام (ج٣/١١٤).

(٢) م(١٥٢٣/١١٥٨/٣)، د(٣٤٢٣/٣٠٦/٩)، ن(٧/٢٥٦).

(٣) م(١٥٢٢/١١٥٧/٣)، ت(١٢٤١/٣٤٧/٢)، د(٣٤٢٥/٣٠٩/٩)، ن(٧/٢٥٦)، جة(٢١٧٦/٧٣٤/٢).

(٤) متفق عليه: خ(٢٢٢٦/٤١٧/٤)، م(١٥٨٠/١٢٠٦/٣)، د(٣٤٧٣/٣٨٠/٩)، ن(٧/٣٠٨).

٢- فرۆشتنی ترێ بەكەسێك بیكا بەمەی: قورئان دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ – المائدة/٢}. هاوكاری یەكتربكەن لەسەر كاری چاكو خۆپارێزی لەسزای خودا، یارمەتی یەكتر مەدەن لەسەر خراپەو كاری سنوور بەزێنیو شكاندنی فەرمانەكانی خودا.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لُعِنَتِ الْخَمْرُ عَلَى عَشَرَةِ أَوْجُهٍ بِعَيْنِهَا وَعَاصِرِهَا وَمُعْتَصِرِهَا وَبَائِعِهَا وَمُبْتَاعِهَا وَحَامِلِهَا وَالْمَحْمُولَةِ إِلَيْهِ وَآكِلِ ثَمَنِهَا وَشَارِبِهَا وَسَاقِيهَا ».[1] لە دەلاوە لەعنەتو نەفرین كراوە لە عەرەقو مەی. خودی عەرەق خۆی، ئەوكەسەی دەیگۆشی ئەوەی بۆی دەگوشن، ئەوەی دەیفرۆشێ ئەوەی پێی دەفرۆشن ئەو كەسەی هەڵی دەگرێ ئەوەی بۆی هەڵدەگرنو بۆی دەبەن، ئەوەی نرخەكەی دەخوا، ئەوەی دەیخواتەوە ئەوەی دەیگێڕێ.

٣- فرۆشتنی ئامێری شاییو زەماوەندو دەهۆڵو زوڕناو شتی وا: لە ئەبو ئومامەوە لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتكراوە: فەرموویەتی:(لاَ تَبِيعُوا الْقَيْنَاتِ وَلاَ تَشْتَرُوهُنَّ وَلاَ تُعَلِّمُوهُنَّ وَلاَ خَيْرَ فِي تِجَارَةٍ فِيهِنَّ وَثَمَنُهُنَّ حَرَامٌ). چەتیوی كۆیلەی گۆرانی بێژ مەفرۆشن، مەشیان كڕن، گۆرانیشیان فێرمەكەن، خێرو بێرو بەرەكەت لە مامەڵەكردن بەم جۆرە كۆیلانەوە نیە، بەهاكەشیان حەرامە. دەربارەی ئەم شتە خراپو نەشیاوانە ئەم ئایەتە نازڵ بووە: كە دەفەرموێ: {وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ – لقمان/٦}.

٤- گۆشتی مردارەوەبوو، گۆشتی بەراز، بتو صەنەم:

---

[1] صحيح: (ص.جة/٢٧٢٥) ، جة(٣٣٨٠/١١٢١/٢) واللفظ له، د(٣٦٥٧/١١٢/١٠).

لەجابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە: کە بەگوێچکەی خۆی ساڵی ڕزگارکردنی مەککە لە مەککەدا لەدەمی پێغەمبەری بیست فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةِ وَالْخِنْزِيرِ وَالأَصْنَامِ». پەروەردگارو پێغەمبەرەکەی فرۆشتنی عەرەقیان حەرام کردووە، هەروەها فرۆشتنی گۆشتی مردارەوەبوو گۆشتی بەراز هەروا بتو صەنەم.

گوترا: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەی پیوی ئاژەڵی مردارەوەبوو حوکمەکەی چییە؟ ئەوەتا کەشتی پێ ڕوکەش دەکرێ، پێستی پێ چەوردەکرێ، دەشکرێ بە ڕۆنی فتیلەو چرا بۆ ڕوناکی، فەرمووی: « لاَ ، هُوَ حَرَامٌ » نابێ، بەکارهێنانی پیوی لەو جۆرە حەرامەو فرۆشتن‌و کڕینیشی حەرامە. پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «قَاتَلَ اللَّهُ الْيَهُودَ ، إِنَّ اللَّهَ لَمَّا حَرَّمَ شُحُومَهَا جَمَلُوهُ ثُمَّ بَاعُوهُ فَأَكَلُوا ثَمَنَهُ».[1] خودا جولەکە لەناوبەرێ: کە پەروەردگار پیوی مردارەوەبووی حەرام کرد هاتن پیوەکەیان تواندەوەو فرۆشتیان پاشان بەهاکەیان خوارد.

٥- فرۆشتنی خوێن: لە عەونی کوڕی ئەبو جوحەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: باوکی خۆم بینی بەندەیەکی کەڵەشاخگری کڕی (فَأَمَرَ بِالْمَحَاجِمِ فَكُسِرَتْ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ)؟ فەرمانی پێدا کەڵەشاخەکەی بشکێنێ، پرسیارم کرد بۆ؟ لە وەڵامدا وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردوە لەبەهای خوێن.[2]

---

[1] متفـــق عليـــه: خ(٢٢٣٦٥/٤٢٤/٤)، م(١٥٨١/١٢٠٧/٣)، ت(١٣١٥/٢٨١/٢)، د(٣٤٦٩/٣٧٧/٩)، جة(٢١٦٧/٧٣٧/٢)، ن(٣٠٩/٧).

[2] خ(٢٢٣٨/٤٣٦/٤).

ئیبنولمونزیر دەڵێ: زانایانی ئیسلام كۆڕایان هەیە لەسەر حەرامی ئەو شتانەی خودا حەرامی كردون: لە مردارەوەبوو لەخوێنو لەبەراز.[١]

٦- سەگ: لەئەبو مەسعودی ئەنصارییەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی كرد لەبەهای سەگو لەكرێی زیناو لە شیرینیو بەخشیشی كاهینو كوڵەوەنانی.[٢]

سەگی ڕاو واتە سەگی تەربیە دادراو ڕاهێنراو لەم حوكمە چەرت دەكرێ، ئەم جۆرە سەگە كڕینو فرۆشتنیان دروستە.

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: نەهی كراوە لەبەهاو نرخی سەگ جگە لەسەگی ڕاو.[٣]

٧- پشیلە: لە ئەبو زوبەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پرسیارم لە جابیر كرد دەربارەی بەهای سەگو پشیلە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) زۆر بەتوندیو توڕەیییەوە نەهی لەو جۆرە مامەڵەیە كرد.[٤]

٨- وێنەی ئەو شتانەی گیانیان لەبەرە، لە سەعیدی كوڕی ئەبولحەسەنەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لای ئیبنو عەبباس بووم، پیاوێك هات بۆلام وتی: ئەی ئیبنو عەبباس! من مرۆڤێكم ژیانم لەسەر بەرهەمی دەستی خۆمە، من وینەكێشم ئەم وێنانەم بەدەستی خۆم دروست كردووە، ئیبنو عەبباس فەرمووی: ئەمن ئەوەی لە پێغەمبەرم نەبیستبێ بۆت ناگێڕمەوە، بەگوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیست، فەرمووی: «مَنْ صَوَّرَ صُورَةً فَإِنَّ اللَّهَ مُعَذِّبُهُ

---

(١) الإجماع: (١١٤/٤٧٤).

(٢) متفق عليه: خ(٢٢٣٧/٤٢٦/٤)، م(١٥٦٧/١١٩٨/٣)، د(٣٤٦٤/٣٧٤/٩)، ت(١٢٩٣/٣٧٢/٢)، جة(٢١٥٩/٧٣٠/٢)، ن(٣٠٩/٧).

(٣) حسن (ص.ت/١٢٨١)، ت(١٢٩٩/٣٧٥/٢).

(٤) م (١٥٦٩/١١٩٩/٣)، د (٣٤٦٢/٣٧٢/٩)، ت (١٢٩٧/٣٧٤/٢).

، حَتَّى يَنْفُخَ فِيهَا الرُّوحَ ، وَلَيْسَ بِنَافِخٍ فِيهَا أَبَدًا». کەسێك وێنەی گیانلەبەرێك بکێشێ، ڕۆژی قیامەت پەروەردگار سزای دەدا تاگیانی بە بەردا دەکا، هەرگیز توانای ئەوەی نیە گیانی بە بەردا بکا، کابرا هەڵسڵەمیەوەو ڕەنگی زەرد هەڵگەڕا، ئیبنو عەبباس پێی گوت:ماڵوێران، کە هەر ناچار بی وێنە بکێشی، وێنەی درەختێك بکێشە، یان هەرشتێك کە گیانی لەبەردا نەبێ.[1]

٩- میوە پێش ئەوەی کامڵ بێ، لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەفرۆشتنی بەروبووم تا نیشانەی کامڵ بوونی دەردەکەوێ، هەروا نەهی کرد لەفرۆشتنی بەری درەختی خورما هەتا وای لێ دێ ئاڵو بۆڵی تێدەکەوێ، واتە: تا خورماکانی سور دەبن یان زەرد دەبن.[2]

هەر لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە لە فرۆشتنی میوەو بەروبوم هەتا کامڵ دەبن. گوترا کامڵ بوون چۆنە؟ فەرمووی: هەتا سور دەبێ، ئەمجار فەرمووی: ئەی ئەگەر خودا بەروبومەکەی واڵ نەکرد هەڵی پێچێ و پوح بوو، لەبەرامبەر چیدا یەکێك لەئێوە ماڵی براکەی وەرگرێ؟[3]

١٠- فرۆشتنی بەروبومی کشتوکاڵی پێش ڕەقبوونی دەنکەکانی.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە لەفرۆشتنی خورما تا کامڵ دەبێ، فرۆشتنی

---

[1] متفق علیه: خ (٢٢٢٥/٤١٦/٤)، وللفظ له م (٢١١٠/١٦٧٠/٣)، ن (٢١٥/٨) مختصراً.

[2] متفق علیه: خ (٢١٩٨/٣٩٨/٤)، وللفظ له م (١٥٥٥/١١٩٠/٣)، ن (٢٦٤/٧).

[3] کامڵبوون بۆ دانەوێڵە سپی هەڵگەڕانیەتیو ڕەقبوونی دەنکەکانیەتی.

دانەوێڵە تا ڕەق دەبێ، دڵنیا دەبن لەوەی کە پێگەیشتووەو لە ئافات ڕزگاری بووە، نەهیەکە ئاڕاستەی فرۆشیارو کڕیار کراوە.[١]

١١- هەر کاڵایەك حەرام بێ لەخۆراكو خواردنەوەو پۆشاكو ئەو جۆرە شتانە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ، إِذَا حَرَّمَ عَلَى قَوْمٍ أَكْلَ شَيْءٍ حَرَّمَ عَلَيْهِمْ ثَمَنَهُ».[٢] پەروەردگار ئەگەر لەسەر گەلو نەتەوەیەك خواردنی شتێکی حەرام کرد بەهاکەشی حەرام دەکا لەسەریان.

١٢- پۆشاکی ئافرەت کە مەرجەکانی پۆشاکی شەرعی تێدا نەیەتەجێ. چونکە فرۆشتنی کاڵای لەو جۆرە فاحیشەو فەساد لەناو موسوڵمانانداا بڵاو دەکاتەوە، قورئان دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ – المائدة/٢}. یان دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ – النور/١٩} بێگومان ئەوانەی هەوڵ دەدەنو دەیانەوێ فاحیشەو فەساد لەناو خاوەن باوەڕاندا بڵاوبێتەوە سزای بەئێشیان بۆ دانراوە چ لە دونیادا چ لەقیامەتدا. خودا دەزانێ بڵاوکردنەوەی فاحیشە چەند زیانبەخشو دژە مرۆڤە، ئێوە نازانن.

(الخيار): مافی ژیوانبوونەوە

پێناسەی خییار: داواکردنی باشترین دوو ئەمر لە رویاندنی سەودا یان هەڵوەشاندنەوەی.

---

[١] صحیح: (مختصر م/٩١٧)، م (٣/١١٦٥/١٥٣٥)، د (٩/٢٢٢/٣٣٥٢)، ت (٢/٣٤٨/١٢٤٥)، ن (٧/٣٧٠).

[٢] صحیح: (مختصر م/٩١٧)، م (٣/١١٦٥/١٥٣٥)، د (٩/٢٢٢/٣٣٥٢)، ت (٢/٣٤٨/١٢٤٥).

جۆرەكانی خییار

١- خییاری مەجلیسی مامەڵەكە، ئەم مافە بۆ فرۆشیارو كڕیار چەسپاوە لەكاتێ سەودا دەكەن تا لێك جیادەبنەوە بەمەرجێ لەناوەڕۆكی سەوداكەیاندا ئەومیان دیاری نەكردبێ كە خییاری نەبێ، یان دوای بڕاندنەوەی سەوداكەیان نەیان وتبێ خییارمان نەبێ، یان یەكێكیان خییاری خۆی ساقط نەكردبێ، ئەگەر یەكێكیان خییاری خۆی پوچاندەوە، ئەوە خۆی خییاری نابێ بەڵام بەرامبەركەی خییاری دەمێنێ.

لە ئیبنو عومەرەوە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) كە فەرموویەتی: «إِذَا تَبَايَعَ الرَّجُلاَنِ فَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ، مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا، وَكَانَا جَمِيعًا، أَوْ يُخَيِّرُ أَحَدُهُمَا الآخَرَ فَتَبَايَعَا عَلَى ذَلِكَ، فَقَدْ وَجَبَ الْبَيْعُ، وَإِنْ تَفَرَّقَا بَعْدَ أَنْ يَتَبَايَعَا، وَلَمْ يَتْرُكْ وَاحِدٌ مِنْهُمَا الْبَيْعَ، فَقَدْ وَجَبَ الْبَيْعُ».[1] ئەگەر دوو پیاو سەودایان كرد هەریەكەیان بۆی هەیە سەوداكە ڕاگرێ یان بیبڕێنێ مادامێ لێك جیا نەبنەوە، ئەگەر یەكێكیان ئەویتری موخەیەر كردو سەوداكەیان كرد ئەوە مامەڵەكەیان دادەمەزرێ، ئەگەر دوای سەوداكە لێك جیابوونەوەو هیچ كامیان خییاری پەیڕەو نەكرد ئەوە بەیعەكەیان چەسپاوە.

حەرامە یەكێك لەكڕیارو فرۆشیار لە مەجلیسی عەقدەكە خۆ بدزێتەوە لەترسی ئەوەی بەرامبەرەكەی سەوداكە پوچ بكاتەوە.

لە عەمری كوڕی شوعەیبەوە لەباوكیەوە لە باپیریەوە ڕیوایەتكراوە، كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الْبَيِّعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا إِلاَّ أَنْ تَكُونَ صَفْقَةَ خِيَارٍ وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يُفَارِقَ صَاحِبَهُ خَشْيَةَ أَنْ يَسْتَقِيلَهُ».[2] فرۆشیارو كڕیار خاوەنی خییارن، بۆیان هەیە لە مەجلیسی

---

[1] متفق عليه: خ (٢١١٢/٣٣٢/٤)، م (١٥٣١- ٤٤- ١١٦٣/٣)، ن (٧/٢٤٩).

[2] صحيح: (ص. ج/٢٨٩٥)، د (٣٤٣٩/٣٢٤/٩)، ت (١٢٦٥/٣٦٠/٣)، ن (٧/٢٥١).

عەقدەکـەدا مامەڵەکـە رابگـرن‌و ژێـوان ببنـەوە. مەگـەر خییـار دابنـێن، بـەم جۆرە یەکێکیان بەوی تریان بڵێ: بەویستی خۆت بڕیار بدە مامەڵەکە بڕوا یـا ڕای بگرین، جا ئەگەر یەکێکیان بڕیـاری ڕۆیانـدنی دا ئـەوی تـریش ڕازی بـوو مامەڵەکـە دادەبەسـترێ، دروسـتیش نیـە هـیچ کـام لـە فرۆشـیارو کڕیـار خـۆ بدزێتەوە لـە بەرامبـەرەکـەی لەتـرسـی ئـەوەی هاوەڵەکـەی سـەوداکە رابگـرێ‌و هەڵی بوەشێنێتەوە.

٢-خییاری مەرج: بەم جۆرە هەردووکیان یان یەکێکیان خییـار بـە مـەرج بگرن بۆ ماوەیەکی دیاری کراو، ئەگەر ماوەکە درێژیش بێ هەر دروستە.

له ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «إِنَّ الْمُتَبَايِعَيْنِ بِالْخِيَارِ فِي بَيْعِهِمَا ، مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا ، أَوْ يَكُونُ الْبَيْـعُ خِيَـارًا».[١] فرۆشـیارو کڕیـار خییاریـان بـۆ هەیـە لـە سـەوداکەیاندا بـە مەرجێ لێك جیانەبوبنەوە، یان لە مامەڵەکەیان خییاریان بەمەرج گرتبێ بۆ ماوەیەکی دیاری کراو.

٣- خییاری عەیب بەم جۆرە کاڵاکە یان بەهاکە عەیبدار بێ.

لەوەپێش باسی ئەوە کرا: کەنابێ عەیب‌و خەوشی کاڵا بشاردرێتەوە، جـا ئەگەر پیاوێك کاڵایەکی کڕی‌و دەرکـەوت عەیبـدارەو پێـی نـەزانیبوو تـا لێـك جیابوونەوە، دەتوانێ کاڵا عەیبدارەکە بگێڕێتەوە بۆ خاوەنەکەی.

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بـێ) فەرموویـەتی: «مَـنِ اشْـتَرَى غَنَمًـا مُـصَرَّاةً فَاحْتَلَبَهَـا ، فَـإِنْ رَضِـيَهَا أَمْسَكَهَا ، وَإِنْ سَـخِطَهَا فَفِـي حَلْبَتِهَـا صَـاعٌ مِـنْ تَمْـرٍ».[٢] کەسـێك بزنێـك یـان مەڕێکی کڕی، ماوەیەك بـوو فرۆشـیار نەیدۆشـیبوو بـۆ ئـەوەی گـوانی گـەورە

[١] متفق علیه: خ (٤/٣٢٦/٢١٠٧)، م (٣/١١٦٣/١٥٣١)، ن (٧/٢٤٨).

[٢] متفق علیه: خ (٤/٣٦٨/٢١١٥)، وهذا لفظه، م (٩/٣١٠/١٥٢٤)، بزیادة فی أول.

بـبن‌و شـیرەکەیان تێـدا کۆببێتـەوەو فرۆشـیار وابزانـێ ئـەم شـیر زۆرییـەی سروشتی‌یە، دوایی کە دۆشی بۆی دەرکەوت وانیـە، ئەگـەر بـەو حاڵـەیش پێـی ڕازی بـوو، ئـەوە گلـی دەداتـەوە، ئەگـەر نەیویـست دەتوانـێ بیگێڕێتـەوە بـۆ خاوەنی‌و لەجیاتی ئەو شیرەی لێی دۆشیوە ربە خورمایەکی دەداتێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تُصَرُّوا الإِبِـلَ وَالْغَنَمَ ، فَمَـنِ ابْتَاعَهَـا بَعْـدُ فَإِنَّـهُ بِخَيْـرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْتَلِبَهَا إِنْ شَـاءَ أَمْـسَكَ ، وَإِنْ شَـاءَ رَدَّهَـا وَصَـاعَ تَمْـرٍ».[1] شیر لـەگوانی حوشـترو بـزن‌و مـەڕدا حـەبس مەکـەن وابزانـدرێ ئاژەڵەکە شـیری زۆرەو گوان زلە، جا کەسێك ئاژەڵێکی لـەو جـۆرەی کـڕی ئـەوە پـاش دۆشـینی خییاری بۆ هەیە، دەتوانێ ئاژەڵەکە لای خۆی بهێڵێتەوە یان بیگەڕێنێتەوە بۆ خاوەنی پێشووی‌و ربە خورمایەکیشی لەگەڵدا بداتێ.

ریباو سود

پێناسەی ریباء (ربـا) وشـەیەکی موعتەلـە بـە ئـەلفی (مقـصورة) کۆتـایی هاتووە، لە (ربايربو) وەرگیراوە.

بنـەمای (ربـا) یـانی زیـادەو گەشـەکردن، وەکـوو قورئـان دەفـەرموێ: {اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ – الحج/٥} یان بە مانا کەم بەزۆرو یەك بەدوو.

حوکمی ریبا

ریبـا بـە نەصـصی قورئـان‌و سـوننەت‌و کـۆڕای ئوممـەتی موسـوڵمان حەرامەو نادروست‌و ناڕەوایە.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٧٣٤٧)، خ (٤/٣٦١/٢١٤٨)، د (٩/٣١٠/٣٤٢٦).

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ. فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ – البقرة/٢٧٨ - ٢٧٩}.: ئەی خاوەن باوەڕان! تەقوای خودا بکەن ئەو پارە زیادەی کەلای قەرزداران هەتانە بەهۆی سەودای ریبا ئامێزەوە وازی لێ بێنن‌و وەری مەگرنەوە ئەگەر راست دەکەن خاوەن باوەڕن، ئەگەر واز لە ریبا خۆری نەهێنن، ئەوە خۆتان ئامادە بکەن بۆ جەنگ لەگەڵ خوداو پێغەمبەرەکەی، ئەگەر تۆبە بکەن‌و واز لەریباو سود بێنن ئەوە بەحەڵاڵی دەسمایەکەتان وەربگرنەوەو زیادەکە چەرت بکەن، نە ستەم بکەن نەبێڵن ستەمتان لێ بکرێ.

یان دەفەرموێ: {الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لاَ يَقُومُونَ إِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ – البقرة/٢٧٥}: ئەوانەی ریبا دەخۆن ڕۆژی قیامەت لەگۆڕەکانیان ڕاست نابنەوە مەگەر بەشێوەی کەسێك شەیتان دەستی لێ وەشاندبێ‌و وەکوو شەپلە لێ دراوی لێ هاتبێ‌و هەر گۆدە گۆدی بێ.

هەروا دەفەرموێ: {يَمْحَقُ اللّهُ الْرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ وَاللّهُ لاَ يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ – البقرة/٢٧٦}. خودا ماڵی ریبائامێز پوچ دەکاتەوەو دەیفەوتێنێ یان بەرەکەتی تێدا ناهێڵێ‌و سودی لێ نابیندرێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». خۆتان بپارێزن لە حەوت شتی بەهیلاکبەرو فەوتێنەر، هاوەڵان عەرزیان کرد ئەو حەوت رەفتارە بەدە چین؟ فەرمووی: «الشِّرْكُ بِاللَّهِ ، وَالسِّحْرُ ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِى حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ، وَأَكْلُ الرِّبَا ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ، وَالتَّوَلِّى يَوْمَ الزَّحْفِ ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ

الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلاَتِ»[(١)] هاوەڵدانان بۆ خودا، سیحرو جادوكردن، كوشتنی مرۆڤ كە خودا یاساغی كردووە مەگەر لەشێوەی حەدو قیصاصدا، خواردنی ریباو سود، خواردنی ماڵی هەتیو، هەڵاتنو پشت هەڵكردن لەرۆژی هەڵمەت بردنو غەزادا، بوختانكردن بە ئافرەتی داوێن پاكو موسوڵمان.

لە جابیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەفرینی كردووە لە ریباخۆرو بریكارەكەی، لەو كەسەی حیسابەكە دەنوسێو لەو دوو شاهیدانەی دەبنە شایەت بەسەر مامەڵەو ریباكەوە، فەرمووی: (هُمْ سَوَاءٌ)[(٢)] ئەوانە هەموویان هاوبەشی ئەو تاوانەن.

لە ئیبنو مەسعودەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الرِّبَا ثَلاَثَةٌ وَسَبْعُونَ بَابًا أيسرها مثل أن ينكح الرجل أمه». [(٣)] ریبا حەفتاو سێ جۆرە لایەنە كەمەكەیان وەكوو ئەوە وایە پیاو دایكی خۆی مارە بكا.

لە عەبدوڵلای كوڕی حەنظەلەوە لە پێغەمبەر ریوایەت دەكا، دەڵێ: فەرمووی: «دِرْهَمُ رِباً يَأْكُلُهُ الرَّجُلُ وَهُوَ يَعْلَمُ أَشَدُّ مِنْ سِتَّةٍ وَثَلاَثِينَ زَنْيَةً».[(٤)] دیرهەمێك لەریبا پیاو دەیخواو دەشزانێ ئەوە ریبایە تاوانەكەی لە سیو شەش زینا گەورەترە.

لە ئیبنو مەسعودەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَا أَحَدٌ أَكْثَرَ مِنَ الرِّبَا إِلاَّ كَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهِ إِلَى قِلَّةٍ».[(٥)]

---

(١) متفق علیه: خ (٥/٣٩٣/٢٧٦٦)، م (١/٩٢/٨٩)، د (٨/٧٧/٢٨٥٧)، ن (٢/٢٥٧).

(٢) صحیح: (مختصر م/٩٥٥) (ص. ج/٥٠٩٠)، م (٣/١٢١٩/١٥٩٨).

(٣) صحیح: (ص. ج/٣٥٣٩)، ك (٢/٣٧).

(٤) صحیح: (ص. ج/٣٣٧٥)، حم (١٥م٦٩/٢٣٠).

(٥) صحیح: (ص. ج/٥٥١٨)، جه (٢/٧٦٥/٢٢٧٩).

هەر کەسێك بیەوێ ماڵو سامانی خۆی لەڕێگەی ریباوە زۆر بکا حەتمەن سەرەنجامی بەرەو نشوستیو کەمبوونەوە دەچێ.

جۆرەکانی ریبا

ریبا دوو جۆرە: ریبای نەسیئە (ریبای قەرزدواخستن) ریبای فەضل (ریبای زیاد دان).

ریبای نەسیئە ئەو زیدە بەمەرج گیراوەیە: کە خاوەن قەرز وەری دەگرێ لە قەرزدار لەجیاتی دواخستنی قەرزەکە، ئەم جۆرە ریبایە حەرامو یاساغە بە دەقی قورئانو سوننەتو کۆڕای ئوممەتی ئیسلام.

ریبای فەضل: ئەوەیە پارە بە پارە بفرۆشرێ، یان خۆراك بە خۆراك لایەکیان زیادەی هەبێ، ئەم جۆرەشیان بەگوێرەی سوننەتی پێغەمبەرو کۆڕای ئوممەتی ئیسلام حەرامە، چونکە زەریعەو ڕێخۆشکەرەیە بۆ ریبای نەسیئەو سەردەکێشێ بۆ ئەو.

ئەو شتانەی ریبایان تێدایە

ریبا نایەتەدی ئیللا لە شەش جۆردا کە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دیاری کردوونو لەم حەدیثەی دوایی‌دا ئاماژەیان بۆ کراوە.

لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الـذَّهَبُ بِالـذَّهَبِ وَالْفِـضَّةُ بِالْفِـضَّةِ وَالْبُـرُّ بِـالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ سَوَاءً بِسَوَاءٍ يَدًا بِيَـدٍ فَـإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَـانَ يَـدًا بِيَـدٍ». [1] کە مامەڵەتان

[1] صحيح: (مختصر/٩٤٩)، م (١٥٨٧ – ٣/١٢١١/٨١).

کرد ئاوا بیکەن زێڕ بەزێڕ، زیو بەزیو، گەنم بەگەنم، جۆ بەجۆ، خورما بەخورما، خوێ بەخوێ، جۆر بەجۆرو چەشن بە چەشن‌و یەك بەیەك‌و دەست بەدەست‌و حازر بەحازر، جا ئەگەر کاڵاکان جۆرو ڕەگەزیان لە یەك جیا بوو، وەکوو زێڕو زیو گەنم‌و جۆ، ئەو دروستە چۆنێکی بفرۆشن بەو مەرجەی قەرزی تێدا نەبێ، ئەگەر کاڵاکان لەیەك ڕەگەز بوون‌و عیللەتی ڕیباکەشیان یەك بوو دەبێ چونیەکی هەبێ لەڕوی کێشان‌و پێوانەوە، بەبێ ئەوەی چاکی‌و خراپی خودی کاڵاکان ڕۆڵیان هەبێ.

لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ إِلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ ، وَلاَ تُشِفُّوا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ ، وَلاَ تَبِيعُوا الْوَرِقَ بِالْوَرِقِ إِلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ ، وَلاَ تُشِفُّوا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ ، وَلاَ تَبِيعُوا مِنْهَا غَائِبًا بِنَاجِزٍ».[1] زێڕ بەزێڕ حازر بەحازر نەبێ مەیفرۆشن پاساوی بڕێکی مەدەن بەسەر بڕێکی‌دا لایەکیان زێدە مەکەن‌و لایەکیان کەمتر، زیو بەزیو مەفرۆشن مەگەر حازر بەحازرو بێ زیادو کەم هیچ لایەکیان لەوی تر زیاتر نەبێ. کاڵای نەبوو بەکاڵای حازر مەفرۆشن.

لە عومەری کوڕی خەتتابەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ رِبًا إِلاَّ هَاءَ وَهَاءَ».[2] فرۆشتنی زێڕ بەزێڕ مامەڵەیەکی ڕیبائامێزە ئەگەر بە

---

[1] متفــق عليـــه: خ (٤/٣٧٩/٢١٧٧)، م (٣/١٢٠٨/١٥٨٤)، ت (٢/٣٥٧/١٢٦١)، ن (٧/٢٧٣)، د (٩/١٩٧/٣٣٣٢).

[2] متفــق عليـــه: خ (٤/٣٤٧/٢١٣٤)، وهــذا لفظــه م (٣/١٢٠٩/١٥٨٦)، ت (٢/٣٥٧/١٢٦١)، ن (٢/٢٥٧)، ن (٧/٢٧٣)، د (٩/١٩٧/٣٣٣٢).

ئەندازەی یەکترو حازر بەحازر نەبێ. فرۆشتنی گەنم بەگەنم ریبای تێدایە ئەگەر ئاواو ئاوا نەبێ. فرۆشتنی جۆ بەجۆ ریبایە ئەگەر ئاواو ئاوا نەبێ. فرۆشتنی خورما بەخورما سەودای ریبا ئامێزە ئەگەر ئاواو ئاوا نەبێ. واتە: بە ئەندازەی یەکترو دەست بەدەست بێو لە یەك مەجلیسدا بێ.

لە ئەبو سەعیدەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) خورمای تێکەڵەمان دەست دەکەوت، ئەگەر بمانویستایە خورمای باشمان دەست بکەوێ، دەهاتین دوو ربەمان لەو خورما تێکەڵەیە دەفرۆشت بە ربەیەك خورمای باش، ئەم سەوداو مامەڵەیەی ئێمە بە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) گەیشتەوە فەرمووی: «لاَ صَاعَيْ تَمْرٍ بِصَاعٍ وَلاَ صَاعَيْ حِنْطَةٍ بِصَاعٍ وَلاَ دِرْهَمَ بِدِرْهَمَيْنِ».[1] نا نا ئیشی وا مەکەن دوو ربە خورما بفرۆشن بە یەك ربە، هەروا دوو ربە گەنم مەدەن بە ربەیەك گەنم، دیرهەمێکیش مەفرۆشن بە دوو دیرهەم.

ئەگەر جۆرێك لەو شەش شتانەی باسکران بەغەیری جۆری خۆیان فرۆشران وەکوو زێڕ بەزیو یان گەنم بەجۆ دروستە زێدەیان تێ بکەوێ، بەمەرجێ حازر بەحازرو لە مەجلیسەکەدا هەردوو لایان (فرۆشیارو کڕیار) حەقی خۆیان وەربگرن، ئاماژە بە فەرموودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە لەوەپێش لە حەدیثی (عوبادە)دا ئاماژەی پێ کرا، کە دەفەرموێ: «فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ». هەرکاتێ ئەم کاڵایانە جۆرەکەیان جیابوو چۆن دەفرۆشن بیفرۆشن.

هەروەها ئاماژە بە فەرموودەیەکی تری پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە ئەبو داودو هی تریش ریوایەتیان کردووە دەفەرموێ: «لاَ بَأْسَ

---

[1] متفق علیه: م (٣/١٢١٦/٥١٩٥)، خ (٤/٣١١/٢٠٨٠)، ن (٧/٢٧٢).

بَيْعِ الذَّهَبِ بِالْفِضَّةِ – وَالْفِضَّةُ أَكْثَرُهُمَا – يَدًا بِيَدٍ وَأَمَّا نَسِيئَةً فَلاَ وَلاَ بَأْسَ بِبَيْعِ الْبُرِّ بِالشَّعِيرِ وَالشَّعِيرُ أَكْثَرُهُمَا يَدًا بِيَدٍ وَأَمَّا نَسِيئَةً فَلاَ».[١] هیچ خراپەیەك لەوەدا نیە زێـڕ بـەزیو بفرۆشـرێو زیوەکـە زیـاتر بـێ لـە زێڕەکـە. بەمـەرجێ دەست بەدەست بێ. بەڵام بە قەرز نـەبێ. هـەروەها چ خراپـەیـەك لـەوەدا نیـە گـەنم بـەجۆ بفرۆشـرێو جۆیەکـە زۆرتـر بـێ، بەمـەرجێ حـازر بـەحازر بـێ، بـەڵام قەرزی تێدا نەبێ.

ئەگـەر جۆرێـك لـەم شـەش جۆرانـە فرۆشـران بەغـەیری جـۆری خۆیـان عیللـەتی ریباکەشـیان جـودا بـوو، وەکـوو فرۆشـتنی زێـڕ بەگـەنم، یـان زیـو بەخوێ، زیادەو قەرزی تێکەوێ قەیناکا.

لە عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) خواردەمەنی لە کابرایەکی جولەکە بە قەرز کڕی، زریەکـەی خـۆی کـردە بارمتە.[٢]

خاوەنی کتێبی (سبل السلام) شـەرحی (بلوغ المرام) دەڵێ: کـۆڕای زانایـان لەسەر ئەوە چەسپاوە کە: دروستە فرۆشتنی کاڵای ریبائامێز بەکاڵایەکی تری ریبائامێز کە ڕەگەزیان یەك نەبێ بەزێدەترو بەقەرزیش واتە: دەتوانی گەنم بفرۆشـی بـەزێڕو جـۆ بـەزیو هـەروا شـتی تـریش لەوشـتانەی بەپێوانـە مامەڵەیان تێدا دەکرێ.

دروست نیە فرۆشتنی خورمای تازە پێگەیشتوو تەڕ بە خورمای وشکەوە بوو، مەگەر بۆ ئـەهلی (العرایا): کـەبریتین لـەو فـەقیرو هەژارانـەی خـاوەنی درەختی خورما نین، بۆ ئەوان دروستە خورمای (رطب) لـە خـاوەن باخـەکان

---

[١] صحيح: (الإرواء ٥/١٩٥)، د (٩/١٩٨/٣٣٣٣).

[٢] صحيح: (الإرواء/١٣٩٣)، خ (٤/٣٩٩/٢٢٠٠).

بكرن بۆ خواردنی خۆیان بەمەرجێ لە پێنج ویسق کەمتر بێ، ئەوانە دەتوانن خورمای (روطاب) بکرن بەخورمای وشك بەشێوەی خرصاندن.

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردووە لە سەودا کردن بەشێوەی (المزابنة) موزابەنە: بریتییە لەفرۆشتنی میوە بەخورما بەشێوەی پێوانە، فرۆشتنی ترێ بەمێوژ بەشێوەی پێوانە.[1]

لە زەیدی کوڕی ثابیتەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) روخصەتی داوە بۆ پێڕی (عەرایا)، هەژارانی بێ باخە خورما: کە خورمای (رطب) بکرن بەشێوەی خەرصاندن، بەخورمای وشکە.[2]

لە ئەبو سوفیانەوە ئەویش لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەت دەکا، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕێگەی داوە مامەڵەی (العرایا) ئەنجام بدرێ، بەمەرجێك پێنج ویسق یان کەمتر لە پێنج ویسق بێ.[3]

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەبەر ئەوە نەهی کردووە لەفرۆشتنی خورمای تەڕ بەخورمای وشك، چونکە خورمای تەڕ کە وشك بکرێتەوە کەم دەکا.

لە سەعدی کوڕی ئەبو قاصەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیار لە پێغەمبەر کرا (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی فرۆشتنی خورمای تەڕ بە خورمای (رطب) تەڕ، فەرمووی: ئایا خورمای (روطاب) کە وشك بووەوە کەم دەکا؟ وتیان بەڵێ: ئیتر نەهی لێ کرد.[4]

---

[1] متفق عليه: خ (٢١٨٥/٣٨٤/٤)، م (١٥٤٢/١١٧١/٣)، (٧/٢٦٦).

[2] متفق عليه: م (١٥٣٩ — ٦٠/١١٦٩/٣)، خ (٢١٩٢/٣٩٠/٤)، د (٣٣٤٦/٢١٦/٩).

[3] متفق عليه: خ (٢١٩٠/٣٨٧/٤)، م (١٥٤١/١١٧١/٣)، د (٤٨٣٣/٢١٨/٩)، ت (١٣١٩/٣٨٣/٢).

[4] صحيح: (الإرواء/١٣٥٢)، د (٣٣٤٣/٢١١/٩)، جه (٢٢٦٤/٧٦١/٢)، ن (٧/٢٦٩).

دروست نیه فرۆشتنی ئەو شتانەی ڕیبائامێز بەرەگەزی خۆیان لەتەك یەكێكیان یان لەتەك هەردووكیاندا كاڵایەكی تر هەبێ لەجینسی خۆیان نەبێ.

لە فەضالەی كوڕی عوبەیدەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لە ڕۆژی غەزای خەیبەردا ملوانكەیەكم كڕی بەدوانزە دینار ملوانكەكە پێكهاتبوو لەزێڕو میرو، لێكم جیاكردنەوە بۆم دەركەوت زێڕەكە لەدوانزە دینار زیاترە، ئەمەم بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) باسكرد، فەرمووی: (لاَ تباع حتى تفصَلَ)[1] كاڵای لەو جۆرە نافرۆشرێ تا لێك هەڵنەهاوێردرێ. دەبێ ئاڵتونو میروەكان لێك جیابكرێنەوە بەجیا بفرۆشرێن.

موزارەعە: زەوی دان بەسەپان بۆ ڕەدام هێنانی

موزارەعە لەزمانی عەرەبیدا بریتییە لە مامەڵەكردن لەسەر زەوی بەبرێك لەو بەروبومەی لێی وەبەردێ.

مەبەست بە موزارەعە لێرەدا ڕەخساندنی زەوییە بۆ كەسێك كشتوكاڵی تێدا بكا: كە بەروبومەكەی بە نیوەیی یان ئەندازەیەكی تر بێ.

موزارەعە مامەڵەیەكی ڕەوایە

لە نافیعەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە عەبدوڵڵای كوڕی عومەر هەواڵی پێداوە كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) موزارەعە لەگەڵ دانیشتوانی خەیبەردا كرد كە باخەكانی خەیبەر بەخێوبكەنو بەكاریان بێنن، نیوەی بەروبومەكەیان بدرێتێ.[2]

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٣٥٦)، م (١٥٩١ — ٩٠/١٢١٣/٣)، ت (٢/٣٦٣/١٢٧٣)، (٩/٢٠٠٢/٣٣٣٦).

[2] متفق عليه: خ (٥/١٣/٣٣٢٩)، م (٩٣/١١٨٦/١٥٥١)، د (٩/٢٧٢/٣٣٩١)، جه (٢/٨٢٤/٢٤٦٧).

ئیمامی بوخاری دەڵێ: قەیسی کوڕی موسلیم لە ئەبو جەعفەرەوە ڕیوایەت دەکا کە دەڵێ: لەناو مەدینەدا ماڵە موهاجیرێك نەبووە کە سەپانی بۆ خاوەن زەویەکانی مەدینەییەکان نەکردبێ. جا هەیانبوو بەسێیەك، هەیانبوو بەچواریەك، هەریەك لەعەلیو سەعدی کوڕی مالیكو عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودو عومەری کوڕی عبدالعزیزو ئەلقاسمو عورووەو خێڵی ئەبو بەکرو خێڵی عومەرو خێڵی عەلیو ئیبنو سیرین سەپانیان کردووە.[1]

کرێو مەسرەفی ڕەدامهێنانی زەوی دەکەوێتە سەر کێ؟

دروستە بەگوێرەی ڕێککەوتنی سەپانو خاوەن زەوی کرێو مەسرەفی وەبەرهێنانی زەوی لەسەر خاوەن زەوی بێ یان لەسەر سەپان بێ یان لەسەر هەردوو لایان بێ.

ئیمامی بوخاری دەڵێ: ئیمامی عومەر (خودای لێ ڕازی بێ) وا لەگەڵ سەپانەکان ڕێککەوتن ئەگەر بنەتۆو لەسەر عومەر بێ نیوەی داهاتەکەی بۆ خاوەن موڵك بێ، ئەگەر بنەتۆو لە سەپانەکانەوە بێ ئەوە ڕێژەی ئەوەندە لە بەروبومەکە هەڵبگرن.

هەر بوخاری دەڵێ: ئەلحەسەن فەرموویەتی: ج خراپییەکی تێدا نیە کە زەوی هی خاوەن زەوی بیو سەپانی بۆ بگرێو هەردوو لایان مەسرەفی تێدا بکەنو بەروبومەکە بکەن بەنێوەو وەك یەك دابەشی بکەن، ئیمامی (الزهر)یش هەمان رای هەیە.

---

[1] صحیح بوخاری ج٥/١٠.

ئەوەی لە موزارەعەدا دروست نیە

دروست نیە لە مامەڵەی موزارەعەدا بگوترێ: ئەوەندەی ئەم زەوییە کە دەکرێ بەکشتوکاڵ بۆ خاوەن زەوی بێ، ئەوەندەی زەوییەکەش بۆ سەپانەکە بێ. هەروا دروست نیە خاوەن زەوی بڵێ من ئەوەندە ویسقەم بەرووبوم دەوێ.

لە حەنظەلەی کوڕی قەیسەوە، ئەویش لەرافیعی کوڕی خەدیجەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: هەردوو مامەکانم بۆیان گێڕامەوە کە: ئەوان لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) زەویان بەکرێ دەگرت بۆ کشتوکاڵ بەرووبومی ئەو کشتوکاڵەی لەدەم جۆگاو شوێنی ئاوا دەڕوا، یان بە بڕێك بەرووبوم: کەخاوەن زەوی بۆخۆی چەرتی دەکرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی ئەوەی لێ کردن، حەنظەلە دەڵێ: بەرافیعم گوت: ئەی ئەگەر بەدینارو دیرهەم بێ؟ رافیع لە وەڵامدا وتی ئەگەر بەکرێ گرتنەکە بەدینارو دیرهەم بێ قەیناکا.

ئیمامی (الليث) دەڵێ: هەرشتێك ئەگەر لێزانو شارەزا لەبواری حەڵاڵو حەرامدا بە باشی نەزانن دەچێتە بواری ئەو سەوداو مامەڵانەی نەهی لێ کراوە، چونکە موخاطەرەی تێدایە.[1]

دوبارە لە حەنظەلەوە دەڵێ: پرسیارم لەرافیعی کوڕی خەدیج کرد: دەربارەی بەکرێ گرتنی زەوی بۆ کشتوکاڵ بەزێڕو زیو؟ لە وەڵامدا وتی: چ خراپیەکی تێدانیە، خەڵك لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) زەوییان بەکرێ دەگرت لەسەر ئەو بەرووبومانەی لەدەم جۆگاو شتی ئاوا دەڕوێن یان بەشێك لە کشتو کاڵ، جا واڕێدەکەوێ کشتو کاڵی دەم جۆگاو چۆمەکان دەفەوتێ، یان وادەبێ ئەوەی دەم جۆگاو چومەکان دەفەوتێو ئەوەی دوورە لێیان پێ دەگا. جا ئەگەر خاوەن زەوی بە سەپانەکە بڵێ

---

(١) صحيح: (الإرواء: ٥/٢٩٩)، خ (٥/٢٥/٢٣٤٧/٢٣٤٦)، ن (٧/٤٣).

بەروبوومی ئەو مەسافە زەوییە بۆ تۆبێو ئەمەیان بۆ من بێ، لایەکیان زەرەرمەند دەبێ: بۆیە نەهێیان لێ کرا، وەڵێ ئەگەر لەسەر شتێکی دیاری کراوو مەضمون بوو، ئەوە چ خراپیەکی تێدانیە، جا شتەکە زێڕبێ زیوبێ خۆراك بێ پۆشاك بێ یان شتی تربێ. لە رەگەزی بەروبوومەکە بێ یان لە رەگەزی تر بێ. وەکوو ئیمامی نەوەوی لە شەرحی صەحیحی موسلیمدا ئاماژەی پێ کردوە.[1]

ئاودێری باخو درەخت بەکرێ (المساقات)

موساقات: بریتییە لە تەسلیم کردنی چەند درەختێکی دیاریکراو بەکەسێك بۆئەوەی بەخێویان بکاو ئاویان بدا لەبەرامبەر ئەم ئەرکەیدا بەشێکی دیاریکراو لە بەروبوومی درەختەکانی بدرێتێ جا نیوەبێ سێیەك بێ چواریەك بێ.

ئەم جۆرە گرێبەستە رەوایە، ئاماژە بەو ریوایەتەی لە ئیمامی عومەرەوە ریوایەتکراوە: کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەگەڵ دانیشتوانی خەیبەر رێك کەوت کە باخو درەختەکانی خەیبەر بەخێوبکەن لەبارتەقای کارەکەیاندا بەشێك لە میوەو بەروبوومەکەیان بدرێتێ.[2]

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: یاریدەدەران (الأنصار) عەرزی پێغەمبەریان کرد کە: باخە خورماکانمان دابەش بکە لەنێوان خۆمانو برا کۆچکارەکانمان، فەرمووی: (نەخەیر)، ئەمجار وتیان: دەی با ئەوان ئەرکی

---

[1] صەحیحی موسلیم لە شەرحی نەوەوی ج١٠/١٩٨.

[2] متفق علیه: لەوەپێش رابورد.

بەخێوکردنی بگرنە ئەستۆ، ئێمە دەیانکەینە شەریکمان لە بەروبوومەکەدا کۆچکارەکان وتیان: زۆر باشەو ئامادەبن.[١]

زیندوکردنەوەی زەوی بەیارو بێکەس (زەوی مردوو)

پێناسەی زەوی مردوو (أرض الموات):

بریتییە لە زەوییەکی وێرانی ئاوەدان نەکراوە. ئاوەدان کردنەوەی زەوی شوبهێندراوە بە ژیانەوەی‌و نەکێڵان‌و ئاوەدان نەکردنەوەی بە مردوو.

(احیاء الموات): زیندوکردنەوەی زەوی مردو: ئەوەیە: یەکێك زەوییەك ئاوەدان بکاتەوە کە نەزاندرێ لەوەپێش ملکی کەسێکی تر بووبێ، ئەم دەست بکا بە کێڵان‌و بەخێوکردن‌و درەخت تێدا ناشتن‌و کشت‌و کاڵ تێداکردن یان بینای تێدابکا، بیری تێدا هەڵبکەنێ. ئاودێری تێدابکا. بەمە ئەو زەوییە دەبێتە ملکی ئەو.[٢]

ئایینی ئیسلام بانگەوازی کردووە بۆ ئاوەدانکردنەوەی زەوی وێران‌و بێ خاوەن.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَعْمَرَ أَرْضًا لَيْسَتْ لأَحَدٍ فَهُوَ أَحَقُّ»[٣]: کەسێك زەوییەکی وێرانەی بێ خاوەنی ئاوەدان کردەوە ئەوە دەبێتە ملکی خۆی‌و ئەو لەهەموو کەس لەپێشترە بە خاوەنداریەتی ئەو زەوییە.

عوروە دەفەرموێ: ئیمامی عومەر لەسەردەمی خەلافەتی خۆیدا ئەم یاساو حوکمەی پەیڕەوکرد.

---

[١] صحيح: (الإرواء/١٤٧١) ، خ(٥/٨/٢٣٢٥).

[٢] فتح الباری ٥/١٨.

[٣] صحيح: (ص.ج/٦٠٥٧) ، خ(٥/١٨/٢٣٣٥).

له جابیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيِّتَةً فَهِيَ لَهُ».[١] کەسێك زەوییەکی وێرانەی مردو ئاوەدان بکاتەوە ئەوە دەبێتە ملکی خۆی.

هەر لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ»[٢]: کەسێك شورەی بۆ زەوییەکی بێ خاوەنی وێرانە کرد ئەوە دەبێتە ملکی ئەو.

بەکرێ گرتن (الإجارة)

ئیجارە بریتییە لە تەسلیم کردنی سودی شتێك لە بارتەقای کرێیەکدا. بەکرێ گرتن و کرێکاری کردن ڕەواو مەشروعە قورئان دەفەرموێ: {فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ – الطلاق/٦} ئەگەر ئافرەت منداڵی بۆ بەخێوکردن و شیرییان پێدان ئێوە کرێیان بدەنێ.

یان لەسەر زوبانی یەکێك لەکچەکانی حەزرەتی شوعەیب دەفەرموێ: {قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ – القصص/٢٦}. یەکێك لەکچەکانی حەزرەتی شوعەیب - کە هاتنەوە بەدو حەزرەتی موسا (سەلامی خودای لێ بێ) بۆئەوەی بیبەن بۆلای باوکیان – بەباوکی گوت: ئەی باوکی خۆشەویستم ئەم پیاوە بەکرێ بگرە با شوانیمان بۆ بکاو کاری ترمان بۆ هەڵسوڕێنێ. بێگومان باشترین کەسێك کەتۆ بەکرێی بگری کەسێکە کە بەهێزو توانا بێ لەهەمان کاتدا دەست پاك و ئەمین بێ.

یان دەربارەی گەشتەکەی حەزرەتی موساو حەزرەتی خضر دەفەرموێ: {فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنقَضَّ فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا –

---

[١] صحيح: (ص.ج/٥٩٧٥) ، ت(١٣٩٥/٤١٩/٢).

[٢] صحيح: (ص.ج/٥٩٥٢) ، د(٣٠٦١/٣٣٠/٨).

الكهف/٧٧}. لەکاتی گەڕانیاندا بەناو شارەکەدا بۆئەوەی یەکێك لەخۆیان بگریو ببێتە خانە خوێیانو کەس میوانداری نەکردن، تووشی دیواری ماڵێك هاتن لاربوبوەوە خەریك بوو بروخێ، حەزرەتی خضر دیوارەکەی راست کردەوە، حەزرەتی موسا پێی گوت: ئەتۆ بۆ بەخۆڕایی ئەم دیوارەت راست کردەوە خۆ دەتوانی کرێیان لێ وەرگری.

لە خاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ)و ئەبوبەکر پیاوێکی خێڵی (ألدیل)یان بەکرێ گرت، پاشان پیاوێکی شارەزا بە رێگەو بانیان لە خێڵی (عەبدی کوڕی عەدی) بەکرێ گرت[1].

هەرشتێك مومکین بێ سوودی لێ ببیندرێو مادەکەی بمێنێتەوە دروستە بدرێ بەکرێ بەمەرجێ بەریەستی شەرعی نەبێ

مەرجە دەبێ شتە بەکرێ دراوەکە ئاشکراو نومایان بێو کرێیەکەش دیاریکراو بێ.

بەکرێگرتنو جۆری کارەکە

قورئان لەمیانەی چیرۆکی حەزرەتی موسا (علیە السلام)و باوکی ئەو دووکچەی کە موسا حەیوانەکانی بۆ ئاودان! کە راستتر وایە حەزرەتی شوعەیب بووبێ. لەسەر زمانی باوکی دوو کچەکە دەفەرموێ: {قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَن تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ – القصص/٢٧}. من دەمەوێ یەکێك لە ئەم دوو کچەم مارەبکەم لەتۆ

---

[1] صحیح: (الإرواء/١٤٨٩)، خ(٢٢٦٣/٤٤٢/٤).

له بارتەقای ئەوەدا هەشت ساڵ شوانیم بۆبکەی، خۆئەگەر بیکەی بە دەساڵ ئەوە پیاوەتی خۆتە.

له حەنظەلەی کوڕی قەیسەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە رافیعی کوڕی خەدیج کرد دەربارەی بەکرێ گرتنی زەوی بە زێڕو زیو، لە وەڵامدا وتی: چ خراپیەکی تێدانیەو رەوایە. خەڵك لەسەردەمی پیغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) زەوی‌و شتی وایان دەدا بەکرێ لەسەر بەروبوومی کە لەدەم جۆگاو ئەمبەرەو بەری روبارو چۆمەکان دەڕوان، وادەبوو کشت‌و کاڵی دەم جۆگاو روبارەکان پێ دەگەیشت‌و ئەو کشت‌و کاڵەی لەدەم جۆگاو دەم چۆمەکان دووربوو پێ نەدەگەیی، یان وادەبوو بە پێچەوانەوە دەبوو، بۆیە خەڵکەکە لەم جۆرە مامەڵانە مەنع کرا. وەڵێ ئەگەر بەکرێ دانەکە لەسەر شتێکی ئاشکراو مەضمون بوو ئەوە چ خراپیەکی تیدا نیە[1].

کرێی کرێکاران

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « أَعْطُوا الأَجِيرَ أَجْرَهُ قَبْلَ أَنْ يَجِفَّ عَرَقُهُ».[2] کرێی کرێکار بدەن پێش ئەوەی ئارەقی ئیشکردنەکەی وشك ببێتەوە.

تاوانی ئەوانەی کرێی کرێکار نادەن

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: پەروەردگار دەفەرموێ: « قَالَ اللَّهُ ثَلاَثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، رَجُلٌ أَعْطَى بِى ثُمَّ غَدَرَ ، وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ ، وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ

[1] صحيح: (الإرواء/١٤٩٨) لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.جة/١٩٨٠)، جة(٢٤٤٣/٨١٧/٢).

أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ ، وَلَمْ يُعْطِ أَجْرَهُ». [1] سێ کەس ئەمن رۆژی قیامەت دژیانم‌و بەرەورِویان دەبمەوە.

یەکەمیان: پیاوێکە عەهدو پەیمانی لەگەڵ مندا بەستبێ‌و بەڵێنی بەمن دابێ کە بەرامبەر بەئایین دڵسۆز دەبێ‌و بەسوێند جەختی لەسەر ئەم عەهدو پەیمانە کردبێتەوە، کەچی خیانەت بکاو عەهدو پەیمانەکەی هەڵبوەشێنێتەوە.

دووەمیان: پیاوێك مرۆڤێکی ئازاد بکاتە کۆیلەو بیفرۆشێ‌و پارەکەی بخوا.

سێیەمیان: پیاوێك کرێکارێك بەکرێ بگرێ‌و ئیشەکەی پێ بکاو کرێکەی نەداتێ.

ئەوشتانەی دروست نیە کرێیان لەسەر وەربگیرێ

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاء إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِن بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ – النور/٣٣} کچەکانتان ناچارمەکەن بۆ داوێن پیسی بەهیچ شێوەیەك ئەو رێگەیان بۆ مەکەنەوەو فێری ئەوکارە فەسادەیان مەکەن بۆئەوەی لەبارتەقای ئەو داوێنپیسییەیاندا کرێیەك وەربگرن. زۆرەملێ لەچەتیوەکانتان مەکەن بۆ لەشفرۆشی، ئەوە حەرامەو کارێکی پیسە، بەرِەوای مەزانن رێگای بۆخۆش بکەن‌و بتانەوێ کاڵایەکی دونیاییتان – لەئەنجامدان‌و رِێپێدان بۆ ئەو تاوانە – دەست بکەوێ: بێگومان رِستەی {إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا} مەرجی زۆر لێ کردنەو بەیانی ئەو واقیعەیە: کە ئایەتەکە بەهۆیەوە نازڵ بوو. مانای ئەوە ناگەیەنێ ئەگەر چەتیوو کەنیزەکەکان زۆریان لێ نەکرێ‌و بەئارەزوی خۆیان بێ قەیناکا! واتە: قەیدی ئیرادەی {تحصن}و مەبەستی ماڵ پەیداکردن بەوکارە

---

[1] حسن: (الإرواء/١٤٨٩)، خ(٤/٤١٧/٢٢٢٧).

مەفهومی موخالەفەیان نیەو قەیدی بەیانی واقیعن، جا کەسێك زۆرە ملێ لەچەتیوەکان بکا، بەجەخت زینایان پێ بکا، ناچاریان بکا لەشفرۆشی بکەن، ئەوە پەروەردگار بۆ ئەوان - پاش ئەم زۆر لێ کردنە - لێبوردەیەو لێیان خۆش دەبێ، لەسەر ئەو تاوانە سزایان نادا.

لە جابیرەوە ریوایەتکراوە: کە عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی کوڕی ئەبو سەلول (جارية)یەکی هەبوو ناوی (مُسَيْكَة) بوو، یەکێکی تریشی هەبوو ناوی (أميمة) بوو، عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەی ناوبراو ناچاری دەکردن زینابکەن، ئەوانیش چوونە خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شکایەتیان کردو وەزعو حاڵی خۆیانیان بۆ رونکردەوە. ئیتر پەروەردگار ئایەتی {وَلَا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاء إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَن يُكْرِههُّنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِن بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ - النور/٣٣}.[١]

لە ئەبو مەسعوودی ئەلئەنصارییەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەری خودا (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە فرۆشتنو وەرگرتنی بەهای سەگو کرێی زیناو شیرینی فالگرەوەو کوڵەوەنانی.[٢]

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە وەرگرتنی پارەی پەڕاندنو تۆماوی ئەسپ.[٣]

کرێی خوێندنی قورئان

لە عەبدورەحمانی کوڕی شیبلی ئەلئەنصارییەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: بەگوێی خۆم ژنەوتم پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو:

---

[١] صحیح: (مختصر م/٢١٥٥)، م(٣٠٢٩-٢٧/٢٣٢٠/٤).

[٢] لەوەپێش لەباسی (ئەو شتانەی فرۆشتنیان دروست نیە) تێپەڕی.

[٣] لەوەپێش لەباسی (ئەو شتانەی فرۆشتنیان دروست نیە) تێپەڕی.

«اقْرَءُوا الْقُرْآنَ وَلاَ تَأْكُلُوا بِهِ وَلاَ تَسْتَكْثِرُوا بِهِ وَلاَ تَجْفُوا عَنْـهُ وَلاَ تَغْلُـوا فِيـهِ».[1] قورئان بخوێنن، نانی پێوه مەخۆن، خۆتانی پـێ دەوڵەمەنـد مەکەن، وازی لێ مەهێنن و پاشگوێی مەخەن و لێی دوور مەکەونەوە، زێدەڕەویشی تێدامەکەن.

لـه جـابیری کـوڕی عەبـدوڵلاوه ریوایـەتکراوه، دەڵـێ: پیغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاته ناومان لەوکاتەدا ئێمـه سـەرگەرمی قورئـان خوێنـدن بووین تێمانـدابوو عـەرەبی زمـان و تێمانـدابوو ناعـەرەب، فـەرمووی: «اقْـرَءُوا الْقُـرْآنَ فَكُـلٌّ حَـسَنٌ وَسَـيَجِيءُ أَقْـوَامٌ يُقِيمُونَـهُ كَمَـا يُقَـامُ الْقِـدْحُ يَتَعَجَّلُونَـهُ وَلاَ يَتَأَجَّلُونَـهُ».[2] قورئـان بخـوێنن و سـەرگەرمی خوێنـدنی بـن هـەموو قورئـان خوێندنەکەتان باش بوو، لەوه بەولاوه کەسانێك پەیدادەبن قورئان بەوپـەڕی ڕێـك و پێکـی دەخـوێنن و زۆرجـوان موراعـاتی یاسـای تەجویـدو تـەرتیلی تێدادەکـەن و زۆر زێـدەڕەوی دەکـەن لەچـاك خوێندنیـدا، دەیکەنـه وەسـیلەو هۆکار بۆ دابینکردنی بژیوو پاداشی دونیا، هیچ مەبەستیان ئەوەنیـه پاداشـی قیامـەتی پـێ وەربگـرن. کـاڵای دونیـای بـێ بـەقا بەسـەر پاداشـی قیامـەتدا تەفضیل دەدەن.

لـه ئـەبو سـەعیدی خودرییـەوه ریوایـەتکراوه: کـه بـەگوێی خـۆی لـه پیغەمبەری بیستووه فەرموویـەتی: (تعلّموا القرآن، وسلوا الله به الجنـة قبـل ان يتعلّمه قوم يسألون به الدنيا، فان القـرآن يتعلمـه ثلاثـة رجـل يبـاهي بـه، ورجـل يستأكل به ورجل يقـرأه لله)[3]: فێـری قورئـان بـبن، داوا لـەخودا بکـەن بـەهۆی قورئانـەوه بتانخاتـه بەهەشـتەوه، پـێش ئـەوه کەسـانێك پەیـدابن بـەهۆی قورئانەوه دونیا خۆری بکەن، چونکه قورئـان سـێ جـۆر خـەڵك فێـری دەبـێ.

---

[1] صحيح: (ص.ج/١١٦٨)، حم(١٥/١٢٥/٣٩٨).

[2] صحيح: (الصحيحة/٢٥٩)، د(٣/٥٨/٨١٥).

[3] صحيح: (الصحيحة/٤٦٣)، رواه ابن نصر في قيام الليل ص٧٤.

پیاوێك بۆ شانازی پێكردن‌و خۆهەڵنانەوە فێری بێ‌و بیخوێنێ، پیاوێك دونیا خۆری پێ بكاو بیكاتە هۆی نان پەیداكردن، پیاوێك ساغ لەبەر رەزای خودا فێری بێ‌و بیخوێنێ.

كاسبی كردن‌و پارە بەگەڕخستن بە هاوبەشی (ألشركة)

ئەم جۆرە گرێ بەست‌و عەقدە ئەوەیە دووكەس یان زیاتر بە ویستی خۆیان رێك بكەون ماڵ‌و پارەی خۆیان تێكەڵاو بكەن‌و بەگەڕی بخەن بە مەبەستی بەدەستهێنانی قازانج ((جاری واهەیە قازانج دەستەبەر دەبێ بەبێ مەبەست، وەكوو میرات گرتن)) ئەم ماڵ تێكەڵاوكردنە مەشروع‌و رەوایە، قورئان دەفەرموێ: {وَإِنَّ كَثِيراً مِنْ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلاَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ – ص/٢٤}

یان دەفەرموێ: {وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلاَلَةً أَو امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِن كَانُوَاْ أَكْثَرَ مِن ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاء فِي الثُّلُثِ – النساء/١٢}.

لە (ألسائب)ەوە ریوایەتكراوە: كە بەپێغەمبەری گوت: ئەتۆ لەسەردەمی نەزانیدا هاوبەشم بووی، باشترین هاوبەش بووی، {كنت لا تدارينی ولا تمارينی}[1].

شەراكەتی شەرعی‌و پەسەند

ئیمامی شەوكانی لە (ألسيل الجرار)دا ج٣/٢٤٦-٢٤٨ دەفەرموێ: شەراكەتی شەرعی بە دەستەبەربوونی رەزامەندی لەنێوان دوو كەسدا یان زیاتر، بەمەرجێ هەریەكێ لە هاوبەشەكان ئەندازەیێ لەماڵی خۆی تەرخان بكاو لەگەڵ ماڵی شەریكەكەیدا تێكەڵاوی بكا، پاشان لەم رێگەیەدا هەوڵی

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٨٥٣)، جة(٢/٧٦٨/٢٢٨٧).

بەگەڕخستنیو قازانج لێ کردن بدەن، کە لەئاکامدا هەرکەسەیان بەگوێرەی (رأس المـال)ەکەی قازانجو زەرەری بۆ دیاری بکرێ. هەر بەگوێرەی دەستمایەکەیان خەرجو باجی مەشروعەکەیان دەربکرێ. ئەگەر لەناو خۆیاندا شەریکەکان رێك کەوتن کە قازانجیان بە یەکسانی بێ هەرچەند سەرمایەکەیان جوداوازی تێدابێ ئەوە دروستە، تەنانەت ئەگەر دەستمایەی یەکێکیان زۆر لەوی تریان زیاتریش بێ. چونکە ئەوە بازرگانیکردنێکە بە رەزامەندی هەردووکیانو چاوپۆشی کردنو موسامەحەیە بەدڵ.

بازرگانیکردن بەپارەی یەکێکی ترەوە (المضاربة)

دەگوترێ (ضرب في الأرض): واتە: بەمەبەستی بازرگانی بەناو زەویدا گەڕا. قورئان دەفەرموێ: {وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّـهِ – المزمل/٢٠} واتە: کۆمەڵێکی تر کە بەناو زەویدا دەگەڕێن بە مەبەستی بازرگانیکردن هەوڵو تەقەللایانە بۆ بەدەستهێنانی فەزلو بەخششی خودا. ئەم جۆرە کاسبیکردنە پێشی دەگوترێ: (قیراض) لەم رووەوە: کە خاوەن پارە بەشێك لە ماڵو سامانەکەی دادەبڕێ بۆئەوەی بیخاتە گەڕ بەدەستی یەکێکی تر بەمەبەستی دەستکەوتنی قازانجو سود.

مەبەست بە موضارەبە لێرەدا بریتییە لە گرێبەستێك لەنێوان دووکەسدا، یەکێکیان بڕێك پارە دەدا بە ئەویتر بۆئەوەی بازرگانی پێوەبکاو قازانجەکەش لەنێوانیاندا بەو ئەندازەیەی لەسەری پێك دێن.

مامەڵەکردن بەشێوەی موضارەبە رەوایەو شەرع پەسەندی دەکا... ئیبنولمونذیر لە کتێبەکەیدا کە ناوی (الإجماع)ە لاپەڕە/١٢٤ دەڵێ: کۆڕای زانایانی ئیسلام لەسەرئەوە بەستراوە: کە قیراضو موضارەبە بە دینارو درەم رەوایەو هیچ خراپیەکی تێدانیە.

هەروا كۆڕايان هەيە لەسەرئەوە: كە دروستە بۆ كابراى بازرگان بيكاتە مەرج بەسەر خاوەن پارەكەوە سێيەكى قازانجى بداتێ يان نيوەى قازانج يان هەر ئەندازەيەك كە لەسەرى پێكدێن، بەمەرجێ ئەندازەكە دياريكراو بێو بەشێك بێ لەماڵە وەگەڕخراوەكە، بێگومان هاوەڵانى پيغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ) ئەم جۆرە مامەڵەيان ئەنجام داوە.

لە زەيدى كوڕى ئەسلەمەوە ئەويش لە باوكييەوە ريوايەتكراوە، دەڵێ: عەبدوڵلاو عوبەيدللا هەردوو كوڕى عومەرى خەطاب لەگەڵ سوپايەكدا دەردەچن بۆ وڵاتى عێراق، جا كەدەيانەوێ بگەڕێنەوە بۆ مەدينە دەچنە لاى ئەبو موساى ئەشعەرى: كە ئەوكاتە ئەميرى شارى بەصرە بووە. ئەويش زۆر بەڕو خۆشييەوە پێشوازييان لێ دەكا. دواى قسەو گفتوگۆ ئەبو مووسا پێيان دەڵێ: ئەگەر بمتوانيايە كارێكم بۆ بكردنايە لێيەوە سودمەند بوونايە بۆم دەكردن. پاشان كەمێ بير دەكاتەوە دەڵێ ئێستا من بڕێكم پارەى بەيتولمال لايە دەمەوێ بينێرم بۆلاى خەليفەى موسوڵمانان، ئەگەر من لێرە بتاندەمێ كاڵاى پێ بكڕن لەمەدينە بيفرۆشنەوە، ئەوجا دەستمايەكە رادەستى خەليفە بكەنو قازانجەكە لەناو خۆتاندا دابەش بكەن!؟

وتيان: زۆرمان پێ خۆشە، ئەويش پارەكەى رادەست كردنو نامەيەكى بۆ خەليفە عومەر نووسى، كە سەرمايەكەيان لێ وەربگرێ، جا كە گەيشتنەوە مەدينە ماڵەكەيان فرۆشتو قازانجى باشيان لێ كرد، ئەمجا: كە سەرمايەكەيان برد تەسليمى خەليفە عومەرى بكەن، حەزرەتى عومەر فەرمووى: ئايا ئەم پارە سلفەيە دراوە بەهەموو سوپاكە؟ ئەوانيش وەكوو ئێوە پارەى بەيتولماليان دراوەتێ كاڵاى پێ بكڕنو لێرە بيفرۆشنەوە قازانجى لێ بكەن؟ وتيان: نەخەير بەس ئەو مامەڵە لەگەڵ ئێمە كراوە، حەزرەتى عومەر فەرمووى: كوڕانى ئەميرى موسوڵمانانن و سلفەتان دراوەتێ، ئێستا دەتانەوێ سەرمايەكە تەسليم

بکەن‌و بۆی دەربچن!! نەخەیر شتی وا نابێ، دەبێ سەرمایەو قازانجەکەش تەسلیم بە بەیتولمال بکەنەوە. عەبدوڵڵا بێدەنگ بوو (عوبەیدللا) وتی: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان شتی وا نابێ ئەتۆ مافی ئەوەت نیە ئەم غەدرە لەئێمە بکەی! خۆ دیارە ئەگەر ماڵەکە بفەوتایە یان کەمی بکردایە ئێمە دەبوایە بەرعودەی بین، حەزرەتی عومەر فەرمووی: نەخەیر، ئیللا دەبێ دەستمایەو قازانج رادەستی بەیتولمال بکەن، عەبدوڵڵا بێدەنگ دەبێ، بەڵام عوبەیدللا هەر سوور بوو لەسەر هەڵوێستی خۆیی‌و داوای لە خەلیفە کرد کە رایەکەی پەسەند بکا، هەتا یەکێك لە دانیشتوانی مەجلیسەکە وتی: ئەی ئەمیری موسوڵمانان! بۆچی بۆیان ناکەی بە (قیراض) نیوەی قازانج‌و هەموو سەرمایەکەیان لێ وەربگرە، عومەر فەرمووی: ئەوا کردم بە (قیراض) ئیتر خەلیفە عومەر سەرمایەو نیوەی قازانجەکەی لێ وەرگرتن‌و عەبدوڵڵاو عوبەیدیللا دوو کوڕەکەی خەلیفە، نیوەی قازانجەکەیان لەناو خۆیان دابەش کرد[1].

نەوکەسەی بازرگانی دەکاو پارەی سەرمایەدارەکە وەگەڕ دەخا ئەمینە

موضارەبە بەرەهایی‌و بە سنورداریی ڕەوایە، پارە وەگەڕخەرەکە ئەمین‌و باوەڕپێکراوە، کەمتەرخەم‌و دەستدرێژکار نەبێ نابێتە زامن‌و زیانی پێ ناژمێردرێ.

ئیبنولمونذیر دەڵێ: کۆڕای زانایان لەسەرئەوە چەسپاوە: کە خاوەن پارە هەرکاتێك نەهی لە پارەگێڕەکە کرد شت بەقەرز نەفرۆشێ‌و بەقەرز فرۆشتی زامن دەبێ.[2]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٥/٢٩١)، ط(١٣٨٥/٤٧٩)، هق(٦/١١٠).

[2] الإجماع ص١٢٥.

لـه حـەزیمی کـوڕی حیزامـەوە: کـە هـاوەڵی پیغەمبـەر (درودی خـودای لەسەر بێ) بوو وا گێڕدراوەتـەوە: کـە هـەرکاتێك پـارەی بدایـە بـە ئـاڵو وێـڵ کەرێك بۆ وەگەڕخستنو کاسبی پێوەکردن مەرجی ئەوەی لەسەر کابرای پـارە وەگەڕخـەر دادەنـا، کـە نابـێ پارەکـەم بـدەی بـە گیانلەبـەر، نەچـی ئـاژەڵو پەلەوەری پـێ بکڕی، نابێ ماڵەکەی بخاتە ناو دەریاو بە دەریادا بیگوێزێتـەوە، نەیخاتە شوێنی وا لافاو بیگێڕێتەوە. لەدەم روبارو نزیك ئـاو دای نـەنێ. پێـی دەگوت: ئەم مەرجانە جێبەجێ نەکەی ئەتو زامنی ماڵەکـەیو هەرشـتێکی لێ هات دەبێ قەرەبووم بکەیەوە.[1]

(ألسّلم)

سەلەم کە (سـەلەف)یـشی پـێ دەگـوترێ. بریـتییـە لەفرۆشـتنی کاڵایـەکی دیاریکراوی وەصفدارکراو لە زیممەی فرۆشیاردا بە پارەیەکی حازر.

ئەم جۆرە مامەڵەیە مەشروعو رەوایە ئاماژە بە ئایـەتی {يَـا أَيُّهَـا الَّـذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَـلٍ مُّـسَمًّى فَـاكْتُبُوهُ – البقـرة/٢٨٢} ئـەی خـاوەن بڕوایـان ئەگـەر پارەیـەکتان دا بەیـەکێك بەقـەرز بـۆ ماوەیـەکی دیـاریکراو بینووسن.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: من شایەتی دەدەم کە سـەلەمی مـەضمون تـا کاتێکی دیاریکراو خودا لە قورئاندا حەڵاڵی کردووەو ئیزنی پـێ داوە. ئـەمجار ئایەتی: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم......}ی خوێندەوە[2].

هەر لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبـەر (درودی خـودای لەسەر بێ) کە تەشریفی کۆچیکرد بۆ مەدینە لەو رۆژگـارەدا دانیـشتوانەکەی

---

[1] صحيح الإسناد (الإرواء/٢٩٣/٥)، قط(٢٤٢/٦٣/٢)، هق(٦/١١١).

[2] فقه السنة ج٣/١٧١.

مامەڵەی سەلەمی خورمایان دەکرد بۆ ماوەی دوو ساڵو سێ ساڵ، ئەویش دەربارەی ئەم جۆرە مامەڵەیە فەرمووی: «مَنْ أَسْلَفَ فِي شَيْءٍ فَفِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ، إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ» [1] کەسێك سەلەمی لە شتێکدا کرد با پێوانەکەی دیاریکراوبێو بۆ ماوەیەکی دیاریکراو بێ.

سەلەم کردن لەگەڵ کەسێك کە خاوەنی کاڵا سەلەم پێکراوە کەنەبێ مەرج نیە لە سەلەمدا کابرای پارەوەرگر خاوەنداری کاڵاکە بێ

لە موحەممەدی کوڕی ئەبولموجالیدەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: عەبدوڵڵای کوڕی شەدادو ئەبو بوردە منیان نارد بۆلای عەبدوڵڵای کوڕی ئەبی ئەوفا (رەزای خودا لەهەموویان بێ) پێیان گوتم بڕۆ پرسیاری لێ بکە ئاخۆ هاوەڵانی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەردەمی پیغەمبەردا سەلەمیان لە گەنمدا دەکرد؟ دەڵێ: عەبدوڵڵا وتی: ئێمە ئەو رۆژگارە لەگەڵ نەبەطییەکانی وڵاتی شام سەلەممان دەکرد لە گەنمو جۆدا لە زەیتدا بە پێوانەیەکی دیاریکراو بۆ ماوەیەکی دیاریکراو، وتم: ئێوە پارەکانتان دەدا بەکەسانێك کە مالیکی ئەو کاڵا سەلەم تێداکراوە بوو؟ وتی: ئێمە پرسیاری ئەوەمان لێ نەدەکردنو ئەوەندە لێمان نەدەکۆڵییەوە، ئەمجار ناردیانم بۆ لای (عبدالرحمن)ی کوڕی (أبزی) پرسیارم لێ کرد، فەرمووی: هاوەڵانی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەردەمی ژیانی پیرۆزیدا سەلەمیان دەکرد بەشێوەیەکی بەرفراوان کەسیشمان پرسیاری لە کابرای پارەوەرگرو سەلەم لەگەڵ کراو نەدەکرد ئاخۆ ئەوانە زەویو زاری کشتو کاڵیان هەیە یان نا؟[2]

---

[1] صحيح (الإرواو/١٣٦٩)، ك (٢/٢٨٦)، هق (٦/١٨).

[2] صحيح: (الإرواء/١٣٧٠)، خ(٢٢٤٤/٤٣٠/٤) وهذا لفظه د(٣٤٤٧/٣٤٩/٩)، ن(٧/٢٩٠)، ج(٢٢٨٢/٧٦٦/٢).

(ألقرض) قەرز

قەرز ماڵێکە خاوەن قەرز دەیدا بە قەرزکەر بۆئەوەی لەدواییدا: کە توانای دانەوەی قەرزەکەی بوو بەبێ زیادو کەمو لەهەمان ماڵو کاڵاو پارە قەرزەکەی بداتەوە.

لە زمانی عەرەبیدا (قرض) بەمانا دابڕینو جیاکردنەوەیە لەم رووەوە خاوەن قەرز بەشێك لەماڵی خۆی جیادەکاتەوەو دەیدا بەو کابرایەی داوای قەرزی لێ کردوە[١].

لە ئەبو هورەیرە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ».[٢] هەر موسوڵمانێك دەروویەك لە موسوڵمانێك بکاتەوەو لە تەنگژەیەکی جیهان دەربازی بکا، پەروەردگار لەڕۆژی قیامەتدا دەرووی رەحمەتی لێ دەکاتەوە، کەسێك یارمەتی دەستکورتێك بدا لەدونیاداو رێگای ژیانی بۆ ئاسان بکا، خودا لەدونیاو قیامەتدا رێگای بۆ ئاسان دەکا، پەروەردگار لە هاریکاری بەندەی خۆیدایە هەتا بەندەکە هاریکاری برای موسوڵمانی بکا.

لە ئیبنو مەسعوودەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُقْرِضُ مُسْلِمًا قَرْضًا مَرَّتَيْنِ إِلاَّ كَانَ كَصَدَقَتِهَا مَرَّةً».[٣] واتە: هەر موسوڵمانێك دووجار قەرز بدا بە موسوڵمانێك وەکوو ئەوە وایە جارێك ئەو بڕە پارەیەی بەخێر بداتێ.

---

[١] فقه السنة ج٣/١٨٢.

[٢] صحيح: (مختصر مسلم/١٨٨٨)، م(٢٦٩٩/٢٠٧٤/٤)، ت(٤٠١٥/٢٦٥/٤)، د(٤٩٢٥/٢٨٩/١٣).

[٣] حسن: (الإرواء/١٣٨٩)، جة(٢٤١٢/٨٠٦/٢)، ت(١٦٢١/٦٨/٣).

قەرزداریو زێدەڕۆیی تێیدا

لە ئەوبانەوە کە مەولای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بوو ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ فَارَقَ الرُّوحُ الْجَسَدَ وَهُوَ بَرِيءٌ مِنْ ثَلاَثٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ مِنَ الْكِبْرِ وَالْغُلُولِ وَالدَّيْنِ».[1]: کەسێك گیانی لەجەستەی جیابێتەوەو لەسێ شت بەری بێ، دەچێتە بەهەشتەوە، لە کیبرو خۆ بەزلزانی، لە غەشو خیانەت، لە قەرزداری.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ»[2]: گیانی موسوڵمان پەیوەستە بە قەرزەکەیەوە هەتا قەرزەکەی بۆ دەدرێتەوە.

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ دِينَارٌ أَوْ دِرْهَمٌ قُضِيَ مِنْ حَسَنَاتِهِ لَيْسَ ثَمَّ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ»[3]: کەسێك بمرێ دینارو دیرهەمی لەسەربێ لە چاکەکانی قەرزەکانی دەدرێتەوە لە رۆژێكدا، لەشوێنێکدا دینارو دیرهەم نیە.

لە ئەبو قەتادەوە گێڕدراوەتەوە فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەڵسایە سەرپێ وتارێکی بۆ داین تێیدا فەرمووی: جیهاد لەڕێگەی خوداداو ئیمان بەخودا گەورەترین کردەوەی باشی مرۆڤە. پیاوێك هەڵسایە سەرپێو وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا ئەگەر من لەڕێگەی خودادا گیانم لەدەست دا ئایا تاوانەکانم دەشۆرێنەوە؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووی: بەڵێ ئەگەر تۆ لەڕێگەی خودادا بکوژرێیو

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٩٥٦)، جة(٢٤١٢/٨٠٦/٢)، ت(١٦٢١/٦٨/٣).

[2] صحيح: (ص.ج/٦٧٧٩)، (المشكاة/٢٩١٥)، ت(١٠٨٤/٢٧٠/٢).

[3] صحيح: (ص.جة/١٩٥٨)، جة(٢٤١٤/٨٠٧/٢).

خۆگربیو بەتەمای پاداشی باشی خودا بی، هەڵمەت بەریو پشت هەڵنەکەی بەرەو ڕووی دوژمن بڕۆیە پێشەوەو هەڵنەیەی، پاشان پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووو: ئەریٚ تۆ پرسیارەکەت چۆن کردو وتت چی؟ وتی ئایا ئەگەر من لەڕێگەی خودادا کوژرام ئایا ئەو کوژرانەم دەبێتە کەفارەتی تاوانەکانم؟ پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «نَعَمْ إِنْ قُتِلْتَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأَنْتَ صَابِرٌ مُحْتَسِبٌ مُقْبِلٌ غَيْرُ مُدْبِرٍ إِلاَّ الدَّيْنَ فَإِنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ قَالَ لِي ذَلِكَ».[1] بەڵێ ئەگەر بەڕاستی لەڕێگەی خودادا گیان بەخت بکەیو خۆڕاگر بیو بەهیوای پاداشی دواڕۆژ بی، لەکاتی شەڕدا هێرش بەریو پشت هەڵکردو نەبی، هەموو گوناهێکت لەکۆڵ دەکەویٚ جگە لەقەرز، جوبرائیل سەلامی خودای لیٚ بیٚ ئەو حوکمەی پیٚ ڕاگەیاندم.

کەسێك ماڵی خەڵك وەربگریٚ بیەویٚ بیداتەوە یان بیفەوتێنیٚ

ئەبو هورەیرە (ڕەزای خودای لیٚ بیٚ) لە پیغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە کە فەرموویەتی: «مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللَّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِتْلاَفَهَا أَتْلَفَهُ اللَّهُ».[2] کەسێك پارەی یەکێك وەربگریٚ بە قەرزو نیازی دانەوەی بیٚ خودا پارمەتی دەداو دیداتەوە، کەسێکیش ماڵێك وەربگریٚ بەقەرزو بەهیوای نەدانەوەی، خودا ماڵەکەی دەفەوتێنیٚو ناتوانیٚ بیداتەوە.

لە شوعەیبی کوڕی عەمرەوە ریوایەتکراوە، دەڵیٚ: صوهەیبول خەیر لە پیغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) بۆی گێڕاینەوە، کە فەرموویەتی: «أَيُّمَا رَجُلٍ يَدَيَّنُ دَيْنًا وَهُوَ مُجْمِعٌ أَنْ لاَ يُوَفِّيَهُ إِيَّاهُ لَقِيَ اللَّهَ سَارِقًا».[3] هەر

---

[1] صحيح: (الإرواء/١١٩٧)، م(١٨٨٥/١٥٠١/٣)، ت(١٧٦٥/١٢٧/٣)، ن(٦/٣٤).

[2] صحيح: (ص.ج/٥٩٨)، خ(٢٣٨٧/٥٣/٥).

[3] حسن صحيح: (ص.جة/١٩٥٤)، جة(٢٤١٠/٨٠٥/٢).

مرۆڤێك قەرزێك وەرگرێ‌و نیازی وابێ نەیداتەوە رۆژی قیامەت بەخزمەت پەروەردگاری دەگاتەوە بە دز حیساب دەكرێ.

فەرمانكردن بەدانەوەی قەرز

قورئان دەفەرموێ: {إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ النَّاسِ أَن تَحْكُمُواْ بِالْعَدْلِ إِنَّ اللّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِ إِنَّ اللّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا – النساء/٥٨}: پەروەردگار فەرمانتان پێ دەكا كەسپاردەو ئەمانەتەكان بدەنەوە بەخاوەنەكانیان، هەركاتێكیش كێشەو نیزاعی خەڵكتان یەكالاكردەوەو لەناو مەردوومەدا بوون بەفەرمانڕەواو دادوەر بەدادپەروەری حوكمی نێوانیان بكەن‌و عەدالەت بخەنە گەڕ، بێگومان پەروەردگار پەندو ئامۆژگاری باشتان دەكاو رێگای ڕاستتان نیشان دەدا... بێگومان پەروەردگار شنەواو بینایە بەكردارو گوفتاری هەموو كەس.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێ: {فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ – البقرة/٢٨٣}. ئەگەر برێكتان هەبوو دڵنیابوو: كەماڵەكەی ناخورێ‌و لەكاتی خۆیدا بابای قەرزدار قەرزەكەی دەداتەوە، ئەوە بارمتەوەرگرتن پێویست نیە. بەلام پێویستە قەرزدار بتمانەی خۆی بپارێزێ، ئەو بتمانەیەی كەخاوەن قەرز پێی هەبوو بەبێ بارمتە قەرزی داوەتێ، نەهێڵێ ئەو بتمانەیە بفەوتێ، لەخودا بترسێ خیانەتی لێ نەكا.

قەرزدانەوەی پەسەندو باش (حسن القضاء)

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیاوێك حوشترێكی بەقەرز لای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بوو، داوای قەرزەكەی لێ كردەوە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: {أَعْطُوهُ} قەرزەكەی بدەنەوە، هەوڵدرا ئەوكاتە حوشترێكی لەو جۆرە پەیدا بكەن‌و بیدەنەوە،

حوشترێکیان دەست نەکەوت لەو جۆرە، ئەوەی دەستیان کەوت حوشترێك بوو ساڵێك تەمەنی سەروتر بوو فەرمووی: ئەوەی بدەنەوە کابرا وتی: باشتر لەهی خۆمت دامەوە، خودا باشترت بۆ پڕ بکاتەوە، پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ خِيَارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَاءً»[1] باشترین کەسانی ئێوە ئەوانەن: کە بەباشی قەرزەکانیان دەدەنەوە.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاتمە خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) تەشریفی لە مزگەوت بوو، (میسعەر) دەفەرموێ: پێم وابوو وتی: کاتەکە چێشتنگاو بوو، فەرمووی: دوو ڕکات نوێژ بکە، من قەرزێکم لای پیغەمبەرە (درودی خودای لەسەر بێ) قەرزەکەی دامەوەو زیادەشی دامێ[2].

لە ئیسماعیلی کوڕی ئیبراهیمی کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی ئەبو ڕەبیعە ئەلەخزومی‌یەوە ئەویش لەباوکیەوە ئەویش لەباپیریەوە ڕیوایەتکراوە، کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەروبەندی غەزای حونەیندا سی هەزار یان چل هەزاری لێ قەرز کردووە، کە لەغەزاکە هاتەوە قەرزەکەی داوەتەوە، پاشان پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ إِنَّمَا جَزَاءُ السَّلَفِ الْوَفَاءُ الْحَمْدُ»[3] خودا بەرەکەت بخاتە ماڵو منداڵتەوە، پاداشی قەرز، دانەوەیەتی‌و سووپاسگوزارییە.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٥/٢٢٥)، خ(٢٣٩٣/٥٨/٤)، م(١٦٠١/١٢٢٥/٣)، ن(٢٩١/٧)، ت(١٣٣٠/٣٨٩/١).

[2] صحيح: خ(٢٣٩٤/٥٩/٥)، د(٣٣٣١/١٩٧/٩).

[3] حسن: (ص.جة/١٩٦٨)، جة(٢٤٢٤/٨٠٩/٢)، ن(٣١٤/٧).

جوان داواکردنەوەی قەرز

لە ئیبنو عومەرو خاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ طَالبَ حَقًّا فَلْيَطْلُبْهُ فِي عَفَافٍ وَافٍ أَوْ غَيْرِ وَافٍ».[1] کەسێك داوای قەرزێکی خۆی کردەوە کە لەسەر قەرزدارێك بوو با بەجوانی داوای بکاتەوەو لەگەڵ بابای قەرزدار نەرمو نیان بێ، جا بابای قەرزدار بیداتەوە یان نەیداتەوە.

مۆڵەتدانی قەرزداری نەبوو

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُواْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ – البقرة/٢٨٠} ئەگەر قەرزدارەکە هەژارو نەدارا بوو، ئەوە با مۆڵەت بدرێ تا دەستی بەرخۆی دەکەوێتەوەو لەتەنگانەی نەبوویی ڕزگاری دەبێ، خۆ ئەگەر لە قەرزەکەش خۆش ببن ئەوە زۆر باشە بۆ ئێوە ئەگەر ئێوە بزانن.

لە حوزەیفەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: ژنەوتم لە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَاتَ رَجُلٌ ، فَقِيلَ لَهُ: ماكنت تقول؟ قَالَ كُنْتُ أُبَايِعُ النَّاسَ ، فَأَتَجَوَّزُ عَنِ الْمُوسِرِ ، وَأُخَفِّفُ عَنِ الْمُعْسِرِ ، فَغُفِرَ لَهُ»[2]: پیاوێك مرد پرسیاری لێ کرا لەو دونیادا هەڵسوکەوتت چۆن بوو لەگەڵ مەردووم؟ وتی: بازرگان بووم شتم بەخەڵك دەفرۆشت، عادەتم وابوو مۆڵەتی قەرزداری دەوڵەمەندم دەداو بۆ قەرزداری نەبوو هەژاریش بارسوکیم بۆ دەکردنو لەبرێکی یان لە هەمووی خۆش دەبووم، بەهۆی ئەم هەڵوێستە مەردانەیەوە لێخۆشبوونی پەروەردگاری بەدەست هێنا.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٩٦٥)، جه(٢٤٢١/٢/٨٠٩).

[2] صحيح: (ص.جة/١٩٦٣)، خ(٢٣٩١/٥/٥٨).

لـه ئەبوليوسـرا: كـەهاوەڵی پيغەمبـەر بـوو، ريوايـەتكراوە، دەڵـێ: پيغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُظِلَّهُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ – فَلْيُنْظِرْ مُعْسِرًا أَوْ لِيَضَعْ لَهُ». [1] كەسێك پێی خۆشبێ خودا رۆژی قیامەت بیخاتە ژێر سێبەری عەرشی خۆیەوە، با لەدونیادا مۆڵەتی قەرزداری هەژارو نەبوو بدا یان هەر قەرزەكەی لەسەر بكوژێنێتەوە.

دواخستنی قەرزدانەوە لەكاتی خۆی بۆ كەسێك دەوڵەمەند بێ ستەمە

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ریوایـەتكراوە، دەڵێ: پیغەمبـەر (درودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ». [2] پاشگوێ خستنی دانـەوەی قـەرز لەكاتی خۆی بۆ كەسێك دەوڵەمەند بێ زوڵمو ستەمە.

دروستە دەوڵەمەندی قەرزدار بخرێتە بەندەوە ئەگەر بە ئەنقەست قەرزی نەدایەوە

لەعـەمری كـوڕی (الـشريد)ەوە لـە باوكییـەوە ریوایـەتكراوە، دەڵـێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لَيُّ الْوَاجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ». [3] دواخستنی دانەوەی قەرز لە لایەن دەوڵەمەندو هەبووەوە كارێك دەخوڵقێنێ رەوایە بۆ خاوەن قـەرز سكاڵای لێ بكاو داوا بكا بەنـدی بكەن، تەمبێ خواردوی بكەن.

---

[1] صحيح: (ص.جة/١٩٦٣)، جة(٢/٨٠٨/٢٤١٩).

[2] متفق عليه: خ(٥/٦١/٢٤٠٠)، م(٣/١١٩٧/١٥٦٤)، د(٩/١٩٥/٣٣٢٩)، ت(٢/٣٨٦/١٣٢٣)، ن(٧/٣١٧)، جة(٢/٨٠٣/٢٤٠٣).

[3] حسن: (ص.ن/٤٣٧٣)، ن(٧/٣١٧)، جة(٢/٨١١/٢٤٢٧)، د(١٠/٥٦/٣٦١١).

هەر قەرزێك سودو قازانج بێنێ دەبێتە ریبا

لە ئەبو بوردەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: هاتمە مەدینـە توشی عەبـدوڵڵای كوڕی سـەلام بـووم، وتـی بـا بڕۆینـەوە بـۆ مـاڵ میـوانم بـەو، بـە ئـەو جامـەی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاوی تێدا خواردۆتـەوە ئـاوت دەدەمـێ، لەو شوێنەش پیغەمبەر (درودی خودای لەسـەر بـێ) نوێـژی لێ كـردووە نوێـژ بكە. منیش لەگەڵی رۆشتمەوە، شەربەتی شیرنی دامـێ خواردمـەوە، خورمـای دەرخـوارد دام، لـەو شـوێنەی پیغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) نوێـژی كردبوو نوێژم كرد، ئەمجار پێی گوتم: براله! ئـەتۆ لەناوچـەیەك دەژی سـودو ریبای تێدا بـاوو بڵاوە، یـەكێكیش لـەجۆرەكانی ریبـا ئەوەیـە یـەكێك لـەئێوە ماڵێك لەیەكێك قەرز دەكا بۆ ماوەیەكی دیاری كراو، كە كاتی قەرزدانەوەكەی هـات قەرزەكـەی بـۆ دەباتـەوە بەچـنەیەكیش دیـاری بـۆ دەبـا دەخیلـتم خۆبپارێزە لە وەرگرتنی ئەو بەچنە دیارییەو ئەوەی تێیدایە[1].

ڕەهن كردن (بارمتەدان)

رەهن لە زمانی عەرەبیدا بەمانا حەپسكردنە.

لە زاراوەی شەرعدا رەهن بریتیە لەوەی ماڵێك بكەی بە بارمتـەی قـەرز، بۆ ئەوەی ئەگەر قەرزدارەكە نەیتوانی قەرزەكە بداتەوە، خاوەن قەرز لەماڵـە رەهنكراوەكە قەرزەكەی خۆی هەڵبگرێتەوە[2].

رەهن كارێكی ڕەوایە قورئان دەفەرموێ: {وَإِن كُنتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُواْ كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ – البقرة/٢٨٣}.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٣٥)، خ(٣٨١٤/٣٤٢)، هق(٥/٣٤٩).

[2] بڕوانە فتح الباری ج٥/١٤٠ ومنار السبيل ج١/٣٥١.

قەید دارکردن بە دەستەواژەی سەفەرەوە لە ئایەتەکەدا لەبەر شێوەی زۆرینەو غالیبە، ئەگینا مەفهومی نیە، چونکە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەوە دەچەسپێنن: کە رەهنکردن لەغەیری سەفەریشدا هەر ڕەوایە، ئەگەر کابرا لەماڵەوەش بوو دەتوانێ رەهن بکا.

لە عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) خواردنێکی لەکابرایەکی جولەکە کڕی بەقەرز بۆ ماوەیەکی دیاری کراو زرێیەکەی لادانا بە بارمتە[1].

سود وەرگرتن لەبارمتە لەلایەن خاوەن قەرزەوە

دروست نیە بۆ خاوەن قەرزی بارمتە لادانراو، سود لەبارمتە وەربگرێ، ئاماژە بەو دەق و نەصصانەی لەوەپێش رابوردن: کە پوختەکەیان ئەوەبوو: هەر قەرززێك سود راکێشێ بۆ خاوەن قەرز دەچێتە چوارچێوەی ریباوە، بەم جۆرە کابرایەك زەوییەك بکا بە بارمتە لای خاوەن قەرز ئەویش زەوییەکە بەکاربێنێ بۆ کشتوکاڵ، یان خانوێك بکا بەبارمتەو خاوەن قەرز تا قەرزەکەی وەردەگرێتەوە تێیدا نیشتەجێ بێ یان بیدا بەکرێ و کرێیەکە وەربگرێ، مەگەر بارمتەکە وڵاخی سواری بێ یان ئاژەڵی شیردەر بێ، ئەوە دروستە خاوەن قەرز سواری بێ، شیری بدۆشێ، باری پێ بکێشێ....... هتد. بەمەرجێك ئالف و خۆراکی بۆ دابین بکا.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الظَّهْرُ يُرْكَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرْهُوناً وَيُشْرَبُ لَبَنُ الدَّرِّ إِذَا كَانَ مَرْهُوناً وَعَلَى الَّذِي يَرْكَبُ وَيَشْرَبُ نَفَقَتُهُ».[2] وڵاخی سواری ئەگەر بارمتە

---

[1] متفق علیه: لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحیح: (ص.ج/٣٩٦٢)، خ(٥/١٤٣/٢٥١٢)، د(٩/٤٣٩/٣٥٠٩)، ت(٢/٣٦٢/١٣٧٢).

بوو لەجیاتی قەرز، خاوەن قەرز بۆی هەیە بەکاری بێنێ لەجیاتی بەخێوکردنەکەی، شیری ئاژەڵ دەخورێتەوە ئەگەر ئاژەڵەکە بارمتە بوو بەمەرجێ خاوەن قەرزی بارمتە لادانراو نەفەقەی ئاژەڵەکە بخاتە ئەستۆی خۆی.

حەواڵە (الحوالة)

حەواڵە لەزمانی عەرەبیدا بە مانا لادانە، گواستنەویە، لەزاراوەی شەرعزانەکاندا بریتییە لەگواستنەوەی قەرزێك لە نیمەی کەسێکەوە بۆ نیمەی کەسێکی تر، ئەگەر کەسێك قەرزێکی لابوو، ئەم قەرزدارەش بۆخۆی قەرزی لەسەر کابرایەکی تر هەبوو، دەتوانێ خاوەن قەرز حەواڵەی قەرزدارەکەی خۆی بکا، ئەگەر وای کرد پێویستە خاوەن قەرزی حەواڵەکراو رازی بێ‌و ئەو حەواڵە کردنە قبوڵ بکا، بەمەرجێك کابرای حەواڵە بۆسەر کراو دەوڵەمەند بێ، چونکە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (مطل الغنيّ ظلم، فاذا أُتْبِع أحدكم على مليّ فليتبع).[1] پاشگوێ خستنی قەرزدانەوە لەلایەن دەوڵەمەندەوە ستەمە، ئەگەر خاوەن قەرزێك لەئێوە حەواڵەکرا بۆ سەر دەوڵەمەندێکی قەرزداری قەرزدار، باڕازی بێ‌و داوای قەرزەکەی لەو بکا.

سپاردەو ماڵی ئەمانەت (الوديعة)

وەدیعە ماڵێکە بە ئەمانەت لەلای یەکێك دادەنرێ.

حوکمی وەدیعە: ئەگەر پیاوێك کاڵایەکی لەلای یەکێك دانا سوننەتە کابرا ئەو ماڵە وەدیعەیە لای خۆی گل بداتەوە، ئەگەر لەخۆی رادەدی: کە پارێزگاری ماڵەکەی بۆ دەکرێ، چونکە ئەمە دەچێتە بواری هاریکاری کردن

---

[1] متفق عليه: خ(٢٢٨٧/٤٦٤/٤)، م(١٥٦٤/١١٩٧/٣)، د(٣٣٢٩/١٩٥/٩).

لەسەر چاكەو چاكسازىو بەهانا هاتنى يەكتريەوە. هەركاتێكيش كابراى خاوەن ماڵ داواى ماڵەكەى كردەوە پێويستە باباى ماڵ لەلا دانراو بەبێ چەندو چوون ماڵەكە رادەستى خاوەن ماڵ بكاتەوە. چونكە خودا دەفەرموێ: {إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – النساء/٥٨} پەروەردگار فەرمانتان پێ دەكا كەسپاردەكان بدەنەوە بەخاوەنەكانيان. يان دەفەرموێ: {فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللّهَ رَبَّهُ – البقرة/٢٨٣}.

پيغەمبەريش (درودى خوداى لەسەر بێ) دەفەرموێ: «أَدِّ الأَمَانَةَ إِلَى مَنِ ائْتَمَنَكَ».[١] سپاردەكە بگێڕەوە بۆلاى ئەو كەسەى بە ئەمينو دەستپاكى داناوى. ئەو كەسەى سپاردەى لا دادەنرێ، زامنو بەرعودەى نەفەوتانى ماڵەكە نابێ، مەگەر كەمتەرخەمى بنوێنێو زێدەڕەوى بكا لە بێ موبالاتىدا.

لە عەمرى كوڕى شوعەيبەوە لە باوكييەوە لە باپيريەوە ريوايەتى كردووە دەڵێ: پيغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ) فەرمووى: «مَنْ أُودِعَ وَدِيعَةً فَلاَ ضَمَانَ عَلَيْهِ».[٢] كەسێك سپاردەيەكى لادانرا زامنو بەرعودەيى لەسەر نابێ.

هەر لەوەوە ريوايەتكراوە، دەڵێ: پيغەمبەر (درودى خوداى لەسەر بێ) فەرمووى: «لاَ ضَمَانَ عَلَى مُؤْتَمَنٍ».[٣] بەرعۆدە بوونو زەمان لەسەر ئەو كەسە نيە كە بەئەمين زانراوەو سپاردەى لەلا دانراوە.

لە ئەنەسى كوڕى ماليكەوە ريوايەتكراوە، كە عومەرى كوڕى خەتتاب بڕيارى بەسەردا داوە بە بژاردنى سپاردەيەكى دزراو كە لەلاى دانرابوو.

---

[١] صحيح: (ص.ج/٢٤٠)، ت(١٢٨٢/٣٦٨/٢)، د(٣٥١٨/٤٥٠/٩).

[٢] حسن: (ص.جة/١٩٤٥)، (الإرواء/١٥٤٧)، جة(٢٤٠١/٨٠٢/٢).

[٣] حسن (ص.ج/٧٥١٨)، قط(١٦٧/٤١/٣)، هق(٢٨٩/٦).

بەیهەقی دەڵێ: لەوانەیە ئەنەس کەمتەرخەمی کردبێ لە پارێزگاری کردنیدا، بەهۆی کەمتەرخەمیەکەیەوە ماڵە وەدیعە دزراوەکەی پێ بژاردووە.

ماڵی خوازراو (العارية)

شەرعزانەکان پێناسەی (عاریە)یان بەوە کردووە، کە بریتییە لەپێدانی ماڵێك، ئامێرێك لەلایەن خاوەنەکەیەوە بدرێ بە یەکێکی تر بۆ ئەوەی سودی لێ وەربگرێ بەبێ بەرامبەر.

ئەم جۆرە دەستگیرۆدەیییە سونەتەو شەرع پەسەندی دەکا، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى – المائدة/٢}. هاریکاری یەکتری بکەن لەچاکەو تەقواو خوداپەرستیدا.

هەروا پیغەمبەر دەفەرموێ: «وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ».[1] پەروەردگار یارمەتی بەندەی خۆی دەدا هەتا ئەو بەندە هاریکاری برای موسوڵمانی بێ.

لەلایەکی ترەوە پەروەردگار سەرزەنشتی ئەوانەی کردووە، کە ئامێرو کەرەسەی خۆیان رادەستی ئەوانە ناکەن کە داخوازییان لێ دەکەنو بەدەم داخوازی ئاتاجانەوە ناچن. دەفەرموێ: {الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ. وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ – الماعون/٥ – ٦ – ٧}

لە عەبدوڵلاوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: ئێمە لەسەردەمی پیغەمبەری خودادا دۆڵچەی ئاوهەڵکێشانو مەنجەڵو دیزەی کێشت لێنانمان بەماعون دادەناو لە یەکترمان مەنع نەدەکرد.

پێویستە ئەو ئامێرو حاجەتە خوازراوە کە کارەکەی پێ جێبەجێ کرا بگەڕێندرێتەوە بۆ خاوەنەکەی، چونکە حوکمی ئەمانەتو سپاردەیی هەیەو

---

[1] صحيح: (ص.ج/٦٥٧٧)، خ(٤/٣٨/٢٠٧٤)، حم(٢/٤٠٧)، ت(٥/٢٨/٢٦٤٦)، جة(١/٨٢/٢٢٥).

ئەمانەتیش دەبێ بدرێتەوە بەخاوەنی خۆی... قورئـان دەفـەرموێ: {إِنَّ اللّـهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – النساء/٥٨}. پەروەردگار فەرمانتان پـێ دەکا کە سپاردەکان بگێڕنەوە بۆ خاوەنەکانیان.

بابـای حاجـەتخوازو ئـامێر پـێ دراو، زەمـانو بـەرعۆدە بـوونی لەئەسـتۆ نیە، مەگەر کەمتەرخەمو بـێ موبـالات بـێ، یـان خـاوەن ئـامێر بیکاتـە مـەرج بەسەریەوە کە دەبێ ئـەرکی پاراسـتنی ماعونەکـە هـەڵبگرێو ئـەویش قبـوڵی بکا.

لە صـەفوانی کـوڕی یـەعلاوە ئـەویش لەباوکییـەوە ریوایـەتکراوە، دەڵـێ: پیغەمبــەر (درودی خــودای لەســەر بــێ) پێــی فــەرمووم هــەرکاتێ نوێنــەرو نێردراوی من هاتەلات سی زرێو سی حوشتری بدەرێ. دەڵێ: منیش وتم: ئەی پیغەمبــەری خــودا! ئــەم شــتانەم لێ دەخــوازی بەشــێوەی عاریــەی زەمــانو بەرعۆدەبوونەو بەبێ کەموکوڕی بۆم دەگێڕیەوە یان خوازراوی بێ زەمانەتە؟ فەرمووی: نا ئەرکی زەمانەتی ئەو ئامێرانە ناخەمە ئەستۆی خۆم[1].

ماڵی دۆزراوە (اللقطة)

لوقطــە: مــاڵی هــەڵگیراوەو دۆزراوە: بریتییــە لــەماڵێك نرخــدار بــێ موعەرەض بێ بۆ تێداچوونو فەوتانو خاوەنی نەزاندرێ، بـەزۆری بـە مـاڵو سامانێك دەگوترێ: کە گیانلەبەر نەبێ ئەگەر ماڵە دزراوەکە حەیوان بوو پێی دەگوترێ (ضالة) گومبوو.

پێویستە لەسەر ئەو کەسـەی کـە ماڵێـك دەدۆزێتـەوە بزانـێ جنـسی ئـەو ماڵە چیە، ژمارەی چەنـدە، ئەمجار پیاوێکی عادڵ بکا بەشایەت، ئـەمجار هـەڵی بگرێتەوەو پارێزگاری بکاو تا ساڵێك جاڕی بۆ بـدا کـەوا مـاڵێکی دۆزیوەتـەوە،

---

[1] صحيح: (ص.د/٣٠٤٥)، (الصحيحة/٦٣٠)، د(٣٥٤٩/٤٧٩/٩).

جا ئەگەر خاوەنی پەیدا بوو نیشانەکانی روونکردەوە دەبێ ڕادەستی بکاتەوە، تەنانەت ئەگەر دوای ساڵێکیش بێ، خۆ ئەگەر خاوەنی پەیدا نەبوو دەتوانێ سودی لێ وەربگرێ.

لە سووەیدەی کوڕی غەفەلەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: توشی ئوبەی کوڕی کەعب بووم پێی گوتم کیسەیەکم دۆزییەوە سەد دیناری تێدا بوو، چوومە خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: تا یەك ساڵ تەواو دەبێ جاڕی بۆ بدە، ساڵێکی ڕەبەق من جاڕم بۆدا، کەس نەی گوت هی منەو خۆی نەکرد بەخاوەنی، ئەمجار کیسە پارەکەم هێنایەوە بۆ خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: تا ساڵێکی تر تێوە دەسوڕێتەوە جاڕی بۆ بدە، دیسانەوە جاڕم بۆ دایەوە کەسم دەست نەکەوت خۆی بکا بەخاوەنی، دیسانەوە هێنامەوە بۆ خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاخۆ چی لێ بکەم، فەرمووی: جۆرو شێوەی کیسەکەو ژمارەی ماڵەکەو ئەو بەنەی کەپێی بەستراوە، ئەمانە بپارێزە، ئەگەر خاوەنی پەیدا بوو، بیدەرەوە ئەگینا بۆخۆت سودی لێ ببینە، منیش جاڕم بۆ دا خاوەنی بۆ پەیدا نەبوو، ئیتر بەکارم هێنا، سووەید دەڵێ: پاشان لەمەککە توشی ئوبەی بووم لەم بارەوە لێم پرسییەوە، وتی: نازانم سێ ساڵ بوو یان یەك ساڵ بوو.[1]

لە عییاضی کوڕی حیمارەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ وَجَدَ لُقَطَةً فَلْيُشْهِدْ ذَا عَدْلٍ – أَوْ ذَوَىْ عَـدْلٍ – وَلاَ يَكْتُمْ وَلاَ يُغَيِّبْ فَإِنْ وَجَدَ صَاحِبَهَا فَلْيَرُدَّهَا عَلَيْهِ وَإِلاَّ فَهُوَ مَالُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

---

[1] متفق عليه: خ(٢٤٢٦/٥/٧٨)، م(١٧٢٣/١٣٥٠/٣)، ت(١٣٨٦/٤١٤/٢)، جـة(٢٥٠٦/٨٣٣/٢)، د(١٦٨٥/١١٨/٥).

يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ». [١] کەسێك ماڵێکی کەوتووی دۆزیەوە با پیاوێکی عادڵ یان دوو کەسی عادڵ بکا بەشایەت هیچ دەستکاری نەکاو نەیشارێتەوە، جا ئەگەر خاوەنی پەیدا بوو ئەوە بیداتەوە، چونکە ئەوە ماڵی خۆیەتیو حەقی خۆیەتی وەری بگرێتەوە، ئەگەر خاوەنی پەیدا نەبوو ئەوە ڕزقێکە خودا بۆی ڕەخساندووە.

دۆزینەوەی مەڕو بزنو حوشتری گومبوو

کەسێك مەڕو بزنی دۆزیەوە دەیانگێڕێتەوە لای خۆیو جاڕیان بۆ دەدا ئەگەر خاوەنی پەیدا بوو باشە، ئەگینا دەیکاتە موڵکی خۆی، تەصەروفی تێدا دەکا، ئەگەر حوشتری دۆزیەوە نابێ بیگێڕێتەوە چونکە حوشتر بۆخۆی خۆی دەژێنێو ترسی تێداچوونی لێ ناکرێ.

لە زەیدی کوڕی خالیدی (الجهنی)یەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: عەرەبێکی دەشتەکی هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری شتی دۆزراوەی لێ کرد، فەرمووی: «عَرِّفْهَا سَنَةً ، ثُمَّ احْفَظْ عِفَاصَهَا وَوِكَاءَهَا ، فَإِنْ جَاءَ أَحَدٌ يُخْبِرُكَ بِهَا ، وَإِلاَّ فَاسْتَنْفِقْهَا». بۆ ماوەی ساڵێکی تەواو جاڕی بۆ بدە، پاشان کیسەکەیو بەنی بەستنی کیسەکە بزانە چۆنەو چیە ئەگەر خاوەنی بۆ پەیدا بوو، وتی: من خاوەنی ئەو ماڵە دۆزراوەم ئەوە بیدەرەوە، ئەگینا بۆخۆت بەکاری بێنەو خەرجی بکە، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەی مەڕو بزنی دۆزراوە حوکمەکەیان چۆنە؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَكَ أَوْ لأَخِيكَ أَوْ لِلذِّئْبِ». ئەوە یان ماڵی تۆیە یان هی براکەتە، یان خۆراکی گورگە. کابرا گوتی: ئەدی حوشتری گومبوو؟ ئیدی ڕوخساری پێغەمبەر گۆڕاو فەرمووی: تۆ حەقی حوشترت چیە؟ ئەو بۆخۆی بێ ئاتاجە

---

[١] صحيح: (ص.جة/٢٠٣٢)، جة(٢/٨٣٧/٢٥٠٥)، د(٥/١٣١/١٦٩٣).

لەبـەخێوکردن، سـمو خـوفی خـۆیو ئـاوی ئیحتیـاتی خـۆی پێیـە، بۆخـۆی دەلەوەڕێو دەچێتە سەرئاو ئاودەخواتەوە، ملی درێژە دەتوانـێ گـەڵای بـەرزی درەختو شتی وا داپاچێ.[1]

حوکمی خواردەمەنی دۆزراوە یان شتی کەمنرخی دۆزراوە

کەسێك لەرێگـەدا خـواردنێکی دۆزییـەوە دەتوانـێ بیخـوا، ئەگـەر شـتێکی کەمنـرخی دۆزییەوە دەتوانێ هەڵی بگرێو بیکاتە موڵکی خۆی.

له ئەنەسەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسـەر بـێ) لـەکاتی ڕۆیـشتنی بـەڕێگادا دەنکـە خورمایـەکی کـەوتووی چـاو پـێکـەوت فەرمووی: ئەگەر لەترسی ئەوە نەبوایە کە ئەم خورمایـە لـەماڵی زەکات بـێ، دەمخوارد «لَوْلاَ أَنِّي أَخَافُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ لأَكَلْتُهَا».[2]

دۆزراوەی ناوبەستی مەککە (لقطە الحرم)

دروسـت نیـە مـاڵی کـەوتوو لـەداخلی ئـەرزی حەرەمـدا هەڵبگیرێتـەوە، مەگەر بەمەبەستی جاڕدانو بـانگ بـۆ هەڵدان، دوای سـاڵێکیش جاڕدان بـۆی دروست نییە تەملیك بکرێ.

له ئیبنو عەبباسەوە (رەزای خودا لـەخۆیو لـەباوکی بـێ) ریوایـەتکراوە، کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ اللَّـهَ حَـرَّمَ مَكَّـةَ ، فَلَمْ تَحِلَّ لأَحَدٍ قَبْلِي ، وَلاَ تَحِلُّ لأَحَدٍ بَعْدِي ، وَإِنَّمَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَـارٍ ، لاَ يُخْتَلَى خَلاَهَـا ، وَلاَ يُعْـضَدُ شَـجَرُهَا ، وَلاَ يُنَفَّـرُ صَـيْدُهَا ، وَلاَ تُلْـتَقَطُ لُقَطَتُهَـا إِلاَّ

---

[1] متفـق عليـه: خ(٢٤٢٧/٨٠/٥)، م(١٧٢٢/٢/١٣٤٨/٣)، ت(١٣٧٨/٤١٥/٢)، جـة(٢٥٠٤/٨٣٦/٢)، د(١٦٨٨/١٢٣/٥).

[2] متفق عليه: خ(٢٤٣١/٨٦/٥)، م(١٠٧١/٧٥٢/٢)، د(١٦٣٦/٧٠/٥).

لِمُعَـــرِّفٍ». [1] بێگومــان پــەروەردگار ڕێزێکــی تایبــەتی داوە بــە مەککــەو دەوروبـەری زەوییەکەی کـردووە بـە بەسـتو حـەرەم، نـە لـەپێش منـداو نـە لەدوای من بۆ کەس حەڵاڵ نەبووەو حەڵاڵ نابێ شەڕو جەنگ لەمەککەدا بکا، تـەنیا سـەعاتێك لـە ڕۆژدا ڕێگـە بـەمن دراوە شـەڕی تێـدا بکـەم، کـە لـەڕۆژی ڕزگـاررکردنی مەککـەدا بـوو، گیاوگـژی تـەڕی نادوڕێتـەوە درەختـی نـابڕدرێ، ئاژەڵی کێویو باڵندەی تەرە ناکرێو ناڕەتێنـدرێ مـاڵی گومبـووی کـە یـەکێك دۆزییـەوە هـەڵی ناگرێتـەوە مەگـەر بەمەبەسـتی جـاڕدان بـۆی، بـۆ ئـەوەی خاوەنی پەیدا ببێو بیداتەوە.

زارۆکی فڕێدراو (منداڵی هەڵگیراوە)

زارۆکـی فڕێـدراو: ئــەو منداڵــە نەباڵغەیــە کــە لــەکۆڵانو ســەرجادەدا دەدۆزرێتەوەو هەڵدەگیرێتەوە، یان منداڵێکە ڕێگەی لێ گومبووە خاوەنی خۆی نادۆزێتەوەو کەس خۆی ناکا بەخاوەنی، نازاندرێ باوكو دایکی کێن؟

هەڵگرتنەوەی ئەم جۆرە منداڵانە فـەرزی کیفایەیـە ئەگـەر یـەکێك پێـی هەڵسا ئەوە ئەرکەکە لەسەر ئەوانی تر لەدانیشتوانی شارو دەڤەرەکە لادەچێ، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى – المائدة/٢}.

منداڵی دۆزراوەی لەو جۆرە ئەگـەر لـەوڵاتی ئیـسلامدا بـوو ئـەوە حـوکم دەکـرێ بەموسـوڵمانیو بـە ئـازادیی ئـەو زارۆکـە، چـونکە ئەصـڵو بنـەما لـە ئادەمیزاددا ئازادییـە نـەك کۆیلـەیی. ئەگـەر لەتـەك ئـەو منداڵە هـەڵگیراوەدا ماڵو سامانێك هەبوو، ئەوە لـەو مـاڵو سامانە نەفەقـەو بـژێوی ئـەو منداڵـە دابین دەکرێ، ئەگینا بژێوی لەسەر بەیتولماله.

---

[1] صحيح: (ص.ج/١٧٥١)، (الإرواء/١٠٥٧)، خ(١٨٣٣/٤٦/٤).

سونەینی ئەبو جەمیلە – پیاوێکە لەهۆزی بەنو سەلەیم – دەگێڕێتەوە دەڵێ: منداڵە فڕێدراوێکم دۆزییەوە، هێنامە لای خەلیفە عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) عورەیفێ وتی: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! بێگومان ئەوە پیاوێکی صاڵحە، حەززرەتی عومەر فەرمووی: ئایا وایە؟ وتی: بەڵێ. فەرمووی: دەیبە بۆخۆت، ئەوە حوڕو ئازادە وەلائەکەی بۆ تۆیەو بژێویشی لەسەر ئێمەیە.

میراتی مرۆڤی دۆزراوەو هەڵگیراوە

ئەگەر ئەو منداڵە فڕێدراوە هەڵگیراوە مردو کەلەپوری لەدوا بەجێماو میراتگری لەدوای خۆی بەجێ نەهێشت، کەلەپورەکەی بۆ بەیتولمالە، هەروا ئەگەر کوژراو بکوژەکەی خوێنی کەوتە سەر، بەیتولمال خوێنەکەی وەردەگرێ.

ئەگەر یەکێك – نێر یان مێینە - ئیدیعای ئەوەی کرد کە ئەو منداڵە فڕێدراوە هەڵگیراوە لە ڕەچەڵەکی ئەوەو ئەوە وەچەو نەوەی ئەوە قسەکەی وەردەگیرێ بەمەرجێك بوونی ئەو منداڵە لە ئەو گونجاو بێ، ئەگەر دووکەس یان زیاتر ئیدیعای خاوەنیەتی خۆیان بۆ ئەو منداڵە کرد، کێیان توانی بەڵگەو شایەت لەسەر داواکەی ڕاست بکاتەوە دەدرێ بە ئەو، ئەگەر هیچیان شایەتیان نەبوو، ئەوە منداڵەکە نیشانی (قائف) سەرناس دەدرێ، پەنا بۆ ئەوە دەبرێ کە منداڵەکە نیشانی ئەو قائیفانە بدرێ کە: بەتێفکرین و وردبوونەوە لەشێوەو شکڵی منداڵەکەو دەعواچیەکە، دیاری کردنی ڕەچەڵەکی دەکرێ حوکمی قائیفەکە جێبەجێ دەکرێ و دەکرێتە منداڵی ئەو.

لە خاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هاتە ژورەکەی من و ڕوی گوشادو کەیف خۆش بوو ڕوخساری گەشابووەوە، فەرمووی: «أَلَمْ تَرَىْ أَنَّ مُجَزِّزًا الْمُدْلِجِيَّ دَخَلَ

فَرَأَى أُسَامَةَ وَزَيْدًا وَعَلَيْهِمَا قَطِيفَةٌ ، قَدْ غَطَّيَا رُءُوسَهُمَا وَبَدَتْ أَقْدَامُهُمَا ، فَقَالَ إِنَّ هَذِهِ الأَقْدَامَ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ». [١] ئەوە نازانی کە موجەززەی ئەملود لەجێ ماوەیەك بەر لەئێستا سەیری قاچی زەیدو ئوسامەی کرد، سەرو جەستەی خۆیان داپۆشیبوو تەنها قاچیان بەدەرەوە بوون، وتی: ئەم قاچانە هەندێکیان لەهەندێکیانن‌و نژادو ڕەچەڵەکیان یەکە.

ئەگەر قائیفەکە (سەرناسەکە) وای ڕاگەیاند کە ئەو منداڵە هی دوو کەسە منداڵەکە دەبێتە منداڵی هەردووکیان.

لە سولەیمانی کوڕی یەسارەوە لە عومەری کوڕی خەتتابەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: ئافرەتێك لەکاتی (پاکی)دا دوو پیاو چوو بوونە لای، دوایی منداڵێکی بوو، نیشانی سەرناسیان دا، وتی: لەهەردوکیانە. هەردوو پیاوەکە تێیدا هاوبەشن. ئیتر خەلیفە عومەر کردی بەمنداڵی هەردووکیان.

بەخشین‌و دیاری (الهبة)

بەخشین: کە بەعەرەبی پێی دەگوترێ (هِبَة) بریتییە لەوە مرۆڤ لەژیانی‌دا ماڵی خۆی بدا بەیەکێکی تر بەبێ بەرامبەر.

هەڵبەتە بەخشین کاریکی باشەو ئایینی ئیسلام پەسەندی کردووەو موسوڵمانانی هەڵناوە بۆ ئەنجامدانی.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ لاَ تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا ، وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ». [٢] ئەی ئافرەتانی خاوەن باوەڕ، با هیچ دراوسێیەك دیاری‌و بەخشندەی

[١] متفق عليه: خ(٦٧٧١/٥٦/٢)، م(١٤٥٩/١٠٨١/٢)، د(٢٢٥٠/٣٥٧/٦)، ت(٢٢١٢/٢٩٨/٣).

[٢] متفق عليه: خ(٢٥٦٦/١٩٧/٥)، م(١٠٣٠/٧١٤/٢).

جیرانەکەی بە کەم‌و بێ نرخ سەیر نەکا تەنانەت ئەگەر شتە بەخشراوەکە پێچکەی مەڕێکیش بێ.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «تَهَادَوْا تَحَابُّوا».[1] دیاری بۆ یەکتری بنێرن خۆشەویستی دەکەوێتە ناوتانەوە.

دیاری ئەگەر کەمیش بێ واچاکە وەربگیرێ‌و قبوڵ بێ

ئەبو هورەیرە ریوایەت دەکا: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لَوْ دُعِيتُ إِلَى ذِرَاعٍ أَوْ كُرَاعٍ لأَجَبْتُ ، وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ ذِرَاعٌ أَوْ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ».[2] ئەگەر بانگ بکرێم بۆسەر دەعوەتی پێچکەی ئاژەڵێك یان قاچە ئاژەڵێك وەڵامی بانگکردنەکە دەدەمەوەو دەچم بۆ دەعوەتەکە. خۆ ئەگەر دیارییەکەم بۆ بێنن پێچکە ئاژەڵێك یان قاچە ئاژەڵێك بێ: کەهیچ گۆشتی پێوە نیە قبووڵی دەکەم.

ئەو دیاری‌و بەخشانەی نابێ وەرنەگیرێن

عەزرەی کوڕی ثابیتی ئەلئەنصاری دەگێڕێتەوە دەڵێ: ثومامەی کوڕی عەبدوڵلا بۆیگێڕامەوە دەڵێ: چوومە لای ئەنەس ئەویش شتێکی بۆنخۆشی پێدام، وتی: ئەنەس عادەتی وابوو: ئەگەر بۆنێکی خۆشیان بەدیاریی بۆ هێنابا رەتی نەدەکردەوە، وتیشی ئەنەس پێی وابوو: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هیچ کاتێك دیاری بۆنخۆشی رەت نەدەکردەوە.[3]

---

(١) حسن (ص. ج/٣٠٠٢)، الإرواء (١٦٠١)، هق (٦/١٦٩).

(٢) صحيح: (صحيح: (ص) ج/٥٢٦٨)، خ (٥/١٩٩/٢٥٦٨).

(٣) صحيح: (صحيح: (ص. ت/٢٢٤٠)، خ (٥/٢٠٩/٢٥٨٢)، ت (٤/١٩٥/٢٩٤١).

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «ثَلاَثٌ لاَ تُرَدُّ الْوَسَائِدُ وَالدُّهْنُ وَاللَّبَنُ»[1]: سێ جۆر دیاریی رەت ناکرێنەوە، سەرین و بالیف رۆنی خۆ بۆنخۆشکردن و شیرو ماست و دۆ. دیاری قبوڵ دەکرێ و پاداشیشی دەدرێتەوە، لە خاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دیاری قبوڵ دەکردو لەبەرامبەردا پاداشیشی بۆ خاوەن دیاریی دەناردەوە[2].

کێ شیاوی دیاریی بۆ ناردنە؟

لە خاتو عائیشەوە گێردراوەتەوە دەفەرموێ: بە پێغەمبەرم گوت: ئەمن دوو هاوسێم هەن یەك دیاریم هەیە بۆ کامیانی بنێرم؟ فەرمووی: کامەیان دەرگای لەدەرگای تۆوە نزیکترە[3].

(کورەیب) کە مەولای ئیبنو عەبباسە ریوایەتی کردوە: کە مەیموونەی کچی الحارث (خودای لێ رازی بێ) بۆیگێڕاوەتەوە: کە بەبێ ئەوەی پرس و را بە پێغەمبەر بکا کۆیلەیەکی بچوکی هەبوو ئازادی کرد، جا کە نۆرەی ئەوەی هات پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) شەو لای بێ، عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا زانیوتە من کۆیلە پچکۆلەکەی خۆمم ئازادکرد؟ فەرمووی: بەڕاست شتی وات کرد؟ وتی: بەڵێ کردومە، فەرمووی: «لَوْ أَعْطَيْتِهَا أَخْوَالَكِ كَانَ أَعْظَمَ لأَجْرِكِ».[4] لەراستیدا ئەتۆ ئەگەر بتبەخشیایە بە خاڵەکانت ئەوە خێرو پاداشتت زیاتر دەست دەکەوت.

---

[1] حسن (ص. ن/٢٢٤١)، ت (٤/١٩٩/٢٩٤٢).

[2] صحيح: خ (٥/٢١٠/٢٥٨٥)، د (٩/٤٥١/٣٥١٩)، ت (٣/٢٢٧/٢٠١٩).

[3] صحيح: خ (٥/٢١٩/٢٥٩٥)، ت (١٤/٦٣/٥١٣٣).

[4] متفق عليه: خ(٥/٢١٧/٢٥٩٢)، م (٢/٦٩٤/٩٩٩)، د (٥/١٠٩/١٦٧٤).

حەرامە باوك لە بەخششیندا تەفضیلی هەندێ منداڵی بدا بەسەر ئەوانی تردا

لە نوعمانی کوڕی بەشیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: باوکم هەندێ لەماڵی خۆی پێ بەخشیم، دایکم کەناوی (عەمرەی کچی رەواحە بوو) وتی: رازی نابم تا پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەمە ئاگادار نەکەیەوە، ئیتر باوکم چوو بۆ خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆئەوەی ئاگاداری ئەم بەخشینەی باوکم بێ، پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە باوکمی فەرموو ئایا ئەم هەڵوێستەت لەگەڵ هەموو منداڵەکانت کردوە؟ وتی: نەخەیر. فەرمووی: «اتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدِلُوا فِي أَوْلاَدِكُمْ». لەخودا بترسنو لەگەڵ منداڵەکانتاندا دادپەروەرانە هەڵسو کەوت بکەن... ئیتر باوکم هاتەوە ئەو ماڵەی پێی بەخشیبووم لێی وەرگرتمەوە.

لە گێڕانەوەیەکدا هاتووە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: کەوابێ من مەکە بە شایەت، من نابمە شایەت بەسەر شتێکدا کە ستەم بێ.

لە گێڕانەوەیەکی تردا هاتووە: کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «أَيَسُرُّكَ أَنْ يَكُونُوا إِلَيْكَ فِي الْبِرِّ سَوَاءً». ئایا پێت خۆشە کوڕەکانت هەموویان وەکوو یەك بۆت باشبن! دەڵێ: بەڵێ. دەفەرموێ: «فَلاَ إِذًا». کەوابێ نابێ بەجیا هەندێ لە ماڵەکەت ببەخشی بە یەکێکیانو بەوانی ترنەبەخشی[1].

---

[1] متفـــــق عليـــــه: خ(٣/٣٥٣/١٤٩٠)، م (٣/١٢٣٩/١٦٢٠)، ن (٥/١٠٨)، ت (٢/٨٩/٦٦٣)، د (٤/٤٨٣/١٥٧٨).

بۆ کەس ڕەوانیە کە لەبەخشینی خۆی ژێوان بێتەوە یان بیکڕێتەوە

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَيْسَ لَنَا مَثَلُ السَّوْءِ ، الَّذِي يَعُودُ فِي هِبَتِهِ كَالْكَلْبِ يَرْجِعُ فِي قَيْئِهِ»[1]: بۆ ئێمەی موسوڵمان ڕەوانیەو ناگونجێ کە ڕەوشتی ناشیرینی وامان هەبێ: کە لەخراپترینو بێ نرخترین گیانلەبەردایە لە پەسەندترین ڕەوشتو حاڵەتیدا: کە سەگە. ئەو کەسەی لەبەخشراوی خۆی ژێوان دەبێتەوە، شتێك دەبەخشێ دوایی لێی پەشیمان دەبێتەوە، وەکوو سەگ وایە: کەڕشوی خۆی دەخواتەوە...

لە زەیدی کوڕی ئەسلەمەوە لە باوکییەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) دەڵێ: بەگوێی خۆم ژنەوتم عومەری کوڕی خەتتاب دەیفەرموو: ئەسپێکم بەخشی بە کابرایەك کە لەڕێگەی خودا غەزای پێ بکا، کابرا ئەسپەکەی بێ خزمەت کردبوو، لەشوێنێك دیم دەیفرۆشت ویستم بیکڕمەوە، پێم وابوو بەنرخی هەرزان دەیفرۆشێ، لەوبارەوە پرسیارم لە پێغەمبەر کرد (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَشْتَرِهِ ، وَإِنْ أَعْطَاكَهُ بِدِرْهَمٍ وَاحِدٍ ، فَإِنَّ الْعَائِدَ فِي صَدَقَتِهِ كَالْكَلْبِ يَعُودُ فِي قَيْئِهِ». ئەگەر بەدیرهەمێکیش بتداتەوە لێی مەکڕە، چونکە کەسێك بەخشراوی خۆی بێنێتەوە بۆ ژێر دەسەڵاتی خۆی هەڵیبگرێتەوە وەکوو سەگێك وایە کە ڕشوی خۆی دەخواتەوە[2].

بەڵام باوك دەتوانێ ئەگەر شتێکی بەخشی بە منداڵی خۆی لێی بستێنێتەوە. لە ئیبنو عومەرو ئیبنو عەبباسەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) فەرموودەیەك لە پێغەمبەرەوە دەگێڕنەوە، کە فەرموویەتی: «لاَ يَحِلُّ لِرَجُلٍ

---

[1] متفق عليه: خ(٢٦٢٢/٢٣٤/٥)، م (١٦٢٢/١٢٤٠/٣)، د (٣٥٢١/٤٥٤/٩)، ت (١٣١٦/٣٨٣/٢)، ن (٦/٢٦٥).

[2] متفق عليه: خ(١٤٩٠/٣٥٣/٣)، م (١٦٢٠/١٢٣٩/٣)، ن (٥/١٠٨).

أَنْ يُعْطِيَ عَطِيَّةً أَوْ يَهَبَ هِبَةً فَيَرْجِعَ فِيهَا إِلاَّ الْوَالِدَ فِيمَا يُعْطِي وَلَدَهُ». [١] ڕەوانیە بۆ مرۆڤ کەشتێك ببەخشێ پاشان لێی پەشیمان ببێتەوە جگە لەباوك کەشتێك بەخشێ بەمنداڵی خۆی دەتوانێ لێی پەشیمان بێتەوە.

ئەگەر کابرای دیاری پێ بەخشراو دیارییەکەی گێڕایەوە بۆ خاوەنی ئەوە هیچ خراپیەکی تێدانیە کە وەری بگرێتەوە.

لە خاتو عائیشەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نوێژی بە پارچە قوماشێکەوە کرد کە گوڵگوڵاوی بوو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دوایی کە سەیری گوڵی قوماشەکەی کرد فەرمووی: «اذْهَبُوا بِخَمِيصَتِي هَذِهِ إِلَى أَبِي جَهْمٍ وَائْتُونِي بِأَنْبِجَانِيَّةِ أَبِي جَهْمٍ ، فَإِنَّهَا أَلْهَتْنِي آنِفًا عَنْ صَلاَتِي». ئەم قوماشە گوڵدارە بەرنەوە بۆ ئەبو جەهمو ئینبیجانییەکەی ئەبو جەهم (قوماشێکە سادەیەو گوڵی تێدانیە) ئەوەم بۆ بێنن، چونکە ئەم قوماشە گوڵگوڵاوییە لەنوێژەکەم غافڵی کردم.

(ألصّعب)ی کوڕی جەثامەی (ألّيثي) کە یەکێکە لە هاوەڵانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەڵێ: لەکاتێکدا پێغەمبەر لە (الأبواء)یان لە (ودان) بوو لە ئیحرامدا بوو، کەرە کێوییەکم بەدیاری دا بە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەویش ڕەتی کردەوەو لێی قبوڵ نەکردم، زۆرم پێ ناخۆش بوو، جا کە لەدەمو چاوی من پێناخۆشبوونی زۆری هەست پێکرد لەسەر ڕەتکردنەوەی دیاریەکەم فەرمووی: ئێمە دیاری ڕەتناکەینەوەبەڵام ئێمە لە ئیحرامداین[٢].

---

[١] صحيح: (ص. ج/٧٦٥٥)، د (٣٥٢٢/٤٥٥/٩)، ت (١٣١٦/٣٨٣/٢)، ن (٦/٢٦٥).

[٢] متفق عليه: خ(١٨٢٥/٣١/٤)، م (١١٩٣/٨٥٠/٢)، ت (٨٥١/١٧٠/٢)، جه (٣٠٩٠/١٠٣٢/٢).

کەسێك شتێکی بەخشی بەخزمێکیو دوایی لەڕێگەی میراتەوە بووەوە بەهی خۆی

لە عەبدوڵڵای کوڕی بورەیدەوە لە باوکییەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ئافرەتێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من کەنیزەکێکم بەخشی بەدایکم، ئێستا دایکم کۆچی کردووە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: خودا پاداشتت بداتەوەو ئێستاش بە کەلەپورو میرات بوەتەوە بە ملکی خۆت[1].

دیاری وەرگرتن لەلایەن والیو فەرمانڕەواوە ستەمو نارەوایە

لە ئەبو حومەیدی (الساعدی)یەوە (رەزای خودای لێ بێ) دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پیاوێکی هۆزی ئەزدی کرد بە لێپرسراوی زەکات کۆکردنەوە ناوی (ابن اللتبية) بوو. کە لەزەکات کۆکردنەوە گەڕایەوە، وتی: ئەوە بۆ ئێوەو ئەمەش دیارییە، داویانە بەخۆم بەدیاری، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەڵسا چووە سەر دوانگەو حەمدو سەنای خودای کرد، پاشان فەرمووی: «مَا بَالُ الْعَامِلِ نَبْعَثُهُ ، فَيَقُولُ هَذَا لَكَ وَهَذَا لِي . فَهَلاَّ جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَأُمِّهِ فَيَنْظُرُ أَيُهْدَى لَهُ أَمْ لاَ ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لاَ يَأْتِي بِشَيْءٍ إِلاَّ جَاءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَحْمِلُهُ عَلَى رَقَبَتِهِ ، إِنْ كَانَ بَعِيرًا لَهُ رُغَاءٌ ، أَوْ بَقَرَةً لَهَا خُوَارٌ ، أَوْ شَاةً تَيْعَرُ». چیە حاڵو وەزعی هەندێ کەس دەینێرین بۆ جێبەجێ کردنی ئەرکێکی رەسمیو دەسەڵاتێکی دەدرێتە دەست، دوایی کەدێتەوە دەڵێ: ئەمە بۆ بەیتولمالو ئەمەش دراوە بەخۆمو بەدیاری بۆیان هێناوم، ئەوە بۆ لەماڵی باوكو دایکی خۆی دانەنیشت بزانێ ئاخۆ هیچیان بۆ

[1] صحيح: (ص/٥٣٥)، م (٢/٨٠٥/١١٤٩)، ت (٢/٨٩/٦٦٢)، د (٨/٧٩/٢٨٦٠).

دەهێنا؟ سوێندم بەوکەسەی گیانی منی وا لەدەستدایە هەریەکێ لەئێوە شتێکی ئاوای دەست بکەوێ، ڕۆژی قیامەت دێ بۆ سارای مەحشەر ئەوشتەی کەئاوا بەناحەق هەڵی گرتووە بەسەر نەڕی شانیەوەیەتی، جا ئەگەر ئەوشتە حوشتربوو بەسەر شانیەوە دەبۆڕێنێ، ئەگەر ڕەشە ولاخ بوو دەهۆڕێنێ، ئەگەر مەڕو بزن بوو دەباڕێنێ. پاشان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەردوو دەستی هەڵبڕی، هەتا بەباشی قوڵکەی بنهەنگڵیمان بینی، فەرمووی: ئایا من پەیامی خۆم گەیاند؟ سێجار ئەم فەرموودەیەی دووبارە کردەوە[1].

بەخشینی شت بەکەسێك تا لەژیاندا بێ (ألعمری والرقبی)

ئەمەش جۆرێکە لەبەخشین سنووردار دەکرێ بەکاتێکی دیاریکراو ئەم جۆرە بەخشینە لەسەردەمی نەزانیدا پەیڕەو دەکرا، ئەوەبوو یەکێك بە یەکێکی تری دەگوت ئەو خانوەم پێ بەخشی بۆخۆت بێ تا لەژیاندابێ دوای لەدونیا دەرچوونت بگەڕێتەوە بۆ ژێر دەسەڵاتی خۆم یان میراتگرەکانم. ئەگەر منیش پێش تۆ مردم ئەوە بۆخۆت بێ. بەم جۆرە بەخشینە گوتراوە: (عُمْری). هەروا پێشی گوتراوە (رقبی) چونکە هەریەك لە بەخششکارو پێ بەخشراو چاوەڕوانی ئەوەدەکەن ئاخۆ کەی هاوەڵەکەی دەمرێو مڵکەکە بگەڕێتەوە بۆ خاوەنی یەکەمی بەخشندە.

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەم تەوقیتکردنەی ئیلغا کردۆتەوە هەرکەسێك بەوجۆرە شتی پێ ببەخشرێ تا لەژیاندابێ هی خۆیەتی کەمردیش بۆ میراتگرەکانیەتیو ناگەڕێتەوە بۆ بەخشندەکە.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْعُمْرَى جَائِزَةٌ لِمَنْ أُعْمِرَهَا وَالرُّقْبَى جَائِزَةٌ لِمَنْ

---

[1] متفق عليه: خ(١٣/١٦٤/٧١٧٤)، م (٣/١٤٦٣/١٨٣٢)، د (٨/١٦٢/٢٩٣٠).

أَرْقِبَهَا». بەخشین بەشێوەی عەمرا دروستە بۆ کەسێك پابەندی دیاریکردنی ماوەکە نەبێ بەڵکوو بە یەکجاری بۆ خۆی بێو دوای خۆشی بۆ میراتگرەکانی بێ.

هەر لەجابیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: بیستم پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنْ أَعْمَرَ رَجُلاً عُمْرَى لَهُ وَلِعَقِبِهِ فَقَدْ قَطَعَ قَوْلُهُ حَقَّهُ فِيهَا وَهِيَ لِمَنْ أُعْمِرَ وَلِعَقِبِهِ».[1] کەسێك بەشێوەی عەمرا شتێکی بەخشی بە پیاوێك ئەوشتە دەبێتە مڵکی پیاوەکەو دوا مردنیشی بۆ وەچەو نەوەکانیەتی. هەر لەگەڵ وتی ئەوە بۆتۆ بێ تا لەژیاندا بێ مڵکییەتی ئەو شتەی نامێنێو دەبێتە مڵکی کابرای پێ بەخشراوو وەچەو نەوەکانی.

هەر لەجابیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَمْسِكُوا عَلَيْكُمْ أَمْوَالَكُمْ وَلاَ تُفْسِدُوهَا فَإِنَّهُ مَنْ أَعْمَرَ عُمْرَى فَهِيَ لِلَّذِى أُعْمِرَهَا حَيًّا وَمَيِّتًا وَلِعَقِبِهِ».[2] مڵكو سامانی خۆتان پارێزگاری بکەنو بەزایەی مەدەن، بێگومان کەسێك بەشێوەی عومرا ماڵێك بدا بە یەکێکی تر ئەوە ئەو ماڵە دەبێتە مڵکی ئەو بە مردوییو بە زیندویی پاش خۆشی بۆ وەچەکانیەتی.

وەقف

وەقف: لەزمانی عەرەبیدا بەمانا بەندکردنو راگرتن دێ، لە زاراوەی شەرعدا حەبسکردنو هێشتنەوەی ئەصڵی ماڵەکەیەو دابەشکردنی بەروبوومەکەیەتی لە رێگەی خودادا.

پرۆژەی وەقف پرۆژەیەکی چاکەکاریو مرۆڤ دۆستییە، ئیسلام دایهێناوەو بانگەوازی بۆ کردووە، لەسەردەمی پێش ئیسلامدا نەزاندراوەو

---

[1] صحيح: (ص. ج/١٩٢٧)، م (١٦٢٥ – ٣/١٢٤٥/٢١)، جه (٢/٧٩٦/٢٣٨٠).

[2] صحيح: (ص. ج/١٣٨٨)، م (١٦٢٥ – ٣/١٢٤٦/٢٦).

کاری پێ نەکراوە، پیغەمبەری ئیسلام (درودی خودای لەسەر بێ) دایهێناو بانگەوازی بۆکرد بەمەبەستی بەرژەوەندی موسوڵمانان، چونکە ئەم بەرژەوەندییانەی لە وەقفدا هەن لەکاری خێرخوازی تردا نین، چونکە وێدەچێ مرۆڤ ماڵێکی زۆر لەرێگەی خێرو خێرخوازییدا سەرف بکا، پاشان بفەوتێو نەمێنێو هەژارەکان جارێکی تر پێویستییان بەو ماڵە هەبێ، یان چینێکی تر هەژار پەیدابنو ماڵەکە نەمابێو ئەوان لێی مەحروم بن، کەوابوو رێگا چارەی باشترو گرنتی بۆ هەژار بەگشتیو بۆ هەموو سەردەمەکان ئەوەیە موسوڵمانان بەشێك لەماڵی خۆیان وەقف بکەن بۆ هەژارو ئاتاجان بەروبوومی ئەو ملکە بەسەریاندا بەش بکرێو ئەصڵی ماڵەکەش بمێنێتەوەو نەفەوتێ بەدرێژایی رۆژگار موسوڵمانان سوودی لێ وەربگرن[1].

وەقف کردن کارێکی مەشروعو پەسەندە، پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) موسوڵمانانی هەڵناوە بۆ ئەو کارە خێرەو تەرغیبی کردون

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا مَاتَ الإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلاَثَةٍ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ»[2]: کە مرۆڤ مرد کردەوەکانی لێ دادەبڕێن جگە لەسێ شت: صەدەقەیەکی بەردەوام، یان زانیارییەکی بڵاو کردبێتەوە سوودی لێ ببێندرێ، یان منداڵێکی صاڵحی لەدوا جێمابێ دوعای بۆ بکاو داوای لێخۆشبوونی بۆ لەخودا بکا.

ئاشکراشە کە پرۆژەی وەقف دەچێتە چوارچێوەی صەدەقەی جارییەوە.

---

(1) حجة الله البالغة (٢/١١٦).

(2) م (٣/١٢٥٥/١٦٣١)، د (٨/٨٦/٢٨٦٣)، ت (٢/٤١٨/١٣٩٠)، ن (٦/٢٥١).

له ئیبنو عومەرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەتكراوە، دەڵێ: عومەری كوڕی خەتتاب لە خەیبەر زەوییەكی كەوتە دەست، هاتە لای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) داوای لێ كرد رێو شوێنی نیشاندا چی لێ بكا، وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! زەوییەكم لە دەڤەری خەیبەر دەست كەوتووە تا ئێستا ملكی وا بەنرخم دەست نەكەوتووە، دەفەرمووی چی لێ بكەم باشە؟! پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنْ شِئْتَ حَبَسْتَ أَصْلَهَا ، وَتَصَدَّقْتَ بِهَا». ئەگەر حەزدەكەی خودی ملكەكە وەقف بكەو با موسوڵمانان خێر لە بەروبوومەكەی ببینن. جا ئیبنو عومەر دەفەرموێ: ئیتر عومەر (رەزای خودای لێ بێ) ملكەكەی وەقف كرد، خودی ملكەكە نافرۆشرێو نابەخشرێو نابێتە میراتو كەلەپور، واتە: عومەر (رەزای خودای لێ بێ) ملكەكەی كردە خێرو صەدەقە بۆ هەژارو خزمو كەسوكارو ئازادكردنی كۆیلەو یارمەتیدانی رێبوارو میوان، واتە بەروبوومی ملكەكە بەسەر ئەو چینو توێژانەدا دابەش بكرێ، ئەوكەسەش كە سەرپەرشتی دەكا دەتوانێ بە ئەندازەی پێویستی خۆی لێی بخواو بەشی دۆستو برادەرانی بدا.

ئەوشتانەی وەقف دەكرێنو ئەوانەی وەقفیان لەسەر دەكرێ

ئیبنو حەزم دەڵێ: وەقف دروستە لەو شتانەدا: كە بۆخۆی دەمێنێتەوە سودیشی لێ دەبینرێ وەكوو خانوبەرەو زەویو زار لەگەڵ ئەو درەختو خانووبەرەی تێیاندایە، هەروا ئاشو قورئانو كتێبو دەفتەر.

هەروا وەقف دروستە لە كۆیلەو چەكو ئەسپو ئامێری غەزاكردنو شتی وا. دروستە مرۆڤ ماڵ وەقف بكا لەسەر كەسێك خۆشی بوێ، یان وەقفی بكا لەسەر خۆی پاشان لەسەر كەسێك بە پەسەندی بزانێ.

هەرکاتێ واقیف ماڵێکی خۆی لەسەر لایەنێکی دیاریکراو بە درکاندنی وەقفکردنەکە یەکسەر ماڵەکە لەواقیفەوە دەگواسترێتەوە بۆ ئەستۆی وەقف لەسەر کراو، دەق وەقف وەکوو بەخشینو فرۆشتن وایە[1].

داگیرکردنی مڵكو ماڵ (الغصب)

داگیرکردن: بریتییە لەدەست بەسەراگرتنی مافی غەیر بەناڕەوا. دیارە ئەمەش زوڵمو ستەمەو زوڵمو ستەمیش چەند تاریکیو ناخۆشییەکە لەرۆژی قیامەتدا. پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْسَبَنَّ اللّهَ غَافِلاً عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الأَبْصَارُ. مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لاَ يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاء - إبراهيم/٤٢ - ٤٣} ئەی موحەمەد؛ ئەی بیسەر! وامەزانە خودا بێ ئاگایە لەو کردارانەی ستەمکاران ئەنجامی دەدەن، وامەزانە: کە خودا مۆڵەتی ئادەمیزادی ستەمکار دەداو عەزابیان لێ دوادەخا، لێیان بێ ئاگایە، دڵنیابە خودا یەکەیەکە تاوانەکانیان دەژمێرێو لەسەریان دەنووسێو لەڕۆژی خۆی تۆڵەیان لێ دەستێنێ، نەوەکوو سزادانەکەیان دوادەخەین مەگەر بۆ ڕۆژێك دوای دەخەین بەلاو ناخۆشییەکانی سامناکن هەر لەبەر دیمەنی بەسامی ئەو رۆژە چاوی ئادەمیزادان بەملۆق دەوەستێو چاوقونچاندنیان بۆ ناکرێ، لەگۆڕەکانیان رادەبن بەپەلەو سەرشۆڕی دێن بۆ دەشتی مەحشەر، سەریان بەرز کردۆتەوە بەترسو لەرزەوە دەڕوانن {لاَ يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ} چاویان بەملۆق وەستاوەو پێڵوی چاویان وێك ناکەوێتەوە {وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاء} دڵو دەروونیان خاڵیو بۆشە، هیچ وەرناگرێو هیچیان لەبیر نەماوە، لەترسان پەشۆکاوو شڵەژاون، سەرسامو وڕو حەیرانن، هەرچی هومێدو هیوا هەیە لەدڵیاندا نیە.

---

[1] منار السبيل ج٢/٩.

هەروا دەفەرموێ: {وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ - البقرة/١٨٨}. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەوتاریماڵئاواییدا فەرمووی: «فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا».[1] بێگومان خوێنتان، ماڵو سامانتان ناموسو حەیاتان حەرامە لەسەرتان پێویستە پاریزگاری لێ بکەنو رێزی لێ بگرن وەکوو رێزگرتنتان بۆ ئەم رۆژەو لەم مانگە رێزدارەدا لەم شارو دەڤەرە پیرۆزەدا.

سود وەرگرتن لەماڵی دەست بەسەراگیراو

حەرامە لەسەر داگیرکار سود لەکاڵای داگیرکراو وەربگرێ، پێویستە کەسێك ماڵێکی داگیرکراوی لەلابوو چی زووە بیگێڕێتەوە بۆ خاوەنی.

لە عەبدوڵڵای کوڕی سائیبی کوڕی زەید لە باوکییەوە لەباپیریەوە ریوایەتکراوە، کە بیستویەتی لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَأْخُذَنَّ أَحَدُكُمْ مَتَاعَ أَخِيهِ لاَعِبًا وَلاَ جَادًّا وَمَنْ أَخَذَ عَصَا أَخِيهِ فَلْيَرُدَّهَا».[2] با هیچ کەس لەئێوە کاڵای برای موسوڵمانی هەڵنەگرێو داگیری نەکا نە بەگاڵتە نە بەڕاستی. کەسێك گۆچانو شتی وای برای موسوڵمانی هەڵگرت با زوو بیگەڕێنێتەوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لأَحَدٍ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَىْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ ، قَبْلَ أَنْ لاَ يَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ ، إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٢٠٦٨).

[2] حسن (ص. ج/٧٥٧٨)، د (١٣/٣٤٦/٤٩٨٢)، ت (٣/٣١٣/٢٢٤٩) واللفظ (لا يأخذ أحدكم عصا أخيه).

مَظْلَمَتِهِ ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ». [1] کەسێك مافی یەکێکی لا بێ، ستەمێکی لێ کردبێ، دەستدرێژییەکی کردبێتە سەری، با زوو خۆی لێ ڕزگار بکاو فەرمبووی بۆ بکاتەوەو نەیخاتە درەنگ، پێش ئەوەی ڕۆژێك بێ دینارو دیرهەم ڕۆڵیان نەمێنێ، جا ئەوکاتە ئەگەر کردەوەی چاکی هەبوو ئەوە بە ئەندازەی ستەمەکەی لەکردەوە باشەکانی هەڵدەگیرێ بۆ کابرای ستەم لێکراو، خۆ ئەگەر کردەوەی باشی نەبوو لەخراپەو تاوانی کابرای ستەم لێکراو هەڵدەگیرێ دەخرێتە سەر تاوانی ستەمکارو ئەوەندەی تر کۆڵی گران دەبێ.

کەسێك لەپێناو پارێزگاری کردن لەماڵو سامانی خۆی بکوژرێ شەهیدە

ڕەوایە بۆ مرۆڤ بەرگری لەنەفسی خۆیو ماڵو سامانی بکا، ئەگەر یەکێك ویستی بیکوژێ یان ماڵی لێ بستێنێ دەبێ بەرگری لەخۆی بکا ئەگەر لەم پێناوەدا کوژرا شەهیدە.

له ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! هەڵوێستم چی بێ ئەگەر یەکێك ویستی ماڵم لێ داگیر بکا؟ فەرمووی: «فَلاَ تُعْطِهِ مَالَكَ». ماڵەکەی مەدەرێ، وتی: ئەی ئەگەر شەڕی لەگەڵ کردم چی بکەم؟ فەرمووی: «قَاتِلْـهُ». تۆش شەڕی لەگەڵ بکە، وتی: ئەی ئەگەر ئەو کوشتمی؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَأَنْتَ شَهِيدٌ». ئەتۆ شەهیدی، وتی: ئەی ئەگەر من ئەوم کوشت؟ فەرمووی: «هُوَ فِي النَّارِ». ئەو دۆزەخییە.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٥١١)، خ (٥/١٠١/٢٤٤٩)، ت (٤/٣٦/٢٥٣٤) بمعناه.

داگیرکردنی زەویو زار

لە سەعیدی کوڕی زەیدەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ لە پیغەمبەرم ژنەوت (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنْ ظَلَمَ مِنَ الأَرْضِ شَيْئًا طُوِّقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ».[1] کەسێك ستەم بکاو کەمێك لەزەوی یەکێك داگیر بکا خودا بە ئەندازەی ئەو زەوییە داگیرکراوەی بۆ دەکاتە تۆقو لەملی دەکا.

لە سالمەوە لەباوکییەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) ریوایەت دەکا، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَخَذَ مِنَ الأَرْضِ شَيْئًا بِغَيْرِ حَقِّهِ خُسِفَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى سَبْعِ أَرَضِينَ».[2] کەسێك شتێکی لە زەوی داگیرکرد بەبێ ئەوەی هیچ مافێکی بەسەر ئەو زەوییەوە هەبێ دەستی بەسەردا گرتو بەناحەق کردی بەهی خۆی، ڕۆژی قیامەت بەقوڵایی حەوت تەبەقەی زەویدا دەیبەنە خوارێ.

کەسێك زەوییەکی داگیرکرد دارودرەختی تێدا ڕواند یان بیناو باڵەخانەی تێدا دروست کردن، پێویستە زەوییەکە بگەڕێنێتەوە بۆ خاوەنیو ئەو نەمامو درەختانەی تێیدا چەقاندووە دەریان بێنێ، بیناو باڵەخانەی تێیدا کردوون بیانڕوخێنێ. ئەمەش ئاماژە بە فەرموودەی پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «لَيْسَ لِعِرْقٍ ظَالِمٍ حَقٌّ»..[3] کەسێك بچێتە سەر زەوییەك ملکی خۆی نەبێ درەختی تێدا بڕوێنێ بۆئەوەی بیکاتە ملکی خۆی لەپێش ئەویشدا یەکێکی تر ئەو زەوییەی ئاوەدان کردبێتەوەو بووبێتە ملکی، ئەوە ئەم کابرایە ستەمکارەو بەو درەختە ڕواندنە بۆتە داگیرکار، دەبێ

---

[1] متفق علیه: خ(٥/١٠٣/٢٤٥٢)، م (٣/١٢٣٠/١٦١٠).

[2] صحیح: (ص. ج/٦٣٨٥)، خ (٥/١٠٣/٢٤٥٤).

[3] صحیح: (ص. ج/٦٢٧٢)، ت (٢/٤١٠/١٣٧٨)، جه (٢/٨٢٤/٢٤٦٦).

وازی لێ بێنیٚ و زەوییەکە بداتەوە خاوەنی، چونکە هیچ مافێك نیە بۆ کابرای درەخت ڕوێنی ستەمکارو زەوی داگیرکەر.

ئەگەر کشتوکاڵی تێدا کرد دەبێ بڕی تێچووی کشتوکاڵکردنەکە وەربگرێتەوەو وازی لێ بێنیٚ و کشت و کاڵەکە بۆ خاوەن زەوییەکە دەبێ.

لە ڕافیعی کوڕی خەدیجەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ زَرَعَ فِي أَرْضِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَلَيْسَ لَهُ مِنَ الزَّرْعِ شَيْءٌ وَتُرَدُّ عَلَيْهِ قِيمَةُ نَفَقَتِهِ».[1] کەسێك لەزەوی کەسانی تردا کشتوکاڵی کرد بەبێ ڕەزامەندی و ئیزن وەرگرتن لێیان، ئەوە جگە لە نەفەقەو تێچوی کشت و کاڵەکە هیچی تری ناکەویٚ.

شوفعە

شوفعە بریتییە لە گواستنەوەی بەشی هاوبەشێك بۆلای هاوبەشەکەی؛ کە لەوەپێش ئەو بەشە گواسترابۆوە بۆ کابرایەکی بێگانەو ناشەریك. بەونرخەی دیاریکرابوو بۆ کڕیارە بێگانەکە.

شوفعە لەچیدا ئەنجام دەدریٚ؟

لەجابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرمویٚ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بڕیاریدا بەڕەوایی شوفعەو بەرقەراربوونی لەهەر موڵك و ماڵێك دا بەناسایی بەش نەکریٚ. بەڵام ئەگەر ملك سنورو ڕێبازی جیاکرایەوە شوفعەی تێدانییە.

لەسەر ئەم بنەمایە کەسێك هاوبەشی هەبوو لە زەوی و زارێکدا یان لەدیوارو خانوبەرەدا نابێ بیفرۆشی بە بێگانە هەتا پرس بەهاو بەشەکەی

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٢٧٢)، ت (١٣٧٨/٤١٠/٢)، جه (٢٤٦٦/٨٢٤/٢).

دەكاو پێشنیاری ئەوەی بۆدەكا كە لێی بكڕێ، ئەگەر لەپێشدا پرسی بە هاوبەشەكەی نەكردو پێشنیاری ئەوەی نەكرد كە دەیفرۆشێ‌و پێی خۆشە ئەو لێی بكڕێ، فرۆشتی بە یەكێكی بێگانەو نا هاوبەش، ئەوە هاوبەشەكەی دەتوانێ بە ڕێگای شوفعە ئەو ملكە هەڵبگرێتەوە. چونكە ئەو شیاوترین كەسە بە كڕین‌و هەڵگرتنەوەی ملكی هاوبەشەكەی.

لە جابیرەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ كَانَتْ لَهُ نَخْلٌ أَوْ أَرْضٌ فَلاَ يَبِيعُهَا حَتَّى يَعْرِضَهَا عَلَى شَرِيكِهِ».[1] كەسێك باخی خورما یان زەوی‌و زاری هەبوو با نەیفرۆشێ هەتا پرس بە هاوبەشەكەی دەكاو بۆ ئەوی رادەنوێنێ كە لێی بكڕێ.

لەئەبو رافیعەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الشَّرِيكُ أَحَقُّ بِسَقَبِهِ مَا كَانَ».[2] شەریك شیاوترە بەو زەوییەی لە پەناوەیەتی‌و ئاوبارەو جۆگای دەیگرێتەوەو لێی نزیكە.

شوفعە بەهۆی هاوسێیەتییەوە ئەگەر لەنێوانیاندا حەقێكی هاوبەش هەبوو بەم جۆرە ڕێگایان یەكبوو یان بەیەك كارێز ئاو دەدران ئەوە شوفعە دەچەسپێ بۆ یەكێ لە هاوبەشەكان هەركامیان بەشی خۆی بفرۆشێ بە یەكێكی بێگانە بۆ هاوبەشەكەی تریان هەیە بەشێوەی شوفعە هەڵی بگرێتەوە، بەمەرجێ پێش فرۆشتنەكەی پرسی پێ نەكردبێ‌و بۆی عەرز نەكردبێ.

لە جابیرەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْجَارُ أَحَقُّ بِشُفْعَةِ جَارِهِ يُنْتَظَرُ بِهَا وَإِنْ كَانَ غَائِبًا إِذَا كَانَ

---

[1] صحيح: (ص. ج/٢٠٢١)، جه (٢/٨٣٣/٢٤٩٢)، ن (٧/٣١٩).

[2] صحيح: (ص. جه/٢٠٢٧)، جه (٢/٨٣٤/٢٤٩٨).

طَرِيقُهُمَا وَاحِدًا».[1] جیران خاوەن مافە بۆ کڕینەوەی ملکی جیرانی، تەنانەت ئەگەر هاوسێیەکەی لەماڵ نەبوو دەبێ چاوەڕێی بکا تا دەگەڕێتەوەو پرسی پێ دەکا ئاخۆ ئەو دەیەوێ بیکڕێ یان نا، ئەمە کاتێك وایە کە ڕێگایان یەك بێ، واتە ملکی هەردوو هاوسێکان یەك ڕێگایان هەبوو.

هەروا لە ئەبو رافیعەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: « الْجَارُ أَحَقُّ بِسَقَبِهِ مَا كَانَ».هاوسێ شیاوترەو خاوەن مافە بۆ کڕینەوەی ملکی نزیکی ملکی خۆی.

بریکاریی (الوكالة)

بریکاریی بریتییە لەوەی: یەکێك یەکێکی تر دەکاتە بریکاری خۆیو دەسەڵاتی دەداتێ بەشێوەی ڕەهایی یان سنوردار. وەکالەت ڕەوایە بە پێی قورئانو سوننەتو کۆڕای ئوممەت... پەروەردگار دەفەرموێ: {وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُم بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا – الكهف/١٩}. ئاوا بەوشێوە کۆمەڵی ئەصحابولکەهف زیندومان کردنەوە بۆئەوەی بکەونە پرسیارو لێکۆڵینەوە لەناوخۆیاندا، یەکێکیان وتی: چەند زەمان لەم شوێنە ماونەوە؟ وتیان: ڕۆژێك یان بڕی ڕۆژێك ماوینەوە. هەندێکیان وتیان: خودا دەزانێ ماوەی مانەوەکەمان چەندە، ئێستا ئێمە برسیمانە با جارێ خەمی ئەوە بخۆینو ئەو کێشەیەمان حەل بکەین. یەکێك بنێرن بۆ بازاڕو ئەم پارەیەی لامان چنگ دەکەوێ هەندێکی بدەنێ با بچێ خواردنمان بۆ بکڕێ لە

[1] صحيح: (ص. جـه/٢٠٢٤)، خ (٢٢٥٨/٤/٤٣٧)، د (٣٤٩٩/٩/٤٣٨)، ن (٧/٣٢٠)، جـه (٢٤٩٥/٢/٨٣٣).

بازاڕو بۆمان بهێنێ. یا بەکارامایی‌و لێزانانە بچێ بۆناو شارو نەهێڵێ یاساوڵ‌و ناحەزانمان پێمان بزانن، دەبێ زۆر بەنهێنی‌و وریاییەوە بچێ، وابکا کەس پێمان نەزانێ.

لە ئەبو رافیعەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) مەیموونەی مارەکرد، دوایی گواستییەوە من لەو ماوەیەدا سازێنەری ئەو خوازبێنی‌و مارەکردن‌و ژنگواستنەوە بووم[1].

پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی بریکاری دیاریکردووە بۆ وەرگرتنەوەی قەرزو بۆ جێبەجێ کردنی حەدە شەرعییەکان‌و شتی تریش[2].

موسوڵمانان کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە دروستە بریکار بگیرێ، بەڵکوو سوننەت‌و کارێکی پەسەندو جەخت لەسەر کراوە. چونکە پرۆسەی بریکارگرتن جۆرێکە لە هاریکاریکردن لەسەر چاکەو تەقوا. چونکە هەموو کەسێك ناتوانێ بۆ خۆی ئیشەکانی جێبەجێ بکاو کارەکانی راپەڕێنێ، کەوابێ پێویستە مرۆڤ هەندێ کاری خۆی بە خەڵکانی تر بسپێرێ، بۆئەوە لەجیاتی ئەو کارەکانی بۆ راپەڕێنن. هەرشتێکیش دروست بێ مرۆڤ بۆ خۆی ئەنجامی بدا دروستە بریکاری بۆ دیاری بکا.

وەکیل ئەمین‌و بڕوا پێکراوە لەوەی وەری دەگرێ‌و خەرجی دەکا هەتا سنوور بەزێنیش نەکا نابێتە زامن‌و بەرعۆدەبوو. چونکە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ ضَمَانَ عَلَى مُؤْتَمَنٍ».[3]

---

[1] صحيح إسناد (الإرواء/٦/٢٥٢)، أخرجه الدارمي (٣٨/٢)، وأحمد (٣٩٢/٦ - ٣٩٣).

[2] نمونەی ئەوە فەرمایشتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: {أغدُ يا أنيس الى إمرأة هذا فان أعترفت فارجمها}.

[3] حسن (ص. ج/٧٥١٨).

كتاب الإيمان والنذور
نامەی سوێندو نادەکانو فۆتۆکان

سوێند کە بەزمانی عەرەبی بە (یمین) ناوزەد دەکرێو لە بنەماشدا (یمین) بەمانا دەستی راستە، بۆیە ئەو وشەی یەمینەیان بۆ سوێند بەکارهێناوە چونکە عەرەبەکان کە سوێندیان بۆ یەکتری دەخوارد دەستیان دەنایە ناو دەستی یەکتریو جەختی پەیمانەکەیان دەکردەوە.

لە شەرعیشدا سوێند بریتییە لە جەختکردنەوەی شت بەناوهێنانی ناوێکی خودا یان صیفەتێك لە صیفەتەکانی.

سوێند تەنها بەناوێك لە ناوەکانی خودا یان صیفەتێك لە صیفەتەکانی دادەمەزرێ

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە (رەزای خودای لێ بێ) ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاگای لێ بوو عومەری کوڕی خەتتاب لەگەڵ کۆمەڵێکدا دەڕۆیشت لەناوەندی قسەو باسدا سوێندی بەباوکی دەخوارد، پیغەمبەر پێی فەرموو: «أَلاَ إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَـائِكُمْ ، مَـنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ ، أَوْ لِيَصْمُتْ».[1] ئاگاداربببنەوە: کە خودا نەهێتان لێ دەکا لەوە کە سوێند بە باوكو باپیرانتان بخۆن، ئەگەر کەسێك ویستی سوێند بخوا با سوێند بەخودا بخوا یان با بێدەنگ بێو سوێند نەخوا.

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَزَالُ جَهَنَّمُ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ حَتَّى يَـضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا قَدَمَهُ فَتَقُولُ قَطْ قَطْ وَعِزَّتِـكَ . وَيُـزْوَى بَعْـضُهَا إِلَـى بَعْـضٍ».[2] دۆزەخ پەیتا پەیتا دەڵێ کوا تاوانبار ماون بخرێنە ناومەوە بابێنو هێشتا پڕنەبووم!!

---

[1] متفق عليه: خ(٦٦٤٦/٥٣٠/١١)، م (١٦٤٦ – ٣/١٢٦٧/٣)، د (٣٢٣٣/٧٧/٩)، ت (١٥٧٣/٤٥/٣).

[2] متفق عليه: خ(٦٦٦١/٥٤٥/١١)، م (٢٨٤٨/٢١٧٨/٤)، ت (٣٣٢٦/٦٥/٥).

ئیتر هەر قۆڕەی خاڵی بوونی دێو هەڵپەی هەڵوشینی زیاتریەتی هەتا پەروەردگار قاچی دەخاتە ناو، ئیتر دەڵێ بەسمە بەسمە قەسەم بە شکۆمەندیت پڕبوم. ئەمجار دۆزەخ وێکدێتەوە.

سوێند بەغەیری خودا شیركو كوفرە

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: ژنەوتم لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ».[1] كەسێك سوێند بەغەیری خودا بخوا، ئەوە بێگومان كافردەبێ یان هاوبەشی بۆ خودا داناوە.

لە ئەبو هورەیرە ریوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ مِنْكُمْ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ بِاللاَّتِ وَالْعُزَّى . فَلْيَقُلْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ . وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ تَعَالَ أُقَامِرْكَ ، فَلْيَتَصَدَّقْ».[2] كەسێك سوێندی خوارد لەمیانەی سوێندەكەیدا وتی سوێندم بە (لات) بێ ئەوشتە وایە، یان وانیە، با دوابەدوای ئەوە بڵێ: (لا الـه الا الله). كەسێك بە هاوەڵەكەی گوت وەرە با قومار بكەم لەگەڵتا، با خێرو صەدەقە بكا.

رەخنەیەكو وەڵامەكەی:

هەندێ كەس پاساو دێننەوە بۆ سوێندخواردنیان بە غەیری خودا بەوە كەترسی ئەوەیان هەیە سوێندەكەیان درۆبێو نایانەوێ ناوی خودا لەگەڵ درۆو دەلەسە تێكەڵ بكەن خوداش بۆ خۆی دەفەرموێ: {وَلاَ تَجْعَلُواْ اللّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ – البقرة/٢٢٤}. وەڵامی ئەو پاساوەی كە پشتی پێ دەبەسترێ ئەو ریوایەتەیە: كە میسعەری كوڕی كیدام دەیگێڕێتەوە لە وەبرەی كوڕی

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٢٠٤)، ت (١٥٧٤/٤٥/٣).

[2] متفق عليه: م (١٦٤٧/١٢٦٧/٣)، ن (٧/٧)، د (٣٢٣١/٧٤/٩)، خ (٦٦٥٠/٥٣٦/١١).

عەبدوڕڕەحمان، دەڵێ: عەبدوڵلا فەرموویەتی: {لأن أحلف بالله كاذباً أحبّ الي من أن أحلف بغيره صادقاً}[1] ئەگەر من بەدرۆ سوێند بەخودا بخۆم لەلام باشترە لەوەی بەڕاست سوێند بەغەیری خودا بخۆم.

مانای ئایەتەکەش {وَلاَ تَجْعَلُواْ اللّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ} وەکوو ئیبنو کەثیر دەفەرموێ‌و لە ئیبنو عەبباسەوە نەقڵ دەکا بەم جۆرەیە: (خودا مەکەنە پەردەو دێو جامە بۆ سوێندەکانتان بڕیارمەدەن، بڵێن: سوێندم خواردوە ئەو کارە خێرە ناکەم، بەڵکوو کەفارەتی سوێندەکەت بدەو کارە خێرەکە ئەنجام بدە).

ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: ئیمامی (مەسروق)و شەعبی‌و ئیبراهیمی نەخەعی‌و موجاهیدو طاوس‌و، سەعیدی کوڕی جوبەیرو عطاءو عیکریمەو مەکحول‌و زوهری‌و حەسەن‌و قەتادەو موقاتیلی کوڕی حیبان‌و ڕەبیعی کوڕی ئەنەس‌و ضەحاك‌و عەطای خوراسانی‌و (السدی) ئەو ئایەتەیان بەوشێوە تەفسیرەی منیان تەفسیر کرد.

کەسێك سوێند بخوا بە ئاینێك غەیری ئایینی ئیسلام بەم جۆرە بڵێ جولەکەبم ئەوشتە وایە یان وانیە

لە ثابیتی کوڕی ضەحاکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ بِمِلَّةٍ سِوَى الإِسْلاَمِ كَاذِبًا مُتَعَمِّدًا فَهُوَ كَمَا قَالَ».[2] کەسێك سوێندبخوا بە ئایینێکی جیا لە ئایینی ئیسلام بەم جۆرە بڵێ بچمە سەر دینی جولەکە یان گاور، ئەوشتە وایە یان وانیە

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٦٢)، الطبرانى فى الكبير/٨٩٠٢/٢٠٥/٩.

[2] متفق عليه: م (١١٠ – ١٧٧/١٠٥/١)، خ (٦٦٥٢/٥٣٧/١)، د (٣٢٤٠/٨٣/٩).

سوێندەکەشی درۆبێ، ئەوە یەکسەر لە ئیسلام وەردەگەڕێ‌و دەچێتە سەر ئەو ئایینە.

لە عەبدوڵلای کوڕی بورەیدەوە ئەویش لە باوکییەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنَ الإِسْلَامِ فَإِنْ كَانَ كَاذِبًا فَهُوَ كَمَا قَالَ وَإِنْ كَانَ صَادِقًا لَمْ يَعُدْ إِلَى الإِسْلَامِ سَالِمًا».[1] کەسێك بڵێ: من لەئایین بێ بەری بم، ئایینم نەمێنێ، ئەوشتە وایە یان وانیە، ئەوکەسە ئەگەر درۆبکا ئەوە چۆنی گوتووە ئاوایە، لە ئیسلام دەردەچێ، خۆ ئەگەر راست بکا وا بەئاسانی‌و ساغ‌و سەلامەتی ئایینی بۆ ناگەڕێتەوە.

کەسێك سوێندی بەخودا بۆ خورا دەبێ بڕوای پێ بکاو رازی بێ

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) گوێی لێ بوو پیاوێك سوێندی بەباوکی دەخوارد. فەرمووی: «لاَ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ مَنْ حَلَفَ بِاللَّهِ فَلْيَصْدُقْ وَمَنْ حُلِفَ لَهُ بِاللَّهِ فَلْيَرْضَ وَمَنْ لَمْ يَرْضَ بِاللَّهِ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ».[2] بە باوك‌و باپیرانتان سوێند مەخۆن، کەسێکیش سوێندی بەخودا خوارد با راست بکاو بەدرۆ سوێند بەخودا مەخۆن، کەسێکیش سوێندی بەخودا بۆ خورا با رازی بێ‌و نەڵێ بڕوات پێ ناکەم، کەسێك سوێندی بەخودا بۆ بخورێ‌و رازی نەبێ ئەوە لەپیاو چاکانی خودانیە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «رَأَى عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ رَجُلاً يَسْرِقُ فَقَالَ لَهُ أَسَرَقْتَ

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٧٦)، د (٩/٨٥/٣٢٤١)، ن (٧/٦)، جه (١/٦٧٩/٢١٠٠).

[2] صحيح: (ص. جه/١٧٠٨)، جه (١/٦٧٩/٢١٠١).

قَالَ لاَ وَاللّٰهِ الّٰذِى لاَ إِلَهَ إِلاّٰ هُوَ. قَالَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلاَمُ آمَنْتُ بِاللّٰهِ وَكَذَّبْتُ بَصَرِى».[1] حەزرەتی عیسای کوڕی مەریەم پیاوێکی بینی دزی دەکرد، پێی فەرموو ئەوە دزیت کرد؟ وتی: نە بەوخودایەی هیچ خودای ترنین جگە لەو، دزیم نەکردوە. حەزرەتی عیسا فەرمووی: ئیمانم هەیە بەخوداو چاوم رەشکەو پێشکەی کردوەو درۆی کردوە.

سوێند دەبێتە سێ جۆر

١- سوێندی لەغوو دانەبەستراو.

٢- سوێندی غەمموسو بەدرۆخوراو.

٣- سوێندی دابەستراوو جەخت لەسەر کراو.

سوێندی لەغوو دانەبەستراو: ئەو سوێنددەیە کە کابرا بەسەر دەمیدا دێ‌و مەبەستی نیە وەکوو ئەوە یەکێك بە یەکێك بڵێ بەخوا دەبێ نان بخۆی ئاو بخۆیەوە، مەبەستیشی بەم وشەو رشتەیە سوێندخواردن نیە، ئەم جۆرە سوێندە دانابەسترێ‌و بەسوێند حیساب ناکرێ.

قورئان دەفەرموێ: {لاَّ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِيَ أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ – البقرة/٢٢٥}. پەروەردگار ئێوە ناخاتە بەر لێپرسینەوەو تۆڵە لێ ستاندن بەهۆی سوێندی سەرزارەکی‌و دانەبەستراو. بەڵکوو ئێوە موحاسەبە دەکا لەسەر ئەو سوێندانەتان کە لەناخی دڵتانەوە دێتە دەرو بە جەخت دەیڵێن: یان دەفەرموێ: { لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ – المائده/٨٩}.

[1] متفق عليه: خ(٦/٤٧٨/٣٤٤٤)، م (٤/١٨٣٨/٢٣٦٨)، ن (٨/٢٤٩)، جه (١/٦٧٩/٢١٠٢).

لـه خـاتو عائيـشەوە (ڕەزای خـودای لێ بـێ) ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: ئایەتی {لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ} دەربارەی قسەی کەسێك نازڵ بـووە لـەمیانی قسەکردنیدا دەڵێ بەڵێ (والله)، ناوەڵڵا.[1]

سوێندی بەفتارەدەرو ماڵوێرانکەر (یەمینی غەمموس)

ئـەو سـوێندە بەدرۆیەیـە کـە بەهۆیـەوە مـاف پێـشێل دەکـرێ. یـان ئـەو سـوێندەیە مەبەسـت تێیـدا فیـسق‌و خیانەتـە، سـوێندی نـاڕەواو ناحەقـەو یەکێکـە لەتاوانـە گـەورەکان، بۆیـەش نـاونراوە (غـەمموس) ماڵوێرانکـەرو بەفتاردەر چونکە سـوێندخۆرەکە بـە قـوڕدا دەباتـە خـوارو مـاڵوێرانی دەکاو دوایی دەیخاتە ناو دۆزەخەوە.

سوێندی غەمموس‌و بەناحەق لە هەرە تاوانە گەورەکانـەو کـەفارەتی بـۆ نادرێ، چونکە پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَـانَ – المائــدة/٨٩}. ئاشکراشـە سـوێندی غـەمموس‌و ناحـەق‌و نـاڕەوا دانابەسـترێ چونکە سوێندی دابەستراو ئەوەیە بتوانرێ هەڵبوەشێتەوە، دەی ئـەم حاڵەتـە بۆ سوێندی غەمموس دەستەبەر نابێ.

پەروەردگار دەفـەرموێ: {وَلاَ تَتَّخِذُواْ أَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ فَتَـزِلَّ قَـدَمٌ بَعْـدَ ثُبُوتِهَـا وَتَـذُوقُواْ الْـسُّوءَ بِمَـا صَـدَدتُّمْ عَـن سَـبِيلِ اللّـهِ وَلَكُـمْ عَـذَابٌ عَظِـيمٌ – النحـل/٩٤}. ئـەی خـاوەن بـاوەڕان! سـوێندەکانتان مەکەنـە فـێڵ‌و تەڵەکـەو هۆکاری هەڵخەڵەتاندنی خەڵك، بۆ ئـەوەی هەڵنەخلیـسکێن‌و لـەڕێگای ڕاسـت‌و ئیمانـداری لانـەدەن، دوای ئـەوەی دڵتـان لەسـەر ئـایین دامـەزراوە. بـۆ ئـەوەی توشی سزای سەختی خودایی نەبنەوە بەهۆی لەخشتەبردنی خەڵکی. چونکە ئیمانهێنان‌و ژێوانبوونەوە لێی، خەڵکی هەڵدەنێ بۆ دوورکەوتنەوە لە ئیـسلام

[1] صحيح: (ص. د/٢٧٨٩)، خ (١١/٥٤٧/٦٦٦٣).

{وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ} بۆ ئێوە سزای کوشندەو گەورە هەیە ئەگەر عەهدو پەیمانی خۆتان هەڵبوەشێننەوە.

خاوەنی تەفسیری طەبەری لە تەفسیرەکەیدا دەڵێ ماناى ئایەتەکە ئاوایە: نەکەن ئەو سوێندانەتان کە دەیانخۆن وایان لێ بکەن کە وەفا بەعەهدو پەیمانی خۆتان نەکەن بەرامبەر بەو کەسانەی پەیمانتان لەگەڵ بەستوون و بتانەوێ فێڵ و غەدر بکەن و سوێندەکەتان بۆیە دەخۆن تا بەرامبەرتان دڵنیا بێ کە ئێوە بۆیان باشن و دڵتان صافە بەرامبەریان وەلحال ئێوە خەیاڵی ئەوەتان هەیە غەدریان لێ بکەن[1].

لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمرەوە لە پێغەمبەرەوە ریوایەتکراوە، کە فەرموویەتی: «الكبائر: الإِشْرَاكُ بِاللَّهِ ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ ، وَقَتْلُ النَّفْسِ ، وَالْيَمِينُ الْغَمُوسُ».[2] تاوانە گەورەکان هاوەڵ دانانە بۆ خودا، ئەزیەتدانی دایك و باوکە. کوشتنی ئادەمیزادە بەناحەق. سوێندی غەمموس و ناڕەوایە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «خَمْسٌ لَيْسَ لَهُنَّ كَفَّارَةٌ الشِّرْكُ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَقَتْلُ النَّفْسِ بِغَيْرِ حَقٍّ أَوْ نَهْبُ مُؤْمِنٍ أَوِ الْفِرَارُ يَوْمَ الزَّحْفِ أَوْ يَمِينٌ صَابِرَةٌ يَقْتَطِعُ بِهَا مَالاً بِغَيْرِ حَقٍّ».[3] پێنج تاوان کەفارەتیان نییە، هاوەڵ دانان بۆ خودا، کوشتنی ئادەمیزاد بەناحەق، یان تاڵانکردنی ماڵی موسوڵمان، یان هەڵاتن لەصەفی غەزا لەکاتی هێرش بردندا، یان سوێندی غەمموس و بەدرۆ، کە بەناحەق ماڵی غەیر بۆ خۆیان دابڕن.

---

[1] تەفسیری طەبەری ج١٤/١٦٦.

[2] صحيح: (ص. ج/٤٦٠١)، خ (١١/٥٥٥/٦٦٧٥)، ن (٧/٨٩)، ت (٤/٣٠٣/٥٠١٠).

[3] حسن (ص. ج/٣٢٤٧)، حم (١٤/٦٨/٢٢٠).

سوێندی دابەستراوو حوكمەكەی

سوێندی دابەستراو ئەو سوێندەیە سوێندخۆر بە مەبەستەوە دەیخوا سووره لەسەری‌و بە جەختەوە ئەدای دەكاو جەخت لەكردنی شتێك یان نەكردنی دەكاتەوە، جا ئەگەر سوێندەكەی بەدرۆ نەبوو وەبەگوێرەی سوێندەكەشی هەڵس‌وكەوتی كرد ئەوە هیچ كەفارەتی لەسەر نیە، خۆ ئەگەر سوێندەكەی لەخۆ خست، دەبێ كەفارەتی سوێندەكەی بدا، چونكە قورئان دەفەرموێ: {وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ - البقرة/٢٢٥} وەلێ تاوانبارتان دەكاو سزاتان دەدا ئەگەر بەدڵ سوێندەكە بخۆن‌و مەبەستتان لە سوێندخواردنەكە هەبێ - یان دەفەرموێ: {وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ - المائدة/٨٩} بەڵكوو سزاتان دەدا لەسەر سوێندێك كە بە سووربوونەوە جەختی لەسەر بكەنەوەو بڵێن: سوێندم وابێ فلان شت دەكەم یان نایكەم. ئەمە ئەگەر سوێندەكەی لەخۆ خست لێپرسینەوەی لەسەرە.

دامەزران‌و چۆنیەتی نوێژ بەگوێرەی نیازو نیەتە

لە عومەری كوڕی خەتتابەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: لە پیغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ».[1] كردەوەكان بەگوێرەی نیازە، كەسێك سوێند بخوا لەسەر شتێك‌و شتێكی تر لەنیازیدا بێ، ئەوە عیبرەت بەنیازەكەیەتی نەك بە لەفظەكەی.

لە سوومیدی كوڕی حەنظەلەوە ریوایەتكراوە، دەڵێ: ڕۆیشتینە دەر نیازمان بوو بچینە خزمەت پیغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وائیلی كوڕی حوجرمان لەگەڵدا بوو، لە ڕێگا دوژمنەكەی گرتی، خەڵكەكە توشی ئیحراج بوون، كە سوێند بخۆن: كە ئەمە فلان نیەو فلانە، من سوێندم

[1] لەباسی دەستنوێژدا تێپەڕی.

خـوارد، کـه ئەمـه برامـه، ئـیتر کـابرا وازی لێ هێنـا، دوایـی هاتینـه خزمـەت پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) عـەرزم کـرد: کـه خەڵکەکـه ئامـادە نەبوون سووێندەکە بخۆن، مـن سـوێندم خـوارد، کـه ئەمـه برامـه، پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: «صـدقتَ الْمُـسْلِمُ أَخُـو الْمُـسْلِمِ».[1] ڕاستت کردووه موسوڵمان برای موسوڵمانه.

کاتێك ئیعتیبار بـەنیازی سوێندخۆرەکەیه ئەگـەر سـوێند نـەدرێ، داوای سـوێندخواردنی لێ نـەکرێ، ئەگـەر سـوێند دراو داوای سـوێندی لێ کـرا، ئـەوە سوێندەکەی لەسەر نیازی ئەو کەسەیه کە سوێندی دەدا.

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «انما الْـيَمِينُ عَلَـى نِيَّـةِ الْمُـسْتَحْلِفِ».[2] سـوێند کـەوتن و نەکەوتنی بەگوێرەی نیازی ئەو کەسەیه داوای سوێندخواردن دەکا.

هەر له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَمِينُكَ عَلَى مَا يُـصَدِّقُكَ بِـهِ صَـاحِبُكَ».[3] سـوێندەکەت بەو شێوە دەبێ کە هاوەڵەکەت لەنیازیدایه.

کەسێك سوێندی خوارد که فلانه شت نـەکا، لـەبیری چۆوە یـان بەهەڵـە ئەو کارەی کرد، ئەوە سوێندی لێ ناکەوێ، چونکه قورئان دەفەرموێ: {رَبَّنَـا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا – البقرة/٢٨٦}. ئەی خـودای ئێمـه! سـزامان مـەدە لەسـەر شـتێك لـەبیرمان نـەبوو یـان بەهەڵـە لێمـانی ڕودا. لـه فـەرموودەی

---

[1] صحيح: (ص. جه/١٧٢٢)، جه (٦٨٥/٢١١٩/١)، د (٩/٨٢/٣٢٣٩).

[2] صحيح: (ص. جه/١٧٢٣)، جه (٦٨٥/٢١٢٠/١)، م (١٦٥٣- ٢١/ ٢٩٧٤/ ٧٣).

[3] صحيح: (ص. جه/١٧٢٤)، م (٣/١٢٧٤)، جه (٦٨٦/٢١٢١/١)، د (٩/٨٠/٣٢٣٨).

پێغەمبەردا هاتووە دەفەرموێ: کە بەندەکان ئەو پاڕانەوەیە ئەنجام دەدەن پەروەردگار دەفەرموێ: {نعم}[١] بەڵێ باشەو دوعاکەتان گیرایە.

کەسێك سوێندی خواردو وتی: ئینشائەڵڵا، ئەوە چەرت کردنەو سوێندەکەی ناکەوێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، لە پێغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەت دەکا، کە دەفەرموێ: سولەیمانی کوڕی داود (علیهما السلام) وتی: «لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى سَبْعِينَ امْرَأَةً كُلُّهُنَّ تَأْتِي بِغُلَامٍ يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ أَوِ الْمَلَكُ قُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ. فَلَمْ يَقُلْ وَنَسِيَ. فَلَمْ تَأْتِ وَاحِدَةٌ مِنْ نِسَائِهِ إِلاَّ وَاحِدَةٌ جَاءَتْ بِشِقِّ غُلَامٍ». دەبێ من ئەمشەو بچمە لای حەفتا ئافرەت لەخێزانەکانم هەموویان سکیان بێو هەریەکەیان کوڕێکی بێو گەورە بن‌و ببنە غەزاکەر لە ڕێگای خودادا، هاوەڵەکەی یان فریشتە پێی گوت: بڵێ ئینشائەڵڵا، وای نەگوتو لەبیری چۆوە، هیچ کام لەژنەکانی منداڵیان لەسکی نەکەوتو کەسیان منداڵی نەبوو، جگە لە یەکێکیان منداڵێکی نیوە ناچڵی بوو، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، لَمْ يَحْنَثْ وَكَانَ دَرَكًا فِي حَاجَتِهِ».[٢] ئەگەر بیگوتایە ئینشائەڵڵا سوێندەکەی نەدەکەوت هەموو ژنەکانی کوڕیان دەبوون‌و ئەو کوڕانە بۆی دەبوونە یارمەتیدەرو هاوکار بۆ غەزا.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ وَاسْتَثْنَى إِنْ شَاءَ رَجَعَ وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ غَيْرُ

---

[١] صحيح: (ص. ن/٣٥٨٨)، م (١/١١٥/١٢٥).

[٢] متفق عليه: م (٣/١٢٧٥/٢٣/١٦٥٤)، خ (١١/٥٣٤/٦٦٣٩)، ن (٢٥٧).

حَانِثٍ». [١] کەسێك سوێندی خواردو لە سوێندەکەیدا ئیستیثنائی بەکار هێنا، وتی: ئینشائەڵلا. (ئەگەر خودا حەزبکا) ئەوکاتە بەویستی خۆی حەزی لێ بوو ئیشەکە بکا یان نەیکا سوێندی لێ ناکەوێ.

کەسێك سوێندی لەسەر شتێك خواردو دوایی بینی پێچەوانەکەی باشترە، با کارە باشەکەیان بکاو کەفارەتی سوێندەکەشی بدا. [٢]

کەسێك سوێندی خوارد پێچەوانەکەی خێرتر بوو نابێ کابرای سوێندخۆر سور بێ لەسەر سوێندەکەی، پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلاَ تَجْعَلُواْ اللّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّواْ وَتَتَّقُواْ وَتُصْلِحُواْ بَيْنَ النَّاسِ وَاللّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ – البقرة/٢٢٤}.

ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: واتە: خودا مەکەن بە لەمپەڕو سوێندەکەتان بکەن بەهۆکاری نەکردنی خەیر، بەڵکوو کەفارەتی سوێندەکەتان بدەن‌و کارەخێرەکە بکەن. [٣]

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَاللَّهِ لأَنْ يَلَجَّ أَحَدُكُمْ بِيَمِينِهِ فِي أَهْلِهِ آثَمُ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَنْ يُعْطِيَ كَفَّارَتَهُ الَّتِي فَرَضَ اللَّهُ». [٤] ئەگەر یەکێك لەئێوە سوێندێکی خوارد پەیوەندی بەماڵ‌و منداڵەکەیەوە هەبوو بەجۆرێك ئەگەر سوێندەکەی لەخۆی نەخاو ماڵ‌و منداڵی زیانیان لێ بکەوێ، پێویستە سوێندەکە لەخۆی بخاو کەفارەتەکەی بدا، خۆ ئەگەر وتی سوێندەکە لەخۆم ناخەم تاوانی سوێند لەخۆ خستن ناخەمە ئەستۆی خۆم، ئەوە هەڵەیەو ئەم هەڵوێستەی پەسەند

---

[١] صحيح: (ص. جه/١٧١١)، جه (٢١٥٠/٦٨٠/١)، د (٣٢٤٥/٨٨/٩)، ن (١٢/٧).

[٢] صحيح: (الإرواء/٢٠٨٤)، م (١٦٥٠ – ١٣/١٢٧٣/٣)، ت (١٥٦٩/٤٣/٣).

[٣] لەوەپێش تێپەڕی.

[٤] متفق عليه: خ (٦٦٢٥/٥١٧/١١)، م (١٦٥٥/١٢٧٦/٣).

نیـه، چـونکه بـەردەوام بـوون لەسـەر پـەیڕەویکردنی سـوێندەکەیو زیـان گەیاندن بەماڵو منداڵی تاوانی گەورەترە لەوەی سوێندەکەی بخاو کـەفارەتی بـدا، بـەڵام بەمـەرجێ سـوێند لـەخۆ خـستنەکەی سەرنەکێـشێ بـۆ تـاوانو گوناحباری.

کەفارەتی سوێند

کەسێك سوێندی خواردو سوێندەکەی کەوت، کەفارەتەکەی بە یەکێ لـەم سێ شێوە دەبێ.

١- (إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ). پێدانی ژەمێك خواردن بە دە هەژار لە خواردەمەنییەکی مام ناوەندی.

٢- (أَوْ كِسْوَتُهُمْ) یان پۆشاك پێدانیان.

٣- (أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) یان ئازاد کردنی بەندەیەکی موسوڵمان.

ئەمجار ئەگەر کەسێك لەم سێ جۆرە کەفارەتـە هیـچیانی بـۆ دەسـتەبەر نـەبوو ئـەوە کەفارەتەکـەی بـەڕۆژوبوونی سـێ ڕۆژە، بـەڵام ئەگـەر دەسـەڵاتی بەسەر یەکێ لەو سێ جۆرەی پێشوودا بشکێ نابێ پـەنا بـۆ ڕۆژوگـرتن بـەرێ. قورئان دەفەرموێ: {لاَ يُؤَاخِذُكُمُ اللّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَّدتُّمُ الأَيْمَانَ فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ ذَلِكَ كَفَّارَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ – المائدة/٨٩}: پەروەردگار ناتانگرێ بـەو سـوێندانەی بـەبێ مەبەست، بەسـەر دەمو زوبانتانـدا دێ، بـەڵکوو حیـسابو لێکۆڵینـەوەتان لەگـەڵ دەکـا لەسـەر ئـەو سـوێندانەی بـە مەبەسـتەوە دەیـانخۆنو سـورن لەسـەریان، جـا کەفارەتی سوێند خواردەمەنی دانـە بـە دە هـەژارو بـۆ هـەر یەکـەیان ژەمێـك لەخواردنێکی مام ناوەندی لەوەی دەیدەن بـەخاوخێزانی خۆتـان، یـان پۆشـاك پێـدانیان یـان ئـازادکردنی بەندەیـەکی موسـوڵمان، ئەگـەر ئەمانـە هیـچیان

دەســتەبەر نــەبوون ئــەوە دەبــێ ســێ ڕۆژ بــەڕۆژو بــێ، ئەوەیــە کــەفارەتی سوێندەکانتان.

وا باشە ئەگەر پەنای بۆ ڕۆژوگرتن برد سێ ڕۆژوەکان بەسەریەکەوە بگرێ. چونکە بەریوایەتی ڕاستو دروست لە ئوبەیو ئیبنو مەسعودەوە ریوایەتکراوە، کە ئەوان ئەم ئایەتەیان بە {فصيام ثلاثة أيام متتابعات}[1] خوێندۆتەوە ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: ئەم قیرائەتە ئەگەر نەشچەسپێو بە موتەواتەر نەژمێردرێ، ئەوە بەبێ شك لەپلەی خەبەری واحید نایەتە خوارێ، یان کە هیچکە نەبێ تەفسیرو شیکردنەوەی صەحابییەئاشکرایە تەفسیرو ڕوونکردنەوەی صەحابی حوکمی حەدیثی مەرفوعیان هەیە.[2]

ئیمامی طەبەری دوای ئەوەی بەڵگەهێنانەوەی بەشێوە خوێندنەوەی ئوبەیو ئیبنو مەسعوود ڕەتکردەوە لەسەر واجیبوونی بەڕۆژوبوون یەك لەدوایەك، دەڵێ: وەڵێ من وا بەباشی دەزانم کە بەڕۆژوبوونی کابرای سوێند لێ کەوتوو بەشوێن یەکدا بێو نێوانیان نەخا، چونکە هیچ خیلافو ڕاجیایی لەوەدا نیە لەلای زانایانی شەریعەت ئەگەر یەکێك ئەو سێ ڕۆژە بەسەریەکەوە بەڕۆژوبوو کەفارەتەکەی تەواوەو کارەکەی بەجێیە بەڵام ڕاجیایی هەیە لەوەدا ئەگەر بەسەر یەکەوە بەڕۆژو نەبوو، ئاشکراشە کارێك کە ئیجماعی لەسەر بێ بەلامەوە خۆشەویستترە لەکارەکەی تر کە کۆڕای لەسەر نیە هەرچەندە دروستیش بێ.[3]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٧٨)، جامع البيان/٧/٣٠.

[2] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٢/٩١.

[3] ئیبنو کەثیر ج٢/٩١.

سوێند خواردن لەسەر شتی حەرام

ئەگەر یەکێك گوتی: لەسەرم حەرام بێ خواردن بخۆم، یان لێم حەرام بێ کە بچمە ناو خانووەکەم، ئەوە ئەو شتانەی لێ حەرام نابێ وەلێ ئەگەر خواردنەکەی خوارد یان چووە ناو خانووەکەیەوە دەبێ کەفارەتی سوێند بدا.

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ – التحريم/١} ئەی پێغەمبەر! بۆچی شتێك کەخودا بۆی حەلاڵ کردوی لەخۆتی یاساغ دەکەی؟ دەتەوێ ڕەزامەندی خێزانەکانت بەدەست بێنی. پەروەردگار لێخۆشبووە لەتاوانو خاوەنی ڕەحمو سۆزە بۆ بەندەکانی.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەلای خاتو زەینەبی خێزانی کە: کچی (جەحش) بوو هەنگوینی دەخواردەوەو لای دەمایەوە، ئێمەیش پێمان ناخۆش بوو، لەگەڵ خاتو حەفصەی هەوێسارمدا ڕێککەوتین کە لەوە دوا هاتەلای کاممان پێی بڵێین: ئەوە (مەغافیرت) خواردووە؟ ئەمن بۆنی مەغافیر لەتۆ دەکەم. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ وَلَكِنِّي كُنْتُ أَشْرَبُ عَسَلاً عِنْدَ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ فَلَنْ أَعُودَ لَهُ وَقَدْ حَلَفْتُ لاَ تُخْبِرِي بِذَلِكِ أَحَدًا».[١] نەخەیر مەغافیرم نەخواردووە، وەلێ من هەنگوینم خواردۆتەوە لەلای زەینەبی کچی جەحش، ئیتر جارێکی تر نایخۆمەوە، ئەوە سوێندەو خواردوومە وەلێ ئەمە بەکەس مەڵێ.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: دەربارەی سوێندی حەرام، دەبێ سوێندخۆر سوێندەکەی لەخۆی بخاو کەفارەت بدا (لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة).

---

[١] صحيح: (ص. ن/٣٥٥٣)، خ (٤٩١٢/٨/٦٥٦).

فۆتوو (نەذر)

نەذر: بریتییە لەوەی شتێك بەواجب بگیرێ لەبەر هۆیەك كە لەوەپێش واجب نەبووبێ.

نەذركردن شتێكی ڕەوایە، قورئان دەفەرموێ: {وَمَا أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ اللّهَ يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ – البقرة/٢٧٠}: ئەوەی دەیبەخشن یان نەذرێك دەكەن لە نەذرەكان، ئەوە خودا ئاگای لێیەتی، یان دەفەرموێ: {ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ – الحج/٢٩}. با حاجییەكان دوای ڕاوەستان لەكێوی عەرەفەو ئەنجامدانی هەندێ كاری تری حەج، چڵكو دژوێنی خۆیان لابەرن، نەذرەكانیان جێبەجێ بكەن، تەوافی بەیتی پیرۆزو كۆن بكەن.

لە لایەكی ترەوە پەروەردگار مەدحی ئەوانەی كردووە كە وەفا بەنەذری خۆیان دەكەن دەفەرموێ: {يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا – الإنسان/٧}: ئەو موسوڵمانە ڕاستاڵانە ئەوانەن كە وەفا بە نەذرەكانیان دەكەنو ترسی ڕۆژێكیان هەیە كەشەڕو ناخۆشییەكانی پەرش بڵاوو سامناكو گورچكبڕن.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە، كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّهَ فَلْيُطِعْهُ ، وَمَنْ نَذَرَ أَنْ يَعْصِيَهُ فَلاَ يَعْصِهِ».[1] كەسێك لەسەر خۆی پێویست كرد، كە تاعەتی خودا بكا با پابەندی نەذرەكەی بێو تاعەتی خودا بكا. كەسێك لەسەر خۆی پێویست كرد كە لەخودا یاخی بێ با نەذرەكەی جێبەجێ نەكاو لەخودا یاخی نەبێ.

---

[1] صحيح: (ص. ج/٦٥٦٥)، خ (١١/٥٨١/٦٦٩٦)، د (٩/١١٣/٣٢٦٥)، ت (٣/٤١/١٥٦٤).

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە (ڕەزای خودایان لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی نەذر فەرمووی: «إِنَّهُ لاَ يَرُدُّ شَيْئًا ، وَلَكِنَّهُ يُسْتَخْرَجُ بِهِ مِنَ الْبَخِيلِ».[1] نەذر بریتی هیچ ناکەوێ، وەلێ ئەوەندە هەیە بەهۆیەوە لە ڕژدو چرووك ماڵو سامان دەردەهێندرێ.

لە سەعیدی کوڕی (الحارث)ەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە ئیبنو عومەرم بیست دەیفەرموو: ئەوە نەهیتان لێ نەکراوە لە نەذر کردن؟ بۆ واز ناهێنن، بێگومان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ النَّذْرَ لاَ يُقَدِّمُ شَيْئًا ، وَلاَ يُؤَخِّرُ ، وَإِنَّمَا يُسْتَخْرَجُ بِالنَّذْرِ مِنَ الْبَخِيلِ».[2] نەذر هیچی لە بارانیە نەشتێك پێش دەخا نەدوای دەخا، ئەوەندە هەیە بەهۆی نەذرکردنەوە ماڵو سامان لە دەستی ڕژدو چرووك دەردەهێندرێ.

نەذرو فۆتۆکەی ڕەوایەو کەی نادروستە؟

نەذر صەحیحو ڕەوایەو دادەبەسترێ بەمەرجێ خێر بێ، مەبەست پێی نزیکبوونەوە لە خودا بێ، هەر نەذرێك لەو جۆرە بێ دەبێ پێوەی پابەند بێو هەوڵی جێبەجێ کردنی بدرێ، ئاماژە بەو فەرموودەیەی خاتو عائیشە ڕیوایەتی کردووە دەفەرموێ: «مَنْ نَذَرَ أَنْ يُطِيعَ اللَّـهَ فَلْيُطِعْهُ» کەسێك لەسەر خۆی نەذر کرد کە طاعەتی خودا بکا پێویستە وەفا بەنەذرەکەی بکا.

---

[1] متفق عليه: خ (٦٦٩٣/١١/٥٧٦)، م (١٦٣٩/٣/٢١٠)، د (٣٢٦٣/٩/١٠٩)، ن (٧/١٦).

[2] صـــحيح: (ص. ج/٦٥٦٥)، خ (٦٦٩٦/١١/٥٨١)، د (٣٢٦٥/٩/١١٢)، ت (١٥٦٤/٣/٤١)، ن (٧/١٧)، جه (٢١٢٦/١/٦٨٧).

بەڵام نەذرکردن لەتاوانو سەرپێچی کردنی فەرمانی خودادا ڕەوانیەو نەذرەکەی دانابەستریَ، وەڵێ دەبیَ کەفارەتی بدا کەفارەتەکەشی کەفارەتی سوێندە.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵیَ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بیَ) فەرموویەتی: «لاَ نَـذْرَ فِـي مَعْـصِيَةٍ وَكَفَّارَتُـهُ كَفَّـارَةُ يَمِـينٍ». [1]

فۆتۆکردن بۆ تاوان دروست نیە، کەسێك لەسەرخۆی نەذرکرد: کە کارێك بکا کارەکە پێچەوانەی یاسای ئیسلام بوو ئەوە نەذرەکەی دروست نیەو دەبیَ کەفارەتیشی بداو کەفارەتەکەشی وەکوو کەفارەتی سوێند وایە.

نەذری موباح وەکوو ئەوە لەسەرخۆی نەذر بکا کە بەپیَ حەج بکا سواری هیچ نەبیَ، یان لەسەرخۆی نەذر کرد کە هەر لەبەر خۆر ڕاوەستیَو نەچێتە بەر سێبەر، ئەوە نەذرەکەی دانابەستریَو کەفارەتیشی لەسەر نیە.

ئەبو هورەیرە ڕیوایەت دەکاو دەفەرمویَ: پێغەمبەری خودا کابرایەکی پیری بینی دەڕۆی، دوو کوڕی چوبوونە ژێر باڵییەوە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بیَ) فەرمووی: ئەم پیرە مێردە بۆ وا دەڕواو کاری چیە؟ کوڕەکانی عەرزیان کرد قوربان ئەوە لەسەر خۆی نەذر کردووە بەپیادە بچیَ بۆ حەج، پێی فەرموو: «ارْكَبْ أَيُّهَا الشَّيْخُ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكَ وَعَـنْ نَـذْرِكَ». [2]

ئەی پیرەمێرد سواری وڵاخ بە بەسواری بڕۆ بۆ حەج، بێگومان خودا هیچ پێویستی بەوە نیە تۆ ئاوا حەجی ماڵی بکەیو داوای لیَ نەکردووی بەو جۆرە حەج بکەی.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٩٠)، د (٣٢٦٧/١١٥/٩)، ت (١٥٦٢/٤٠/٣)، ن (٧/٢٦).

[2] صحيح: (مختصر م/١٠٠٥)، م (١٦٤٣/١٢٦٤/٣).

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەناو مەککەدا بەلای پیاوێکدا تێپەڕی لەبەر خۆر ڕاوەستا بوو، فەرمووی: {ما هذا؟} ئەوە چیە بۆ ڕاوەستاوی؟ عەرزیان کرد ئەم کابرایە لەسەر خۆی نەذر کردووە کە بەرۆژو بێو لەبەر خۆر ڕابوەستێو نەچێتە ژێر سێبەرو لەگەڵ کەسیش قسە نەکا، ئیتر ئاوا بەو شێوە لە بەیانییەوە تا ئێوارە لەبەر خۆر رادەوەستێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَلْيَتَكَلَّمْ وَلْيَسْتَظِلَّ وَلْيَقْعُدْ وَلِيُتِمَّ صَوْمَهُ».[1] با قسە بکاو بیشچێتە بەر سێبەرو دابنیشێو ڕۆژووەکەشی تەواو بکا.

کەسێك طاعەتو فەرمانبەردارییەکی لەسەر خۆی نەذرکردو دوایی نەیتوانی ئەو نەذرە جێبەجێ بکا، ئەوە دەبێ کەفارەتی سوێندێك بدا.

له عوقبەی کوڕی عامیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كَفَّارَةُ النَّذْرِ كَفَّارَةُ الْيَمِينِ».[2] کەفارەتی نەذر وەکوو کەفارەتی سوێند وایە.

کەسێك نەذرێکی لەسەرخۆی فەرز کرد، دوایی پێش جێبەجێ کردنی نەذرەکەی مرد، ئەوە دەبێ وەلیو میراتگرەکانی بۆی جێبەجێ بکەن.

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سەعدی کوڕی عوبادە پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد دەربارەی نەذرێك کە لەئەستۆی دایکیدا بووەو پێش ئەوەی نەذرەکەی جێبەجێ بکا لەدونیا

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٩١)، خ (٤/٢٧٦)، د (٣٣٠٠).

[2] صحيح: (ص. ج/٤٤٨٨)، م (١٦٤٥/١٦٤٥/٣)، ن (٧/٢٦).

دەرچووە؟ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَاقْضِهِ عَنْهَا».[1] ئەتۆ لەجیاتی دایکت نەذرەکەی جێبەجێ بکە.

باسی خۆراکەکان (كتاب الأطعمة)

خۆراك: ئەوەیە ئادەمیزاد دەیخواو دەبێتە بژێوی‌و ژیانی پێی بەردەوام دەبێ. لەبنەڕەتدا هەموو خواردنێك حەلاڵ‌و ڕەوایە مەگەر دەقێك هەبی چەرتی بکا.

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُواْ مِمَّا فِي الأَرْضِ حَلاَلاً طَيِّباً وَلاَ تَتَّبِعُواْ خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ – البقرة/١٦٨} ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە؛ بخۆن‌و بخۆنەوە لەوەی لەزەویدا بۆ ئێوە فەراهەم هێنراوە، حەلاڵ‌و پاك‌و خاوێنە.

یان دەفەرموێ: {يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ. قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّهِ الَّتِيَ أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالْطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ – الأعراف/٣١-٣٢}. ئەی ئادەمیزادینە! بەرگ‌و پۆشاکی جوان‌و ڕازاوە بپۆشن بەتایبەتی کە دەچن بۆ مزگەوت هەر مزگەوتێك بێ، بخۆن‌و بخۆنەوە، وەلێ زێدەڕەوی مەکەن. ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! بەو خەڵکە بڵێ کێ ئەو شتە جوان‌و ڕازاوانەی یاساغ کردووە، کە پەروەردگار بەڕەحم‌و فەضلی خۆی بۆ بەندەکانی خۆی فەراهەمی هێناون، هەروا ئەو رزق‌و ڕۆژییە پاك‌و خاوێنەی خودا بۆ بەندەکانی هێناوەتە دی.

هیچ خواردەمەنی‌و خۆراکێك حەرام نیە جگە لەو خواردنانەی خودا لە قورئانی پیرۆزدا یان لەسەر زوبانی پێغەمبەرەکەی ڕونی کردۆتەوە

---

[1] متفق عليه: م (١٦٣٨/١٢٦٠/٣)، وهذا اللفظه خ (١٦٩٨/٥٨٣/١١)، د (٣٢٨٣/١٣٤/٩).

کەحەرامن، حەرامکردنی ئەو خواردنانەی خودا حەرامی نەکردوون درۆ هەڵبەستنە بەدەم خوداوە.

قورئان دەفەرموێ: {قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا أَنزَلَ اللّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلاَلاً قُلْ آللّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللّهِ تَفْتَرُونَ. وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لاَ يَشْكُرُونَ – یونس/٥٩-٦٠}. ئەی پێغەمبەر بەو بێ بڕوایانە بڵێ: ئێوە بیروڕاتان دەربارەی ئەو رزقو رۆزییەی خودا بۆی ناردونە خوارێ، کەچی بەئیزنو شەرعی خودا هەندێکتان حەرام کردووە هەندێکتان بە حەڵاڵ داناوە. ئەی پێغەمبەر پێیان بڵێ: ئایا خودا ئیزنی داون: کە هەندێك لەو رزقو رۆزییە بە حەڵاڵ بزانن‌و هەندێکی حەرام بکەن؟ یان ئێوە درۆی بەدەم خوداوە هەڵدەبەستن. ئەوانە: کەدرۆ بەدەم خوداوە هەڵدەبەستن دەبێ گومانیان چۆن بێ؟ دەبێ بەخەیاڵی خۆیان رۆژی قیامەت بەچ شێوەیەك هەڵس‌و کەوتیان لەگەڵ بکرێ؟ بێگومان خودا خاوەنی فەضل‌و بەخششی زۆرو زەبەندەیە بەسەر ئادەمیزاداندا، ولێ زوربەی زۆری ئەو خەڵکە سوپاسی ئەم هەموو نیعمەتانەی خودا ناکەن.

یان دەفەرموێ: {وَلاَ تَقُولُواْ لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَـذَا حَلاَلٌ وَهَـذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُواْ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّهِ الْكَذِبَ لاَ يُفْلِحُونَ. مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ – النحل/١١٦-١١٧} هەروا بەهەوانتەو قسەی بێ بنەماو نەزانی شت حەڵاڵ‌و حەرام مەکەن، نەچن شەریعەتی خودا پاشگوێ بخەن‌و لەخۆتانەوە بڵێن: ئەوە حەڵاڵەو ئەوە حەرامەو لە ئاکاما ئەو حەرامکردن‌و حەڵاڵکردنە پاڵ خودا بدەن‌و ئیفتیرا بەدەم خوداوە بکەن، بێگومان ئەوانەی درۆ بەدەم خوداوە هەڵدەبەستن سەرکەوتوو نابن، ژیانێکی

کورتو بڕە کاڵایەکی دونیاییان چنگ دەکەوێ، بەڵام لەقیامەتدا سزای بەئێشیان بۆ دانراوە.

ئەو خواردنانەی حەرامن

قورئان دەفەرموێ: {وَمَا لَكُمْ أَلاَّ تَأْكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ – الأنعام/١١٩} چیە بۆ ئێوە لەگۆشتی ئەو کوشتیانە ناخۆن کەناوی خودای لەسەر هێنراوە، خودا ئەو شتانەی لەسەرتان حەرام کراوە بۆی شیکردونەوەو نابێ توخنیان بکەون، مەگەر ناچاربنو شتی حەڵاڵتان دەست نەکەوێ، ئەوکاتە بە ئەندازەی پێویست دەتوانن لەو خواردنە حەرام کراوانە بخۆن.

بێگومان پەروەردگار ئەو خواردنانەی لێمان یاساغە بەتەواوی بۆ روون کردینەوەو هیچ تەمو مژی تێدا نەهێشتۆتەوە. پەروەردگار دەفەرموێ: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلاَّ مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُواْ بِالأَزْلاَمِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ – المائدة/٣}. حەرامە لەسەر ئێوە مردارەوە بوو خوێنو گۆشتی بەرازو هەر کوشتیەك ناوی غەیری خودای لەسەر گوترابێ، ئاژەڵی خنکاو بەهەر جۆرێك خنکا بێ، ئەو ئاژەڵەی بەشتی کوشندە زەبری لێ درابێو بەو هۆیە گیانی دەرچوو بێ، هەر ئاژەڵێك هەڵدێرابێو گیانی دەرچوو بێ، هەر ئاژەڵێك بەشەڕە قۆچ گیانی دەرچوو بێ، هەروا ئاژەڵێك دڕندە بریندارى بکا یان هەندێکی لێ بخواو بەو هۆیەوە گیانی دەرچوو بێ مەگەر ئەو جۆرە ئاژەڵانەی باسکران بەزیندویی فریایان بکەونو سەریان ببڕن، هەروا حەرامە گۆشتی ئەو کوشتیانەی لەسەر (نصب) سەردەبڕێن. (نصب: ئەو بەردە تایبەتیانە بوون بەدەوری کەعبەوە بوون عەرەبەکان لەسەردەمی نەزانیدا قوربانیان بۆ بتەکانیان لەسەر سەردەبڕین)

هەروا حەرامە لێتان بەختگرتنەوەو رەمڵ هاویشتن بەهۆی تیرە دارینەوە. هەموو ئەو شتانەی باسکران پێویستە خۆیان لێ بپارێزن چونکە دەرچوونە لەسنوری خوداو سەرپێچیکردنی فەرمانەکانیەتی.

هەروەها دەفەرمویێ: {وَلاَ تَأْكُلُواْ مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ – الأنعام/١٢١}. ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان! گۆشتی ئاژەڵێك مەخۆن: کە مردار بوبێتەوەو سەرنەبڕدرا بێ، یان سەربڕدرا بێو ناوی خودای لەسەر نەهێندرابێ یان بۆ غەیری خودا سەبڕدرا بێ.. بێگومان حەیوان سەربڕین بۆ غەیری خوداو خواردنی گۆشتی مردارەوە بوو لەخودا یاخی بوونەو تاوانە.

هەروەها دەفەرموێ: {قُل لاَّ أَجِدُ فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلاَّ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللّهِ بِهِ – الأنعام/١٤٥}. ئەی موحەممەد! بەو مەردومگەلە بڵێ: من لەو سروشەی بۆم نێردراوە کە قورئانی پیرۆزە، شتێکی تێدا نابینم: کە بۆ بخۆر حەرام بێ مەگەر مردارەوەبوو بێ، یان خوێنێکی شلی ڕەوان، نەك خوێنی توندی تۆپەڵ بەستوو؛ وەکوو جەرگو سپڵ. یان گۆشتی بەراز، بێگومان ئەوە پیسە، یان سەربڕاوێك بێ ناوی غەیری خودای لەسەر برابێ.

هەروەها دەفەرموێ: {وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا – المائدة/٩٦}. یاساغە لەسەر ئێوە نێچیری کێوی هەتا لە ئیحرامدا بن، هەتا لەپۆشاکی ئیحرامدا بن نابێ نێچیر بگرێو گۆشتی بخوا.

هەر پارچە گۆشتێك لە ئاژەڵی زیندو ببڕدرێ خواردنو بەکارهێنانی وەکوو مرداراوەبوو حەرامەو حوکمی ئەوی هەیە، ئامازە بە حەدیثی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە ئەبو واحید ڕیوایەتی کردووە دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَا قُطِعَ مِنَ الْبَهِيمَةِ

وَهِيَ حَيَّةٌ فَهِيَ مَيْتَةٌ».[1] ئەوەی ببڕدرێ لە ئاژەڵ و گیانلەبەری گۆشت خوراو لەو کاتەدا ئاژەڵەکە زیندو بێ ئەو پارچەیەی لێی براوە حەرامە.

ئەو گیانلەبەرانەی بەبێ سەربڕین حەلاڵن یان ئەو خوێنەی خواردنی حەلاڵە؟ ئەمانەن کە لەم حەدیثەی دوایی‌دا ئاماژەیان پێ دەکرێ.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ».[2] دوو مرداره‌وه بووەکان ماسی و کولەیە دوو خوێنە حەلاڵەکانیش جەرگ و سپڵە.

حەرامکردنی گۆشتی کەرەکێوی

لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەری خودا یەکێك هاتە خزمەتی وتی هەموو کەرە کێوییەکان سەر براون و خوران، پاشان یەکێکی تر هاتە خزمەتی وتی: کەرە کێوییەکان هەموو خوران، پاشان یەکێکی تر هاتە خزمەتی وتی کەرە کێوی قەلاچۆکران و هیچیان نەهێشتن هەموو سەربڕان و خوران. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بانگدەرێك بانگی هەڵدا بەناو خەڵکدا (إِنَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَنْهَيَانِكُمْ عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الأَهْلِيَّةِ ، فَإِنَّهَا رِجْسٌ). بێگومان خوداو پێغەمبەرەکەی نەهیتان لێ دەکەن لە خواردنی گۆشتی کەرەکێوی، توخنی مەکەون چونکە پیسن، ئیتر ئەو دیزەو مەنجەلانەی گۆشتی کەرەکێوییان تێدا دەکوڵێندرا

---

[1] صحيح: (ص. جه/٢٦٠٦)، جه (٢/١٠٧٢/٣٢١٦).

[2] صحيح: (ص. ج/٢١٠)، (الصحيحة/١١١٨).

سەرونقون کرانەوە لەوکاتەدا مەنجەڵو دیزەکان لێوان لێوبوون لە گۆشتو لرفەیان دەهات.[١]

خواردنی گۆشتی هەر دڕندەیەکی کەڵبەدارو هەر باڵندەیەکی چنگو نینۆك تیژ حەرامە

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لەخواردنی گۆشتی هەر دڕندەیەك کەڵبەداربێ هەروا لەخواردنی گۆشتی هەر باڵندەیەکی چنگو نینۆك تیژ بێ.[٢]

گۆشتی مانگاو مریشكو قەلو قازی پیسی خۆر حەرامە. ئەم پیسخۆرانە بە عەرەبی پێیان دەگوترێ (جلالە)، ئەمەش بەو گیانلەبەرە ماڵیانە دەگوترێ کە زوربەی عەلەفیان شتی پیس بێ. ئەم جۆرە گیانلەبەرە پیسخۆرانە گۆشتیان حەرامە شیریان حەرامە، سواربونیان حەرامە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە حوشتری پیسخۆر کە سواری ببن یان شیرەکەی بخورێتەوە.[٣]

کەی ئاژەڵی پیسخۆر گۆشتو شیری حەڵاڵ دەبێ[٤]

هەرکاتێ ئاژەڵو گیانلەبەری پیس خۆر مەنع کرا لەخواردنی پیس بۆماوەی سێ ڕۆژ دروستە سەر ببڕێو گۆشتی بخورێ.

---

[١] متفق علیه: خ(٩/٦٥٣/٥٥٢٨)، م(١٩٤٠-٣٥-/٣/١٥٤٠).

[٢] صحیح: (مختصر م/١٣٣٢)، م(١٩٣٤/١٥٣٤/٣)، د(١٠/٢٧٧/٣٧٨٥)، ن(٧/٢٠٩).

[٣] صحیح: (ص.جة/٢٥٨٢)، جة(٣١٨٩/١٠٦٤/٢)، د(١٠/٢٥٨/٣٧٦٧).

[٤] حسن صحیح: (ص.د/٣٢١٧)، د(٣٧٦٩/٢٦٠/١٠).

لـه ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە سـێ ڕۆژ مریـشکی پیـسخۆری بەنددەکرد.[1]

هەر خواردنێك حەرام بێ لەکاتی ناچاریدا حەڵاڵ دەبێ

قورئان دەفەرموێ: {فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِـيمٌ – البقـرة/١٧٣}. واتـە کەسـێك نـەبوونیو برسـیایەتی تـەنگی پـێ هەڵچنیو خواردنی حەڵاڵی دەست نەکەوت، بۆی حەڵاڵە بەبێ زێدەڕۆیی پەنا بۆ خواردنی حەرام بەرێ بێگومان خودا لێیخۆشبوو بە بەزەییە.

ئیبنو کەثیر لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا دەفـەرموێ: کەسێك ناچاربوو بـۆ خـواردنی شـتێك لـەم خواردنـە حەرامـە، پێویـستیو ناچـاری پـاڵی پێوەنـا کەشتێك لەم خواردنانە بـەکاربێنێ ئـەوە بـۆی ڕەوایـەو پێـی تاوانبـار نابێـت، خـودا لێخۆشـبوو بـە بەزەییـە، پـەروەردگار دەزانـێ بەنـدەی ئاتـاجی چـی پێویستەو چەند ناچارە بۆ پەنا بردن بـۆ ئـەو خواردنانـە بۆیـە چاوپۆشـی لێ دەکاو لێی خۆش دەبێ.

لە (المسند)و (صەحیحی ئیبنـو حیبـان)دا فەرموودەیـەك بـە مـەرفووعی لە ئیمامی عومـەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (درووودی خـودای لەسـەر بێ) فـەرمووی: «إِنَّ اللَّـهَ يُحِـبُّ أَنْ تُـؤْتَى رُخَـصُهُ كَمَـا يَكْـرَهُ أَنْ تُـؤْتَى مَعْـصِيَتُهُ».[2] دڵنیـابن خـودا پێـی خۆشـە کـە ڕوخـصەتەکانی وەربگیرێـنو پەیڕەوییان بکرێ وەکوو چۆن پێـی ناخۆشـە ئـەو شـتانەی یاساغی کـردوون پڕکێشییان بکرێ.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٠٤) ابن ابي شيبة (٨/١٤٧/٤٦٦٠).

[2] صحيح: (ص. ج/١٨٨٦)، حم (١٠٨/٢)، الإرواء (٣/٩/٥٦٤).

بۆیە شەرعزانەکان فەرموویانە: وادەبێ خواردنو بەکارهێنانی گۆشتی مردارەوە بوو واجبەو دەبێ بیخوا، ئەمە ئەگەر ترسی ئەوەی هەبوو لەبرسا بمرێو هیچیشی دەست نەکەوت جگە لە مردارەوە بوو. وادەبێ خواردنی گۆشتی مردارەوە بوو سوننەتە، وایش دەبێ موباحە واتە بەگوێرەی حاڵو وەزعی مرۆڤەکەو ئەندازەی پێویستیو ئاتاجی، حوکمەکە دەگۆڕێ، ئەمجار زاناکانی شەرع کەوتوونەتە راجیاییەوە، لەوەدا ئاخۆ مرۆڤە ناچارەکە ئەوەندە لەشتە حەرامەکە بخوا نەمرێو سەددی رەمەقی بکا، یان بۆی هەیە خۆی لێ تێرو مڕ بکاو لێیشی پەزمەندە بکا؟ هەریەکەیان رایەکی پەسەند کردووە، لەکۆتاییدا ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: مەرج نیە بۆ ئەوەی خواردنو بەکارهێنانی گۆشتی مردارەوە بوو حەلاڵ بێ سێ رۆژ هیچی دەست نەکەوێ بیخوا، وەکوو هەندێ لەعەوامو ناشارەزا لەشەریعەت ئەوەیان بەمەرج داناوە، بەڵکوو راستی ئەوەیە هەرکاتێك برسیایەتیو ئاتاجی ناچاری کرد بۆی رەوایە پەنا بۆ خواردنی حەرام بەرێ.

سەربڕینی شەرعی (الذكاة الشرعية)

(الذكاة) کە وشەیەکی عەرەبییە لەبنەمادا بەمانا پاك کردنەوەیە، سەربڕینی ئاژەڵ ناونراوە بە (ذكاة) چونکە شەرع کردویەتی بەمەرجو هۆکاری حەلاڵبوونی گۆشتی سەربڕاوەکە. مەبەستیش بە وشەی (ذكاة) سەربڕینی ئاژەڵ یان لەملدانیەتی، چونکە ئەو ئاژەڵەی گۆشتی حەلاڵە بەبێ سەربڕین دروست نیە هیچی لێ بخورێ جگە لەماسیو کوللە ئەمانە سەربڕینیان ناوێ.

هەر ئاژەڵێك موسوڵمان یان ئەهلی كیتاب (جولەكەو مەسیحی) سەری ببڕن خواردنی حەڵاڵە

قورئان دەفەرموێ: {وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ – المائدة/٥}

خواردنی ئەوانەی خاوەن نامەی ئاسمانین بۆ ئێوە حەڵاڵە.

بوخاری لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەت دەكا: كە دەفەرموێ: مەبەست بە (طعام) لە ئایەتەكەدا كوشتی یە كانیانە.[1]

لە كەعبی كوڕی مالیكەوە ریوایەت كراوە دەڵێ: ئافرەتێك مەڕێكی بە بەردی تیژ سەربڕی بوو، پرسیار كرا لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئاخۆ گۆشتی ئەو مەڕە حەڵاڵە خواردنی؟ فەرمانی كرد بەحەڵاڵی‌و فەرمووی ئا حەڵاڵەو بیخۆن.[2]

دروستە سەربڕینی ئاژەڵ بەهەموو ئامێرێكی بڕینەوەو تیژ جگە لەنینۆك‌و ددان

لە عەبابەی كوڕی ریفاعەوە ئەویش لەباپیریەوە ریوایەتكراوە: كە وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئێمە كێردو چەقۆمان نیە ئاژەڵی پێ سەربڕین چی بكەین؟ فەرمووی: « مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللّٰهِ فَكُلْ ، لَيْسَ الظُّفُرَ وَالسِّنَّ ، أَمَّا الظُّفُرُ فَمُدَى الْحَبَشَةِ ، وَأَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ».[3] هەرچی خوێن بڕژێنێ‌و ناوی خودای لەسەر بهێندرێ، بەسەربڕینی شەرعی دەژمێردرێ، بەمەرجێ ئەو خوێن ڕژێنەرە نینۆك‌و ددان نەبن، چونكە نینۆك كێردی حەبەشەیی‌یەكانەو دانیش ئێسقانە.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٢٨)، خ (٩/٦٣٦).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٥٢٧)، خ (٩/٦٣٢/٥٥٠٤).

[3] متفق عليه: خ (٩/٦٣١/٥٥٠٣)، م (٣/١٥٥٨/١٩٨٦)، د (٨/١٧/٢٨٠٤)، ت (٣/٢٥/١٥٢٢)، ن (٧/٢٢٦)، جه (٢/١٠٦١/٣١٧٨).

له شەدادی کوڕی ئەوسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: دووشتم له پێغەمبەر بیستووەو لەبەرم کردووە، فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ».[1] پەروەردگار لەسەر هەموو شتێ چاکەکاری نوسیوەو پەسەندی کردووە، گەرەکیەتی هەموو شتێك بە باشی ئەنجام بدرێ، جا ئەگەر ئاژەڵتان کوشت بەشێوەیەکی جوان بیکوژن، ئەگەر سەریشتان بڕین بەجوانی سەربڕینەکە ئەنجام بدەن، با ئەوکەسەی حەیوانەکە سەردەبڕێ کێردەکەی تیژ بکاو کوشتیەکەی بەتیغی کول ئازار نەدا.

چۆنیەتی سەربڕین

ئەو گیانلەبەرانەی گۆشتیان حەڵاڵە بخورێ دوو جۆرن:

١- هەیانە ئادەمیزاد دەتوانێ سەری ببڕێ.

٢- هەیشە ئادەمی ناتوانێ سەری ببڕێ.

ئەوەی دەتواندرێ سەربڕدرێ، ئەوە سەربڕینەکەی بریتیە له بڕینی قۆرتەمەی ملیو دووڕەگی ئەملاو ئەولای قۆرتەمەی، ئەو حەیوانەی سەربڕینی ناتواندرێ ئەوە سەربڕینی بریتیە لەکوشتنی بەهەر شێوەیەك بێ.

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، کە فەرموویەتی: (الذَّكَاةُ فِي الْحَلْقِ وَاللَّبَّةِ). سەربڕین له بڕینی قۆرتەمەو شاڕەگی ئەملاو ئەولای قۆرتەمەیدا خۆی دەبینێتەوە.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٤٠)، م (١٩٥٥/١٥٤٨/٣)، ت (١٤٣٠/٤٣١/٢)، د (٢٧٩٧/١٠/٨)، ن (٧/٢٢٧)، جه (٣١٧٠/١٠٥٨/٢).

ئیبنـو عـەبباس‌و ئیبنـو عومـەرو ئەنـەس فەرموویانـە ئەگـەر حـەیوان سەری لەلاشەی جیاکرایەوە، ئیتر بە سەربڕاوی شەرعی دەژمێردرێ.

ئیمـامی بوخـاری سەرەباسـێکی دانـاوە بـەناوی باسـێك: دەربـارەی ئـەو ئاژەڵانەی یاخی دەبن ئەوە وەکوو ئاژەڵی وەحشی مامەڵەیان لەگـەڵ دەکـرێ. ئیبنو مەسعود بەو شێوە فتوای داوە، ئیبنو عەبباس دەفـەرموێ: (مَـا أَعْجَـزَكَ مِنَ الْبَهَائِمِ مِمَّا فِي يَدَيْكَ فَهُوَ كَالصَّيْدِ). ئـەو ئاژەڵـە ماڵییـەی یـاخی ببـێ لـەژێر کۆنترۆڵی تۆ دەربچێ ئەوە وەکوو نێچیری کێوی وایە.

دەربارەی حوشترێك بکەوێتە بیرێکەوە فتوادراوە چۆنێك بۆت کرا سەری ببڕەو سەربڕینەکەی شەرعیە. ئیمـامی عـەلی‌و ئیبنـو عومـەرو خـاتو عائیـشە ئەم رایەیان دەرکاندووە.

لـە رافیعـی کـوڕی خەدیجـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: عـەرزی پێغەمبەرم کرد: ئێمە سبەینێ بەرەنگاری دوژمن دەبینەوە، کێردو چەقۆمان لانیە، ئایا دەتوانین بە قەفەزاژو شتی وا ئاژەڵ سەربڕین؟ فـەرمووی: «أعجل ـأو أَرِنْ مَا أَنْهَرَ الـدَّمَ وَذُكِـرَ اسْـمُ اللّـهِ عَلَيْـهِ ، فَكُلُـوهُ ، لَـيْسَ الـسِّنَّ وَالظُّفُـرَ ، وَسَأُحَدِّثُكَ عَنْ ذَلِكَ ، أَمَّا السِّنُّ فَعَظْمٌ وَأَمَّا الظُّفُرُ فَمُـدَى الْحَبَـشَةِ». بەسـەربڕین گیـانی کۆتـا پـێ بهێنـە یـان هەناسـەی بـبڕە، بەهەرشـتێك تیـژ بـێ‌و خـوێن بڕژێنێ‌و ناوی خودای لەسـەر هاتبـێ حەڵاڵە بخورێ‌و بیخۆ، بەمـەرجێ ئـەو شتە تیژە خوێنڕژێنەرە نینۆك نەبێ، ددان نەبێ چونکە ئێسقانە، نینـۆکیش کێردی حەبەشییەکانە.

جـا رافیـع – کـەراوی حـەدیثـەکەیـە – دەڵـێ هەنـدێ حوشـترو مـەڕی تالانیمان دەست کەوت، حوشترێکیان لێمان یاخی بوو، پیاوێك تیرێکی پێوەناو خـستی، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فـەرمووی: ئـەم جـۆرە حوشترانە چەموشی‌و یاخی بوونیان هەیە وەکوو یاخی بـوونی ئـاژەڵی کێوی،

جا ئەگەر ئاژەڵێکی ماڵی ئاوا یاخی بوو دەسەڵاتی سەربڕینی ئاساییتان نەبوو ئاوای لێ بکەن بەتیر برینداری بکەن و لە پەل و پۆی بخەن بۆ ئەوەی بتوانن سەری ببڕن.[1]

سەربڕینی بێچوی ئاژەڵ

ئەگەر بێچو لەسکی دایکی هاتەدەرو گیانی تێدا مابوو دەبێ سەرببڕدرێ ئەگەر بەمردویی هاتەدەر ئەوە سەربڕینی دایکەکەی بری سەربڕینی ئەو دەکەوێ.

بیسمیللا کردن لەسەر کوشتی مەرجە بۆ حەلاڵ بوونی خواردنی، ئەگەر بکوژەکە بە ئەنقەست ناوی خودای لەسەر کوشتیەکە نەهێنا گۆشتی کوشتیەکە حەلاڵ نابێ.

قورئان دەفەرموێ: {فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ – الأنعام/١١٨} لەگۆشتی ئەو کوشتیانە بخۆن کەناوی خودایان لەسەر هێندراوە لەکاتی سەربڕینیاندا، یان دەفەرموێ: {وَلا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ – الأنعام/١٢١} گۆشتی کوشتیەك مەخۆن کە مردار بوبێتەوە، یان لەکاتی سەربڕینیدا ناوی خودای لەسەر نەهاتبێ. یان بۆ غەیری خودا سەربڕا بێ، وەکوو ئەو حەیوانانەی موشریکەکان بۆ بتەکانیان سەریان دەبڕین، ئاژەڵ سەربڕین بۆ غەیری خوداو خواردنی گۆشتی ئەو جۆرە کوشتیانە لەخودا یاخی بوون و تاوانە. بێگومان شەیاتینی ئادەمیزادو جندۆکە ختوکەی دڵی هاوەڵان و دۆستانی خۆیان لەموشریکەکان دەدەن بۆ ئەوەی دەمەدەمێ لەگەڵ پێغەمبەرو هاوەڵانی بکەن دەربارەی خواردنی گۆشتی مردارەوە بوو کوشتیەك ناوی خودای لەسەر نەهاتبێ یان بۆ غەیری

[1] متفق علیه: خ (٥٥٠٣/٢٤٨٨)، م (١٩٨٦).

خودا سەربڕابێ، ئەگەر ئێوە بەگوێی ئەو موشریکانە بکەنو بیروبۆچوونی ئەوانتان بەلاوە پەسەند بێ پێتان وابێ مرداروەوە بوو حەڵاڵە، ئەوە ئێوەش وەکوو ئەوان موشریكو تاوانبارن.

لە رافیعی کوڕی خەدیجەوە کە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووی: (مَا أَنْهَرَ الدَّمَ وَذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ، فَكُلُوهُ)[1] هەرچی خوێن بڕێژێو ناوی خودای لەسەر بهێندرێ لەگۆشتەکەی بخۆن.

ڕاوکردنی ئاژەڵی کێوی (الصيد)

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا – المائدة/٢} هەرکاتێ ئیحرامتان شکاند بۆتان رەوایە راوی ئاژەڵ بکەن.

یان دەفەرموێ: {يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ – المائدة/٤}. ئەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) موسوڵمانان پرسیارت لێ دەکەن چییان بۆ حەڵاڵە بیخۆن؟ پێیان بڵێ هەر خواردنێك پاكو خاوێن بێ حەڵاڵە بۆتان هەروەها حەڵاڵە بۆتان نێچیری سەگو تاژیو بازو هەڵۆی تەربییە دادراو، واتە: هەر نێچیرێك ئەو جۆرە دڕندە فێرکراوانە بیگرن خواردنی حەڵاڵە بەمەرجێك ئەو سەگو تاژیانە لەلایەن ئادەمیزادەوە فێری ڕاو کرابنو مەشق دادرابن، کەوابێ لەگۆشتی ئەو نێچیرانە بخۆن کە ئەو دڕندە فێرکراوانە بۆ ئێوەی دەگرن، تا کابرای خاوەنی دەگاتە سەری پاسی دەکاو هیچی لێ ناخوا لەکاتی تێبەردانی دڕندە فێرکراوەکەدا ناوی خودا بێننو (بسم الله) بکەن. تەقوای خودا بکەن خۆتان بپارێزن لەو شتانەی کە دەبنە هۆی سزای خودا، دڵنیابن

---

[1] لەوەپێش رابورد.

خودا رۆژی پەسلان خێرا حیساب‌و لێکۆڵینەوەتان لەگەڵ دەکاو هیچی لێ گوم نابێ.

راوکردنی نێچیری دەریا هەموو کاتێك حەڵاڵە، هەروا نێچیری وشکانی مەگەر لەحاڵەتیکدا راوکەر یان راوبۆکراو لەئیحرامدا بێ. قورئان دەفەرموێ: {أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعاً لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُماً – المائدة/٩٦} هەرکەسێك کوشتی‌و سەربڕاوی حەڵاڵ بێ ئاژەڵی راوکراویشی حەڵاڵە.

ڕاوکردن بەچەند جۆرێك ئەنجام دەدرێ، وادەبێ بەشمشێرو کێردو چەقۆو گوللەو سەرەتیرو شتی وا ئەنجام دەدرێ، وادەبێ بەهۆی تاژی رامکراو بازو هەڵۆی راهێندراو شتی وا ئەنجام دەدرێ، قورئان دەفەرموێ: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِنْ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ – المائدة/٩٤}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوەو موسوڵمانن، دڵنیابن خودا ئێوە بەتاقی دەکاتەوە بەئاسانبوونی راوکردن بۆتان بەجۆرێك لەوکاتەدا کەئێوە لەئیحرامدا بوون، نێچیرەکان ئەوەندە بۆتان بەیدەست بوون‌و لێتان نزیکبوونەوە کە دەتانتوانی بەدەست بیانگرن یان بە ڕم لێیان بدەن.

یان دەفەرموێ: {وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنْ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمْ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ – المائدة/٤} ئەو گیانلەبەرانەی فێری ڕاویان دەکەن‌و لەسەر گرتنی نێچیر رایان دەهێنن، بەو شێوەی خودا ئێوەی فێر کردووە بۆ راوکردنی نێچیر ئێوەش رامیان دەکەن‌و بەوشێوەی دەتانەوێ ئاوا رادەستی ئێوەی دەکەن، جا کەوابوو بخۆن لەگۆشتی ئەو نێچیرانەی ئەو گیانلەبەرە راوکەرانە بۆ ئێوەی دەگرن‌و رادەستی ئێوەی دەکەن.

مەرجە دەبێ ئەو چەکەی راوی پێ دەکرێ نێچیری پێ دەکوژرێ دەکرێ دەبێ گوللەکەی یان تیژیی‌یەکەی بچێتە ناو جەستەی نێچیرەکەو کونی بکا.

هەروا مەرجە بۆ گیانلەبەری دڕندە: كەراوی پێ دەكرێ دەبێ رامكراوو ڕاهێندراو بێ، نابێ بەهیچ جۆرێ لەنێچیرەكەی بخوا، نابێ راوكەرەكە لەگەڵ نێچیركراوەكەدا هۆكارێكی تر ببینێ كەبۆتە هۆی گرتنی نێچیرەكە؟

ناوهێنانی خودا مەرجە، دەبێ لەوكاتەدا كە چەكەكەی ئاڕاستەی نێچیرەكە دەكا یان گیانلەبەرە دڕندەكەی تێ بەردەدا، ناوی خودا بێنێ (بیسمیللا)ی لەسەر بكا.

لە عەدی كوڕی حاتەمەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كرد دەربارەی ساتورە كولەیەك یان عەصایەك كە سەرێكی ئاسنی تێخرابێ‌و نێچیری پێ راوبكرێ ئایا گۆشتەكەی حەڵاڵە یان نا؟ فەرمووی: «إِذَا أَصَبْتَ بِحَدِّهِ فَكُلْ ، فَإِذَا أَصَابَ بِعَرْضِهِ فَقَتَلَ فَإِنَّهُ وَقِيذٌ ، فَلاَ تَأْكُلْ». ئەگەر بەتیژای ساتورەكە یان بەلاتیژیەكەی عەصاكە نێچیرەكە گیانی لەدەستدا ئەوە گۆشتەكەی حەڵاڵەو بیخۆ، ئەگەر پانەوپان پێی كێشرا ئەوە گۆشتەكەی حەرامەو نێچیرەكە مردارەوە بووەو لێی مەخۆ.

عەدی دەڵێ: عەرزیم كرد ئەگەر سەگی ڕاهێندراوی تێ بەردەم؟ فەرمووی: « إِذَا أَرْسَلْتَ كَلْبَكَ وَسَمَّيْتَ ، فَكُلْ » ئەگەر سەگە راوكەرەكەت ئاڕاستەی نێچیرەكە كردو ناوی خودات هێناو ئەویش نێچیرەكەی گرت، ئەوە لێی بخۆ، دەڵێ: عەرزیم كرد ئەی ئەگەر سەگە راوكەرەكە لەنێچیرەكەی خوارد حوكمی نێچیرەكە چۆنە؟ فەرمووی: « فَلاَ تَأْكُلْ ، فَإِنَّهُ لَمْ يُمْسِكْ عَلَيْكَ ، إِنَّمَا أَمْسَكَ عَلَى نَفْسِهِ » ئەگەر حاڵەكە بەوجۆرە بوو لەگۆشتەكەی مەخۆو بەمردارەوە بوو دادەنرێ، چونكە ئەوكاتە سەگە راوكەرەكە نێچیرەكەی بۆ تۆ نەگرتووە بەڵكوو بۆخۆی گرتووە، دەڵێ باشە وا ڕێدەكەوێ من سەگەكەی خۆم ئاراستەی نێچیرەكە دەكەم كە دەبینم سەگێكی تری لەگەڵدایە،

فەرمووی: «لاَ تَأْكُلْ ، فَإِنَّكَ إِنَّمَا سَمَّيْتَ عَلَى كَلْبِكَ ، وَلَـمْ تُـسَمِّ عَلَـى آخَـرَ»[1] لەگۆشتی نێچیری ئاوها مەخۆ، چونکە تۆ تەنها بیسمیللات لەسەر ناردنی سەگەراوکەرەکەی خۆت کردووە.

راوکردن بەسەگی رانەهێندراو

ئەو نێچیرەی سەگو تاژی رانەهێندراوبیگرێ حەلاڵ نیە مەگەر بەزیندویی فریای بکەویو سەری ببڕێ.

لە ئەبو ئەعلەبەی (الخشنی)یەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! ئێمە لەناو گەلو نەتەوەیەکی مەسیحیدا دەژین ئایا لەقاپو قاچاغی ئەواندا شت بخۆین؟ هەروەها ئێمە لەناوچەیەکدا دەژین دیاردەی راوو راوشکاری زۆر پێوە دیارە، من بەکەوانەکەم راو دەکەم، جاری وایش دەبێ بەسەگی رامنەکراو راودەکەم، جاری وایش هەیە بەسەگی راهێنراو راودەکەم، دەی پێم بفەرموو گۆشتی ئەم نێچیرانە کامەیان حەلاڵە؟ فەرمووی: «أَمَّا مَا ذَكَرْتَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَإِنْ وَجَدْتُمْ غَيْرَهَـا فَـلاَ تَـأْكُلُوا فِيهَـا ، وَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَاغْسِلُوهَا وَكُلُوا فِيهَا ، وَمَا صِدْتَ بِقَوْسِكَ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللَّهِ فَكُـلْ ، وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ الْمُعَلَّمِ فَذَكَرْتَ اسْمَ اللَّهِ فَكُلْ ، وَمَا صِدْتَ بِكَلْبِكَ غَيْرَ مُعَلَّمٍ فَأَدْرَكْتَ ذَكَاتَهُ فَكُلْ».[2] دەربارەی ئەوەی باست کرد بەنیسبەت ئەهلی کیتاب، ئەگەر قاپو قاچاغی ترتان دەست کەوت ئەوە لەهی ئەواندا شت مەخۆن، ئەگەر جگە لەقاپو قاچاغی ئەهلی کیتاب هیچی ترتان دەست نەکەوت ئەوە بیانشۆنو شتیان تێدا بخۆن، ئەو نێچیرەی بەتیروکەوانت دەیکوژیو ناوی خودات لەسەر هێناوە، ئەوە گۆشتەکەی حەلاڵەو بیخۆ، ئەو نێچیرەی بەسەگی

---

[1] متفق عليه: خ (٥٤٧٦/٦٠٣/٩)، م (١٩٢٩ – ٣/١٥٢٩/٣)، ن (٧/١٨٣).

[2] متفق عليه: خ (٥٤٧٨/٦٠٤/٩)، م (١٩٣٠/١٥٣٢/٣)، جه (٣٢٠٧/١٠٦٩/٢)، ن (٧/٨١).

راهێندراو راوی دەکەی‌و ناوی خودای لەسەر دەهێنی ئەوە حەڵاڵەو لێی بخۆ، ئەوەی بەسەگی رانەهێندراو راوی دەکەی‌و فریای دەکەوی بەزیندویی سەری دەبڕی بیخۆ.

نێچیری پێکراو کە بکەوێتە ناو ئاوەوە

ئەگەر نێچیرە راوکراوەکە کەوتە ناو ئاوەوە گیانی لەدەستدا، خواردنی حەڵاڵ نیە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بە عەدی کوڕی حاتەمی فەرمووو: «إِذَا رَمَيْتَ سَهْمَكَ فَاذْكُرِ اسْمَ اللَّهِ فَإِنْ وَجَدْتَهُ قَدْ قَتَلَ فَكُلْ إِلاَّ أَنْ تَجِدَهُ قَدْ وَقَعَ فِي مَاءٍ فَإِنَّكَ لاَ تَدْرِي الْمَاءُ قَتَلَهُ أَوْ سَهْمُكَ».[1] ئەگەر تیرت ئاراستەی نێچیر کرد ناوی خودا بێنە، جا ئەگەر نێچیرەکەت کوشت ئەوە حەڵاڵەو لێی بخۆ، مەگەر نێچیرەکە دوای پێکرانی بکەوێتە ناو ئاوەوەو گیانی دەربچێ، چونکە تۆ نازانی ئاخۆ ئەو نێچیرە بەتیری تۆ کوژراوە یان بەکەوتنە ناو ئاوەکە خنکاوە.

نێچیری پێکراو ئەگەر دوو ڕۆژ یان سێ ڕۆژ نەدۆزرایەوە پاشان دۆزرایەوە

ئەگەر کەسێك تیرێکی ئاراستەی نێچیرکردو پێکای‌و نێچیرەکە گومبوو دووڕۆژ یان سێ رۆژ دوایی دۆزرایەوە، ئەگەر گۆشتەکەی بۆنی نەکردبوو خواردنی حەڵاڵە.

لە عەدی کوڕی حاتەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووو: «إِذَا رَمَيْتَ الصَّيْدَ فَوَجَدْتَهُ بَعْدَ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ ، لَيْسَ بِهِ إِلاَّ أَثَرُ سَهْمِكَ ، فَكُلْ».[2] ئەگەر تیرت بەنێچیرەوە ناو دوای رۆژێك یان

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٥٥٦)، م (١٩٢٩/٧/١٥٣١/٣).

[2] صحيح: (مختصر م/١٢٣٩) خ (٥٤٨٤/٦١٠/٩).

دوو رۆژ دۆزیتەوە بێجگە لەشوێن تیری تۆ هیچی تری پێوە نەبوو، ئەوە گۆشتەکەی حەلاڵەو بیخۆ.

لە ئەبو ثەعلەبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا رَمَيْتَ بِسَهْمِكَ فَغَابَ عَنْكَ فَأَدْرَكْتَهُ فَكُلْهُ مَا لَمْ يُنْتِنْ».[1] ئەگەر بەتیرەکەت نێچیرێکت پێکاو نێچیرەکە بە برینداری لێت گوم بوو دوایی دۆزیتەوە گۆشتەکەی حەلاڵە دەتوانی بیخۆی بەمەرجێ بۆگەن نەبووبێ.

قوربانی (الأضحية)

قوربانی ئەو ئاژەڵەیە لەرۆژانی جەژنی قورباندا بەنیازی لەخودا نزیکبوونەوەو بەندایەتی کردن بۆ خودا سەر دەبڕدرێ.

قوربانی لەسەر خاوەن تواناو دارا واجبە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ كَانَ لَهُ سَعَةٌ وَلَمْ يُضَحِّ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا».[2] کەسێك هەیەتیو بەتوانایەو دەتوانێ قوربانی بکاو نایکا با نزیك شوێن نوێژی ئێمە نەبێتەوەو نەیە بۆ نوێژی جەژن.

چۆنیەتی بەڵگەی ئەم فەرموودەیە لەسەر واجب بوونی قوربانی ئەوەیە کاتێك پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی دەکا لەوکەسانەی هەیانەو قوربانی ناکەن، لەنزیکبوونەوە لەشوێنی نوێژ، نیشانەی ئەوەیە ئەرك‌و واجبێکی بەجێ نەهێناوە، کەوابوو سودو فائیدە لەهاتنی بۆ نوێژی جەژن نیە، لەگەڵ نەکردنی ئەو واجبە نوێژی جەژن دروست نیە.

لە میخنەفی کوڕی سولەیمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا لە عەرەفە وەستابووین، فەرمووی: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ عَلَى كُلِّ أَهْلِ

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٢٤٢)، م (١٩٣١ – ١٠/١٥٣٢/٣).

[2] حسن (ص. جه/٢٥٣٣)، جه (٣١٢٣/١٠٤٤/٢).

يْتٍ فِي كُلِّ عَامٍ أُضْحِيَةً وَعَتِيرَةً أَتَدْرُونَ مَا الْعَتِيرَةُ».[1] ئەی خەڵکینە! لەسەر هەموو خاوەن ماڵو خێزانێك پێویستە ساڵانە قوربانییەكو كوشتییەكی رەجەبانە بكا.

عەتیرە: ئەو كوشتییەیە كە لەناو خەڵكدا بە (رەجەبییە) بەناوبانگە، كوشتی (عەتیرە) دوایی حوكمەكەی سڕاوەوتەوە، ئەمەش ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: «لاَ فَرَعَ وَلاَ عَتِيرَةَ».[2]

(فَرَع) بریتیە لەوەی لەسەردەمی نەزانیدا لای عەرەبەكان واباو بوو كەبێچوی یەكەمجاری حوشتر سەربڕن بۆ بتەكانیان، هەندێكیش دەڵێن لەناو عەرەبدا واباو بوو كە هەركاتێ كابرا حوشترەكانی ببونایە بە سەد حوشتر نوێنگینە حوشترێكی سەردەبڕی بۆ بتەكەی.

ئاشكراشە كە سڕینەوەی حوكمی (عەتیرە) حوكمی قوربانی ناسڕێتەوە.

لە جوندوبی كوڕی سوفیانی (البجلی) ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: ڕۆژی جەژنی قوربان لەخزمەت پێغەمبەردا بووم، فەرمووی: «مَنْ ذَبَحَ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ فَلْيُعِدْ مَكَانَهَا أُخْرَى ، وَمَنْ لَمْ يَذْبَحْ فَلْيَذْبَحْ».[3] كەسێك پێش ئەنجاندانی نوێژی جەژن قوربانی ئەنجام دابێ، بۆی بەقوربانی حلێب ناكرێ، با لەجیاتی ئەو سەربڕینە ئاژەڵێكی تر سەربڕێ، كەسێكیش قوربانی سەرنەبڕیوە با سەریبڕێ. ئەم فەرموودەیە بەئاشكرا ئەوە دەگەیەنێ كە قوربانی واجبە،

---

[1] حسن (ص. جه/٢٥٣٣)، ت (٣/٣٧/١٥٥٥)، د (٧/٤٨١/٢٧٧١)، جه (٢/١٠٤٥/٣١٢٥).

[2] متفــق عليـــه: خ (٩/٥٩٦/٥٤٧٣)، م (٣/١٥٦٤/١٩٧٦)، د (٨/٣٢/٢٨١٤)، ت (٣/٣٤/١٥٤٨)، ن (٧/١٦٧).

[3] متفق عليه: خ (١٠/٢٠/٥٥٦٢)، م (٣/١/١٥٥١/١٩٦٠)، جه (٢/١٠٥٣/٣١٥٢)، ن (٧/٢٢٤).

بەتایبەتی کەفەرمان دەکا بە ئیعادەکردنـەوەی قوربـانی بـۆ کەسـێك کـەپێش نوێژ، قوربانی کردبێ.

چی بەکەڵکی قوربانی کردن دێ؟

ئەو ئاژەڵەی بەکەڵکی ئەوە دێ بکرێ بەقوربانی ڕەشەوڵاخو مەڕو بـزنو حوشترە، قورئان دەفەرموێ: { وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكاً لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الأَنْعَامِ – الحـج/٣٤} بـۆ هـەموو گـەلو نەتەوەیـەك نوسوكی قوربـانیو نزیكبوونـەوە لـەخودا بـەهۆی سـەربڕینی ئاژەڵـەوەمان دانـاوە بـۆ ئـەوەی نـاوی خـودا بێـنن‌و سوپاسـی بكـەن لەسـەر ئـەوەی ئـەو ئاژەڵانـەی بـۆ ژێربار كردوون دەتوانن سودیان لێ وەربگرن. ئەگەر ئاژەڵی قوربانییەکە مـەڕ بوو دەبـێ سـاڵێکی تەمـەنی تـەواوكردبێ ئەمـە بـەلای جـەماوەری زانایانـەوە، وەلێ هەندی فەرموویانە بەرخی شـەش مانگـە بەكـەڵكی قوربـانی دێ، ئەگـەر ئاژەڵەکـە بـزن بـوو دەبـێ تەمـەنی لەسـاڵێك تێپـەڕ بووبـێو چـوبێتە سـاڵی دووەمی تەمەنیەوە، ئەگەر ڕەشـەوڵاخ بـوو دەبـی تەمـەنی لـەدوو سـاڵ تێپـەڕ بووبێو چوبێتە ساڵی سێیەمی تەمەنیـیەوە، ئەگەر حوشـتر بـوو دەبـێ پێـنج ساڵ تەواو بكاو بچێتە ساڵی شەشەمەوە.

حوشترو ڕەشەوڵاخ بەکەڵکی حەوت کەس دێن

لـە جـابیری کـوڕی عەبـدوڵلاوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: لەخزمـەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) چووین بۆ حەج، ئیحرامەمان بەحـەج بەستبوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردین: کە هـەر حەوت کەس لەئێمە هاوبەش بین بۆ فیدیە لەحوشتردا یان لە ڕەشەوڵاخدا.[1]

---

[1] م (١٣١٨ – ٢/٩٥٥/٣٥١).

ئەگەر خەڵکەکە هەژارو کەم دەرامەت بوون، یان حوشتر گران بوون‌و بزن‌و مەڕ هەرزان، دەکرێ بە دە کەس حوشترێك (جزور)ێك بکەن بە فیدیە یان قوربانی.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لەخزمەت پێغەمبەردا بووین (درودی خودای لەسەر بێ) لەسەفەرێکدا جەژنی قوربانمان لێ هات، بە دە کەس حوشترێکمان کردە قوربانی بەحەوت کەسیشمان ڕەشەوڵاخێکمان کردە قوربانی.[1]

مەڕو بزن بۆ قوربانی خۆی دەبێ‌و بۆ خاوو خێزانیشی

لە عەطای کوڕی یەسارەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پرسیارم لە ئەبو ئەییوبی ئەلئەنصاری کرد ئاخۆ لەسەردەمی پێغەمبەردا (درودی خودای لەسەر بێ) قوربانی کردن چۆن بووە؟ لە وەڵامدا وتی: پیاو لەسەردەمی پێغەمبەردا بۆ خۆی‌و خێزانی مەڕێکی دەکردە قوربانی بۆ خۆیان لێیان دەخوارد بەشی خەڵکی تریشیان دەدا، پاشان خەڵك خۆیان پێ هەڵدەنایەوەو لافو گەزافیان لێ دەدا تا حاڵ بەم حاڵە گەیشت.[2]

ئەو ئاژەڵانەی بەکەڵکی قوربانی کردن نایەن

لە عوبەیدی کوڕی فەیروزەوە گێڕدراوەتەوە دەڵێ: بە (البراء)ی کوڕی (عازب)م گوت دەربارەی قوربانی پێم بڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی لە چ کردو چی بەلاوە پەسەند نەبوو، لە وەڵامدا وتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئاوا دەستی گرتم، دەستم لەدەستی کورتتر بوو

---

[1] صحيح: (ص. جه/٢٥٣٦)، جه (٢/١٠٤٧/٣١٣١)، ت (٢/١٩٤/٩٠٧)، ن (٧/٢٢٢).

[2] صحيح: (ص. جه/٢٥٤٦)، جه (٢/١٠٥١/٣١٤٧)، ت (٣/٣١/١٥٤١).

فەرمووی: «أَرْبَعٌ لاَ تُجْزِئُ فِي الأَضَاحِيِّ الْعَوْرَاءُ الْبَيِّنُ عَوَرُهَا وَالْمَرِيضَةُ الْبَيِّنُ مَرَضُهَا وَالْعَرْجَاءُ الْبَيِّنُ ظَلْعُهَا وَالْكَسِيرَةُ الَّتِي لاَ تُنْقِي»: چوار جۆر ئاژەڵ هەن بەکەڵکی قوربانی نایەن، ئاژەڵێك کوێر بێ بەتەواوی، نەخۆشێك نەخۆشییەکەی کاریگەری لەسەر ئاژەڵەکە پەیدا کردبێ، شەلێك بەئاشکرا شەلییەکەی پێوە دیار بێ، ئاژەڵێکی لاوازی وەها مۆخی نەبێ. وتی: من ئەو ئاژەڵەی برێ لەگوێی بڕدرابێ بەلامەوە پەسەند نیە بکرێتە قوربانی، فەرمووی: ئەوەی بەلاتەوە پەسەند نیە مەیکە بە قوربانی بەڵام لەخەڵکی حەرام مەکە.[1]

ئیمامی نەوەوی دەفەرموێ: زانایانی شەرع کۆڕایان هەیە لەسەر ئەوە: کە ئەو چوار عەیبەی لە حەدیثی (البراء)دا باس کراون دەبنە هۆکاری ئەوە کە هەر ئاژەڵێك یەکێك یان زیاتر لەو عەیبانەی تێدا بێ بەکەڵکی قوربانی نایە، هەروەها هەر عەیبێك کە لەو عەیبە باسکراوانە خراپتر بێ.[2] ئەگەر عەیبێك لەخوار ئەو عەیبانەوە بێ ئەوە نابێتە مانیع، بەڵام ناپەسەندە.

بزنی دانشکاو بەکەڵکی قوربانی نایە، ئاماژە بەو حەدیثەی (البراء)ی کوڕی عازیب ریوایەتی کردووە دەڵێ: خاڵێکم کەپێی دەڵێن: ئەبو بوردە پێش نوێژی جەژن کوشتی سەربڕی، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «شَاتُكَ شَاةُ لَحْمٍ». مەڕەکەی سەرت بڕیوە بری قوربانی ناکەوێ، گۆشتێکە بۆ ماڵو منداڵت فەراهەم هێناوە. وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! مەڕێکی ترم هەیە دابەستەیە ئەوە دەکەم بەقوربانی، فەرمووی: «اذْبَحْهَا وَلاَ تَصْلُحُ لِغَيْرِكَ». بڕۆ سەری ببڕە هەر بەکەڵکی ئەوە دێ بیکەیە قوربانی بۆخۆتو بەس. پاشان پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ

[1] صحيح: (ص. جه/٢٥٣٦)، جه (٢/١٠٤٧/٣١٣١)، ت (٢/١٩٤/٩٠٧)، ن (٧/٢٢٢).

[2] صحيح مسلم بشرح النووي ج١٣/١٢٠.

ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاَةِ فَإِنَّمَا يَذْبَحُ لِنَفْسِهِ ، وَمَنْ ذَبَحَ بَعْدَ الصَّلاَةِ فَقَدْ تَمَّ نُسُكُهُ ، وَأَصَابَ سُنَّةَ الْمُسْلِمِينَ».[١] کەسێك پێش نوێژ حەیوانی سەربڕی ئەوە قوربانی نیەو گۆشتێکە بۆ ماڵو منداڵی خۆی فەراهەمی هێناوە، کەسێکیش دوای نوێژ کوشتی سەربڕی ئەوە قوربانی کردووە ڕێو ڕەسمی موسوڵمانانی گرتۆتەبەر. لە فەرموودەکەدا کاتی قوربانی دیاری کراوە کە بریتییە لەدوای بەجێهێنانی نوێژی جەژن، کەسێك پێش ئەوکاتە حەیوان سەربڕێ بە قوربانی حسێب ناکرێ.

لە جوبەیری کوڕی موطعیمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كُلُّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ذَبْحٌ».[٢] هەموو ڕۆژانی تەشریق: کەسێ ڕۆژی دوای جەژنە بەکەڵکی قوربانی تێدا کردن دێن.

کەسێك ویستی قوربانی بکا نابێ لەسەرەتای مانگی ذیلحیجەوە هیچ شتێ لەمووی خۆی لاببا، نابێ نینۆکی بکا تا دوای ئەنجامدانی قوربانییەکە.

لە ئوممو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا رَأَيْتُمْ هِلاَلَ ذِي الْحِجَّةِ وَأَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يُضَحِّيَ فَلْيُمْسِكْ عَنْ شَعْرِهِ وَأَظْفَارِهِ».[٣] هەرکاتێ مانگی ذیلحیجەتان بینیو یەکێك لەئێوە ویستی قوربانی بکا با واز لەسەرتاشینو مولێکردنەوەی جەستەیو نینۆك کردن بێنێ.

---

[١] متفـق عليـه: خ (١٠/١٢/٥٥٥٦)، م (٣/١٥٥٢/١٩٦١)، ت (٣/٣٢/١٥٤٤)، د (٧/٥٠٤/٢٧٨٣)، ن (٧/٢٢٢).

[٢] صحيح لغيره: حم (٢٧/٣١٦/١٥٦٥١).

[٣] م (٣/١٥٦٥/٤١/١٩٧٧)، د (٧/٤٨٩،٤٩٠/٢٧٧٤)، ت (٣/٣٩/١٥٦١) ن (٧/٢١٢/٢١١)، جـه (٢/١٠٥٢/٣١٤٩).

وا باشە ئەو كەسەی قوربانی دەكا بۆخۆی قوربانییەكە سەرببڕێ ئەگەر لەسەربڕیندا كارامەو لێزان بوو.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوو بەرانی چاو بەكلی كردە قوربانی، بەچاوی خۆم بینیم تەشریفی قاچی خستبووە سەرلاملی بەرانەكانو بیسمیللای كردو ئەللاهوئەكبەری كردو سەری بڕین.[1]

ئەگەر قوربانیكەرەكە نەیدەزانی قوربانی باش سەرببڕێ دەبێ یەكێك بەكرێ بگرێ لەماڵی حەلاڵی خۆی پارەی بداتێ نەچێ لەجیاتی سەربڕینەكە گۆشت یان پێستەكەی بداتێ.

لە حەزرەتی عەلییەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێكردم، كە سەرەوكاری حوشترە قوربانییەكانی بكەمو گۆشتەكە یان پێستو سەروپێكانیان دابەش بكەم، هیچ لەو گۆشتو پێستە نەدەم بە ئاژەڵ سەربڕەكە، پێشی فەرمووم: كرێی سەربڕینەكانیان لەماڵی تایبەتی خۆم دەدەم.

پەسەندە كە قوربانیكەر لەگۆشتی قوربانییەكەی بخوا، دیاری لێبدا بەخزمو جیرانو دۆستو ناسیاو، بەشی هەژارو نەدارای لێ بدا، ئاماژە بە فەرموودەی پەروەردگار كە دەفەرموێ: {فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ – الحج/٢٨} لەگۆشتی قوربانییەكانتان بخۆنو بەشی هەژارو كەم دەرامەتەكان بدەن. هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: «فَكُلُوا وَادَّخِرُوا وَتَصَدَّقُوا». لەگۆشتی قوربانییەكانتان بخۆنو بەشێكی لێ پەزمەندە بكەنو هەندێكیشی لێ بدەن بەهەژاران.

---

[1] متفق عليه: خ (١٠/١٨/٥٥٥٨)، م (٣/١٥٥٦/١٩٦٦).

مەبەستی قوربانیکردن دێتە جێ بەڵێ بەخشینی ئەندازەیەك لەگۆشتەکە، هەرچەندە ئەوەی دەیبەخشێ زۆر باشترە لەوەی کە بۆخۆی بیخوا.

حەوتم (العقیقه)

حەوتم ئەو ئاژەڵە ماڵییەیە کە سەردەبڕدرێ بۆ منداڵ، حەوتم پێویستە لەسەر باوك بۆ منداڵی بکا، بۆ کوڕ دوو مەڕی هاوتەمەن بۆ کچ مەڕێك.

لە سەلمانی کوڕی عامیری (الضبی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لەدەمی موبارەکی پێغەمبەرم ژنەوت فەرمووی: «مَعَ الْغُلاَمِ عَقِيقَةٌ ، فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الأَذَى».[1] بۆ کوڕ حەوتم بکەن بەنیازی سەلامەتی، خوێنی بۆ بکەن، مووی سەری بتاشن.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردین کە بۆ کوڕ دوو مەڕ بکەین بەحەوتم بۆ کچ یەك مەڕ بکەین بە حەوتم.[2]

کاتی حەوتم کردن ڕۆژی حەوتەمی لەدایکبوونی منداڵەکەیە

لە (الحسن)ەوە لە سەمورەوە لە پێغەمبەرەوە (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: «كُلُّ غُلاَمٍ مُرْتَهَنٌ بِعَقِيقَتِهِ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ السَّابِعِ وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ وَيُسَمَّى».[3] هەموو کوڕێکی تازە لەدایکبوو پەیوەستو مورتەهەنە بەو حەوتمەی بۆی سەردەبڕدرێ ڕۆژی حەوتەمی لەدایکبوونی بۆی سەردەبڕدرێو سەری دەتاشرێ، واباشە مرۆڤ: کە لێی مەعلوم بوو کاتی

---

(١) صحيح: (ص. جه/٢٥٦٢١)، خ (٥٤٧٢/٥٩٠/٩)، د (٢٨٢٢/٤١/٨)، ت (١٥٥١/٣٥/٣).

(٢) صحيح: (ص. جه/٢٥٦١)، جه (٣١٦٣/١٠٥٦/٢)، ت (١٥٤٩/٣٥/٣).

(٣) صحيح: (ص. ج/٢٥٦٣)، جه (٣١٦٥/١٠٥٦/٢)، د (٢٨٢١/٣٨/٨)، ت (١٥٥٩/٣٨/٣).

خۆی باوکی حەوتمی بۆ نەکردووە، خۆی بۆخۆی حەوتم بکا، چونکە ئەوە چەسپاوە کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دوای ئەوەی کرا بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی حەوتمی بۆخۆی کردووە.[1]

ئەوەی پەسەندە بۆ منداڵ بکرێ دوای لەدایکبوونی ئەمانەن

١- مەلاشوی هەڵبدرێتەوە: لە ئەبو موساوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: خودا کوڕێکی پێدایم، بردم بۆلای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناوی نا ئیبراهیمو بەخورما مەلاشوی هەڵدایەوەو دوعای بەختەوەریو بەرەکەتی بۆ کردو ئەمجار ڕادەستی خۆمی کردەوە، ئەم کوڕە گەورەترین کوڕی ئەبو موسا بوو.[2]

٢- تاشینی سەری منداڵەکە لەرۆژی حەوتەمی لەدایکبوونیدا ئەمجار کێشانی سەنگی زیوو بەخشینی زیوەکە بە هەژارەکان.

لە ئەلحەسەنی کوڕی سەمورەوە لە پێغەمبەرەوە ڕیوایەتکراوە، کە فەرموویەتی: «كُلُّ غُلَامٍ مُرْتَهَنٌ بِعَقِيقَتِهِ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ السَّابِعِ وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ وَيُسَمَّى».[3]

لە ئەبو ڕافیعەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەفاطیمەی فەرموو (کاتێك فاطیمە حەسەنی بوو) پێی فەرموو: «احْلِقِي رَأْسَهُ ثُمَّ تَصَدَّقِي بِوَزْنِ شَعْرِهِ مِنْ فِضَّةٍ عَلَى الْمَسَاكِينِ».[4] سەری بتاشە بەکێشی مووەکانی زیو بکە بەخێرو دابەشی بکە.

---

[1] حسن: (س.ص/٢٧٢٦).

[2] متفق عليه: خ (٥٤٦٧/٥٨٧/٩)، وهذا لفظه م (٢١٤٥/١٦٩٠/٣).

[3] لەوەپێش تێپەڕی.

[4] حسن: (الإرواء/١١٧٢)، حم (٦/٣٩٠)، هق (٩/٣٠٤).

٣- رۆژی حەوتەمی لەدایکبوونی سوننەت بکرێ، ئاماژە بەو فەرموودەیەی طەبەرانی لە (المعجم الصغیر)دا لەجابیرەوە ڕیوایەتی کردووە دەڵێ: پێغەمبەر بۆ حەسەنو بۆ حوسەینیش ڕۆژی حەوتەمی لەدایکبوونیان حەوتمی بۆ کردوونو سوننەتیشی کردوون.[1]

هەروا ئاماژە بەو فەرموودەیەی طەبەرانی لە (الأوسط)دا ریوایەتی کردووە لە ئیبنو عەبباسەوە: کە فەرموویەتی: حەوت شت دەربارەی منداڵی تازە لەدایکبوو سوننەتن لەڕۆژی حەوتەمی لەدایکبوونیدا بۆی بکرێ، ناوی بنرێ، سوننەت بکرێ.................

دابو نەریتی نان خواردنو ئاو خواردنەوە

ئادابی خواردنو خواردنەوە زۆرن، هەندێکیان ئادابی پێش نانخواردنن، هەندێکیان لەکاتی خواردندان، هەندێکیان دوای نانخواردنن.[2]

ئادابو ڕێو شوێنی پێش نانخواردن ئەمانەن

١- خواردنو خواردنەوەکەی پاكو خاوێن بێ لەشتی حەڵاڵو پاك بەدەستیان بێنێ، خۆی بپارێزێ لەخۆراکی حەرامو شوبهاوی، ئاماژە بە فەرموودەی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ – البقرة/١٧٢}: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوەو خاوەن بڕوای تۆکمەن، بخۆنو بخۆنەوە لەو ڕزقو ڕۆزییەی بۆمان فەراهەم هێناون... لە ئایەتەکەدا وشەی (طیبات) هاتووە، واتە خۆراکێکی حەڵاڵی وەها کەقێزی لێ نەکرێو بەپیس دانەنرێ.

---

[1] طص (٨٩١/١٢٢/٢)، هق (٨/٣٢٤).

[2] احیاء علوم الدین ج٢/٣ – ٨.

٢- دەبێ مەبەستو نیازی لە خورادنو خواردنەوەی بەهێزبوون بێ لەسەر بەتوانایی بۆ خوداپەرستی، بۆ ئەوەی لەسەر خواردنو خواردنەوەشی پاداش وەربگرێو خودا لەخۆی ڕازی بکا، خواردنو خواردنەوەی موباح بەهۆی نیازو مەبەستەوە دەبێتە طاعەتو خوداپەرستیو پاداشی لەسەر وەردەگرێ. کەوابوو مرۆڤی موسوڵمان وا دەڕوانێتە خواردنو خواردنەوە کە وەسیلەو هۆکارن بۆ شتی ترو بۆخۆیان مەبەستو ئامانجو ئاکام نین، مرۆڤی موسوڵمان کە دەخواو دەخواتەوە مەبەستی ئەوەیە جەستەو لاشەی ڕابگرێو بەهێز بێ بتوانێ عیبادەتی خودا بکا ئەو کە شت دەخواو دەخواتەوە مەبەستی خودی خواردنو خواردنەوەکە نیە، بۆیە مرۆڤی موسوڵمان تا برسی نەبێ ناخوا تا تینوی نەبێ ناخواتەوە.

٣- پێش نانخواردن ئەگەر دەستی پاك نەبوون یان دڵنیانەبوو لە خاوێنیان دەبێ بیانشواو پاکیان بکاتەوە.

٤- خواردنەکەی بخاتە سەر سفرەیەك لەسەر زەوی لەپێش دەمی خۆی دابنێ، نەك بیخاتە سەرمێزو تەپڵەك، چونکە ئەو شێوەی پێشوویان خاکی ترەو دورترە لەفیزو تەکەببور، هەم ئامازە بەو قسەیەی ئەنەس کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درروودی خودای لەسەر بێ) قەت لەسەر مێزو قاپی بچکۆلەدا شتی نەخواردووە.[1]

ئیمامی غەزالی دەفەرموێ: بزانن کەئێمە دەڵێین خواردن لەسەر سفرەو سینی باشترە، ناڵێین خواردن لەسەر مێزو تەپڵەك نەهی لێ کراوە مەکروهە یان حەرامە، چونکە شتێك لەم بارەوە نەچەسپاوە.

٥- بەتەواضوعو هێدیو هێمنی دابنیشێ، وادابنیشێ کە بۆ تەحیات خوێندن دادەنیشێ، یان وادابنیشێ قاچی ڕاستی بەرز بکاتەوەو لەسەر قاچی

---

[1] خ (٩/٥٣٠/٥٣٨٦)، ت (٣/١٦٠/١٨٤٨)، جە (٢/١٠٩٥/٣٢٩٢).

چەپی دابنیشێ وەکوو پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) دەیکرد، هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إنما أَنَا عَبْدٌ آكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ، وأجلس كما يجلس العبد».[1] ئەمن تەنها بەندەیەکم لە بەندەکانی خودا، وەکوو بەندەیەکی ئاسایی خواردن دەخۆم هەروەکوو چۆن وەکوو بەندەیەکی ئاسایی بێ کەش‌و فش دادەنیشم.

٦- دەبێ چی بۆ دانرا بیخواو بەوە ڕازی بێ: کەحازرو مەوجودە، نابێ ڕەخنە لەخواردن بگرێ، بەڵکوو ئەگەر لەدەمی خۆش بوو بیخوا، ئەگەر لەدەمی ناخۆش بوو وەلای بنێ، ئاماژە بە فەرموودەی ئەبو هورەیرە کە دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) قەت ڕەخنەی لەخواردن نەگرتووە، ئەگەر حەزی لێ بوایە دەیخوارد، ئەگینا وازی لێ دێناو عەیبی لەخواردنەکە نەدەگرت.[2]

٧- وا باشە خێزان هەموویان لەسەر سفرەکە کۆببنەوەو هەموویان بەیەکەوە نان بخۆن، ئاماژە بەو فەرموودەی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «فَاجْتَمِعُوا عَلَى طَعَامِكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ».[3] لەدەوری سفرەی نان خواردن کۆببنەوەو ناوی خودای لەسەر بهێنن فەڕو بەرەکەت دەکەوێتە ناو خواردنەکەتانەوە.

---

[1] صحيح: (س. ص/٥٤٤)، ورواه البغوى فى شرح السنة (٢٨٣٩ – ١١/٢٨٧).

[2] متفق عليه: خ (٥٤٠٩/٥٤٧/٩)، م (٢٠٦٤/١٦٣٢/٣)، د (٤٥٣٧/٢٣٧/١٠)، ت (٢١٠٠/٢٥٤/٣)، جه (٣٢٥٩/١٠٨٥/٢).

[3] لەوەپێش ئاماژەی بۆ کراو تەخریج کراوە.

دابو نەریتی کاتی نانخواردنیش ئەمانەن

١- نابێ دەسپێشخەری بکا بۆ نان خواردن پەلەبکا لە دەستپێکردنی خواردن، لەکاتێکدا لە مەجلیسەکەداو لەسەر سفرەکەدا کەسانێك هەبن لەخۆی گەورەتر بن بەتەمەنتربن یان لەروی کۆمەلایەتی‌یەوە لەزۆر خۆیەوە بن، چونکە هەلپەکردنو دەست پێشخەری کردن بۆ نانخواردن لەسومعەی کەم دەکاتەوە، دەبێتە رێ خۆشکەرە بۆ ئەوەی ئەو کەسە بەچلێس وەصف بکرێو ئەمەیش جێی رەخنەیە.

شاعیرێك دەلێ:

إذا مدت الأيدي إلى الزاد لم أكن　　　بأعجلهم إذ أجشع القوم أعجل

ئەگەر دەست کرا بەنانخواردنو دەست برا بۆ بژێو من نابمە سەردەستەو یەکەم کەسو خێرا دەست بۆ خواردنەکە نابەم، چونکە چلێس ترین کەس ئەو کەسانەیە کە لەکاتی نانخواردندا هەلپەبکاو خێرا دەست بەرێ بۆ خواردنەکە.

٢- دەبێ چی بۆ دانرا پێی رازی بێو داوای خواردنی تر نەکا.

٣- دەبێ سەرەتا ناوی خودای لەسەر بێنێو بیسمیللا بکا، چونکە ناوهێنانی خودا لەسەر خواردن فەروبەرەکەتی تێدەخاو شەیتانی لێ دوور دەخاتەوە.

لەخاتو عائیشەوە ریوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَامًا فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ فَإِنْ نَسِيَ فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ».[1] هەرکاتێك یەکێ لەئێوە خواردنی خوارد با سەرەتا بلێ: (بِسْمِ اللَّهِ - بەناوی خودا) ئەگەر لەبیری چوو با بلێ بەناوی خودا لەسەرتاو لەکۆتایی‌دا.

---

[1] صحيح: (ص. د/٣٢٠٢)، د (١/٢٤١/٣٧٤٩)، ت (٣/١٩٠/١٩٢٠)، جه (١٠٨٢/٣٢٦٤ و ٢/١٠٨٧).

هەر لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرمووی: پێغەمبەری خودا لەگەڵ شەش کەس لەهاوەڵانی خواردنێکیان دەخوارد، عارەبێکی دەشتەکی بەدوو پارو لرفی دا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: ئەگەر ئەو کابرا دەشتەکییە (بیسمیللای) بکردایە خواردنەکە بەشی دەکردن.[1]

لە حوزەیفەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هەرکاتێ ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) ئامادەی خواردنێك دەبووین، کەسمان دەستی بۆ نەدەبرد هەتا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی بۆ نەبردایەو دەستی بەخواردنی نەکردایە، واڕێکەوت جارێ ئێمە لەخزمەتیدا ئامادەی خواردنێك بووین بینیمان کچۆڵەیەك دەتگوت پاڵی پێوە دەنێن پەلاماری خواردنەکەی داو ویستی دەستی تێ بخا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی گرت نەیهێشت، پاشان عەرەبێکی دەشتەکی هات دەتگوت پاڵی پێوە دەنێن ویستی دەستی بۆ بەرێ، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی گرت، ئەمجار فەرمووی: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَسْتَحِلُّ الطَّعَامَ أَنْ لاَ يُذْكَرَ اسْمُ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ جَاءَ بِهَذِهِ الْجَارِيَةِ لِيَسْتَحِلَّ بِهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهَا فَجَاءَ بِهَذَا الأَعْرَابِيِّ لِيَسْتَحِلَّ بِهِ فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ وَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ يَدَهُ فِي يَدِي مَعَ يَدِهَا».[2] لەڕاستیدا شەیتان تەعامی واپێ حەڵاڵو خۆشە کەناوی خودای لەسەر نەهێندرێ، ئەو نەگریسە ئەو کچۆڵەی پاڵ پێوەنا بۆسەر خواردنەکە بۆ ئەوەی بەبێ بیسمیللا لەسەرکردن دەست بەخواردنی بکرێو بۆی حەڵاڵ بێ، منیش دەستی کچۆڵەکەم گرتو نەم هێشت، ئەمجار ئەو کابرا عەرەبەی پاڵنا بۆ ئەوەی بەبێ ناوهێنانی خودا لەسەر نانخواردنەکە دەستی پێ بکرێ، منیش دەستم گرت نەم هێشت، سوێندم

---

[1] صحيح: (ص. ت/١٨٥٨)، ت (١٩٢٠/١٩٠/٣).

[2] م (٢٠١٧/١٥٩٧/٣)، د (٣٧٤٨/٢٢٣٩/٢٤٠/١٠).

بەوكەسەی گیانی منی بەدەستە دەستی شەیتان لەگەڵ دەستەمدا لەدەستی کچۆڵەکەدا بوو.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «إِذَا دَخَلَ الرَّجُلُ بَيْتَهُ فَذَكَرَ اللَّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَعِنْدَ طَعَامِهِ قَالَ الشَّيْطَانُ لاَ مَبِيتَ لَكُمْ وَلاَ عَشَاءَ. وَإِذَا دَخَلَ فَلَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عِنْدَ دُخُولِهِ قَالَ الشَّيْطَانُ أَدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ. وَإِذَا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عِنْدَ طَعَامِهِ قَالَ أَدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ وَالْعَشَاءَ».[1] ئەگەر مرۆڤ چووە ناو ماڵی خۆی، لەکاتی چوونە ژوورەوەو کاتی نانخواردن ناوی خودای هێنا، شەیتان هاواری لێ هەڵدەستێو دەڵێ شوێنی حەوانەوەو مانەوەو شێوتان لێرە نیە، بەڵام ئەگەر چووە ماڵەوەو ناوی خودای نەهێنا، شەیتان دەڵێ شوێنی مانەوەتان دۆزییەوە ئەمە جێگای خۆتانە، هەروا ئەگەر لەکاتی نانخواردندا ناوی خودای نەهێنا شەیتان بەتاقمەکەی دەڵێ: شوێنی مانەوەو شێوی شەوتان چنگ کەوتو شانی لێ دادەن، ئەمە جێگای خۆتانە.

٤- دەبێ بەسێ پەنجەی دەستی ڕاستی نان بخواو پاروی بچوك بكاو باش پاروەكانی بجوێ، لەلای خۆیەوەو لە تەنیشتی دەوریو لەگەنی خواردنەکە خواردن هەڵبگرێو دەست نەبا بۆ ناوەڕاستی دەوریو قاپەکە.

لە کەعبی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: من بۆخۆم بەچاوی خۆم پێغەمبەرم دیوە بەسێ پەنجە نانی دەخوارد، کە لێ دەبووەوە پەنجەکانی دەلێستنەوە.[2]

لە عومەری ئەبو سەلەمەوە (ڕەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: من منداڵ بووم لەباوەشی پێغەمبەردا بووم، دەستم بەناو لەگەنی کێشتەکەدا دەهێناو دەبرد،

---

[1] م (٢٠١٨/١٥٩٨/٣)، د (٣٧٤٧/٢٣٩/١٠)، جە (٢٨٨٧/١٣٧٩/٢).

[2] م (٢٠٣٢ – ١٣٢/١٦٠٥/٣)، د (٣٨٣٠/٢٢٧/١٠).

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: «يَا غُلاَمُ سَمِّ اللَّهَ ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ».[1] ئەی لاوی خۆشەویست ناوی خودا بێنەو بەدەستی راستت نان بخۆو لەبەردەمتەوە بخۆو دەست بەملاو بەولادا درێژ مەکە، عومەر دەڵێ: لەوەدوا ئیتر من بەوشێوە خواردنم خواردووەو لەو ئامۆژگاریيە لام نەداوە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَأْكُلَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ بِشِمَالِهِ وَلاَ يَشْرَبَنَّ بِهَا فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِهَا».[2] کەس لەئێوە بەدەستی چەپی نان نەخواو شلەمەنی پی نەخواتەوە، چونکە شەیتان بەدەستی چەپی خواردن دەخواو بەویش دەخواتەوە.

لە سەلەمەی کوڕی ئەکوەعەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك لەلای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەدەستی چەپی نانی دەخوارد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: «كُلْ بِيَمِينِكَ». بەدەستی ڕاستت خواردنەکە بخۆ، پیاوەکە وتی ناتوانم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ اسْتَطَعْتَ مَا مَنَعَهُ إِلاَّ الْكِبْرُ». یاخوا هەر نەتوانی، لوتبەرزیو تەکەببور وای لێ کردی ئاوا هەڵوێست بنوێنی، سەلەمە کەراوی فەرموودەکەيە، دەڵێ: کابرا لەوەدوا نەیتوانی دەستی ڕاستی بەرز بکاتەوە بۆ دەمی.

---

[1] متفــق عليـــه: خ (٩/٥٢١/٥٣٧٦)، م (٣/١٥٩٩/٢٠٢٢)، د (١٠/٢٥١/٣٧٥٩)، ت (١٨٨/١٩١٨ و ٣/١٨٩).

[2] م (٣/١٥٩٨/٢٠٢٠)، د (١٠/٢٥٠/٣٧٥٨)، ت (٣/١٦٦/١٨٦٠).

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ الْبَرَكَةَ تَنْزِلُ وَسَطَ الطَّعَامِ فَكُلُوا مِنْ حَافَتَيْهِ وَلاَ تَأْكُلُوا مِنْ وَسَطِهِ».[1] خێرو فەڕو بەرەکەت دادەبەزێتە ناوەڕاستی دەوری‌و بەلەم‌و لەگەنەکانەوە ئێوە لەقەراخی قاپەکانەوە خواردن هەڵبگرن‌و بیخۆن، دەست مەبەن بۆ ناوەڕاستی قاپەکەی خواردنەکەی تێدایە.

٥- نابێ فو لەخواردنی گەرم بکاو بیەوێ بەفوی دەمی ساردی بکاتەوە، با چاوەڕوان بکا تا خواردنەکە سارد دەبێتەوە.

٦- ئەگەر شتێك لەخواردنەکە کەوتە خوار با وازی لێ نەهێنێ، بەڵکوو هەڵیبگرێتەوەو پاکی بکاتەوەو بیخوا.

له جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو: «إِنَّ الشَّيْطَانَ يَحْضُرُ أَحَدَكُمْ عِنْدَ كُلِّ شَيْءٍ مِنْ شَأْنِهِ حَتَّى يَحْضُرَهُ عِنْدَ طَعَامِهِ فَإِذَا سَقَطَتْ مِنْ أَحَدِكُمُ اللُّقْمَةُ فَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أَذًى ثُمَّ لْيَأْكُلْهَا وَلاَ يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ».[2] شەیتان لەهەموو شتێکی ئێوەدا خۆتێهەڵدەقورتێنێ، تەنانەت بۆ نانخواردنی هەریەکێ لەئێوە ئامادە دەبێ، جا کەیەکێك لەئێوە پاروەخواردنێکی لێ کەوتە خوار باتۆزو خۆڵەکەی لێ دوور بخاتەوەو بیخواو وازی لێ نەهێنێ شەیتان بیخوا.

٧- با هاوەڵ‌و هاوسینییەکەی یا میوانەکەی واڵێ بکا بیخاتە حاڵەتی ئیحراجەوەو پێی بڵێ: بخۆو ئیلحاحی لێ بکا، بەڵکوو پێویستە لەسەری بە لەسەرەخۆیی‌و ئەدەبەوە بەشی خۆی بخوا بەبێ شەرمکردن یان شەرم بەسەر خۆدا هێنان، چونکە ئەمە دەبێتە هۆکاری ئیحراج بوون بۆ هاوەڵەکەی یان بۆ

---

[1] م (٢٠٢١/١٥٩٩/٣).

[2] صحيح: (ص. ت/٢٣٨٠)، ت (٢٤٨٦/١٨/٤)، جه (٣٣٤٩/١١١١/٢).

میوانەکەی. هەروەکوو چۆن جۆرە ڕیباو خۆدەرخستنێکی تێدایە ڕیبابازیش حەرامو ناپەسەندە.

٨- بەهێدی بێ لەگەڵ هاوەڵی سەرسینیداو هەوڵ نەدا زۆرینەی خواردنەکە بخوا یان لەهاوەڵەکەی زۆرتر بخوا، بەتایبەتی ئەگەر خواردنەکە کەم بێ. چونکە ئەگەر وا بکا مافی غەیر پێشێل دەکاو حەقی کەسانی دیکە دەخوا.

لە جەبەلەی کوڕی سوحەیمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ساڵێکی گرانیو قاتو قڕی یەخەی گرتبووین لەگەڵ ئیبنو زوبەیردا هەندێ خورمامان دەست کەوتبوو لەکاتی خورما خواردنماندا ئیبنو عومەر بەلاماندا تێپەڕی، پێی فەرمووین: دوو دوو خورماکان مەخەنە دەمتانەوە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەوە کرد کە مرۆڤ لەکاتی خواردنی خورماو شتی وادا دوو دوو خواردن بخاتە ناودەمی، مەگەر هاوەڵەکەی ئیزنی بدا.[1]

٩- لەکاتی نانخواردندا با سەیری هاوەڵانی نەکاو موراقەبەشیان نەکا، نەوەکوو شەرم بکەن، بەڵکوو پێویستە چاو داخاو سەیری بەردەمی خۆی بکاو نەڕوانێتە ئەملاو ئەولا، سەرە تاسکەیان لێ نەکاو نەبێتە چاودێر بەسەریانەوە چونکە ئەوە دەبێتەوە هۆی ئەوەی ڕقیان لێی ببێتەوە.

١٠- نابێ لەسەر سفرەو سینی نانخواردن کارێکی وابکا هاوەڵانی جاڕز بکا، نەچێ دەستی خۆی بتەکێنێتە ناو قاپی چێشتەکەو زۆر سەری خۆی شۆڕ نەکاتەوە بۆسەر خواردنەکە نەبادا لەدەمیەوە خواردن بکەوێتە ناو خواردنەکەوە، هاوەڵان قێزی لێ بکەنەوە، هەروەها نابێ وشەو ڕستەی وا بڵێ: کەهاوەڵان پێیان ناخۆش بێو بەو هۆیەوە واز لەخواردنەکە بهێنن.

---

[1] خ (٩/٥٦٩/٥٤٤٦).

١١- پێویسته نانخواردنی لەگەڵ هەژاران لەسەر بنەمای خۆنەویستی ئەنجام بدا، لەگەڵ هاوشانی خۆی بەشێوەی کراوەییو شێوە موداعەبەو زەردەخەنە بێ، لەگەڵ خۆی گەورەترو خاوەن پلەو پایە بەئەدەبو حیشمەتەوە بێ.

١٢- واز لەخواردن بێنێ هێشتا حەزی لەخواردنەکە بێ، خۆبپارێزێ لەتێربوونو مڕبوون. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَا مَلأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ أُكُلاَتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ فَإِنْ كَانَ لاَ مَحَالَةَ فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ».[1] مرۆڤ هیچ کیسەیەکی پڕ نەکردووە خراپتر بێ لەپڕکردنی گەدەی، بەسە بۆ ئادەمیزاد چەند پارویەك پشتی رابگرن، ئەگەر هەر هیچ نەبێ با گەدەی بکا بەسێ بەش بەشێکی بۆ خۆراكو بەشێکی بۆ شلەمەنیو شەرابەکەی بەشێکیشی بۆ هەناسەدانی.

دابو نەریتی دوای خواردنیش ئەمانەن

١- قاپی خواردنەکە باش بماڵێو هیچی تێدا نەهێڵێ، پەنجەکانیشی بلێسێتەوە.

لە ئەنەسەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کەخواردنێکی دەخوارد سێ پەنجەکانی خۆی دەلێستنەوەو دەیفەرموو: «إِذَا سَقَطَتْ لُقْمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيُمِطْ عَنْهَا الأَذَى وَلْيَأْكُلْهَا وَلاَ يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ». ئەگەر یەکێکتان پاروی لێ کەوتە خوارەوە با پاکی بکاتەوەو بیخواو وازی لێ نەهێنێ ببێتە خۆراکی شەیتان، ئەنەس دەڵێ: فەرمانیشی پێ کردین کە قاپو لەگەنی خواردنەکە باش بماڵین. فەرمووشی: «فَإِنَّكُمْ لاَ

[1] صحيح: (ص. ت/٣٢٨٠)، ت (٤/١٨/٢٤٨٦)، جه (٢/١١١١/٣٣٤٩)، ص (٣٢٨/١٣٤٨)، ك (٤/١٢١).

تَدْرُونَ فِي أَيِّ طَعَامِكُمُ الْبَرَكَةُ».[١] چونكه ئێوه نازانن بەرەكەتو فەڕ لەكوێی خواردنەكەتاندایە.

لە جابیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی كرد بە لستنەوەی پەنجەكانو ڕامالینی خۆراكی ناو قاپو دەوریەكان، فەرمووشی: «فَإِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ فِي أَيِّ طَعَامِكُمُ الْبَرَكَةُ».[٢] ئێوە نازانن بەرەكەتو فەڕ لەكوێی خواردنەكەدایە.

٢- سوپاسی خودا بكا لەسەر خواردنەكە.

لە ئەبو ئومامەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كەسفرەی خواردنەكەی هەڵدەگرتەوە دەیفەرموو: «الْحَمْدُ لِلَّهِ كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ ، غَيْرَ مَكْفِيٍّ، وَلاَ مُوَدَّعٍ وَلاَ مُسْتَغْنًى عَنْهُ، رَبَّنَا».[٣] حەمدو سوپاس بۆ خودا، سوپاسی زۆرو هەڵقوڵاو لەناخەوە لەسەر ئەو هەموو نیعمەتە جۆراو جۆرو پاكوخاوێنو بەرەكەت ئامێزە، سوپاسی نیعمەتەكانی دەكەینو سپڵەو پێنەزان نین، خودا نیعمەتی خۆیمانی لێ نەبڕێ، ئێمە هەرگیز لەنیعمەتی خودا بێ ئاتاج نین.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَكَلَ طَعَامًا ثُمَّ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا الطَّعَامَ وَرَزَقَنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلاَ قُوَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ».[٤] كەسێك خواردنێكی نۆش كرد، پاشان بڵێ: سوپاس بۆ ئەو خودایەی ڕزقو ڕۆژی

---

[١] م (٢٠٣٤/١٦٠٧/٣)، ت (١٨٦٣/١٦٧/٣)، د (٣٨٢٧/٣٢٥/١٠).

[٢] م (٢٠٣٣/١٦٠٦/٣).

[٣] خ (٥٤٥٨/٥٨٠/٩)، ت (٣٥٢١/١٧٠/٥)، د (٣٨٣١/٣٢٨/١٠)، جه (٣٢٨٤/١٠٩٢ و ١٠٩٣/٢).

[٤] حسن: (ص. ت/٣٤٥٨)، ت (٣٥٢٣/١٧١/٥)، د (٤٠٠٤/٦٤، ١١/٦٥).

پێدام بەبێ ئەوەی هێزو توانای خۆمی تێدا خەرج کرابێ، ئەوە ئەو کەسە تاوانی رابردوو داهاتووی بەرلێخۆشبوونی خودا دەکەوێ.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَطْعَمَهُ اللَّهُ طَعَاماً فَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَأَطْعِمْنَا خَيْراً مِنْهُ وَمَنْ سَقَاهُ اللَّهُ لَبَناً فَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ».[1] کەسێك خودا خواردنێکی بۆ فەراهەم هێنا بڵێ: خودایە فەڕو بەرەکەت بخەرە خواردنو بژێومانەوە، خواردنی چاکترو زۆرترمان بۆ دەستەبەر بکە. کەسێك خودا شیرو شلەمەنیەکی بۆ فەراهەم هێناو نۆشی کرد با بڵێ: خودایە بەرەکەتو فەڕ بخەرە ناو شیرەمەنیو خواردنەکانمانو بۆمان زیاد بکە.

٣- ئەگەر وارێکەوت لەسەرەتای خواردنو خواردنەوەیدا لەیادی نەبوو ناوی خودا بێنێو (بِسْمِ اللَّهِ) بکا با لەکۆتاییدا ناوی خودا بهێنێو بڵێ: بەناوی خودا لەسەرتاو کۆتاییدا.

لەخاتو عائیشەوە (رەزای خودای لێ بێ) ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَامًا فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ فَإِنْ نَسِيَ فِي أَوَّلِهِ فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ».[2] ئەگەر یەکێك لەئێوە ویستی دەست بکا بەخواردنی خواردنێك با بڵێ: (بِسْمِ اللَّهِ) ئەگەر لەسەرتاوە لەیادی چوو ناوی خودای نەهێنا با بڵێ (بِسْمِ اللَّهِ) لەسەرەتاو کۆتایی خواردنەکەدا.

---

[1] حسن: (ص. ت/٣٤٥٥)، ت (١٦٩/٣٥٢٠ و ٥/١٧٠)، د (١٩٦/٣٧١٢ و ١٠/١٩٧)، جه (١٠٨٦/٣٣٦٤ و ٢/١٠٨٧).

[2] صحيح: (ص. د/٣٢٠٢)، د (٢٤٠/٣٧٤٩ و ١٠/٢٤١)، ت (٣/١٩٠/١٩٢٠).

٤- ئەگەر كەسێك لەسەر سفرەو خوانی كەسانێكی تر نانی خوارد (خواردنێكی نۆش كرد) با دوعایان بۆ بكا خودا بەرەكەت بخاتە رزق‌و رۆژییانەوە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هات بۆلای سەعدی كوڕی عوبادە، ئەویش نان‌و زەیتی خستە بەردەمی‌و پێشكەشی كرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێی خوارد، پاشان فەرمووی: «أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ وَأَكَلَ طَعَامَكُمُ الأَبْرَارُ وَصَلَّتْ عَلَيْكُمُ الْمَلاَئِكَةُ». ڕۆژووەوانەكان لەسەر خوانی ئێوە ڕۆژوویان شكاند، پیاوچاكان تەعامی ئێوەیان خوارد فریشتە داوای لێخۆشبوون لەتاوانیان بۆ ئێوە كرد.

٥- وا باشە دوای نان خواردن كابرا بەدەستەسرێك دەستی بسرێتەوە، یان بیانشوا، هەڵبەتە شُشتن باشترە لەسرینەوە.

نامەی شلەمەنییەكانی دەخورێنەوە (كتاب الأشربة)

ئەو شلەمەنییانەی ئادەمیزاد دەیانخواتەوە لە ئاوو شیرو هەنگوین‌و ئەو جۆرە شتانە، هەموویان لەنازو نیعمەتی خودان كە بەبەندەكانی خۆی بەخشیون، بۆیە خودا منەتیان بەسەردا دەكاو فەرمانیان پێدەكا: كە سوپاسگوزاری بن‌و هەمیشە نیعمەتەكانی پەروەردگاریان لەبەرچاو بێ.

خودا لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً طَهُوراً. لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَاماً وَأَنَاسِيَّ كَثِيراً}.

ئێمە لەئاسمانەوە ئاوێكی پاك‌و پاكەوەكەرمان باراندوە بۆئەوەی زەوی وشك‌و سوتەمەڕۆی پێ زیندوبكەینەوە درەخت‌و ڕوەك‌و بەروبوومی كشت‌و كاڵی تێدا فەراهەم بێنین، دروستكراوانی خۆمان لە گیانلەبەران بەگشتی‌و ئادەمیزادەكان بەتایبەتی تێراو بكەین.

هەروا دەفەرموێ: {هُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنْ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ – النحل/١٠}.

پەروەردگار خودایەکی وەهایە لەبەرزاییەوە ئاوی بۆ باراندون لەهەندێکی دەخۆنەوەو بۆ پێداویستی ژیانی خۆتان بەکاری دێنن، هەر بە ئەو ئاوە روەك‌و درەختمان رواندوە بۆئەوەی ئێوە سودی لێ وەرگرن‌و بیکەنە لەوەرگای ئاژەڵەکانتان‌و ئاڵف‌و ئالیکی لێ دەستەبەر بکەن بۆیان‌و هەروا ئەو روەك‌و درەختانە زەوی ئارایش بدەن‌و دیمەنی جوان‌و رەنگاو رەنگتان بۆ پێك بێنن.

هەروەها دەفەرموێ: {فَأَنْزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ – الحجر/٢٢}. ئێمە لە ئاسمانەوە ئاومان بۆ باراندون‌و ئێوەمان پێ تێراو کردوە خۆتان‌و ئاژەڵەکانتان‌و کشت‌و کاڵ‌و باغ‌و بێستان‌و دارستان بەو ئاوە تێراو دەبن، هەندێکیش لە ئاوی ئەو بارانە لەناخی زەویدا پەزمەندە دەکەین‌و بەگوێرەی پێویست دەیکەین بە کانیاوو روبار بۆئەوەی هەمیشە سودی لێ وەربگرن، ئەوە دەسەڵات‌و توانای ئێمەیە ئەو ئاوە لەناو زەویدا خەزن دەکەین، ئێوە توانای ئەوەتان نیەو ئەو کارەتان لەدەست نایە.

لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: {وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَناً خَالِصاً سَائِغاً لِلشَّارِبِينَ – النحل/٦٦}. بۆ ئێوە هەیە لە ئاژەڵەکانتاندا عیبرەت‌و ئامۆژگاری، ئەگەر وردببنەوە دەزانن ئێمە چ نیعمەتێکمان بۆ ئێوە فەراهەم هێناوە ئەوەتا لەنێو ئەو شیاکەو خوێنەی ناوگەدەی ئاژەڵەکانتان ئێمە شیرێکی پاڵفتە کراوی گوارای تام‌و بۆنخۆشتان بۆ دەستەبەر دەکەین‌و دەیخۆنەوە بەجۆرەها شێوە سودی لێ وەردەگرن.

یان دەفەرموێ: {يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ – النحل/٦٩}. دێتەدەر لەگەدەی ئەو حەشەرە پچکۆلە کاسبکارە

سەرسوڕهێنەرە شەرابێکی رەنگ جیاجیا، کە دەرمانی چەند نەخۆشی تێدایە بۆ ئادەمیزاد، یان دەفەرموێ: {أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ. أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ. لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجاً فَلَوْلا تَشْكُرُونَ - الواقعة/٦٨-٧٠}.

ئەوە نابینن ئەو ئاوەی دەیخۆنەوەو نۆشی دەکەن ئایا ئێوە لە هەورەوە باراندوتانە یان ئێمەین دەیبارێنین، خۆ ئەگەر بمانەوێ ئەو ئاوە شیرین‌و گوارایە دەکەینە ئاوێکی تفت‌و تاڵ‌و بە کەڵکی هیچ نەیە، ئەوە بۆ سوپاسی خودا ناکەن؟.

ئەصڵ‌و بنەما لە شلەمەنییە خوراوەکاندا ئەوەیە کە حەڵاڵ‌و زوڵاڵن هیچ کامێکیان حەرام ناکرێن مەگەر بەڵگەیەك هەبێ لەسەر حەرامبوونی، لەوەپێش لەنامەی (الحدود)دا باسی شەراب‌و ئەو شلەمەنییانەی دەشوبهێن بە خەمرەوەو حوکمی ئەویان هەیە، باسکران‌و ئاماژەیان بۆ کرا ئەوەش بزاندرێ کە: مەکروهو نەشیاوە تێکەڵکردنی زیاد لەجۆرێك لەئەو شڵەمەنییانەی لە ئاکامی گوشینی میوەی وەکوو خورماو مێوژو شتی لەوجۆرەی کە خەڵك دەیگوشێ، مەبادا گورین‌و تەخەمموریان تێدا پەیدابێ‌و بیخواتەوەو نەزانێ کە گوراوەو بۆتە شەراب.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی کردوە لەوەی خورماو مێوژ تێکەڵ بکرێن یان خورمای نەگەییوو خورمای گەییو تێکەڵ بەیەك بکرێن‌و بگوشرێن‌و شلەمەنییان لێ دروست بکرێ.[1]

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆیە نەهی لەو تێکەڵکردنە کردوە نەوەکوو زوو ئەو گوشراوە تێکەڵە بگورێ‌و ببێتە سەرخۆشکەر،

---

[1] متفق علیه: خ(٥٦٠١/٦٧/١٠)، م(١٩٨٦/١٥٧٤/٣)، د(٣٦٨٥/١٦٥ و ١٦٦/١٠).

خۆئەگەر نەگوراو نەبوە خەمرە، خواردنەوەی حەلاڵە. هەروەکوو چۆن پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) نەهی لەسرکە دروستکردن کردوە لە قاپو قاچاغی دیاریکراودا لەبەر هەمان هۆ، وەڵێ پاشان فەرمانی پێکردن بە خواردنەوەی نەبیذەکە بەمەرجێ نەبوبێتە سەرخۆشکەر.[1]

ئاداب‌و ڕێورەسمی شت خواردنەوە

١- هەرکاتێك مرۆڤ ویستی شتێك بخواتەوە ناوی خودا بێنێ بڵێ: (بسم الله)

لە عومەری کوڕی ئەبو سەلەمەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گەنجێك بووم تازە پێدەگەیشتم لەماڵی پێغەمبەردا بووم، لەکاتی نانخواردندا دەستم بەناو لەگەنەکەدا دەگێڕا، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: «يَا غُلاَمُ سَمِّ اللَّهَ ، وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ»[2]: ڕۆڵە، ناوی خودا بێنەو بەدەستی ڕاستت بخۆو دەست بۆ ئەملاو ئەولای لەگەنی خواردنەکە مەبەو لەلای خۆتەوە بخۆو دەست بەرە بۆ ئەولایەی کە لێتەوە نزیکە.

ئیمامی نەوەوی فەرموویەتی: (بسم الله) کردن لەکاتی ئاو خواردنەوە یان شیرخواردنەوەدا هەروا بۆ باقی شلەمەنییەکانی تر وەکوو (بسم الله)کردن وایە لەسەر نانخواردن، هەرئەوەندە بڵێ: (بسم الله) کیفایەتە.[3]

٢- وا باش‌و پەسەندە بەدەستی ڕاستی شلەمەنییەکە بخواتەوە:

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَأْكُلَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ بِشِمَالِهِ وَلاَ يَشْرَبَنَّ بِهَا

---

[1] المغنی لأبن قدامة ج٨/٣١٩.

[2] متفق عليه: خ(٥٣٧٦/٥٢١/٩)، م(٢٠٢٢/١٥٩٩/٣)، د(٣٧٥٩/٢٥١/١٠).

[3] صەحیحی موسلیم بە شەرحی نەوەوی ج١٣/١٨٩.

فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِهَا».[1] باهيچ يەكێ لەئێوە بەدەستی چەپی خواردن نەخواو شلەمەنی نەخواتەوە، چونكە شەیتان بەدەستی چەپی دەخواو دەخواتەوە.

٣- واباشە بەدانیشتنەوە ئاوو شلەمەنی بخواتەوە:

لەئەبو سەعیدی خودرییەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) نەهی كردوە لەوەی بەڕاوەستانەوە ئاو بخورێتەوە.[2]

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَشْرَبَنَّ أَحَدٌ مِنْكُمْ قَائِمًا فَمَنْ نَسِيَ فَلْيَسْتَقِئْ»[3]: با هیچ كەس لەئێوە بەڕاوەستانەوە ئاوو شتی وا نەخواتەوە كەسێ لەبیری چوو ئاوی بەڕاوەستانەوە خواردەوە با خۆ بڕشێنێتەوە.

٤- بە قاپێك ئاو بخواتەوە ئاوەكە ببیندرێو بزاندرێ چۆنەو چی تێدایە. بەقاپێكی وا نەخواتەوە ئاوەكەی تێدا نەبیندرێ وەكوو سواڵەتو شتی وا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) نەهی كرد لەوەی لەدەمی كوندەو شەربەو شتی وا ئاو بخورێتەوە واتە دەبێ ئاوەكە بكرێتە ناو قاپێكەوە ببیندرێ ئەمجار بخورێتەوە.[4]

٥- لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) نەهی كردوە لەوەی لەدرزو كونی قاپو شتی وا ئاو بخورێتەوە.[5]

---

[1] م (٢٠٢٠/١٥٩٨/٣)، د(٣٧٥٨/٢٥٠/١٠)، ت(١٨٦٠/١٦٦/٣).

[2] م(٢٠٢٤/١٦٠٠/٣).

[3] م(٢٠٢٦/١٦٠١/٣).

[4] خ(٥٦٢٧/٩٠/١٠).

[5] صحيح: (ص.د/٣١٥٦)، د(٣٧٠٤/١٨٨ و ١٨٩/١٠).

الخطابی دەفەرموێ: بۆیە نەهی کراوە لەئاو خواردنەوە لەدرزو کونی ئەو دەفرو حاجەتانەی ئاویان تێدایە چونکە ئەگەر کابرا لەو درزو کونانەوە ئاو بخواتەوە ئاوەکە بەسەر دەمو چاوی و جلەکانیدا دەپرژێ. چونکە کونو درزی دەمی تێناکەوێ، ئاو خۆرەوەکە ناتوانێ بەدەمو لێوی کونو درزەکان کۆنترۆڵ بکا.

گوتراوە ئەو کونو درزانە (مقعد الشيطان) کورسیو شوێنی شەیتانن، وێدەچێ مانای ئەم دەستەواژە ئەوەبێ کەشوێنی کونو درزی ئەو شتانەی ئاویان تێدا هەڵدەگیرێ بەشتنو شتی وا پاك ناکرێنەوەو دەستیان تێناکەوێ، کەوابێ ئاو خواردنەوە لەو شوێنانە بە پاكو خاوێنی دەستەبەر نابێ.

ئەمەش کردەوەی شەیتانەو تەسویلو رێخۆشکردنی ئەوە، هەروەها کە هەوڵیدا لە کونو درزی قاپی ئاو تێداهەڵگیراودا ئاو بخواتەوەو دەمی پێوە ناو ئاوەکە بەدەمو چاویدا پرژاو سینگو بەرۆکی تەربوون ئەوە بەکاری شەیتان دەژمێردرێ ئەزیەتدانەکە لە ئەوەوەیە.[1]

٦- نابێ ئاوو شلەمەنی تر لە پیاڵەو جامی زێرو زیودا بخواتەوە

لە عەبدورڕەحمانی کوڕی ئەبو لەیلاوە ڕیوایەتکراوە، گوتوویەتی: ئێمە لای حوزەیفە بووین لە مەدائین، داوای ئاوی کرد کابرایەکی ئاگر پەرست لە پیاڵەیەکی زیودا ئاوی بۆ هێنا، پیاڵەکەی لەدەست وەرگرت پێیا ماڵی، وتی: من فەرمانم پێکردوە کە لەپیاڵەی زیودا ئاوم بۆ نەهێنێ، من بۆ خۆم بە گوێچکەی خۆم لە پێغەمبەرم ژنەوت (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَلْبَسُوا الْحَرِيرَ وَلاَ الدِّيبَاجَ وَلاَ تَشْرَبُوا فِي آنِيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ ، وَلاَ تَأْكُلُوا فِي صِحَافِهَا ، فَإِنَّهَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَكُمْ فِي الآخِرَةِ».[2] ئاوریشمو دێباج مەکەنە

---

[1] معالم السنن ج٥/٢٨٤.

[2] متفق عليه: خ(٥٤٢٦/٥٥٤/٩)، م(٢٠٦٧/١٦٣٧ و ١٦٣٨/٣).

پۆشـاكی پیاوانتـان، لـه قـاپو پیاڵـەی زێـڕو زیویـشدا خـواردن مـەخۆنو مەخۆنەوە، قاپو پیاڵەی زێڕو زیو شت تێدا خواردنیـان لـەژیانی دونیـادا بـۆ ئەوانە (واتە بۆ كافرەكانە) لە قیامەتیش بۆ ئێوەی موسوڵمانە.

لـە ئوممـو سـەلەمەوە ڕیوایـەتكراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الَّذِي يَشْرَبُ فِي إِنَاءِ الْفِضَّةِ إِنَّمَـا يُجَرْجِـرُ فِـي بَطْنِـهِ نَـارَ جَهَنَّمَ».[١] ئـەوەی لـە پیاڵـەی زیـودا ئـاوو شـلەمەنی دەخواتـەوە ئـەوە بابزانـێ ئاگری دۆزەخ دەخاتە ورگی خۆیەوە.

٧- نابێ لەكاتی ئاو خواردنەوەدا هەناسە بداتە ناو ئاوەكە.

لە ئەبو قەتادەوە ڕیوایـەتكراوە: كـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فەرموویەتی: «إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَتَنَفَّسْ فِـي الإِنَـاءِ».[٢] ئەگـەر یـەكێك لەئێوە ئاوو شلەمەنی خواردەوە با هەناسە نەداتە ناو پیاڵە ئاوەكە.

٨- واباشە بەسێ وەجبە پیاڵە ئاوەكە بخواتەوە.

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتكراوە: كـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لـەكاتی ئـاو خواردنـەوەدا سـێجار هەناسـەی دەدا، واتـە: بەسـێجار ئاوەكـەی نۆش دەكرد. موسلیمو تیرمیـزی لـە ڕیوایەتەكە ئەمەشیان زیـادكردووە: كـە فەرموویەتی (دروودی خـودای لەسـەر بـێ): «إِنَّـهُ أَرْوَى وَأَبْـرَأُ وَأَمْـرَأُ».[٣] ئـەم جۆرە ئاو خواردنەوە باشتر تینوایەتی دەشـكێنێو دەرد دەرمـان دەكـاو گواراو خۆشتر قوت دەچێ.

٩- دەبێ دوای خواردنەوەی ئاوو شلەمەنییەكە سوپاسی خودا بكا:

---

[١] متفق عليه: خ(٥٤٢٦/٥٥٤/٩)، م(٢٠٦٧/١٦٣٤/٣)، جة(٣٤١٣/١١٣٠/٢).

[٢] متفق عليه: خ(٥٦٣٠/٩٢/١٠)، م(٢٦٧-٥٦/٢٢٧/١)، ت(١٩٥١/٢٠٢/٣).

[٣] متفق عليه: خ(٥٦٣١/٩٢/١٠)، م(٢٠٢٨/١٦٠٢ و ١٦٠٣/٣)، ت(١٩٤٥/٢٠١/٣).

له ئەبو ئەییوبی ئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە خواردنی دەخوارد یان ئاوو شلەمەنی دەخواردەوە دەیفەرموو: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَ وَسَقَى وَسَوَّغَهُ وَجَعَلَ لَهُ مَخْرَجًا». حەمدو سوپاس بۆ خودایەك خواردنی داو ئاوی فەراهەم هێناو تێرو تێراوی کردین وای لێ کردن بە ئاسانی بە قوڕگدا بچێتە خوارو دوای سود لێ وەرگرتن لەو خواردنو خواردنەوەیە ڕێگای دەرچوونی بۆ فەراهەم هێناوەو بەشێوەی سروشتی دەری دەدەینەوە.

له ئەنەسی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «إِنَّ اللَّهَ لَيَرْضَى عَنِ الْعَبْدِ أَنْ يَأْكُلَ الأَكْلَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا أَوْ يَشْرَبَ الشَّرْبَةَ فَيَحْمَدَهُ عَلَيْهَا». بێگومان پەروەردگار لە عەبدی خۆی ڕازی دەبێ کە خواردنێکی خوارد سوپاسی لەسەربکا، کە شلەمەنییەکی خواردەوە سوپاسی خودای لەسەربکا.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا سُقِيَ أَحَدُكُمْ لَبَنًا فَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ. فَإِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ يُجْزِئُ مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلاَّ اللَّبَنُ».[1] ئەگەر یەکێ لەئێوە پیاڵە شیرێکی دەرخواردرا، با بڵێ: خودایە! فەڕو بەرەکەتمان بۆ تێبخەو بۆمان زۆربکە، بێگومان هیچ شلەمەنییەك نیە وەکوو شیر بری خواردنو خواردنەوە بکەوێ.

سوننەتە بۆ کەسێك کە شیرەمەنی دەخواتەوە یان شتێکی چەور دەخوا پاش خواردنەوەو خواردنەکە ئاو لەدەم رادا.

[1] حسن (ص.ت/٣٤٥٥)، ت(٣٥٢٠-١٦٩/٥/١٧٠)، د(١٩٦/٣٧/٢ و ١٠/١٩٧).

لـه ئیبنـو عەبباسـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕۆژێـك شیری خواردەوە، دوایـی داوای ئاوی کـرد لـەدەمی راداو فەرمووی: (ان له دسماً)[1] بێگومان شیر چەوری پێوەیە.

لـە ئەنەسـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) جارێـك پیاڵـە شـیرێکی خـواردەوە، ئـاوی لـەدەم ڕانـەداو دەستنوێژیشی نەگرتەوەو نوێژی کرد.[2]

١٠- ئەگـەر مـێش کەوتـە نـاو پیاڵە شـلەمەنی یـەکێ ئێـوە بـا بەتـەواوی مێشەکە لە شلەمەنییەکەدا نقوم بکاو ئـەمجار فڕێـی بداتـە دەرەوە. بێگومـان لە باڵێکیانی دا دەرد هەیە لە باڵەکەی تریدا دەرمان هەیە.[3]

١١- ئەگــەر یــەکێك شــتێکی خــواردەوە ئــەمجار بابیــدا بــەوەی لــەلای ڕاستییەوەیەتی.

لـە ئەنەسـەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ماسـتاویان بۆهێنـا، لـەلای ڕاسـتییەوە عـەرەبێکی دەشـتەکی لێ بـوو، لـەلای چەپیشی حەزرەتی ئەبوبەکر دانیشتبوو، پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لەماسـتاوەکەی خـواردەوە، ئـەمجار دای بـەکابرای عـەرەبو فـەرمووی: «الأَيْمَنَ فَالأَيْمَنَ». لای ڕاست پـێش بخـەن، هـەموو کاتـێ گرنگـی بـەلای ڕاسـت بدەن.

١٢- ئەگەر یەکێك ئاوی گێڕا بەسەر هاوەڵانیدا با بۆخۆی دوا هەموان ئـاو بخواتەوە.

---

[1] متفق علیه: خ(٢١١/٣١٣/١)، م(٣٥٨/٢٧٤/١).

[2] حسن (ص.د:١٨١)، د(١٩٤/٣٣١/١).

[3] خ(٥٧٨٢/٢٥٠/١٠)، جة(٣٥٠٥/١٩٥٩/٢)، د(٣٨٢٦/٣٢٤/١٠).

له ئەبو قەتادەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «سَاقِيَ الْقَوْمِ آخِرُهُمْ شُرْبًا». ئاوگێڕی قەوم بۆ خۆی دوا هەموان ئاو دەخواتەوە.

فائیدەیەکی پزیشکی لە فەرمودەکانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ):

پێویستە موسوڵمانان قاپو قاچاغی خواردنو خواردنەوە تێدا هەڵگیراو بەسەر بڵاویو سەر نەگیراویو مەکشوفی نەهێڵنەوە، پابەندی فەرمانی خوداو پێغەمبەری خودابنو خۆ بپارێزن لە گوێڕایەڵی بۆ شەیتانو توشبووون بە نەخۆشیو میکروب.

لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «غَطُّوا الإِنَاءَ وَأَوْكُوا السِّقَاءَ».[1] قاپو مەنجەڵی خواردن داپۆشن، دەمی کوندەو مەشکەو شتی وا ببەستن. ئیمامی موسلیم ئەم دەستەواژەشی بۆ فەرمودەکەی پێشەوە زیادکردوە فەرموویەتی: «فَإِنَّ فِي السَّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ لاَ يَمُرُّ بِإِنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ أَوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إِلاَّ نَزَلَ فِيهِ مِنْ ذَلِكَ الْوَبَاءِ». بێگومان لەماوەی ساڵدا شەوێکی تێدایە تاعونو نەخۆشی دەبارێ، بەلای هەر قاپێکی سەر بەتاڵدا یان کوندەو مەشکەی دەم نەبەستراودا تێپەڕێ ئیللا لەو نەخۆشییەی تێدەکەوێ.

هەر لەجابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «غَطُّوا الإِنَاءَ وَأَوْكُوا السِّقَاءَ وَأَغْلِقُوا الْبَابَ وَأَطْفِئُوا السِّرَاجَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لاَ يَحُلُّ سِقَاءً وَلاَ يَفْتَحُ بَابًا وَلاَ يَكْشِفُ إِنَاءً فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلاَّ أَنْ

---

[1] متفق علیه: خ(٣٣١٦/٣٥٥/٦)، م(٢٠١٤/١٥٩٦/٣)

يَعْرُضَ عَلَى إِنَائِهِ عُودًا وَيَذْكُرَ اسْمَ اللَّهِ فَلْيَفْعَلْ فَإِنَّ الْفُوَيْسِقَةَ تُضْرِمُ عَلَى أَهْلِ الْبَيْتِ بَيْتَهُمْ». [1]

قاپو حاجەتی خواردەمەنی داپۆشن، دەمی کوندەو مەشکە ببەستن، دەرگای خانوبەرەی خۆتان دابخەن، چرا بکوژێننەوە بێگومان شەیتان دەمی کوندەو مەشکەی بەستراو ناکاتەوە، دەرگای داخراوو پێوەدراو ناکاتەوە، پەردە لەسەر قاپی خواردەمەنی تێدا هەڵگیراو لانابا، ئەگەر کەسێ هیچی لەمانە بۆ نەکرا با دارێك چیلکەیەك بەسەر قاپەکەدا رابنگێوێو ناوی خودا بێنێ، بۆیە چراو ئاگرو شتی وا بکوژێننەوە لەشەودا، چونکە جرو جانەوەرو پشیلەو شتی وا لەوانەیە بەهۆیەك لە هۆیەکان ببنە هۆکاری ئاگرکەوتنەوە.

باسی وەسیەتکردن

وشەی (وصيّة) لەزمانی عەرەبیدا چاوگەو لە (وصيّت الشيئ أوصيه) وەرگیراوە کە بەمانا لێکدانو پێکەوە گرێدانی شت دێ، کەوابێ وەسیەتکەر ئەوەی لەژیانی هەیە بەدوا مردنییەوە گرێ دەدا.

وەسیەت لە شەرعدا بریتییە لەوە ئادەمیزاد ملکێك کتێبێك قەرزێك سودێك ببەخشێ بە یەکێکی تر، بەمجۆرە وەسیەت بۆکراو دوای مردنی وەسیەتکەر ببێتە خاوەنی شتە بەخشراوەکە.

حوکمی وەسیەت

وەسیەت واجبە لەسەر کەسێك ماڵێکی هەبێ وەسیەتی تێدابکا.

قورئان دەفەرموێ: {كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْراً الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقّاً عَلَى الْمُتَّقِينَ – البقرة/١٨٠}

---

[1] م(٢٠١٢/١٥٩٤/٣).

پەروەردگار لەسەر ئێوەی نووسیوەو پێویستی کردوە: کە هەرکاتێك مردن لەیەکێك لەئێوە نزیك بۆوە بەمجۆرە توشی نەخۆشییەکی ترسناك بوبوو، یان کەوتبوە ساڵەوەو ماڵو سامانی بەجێ دەهێشت بۆ میراتگرەکانی، با وەسیەت بۆ باوكو دایكو هەندێ لە خزمانی بکا بە بەشێك لەو ماڵو سامانە، بەشێوەیەکی عادڵانەو میانەڕەوانە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ ، يُوصِي فِيهِ يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ ، إِلاَّ وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ».[1] ڕەوانیە بۆ مرۆڤی موسوڵمان شتێکی هەبێ وەسیەتی تێدابکاو دوو شەوی بەسەردا تێپەڕێ وەسیەتەکەی نەنووسیبێو لای خۆی داینەنابێ.

ئەندازەی ئەو ماڵو سامانەی سوننەتە وەسیەتی تێدا بکرێ

لە سەعدی کوڕی وەقاصەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سەردانی نەخۆشی کردم، ئەوکاتە من لە مەککە بووم ئەو پێی ناخۆش بوو لەو وڵاتە بمرێ کە کۆچی لێوە کردوە پێی خۆش بوو لە غەریبی بمرێ. فەرمووی: «يَرْحَمُ اللَّهُ ابْنَ عَفْرَاءَ». خودا ڕەحم بەکوڕی (عەفراء) بکا. عەفرا ناوی دایکی سەعدە – وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! هەموو ماڵەکەم بکەم بە وەصییەت؟ فەرمووی: نەخەیر. وتم: نیوەی بکەم؟ فەرمووی: نەخەیر نیوەیش زۆرە، وتم: قوربان سێیەکی بکەم؟ فەرمووی: سێیەك باشە هەرچەندە ئەویش زۆرە، ئەمجار فەرمووی: «إِنَّكَ أَنْ تَدَعَ وَرَثَتَكَ أَغْنِيَاءَ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَدَعَهُمْ عَالَةً يَتَكَفَّفُونَ النَّاسَ فِي أَيْدِيهِمْ ، وَإِنَّكَ مَهْمَا

---

[1] متفق عليه: خ(٢٧٣٨/٣٥٥/٥)، م(١٦٢٧/١٢٤٩/٣)، د(٢٨٤٥/٦٣/٨)، ت(٩٨١/٢٢٤/٢)، جة(٢٦٩٩/٩٠١/٢)، ن(٦/٢٣٨).

أَنْفَقْتَ مِنْ نَفَقَةٍ فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ ، حَتَّى اللُّقْمَةُ الَّتِي تَرْفَعُهَا إِلَى فِي امْرَأَتِكَ ، وَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَرْفَعَكَ فَيَنْتَفِعَ بِكَ نَاسٌ وَيُضَرَّ بِكَ آخَرُونَ» ئەتۆ ئەگەر میراتگرەکانت بەدەوڵەمەندی بەجێ بێڵی باشترە لەوەی بەهەژاری بەجێیان بێڵیو ببنە ئەرك بەسەر خەڵکەوەو دەست لەخەڵك پان بکەنەوەو چاویان لەدەستی خەڵك بێ، ئەتۆ چەندێك نەفەقەو بژیو بۆ خێزانت دابین بکەی دەبێتە مایەی صەدەقەو خێر، تەنانەت پارووە نانێك كە بەرزی دەکەیەوە بۆ سوحبەتو خۆشی بۆ دەمی هاوسەرەکەت. هەڵبەتە پرسیارەکەی سەعد ئاماژە بەوەبوو کە گوایە حەزی لەوەیە خێرەکەی زۆربێ، جا کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێی مەنع کرد، بۆ تەسەللادانەوەی سەعد پێی فەرموو: هەرچی بکەی لەماڵو سامانتدا صەدەقەی واجب بێ یان سوننەت بێ ئەگەر مەبەستت ڕەزامەندی خودابێ پاداشی باشی لەسەر وەردەگریەوە.

ئەمجار پێی فەرموو: ڕەجاوایە خودا تەمەنت درێژبکا هاوکاری چەند غەزاو فتوحات بکەی موسوڵمانان لێت سودمەندبن بەهۆی غەنیمەتو دەستکەوتەکانی فتوحات کافرەکانیش لەسەر دەستی تۆ توشی هیلاکەتو زیان ببن، ئەم دوعاو ڕەجایەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ سەعد هاتەدیو دوای ئەو نەخۆشییە چل پەنجا ساڵ ژیا، وەکوو مەشهوورە سەعد لەدوای حەجی ماڵئاوایی چلو پێنج ساڵ ژیاوە.

ئەوکاتەی سەعد ئەو پرسیارەی لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد تەنها یەك کچی میراتگری هەبوو.

میراتگر وەصییەتی بۆ ناکرێ

لە ئەبو ئومامەی باهلییەوە ڕیوایەتکراوە دەڵێ: ژنەوتم پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لە وتاری حەجی ماڵئاواییدا، دەیفەرموو: «إِنَّ

اللّٰهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِى حَقّ حَقَّهُ فَلاَ وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ».[1] بێگومان خودای مەزن بۆ هەموو خاوەن مافێك مافی خۆی داوەتێ، وەصیەتکردن بۆ میراتگر نابێ.

ئەوەی لەپێشەکی وەصیەتنامەدا دەنووسرێ

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: هاوەڵان لە پێشەکی وەصیەتنامەکانیاندا دەیاننوسی: بسم الله الرحمن الرحيم: ئەمە وەسیەتنامەی فلاّنی کوڕی فلاّنە شایەتی دەدا: کە جگە لەخودا هیچ خودای تر نین تاكو تەنهاو بێ شەریکە، موحەممەد بەندەو پێغەمبەری خودایە، قیامەت رادەبێو شكو گومانی تێدانیە، خودا هەموو مردوان لە گۆڕەکانیان ڕاست دەکاتەوە، کێشی سارای مەحشەریان دەکا بۆ حیسابو لێکۆڵینەوە. ئەمجار وەسیەتو ئامۆژگاری ماڵو منداڵی خۆی دەکا کە تەقوای خودا بکەنو چاکسازی ناوخۆیان بکەن فەرمانبەرداری فەرمانی خودابن، شوێن پەیامی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بکەون ئەگەر بەڕاستی موسوڵمانن. هەمان ئەو وەسیەتو ئامۆژگاریانەیان بۆدەکا کە حەزرەتی ئیبراهیم بۆ کوڕو نەوەکانی کرد، هەروەها حەزرەتی یەعقوبیش هەمان وەسیەتو ئامۆژگاری کوڕەکانی کرد. { يَا بَنِيَّ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ فَلا تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ – البقرة/١٣٢} ئەی ڕۆڵەکانم! خودا ئایینی پاكو بێ خەوشی بۆ هەڵبژاردوون: کە ئایینی پاکی ئیسلامە، بەهیچ شێوەیێ لێی لامەدەن، بەموسوڵمانی نەبێ لەدونیا دەرمەچن هەمووتان لەسەر ئایینی ئیسلام بەردەوام بن.

---

[1] صحيح: (ص.جة/٢١٩٤) ، جة(٢٧١٣/٢/٩٠٥)، د(٢٨٥٣/٧٢/٨)، ن(٦/٢٤٢).

کەی وەسییەت دەبێتە مافو جێگیر دەبێ

وەســـییەت نابێتــە مــافی وەســـییەت بــۆکراو مەگــەر دوای مردنـــی وەسییەتکەرو دوای دانـەوەی قـەرزەکانی جا ئەگـەر قـەرزەکان هـەموو مـاڵو سامانی مردوەکەی گرتەوە، ئەوە کابرای وەسییەت بۆکراو هیچی نادرێتێ.

لــە ئیمــامی عەلییــەوە ڕیوایــەتکراوە، دەفــەرموێ: پێغەمبــەری خــودا (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کردوەو بڕیاری داوە قەرز بخرێتە پێش وەسییەتەوە. دەی خۆ ئێوە خۆتان لە قورئاندا دەخوێننەوە (مِـنْ بَعْـدِ وَصِـيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ).[1]

ئاگاداركردنەوەیەك:

چونکە لـەم ڕۆژگـارەدا زوربـەی خـەڵك بیدعـەتیان لـە ئـایینی خۆیانـدا داهێنـاوە، بەتایبـەتی لەمەوزوعێکـدا کـە پەیوەنـدی بـەدابو نـەرێتی کفـنو دفنی جـەنازەوە هەیـە. بۆیـە پێویـستە موسـوڵمان وەسییەت بکـا، کـە لەسـەر شـێوەی ئـایینی ئیـسلامو سـوننەتی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کفنو دفن بکرێ. ئاماژە بە ئایەتی: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِـيكُمْ نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدَادٌ لا يَعْصُونَ اللَّـهَ مَـا أَمَـرَهُمْ وَيَفْعَلُـونَ مَـا يُـؤْمَرُونَ – التحـريم/٦} ئـەی ئـەو کەسـانەی ئیمانتـان هێنـاوە! بڕواتـان بـەتاكو تـەنهایی خوداو پێغەمبەرایـەتی موحەممـەد هەیـە، خۆتـان ڕێـكو پێـك بکـەن بەتاعـەتو خوداپەرسـتیو بەندایـەتی کردنـی دڵـسۆزانە خۆتـانو خێـزانو منـداڵتان بپـارێزن لـەئاگرێك سـوتەمەنیەکەی ئـادەمیزادو بــەردە؛ بتپەرســتەکانو بتــەکانیانن. بەســەر ئــاگری دۆزەخــەوە چــەند فریشتەیەك هەن دڵڕەقو بێ بەزەیی، سەرپەرشـتی دۆزەخ دەکەن، تاوانباران

---

[1] حسن (ص.جة/٢١٩٥)، (الإرواء/١٦٦٧)، جة(٢٧١٥/٢/٩٠٦)، ت(٢٢٠٥/٣/٢٩٤).

سزا دەدەن دیمەنیان سامناكو پێكهاتەیان سەرسوڕهێنەرە خودا خولقاندونی بۆ سزادانی تاوانباران.

بۆیە هاوەڵانی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەمیشە لە وەسییەتنامەكانیاندا ئەوەیان دوپات دەكردەوە كە بەگوێرەی سوننەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كفنو دفن بكرێن. ئاسارو ریوایەت لەم بارەوە زۆرو زەبەندەن.

لە عامیری كوڕی سەعدی ئەبی وەقاصەوە ریوایەتكراوە: كە باوكی لە نەخۆشی مردنیدا وەسییەتی كرد؛ وتی: (گۆڕێكی لادرم بۆ هەڵبكەنن ئەمجار دەمی لادرەكە بەخشت هەڵ بچنن وەكوو چۆن پێغەمبەر بەوشێوە دفن كرا.[1]

ئاگاداركردنەوەیەكی تر:

ئەگەر مرۆڤ منداڵو نەوەی هەبوون، یەكێك لە منداڵەكانی لەژیانی خۆیدا مردو ئەویش منداڵی بەجێ هێشتن، پێویستە ئەو كابرایە وەسییەت بكا بۆ ئەوەی دواخۆی بەشە میراتی منداڵی مردوەكەی بدرێ بە منداڵەكانی، یان بەشێك دیاریی بكا لە سێیەكی ماڵەكەی بۆئەو نەوانەی.

خۆئەگەر كابرا مردوو وەسییەتی نەكرد بەوەی شتێك بدرێ بەنەوەكانی، ئەوە ئەندازمیەكیان ماڵ دەدرێتێ بكاتە حەدی ئەوەی ئەگەر وەسییەتی بۆ بكردنایە، چونكە ئەمە قەرزە لەسەری ئەگەر مردوو وەسییەتی بۆ نەنووسین لەسەری لاناچێ. ئەمڕۆ زوربەی دادگاكانی وڵاتە ئیسلامییەكان بەم شێوە كاردەكەن.

---

[1] حسن (ص.جة/٢١٩٥)، (الإرواء/١٦٦٧)، جة(٢٧١٥/٩٠٦/٢)، ت(٢٢٠٥/٢٩٤/٣).

باسی میرات (کتاب الفرائض)

پێناسەی میرات (فرائض): کۆی وشەی (فریضة) کە بەمانا ئەندازەو دیاریکردنە، قورئان دەفەرموێ: {فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ – البقرة/٢٣٧} واتە: نیوەی ئەوەی دیاریتان کردوە. وشەی (فرض) لە زاراوەی شەرعدا ئەو بەشەیە کە بۆ میراتگر دیاریی کراوە.

پێویستە موسوڵمانان وریابن لە میرات بەشکردن‌داو سنوورەکانی نەبەزێنن

بێگومان عەرەبەکان پێش ئیسلام میراتیان دەدا بە پیاوەکان‌و ئافرەتیان بێبەش دەکرد، بەشی گەورەو باڵغەکانیان دەداو منداڵیان بێبەش دەکرد. کە ئایینی ئیسلام هات مافی دا بەهەموو خاوەن مافێك، ئەم مافدانەی بەهەموو خاوەن مافێك بەگوێرەی خۆی ناوی ناوە {وَصِيَّةً مِنْ اللَّهِ – النساء/١٢}. {فَرِيضَةً مِنْ اللَّهِ – النساء/١١} ئەمجار بەشوێن ئەوەدا موسوڵمانان دەترسێنێ لە زێدەڕەوی‌و سنوورشکێنی لەبواری میرات بەشکردنداو دەفەرموێ: {تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ. وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ – النساء/١٣-١٤}.

ئەوەی بەمیرات لەماڵی مردوو دەدرێ بەمیراتگران

کە ئینسان مرد یەکەم شت مەسرەفی کفن‌و دفنی مردوەکە لەماڵەکەی خەرج دەکرێ. پاشان ئەگەر قەرزدار بوو، قەرزەکەی لێ دەدرێتەوە، ئەمجار وەسییەتەکەی جێبەجێ دەکرێ، جا ئەگەر شتێك مایەوە لە ماڵ‌و سامانی بەسەر میراتگرەکانی‌دا دابەش دەکرێ. ئاماژە بە ئایەتی قورئانی پیرۆز: {مِنْ

بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ – النساء/١٢}.[1] هەروەها ئاماژە بە فەرموودەی ئیمامی عەلی کە دەفەرموێ: (قَضَى رَسُولَ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– بِالدَّيْنِ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ). پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەماڵی بەجێماوی مردودا قەرزدانەوەی پێش جێبەجێ کردنی وەصییەت خستووە. دوای قەرزدانەوەکە وەسییەتەکەی جێبەجێ کردوە.

هۆکاری میراتگرتن سێ شتن

١- نەسەبو خزمایەتی ئاماژە بەئایەتی {وَأُوْلُو الأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ – الأحزاب/٦}.

٢- وەلاء (واتە: بەندەی ئازادکراوو سەییدەکەی پەیوەندی وەلائیان لەنێودایە).

٣- ژنو مێردایەتی ئاماژە بەئایەتی {وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ – النساء/١٢}.

ئەو شتانەی دەبنە هۆی میرات نەگرتن

١- کوشتن: بکوژ میرات لەکوژراو ناگرێ. ئەگەر یەکێك باوکی خۆی بکوژێ کوشتنەکەی دەبێتە مانیعو میراتی لێ ناگرێ.

لەئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْقَاتِلُ لاَ يَرِثُ».[2] بکوژ میرات لەکوژراو ناگرێ.

٢- جوداوازی ئایین: لە ئوسامەی کوڕی زەیدەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (لاَ يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ

---

[1] لەوەپێش تێپەڕی.

[2] صحيح: (ص.ج/٤٤٣٦) ، (الإرواء/١٦٧٢)، ت(٢١٩٢/٢٨٨/٣)، ج(٣٦٤٥/٨٨٣/٣).

وَلاَ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ).[(١)] موسوڵمان میرات لەکافر ناگریّو کافریش میرات لە موسوڵمان ناگریّ.

٣- کۆیلایەتی: کەسێك کۆیلەبوو خزمو کەسوکاری میراتی لێ نابەن، بەڵکوو میراتەکەی بۆ سەییدەکەیەتی.

ئەو پیاوانەی میرات دەگرن دە جۆرن

١-٢: کوڕو کوڕی کوڕ با زۆریش داکەویّ. ئاماژە بە ئایەتی {يُوصِيكُمْ اللّٰهُ فِي أَوْلاَدِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ – النساء/١١} خودا ئامۆژگاریتان دەکاو پێتان رادەگەیەنێ کەمنداڵی نێرینەتان دوو هێندەی مێینەتان میرات دەگریّ.

٣-٤: باوكو باپیر بازۆریش بەرەوژوور بڕوا، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {وَلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ – النساء/١١} دایكو باوكی مردوو بۆ هەریەکەیان شەش یەك هەیە.

٥-٦: براو برازا بازۆریش دوورکەوتبنەوە، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرمویّ: {وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ – النساء/١٧٦}.

٧-٨: مامو کوڕی مام: با زۆریش لێك دوورکەوتبنەوە. ئاماژە بە فەرمووودەی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرمویّ: «أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا ، فَمَا بَقِيَ فَهْوَ لأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ».[(٢)] بەشە میراتیەکان بدەنە خاوەنەکانیان، ئەوی لەوان زیادبوو ئەوە دابەش دەگریّ بەسەر ئەو خزمە پیاوانەی لە مردوەکە نزیکن کێیان لەپێشتر بێ ئەوان میراتەکە دەبەن.

٩- مێرد: ئاماژە بە ئایەتی {وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ – النساء/١٢}.

---

(١) متفق عليه: خ(٦٧٦٤/٥٠/١٢)، م(١٦١٤/١٣٣٣/٣)، ت(٢١٨٩/٣٨٦/٣).

(٢) متفق عليه: خ(٦٧٣٧)، م(١٦١٥).

١٠- گەورەو ئاغای کۆیلە: ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): «أَلْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ».[(١)] وەلاو سەرپەرشتی بۆ ئەو کەسەیە کە کۆیلەکەی ئازاد کردوە.

ئەو ئافرەتانەی بەشە میراتیان هەیە حەوت جۆرن

١-٢: کچ و کچی کوڕ: بازۆر بڕوا بەرەوخوار، ئاماژە بە فەرمایشتی خودا کە دەفەرموێ: {يُوصِيكُمْ اللَّهُ فِي أَوْلادِكُمْ – النساء/١١}.

٣-٤: دایك و نەنك: ئاماژە بە فەرمایشتی خودا: کە دەفەرموێ: {وَلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ – النساء/١١}.

٥- خوشك: ئاماژە بە ئایەتی {إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ – النساء/١٧٦}.

٦- خێزان (هاوسەر): ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ – النساء/١٢}.

٧- ئاغا ژن و خاوەن کۆیلە کە کۆیلەکەی ئازادکردبێ: ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): «الْوَلاَءَ لِمَنْ أَعْتَقَ».[(٢)]

ئەوانەی مافی ئەوەیان هەیە میرات بگرن سێ جۆرن

هەیە خاوەن بەشی دیاریکراوە (ذوفرض). هەیە عەصەبەیە جاری واهەیە هیچی بەرناکەوێ، جاری وایش هەیە هەموو ماڵەکە دەگرێ. هەیە ذەویلئەرحامە.

---

(١) خ(٢٥٦١)، م(١٥٠٤).

(٢) متفق عليه: خ(٤٥٦/٥٥٠/١)، م(١٥٠٤/١١٤١/٢)، د(٣٩١٠/٤٣٨/١٠).

ئەو بەشە دیاریکراوانە لە قورئاندا ئاماژەیان پێ کراوە شەشن: نیوە، چواریەك، هەشتیەك، دووبەش لەسێبەش، سێیەك، شەشیەك.

نیوە: بەشەمیراتی پێنج جۆر میراتگرە:

١- مێرد: ئەگەر خێزانە مردووەکەی منداڵی نەبوو. ئاماژە بە ئایەتی {وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ – النساء/١٢}.

٢- کچ: ئاماژە بە ئایەتی {وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ – النساء/١١}.

٣- کچی کوڕ: چونکە کچی کوڕ بە کۆڕای زانایان حوکمی کچی هەیە.

ئیبنولمونذیر دەفەرموێ: زانایانی شەرع کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە کە کوڕی کوڕو کچی کوڕ شوێنی کوڕو کچ دەگرن نێرینەیان شوێنی نێرینەو مێینە شوێنی مێینەیان دەگرن بەمەرجێ مردووەکە کوڕو کچی خۆی نەمابن.

٥-٤: خوشکی باوك‌و دایکی: خوشکی باوکی. ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ – النساء/١٧٦}.

چواریەك بەشە میراتی دوو کەسە

١- بەشی مێردە ئەگەر ژنە مردووەکەی منداڵی هەبن. ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ – النساء/١٢}.

٢- بەشە میراتی ژنە ئەگەر مێردە مردوەکەی منداڵی نەبن، ئاماژە بە ئایەتی {وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ – النساء/١٢}.

هەشتیەك: بەشە میراتی ژنە ئەگەر مێردە مردووەکەی منداڵی لەدوا بەجێمابن. ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ – النساء/١٢}.

ثلثان: دووبەش لەسێ بەش بەشە میراتی چوارکەسە

١-٢: دوو کچ یان دوو کچی کوڕ ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ – النساء/١١}.

٣-٤: دوو خوشکی باوك‌و دایکی: دوو خوشکی باوکی، ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ – النساء/١٧٦}.

سێیەك بەشە میراتی دوو کەسە

١- دایك: ئەگەر حەجب نەدەبوو ئاماژە بە ئایەتی {فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلأُمِّهِ الثُّلُثُ – النساء/١١}.

٢- بەشە میراتی دووکەس یان زیاتر، لە خوشك‌و برای دایکی ئاماژە بە ئایەتی {وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ – النساء/١٢}.

شەشیەك بەشە میراتی حەوت کەسە

١- دایك لەگەڵ منداڵدا یان لەگەڵ خوشك‌و برا، واتە: ئەگەر مردوەکە منداڵ یان خوشك‌و برای لەپاش بەجێ مابوو لەگەڵ دایکیدا لەم حاڵەدا دایك بەشە میراتی شەشیەکە. ئاماژە بە ئایەتی {وَلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلأُمِّهِ السُّدُسُ – النساء/١١}.

٢- نەنك: کاتێك مردوەکە دایکی نەمابێ. ئیبنولمونذیر دەفەرموێ: شەرعزانان کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە: کە نەنك بەشە میراتی شەشیەکە ئەگەر مردووەکە دایکی نەمابێ.[1]

---

[1] الإجماع/٨٤.

٣- تاقە میراتگرێك لە منداڵی دایك نێربن یان مێینە بن: ئاماژە بە ئایەتی {وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلاَلَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ – النساء/١٢}.

٤- كچی كوڕ ئەگەر مردوەكە كچی خۆی هەبێ: ئاماژە بە فەرموودەی ئەبو قەیس ریوایەت دەكا دەڵێ: لە هوزمیلی كوڕی شورەحبیلم ژنەوت، وتی: پرسیار لەئەبو موسا كرا دەربارەی مردووێك كە كچێكی خۆیو كچێكی كوڕیو خوشكێكی لەدوا بەجێ مابوو، لە وەڵامدا وتی: كچەكەی خۆی نیوە دەبا، خوشكەكەشی نیوە. ئەمجار وتی: بچۆرە خزمەت ئیبنو مەسعود ئەویش هەروا دەڵێ، كە پرسیار لە ئیبنو مەسعود كراو قسەكەی ئەبو موسایان بۆگێڕایەوە فەرمووی: نەخەیر من ئەگەر فتوای ئاوابدەم لە ڕێبازی حەق لام داوە. من ئێستا بڕیار دەدەم بەوشێوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بڕیاری لێ داوە: كچەكە نیوەی میراتەكە دەبا كچی كوڕەكە شەشیەك بۆئەوەی بە كچەكەو كچی كوڕەكە بەشەكەیان ببێتە دووبەش لەسێ بەش، چی مایەوە دەدرێ بە خوشكەكە.

هاتین بۆلای ئەبو موسا فەرمایشتەكەی ئیبنو مەسعودمان بۆگێڕایەوە. ئەبو موسا فەرمووی: ئیتر مادامێكی ئەم زانا گەورەتان لەناودایە پرسیار لەمن مەكەن.[1]

٥- خوشكی باوكی لەگەڵ خوشكی باوكو دایكیدا بۆئەوەی بەهەردووكیان دوو بەش لەسێ بەش تەواوبكەن، وەكوو چۆن كچی كوڕ كە لەگەڵ كچی مردوەكە كوبونەوە كچی كوڕەكە شەشیەك دەبا بۆئەوەی بەهەردوكیان دووبەش لەسێ بەش بەرن.

---

[1] صحيح: (الإرواء/١٦٨٣) ، خ(٦٧٣٦/١٧/١٢)، د(٢٨٧٣/٩٧/٨)، ت(٢١٧٣/٢٢٨٥/٣).

٦- باوك لەگەڵ منداڵی مردوەکە. ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {وَلأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ – النساء/١١}.

٧- باپیر ئەگەر باوك نەبوو: ئیبنولمونذیر دەڵێ: شەرعزانان كۆڕایان هەیە لەسەرئەوە: کە باپیر حوکمی باوکی هەیە.

العصبة (میراتگری بەش دیاری نەکراو)

عەصەبە: کوڕو خزمی پیاون: مەبەست بەو وشەیە لێرەدا ئەو کەسانەیە کە دوای وەرگرتنی میراتگرە بەش دیاریکراوەکان ئەگەر شتێك مایەوە وەری دەگرن ئەگەر نەشمایەوە هیچ، مەگەر ئەو عەصەبە کوڕی مردوەکە بێ، ئەوە ئەو بەهیچ حاڵێ بێ بەش نابێ.

عەصەبە ئەگەر خاوەن بەشی دیاریکراو (ذوی الفروض)یان لەگەڵ نەبوو هەموو ماڵەکە دەبەن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا ، فَمَا بَقِيَ فَهُوَ لأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ».[١] بەشە میراتە دیاریکراوەکان بدەن بە خاوەنەکانیان چی لەوان مایەوە بیدەن بەنزیکترین نێرینە لەمردوەکە.

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ – النساء/١٧٦} برا هەموو میراتەکە دەبا ئەگەر ئافرەتە مردوەکە منداڵی نەبوون، ئەوەتا برا عەصەبەیە کاتێ بەتەنها بێ هەموو میراتەکە دەبا، ئیتر باقی عەصەبەکان قیاس دەکرێن بۆسەر ئەو.

---

[١] فقه السنة ج٣/٤٣٧.

عەصەبە دوو جۆرن: عەصەبەی نەسەبی، عەصەبەی سەبەبی.

عەصەبەی سەبەبی ئەومیە: هۆکارەکە ئازادکردن بێ. ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ): «الْوَلاَءَ لِمَنْ أَعْتَقَ». وەلاو سەرپەرشتیاری بۆ کەسێکە ئازادی کردبێ، هەروا فەرمودەی (الْوَلاَءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ). ئازادکردنی کۆیلە ئازادکراوو ئازادکەر پێکەوە دەبەستێتەوە ئاغاو گەورەی کۆیلەی ئازادکراو میرات ناگرێ مەگەر لەکاتێکدا عەصەبەی نەسەب وجودیان نەبێ.

جوداوازی نیە لەوەدا ئاخۆ ئازادکەرەکە پیاوبێ یان ئافرەت بێ. لە عەبدوڵڵای کوڕی شەدادەوە لەکچی حەمزەوە ریوایەتی کردوە دەڵێ: ئاغاکەم بەرەحمەت چوو تەنها کچێکی لەپاش بەجێ ما، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) میراتەکەی لەنێوان منو کچەکەیدا دابەشکرد نیوەی بۆ منو نیوەی بۆ کچەکەی.[1]

عەصەبەی نەسەبی سێ جۆرن

١- هەیە بۆخۆی عەصەبەیە، ئەوانیش پیاوانی میراتگرن جگە لەمێردو منداڵی خوشك.

٢- هەیە بەهۆی غەیرەوە دەبێتە عەصەبە. ئەمانەش بریتین لە کچو کچی کوڕ، خوشکی باوكو دایکیو خوشکی باوکی. هەر یەکێك لەم کچو خوشکانە لەگەڵ براکەیاندا دەبنە عەصەبەو نیوەی براکەیان میرات دەگرن، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار کە دەفەرموێ: {وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالاً وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الأُنثَيَيْنِ – النساء/١٧٦}.

---

[1] حسن (ص.جة/٢٢١٠)، جة(٢/٩١٣/٢٧٣٤)، ك(٤/٦٦).

٣- عەصەبە لەگەڵ غەیری خۆیدا. ئەمانەش خوشك لەگەڵ كچ دان، ئاماژە حەدیثەكەی ئیبنو مەسعود: كە ریوایەتی كردوە، دەفەرموێ: (وَمَا بَقِيَ فَلِلأُخْتِ).[1] ئەگەر كابرایەك مرد كچی لەپاش بەجێ مان لەگەڵ خوشكدا كچەكان دوو بەش لەسێ بەش دەبەن چی مایەوە لە میراتەكە بۆ خوشكەكانە.

حەجبو بێبەشكردن

حەجب: لەزمانەوانیدا مەنع كردنە، مەبەست لێی مەنع كردنی كەسێكی دیاریكراوە لە میراتگرتن لەهەمووی یان لە بڕێكی، لەبەر هەبوونی كەسێك لەمیراتگرەكان.

بێبەشكردن (حرمان) مەبەست لێی مەنعكردنی شەخصێكی دیاریكراوە لە میراتەكەی بەهۆی پەیدابوونی لەمپەرو مانیعێك لە مانیعەكانی میراتگرتن وەكوو قەتلو كوفرو كۆیلایەتی.

جۆرەكانی حەجب

حەجب دوو جۆرە حەجبی حیرمان، حەجبی نوقصان:

حەجبی نوقصان: بریتییە لە كەمكردنەوە بەشە میراتی یەكێك لە میراتگرەكان لەبەر هەبوونی یەكێكی تر لە میراتگر، ئەمەش بۆ پێنج كەس دێتەكایەوە:

١- مێرد لەنیوە میرات حەجب دەبێ بۆ چواریەك ئەگەر ئافرەتە مردووەكە منداڵی هەبوو.

---

[1] لەوەپێش تێپەڕی.

٢- ژن لەچواریەکە میرات حەجب دەبێ بۆ هەشتیەکە میرات ئەگەر مێردە مردوەکە منداڵی هەبوو.

٣- دایك لە سێیەکە میرات حەجب دەبێ بۆ شەشیەکە میرات کاتێك مردوەکە منداڵو نەوەی میراتگری هەبێ.

٤- کچی کوڕ.

٥- خوشکی باوکی.

حەجبی حیرمان: بریتییە لە بێبەشکردنی شەخصێك لەهەموو بەشە میراتەکەی بەهۆی هەبوونی یەکێکی تر لە میراتگرەکان. بۆ نموونە وەکوو بێ بەشکردنی برا لەمیرات لەکاتی هەبوونی کوڕ. ئەم جۆرە حەجبە میراتی شەش لەمیراتگر ناگرێتەوە، هەرچەند حەجبی نوقصان دەیانگرێتەوە ئەم شەش میراتگرانەش ئەمانەن.

١-٢: باوكو دایك.

٣-٤: کوڕو کچ.

٥-٦: ژنو مێرد. ئیتر حەجبی حیرمان باقی میراتگرەکانی تر دەگرێتەوە.

حەجبی حیرمان لەسەر دووبنەما دادەمەزرێ

یەکەم: هەرکەسێك بگاتە مردو بەهۆی کەسێك ئەوە لەگەڵ وجوودی ئەو کەسەدا ئەو میرات ناگرێ. وەکوو کوڕی کوڕ هەتا کوڕی مردوەکە وجودی هەبێ کوڕی کوڕەکە میرات نابا، جگە لە منداڵی دایك، ئەوان بەهۆی دایکەکەیانەوە میرات دەگرن کەچی لەگەڵ هەبوونیشیدا میرات دەگرن.

دووەم: هەموو کاتێك نزیك پێش دوور دەکەوێو تا نزیك بە مردوەکە وجودی هەبێ خزمە دوورەکە میرات نابا.

کوڕ کوڕی کوڕ مەنع دەکا لە میراتگرتن واتە کوڕ برازای حەجب دەکا. ئەگەر میراتگرەکان لەپلەی خزمایەتیدا یەکسان بوون. ئەوە سەیری ڕێژەی هێزی خزمایەتیەکە دەکرێ. وەکوو برای باوك‌و دایکی لەگەڵ برای باوکیدا. هەڵبەتە برای باوك‌و دایکی پلەی خزمایەتی بەهێزترە لەپلەی برای باوکی بۆیە برای باوك‌و دایکی حەجبی برای باوکی دەکا.

کیتابی حودود (نامەی سنوورەکان)

الحدود: کۆی وشەی (الحدّ) ئەمیش لەبنەمادا بەمانا لەمپەڕو پەردەو سنووری نێوان دووشت. لەزمانەوانیدا بەمانا (مەنع) دێ.

لە زاراوەی شەرعدا ئەو سزاو تۆڵە لێ ستاندنانەن کە شەرع دیاری کردوون بۆ تاوانەکان بۆئەوەی ئادەمیزاد بگەڕێتەوە لە تاوان‌و توخنیان نەکەوێ.

جەرائیمی حودود: قورئان‌و سوننەت سزاو تۆڵەی داناون بۆ هەندێ جەریمە وەکوو زیناو بوختان‌و دزی‌و سەرخۆشی‌و شەڕکردن لەگەڵ موسوڵمانان‌و یاخی بوون لێیان پاشگەزبوونەوە لە ئیسلام، هەلگەڕانەوە لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان.[1]

سزاو تۆڵەی تاوانەکان دەبێ جێبەجێ بکرێن

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « حَدٌّ يُعْمَلُ بِهِ فِي الأَرْضِ خَيْرٌ لأَهْلِ الأَرْضِ مِنْ أَنْ يُمْطَرُوا أَرْبَعِينَ

---

[1] فقه السنة ج٢/٣٠٢.

صَبَاحًا». [1] سزاو تۆڵە لەسەر تاوانێك جێبەجێ بكرێ باشترە بۆ دانیشتوانی سەر زەوی لەوەی چل ساڵ بارانی پێویستیان بۆ ببارێ.

سزاو تۆڵەی تاوان پێویستە بەتێكڕا لەسەر هەموو كەس جێبەجێ بكرێ، ئەوە بەرچاو نەگیرێ ئاخۆ تاوانبار خزمە بێگانەیە بنەماڵەو وەجاخزادەیە یان لاكەوتەو هەتیومچەیە.

لە عوبادەی كوڕی صامیتەوە ڕیوایەتكراوە، گوتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أَقِيمُوا حُـدُودَ اللَّـهِ فِـي الْقَرِيـبِ وَالْبَعِيـدِ وَلاَ تَأْخُذْكُمْ فِي اللَّهِ لَوْمَةُ لائِمٍ». [2] تۆڵەو سزاكان جێبەجێ بكەن لەسەر خزمو بێگانە، با لۆمەو سەرزەنشتی لۆمەكاران ئێوە پشت سارد نەكاتەوە لە جێبەجێ كردنی ئەو حەدو سزایانەی خودا دیاریكردون.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتكراوە: كە ئوسامە بۆ ڕاگرتنی تۆڵە لەسەر ئافرەتێك چووە خزمەت پێغەمبەرو قسەی لەگەڵ كرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَـانَ قَـبْلَكُمْ أَنَّهُـمْ كَـانُوا يُقِيمُـونَ الْحَدَّ عَلَى الْوَضِيعِ ، وَيَتْرُكُونَ الشَّرِيفَ ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَـوْ أنَّ فَاطِمَـةُ فَعَلَـتْ ذَلِكَ لَقَطَعْتُ يَدَهَا». [3] ئەوەی گەلو نەتەوەكانی پێش ئێوەی بەهیلاك بردوە ئەوەبووە كە تۆڵەی تاوانیان لەسەر هەژارو بێ دەسەلات جێبەجێ كردوە بەلام لەسەر خاوەن دەسەلاتو وەجاخزادەیان جێبەجێ نەكردوە، سوێندم بەوكەسەی گیانی منی بەدەستە ئەگەر فاتیمەی كچم دزی بكا دەستی دەبڕم.

---

[1] حسن (ص.جة/٢٠٥٧)، جة(٢/٨٤٨/٢٥٣٨)، ن(٨/٧٦).

[2] حسن (ص.جة/٢٠٥٨)، جة(٢/٨٤٩/٢٥٤٠).

[3] صحيح (الإرواء/٢٣١٩)، خ(١٢/٨٦/٦٧٨٧).

تكاكردن بۆ تاوانبار ناپەسەندە كاتێك فەرمانڕەوای لێ ئاگادار كرا

لەخاتو عائیشەوە گێڕدراوەتەوە: كە قورەیش زۆر گرنگییان بەو ئافرەتە مەخزومییە دا: كە دزی كردبوو هەوڵی ئەومیان دا: كەتۆڵە لێ ستاندنی لەسەر لابەرن، لەناوخۆیاندا كەوتنە مقۆ مقۆ وتیان: كێ باشە دەربارەی، قسە لەگەڵ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بكا؟ كێ دەتوانێو جورئەتی ئەوەی هەیە لەوڕووەوە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بدوێنێ جگە لە ئوسامە: كە خۆشەویستی پێغەمبەرەو زۆری لەدڵدا شیرینە؟ رایان سپارد بچێتە خزمەت پێغەمبەرو شەفاعەتی بۆبكا، ئوسامە چوو بۆ خزمەتی پێغەمبەرو لەوبارەوە قسەی لەگەڵ پێغەمبەر كرد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ» . ثُمَّ قَامَ فَخَطَبَ قَالَ: « يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا ضَلَّ مَنْ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ ، وَإِذَا سَرَقَ الضَّعِيفُ فِيهِمْ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ ، وَايْمُ اللَّهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعَ مُحَمَّدٌ يَدَهَا».[1] ئەوە دەربارەی ئەنجامنەدانی تۆڵەو حەدێك لە حودودەكانی خودا شەفاعەت دەكەی؟ دەتەوێ سزاو تۆڵەیەك كە خودا دیناوە جێبەجێ نەكرێ؟ پاشان هەڵسایە سەرپێو خەڵكەكەی كۆكردەوە وتارێكی بۆ دانو فەرمووی: ئەی خەڵكینە! بزانن ئەوەی گەلو نەتەوەكانی پێش ئێوەی گومڕا كرد ئەومبوو ئەگەر یەكێكی خاوەن دەسەڵاتو پیاو ماقوڵیان دزی بكردایە گوێی خۆیان لێ دەخەواندو وازیان لێ دەهێناو تۆڵەیان لێ نەدەستاند، ئەگەر بۆرە پیاوو لاوازو بێ دەسەڵاتیان دزی بكردایە دەستیان دەبڕیو تۆڵەی تاوانەكەی لێ دەسەندرا، سوێندم بەخودا ئەگەر فاتیمەی كچی موحەممەد دزی بكا ئەم نەفسی موحەممەدە بەدەستی خۆی دەستی دەبڕێ.

---

[1] متفق علیه: خ(٦٧٨٨/٨٧/٢)، م(١٦٨٨/١٣١٥/٣)، د(٤٣٥١/٣١/١٢).

واباشه ئەگەر موسوڵمانێك تاوانێكی كرد پەردەپۆش بكرێ‌و نەبرێتە لای فەرمانڕەوا

لە صەفوانی كوڕی ئومەیەوە ڕیوایەتكراوە، وتی: من لەمزگەوت نوستبووم جاجمێكم بەخۆدا دابوو، هی خۆم بوو سی دیرهەمی دەهێنا، پیاوێك هات لێی دزیم، دوایی كابرای دز دۆزرایەوە هێنرایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی كرد بەبڕینی دەستی. صەفوان دەڵێ: هاتمە خزمەت پێغەمبەرو عەرزیم كرد: ئەوە لەسەر دزینی شتێك كە بەهاكەی سی دیرهەمە دەستی ئەم كابرایە دەبڕی؟

ئەمن جاجمەكەی پێ دەفرۆشم‌و پارەكەشی لەسەردەكەم بەقەرز كەی بووی بمداتێ. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَهَلاَّ كَانَ هَذَا قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ».[1] دەی بۆ ئەمەت ئەنجام نەدا پێش ئەوەی دەعواكە بگاتە لای من. بۆ پێش ئەوەی ئەم كارە بڵاوبێتەوە ئاشكرابێ بەوشێوە پەردەپۆشت نەكرد؟

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ».[2] هەر موسوڵمانێك تاوانی موسوڵمانێك پەردەپۆش بكا، پەروەردگار لەپاداشی ئەوەدا لەدونیاو قیامەتدا تاوانەكانی دەپۆشێ.

واپەسەندو باشە، بەندە بۆ خۆشی ئەگەر تاوانێكی كرد بڵاوی نەكاتەوە پەردەپۆشی بكا. چونكە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كُلُّ أُمَّتِي مُعَافًى إِلاَّ الْمُجَاهِرِينَ ، وَإِنَّ مِنَ الْمَجَانَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلاً ،

---

[1] صحیح: (ص.د/٣٦٩٣) ، د(١٢/٦٢/٤٣٧١)، ن(٨/٦٨)، جة(٢/٨٦٥/٢٥٩٥).

[2] صحیح: (مختصر م/١٨٨٨)، م(٤/٢٠٧٤/٢٦٩٩)، ت(٢/٥٣٩/١٤٤٩).

ثُمَّ يُصْبِحَ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ ، فَيَقُولَ يَا فُلاَنُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا ، وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ». [١]

هەموو ئوممەتم تاوانیان پەردەپۆش دەكرێ جگە لەوانەی بۆخۆیان لە تاوانەكانیان لە هەڵدەدەن، تاوان دەكەن‌و بۆ خەڵكیشی باس دەكەن. بێگومان بەشێكە لەموجاهەرەو لە هەڵادان كە كابرا بەشەو تاوانێك دەكا، كە رۆژی لێ دەبێتەوە وێڕای ئەوەی خودا تاوانەكەی پەردەپۆش كردوە، كەچی بۆ خۆی لەخۆی ئاشكرا دەكاو دەڵێ: فلانكەس! من ئەمشەو ئەوەم كردو ئەوەم كرد!! خودا تاوانەكەی سرپۆش كردوەو كەس پێی نەزانیوە كەچی بۆ خۆی پەردە لەسەر خۆی هەڵدەداتەوە.

جێبەجێكردنی حدود لەسەر تاوانبار دەبێتە كەفارەتی تاوانەكەی

لە عوبادەی كوڕی صامیتەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: ئێمە لەخزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دانیشتبووین، فەرمووی: بەیعەتم لەگەڵدا بكەن‌و پەیمانم بدەنێ كە هاوبەش بۆ خودا دانەنێن‌و هیچ شتێك مەكەنە هاوەڵی خودا، دزی مەكەن زینامەكەن، ئایەتەكەی قورئانی لەوبارەوە هەموو خوێندەوە. ئەمجار فەرمووی: جا كەسێك پابەندی وادەو پەیمانی خۆی بێ، ئەوە پاداش‌و جەزای لەسەر خودایەو ئەو پاداشی دەداتەوە. كەسێكیش تاوانێكی لێ رودراو سزای شەرعی لەسەر جێبەجێ كرا ئەوە بۆی دەبێتە كەفارەت‌و ئەوەی (حق الله) بێ لەسەری لادەچێ. كەسێكیش تاوانێكی ئەنجام داو خودا بۆی سرپۆش كرد ئەوە عائید بەخودایە مەیلی لێ بوو لێی خۆش دەبێ مەیلی لێ بوو سزای دەدا[٢]

---

[١] متفق علیه: خ(١٨/٦٤/١)، م(١٧٠٩/١٣٣٣/٣)، ن(٧/١٤٨).

[٢] متفق علیه: خ(٦٠٦٩/٤٨٦/١٠)، م(٢٩٩٠/٢٢٩١/٤).

کێ سزاو تۆڵەی تاوانەکان جێبەجێ دەکا

ئەنجامدانی تۆڵەو سزاکان لەسەر تاوانبار دەبێ یان ئیمام یان جێگرەکەی ئەنجامی بدا. چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) تا لەژیان دابوو بۆ خۆی سەرپەرشتی جێبەجێکردنی دەکرد، دوا خۆیشی جێنشینەکانی بەوکارە هەڵدەسان. جاری وایش بووە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بریکاری بۆ خۆی داناوە تا ئەو ئەرکە جێبەجێ بکا، ئەوەتا جارێك فەرمووی: «وَاغْدُ يَا أُنَيْسُ إِلَى امْرَأَةِ هَذَا ، فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا».[1]

واتە: ئەی ئونەیس هەڵسە برۆ بۆلای ژنی ئەم کابرایە لێکۆڵینەوەی لەگەڵدا بکە، ئەگەر دانی بەتاوانی زیناکردندا نا بەردەبارانی بکە.

دروستە بۆ (سیَد)ی خاوەن کۆیلە، ئیقامەی حەد لەسەر کۆیلەی خۆی ئەنجام بدا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِذَا زَنَتِ الأَمَةُ فَتَبَيَّنَ زِنَاهَا فَلْيَجْلِدْهَا ، وَلاَ يُثَرِّبْ ، ثُمَّ إِنْ زَنَتْ فَلْيَجْلِدْهَا ، وَلاَ يُثَرِّبْ ، ثُمَّ إِنْ زَنَتِ الثَّالِثَةَ فَلْيَبِعْهَا ، وَلَوْ بِحَبْلٍ مِنْ شَعَرٍ».[2]

حەدی زینا

زینا حەرامەو یەکێکە لە تاوانە گەورەکان، قورئان دەفەرموێ: {وَلا تَقْرَبُوا الزِّنَى إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلاً – الإسراء/٣٢}.

لە عەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پرسیارم لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کرد ئاخۆ کام گوناه لەهەموو گوناهێك گەورەترە؟ فەرمووی: «أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ». ئەوە هاوەڵ بۆ خودا دابنێی وەلحال ئەو تۆی بەدی هێناوە. وتم: پاشان کام تاوان؟ فەرمووی:

---

[1] لەوە بەولاوە تەخریجەکەی دەهێنین.

[2] متفق عليه: خ(٦٨٣٩/١٦٥/١٢)، م(١٧٠٣/١٣٢٨/٣).

«وَأَنْ تَقْتُـلَ وَلَـدَكَ تَخَـافُ أَنْ يَطْعَـمَ مَعَـكَ» منـدالّى خـۆت بفـەوتێنى بيكـوژى لەترسى ئـەوەى خواردنـت لەگـەڵ بخوا، واتـە وابزانـى ئـەو رزقـى تـۆ دەخـواو ئەگـەر لەگـەڵت دابـێ هـەژارت دەخـا. وتم: پـاش ئـەوە چـى تاوانێـك زۆر گەورەيە؟ فەرمووى: «أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ».[1] ئەوەيە زينا لەگەڵ هاوسـەرى جيرانەكەتدا بكەى.

قورئان دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ لا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهاً آخَرَ وَلا يَقْتُلُـونَ الـنَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَلا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَاماً. يُضَاعَفْ لَـهُ الْعَـذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَاناً. إِلاَّ مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحاً فَأُوْلَئِـكَ يُبَـدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً – الفرقـان/٦٨–٧٠} موسـوڵمانى راستاڵ ئەوانەن كە بەندايەتى هەر بۆ خودا دەكەنو لەگەڵ خـودا خـوداى تـر ناپەرستن، بەناحەق نەفـسێك كـەخودا كوشـتنى حـەرام كـردوە نـاكوژن، زينـا ناكەن، كەسێك كارێكى ئاوا ناپەسەند ئـەنجام بـدا تووشـى سـزاى دۆزەخ دەبـێ رۆژى قيامەت سزاى دۆزەخى بـۆ دوو چـەندانە دەكرێتـەوە بەريـسوايى تێيـدا دەمێنێتەوە بۆ هەتا هـەتايێ. مەگـەر كەسـێك بـێ تۆبـە بكـاو ئيمـانى پتـەوى هەبێ كردەوەى باش ئـەنجام بـدا، ئـەو جـۆرە كەسـانە خـودا خراپـەكانيان بـۆ دەگۆڕێ بەچاكە.

لـە حـەديثى سـەمورەى كـوڕى (جنـدب الطويـل) دەربـارەى خـەوبينينى پێغەمبەر (درووودى خـوداى لەسـەر بـێ)دا هـاتووە دەڵـێ: پێغەمبـەر (درووودى خوداى لەسەر بێ) فـەرمووى: «فَانْطَلَقْنَا فَأَتَيْنَا عَلَى مِثْلِ التَّنُّورِ – قَالَ فَأَحْسِبُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ – فَإِذَا فِيهِ لَغَطٌ وَأَصْوَاتٌ – قَالَ – فَاطَّلَعْنَا فِيهِ ، فَإِذَا فِيهِ رِجَالٌ وَنِـسَاءٌ عُرَاةٌ ، وَإِذَا هُمْ يَأْتِيهِمْ لَهَبٌ مِنْ أَسْفَلَ مِنْهُمْ ، فَإِذَا أَتَاهُمْ ذَلِـكَ اللَّهَـبُ ضَوْضَـوْا –

---

[1] متفق عليه: خ(٦٨١١/١١٤/١٢)، م(٨٦/٩٠/١)، د(٢٢٩٣/٤٢٢/٦).

قَالَ – قُلْتُ لَهُمَا مَا هَـؤُلاَءِ قَـالَ: قَـالاَ فَـإِنَّهُمُ الزُّنَـاةُ وَالزَّوَانِـى».[١] رۆیشتین تـا گەییشتینە سەر چاڵێکی قوڵ وەکوو تەندور – راوی دەڵێ: وابـزانم پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی – کە گوێمـان راگـرتو سـەیرمان کـرد هەراو هۆریایەکی لێ دەهات، کە لێی وردبوینـەوەو روانیمـان پیـاوو ئـافرەتی روتو قوتی تێدابوون، لەژێر خۆیانەوە بڵێسەیان بۆ دەهات جا کە گـەرمایی‌و بڵێسەیان بۆدەهات دەستیان دەکرد بە هاوارو نوزانەوەو کڕوزانەوە، فـەرمووی بـەدوو هاوەڵەکـەم گـوت: ئەوانـە کـێن‌و چـێیان کـردووە ئـاوا سـزایان دەدرێ؟ وتیان: ئەوانە پیاوی زیناکەرو ئافرەتی زیناکەرن.

لـە ئیبنـو عەبباسـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فەرمووی: « لاَ يَزْنِى الْعَبْدُ حِينَ يَزْنِى وَهْـوَ مُـؤْمِنٌ ، وَلاَ يَـسْرِقُ حِـينَ يَسْرِقُ وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَشْرَبُ حِينَ يَشْرَبُ وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَقْتُـلُ وَهْـوَ مُـؤْمِنٌ». مـرۆڤ کـە زینـا دەکـا لەوکاتـەدا موسـوڵمان نامێنـێ، کـە دزی دەکـا لەوکاتـەدا ئیمـانی نامێنـێ، عـەرەقخۆر لـەکاتی عەرەقخواردنەوەکەیـدا ئیمـانی نامێنـێ، بکوژ کە موسوڵمانێك دەکوژێ لەوکاتە ئیمانی لێ دادەڕندرێ.

عیکریمـە دەڵـێ: بـە ئیبنـو عەبباسـم گـوت: ئیمـان‌و بـاوەڕ چـۆن لـەو تاوانبارە دادەڕندرێ؟ دەڵێ: ئیتر ئیبنو عەبباس پەنجەی دەستەکانی تێکنـان‌و پاشان پەنجەکانی لێك دەرهێنـان – جائەگـەر تۆبـەی کـرد بیروباوەڕەکـەی بـۆ دەگەڕێتەوە ئەمجار پەنجەکانی تێکنانەوە - .[٢]

زیناکەر ئەگەر موحصەن بوو واتە: پیاو ژنی هێنابوو یـان ئـافرەت شـوی کردبوو بە نیکاحی صەحیح جوتبوونیان بۆ دەستەبەر بوبـوو دوای ئـەوە بـە

---

[١] صحيح: (ص.ج/٣٤٦٢)، خ(٧٠٤٧/٤٣٨/١٢).

[٢] صحيح: (ص.ج/٧٧٠٨)، خ(٦٨٠٩/١١٤/١٢)، ن(٨٦٣).

ئیختیاری خۆیان ئەو تاوانەیان ئەنجامدا ئەوە حەدەکەیان رەجم کردنە تادەمرن.

له جابیری کوڕی عەبدوڵلای ئەلئەنصارییەوە ڕیوایەتکراوە: کە پیاوێك لەهۆزی ئەسلەم هاتە خزمەت پێغەمبەرو عەرزی کرد: کە تاوانی زینای ئەنجامداوە، چوارجار شایەتی لەخۆیدا، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بە بەردەبارانکردنی، ئەم پیاوە لەوەپێش ژنی هێنابوو.[1]

له ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کە عومەری کوڕی خەتاب رۆژێك وتاری بۆ موسوڵمانان دا؛ فەرمووی: پەروەردگار حەزرەتی موحەممەدی بەحەق‌و راستی رەوانەکرد، قورئانی بۆسەر نازڵ کردوە، لەو ئایەتانەی تێیدا نازڵ کراون ئایەتی رەجم بوون، خوێندومانەتەوەو لێیان حاڵی بووین‌و لەماناکەیان گەییشتین، بەگوێرەی ئایەتەکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) زیناکەری موحصەنی بەردەباران کرد، ئێمە هەروا دوای لەدونیا دەرچوونی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەوشێوە زیناکەری موحصەنمان بەردەبارانکردوە، دەترسم رۆژگارێکی زۆر تێپەڕێ‌و خەڵکی بڵێ: ئێمە له قورئاندا ئایەتی رەجمکردن نابینین، ئیتر بەم هۆیەوە خەڵکی واز لە ئەنجامدانی فەریضەیەکی وا بێنن کەخودا لە قورئاندا نازڵی کردوەو گومڕابین، رەجمکردن له قورئاندا حەق‌و چەسپاوەو پێویستە ئەنجام بدرێ لەسەر کەسێك موحصەن بێ‌و زینابکا چ پیاو بێ چ ژن بێ، بەمەرجێ شایەت هەبێ یان ئافرەتەکە سکی هەبێ یان لەرێی دان پیانانەوە بچەسپێ.[2]

---

[1] صحيح: (ص.د/٣٧٢٥) ، ت(١٤٥٤/٤٤١/٢)، د(٤٤٠٧/١١٢/١٢).

[2] متفق عليه: خ(٦٨٣٠/١٤٤/١٢)، م(١٦٩١/١٣١٧/٣)، د(٤٣٩٥/٩٧/١٢).

حەددو تۆڵەستاندن لەکۆیلە

ئەگەر غەیری مرۆڤی ئازاد – چ کەنیزەك بێ یان بەندە – زینای کرد رەجمی لەسەرنیە، وەڵێ پەنجا داری حەدی لێ دەدرێ، ئاماژە بە فەرمایشتی پەروەردگار {فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ – النساء/٢٥} ئەگەر کۆیلە بوو نە موحصەنو زینایان لێ رودرا ئەوە نیوەی سزای مرۆڤی ئازادیان لەسەرە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عەیاشی (المخزومی)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: عومەری کوڕی خەتاب فەرمانی پێ کردم لەگەڵ کۆمەڵە گەنجێکی قورەیشی، ئەرکی جەڵدە لێدانی کۆیلەو کەنیزەك بخەینە ئەستۆمان، ئیتر پەنجا جەڵدەمان لێ دەدا.

کەسێك بەزۆر زینایان پێ کرد حەدی لەسەر نیە

لە ئەبو عەبدوڕەحمانی (السلمي)یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: ئافرەتێکیان هێنایە لای عومەری کوڕی خەتاب کە ئەم ئافرەتە تینوایەتی تینی بۆ دێنێ بەلای شوانێکدا تێدەپەڕێو داوای ئاوی لێ دەکا، ئەویش پێی دەڵێ تاخۆتم تەسلیم نەکەی ئاوت نادەمێ، ئافرەتەکەش بەناچاری خۆی تەسلیم دەکاو زینای لەگەڵ دەکرێ. ئیتر حەزرەتی عومەر دەستی کرد بە ڕاوێژکردن لەگەڵ خەڵکدا دەربارەی رەجمکردنی ئافرەتەکە، حەزرەتی عەلی فەرمووی: ئەم ئافرەتە ناچاربووە، من وای بۆ دەچم ئەم ئافرەتە مەرەخەس بکرێو تۆڵەی زینای لێ نەسەندرێ.[1]

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٣١٣)، هق(٨/٢٣٦).

تۆڵەی زیناکەر کە موحصەن نەبێ

قورئان دەفەرموێ: {الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ}. ئافرەتی زیناکەرو پیاوی زیناکەر ئەگەر زینایان کردو موحصەن نەبوون، ئەوە هەریەکەیان سەد جەڵدەیان لێ بدەن، هیچ بەزەییتان پیانەیەتەوە بەباشی یاسای خودا جێبەجێ بکەن، ئەگەر ئێوە ئیمانتان بەخوداو بەرِۆژی دوایی هەیە، با کۆمەڵێك لە موسوڵمانان ئامادەی تۆڵە لێ ستاندنو سزادانی ئەو دوو زیناکەرانەبن.

لە زەیدی کوڕی خالیدی جوهەنیی‌یەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بەگوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیست: کەفەرمانی کرد دەربارەی کەسێك کە زینای کردبێو موحصەن نەبێ سەد جەڵدەی لێ بدرێو ساڵێکیش لە وڵاتی خۆی دوور بخرێتەوەو ئازاری غەریبی بچێژێ.[1]

لە عوبادەی کوڕی صامیتەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: « خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلاً الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَنَفْيُ سَنَةٍ وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ».[2] لەمنەوە فێربنو بڕیار وەربگرن، لەمنەوە فێربنو بڕیار وەربگرن، بێگومان پەروەردگار یاساو ڕێسای تۆڵە ستاندن لە ئافرەتانی زیناکەری رون کردۆتەوە. کچو کوڕ ئەگەر زینایان لێ رودرا هەریەکەیان سەد جەڵدەی لێ دەدرێ، پیاوو ژن ئەگەر بەشێوەی شەرعی لەوەپێش پرۆسەی هاوسەرگیرییان ئەنجام دابێو ئەمجار زینایان لێ رودرا، ئەوە هەریەکەیان سەد داری حەدی لێ دەدرێو ئەمجار بەردەباران دەکرێن.

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٣٤٧) ، خ(٦٨٣١/١٥٦/١٢).

[2] صحيح: (مختصر م/١٠٣٦)، م(١٦٩٠/١٣١٦/٣)، د(٤٣٩٢/٩٣/١٢).

به چ بەڵگەیەك سزاو حەدی زینا دەچەسپێ؟

حەد بە یەکێك لەدوو شت دەچەسپێ، دان پیانـان، شـایەت. هەرکەسێك بـۆ خـۆی دان بـەوەدا بنـێ کـە زینـای کـردوە ئـەوە جێبـەجێ کردنـی حـەدی لەسەر دەچەسپێ، ئامـاژە بـەوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) ماعیزو (ألغامدیة)ی بـەردەباران کـردن لـە ئاکامی دان پیانـانی خۆیـان لەسـەر خۆیان کەوا زینایان کردوە.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویـەتی: کاتێـك مـاعیزی کـوڕی مالیك هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دانی بەوەدانا کـە زینای کردووە، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێـی فـەرموو: « لَعَلَّـكَ قَبَّلْتَ أَوْ غَمَزْتَ أَوْ نَظَرْتَ». لەوانەیە ماچت کردبێ، لەباوەشت گرتبێ، سەیرت کردبێ ؟! مـاعیز وتـی: نەخـەیر ئـەی پێغەمبـەری خـودا! هـیچ کامـێ لەوانـە نەبوون، فەرمووی: «أَنِكْتَهَا» سواری بـووی‌و لەگـەڵی‌دا جوتبـووی؟ وتـی بـەڵێ لەگـەڵی جوتبـوم. جـا ئیبنـو عـەبباس دەفـەرموێ: ئـیتر پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی‌دا بە بەردەبارانکردنی.[1]

لە سولەیمانی کوڕی بوڕەیدەوە ئەویش لەباوکی‌یـەوە دەگێڕێتـەوە دەڵێ: ئافرەتێکی خێڵی غامیـد لـەهۆزی (الأزد) هاتـە خزمـەت پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بـێ) وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! پـاکم بکـەرەوە، پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَيْحَكِ ارْجِعِي فَاسْتَغْفِرِي اللَّـهَ وَتُـوبِي إِلَيْهِ». هـاوار بـۆ تـۆ، سـەربەقوڕ، پاشـگەزبەرەوەو داوای لێخۆشـیبوون لـەخودا بکە، ئافرەتەکە وتی: ئایا دەتـەوێ لـەدان پیانانەکـەم ژیـوانم بکەیـەوە وەکـوو چۆن ویستت ماعیز ژیوان بکەیەوە، کار لەکار ترازاوە، فـەرمووی: «وَمَا ذَاكِ»؟

---

[1] صحیح: (ص. د/٣٧٢٤)، خ (١٢/١٣٥/٦٨٢٤)، د (١٢/١٠٩/٤٤٠٤).

چی ڕویداوه؟ وتی: من دووگیانم له ئاکامی زیناوه، فەرمووی: «آنْتِ»؟ تۆ دووگیانی لەئاکامی زیناوه؟ وتی بەڵێ: ئەمجار پێی فەرموو: «حَتَّى تَضَعِي مَا فِي بَطْنِكِ». بڕۆرەوه چاوەڕوان بە تا منداڵەکەت دەبێ، ڕاوی دەڵێ: پیاوێکی ئەنصاری حەواندنەوەی ئافرەتەکەی لەئەستۆ گرت هەتا منداڵەکەی بوو، کابرای ئەنصاری هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد ئافرەتە غامیدییەکە منداڵەکەی لێ بۆوه، فەرمووی: «إِذًا لاَ نَرْجُمَهَا وَنَدَعَ وَلَدَهَا صَغِيرًا لَيْسَ لَهُ مَنْ يُرْضِعُهُ». کەوابێ ئێمە نایەین بەردەبارانی بکەین‌و منداڵەکەی بەزارۆکی بمێنێتەوه کەس نەبێ شیری بداتێ، کابرایەکی ئەنصاری دەستی هەڵبڕی‌و عەرزی کرد ئەی پێغەمبەری خودا! من ئەرکی شیرپێدانی له ئەستۆ دەگرم، ڕاوی حەدیثەکە دەڵێ: ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانیدا ئافرەتەکە بەردەباران کرا.[1]

ئەگەر هاتوو کابرا لەدانپێدانەکەی پاشگەزبووەوه وازی لێ دەهێنرێ، ئاماژه بەو حەدیثەی نوعەیمی کوڕی هەززال ڕیوایەتی کردووه دەڵێ: ماعیزی کوڕی مالیك هەتیو بوو لەژێر چاودێری باوکم‌و لەژێر سایەی ئەودا پێگەیی. لەگەڵ کەنیزەکێك تووشی تاوانی زینابوو....... تاکۆتایی حەدیثەکە، کە دەفەرموێ: «فَأَمَرَ بِهِ أَنْ يُرْجَمَ – قَالَ – فَأُخْرِجَ بِهِ إِلَى الْحَرَّةِ فَلَمَّا رُجِمَ فَوَجَدَ مَسَّ الْحِجَارَةِ جَزَعَ». پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بە بەدەربارانکردنی، ئیتر ئەوەبوو بردرا بۆ (الحرة) کە کەوتۆتە قەراخی مەدینە، جا کەبەردەباران کرا ئازاری بەردەکانی پێ گەیی لە دانپێدانەکەی پاشگەز بۆوەو ویستی خۆی قوتار بکاو هەڵات عەبدوڵڵای کوڕی ئونەیس ڕوبەڕوی بویەوه، هاوەڵەکانی تری دەستەوەستاند بوون‌و بۆیان نەگیرایەوه،

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٠٣٩)، م (٣/١٣٢١/١٦٩٥).

ئیتر عەبدوڵڵا لولاکە حوشترێکی پیا ماڵیو کوشتی، پاشان هاتە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ڕوداوەکەی بۆ گێڕایەوە، فەرمووی: «هَلاَّ تَرَكْتُمُوهُ لَعَلَّهُ أَنْ يَتُوبَ فَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَيْهِ».[1] دەی بۆچی وازتان لێ نەهێنا، بەڵکوو تۆبەی بکردایەو خودا تۆبەی لێ قبوڵ بکردایە.

لە ڕیوایەتێکی تردا کە لەجابیری کوڕی عەبدوڵڵاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە گەڕاینەوە بۆ خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَهَلاَّ تَرَكْتُمُوهُ وَجِئْتُمُونِي بِهِ»؟ دەی بۆ وازتان لێ نەهێناو بیهێنن بۆلای من؟ بۆ ئەوەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێکۆڵینەوەی لەگەڵ بکا. نەك بۆ ئەوەی حەدەکەی لەسەرلابا واتە: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەو فەرموودەی فەرموو مەبەستی لێکۆڵینەوەو توێژینەوە بوو بۆ ئەوەی ئەگەر شوبهەیەکی تێدا بەدی کرد بەهۆی ئەو شوبهەوە حەدەکەی لەسەر هەڵگرێ، خۆ ئەگەر شوبهەی تێدا نەبینی حەدەکەی لەسەر تەنفیز بکا، کەواتە مەبەست ئەوە نیە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی بەهاوەڵان کردبێ وازی لێ بێنن، هەروا ئەوە ناگەیەنێ کە هەڵاتنی تاوانبار لەحەدو هەوڵدانی بۆ خۆ قوتار کردن دەچێتە خانەی ئەو شتانەی دەبنە لەمپەڕ لە ئەنجامدانی حەد بۆیە فەرمووی: «فَهَلاَّ تَرَكْتُمُوهُ وَجِئْتُمُونِي بِهِ».

حوکمی کەسێك دان بەوەدا بنێ کە زینای لەگەڵ فلان ئافرەت کردووە

ئەگەر پیاوێك دانی بەوەدانا کە خۆی زینای لەگەڵ فلان ئافرەت کردووە، ئەوە حەددی شەرعی لەسەر ئەنجام دەدرێ. ئەمجار ئافرەتەکە

---

[1] صحيح دون قوله (لعله أن.......) (ص. د/٣٧١٦)، د (١٢/٩٩/٤٣٩٦).

ئەگەر ئەویش ئیعترافی لەسەر خۆی کرد حەددی شەرعی لەسەر جێبەجێ دەکرێ، ئەگەر نکوڵیشی لێکرد ئەوە حەددی لێ نادرێ.

له ئەبو هورەیرەو زەیدی کوڕی خالیدەوە ڕیوایەتکراوە: کە دوو پیاو کێشەیان لەنێواندا پەیدا بوو، چوونە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) یەکێکیان وتی: بەگوێرەی نامەی خودا دادگاییمان بکەو بڕیارمان لەنێواندا بدە. ئەویتریان تێگەیشتوتر بوو وتی بەڵێ: ئەی پێغەمبەری خودا! بەگوێرەی قورئان حوکم بکە لەنێوانماندا ئیزنیشم بدە با قسە بکەم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: {تَكَلَّمْ} دەی قسەی خۆت بکە. کابرا وتی کوڕەکەم لای ئەم کابرایە بەکرێ گیراو بوو ڕەنجبەری بوو، زینای لەگەڵ ژنی ئاغاکەی کردووە، پرسیارم کردووە پێیان ڕاگەیاندوم کە ئەوەی لەسەر کوڕەکەمە ئەوەیە: بەردەباران بکرێ، منیش سەد سەر مەڕم بۆ کردووە بەفیدیەو کەنیزەکێکیشم داوە. دوایی پرسیارم لە زانایان کردووە وتیان: ئەوەی لەسەر کوڕەکەت پێویستە ئەوەیە سەد داری حەددی لێ بدرێو ساڵێکیش لەزێدی خۆی دوور بخرێتەوە. بەردەبارانکردن بۆ ژنی کابرایە.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَمَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللَّهِ ، أَمَّا غَنَمُكَ وَجَارِيَتُكَ فَرَدٌّ عَلَيْكَ». سوێندم بەوکەسەی کە گیانی منی بەدەستە ئەمن بەگوێرەی قورئان حوکم دەکەم لەنێوتاندا، مەڕەکانو کەنیزەکەکەت دەگەڕێندرێتەوە بۆت، ئەمجار فەرمانی کرد سەد داری حەددیان لەکوڕی کابرا دا، ساڵێکیش لەزێدی خۆی دوور خرایەوە، فەرمانیشی بە ئونەیسی (الأسلمي) کرد کەبچێ بۆلای ژنی کابرا

ئەگەر دانی نا بە تاوانەکەیدا بەردەبارانی بکا، ئافرەتەکە دانی نا بەوەی کەڕاستە زینای کردووە، ئیتر ئونەیس ڕەجمی کرد[1]

چەسپاندنی زینا بەهۆی شایەت

پەروەردگار دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَداً وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ – النور/٤}: ئەوانەی بوختان بۆ ئافرەتی داوێنپاك هەڵدەبەستن و پاشان بۆ چەسپاندنی داواکەیان ناتوانن چوار شایەت ئامادە بکەن، یەکی هەشتا داری حەددیان لێ بدەن لەتۆڵەی بوختان هەڵبەستنەکەیاندا، ئەوانە بەم بوختان هەڵبەستنەیان فاسق بوون شایەتیدانیان لێ قبوڵ ناکرێ.

جا ئەگەر چوار پیاوی موسوڵمانی عاقڵ شایەتییاندا بەوەی: کە بەچاوی خۆیان دیتویانە هینی فلان کەس لەوانێکی فلاندا وەکوو کلچیوك لەناو کلداندا یان دۆڵچە لەناو بیردا دەهاتوو دەچوو، ئەوە پیاوەکەو ئافرەتەکەش هەردووکیان داری حەددیان لێ دەدرێ.

ئەگەر سێیان شایەتیداو چوارەمینیان شایەتی نەدا، ئەوە زیناکە ناچەسپێ و سێ شایەتەکە بە بوختانکەر لە قەڵەم دەدرێن و داری حەددی بوختانیان لێ دەدرێ. ئامازە بە بەمانای ئایەتەکە... هەروا ئامازە بەو ریوایەتەی لە قەسامەی کوڕی زوهەیرەوە هاتووە: کە دەڵێ: کاتێك ئەوەی ئەبو بەکرەو (المغيرة) رویدا، - ئەمجار حەدیثەکەی گێڕایەوە – دەڵێ: بانگی شایەتەکانیان کرد بۆ شایەتیدان، ئەوەبوو ئەبو بەکرەو شیبلی کوڕی میعبەدو ئەبو عەبدوڵلا (نافیع) شایەتییاندا، ئیمامی عومەر (ڕەزای خودای

---

[1] متفـــــق عليـــــه: خ (٢٧، ٦٨٢٨/١٣٦/١٢)، م (٩٧/١٦٩٨/١٣٢٤/٣)، د (٤٤٢١/١٢٨/١٢)، ت (١٤٥٨/٤٤٣/٢)، جه (٢٥٤٩/٨٥٢/٢)، ن (٢٤٠/٨).

لێ بێ) کاتێك ئەم سێیە شایەتیاندا وتی: بەڕاستی ئیشی ئەبو بەکرە قورس بوو، جا کە زیاد هات بۆ ئەوەی شایەتی بداو شایەتەکان ببنە چوار عومەر پێی فەرموو: خوا یاربێ بەحەق‌و ڕاستی شایەتی دەدەی، زیاد وتی: من ناتوانم شایەتی زینا بدەم بەو شێوە بڵێم بەچاوی خۆم دیومە هینی کابرا لەوانێکی فلاندا بوو، وەڵێ من شتێکی نەشیاو خراپم بینی، ئیمامی عومەر وتی: (الله أكبر) زیناکە نەچەسپا. داری حەددی بووختانیان لەسێ شایەتەکە بدەن، ئەوەبوو داری حەددیان لێ دان، قەسامە: کەڕاوی حەدیثەکەیە دەڵێ: ئەبو بەکرە دوای جەڵدە لێدانەکەش وتی: شایەتی دەدەم ئەو کابرایە زینای کرد، ئیمامی عومەر ویستی دووبارە داری حەدی بوختانی لێ بداتەوە، ئیمامی عەلی نەهی لێ کرد فەرمووی: ئەگەر جەڵدەی بوختانی لێ بدەی، دەبێ (المغيرة)ی هاوڕێشت بەردەباران بکەی، ئیتر عومەر وازی لێ هێناو سەرلەنوێ داری حەدی بوختانی لێ نەدایەوە.[1]

حوکمی کەسێك زینا لەگەڵ مەحرەمی خۆی بکا

کەسێك زینا لەگەڵ مەحرەمی خۆی بکا سزاکەی کوشتنە موحصەن بێ یان غەیرە موحصەن بێ. ئەگەر مەحرەمی خۆی مارە بکا، دەشکوژرێ‌و ماڵەکەشی داگیر دەکرێ.

لە (البراء) گێڕدراوەتەوە دەڵێ: توشی مامم بووم، ئالایەکی پێ بوو پێم وت: بۆ کوێ دەچی؟ وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ناردومی بچم بۆسەر پیاوێك باوەژنی خۆی مارە کردۆتەوە دوای مردنی باوکی، فەرمانی پێ کردووم لەملی بدەم ماڵ‌و سامانیشی وەربگرم.[2]

---

[1] إسناد صحيح (الإرواء ٨/٢٩)، هق (٨/٣٣٤).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٣٥١)، صحيح: (ص.) (ص. جه/٢١١١)، (١٢/١٤٧/٤٤٣٣).

حوكمی كەسێك بچێتەلای ئاژەڵو شتی وا

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ وَقَعَ عَلَى بَهِيمَةٍ فَاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوا الْبَهِيمَةَ».[١] كەسێك كاری جوتبوونی لەگەڵ ولاخو ئاژەڵو شتی وادا كرد بیكوژنو حەیوانەكەش بكوژن.

سزای نێربازی

ئەگەر كەسێك نێربازی لەگەڵ ئادەمیزادی نێرینەدا كردو هێنەكەی خۆی ئاودیوی كۆمی كرد، سزای هەردووكیان كوشتنە موحصەن بێ یان غەیرە موحصەن.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ».[٢] هەركاتێك كەسانێكتان بینی پەیڕەوی قەومی لوطیان دەكرد نێر سواری نێر دەبوو ئەوە بكەرو ئیش لەگەڵ كراو (فاعلو مفعول) بكوژن.

سزای بوختان

لێرەدا بوختان: بریتییە لەوە تۆمەتی زینا پاڵ داوێنپاكێك بدرێ، بەم جۆرە بە یەكێك بڵێ: شرواڵ پیس، زیناكەر، یان هەر دەستەواژەو كەلیمەیەك كە مانای زیناو شرواڵ پیسی بگەیەنێ.

بوختان یەكێكە لەتاوانە گەورە بەهیلاكبەرەكان، قورئان دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعِنُوا فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ – النور/٢٣} بێگومان ئەوانەی بوختان بەئافرەتی داوێنپاكی بێ

---

[١] حسن صحيح (ص. ت/١١٧٦)، ت (٢/٨/١٤٧٩)، د (١٢/١٥٧/٤٤٤٠).

[٢] صحيح: (ص. جه/٢٠٧٥)، ت (٣/٨/١٤٨١)، د (١٢/١٥٣/٤٤٣٨).

ئاگاو خەبەرو موسوڵمان دەکەن، نـەفرینیان لێ کـراوە لـەدونیاو لەقیامەتـداو سزای بەئێش‌و سامناکیان بۆ بڕیار دراوە.

لـە ئـەبو هـورەیرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». خۆتـان بپـارێزن لـە حـەوت تاوانە بەهیلاکبەرەکە، هاوەڵان عـەرزیان کـرد ئـەو تاوانانـە چی‌و چین ئـەی پێغەمبەری خودا!؟ فەرمووی: «الشِّرْكُ بِاللَّهِ ، وَالسِّحْرُ ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ، وَأَكْلُ الرِّبَا ، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ، وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلاَتِ»[1] هـاوەڵ دانـان بـۆ خـودا، سیحرو جادوبـازی، کوشـتنی نەفـسی موسـوڵمان کـە خـودا حـەرامی کـردووە مەگـەر بەحـەق، خواردنی ڕیباو سود، خواردنی ماڵی هەتیو، پشت هەڵکردن لەبـەرەی جـەنگ‌و هـەڵاتن لەغـەزا، بوختـانکردن بـە ئـافرەتی داوێنپـاکی بـێ ئاگـاو خەبـەرو موسوڵمان.

کەسێك بوختان بە موسوڵمانێك بکا هەشتا داری حەدی لێ دەدرێ وەکوو پەروەردگار دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَداً وَأُوْلَئِكَ هُمْ الْفَاسِقُونَ ـ النور/٤} ئەوانەی بوختان بە ئافرەتی داوێنپاك دەکەن، پاشان چوار شایەت ناهێنن بۆ ڕاستی داواکەیان هەشتا داری حەدیان لێ بدەن‌و هـەرگیز شـایەتیان لێ وەرمەگرنەوە، ئەوانە فاسق‌و تاوانبارن.

نەفرین کردنی ژن‌و مێرد لەیەکتری (اللعان)

لـە ئیبنـو عەبباسـەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: کـە هـیلالی کـوڕی ئومەییـە بوختانی بۆ ژنەکەی هەڵبەست، لەخزمـەت پێغەمبـەردا ئـەوەی ڕاگەیانـد کـە

---

[1] متفق علیه: (ص. ج/١٤٤).

خێزانەکەی لەگەڵ (شەریکی کوڕی سەحماء)دا زینای کردووە، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو بەڵگەو شایەت بێنە ئەگینا داری حەدی بوختانکردن لەپشتت دەدەم، هیلال وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! چۆن دەبێ کە یەکێك لەئێمە پیاوێکی بینی بەسەر ژنەکەیەوە بچێ بگەڕێ بەدوای شایەتدا؟ بەڵام پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هەر دەیفەرموو: «الْبَيِّنَةَ وَإِلاَّ حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ». شایەت بێنە ئەگینا داری حەد لە پشتت دەدرێ، هیلال وتی: سوێندم بەو کەسەی تۆی بەحەق رەوانە کردووە، من راست دەکەم‌و بوختان ناکەم، دڵنیام پەروەردگار سروش نازڵ دەکاو پشتی من لەداری حەد دەپارێزێ، ئیتر حەزرەتی جوبرائیل هاتە خوارو ئایەتی {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلاَّ أَنفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنْ الصَّادِقِينَ – النور/٦} بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) هێنا ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بەدووی ژنەکەی هیلالی‌دا نارد، هیلالیش هات شایەتی دا. پێغەمبەریش دەیفەرموو: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ»؟ خودا ئاگادارەو دەزانێ کە یەکێکتان درۆ دەکا. ئەمجار ئافرەتەکە هەڵسا شایەتی خۆی دا چوار جار شایەتیەکەی دا، کە گەیشتە جاری پێنجەم رایانگرت پێیان گوت ئەمەیان (موجبە)و چەسپێنەرە ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئافرەتەکە هەڵوێستەیەکی کردو تۆزێك بێ دەنگ بوو، بەجۆرێك گومانی ئەوەمان برد، کە لەشایەتیەکەی ژیوان دەبێتەوە، پاشان وتی: حەیای قەومەکەم نابەم ئەو ئابڕو بردنە ناخەمە سەرشانی خۆم، ئیتر پێومرۆیی وتەکانی لیعانی تەواو کردن، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَبْصِرُوهَا فَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَكْحَلَ الْعَيْنَيْنِ سَابِغَ الأَلْيَتَيْنِ خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ ، فَهُوَ لِشَرِيكِ بْنِ سَحْمَاءَ» بزانن ئەگەر ئەم ئافرەتە منداڵێکی بە وەلەد هێنا چاوڕەش‌و چاوگەورە سمت‌و کەفەڵ زل‌و قول‌و قاچ ئەستور

ئـەوە مانـای وایـە منداڵەکـە لـە شـەریکی کـوڕی سـەحماء پەیـدا بـووە. کـە ئافرەتەکە منداڵی بوو دەق سەروشکڵی بەوشێوە بـوو کـە پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) دەسـت نیـشانی کـرد، ئـیتر پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بێ) فـەرمووی: «لَوْلاَ مَا مَضَى مِنْ كِتَـابِ اللَّـهِ لَكَـانَ لِـي وَلَهَـا شَـأْنٌ»[1] ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە قورئان ئـەوەی بڕیوەتـەوە حوکمەکـەی وا ئاڕاسـتە کردووە، ئەگینا من دەربارەی ئەو ئافرەتە جۆرێکی تر هەڵس‌وکەوتم دەکرد.

ئەو حوکم‌و ئاکامانەی بەهۆی لیعان دێنەدی

ئەگەر ژن‌و مێرد لیعانیان کـرد بـەم نـەفرین لێکردنـەیان ئـەم حوکمانـە دێنە دی.

١- لێـك جیابوونـەوەی ژن‌و مێـردو نـەمانی گرێبەسـتی نێوانیـان ئامـاژە بەحەدیثی ئیبنو عومەر کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەری خودا ڕێ‌و ڕەسمی لیعانی لەنێوان پیاو ژنێکی ئەنصاریدا ئەنجامداو لێکی جیاکردنەوە.[2]

٢- لێك حەرامبوونیان لەیەکتری بۆ هەتا هەتایە، ئاماژە بە قەولی سەهلی کوڕی سەعد کە دەڵـێ: (فَمَضَتِ السُّنَّةُ بَعْـدُ فِـي الْمُتَلاَعِنَـيْنِ يُفَـرَّقُ بَيْنَهُمَـا ثُـمَّ لاَ يَجْتَمِعَانِ أَبَدًا).[3] سوننەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسـەر بـێ) وا بـەڕێوە چـووەو چەسـپاوە کـە هـەر ژن‌و مێردێـك لیعـان لەگـەڵ یـەکتر بکـەن لێـك جیابکرێنەوەو بەهیچ جۆرێك دروست نەبێ ببنەوە بە ژن‌و مێردی یەکتری.

٣- مارەیی ئافرەتە لیعان لەگەڵ کراوەکە دەچەسپێ‌و مافی خۆیەتی دەبێ وەری بگرێ. ئاماژە بـەو حـەدیثـەی ئـەییوب لـە سـەعیدی کوڕی جوبـەیرەوە

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٠٩٨)، خ (٨/٤٤٩/٤٧٤٧)، د (٦/٣٤١/٢٢٣٧)، ت (٥/١٢/٣٢٤٩).

[2] متفق عليه: خ (٩/٤٥٨/٥٣١٤)، م (١٤٩٤ – ٢/١١٣٣/٩).

[3] صحيح: (الإرواء/٢١٠٤)، د(٦/٣٣٧/٢٢٣٣)، هق(٧/٤١٠).

ریوایەتی کردوە دەڵێ: بە ئیبنو عومەرم گوت: پیاوێك بوختانی بۆ ژنەکە هەڵبەست پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چ بڕیارێکی دا؟ وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ژن‌و مێردەکەی خێڵی (بەنی عەجلانی) لێك جیا کردنەوەو فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ». خودا ئاگادارەو دەزانێ یەکێکتان درۆدەکا، ئایا کامتان لە هەڵوێستی خۆی پاشگەز دەبێتەوەو تۆبە دەکا؟

هیچ کامیان لە هەڵوێستی خۆیان پەشیمان نەبوونەوە، دوبارە فەرمووی: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ». هیچ کامیان پاشگەز نەبوونەوە. بۆجاری سێیەم فەرموویەوە: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ». ئیتر هەردوکیان سووربوون لەسەر هەڵوێستی خۆیان، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بڕیاری لێك جیابوونەوەیانی داو لێکی جیاکردنەوە.

ئەمجار ئەییوب دەڵێ: عەمری کوڕی دینار پێی وتم: لە فەرموودەکەدا شتێك هەیە نابینم بیگێڕیەوە، ئەویش ئەوەیە دوای لێك کردنەوەیان پیاوەکە وتی: ئەو ماڵ‌و سامانەی کردومە بە مارەیی بۆی چۆن‌و کەی لێی وەربگرمەوە؟ ئایا ئەو ماڵەم بەفیڕۆ دەڕوا؟ وتی: بەکابرا گوترا: «لاَ مَالَ لَكَ ، إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتَ بِهَا ، وَإِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَهُوَ أَبْعَدُ مِنْكَ».[1] حەقی ئەوەت نیە داوای مارەییەکە بکەی هیچ ماڵێکت لای ئافرەتەکە نیە، چونکە ئەگەر راست بکەی ئەوە (دخولت پێ کردوە) بەوە مارەییەکە بۆتە ماڵی خۆی‌و چەسپاوە. خۆ ئەگەر درۆبکەی لە لیعانەکەتدا ئەوە زۆر ناڕەواو دوورە لە حەق ئەتۆ داوای مارەییەکەی لێ بکەی، بۆئەوەی دوو ستەمی لێ نەکرێ

[1] متفق عليه: خ(٥٣١١/٤٥٦/٩)، م(١٤٩٣/١١٣٠/٢)، د(٢٢٤١،٤٠/٣٤٧/٦).

ستەمێکیان حەیاچـونو نـاو زڕانـدنی بـەو تۆمەتـەی پاڵـت داوە. دووەمیـان داواکردنەوەی ماڵێك کە بەشێوەی شـەرعی پێـت داوە بوومتـە مـاڵی حـەڵاڵی خۆی.

٤- منداڵەکە دەخرێتە پاڵ ژنە لیعان لەگەڵ کراوەکە، ئاماژە بە حەدیثـی ئیبنو عومەر کە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) ڕێو ڕەسمی لیعانی لەنێوان پیاوێكو ژنەکەیدا ئەنجام دا، پیاوەکـە خـۆی بـێ بـەری کـرد لـەو منداڵـەی ژنەکـە بەوەلـەدی هێنـابوو، ئـیتر پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لێکی جیاکردنەوەو منداڵەکەشی پـاڵ ئافرەتەکـە دا.[1]

٥- چەسپانو هەبوونی میرات لێك گرتن لەنێوان ئافرەتە لیعان کەرەکـەو منداڵەکەی. ئاماژە بـە قـسەکەی ئیبنـو شـیهاب: کـە لـە حـەدیثـەکـەی سـەهلی کـوڕی سـەعددا هـاتووە دەفـەرموێ: «فَكَانَـتِ الـسُّنَّةُ بَعْـدَهُمَا أَنْ يُفَـرَّقَ بَـيْنَ الْمُتَلاَعِنَيْنِ ، وَكَانَتْ حَامِلاً ، وَكَانَ ابْنُهَا يُدْعَى لأُمِّهِ ، قَـالَ ثُـمَّ جَـرَتِ الـسُّنَّةُ فِـي مِيرَاثِهَا أَنَّهَا تَرِثُهُ وَيَرِثُ مِنْهَا مَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ».[2]

تۆڵەو حەددی دزیکردن

ئـاینی ئیـسلام پارێزگـاریکردنی مـاڵو سـامانی بـەکارێکی پێویـستو زەروری داناوەو جەختی لەسەر کردۆتەوە. ئەصڵو واقیع لەهـەموو شتێك دا ئیباحەیـە مەگـەر بەڵگـەی پێـچەوانە بێتەکایـەوە. هـەروا نـەهی کـردوە لـە پەیـداکردنی مـاڵو سـامان لەڕێگـەی حەرامـەوە، هۆکـارو ڕێبـازە یاسـاغەکانی

[1] متفـــق علیـــه: خ(٥٣١٥/٤٦٠/٩)، م(١٤٩٤/١١٣٢/٢)، د(٢٢٤٢/٣٤٨/٦)، ت(١٢١٨/٣٣٨/٢)، ن(٦/١٧٨)، جة(٢٠٦٩/٦٦٩/١).

[2] متفق علیه: خ(٥٣٠٩/٤٥٢/٩)، م(١٤٩٢/١١٢٩/٢)، د(٢٢٣٥/٣٣٩/٦).

پەیداکردنی ماڵیشی رونکردۆتەوە {وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ – الأنعام/١١٩} بێگومان ئەوەی حەرامكراوە لەئێوە بۆتان رون كراوەتەوە.

هەڵبەتە جۆرێكیش لە كاسبی حەرام دزیكردنە، واتە هەڵگرتنو دزینی ماڵی غەیر بەشێوەیەك پەنامەكیو شاردنەوەی تێدابێو كابرای دز هەوڵ بدا كارەكەی بشارێتەوەو پێی نەزاندرێ.

ئاشكراشە دزیكردن لەتاوانە گەورەكانەو حەدو سزای بۆ دیاریكراوە لە قورئانو فەرموودەی پێغەمبەردا شیكراوەتەوەو كۆڕای ئوممەتی ئیسلامی لەسەر دامەزراوە.

قورئان دەفەرموێ: {وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ – المائدة/٣٨} پیاوو ئافرەت ئەگەر دزییان كردو تاوانەكەیان لەسەر چەسپا دەستیان ببڕن لە تۆڵەی ئەوەی ئەنجامیان داوە... ئەم دەسبڕینە ئیهانەو سوكایەتی پێكردنێكە لەخوداوە بۆیان، خودا باڵادەستە بەسەر هەموو شتێكداو هەموو بڕیارو حوكمێكی حیكمەتەو بێ هودەیی تێدانیە.

لە عەبدوڵڵای كوڕی عومەرەوە ڕیوایەتكراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەستی دزێكی بڕی لەسەر دزینی مەتاڵێك نرخەكەی سێ درهەم بوو [(١)].

ئیبنولمونذیر دەڵێ: زانایان كۆڕایان هەیە لەسەرئەوە پێویستە دەستی دز ببڕدرێ بەمەرجێك دوشایەتی موسوڵمانی ئازادی عادڵ شایەتی لەسەر بدەن.[(٢)]

[(١)] متفق علیه: خ(٦٧٩٥/١٢/٩٧)، م(١٦٨٦/١٣١٣/٣)، ت(١٤٧٠/٣/٣).

[(٢)] الإجماع: ٦٢١/١٤٠.

ئەگەر بابایەکی عاقڵو باڵغ بە ئیختیاری خۆی دزی کرد بۆ خۆی دانی بەدزیەکەیدا نا یان دوو شایەت شایەتییان لەسەردا، ئەوماڵەی دزی بووی گەیشتبووە حەدی نیصابو لەشوێنی پارێزراوی شیاودا دزی بووی، ئەوە پێویستە دەستی ببڕدرێ.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ تُقْطَعُ يَدُ السَّارِقِ إِلاَّ فِي رُبْعِ دِينَارٍ فَصَاعِدًا».[1] دەستی دز نابڕدرێ هەتا بڕی ئەوەی دزیویەتی نەگاتە روبعێكو زیاتر.

ئیبنولمونذیر دەڵێ: زانایانی موسوڵمان کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە بڕینی دەستی دز پێویست نابێ هەتا کابرا ماڵەکە لەشوێنی شیاوی خۆی دەرنەهێنێ.[2]

شوێنی شیاو (حرزالمثل) ئەو شوێنەیە بەعادەت ئەو جۆرە ماڵەی تێدا هەڵدەگیرێ، وەکوو خانوو، وەکوو گەنجینە، وەکوو دوکانی داخراو.

خاوەنی (ألروضة الندية) دەڵێ: (حرزالمثل) شوێنی شیاو بۆ ماڵ تێدا هەڵگرتن، خەڵکی بەعادەت ئەو جۆرەماڵەی تێدا هەڵدەگرن، بۆنموونە کادێن شوێنی (کا) تێدا هەڵگرتنە، تەویلەو ئاغەڵ شوێنی تێدا حەوانەوەی ئاژەڵە، گەوو پەچە شوێنی تێدا حەوانەوەی مەڕو بزنە، کەندوو عەمبارو سایلۆ شوێنی شیاوی دانەوێڵە تێدا هەڵگرتنە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاصەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پرسیاری لێ کرا دەربارەی دزینی خورما بەسەر درەختەکەیەوە، فەرمووی: «مَنْ أَصَابَ بِفِيهِ مِنْ ذِي حَاجَةٍ غَيْرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً فَلاَ شَيْءَ عَلَيْهِ وَمَنْ خَرَجَ بِشَيْءٍ مِنْهُ فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ وَالْعُقُوبَةُ وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئًا بَعْدَ

---

[1] متفق عليه: خ(٦٧٨٩/٩٦/١٢)، م(١٦٨٤-٢-/١٣١٢/٣).

[2] الإجماع: ١٣٩/٦١٥.

أَنْ يُئْوِيَـهُ الْجَـرِينُ فَبَلَـغَ ثَمَـنَ الْمِجَـنِّ فَعَلَيْـهِ الْقَطْـعُ»[١]: كەسێك لەخورمای لێ نەكراوەو نەچندراو كە هێشتا هێشوەكەی بەدرەختەكەوەیە، كەمێكی لێ كردووەوە بۆ خواردنی خۆی‌و پێداویستی راگوزەرانەی خۆی، ئەوە بۆی رەوایە سزای لەسەرنیە بەمەرجێك ئەوەندە لێ نەكاتەوە بیخاتە بەركۆش‌و بەر هەڵبێنەوە، كەسێك ئەوەندەی لێ رنی بیكاتە بەركۆش‌و بەر هەڵبێنەوە، ئەوە دوو چەندانە غەرامە دەگرێ‌و عقوبەتی تەعزیریشی لەسەرە، كەسێك خورمای دزی دوای ئەوەی خرایە گەنجینەو شوێنی هەڵگرتنەوە، ئەگەر بەهاكەی دەگەییشتە نرخی مەتاڵێك ئەوە دەستی دەبڕدرێ. بابای ماڵ لێ دزراو بۆی هەیە كابرای دز عەفوبكا بەمەرجێ داواكە نەگەیشتبێتە لای فەرمانڕەواو نەخرابێتە قاڵبی رەسمییاتەوە.

لە صەفوانی كوڕی ئومەیەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: لەمزگەوت نوستبووم پارچە قوماشێكی (چندراو لە خوری‌و كەمێكی لە ئیبریسم)م بەخۆدا دابوو بەهای سێ دیرهەمێك بوو، پیاوێك هات لێیٚ دزیم، كابرا دزییەكەی لێ ئاشكرابوو دەستگیركراو هێندرایە لای پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەویش فەرمانی كرد بەدەست بڕینی، صەفوان دەڵێ: كە بەوەم زانی هاتمە خزمەت پێغەمبەرو عەرزم كرد: ئەوە لەسەر سێ درەم دەستی ئەو كابرایە دەبڕی. ئەمن پارچە قوماشەكەی پێ دەفرۆشم‌و نرخەكەشی بۆ دەكەم بە قەرزی درێژخایەن. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «فَهَـلاَّ كَانَ هَذَا قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ».[٢] دەی بۆچی پێش ئەوەی داوایەكە بگاتە لای من ئەم چارەسەرەت بۆ نەدۆزییەوە!؟

---

[١] حسن: (ص.د/٣٦٨٩)، د(١٢/٥٦/٤٣٦٨)، جة(٢/٢٥٩٦،٨٦٦)، ن(٨٥/٨).

[٢] صحيح: (ص.د/٣٦٩٥) ، د(٦٢/٤٣٧١ و ١٢/٦٣)، جة(٢/٨٦٥/٢٥٩٥).

زانيارييەكی بەسود

زانایـان كۆڕایـان هەیـە لەسـەرئەوە دز ئەگـەر بڕیـاری دەسـت بڕینـی بـۆ دەرچوو یەكەمجار دەستی ڕاستی دەبڕدرێ. ئەگـەر عـاری نـەناو دووبـارە دزی كردەوە، قاچی چەپی دەبڕدرێ، ئەگـەر سـێیەمجار دزی كـرد ڕاجیاییـان هەیـە لەوەدا ئاخۆ دەستی چەپی یان قاچی ڕاستی دەبڕدرێ. زوربـەی زۆری زانایـان فەرموویانـە دەسـتی چـەپی دەبـڕدرێ شـێخی پایەبـەرز خـاوەنی (ألتعليقـات الرضـية: ج٣/٢٩٨) دەفـەرموێ: بڕینـی دەسـتی چـەپی لـە سـێیەمجاری دزیكردنەكەی چەسپاوەو كاری پێكراوە لەلایەن خەلیفەی یەكەم ئەبوبەكری صدیقو عومەری كوڕی خەتاب وەكوو بەیهەقی ئامـاژەی پـێ كـردوە ج٣/٢٨٤. ئەمجار ئەگەر هەر عاری نەنا دزی كرد قاچـی ڕاستیـشی دەبـڕدرێ پاشـان كـە هەر وازی نەهێناو سووربوو لەسەر دزیكردن تەعزیر دەكرێو بەند دەكرێ.

هەددی خۆ سەرخۆشكردن

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُـوا إِنَّمَـا الْخَمْـرُ وَالْمَيْـسِرُ وَالأَنـصَابُ وَالأَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ، إِنَّمَا يُرِيدُ الـشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَـصُدَّكُمْ عَـنْ ذِكْـرِ اللَّـهِ وَعَـنْ الصَّلاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ – المائدة/ ٩٠-٩١} ئەی كۆمەڵی بڕواداران بزانن: كـە شەرابو قومارو سەربڕینی ئاژەڵ لەسـەر بـەردە تایبەتـەكانو بـۆ بتـەكانتانو تـیرو پـشك هـەموویان كـاری خـراپو پـیسو كـردەوەی شـەیتانینو خۆیـان لێ بپارێزن، بەڵكوو سەرفرازی دونیاو قیامەت بنو لەسـزای خـودا ڕزگارتـان بـێ، شـەیتان كـە ئـەو كارانـەتان لـەپێش چـاو جـوان دەكـا دەیـەوێ بـەهۆی ئالودەبووونتـان بـە شـەرابو قومـارەوە بـوغزو كینـەو دوژمنایـەتی بخاتـە

نێوانتانەوە، بەیادی خودا بێ ئاگاتان بکاو نوێژتان لەبیر بەرێتەوە، دەی ئایا ئێوە بەم ئامۆژگاریو پەیامە دڵسۆزانەیە واز لەو کردەوە خراپانەتان دێنن؟

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهْوَ مُؤْمِنٌ ، وَلاَ يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهْوَ مُؤْمِنٌ»[1]

زیناکەر لەوکاتەدا کە زینا دەکا ئیمانی نامێنیو کافرە، شەراب خۆر لەوکاتەدا کە شەراب دەخواتەوە ئیمانی نامێنیو کافرە.

لە عەبدوڵلای کوڕی عەمرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «الْخَمْرُ أُمُّ الْخَبَائِثِ وَمَنْ شَرِبَهَا لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ مِنْهُ صَلاَةً أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَإِنْ مَاتَ وَهِيَ فِي بَطْنِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً».[2] شەراب کانو سەرچاوەی هەموو تاوانەکانە، کەسێك خواردیەوە تا چل ڕۆژ نوێژی قبوڵ نیە، خۆ ئەگەر بمریو شەرابەکە لە گەدەیدا مابێ ئەوە بەکافری دەمرێ.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الْخَمْرُ أُمُّ الْفَوَاحِشِ وَأَكْبَرُ الْكَبَائِرِ مَنْ شَرِبَهَا وَقَعَ عَلَى أُمِّهِ وَعَمَّتِهِ وَخَالَتِهِ».[3] شەراب کانو سەرچاوەی تاوانەکانەو گەورەترین تاوانە دوای هاوەڵدانان بۆ خودا، کەسێك خواردیەوە عەقڵو هۆشی خۆی لەدەست دەدا لەوانەیە سواری دایکی خۆی ببێ، وێدەچێ سواری پوری (خوشکی باوکی) ببێ، سواری پوری (خوشکی دایکی) ببێ.

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٧٠٧).

[2] حسن (ص.ج/٣٣٤٤)، طس(٣٨١٠).

[3] حسن (ص.ج/٣٣٤٥)، طب(١١٣٧٢/١١٢٠/٢).

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، وتوویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مُدْمِنُ الْخَمْـرِ كَعَابِـدِ وَثَـنٍ».[1] شەرابخۆری بەردەوام وەکوو بتپەرست وایەو حوکمی ئەوی هەیە.

له ئەبو (ألدرداء)ەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لاَ يَـدْخُلُ الْجَنَّـةَ مُـدْمِنُ الْخَمْـرَ».[2] شەرابخۆری بەردەوام ناچێتە بەهەشتەوە.

له ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، وتوویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «لُعِنَـتِ الْخَمْـرُ عَلَـى عَـشَرَةِ أَوْجُـهٍ بِعَيْنِهَـا وَعَاصِـرِهَا وَمُعْتَـصِرِهَا وَبَائِعِهَـا وَمُبْتَاعِهَـا وَحَامِلِهَـا وَالْمَحْمُولَـةِ إِلَيْـهِ وَآكِـلِ ثَمَنِهَـا وَشَـارِبِهَا وَسَاقِيهَا».[3] شەراب لەدەڕووەوە نەفرینی لێکراوە؛ خودی خۆی نەفرینی لێ کراوە چونکە کانی هەموو تاوانێکە، هەروا نەفرین لەو کەسەش کراوە بۆ خۆی دەیگوشێ، ئەو کەسەیش هەوڵ دەدا بیگوشێ بۆ خۆی یان بۆ کەسانی دیکە، فرۆشیارو کڕیارەکەی ئەو کەسەیش کە هەڵی دەگرێ بیبا بۆ کەسانی دی، یان داوا دەکا بۆی بەرن، ئەومیش کە نرخەکەی دەخوا، ئەو کەسەیش کە دەیخواتەوە ئەومیش کە مەیەکە دەگێڕێ.

چ شتێك پێی دەگوترێ خەمر؟

لـە ئیبنـو عومـەرەوە ڕیوایـەتکراوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسەر بـێ) فـەرمووی: (كُـلُّ مُـسْكِرٍ خَمْـرٌ وَ كُـلُّ خَمْـرٍ حَـرَامٌ).[4] هەرشتێك

---

[1] حسن (ص.جة/٢٧٢٠)، (الصحيحة: ٦٧٧)، جة(٣٣٧٥/١١٢٠/٢).

[2] صحيح: (ص.جة/٢٧٢١) ، (الصحيحة: ٦٧٨)، جة(٣٣٧٦/١١٢١/٢).

[3] صحيح: (ص.جة/٢٧٢٥) ، جة(٣٣٨٠/١١٢١/٢)، د(٣٦٥٧/١١٢/١٠).

[4] صحيح: (ص.جة/٢٧٣٤) ، م(٢٠٠٣-٧٥/١٥٨٨/٣)، جة(٣٣٩٠/١١٢٤/٢).

سەرخۆشت بکاو عەقڵ بەرێ، بەخەمر لە قەڵەم دەدرێو حوکمی ئەوی هەیە هەرشتێکیش بەخەمر حیساب بکرێ حەرامە.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پرسیار لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کرا دەربارەی (ألبتع): کە سرکەی هەنگوینەو ئەهلی یەمەن دەیان خواردەوە، پێغەمبەر لە وەڵامدا فەرمووی: «كُلُّ شَرَابٍ أَسْكَرَ فَهُوَ حَرَامٌ».[1] هەر شەرابێك سەرخۆش بکا خواردنەوەی حەرامەو لەهەموو رویەکەوە حوکمی خەمری هەیە.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، فەرمووی: ئیمامی عومەر چووە سەر مینبەرو راوەستاو دەستی کرد بە وتاردانو فەرمووی: بزانن خەمر حەرامەو قورئان نازڵ بووە بە حەرامبوونی، ئەو شەرابە لە پێنج شت دروست دەکرێ لە ترێ، لە خورما، لە هەنگوین، لە گەنم، لەجۆ. خەمر ئەوەیە سەرخۆش بکا هەر خواردنو خواردنەوەیەك مرۆڤی سەرخۆش کردو عەقڵی داپۆشیو لەکاری خست ئەوە خەمرەو حەرامە بیخۆیو بیخۆیەوە.[2]

لە (ألنعمان)ی کوڕی بەشیرەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ مِنَ الْحِنْطَةِ خَمْرًا وَمِنَ الشَّعِيرِ خَمْرًا وَمِنَ التَّمْرِ خَمْرًا وَمِنَ الزَّبِيبِ خَمْرًا وَمِنَ الْعَسَلِ خَمْرًا».[3] بزانن خەمر لەگەنم دروست دەکرێ، لەجۆ دروست دەکرێ لە مێوژ بەرهەم دێندرێ لەخورما دروست دەکرێ لە هەنگوین دروست دەکرێ.

---

[1] متفق عليه: خ(١٠/٤١/٥٥٨٦)، م(٣٠٣٢/٢٣٢٢/٤)، د(١٠/١٢٢/٣٦٦٥).

[2] متفق عليه: خ(١٠/٣٥/٥٥٨١)، م(٣٠٣٢/٢٣٢٢/٤)، د(١٠/١٠٤/٣٦٥٢).

[3] صحيح: (ص.جة/٢٧٢٤) ، جة(٢/١١٢١/٣٣٧٩)، د(١٠/١١٤/٣٦٥٩).

جوداوازی نیه لەنێوان کەمی‌و زۆری خەمر

له عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ وَمَا أَسْكَرَ كَثِيرُهُ فَقَلِيلُهُ حَرَامٌ».[١] هەرچی سەرخۆشکەربێ خواردنەوەو خواردنی حەرامە، هەرشتێك زۆرەکەی سەرخۆش بکا کەمەکەشی حەرامە.

لەخاتو عائیشەوە ڕیوایەتکراوە، فەرموویەتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كُلُّ مُسْكِرٍ حَرَامٌ وَمَا أَسْكَرَ مِنْهُ الْفَرْقُ فَمِلْءُ الْكَفِّ مِنْهُ حَرَامٌ».[٢] هەموو شتێکی سەرخۆشکەر حەرامە. هەرچی زۆرەکەی سەرخۆش بکا خواردنەوەی پڕ بە لوێچێکیشی حەرامە.

حەددو سزای شەرابخۆر

ئەگەر ئادەمیزادێکی موکەللەف بەویستی خۆی شەرابی خواردەوە دەشی زانی ئەوەی دەیخواتەوە شەرابەو حەرامە ئەوە چل داری حەددی لێ دەدرێ، ئەگەر فەرمانڕەوا وای بەباش زانی زیاد لەچل داری لێ بدا بۆی هەیە لێی زیاد بکا تا دەگاتە هەشتا دار، ئاماژە بەو ڕیوایەتەی (الحصینی کوڕی المنذر) گێڕاویەتیەوە کە دەڵێ: ئیمامی عەلی لەحەددی شەرابخواردنەوەدا چل داری لە (الولید)ی کوڕی عوقبەدا، پاشان وتی: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) چل داری لە شەرابخۆر داوە، ئەبوبەکر چل داری لێ داوە، عومەر هەشتا داری لێ دا، هەمووشیان لەچوارچێوەی سوننەتی پێغەمبەردان، من بۆخۆم پێم باشترە هەشتا داری لێ بدرێ.[٣]

---

[١] صحيح: (ص.جة/٣٧٣٦) ، جة(٣٣٩٢/١١٢٤/٢).

[٢] صحيح: (ص.جة/٤٥٥٢) ، ت(١٩٢٨/١٩٤/٣)، د(٣٦٧٠/١٥١/١٠).

[٣] صحيح: (مختصر م/١٠٤٧) ، م(١٧٠٧/١٣٣١/٣).

حەدد بەدوو شت دەچەسپێ

١- دان پیانانو ئیقرار ٢- شایەتیدانی دوو عادڵ.

دروست نیە دوعای شەڕ لە شەرابخۆر بکرێ

لە عومەری کوڕی خەتتابەوە ڕیوایەتکراوە: کە پیاوێك لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هەبوو ناوی عەبدوڵڵا بوو نازناوی (حیمار) بوو، قسە خۆش بوو زۆرجار پێغەمبەری دێنایە پێکەنین، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەسەر شەرابخواردنەوە داری حەددی لێ دابوو، ڕۆژێکی تر لەسەر هەمان تاوان هێنایانە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەویش فەرمانی کرد بەجێبەجێ کردنی حەدد لەسەریو داری حەددی لێ درا، پیاوێك لە ئامادەبوان وتی: خودایە نەفرینی لێ بکە، ئەمە چەندجار هێنایانو داری حەددیان لێ داو عارنانێ.

پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَلْعَنُوهُ ، فَوَاللّٰـهِ مَا عَلِمْتُ أَنَّهُ يُحِبُّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ».[١] (دەڵێن وشەی (ما) زێدەیە. هەمزەی (إنّه) بە مەفتوحیو بە مەکسوری دروستە).

نەفرینی لێ مەکەن سوێندم بەخودا ئەو پیاوە من دەزانم خوداو پێغەمبەری خودای خۆش دەوێن.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سەرخۆشێکیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) ئەویش فەرمانی کرد بەلێدانی، ئیتر هەمان بوو بە شەپلاغەو مستەکۆڵە لێی دەدا، هەمانبوو بە نەعلەکەی لێی دەدا، هەشمان بوو بە پۆشاکەکەی لێی دەدا، کە کابرا ڕۆییو تێهەڵدانی باشی خوارد، پیاوێك وتی: ئەوە چیەتی بۆ وادەکا؟ خودا ڕیسوای کا! پێغەمبەر

[١] صحيح: (المشكاة/٢٦٢١)، خ(٦٧٨٠/٧٥/١٢).

(دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ تَكُونُوا عَوْنَ الشَّيْطَانِ عَلَى أَخِيكُمْ».[1] مەبنە یارمەتیدەر بۆ شەیتان لەسەر براکەتان، چونکە شەیتان کە تاوانکردنی بۆ جوان دەکاو هەڵی دەنێ بۆ کردەوەی خراپ مەبەستی ریسواکردنی براکەتانە جا کەئێوەش دوعای ریسوابوونی بۆبکەن ئەوە دەبنە یارمەتیدەری شەیتان.

سزای یاخی بوونو چەتەیی‌و رێگری (حد الحرابة وقطع الطريق)

الحرابة: بریتییە لە یاخی بوونی کرۆپێکی چەکدار لە وڵاتی ئیسلامدا بۆ بەرپاکردنی پشێوی‌و ئاژاوەو خوێن رێژی‌و روتکردنی رێبوارو چەپاوکردنی ماڵو سامانی خەڵك‌و هەتکی ناموس‌و لەناوبردنی بەروبوم‌و ماڵو سامان‌و منداڵو بەرەنگاربوونەوەی ئایینی ئیسلام‌و ئەخلاق‌و یاساو پەیڕەوو پرۆگرام.

هەڵبەتە یاخی بوون‌و چەك هەلگرتن دژی فەرمانڕەوای موسوڵمانان لە تاوانە گەورەکانە، بۆیە سزاکەشی سەخت‌و دژوارە.

قورئان دەفەرموێ: {إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَاداً أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلافٍ أَوْ يُنفَوْا مِنْ الأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ – المائدة/٣٣}. سزاو تۆڵە لەوانەی دژی خوداو پێغەمبەری خودا دەجەنگن هەوڵی بەرپاکردنی فیتنەو ئاشوب دەدەن لەسەر زەوی‌و لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان یاخی دەبن‌و چەتەیی‌و رێگری دەکەن‌و خەڵك دەکوژن‌و ماڵو سامانی موسوڵمانان چەپاو دەکەن، سزاکەیان ئەوەیە دەکوژرێن هەڵدەواسرێن، دەست‌و قاچیان راست‌و چەپ دەبڕدرێ. یان لە وڵات

---

[1] صحيح: (ص.ج/٧٤٤٢) ، خ(٦٧٨١/٧٥/١٢)، د(٤٤٥٣/١٧٦/١٢).

راودەنـرێن‌و دەردەکـرێن، ئـەو سـزایانە بـۆ ئەوانـە پـڕاو پـڕی تاوانەکانیانـە، ئەوانە لەدونیادا ریسواییان بۆ بڕیار دراوەو لـە قیامـەتیش عـەزابی بـەئێش‌و سامناکیان بۆ ئامادەکراوە.

لـە ئەنەسـەوە (رەزای خـودای لێ بـێ) گێڕدراوەتـەوە دەڵـێ: کۆمـەڵێك لـەخێڵی عـوکڵ هاتنـە خزمـەت پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) موسوڵمانبوون، ئاوو هەوای مەدینەیان پێ نەکەوت‌و توشـی نەخۆشـی بـوون، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی پێ کردن: کە بڕۆن بـۆ دەری مەدینە بۆ شوێنێك کە گا ڕانە حوشتری زەکاتی لێ بـەخێودەکرا لـەوێ شیرو میزی حوشترەکان بخۆنەوە، ئەوانیش فەرمانەکەی پێغەمبەریان بەجێ هێناو ماوەیەك لـەو شـوێنە شیرو میزی حوشـتریان خـواردەوە، بـاری تەندروسـتیان بـاش بـوو نەخۆشـییان نـەما، لـە ئـایین هەڵگەڕانـەوەو شـوانە حوشـترەکانیان کوشتن‌و حوشترەکانیشیان بردن، پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) کە بـەم روداوەی زانـی هێـزی نـارد بەدویانـداو دەسـگیریان کـردن‌و هێنایـانن بـۆ خزمەتی، ئـەویش فـەرمانی کـرد دەسـت‌و قاچیان بـڕین‌و چاویان هـەڵکۆڵین رەگەکانی خوێن لێ بەربوونیان داخ نەکردن، خوێنیان لەبەر رۆیی تا مردن.[1]

ڕاڤەکـەرانی قورئـان راجیاییـان تێکـەوتووە دەربـارەی ئـەو سـزایانەی ئایەتەکـەی پێـشەوە ئاماژەیـان بـۆ دەکـا، ئایـا ئـەو سـزایانە بـە تـەرتیب‌و ریزبەندی دەبێ یان بەشێوەی هەڵبژاردنەو فەرمانڕەوا سەرپـشکە کـام سـزایە هەڵدەبـژێرێ. لـە ریوایەتێکـدا کـە لـە ئیبنـو عەبباسـەوە گێڕدراوەتـەوە دەفەرموێ: کەسێك چەکی دژی کۆمـەڵی ئیـسلام‌و موسـوڵمانان ئاڕاسـتەکردو رێگری‌و چەتەیی‌و ترس‌و خۆفیان بەرپا دەکردو لە فەرمانڕەوای موسوڵمانان یاخی بوون، دوایی دەسگیرکران‌و کەوتنە ژێر دەسەڵاتی دادوەری موسـوڵمانان،

---

[1] متفق علیه: خ(٢٣٣)، م(١٦٧١).

فەرمانڕەوای موسوڵمانان سەرپشکە لەوەدا بیانکوژێ یان هەڵیان واسێ، یان دەستو قاچیان ببڕێ، ئەمە رای کۆمەڵێك لە عولەمای سەلەفە.

جەماوەری زانایان دەفەرموون: ئەم ئایەتە حوکمەکانی بەگوێرەی حاڵو چۆنیەتی یاخی بووەکان ئاراستە دەکرێن. ئەوەتا ئیبنو عەبباس دەربارەی رێگرو چەتەو یاخی بوو فەرموویەتی: رێگرو چەتە ئەگەر خەڵکیان دەکوشتو ماڵو سامانیشیان دەستاند ئەوە دەشکوژرێنو بە کوژراوی هەڵدەواسرێن، ئەگەر هەر خەڵکیان دەکوشتو ماڵو سامانییان نەدەستاند ئەوە هەر دەکوژرێنو هەڵناواسرێن، ئەگەر هەر ماڵیان دەستاندو خەڵکیان نەدەکوشت ئەوە دەستو قاچیان راستو چەپ دەبڕدرێن، ئەگەر هەر خەڵکیان دەترساندو ماڵو سامانیان نەدەستاند ئەوە لە وڵاتو زێدو نیشتمانیان دەردەکرێن.[1]

تۆبەکردنو پەشیمانبوونەوەی یاخی بووان پێش ئەوەی بکەونە ژێر دەسەڵاتی فەرمانڕەوای موسوڵمانانەوە

قورئان دەفەرموێ: {إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ – المائدة/٣٤} واتە: ئەو سزایانەی لە ئایەتی پێشودا بەسەر یاخی بوواندا دەسەپێندرێ جگە لەوانەی پێش ئەوەی دەسەڵاتتان بەسەریاندا بشکێ تۆبە دەکەنو واز لەیاخی بوونو کردەوە ناپەسەندەکانیان دێنن، باش بزانن خودا خاوەنی لێخۆشبوونو بەزەییە.

ئەمجار جەماوەری زانایانی ئیسلام پێیان وایە تۆبەکردنی ئەو یاخی بووانە (حق الله)یان لەسەر لادەبا، وەڵێ مافی ئەو ئادەمیزادانەی بەدەستی ئەوان زیانیان پێ گەییوە لاناچێ، دەبێ بیدەنەوە. ئیمامی طەبەری دەڵێ:

---

[1] تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٢/٥١ – ٥٢.

تۆبـەکردنیان مـافی خـوداو ئادەمیزادانیـشیان لەسـەر لادەبـا مەگـەر مـاڵو شـتێکیان سـتاندبێو بەدەسـتیانەوە مابـێ، ئـەوەدەبێ ئـەو ماڵـە رادەسـتی خاوەنەکەی بکەنەوە، لە هاوەڵانیشەوە وا ڕیوایەتکراوە پاڵپشتی بۆچونەکەی طەبەری دەکا.[1]

حەددی پاشگەزبوونەوە لەئیسلام

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلا تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ – آل عمـران/١٠٢} ئـەی ئەوانـەی ئیمانتـان هێنـاوە تـەقوای خـودا بکـەن بـە ئەوپـەڕی لێ بـوردوی‌و دڵـسۆزی، سـووربن لەسـەر بەردەوامبوونتان لەسەر بیرو باوەڕتان‌و هەر بە موسوڵمانی لەدونیا دەرچن.

هەڕەشە لەوەی لە ئیمان‌و باوەڕ پاشگەز ببنەوە

قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ – المائدة/٥٤} ئەی ئەوانـەی ئیمانتـان هێنـاوە بـەردەوام بـن لەسـەر بیروبـاوەڕی ئیسلامی‌و پاشگەزمەبنەوە، هەرکەسێك لە ئایینی خۆی پاشـگەزبێتەوە، ئـەوە خودا بە تواناو دەسەڵاتە لە داهاتودا قەوم‌و گەل‌و هۆزێك دێنێتە ئاراوە خودا بۆخۆی خۆشی دەوێن‌و ئەوانیش خودایان خۆش دەوێ، لەئاستی موسوڵمانانـدا ملکەچ‌و دڵنەرم‌و بەبەزەیین، لەبەرامبەر کافرو بێ باوەڕاندا بە زەبرو زەنگ‌و باڵادەست دەبن، لەپێناو شکۆمەندیی ئایینی خودادا جیهاد دەکەن‌و لە لۆمـەی لۆمەکاران ناترسن، ئەو بیروباوەڕو هەڵوێستە جوانمێرانـە فـەضل‌و نیعمـەتی

---

[1] جامع البيان في تفسير القرآن ج٦/٢٢١ – ٢٢٥الجامع لإحكام القرآن ج٦/١٥٥.

خودایــە دەیــدا بەکەســانێك مــەیلی لێ بــێ، خــودا خەزینــەی رەحمــەتی بەرفراوانەو زاناو ئاگادارە بەهەموو شتێك.

هەروا پەروەردگار دەفەرموێ: {وَلَا يَزَالُونَ يُقَـاتِلُونَكُمْ حَتَّـى يَـرُدُّوكُمْ عَـنْ دِينِكُمْ إِنْ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُـوَ كَـافِرٌ فَأُوْلَئِـكَ حَبِطَـتْ أَعْمَـالُهُمْ فِـي الـدُّنْيَا وَالآخِـرَةِ وَأُوْلَئِـكَ أَصْـحَابُ النَّـارِ هُـمْ فِيهَـا خَالِـدُونَ – البقرة/١١٧} بەردەوام کافرو بێ دینەکان شەڕتان لەگەڵ دەکەن‌و دژایەتیتان دەکەن بۆئەوەی ئەگەر بتوانن‌و بۆیان بکرێ لە ئایینی خۆی پاشگەز بێتـەوەو بەکافری‌و هەڵگەڕاوە لە ئایین بمرێ ئەوانە کردەوەکانیـان لـەدونیاو قیامەتـدا پوچ کراونەوەو پێڕی دۆزەخن‌و بۆ هەتا هەتایە تێیدا دەمێننەوە.

ردە: پاشگەزبوونەوە

ردە (پاشگەزبوونەوە): بریتییە لە کردن یا گوتنی شتێك کە بەهۆیـەوە مــرۆڤ لەچوارچـێوەی ئیـسلام دەچـێتە دەرەوە، کـەوابوو پاشـگەزبۆوە ئـەو کەسـەیە دوا موسـوڵمانبوونی کـافر ببێتـەوە، جـا یـان بـەوتن یـان بـە بـاوەڕو ئیعتیقاد، یان بە شك‌و گومان یان بەکردەوە تەنانەت ئەگەر بەشێوەی گاڵتـەو قەشمەریش بێ.

هەڵبەتـە موسـوڵمان بـە دەرچـوو لـە ئیسلام‌و پاشـگەزبۆوە نـاژمێردرێ‌و بەکافر دانانـدرێ مەگەر کوفر لە دڵیدا جێگیر ببـێ‌و دڵـی پێـی دابمرکـێ‌و بـە فیعلی دڵی ببێتە کان‌و جێگای کوفر. وەکوو قورئـان دەفـەرموێ: {وَلَكِـنْ مَـنْ شَـرَحَ بِـالْكُفْرِ صَـدْراً – النحـل/١٠٦}: وەلێ کەسـێك دڵـی بـە کـوفر ئـاوەدان بووبێتەوەو کوفر تێیدا جێگیربووبێ. هەم ئـامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ ، وَإِنَّمَا لِكُـلِّ

امْرِئٍ مَا نَوَى».[1] هەرچی کردەوە هەیە بەگوێرەی نیازو مەبەستە هەموو ئادەمیزادێك پاداش‌و سزای بەگوێرەی نیازو مەبەستەکەیەتی.

جا چونکە ئەوەی لەدڵدایە نهێنی‌و غەیبەو خودا نەبێ کەس نایزانێ، پێویستە شتێکی لێ دەربکەوێ کە نیشانەی کوفرەکەی بێ، بەتەاوی کوفرەکەی بچەسپێنێ‌و تەئویل‌و بێنەوبەرە هەڵنەگرێ، تەنانەت دەگوترێ ئیمامی مالیك گوتویەتی: کەسێك شتێکی وای لێ دەرکەوت کە لەسەدا نەوەدو نۆ بەکوفر دەژمێردرا، لەیەك لایەنەوە ئیحتیمالی ئیمانی لێ دەکرا بەکافر دانادرێ‌و حیسابی موسوڵمانی بۆ دەکرێ.

هەندێك نموونەی وا کە بەکوفر حسێب بکرێن

١- ئینکاریکردنی شتێکی وا کە لەئایین دا ئاشکرایەو رونکراوەتەوە وەکوو ئینکاریکردنی تاك‌و تەنهایی خودا، دان نەنان بەوەدا: کە خودا بەدیهێنەری بونەوەرە. هەروا ئینکاریکردنی هەبوونی فریشتە، رەتکردنەوەی پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد (درووودی خودای لەسەر بێ) ئینکاریکردنی زیندوبوونەوەو پاداش‌و سزا، بڕوانەبوون بەوەی نوێژ پێویستە زەکات واجبە رۆژووی رەمەزان‌و حەجی ماڵی خودا فەرزن.

٢- بە حەڵاڵ زانین‌و ئیباحەی شتێك کە کۆڕای موسوڵمانان لەسەر حەرامبوونیەتی، وەکوو بە حەڵاڵ زانینی شەراب‌و زیناو سودو خواردنی گۆشتی بەراز، بەحەڵاڵ دانانی رشتنی خوێنی بەناحەق، خواردنی ماڵی ئەم‌و ئەو، کەسێك بڵێ: خەمر حەڵاڵە یەکسەر پێی کافردەبێ، با بۆخۆی نەشی خواتەوە. کەسێك بڵێ سودو ریبا حەڵاڵە پێی کافردەبێ بابۆخۆیشی نەیخوا.

---

[1] متفق عليه: خ(١/١٣٥/٥٤)، م(٣/١٥١٥/١٩٠٧)، د(٦/٢٤٨/٢١٨٦).

٣- بەحەرام دانانی شتێك كۆڕای موسوڵمانان لەسەر ئەوەبێ كە حەڵاڵە. وەكوو بەحەرامكردنی نازو نیعمەتی خودا كەبۆ مرۆڤی بەدیهێناوە شەرع بە پاكو خاوێنو (طيبات) ناوی بردون، جا كەسێك بڵێ: خواردنی ترێ، خورما، هەنگوین.......هتد حەرامە، پێی كافر دەبێ، چونكە كۆڕای موسوڵمانان لەسەر ئەوەیە ئەوانە حەڵاڵو زوڵاڵو پاكنو نازو نیعمەتی خودان فەراهەمی هێناون بۆ بەندەكانی قورئان دەفەرموێ: {وَلا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمْ الْكَذِبَ هَذَا حَلالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لا يُفْلِحُونَ. مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ – النحل/١١٦-١١٧}. هەر بەهەوانتەو بەڕاو بۆچوونی خۆتان شت حەرامو حەڵاڵ مەكەن، بەبێ گەڕانەوە بۆ شەرعی خوداو بێ بەڵگە مەڵێن: ئەوە حەرامەو ئەمە حەڵاڵە، هەر تەنها لەبەرئەوەی زمانتان بەدرۆو قسەی بێ بنەما راهاتووە لەدرۆ بوختان ناپرینگێنەوە، بەبێ بەڵگە شت حەرام دەكەن، تا لە ئاكاما وای لێ بێ بەدرۆو بەبوختان حەرامكردنو حەڵاڵكردنە كەپاڵ خودا بدەن بەبێ ئەوەی شتێك لەخوداوە دەربارەی نازڵ بووبێ. بێگومان ئەوانەی درۆو بوختان لەسەر خودا هەڵدەبەستن سەركەوتوو نابنو سەرفرازی دونیاو قیامەتیان بۆ دەستەبەر نابێ. لەدونیادا ئەوەی دەستیان دەكەوێ كاڵایەكی كەمو كەمخایەنەو زوو بەسەر دەچێ، لە قیامەتیش دا سزای بەئێشو نەبڕاوەیان بۆ ئامادەكراوە.

٤- جنێودان بە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) یان سوكایەتی پێكردنی، هەروا جنێودانو سوكایەتی كردن بەهەركامێك لە پێغەمبەران.

٥- جنێودان بە ئایین: بەداخەوە جنێودان بە ئایین زۆر بە ئاسانیو بەربڵاوی بەسەر زمانی گەورەو پچوك دا دێ.

٦- تانەدان لە قورئانو سوننەتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وەلا خستنو حوکم پێ نەکردنیانو پاساو دانەوەی یاسا دەسکردەکان بەسەریاندا.

٧- هەرکەسێك لافی ئەوە لێ بدا کە نیگای بۆدێ لەخوداوە.

٨- فرێدانی موصحەف بۆ ناو پیسایی، هەروا کتێبی حەدیث بەمەبەستی سوکایەتی پێکردنیان، کەمبایەخی ناوەڕۆکیان. بەداخەوە ئەم بەڵایە زۆر پەخەی عالەمی ئیسلامی گرتووە، بەرێگادا دەڕۆی دەبینی ئایەتێکی قورئان رستەی (بسم الله الرحمن الرحيم) لەسەر جادە کەوتووە فرێ دراوەتە ناو قوڕو پیساییەوە، لە فەرمانگەو قوتابخانەکاندا ئایەتەکانی قورئانو فەرموودەکانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە لەناو کتێبە مەدرسییەکاندا بەشێوەیەکی نەشیاو لەناو پیسو پۆخەڵیدا فرێ دراون. یان لە راڕەوو حەوشەو کۆڵانەکاندا پەرتو بڵاوبوونەوەو ژێر پێیان کەوتوون.

٩- سوکایەتیکردن بەناوێك لەناوەکانی خودا، یان سوکایەتیکردن بە فەرمانو نەهیەکانی خودا.

١٠- پەرستنی بتو صەنەم، تەوافو سوڕانەوە بەدەوری گۆڕو نزرگەداو پاڕانەوە لێیانو بانگکردنیانو داوای یارمەتی لێیان، نەزرو قۆتۆکردن بۆ مردوی ناو گۆڕو سەربڕینی ئاژەڵ بۆیان یان بۆ مەخلوقاتی تر.[١]

١١- گاڵتەکردن بە قاعیدەو یاساو بڕیارێکی شەریعەت، وەکوو سوکایەتیکردن بە نوێژکەرو گاڵتەکردن بە ریشو سەرپۆشو پۆشاکی باڵا پۆشی، سوکایەتیکردن بە بانگ. وەکوو قورئان ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: {وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُواً وَلَعِباً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَعْقِلُونَ – المائدة/٥٨}. هەرکاتێ بانگ رادەدێرن بۆ ئامادەبونو ئەنجامدانی نوێژ، کافرو

---

[١] فقه السنة: ٣٨٤/٢ – ٣٨٥.

گومراکان پرۆسەی بانگەکە دەکەنە مایەی پێکەنین و گاڵتەپێکردن. ئەوەش بەهۆی ئەوەوەیە ئەوانە گەل و نەتەوەیەکی بێ عەقڵ و کاڵفامن.

یان دەفەرموێ: {يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ اسْتَهْزِئُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ. وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ. لا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ – التوبة/٦٤-٦٦}. دووڕووەکان ترسی ئەوەیان هەیە کە سورەتێکی قورئان نازڵ بێتە سەریان، هەواڵیان بداتێ بەوەی لە دڵیاندایە. ئەی پێغەمبەر پێیان بڵێ: گاڵتە بەئایینی ئیسلام بکەن! بێگومان ئەوەی کە لێی دەترسێن کە ئاشکرابوونی ناو دڵتانە خودا دەری دەخاو ئاشکرا دەبێ. خۆ ئەگەر لێیان بپرسی ئەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەربارەی ئاخاوتن و گاڵتەکردنیان، دەڵێن: ئێمە ئەو قسەو باسانەمان بە جیدی و راستی نیە، ئێمە ئەو قسانە دەکەین بۆ گاڵتەو گەپ و کات بەسەربردن و خەم بەبادانە!!. پێیان بڵێ: کەی ئەوە شایانی ئەوەیە ئێوە بیکەنە کەرەسەی پێکەنین و گاڵتەو گەپ؟ بۆ هیچ شتێکی تر نیە جگە لە پەروەردگارو صیفەتەکانی و شەریعەت و یاسای و پێغەمبەرو پەیامەکەی ئێوە بیکەنە کەرەسەی پێکەنین؟ خۆ گاڵتەکردن بەخوداو بە قورئان و باقی حوکمەکانی ئایین و سوکایەتی کردن بە پێغەمبەرو پەیامەکەی کوفرێکی رون و ئاشکرایە قەت عوزری وا مەهێننەوە، بەتەما ئەوە مەبن بەو عوزرە بێ جێ و نا مەعقولەتان لەو تاوانە گەورە رزگارتان ببێ. دڵنیابن ئێوە بەو کردارو گوفتارەتان دوای ئیمان هێنانتان کافر بوونەوە.

١٢- وەصفکردنی خودا بەشتێك کە شیاوی ئەو نەبێ، وەکوو وەصفکردنی بەوە کە هاوەڵی هەیە، یان منداڵی هەیە، یان خێزانی هەیە، هەروا وەصفکردنی بەرژدی و چروکی وەکوو جولەکەی نەفرین لێکراو دەیڵێن و

قورئان لێیانەوە حیکایەت دەکاو دەفەرموێ: {وَقَالَتْ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَاناً وَكُفْراً وَأَلْقَيْنَا بَيْنَهُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَاراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَاداً وَاللَّهُ لا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ – المائدة/٦٤}. جولەکە – نەفرینی خودایان لێ بێ – وتیان‌و دەڵێن: خودا رژدو چروکە، دەستی بەخشندەیی نیە، دەك رویان رەشبێ‌و دەستیان رژدو چروك بێ‌و دووربن لەرەحمەتی خوداو نەفرینیان لێ بێ، بەهۆی ئەو بوختانە گەورەی دەیکەن‌و وەصفکردنی خودا بەشتێك کەشیاوی نیە. بەڵکوو خودا بەخشندەو میهرەبانە، دەستی رەحمەت‌و رزق‌و رۆزی هەمیشە کراوەو بەخشندەیە. هەرچی نازو نیعمەتێك لەبونەوەردا هەیە لەخوداوەیەو ئەو دەیڕەخسێنێ‌و بۆ ئادەمیزادی فەراهەم دێنێ. چۆنی بوێ‌و چەندی بوێ بەویستی خۆی نازو نیعمەت رزق‌و رۆزی دەبەخشێ.

سوێندبێ ئەو ئایات‌و موعجیزانەی نازڵیان دەکەین بۆسەر تۆ ئەی پێغەمبەر، ئەو هەموو بەهرەو نیعمەتانەی لەلای خوداوە بۆ تۆ دێ کافرو جولەکەکان پتر گومڕا دەکاو زیاد لەحەق دووریان دەخاتەوەو ئیمان‌و باوەڕی موسوڵمانانی پێ زیاد دەبێ. ئەوانە حەسوودی‌و دڵ پیسییان هەڵێنان بۆئەوەی پەیامی ئیسلام رەت بکەنەوەو ئیمان بە پێغەمبەری ئاخر زەمان (محمد) نەهێنن، لە تۆڵەی ئەو حەسوودی‌و سەر سەختییەیاندا خودا رق‌و کینەی خستۆتە نێوان جولەکەو گاورەکانەوە، هەر تاقم‌و کۆمەڵێکیان دژی ئەویتریانەو بەخوێنی سەری یەکتری تینون‌و مێژوو شایەتە لە کۆن‌و نوێدا چییان بەرامبەر یەکتر کردوەو تا رۆژی قیامەت ئەم دژایەتی‌و دوژمنایەتیەی نێوانیان کۆتایی نایەو هەمیشە لەبرەودادەبێ، هەرکاتێ جولەکە هەوڵی پیلان داڕشتن‌و جەنگ بەرپاکردن بدەن دژی پێغەمبەرو موسوڵمانانی

دڵسۆزو راستاڵ، ئاگری شەڕو فیتنەیی هەڵگیرسێنن لەنێوان گەلو نەتەوەکاندا، خودا ریسوایان دەکاو پیلانەکەیان پوچەڵ دەکاتەوە، ئەوانە سروشتیان وایە هەمیشە هەوڵی فەسادو گەندەڵیو ئاشوب نانەوە بدەن هەرگیز هەوڵی چاکسازیو ئاشتەوایی نادەن، کەسێکیش ئەوە رەوشتو کرداری بێ موفسیدەو خودا فەسادکارو فەساد رەوشتی خۆش ناوێن.

حوکمی هەڵگەڕاوە لە ئایین

هەرکەسێك شتێکی لەم کردارو گوفتارە کوفر ئامێزانە ئەنجامدا دەیزانی کارو کوفتارەکەی پێچەوانەی ئایینو بە ئیختیاری خۆیو بە ئەنقەست کردنیو دوو شایەتی عادڵ شایەتییان لەسەردا، ئەوە حاکم بانگی دەکاو داوای لێ دەکا تۆبەو پەشیمانی خۆی لەو کوفرە رابگەیەنێ جائەگەر تۆبەی کرد ئەوەباشە ئەگینا دەکوژرێو بەکافری لەدونیا دەردەچێ ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ».[1] کەسێك لە ئایینی ئیسلام پاشگەزبۆوەو چووە سەر ئایینێکی تر بیکوژن.

لە عەبدوڵڵاوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِي وَالنَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالتَّارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ».[2] خوێنی هیچ موسوڵمانێك شایەتی بدا کە هیچ خودا نین جگە لە (الله)و شایەتیش بدا کەمن پێغەمبەری خودام حەڵاڵ نیە، مەگەر لەسێ

---

[1] خ (١٢/٢٦٧/٦٩٢٢)، ت(٣/٩/١٤٨٣)، د(١٢/٣/٤٣٢٩)، ن(١٠٤ ، ٧/١٠٥).

[2] متفق عليه: خ(١٢/٢٠٦/٦٨٧٨)، م(٣/١٣٠٢/١٦٧٦)، د(١٢/٥/٤٣٣٠)، ت(٢/٤٢٩/١٤٢٣).

حاڵدا بێوەبێ‌و زینابکا، یان بەناڕەوا ئادەمیزادێکی کوشتبێ یان لە ئایینی خۆی هەڵگەڕابێتەوەو لە کۆمەڵی موسوڵمانان جیابوبێتەوە.

کەسێك لەسەر پاشگەزبوونەوە لەئایین بکوژرێ مامەڵەی کافری ئەصڵی لەگەڵ دەکرێ ناشۆردرێ‌و کفنی بەبەردا ناکرێ‌نوێژی لەسەر ناکرێ‌و لە گۆڕستانی موسوڵمانانیشدا نانێژرێ‌و خزمە موسوڵمانەکانی میراتی لێ نابەن.

تۆبەکردنی پاشگەزبووە لە ئیسلام

کەسێك تۆبەی کردو لەدەستی حاکم هەڵات ژنی موسوڵمانی هەبوو گرێبەستی نێوانیان هەڵدەوەشێتەوە، جا ئەگەر لەوەدوا تۆبەی کردو گەڕایەوە بۆسەر ئایینی ئیسلام ئەوە ژنەکەی دەدرێتەوە، قورئان دەفەرموێ: {كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْماً كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ. أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ. خَالِدِينَ فِيهَا لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلا هُمْ يُنْظَرُونَ. إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ – آل عمران/٨٦-٨٩}. خودا چۆن هیدایەتی گەل‌و نەتەوەیەکی وەکوو جولەکەو فەلەکان دەدا ئەوانەی دوا ئیمانهێنانیان‌و شایەتیدانیان لەسەر راستی پەیامی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کافربوونەوەو شوێن پەیامەکەی نەکەوتن، لەکاتێکدا نیشانەی ئاشکراو رون لە قورئان‌و نامە ئاسمانییەکانی پێشوودا زۆرو زەبەندەن لەسەر راستی پێغەمبەرێتی حەزرەتی موحەممەد. خودا هەرگیز قەومی ستەمکار هیدایەت نادا، چونکە ئەوان حەقیان ناسی‌و پێی ئاشنابوون، کەچی لێیان لادا، وازیان لە بەڵگە جۆراوجۆرەکانی راستی پێغەمبەرێتی موحەممەد هێناو هیدایەتی عەقڵیان فەرامۆش کرد.

ئەوانە جەزاو تۆڵەیان غەزەبی خودایە، دوورخستنەوەیانە لە رەحمەتی خودا، نارازیبوونی فریشتەو ئادەمیزادە لێیان‌و دوعاکردنە لێیان بەوە بەر

نەفرینی خودا بکەون لەدونیاو قیامەتدا ئەوانە بە ئەبەدیو بۆ هەتا هەتایە لە نەفرینو غەزەبی خودادان. یان لەناو ئاگری دۆزەخدا دەبنو لێی رزگارنابن. چونکە کەسێك شیاوی لەعنەتو نەفرین بێ، سزای ئاگری دۆزەخەو مۆڵەت نادرێنو عوزریش بێننەوە عوزریان نابیسترێ. مەگەر ئەوانەی تۆبە دەکەن لە کوفرو پاشگەزبوونەوەیان، واز لە کوفر دێننو دەگەڕێنەوە بۆلای خوداو مل لەکاری چاكو بەسود دەنێنو سەرگەرمی خواپەرستی دەبن. ئەوانە خودا لێیان خۆش دەبێ، بێگومان خودا خاوەنی رەحمو سۆزی بەرفراوانە بۆ بەندەکانی.

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پیاوێکی ئەنصاری موسوڵمان بوو، پاشان پاشگەزبۆوە، هەواڵی نارد بۆ خزمەکانی داوای لێ کردن بۆی لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بپرسن، ئاخۆ ڕێگای تۆبەی هەیە؟ خزمەکانی هاتنە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) عەرزیان کرد: فلانکەس لە هەڵوێستی خۆی پەشیمان بۆتەوەو داوای لێ کردوین پرسیار لەجەنابت بکەین، ئاخۆ دەتوانێ تۆبە بکاو بگەڕێتەوە بۆ سەر ئایینی ئیسلام؟ ئیتر ئایەتی {كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْماً كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ. أُوْلَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ. خَالِدِينَ فِيهَا لا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلا هُمْ يُنْظَرُونَ. إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ – آل عمران/٨٦-٨٩}. نازل بوو ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەڵامی بۆنارد بەوە کە ڕێگەی تۆبەی هەیە ئیتر موسوڵمان بووە.[1]

---

[1] صحيح الإسناد (ص.ن/٤٠٧٩)، ن(٧/١٠٧).

ناڕاستەکردنی تۆمەتی کوفر بەسەر کەسێکی دیاریکراودا

لێرەدا شتێك هەیە پێویستە ئاگاداری بینو وریابین نەکەوینە هەڵەوە، شتەکەش ئەوەیە: هەموو ئەو نموونەو میثالانەی هێناومانەوە بۆ کارو گوفتارە کوفر ئامێزەکان، شتێکی چەسپاوو حەقنو دەقی حەدیثو ئایەت ئاماژەیان پێ دەکەنو کوفری ئاشکرانو دەگوترێ کەسێك ئاوا بڵێ یان ئاوابکا ئەوە پێی کافر دەبێ.

وەلێ بەنیسبەت شەخصێکی دیاریکراوەوە کە کردەوەو گوفتاری کوفر ئامێزبوون ئەگەر پێمان بگوترێ ئایا ئێوە شایەتی دەدەن کە ئەم شەخصە هەڕەشەکان دەیگرنەوەو کافرەو بۆ هەتا هەتایی لە دۆزەخدا دەمێنێتەوە؟ لە وەڵامدا دەڵێین: نەخەیر ئێمە ناتوانین شایەتی بدەین لەسەر کەسێکی دیاریکراو کە ئەوە کافرەو ئەهلی دۆزەخە بۆ هەتا هەتایە مەگەر بەڵگەیەکی وامان بەدەستەوەبێ لەسەر کافربوونەکەی هەڵمان بنێ بۆ شایەتیدان لەسەری. چونکە گەورەترین سەرپێچیو لەحەق لادانە کە شایەتی بدرێ لەسەر کەسێکی دیاریکراو بەوە کە کافرەو خودا لێی خۆش نابێو رەحمی خودا نایگرێتەوەو بۆ هەتا هەتایە لە دۆزەخدا دەبێ، ئەمە حوکمی کافرە دوا مردنی، حوکمی کەسێکە دڵنیابی کە بەکافری مردوە!! بۆیە ئەبو داود (رەحمەتی خودای لێ بێ) لە سونەنەکەیدا لە کیتابی (الأدب)دا بابێکی هێناوە ناوی ناوە (باب النهي عن البغي) باسێك دەربارەی نەهی کردن لە بەغیو زێدەڕەوی کردنو پەلەکردن لە حوکمدان بەکوفر بەسەر کەسی دیاریکراودا.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بیستم پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو دوو پیاو لەنەتەوەی ئیسرائیل برادەری یەکتری بوون، یەکێکیان هەر خەریکی تاوان کردن بوو، ئەویتریان بە پێچەوانەوە هەر خەریکی خودا پەرستی بوو، ئەم پیاوچاکە هەمیشە

ئامۆژگاری برادەرە تاوانكارەكەی دەكرد كەواز لەتاوان بێنێ‌و روبكاتە خودا پەرستی، رۆژێك بینی برادەرەكەی خەریكی تاوانێكە ئەویش وەكوو عادەتی خۆی نەهی لێ كردو پێی گوت: وازبێنەو بەسە چیتر لەخودا یاخی مەبە. ئەویش پێی گوت: وازم لێ بێنە خۆتۆ چاودێرو رەقیب نی بەسەر منەوە، پیاو چاكەكە پێی گوت: سوێندم بەخودا، خودا لێت خۆش نابێ یان ناتخاتە ناو بەهەشتەوە، دوایی هەردوكیان مردن‌و گەڕانەوە بۆلای پەروەردگار، خودا دادگایی كردن، بەپیاو چاكەكەی گوت: ئایا تۆ دەتزانی من كێم یان دەتزانی دەسەڵاتی من چۆنەو چەندە؟ ئیتر بە بابای تاوانباری فەرموو بڕۆ بۆ ناو بەهەشت‌و من بەرەحمی خۆم لێت خۆش بووم، بەوی تریشیان فەرمووی: بیبەن بیخەنە ناو دۆزەخەوە.

ئەبو هورەیرە كە راوی فەرموودەكەیە وتی: سوێندم بەوكەسەی كە گیانی منی بەدەستە، ئەو كابرایە كە هەمیشە خەریكی خوداپەرستی بوو قسەیەكی كرد، بوو بەهۆكاری نەگبەتی بۆی لەدونیاو لە قیامەتدا، ماڵوێرانی دونیاو قیامەت بوو. ئەمە لە رویەكەوە لەرویەكی ترەوە ئەو شەخصە دیاریكراوە لەوانەیە ئیجتیهادی كردبێ‌و خودا كردارو گوفتارەكەی بەتاوان بۆ نەنووسیبێ. لەوانەیە ئەو ئایەت‌و حەدیثانەی پێ نەگەیشتبن‌و نەی زانیبێ ئەو كردارە یان ئەو گوفتارە كوفرە. وێدەچێ كابرا ئیمانێكی پتەوی وای لەدڵدابێ‌و چاكەی زۆری بێ، خودا رەحمی پێبكا. وەكوو چۆن لەوكابرایە خۆش بوو: كە وەصیەتی بۆ كوڕەكەی كرد وتی: كە مردم لاشەكەم بسوتێنە دوایی خۆڵەمێشی جەستەم بكە بە دووبەش نیوەی بە وشكانیدا بڵاوبكەرەوە نیوەكەی تری بەناو دەریادا. سوێندم بەخودا ئەگەر خودا دەسەڵاتی بەسەرمدا بشكێ سزایەكم دەدا كەس سزای وا نەدرابێ. كەكابرا مرد كوڕەكانی وەصییەتەكەی باوكیان بەجێ هێنا. ئەمجار پەروەردگار

فەرمانی بە وشکانی کرد خۆڵەمێشی جەستەی کابرای کۆکردەوە، فەرمانی بە دەریا کرد خۆڵەمێشی ناو خۆی گردکردەوە، هەموو جەستەی وەکوو خۆی لێ هاتەوە، ئەمجار خودا فەرمووی: بۆچی وەصییەتی وات کرد؟ وتی: خودایە لەترسی تۆ وام کردو تۆ بۆخۆشت لەمن باشتر دەزانی، ئیتر خودا لێی خۆش بوو.[1]

ئەم پیاوە پێی وابوو ئەگەر جەستەی ئاوا بسوتێندرێو ئاوا بە وشکانیو دەریادا بڵاو بکرێتەوە ئیتر خودا ناتوانێ گردی بکاتەوە، یان گومانی لەوەدا هەبوو، وەلێ بڕوای بەهەبوونی خودا هەبوو، لەخودا دەترسا ئیتر خودا لێی خۆش بوو.[2]

ئیمامی شەوکانی دەفەرموێ: با هەموو موسوڵمانێك ئەوە بزانێ: کە حوکمدان بەسەر موسوڵماندا بەچوونە دەرەوەی لە بازنەی ئیسلامو داخڵبوونی بۆ نێو بازنەی کوفر کارێکی نەشیاوەو نابێ هەروا بەئاسانی ملی لێ بندرێ، نابێ موسوڵمانێك بڕوای بەخوداو رۆژی دوایی هەبێ پرکێشی کارێکی ئاوابکا مەگەر دەلیلو بورهانی زۆر ئاشکرای لەلابن بەڵگەی وای لابێ لەسەر کوفری کابرا لەخۆر ئاشکراتر بێ.

لەزۆر فەرموودەی ریوایەتکراو لەرێگەی کۆمەڵێك لە هاوەڵانەوە ئەوە چەسپاوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ قَالَ لأَخِيهِ يَا كَافِرُ. فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا».[3] کەسێك بەبرایەکی موسوڵمانی بڵێ: کافر، یەکێکیان ئەو حوکمەی لەسەر دەسەپێ، واتە: ئەگەر ئەوکەسەی

---

[1] متفق عليه: خ(٧٥٠٦/٤٦٦/١٣)، م(٢٧٥٦/٢١٠٩، ٢١١٠/٤)، ن(١١٣/٤).

[2] شرح الطحاوية (٣٥٧ - ٣٥٨) هەروا بڕوانە بۆ مجموع الفتاوى ج١١/٤٠٨ - ٤١٣، (في الذی قال لبنية: اذا مت فاحرقونی).

[3] متفق عليه: خ(٦١٠٤/٥١٤/١٠)، م(٦٠/٧٩/١)، ت(٢٧٧٤/١٣٢/٤)، د(٤٦٦٢/٤٤٣/١٢).

حوكمی كوفری بەسەردا دەدا لەواقیعدا وانەبێ ئەوكابرا بۆ خۆی بەو حوكمە كافر دەبێ. لەم حەدیثانەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كە لەو بارەوە ڕیوایەتكراون ئەو مەوریدو بارودۆخەی فەرمودەكەی تێدا گوتراوە ئامـاژەی زۆر رونو هەڕەشەی گەورە هەن موسولمانان دەترسێنێ لەوەی پەلەبكەن لە بەكافردانانی ئەمو ئەوو حوكمدان بەسەر بابایەكی دیاریكراودا بەكوفرو دەرچوون لە ئایین. چونكە حوكمدان بە كوفری یەكێك لە موسولمانان كارێكی وا ئاسان نیە، دەبێ بزاندرێ: كە كابرا كوفرەكەی لەناخی دا چەسپاوەو هیچ پاساوێكی بۆ نادۆزرێتەوە. قورئان دەفەرموێ: {وَلَكِـنْ مَـنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْراً – النحل/١٠٦}. واتە كابرا بگاتە حالەتێك كوفر لەدلیدا جێگیر بووبێو ئیمانی تێدا نەمابێ.

كەوابوو ئیعتیبار بەو عەقیدە شەڕو نادروستانە نیە كەڕوو دەكاتە ناو دلی موسولمانو كابرا وەری دەگرێو نازانێ كە دژایەتی لەگەل ئایینی ئیسلام دا هەیە. هەروا ئیعتیبار بە گوفتارو كردارێكی كوفر ئامێز نیە كە لەموسولمانێك دەردەكەوێو ئەنجامی دەدا مەبەستی دەرچوون لە ئایینو چونە ناو كوفر نیە.

هەروا ئیعتیبار بە وشەو رستەیەك نیە بەسەر زوبانی موسولمانێكدا دێو ئاگای لەماناكەی نیە.[1]

ئەگەر پرسیاربكرێ حوكمی موسولمانێك چیە كە زینا دەكا یان شەراب دەخواتەوە یان سودو ریبا دەخوا؟

لە وەلامدا دەلێین: ئەم تاوانانە تاوانی گەورەو بە هیلاكبەرن، بكەرەكەیان شیاوی ئەوەیە بە بڕواداری رەها حسێب نەكرێ، بەو تاوانانە فاسق بووە لەخودا یاخی بووە، دەتواندرێ بە بكەری یەكێك لەو تاوانە

---

(1) السبل الجرار ج٤/٥٧٨.

گەورانە بگوترێ (فاسق)، لەدونیادا حەددی دیاریکراوی بۆ داندراوە، لە قیامەتیش سزای دۆزەخ بەمەرجێ داری حەددی لێ نەدرێو تۆبە نەکا ئەگەر ئەمانە هاتنەدی فیسقەکەشی لادەچێ.

بەلاَم بەهیچ شێوەیەك بکەری ئەو جۆرە تاوانانە بە کافر دانانـدرێ مادام کابرا دان بەوەدا بنێ تاوانی کردوەو ئیعتیراف بە هەڵەی خۆی بکا، کاتێك بەکافر حسێب دەکرێ کە ئەو جۆرە تاوانانە بە حەلاَڵ بزانێو هیچ پاساوێکی نەبێ. ئەمەی گوترا رای ئەهلی سوننەتو جەماعەتە. بە پێچەوانەی رای خەواریجو موعتەزیلەو ئەوانەی شوێن راوبۆچونی بێ بناغەی ئەوان کەوتوون، ئەوەتا خەواریجەکان پێیان وایە ئەوەی تاوانی گەورە ئەنجام دەدا دەبێتە کافرو لە ئیسلام دەردەچێ، موعتەزیلە دەڵێن: ئەو جۆرە کەسانە لەدونیادا بەکافری تەواو یان بە موسوڵمانی کامل حسێب ناکرێن نە موسوڵمانن نەکافر! وەکوو دەڵێن: (في منزلة بين المنزلتين) بەلاَم لەقیامەتدا موعتەزیلەکانیش وەکوو خەواریجەکان پێیان وایە کافرنو بۆ هەتا هەتایە لە دۆزەخدا دەمێننەوە. هەڵبەتە بەگوێرەی قورئانو سوننەتو کۆڕای سەلەف رای هەردوو لایان (موعتەزیلەو خەواریج) بەتاڵەو بێ بنەمایە.

شەڕکردن لەگەڵ یاخیبوان

پێش هەموو شتێك پێویستە موسوڵمانان بۆ خۆیان فەرمانڕەوایەك دابنێن.

قورئان دەفەرموێ: {وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً – البقرة/٣٠} بیر لەوکاتە بکەرەوە: کە پەروەردگاری تۆ بەفریشتەکانی فەرموو من لەسەر زەوی خەلیفەیەك دادەنێم، ئادەمیزاد دروست دەکەم لەسەر زەوی

دەیانکەمە جێنشینو کاربەدەست بۆ ئەوەی پەرستشم بۆ بکەنو زەوی بۆ بەرژەوەندی خۆیان بەکار بێننو ئاوەدانی بکەنەوە.

ئیمامی قورطوبی دەفەرموێ: ئەم ئایەتە ئەصڵو بنەمایە بۆ دانانی خەلیفە (فەرمانڕەوا)یەك هەڵبژاردەی موسوڵمانان بێو گوێی لێ بگیرێو بەقسەی بکرێ، بۆ ئەوەی گوتاری موسوڵمانان یەك بێو داردەستو ئامێر بێ بۆ تەنفیز کردنی ئەحکامی شەرع. ئەمە کۆڕای موسوڵمانانەو هیچ خیلافو دژایەتییەك نیە لەنێوان زانایانی شەرعدا لەم بارەوە، جگە لە ئەبوبەکری (الأصم) کە یەکێکە لە گەورە پیاوانی موعتەزیلە ئەو پێی وایە دانانی خەلیفە پێویست نیەو بە ئەرکێکی شەرعی ناژمێردێ.

بەڵگەی ئێمە کە دەڵێین دانانی خەلیفە پێویستە ئایەتی { إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً – البقرة/٣٠} هەروا ئایەتی {يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ – ص/٢٦} ئایەتی {وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الأَرْضِ – النور/٥٥}: خودا وادەی داوە بەموسوڵمانان، وادەی داوە بەوانەی لەنێوە بڕوادارنو کردەوەی باش دەکەن، کە دەیانکاتە جێنشینو کاربەدەست لەسەر زەوی ئەرکی ڕاپەڕاندنو جێبەجێ کردنی ئەحکامی شەرعی دەخاتە ئەستۆیانو فەرمانی پێ کردون بەڕێكوپێکی خوداپەرستی سەر زەوی بەڕێوە بەرن.

لەدوای وەفاتی پێغەمبەر (درووودی خودای لەسەر بێ) هاوەڵان کۆڕایان دامەزراند لەسەر ئەوە حەزرەتی ئەبو بەکر بکرێتە جێنشین، ئەمەیش دوای کێشەو خیلافێك کە کەوتە نێوان موهاجیرینو ئەنصارەکانەوە لەژێر ساباتی بەنی ساعیدە دەربارەی ئەوە کێ ببێتە جێنشین، تەنانەت ئەنصارەکان وتیان: دەبێت ئەمیرێك لەئێمە بێو ئەمیرێك لەئێوەی موهاجیر بێت، ئیتر ئەبو بەکرو عومەرو موهاجیرین داکۆکیان لەوە کرد کە دەبێ فەرمانڕەوا هەر

لەهۆزی قورەیش بێ، عەرەب تێکڕا بە فەرمانڕەوایی غەیری قورەیش رازی نابن‌و لەم بارەوە چەند بەڵگەو دەلیلێکیان خستەڕو، سەرەنجام یاریدەدەران لەهەڵوێستی خۆیان پەشیمان بوونەوەو فەرمانبەردارییان بۆ قورەیش دەربڕی، ئەگەر دانانی خەلیفە پێویست نەبوایە نە لەقورەیش‌و نە لەغەیری ئەوان ئەم دان‌و سان‌و بێنەو بەرەو کۆبونەوەو موناظەرە ئەنجام نەدەدرا، ئەم هەموو حیوارو گفتوگۆیە نەدەبوو بکرێ، دەبوایە یەکێك لەهاوەڵان پەنجەی ناڕازیبوونی هەڵبڕیایەو بیگوتایە دانانی خەلیفە پێویست نیەو ئەرکێکی شەرعی نیە نە لەقورەیش نە لەغەیری قورەیش، ئەم نیزاع‌و حیوارەی ئێوە بێهودەیەو سودێکی تێدا نیە!

لە لایەکی ترەوە ئەبو بەکری صەدیق کە مردنی لێ نزیك بۆوە، حەزرەتی عومەری کردە جێنشینی خۆی‌و دیاری کرد بۆ ئیمامەت، کەس لەهاوەڵان نەیگوت ئەمە کارێکی بێهودەیەو ناشەرعییە، نە لەسەر تۆ پێویستە ئەوە بکەی نە لەسەر ئێمە، کەوابوو دەرکەوت دانانی جێنشین‌و فەرمانبەرداری بۆی، ئەرکێکی شەرعی‌و پایەیەکە لەپایەکانی ئایین‌و بنەمایەکی سەرەکی کۆمەڵگای ئیسلامییەو هێزو توانای موسوڵمانانی پێوە بەندەو پێویستە لەسەریان پاشگوێی نەخەن.

واجبە موسوڵمانان ملکەچی فەرمانڕەوای خۆیان بن‌و بەگوێرەی شەریعەتی خودا هەڵس‌وکەوتی لەگەڵدا بکەن

خودا دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ – النساء/٥٩} ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوەو پابەندی ئایینی ئیسلامن! فەرمانبەرداری فەرمانی خوداو پێغەمبەری خودا بن، گوێڕایەڵی فەرمانڕەوای خۆتان بن، هەتا ئەو بەگوێرەی شەریعەتی خودا هەڵس‌وکەوت بکا ئێوە گوێڕایەڵی بن‌و لە فەرمان‌و نەهی‌یەکانی دەرمەچن.

له ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، وتوویەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ ، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي ، وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي».[١] کەسێك گوێڕایەڵی من بێ ئەوە گوێڕایەڵی فەرمانی خودایە، کەسێك سەرپێچی فەرمانی من بکا، ئەوە لەخودا یاخی بووە، کەسێك ئیطاعەتی فەرمانڕەوای موسوڵمان بکا، ئەوە فەرمانبەرداری فەرمانی من بووە، کەسێك لەخەلیفەو فەرمانڕەوا یاخی بێ ئەوە لەمن یاخی بووەو سەرپێچی فەرمانی منی کردووە.

لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلاَّ أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ».[٢] پێویستە مرۆڤی موسوڵمان گوێ بیسو گوێڕایەڵی فەرمانڕەوای موسوڵمان بێ لەهەموو شتێکدا، لەوشتانەدا پێی خۆشە یان پێی ناخۆشە، مەگەر فەرمانی پێ بکرێ بەیاخی بوون لەخوداو سەرپێچی فەرمانو نەهیەکانی، کە فەرمانی پێ کرا بەوەی سەرپێچی فەرمانی خودا بکا ئەوە با گوێ بیسی فەرمانڕەواکەی نەبێ فەرمانبەرداری فەرمانی نەبێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «عَلَيْكَ السَّمْعَ وَالطَّاعَةَ فِي عُسْرِكَ وَيُسْرِكَ وَمَنْشَطِكَ وَمَكْرَهِكَ وَأَثَرَةٍ عَلَيْكَ».[٣] لەسەر تۆی موسوڵمان پێویستە گوێڕادێری

---

[١] متفق عليه: خ (١٣/١١١/٧١٣٧)، م (٣/١٤٦٦/١٨٣٥)، جه (٢/٩٥٤/٢٨٥٩).

[٢] متفق عليه: خ (١٢١/١١١/٧١٤٤ و ١٣/١٢٢)، م (٣/١٤٦٩/١٨٣٩)، ت (٣/١٢٥/١٧٥٩)، د (٧/٢٩٠/٢٦٨)، ن (٧/١٤٠).

[٣] م (٣/١٤٦٧/١٨٣٦)، ن (٧/١٤٠).

فەرمانڕەوا بى لەتەنگانەو فەرەحیدا، لەخۆشیو ناخۆشیدا، لەکاتێکیشدا کەوا دەزانن (أثرة)و بەرژەوەندیتان پاشگوێ خراوە.

لە وائیلی کوڕی جوحرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: سەلەمەی کوڕی یەزیدی (الجحفی) پرسیاری لە پێغەمبەر کرد (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! چی بکەینو هەڵوێستمان چی بێ ئەگەر فەرمانڕەوای وەهامان بۆ پەیدا بوون داوای ئەوەیان لێ دەکردین کە ئەوماڧەی هی ئەوانە لەسەر ئێمە بیاندەینێ بەڵام ئەوان مافی ئێمە کە لەسەر ئەوانە نەیاندەداینێ؟! پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وەڵامی نەدایەوەو روی لێ وەرگێڕا پاشان هەمان پرسیاری ئاڕاستە کردەوەو هەر روی لێ وەرگێڕاو وەڵامی نەدایەوە دووبارە پرسیاری لێ کردەوە لەجاری دووەمدا یان سێیەمدا ئەشعەثی کوڕی قەیس پەلی کێشایە دواوە، وەکوو بڵێ: چیدی لەوبارەوە پرسیار لە پێغەمبەر مەکە، جا پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا فَإِنَّمَا عَلَيْهِمْ مَا حُمِّلُوا وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ».[1] ئەگەر وایش بوون ئێوە هەر گوێڕادێرو فەرمانبەردار بن، ئەوان ئەرکی خۆیان لەسەرەو ئێوە ئەرکی خۆتان لەسەر. ئەگەر فەرمانڕەواکانتان ئەرکی سەرشانی خۆیان بەجێ نەهێنا ئێوە هی خۆتان بەجێ بێنن.

لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّهَا سَتَكُونُ بَعْدِي أَثَرَةٌ وَأُمُورٌ تُنْكِرُونَهَا». لەوە بەولاوە خۆ ویستیو بەرژەوەند پەرستی پەیدا دەبێ، هەرکەسەو دەیەوێ بەرژەوەندی خۆی بێتە جێ، ئیثارو خۆنەویستی نامێنێ، زۆر هەڵوێستو کردار دەبینن لەکەسانی بەرامبەرتان پێتان ناخۆشەو

---

[1] م (١٨٤٦/١٤٧٤/٣)، ت (٢٢٩٥/٣٣١/٣).

بەناحەقی دەزانن‌و پێتان وایە مافتان پێشێل کراوە، هاوەڵان عەرزیان کرد وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! فەرمانت بەچیەو چی بکەین؟ ئەگەر کەسێك لەئێوە ئەو دیاردانەی بینی‌و کەوتە رۆژگارێکی ئاوهاوە؟ فەرمووی: «تُـؤَدُّونَ الْحَقَّ الَّـذِي عَلَـيْكُمْ وَتَـسْأَلُونَ اللَّـهَ الَّـذِي لَكُـمْ». [1] ئێوە ئەو ئەرکەی لەسەر شانتانە جێبەجێی بکەن، داواش لەخودا بکەن ئەو مافەی هەتانە بتاندرێتێ، خۆ ئەگەر نەتاندرایە ئەوە بۆتان دەبێتە خێرو فەری رۆژی قیامەت‌و چاکەتان پێی زۆر دەبێ، داوا بکەن خودا دڵیان نەرم بکاو وایان لێ بکا ئەوانیش ئەرکی سەرشانیان بەرامبەر بەئێوە جێبەجێ بکەن، یان داوا لەخودا بکەن ئەو فەرمانڕەوایانەتان بۆ بگۆڕێ بە باشتر لەوان.

لە عەوفی کوڕی مالیکەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: لە پێغەمبەرم بیست دەیفەرموو: «خِيَارُ أَئِمَّتِكُمُ الَّـذِينَ تُحِبُّـونَهُمْ وَيُحِبُّـونَكُمْ وَيُـصَلُّونَ عَلَـيْكُمْ وَتُصَلُّونَ عَلَيْهِمْ وَشِرَارُ أَئِمَّتِكُمُ الَّذِينَ تُبْغِضُونَهُمْ وَيُبْغِضُونَكُمْ وَتَلْعَنُونَهُمْ وَيَلْعَنُـونَكُمْ». قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلاَ نُنَابِذُهُمْ بِالسَّيْفِ فَقَالَ « لاَ مَا أَقَامُوا فِـيكُمُ الـصَّلاَةَ وَإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْ وُلاَتِكُمْ شَيْئًا تَكْرَهُونَـهُ فَـاكْرَهُوا عَمَلَـهُ وَلاَ تَنْزِعُـوا يَـدًا مِـنْ طَاعَـةٍ». [2] باشترین فەرمانڕەوای ئێوە ئەوانەن ئێوە خۆشتان دەوێن‌و ئەوانیش ئێوەیان خۆش دەوێ، داوای ڕەحمەت‌و لێخۆشبونیان بۆ دەکەن ئەوانیش داوای ڕەحمەت بۆ ئێوە دەکەن، خراپترین فەرمانڕەوای ئێوە ئەوانەن ئێوە ڕقتان لێیانەو ئەوانیش ڕقیان لەئێوەیە، نەفرینیان لێ دەکەن‌و ئەوانیش نەفرینتان لێ دەکەن.

راوی دەڵێ: وتمان: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا بەربەرەکانیان نەکەین؟ بەگژیاندا نەچین؟ فەرمووی: نەخەیر تا ئەوان نوێژ بکەن‌و ڕێ‌و ڕەسمی

---

[1] متفق عليه: خ (١٣/٥/٧٠٥٢)، م (٣/١٤٧٢/١٨٤٣)، ت (٣/٣٣٧/٢٢٨٥).

[2] م (٣/١٤٨١/١٨٥٥).

نوێژ بەجێ بێنن‌و شەعائیری ئایین ئەنجام بدەن، ئاگادار بینەوە هەرکەسێك والی‌یەکی بۆ دانرا، بینی ئەو والی‌یە هەڵس‌وکەوتێك دەکا پێچەوانەی ئایینە، با کارەکەی ببوغزێنێ، بەڵام با لێی یاخی نەبێ.

کام فەرمانڕەواو ئیمامە پێویستە گوێڕایەڵی بکرێ؟

لە کتێبی (منار السبیل)دا هاتووە دەڵێ: هەرکەسێك بەگوێرەی یاسای ئیسلامی بووە فەرمانڕەوا حەرامە سەرپێچی فەرمانەکانی بکرێ‌و لێی یاخی ببێ‌و شەڕی لەگەڵ بکرێ، جا فەرمانڕەوایی‌یەکە بەکۆڕای موسوڵمانان دابمەزرێ وەکوو حەزرەتی ئەبو بەکر (رەزای خودای لێ بێ) یان بەعەهدو بتمانەدان لە خەلیفەی پێش خۆیەوە بکرێتە ئیمام وەکوو حەزرەتی عومەری کوڕی خەتتاب (رەزای خودای لێ بێ) یان لەڕێگەی ئیجتیهادی پیاو ماقوڵ‌و ئەهلی حیلل‌و عەقدەوە ببێتە خەلیفە، وەکوو ئیمامی عوثمان. چونکە حەزرەتی عومەر (رەزای خودای لێ بێ) دیاری کردنی خەلیفەی خستە پرۆژەی ڕاوێژەوە لەنێوان شەش لەهاوەڵاندا، سەرەنجام ڕایان هاتە سەر ئەوە کە حەزرەتی عوسمان ببێتە جێنشین، یان ئەوە فەرمانڕەوا بۆخۆی خۆی بسەپێنێ وەکوو عەبدولەلیکی کوڕی مەروان کە لەئیبنو زوبەیر هەڵگەڕایەوەو سەرەنجام لەناوی بردو دەستی بەسەر وڵات‌و موسوڵماناندا گرت. بەجۆرێك موسوڵمانان بەناچاری‌و بەئیختیار بەیعەتیان پێ کردو کردیانە خەلیفەو فەرمانڕەوای خۆیان.

ئیمام ئەحمەد – وەکوو لەڕیوایەتی العطاردا هاتووە - دەڵێ: کەسێك بەزەبری شمشێر زاڵ بوو بەسەر موسوڵمانانداو بوو بە خەلیفەو رابەریان‌و ناوی (ئەمیرالمؤمنین)ی لێ نرا، پێویستە موسوڵمانان فەرمانبەرداری بن، تەنانەت حەڵاڵ نیە بۆ کەسێك ئیمانی بەخودا هەبێ تاقە شەوێکیش لێی

یاخی بێو بەئیمامی نەزانێ، جا ئەو ئیمامە پیاوی چاك بێ یان پیاوی خراپ بێ.

لــە کتێبــی (الغایــە)دا دەڵــێ: ئەگــەر لەعالــەمی ئیــسلامیدا هــەر دەســەلاتدارێك بەســەر ناوچــەیەکدا خــۆی ســەپاندو زاڵ بــوو وەکــوو ئــەم رۆژگــارەی ئێمــە، ئــەوە حــوکمی هــەر یــەکێك لــەو فەرمانڕەوایانــە حــوکمی خەلیفەی ئیسلامی هەیە.[1]

پابەندبوون بە بەیعەتی فەرمانڕەوایانی موسوڵمان واجبەو دەبێ وەفای پێ بکرێ، تا فەرمانڕەوای پێشوو هەبێ دروست نیە بەیعەت بکرێ بەیەکێکی تر

ئەبو هورەیرە ریوایەتی کردووە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الأَنْبِيَاءُ ، كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ ، وَإِنَّهُ لاَ نَبِيَّ بَعْدِي ، وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ . قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ فُوا بِبَيْعَةِ الأَوَّلِ فَالأَوَّلِ ، أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ ، فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ».[2] نەتەوەی بەنو ئیسرائیل پێغەمبەرەکانیان فەرمانڕەواییان دەکردن، هەرکە پێغەمبەرێك لەدونیا دەردەچوو پێغەمبەرێکی تر شوێنی ئەوی دەگرتەوە. دڵنیابن لەدوای من پێغەمبەر نایەن، کاری موسوڵمانان دەکەوێتە دەست خەلیفەو فەرمانڕەوایان، زۆریش دەبن، هاوەڵان عەرزیان کرد چیمان فەرمان پێ دەکەی هەڵسوکەوتمان بەرامبەریان چۆن بێ؟ فەرمووی: وەفابکەن بە بەیعەتی خۆتان گوێڕایەڵی فەرمانڕەوای موسوڵمانان، تا فەرمانڕەوای یەکەم هەبێ بەیعەت بە یەکێکی تر مەکەن، مافی خۆیان بدەنێ لەگوێڕایەڵی و

---

[1] منار السبیل ج٢/٣٩٨.

[2] متفق علیه: خ (٣٤٥٥/٦/٤٩٥)، م (١٨٤٢/١٤٧١/٣).

فەرمانبەرداری. بێگومان خودا ڕۆژی قیامەت لێپرسینەوەیان لەگەڵ دەکا دەربارەی ئەوانەی فەرمانڕەواییان کردووون.

لە عەرفەجەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِنَّهُ سَتَكُونُ هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ فَمَنْ أَرَادَ أَنْ يُفَرِّقَ أَمْرَ هَذِهِ الأُمَّةِ وَهْيَ جَمِيعٌ فَاضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَائِنًا مَنْ كَانَ». لەمە بەدواوە کێشەو نیزاع بەرپا دەبن کەسانێك پەیدا دەبن هەوڵی فەرمانڕەوای و دەسەڵات گرتنە دەست دەدەن، جا هەرکەسێك هەوڵی تەفرەقەو لێکترازانی کۆمەڵی ئیسلامیدا ویستی یەکیەتیو تەبایییان لەناو بەرێ، لەهەر بنەماڵەو چینو توێژێك بێ بەشمشێر لێی بدەن، شەڕی لەگەڵ بکەنو ڕێگە مەدەن کۆمەڵی موسوڵمانان پارچەپارچەو گرۆ گرۆ ببن.

لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە دەفەرموێ: «مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ».[1] هەرکەسێك هاتو هەوڵی ئەوەیدا کۆمەڵی ئێوە لەژێر فەرمانڕەوای خەلیفەیەکدا بەڕێوە دەچوو ڕیزەکانتان تۆکمەیو پتەو بوونو هەوڵیدا کۆمەڵتان پەرتەوازە بکاو دووبەرەکیو کوتلەکاری پەیدا بکا لەنێوتاندا، بیکوژن مەهێڵن ویستەکەی بێتەجێ.

لە ئەبو سەعیدی خودرییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخَرَ مِنْهُمَا».[2] ئەگەر بەیعەت درا بەدوو فەرمانڕەوا بزانن کامەیان لەپێشدا بەیعەتی دراوەتێ ئەوەیان بەخەلیفە دابنێنو گوێڕایەڵی فەرمانەکانی بن ئەوی

[1] م (١٤٧٩/١٨٥٢ و ٣/١٤٥٠).

[2] م (٣/١٤٨٠/١٨٥٣).

دووهـــەميان بكـــوژن، بـــا نەبێتـــە هـــۆی تەفرەقـــەو دووبـــەرەكی كۆمـــەڵی موسوڵمانان.

حەرامە لەژێر ركێفی فەرمانڕەوا بچیەدەرو شەڕكردنو كوشتنی خەواریجو یاخی بووان واجبە

بێگومان دەقەكانی قورئانو سوننەت كە لەوەپێش ئاماژەمان پێ كـردنو هـی تـریش جـەخت لەسـەر ئـەوە دەكەنـەوە كـە گوێڕایـەڵی بـۆ فـەرمانڕەوای موسوڵمانان واجبەو نابێ سەرپێچی بكرێو بەربـەرەكانی بكـرێ. جا ئەگـەر كۆمەڵێك یەكیان گرتو خاوەنی هێزو دەسەڵات بوون لە ئیمامو فـەرمانڕەوای عادڵ هەڵگەڕانـەوە پاساوێكیان بـۆ ئـەو هەڵگەڕانـەوەی خۆیـان هـەبوو، لـەناو خۆیانـــدا ئیمامێكیـــان بـــۆ خۆیـــان دانـــا، حـــوكمی شـــەرعیو كـــاری پێویـــست دەربارەیـان ئەوەیـە خەلیفـەو فـەرمانڕەوا بنێـری بـۆ لایـانو داوایـان لێ بكـا بێنەوە ژێـر ركێفـیو لـە هەڵوێـستی خۆیـان پەشـیمان ببنـەوە، ئەگـەر ئـەوان نـــاڕەزاییو مـــاف خـــوراوی خۆیـــان خـــستەڕو پێویـــستە فـــەرمانڕەوا گلـــەییو گازەندەكانیان ببڕێو زوڵمو ستەمێكی كە لێیان كـراوە لایبـەرێو مـافی ڕەوای خۆیان بداتێ. خۆ ئەگەر هـیچ بیانوویـان نـەبوونو سـووربوون لەسـەر یـاخی بوونی خۆیان دەبێ ئیمام شەڕیان لەگەڵ بكاو تەنگیان پێ هەڵچنێ تاوایـان لێ دەكا دێنەوە ژێر ركێفیو فەرمانبەرداری دەبن.

پێویستە موسوڵمانان هەموویان پشتگیری ئیمام بكەنو یارمـەتی بـدەن، بەهـەموو جۆرێـك دژی یـاخی بووەكـان بوەسـتنو تەنانـەت ئەگـەر بكاتـە شـەڕكردنیش لەگـەڵیان، هـەتا یاخیبووەكـان دەگەڕێنـەوە بـۆ ژێـر فـەرمانی ئیمامو واز لە هەڵوێـستی یـاخی بوونیـان دەهێـننو دەكەونـەوە گـەڵ كۆمـەڵی ئیسلامی. قورئان دەفەرموێ: {وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ —

الحجرات/٩} ئەگەر دوو تاقمو پێڕی موسوڵمان شەڕیان بوو شەڕیان پێ رابگرنو ئاشتیان بکەنەوە، صوڵحی نێوانیان بکەن، ئەگەر لایەنێکیان ملی نەدا بۆ ئاشتیو شەڕی رانەگرت، ئێوە بەهەمووتان شەڕ لەگەڵ پێڕی یاخی بوو بکەن تا ناچاریان دەکەن دەگەڕێنەوە بۆ ژێر فەرمانڕەوای ئیسلام.

قازی ئەبوبەکر (ابن العربی) دەڵێ: ئەم ئایەتە ئەصڵو بنەمایە لە شەڕکردنی موسوڵمانانو عومدەو کۆڵەکەیەکی پتەوە بۆ شەڕکردن دژی ئەوانەی بەهەندێ بیانوو پاساوی جیا جیا رێگە بەخۆیان دەدەن لە فەرمانڕەوا یاخی دەبن.

هاوەڵانیش لەسەردەمی خۆیان پشتیان بە ماناو مەفهومی ئەم ئایەتە بەستووە بۆشەڕکردن دژی ئەوانەی لەژێر رکێفی خەلیفەی ئیسلام چوونە دەرەوە. پێغەمبەریش (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «تَقْتُلُ عَمَّارًا الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ». کۆمەڵێکی یاخی بوو عەممار شەهید دەکەن. مەبەستی بە پێڕی یاخی بوو ئەوانەن کە لەژێر فەرمانی خەلیفەی موسوڵمانان نەماونو ئالای یاخی بوونو دژایەتی فەرمانڕەوای موسوڵمانیان بەرزکردۆتەوە.

بێگومان لەلای زانایانی ئیسلام ئەوە چەسپاوەو بە بەڵگە سەلمێندراوە: کە حەزرەتی عەلی (رەزای خودای لێ بێ) خەلیفەو ئیمامی شەرعی موسوڵمانان بووەو هەموو ئەوانەی لەژێر فەرمانی چوونەدەر بەیاخی بوو دەژمێردرێنو شەڕکردن لەگەڵیان واجب بووە بۆئەوە بگەڕێنەوە بۆ ژێر دەسەڵاتی ئیمامی عەلیو ملکەچی صوڵحو ئاشتەوایی بن.[1]

هەرکاتێکیش شەڕ لەگەڵ یاخی بووان کرا نابێ دیلیان بکوژرێ، ئەگەر هەڵاتن شوێنیان ناکەون، بریندازیان دەبێ دەرمان بکرێو نەهێڵدرێ خوێنیان

---

[1] الجامع لأحكام القرآن: ج١٦/٣١٨.

لەبەربڕوا تا دەمرن. منداڵیان ناکرێ بە (سەبایا)و ناڕفێندرێ، ماڵیان ناکرێ بە تاڵانیو غەنیمەت. ئەوەی فەوتاندویانە لە ماڵو سامان ئەو خوێنەی ڕشتوویانە ئەگەر تۆبەیان کرد لەسەر ئەوشتانە سزا نادرێنو عەفوون.[1]

کوژراویان مامەڵەی کوژراوی موسوڵمانیان لەگەڵ دەکرێ، دەشۆردرێنو کفنو دفن دەکرێنو نوێژی مردویان لەسەر دەکرێ لە گۆڕستانی موسوڵماناندا دەنێژرێن، چونکە پەروەردگار وێڕای یاخیبوونیان فەرموویەتی: {وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ – الحجرات/٩}. پاشان دەفەرموێ: {إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ – الحجرات/١٠}.

كتاب الجنايات (باسی تاوانەکان)

جنایات: کۆی (جنایە)یە. چاوگەو لە (جنى الذنب يجنيه جناية) وەرگیراوە لەزاراوەی شەرعدا بریتییە لەدەست درێژی بۆسەر جەستە بەجۆرێك تۆڵەو قیصاصی لەسەربێ.

موسوڵمان ڕێزی هەیەو نابێ دەستدرێژی بکرێتە سەر

قورئان دەفەرموێ: {وَلا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً. وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَاناً وَظُلْماً فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَاراً وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيراً – النساء/٢٩–٣٠}. ئەی ئیمانداران ئێوە دەست درێژی مەکەنە سەر یەکترو خۆتان مەکوژن، بێگومان خودا خاوەنی ڕەحمو بەزەییە بۆ ئێوەو ئەوەی نەهیتان لێ

---

[1] الجامع لأحكام القرآن: ج٦/٣٣٠.

دەكا لەبەرژەوەندی ئێوەدایە، كەسێك خۆی بكوژێ یان بەناحەق یەكێكی تر بكوژێ ئەوە تاوانی گەورەی ئەنجام داوەو لەوە بەولاوە توڕی دەدەینە ناو ئاگری دۆزەخەوە، ئەمەش بۆ خودا كارێكی ئاسانەو هیچ ماندوبوونی تێدا نیە.

یان دەفەرموێ: {وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِناً مُتَعَمِّداً فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِداً فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَاباً عَظِيماً – النساء/٩٣} كەسێك بەناحەقو بە ئەنقەست موسوڵمانێك بكوژێ ئەوە سزای ئەو تاوانبارە ئاگری دۆزەخە بۆ هەتا هەتایە تێیدا دەمێنێتەوە، رقو قاری خودای لەسەرەو نەفرینی لێ كردوە، سزای گەورەو سامناكی بۆ ئامادە كردوە.

هەروا دەفەرموێ: {مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعاً وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعاً – المائدة/٣٢} لەبەرئەوە: لەسەر نەتەوەی ئیسرائیلمان پێویست كردو كردمانە یاسایەكی نەگۆڕ: كە هەركەسێك بەناحەقو ناڕەوا كەسێك بكوژێ كوشتنەكەی لە تۆڵەی كوشتندا نەبێ، یان بەمەبەستی قەلاچۆكردنی فەسادو ئاشوب لەسەر زەوی نەبێ، ئەوە تاوانەكەی ئەوەندە گەورەیە وەكوو ئەوە وایە هەموو ئادەمیزادی كوشتبێ، كەسێكیش كەسێك لەتێداچونو فەوتان رزگاربكا ئەوەندە كارێكی باشە وەكوو ئەوە وایە هەموو ئادەمیزادی لە فەوتانو تێداچون رزگاركردبێ.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتكراوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ». قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ قَالَ « الشِّرْكُ بِاللَّهِ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَأَكْلُ الرِّبَا

وَالتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلاَتِ الْمُؤْمِنَاتِ».[1] خۆتـان بپارێزن له حەوت جۆر تاوانی به هیلاکبەر، هاوەڵان عەرزیان کرد: ئەو تاوانانـه چین ئەی پێغەمبەری خودا؟ فەرمووی: هاوەڵدانان بۆ خودا. کوشتنی نەفسێك کە خـودا حـەرامی کـردوە، مەگـەر بـە حـەق‌و قیـصاص. هـەروا خـواردنی مـاڵی هەتیو، خواردنی سودو ریبا، پـشت هـەڵکردن لـە رۆژی هێـرش بـردن بۆسـەر دوژمن، بوختان هەڵبەسـتن بـۆ ئـافرەتی داوێنپـاکی بێئاگا لـەو تاوانـەی پـاڵی دراوە.

لـە عەبـدوڵڵای کـوڕی عومـەری خەتابـەوە ڕیوایـەتکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَزَوَالُ الدُّنْيَا أَهْوَنُ عَلَـى اللَّـهِ مِـنْ قَتْـلِ رَجُلٍ مُـسْلِمٍ».[2] وێرانبـون‌و نـەمانی دونیـا لـەلای خـودا سـوکترە لـە کوشـتنی پیاوێکی موسوڵمان.

لــە ئــەبو ســەعیدی (الخــدری)و ئــەبو هــورەیرەوە ڕیوایــەتکراوە: کــە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَـوْ أَنَّ أَهْـلَ الـسَّمَاءِ وَأَهْـلَ الأَرْضِ اشْتَرَكُوا فِي دَمِ مُؤْمِنٍ لأَكَبَّهُمُ اللَّهُ فِي النَّـارِ».[3] ئەگـەر ئـەهلی ئاسمان‌و ئەهلی سەر زەوی هاوبەشی بکەن لە کوشتنی ئیماندارێك دا، خـودا هـەموویان بەرەو دەم دەخاتە ناو دۆزەخەوە.

لــە عەبــدوڵڵای کــوڕی مەســعودەوە ڕیوایــەتکراوە، دەڵــێ: پێغەمبــەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ فِي الدِّمَاءِ».[4]

---

[1] متفق عليه: خ(٢٧٦٦/٣٩٣/٥)، م(٨٩/٩٢/١)، د(٢٨٥٧/٧٧/٨)، ن(٢٥٧/٦).

[2] صحيح: (ص.ج/٥٠٧٧) ، ت(١٤١٤/٤٢٦/٢)، ن(٨٢/٧).

[3] صحيح: (ص.ج/٥٢٤٧) ، ت(١٤١٩/٤٢٧/٢).

[4] متفق عليه: خ(٨٦٦٤/١٨٧/١٢)، م(١٧٨/١٣٠٤/٣)، ت(١٤١٨/٤٢٧/٢)، ن(٨٣/٧).

یەکەم دادگاو یەکالا کردنەوەیەك كە لەنێوان ئادەمیزادەکاندا دەکرێ دەربارەی خوێنە.

هەر لە عەبدوللاوە (رەزای خودای لێ بێ) دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَجِيءُ الرَّجُلُ آخِذًا بِيَدِ الرَّجُلِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ هَذَا قَتَلَنِي. فَيَقُولُ اللَّهُ لَهُ لِمَ قَتَلْتَهُ فَيَقُولُ قَتَلْتُهُ لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لَكَ. فَيَقُولُ فَإِنَّهَا لِي. وَيَجِيءُ الرَّجُلُ آخِذًا بِيَدِ الرَّجُلِ فَيَقُولُ إِنَّ هَذَا قَتَلَنِي. فَيَقُولُ اللَّهُ لَهُ لِمَ قَتَلْتَهُ فَيَقُولُ لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لِفُلاَنٍ فَيَقُولُ إِنَّهَا لَيْسَتْ لِفُلاَنٍ فَيَبُوءُ بِإِثْمِهِ».[1] رۆژی قیامەت وادەبێ پیاو دێ بۆ سارای مەحشەر دەستی پیاوێکی گرتووە: دەڵێ خودایە، ئەم پیاوە لەدونیادا کوشتمی، پەروەردگار بەکابرای بکوژ دەڵێ: بۆچی کوشتت؟ دەڵێ: بۆیە کوشتم تا ئایینی تۆ سەرکەوێ‌و شکۆمەندی بۆ زاتی پاکت بچەسپێنم، خودا دەفەرموێ: ئەمەت لەبەر خاتری ئایینی من کردووەو شکۆمەندی هەر بۆمنە، پیاوی واهەیە دێتە سارای مەحشەر دەستی پیاوێکی گرتووە دەڵێ ئەم پیاوە منی کوشتوە، خودا پێی دەفەرموێ: بۆچی کوشتت؟ دەڵێ بۆیە کوشتم تا فلانکەس فەرمانڕەوای بچەسپێنێ‌و ئاغایەتی بۆ دابمەزرێ، خودا دەفەرموێ: فلانکەس شکۆمەندیی نیە، ئیتر بە تاوانباریی دەگەڕێتەوە.

حەرامە مرۆڤ خۆی بکوژێ

لە ئەبو هورەیرە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ تَرَدَّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ ، فَهْوَ فِي نَارِ جَهَنَّمَ ، يَتَرَدَّى فِيهِ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا ، وَمَنْ تَحَسَّى سَمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ ، فَسَمُّهُ فِي يَدِهِ ، يَتَحَسَّاهُ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا ، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ ، فَحَدِيدَتُهُ فِي يَدِهِ ، يَجَأُ

---

[1] صحيح: (ص.ن/٣٧٣٢) ، ن(٧/٨٨٤).

بِهَا فِي بَطْنِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدًا مُخَلَّدًا فِيهَا أَبَدًا». [1] کەسێك خۆی لەشاخێك هەڵدێریٚ‌و خۆی بکوژێ، ئەوە بۆ هەتا هەتایە لەناو ئاگری دۆزەخدا هەر خۆی هەڵدەدێرێ بەناو ئاگردا رۆدەچێ، کەسێك ژەهر بخواتەوەو خۆی ژەهر خواردو بکا، ئەوە لەناو ئاگری دۆزەخدا هەمیشە بۆ هەتا هەتایە ژەهرەکەی بەدەستەوەیەو دەیخواتەوە، کەسێك بە پارچە ئاسنێك خۆی بکوژێ ئەوە رۆژی قیامەت لەناو دۆزەخدا ئاسنەکەی بەدەستەوەیەو ورگی خۆی پێ قەمە هەنجن دەکا بۆ هەتاهەتایە.

لە جوندوبی کوڕی عەبدوڵلاوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ رَجُلٌ بِهِ جُرْحٌ ، فَجَزِعَ فَأَخَذَ سِكِّينًا فَحَزَّ بِهَا يَدَهُ ، فَمَا رَقَأَ الدَّمُ حَتَّى مَاتَ ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى بَادَرَنِي عَبْدِي بِنَفْسِهِ ، حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ». [2] لە رۆژگارو سەردەمی پێش ئێوەدا پیاوێك برینێکی پێوە بوو، چاك نەدەبووەوە، صەبری نەگرت‌و هات بە چەقۆیەك دەستی خۆی بڕیەوە، ئیتر خوێنی بەربوو خوێنی نەوەستایەوە تامرد، پەروەردگار فەرمووی: بەندەکەم پەلەی کرد لەگیان دەرچوونی خۆیداو تەمەنی خۆی کۆتایی پێ هێنا، منیش بەهەشتم لێ حەرام کرد.

لە جابیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: طوفەیلی کوڕی عەمری (ألدَوسی) هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: ئەی رەوانەکراوی خودا ئەگەر دەتەوێ کۆچ بکە بۆ وڵاتی ئێمە پارێزگاریت لێ دەکەین بۆت دەبین بە قەڵای قایم‌و پتەو، قەڵاکە هی هۆزی دەوس بوو هی سەردەمی پێش هاتنی ئیسلام بوو.

---

[1] متفق علیه: خ(٥٧٧٨/٢٤٧/١٠)، م(١٠٩/١٠٣/١)، ت(٢١١٦/٢٦٠/٣)، د(٣٨٥٥/٣٥٤/١٠).

[2] متفق علیه: خ(٣٤٦٣/٤٩٦/٦)، م(١١٣/١٠٧/١).

وەڵێ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) قبووڵی نەکرد، ئەم سەروەرییەیان بە نصیب نەبوو چونکە پەروەردگار ئەو سەربەرزی‌و بەهرەیەی هەڵگرتبوو بۆ یاریدەدەران لە هۆزی ئەوس‌و خەزرەج‌و کردی بە خەڵاتی ئەوان. جا کاتێ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کۆچی کرد بۆ مەدینە، طوفەیل‌و پیاوێك لە هۆزەکەی کۆچیان کرد بۆ مەدینە بۆ خزمەتی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) قەدەر وابوو ئاوو هەوای مەدینەیان پێ نەکەوت، پیاوەکە تووشی نەخۆشی بوو نەخۆشییەکەی هەراسانی لێ هەڵگرت، بەدەمە تیرێکی پانکۆڵە جومگەی پەنجەکانی خۆی بڕیەوە، هەردوو دەستی زاماربوون‌و خوێنیان نەگیرسایەوە تا پێی مرد. لە دواییدا طوفەیل بەخەو پیاوەکەی بەشێوەیەکی جوان بینی وەڵێ هەردوو دەستی داپۆشرابوون. پێی دەڵێ: خودا لوطفی چۆن بوو لەگەڵت؟ دەڵێ بەهۆی کۆچکردنم بۆ خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) بۆ مەدینە خودا لە تاوانەکانم خۆش بوو بەتایبەتی لەتاوانی خۆکوشتنم، بەڵام طوفەیل کە دەبینێ دوو دەستی داپۆشراون لێی دەپرسێ ئەدی هۆی چیە دەستەکانت داپۆشراون؟ دەڵێ: پێم گوترا: ئەوەی بۆ خۆت خراپت کردووە لە جەستەی خۆت ئێمە بۆت چاك ناکەینەوە! پاشان طوفەیل خەونەکەی بۆ پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) گێڕایەوە فەرمووی: «اللَّهُمَّ وَلِيَدَيْهِ فَاغْفِرْ» ئەی خودای گەورەمان لەدەستەکانیشی خۆشبە.[1]

---

[1] صحيح: (مختصر م/٩٧)، م(١/١٠٨/١١٦).

ئەوەی ڕێگەی کوشتن دەداو وای لێ دەکا ڕەوابێ

قورئـان دەفـەرموێ: {وَلاَ تَقْتُلُـوا الـنَّفْسَ الَّتِـي حَـرَّمَ اللَّـهُ إِلاَّ بِـالْحَقِّ – الإسراء/٣٣} نەچن ئەو نەفسەی خودا کوشتنی حەرام کردوە ئێوە بیکوژن، مەگەر لە تۆڵەو قیصاص دابێ‌و کوشتنەوەی حەق‌و ڕەوابێ.

لە ئیبنو عومەرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّـاسَ حَتَّـى يَـشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّـهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، وَيُقِيمُوا الصَّلاَةَ ، وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ ، فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّى دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّ الإِسْلاَمِ ، وَحِسَابُهُمْ عَلَـى اللَّـهِ».[1] فـەرمانم پێکـراوە لەلایەن خوداوە بجەنگم‌و شەڕ لەگەڵ ئـەو خەڵکە بکەم کە هـاوەڵ بـۆ خـودا دادەنێن، تا شایەتومان دەهێنن‌و دەڵێن: (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) هیچ خودا نین شیاوی پەرستش بن جگە لە (الله)، هـەروا شـایەتی بـدا: کـە موحـەممـەد پێغەمبـەری خودایە، ئیتر هەرکەسێ ئەمـە بڵـێ: سـەرو سامانی خۆی‌و نـاموس‌و خـوێنی پارێزراوەو لەمن حەرام دەبێ. مەگەر لەسەر مافێکی ڕەوا کە لەسەری بێ.

ئــەو حەقــەی کــە لەئایەتەکــەدا ئامــاژەی پێکــراوەو ڕێگــای کوشــتنی ئـادەمیزاد دەدا، بـە فەرموودەیـەکی تـری پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) تەفسیرکراوەتەوە، کە دەفەرموێ: «لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنِّى رَسُولُ اللَّهِ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ الثَّيِّبُ الزَّانِـى وَالـنَّفْسُ بِـالنَّفْسِ وَالتَّـارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ».[2] خوێنی مرۆڤی موسوڵمان ڕەوانیـە بـڕژێ، کوشـتنی موسـوڵمان حـەڵاڵ نیـە مەگـەر بـە یـەکێ لـەم سـێ حاڵەتـە: کەسـێك کەسـێك بکــوژێ دەکوژرێتــەوە، بێوەبــێ‌و زینابکــا، موســوڵمان لــە ئــایینی خــۆی پاشگەزبێتەوە.

[1] متفق عليه: خ(١/٧٥/٢٥)، م(١/٥٣/٢٢).

[2] متفق عليه: خ(١٢/٢٠١/٦٨٧٨)، م(٣/١٣٠٢/١٦٧٦)، د(١٢/٥/٤٣٣٠).

جۆرەكانی كوشتن

كوشتن سێ جۆرە: بە ئەنقەست، شێوە عەمد، هەڵە.

١- كوشتنی بەئەنقەست ئەوەیە كابرایەكی موكەلەف قەصدی كوشتنی مرۆڤێكی بێ تاوان بكا، بە ئامێرو هۆكارێك كە عادەتەن ئەو چەكو ئامێرە مرۆڤی پێ دەكوژرێ.

٢- شێوە عەمد ئەوەیە كابرا بیەوێ بە ئامێرێك لە یەكێكی تربدا: كە عادەتەن ئەو جۆرە لێدانە بەو ئامێرە مرۆڤ ناكوژێ كەچی گیانی دەرچێنێ، بیكوژێ.

٣- كوشتنی هەڵە ئەوەیە، كابرای موكەلەف كارێكی رەوا ئەنجام بدا كەچی ببێتە هۆكاری كوشتنی مرۆڤێك، بۆ نموونە كابرا چەك ئاراستەی نێچیرێك بكا كەچی بەر مرۆڤێك بكەوێو بیكوژێ، لەجۆری دووەمو سێیەم دا كەفارەت لەسەر بكوژەكەیەو خوێنیش لەسەر خزمەكانیەتی، ئامـاژە بە ئایەتی قورئان كە دەفەرموێ: {وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً – النساء/٩٢}. رەوانیە بۆ موسوڵمان كە موسوڵمان بكوژێ، هەركەسێ ئەو تاوانە بكا سزای سەختی دۆزەخی هەیە. مەگەر كەسێك بەهەڵە ئەو تاوانەی لەدەست بقەومێ. جا ئەگەر موسوڵمانێك بەهەڵە موسوڵمانێكی لەدەست كوژرا، ئەوە دەبێ لە قەرەبووكردنەوەی ئەو تاوانەدا كۆیلەیەك ئازادبكاو خوێنیش بدا بە كەس‌وكاری كوژراو مەگەر كەس‌وكاری كوژراو لێی خۆشبنو خوێنەكەی لێ نەستێنن. ئەگەر كوژراوەكە بۆ خۆی موسوڵمان بوو بەڵام كەسوكاری كافرو دوژمن بوون بەئێوە، ئەوە

کەفارەتەکـەی ئـازادکردنی کۆیلەیـەکی موسـوڵمانەو خـوێن نـادرێ. ئەگـەر کوژراو لەگەڵو هۆزێك بوو لەگەڵ ئێوەدا عەهدو پـەیمان هـەبوو، ئـەوە دەبـێ خوێن، بدرێ بە کەس‌وکاری کـوژراوو کۆیلەیـەکی موسـوڵمانیش ئازادبکا، جا ئەگەر کۆیلە دەستەبەر نەبوو دەبێ دوو مانگ لەسەریەك بەڕۆژوو بێ، ئەمـە تەوبەو قەرەبوو کردنەوەیە لەو تاوانەو لەخوداوە دانراوە، پـەروەردگار زانـاو کاربەجێیـە. وەڵێ کوشـتنی بەئەنقەسـت، خـزمو کەسـوکارو خوێنگرەکـانی سەرپشکن لەوەدا بکوژ بکوژنەوە، یان نەیکوژنەوەو خوێن وەربگرن، ئاماژە بە ئایەتی قورئان: کە دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَـيْكُمْ الْقِـصَاصُ فِـي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالأُنثَى بِالأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَـاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ – البقرة/١٧٨﴾.

ئەی خاوەن باوەڕان تۆڵە لـەبکوژ بکەنـەوە دەبـێ مرۆڤـی ئـازاد لـەجیاتی مرۆڤی ئازاد بکوژرێتەوە، کۆیلە لەشوێنی کۆیلەو مێینە لەشوێنی مێینـە. جا ئەگەر بکوژ لەلایەن خـزمو کەسوکاری کـوژراوەوە عـەفووکراو نەیانکوشـتەوە پێویـستە بـەڕێو جـێو چـاکەکاریو پیاوانـە خوێنەکـە وەربگـرن، هـەروا پێویـستە خوێنـدەرەکان بـە پیاوانـەو ڕێـكو پێـك خوێنەکە بـدەن، ئـەوە کـە دروستە لەجیاتی کوشتنەوە خوێن وەربگیرێ ئاسـانکردنو بارسـوکییە لەسـەر بکوژ لەخوداوە بڕیاری لەسەر دراوەو ڕەحمـەتو بـەزەیی خودایـە بۆتـان، جا کەسێ تەجاوەزکاری بکاو زێدەڕەوی بکا لەخوێن وەرگرتندا یان لەخوێن داندا ئەوە سزای سەختی دۆزەخی بۆ ئامادەکراوە.

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) فەرموویەتی: «مَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيـلٌ فَهُـوَ بِخَيْـرِ النَّظَـرَيْنِ إِمَّـا أَنْ يُـودَى أَوْ يُقَـادَ».[1]

---

[1] متفق عليه: خ(٦٨٨٠/٢٠٥/١٢)، م(١٣٥٥/٩٨٨/٢).

کەسێك موسوڵمانێکی لەدەست کوژرا یان لەجیاتی خوێن دەدا یان دەکوژرێتەوە.

ئەم ماڵو سامانەی لەجیاتی خوێن دەدرێ، بە کوشتنەکە واجب نەبووە بەڵکوو بەدەلی قیصاصەکەیە، بۆیە بۆ خوێن وەرگرەکان ڕەوایە صوڵح بکەن لەسەر غەیری خوێنەکە، تەنانەت ئەگەر زیادیش وەربگرنو داوای زیادە بکەن، ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) کـە دەفەرموێ: «مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا دُفِعَ إِلَى أَوْلِيَاءِ الْمَقْتُولِ فَإِنْ شَاءُوا قَتَلُوا وَإِنْ شَاءُوا أَخَذُوا الدِّيَةَ وَهِيَ ثَلَاثُونَ حِقَّةً وَثَلَاثُونَ جَذَعَةً وَأَرْبَعُونَ خَلِفَةً وَمَا صَالَحُوا عَلَيْهِ فَهُوَ لَهُمْ». وَذَلِكَ لِتَشْدِيدِ الْعَقْلِ.[1] کەسێك بـە ئەنقەست موسوڵمانێکی کوشت، بکوژ دەدرێتـە دەست خـزمو کەسی کـوژراو، ئەگەر ئارەزۆیان بوو بیکوژنەوە، ئەگەر حەزیان لێ بوو خوێنی لێ وەردەگرن، خوێنی کوژراو سەد حوشترە، سییان سێ ساڵیان تەواوکردبێو چوبنە ساڵی چوارەمەوە، سییان چوار ساڵیان تەواوکردبێو چوبنە ساڵی پێنجەم، چلیشیان ئاوس بن، ئەوەی خزمو کەسوکاری کوژراو پێی رازی دەبنو صوڵحی لەسەردەکەن ئەوە مافی خۆیانە وەری بگرن، ئەمەش بەمەبەستی گرانکردنی خوێنەکە لەسەر بکوژ.

خۆ ئەگەر خزمی کوژراو بکوژ عەفو بکەن ئەوە باشترە، ئامـاژە بـە ئایەتی {وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى – البقرة/٢٣٧} ئەگەر ئێوەی کەسوکاری کوژراو بکوژ عەفوو بکەن لە کوشتنەوەو لەخوێن، وەرگرتن ئەوە باشترەو نزیکترە لە تەقوا.

---

[1] حسن (ص.ت/١١٢١)، ت(١٤٠٦/٤٢٣/٢)، جة(٢٦٢٦/٨٧٧/٢).

هەروا ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ إِلاَّ عِزًّا»[(١)]: ئادەمیزادی لێ بوردەو عەفوکار، خودا شکۆمەندی پێ دەدا.

مەرجەکانی تۆڵەستاندنەوەو کوشتنەوەی بکوژ

کوشتنەوەی بکوژ واجب نابێ هەتا ئەم مەرجانە نەیەنە دی:

١- دەبێ بکوژ باڵغو عاقڵو بەئاگا بێ، واتە (موکەللەف) بێ. کەوابوو تۆڵەستاندنەوە (قیصاص) لەسەر منداڵو شێتو نوستوونیە، ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) کە دەفەرموێ: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجنون حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ».[(٢)]: قەڵەمی موحاسەبەو تۆڵە لەسەر سێکەس هەڵگیراوە: لەسەر منداڵ هەتا باڵغ دەبێ، لەسەر شێت هەتا ئیفاقەی دێو چاك دەبێتەوە، لەسەر نوستوو هەتا بەئاگا دێتەوە.

٢- نابێ کوژراوەکە لەوکەسانە بێ کە کوشتنیان رەوایە بەهۆیەك لەو هۆیانەی حەدیثی «لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ رَجُلٌ كَفَرَ بَعْدَ إِسْلاَمِهِ أَوْ زَنَى بَعْدَ إِحْصَانِهِ أَوْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ».[(٣)] دیاری کردووە.

٣- نابێ کوژراوەکە کوڕو کچو نەوەی بکوژبێ ئاماژە بە حەدیثی (لا يُقْتَلُ الْوَالِدُ بِوَلَدِهِ).[(٤)] باوك کە بکوژی منداڵی خۆی بێ ناکوژرێتەوە.

---

(١) صحيح: (ص.ت/١٨٩٤) ، م(٢٥٨٨/٢٠٠١/٤)، ت(٢٠٩٨/٢٥٤/٣).

(٢) صحيح: (ص.ج/٣٥١٢) .

(٣) صحيح: (ج/٧٦٤١) .

(٤) صحيح (الإرواء/٢٢١٤)، ت(١٤٢٢/٤٢٨/٢)، جة(٢٦٦١/٨٨٨/٢).

٤- نابێ کوژراو کافربێو بکوژ موسوڵمان بێ چونکە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: (لاَ يُقْتَلُ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ).[1] موسوڵمان بەهۆی ئەوەی کە کوژراوەکەی کافرە ناکوژرێتەوە.

٥- نابێ کوژراو کۆیلە بێو بکوژ ئازاد، ئەگەر بکوژ مرۆڤی ئازادبوو کوژراوەکەش کۆیلەبوو ئەوە بکوژ ناکوژرێتەوە.

کۆمەڵێك بکوژ لە تۆڵەی یەك کوژراودا دەکوژرێنەوە

ئەگەر کۆمەڵێك یەکیان گرتو بەهەموانیان یەکێکیان کوشت، ئەوە هەموویان دەکوژرێنەوە لە تۆڵەی کوشتنی ئەو کوژراوەدا. ئاماژە بەو ریوایەتەی ئیمام مالیك لە سەعیدی کوڕی (المسيب)ەوە ریوایەتی کردوە: کە عومەری کوڕی خەتتاب پێنج یان حەوت کەسی کوشتنەوە لە قیصاصی یەك کەسدا: کە هاوکاری یەکتریان کردبوو بۆ کوشتنی پیاوێك بە فێڵ بردبوویانە شوێنێك کوشتبوویان.[2]

ئەمجار فەرمووی: (لَوْ تَمَالأَ عَلَيْهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ جَمِيعًا).[3] ئەگەر هەموو ئەهلی صەنعاء گەلەکۆمەکێیان بکردایە لەسەر کوشتنی ئەم مرۆڤە هەموویانم دەکوشتنەوە.

قیصاصو تۆڵە ستاندنەوە لەبکوژ بەیەکێك لەدووشت دەچەسپێ

یەکەم: بکوژ دان بەتاوانەکەیدا بنێ:

لە ئەنەسەوە ڕیوایەتکراوە: کە جولەکەیەك سەری جارییەکی لەنێوان دوو بەردا جەڕمبابە دابوو شکاندبووی. پێیان گوت کێ وای لێ کردی؟ فلان؟

---

[1] حسن صحيح: (ص.ت/١١٤١) ، خ(٦٩١٥/٢٦٠/١٢)، ت(١٤٣٣/٤٣٣/٢).

[2] صحيح: (الإرواء/٢٢٠١) ، ط:(١٥٨٤/٦٢٨).

[3] (الإرواء/٢٢٠١)، ط:(١٥٨٤/٦٢٨)، فع(٦/٢٢)، هق(٨/٤١).

یان فلان؟ هەتا سەرە گەیشتە سەر کابرای جولەکەو ناوی هێندرا، کە ناوی هێنرا ئافرەتەکە بەسەر ئامازەی بۆکرد، کابرای جولەکەیان هێناو ئیعتیرافی کرد، ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی دا سەری کابرای جولەکەیان بەبەرد شکاندەوە.[1]

دووەم: شایەتدانی دووشاهید لەسەری:

لە رافیعی کوڕی خەدیجەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: شەوێك لە خەیبەر پیاوێك کوژرا، کە رۆژبۆوە خوێنگرەکانی چوونە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ)و روداوەکەیان عەرزکرد، فەرمووی: (أَلَكُمْ شَاهِدَانِ يَشْهَدَانِ عَلَى قَتْلِ صَاحِبِكُمْ؟). دوو شایەتتان هەیە شایەتی بدەن کێ خزمەکەتانی کوشتووە؟ وتیان: ئەی پێغەمبەری خودا! لەوشوێنەی خزمەکەمانی لێ کوژراوە کەسی موسوڵمانی لێ نەبووە تا بیکەین بە شایەتو ئەو دەڤەرو هۆبە هەموویان جولەکەن، جولەکە پێکیشی تاوانی لەوەش گەورەتر دەکەن. پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: پەنجا کەسیان لێ هەڵبژێرن سوێندیان بدەن، سوێندیان نەخوارد، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) لەلایەن خۆیەوە خوێنەکەی دا.

مەرجی جێبەجێکردنی قیصاصو تۆڵە لەبکوژ

مەرجە بۆ ئەنجامدانی قیصاصو تۆڵە لە بکوژ هەبوونی سێ مەرج:

١- ئەوەی داوای تۆڵەستاندن دەکا دەبێ موکەللەف بێ. ئەگەر داواکاری تۆڵەستاندن منداڵ بوو یان شێت بوو، بکوژ بەنددەکرێ تا داواکار دەبێتە موکەللەف.

---

[1] متفق عليه: (٦٨٧٦/١٩٨/١٢)، م(١٦٧٢/١٢٩٩/٣)، د(٤٥١٢/٢٦٧/١٢).

٢- ئەگەر خوێنگرەكان چەند كەسێك بوون دەبێ هەموویان رایان یەك بێ لەسەر ئەنجامدانی تۆڵە لەسەر بكوژ، ئەگەر هەندێكیان عەفویان كرد، ئەوە كوشتنەوەی لەسەر لادەچێ.

لە زەیدی كوڕی وەهبەوە ڕیوایەتكراوە: كە ئیمامی عومەر (رەزای خودای لێ بێ) پیاوێكی بكوژیان بردە لای كە پیاوێكی كوشتبوو. خزم‌و كەسی ویستیان بكوژ بكوژنەوە. خوشكی كوژراوەكە خێزانی بكوژ بوو وتی: من بكوژ لەبەشی خۆم عەفوو دەكەم، ئیتر عومەر (رەزای خودای لێ بێ) فەرمووی: كابرای بكوژ كوشتنەوەی لەسەرلاچوو.[1]

هەر لەوەوە ڕیوایەتكراوە، دەڵێ: پیاوێك لەلای ژنەكەی پیاوێكی بینی، ئیتر مێردەكە ژنەكەی كوشت، روداوەكە بەرزكرایەوە بۆلای ئیمامی عومەر هەندێ لەبراكانی ژنە كوژراوەكە گلەییان لە ژنە كوژراوەكە هەبوو، لەبەشی خۆیان بكوژیان عەفوو كرد، ئیتر ئیمامی عومەر فەرمانی كرد كە باقی خوێنگرەكانی ژنە كوژراوەكە خوێن وەربگرن.[2]

٣- نابێ جێبەجێكردنی تۆڵە لە تاوانبار هەمان زیان بەغەیری تاوانبار بگەیەنێ بۆ نموونە ئەگەر كوشتنەوە لەسەر ئافرەتێكی سكپڕ چەسپا، ئافرەتەكە ناكوژرێتەوە تا منداڵەكەی دەبێ‌و شیری پێ دەداو لەشیر دەبڕێتەوە.

لە عەبدوڵڵای كوڕی بورەیدەوە لە باوكییەوە ڕیوایەتكراوە: كە ئافرەتێكی غامیدی پرسیاری لە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) كرد وتی: من تووشی زینابووم، پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرموو: (إرجعي) جارێ بڕۆرەوە، ئافرەتەكە گەڕایەوە، بۆ سبەینێ هاتەوە

---

[1] صحيح: (الإرواء/٢٢٢٢)، عب(١٠/١٣/١٨١٨٨).

[2] صحيح (الإرواء/٢٢٢٥)، هق(٨/٥٩).

خزمـەتی وتـی: قوربـان وادیـارە دەتـەوێ وەکـوو مـاعیزی کـوڕی مالیـك بمگەڕێنیتـەوە، سـوێندم بـەخودا مـن لـەئاکامی زیناکردنـەوە سـکم پڕبـووە، پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) پێی فـەرموو: (دەی کـە هـەر سوری لەسەر دان پیانانەکەتو ناتەوێ نهێنی خۆت بپۆشی بـڕۆرەوە تـا منداڵەکەت دەبێ). جا کـە ژنەکـە منالّەکەی بـوو، لەپارچـە پەڕۆیـەکا منالّەکـەی هێنایـە خزمەت پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) وتی: ئەوە منالّەکەمە بوومە، پێی فەرموو: دە ئێستە بـڕۆ شـیری بـدەرێ منالّەکەت بەخێوبکـە تـا لەشـیری دەبڕیەوە، جا کاتێ ژنەکە منداڵەکەی گەورەکردو لەشـیری بڕیـەوە منالّەکـەی هێنایـەوە خزمـەت پێغەمبـەر (دروودی خـودای لەسـەر بـێ) لـەتێك نـانی بەدەستەوەبوو دەیخوارد، عەرزی کرد: ئەوە منالّەکەم گـەورەکردووەو لەشـیرم بڕیوەتەوە ئەوەتا خواردن دەخوا. ئیتر پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) منداڵەکەی دایە دەست پیاوێك لە موسوڵمانان کە بـەخێوی بکا سەرپەرشـتی بکـا، فەرمانیـشی کـرد چـاڵێکیان بـۆ ئافرەتەکـە هەڵکەنـد قوڵییەکـەی تـا سەرسنگی بوو، ئەمجار خستیانە ناوی فەرمانی بە خەڵکەکە کرد بەردەبارانی بکەن، خالیدی کوڕی وەلید یەکێك بوو لەوانەی بەردەبارانی دەکـرد بـەردێکی کێشا بەسـەریداو خـوێن فیـچقەی کـرد چـەند دڵۆپـە خوێنـێ چوو بـە دەمو چاویدا، لەسەرئەوە خالید جوێنێکی پێدا، پێغەمبەر (دروودی خـودای لەسـەر بێ) فـەرمووی: «مَهْلاً يَا خَالِدُ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ تَابَهَا صَـاحِبُ مَكْسٍ لَغُفِرَ لَهُ». هێواش ئەی خالید! سابەو کەسەی گیـانی منـی بەدەسـتە ئـەم ژنە تەوبەیەکی کردووە ئەگـەر بـاجگرو گـومرگ سـتێن تەوبـەی وا خـالیصو دڵسۆزانە بکـەن خـودا لێیـان خـۆش دەبـێ، ئـەمجار فـەرمانی کـرد تـەرمی ژنەکەیان شۆردو کفنیان کرد، تەشریفی بـۆ خـۆی نوێـژی لەسـەرکرد، ئـەوجا لەگۆڕستانی موسوڵمانان ناشتیان.

بكوژ چۆن‌و بەچی دەكوژرێتەوە؟

ئەصڵ‌و واقیع ئەوەیە بكوژ بەو ئامێرەی تاوانی كوشتنەكەی پێ ئەنجام داوە بكوژرێتەوەو بەو شێوەش بكوژرێتەوە كە ئەو تاوانەكەی پێ كردوە. چونكە ئەوە مانای عەدالەت‌و یەكسانی دەگەیەنێ، هەروا چونكە قورئان دەفەرموێ: {فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ – البقرة/١٩٤} كەسێك دەستدرێژی كردە سەر ئێوە، ئێوەش بەهەمان شێوە دەستدرێژی بكەنەوە سەر.

یان دەفەرموێ: {وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ – النحل/١٢٦}. ئەگەر تۆڵەتان ستاندەوەو ئازاری تاوانبارتاندا بەوشێوە ئازاری بدەنەوە كە ئێوە ئازاردراون. هەروا ئاماژە بەوە: كە پێغەمبەر (دروودی خودای لەسەر بێ) سەری كابرای جولەكەی واشكاندەوە بەبەرد كە ئەوسەری ئافرەتەكەی شكاندبوو.

تۆڵەستاندنەوە مافی دادوەرو حاكمە

ئیمامی قورطوبی فەرموویەتی: هیچ راجیاییەك نیە لەوەدا: كە تۆڵەستاندنەوە لە بكوژ مافی خزم‌و كەس‌وكاری كوژراوەكەیە ئەوان دەبێ داوای تۆڵەبكەن‌و واجبە جێبەجێی بكەن، چونكە پەروەردگار فەرمانی بەهەموو موسوڵمانان كردوە بەتۆڵەستاندنەوەو قیصاص، ئاشكراشە ناگونجێ هەموو موسوڵمانان كۆببنەوەو تۆڵە لە بكوژێك وەربگرنەوە، كەوابوو فەرمانڕەواو سوڵتانیان كردوە بەوەكیل‌و بریكاری خۆیان بۆ جێبەجێ كردنی قیصاصی كوشتن‌و باقی تۆڵەو حەددە شەرعییەكان.[1]

---

[1] الجامع لأحكام القرآن: (٢٤٥ فەرمانڕەوای ٢/٢٤٦).

عیللەتو بایيسی ئەوەش ئەوەیە: كە خاوەنی تەفسیری الصاوی كە حاشیەیە بەسەر تەفسیری (جلالین)ەوە، رونی كردۆتەوە دەڵێ: (هەركاتێ چەسپا كە بكوژ بە ئەنقەستو دەستدرێژی موسوڵمانێكی بێ تاوانی كوشتووە، پێویستە لەسەر فەرمانڕەواو حاكمی شەرعی موسوڵمانان كۆمەكی بە خزمو كەسوكاری كوژراو بكەن بۆئەوەی بتوانن دەسەڵاتی خۆیانی بەسەردا فەرزبكەنو چییان بوێ لەگەڵی بكەن، ئەمجار دەبێ حاكمو دەسەڵات بەویستی خزمو كەسوكاری كوژراو بكوژ بكوژێتەوە، یان عەفووی بكا، یان خوێن وەربگرێ، دروست نیە بۆ وەلیو خوێنگرەكانی كوژراو بەبێ ئیزنی حاكم دەسەڵاتی خۆیان بەسەر بكوژدا جێبەجێ بكەن، چونكە ئەوە ئاژاوەو فیتنەیی لێ دەكەوێتەوە، خۆ ئەگەر وەلیو خزمی كوژراو بەبێ ئیزنی حاكم بكوژی كوشتەوە بەتاوان دادەنرێو تەعزیر دەكرێ.[1]

تۆڵەو قیصاص لەشتێك كە نەگاتە كوشتنو گیان دەرچوون

جا وەكوو چۆن تۆڵەو قیصاص لە بكوژ چەسپاوەو فەرمانی پێكراوە كە ئەنجام بدرێ. هەروایش تۆڵەو قیصاص چەسپاوە لەو بریندارکردنو شكاندنانەی كە سەر ناكێشێ بۆ گیان دەرچوون... قورئان دەفەرموێ: {وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالأَنفَ بِالأَنفِ وَالأُذُنَ بِالأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ – المائدة/٤٥}. نووسیومانە فەرزمان كردووە لەسەر نەتەوەی ئیسرائیل لە تەوراتدا، لەجیاتی نەفس نەفس دەكوژرێتەوە، لە تۆڵەی چاوكوێركردن چاو كوێردەكرێتەوە لەجیاتی لوت لوت دەبڕدرێتەوە، لەجیاتی گوێچكە گوێچكە ئاوای لێ دەكرێتەوە، لەجیاتی ددان ددان دەشكێندرێ، برینیش هەروا تۆڵەی لەسەرە. ئەم حوكمانە هەرچەند شەرعو

[1] فقه السنة: ج٣/٤٥٣.

یاسای نەتەوەی پێش ئیسلامن وەڵێ بوون بە شەرعو یاسای ئێمەیش، چونکە پێغەمبەر چەسپاندونی.

ئەوەتا پێغەمبەر (درورودی خودای لەسەر بێ) وەکوو بوخاریو موسلیم لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە بۆمانی ریوایەت دەکەن: کە روبەیعی کچی (النضر) ددانی جارییەکی شکاند، بنەماڵەی روبەیع پێشنیاری ئەوەیان کرد قەرەبووی عەیبدارییەکەی بدەن، خزمو کەسی جارییەکە وتیان: دەبێ قیصاصی لێ بسەندرێ، ئەنەسی کوڕی (النضر) کە برای روبەییع بوو، هاتە خزمەت پێغەمبەر (درورودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: ئەوە وابڕیارە ددانی روبەییع لەتۆڵەی ددانە شکاوەکەی جارییەکەدا بشکێتەوە؟ سوێندم بەو کەسەی تۆی بەحەق کردوە بە پێغەمبەر (درورودی خودای لەسەر بێ) من وادەزانم ئەوان خودا دڵیان نەرم دەکاو ددانەکەی ناشکێتەوە! پێغەمبەر (درورودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَا أَنَسُ كِتَابُ اللّٰهِ الْقِصَاصُ». ئەی ئەنەس قورئان قیصاصی دەست نیشان کردوەو مافی ئەوەی داوە بە ئەوان: کە داوای شکاندنەوەی ددانی روبەییع بکەن، ئەوەبوو لە دوواییدا رازی بوون قیصاصی لێ نەستێننەوە عەفوویان کرد، ئیتر پێغەمبەر (درورودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لأَبَرَّهُ» هەندێ بەندەی خودا هەن ئەوەندە لای خودا بەرێزن ئەگەر داوا لەخودا بکاو جەختی لەسەربکا خودا داواکەی جێبەجێ دەکا.[1]

[1] صحيح: (ص.ج/٢٢٢٨) ، خ(٢٧٠٣/٥/٣٠٦)

دەبێ بۆ تۆڵەستاندنەوەی جگە لەکوشتن ئەم مەرجانە بێنەدی

١- دەبێ تاوانکار موکەللەف بێ. (باڵغو عاقڵو ئازاد بێ).

٢- دەبێ بە ئەنقەست تاوانەکە بکا ئەگەر بەهەڵەبوو تۆڵەی لەسەرنیە چونکە کوشتن ئەگەر بەهەڵەبوو قیصاصی لەسەرنیە کەوابوو لەشتێکدا کە لەخوار کوشتنەوەیە دەبێ بەهیچ جۆرێ قیصاصی لەسەر نەبێ.

٣- دەبێ خوێنی تاوانکارو تاوان لێ کراو یەکسان بن، کەوابوو ئەگەر موسوڵمانێك نیمی‌یەکی بریندار کرد قیصاصی لێ ناسەندرێ.

قیصاص لە ئەندامەکانی جەستەدا

مەرجە بۆ تۆڵەستاندنەوە ئەنجامدانی قیصاص لە ئەندامەکانی دا سێ شت:

١- دەبێ بەبێ ستەمکردن بگونجێ تۆڵەستاندنەوەکە ئەنجام بدرێ. بەم جۆرە بڕینەوەکە لە جومژگەوە بێ، وەکوو جومژگەی دەستو ئانیشك. یان بتواندرێ لە ئەندازەیەك رابگیرێ وەکوو نەرمایی لوت تا دەگاتە ئێسقانەکەی. کەوابوو تۆڵەستاندنەوە ناکرێ لە ئەندامێکدا بۆش بێ، هەروا لەبڕینی بڕێ لە قۆڵ یان شکاندنی ئێسقانێك جگە لە ددان.

٢- لێکچوونی ئەندامەکان لەناوو لە شوێندا، کەوابوو لەجیاتی ئەندامی لای چەپ لای راست نابڕدرێ لەجیاتی ئەندامی لای راستیش لای چەپ نابڕدرێ هەروا لەجیاتی قامکە چکۆلە قامکە گەورە نابڕدرێو بە پێچەوانەشەوە، چونکە یەکسانییان لەنێواندا نیە ناویان جودایە، هەروا لەجیاتی ئەندامی زێدە ئەندامی ئەصڵی نابڕدرێ چونکە یەکسانییان لەناودانیە چ لەڕوی سودو قازانجەوە چ لەروی شوێنەوە.

٣- یەکسانی ئەندامی تاوانکارو تاوان لێکراو لەڕوی ساغیو ناساغییەوە، کەوابوو دەستی ساغ نابڕدرێ لەجیاتی دەستی شلەپەتە، دەستی تەواوو بێ

عەیب نابڕدرێ لەجیاتی دەستێك پەنجەكانی تەواو نەبن، بەڵام بە پێچەوانەوە دروستە.

تۆڵەستاندنەوە لەجیاتی برینداركردنی بە ئەنقەست

برینداركردنی بە ئەنقەست قیصاصی تێدا دروست نیە مەگەر بتواندرێ وەكوو برینی برینداركراو، تاوانبار بریندار بكرێتەوە بەبێ زیادوكەم. ئەگەر چونیەكیو موماثەلە نەدەهاتەدی مەگەر بە تەجاوزكردن لە ئەندازەی دیاریكراو، یان بە پەنابردن بە موخاطەرەو زیان گەیاندنی پتر بە بابای تاوانبار، ئەوە ئەوكاتە قیصاص واجب نیە، بەڵكوو دەبێ خوێن بدا.

خوێن

خوێن: بریتییە لەو ماڵو سامانەی پێویستە بدرێ بە كابرای دەستدرێژی بۆسەر كراو یان بە سەرپەرشتیارو (وەلی)یەكەی.

خوێن دەدرێ بۆ ئەو تاوانەی قیصاصی تێدایە ئەوەی قیصاصی تێدانیە. بۆ هەردوو جۆریان دەبێ. لەزمانی عەرەبیدا وەكوو پێی دەگوترێ: (دیة) پێشی دەگوترێ (عەقل) كە بەمانا بەستنەوەی ئاژەڵ دێ. بنەمای ئەم تەسمییە ئەوەیە بكوژ كە مرۆڤێكی لەدەست دەكوژرێ، ئەو حوشترانەی دەیاندا بۆ خوێنەكە بە ڕێشمەو گوریس لەبەردەم ماڵی خزمی كوژراودا دەیانبەستێتەوەو ئامادەیان دەكا بۆ تەسلیمكردن بەخوێنگرەكانی كوژراو... دەگوترێ (عقلت عن فلان) خوێنی فلان بكوژم خستە ئەستۆی خۆم بنەماو بەڵگەی خوێن دانو خوێن وەرگرتن ئەم ئایەتەی قورئانە كە دەفەرموێ: {وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِناً إِلاَّ خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِناً خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ

رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَـةً مِـنْ اللّٰـهِ وَكَـانَ اللّٰـهُ عَلِيمـاً حَكِيماً – النساء/٩٢}.

دروست نيەو نابێ هيچ موسوڵمانێك بە ئەنقەست موسوڵمان بكوژێ. مەگەر بەهەڵە موسوڵمانێكى لەدەست بكوژرێ، جا ئەگەر كەسێك بەهەڵە موسوڵمانێكى كوشت، دەبێ لەكەفارەتى ئەو تاوانەدا كۆيلەيەك ئازاد بكاو خوێنيشى بدا بەكەس‌وكارى كوژراوەكە. مەگەر ئەوان لەخوێنەكە خۆش بن‌و ليى وەرنەگرن، جا ئەگەر كوژراوەكە بۆخۆى موسوڵمان بوو بەلام خزم‌و كەس‌وكارى دوژمنى ئێوە بوون‌و كافر بوون ئەوە بكوژەكە تەنها كۆيلەيەكى موسوڵمان ئازاد دەكا، ئەگەر كوژراو لەگەل‌و هۆزێك بوو لەنێوان ئێوەو ئەواندا پەيمان‌و ميثاق هەبوو ئەوە بكوژ دەبێ كۆيلەيەكى موسوڵمانيش ئازاد بكاو خوێنيش بدا بەكەس‌وكارى كوژراوەكە، كەسێك كۆيلەى دەست نەكەوت دەبێ دوو مانگ لەسەر يەك بەرۆژو بێ، پەروەردگار ئەم ياسايەى داناوە بۆ ئەوەى تاوانكار لەتاوان پاك بێتەوەو دەروونى ئارام بگرێ، پەروەردگار زاناو دانايە لەهەموو شتێكداو هەموو ئەحكام‌و ياسايەكى لەعيلم‌و حيكمەتەوە سەرچاوەى گرتووە.

لە عەمرى كوڕى شوعەيبەوە لەباوكيەوە لەباپيريەوە ڕيوايەتى كردووە كە پێغەمبەر (دروودى خوداى لەسەر بێ) بڕيارى فەرموو: هەركەسێك بەهەڵە كوژرا خوێنەكەى سەد حوشترە، سييان ساڵێكى تەواو كردبێ‌و چوبێتە ساڵى دووەمەوە، سييان (بنت لبون) بن دوو ساڵەيان تەواو كردبێ‌و چووبنە ساڵى سێيەمەوە، سييان سێ ساڵيان تەواو كردبێ‌و چوبنە ساڵى چوارەمەوە، دە حوشتريشيان (ابن لبون) بن واتە حوشترە نێرە بن دوو ساڵەيان تەواو كردبێ‌و چوبنە ساڵى سێيەمەوە.[1]

---

[1] حسن (ص. جه/٢١٢٨)، د (١٢/٢٨٣/٤٥١٨)، جه (٢/٨٧٨/٢٦٣٠)، ن (٨/٤٣).

هەر لەعەمری کوڕی شوعەیبەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: بەهای خوێن لەسەردەمی پێغەمبەردا (دروودی خودای لەسەر بێ) هەشت سەد دیناری زێڕ بوو یان هەشت هەزار دیرهەمی زیو بوو، ئەم یاسایە بەوجۆرە بەردەوام بوو موسوڵمانان پابەندی بوون هەتا ئەو ڕۆژگارەی عومەری کوڕی خەتتاب بەجێنشین. ڕۆژێك وتارێکی بۆ موسوڵمانان داو فەرمووی: ئەی خەڵکینە بەهای حوشتر بەرزبۆتەوە، ئیتر ئەوەبوو حەزرەتی عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) بۆئەوانەی خاوەنی زێڕن‌و بیانەوێ زێڕبدەن لەبەهای خوێندا هەزار دیناری زێڕی دانا ئەوانەی بەزیو بیاندایە دوازدە هەزار دیرهەمی زیوی دانا ئەوانەی بیانەوێ ڕەشە وڵاخ بدەن دووسەد ڕەشەوڵاخ ئەوانەی مەڕیان هەیە دووهەزار مەڕ، ئەوانەی کوتاڵیان بدایە دووسەد پۆشاکی بوردی یەمەنی.

عەمری کوڕی شوعەیب کە ڕاوی حەدیثەکەیە دەڵێ: عومەر دەربارەی ئەهلی ئیممە بێدەنگ بوو بەهای خوێنی ئەوانی بەرزنەکردەوە.

ئەوکوشتنەی خوێندانی تێدا واجبە

زانایانی ئیسلام کۆڕایان هەیە لەسەرئەوە: کە خوێن واجبە لەکوشتنی بەهەڵەو شێوە هەڵەدا، هەروا لەکوشتنێك دا بە ئەنقەست بێ بەڵام لەکەسێکەوە ڕوی دابێ مەرجێك لە مەرجەکانی تەکلیفی تێدانەبێ وەکوو ئەوە بکوژەکە منداڵ بێ یان شێت بێ. هەروا لەکوشتنی بە ئەنقەستدا: کە نرخ‌و ڕێزی بکوژ لەنرخی کوژراو زیاتربێ. وەکوو بکوژ ئازادبێ‌و کوژراو کۆیلە بێ. هەروا خوێن واجبە لەسەر بکوژێك کە لەخەودا وەرگەڕێ بەسەر یەکێکی ترداو بیکوژێ. یان کەسێك بەربێتەوە بەسەر یەکێکی ترداو بیکوژێ.

جۆرەكانى خوێن

خوێن هەیە قورس‌و (مغلظ)ە هەیە سوك‌و كەم ئەركە. خوێنی سوك‌و هاسان واجب دەبێ لە كوشتنی بەهەڵەدا، خوێنی قورس‌و (مغلظ) لەكوشتنی شێوە ئەنقەستدا واجبە. خوێنی كوشتنی بە ئەنقەست ئەگەر خوێنگرەكان لە كوشتنەوەی بكوژ هاتنەخوار، ئەوە ئەندازەكەی بەوجۆرە دەبێ كە لەسەری رێك دەكەون، ئاماژە بە حەدیثەكەی عەمری كوڕی شوعەیب كە لەباوكیەوە، لە باپیریەوە بە مەرفوعی ریوایەتی كردوە: كە فەرمووی: «مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا دُفِعَ إِلَى أَوْلِيَاءِ الْمَقْتُولِ فَإِنْ شَاءُوا قَتَلُوا وَإِنْ شَاءُوا أَخَذُوا الدِّيَةَ وَهِيَ ثَلاَثُونَ حِقَّةً وَثَلاَثُونَ جَذَعَةً وَأَرْبَعُونَ خَلِفَةً وَمَا صَالَحُوا عَلَيْهِ فَهُوَ لَهُمْ». وَذَلِكَ لِتَشْدِيدِ الْعَقْلِ.[1] كەسێك بەئەنقەست موسوڵمانێك بكوژێ دەدرێتە دەست خزم‌و كەسی كوژراو، ئەگەر ویستیان دەیكوژنەوە، حەزیان لێ بوو، خوێنی لێ وەردەگرن، خوێنەكەش بریتییە لە سەد حوشتر سییان سێ ساڵیان تەواوكردبێ‌و چوبنە ساڵی چوارەمەوە، سییان (جذعة)بن، چلیان (خلفه) بن واتە بێچوویان بەدواوەبێ، چۆنیان سوڵح كردو رێككەوتن ئەوە مافی خۆیانە، ئەمەش بەمەبەستی قورس كردنی خوێنەكە.

خوێنی قورس (مغلظ) سەد حوشترە چلیان دەبێ ئاوس بن ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: «أَلاَ إِنَّ دِيَةَ الْخَطَإِ شِبْهِ الْعَمْدِ مَا كَانَ بِالسَّوْطِ وَالْعَصَا مِائَةٌ مِنَ الإِبِلِ مِنْهَا أَرْبَعُونَ فِي بُطُونِهَا أَوْلاَدُهَا».[2] بزانن خوێنی كوشتنی بەهەڵەو شێوە ئەنقەست كە بەقەمچی‌و گۆچان لێی بداو گیانی دەرچێ خوێنەكە سەد حوشترە چلیان دەبێ ئاوس بن.

---

[1] (الإرواء/٢٢٤٧)، د(٤٥١٩/٢٨٤/١٢).

[2] صحيح: (ص.جة/٢١٢٦)، د(٤٥٢٤/٢٩١/١٢)، جة(٢٦٢٧/٨٧٧/٢).

خوێنی کوشتنی بە ئەنقەست لەماڵی بکوژ دەدرێ

خوێنی بەهەڵەو شێوە ئەنقەست لەسەر کەس‌وکاری بکوژە، واتە: خزمە نێرینەکانی کە باڵغ بووبن لە باوکییەوە خزمی بن‌و دەوڵەمەندو عاقل بن. کوێرو پیرو کەمئەندام ئەگەر دەوڵەمەندبن بەردەکەون. بەڵام ناکەوێتە سەر خزمی مێینەو هەژارو منداڵ‌و شێت‌و ئەوەیش کە ئایینی لە ئایینی بکوژ جوداواز بێ. چونکە مەبەستەکە یارمەتیدان‌و کۆمەکییە ئەوانەش ئەهلی ئەوە نین.

بنەماو بەڵگەی ئەوە کە ئەو جۆرە خوێنە دەکەوێتە سەر کەس‌و کاری نێرینەو دەوڵەمەندی بکوژ حەدیثەکەی ئەبو هورەیرەیە کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: دوو ئافرەتی هۆزی هوزەیل شەڕیان بوو، یەکێکیان بەردێکی بەوی تریاندا دا ئافرەتەکەو بێچووی ناو منداڵدانیشی کوشت، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بڕیاریدا خوێنی زارۆکەکە کۆیلەیە بێ یان (وەلیدە)یەك بێ، بڕیاریشیدا خوێنی ئافرەتەکە لەسەر خزمی ئافرەتە بکوژەکەبێ.[1]

خوێنی ئەندامەکانی جەستە

لەجەستەدا بڕێ ئەندام هەن تاکن وەکوو لووت‌و زوبان‌و وانێکی نێرینە، هەندێ ئەندامیش جوتن وەکوو چاوو گوێچکەو دەست، هەیشە زیاترە وەکوو پەنجەو ددان جا ئەگەر مرۆڤێك ئەندامێکی لەو ئەندامە تاکانە فەوتاند یان دوو لەوانەی کە جوتن ئەوە خوێنی تەواو دەکەوێتە سەر تاوانکار. ئەگەر ئەندامێکی لەجوتەکان فەوتاند ئەوە نیوەی خوێنی دەکەوێتە سەر.

کەوابوو خوێنی تەواو واجب دەبێ لەبارتەقای فەوتاندنی لوت‌و دووچاو، لە فەوتانی یەك چاودا نیوەی خوێن واجب دەبێ. لە فەوتاندنی پێلوی

---

[1] متفق علیه: خ(٦٧٤٠/١٢/٢٤)، م(١٦٨١/١٣٠٩/٣)، ن(٤٧، ٨/٤٨).

چاوێکدا چواریەکی خوێن واجب دەبێ، لەبری فەوتاندنی پەنجەی دەستو قاچ خوێنی تەواو واجب دەبێ، لەجیاتی فەوتاندنی هەر پەنجەیەکدا دە حوشتر واجب دەبێ، لە فەوتاندنی هەموو دانەکاندا خوێنی تەواو واجب دەبێ، لەبری هەر ددانێك پێنج حوشتر واجب دەبن.

لە ئەبوبەکری کوڕی عوبەیدوڵڵای کوڕی عومەرەوە لە عومەر خۆیەوە کە لە پێغەمبەری گێڕاوەتەوە فەرموویەتی: «فِي الأَنْفِ الدِّيَةُ إِذَا اسْتُوعِيَ جَدْعُهُ مِائَةٌ مِنَ الإِبِلِ وَفِي الْيَدِ خَمْسُونَ وَفِي الرِّجْلِ خَمْسُونَ وَفِي الْعَيْنِ خَمْسُونَ وَفِي الآمَّةِ ثُلُثُ النَّفْسِ وَفِي الْجَائِفَةِ ثُلُثُ النَّفْسِ وَفِي الْمُنَقِّلَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ وَفِي الْمُوضِحَةِ خَمْسٌ وَفِي السِّنِّ خَمْسٌ وَفِي كُلِّ إِصْبَعٍ مِمَّا هُنَالِكَ عَشْرٌ».[1] لووت کە هەمووی بڕاو فەوتا سەد حوشتر خوێنەکەیەتی، خوێنی یەك دەست پەنجا حوشترە، خوێنی قاچ پەنجا حوشترە خوێنی یەك چاو پەنجا حوشترە. لەبری برینێك بگاتە سەر دەماخو پێستە تەنکەکەی سەر دەماخ کون نەکا سێیەکی خوێن هەیە، برینێك بگاتە بۆشایی ناو جەستە سێیەکی خوێن هەیە، برینێك پێویستی بەگواستنەوەی ئێسقان بێ لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر پانزە حوشتر خوێنەکەیەتی، برینێك گۆشت ببڕردرێو بگاتە سەر ئێسقان پێنج حوشتر خوێنیەتی. خوێنی ددان پێنج حوشترە برینی هەر پەنجەیەك لەجێگای خۆی دە حوشتر خوێنیەتی.[2]

لە ئەبوبەکری کوڕی موحەممەدی کوڕی عەمری کوڕی حەزم لە باوکییەوە لە باپیریەوە ریوایەتی کردوە لە پێغەمبەرەوە (درودی خودای لەسەر بێ) کە تەشریفی نامەیەکی بۆ ئەهلی یەمەن نارد فەرزو سوننەتەکانو ئەندازەی بەهای خوێنەکانی تێدابوو تێیدا فەرموبووی: «وَإِنَّ

---

[1] صحيح بشواهده (ص.ن/٤٥١٣)، بز(٢/٢٠٧/١٥٣١)، هق(٨/٨٦).

[2] صحيح بشواهده (ص.ن/٤٥١٣)، بز(٢/٢٠٧/١٥٣١)، هق(٨/٨٦).

فِي النَّفْسِ الدِّيَةَ مِائَةً مِنَ الإِبِلِ ، وَفِي الأَنْفِ إِذَا أُوعِبَ جَدْعُهُ الدِّيَةُ ، وَفِي اللِّسَانِ الدِّيَةُ ، وَفِي الشَّفَتَيْنِ الدِّيَةُ ، وَفِي الْبَيْضَتَيْنِ الدِّيَةُ ، وَفِي الذَّكَرِ الدِّيَةُ ، وَفِي الصُّلْبِ الدِّيَةُ ، وَفِي الْعَيْنَيْنِ الدِّيَةُ ، وَفِي الرِّجْلِ الْوَاحِدَةِ نِصْفُ الدِّيَةِ ، وَفِي الْمَأْمُومَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ ، وَفِي الْجَائِفَةِ ثُلُثُ الدِّيَةِ ، وَفِي الْمُنَقِّلَةِ خَمْسَ عَشْرَةَ مِنَ الإِبِلِ ، وَفِي كُلِّ أُصْبُعٍ مِنَ الأَصَابِعِ مِنَ الْيَدِ وَالرِّجْلِ عَشْرٌ مِنَ الإِبِلِ ، وَفِي السِّنِّ خَمْسٌ مِنَ الإِبِلِ ، وَفِي الْمُوضِحَةِ خَمْسٌ مِنَ الإِبِلِ».(١)

خوێنی نەفسێك سەد حوشترە، لوت كە بەتەواوی ببڕدرێ خوێنی تەواوی لەسەرە، زوبان خوێنی تەواوی دەوێ، بڕینی دوو لێو خوێنی تەواوی لەسەرە، دوو هێلكە گون خوێنی تەواویان دەوێ، بڕینی وانێكی نێرینە خوێنی تەواوی لەسەرە، شكاندنی پشت خوێنی تەواوی دەوێ، كوێركردنی هەردوو چاو خوێنی تەواویان دەكەوێ، بڕینی قاچێك نیوەی خوێنی تێدا واجب دەبێ، برینێك بگاتە سەر پێستە تەنكەكەی دەماغ سێیەكی خوێنی تێدایە، هەر برینێك بگاتە كلۆرایی جەستە سێیەكی خوێنی تێدایە، هەر برینێك پێویست بكا ئێسقی تێدا ئالوگۆڕ بكرێ پانزە حوشتر خوێنیەتی، لەجیاتی هەر پەنجەیەك لە پەنجەی دەستو قاچ دەحوشترە، بۆ هەر ددانێك پێنج حوشترە بۆ هەر برینێك بگاتە سەر ئێسقان پێنج حوشترە.

خوێنی لەدەستدانی چالاكییەكانی ئەندامانی جەستە

ئەگەر مرۆڤێك زەبرێكی لە مرۆڤێك داو بەهۆیەوە عەقڵی لەدەستدا یان هەستێك لە هەستەكانی فەوتا، وەكوو: بیستن، دیتن، بۆنكردن، چەشتن، قسەكردنی نەماو زمانی گیرا ئەمانە هەموو خوێنی تەواویان لەسەرە.

---

(١) صحيح بشواهده (الإرواء/٢٢٧٥)، (ص.ن/٤٥١٣) ط(٦١١/١٥٤٥)، ن(٥٧-٥٨-٥٩).

لە عەوفەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێش ئەوەی فیتنەی (ابن الأشعث) بەرپا ببێ گوێم لێ بوو وەکوو ئەو دەیگێڕمەوە وتیان: ئەوە ئەبو (المهلب)ە مامی ئەبو قولابەیە، وتی پیاوێك بەردێکی ئاڕاستەکراو بەرسەری کەوت پێی کەڕبوو زمانی گیرا، شێت بوو، لەپیاوەتیش کەوت، حەزرەتی عومەر چوار خوێنی بۆ بڕیاردا.[1]

ئەگەر کابرایەکی یەکچاو چاوە ساغەکەی دەرهێندرا خوێنی تەواوی دەکەوێ، حەزرەتی عومەر بەوشێوە بڕیاری داو عەبدوڵلای کوڕیو عەلی کوڕی ئەبو طالبیش هەرهەمان بڕیاریان داوە.

لە قەتادەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو ئەبو میجلەز دەیگوت: پرسیارم لە عەبدوڵلای کوڕی عومەر کرد دەربارەی کوێری یەك چاو کە چاوەکەی دەربهێندرێ ئاخۆ حوکمەکەی چۆنە؟ عەبدوڵلای کوڕی صەفوان هەڵیدایە وتی: ئیمامی عومەر (خوای لێ رازی بێ) خوێنی تەواوی بۆ بڕیارداوە، دەڵێ منیش وتم: برا من پرسیار لە عەبدوڵلای کوڕی عومەر دەکەم، وتی: ئەی ئەوەنیە ئەویش لە حەزرەتی عومەرەوە ریوایەتت بۆدەکا.[2]

لە قەتادەوە لە (خلاص)ەوە لە ئیمامی عەلییەوە کە دەیفەرموو کوێر ئەگەر چاوی دەرهێندرا، سەرپشك دەکرێ لەنێوان ئەوەدا خوێنی تەواو وەربگرێ، یان نیوە خوێن وەربگرێ لەجیاتی چاوێکیو لەبری ئەویتریانی چاوی کابرای جانی دەربهێنێ.[3]

---

[1] حسن: (الإرواء/٢٢٧٩)، ش(٩/١٦٣/٦٩٤٣)، هق(٨/٨٦).

[2] صحيح الإسناد: (الإواء/٢٢٧٠)، هق(٨/٩٤)، ش(٩/١٩٦/٧٠٦٠).

[3] ش(٩/١٩٧/٧٠٦٢)، هق(٨/٩٤).

خوێنی برینی سەرشکان‌و روخسار بریندار بوون

ئەمیش دە جۆرن:

١- الخارصة: برینێك پێست بقەڵێشێ‌و خوێنی لێ نەیە.

٢- الدامية: برینێك پێست بقەڵێشێ‌و خوێنیشی لێ بێ.

٣- الباضعة: برینێك قەوارەی گەورە لەگۆشت بکا.

٤- المتلاحمة: برینێك قوڵ بێ لەگۆشتدا.

٥- السّمحاق: برینێك بگاتە سەر ئێسقان‌و پێستە تەنکەی سەر ئێسقان نەبڕێ. ئەمانە پێنج جۆرن قیصاصیان تێدا جێبەجێ ناکرێ، خوێنی دیاریکراویشیان تێدانیە بەڵکوو وا فەرز دەکرێ ئەو بریندارکراوە ئەگەر کۆیلە بێ‌و پێش برینداربوونەکەی نرخی چەندبێ‌و دوای برینداربوونەکەی چەند نرخی پێ پشکێ ئەو مەبلەغە مەزندە دەکرێ‌و وەردەگیرێ.

٦- الموضحة: برینێك گۆشت ببڕێ‌و بگاتە سەر ئێسقان‌و پێستە تەنکەی نێوان گۆشت‌و ئێسقانیش لابەرێ، ئەوە خوێنەکەی پێنج حوشترە.

٧- الهاشمة: برینێك ئێسقانیشی تێدا شکابێ ئەوە خوێنەکەی دە حوشترە.

٨- المنقلة: برینێك کەوەندە زەختی هەبێ ئێسقان لەشوێنێکەوە بگوێزێتەوە بۆ شوێنێکی تر، ئەوە خوێنەکەی پانزە حوشترە.

٩- المأمومة: یان (الآمّة) برینێکە لەسەر بکرێ‌و بگاتە سەر دەماغ‌و تەنها پێستە تەنکەی سەر دەماغ کون نەبووبێ ئەمە ئەندازەی خوێنەکەی سێیەکی خوێنە.

١٠- الدامغة: برینێکە بگاتە سەر دەماغ ئەمەش سێیەکی خوێنی هەیە.

خوێنی (الجائضة)

(ألجائضة) برینێکە بگاتە بۆشایی وەکوو ئەوە برینەکە بگاتە بۆشایی گەدە یان پشت یان سینگ یان قورگ یان میزەڵدان ئەم جۆرە برینە خوێنەکەی سێیەکە خوێنە، ئاماژە بەنامەی عەمری کوڕی حەزم کە تێیدا هاتووە (وفي الجائضة ثلث الدية) برینێك بگاتە بۆشایی جەستە سێیەکە خوێنە.

خوێنی ئافرەت

ئەگەر ئافرەتێك بەهەڵە کوژرا نیوەی خوێنی پیاوە، هەروا خوێنی ئەندامەکانی ئافرەتو برینەکانی نیوەی خوێنی هی پیاوە.

لە شورەیحەوە ریوایەتکراوە، گوتی: عوروەی (البارقی) لەلایەن ئیمامی عومەرەوە هاتە لام وتی: خەلیفە عومەر بڕیاری داوە برینی پیاوو ئافرەت لەجۆری دان شکانو برینی (ألموضحة)دا چوون یەکن لەوە بەولاوە خوێنی ئافرەت نیوەی خوێنی پیاوە.[1]

خوێنی جولەکەو فەلە (خاوەن نامەکان)

خوێنی خاوەن نامەکان ئەگەر بەهەڵە کوژران نیوەی خوێنی موسوڵمانە خوێنی نێرینەیان نیوەی خوێنی پیاوی موسوڵمانە. خوێنی ئافرەتیان نیوەی خوێنی ئافرەتی موسوڵمانە.

لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لە باوکییەوە لە باپیریەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: (قَضَى أَنَّ عَقْلَ أَهْلِ

---

[1] اسنادە صحیح: (الإرواء/٣٠٧)، ش(٧٥٤٦/٣٠٠/٩).

الْكِتَابَيْنِ نِصْفُ عَقْلِ الْمُسْلِمِينَ وَهُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى).[1] بڕیاری داوه كەخوێنی خاوەن نامەكان (جولەكەو نەصاری) نیوەی خوێنی موسوڵمانانە.

خوێنی زارۆك لە منداڵدانی دایكدا

ئەگەر كۆرپەلە لەسكی دایكیدا بەهۆی زەبر لێدان لەدایكی، مرد دایكەكە نەمرد، جا زەبرەكە بە ئەنقەست بێ یان بەهەڵە بێ، كۆرپەلەكە بەمردوویی لەدایكی بوبێتەوە یان لەسكی دایكیدا مردبێ نێرینەبێ یان مێینە بێ، ئەوە خوێنەكەی عەبدێكە یان ئەمەتەیەكە سپی پێست بن واتە: خوێنەكەی (غرّة)یە. ئەگەر دایكەكەش مرد ئەوە ئەویش خوێنی خۆی هەیە.

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: دووژن لەخێڵی هوزەیل شەڕیان بوو، یەكێكیان بەردێكی ماڵی بە ئەوی تریاندا ئافرەتەكەو كۆرپەلەی ناوسكی هەردوكیان بە زەبرەكە مردن، كێشەكەیان بردە لای پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئەویش بڕیاریدا خوێنی كۆرپەلەكە عەبدێك یان ئەمەتەیەك بێ، بڕیاریشی دا كە خوێنی ئافرەتەكەو سكەكەی بخرێتە سەر شانی خزمو كەس‌وكاری ئافرەتە بكوژەكە. میراتی ژنە كوژراوەكەشی دا بەمناڵەكانیو بەخزمەكانی تری.[2]

وەلێ ئەگەر كۆرپەلەكە بەزیندویی لەدایكی بووەو دوایی مرد ئەوە خوێنی تەواوی دەكەوێ. ئەگەر نێرینەبوو خوێنبەهاكەی سەد حوشترە، ئەگەر مێینەبوو خوێنبەهاكەی پەنجا حوشترە؛ چونكە مەعلومو ئاشكرایەو دڵنیاین كە كۆرپەلەكە بەهۆی زەبرەكە مردووە، كەوابێ دەشوبهێتە غەیری جەنینو حوكمی ئەوی نادرێتێ.

---

[1] حسن: (الإرواء/٢٢٥١)، جة(٢٦٤٤/٢/٨٨٣)، ت(١٤٣٤/٤٣٣/٢).

[2] متفق عليه: مختصر صحيح مسلم ج٢/٥٤٢.

باسی قەزاوەتو دادوەریی

دادوەری بـەگوێرەی قورئـانو فـەرموودەی پێغەمبـەرو کـۆڕای زانایـانی ئیسلام مەشروعو پێویستە، قورئان دەفەرموێ: {وَأَنْ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ – المائـدة/٤٩} بـەپێی قورئـان دادوەری لـەنێوان موسـوڵماناندا بکـە. یـان دەفەرموێ: {يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ فَاحْكُمْ بَـيْنَ النَّـاسِ بِـالْحَقِّ – ص/٢٦} ئـەی داوود ئێمـە تۆمـان کـردووە بـە جێنـشینو فـەرمانڕەوا لەسـەر زەوی، کەوابێ بەحەقو عەدالەت دادوەریی لەنێوان خەڵکدا بکە.

لە عەمری کوڕی عاصـەوە ریوایـەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بـوو پێغەمبـەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَـدَ ثُـمَّ أَصَـابَ فَلَهُ أَجْرَانِ ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَـدَ ثُـمَّ أَخْطَـأَ فَلَـهُ أَجْـرٌ».[1] ئەگـەر دادوەر (قـازی) بڕیـاری دا، بڕیارەکەشـی لەسـەر بنـەمای لێکۆڵینـەوەو هـەوڵو تەقـەلاّ بـوو، راستیو حەقیقەتی پێکا، ئەوە دوو پاداشی بۆ دەنووسـرێ، خۆئەگـەر بڕیـاری داو بڕیارەکەی لە ئاکامی ئیجتیهادو لێکۆڵینـەوە بـوو، بـەڵام راسـتی نـەپێکاو بەهەڵەچوو ئەوە پاداشێکی بۆ دەنووسرێ.

موسـوڵمانان کۆڕایـان هەیـە لەسـەرئەوەی دادوەریـی مەشـروعەو کـارێکی پێویـستەو فـەرزی کیفایەیـەو واجبـە لەسـەر ئیمـامو فـەرمانڕەوای وڵات بـۆ هـەموو دەڤـەرو ویلایـەتی وڵاتـی ئیـسلام بـەگوێرەی پێویـست قـازیو دادوەر دابمەزرێنێ بۆئـەوەی بـەپێی شـەریعەتی خـودا دادوەریـی موسـوڵمانان بکـەن، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بۆخۆی کێشەو نـاکۆکی لـەنێوان موسوڵماناندا یەکالا کردۆتـەوەو دادپـەروەریی چەسـپاندوە. ئیمـامی عەلیـشی نـارد بـۆ وڵاتـی یەمـەن بۆئـەوەی ببێتـە دادوەر لەنێوانیانـدا، خەلیفـە

---

[1] متفـق علیـه: خ(٧٣٥٢/١٣/٣١٨)، م(١٧١٦/١٣٤٢/٣)، د(٣٥٥٧/٤٨٨/٩)، جـة(٢٣١٤/٧٧٦/٢) منـار السبیل (ج٣/٤٥٣).

راشیدینەکانیش بۆ خۆیان ئەرکی دادوەری نێوان موسوڵمانانیان بەجێ هێناوە، کەسانی دیکەشیان کردۆتە دادوەرو قازی شارە ئیسلامییەکان.[1]

دادوەریی‌و قازییەتی هێندە کارێکی پیرۆزە تەنانەت حەسودیشی تێدا رەوایە. لە عەبدوڵلای کوڕی مەسعودەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لاَ حَسَدَ إلاَّ فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالاً فَسُلِّطَ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ ، فَهْوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا».[2] حەسوودی بردن رەوانیە مەگەر لەدوو شتدا: پیاوێك خودا ماڵ‌و سامانی بداتێ‌و بتوانێ لەڕێگەی حەق‌و شیاودا خەرجی بکا، پیاوێکیش خودا زانیاری‌و حیکمەتی پێ ببەخشێ ئەویش کار بەو زانیاری‌و حیکمەتەی خۆی بکاو کێشەو نێزاعی نێوان موسوڵمانان یەکالا بکاتەوە.

لەڕاستیدا کاری دادوەریی کارێکی زۆر هەستیارو خەتەرە، دادوەر زۆر ئاگادار نەبێ تووشی هەڵخلیسکان دەبێ. لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «مَنْ جُعِلَ قَاضِيًا بَيْنَ النَّاسِ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ».[3] هەرکەسێك ئەرکی داددوەریی خرایە ئەستۆی ئەوە بەبێ چەقوو سەربڕاوە، دەبێ زۆر خۆ بپارێزێ لەستەم‌و لادان لە ڕێڕەوی عەدالەت، کارەکەی هەستیارە ئاگای لەخۆی نەبێ تێداچووە.

لە ئەبو بورەیدەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرموویەتی: «الْقُضَاةُ ثَلاَثَةٌ اثْنَانِ فِي النَّارِ وَوَاحِدٌ فِي الْجَنَّةِ رَجُلٌ عَلِمَ الْحَقَّ فَقَضَى بِهِ فَهُوَ فِي الْجَنَّةِ وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ وَرَجُلٌ جَارَ فِي

---

[1] منار السبيل ج٢/٤٥٣.

[2] متفق عليه: خ(٧٣١٦/٢٩٨/١٣)، م(٨١٦/٥٥٩/١)، جة(٤٢٠٨/١٤٠٧/٢).

[3] صحيح: (ص.ج/٦١٩)، د(٣٥٥٥/٤٨٦/٩)، ت(١٣٤٠/٣٩٣/٢)، جة(٢٣٠٨/٧٧٤/٢).

الْحُكْمِ فَهُوَ فِي النَّارِ».[1] دادوەرو قازی سێ جۆرن، دوو جۆریان دەچنە دۆزەخ‌و جۆرێکیان دەچنە بەهەشت: ئەو قازییەی حەق بناسێ‌و بەپێی حەق‌و عەداڵەت حوکم بکا ئەوە بەهەشتییە. قازییەك بەنەزانی حوکم بکا ئەوە دەچێتە ناو ئاگرەوە قازییەکیش لە حوکم‌و بڕیاریدا ستەم بکاو عەداڵەت رەچاو نەکا دۆزەخییە.

نابێ کەس بۆ خۆی داوای ئەوە بکا بیکەنە دادوەرو فەرمانڕەوا

لە عەبدوررەحمانی کوڕی سەمورەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پێی فەرمووم: «يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ لاَ تَسْأَلِ الإِمَارَةَ ، فَإِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا ، وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا».[2] ئەی عەبدوررەحمان بۆ خۆت داوامەکە بتکەنە فەرمانڕەواو قازی، چونکە ئەگەر تۆ ئەو پلەیەت پێ درا لەسەر خواست‌و داواکاریی خۆت کەس یارمەتیت ناداو بۆ خۆت بە تاك‌و تەنیایی دەکەویە سارا، ئەگەر بەبێ داواکاری خۆت ئەو ئەرکەیان خستە ئەستۆت یارمەتیت دەدرێ.

کەی پێویست دەبێ پیاو ئەرکی دادوەری بخاتە ئەستۆی خۆی؟

ئیبنو حەجەر لە فەتحولباریدا (ج١٣/١٤٦)دا دەفەرموێ: ئەبو عەلی (ألكرابيسى) کە هاوەڵی شافیعییە لە کتێبی (آداب القضاء)دا دەڵێ: نەمزانیوە لەنێوان زانایانی پێشین (سلف)دا راجیایی هەبێ لەوەدا کەشیاوترین کەس بۆئەوەی بکرێتە دادوەریی موسوڵمانان کەسێکە خاوەنی فەضل‌و زانست‌و راستگۆیی‌و وەرع‌و خۆپارێزی بێ، قورئان بخوێنێ‌و تێیدا شارەزا بێ، زووربەی

---

[1] صحيح: (ص.ج/٤٤٤٦)، د(٣٥٥٦/٤٨٧/٩)، جة(٢٣١٥/٧٧٦/٢).

[2] صحيح: (ص.ج/٤٤٤٦)، د(٣٥٥٦/٤٨٧/٩)، جة(٢٣١٥/٧٧٦/٢).

ئەحکامـەکانی بزانـێ، زانابـێ بـە فـەرموودەکانی پێغەمبـەرو زوربـەیانی لەبـەربن، هـەروا ئاگـاداری باشـی هـەبێ بەسـەر قسەو راوبۆچـوونی هـاوەڵان، زانابێبەوشـتانەی تێیـدا هـاوڕانو ئـەو شـتانەی راجیياییـان تێیانـدا هەیـە. ئاگـاداری راو بـیرو بۆچـوونی شـەرعزانانی چـینی دوا هـاوەڵان بـێ واتـە (فوقـەهای تـابیعین). بزانـی کـام راوبۆچـوون صـەحیحەو کامیـان نادروسـتە، هەوڵ بدا ئەحکامی روداوەکان لە قورئان دەربێنـێ، ئەگـەر لەوێـدا حوکمەکـە نەبوو لە فەرموودەکانی پێغەمبەردا بدۆزێتەوە، ئەگەر لەوەشدا هیچی دەست نەکەوت پەنابەرێ بۆ کۆڕای هاوەڵانی پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) جا ئەگەر هاوەڵانیش لـەو مەسـەلەیەدا راجیاییـان هـەبوو ئـەوە رای کامـەیان لەقورئان یـان لـە فـەرموودەی پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) نزیکـە بـەوە رەفتاربکـا، ئـەمجار بـەفتوای گـەورە هـاوەڵان کاربکـا، لەهـەموو حـوکمو بڕیاڵکیـدا پێویـستە ئـەم فلتەرانـە رەچـاوبکا. پێویـستە زۆر موزاکـەرەو راگۆڕینـەوە لەگـەڵ ئـەهلی زانـستو زانیـاری بکـا، راوێـژیان پـێ بکـا، وێـڕای فەضلو وەرعـی زۆرو پابەنـدبوون بـە رەوشـتە بەرزەکانـەوە، زمـانو گـەدەو عەورەتی خۆی بپارێزێ لەشتی حەرامو ناپەسەند.

پێویستە باش لە قسەو گفتی کێشەکاران بگا، ئەمجار وێـڕای هـەموو ئـەو رەوشتانەی باسکران عاقلو ژێـر بـێ، شـوێن هـەواو ئـارەزۆی خـۆی نەکـەوێ. ئەمجار ئیبنو حەجەر دەفەرموێ: هەرچەنـدە ئێمە ئەو راستییە دەزانـین کـە لەسەر روی زەویـدا کەسـێك نیـە بەتـەواوی هـەموو ئـەو رەوشـتانەی تێـدابن، وەلێ پێویـستە هـەوڵ بـدرێ کـە لـەناو خـەڵکانی هـەموو چـەرخو رۆژگارێکـدا کێیان خـاوەنی فـەضلو رەوشـتی بـەرزو پەسـەندترە ئـەو بکـرێ بـە دادوەرو قازی.

نابێ ئافرەت بکرێ بەدادوەرو قازی

لە ئەبوبەکرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: من لەرۆژگاری شەڕی (جەمەل)دا خودا بەهۆی فەرموودەیەکی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە هاتەوە یادم لە بەشداری کردنی ئەو شەڕە پاراستمی. ئەوەبوو کاتێ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەواڵی ئەوەی پێگەیی: کە فارسەکان کچی کیسرایان کردوە بە فەرمانڕەوای خۆیان. فەرمووی: «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْـرَأَةً».[1] هەر گەل و نەتەوەیەك ئافرەت بکەنە فەرمانڕەوای خۆیان سەرکەوتوو نابن.

ئاداب و ڕێوڕەسمی قازی

پێویستە قازی عەداڵەتکار بێ لەنێوان کێشەکاندا بەیەکچاو سەیریان بکا لە تەماشاکردن و گفت و گۆو شێوەی دانیشتن و چوونە ژورەوەیان بۆلای بەیەکسانی بێ و فەرق و جیاوازی مامەڵەیان لەگەڵدا بکا.

لە (ئەبولەلیحی ئەلهوزەلی)یەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: عومەری کوڕی خەتتاب نامەیەکی نووسی بۆ ئەبو موسای ئەشعەری و تێیدا دەفەرموێ: بزانە قەزاوەت ئەرکێکی دامەزراوو تۆکمەیەو سونەتێکی پەیڕەوکراوە، ئەگەر روداوێکیان خستە بەردەستت جوان لێی وردبەرەوەو باش تێی بگە ئەمجار قسەی لەسەربکە. چونکە گوتنی قسەی حەق ئەگەر جێبەجێ کردنی بەدواوە نەبێ بێ سودە. یەکسانی بخەرە نێوان خەڵکەوە لە تەماشاکردنیان و شوێنی دانیشتن و عەداڵەتکاریتدا، بۆئەوەی زەعیف و بێ دەسەڵات لە

---

[1] صحيح: (ص.ج/٥٢٢٥)، خ(٧٠٩٩/١٣/٥٣)، ت(٢٣٦٥/٣٦٠/٣)، ن(٨/٢٢٧).

عەدالەتکاریت ناهومێد نەبن، خانەدان‌و دەسەڵاتدار تەماعی ئەوەیان لێت نەبێ ستەمیان بۆ لە خەڵك بکەی.[(١)]

نابێ دادوەرو قازی بەرتیل‌و دیاریی وەربگرن

لە عەبدوڵڵای کوڕی عەمرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الرَّاشِي وَالْمُرْتَشِي».[(٢)] نەفرینی خودا لەسەر بەرتیلدەرو بەرتیل وەرگربێ.

لە ئەبو حومەیدی (الساعدی)یەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «هَدَايَا الْعُمَّالِ غُلُولٌ».[(٣)] دیاری بۆ بردن‌و دیاریی وەرگرتنی کاربەدەستان زوڵم‌و ستەمە.

حەرامە قازی لەکاتی رق هەڵسانیدا بڕیار دەربکا

لە عەبدولمەلیکی کوڕی عومەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: گوێم لێ بوو عەبدوررەحمانی کوڕی ئەبوبەکرە وتی: ئەبوبەکرە نامەیەکی بۆ کوڕەکەی نووسی: ئەوکاتە کوڕەکەی قازی سەجستان بوو، تێیدا نووسیبوی: هەرگیز لەکاتی رق هەڵسانتدا دادوەریی‌و بڕیاردان ئەنجام مەدە، چونکە من بۆخۆم لە پێغەمبەرم ژنەوت فەرمووی: «لاَ يَقْضِيَنَّ حَكَمٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ». با دادوەرو قازی حوکم لەنێوان دوو کەسدا نەکا بە رق هەڵساوی.

---

(١) صەحیح (الإرواء/٢٦١٩)، قط(٤/٢٠٦/١٥).

(٢) صحيح: (ص.ج/١٨٧١). جة(٢/٧٧٥/٢٣١٣)، ت(٢/٣٩٧/١٣٥٢).

(٣) صحيح (الإرواء/٢٦٢٢)، حم(٥/٤٢٤)، هق(١٠/١٣٨).

بڕیاردانی دادوەرو قازی حەق نلگۆڕیو شت حەڵاڵو حەرام ناكا

كەسێك بەناڕەوا مافێكی بۆ بڕیاردرا مافی خۆی نەبوو با ڕەتی بكاتەوە چونكە بڕیاری حاكم نە حەرام حەڵاڵ دەكا نە حەڵاڵ حەرام دەكا.

لە ئوممو سەلەمەوە كە خێزانی پێغەمبەرە (درودی خودای لەسەر بێ) ریوایەتكراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) گوێی لە دەمە دەمیو كێشەو بێنەو بەرەیەك بوو لەبەردەم ژوورەكەی بەرپابوبوو، ئەویش تەشریفی چووە دەرەوە بۆ ناویانو پێی فەرموون: «إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَإِنَّهُ يَأْتِينِي الْخَصْمُ ، فَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَبْلَغَ مِنْ بَعْضٍ ، فَأَحْسِبُ أَنَّهُ صَدَقَ ، فَأَقْضِيَ لَهُ بِذَلِكَ ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ مُسْلِمٍ فَإِنَّمَا هِيَ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ ، فَلْيَأْخُذْهَا أَوْ فَلْيَتْرُكْهَا».[1] من ئادەمیزادێكمو بەس. ڕێ دەكەوێ كێشەو نیزاع دێنن بۆلام، لەوانەیە هەندێكتان لە هەندێكتان زمان ڕەوانو قسە زانتربنو باشتر بزانێ داكۆكی لە دەعواكەی خۆی بكا، منیش وادەزانم ڕاست دەكاو بڕیار لە بەرژەوەندی ئەو دەردەكەم. جا هەركەسێك من بەڕواڵەتو ظاهیر حوكمی بۆ دەربكەمو مافی موسوڵمانێكی بدەمێ با باش بزانێ ئەو پارچە ئاگرێكی دەخەمە دەستییەوە جا با هەڵی بگرێ یان وازی لێ بێنێ.

داواو شایەت

داوا: لەزماندا بەمانا داواكردنی شتێكە. قورئان دەفەرموێ: {وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ – الشورى/٣١} ئەوەی داوای بكەن بۆ ئێوە هەیەو لەجێیە.

لەزاراوەی شەرعدا داوا (دعوى) ئەوەیە مرۆڤ ئیدیعای شتێك بكا كە لەژێر دەستی یەكێكی تردایە یان لە ئەستۆی دایە لافی ئەوە لێ بدا كە ئەوشتە هی ئەوە.

---

[1] متفق عليه: خ(٢٤٥٨/٥/١٠٧) ، م(١٧١٣-٥-١٣٣٧)، د(٣٥٦٦/٥٠٠/٩).

((مودەعی)) داواکار: ئەو کەسەیە داوای مافێکی خۆی دەکا، هەرکاتێ لێی بێدەنگ بوو وازی لێ دەهێندرێ.

(مودەعا علیە) داوا لەسەرکراو: ئەوەیە داوای مافێکی لێ دەکرێ، ئەگەر بێدەنگیش بێ وازی لێ ناهێندرێ.[1]

(بینات) کۆی (بیّنة) واتە: نیشانەو بەڵگە وەکوو شایەتو شتی تر . سەر بەڵگەو بنەمای ئەم بابەتە ئەو فەرموودەیە: کە ئیبنو عەبباس دەیگێڕێتەوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ لاَدَّعَى نَاسٌ دِمَاءَ رِجَالٍ وَأَمْوَالَهُمْ وَلَكِنَّ الْيَمِينَ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ».[2] ئەگەر بەگوێرەی داواکاری ماف بدرایە بەخەڵك کەسانێك دەبوون داوای خوێنو ماڵی کەسانی دیکەیان دەکردو بەناحەق مافیان لێ زەوت دەکردن، وەلێ داوا لەسەر کراو دەتوانێ بەسوێند داواکەیان رەتبکاتەوە.

هەروا لە عەمری کوڕی شوعەیبەوە لە باوکییەوە لە باپیریەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: (الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ).[3] بەڵگەو شایەت لەسەر داواکارەو سوێند لەسەر داوا لەسەرکراوە.

تاوانی ئەوەی داوای شتێك بکەی کەهی تۆ نیە

لە ئەبو زەڕەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: گوێم لێ بوو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەیفەرموو: «مَنِ ادَّعَى مَا لَيْسَ لَهُ فَلَيْسَ مِنَّا وَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ

[1] فقه السنة ج٣/٣٢٧.

[2] متفق عليه: م(١٧١١/١٣٣٦/٢/٣٩٩)، خ(٤٥٥١/٢١٣/٨)، جة(٢٣٢١/٧٧٨/٢).

[3] صحيح: (ص.ج/٢٨٩٦)، ت(١٣٥٦/٣٩٩/٢).

النَّارِ». [١] کەسێك داوای شتێك بكا کەهی ئەونەبێ ئەوە لە ئوممەتی ئێمە نیەو بە موسوڵمان حلێب ناکرێ، با جێگای خۆی لەناو ئاگردا ڕێك بخا.

تاوانی ئەو کەسەی سوێندی بەناحەق دەخوا بۆئەوەی مافی یەکێکی تر بۆخۆی ببچڕێ

لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعودەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ وَهُوَ فِيهَا فَاجِرٌ لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ» [٢]: کەسێك سوێندبخواو سوێندەکەی بەدرۆ بێ بۆئەوەی ماڵی یەکێکی تر بۆخۆی ببچڕێ، ڕۆژی قیامەت توشی خودا دەبێ، خودا لێی ناڕازییە.

لە ئەبو ئومامەی (الحارثیَ)یەوە ریوایەتکراوە: کە لە پێغەمبەری بیستووە فەرموویەتی: «لاَ يَقْتَطِعُ رَجُلٌ حَقَّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ إِلاَّ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَأَوْجَبَ لَهُ النَّارَ». هەر مرۆڤێك مافی موسوڵمانێکی تر بە سوێندی درۆ بۆخۆی ببچڕێ خودا بەهەشتی لێ یاساغ دەکاو دۆزەخی بۆ بڕیاردەدا. پیاوێك لە هاوەڵان عەرزی کرد وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەگەر ئەوشتەی بۆ خۆی دەپچڕێ شتێکی کەمیش بێ وایە؟ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَإِنْ كَانَ سِوَاكًا مِنْ أَرَاكٍ». [٣] تەنانەت ئەگەر پارچە سیواکێکیش بی لە درەختی ئەراك.

---

[١] صحيح: (ص.جة/١٨٧٧)، م(١/٧٩/٦١)، جة(٢/٧٧٧/٢٣١٩).

[٢] متفق عليه: خ(٧٦، ٦٦٧٧ /١/٥٥٨) ، م(١/١٢٢/١٣٨)، د(٨/٦٧/٣٢٢٧).

[٣] صحيح: (ص.جة/١٨٨٢)، جة(٢/٧٧٩/٢٣٢٤)، م(١/١٢٢/١٣٧).

ڕێبازەکانی چەسپاندنی داوا

ڕێبازەكانی چەسپاندنی داوا، دانپیانانە، شایەتە، سوێندە.

١- دانپیانان ئەوەیە: كابرا بە دەمو زوبانی خۆی ڕاستییەكە بدركێنێ، هەركاتێ ئەوە هاتەدی حوكم پێی واجب دەبێ، بەمەرجێ دانپیانەرەكە موكەلەفو موختار بێ، بەویستی خۆی ئیعتیراف بكا. بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) هەریەك لە (ماعز) و (ألغامدیة) و (ألجهینة)ی بە دانپیانانی خۆیان بەردەباران كرد.

هەروا فەرمووی (درودی خودای لەسەر بێ): «وَاغْدُ يَا أُنَيْسُ إِلَى امْرَأَةِ هَذَا ، فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا».[1] ئەی ئونەیس بچۆ بۆلای خێزانی ئەم پیاوە ئەگەر دانی بەزیناكردنیدا نا بەردەبارانی بكە.

٢- شایەتیدان: شایەتیدان دەربارەی ئادەمیزادەكان فەرزی كیفایەیە ئاماژە بە ئایەتی {وَلا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا – البقرة/٢٨٢} بوون بە شایەتو هەڵگرتنی ئەركی شایەتیدان دەربارەی مافی ئادەمیزاد فەرزی كیفایەیەو بەجێهێنانی فەرزی (عین)ە چونكە خودا دەفەرموێ: {وَلا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ – البقرة/٢٨٣} شایەتی مەشێرنەوە، ئەگەر شایەتیەكتان لابوو بەجێی بێنن، كەسێك شایەتی لابێو بیشارێتەوە، ئەوە تاوانبارەو ئیمانی ساغ نیە.

پێویستە شایەت حەق بێژبێ، تەنانەت ئەگەر زیانی بەخودی خۆیشی دەگەیاند. چونكە پەروەردگار دەفەرموێ: { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ أَوْ الْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيّاً أَوْ فَقِيراً فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا فَلا تَتَّبِعُوا الْهَوَى أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا

---

[1] لەباسی حەددی زینادا تێپەڕی.

تَعْمَلُونَ خَبِيراً – النساء/١٣٥} ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە زیادەڕەویو موبالەغە بکەن لەچەسپاندنی عەدالەتدا، بەلێبڕاوی پابەندی بن، شایەتی حەقو ڕاستی بن بۆ خودا واتە: هەوڵی چەسپاندنی حەق بدەنو مەبەستی خودا لەخۆ ڕازیکردنتان هەبێ، شایەتی بەڕاستی بدەن، خۆتان لەشایەتیدانی بەدرۆ بپارێزن، با شایەتی دانەکەشتان لەدژی خۆتان بێ، یان زیانی بۆ دایكو باوکتان هەبێ یان زیانی بۆ خزمو کەسوکارو دۆستو ئاشنا هەبێ، حەق چۆنەو ڕوداوەکە چۆنتان ئاگا لێ بووە ئاوا بیگێڕنەوە، لەشایەتیداندا جگە لەلایەنی خوداو حەق، هیچ شتێکی تر لەبەرچاو مەگرن، لەشایەتیداندا لایەنگیری دەوڵەمەند لەبەر دەوڵەمەندییەکەی مەکەن، بەزەیتان بەهەژاردا لەبەر هەژاری نەیەتەوە، شوێن هەواو هەوەس مەکەون نەوەکوو لەحەق لابدەن بۆلای بەتاڵ، یان با هەواو هەوەسو دەمارگیریو خۆشەویستی بۆ هەندێ کەسو ڕقو کینەتان لەهەندێکی تر واتان لێ نەکا عەدالەت پاشگوێ بخەن {وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا} ئەگەر بئەنقەست خوار بڕۆنو شایەتی بگۆڕنو درۆی تێدا بکەنو لەڕاستی لابدەن {فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً} دڵنیابن خودا ئاگای لە هەڵوێستو کردارو ڕەفتارتانەو سزاتان دەداتەوە.

شایەتیدان بەبێ ئەوەی ئاگاداری ڕوداوەکە بێ جەرامە چونکە قورئان دەفەرموێ: {إِلاَّ مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ – الزخرف/٨٦}.

شایەتیدانی بەدرۆ یەکێکە لەتاوانە گەورەکان؛ ئاماژە بەو فەرموودەیەی ئەبوبەکرە ڕیوایەتی کردوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ». ثَلاَثًا. قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ . قَالَ « الإِشْرَاكُ بِاللَّهِ ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ. وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ: أَلاَ وَقَوْلُ الزُّورِ. قَالَ

فَمَـا زَالَ يُكَرِّرُهَـا حَتَّـى قُلْنَـا لَيْتَـهُ سَـكَتَ».[1] ئـەریٚ پێتـان نـەڵێم: کامەیـە گـەورەترین تـاوان؟ وتمـان: بـەڵێ ئـەی پێغەمبـەری خـودا! پێمـان بێـژە، فەرمووی: گەورەترین تاوان هاوەڵدانانە بۆ خودا، ئەزیەتدانی باوكو دایکە، لەوکاتـەدا کـە ئەمـەی دەفـەرموو: شـانی دادابـوو، ئـیتر ئـەمجار دانیـشتو فەرمووی: ئاگاداربنو بزانن بوختان هەڵبەستنو شایەتیدانی بەدرۆیـە، ئـیتر هـەر ئـەم وتەیـەی دووبـارە دەکـردەوە هـەتا لـەدڵی خۆمانـدا وتمـان: خۆزگـە بێدەنگ بووایەو چیدی ئەم رستەیەی دوبارە نەکردایەوە.

کێ شایەتی وەردەگیرێ؟

شایەتی وەرناگیرێ مەگەر لەکەسێك موسوڵمانو باڵغو عاقڵو عادڵ بێ.

کـەوابێ شـایەتیدانی کـافر وەرنـاگیرێ، تەنانـەت ئەگـەر شـایەتیدانەکەی لەسەر هاووێنەی خۆیشی بێ. چونکە پەروەردگار دەفەرمویێ: {وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ – الطلاق/٢} دووکەسی عادڵ لە موسـوڵمانی وەکـوو خۆتـان بکـەن بەشایەت. هەروا دەفەرمویێ: {مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنْ الـشُّهَدَاءِ – آل عمـران/٢٨٢} لەو شایەتانەبن کەلێیان رازیـن. دەی خـۆ کـافر عـادڵ نیـەو لێـشی رازی نـینو لەپێری ئێمەیش نیە.

هــەروا شــایەتیدانی منــداڵیش وەرنــاگیرێ چــونکە خــودا دەفــەرمویێ: {وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ – آل عمران/٢٨٢} دوو لـەپیاوانتان بکـەن بەشایەت. منداڵ بەپیاو حسێب ناکرێ.

هـەروا شـایەتی لـە گێـلو شـێتو ئـەو جـۆرە کەسـانە وەرنـاگیرێ چـونکە ئەوان قـسەیان لەسـەر خۆیـان وەرنـاگیرێو بتمانـەیان پـێ نـاکرێ بـۆ غـەیری خۆیان هەرنا.

---

[1] متفق عليه: خ(٢٦٥٤/٢٦١/٥)، م(٨٧/٩١/١).

شـايەتی فاسـق‌و گوناهبـاریش وەرنـاگیرێ چـونکە خـودا دەفـەرموێ: {وَأَشْـهِدُوا ذَوَی عَـدْلٍ مِـنْكُمْ – الطـلاق/٢} دووکەسـی عـادڵ‌و راسـتاڵ بکـەن بەشایەت.

هـەروا شـایەتی پیـاوو ئـافرەتی خیانـەتکارو داوێـن پـیس‌و دوژمنکـاریش قبوڵ نیە.[1]

نیصاب‌و ژمارە شایەت

مافەکان دوو جۆرن: مافی خودا، مافی ئادەمیزاد.

١- جۆرێکیـان شـایەتەکان دەبـێ دووپیـاو بـن ئەگـەر دوو پیـاو نـەبن وەرنـاگیرێن بەشـایەت. ئەمـە لەوشـتانەدا کـە کێـشەکە کێـشەی مـاڵ‌و سـامان نـەبێ‌و لـەو بوارانەشـدا بـێ کـە پیـاو بەسـەریدا رادەگـەن وەکـوو مـارەکردن‌و تەڵاقدان: چونکە قورئان دەفەرموێ: {فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَی عَدْلٍ مِنْكُمْ – الطـلاق/٢}. ئەگـەر گەیيـشتنە ماوەی خۆیان‌و عیدەیان تەواوبوو یان بەرێك‌و پێکی بیانخەنـە ژێـر نیکـاحی خۆتان‌و بەشـێوەی چاکەکاری ژیانیـان لەگەڵدا بەرنەسـەر، یـان بەشـێوەیەکی باش‌و بێ زیانگەیاندن پێیان، دەستیان لێ بەربدەن، دوو پیاوی عادڵ لەخۆتان بکەن بەشایەت لەسەر دەست لێك بەردانەکە.

پێغەمبـەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) دەفـەرموێ: «لاَ نِكَـاحَ إِلاَّ بِـوَلِيّ وَشَاهِدَیْ عَدْلٍ».[2] مـارەکردن دروسـت نیـە؛ گرێبەسـتەکە دانامـەزرێ مەگـەر وەلی ئافرەتەکـەو دوو شـایەتی عـادڵ ئامـادەی گرێبەسـتەکە بـن. دەی لـە

---

[1] حسن: (ص.جة/١٩١٦)، د(٣٥٨٤/١٠/١٠)، جة(٢٣٦٦/٧٩٢/٢).

[2] لەباسی نیکاحدا تێپەڕی.

ئایەتەکەو لە حەدیثەکەیشدا باسی شایەتی نێرینە کراوە کەوابێ لەو بوارانەدا شایەتی پیاو نەبێ وەرناگیرێ.

٢- جۆرێکیان دوو پیاو یان پیاوێك‌و دوو ئافرەت یان شایەتێك‌و سوێندی داواکار وەردەگیرێن. ئەمەش لەو بوارانەدا دەبێ کە پەیوەندی بە ماڵ‌و سامانەوە هەبێ. وەکوو مامەڵەی کڕین‌و فرۆشتن‌و بەکرێدان‌و رەهن‌و ئەو جۆرە شتانە. قورئان دەفەرموێ: {وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنْ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى – البقرة/٢٨٢} دوو شایەت لەپیاوانی موسوڵمانتان بکەن بەشایەت، ئەگەر دووپیاو ئامادە نەبوون پیاوێك‌و دوو ئافرەت بکەن بەشایەت لەو شایەتانەی لێیان رازین بۆیەش دەبێ لەجیاتی شایەتێکی پیاو دوو ئافرەت بن ئەگەر ئافرەتێکیان روداوەکەی لەیاد چۆوەوە ئەویتریان بیری بێنێتەوە.

لە ئیبنو عەبباسیشەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) حوکمی داوەو بڕیاری دەرکردووە لەسەر بنەمای سوێندی داواکارو یەك شایەت.

٣- جۆرێك روداو هەیە دوو پیاو یان پیاوێك‌و دوو ئافرەت، یان چوار ئافرەت شایەتییان لێ وەردەگیرێ ئەمەش لەو بوارانەدا کەزۆرجار پیاو بەسەریاندا ئاگادارنابن وەکوو روداوی شیرخواردن‌و منداڵ بون‌و عەیبی ناوەکی ئافرەت.

وەڵێ ئەو روداوانەی کە هەر مافی خودایان تێدایە ئەوە شایەتیدانی ئافرەتی تێدا وەرناگیرێ. ئاماژە بە فەرموودەکەی ئیمامی زوهری کە دەفەرموێ: (لا يجلد في شيئ الاّ بشهادة رجلين) هیچ حەددێك ناچەسپێ‌و

جیبەجێ ناکرێ مەگەر دوو پیاو شایەتی تێدابدەن. ئەم جۆرەش کە مافی خودا (حق الله) ناسراوە سێ بەشە:

یەکەم: بەشێکیان کەمتر لەچوار شایەت وەرناگیرێو حوکمی پێ ناچەسپێ. ئەویش بریتییە لەزینا. خودا دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً – النور/٤}ئەوانەی رەوشتی داوێن پیسی پاڵ ئافرەتانی موحصەن دەدەنو پاشان ناتوانن لەسەر داواکەیان چوار شایەتی پیاو ئامادە بکەن هەشتا داری حەددیان لێ بدەن.

دووەم: بەشێکیان دوو پیاو شایەت بن شایەتیەکەیان وەردەگیرێ، ئەمەش لە بواری ئەو حەدانەدایە کە جگە لەزینا. وەکوو لەوەپێش ئاماژەمان پێکردو قسەکەی ئیمامی (زوهری)مان هێنا.

سێیەم: بەشێکیان بەشایەتییەك دەچەسپێ. وەکوو مەسەلەی بینینی هیلال لەسەرەتاو کۆتایی رەمەزاندا.

چەسپاندنی روداو بەرێگەی سوێند

هەرکاتێ داواکار نەیتوانی بەڵگەو شایەت لەسەر داواکارییەکەی بخاتە روو، داوالەسەرکراویش داوای داواکاری رەتکردەوە ئەوە داواکار هیچ مافێکی نیە جگە لەوە داوابکا داوا لەسەرکراو سوێند بخوا، ئاماژە بەفەرمودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کە فەرموویەتی: «الْبَيِّنَةَ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينَ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ».[1] شایەت لەسەر داواکارەو سوێند لەسەر ئەو کەسەیە داواکە رەت دەکاتەوە.

لە (الأشعث)ی کوری قەیسی (ألکندی)یەو گێردراوەتەوە دەڵێ: لەنێوان منو پیاوێك کێشەیەك هەبوو لەسەر بیرێك. کێشەکەمان بردە لای پێغەمبەر

[1] لەوەپێش لەباسی دەعواو بەییناتدا تێپەری.

(درودی خودای لەسەر بێ) پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «شَاهِدُكَ أَوْ يَمِينُهُ». ئەی ئەشعەث! یان تۆ دوو شایەت بێنە یان کابرای بەرامبەرت سوێند بخوا. وتم: قوربان کەوابێ کابرای بەرامبەرم سوێند دەخواو هیچ گوێ ناداتێ، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ يَسْتَحِقُّ بِهَا مَالاً هُوَ فِيهَا فَاجِرٌ ، لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ». هەرکەسێك سوێندی بەناحەق بخواو بەهۆی سوێندەکەیەوە ماڵێك بۆخۆی بپچڕێو سوێندەکەی بەدرۆبێ، ئەوە رۆژی قیامەت روبەڕوی خودا دەبێتەوە خودا ناخۆشی دەوێ. ئەشعەث دەڵێ: ئیتر خودای مەزن بۆ چەسپاندنی فەرموودەکەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) ئایەتی {إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً أُوْلَئِكَ لا خَلاقَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ وَلا يُكَلِّمُهُمْ اللَّهُ وَلا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ – آل عمران/٧٧}ی نازڵ کرد.

كتاب الجهاد (باسی جیهاد)

جیهاد چاوگە بۆ فیعلی (جاهد) کە دەچێتەوە سەر (جُهْد): کە بەمانا بەکارهێنانو بەخشینی هێزو خۆماندوکردنە، دەگوترێ: (جاهد يجاهد جهادا) یان (مجاهدة) کاتێك کە هێزو توانای خۆی ببەخشێ ئەرکو ماندوبوون لە ئەنجامدانی شەڕکردن لەگەڵ دوژمن بخاتە ئەستۆی خۆیو بەرەنگاری دوژمن بێتەوە.

هەڵبەتە جیهاد بەجیهادی حەقیقی ناژمێردرێ هەتا مەبەستی بەو ئەرك لەئەستۆ گرتنە رەزامەندی خودا نەبێ. کاتێك جیهاد بەجیهادی راستی دەژمێردرێ: کە مەبەست پێی بەرزکردنەوەی وشە (لا الـه الا الله) بێو بەرزبوونەوەی دروشمی حەقو راستی بێو بەرەنگاربوونەوەی بەتاڵو

خۆبەختکردن لەپێناو ڕەزامەندی خودادا بێ. ئەگەر مەبەستی بە جیهادەکەی غەیری ئەوشتانە بوو لە کاڵاو مەبەستی دونیایی، ئەوە لەڕاستیدا پێی ناگوترێ جیهادو بەجیهاد ناژمێردرێ.

کەسێك شەڕبکا بۆئەوەی پلەو پایەیەکی دونیایی بەدەست بێنێ یان کاڵایەکی دونیایی دەست بکەوێ، یان ئازایەتی خۆی ڕابنوێنێ، یان ناوو ناوبانگی ئازایەتی دەربکا، ئەوە هیچ ئەجرو پاداشێکی لەسەر جیهادەکەی دەستگیر نابێو لە ئەوابی قیامەت بێبەش دەبێ.

لە ئەبو موسای ئەشعەرییەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) عەرزی کرد: وادەبێ پیاو شەڕدەکا بۆ غەنیمەتو کاڵا دەستکەوتن، وادەبێ پیاو شەڕدەکا بۆ ناوو شۆرەت، وادەبێ پیاو شەڕدەکا بۆ پلەو پایەو خەڵکی شوێن دەستی ببینن. ئەمانە کامەیان بەجیهاد لەپێناو ڕەزامەندی خودادا دەژمێردرێ. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللّٰهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ».[1] کەسێك بۆیە شڕبکا تا وشەی (لا اله الا الله محمد رسول الله) بەرزبێ ئەوە بەجیهاد دەژمێردرێ.

تەرغیبو هەڵنان بۆ جیهاد

لە ئەبو هورەیرەوە ڕیوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَنْ آمَنَ بِاللّٰهِ وَبِرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ ، كَانَ حَقًّا عَلَى اللّٰهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ، أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا». کەسێك بڕوای بەتاكو تەنهایی خودا هەبێ، بڕوای بە پێغەمبەرێتی

[1] متفق عليه: خ(٦/٢٧/٢٨١٠)، م(٣/١٥١٢/١٩٠٤)، د(٧/١٩٣/٢٥٠٠)، ت(٣/١٠٠/١٦٩٧)، جة(٢/٩٣١/٢٧٨٣).

حەزرەتی موحەممەد هەبێ، نوێژبکا، رەمەزان بەرۆژوو بێ، خودا لەسەرخۆی پێویست کردوە بیخاتە بەهەشتەوە، جا وێرای ئەم بیرو باوەرو کردەوانەی لە رێگای خودادا جیهاد بکا، یان لەوخاکەی تێیدا لەدایك بووە نیشتەجێ بێ‌و دەرنەچێ. هاوەڵان وتیان: ئەرێ ئەم موژدەیە بە خەڵکی رانەگەیەنین؟ فەرمووی: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ ، فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ، فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ ، أُرَاهُ فَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ ، وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ»[1]؛ بێگومان لەبەهەشتدا پاداشەکان جیاوازییان تێدایەو بەرزو نزمییان هەیە لە پلەیەکەوە تا سەد پلە بەرزدەبێتەوە، خودا ئەم پلەو پایە جوداوازیيانەی بۆ تێکۆشەران لەرێگەی خودادا ئامادەکردوە، نێوان هەردوو پلەیەك وەکوو نێوان ئەرزو ئاسمان وایە لە فراوانیدا، جا ئەگەر داوای پلەو پایەی بەهەشتتان کرد لەخودا، داوای فیردەوس بکەن بێگومان فیردەوس ناوەراستی بەهەشتەو لای ژوروی بەهەشتە. لەژوور ئەوەوە عەرشی کردگارە، هەموو جۆگەو جۆبارەکانی بەهەشت لەوێوە هەڵدەقوڵێ.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْقَانِتِ بِآيَاتِ اللَّهِ لاَ يَفْتُرُ مِنْ صَلاَةٍ وَلاَ صِيَامٍ حَتَّى يَرْجِعَ الْمُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ».[2] نمونەی موجاهیدو تێکۆشەر لەپێناو ئایینی خودادا وەکوو موسوڵمانێك وایە رۆژ بەرۆژوبێ‌و شەو سەرگەرمی شەونوێژو خوداپەرستی بێ، لە نیشانەکانی تاك‌و تەنهایی خودا وردبێتەوە لەنوێژو رۆژوی بەردەوامی خۆی دانەبرێ تا

---

[1] صحيح: (ص.ج/٢١٢٦)، (الصحيحة/٩٢١)، خ(٦/١١/٢٧٩٠).

[2] صحيح: (ص.ج/٥٨٥١)، م(٣/١٤٩٨/١٨٧٨)، ت(٣/٨٨/١٦٦٩).

موجاهیدەکــە لــە غــەزاو تێکۆشــانیو دوورکەوتنــەوە لــەماڵو منــداڵی دەگەڕێتەوە.

هەر لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، وتوویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «انْتَدَبَ اللَّهُ لِمَنْ خَرَجَ فِي سَبِيلِهِ لاَ يُخْرِجُهُ إِلاَّ إِيمَانٌ بِي وَتَصْدِيقٌ بِرُسُلِي أَنْ أُرْجِعَهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ ، أَوْ أُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ».[1] پەروەردگار بڕیاری داوە بەرعۆدە بووە بۆ کەسێك لە ڕێگەی خوادا دەربچێ بۆ غەزا، پاڵنەرو هاندەری بۆ چوونە دەرەوە بۆ غەزاو تێکۆشان، بڕوا بەخوداو بەڕاست زانینی پێغەمبەرێتی پێغەمبەران بێ، بڕیاری داوەو دەفەرموێ: دەبێ بە کۆڵێ پاداشو دەستکەوتەوە بیگێڕمەوە، یان پلەی شەهادەت بەدەست بێنێو بیخەمە بەهەشتەوە.

گەورەیی شەهادەت

لە ئیمامی مەسروقەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پرسیارمان لە عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود کرد دەربارەی ئایەتی {وَلا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ – آل عمران/١٦٩} فەرمووی: ئێمەیش کاتی خۆی لەم بارەوە پرسیارمان لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کرد فەرمووی: «أَرْوَاحُهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خُضْرٍ لَهَا قَنَادِيلُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ تَسْرَحُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شَاءَتْ ثُمَّ تَأْوِي إِلَى تِلْكَ الْقَنَادِيلِ فَاطَّلَعَ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمُ اطِّلاَعَةً فَقَالَ هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا قَالُوا أَيَّ شَيْءٍ نَشْتَهِي وَنَحْنُ نَسْرَحُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْنَا فَفَعَلَ ذَلِكَ بِهِمْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ فَلَمَّا رَأَوْا أَنَّهُمْ لَنْ يُتْرَكُوا مِنْ أَنْ يُسْأَلُوا قَالُوا يَا

[1] متفق عليه: خ(٢٦/٩٢/١)، م(١٨٧٦/١٤٩٥/٣).

رَبِّ نُرِيدُ أَنْ تَرُدَّ أَرْوَاحَنَا فِي أَجْسَادِنَا حَتَّى نُقْتَلَ فِي سَبِيلِكَ مَرَّةً أُخْرَى. فَلَمَّا رَأَى أَنْ لَيْسَ لَهُمْ حَاجَةٌ تُرِكُوا».[1]

مانای ئایەتەکە واتە: وامەزانن کە ئەوانەی لەپێناو ئایینی خودادا کوژراون مردون، بە مردویان حیساب مەکەن، بەڵکوو ئەوانە نەمردونو زیندون وان لەخزمەت خودای خۆیاندا بە قەدرو رێزەوە کات بەسەردەبەنو لەلایەن خوداوە رزقو رۆژیی جۆراو جۆریان پێ دەدرێ لە ژیانێکی حەقیقیو گوزەرانێکی خۆشو لە جەستەیەکی بەرزەخی ناسکو لەتیفدان تا رۆژی قیامەت ئاوا دەژین، ئەوسا دەچنەوە ناو بەرگو پۆشاکی دونیاییانو حەشرو نەشر دەکرێن، شادمانو کەیفخۆشن بەو بەهرەیەی خودا بەهۆی شەهیدبوونیانەوە بۆی فەراهەم هێناون.

جا عەبدوڵلا فەرمووی: ئیمەیش کاتی خۆی سەبارەت بە ئەمە پرسیارمان لە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە وڵامدا فەرمووی: (گیانی شەهیدان وان لەناو سکی چەند مەلێکی سەوزدا، ئەو مەلانە لە بەهەشتدا بە ویستی خۆیان گەشتو گوزار دەکەن حەزیان لەکوێ بێ دەچنو چییان بوێ دەیخۆن، هەموو جارێ دوا سوڕانەوەو گەشتو گوزاریان، بۆ حەسانەوەو پشودان دەگەڕێنەوە بۆ ناو چراخانێ کە هەڵواسراون بەژێر تەختو بارەگای عەرشدا، جارێ پەروەردگار پێیان دەفەرموێ: ئارەزۆی چی تر دەکەن بتاندەمێ؟ شەهیدەکان دەڵێن: ئەی پەروەردگارمان! جا لەمەزیاتر چیمان بوێ چیتر داوابکەین؟ ئەوەتا لەبەهەشتدا بۆ خۆمان بە حەزو ئارەزۆی خۆمان دەسوڕێینەوەو چیمان بوێ دەیخۆینو دەیخۆینەوە. تا سێجار ئەم گفتوگۆیە لەنێوان شەهیدانو پەروەردگاردا تابیلا دەبێتەوە، جا کاتێ شەهیدەکان دەزانن کە خودا وازیان لێ ناهێنێو هەر دەبێ داوای شتی تر

---

[1] صحيح: (مختصر م/١٠٦٨)، م(٣/١٥٠٢/١٨٨٧)، ت(٤/٢٩٨/٤٠٩٨).

بکەن، عەرزی دەکەن ئەی پەروەردگارمان! دەمانەوێ گیانمان بەبەردا بکەیتەوەو بمانبەیتەوە بۆ ژیانی دونیامان بۆئەوەی جارێکی تر لەپێناو ئایینی پیرۆزی تۆدا شەهید بکرێینەوە!

کاتێ پەروەردگار دەبینێ شەهیدەکان هیچ پێویستی تریان نیە لەبەهەشتا ئیتر وازیان لێ دێنێ.

لە ئەنەسەوە ریوایەتکراوە: کە (أم الربيع)ی کچی (ألبراء): کە دایکی حاریثەی کوڕی سوراقەیە هاتە خزمەت پێغەمبەرو عەرزی کرد وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! باسی حاریثەم بۆناکەی؟ - حاریثە رۆژی غەزای بەدر تیرێکی وێڵی بەرکەوتبوو شەهید بوو بوو – ئەگەر لەبەهەشتا بێ صەبر دەگرم، ئەگەر وانەبێ زۆری بۆ دەگریم، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «يَا أُمَّ حَارِثَةَ ، إِنَّهَا جِنَانٌ فِي الْجَنَّةِ ، وَإِنَّ ابْنَكِ أَصَابَ الْفِرْدَوْسَ الأَعْلَى».[1] ئەی دایکی حاریثە بەهەشت چەند باغو باخاتێکە، کوڕەکەی تۆ باخی فیردەوسی ژوروی بەرکەوتووە.

لە (المقدم)ی کوڕی مەعدیکەریبەوە ریوایەتکراوە، دەڵێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمووی: «وَلِلشَّهِيدِ عِنْدَ اللَّهِ سِتُّ خِصَالٍ يُغْفَرُ لَهُ فِي أَوَّلِ دَفْعَةٍ وَيَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُجَارُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَيَأْمَنُ مِنَ الْفَزَعِ الأَكْبَرِ وَيُوضَعُ عَلَى رَأْسِهِ تَاجُ الْوَقَارِ الْيَاقُوتَةُ مِنْهَا خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَيُزَوَّجُ اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ زَوْجَةً مِنَ الْحُورِ الْعِينِ وَيُشَفَّعُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَقَارِبِهِ».[2] شەهید لای خودا شەش بەهرەی هەن، لەگەڵ یەکەم دڵۆپە خوێنی لێی دەرژێ خودا لێی خۆش دەبێ، شوێنی خۆی لەبەهەشتدا نیشان دەدرێ، تووشی سزای ناو گۆڕ

[1] صحيح: (ص.ج/٧٨٥٢)، خ(٢٨٠٩/٢٥/٦)، ت(٣٢٢٤/٩/٥).

[2] صحيح: (ص.جة/٢٢٥٧)، ت(١٧١٢/١٠٦/٣)، جة(٢٧٩٩/٩٣٥/٢).

نابیٚ، لەترس‌و فەزەعی گەورەی رۆژی قیامەت ئەمین‌و پارێزراو دەبیٚ. تاجی ویقارو رێزی دەخرێتە سەر سەری دەنکە یاقوتێکی ئەو تاجە لەهەموو کالاو خشلی جیهان بەنرخترە. حەفتاو دوو حۆری بەهەشتی لیٚ مارە دەکریٚ، تکاو شەفاعەتی بۆ حەفتا لە خزم‌و کەسوکاری لیٚ وەردەگیریٚ

لە ئەبو هورەیرەوە ریوایەتکراوە، وتوویەتی: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بیٚ) فەرمووی: «الشَّهِيدُ لاَ يَجِدُ أَلَمَ الْقَتْلِ إِلاَّ كَمَا يَجِدُ أَحَدُكُمْ أَلَمَ الْقَرْصَةِ».[1] شەهید کە دەکوژریٚ ئازاری کوشتنەکەی بە ئەندازەی ئەوەیە یەکێك لەئێوە ئێشی نقورچکی پیٚ بگا.

هەڕەشە لەوانەی واز لەجیهاد دێنن

قورئان دەفەرمویٚ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنْ الآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ. إِلاَّ تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَاباً أَلِيماً وَيَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ وَلا تَضُرُّوهُ شَيْئاً وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ – التوبة/٣٨-٣٩}:

ئەی ئەوانەی بڕواتان بە تاك‌و تەنهایی خوداو راستی پێغەمبەرێتی پێغەمبەر هەیە، ئەوە چیتانە کە پێتان دەگوتریٚ: رابن‌و بڕۆن بۆ جیهادو غەزا لە رێگەی خودادا تەمبەلی دەنوێنن‌و رانابن‌و لەشوێنی خۆتان ناجولێن‌و خۆتان بەزەوییەوە دەنووسێنن. ئەوە بەژیانی دونیاو کالاو لەزەتی دونیاتان رازی بوون ژیانی بەختەوەری دوا رۆژتان پاشگوێ خستووەو بەژیانی کورتخایەنی کەم بایەخی دونیا رازی بوون لەجیاتی ژیانی نەبڕاوەی پڕ خۆشی‌و شادی قیامەت. خۆ ژیان‌و لەزەت‌و کالای دونیا بە بەراورد لەگەل ژیانی قیامەت‌و خۆشییەکانی شتێکی زۆر کەم‌و کەمبایەخە. ئەگەر ئێوە

---

[1] حسن صحيح: (ص.جة/٢٢٦٠)، ت(١٧١٩/١٠٩/٣)، جة(٢٨٠٢/٩٣٧/٢)، ن(٦/٣٦).

بەپیر بانگەوازی جیهادەوە نەچن‌و بە گورج‌و گۆڵی رانەبن‌و نەچن بۆ غەزاو شەڕ لەگەڵ کافران، خودا سزای بەئێشتان دەداو ئێوە لەناو دەباو گەل‌و نەتەوەیەکی تر دێنێتە کایە. ئێوە بە هەڵوێستی تەمبەڵانەو نەچوونتان بەپیر بانگەوازی جیهادەوە زیان بەخودا ناگەیەنن خودا بەسەر هەموو شتێکدا دەسەڵاتی رەهای هەیە.

هەروەها پەروەردگار دەفەرموێ: {وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ – البقرة/١٩٥}. ماڵ‌و سامانی خۆتان لەرێگای خودادا ببەخشن واز لەجیهاد کردن مەهێنن، بەدەستی خۆتان خۆتان مەخەنە ناو تەهلوکەو فەوتانەوە.

لە یەزیدی کوڕی ئەبو حەبیبەوە لە ئەسلەمەوە: کە باوکی عیمرانە دەگێڕێتەوە دەڵێ: پیاوێکی موهاجیری لە قوسطنطەنیە هەڵمەتی بردە سەر ریزی دوژمن‌و دڕی دا، ئەوکاتە ئەبو ئەییوبی ئەنصاریمان لەگەڵ بوو – کەسانێك وتیان: ئەو کابرایە بەدەستی خۆی خۆی خستە ناو تەهلوکەوەو خۆی فەوتاند، ئەبو ئەییوب فەرمووی: ئێمە باشتر مانای ئەم ئایەتە {وَلا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ – البقرة/١٩٥} دەزانین. ئەم ئایەتە دەرحەق بەئێمە نازڵ بوو، ئێمە لەخزمەت پێغەمبەردا بووین، لەخزمەتیا ئامادەی شەڕو جیهاد بووین، بە ماڵ‌و بەگیان داکۆکیمان لە پێغەمبەرو ئایینەکەی کردو یارمەتیمان دا، جا کە ئایینی ئیسلام بڵاوبۆوەو کەوتینە قسەو باس‌و سرتە سرت، وتمان: خودا رێزی لێناین بەوەی کردینی بە هاوەڵی پێغەمبەرەکەی یارمەتی دا تا ئیسلام سەرکەوتوو رێرەوانی زۆربوون، ئێمە لەوکاتەوە چووینە ناو ئەم ئایینەوە هەموو شتێکی ترمان وەلاناو خزم‌و کەسوکارو ماڵ‌و منداڵمان خستە لاوەو خۆمان بۆ ئایین فیداکرد، ئێستا واشەڕ کۆتایی هات‌و قورسایی خۆی دانا، کەوابوو کاتی ئەوە هاتووە لەمە بەولاوە

بگەڕێینەوە بۆ ناو ماڵو خێزانمانو ئیستیراحەت بکەین، ئیتر دەربارەی ئێمە ئایەتی {وَلا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ – البقرة/١٩٥} نازل بوو، کەوابوو بەهیلاکچوونو فەوتان لەوەدایە کە پیاو لەناو ماڵو منداڵی خۆیدا بمێنێتەوەو پاڵی لێ بداتەوەو واز لەجیهاد بێنێ.[1]

حوکمی جیهاد

قورئان دەفەرموێ: {كُتِبَ عَلَيْكُمْ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ – البقرة/٢١٦}. شەڕکردنو جیهاد لەدژی کافران لەسەر ئێوە پێویست کراوەو ئەرکی سەرشانتانە ئەنجامی بدەن هەرچەندە پێشتان ناخۆشە ئەو ئەرکە خراوەتە سەر شانتان. وێدەچێ شتێك ئێوە بەلاتانەوە ناخۆش بێ بەڵام لەراستیدا شەڕو نەگبەتی بۆ ئێوە لێ بکەوێتەوە، خودا زاناو ئاگادارە دەزانێ چ باشەو چ خراپە ئێوە نازانن جیهادو تێکۆشان لەرێی خودادا فەرزی کیفایەیە دەبێ موسوڵمانان ئەنجامی بدەن، ئەگەر ئەنجام نەدرێ هەموو موسوڵمانان تاوانبارن ئەگەر کۆمەڵێك ئەنجامیان دا لەسەر هەموو موسوڵمانان لادەچێ.

قورئان دەفەرموێ: {لا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلاًّ وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى – النساء/٩٥}. یەکسانو چونیەك نین ئەو موسوڵمانانەی لە ماڵەوە پاڵیان لێ داوەتەوەو نەچوون بۆ غەزاو جیهادکردن دژی کافرانو هیچ عوزرو بیانووی نەچونیشیان نیە یەکسان نین لەگەڵ ئەوانەی لە رێگەی خودادا دەبەخشن، هەڵبەتە خودای باڵا

---

[1] صحيح: (ص.د/٢١٨٧)، د(٢٤٩٥/١٨٨/٧)، ت(٤٠٥٣/٢٨٠/٣).

دەست فەضل‌و ڕێزو نرخی داناوە بۆ ئەوانەی بەماڵ‌و گیانی خۆیان لە ڕێگەی خودادا جیهاد دەکەن، بە پلەو پایەیەکی گەورە ئەوانی بەسەر ئەوانەدا بەرزکردۆتەوە کە لەماڵەوە پاڵیان لێ داوەتەوە، خودا بۆ هەردوو لایان وادەی بەخشش‌و چاکەی داوەو بەبەهەشتی ڕازاوەیان شاد دەکا.

لە ئایەتەکەدا پەروەردگار هەواڵی ئەوەی داوە کە فەضل‌و ڕێزی خۆی دەبەخشێ بە موجاهیدو تێکۆشەران، بۆ ئەوانیش‌و بۆ ئەوانەی لە ماڵەوە پاڵیان لێ داوەتەوە پاداشی باش هەیە، جا ئەگەر پاڵدەرەوەکان ئەرکێکی پێویستی سەرشانیان بفەوتاندایە دەبێ شیاوی سزابن نەك پاداش، کەوابێ کە: کۆمەڵێك ئەرکی جیهادیان خستە ئەستۆی خۆیان‌و ئەنجامیان دا فەرزەکە لەسەر هەموو موسوڵمانان لادەچێ.

پێویستە ئەوە بزانی؛ کە زۆرچوون بۆ غەزاو تێکۆشان لە ڕێگای خودادا سوننەتەو لای خودا کارێکی پەسەندو خۆشەویستە. بەگوێرەی ئەو ئایات‌و حەدیثانەی لەم بارەوە هاتوون غەزاکردنی زۆرو جیهادکردنی بەردەوام سوننەتە، کەمترین ئەندازەی غەزای واجب ئەوەیە لە ساڵێکدا یەکجار بچێ بۆ غەزا، چونکە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لەوکاتەوەی فەرمانی پێ کرا بە جیهاد هیچ ساڵێك نەبوە نەچوبێ بۆ غەزا، دەی شوێنکەوتنی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) واجبەو پەیڕەوکردنی پێویستە، هەروەها چونکە غەزا فەرزو پێویستەو جار دواجار دووبارە دەبێتەوە. کەمترین دووبارەبوونەوەی ئەوەیە ساڵانە جارێك دوبارە بکرێتەوە وەکوو ڕۆژوو زەکات، خۆ ئەگەر پێویست بوو ساڵی زیاد لەجارێك ئەنجام بدرێ ئەوە پێویستە ئەنجام بدرێ، چونکە فەرزی کیفایەیەو بە گوێرەی پێویست مەزندە دەکرێ.

وەڵێ پێویستە ئێمەو خەڵکیش بزانێ: کە شەڕکردن لە ئیسلامدا گۆزو گومەت پەنای بۆ نابرێ، بەڵکوو دەبێ پێش وەخت ئاگادارکردنەوەو ئیعلانی بۆ بکرێ، دەبێ ئەوانەی جیهادیان لەدژ دەکرێ سەرپشك بکرێن لەنێوان موسوڵمانبوو سەرانەدانو شەڕ لەگەڵدا کردن، خۆ ئەگەر لەنێوان موسوڵمانانو کافراندا پەیمانو بەڵێن هەبوو، موسوڵمانان ترسی ئەوەیان هەبوو خیانەتیان لێ بکەن، دەبێ بەئاشکرا پێیان رابگەیەنن کە پەیمانەکەیان هەڵوەشاندۆتەوەو پابەندی نابن ئەمجار ئیعلانی شەڕیان لەگەڵ بکەن.

ئەحکامە کۆتاییەکان دەکەوێتە ئەستۆی ئەهلی نیمەوە، لەوەدا ئاخۆ ئاشتەوایی قبوڵ دەکەنو سەرانە دەدەن یان لایەنی شەڕ هەڵدەبژێرن یان موسوڵمان دەبن.

هەڵبەتە لەو حاڵەدا کە ئاشتەوایی هەڵدەبژێرنو سەرانە دەدەنو لەگەڵ موسوڵمانان عەهدو بەڵێن مۆردەکەن، نابێ موسوڵمانان گۆزو گومەت پەلاماریان بدەنو غافڵ گیریان بکەن بەڵکوو دەبێ لەپێشدا پەیمانەکەیان بەسەردابدەنەوە عەهدەکە هەڵبوەشێننەوە ئەمجار شەڕکردن لە دژیان رابگەیەنن مەگەر موسوڵمانان لە حاڵەتی لاوازیدا بن ئەوە بەشێوەیەکی مەرحەلیو گونجاو تایبەت بەو حاڵەتە هەڵسو کەوت دەکەن.

یاساو ریسای شەڕ لەدژی کافران

لە بورەیدەوە ریوایەتکراوە، وتوویەتی: دابو نەریتی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) وابوو کە هاوەڵێکی دەکردە سەر لەشکرو سەر پەلو سەر لق، بەتایبەتی ئامۆژگاری دەکرد بەوەی تەقوای خودابکاو لەگەڵ جەنگاوەرانی ژێر فەرماندەیدا رەفتار باش بێ. پاشان پێی دەفەرموون: «اغْزُوا بِاسْمِ اللَّهِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ اغْزُوا وَلاَ تَغُلُّوا وَلاَ تَغْدِرُوا وَلاَ تُمَثِّلُوا وَلاَ تَقْتُلُوا وَلِيدًا وإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى إِحْدَى

ثَلاَثِ خِصَالٍ أَوْ خِلاَلٍ فَأَيَّتُهُمْ مَا أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ مِنَ التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ وَأَخْبِرْهُمْ إِنْ هُمْ فَعَلُوا ذَلِكَ فَلَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ فَإِنْ هُمْ أَبَوْا أَنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِى عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللَّهِ الَّذِى يَجْرِى عَلَى الْعَرَبِ وَلاَ يَكُونُ لَهُمْ مِنَ الْفَىْءِ وَلاَ مِنَ الْغَنِيمَةِ شَىْءٌ إِلاَّ أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ فَإِنْ أَبَوْا فَسَلْهُمْ إِعْطَاءَ الْجِزْيَةِ فَإِنْ فَعَلُوا فَكُفَّ عَنْهُمْ فَإِنْ هُمْ أَبَوْا فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَقَاتِلْهُمْ».[1]

بەناوی خودا دەست بکەن بە غەزاو لەڕێگەی خودادا شەڕبکەن‌و دژی بێباوەڕان بجەنگن. غەزابکەن دزی‌و فرت‌و فێڵ لە غەنیمەت‌و دەستکەوتەکانی جەنگدا مەکەن، بێ وادەو بەڵێن مەبن، نامەردی‌و کاری نەشیاو مەکەن، جەستەی کوژراوانی دوژمن مەشێوێنن ئەتکیان مەکەن سوکایەتیان پێ مەکەن. منداڵ مەکوژن. ئەی فەرماندەو لێپرساوی موسوڵمانان لەجەنگدا! کاتێك خۆت‌و هاوەڵانت روبەڕوی دوژمن بوونەوە لە کافرو هاوبەش پەیداکەران، داوایان لێ بکەو سەرپشکیان بکە لەنێوان یەکێ لەم سێ رەوشتە قبوڵ بکەن، هەرکامێك لەم سێ شتەیان قبوڵ کرد تۆیش قبوڵت بێ‌و شەڕیان لەگەڵ مەکە.

یەکەم شت داوایان لێ بکە ئیمان بێنن‌و ئایینی پیرۆزی ئیسلام قبوڵ بکەن، کە ئەمەیان قبوڵ کرد تۆیش لێیان قبوڵ بکەو وازبێنە لەشەڕکردن دژیان. کە موسوڵمان بوون ئەمجار داوایان لێ بکە کۆچ بکەن، لە وڵاتی خۆیانەوە بگوێزنەوە بۆ مەدینە: کە پایتەخت‌و شوێنی فەرمانڕەوایی موسوڵمانانەو بە (دار الهجرة) ناسراوە پێیان رابگەیەنە ئەگەر ئەمە جێبەجێ بکەن‌و کۆچ بکەن بۆ مەدینە ئەوە چ ماف‌و ئەرکێك بۆ کۆچکاران

---

[1] صحيح: (مختصر م/١١١١)، م(١٧٣١/١٣٥٦/٣)، ت(١٤٢٩/٤٣١/٢) مختصراً.

(مهاجرين) هەيە بۆ ئەوانیش دەستەبەر دەبێو بێ کەمو زیاد حاڵیان حاڵی کۆچکاران دەبێ.

خۆئەگەر نەیانەویست کۆچ بکەنو بڕیاندا لەزێدی خۆیان بمێننەوە، ئەوە وەکوو موسوڵمانە سارانشینەکان حیساب دەکرێنو حاڵیان وەکوو حاڵی ئەوان دەبێ. هەر بڕیارو شەریعەتێکی خودا موسوڵمانان بگرێتەوە ئەوانیش دەگرێتەوەو دەبێ ملکەچی فەرمانو یاسای ئیسلام بن، وەلێ لە دەستکەوتو غەنیمەتی جەنگو دەستکەوتی مفت (فەیئ) بەشیان نادرێتێو پشکیان بۆ داناندرێ، مەگەر ئەوانیش لەتەك موسوڵماناندا بچن بۆ غەزاو هاوبەشی جەنگان دژی بێباوەڕان بکەن.

دووەم شت: کە رازی نەبوون موسوڵمان ببن داوای سەرانەیان لێ بکە، کە رازی بوون سەرانە بدەن ئەوە سەرانەیان لێ وەربگرەو شەڕیان لەگەڵ مەکە.

سێیەم شت: ئەگەر موسوڵمان نەبوونو سەرانەشیان نەدا هەردوو پێشنیارەکەیان رەتکردەوە، ئەوە پشت بەخودا ببەستەو داوای یارمەتی لێ بکەو شەڕیان لەگەڵ بکە.

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: لە غەزایەکدا ئافرەتێك بیندرا کوژرابوو، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) نەهی کرد لە کوشتنی ئافرەتو منداڵ.[1]

پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) موعازی کوڕی جەبەلی نارد بۆسەر ئەهلی یەمەن ببێتە مامۆستایانو فێری ئایینیان بکا، بەم شێوە ئامۆژگاری کردو پێی فەرموو: «إِنَّكَ سَتَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ ، فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ ، فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ

---

[1] متفـــــق عليــــــه: خ(٣٠١٥/١٤٨/٦)، م(١٧٤٤/١٣٦٤/٣)، د(٢٦٥١/٣٢٩/٧)، ت(١٦١٧/٦٦/٣)، جة(٢٨٤١/٩٤٧/٢).

قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لَكَ بِذَلِكَ فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ ، فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ».[1] ئەی موعاز تۆ دەچییە سەر گەل‌و نەتەوەیەك خاوەن نامەی ئاسمانین، بانگیان بکە بۆئەوەی شایەتومان بێنن‌و بڵێن: (أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) شایەتی دەدەین جگە لەخودای تاك‌و تەنها هیچ خودای تر نین شیاوی پەرستن بن، موحەممەدی کوڕی عەبدوڵڵاش پێغەمبەرو فروستادەی خودایە، جا ئەگەر بەقسەیان کردی‌و شایەتومانیان هێنا، پێیان رابگەیەنە کە خودا زەکاتی لەسەر پێویست کردون بڕێ ماڵ وەردەگیرێ لە دەوڵەمەندەکانیان‌و بەسەر هەژارەکانیاندا دابەش دەکرێتەوە. ئەگەر ئەمەشیان قبوڵ بوو رازی بوون، ئەمجار لەکاتی زەکات لێ وەرگرتنیاندا خۆت بپارێزە لەوەی کام ماڵ‌و سامانیان زۆر باش‌و خۆشەویستە لایان لێیان وەربگریێ، خۆت بپارێزە لە نزاوناڵەی ستەم لێکراو، نەچی زوڵم‌و ستەم لەخەڵك بکەی، چونکە گومانت نەبێ لەنێوان نزاو پاڕانەوەی ستەم لێکراوو پەروەردگاردا پەردەنیە.

غەزاکردن‌و جیهاد لەسەر کێ پێویستە؟

جیهاد واجب‌و پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێکی باڵغ‌و عاقڵ‌و ئازادو نێرینەو خاوەن توانا لەسەر شەڕو دارایی ئەوەی هەبێ تا لەغەزاکەی دەگەڕێتەوە بەشی خۆی‌و ماڵ‌و خێزانی بکا، واجببونی جیهاد لەسەر موسوڵمان‌و واجب نەبوونی لەسەر کافر ئاشکرایە، چونکە جیهاد بریتییە لە شەڕو جەنگان دژی کافر.

---

[1] متفق عليه: خ(١٤٥٨)، م(١٩).

واجببونیشی لەسەر باڵغو واجب نەبوونی لەسەر نابالغ ئامـاژه بەو فەرموودەی ئیبنو عومەر دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: رۆژی غەزای ئوحود تەمەنم چواردەساڵ بوو نیشانی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) درام بۆئەوەی رێگەم پێ بدا هاوبەشی غەزاکە بکەم رێگەی نەدام، پاشان رۆژی غەزای خەندەق تەمەنم پانزە ساڵ بوو نیشانی پێغەمبەر درام بۆئەوەی رێگام بدا هاوبەشی غەزاکە بکەم رێگای دام.[1]

ئەوەش کەجیهاد لەسەر پیاوی عاقڵ واجبەو لەسەر بێ عەقڵ واجب نیە ئەوە بەپێی ئەو فەرموودەی دەفەرموێ: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ».[2] بەڵگەی ئەوەش: کە جیهاد لەسەر پیاوان واجبەو لەسەر ئافرەت پێویست نیە. ئەو فەرمودەیەیە: کە عائیشە ریوایەتی دەکا دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەرم کردو وتم: ئەی پێغەمبەری خودا! ئایا ئافرەتان جیهادیان لەسەرە؟ فەرمووی: بەڵێ (جیهاد لا قتال فیه: الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ). جیهادێکیان لەسەرە شەڕی تێدانیە: حەجو عومرە بکەن ئەوە جیهادی ئەوانە.

واجب نەبوونی جیهاد لەسەر نەخۆشو نەداراش بەپێی ئەو ئایەتەیە: کە دەفەرموێ: { لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلا عَلَى الْمَرْضَى وَلا عَلَى الَّذِينَ لا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ – التوبة/٩١} جیهاد پێویست نیە لەسەر لاوازو نەخۆشو نەدارا،..............

هۆی ئەوەش کە جیهاد لەسەر غەیری پیاوی ئازاد واجب نیە ئەوەیە: کۆیلە ملکی ئاغاکەیەتیو بەبێ ئیزنو رەزامەندیی ئەو ناتوانێ جیهاد بکا.

---

[1] متفق علیه: خ(٢٦٦٤/٢٧٦/٥)، م(١٨٦٨/١٤٩٠/٣)، ت(١٧٦٣/١٢٧/٣).

[2] لەوەپێش چەند جارێك تێپەڕیوە.

ج كاتێ جیهاد دەبێتە فەرزی عەینو لەسەر هەموو کەس پێویست دەبێ

جیهاد نابێتە فەرزی عەین مەگەر لەم حاڵەتانەدا بێ:

١- ئەوکەسەی جیهادی لەسەرە بچێتە ڕیزی شەڕکەرانەوە، ئیتر ئەوکاتە بە نیسبەت ئەو، فەرزی کیفایەنیەو فەرزی عەینە. قورئان دەفەرموێ: {يَـا أَيُّهَـا الَّـذِينَ آمَنُـوا إِذَا لَقِيـتُمْ فِئَـةً فَـاثْبُتُوا – الأنفـال/٤٥} ئەی خـاوەن بـاوەڕان هـەرکاتێ ڕوبـەڕوی بێبـاوەڕان بوونـەوە پـشت هەڵمەکەنو لـە بەرامبەریانـدا خۆتان ڕابگرن.

یان دەفـەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفاً فَلا تُوَلُّوهُمْ الأَدْبَارَ – التوبة/١٥} ئەی ئەوانەی ئیمانتان هێناوەو خاوەن باوەڕن هـەرکاتێ بەرەنگاری پێڕی بێباوەڕان بوونەوەو هێرشیان بـۆ هێنـان، پـشت هەڵمەکـەنو لەبەریان هەڵمەیەن.

٢- هەرکاتێك سوپای بێباوەڕان وڵاتێکی لـە وڵاتـی موسـوڵمانان داگیرکـرد، ئەوە پێویستە موسوڵمانان تێکڕا پەلاماری دوژمن بدەن.

٣- هــەرکاتێك فــەرمانڕەوا فــەرمانی بەیــەکێك کــرد بــچێ بــۆ جیهـاد بەنیسبەت ئەوکەسەوە جیهـاد دەبێتـە فـەرزی عـەین. ئامـاژە بـە فـەرموودەی پێغەمبەر (درودی خـودای لەسـەر بـێ) کـە دەفـەرموێ: (لاَ هِجْـرَةَ بَعْـدَ الْفَـتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا)[1]

---

[1] متفق عليه: خ(٦/٣/٢٧٨٣)، م(٢/٩٨٦/١٣٥٣)، ت(٣/٧٤/١٦٣٨)، د(٧/١٥٧/٢٤٦٣).

دیلی جەنگ

ئەوانەی لە کۆمەڵی کافران دەرفێندرێن دوو جۆرن:

جۆرێکیان بەخودی فڕاندنەکەیان دەبنە کۆیلە، ئەوانە ئافرەتو منداڵن.چونکە پێغەمبەر نەهی کرد لە کوشتنی ئافرەتو منداڵی بێباوەڕان، دابو نەرێتی وابوو وەکوو ماڵو سامان دابەشی دەکردن بەسەر موسوڵماناندا.

جۆرێکیان بەخودی فڕاندنو گرتنیان نابنە کۆیلە. ئەمەش پیاوە باڵغەکانیانن، فەرمانڕەوای موسوڵمانان تێیاندا سەرپشکە بیانکوژێ، یان بیانکاتە کۆیلە، یان بە پیاوەتیو ماڵ یان لەبەرامبەر ئازادکردنی دیلی موسوڵمان بەرەڵایان بکا.

ئیمام سەرپشکە لەم سێ حاڵەتە کامەی بە مەصڵەحەت زانی ئەوەیان لەگەل بکا،، قورئان دەفەرموێ: {مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الأَرْضِ – التوبة/٦٧}.

بێگومان پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) پیاوە دیلەکانی بەنو قوڕەیظەی کوشتن، پیاوە دیلەکانی بەنو موصطەلەقی کردنە کۆیلە.

بە پیاوەتیو منەت لەسەرنان ئەبولعاصی کوڕی رەبیعو ثومامەی کوڕی ئاثالی بەرەڵڵاکردنو ئازادی کردن، دیلەکانی غەزای بەدریشی بەپارە بەرەڵڵا کردن، پیاوێکی دیلی کافریشی بەدوو پیاوی دیلی موسوڵمان گۆڕینەوە. دیلە کافرەکەی مەرەخەس کرد لەبەرامبەر مەرەخەسکردنی دوو دیلە موسوڵمانەکە. قورئان دەفەرموێ: {فَإِذا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنّاً بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ – محمد/٤} ئەی کۆمەڵی موسوڵمانان: هەرکاتێ بەرەو ڕووی کافرەکان بوونەوەو شەڕ لەنێوان ئێوەو ئەواندا بەرپا بوو دەستیان لێ

مەپارێزن، هێزو توانای خۆتان بخەنە گەڕ بۆ تێکشکاندنیان، جا کەشەڕ تەواو بوو زۆرتان لێ کوشتن‌و خوێنیان ڕژا، لێشیان بەدیل گیرا ئەوکاتە دیلەکانیان بەتوندی کۆت‌و بەند بکەن، مەهێڵن ڕزگاریان بێ، ئەمجار ئێوە سەرپشکن لەنێوان ئەوەدا بەمنەت‌و پیاوەتی بەرەڵایان بکەن یان بەفیدیەو ماڵ لێ وەرگرتن یان بەگۆڕینەوەی دیل بەدیل مەرەخەسیان بکەن، ئەوە بڕیاری خودایە دەربارەی جیهاد دژی کافران، پەروەردگار بۆخۆی دەتوانێ کۆمەڵی کوفر لەناو بەرێ، تۆڵەی سەرپێچی‌و ستەمکارییان لێ بستێنێ، وەلێ خودا فەرمانی بەئێوەی موسوڵمان کردووە؛ کە بجەنگن دژیان بۆ ئەوەی دەربکەوێ کێ فەرمانبەرداری فەرمانی خودایە، ئەوانەی لەپێناو ئایینی خودادا شەهید دەکرێن، پەروەردگار ئەرك‌و ماندووبوون‌و خۆبەختکردنیان بەفیڕۆ نادا، کردەوەکانیان پوچ ناکاتەوە.

چەك‌و تفاقی شەڕکەری بێ باوەڕ ئەگەر کوژرا دەبێتە ملکی بکوژە موسوڵمانەکەی. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەفەرموێ: (وَمَنْ قَتَلَ قَتِيلاً فَلَهُ سَلَبُهُ).[1] کەسێك کافرێك بکوژێ چەك‌و تفاقی شەڕکردنی دەبێتە ملکی بکوژە موسوڵمانەکەی. مەبەست بە (سلب) پۆشاك‌و سیلاح‌و خشڵ‌و ئەو ئەسپەی بەسەر پشتیەوە کوژراوە.

غەنیمەت‌و دەسکەوتەکانی جەنگ

دوای تەواوبوونی شەڕو سەرژمێری دەستکەوت‌و غەنیمەت ئەمجار بەم شێوەیە دەستکەوتەکان دابەش دەکرێن، هەموو دەستکەوتەکە دەکرێتە پێنج بەش چوار بەشیان بەسەر جەنگاوەرانی ئامادەبووی غەزاکەدا دابەش دەکرێ.

[1] متفق عليه: خ(٣١٤٢/٢٤٧/٦)، م(١٧٥١/١٣٧٠/٣)، ت(١٦٠٨/٦١/٣).

بۆ پیادە بەشێك‌و بۆ سوار سێ بەش. بەشێکی پێنج بەشەکە دەدرێتە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە ئارەزۆی خۆی تەوزیعی دەکا.

قورئان دەفەرموێ: {وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ – الأنفال/٤١}. بزانن ئەوەی دەستتان دەکەوێ لە ماڵ‌و سامانی کافران پێنج یەکی بۆ خوداو پێغەمبەرە. پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) بە ئارەزۆی خۆی دابەشی دەکا.

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: بەچاوی خۆم بینیم غەنیمەت‌و دەسکەوتی جەنگ دەکرا بە پێنج بەش‌و ئەمجار دابەش دەکرا. ئەو بەشەی بۆ پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دادەنرا ئەوە ئەو تەشریفی تێیدا سەرپشك دەبوو بەئارەزوی خۆی تەوزیعی دەکرد.

هەر لەئەوەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) رۆژی خەیبەر بۆ جەنگاوەری ئەسپ سوار سێ بەشی دادەناو بۆ پیادە یەك بەش.[1]

لە ئیبنو عەبباسەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) جەنگاوەری ئەسپ سوار سێ بەشی دەدایە، پیادەش یەك بەشی دەدایە.[2]

جەنگاوەری بەشداربووی غەزا بەشی بۆ دانانرێ هەتا پێنج مەرجی تێدا کۆنەبنەوە (موسوڵمانیەتی، باڵغی، عاقڵی، ئازادی، نێرینەیی) ئەگەر مەرجێکی لەمانە تێدانەبوو، دیارییەکی کەمی پێ دەدرێ‌و بەشی سەرەکی بۆ دانانرێ، چونکە ئەو بۆخۆی جیهادی لەسەر واجب نیە.

---

[1] صحيح: (ص.جة/٢٣٠٣)، جة(٢/٩٥٢/٢٨٥٤)، خ(٦/٦٧/٢٨٦٣)، م(٣/١٣٨٣/١٧٦٢)، د(٧/٤٠٤/٢٧١٦).

[2] صحيح: (الإرواء/١٢٢٧)، هق(٦/٢٩٣).

لە عومەیرەوە: کە مەولای (ئەبو اللحم)ە دەگێڕێتەوە دەڵێ: ڕۆژی غەزای خەیبەر لەگەڵ ئاغامدا ئامادەی غەزا بووم من ئەوکاتە کۆیلە بووم، لە دەستکەوتی غەزا هیچیان بۆ دانەنام لە کەل‌و پەلی خراپ‌و کەم نرخی غەنیمەتەکە شمشێرە کولارتەیەکیان دامێ کە لەشانم دەکرد لەزەوی دەخشاو رام دەکێشا.[1]

لە ئیبنو عەبباسەوە ڕیوایەتکراوە، دەفەرموێ: پێغەمبەری خودا ئافرەتی دەبردن بۆ غەزا، برینداریان دەرمان دەکردن، لە تاڵانی‌و دەستکەوتی جەنگ دیاری‌و بەخششیان پێ دەدرا، بەڵام قەت بەشی تەواوی پێ نەداون وەکوو بە پیاوەکانی دەدا.[2]

چۆنیەتی دابەشکردنی پێنج یەکی دەستکەوت

ئەو پێنج یەکەی دەدرا بە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دابەشی بکا، دەکرا بە پێنج بەش، بەشێکی بۆ خودی پێغەمبەر بوو (درودی خودای لەسەر بێ) دوای لەدونیا دەرچوونیشی لەبەرژەوەندی موسوڵمانان‌دا خەرج دەکرێ. بەشێکیشی دەدرێ بە خزم‌و کەس‌وکاری پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) لە خێڵی بەنو هاشم‌و بەنو موطەلیب. بەشێکیش دەدرێ بە هەتیوان، بەشێکیش بۆ هەژارو کەم دەرامەتان. بەشێکیش بۆ ڕێبوارو لێ قەوماوان. قورئان دەفەرموێ: { وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ – الأنفال/٤١ }.

---

[1] حسن: (ص.جة/٢٣٠٤)، ت(١٦٠٠/٥٨/٣)، د(٢٧١٢/٤٠٢/٧)، جة(٢٨٥٥/٩٥٢/٢).

[2] صحيح: (مختصر م/١١٥١)، م(١٨١٢/١٤٤٤/٣)، د(٢٧١١/٣٩٩/٧)، ت(١٩٥٨/٥٧/٣).

مفته ماڵ (ألفيئ)

مفته ماڵ بریتییه لەو ماڵو سامانەی لەکافران دەگیرێ بەبێ شەڕ وەکوو ئەوە لەترسی موسوڵمانان هەڵێنو ماڵو سامانیان لێ بەجێ بمێنێو بکەوێتە دەست موسوڵمانەکان، هەروا ماڵو سامانێ کە لەسەرانەو خەراج پەزمەندە دەبێ، یان کابرایەکی زەمیمی بمرێو میراتگری نەبێو ماڵو سامانی لەدوا بەجێ بمێنێ.

گرێبەستو عەقدی ذیمة

(ذمة) وشەیەکی عەرەبییە بە مانا عەهدو ئەمانە.

عەقدی (ذمة) ئەوەیە فەرمانڕەوا یان جێگرەکەی رازی ببێ کە لەناو وڵاتی ئیسلامدا برێ خاوەن نامە یان بێ بڕواو کافر لەسەر ئایینی خۆیان بمێننەوە بەدوو مەرج:

١- سەرانە بدەن

٢- پابەندی ئەحکامی ئیسلام بن بەشێوەیەکی گشتی.

ئەصڵو بنەمای ئەم حوکمە ئایەتی قورئانە کە پەروەردگار دەفەرموێ: {قَاتِلُوا الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلا بِالْيَوْمِ الآخِرِ وَلا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنْ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ – التوبة/٢٩}: شەڕ بکەن دژی ئەوانەی ئیمانیان بەخوداو بەهاتنی ڕۆژی قیامەت نیە، ئەو شتەی خوداو پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) یاساغیان کردووە ئەوان بەحەرامی نازانن، هەروا دژی ئەوانەی پەیڕەوی ئایینی حەق ناکەن لەو گەلو نەتەوانەی خاوەن نامەنو ئایینەکەیان نەسخ بۆتەوە بجەنگن هەتا ناچار دەبن بە ملکەچی سەرانە دەدەن.

ئەوەی لە ئاكامی عەقدی ذیممە دێتە كایەوە

هەركاتێك عەقدی ذیممە مۆركراو تەواو چەسپا، ئیتر شەڕكردن دژی ئەو ذیممیانە حەرامە، دەبێ ماڵو ناموسیان پارێزراو بێ، دەبێ ئازادیيان بۆ بەرجەستە بكرێ، بەهیچ شێوەیەك توشی ئەزیەتو ناڕەحەتی نەكرێن[1] ئاماژە بە فەرموودەی پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) كە دەفەرموێ: «اغْزُوا بِسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ فَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلَى إِحْدَى ثَلاَثِ خِصَالٍ - أَوْ خِلاَلٍ - فَأَيَّتُهُنَّ مَا أَجَابُوكَ إِلَيْهَا فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمُ ادْعُهُمْ إِلَى الإِسْلاَمِ فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ فَإِنْ هم أبوا فسلهم الجزية فان هم اجابوك فاقبل وكفّ عنهم».[2]

ئەو یاساو ڕێسایانەی بەسەر ئەهلی ذیممەدا جێبەجێ دەكرێ

ئەهلی ذیممە لەبواری مافی ئادەمیزادانەوە (حقوق الآدميين) ئەحكامەكانی ئیسلامیان بەسەردا جێبەجێ دەكرێ، لەبواری گرێبەستو مامەڵەی كڕینو فرۆشتنو رەهنو بەكرێدانو ئەو شتانە، هەروا لەبواری بژاردنو خوێندانو نرخی شتی فەوتاوو ئەو جۆرە شتانە، وەكوو موسوڵمانان ئەحكامی ئیسلامیان لەسەر جێبەجێ دەكرێ، حەدو تۆڵەی شەرعییان لەسەر جێبەجێ دەكرێ.

لە ئەنەسەوە ریوایەتكراوە، دەفەرموێ: كە جولەكەیەك سەری جارییەكی لەنێوان دوو بەردا جەڕمبابە دابوو سەری شكاندبوو تا زۆر ئێشی پێ گەیشتبوو، پێی گوترا كێ وای لێ كردی؟ فلان بوو؟ فلان بوو؟ ناویان زۆر بۆ هەڵدان تا سەرە هاتە سەر كابرای جولەكەو ناوی ئەویان لەلای هێنا، ئیتر

---

[1] فقه السنة ج٣/٦٥.

[2] لەوەپێش تێپەڕی، بەهەندێ جیاوازی لە دەقەكەدا.

جارییەکە بەسەری ئاماژەی کرد کە ئەو وای لێ کردووە، کابرای جولەکە گیراو دانی بەتاوانەکەیدا نا، ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی دا بەهەمان شێوە سەری کابرای جولەکەیان خستە نێوان دوو بەردەوەو جەرەبابەیان داو بەدوو بەردەکە سەریان کوتایەوە.[1]

لە ئیبنو عومەرەوە ریوایەتکراوە، دەفەرموێ: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دوو جولەکەیان هێنانە خزمەتی کە دوای ئەوە پیاوەکە ژنی هێنابوو ئافرەتەکە شووی کردبوو کەچی داوێن پیسییان کردبوو ئیتر پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) فەرمانی کرد بە بەردەباران کردنیان.

کەی گرێ بەستی ذیممی هەڵدەوەشێتەوە؟

هەرکاتێ بابای ذیممی سەرانەی نەدا، یان ئامادە نەبوو پابەندی ئەحکامی ئیسلامی بێ دەربارەی مافی ئادەمیزادەکان، ئەوە گرێ بەستەکەی بە هەڵوەشاوە دادەنرێ، چونکە ئەو پابەندی مەرجەکانی گرێ بەستی ذیممە نەبووە.

هەروا عەقدەکە هەڵدەوەشێتەوە بەوە کابرا دەست درێژی بکاتە سەر موسوڵمانان یان جنێو بەخوداو پێغەمبەر بدا.

لە ئیمامی عومەرەوە ریوایەتکراوە: کە کێشەی پیاوێکی هێنرایە لا کە ویستبووی بەزۆر زینا لەگەڵ ئافرەتێك بکا، حەزرەتی عومەر فەرمووی: ئێمە لەگەڵ ئێوەدا لەسەر ئەمە صوڵحمان نەکردووە، ئیتر فەرمانی دا لە بەیتولەقدیس لەسێدارەیاندا.[2]

---

[1] متفق عليه: خ(٦٨٧١/١٩٨/١٢)، م (١٦٧٢/١٢٩٩/٣)، د (٤٥١٢/٣٦٧/١٢).

[2] حسن (الإرواء/١٣٧٨)، ابن أبي شيبة (١١/٨٥/٢)، هق (٢٠١/٩).

له ئیمامی عەلییەوە ریوایەتکراوە، کە ئافرەتێکی جولەکە جنێوی بە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) دەداو تانەو تەشەری ئاراستە دەکرد، پیاوێك لەتۆڵەی ئەوەدا خنکاندی، پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) خوێنەکەی بەفیڕۆ دانا.[1]

هەرکاتێك عەهدو پەیمانی ذیممی هەڵوەشایەوە، حوکمەکەی حوکمی دیلە ئەگەر موسوڵمان بوو کوشتنی حەرامە، ئەگەر موسوڵمان نەبوو ئەوە ئیمامو فەرمانڕەوا سەرپشکە لەنێوان ئەوەدا بیکوژێ، یان بەمنەتو پیاوەتی بەرەڵای بکا، یان بەماڵو سامان یان بە دیل بیگۆڕێتەوە. وەکوو لەوەپێش لەباسی ئەحکامی دیلەکانی شەڕدا تێپەڕی.

سەرانە لەکێ وەردەگیرێ؟

له ئیمامی نافیعەوە لە ئەسلەمەوە ریوایەتکراوە: کە ئیمامی عومەر (ڕەزای خودای لێ بێ) نامەی نوسین بۆ فەرمانەدەکانی سوپای ئیسلام، فەرمانی پێ کردن کە سەرانە لەسەر ئافرەتو منداڵ دانەنێن. هەروا سەرانە نەخاتە سەر کەسانێك: کەتووشی کارەسات بوون کۆستیان کەوتووە.[2]

لە موعازەوە ریوایەتکراوە: کە پێغەمبەر (درودی خودای لەسەر بێ) کاتێك ڕەوانەی یەمەنی کرد، فەرمانی پێ کرد: کە لەهەر نێرینەیەکی باڵغ دینارێك سەرانە وەربگرێ، یان بە بەهای دینارێك پۆشاکی مەعافیری وەربگرێت.[3]

دروستە ڕێژەی سەرانە زیاد بکرێ. ئاماژە بە حەدیثی ئەسلەم کە ریوایەتی کردووە، دەڵێ: عومەری کوڕی خەتتاب لەسەر خاوەن زێڕەکان چوار

[1] صحيح الإسناد (الإرواء: ٥/٩١)، د (٢/١٧/٤٣٤٠)، هق (٩/٢٠٠).

[2] صحيح: (الإرواء/١٢٥٥)، هق (٩/١٩٥).

[3] (الإرواء/١٢٥٤)، د (٨/٢٨٧/٣٠٢٢).

دیناری دانا، لەسەر خاوەن زیو چل دیرهەمی دانا، وێڕای ئەوەش بژێوی موسوڵمانەکانو میوانداری کردنیشیان بۆ ماوەی سێ ڕۆژ.[1]

پێویستە ئیمام دەوڵەمەندیو هەژاریی سەرانە لەسەر دانراوەکان بەرچاو بگرێو بەپێی ئاستی داراییان سەرانەیان لەسەر دابنێ، ئاماژە بەوتەی ئەبو نەجیح: کە دەگێڕێتەوە دەڵێ: بەئیمامی موجاهیدم گوت: ئەوە هۆی چییە دانیشتوانی شام یەکی چوار دیناریان سەرانە لەسەر دانراوە، کەچی دانیشتوانی یەمەن یەکی دینارێکیان لەسەر دانراوە؟ لە وەڵامدا وتی: ئەوە بەپێی دەوڵەمەندیو هەژاری سەرانە لەسەر دانراوەکانە.

بەیارمەتی خودا ڕۆژی (٢٠١٠/٧/٢٢) لە وەرگێڕانو نووسینی ئەم کتێبە بوومەوە. خودا بیکاتە مایەی خێرو فەڕ پێویستە ئەوەش بڵێم: بە ئەنقەست کیتابی (عتق)م وەرنەگێڕاوە. بە هومێدی ئەوەی جارێکی تر ئادەمیزاد کۆیلایەتی بەخۆیەوە نەبینێ...

ملا محمودی گەلاڵەیی

---

[1] صحيح (الإرواء/١٢٦١)، هق (٩/١٩٥).

پێڕستی سەرەباسەکان